دونوں قادریہ سلسلے

شیخ الحدیث حلق زید شریاتی

رۇتۇن قادىرئىسىرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت پولات

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: جاك لۇسا

زۇنۇن قادىر ئەسەرلىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مۇھەممەت پولات
*
شىنجاك خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۇرۇمچى شەھىرى جىيەنجۇك كوچىسى 54 №)
شىنجاك شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاك شىنخۇا 3 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850 × 1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 23.75 قىستۇرما ۋاراقى: 4
1992 - يىل 5 - ئاي 1 - نەشرى
1992 - يىل 5 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى 3,950 ——
ISBN 7 — 228 02 014 — 6/I·685
باھاسى: 7.80 يۈەن

زۇنۇن قادىر بىر قىسىم يازغۇچىلى - شائىرلار بىلەن.
ئالدىنقى رەت (ئوڭدىن) زۇنۇن قادىر، ئىبراھىم بارات، ئا. خوجا.
ئابلىز نازىر، تېيىپجان، قىيۇم تۇردى، زوردۇن، ر. جارى

زۇنۇن قادىر يازغۇچى ئەخمەت تۇردى بىلەن سۆھبەتتە.

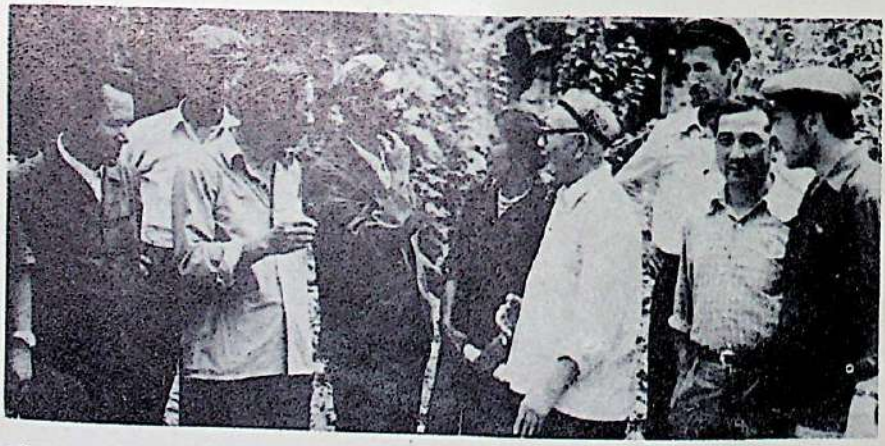
زۇنۇن قادىر بىر قىسىم ئوتتۇرا ياشلىق يازغۇچى شائىرلار بىلەن بىللە.

زۇنۇن قادىر ئىلى دەريياسى بويىدا.

زۇنۇن قادىر بىر قىسىم دوستلىرى بىلەن. ئالدىنقى رەت (ئوڭدىن) پېشقەدەم شائىر ئىزىز نىياز، يازغۇچى زۇنۇن قادىر، شۇكۇر يالقۇن، ئەھمەت زىيائى، مۇھەممەت روزى، ئابدۇرىشىت ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئى، ئابدۇللا تالىپ، ئادىل (قازاق)، سۇزۇك ھاجى.

زۇنۇن قادىر خوتەن ئىجادىيەت يىغىنىدا بىر قىسىم ئاپتورلار بىلەن سۆھبەتتە.

مۇندەرىجە

زۇنۇن قادىر ئىجادىيىتىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى
مۇھەممەت پولات 1

ھېكايە ۋە ئوچېركلار

مۇئەللىمنىڭ خېتى 47
رودۇپاي 56
كۇچۇككە ھۇجۇم 65
ئىككى بارمىقىم بىلەن 69
پەرمان 75
ماغدۇر كەتكەندە 79
چېنىقىش 104
گۇمان 140
رەھمەت 151
ئەسلەش 160
قىزىلگۇل 176
شەپقەت ھاممشىرىسى 186
ئەخمەتجان قاسىمى 195
خاتىرجەم بولغان ئائىلە 220
بىر دېھقان يىگىت بىلەن سۆھبەت 229
بەختخانىنىڭ ھاياتى 237

سەھنە ئەسەرلەر

غۇنچەم 249
گۈلنسا 336
توي 392
ئۇچراشقاندا 450

خاتىرىلەر

ئاتا ـ ئانىمىز 465
كونا مەكتەپ 469
دار ئويۇنى 488
موللاقچىلىقنى ئۆگىنىش 499
كىتابخانىلىققا بېرىش 507
تۇردى قادىر 511
ساتىراشخانىدا 520
پىرىزىخان موماي 526
باي قەلەندەر 537
ئانارچى قارى 541
ھەسەن 544
ياغاچ ئاستىدىكى يىگىت 554
ھېلىم ئاشىق 561
چوكان باخشى 565
ئۇچ سودىگەر بىلەن سەپەردە 570
دادام بىلەن ئاكامنىڭ ئوتتۇرىسىدا 593
ئىسلىم ئىزلەش يولىدا 601
خەيرىيە مەكتەپتە 631

ماقالىلەر

ماكسىم گوركى..... 645
«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئىككى ياشقا قەدەم قويدى..... 650
دوستلۇق ۋە تىنچلىق تەنتەنىسى 654
يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىگە بارايلى..... 657
يازغۇچىلار، سەنئەتچىلەر چوقۇم ئۇزۇن مۇددەت ئىشچى-دېھقان - ئەسكەرلەر ئىممىسىنىڭ ئىچىگە بېرىشى كېرەك..... 663
روھىي ئوزۇق توغرىسىدا 669
غۇلجا تېياتىرچىلىق ھەرىكىتى توغرىسىدا قىسقىچە خاتىرە 677
بىزنىڭ مۇنبىرىمىز 688
سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگەندە..... 694

مەسەلىلەر ۋە چۆچەكلەر

چۆجە بىلەن سېغىزخان 701
قوشچى بىلەن چاشقان..... 703
بۇلبۇل بىلەن سوئگۇلوگۈچ..... 704
قاغا بىلەن كەپتەر 706
يىلان بىلەن پاقا 708
كاككۇكنىڭ غەيرىتى 709
ھەسەل ھەرە بىلەن كۆك چۈشى 710
كېپىنەك بىلەن ھەرىلەر 712
لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈل 715
ئالتۇننىڭ تەسىرىدە 750

زۇنۇن قادىر ئىجادىيىتىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى

زۇنۇن قادىرھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ پىشقەدەم ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ ئەدەبىياتىمىزغا رېئالىستىك پروزىنىي ئېلىپ كىرگەن، دراماتۇرگىيىمىزدە بىرىنچى بولۇپ رېئال ئىجتىمائى مەسىلىلەرنى يورۇتۇشنى باشلاپ بەرگەن تالانتلىق يازغۇچى ۋە دراماتۇرگدۇر.

ئۇ ئۆزىنىڭ قىرىق نەچچە يىللىق ئىجادىي ھاياتىدا «جاھالەتنىڭ جاپاسى»، «گۈلنىسا»، «غۇنچەم»، «توي» قاتارلىق 10 غا يېقىن دراما، «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «ماغدۇر كەتكەندە»، «چېنىقىش»، «گۈمان» قاتارلىق 20 دىن ئوشۇق ھېكايە؛ «چىمەنگۈل» «تىكىشا دۇنيا»، «قوشچى بىلەن چاشقان» قاتارلىق 30 غا يېقىن شېئىر، مەسەل؛ «فولكلورغا قانداق نۇقتىئىنەزەردە قاراش كېرەك»، «بالىلار ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدا» قاتارلىق 10 غا يېقىن ئەدەبىي ئىلمىي ماقالە يېزىپ، ئۇلۇغ رۇس يازغۇچىسى ئا. م. گوركىنىڭ «ئانا»، «ئۇ لىيونكا»، سوۋېت ئۆزبېك يازغۇچىسى مىركەرىم ئاسىمنىڭ «ئاستىرابات»، سوۋېت تاتار يازغۇچىسى ئادىل قۇتبېينىڭ «تاپشۇرۇلمىغان خەتلەر»، شىنجاڭ قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىلىرىدىن بىرى شائىر تاڭجارىقىنىڭ «گۈندىپاي» قاتارلىق داستان، پوۋېست، ھېكايىلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، بىرمۇنچە چۆچەك، قوشاق، ماقال ـ تەمسىلىلەرنى توپلاپ ئېلان قىلىپ، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ راۋاجلىنىشىغا زور تۆھپە قوشتى. زۇنۇن قادىرنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىجادىي ئەمگىكى ئۇنى ئۆز خەلقى بىلەن مۇستەھكەم باغلىدى. ئۇنىڭ تۇرمۇشنى ھەرقايسى تەرەپلەردىن ئۆزىگە خاس بەدىئىي

يۈكسەكلىكتە يورۇتۇپ بەرگەن بىر قاتار ئەسەرلىرى خەلقىمىز-
نىڭ بېسىپ ئۆتكەن جەڭگىۋار هايات مۇساپىسىنىڭ ئەڭ ياخ-
شى بەدىئىي خاتىرىسى، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ يەنە بىر پار-
لاق سەھىپىسى بولۇپ قالدى.

زۇنۇن قادىر 1911 - يىلى تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ دۆر-
بىلجىن ناهىيىسىدە شەھەر كەمبەغەل ئائىلىسىدە دۇنياغا كەل-
دى، 5 يېشىدا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ غۇلجا شەھىرىگە كۆچۈپ كەل-
دى. شۇ يىلى ئانىسى ۋاپات بولۇپ، ئاتا تەربىيىسىدە قالدى.
7 ياشقا تولغاندا دادىسى ئۇنى دىنىي مەكتەپتە ئوقۇشقا بەردى.
كېيىن ئۇ ئىلدا ئېچىلغان يېڭىچە مەكتەپكە كىرىپ، خەت سا-
ۋادىنى چىقاردى. 13 ياشقا كىرگەندە دادىسى ۋاپات بولۇپ
ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمىغىنى ئۈچۈن، باشقا-
لارنىڭ ئىشكىدە ئوششاق - چۈشەك، يۇگۇر- يېتىم ئىشلار بىلەن
شۇغۇللاندى. 1936- يىلى ئىلدا ئېچىلغان ئوقۇتقۇچىلار تەربىيە-
لەش كۇرسىغا ئوقۇشقا كىرىپ 1937 - يىلى مەكتەپنى ئوگىتىپ،
غۇلجا شەھىرى بەيتۇللا باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولدى.
1938 - يىلى ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئوتتۇرا مەكتەپتە 2 يىل، ئۈل-
كىلىك يېزا ئىگىلىك تېخنىكۇمىدا بىر يىل ئوقۇدى. كېيىن غۇل-
جىغا بېرىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە مۇئەللىم، 1940 - يىلى غۇلجا
شەھىرىدىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشما قارىمىقىدىكى تىياتىر ئۆمىكىدە
ئارتىس، قوشۇمچە ئەدەبىيات پۈلۈم مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدى.
ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدە گېزىت - ژۇرناللاردا تەھرىر
بولدى.

زۇنۇن قادىر كىچىكىدىن باشلاپلا خەلق داستانلىرى ۋە
چۆچەكلىرىنى، مەددالارنىڭ قىسسە ۋە جەڭنامىلىرىنى بېرىلىپ
ئاڭلىدى. ئۇ ساۋاتى چىقىش بىلەنلا ئەدەبىي ئەسەرلەرگە قىزى-
قىپ، ناۋايى، مەشرەپ قاتارلىق شائىرلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇش-
قا كىرىشتى. كېيىنچە ئوبۇلقاسىم پىردەۋىسنىڭ «شاهنامە»، شە-

يىخ سەئىدىنىك «گۈلىستان» غا ئوخشاش مەشھۇر كىتابلىرى بىلەن تونۇشتى. رۇس ئەدەبىيات كلاسسىكلىرىنىڭ ۋە ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى ئا. م. گوركىنىڭ تاتار ۋە ئۆزبېك تىللىرىغا تەرجىمە قىلىنغان بىر قىسىم ئەسەرلىرىنى، سەدرىدىن ئەينىنىڭ «قۇللار»، «ئادىنا»، «داخۇندا» قاتارلىق كىتابلىرىنى سوۋېت ئۇيغۇر يازغۇچىسى ئۆمەر مۇھەممىدى ۋە نۇر ئىسرايىل قاتارلىقلارنىڭ ھېكايە، پوۋېستلىرىنى ئوقۇدى. دېمەك، زۇنۇن قادىرنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، كلاسسىك ئەدەبىيات ئەنئەنىلىرى ۋە باشقا مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئىلغار ئەدەبىياتى تەسىرىدە شەكىللەندى.

زۇنۇن قادىر 1937 - يىلدىن باشلاپ يېزىشقا كىرىشتى. ئۇ ئەڭ ئاۋۋال مەرىپەتچىلىك تەرغىب قىلىنغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق ئوچۇق پەردىلىك سەھنە ئەسىرىنى يېزىپ، جامائەتچىلىككە تەقدىم قىلدى. شۇندىن باشلاپ ئۇنىڭ «غۇنچەم»، «گۈلنىسا»، «ئۇچراشقانىدا» قاتارلىق 10 دىن ئوشۇق دراممىسى ئارقا - ئارقىدىن ئاممىا بىلەن يۈز كۆرۈشتى. ئۇنىڭدىن باشقا 1941 - يىلى ئىلىدا «غېرىب - سەنەم» سەھنىدە ئوينالغاندا زۇنۇن قادىر بۇ مەشھۇر ئوپېرانىڭ شىكار ئوسىتى ۋە مەكىتەپ كۆرۈنۈشلىرىنى يازدى.

1944 - يىلدىن باشلاپ زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىيەت دائىرىسى كۆرۈنەرلىك ھالدا كېڭەيدى. ئۇ دراما ئىجادىيىتى بىلەن بىللە يەنە ھېكايە، مەسەل ۋە شېئىرىيەت بىلەنمۇ ئىزچىل شۇغۇللىنىپ، جەمئىيەت ئۇچۇن مۇھىم بولغان بىر قاتار ئىجتىمائىي مەسىلىلەر كۆتۈرۈلگەن بىرمۇنچە ياخشى ئەسەرلەرنى يارatتى. ئۇنىڭ مۇشۇ يىللار ئىچىدە ئىلان قىلىنغان ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلغار سىياسىي ئىستېتىك قاراشلىرى سىڭدۈرۈلگەن ئەدەبىي سىياسىي ئوبزورلىرى جامائەتچىلىك ئىچىدە خېلى چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى.

ئازادلىقتىن كېيىن زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىيەت قىزغىنلىقى تېخىمۇ ئۆستى. ماركسزملىق سەنئەت تەلىماتى بىلەن ئىنقىلابىي رېئالىزملىق ئىجادىيەت مېتودى يازغۇچىنى تېخىمۇ كەڭ ۋە تېخىمۇ ئۇنۇملۇك ئىجادىيەت زېمىنى بىلەن تەمىنلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئون يىلغا يەتمىگەن قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە سەرگۈزەشتە خاراكتېرلىك رومان «غەزەپ» نىڭ تولۇق ۋە مۇكەممەل لايىھىسىنى، «غېرىب - سەنەم» دراممىسى ۋە «غېرىب - سەنەم» كىنو سىناريىسىنى يېزىپ چىقتى. ئەپسۇسكى، بۇ ئەسەرلەر «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دېگى قالايمىقانچىلىقتا يوقاپ كەتتى. ئۇنىڭدىن تاشقىرى ئىككى دراما، 10 غا يېقىن ھېكايە يېزىپ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

* * *

زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ھەممە تۈرىدە دېگۈدەك ئىشلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە سالماق ئورۇننى تۇنجىدىغىنى پىروزا ۋە دراماتۇرگىيە بولۇپ، ھېكايە ئۇنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى سېپىگە كىرىپ كەلگەن يىللىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر پىروزىسى ئەدەبلا شەكىللىنىشكە باشلىغان چاغلار بولۇپ، خەلق چۆچەكلىرى ۋە رىۋايەتلىرى ۋەقەلىكىنى يېڭىچە روھ بىلەن بېيىتىپ، ئۇنىڭ كلاسسىك پىروزىمىزنىڭ بەدىئىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ ئېچىپ بېرىش ئارقىلىق ئىجتىمائىي رېئاللىقنى گەۋدىلەندۈرۈش — ئۇ چاغدىكى پروزىمىزنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ئىدى. بۇ ساھەدە زۇنۇن قادىرنىڭ ئىجادىي ئەمگىكى ئالاھىدە زور بولدى. 40 - يىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا كەلگەندە، زۇ-

نۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتى مەزمۇن ۋە شەكىل يېقىندىن يۇكسىلىپ رېئاللىستىك پروزىنىڭ ئىزىدىغا چۈشتى. ھەممە زۆرۈر بەدىئىي ۋاستىلەرنى ئۆزلەشتۈرۈپ، رېئاللىقنى ئۆز قىياپىتى بويىچە ئىچىپ بېرىشنىڭ يېڭى پەللىسىگە كۆتۈرۈلدى. ئەنە شۇ يىللاردا ئىلان قىلىنغان «مۇئەللىمنىڭ خېتى»، «ئىككى بارمىقىم بىلەن»، «كۆچۈككە ھوجۇم»، «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىلىرىدە جەمئىيەتنىڭ رېئال، ماھىيەتلىك زىددىيەتلىرىگە بېۋاستە مۇراجىئەت قىلىپ، تۇرمۇشنى سىنىپىي مۇناسىۋەتلەر نۇقتىسىدىن يورۇتۇپ، ئەدەبىياتىمىزدا جەڭگىۋار رېئاللىستىك پروزىنىڭ شەكىللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى ئۈچۈن يول ئېچىپ بەردى.

«ماغدۇر كەتكەندە» — زۇنۇن قادىرنىڭ 1948 - يىلى يازغان ھېكايىسى. بۇ چاغدا يازغۇچى پروزا ئىجادىيىتى ساھەسىدە رەسمىي كۆزگە كۆرۈنگەن، خېلى يۇقىرى بەدىئىي ماھارەت سەۋىيىسىگە ئېرىشكەن چاغلىرى ئىدى. زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدە ھېئىۋاللىق ئېكسپىلاتاتسىيىسىنىڭ بەسىمى ئاستىدا، روھىي ۋە جىسمانىي تەرەپتىن مەجبۇرىي ھالىدىن كەتكەن دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى جانلىق ۋە كونكرېت تەسۋىرلەپ، زۇلۇم ۋە خورلۇق بىلەن تولغان جىنايەتلىك كونا جەمئىيەتنىڭ خۇنۇك مەنزىرىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا سىزىپ بەردى.

ئاپتور قانداق قىلىپ ئۆز ھېكايىسىنى بۇنداق مۇۋەپپەقىيەتلىك يازالىدى؟ بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى شۈكى، ئاپتور ھېكايىسىدە ئەڭ ئاۋۋال باقىدىن ئىبارەت تىپىك پېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىپ ئۆز ئەسرىنى يېتەرلىك جانلىقلىق ۋە كونكرېتلىققا ئىگە قىلدى. مەلۇمكى، ئوبرازچانلىق — بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى. ھەممىنى ئوبراز ئارقىلىق سۆزلەش، تۇرمۇشتىكى خىلمۇ خىل زىددىيەتلەرنى، كىشىلەر مۇناسىۋىتىدىكى نازۇك ۋە ئىنچىكە سىرلارنى، ئادەملەر روھىي دۇنياسىدىكى مۇرەككەپ قارىمۇ قارشىلىقلارنى روشەن ۋە كونكرېت ئېچىپ بېرىپ، ئو-

قۇغۇچىلارغا تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيەتلىك تەرەققىياتىنى ئوبرازلىق چۈشەندۈرۈش ــ بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى، شۇڭا يازغۇچى بىرەر ئەسەر ئۈستىدە ئىشلىگەن چېغىدا ئۆزىنىڭ ھەممە زېھنىي كۈچىنى ئەڭ ئاۋۋال بەدىئىي ئوبراز يارىتىشتىن ئىبارەت مۇشۇ تۈپ تەلەپ ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرىدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئۇ ھەر قانچە كۆپ كۈچ سەرپ قىلغان تەقدىردىمۇ، ئوقۇغۇچى قەلبىدە بەلگىلىك ئىستېتىك تۇيغۇ پەيدا قىلالايدىغان ھەقىقىي بەدىئىي ئەسەر يارىتالمايدۇ. بىز زۇنۇن قادىرنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىسىدىن بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز.

ھېكايە باشلىنىش بىلەنلا بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا مۇشەققەتلىك يېزا تۇرمۇشى نامايان بولىدۇ. تىرىكچىلىك ئازابىدا قەددى پۈكۈلگەن جاپاكەش دېھقانلارنىڭ يۈزەكنى ئېزىدىغان مۇڭلۇق ناخشىلىرى قۇلىقىمىز تۈۋىدە جارانلايدۇ. ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى باقى كىشىدە ئېغىر ۋە ئازابلىق سېزىم پەيدا قىلىدىغان ئەنە شۇنداق تەسۈرلەر ئىچىدە بەدىئىي سەھنىگە كۆتۈرۈلىدۇ. ئەنە، خوجايىننىڭ ئاياغ سېلىنغان خامىنى، ئات ئايلىنىشتىن توختاپ ھە دەپ ئۇنچە - يېمەكتە. ھالىدىن كەتكەن باقى ئاربىسىنى قولتۇقلىغىنىچە بىر چەتتە ئوخلىماقتا. ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىششىغان، چىرايى كىشىنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرگۈدەك دەرىجىدە سەت ۋە كۆرۈمسىز. ئۇ نېمىشقا بۇنداق ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ؟

ھېكايىنىڭ كېيىنكى بۆلۈملىرى باقىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ كېيىنكى تەقدىرىنى ئېچىپ بېرىشنى مەركەز قىلغان ھالدا راۋاجلىنىدۇ. ئاپتور باقىنىڭ ئۆتمۈشى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى تەسۋىرلىگەن چېغىدا يېزا تۇرمۇشنىڭ چوڭ ۋە ئالاھىدە تەرەپلىرىگە، ئۇقۇم تۇسىدىكى ئابستراكت نەرسىلەرغا بېرىلمەي، ئوقۇغۇچىنى بۇ ئاستە تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپىگە، پېرسونازنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇش بىرلىكى

گه، ئۇنىڭ ساددا ۋە پاكىز روھىي دۇنياسىغا يەنى تۇرمۇشىنىڭ كونكرېتلىقىغا ئىگە بولغان ئەھمىيەتلىك تەرىپىگە باشلايدۇ. باغ-قىنىڭ ئارزۇ - ئىستەكلىرى بىلەن تۇرمۇش رېئاللىقى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى، ئۇنىڭ كىشىنى ئېچىندۇرىدىغان ھايات پاجىئەسىنى جەمئىيەتنىڭ ئورتاق ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلىرى نۇقتىسىدىن ئەمەس، بەلكى ئاشۇ ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلەرنىڭ كونكرېت ئىپادىسى بولغان دېھقان تۇرمۇشىنىڭ جانلىق ۋەقەلىكلىرى نۇقتىسىدىن يورۇتۇپ بېرىدۇ. ھېكايىدە باقىنىڭ تۇرمۇش بىرلىكى ۋە پىسخىك ئالاھىدىلىكىدىن ھالقىپ كەتكەن بىرەر بەدىئىي دېتالنى ياكى ئۇنىڭ تۇرمۇش مەنتىقىسىگە ئۇيغۇن بولمىغان بىرەر ئالاھىدە ۋەقەنى تاپقىلى بولمايدۇ. باقىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىلىرىدىن ئېلىنغان ئۇششاق، لېكىن ئەھمىيەتلىك ئۇزۇندىلەر، بەكمۇ ئادەتتىكىچە بولغان، لېكىن ئوقۇغۇچىنىڭ قەلبىنى تىترىتىدىغان تەسىرلىك ۋەقەلەر ئوقۇغۇچىنى تويۇتۇغىرا تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىگە، باقىنىڭ ھايات پاجىئەسىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان تۈپ ئىجتىمائىي سەۋەبلەر دۇنياسىغا باشلاپ كىرىدۇ. بۇ ھال ھېكايىنىڭ تۇرمۇشلۇقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ئۇنىڭ بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش كۈچىنى ئاشۇرىدۇ.

ئەمدى باقىنىڭ خاراكتېرىنىڭ يارىتىلىش مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنىڭدىمۇ ئاپتورنىڭ ناھايىتى ئوبدان مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىمىز. باقى تۇرمۇشقا ئەمدىلا كۆز ئاچقان ساددا ۋە ئاق كۆڭۈل بىر يىگىت، ئۇ يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىمىغان، ئۆز ئەتراپىدا كۆندە دېگۈدەك تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان ھەر خىل مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن تېخى قاراڭغۇ. ئۇنىڭدا تۇرمۇشتىكى شەكىلەن ھادىسىلەردىن قايمۇقۇپ، ئاسان ئۇمىدلىنىدىغان دېھقان خاراكتېرىنىڭ چوڭقۇر، تەسىرى بولغانلىقتىن، ھايات دولقۇنلىرى بىلەن تۇرمۇش تاساداپلىرىغا نىسبەتەن ھېچقانداق روھىي تەييارلىق يوق. شۇڭا

ئۇ كىچىككىنە زەربىگە يولۇقۇشى بىلەنلا ئۆزىنىڭ ياشاش ئىقتى-
دارىنى يوقىتىپ، ھالاكەت گىردابىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئۆزىنىڭ
شۇنچە مۇشەققەتتە ئېرىشكەن قەدىرلىك نەرسىلىرىنىڭ بۇنچىلىك
ئاسان قولدىن كېتىش مۇمكىنلىكىگە ئىشەنمەي ھەيران بولىدۇ.
شۇڭا ئۇ ئۆز ھاياتىنىڭ خۇشال ۋە بەختلىك مىنۇتلىرى ئۈستى-
دە سۆزلىگەن چېغىدا ھاياجىنىنى باسالماي قالىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا
قولدىن بېرىپ قويغان نەرسىلىرى گويا ھازىرلا قايتىپ كېلىدە-
غاندەك شادلىنىدۇ.

«— راست، بىز ناخشا ئېيتقان، كۈچ - قۇۋۋىتىمىز بار چاغ-
دا قانداق يىگىت ئىدۇق. بىلەمسەن؟ بىزنىڭ پېشانىمىزگىمۇ يەر
پۈتكەن، ئون خوچە يېرىم بار ئىدى مېنىڭ ...، تورغاي چوڭ
چىللىغاندا قوپۇپ، تا ئەل ياتقۇچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىغان،
كەتمەن چاپقان، ئوما ئورغان ئەزمەت ئىدۇق. بىز ئېچىق ئې-
تىش ئۈچۈن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمىنى ئىككى - ئۈچ ئادەم
كۆتۈرەلمەيدىغاندى. ناخشىنى مانا شۇ چاغلاردا ئېيتىپ ئار-
لىشىپ كەتكەن دېگىنە بىز، ھەي ... ئەمدى كۈچ يوق، يۈرەك
يوق!» گەرچە بۇنداق ئەسلىمىلەر ئۇنىڭ قەلب يارىلىرىنى قوز-
غاپ، ئۇنى ھەسرەت ۋە نادامەت ئوتىدا كۆيدۇرىدىغان بولسىمۇ،
لېكىن ئۇ يەنىلا مۇشۇنداق خاتىرىلەر بىلەن ئۆزىگە تەسەللى
بېرىشنى ياخشى كۆرىدۇ. شۇڭا ئۇ ئائىلىسىنىڭ پاجىئەسىنى كەل-
تۈرۈپ چىقارغان ئىجتىمائىي ئامىللارنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئوب-
دان بىلسىپ تۇرسىمۇ، ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسىتىش خىيالىدا
بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆزىدە بۇنىڭغا لايىق بىرەر ئىقتىدار بو-
لۇشى مۇمكىنلىكىگە ئىشەنمەيدۇ.

ئاپتور باقىنىڭ خاراكتېرىدىكى يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىك-
لەرگە باشتىن - ئاخىر سادىق بولۇپ، ئۇنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشـ
تلىرىنى شۇنىڭغا ماس بولغان كونكرېت ۋەقەلىكىلەر ئېگىزىدە يورۇ-
تۇپ بېرىپ ئۆتمۈشنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىدە ھەقىقىي ماغدۇرـ

دىن كەتكەن جاپاكەش دېھقانلىق بەدىنى ئوبرازىنى يارىتىدۇ.

ئەمدى ھېكايىنىڭ بەدىنى ئىپادە قىلىش تەرىپىدىكى بەزى بىر ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدە شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە ئەينى ۋاقىتتىكى پروزىمىزدا قېلىپلىشىپ قالغان ئۇمۇمىي ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى دائىرىسىدىن ھالقىپ، ئۆزىگە خاس يېڭى يول تاپقان. ئۇ باشلىنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتلىرىنى تەپسىلىي بايان، ئىزچىل ھېكايە قىلىپ بېرىش ئۇسۇلىغا تايىنىپ ئەمەس، ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىكى بىر نەچچە ئەھمىيەتلىك ئۇزۇندىلەرنى تاللاپ تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئېچىپ بەرگەن. بۇنداق سەكرەتمىلىك تەسۋىر، ھېكايە سيۇژېتىنىڭ ئوبيېكتىپلىقىغا ئىگە ئەھمىيەتلىك ۋەقەلەردىن تۇزۇلگەنلىكى ئوبرازنى تېخىمۇ كۈچلۈك، جانلىقلىق ۋە ھەرىكەتچانلىققا ئىگە قىلغان. ئۇنىدىن باشقا ئاپتور ھېكايىسىدە بايان ۋە تەسۋىردىكى بەدىنى ئورگانىكلىققا ئۆزىنىڭ ئىخچام ۋە مەزمۇنلۇق مۇلاھىزىلىرىنى قوشۇپ، ھېكايىنى قويۇق لىرىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلىپ، مەنزىرە بىلەن ھېسسىياتنىڭ تەبىئىي بىرلىكىگە ئېرىشكەن. ھېكايىدىكى بۇ خىل خۇسۇسىيەت، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ ۋەزمن ۋە ئېغىر ھېسسىيات بىلەن سۇغۇرۇلغانلىقى، كىشىدە ئازابلىق تۇيغۇ پەيدا قىلىدىغان ھۆكۈ - قايغۇنىڭ ھېكايىگە باشتىن-ئاخىر سىڭدۈرۈلگەنلىكىدە كۆرۈلىدۇ. گەرچە ھېكايىدە پېرسوناژ تۇرمۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى خۇشاللىق كەچۈرمىشلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بەزىبىر ۋەقەلەر تەسۋىرلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئوقۇغۇچىدا ھېچقانداق بەختلىك سېزىم پەيدا قىلمايدۇ. ئەكسىچە، ئۇنىڭ قەلبىدە ئويغانغان ئازابلىق تۇيغۇنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ.

ھېكايە ۋەقەلىكلىرىنىڭ مانا مۇشۇنداق ئېغىر ۋە مۇكۈلۈق بەدىنىي ۋەزىندە تۇزۇلگەنلىكى ئۇنىڭ تېمىسىغا يەنى ئۆتمۈش جەمئىيەتتىكى ئازابلىق تۇرمۇشنىڭ توپ ماھىيىتىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا ھېكايىنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا شۇنى ئېيتىش مۇمكىنكى، زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدە پېرسوناژنىڭ ھەرىكىتى ۋە كەچۈرمىشلىرىنى يورۇتۇپ بېرىشتە، ئاپتور بايانى بىلەن پېرسوناژ ھېكايىسىنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللانغان. بولۇپمۇ باقىنىڭ روھىي دۇنياسىنىڭ ئىنچىكە ۋە ئالاھىدە تەرەپلىرىنى كۆپرەك ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ھېكايە قىلىپ بېرىشى بىلەن ئاچقان. پىروزا ئىجادىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ ھەقىقەتەن، مۇرەككەپ ۋە ئىنچىكە بىر ئىش. لېكىن ئاپتور بۇ ئۇسۇل بىلەن كىشىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ئاجايىپ تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنى يارىتىپ، قەھرىمان خاراكتېرىنىڭ ئىندىۋىدۇئال نازۇكلۇقىنى ناھايىتى روشەن ئېچىپ بەرگەن.

«— مەن ئات بېقىشنى بانا قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق چىرايلىق، بىر - بىرىگە تۇتىشىپ سوزۇلغان ئاشلىقلار. ياپيېشىل يەلپۇنگەن بېدىلىكلەردە مەس بولۇپ سايرىغان بۇدۇنلەرنىڭ ئاۋازى كۆڭۈلنى ئاللىقاياقلارغا ئېلىپ قاچىدۇ ... كۆز يەتمەس يەردە ئاۋرال تاغ چوقچىيىپ تۇرىدۇ. ئەنە شۇ ئاۋرال تاغ باغرىدا باھار ئۇيقۇغا كەتكەندۇ. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ تاڭ ئاتقۇچە توپىماي ناخشا ئېيتىپ چىقىمەن، ئوھۇ! ... بۇ قانداق ناخشىلار ... يۇرەكنى يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۆمرۈمدە سېغىنىشنىڭ مۇنداق لەززەتلىك خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم».

بىز ھېكايىنىڭ بۇنداق سەھىپىلىرىدىن جانلىق ۋە ئوبرازلىق خەلق تىلى بىلەن چىن ۋە رېئال بەدىئىي تەسۋىرنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنى، يېزا تۇرمۇشىنىڭ ساددا ۋە رەڭمۇ رەڭلىكى بىلەن دېھقان پسىخىكىسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى ئوبدان كۆرەلەيمىز.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، بۇ ھېكايە ئۆزىنىڭ ئىدىيە ۋە بەدىئىيلىك تەرەپلەردىكى بىر قاتار ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن پرو-

زىمىزنىڭ ئازادلىقىچە قولغا كەلتۈرگەن ئەڭ ياخشى مۇۋەپپەقـ
يىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

«چېنىقىش» — يازغۇچى زۇنۇن قادىرنىڭ ئازادلىقتىن كېـ
يىن يازغان تۇنجى ھېكايىسى. ئۇ «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق
ھېكايىسىدە فېئودالىق زۇلۇم ئاستىدا ياشاش ئىقتىدارىدىن
ئايرىلغان ۋەيرانە بىر دېھقانىنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىنى ئە-
كس ئەتتۈرگەن بولسا، «چېنىقىش» ھېكايىسىدە كونا جەمئىيەتـ
تە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بىر ئادەمنىڭ سوتسىيالىزم تەسىرـ
دە ئۆزگىرىپ ياراملىق بىر ئادەمگە ئايلانغانلىقىنى تەسۋىرلەپ،
بىر - بىرىگە تۆپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي تۈـ
زۈمنىڭ بەدىئىي سىلىشتۇرمىسىنى يارىتىتى.

50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا مەملىكىتىمىز بويىچە
ئېلىپ بېرىلغان يېزا ئىگىلىكىنى كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى
شىنجاڭ يېزىلىرىدىمۇ غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلـ
تۈردى. دېھقانلار ئۆز - ئۆزىگە خوجا ئازاد ئادەملەر سۈپىتىدە كولـ
لېكتىپ ئەمگەكنىڭ قايناق - تاشقىنىغا ئۆزىنى ئېتىپ، يېڭى بەخـ
تىيار ھايات قۇرۇشنىڭ سەلتەنەتلىك جېڭىنى باشلىدى.

زۇنۇن قادىر «چېنىقىش» ھېكايىسىدە مانا مۇشۇ زور ئىجـ
تىمائىي رېئاللىقنى يەنى يېزا تۈرمۇشىدا بارلىققا كەلگەن يېڭى
ئۆزگىرىش، يېڭى مۇناسىۋەتلەرنى يارقىن ئوبرازلار تېپىك خاراكـ
تېرلار ئارقىلىق جانلىق ھالدا ئېچىپ بېرىپ سوتسىيالىزمغا چىن
يۈرىكىدىن مەدھىيە ئوقۇدى.

ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانى مەتنىياز — ھايات ئىرادىسىنى
يوقاتقان، ياشاشقا قابىلىيەتسىز ھۇرۇن بىر ئادەم. ئۇ تىرىكلىك
ئېھتىياجى ئۈچۈنلا ئاز - تولا مىدىرلاپ قويۇشقا ئادەتلەنگەن، بولـ
مىسا ھويلىسىدىكى كونا سۇپا ئۈستىدە خۇددى ئاپتاپتا قالغان
سازاڭدەك ھەپتىلەپ توپىغا مىلىنىپ يېتىشقا رازى. لېكىن ئۇ قو-
لىدىن ئىش كېلىدىغان، بىر مۇنچە ھۈنەرلەرنى ئوبدان بىلىدـ

غان يېتىمچى، بىرەر ئادەمدىن رەنجىشنى بىلمەيدىغان، ھېچكىم گىمۇ يامانلىقنى راۋا كۆرمەيدىغان ئاقكۆڭۈل بىر ئادەم. لېكىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇ ھاياتنىڭ ھېچنېمىسىدىن بەھرىمەن بولالمايدۇ. كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ مۇشەققەتلىك ئېغىر يۈكى ئۇنىڭ يەلكىسىدىن كەتمەيدۇ. نېمىشقا شۇنداق؟ بۇنى مەتنىياز-نىڭ ئائىلە ۋە جەمئىيەت تەربىيىسى تەسىرىدە شەكىللەنگەن بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز تەبىئىتى بەلگىلىگەن. ئۇ — تۇرمۇشقا پەر-ۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن غايىسىز بىر ئادەم. ئۇنىڭغا ھايات ۋە ئۇنىڭ گۈزەللىككە ئىنتىلىش، ئارزۇ - ئىستەككە ئوخشاش نەرسىلەر پۈتۈنلەي يات. ئۇ پەقەت دۇنياغا تۇغۇلغىنى ئۈچۈنلا ئالماسلىق ياشاشقا رازى. ئاپتور مەتنىيازنىڭ مەنىسىز تۇرمۇش مۇھىتى ئىچىدە شەكىللەنگەن يۇقىرىقىدەك خاراكتېرىنى ناھايىتى قىزىقارلىق، سەمىمىي يۇمۇرلۇق تەسۋىرلەر بىلەن روشەن يورۇتۇپ بېرىدۇ. بۇنىڭدا ئۇ مەتنىيازنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنىڭ ھەممە تەرىپىنى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ دېھقانچىلىققا كىرىشكەن دەسلەپكى يىلىنى، يەنى ئۇنىڭ يازلىق يېغىم ۋاقتىدىكى روھىي كەچۈرمىشلىرىنى نۇقتىلىق تەسۋىرلەش يولىنى تاللىۋالىدۇ.

مەتنىياز ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن شەھەردە بىر مەزگىل لاغايلاپ يۈرۈپ ياشاش يولىنى تاپالماي، ئاخىرى دېھقان بولۇش ئۈچۈن يېزىغا كېلىدۇ. لېكىن يېزىنىڭ جاپالىق بىمەگىك ئوستىگە قورۇلغان ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئادىتى ئۇنىڭ بۇ ئارزۇسىنىڭ ئىشقا ئېشىشىغا يول قويمايدۇ. ئۇ دېھقانچىلىق ئىشىغا كىرىشكەن دەسلەپكى كۈنىدىن باشلاپلا تۆگىسىمىس جاپا - مۇشەققەت ئىچىدە قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئاددىي، لېكىن ناھايىتى چوڭقۇر ھايات پاجىئەسى باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى رېئاللىقنىڭ جىددىي سىنىقىغا دۇچكېلىپ، خاراكتېرىدىكى پۇقىرىقىدەك ئاجىزلىقلار تېخىمۇ چوڭقۇر ئاشكارىلىنىدۇ. ئۇ باشقىلارنىڭ ياردىمىدە تېرىپ ئوستۇرگەن تەييار قىچىسىنى يە-

غوبلىشقىمۇ جۇرئەت قىلالماي، سايىدا ياتقىنىچە ھەسرەت چېكىدۇ. يېزىغا كەلگىنىگە، ھەتتا دۇنياغا تۇغۇلغىنىغىمۇ پۇشايمان قىلىدۇ. ھاياتتىنمۇ، تەبىئەتتىنمۇ، ھەتتا يېنىدا چىرىلداۋاتقان چېكەتكىلەردىنمۇ بېزىدۇ. ئاپتور مەتنىيازنىڭ بۇ چاغدىكى روھىي ھالىتىنى تۆۋەندىكىچە تەسۋىرلەيدۇ:

«— ھە، ھى، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىسسىقتا، — دەپ غودۇكشىدى مەتنىياز ئۇزۇمنىڭ شېخىدا قونۇپ تۇرغان توڭ قاغىغا قاراپ. ئونىلاپ يىللاپ ئۆمۈر سۈرگەن بۇ قېرى قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تومشۇقىنى كېرىپ ھەلقىمىنى لەپىلدىتىپ تۇراتتى. مەتنىياز بولسا، تەر پۇراپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كۆكاتقا ئورىماپ بېشىغا قويغان، يالىڭاچ دۇمبىسىنى نەم يەرگە چاپلىغان ھالدا ئوكدا ياتاتتى. ئۇنىڭ يۇمشاق تېنىگە چاۋا - چاتقاللار پېتىپ، بەزەكچىلىكەر بولسا، ئۇ يەردىن قوغلىسا، بۇ يەرگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى. مەتنىيازنى بۇ يىل ئەتىيازدىن بېرى جان - جانىۋارلارمۇ، مېھنەتمۇ، مانا ھازىرقىدەك ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ. بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ، ئەنە شۇ ھاسىراۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنىدى، يېرىم پۇتلۇق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت 23 تۇپ ئۇنۇپ چىقىپ تۇر. ئەسلىدە بۇ يەرگە يېرىم چىلەكچە قوناق چاچقانىدى. مىڭلاپ - مىڭلاپ دانلار قېنى؟ ئۇزۇمنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەتكەر يەپ كەتتى - دە، قاغىنىڭ پەيىنسىز لىپىلداپ تۇرغان ھەلقىمىگە قاراپ يېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى.

— قاناتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن، ھارام تاماق، — دېدى ئۇ، ئەمدى دۇم ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ پات - پات يۇمۇلۇپ قالسىمۇ، خىيالىنى ئورىۋالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەسرەتلەر، بۇنى ئاز دەپ چۈشىنەرسىز غېرىبلىداپ غېرىبلاشلىرى ئۇيقۇ بەرمەيتتى».

مەتنیاز ئەنە شۇنداق ھەسرەتلىك خىياللار بىلەن ئازاب لىنىپ تۇرغان چېغىدا، يىراقتىن ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرىغا چۇشلۇك تاماق ئېلىپ كېلىۋاتقان بىر توپ ئايالىلار ئۆتۈپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ھەمكارلىق گۇرۇپپا باشلىقى ھەمرانىڭ تۇل سىڭلىسى ئىززەتخانىمۇ بار ئىدى. يالغۇزلۇقنىڭ جاپا - مۇشەققىتى تۇپەيلىدىن ئۆڭي - ئوچاقلىق بولۇشنىڭ زۆرۇرىيىتىنى ھېس قىلىپ يەتكەن مەتنياز بۇ ئايالغا ئۆزىچە قىزىقىپ يۇرەتتى. شۇڭا ئۇ ئىززەتخاننى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا ئاتاپ تىكىۋاتقان توپلىيىنى ھازىرغىچە پۈتتۈرۈپ بېرەلمىگەنلىكىنى ئېسىگە ئېلىپ، قاتتىق خجالەتچىلىك ھېس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ناھايىتى چوڭ غەيرەت ۋە چىدام بىلەن ئاران باشلىغان بۇ ئىشنى تاشلاپ قويۇپ، ئۆيىگە بېرىپ ئىززەتخانىنىڭ توپلىيىنى پەردەز قىلىشقا كىرىشىدۇ. ئۇ بۇ قىلىقى ئۈچۈن ھەمرادىن تەنبىھ ئاڭلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقىدىن غەيرەتلىنىپ، ئەتىسى تاڭ بىلەن ئېتىزغا چىقىپ قالغان قىچىسىنى پاك - پاكىز ئورۇپ تۈگىتىش ئىرادىسىگە كېلىدۇ، لېكىن ئۇ ئىشقا كىرىشىپ، ئۈزۈن ئۆتمەيلا ھۇرۇنلۇقى قوزغىلىپ بىردەمدىلا ئىشتىن بېزىدۇ:

— ۋاي - ۋاي - ۋاي، كاساپەت ئەجەب ئاغرىيدىكەنا! ئۇ ئىككى بىقىنىنى قاماپ تۇرۇپ گەۋدىسىنى توغرىلىدى. بىر نەچچە مىنۇتتىن كېيىن ئۇۋۇلاپ، ئورغاقنى يەنە قولغا ئالدى. بۇ ئومىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى، مۇكچىيىۋېرىپ بېلى ئاغرىغاندىن كېيىن، زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ، گاھىدا تىزلىنىپ يۇرۇپ، ئوما ئورىدى. مەيدە ۋە غولىدىكى چوكقۇرلۇقنى بويلاپ تەر شۇرۇقۇراپ ئاقاتتى. ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ كەتكەن كۆڭلىكىنى تېنىدىن سۆيۈپ ياقىسىدىن تۆمشۇقىنى تىقىپ پۈۋەيتتى، قېشىنى بويلاپ تىنماي ئېقىپ چۇشۇۋاتقان تەرنى سىرتىپ قولىنى سىلكىتەتتى. ئاخىرى تامىقى قۇرۇپ، مىدىرلىغىچىلىك دەرمانى قالمىغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا، ئۇزۇمە سايىسى تە-

رەپكە كەشنى سۆرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى. ئۇ ئۇچ ئۆينىڭ ئورنىچىلىك يەردىكى قىچىنى ئورىغاندى».

شۇنداق قىلىپ، مەتنىيازنىڭ قىچىسى يەنىلا ئورۇلماي قېپ قالدۇ. گەرچە ئۇنى ھەمكارلىق كۆرسۈپىا ئەزالىرى يارەم قىلىپ ئورۇپ بەرسىمۇ، لېكىن مەتنىيازنىڭ ئۇنى ۋاقتىدا يىغىۋېلىشىغا قۇربى يەتمىگەنلىكتىن، قالغان بىر قىسىم قىچىنى كالا - توپاقلار دەسسەپ تۆگىتىدۇ.

يۇقىرىقى بىر قاتار تېپىك ۋەقەلەر، كىشىنى قىزىقتۇرىدىغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى مەتنىيازنىڭ بوشاك، ئىرادىسىز تەبىئىتى بىلەن ئۇنىڭ زىددىيەتلىك روھىي دۇنياسىنى ناھايىتى ئوبدان ئېچىپ بېرىدۇ. ئەمدى ھالال، ئاق كۆڭۈللۈكىنى كۆرسىتىدىغان تۆۋەندىكى ۋەقە بولسا مەتنىيازنىڭ خاراكتېر ئۆزگىچىلىكىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ئۇنى ئۆزىگە خاس ئادەت ۋە كۆز قاراشلىرى بىلەن باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان جانلىق ئادەم سۈپىتىدە كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرىدۇ.

زىرائەتلەر يېغىلىپ بولغان كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەتنىياز باشقىلار بىلەن بىللە ئۆستەڭ چېپىشقا ماڭىدۇ. لېكىن، بىردىن ئۇنىڭ كونا كېسىلى قوزغىلىپ، ئىشتىن قېچىپ ئۇرۇك ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالغان چېغىدا، باشقىلار كۆرۈپ قالىدۇ. ئەسلىدە ئونىڭ ئورنىدا باشقا بىر كىشى بولغىنىدا ئىدى، بىر مۇنچە سەۋەبلەر بىلەن ئۆزىنى ئاقلاپ بۇنداق ئۇياتلىق ئىشتىن قۇتۇلۇپ كەتكەن بولاتتى. لېكىن مەتنىياز ئۇنداق قىلمايدۇ. كۆڭلىدىكىنى يوشۇرماي ئېيتىۋېتىپ بۇرۇنقى تۆز ۋە راستچىللىقى بويىچە قىلىۋېرىدۇ.

«بايا تىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقان سېيىت ئاخۇن مۇشۇكنىڭكىگە ئوخشايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتۈۋالدى - دەپ ھە، ئۇقۇلدى، مەتنىيازنىڭ بۇ قىلغىنى ئويۇن ئەمەس

كەن، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىشكەن - دە، بۇ نېمە دېگەن ساختىپەزلىك؟ مانا قاراڭلار! — دېدى.

— شۇنداق. ھېچ قاملاشمىغان بىر ئوي مېڭەمگە كىرىپ قالدى - دە، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم.

— ئەمدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك؟ — دېدى سېيىت ئاخۇن مەتنىياز تەرەپكە قولىنى سوزۇپ.

— مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىدەك بوينىمىزنى ئېگىپ تۇرىدۇق. نېمە قىلساڭلار، ئىختىيار سىلەردە، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ بوينىنى ئەككەن ھالدا.

كۆپىنچە كىشىلەر دائىم دېگۈدەك ئۆزلىرىنىڭ ئىززەت - نەپسى ئۈستىدە باش قاتۇرۇشتىن خالىي بولالمايدۇ، بۇ — ھەممە كىشىدە دېگۈدەك ئوخشىمىغان دەرىجىدە بولىدىغان بىرخىل ئەھۋال. مەتنىيازدا بولسا ھەتتا مۇشۇ نەرسىمۇ يوق. شۇڭا ئۇ ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن. بۇ — ئۇنىڭ مۇشۇنداق ئېغىر ۋە مەنسىز تۇرمۇش شارائىتىغا ھازىرغىچە كۆنۈپ كەلگەنلىكىنىڭ تۈپ سەۋەبى. شۇنداقلا بۇ پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ، ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس تۇرمۇش مەنتىقىسىنىڭ تىپىك ۋە جانلىق ۋەقەلىك نېگىزىدە يارقىن ئېچىپ بېرىلىشىدۇر.

ئاپتور مەتنىيازنىڭ كېيىنكى ئۆزگىرىش جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىمۇ خۇددى يۇقىرىقىدەك زور بەدىئىي ماھارەت بىلەن كۆرىشكەن. ئۇ بۇنىڭدا مەتنىيازنىڭ تۇرمۇش شارائىتىنىڭ يېڭىلىنىشى، ماددىي - ئىقتىسادىي ئاممىلارنىڭ تەسىرى ياكى بىرەر شەخسنىڭ مەنۇي غەمخورلۇقى قاتارلىق ئومۇمىي خاراكتېر ئالغان نەرسىلەرنى تەسۋىرلىمىگەن، بەلكى ھەممە نەرسىنى ئۇنىڭ تۇرمۇشىنىڭ مەنتىقلىق راۋاجىدىن ئىزلەپ، ئۇنىڭغا ھەقىقىي تەسىر كۆرسىتەلەيدىغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرىنى تالىغان. كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ زوق - شوقى، ئەركىن ۋە ئازادە تۇرمۇش، كوللېكتىپنىڭ ئىشەنچ ۋە مېھرىبانلىقى، ئىززەتخانغا بولغان

غان مۇھەببەتنىڭ چوڭقۇرلىشىش قاتارلىق مەنىۋى ئامىللار ئۇنىڭ
غا تۇرمۇشنىڭ لەززىتىنى، ھاياتنىڭ مەنىسىنى تېخىمۇ چوڭقۇر
تونۇتىدۇ. شۇنداق بىلەن مەتنىياز ئۆزىنىڭ قەدىر - قىممىتىنى
ھەقىقىي ھالدا چۈشىنىپ، كوللېكتىپ ئەمگەكنىڭ قاينام — تاشقىنلىـ
غا ئۆزىنى ئېتىپ، بەختىيار تۇرمۇشنىڭ ياراتقۇچىلىرىنىڭ بىرى
بولۇپ قالىدۇ. بۇ ئارقىلىق ئاپتور مەتنىيازدىكى ماھىيەتلىك بۇـ
رۇلۇشنى يەنى ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا يۈز بەرگەن چوڭقۇر
ئۆزگىرىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېچىپ بېرىپ، خاراكـ
تېر ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئوبراز يۇكسەكلىكىگە ئېرىشىدۇ. شۇڭا
ھېكايىنى ئوقۇپ چىققان كىتابخان باشتىكى بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز
مەتنىيازنى ئۆزىنىڭ كىشىلىك بۇرچىنى تونۇپ يەتكەن ئاكتىق
ئەمگەكچى سۈپىتىدە كۆرۈپ چەكسىز سۆيۈنۈش ھېس قىلىدۇ.
بۇ — ئاپتورنىڭ ماھارەتلىك قەلىمىدە يارىتىلغان بەدىئىي چىنـ
لىقنىڭ، يەنى تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنىڭ ئادەم ھېس قـ
لالايدىغان كونكرېت ئوبراز ئارقىلىق روشەن يورۇتۇپ بېرىلـ
گەنلىكىنىڭ نەتىجىسى.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، مەتنىياز ئوبرازىنى ھازىرقى زاـ
مان ئۇيغۇر پروزىسىدا بىرىنچى قېتىم بارلىققا كەلگەن، رېئالىقـ
نىڭ ئومۇمىي تۈپ خۇسۇسىيەتلىرىنى ئۆزىدە تولۇق ئەكس
ئەتتۇرگەن، ئۆزىگە خاس ئىندىۋىدۇئال خاراكتېرگە ئىگە مۇكەمـ
مەل بەدىئىي تىپ دېيىشكە بولىدۇ.

ھېكايىدە مەتنىيازدىن باشقا يەنە ھەمراھ سېيىت، ساۋۇت -
جان، ئىززەتخان قاتارلىق بىر نەچچە پېرسوناژلار بار بولۇپ،
ئۇلارمۇ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بىر بىرىدىن روـ
شەن پەرقلىنىدۇ.

ھەمراھ — كوللېكتىپلىشىش جەريانىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن يېـ
زا ئاكتىپى. ئۇ — ئېنىق غايە، مۇقىم سىياسىي قاراشقا ئىگە بولـ
غان ئاكتىق تەشكىلاتچى. ئۇنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى تەلەپچانلىق

ۋە ئەملىيەتچانلىق. ئۇ مەتنىيازنىڭ كەلگۈسىگە چوڭقۇر ئىشىنىدۇ. ھەتتا مەتنىيازغا بولغان ئادىل قارىشى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان بىر مۇنچە سۆز - چۆچەكلەرگە قالغان چاغلاردىمۇ، ئۇنىڭدىن ئۈمىدىنى ئۈزمەيدۇ. ئۇنىڭ بولمىغۇر قىلىقلىرىنى تەنقىد قىلىپ، ئارتۇقچىلىقلىرىنى جارى قىلدۇرۇشقا يېتەكلەيدۇ. تۇرمۇش ئۇنى قىينىغان، ئازابلىغان پەيتلەردە ئۇنىڭغا سەمىمىي مەدەت بېرىدۇ. نەتىجىدە مەتنىياز ئۇنىڭ تەسىرى، ۋە ئىشەنچىسى بىلەن چىدام ۋە غەيرەتكە ئۆگىنىپ، مەنىلىك تۇرمۇش يولىغا كىرىدۇ. كىتابخان ھەمرا ئوبرازىدىن كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا يېزىلىرىمىزدا بارلىققا كەلگەن سوتسىيالىستىك يېڭى كىشىلەرنىڭ ئالىيجانابلىقىنى كۆرەلەيدۇ. ئوتتۇرا دېھقان سېيىتنىڭ ئوبرازىنىمۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان ئوبراز دېيىشكە بولىدۇ. ئاپتور ئۇنىڭدا ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىدىيىۋى خۇسۇسىيىتىنى گەۋدىلىك ھالدا كۆرسىتىپ، كوللېكتىپلاشتۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ ئۇلارنى شەخسىي مۇلۇكچىلىك ئاساسىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان ئۇلۇغ ئىجتىمائىي ئىنقىلاب ئىكەنلىكىنى روشەن ئېچىپ بېرىدۇ. ئىززەتخان ئوبرازى ھېكايىدە ئانچە كۆپ كۆرۈلمەيدۇ. لېكىن، شۇنداق بولۇشقا قارىماي، ئوقۇغۇچىغا ئەركىن ۋە شوخ تەبىئەتلىك يېزا ئاياللىرىنىڭ يېقىملىق قىياپىتىنى ئەسلىتىدۇ.

قىسقىسى، «چېنىقىش» ھېكايىسى ئىدىيىۋى مەزمۇنىنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى، ئوبرازلىرىنىڭ روشەن ۋە كونكرېتلىقى، تەسۋىرلىگەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ جانلىق ۋە رەڭدارلىقى - رەڭلىكى بىلەن كىتابخاندا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدۇ.

* * *

زۇنۇن قادىر — ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق ئۆزىگە خاس بەدىئىي ئۇسلۇب شەكىللەندۇرگەن تالانتلىق

يازغوچى. ئونىڭ هېكايىلىرى مەزمۇن ۋە بەدىئىيلىك تەرەپلەردە بىر مۇنچە ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولۇپ، تەلەپچان يازغۇچىنىڭ كەشپ قىلىش ۋە ئىجاد قىلىشقا بولغان قىزغىن ئىنتىلىشى بىلەن تولغان.

زۇنۇن قادىر ئۆز هېكايىلىرىدە بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ چىنلىق قانۇنىيىتىگە ئەمەل قىلىپ تۇرمۇشنىڭ ئىجابىي ۋە سەلبىي تەرەپلىرىگە بىردەك كۆڭۈل بۆلۈپ، رېئاللىقنى ھەر قايسى تەرەپلەردىن چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدىغان خىلمۇ خىل بەدىئىي ئوبرازلارنى ياراتتى. ئۇ غايىۋى مەزمۇننى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئۆزىگە خاس يول تۇتۇپ، ئىجادىي زېھنىنى كۆپرەك سەلبىي ۋەقەلەر ئۇستىگە مەركەزلەشتۈرۈپ، هېكايىلىرىنىڭ بەدىئىي ۋەزىنىنى يۇمۇرلۇق تەبەسسۇم، مەسخىرىلىك كۈلكە بىلەن يۇغۇرۇپ، سەلبى ھادىسىلەر تەسۋىرى ئارقىلىق ئىجابىي ھادىسىلەرنى گەۋدىلەندۈرۈپ بەردى. بۇ ئارقىلىق ئۇ ئۆز كىتابخانىنى تۇرمۇشنىڭ تېخى ھېس قىلىنمىغان يېڭى گۈزەللىكىگە باشلىدى.

ئۆۋەندە بىز زۇنۇن قادىر هېكايىلىرىنىڭ بەزى خۇسۇسىيەتلىرى ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز:

زۇنۇن قادىر هېكايىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ئەڭ ئاۋۋال ئۇلاردا ئەكس ئەتكەن تۇرمۇش مەنزىرىلىرىنىڭ باي ۋە خىلمۇ خىللىقىدا كۆرۈلىدۇ. تەبىئىيكى، بۇ نەرسە زۇنۇن قادىرنىڭ چوڭقۇر تۇرمۇش بىلىمىگە ئىگە ئىكەنلىكىدىن ئايرىلمايدۇ. ھەقىقەتەنمۇ زۇنۇن قادىر — ئۆز خەلقىنىڭ تارىخىي، ئىجتىمائىي سەرگۈزەشتىلىرىنى پىشىق بىلىدىغان، ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، روھى — پسىخىك ھالىتى، ھېس - تۇيغۇ ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرىنى چوڭقۇر چۈشىنىدىغان يازغۇچى. ئۇ تۇرمۇشنى يازغۇچىلىق دىت بىلەن كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكى ئەڭ ئاۋۋال ئونىڭ تۇرمۇشنىڭ تېخى ئېچىلمىغان ماھىيەتلىك تەرەپلىرى بىلەن، كىشىلەر مۇناسى-

ۋىتسدىكى ئۇششاق، لېكىن خاراكتېرلىك ۋەقەلەرگە بولغان قىزىقىشىدا كۆرۈلىدۇ. بىلىنسكىي مۇنداق دەيدۇ: «ھەر قانداق خەلقنىڭ ئىككىخىل پەيلاسوپىيسى بار. بىرى، ئىلمىي، كىتابى، تەنتەنىلىك ۋە شەۋكەتلىك پەيلاسوپىيسى، ئىككىنچىسى، كۈندىلىك، ئائىلىۋى، تۇرمۇشتىكى پەيلاسوپىيسى، كۆپىنچە بۇ ئىككى پەيلاسوپىيە بىر - بىرىگە بىرمۇنچە يېقىن بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن جەمئىيەتنى تەسۋىرلىمەكچى بولغان كىشى بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى بىلەن تونۇشىشى، لېكىن كېيىنكىسىنى ئالاھىدە ئۆگىنىشى لازىم».①

زۇنۇن قادىرنىڭ ئۇزۇن يىللىق ئىجادىي ئەمەلىيىتىدىن ئۇنىڭ تۇرمۇشنى ئۆگىنىش ۋە كۆزىتىشتە بۇ مۇھىم تەلەپكە ئىزچىل ئەمەل قىلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇ ھېكايىلىرىدە كىتابى بىلىملەرگە، ئابستراكت ئۇقۇم ۋە چۈشەنچىلەرگە، جەمئىيەت ئۇچۇن ئورتاق بولغان ئومۇمىي ھادىسە ۋە سەلتەنەتلىك ۋەقەلەرگە بېرىلمەيدۇ، ئەكسىچە، تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرەلەيدىغان ئۇششاق تېمىك ۋەقە ۋە تېمىلار كۆرۈنۈشلەرگە ئىنتىلىدۇ. ئۇ ئوقۇغۇچىنى ئۆز پېرسونازىنىڭ ئەڭ كىچىك تۇرمۇش بىرلىكىگە، ئۇنىڭ خانىسىگە، روھىي دۇنياسىنىڭ ئەڭ يوشۇرۇن بۆلۈملىرىگە باشلاپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ پېرسونازلىرى ھەر قاچان تۇرمۇشنىڭ قايىنىمىدا، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلارنىڭ مەركىزىدە نامايان بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ھېكايىلىرىدە جەمئىيەتنىڭ قايسى قاتلام، قايسى تەبىقىسى تەسۋىرلەنگەن بولسۇن ياكى تۇرمۇشتىكى قانداق بىر شەخسنىڭ بەدىئىي قىياپىتى سىزىلغان بولسۇن، ئۇلار ئوقۇغۇچىنىڭ كۆز ئالدىدا خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك روشەن گەۋدىلىنىدۇ. «ماغدۇر كەتكەندە» نى ئېلىك، ئۇنىڭدا ئەكىس ئەتكەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى نېمە دېگەن باي - ھە؟ سىز بۇ ھېكايىدىن ئۆتمۈش

① بىلىنسكىي - «تاللانما ئەسەرلەر» ئۇزبېكچە نەشرى، 348 - بەت.

شكى ئۇيغۇر دېھقانلىرىنىڭ پاجىئەلىك ھاياتىنى، ئۇلارنىڭ ئۆز زىمگە خاس تۇرمۇش ئادەتلىرىنى، ئەمگەك، مۇھەببەت، دىن ۋە ئىكاھقا بولغان مۇناسىۋەتلىرى بىلەن جەمئىيەتكە بولغان كۆز قاراشلىرىدا ئەكس ئەتكەن ئىجتىمائىي ئاڭ - پىكىرلىرىنى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئوخشاشلا سادىدا ۋە يارقىن بولغان پاك روھىي دۇنياسىنى تولۇق كۆرۈۋالالايسىز. ئەمدى كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان رەڭمۇ رەڭ تۇرمۇش مەنزىرىلىرى بىلەن جانلاندۇرۇلغان «گۈمان» دېگەن ھېكايىنى ئوقۇپ چىقسىڭىز، ئاپتورنىڭ بۇنچىلىك كەڭ تۇرمۇش مەزمۇنىنى قانداق قىلىپ بىر نەچچە بەتلا كېلىدىغان قىسقا بىر ھېكايىگە سىغدۇرالمانلىقىغا ھەيران قالىسىز. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى ئەنە شۇنداق قويۇق تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە بولغانلىقتىن، ئوقۇغۇچىغا ئالاھىدە بىر خىل بەدىئىي كۈچ بىلەن تەسىر قىلىپ، ئۇنى يېڭىدىن يېڭى ھېسسىياتلار دۇنياسىغا باشلاپ كىرىدۇ.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر خۇسۇسىيىتى كومپوزىتسىيە ۋە شېۋىزىت قۇرۇلۇشى جەھەتتىكى مۇكەممەللىكىدە كۆرۈلىدۇ. كومپوزىتسىيە ئەسەرنىڭ تۈزۈلۈشىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئەسەردىكى ھەر قايسى بەدىئىي بۆلەكلەرنىڭ بىر - بىرىگە تەبىئىي باغلىنىشى، قىسىملارنىڭ مۇۋاپىق ھالدا جايلاشتۇرۇلۇشىدىن بارلىققا كېلىدۇ. كومپوزىتسىيىنىڭ قانداق تۈزۈلۈشىگە ئىگە بولۇشى، ئەڭ ئاۋۋال ئاپتورنىڭ تەسەۋۋۇرلىمەكچى بولغان ۋەقە - ھادىسىلەر ھەققىدىكى پىكىر ۋە خۇلاسىلىرىگە باغلىق. شۇڭا ئۇ ئەسەر ۋەقەلىكلىرى پېرسوناژلار ئوبرازى، ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە تەبىئەت تەسۋىرلىرى بىلەن ئورگانىك بىرلىككە ئىگە بولۇشى لازىم.

ئەمدى شېۋىزىتقا كەلسەك، ئۇ — ئەسەردىكى پېرسوناژلار-

نىك خاراكتېر ۋە ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىرىنى يورۇتۇپ بېرىش ئارقىلىق تېمىنى ئېچىپ بېرىدىغان، بىر - بىرىگە باغلانغان ۋەقەلەر تىزمىسى، شۇڭا سيۇژېت رېئال ھاياتتىن ئېلىنىشى، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلىقلارنى ئەكس ئەتتۈرگەن ھالدا، تۈرمۇشنىك تۈپ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىشى، ئۇنىڭدىكى ھەر بىر ئىپىزوت ۋە ھەر بىر ۋەقە چوقۇم تېمىنى يورۇتۇپ بېرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىم.

دېمەك، كومپوزىتسىيە ۋە سيۇژېت — ئەسەرنىك ئومۇرتقىسى ۋە جېنى، ئۇنىڭسىز ھەر قانداق بەدىئىي ئەسەرنىك مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس.

زۇنۇن قادىر ئۆز ھېكايىلىرىدە تېما ۋە پېرسوناژ خاراكتېرلىرىنىك مەنتىقىسىگە سادىق بولۇپ، پېتەكچى ۋەقەلىكتىن تارتىپ ئەڭ كىچىك دېتالغىچە بولغان ھەممە نەرسىنى ئورگانىك ھالدا بىر - بىرىگە باغلاپ، ھەر قانداق ئېھتىياتسىز قولنىك تەگمىشنى كۆتۈرمەيدىغان جانلىق ۋە نازۇك بەدىئىي گەۋدە تۇزەيدۇ. مۇبادا ئۇنىك ھېكايىلىرىنىك بىرمۇ بۆلۈكىگە تېگىلسە، ئۇ چاغدا ھېكايىنىك پۈتۈن قىسمى تەسىرگە ئۇچرايدۇ. «چېنىقىش» ھېكايىسىنى كۆرۈپ باقايلى. ئاپتور بۇ ھېكايىسىدە كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بىر ئادەمنىك سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئۆزگىرىپ يارامليق بىر ئادەمگە ئايلانغانلىقىغا دائىر جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرمەكچى بولغان. بۇنىك ئۈچۈن مەتنىيازنىك شەھەرلىكى مەنسىز تۇرمۇشى، يېزىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىدىيىۋى كەچۈرمىشى، ئەمگەك ۋە تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى، مۇھەببەت ۋە كوللېكتىپقا بولغان مۇناسىۋىتى، مۇرەككەپ ئېچكى زىددىيەتلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بىر مۇنچە ئۇششاق ۋەقەلىكلەردىن قۇرۇلغان بەدىئىي بۆلەكلەرنى ماھىرلىق بىلەن بىر - بىرىگە باغلاپ، مەتنىيازنىك خاراكتېر مەنتىقىسىنى روشەن يورۇتۇپ بېرىدىغان مۇكەممەل بەدىئىي قۇرۇلما تۈزۈ-

گەن، بۇنىڭدا ئۇ ئەڭ كىچىك بىر دېتالنىمۇ تەۋرەتكىلى بولماي-
دىغان، مۇبادا ئاشۇنداق قىلمىسا، ھېكايىنىڭ ئىزچىللىقى بۇزۇ-
لۇپ ئوبراز خىرەلىشىدىغان، بىز ئۇچراشقان ساددا ۋە ئاق‌كۆڭۈل
مەتنىياز تۇرمۇشتىكى باشقا مەتنىيازلارغا ئوخشىمايدىغان
بەدىئىي مۇقىملىقنى شەكىللەندۈرگەن. دېمەك، زۇنۇن قادىر
ھېكايە كومپوزىتسىيىسىنى تېما ۋە پېرسوناژ خاراكتېرىنى ئېچىپ
بېرىشنىڭ تەلەپ ۋە زۆرۈرىيىتىگە قاراپ قۇرۇپ، ئوبراز بىلەن
قۇرۇلمىنىڭ يۇكسەك بىرلىكىگە ئېرىشكەن.

زۇنۇن قادىر سيۇژېتنى تەشكىللەشتە كۇندىلىك تۇرمۇش-
تىكى ئۇششاق ماھىيەتلىك زىددىيەتلەرگە، خاراكتېرلىك توقۇنۇش-
لارغا مۇراجىئەت قىلىپ، پېرسوناژنىڭ روھىي دۇنياسىنى جانلىق
ۋە قىزىقارلىق ئەھۋالدا نېگىزلىدە ئېچىپ بېرىشكە تىرىشىدۇ.
ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ھەر قاچان ئۆزلىرىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدە-
لىكى يول قويغان پائالىيەت دائىرىسىدىلا ھەرىكەت قىلىدۇ.
ئۆزىگە مۇناسىپ بولمىغا ئىش - ھەرىكەتلەرگە چېپىلمايدۇ. ئۇلار
ئۆزلىرىنىڭ ئادەتتىكى ئىش ھەرىكەتلىرى، ساددا پىكىر - خىيال-
لىرى بىلەنمۇ ئوقۇغۇچى قەلبىدە ئاجايىپ يۇكسەك ھېس - تۇيۇ-
غۇلارنى قوزغىتالايدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايىلىرى كۆپىنچە سيۇژېتنىڭ بىر لە-
نىيىلىك تەرەققىياتى بويىچە راۋاجلىنىپ بارىدۇ. مۇرەككەپ
ۋە ئەگىر - توقاي ۋەقەلەر، پېرسوناژلار پائالىيىتىنىڭ كۆپ
تەرەپلىمىلىك تەرەققىياتى بولمايدۇ. بۇ ھال ئاپتورغا تۇرمۇشنى
تېخىمۇ يۇكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش
ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ چوڭ ھېكايىسى «چېنىقىش»نى
مىسالغا ئالساق، ئۇنىڭدا مەتنىيازنىڭ ئەمگەك ۋە مۇھەببەت سەر-
گۈزەشتىسىگە تەئەللۇق بولغان بىر يېتەكچى ۋەقە بىلەن ئۇنىڭ
ئادەت ۋە كۆز قاراشلىرىنىڭ يېڭىچە مۇناسىۋەتلەر مۇھىتى بە-
لەن توقۇنۇشىشىدىن پەيدا بولغان بىر چوڭقۇر مەنىۋى زىددە-

يەتلا بار. بۇ ۋەقە ۋە زىددىيەت ھېكايىدىكى باشقا بىر مۇنچە ئۇششاق ۋەقە — ئىپتىزوتلارنى، زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلقىلارنى، ئەسلىمە ۋە قىستۇر مىلارنى، تەبىئىي ھالدا - بىر بىرىگە باغلايدۇ. ئۇلارنى خۇددى يىپقا مەرۋايىت تىزغاندەك بىر بەدىئىي ئىزغا سېلىپ، بىر يول بويىچە راۋاجلىنىپ بارىدىغان ئاددىي ۋە جانلىق ۋەقەلەر تىزمىسىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. مەتنىياز-نىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى ئەنە شۇ ۋەقەلەر تىزمىسى ئاساسىدا تەدرىجىي ئېچىلىدۇ.

پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ روشەن مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇشى زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم خۇسۇسىيىتىدۇر.

خاراكتېر — ئوبرازنىڭ جېنى، ئۇنىڭ ئورگانىزمىدا ئايلىنىپ يۈرگۈچى ھاياتىي قان. ئۇ — پېرسوناژنىڭ ئاساسىي مەسىلەك كۆز قارىشىنى بەلگىلىگۈچى، نىسبىي تۇراقلىقتا ئىگە تۇپ خىسلىتى، يازغۇچىنى تەرىپىدىن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن تارىخىي ئىجتىمائىي شارائىتقا مەنسۇپ بولغان خۇلقى - مىجەزنىڭ تىپى. ئۇ پېرسوناژلارنىڭ رېئاللىققا بولغان مۇناسىۋىتىدە بولۇپ مۇ كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە، ھەرىكىتى، پىكرى، كەچۈرمىشىدە ئىپادىلىنىدۇ. شەخسنىڭ ئىندىۋىدۇئال ئالاھىدىلىكى ئۇنىڭ خاراكتېرىنىڭ ماھىيەتلىك بەلگىلىگۈچى ئامىلىدۇر، ھەر قانداق خاراكتېر بەلگىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ۋە تۇرمۇش مۇھىتى شارائىتىدا شەكىللەنگەنلىكتىن، روشەن دەۋر خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇش بىلەن بىللە يارقىن مىللىي خۇسۇسىيەتكىمۇ ئىگە بولىدۇ ۋە بولۇشى لازىم. ئۇ ئۆزى تەۋە بولغان خەلقنىڭ مىللىي تۇرمۇش بىرلىكى، پىسخىك ئۆزگۈچىلىكىنى زېمىنىدە شەكىللىنىشى، شۇ مىللەت خەلقنىڭ ھەممە تارىخىي، ئىجتىمائىيى، پەلسەپىۋى، سەنئەت قاراشلىرىنى ۋە ئۆزىگە خاس تۇرمۇش مۇھىتىنىڭ تۇپ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئۆزىگە يىغقان، خۇلقى- مىجەز ۋە

پسخىك نازۇكلۇقىنى ئەكس ئەتتۇرگەن بولىدۇ ۋە شۇنداق بولۇشى لازىم. پەقەت مۇشۇنداق خاراكتېرلا شۇ مىللەت خەلقىگە نىسبەتەن تىپىكلىك ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان ھەقىقىي بەدىئىي ئوبرازلار بولالايدۇ. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىدە خاراكتېرنىڭ بۇ مۇھىم ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ. ئۇنىڭ پېرسوناژلىرى ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش بىرلىكىدە، مىللىي ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تولغان ماھىيەتلىك تۇرمۇش ۋەقەلىكلىرى زىچمىنىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. ئۇلار ھەممە نەرسىگە ئۆزىچە قارايدۇ. ھەممە نەرسىنى ئۆزىچە چۈشىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ھېسسىيات، پىكىر - خىيالى، ئارزۇ - ئارمان، خۇشاللىق ۋە قايغۇلىرىدا ئۇيغۇر پسخىكسىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى نامايان بولىدۇ. بىز يۇقىرىدا توختىلىپ ئۆتكەن باقى ۋە مەتنىياز ئوبرازلىرى ئەنە شۇنداق خاراكتېرلىك ئوبرازلاردۇر. بۇ ئوبرازلار ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش مۇھىتى ياراتقان ھەقىقىي جانلىق خاراكتېرلار بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ھايات سەرگۈزەشتىسى، خۇلقى - مىجەزى، روھىي كەچۈرمىشى ۋە ئەقىل - ئىدرىكىدىكى ئايرىمىلىقلىرى بىلەن باشقا خەلقلەر ئەدەبىياتىدا بار بولغان مۇشۇ خىلدىكى ھەر قانداق بەدىئىي ئوبرازلاردىن پەرق قىلىدۇ. بىز «چىنىقىش» ھېكايىسىدىكى مەتنىيازنىڭ خاراكتېرىگە باغلىق بولغان تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ. ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتكەن كىشىنىڭ ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىمۇ زېرىكمەسلىكى كېرەك. ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ بېشىنى ئاۋۋال ئون - ئونبەش مىنۇتقىچە قورۇق ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. كېيىن ئوچمىغا سۇ ئېلىپ ئۇششاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىتىپ يەنە ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. بۇ ھەرىكەت خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلىپ، چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قولاق چۆرىلىرى ۋە

قاشلىرىنى بويلاپ يۇندا ئېقىپ كۆكۈلەكلىرىنى ھۆل قىلىۋېتىدۇ. ساتىراش بولسا ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەستىن، ئەزمىلىك بىلەن جەڭنامە قىسىملىرىنى سۆزلەۋېرىپ، قوللىرىنىڭ توختاپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالاتتى. تاكى تاش ئۈستىدە مۆكچىيىپ ئولتۇرغان كىشى: «ئۇستام، چاچ قۇرۇپ كەتتىغۇ؟» دېگەندىن كېيىن مەتنىياز يەنە ھۆللەپ ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۇگىمەس قىسسە لىرىنى داۋام قىلىشقا باشلايتتى.

— پادىشاھى جەمشىت لەيلىۋەشكە ھەممە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن ئەڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلسۆزىنى قىمارغا تىكتى. لەيلىۋەش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتۇۋالىدى — دە، ھى، ھى، ھى ...، — ئۇ ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى ھۆزۈر قىلىپ كۈلەتتى».

بۇ پارچىدا مەتنىيازنىڭ ئۆزىگە خاس چۈشەنچىسى، ئۇرۇمۇش ئادىتى، خۇلقى - مىجەزى، ھەۋەس - قىزىقىشى، سىللىي تۇرمۇشنىڭ كىشى ھېس قىلالايدىغان كونكرېت كۆرۈنۈشلىرى ئارقىلىق روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىلگەن. مەتنىيازغا ئوخشاش بۇنداق ئالاھىدە خاراكتېر — ھەممە نەرسىگە پەرۋاسىز قاراشقا ئادەتلەنگەن بۇنداق ئەزمە، بوشاڭ پېرسوناژ پەقەت شۇنداق تۇرمۇش مۇھىتىدىلا مەۋجۇت بولۇشى مۇمكىن.

تەسۋىرنىڭ چىن ۋە يارقىنلىقى — زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى، بۇ — پروزا ئەسەرلىرىدە بولۇشقا تېگىشلىك ئەڭ مۇھىم شەرتلەرنىڭ بىرى. چۈنكى تەسۋىر ئارقىلىق ئوقۇغۇچى پېرسوناژ ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئىجتىمائىي شارائىت، تەبىئىي مۇھىت بىلەن تونۇشىدۇ. ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، خۇلقى - مىجەزى، چىراي ۋە قىياپەت ئالاھىدىلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ. شۇڭا تەسۋىر ئىنچىكە، تەپسىلىي، خۇددى تۇرمۇشتىكىدەك ئېنىق ۋە روشەن بولۇشى كېرەك.

زۇنۇن قادىرنىڭ بەدىئىي تەسۋىرلىرىدە بۇ خىل خۇسۇس-

سىيەتلەر تولۇق تېپىلدۇ:

«سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭ ساڭلار، كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئوت بېسىپ كەتكەن، 5 — 6 تۇپ ئالما ۋە ئاچچىق ئۇرۇكى بار، ئوتتۇرىسىدىكى غوللىرى قۇرۇپ قالغان، لېكىن تۆۋىدىن يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر. باغنىڭ شىمالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كېتىپ يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار: ئوچاقتا داتلىشىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئورۇن بوش بولۇپ، ئاتنىڭ توقۇمىچلىك بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىقلىق.... ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدوزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۇچۇن كېرەكلىك تۇرلۇك جابدۇقلار بىر-بىرىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ. قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قۇتىلار، دات باسقان سۇنۇق ئۇستىرىلار، ئۇششاق ۋېنتا، گايكا، كونا تاقا ۋە مىخلار تاشلاپ قويۇلغان، ئويۇقتا قېلىن، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەنىمە كىتابتىنمۇ ئىككىسى تۇرىدۇ. تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ۋە ئىلىشىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق تۇرغان قول ھەرە، ياغاچ تېشىدىغان ئۇچكە، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسىلەرگە ئۆمۈچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن». («چىنىقىش») بۇ تەسۋىرنىڭ چىن ۋە رېئاللىقى، ھەممە نەرسىنىڭ خۇددى رەڭدار سۈرەتتەك ئېنىق ۋە يارقىنلىقتا ئىگە بولۇشى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ. مانا بۇنى ئوقۇغۇچىدا كونكرېت تۇيغۇ پەيدا قىلالايدىغان ھەقىقىي جانلىق بەدىئىي تەسۋىر دېسە بولىدۇ.

زۇنۇن قادىرنىڭ پورترېت ۋە تەبىئەت تەسۋىرلىرىمۇ خۇددى شۇنداق ئېنىق ۋە يارقىنلىقتا ئىگە. ئۇ پورترېت تەسۋىرىدە پېرسوناژ قىياپىتىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەپ

جەريشكە ياردەمى بولمىغان ماھىيەتلىك تەرەپنىرنىڭ تالاپ تەسۈرلىسە، تەبىئەت تەسۈرىدە پەرسونازنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشىنى يورۇتۇپ بېرىشكە مۇناسىۋەتلىك بولغان مەنزىرە كۆرۈنۈشلىرىنى سىزىدۇ. «مەن تونۇردىن پۇتۇمنى تارتىۋېلىپ ئاسمانغا قارىدىم، يېقىن بىر جايدىكى قارىياغاچ شاخلىرى ئارىسىدىن تولۇن ئاي مارىلاپ تۇراتتى. يۈمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇرماقلار تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىنى نازغىتىپ ئويناياتتى. كېچە بىلەن چىرايلىق ئىدى» («ماغدۇر كەتكەندە»). «قىشچە قارىنىڭ ئاستىدا ياتقان يوپۇرماقلار سەمرىپ ئالمىلىق باغلاردىن خۇش پۇراقلار قوزغالماقتا. نەملىشكەن مۇنلۇق ياغاچلارنىڭ پۇراقلىرى كوچىدىكى ئاق تېرەكلەرنىڭ سۈس يوپۇرماقلىرى بىلەن ئارىلىشىپ يېزىنىڭ ھاۋاسىدا ئەجەب يېقىملىق پۇراق ئەگىپ يۈرەتتى» («چېنىقىش»).

بۇ ئىككى تەسۋىردە مەنزىرىلەر ئۇستىلىق بىلەن جانلاندۇرۇلۇپ، تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ ھەرىكەتلىك ماھىيىتىدە ئەكس ئېتىدىغان ھەقىقىي گۈزەللىكى جانلىق ۋە كۆركەم ھالدا ئىچىپ بېرىلىپ، پېرسوناژلارنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى روشەن گەۋدىلەندۇرۈلگەن.

ئاپتورنىڭ «ماغدۇر كەتكەندە» ھېكايىسىدىكى تۆۋەندىكى ئىككى پورتىرىت تەسۋىرى تېخىمۇ ئاجايىپ: «ئېچىلغان قوساقنىڭ يورۇقىدا باقىنىڭ يۈزىگە سەپسالغۇسىدىم. ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاقلاۋاتقان گۈل، بوستان، بۇلبۇل، باھار دېگەن چىرايلىق سۆزلەر خىيالىمدىن ئۇچتى. چۈنكى، ئۇنىڭ چىرايىدىن سوغۇق شامالدا تىترەپ ئالدىمىزغا چۈشۈۋاتقان كەچ كۈزدىكى ئۇششۇك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى چىرايىنى ئەمەس، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۈرگەن چاغلىرىنى كۆرگۈم كەلدى».

«ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى كىرە نانده‌ك قىزارغان، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا گۈل ئۇستىدىكى ئۇششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تام-

چىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى. ئېگىشكەندە ئىككىسى مەڭزىددىن ئال-
دىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سىلكىتىپ ئارقىسىغا
ئېتىپ قويياتتى».

يۇقىرىقىدەكى پارچىلارنىڭ بىرىنچىسىدە زۇلۇم ۋە خورلۇق
دەستىدىن ھايات باھارى سولغان ۋەيرانە بىر دېھقانىنىڭ ھەس-
رەتلىك ئىچكى دۇنياسى يورۇتۇپ بېرىلگەن بولسا، كېيىنكىسىدە
ھاياتقا يېڭىلا كۆز ئاچقان، تۇرمۇشنىڭ جاپا - مۇشەققەتلىرى
تېخى ھېس قىلىپ يەتمىگەن شوخ ۋە ئەركىن يېزا قىزىنىڭ
كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان گۈزەل قىياپىتى جانلىق سۈرەتلەپ
بېرىلگەن.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرى تەپسىلاتلىرىنىڭ چىن ۋە جانلىق-
لىقى بىلەنمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ.

تەپسىلات دېگىنىمىز ئەسەرنىڭ مەلۇم دەرىجىدە نىسبى
مۇستەقىللىككە ئىگە بولغان ئەڭ كىچىك دېتالى، پېرسوناژ تۇر-
مۇشنىڭ ئەھمىيەتلىك ئۇششاق ئۇزۇندىسى، ئۇنىڭ مىجەز - خۇل-
قىنىڭ بىردەملىك ۋاقىت ئىچىدىكى تىپىك ئىنكاسى. ئۇ ئەسەردە
سيۇژېتنى جانلاندۇرۇپ، پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ ئىنچىكە ۋە نا-
زۇك تەرەپلىرىنى چوڭقۇر ئىچىپ بېرىش رولىنى ئويناىدۇ. شۇڭا
تەجرىبىلىك يازغۇچى باشقا ھەر قانداق نەرسىگە قارىغاندىمۇ
تەپسىلاتقا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلىدۇ. ئۇنىڭ تېپىش ۋە ئەكس
ئەتتۈرۈشىنىڭ قىيىن ۋە مۇشەققەتلىكلىكىگە قارىماي ئىجادكارغا
خاس جۇرئەت بىلەن رېئاللىقنىڭ باي ۋە مۇرەككەپ قاينىمىغا
چۆكۈپ، ماھىيەتلىك تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنى ئىزلەپ تاپىدۇ.
شۇنىڭ بىلەن ئەسىرنىڭ ھاياتلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، پېر-
سوناژ خاراكتېرىنىڭ ئالاھىدە تەرەپلىرىنى روشەن يورۇتۇپ
بېرىدۇ. زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنى بۇ ساھەدە ياخشى بىر بە-
دىئىي ئۇلگە دېيىشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ ھېكايىلىرى ئوقۇغۇچىنى
ۋەقەلىكنىڭ ماھىيىتىگە، پېرسوناژنىڭ روھىي دۇنياسىغا ياشلاپ

كېرەلەيدىغان جانلىق تۇرمۇش تەپسىلاتلىرىغا باي بولغانلىقتىن ئۇزاققىچە كىشىنىڭ ئېسىدە ساقلىنىپ قالىدۇ. تۆۋەندىكى قۇرلار-نى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇش ھوكۇم سۈرەتتى. باللار تاماقنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىپ چاينىماي يۇ-تىدۇ. قاچىدا ھېچ نەرسە قالمىغاندىن كېيىن، تاماقنىڭ تاتقى-قالغان قولىنى يالاپ شۇمۇرۇپ ئانىسىغا «يەنىچۇ» دېگەن مەنـ-دە بويىنىنى سىغايان قىلىپ تەلمۈرۈپ قارايدۇ» («ماغدۇر كەتكەندە»)

«ئۇ ئەتىياز ئىززەتخانىنىڭ پۈتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتـ-قاندا دوسلاق پاچىقى تېگىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتىۋەتكەنلـ-كىنى يادىغا چۈشۈرۈپ بىئارام بولدى. ئۇ ئىززەتخانىنىڭ يۈيۈپ يېپىپ قويغان كۆڭلىكىنى كۆرگەندىمۇ ئۆزىدە قانداقتۇر غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى» («چېنىقىش»).

بۇ پارچىلاردا تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى شۇنـ-چىلىك چىن ۋە روشەنكى، ئۇلارنى ئوقۇغان ھەر بىر كىتابخان ھېكايە پېرسوناژلىرىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى روھىي ھالىتى بىلەن تۇرمۇش ئالاھىدىلىكلىرىنى ھېچبىر قىينالمايلا كۆز ئالدىغا كەلـ-تۈرەلەيدۇ. بۇ ھال كىتابخانىنىڭ ھېكايە پېرسوناژلىرىنى تېخىمۇ ئېنىق ۋە كونكرېت تەسەۋۋۇر قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە پائالـ-يەتلىرى ئارقىلىق ئەكىس ئەتتۈرۈلگەن كەڭ ۋە چوڭقۇر ئىدە-يىۋى مەزمۇنىنى تولۇق ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بېرىدۇ.

زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىنىڭ بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيـات ۋەزنى يېقىندىكى ئالاھىدىلىكلىرىمۇ كىشىنى قايىل قىلىدۇ. ئۇ ھېكايىلىرىنىڭ سيۇژېت، ئىپزوت، تەپسىلات ۋە تىل قۇرۇلمىلىرى بىلەن بايان، تەسۋىر، دىئالوگ ۋە مۇلاھىزىگە ئوخشاش بەدىـ-ئىي ئىپادىلەش ۋاستىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھېكايىسىنىڭ ئىدىـ

يېڭى مەزمۇنغا ماس هالدا تەشكىللەپ، بىر - بىرىگە ئوخشىمايدىغان بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنىنى بارلىققا كەلتۈرۈپ ئوقۇغۇچىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدىغان بەدىئىي مۇھىت يارىتىدۇ. ئۇ فېئودالىلىق زۇلۇم شارائىتىدىكى دېھقان تۇرمۇشىنىڭ ئېچىنىشلىق مەنزىرىلىرىنى تەسۋىرلەشكە بېغىشلانغان «ماغدۇر كەتكەندە» ناملىق ھېكايىسىنى كىشى قەلبىنى ئېزىدىغان ئېغىر مۇڭ ۋە ھەسرەتلىك ھېسسىيات بىلەن سۇغارساڭ، كونا جەمئىيەتتە بۇزۇلۇپ كاردىن چىققان بوشاڭ بىر ئادەمنىڭ يېڭى جەمئىيەتتىكى ئۆزگىرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «چېنىقىش» ھېكايىسىنى سەممىي يۇمۇرلۇق تەبەسسۇم بىلەن يۇغۇرىدۇ. شۇنداقلا ئەمگەكچى خەلقنىڭ قان - تەرى بەدىلىگە بېيىغان ئاچكۆز ئەمەلدارلارنى پاش قىلىدىغان «ئىككى بارمىقىم بىلەن» ناملىق ھېكايىسىنى ئۆتكۈر ھەجۋى، نەپرەتلىك كۈلكە بىلەن جانلاندۇرۇساڭ، ئۆز ئەيبىنى چۈشىنىپ يەتكەن گۇمانخور ئېرنىڭ رومى كەچۈرمىشلىرى تەسۋىرلەنگەن «گۇمان» ھېكايىسىنى چوڭقۇر ئۈيات ۋە ئېغىر قورۇنۇش تۇيغۇسى بىلەن يۇغۇرىدۇ. دېمەك، زۇنۇن قادىر ھەر بىر ھېكايىسىدە ئىدىيەۋى مەزمۇنغا ماس بولغان ئالاھىدە بەدىئىي پورما ۋە ھېسسىيات ۋەزنىنى تاللىۋېلىپ ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك ئورنىغاللىققا ئىگە قىلىدۇ. بۇنى زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە ئىجادىيىتىدە ئەكس ئەتكەن بەدىئىي ماھارىتىنىڭ كىشىنى قايىل قىلىدىغان مۇھىم بىر تەرىپى دېيىشكە بولىدۇ.

يۇقىرىقىدەكىلەردىن باشقا زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلىمۇ بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. بۇنىڭ ھېكايە تىلىنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى ساددىلىق ۋە ئېنىقلىقتىن ئىبارەت. ئەدەبىي ئەسەر ئوچۇن ئېيتقاندا، بۇ بەكمۇ مۇھىم بىر تەرەپ. چۈنكى، ساددىلىق بولماي تۇرۇپ ئېنىقلىق ۋە روشەنلىككە ئېرىشكىلى، ئەدەبىي تىلنىڭ ھەقىقىي گۈزەللىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇ-

غلى بولمايدۇ. زۇنۇن قادىرنىڭ ھېكايە تىلى خۇددى تۇرمۇش-
نىڭ ئۆزىدەك ساددا ۋە يارقىن بولۇپ، ئۆز پېرسونـاژلىرىنىڭ
خاراكتېر ئالاھىدىلىكىگە بەكمۇ ماس كېلىدۇ. ئۇنىڭغا ئوقۇغۇ-
چىدا ئېنىق چۈشەنچە پەيدا قىلالمايدىغان، دەبدەبىلىك، يالتـ
راق جۈملىلەر پۈتۈنلەي يات. ئۇ ــ سۆزنى تەجەپ ئىشلىتىدـ
غان، ئاز سۆز بىلەن كۆپ مەنىنى ئىپادىلەشنى بىلمىدىغان يازـ
غۇچى. ئۇ قىسقىغىنا بىر نەچچە جۈملە بىلەنلا ۋەقە ھادىسىلەرـ
نىڭ ماھىيىتىنى، پېرسوناژلارنىڭ روھىي ھالىتىنى، تۇرمۇشنىڭ
مۇرەككەپ زىددىيەتلىك كۆرۈنۈشلىرىنى ئېچىۋېتەلەيدۇ. ئۇ پېرـ
سوناژلار تىلىنى ماھىرلىق بىلەن ئىندىۋىدۇئاللاشتۇرۇپ، ئوبرازـ
نىڭ ھەر بىرىنى ئۆزىگە خاس تىل بىلەن سۆزلىتىپ، ئوبرازنىڭ
ئىچكى دۇنياسىنى روشەن يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ. زۇنۇن قادىرنىڭ
ھېكايە تىلىدىن ئانا تىلىمىزنىڭ ھەقىقىي كۈچىنى، ئۇنىڭ بايـ
يارقىن ۋە ئوبرازلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تولۇق كۆرۈۋالغىلى
بولىدۇ.

تۆۋەندىكى پارچىنى ئوقۇپ كۆرەيلى: «ئىززەتخان بالىسـ
دىن توپلىينى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا، مەتنىيازنىڭ يۈزىگە ئىسـ
سىق ۋە يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى. مەتنىياز سىمابىتەك تىترەپ
كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران - ئاران توتۇۋالدى. ئۇ بۇ
ھالەتنىڭ يەنە بىردەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى. بىراق ئىززەتخان
توپلىينى بالىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇستام
ئانىسىنىڭ پۈرىقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقلىرىنى پۈراپ
ئەركىلىتەتتى» («چېنىقىش»).

بۇ جۈملىلەردىكى ساددىلىق ۋە ئېنىقلىقنى قارامسىز! ئۇنىڭ
ھەممىسى خەلقنىڭ جانلىق تىلىدىن كەلگەن ئاددىي جۈملىلەر.
لېكىن ئۇلاردا ئىپادىلەنگەن مەنە شۇنچىلىك كەڭ ۋە شۇنچىلىك
ئېنىقكى، ئۇنىڭدىن مەتنىيازنىڭ خاراكتېرىنىمۇ، ئۇنىڭ تۇرمۇشقا
بولغان ئىنتىلىشىنىمۇ، مۇھەببەت ۋە ئارزۇ - ھەۋىسىنىمۇ، كىشـ

نى قىزىقتۇرىدىغان ئاجايىپ مىجەز - خۇلقىنىمۇ بىلمۇالالايمىز.

ئەمدى «چىنىقىش» ھېكايىسىدىكى تۆۋەندىكى دىئالوگلارنى ئوقۇپ كۆرەيلى:

«— شۇنداق، بۇ توغرا، ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ! ياپسام پىشامدىكىن، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بۇ، بەلنى چىڭ باغلاپ ئورۇپ يىغىش كېرەك.

— يىغىشنىمۇ يىغارەمىز، راستىنى ئېيتسام، يىغىش تەس كېلىۋاتىدۇ - دە.

— ھەي ئۇستام، — دېدى ھەمرا ئىچىنغان قىياپەت بىلەن، — ئاشلىقنى يىغىپ تېپىۋېلىش ئۇنى يىقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس. ھەممىسگە چىدام كېرەك، چىدام.

— غەيرەت لازىم دېسىلە»

«چىنىقىش» ھېكايىسىنى كۆرمىگەن، ئۇنىڭدىكى ھەمرا ۋە ھەتتىيازلاردىن خەۋىرى بولمىغان ھەر قانداق بىر كىتابخانمۇ بۇ دىئالوگلارنى ئوقۇپلا، سۆزلىشۋاتقان پېرسوناژلارنىڭ قانداق ئادەملەر ئىكەنلىكىنى دەرھال بىلمۇالالايدۇ. چۈنكى ھەمرانىڭ سۆزىدىن ئۆز ئىشىغا چوڭقۇر مۇھەببەت باغلىغان، غەيرەتلىك ۋە تەلەپچان بىر ئادەمنىڭ قىياپىتى كۆرۈنسە، ھەتتىيازنىڭ سۆزىدىن بوشاڭ ۋە ئىرادىسىز بىر ئادەمنىڭ ساددا مۇغەمبەرلىكى سېزىلىدۇ. بۇنىڭدىن زۇنۇن قادىرنىڭ پېرسوناژلار تىلىنى ئىنىدىۋىدۇئاللاشتۇرۇشتا قانچىلىك يۇقىرى سەۋىيىگە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

* * *

بىزدە زۇنۇن قادىردىن بۇرۇنمۇ تىياتىر بار ئىدى. لېكىن كەسكىن ۋە مۇرەككەپ ئىجتىمائىي زىددىيەتلەر ئاساسىغا قۇرۇلـ

غان. هایاتنىڭ تۆپ ماھىيىتىنى ئېچىپ بىرەلەيدىغان كەسكىن دراماتىك توقۇنۇشلار بىلەن جانلاندۇرۇلغان ھەقىقىي ھايات دراملار يوق ئىدى. ئۇ چاغدىكى دراملارنىڭ مۇتلەق كۆپىنچىسى خەلق داستانلىرى بىلەن رىۋايەتلەرنى ئۆزلەشتۈرۈش، ئۇلارنى سەھنە سەنئىتىنىڭ ئادەتتىكى تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇپ ئۆزگەرتىش ئارقىلىق يارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۆپ مەزمۇنى ئاساسەن غايىۋى مۇھەببەت ۋە ئادالەتنى ئۇلۇغلاپ، ۋاپا ۋە ساداقەتلىكنى مەدھىيىلەشتىن ئىبارەت ئىدى. ئادەتتىكى ئىنسان ـ ئەخلاق تەلەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، ئابستراكت تەربىيە ۋە نەسىھەت روھىدا يېزىلغان بۇ ئەسەرلەردە، ھايات يېراق بولغان خىيالىي قەھرىمانلارنىڭ غايە ۋە ئىنتىلىشى ئارقىلىق ئۆز دەۋرىنىڭ رېئال كىشىلىرىنى تەربىيىلەش ۋە يېتەكلەش مەقسەت قىلىناتتى. بۇ دىرامىلارنىڭ ۋەقەلىكى ئاددىي، زىددىيەتلەر توقۇنۇشى ئاجىز، پېرسوناژلار خاراكتېرى بىر خىل بولۇپ ئىدىيە مۇئەييەن دراماتىك توقۇنۇشلار پەللىسىدە ئېچىلمايتتى. شۇڭا ئۇ ئەسەرلەرنى ھەقىقىي بەدىئىي درامۇ دېگەندىن كۆرە ئادەتتىكى تىياتىر ئىتودى، ياكى سەھنە ھېكايىسى دېگەن تۈزۈك ئىدى.

پەقەت زۇنۇن قادىرلا ئەدەبىياتىمىزغا ھەقىقىي بەدىئىي درامىنى ئېلىپ كىردى. ئۇ دراماتۇرگىيىمىزدە بىرىنچى بولۇپ رېئال ئىجتىمائىي مەسىلەرنى، جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلارنى ئۆز دەۋرى كىشىلىرىنىڭ روھىي ۋە ئىدىيىسىنى يورۇتۇشنى باشلاپ بېرىپ، دراماتۇرگىيىمىزنى يېڭىچە ئىستېقبالللىق تەرەققىيات يولىغا ئېلىپ چىقتى. ئۇ تىياتىرچىلىقىمىزنى ئۆتمۈشتىن ئۆز زامانىسىغا قايتۇرۇپ، ئۇنى رېئاللىققا يېقىنلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭ دۇنياغا باشلاپ كىردى. دراماتىك تەپەككۇر ۋە بەدىئىي تەسەۋۋۇرنى دراماتۇرگىيىمىز تېخى قىياس قىلىپ يەتمىگەن ھايات ھېكمەتلەرنىڭ

سهرني ئالسى بىلەن ئۇچراشتۇردى. دراماتۇرگىيەمزدىكى قۇ-
رۇلما تۇزلىكى، ۋەقەلەر ئەينەنلىكى، بەدىئىي ئاددىيلىقنى درامـا-
تىك دولقۇن، ئىجادىي ئوبرازچانلىق ۋە بەدىئىي ھۆرەككەپلىك
بىلەن ئالماشتۇرۇپ، دراماتۇرگىيەمزنى يېڭى بىر ئىجادىي سەۋە-
يىگە كۆتۈردى. شۇڭا زۇنۇن قادىرنىڭ دراملىرى مىللىي تۇر-
مۇشىمزنىڭ پۈتۈن بىر دەۋرلىك تارىخىي مەنزىرىسىنىڭ يارقىن
ئىپادىسى سۈپىتىدە مىللىي مەدەنىيىتىمزنىڭ ئايرىلماس بىر قىـ
مغا ئايلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئۆز دراملىرىدا ئەكس ئەتـ
تۇرگەن پىكىر ۋە غايىسى بىلەن ئەقىدە ۋە ئېتىقادى ئۆز خەلقـ
نىڭ ئەقىل ۋە ۋىجدانىغا قوشۇلۇپ يېڭىچە ھاياتىي قۇدرەت
تاپتى. ئۇنىڭ بۇنىڭدىن قىرىق نەچچە يىل بۇرۇن يېزىلغان
«غۇنچەم» ۋە «كۈلنسا» دراملىرى تا ھازىرغىچە سەھنىدىن
چۈشمەي ئويىنىلىپ كېلىۋاتامدۇ؟ نۇرۇم، غۇنچەم، كۈلنسالارنىڭ
ناخشا ـ قوشاقلىرى تېخىچە توي ـ تۆكۈن، مەشرەپ سورۇنلىرى-
دىن قالماي ئېيتىلىۋاتامدۇ؟ بىزنىڭچە ھۆشۇ بىر دەلىلنىڭ ئۆـ
زىلا بىزنىڭ يۇقىرىقى پىكرىمىزنى يېتەرلىك دەرىجىدە ئىسپاتلاپ
بېرەلەيدۇ. ئۇنداقتا زۇنۇن قادىر دراملىرىنى بۇنچىلىك كىـ
ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە قىلغان ۋە ئۇنى خەلقنىڭ روھى ۋە ئېـ
ڭىغا سىڭدۈرۈۋەتكەن تۈپ ئامىل نېمە؟ بىر سۆز بىلەن ئېيتقانـ
دا ئۇلاردا ئەكس ئەتكەن، كىتابخانىنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېـ
لىشقا قادىر بولغان بىر خىل بەدىئىي سېھرىي كۈچتۇر.

زۇنۇن قادىر دراملىرى ئالدى بىلەن تېماتىك ھەرمۇنـ
نىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن كىتابخانىنىڭ دىققىتىنى تارـ
تىدۇ. ئۇ ئەسەرلىرى ئۇچۇن جەمئىيەتنىڭ مۇھىم ئەھمىيەتلىـ
لىلىرىنى تېما قىلىپ تاللاپ ئېلىپ ئۇنى رېئال تۇرمۇشنىڭ
ماھىيەتلىك بىرەر تەرىپىنىڭ جانلىق بەدىئىي تەسۋىرىگە تايىنىپ
چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدۇ. بۇ چاغدا ئاپتور جەمئىيەت ۋە كىشىلەر
مۇناسىۋىتىنىڭ ھەممە ساھەسىگە، ھەر قايسى سىنىپ ۋە قاتلام-

لارنىڭ ئىدىيىۋى روھىي ھالىتىگە ئوخشاش نەزەر ئاغدۇرۇپ، ئۇ-
لاردىن ئۆز ئەسىرىنىڭ تېماتىك مەزمۇنىغا مۇناسىۋەتلى بولغان،
ئۇنى تېخىمۇ كەڭلىك ۋە يارقىنلىققا ئىگە قىلىدىغان جانلىق،
ئەمەلىي كۆرۈنۈشلەرنى تاللاپ تىپىكلەشتۈرۈپ، ئۇلارنى ئەسىر-
دىكى ئومۇمىي دراماتىك ئېقىم بىلەن بىللە تەسۋىرلەپ، ئەسەر-
لىرىنى بىر پۈتۈن دەۋر ياكى ئومۇمىي جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە
ئىگە بولغان مول ئىدىيىۋى مەزمۇنغا ئىگە قىلىدۇ. زۇنۇن قادىر
دراملىرىدىكى بۇنداق روشەنلىك ۋە كونكرېتلىق، كەم تېپىلىد-
دىغان ئاجايىپ مەزمۇن سىغىمچانلىقى، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن
ھەر قايسى سىنىپ ۋە قاتلام كىشىلىرىنىڭ ئۆز - ئۆزىگە خاس
تۇرمۇش ئادىتىنىڭ رەڭدار بەدىئىي تەسۋىرى، كىتابخانىنى ئىخ-
تىيارسىز ئەسەردە تەسۋىرلىنىۋاتقان دەۋر تۇرمۇشىنىڭ ئومۇمىي
ھالىتىگە، ئۇنىڭ زىددىيەت ۋە قارىمۇ قارشىلىقلار بىلەن تو-
لۇپ تاشقان ئىجتىمائىي ماھىيىتىگە باشلاپ كىرىدۇ. ئۇنىڭ
ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان «غۇنچەم» دراممىسىدا ئۇزۇندىن بۇ-
يان بىر مەھەللىدە تېرىكچىلىك قىلىپ كەلگەن نۇرۇم، غۇنچەم-
لەر بىلەن ئۆمەر شائىيۇ ۋە شەرۋانەم ئوتتۇرىسىدىكى بەكمۇ ئو-
مومىي بولغان ئاددىي بىر زىددىيەت تەسۋىرلىنىدۇ. لېكىن ئاپتور
دراممىسىدا بۇ زىددىيەت توقۇنۇشنى شەخسلەر ئوتتۇرىسىدىكى
ئاددەتتىكى قارشىلىق ۋە كېلىشمەسلىك دائىرىسىدىن چىقىرىپ،
ئۇنى پۈتۈن جەمئىيەت ئەھمىيىتىگە ئىگە بولغان ئىجتىمائىي
يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ، پېرسوناژلىرىنىڭ ھەربىرىدە - پائالىيىتى
بىلەن پىكىر ۋە چۈشەنچىلىرىنى ئۆز دەۋرىنىڭ ھەممە زۆرۈر ما-
ھىيەتلىك تەرەپلىرى بىلەن باغلاپ، ئۇزۇنچە بىر خىل يېڭى
تۇرمۇش مەنزىرىسى يارىتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تېرىكچىلىك ھە-
ۋەكچىلىكىدىن باشقا غېمى بولمىغان بۇ كىچىككىنە قالاق يېزىدا
يۇز بەرگەن ئادەتتىكى بىر ۋەقە، يەنى ئىجتىمائىي تەڭسىزلىكتىن
پەيدا بولغان كىچىككىنە بىر پاجىئە، بىر پۈتۈن دەۋرنىڭ ئىج-

تىمائىي ئادالەتسىزلىكى بىلەن فېئودالىق تۈزۈمنىڭ دەھشىتى ۋە رەزىللىكىنى پاش قىلىدىغان ئومۇمىي ئەيىبنامىگە ئايلىنىدۇ.

زۇنۇن قادىر دىرامىلىرى تېماتىك مەزمۇن يېقىدىن رەڭدار، بەدىئىي ئۇسلۇب يېقىدىن مۇقىم ۋە ئۆزگىرىشچان بولۇپ، ئۇلاردا ئاساسەن جەمئىيەت ھاياتى بىلەن شەخسلەر تۇرمۇشىنىڭ مەزمۇن، ماھىيىتىنى تەشكىل قىلىدىغان ئىككى خىل ئىجتىمائىي كۈچ، ئىككى خىل ئەقىدە ۋە چۈشەنچە ئوتتۇرىسىدىكى شىددەتلىك كۈرەش، يەنى، بىر - بىرىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مەنىۋى دۇنيانىڭ شەپقەتسىز ئېلىشىشى تەسۋىرلەنىدۇ. ئۇلاردا تەسۋىرلەنگەن ھەر قانداق پېرسوناژ ئۆزىگە خاس پىكىر ۋە چۈشەنچىگە ئىگە بولغان، ئىجتىمائىيلىقى بىلەن شەخسىيىتى خۇددى رېئال ئادەمنىڭ ئۆزىدەك بىر پۈتۈن نەرسىگە ئايلىنىپ كەتكەن جانلىق ۋە ھەرىكەتچان ئادەم سۈپىتىدە قەد كۆتۈرىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھاياتنى ئۆز چۈشەنچىسى بويىچە ئۆزگەرتىشنى، تۈرمۇشنى ئۆز ئادىتى بويىچە يېڭىدىن قۇرۇشنى، ئەقىدە - ئېتىقادىغا تەگكەن ھەر قانداق بىر غەيرىي نەرسىنى، ئۆزۈنىڭ ئىرادە ۋە ئەقلىي كۈچى بىلەن يەمىرىپ، ئۆزۈنىڭ ياشاش ۋە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ھوقۇقىنى ساقلاپ قېلىشقا ئىنتىلىدۇ. دەل شۇ نەرسە زۇنۇن قادىر دىرامىلىرىنى ناھايىتى كەڭ، ناھايىتى ئۆتكۈر دراماتىك مۇھىتقا، كىشى ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سالىدىغان دراماتىك پەللىگە ئىگە قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەخلاقي تېمىغا بېغىشلانغان «گۈلنسا» درامىسىدىكى پولات ۋە گۈلنسا بىلەن ئايخان ۋە قادىرنى يەنە بىر ئەسلەپ باقايلى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئەخلاقي - مەنىۋى ئىنتىلىش، ئەقىدە ۋە ئېتىقاد يولىدىكى تىركىشىش، كىشىنى تاڭ قالدۇرىدىغان جاھىلانە ئىرادە كۈچى شۇنچىلىك ئۆتكۈر، شۇنچىلىك شىددەتلىك. بۇنى ئاشۇ پېرسوناژلارنىڭ ئەقلىي كۈچىمۇ، ئەنئەنىۋى مۇناسىۋەت مىزانلىرىمۇ، ھەتتا ئاپتورنىڭ ئۆزىمۇ كېلىشتۇرۇشكە ئاجىز. بۇنىڭ

ئۇچۇن كىمدۇر ئۆمۈرلۈك غالىبلىق شارابىنى ئىچىشى، كىمدۇر بىرى ئۇنىڭ ئادالەتسىز قۇربانىي بولۇپ، ھاياتتىن مەڭگۈلۈك كۆز يۇمۇشى كېرەك. زۇنۇن قادىر دراملىرى مانا مۇشۇنداق پەزىلەتكە يەنى زىددىيەتلەر توقۇنۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئەك يۈك سەك دراماتىك پەللىدە ھەل قىلىدىغان ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولغانلىقتىن، ھەر قانداق كىتابخانىنىڭ ئەقلىي ۋە روھىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ.

زۇنۇن قادىر دراملىرى ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزنىڭ كەڭ ۋە باي زېمىندا تۇغۇلغان ۋە شۇ زېمىندا يىلتىزلانغان بولۇپ، ئۇنىڭدا تەسۋىرلەنگەن ھەر بىر ۋەقە، ھەر بىر پېرسوناژدىن مىللىي تۇرمۇشىمىزنىڭ ھاياتىبەخش نەپىسى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. بۇ تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرىنىڭ شۇنچىلىك چىن ۋە رېئاللىقى، تەپسىلاتلىرىنىڭ شۇنچىلىك جانلىق ۋە تىپىكلىكى مىللىلىك ۋە يەرلىك پۇراقنىڭ شۇنچىلىك كۈچلۈكلىكى، پېرسوناژلار روھىي دۇنياسىنىڭ مۇرەككەپ ۋە ئۆزىگە خاسلىقى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. «غۇنچەم» دراممىسىنىڭ بىرىنچى پەردىسىدىكى نۇرۇم بىلەن غۇنچەمنىڭ ئۇچرىشىشى، ئىككىنچى پەردىسىدە تەسۋىرلەنگەن ئۆمەر شائىيۇ بىلەن شەرۋانەمنىڭ سۆھبىتى ئەنە شۇنداق تۇرمۇش رېئاللىقى بىلەن سەنئەت چىنلىقىنىڭ تەبىئىي بىرىكىشىدىن پەيدا بولغان رەڭدار ھاياتىي لەۋھەلەر دۇر. ئۇلارغا سىڭدۈرۈلگەن تۇرمۇش مەزمۇنى بىلەن ھاياتىي مەنە شۇنچىلىك كۈچ ۋە چوڭقۇركى، كىتابخان ئۇلاردىن ئەينى يىللاردىكى يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشىنىمۇ، ھەر قايسى سىنىپ ۋە تەبىقىلەرنىڭ روھىي قىياپىتىنىمۇ، كونكرېت شەخسلەرنىڭ ئوي - پىكرى ۋە تىرىكچىلىك ھالەتلىرىنىمۇ تولۇق تەسەۋۋۇر قىلالايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئۆتمۈش جەمئىيەتنىڭ مۇدھىش، خۇنۇك سۈرىتى، خورلۇق ۋە ئادالەتسىزلىك ئاساسىغا قۇرۇلغان دېھقان تۇرمۇشىنىڭ ئېچىنىشلىق مەنزىرىسى پەيدا بولىدۇ.

زۇنۇن قادىر دراملىرىدا تەسۋىرلەنگەن ھەممە تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى، دراماتىك دېتال ۋە تەپسىلاتلار مىللىي تۇرمۇشـ نىڭ مەركىزىدە، مىللىي روھ ۋە مىللىي ئېقىلىنىڭ قايناملىرىدا تاۋـ لانغان، پەقەت ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇش مۇھىتىدىلا مەۋجۇت بو- لۇشى مۇمكىن بولغان ھاياتىي كۆرۈنۈشلەردۇر. ئۇلار خەلقىمىز- نىڭ مىللىي ئېڭى بىلەن مىللىي پسىخىكىسىنى، ئۇنىڭ پەقەت ئۆزىگىلا خاس بولغان مىللىي ئىندىۋىدۇئاللىقىنى تولۇق گەۋدە- لەندۇرۇپ بېرەلەيدۇ. يەنە كېلىپ بۇنداق كۆرۈنۈشلەر زۇنۇن قادىر قەلىمىدە ئۆزىگە خاس يەرلىك پۇراقتا، مەھەللىۋى رەڭ- گە ئىگە بولۇپ، كىتابخانىنىڭ خۇددى تۇرمۇشنىڭ ئۆزىدەك يېقىن نەرسىسىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

ئۇنىڭ «غۇنچەم» دراممىسىدىكى يېگىت تىلى كۆرۈنۈشى بىلەن «گۈلنسا» دراممىسىدىكى قىمارۋاز لۇكچەكلەرنىڭ يېغـ لىنىشى ئەنە شۇنداق مىللىلىك ۋە يەرلىك پۇراق بىلەن جانلان- دۇرۇلغان تىپىك كۆرۈنۈشلەردۇر. سىز بۇ كۆرۈنۈشلەر تەسـ ۋىرىنى ئوقۇسىڭىز ئۇلارنىڭ شەكلى بىلەنمۇ، مەزمۇنى بىلەنمۇ، ماھىيىتى بىلەنمۇ، ساددىلىق، سەمىمىيلىك ۋە زوق - شوقى بـ لەنمۇ پەقەت ئۇيغۇرلارغىلا خاس بولغان ھايات لەۋھەسى ئىكەنـ لىكىنى ھېس قىلالايسىز. شۇنداقلا بۇ ئىككى كۆرۈنۈشنى ھەر قانداق قىلىپمۇ بىر - بىرىگە ئارىلاشتۇرۇۋېتەلمەيسىز. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىككىلىسىمۇ يېزا ھاياتىنىڭ قىزىقى ۋە زوق - شو- قىنا تولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ بىرىگە ئىلى دېھقانلىرـ نىڭ پەقەت ئۆزىگىلا خاس بولغان خاراكتېر ۋە پسىخىكىسىنىڭ تامغىسى بېسىلغان. يەنە بىرىگە بولسا جەنۇبىي شىنجاڭ يېزا تۇرمۇشىنىڭ باشقا ھەر قانداق يەردە تېپىلمايدىغان ئۆزگىچە تالاھىدىلىكى سىڭگەن.

زۇنۇن قادىر دراملىرىنى خاراكتېرلار ئىندىۋىدۇئاللىقـ نىڭ بەدىئىي سەھنىسى دېيىش كېرەك. ئۇلاردا تەسۋىرلەنگەن

هەر بىر پىرسوناژ ئۆزىگە خاس پسىخىك ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇلار پىكىر - چۈشەنچىسى، تۇرمۇش ئادىتى مىجەز - خۇلقى تەرەپلەردىكى ئۆزگىچىلىكى، تەكرارلانماسلىقى بىلەن بىر - بىرىدىن تۇپتىن پەرقلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە، پەقەت بەدىئىي قىستۇرما سۆپىتىدە تەسۋىرلىنىپ، غىل - پاللا كۆرۈنۈپ ئۆتىدىغان ئەڭ كىچىك، ئەڭ ئاددىي پىرسوناژلارمۇ قانداقتۇر بىر ماھىيەتلىك خاراكتىر بەلگىلىرى بىلەن كىتابخانىڭ ئېسىدە ئۇزۇنغىچە ساقلىنىپ قالىدۇ. «غۇنچەم» دراممىسىدىكى شەرۋانەم، نۇرۇملار بىلەن، «گۈلنسا» دراممىسىدىكى ئايخان، پولاتلار پىشىمۇ، تۇرمۇش شارائىتىمۇ، ئىجتىمائىي ئورنىمۇ بىر - بىرىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدىغان، ئىدىيىۋي خاراكتېرى بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان پىرسوناژلار، ئۇلار جەمئىيەتنىڭ رېئال ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرى تەسىرىدە شەكىللەنگەن ئومۇمىي ئىدىيىۋى ئورتاقلىقىدىن باشقا، كونكرېت ۋە مۇستەقىل ئادەم بولۇش سۆپىتى بىلەن ئۆزىنىڭ شەخسىي تۇرمۇش بىرلىكى بىلەن تىرىكچىلىك ئادىتى تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن خاراكتېر ئايرىملىقلىغىمۇ ئىگە. شەرۋانەم سالماق، پاراسەتلىك، ھەر قانداق ۋاقىتتا ئۆزىنى تۇتۇشنى ۋە ئەقىل بىلەن ئىش قىلىشنى بىلىدىغان، قۇۋلۇق ۋە ھىيلىگەرلىكى بىلەن ھەر قانداق ئادەمنى بېسىپ چۈشۈشكە قادىر بولغان، چىرايلى ناز - كەرەشمە بىلەن ئىچى زەھەر ۋە شۇملۇق بىلەن تولغان سېھرىگەر ئىبلىس. ئايخان بولسا كەم ئەقىل، ئىشنىڭ كەينىنى ئويلىمايدىغان باغرى تاش، ھازىرۇل. ئۇ قەلبىدە ئادەملەرگىمۇ، ھاياتقىمۇ قىلچە مۇھەببىتى بولمىغان، ھەر قانداق نەرسىدىنمۇ يىرگىنىدىغان ۋە نەپرەتلىنىدىغان، قولىدىن كەلسە ھەممە نەرسىنى ۋەيران قىلىۋېتىشتىن يانمايدىغان بىر قارام لۇكچەك. نۇرۇم بولسا دادىل، قورقماس، ئۆز سۆزلۈك، لازىم بولغاندا ھېچكىمدىن يانمايدىغان، ئەقىدە ۋە ئېتىقاد يولىدا ھەتتا جان بېرىشتىنمۇ قايتمايدىغان قىسا-

كار بىر يىگىت. پولات بولسا ساددا، جىگەرلىك، زېرەك، لېكىن ئەنئەنىۋى ئەدەب - ئەخلاق دائىرىسىدە ئۆزىنى چەكلەپ تۇرۇشقا ئادەتلەنگەن، مىجەزى ئېغىر يىگىت، ئۇ پەقەت ئىشىنىك ماھىيىتىگە تولۇق يەتكەندىلا ئاندىن بىردىن ئويغىنىپ، تۇيۇقسىز پارتلايدىغان قەھرلىك ئادەم. بۇنداق خاسلىق بىلەن ئىنددۇندۇئال روشەنلىك زۇنۇن قادىر دراملىرىدىكى باشقا پېرسۇناژلارغىمۇ يات ئەمەس، ئەلۋەتتە.

بىزنىك دراماتۇرگىيىمىزدە ئۆزۈندىن بۇيان مەۋجۇت بولۇپ كېلىۋاتقان كەمچىلىكلەرنىك بىرى دراماتىك توقۇنۇشلارنىك بوشلۇقى، زىددىيەتلەر تەرەققىياتىنىك سۇسلىقى، ۋەقەلەر راۋاجىنىك بەكمۇ سوزۇلۇپ كەتكەنلىكىدىن ئىبارەت. بۇ نەرسىلەر دراممىزدا، دراماتىك قەھرىمانلىرىمۇ تۇغۇلۇشىنى بۇغدىغان، ئۇنىك بەدىئىي ۋەزنى بىلەن، دراماتىك كەسكىنلىكىنىك ئەۋجىنى بىر نۇقتىدا چۇشەپ قويىدىغان، دراممىزدا جىددىيلىك ۋە كەسكىنلىك دەرىجىسىنى چۇشۇرۇپ، ئۇنى زېرىكەرلىك سەھنە ھېكايىسىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان ئەجەللىك يېتەرسىزلىكلەر دۇر. زۇنۇن قادىر دراملىرىنى ئوقۇساق ئۇنىك بۇ خىل ئىللەتلەردىن خالىي ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمىز. ئۇنىك دراملىرىدا بەدىئىي سەھنە يىغىنچاق بولۇپ، پېرسوناژلارنىك پائالىيەت مەيدانى مۇئەييەن بىر ئورۇنغا مەركەزلەشكەن. زىددىيەتلەر زىنچ ۋە قويۇق، توقۇنۇش ۋە قارىمۇ قارشىلىقلار ھەرىكەتچان ۋە كۆپ تەرەپلىمىلىك بولۇپ، باشتىن - ئاخىر پېرسوناژلارنىك مەنىۋى ئېلىشىشى، ئىرادە ۋە ئەقىدە تىركىشىشى بىلەن تولغان. زۇنۇن قادىر، دراملىرى ئۇچۇن، ھەر قاچان قەھرىمانلىرى ھاياتىنىك ئەڭ ماھىيەتلىك مۇئەييەن بىر ۋاقتىنى تاللاپ، ئۇنى ئەڭ قىسقا ۋاقىت بىرلىكى ئىچىگە قويۇپ تەسۋىرلەيدۇ. دراماتىك جەريان بىلەن زىددىيەتلەر تەرەققىياتىنىك راۋاجىنى تېز ۋە شىددەتلىك راۋاجلاندۇرۇپ كىتابخان كۇتمىگەن دراماتىك ئۇ-

نۇمگە ئېرىشىدۇ. «كۆلنىسا» دراممىسىنى ئۇنىڭ يۇقىرىقىدەك ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەڭ ياخشى گەۋدىلەندۈرگەن مۇنەۋۋەر ئەسەر دېيىش كېرەك. ئۇنىڭدا زۇنۇن قادىرنىڭ بەدىئىي دىت، بەدىئىي ماھارىت ۋە دراماتىك ئىزدىنىشلىرى مۇكەممەل دەرىجىدە مۇجەسسەملەنگەن.

يۇقىرىقى مۇلاھىزىلىرىمىزدىن شۇ خۇلاسىگە كېلىمىزكى، زۇنۇن قادىر دىراما ئىجادىيىتىدە ئۆزىگە خاس يېڭى يول ئاچقان، دراماتىك پىكىر ۋە تەسەۋۋۇرنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرۈپ، مىللىي ئەدەبىيات ۋە مىللىي تىياتىرچىلىقىمىزنى يېڭى مەزمۇن ۋە يېڭى سەنئەت ئۇپۇقىغا ئېلىپ كىرگەن تالانتلىق سەنئەتكار دۇر.

* * *

زۇنۇن قادىرغا كۆپ يېزىش نېسىپ بولمىدى. لېكىن ئۇ مۇشۇ ھالدىمۇ ئەدەبىياتىمىز تەرەققىيات تارىخىنىڭ مۇئەييەن بىر دەۋرىنىڭ مۇناسىپ ۋەكىلى سۈپىتىدە، ئۆز زىممىسىگە يۈكلەنگەن ئىجادىي بۇرچىنى ۋىجدانەن ئورۇنلاپ، مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ غۇرۇرى ھېسابلىنىدىغان بىر قاتار ئەسەرلەرنى يارىتىپ خەلقىمىزنىڭ بىر پۈتۈن تارىخىي دەۋرلىك ئىجتىمائىي ھايات سەرگۈزەشتىسىنىڭ يارقىن بەدىئىي خاتىرىسىنى يارلىققاكەلتۈردى.

زۇنۇن قادىرنىڭ نامى ئەدەبىيات تارىخىمىزدا رېئالىستىك پروزىنىڭ باشلىغۇچىسى، ھەقىقىي جەڭگىۋار بەدىئىي دراممىنى ئېلىپ كىرگۈچى تۆھپىكار ئەدىب سۈپىتىدە ئەڭ پەخرىلىك ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ قىيىن ۋە مۇشەققەتلىك تۇرى بولغان بۇ ئىككى ژانىرنىڭ ئىجادىيىتىدە يوللىغا بىرىنچى بولۇپ قەدەم قويدى. لېكىن ئۇ بۇ يولدا شۇنداقلا مېڭىپ قويمىدى. ئۇ مۇشەققەتلىك مۇساپىنى بېسىپ، ھەقىقىي

سەنئەت ۋە ھەقىقىي ئەدەبىياتنى يارىتىپ، مىللىي ئەدەبىياتىمىزنى بىرىنچى بولۇپ پۈتۈن نەسلى - ۋەسلى بىلەن ئۇيغۇر بولغان ھەقىقىي مىللىي پېرسوناژغا ئىگە قىلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق مىللىي بەدىئىي پىكرىمىز بىلەن، مىللىي تەپەككۇرىمىزنى يېڭى بىر پەللىگە كۆتۈردى. ئۇ ھەقىقەتەن يول ئاچقۇچى، باشلىغۇچى، يازغۇچى سۈپىتىدە ئىجادىيەت سېپىگە ئەدەبىياتىمىزنىڭ بىر پۈتۈن ئەۋلادىنى باشلاپ كىردى. زۇنۇن قادىر ئۇلارغا ھەم دوست ھەم ئۇستاز بولدى. ئۇنىڭ «غۇنچەم» ۋە «گۈلنسا» دراملىرىدىكى ھەسرەت ۋە غەزەپ، «چىنىقىش» ۋە «كۈمان» ھېكايىلىرىدىكى سەمىمىي يۈمۇرلۇق تەبەسسۇم، «ماغدۇر كەتكەندە» ۋە «مۇئەللىمنىڭ خېتى» ھېكايىلىرىدىكى يۇرەكنى ئېزىدىغان ئىغىر مۇڭ، «ئىككىسى بارمىقىم بىلەن» ۋە «كۆچۈككە ھۆجۈم» ھېكايىلىرىدىكى غەزەپلىك كۈلكە ئۇلارنى ئۆزىنى چۈشىنىشكە، بەدىئىي ئەدەبىياتنى سۆيۈشكە، ئۇنىڭغا ۋىجدان ۋە ئىجادىي روھ بىلەن ياندىشىشقا ئۆگەتتى. دېمەك زۇنۇن قادىر مىللىي ئەدەبىيات ۋە مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ ئۆسۈشى ۋە راۋاجلىنىشىغا غايەت زور توھپە قوشتى. ئۇنىڭ بۇ تۆھپىسى سەنئەتخۇمار خەلقىمىز بىلەن، ئۇنىڭ گۈللەپ - ياشناۋاتقان سوتسىيالىستىك مىللىي ئەدەبىياتى بىلەن بىللە ياشايدۇ. ئۇنىڭ نادىر ئەسەرلىرى خەلقىمىز قەلبىدە تېخىمۇ زور بەدىئىي مەزمۇن تاپىدۇ.

ھیکایہ، ئوچیر بکلار

مۇئەللىمنىڭ خېتى

مۇئەللىم كونۇبىرت ئۇستىگە «بۇ خەت غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق ئانام چىمەنخانغا تەگسۇن»، تۆۋىنىگە «ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئوغلىمىز روزىدىن» دەپ يازدى. ئەمدى يېزىلغان بۇ سالام خەتنى ئانىسغا قانداق قىلىپ ئەۋەتىشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ، ئۇ چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەنىدى.

ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مايلىشىپ قارىداپ كەتكەن بىر ئۇستەل تۇرىدۇ. بۇ ئىشلەش ھەم تاماق يېيىش ئۈستىلى. كېچىسى بولسا، يېتىش ئۈچۈن كارىۋاتنىڭمۇ خىزمىتىنى قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇستەلگە يېيىلغان جاپاكەش كۆرپە، ياستۇق ۋە قالايمىقان چېچىلىپ ياتقان كىتاب، دەپتەر، قەغەزلەر كىرلىشىپ يىرگىنچلىك تۇس ئالغانىدى. ئۆيىنىڭ تام - تورۇسلىرىدا ساڭگىلىشىپ تۇرغان ئۆمۈچۈك تورلىرى ئىسلىشىپ، قارا رەڭگە بويالغان. ئۇستەل يېنىدا سوئۇل يانجىلىپ كەتكەن ئەسكى شەۋكىتىن باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەللىمنىڭ ياستۇقى ئاستىغا جايلىشىپ كەتكەن. پەنجىرىنىڭ ئۈيۈقىدا ئىسلىشىپ كەتكەن كۆرۈشكا بىلەن بىر دانە قارا ھېجىر تۇرىدۇ. ئىشكىنىڭ يېنىدىكى تۆۋى كەڭ، جۇمىكى ئۇزۇن بىر چۆگۈن چاي دەملەش ھەم يۇز يۇيۇش ئۈچۈن كېرەك بولۇپ تۇراتتى. يەنە ئاغزى ماكچىيىپ كەتكەن بىر ئەسكى چامادانىنى ئېتىبارغا ئالساق بۇ ئۆيىدىكى ھەممە جابدۇقنى ساناپ تۈگەتكەن بولىمىز.

چامغۇرغا ئورنىتىپ قويغان شامنىڭ پوتلىسى ئۆسۈپ ئىسلاشقان بۇ زەي ئۆيىنىڭ ئىچى بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا.

پەرۋانىلەر شامنىڭ پىلىلدىغان كۈچسىز نۇرىنى سىلكىتىپ مۇئەللىمنىڭ خىيالىنى تېخىمۇ تۇمانلاشتۇراتتى.

كوچا تېخىمۇ قاراڭغۇ، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئاسمىنىدا يۇلتۇزلار مۇ كۆرۈنمەيدۇ. گويا شەھەر تا ئاسمانغىچە كۆمۈرگە ئايلىنىپ قاپقارا بولۇپ قېتىپ قالغان، ئەل قاتتىق ئۇيقۇغا چۆمۈپ پۈتۈن ئەتراپتا ئۆلۈم جىمجىتلىقى ھۆكۈم سۈرەتتى. ناھايىتى بۇ سۈرلۈك كېچىنىڭ تىنچلىقىنى قەيەردىندۇر، يىراق يەرلەردىن ئاڭلىنىۋاتقان كۆكەمە ئىتلارنىڭ ئاچچىق قاۋاشلىرى ۋە پەنجىرىدىكى قاتتىق ئاپ پارچىلىرىنى غاجاۋاتقان چاشقانلارنىڭ كىتىرلاشلىرى بۇزۇپ تۇراتتى. ئۆينىڭ قاراڭغۇلىشىغا بىلەن مۇئەللىمنىڭ ھەربىر تەسىز جىسم بولۇپ قالغانلىقىنى سەزگەن چۆچۈنلەر ئۆمىلىشىپ بۇرگىلەر بولسا سەكرىشىپ ئۇنىڭ قېنىنى شوراشقا كىرىشتى. لېكىن مۇئەللىم بۇ ھادىسىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى سەزمەيدۇ. ئۇ مەيدىسىنى ياستۇقىغا قويۇپ، بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئارىسىغا قويغان ھالدا جەينىكىنىڭ ئاغرىشىنمۇ تۇيماستىن دۇم ياتىدۇ.

ئەگەر چەتتىن قارىغان كىشى ئۇنىڭ ئۇيقۇدا ئىكەنلىكىنى ياكى ئويغاقلىقىنى پەرق قىلالمايتتى.

— روزى، روزى، ھەي روزىم!

پەنجىرىدىن كىرىۋاتقان تۇيۇقسىز ئاۋاز مۇئەللىمنى سەسكەندۇرۇۋەتتى. ئۇنىڭ چىگىش كىرىپ كەتكەن خىياللىرى دەھشەتلىك بىر قورقۇنچقا ئورۇن بېرىپ قەيەرلەرگىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. ئۇ بېشىنى كۆتۈردى — دە، بىر نۇقتىغا قاراپ بەزگەك كىشىدەك تىترەشكە باشلىدى. چۈنكى مۇشۇ ھالەتتە ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا جاللات شېك شىسەينىڭ خەلقە كۆزىستۋاتقان دەھشەتلىك قانلىق كارتىنىلىرى ئۆتۈشكە باشلىغانىدى.

مىڭلاپ - مىڭلاپ كىشىلەر تۇيۇقسىزلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ غايىب بولاتتى. ئۇلار نېمە گۇناھ قىلدى ۋە نەگە ئېلىپ كېتىلدى؟ ئۇنى ھېچكىم بىلمەيتتى. لېكىن تۇرمىلەردە بولۇۋاتقان

هاقارەت، زورلۇق، زۇلۇم، ۋەھشىيلەرچە قىينىشلار، ئادەم سويىدىغان قۇشخانىلاردا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قانلىق پاجىئەلىرىدىنمۇ نەچچە - ھەسسە دەھشەتلىكرەك قىيىناپ ئۆلتۈرۈشلەرنى سېزەتتى. مۇئەللىمنىڭ بىللە ئوقۇغان ساۋاقداشلىرىنىڭ تولىسى بىركەچە دىلا كۆك ماشىنىغا چۈشۈپ يوقاپ كەتكەنىدى. ئەنە ئۇلارنىڭ بىرىنى ئادەم ئوغرىلىرى بېشىنى چۈمكەپ ھايۋانەك يېتىلەپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇنى سويىا كېرەك.

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا: قارنى يېرىلغان، باشلىرى مىجىلغان، ياكى يۈرەكلىرى سۇغۇرۇپ ئېلىنىپ، تىللىرى كېسىلگەن گەۋدىلەرنىڭ قانغا مىلىنىپ يېتىشلىرى، ئۆزىنىڭ تىرىك كۆمۈلىدىغان ئورنىنى كولاۋاتقان بىچارە مەھبۇسلارنىڭ ھالسىز ھەسرەتلىك قىياپەتلىرى، تاغ ئارىسىدا قاغجىراپ ياتقان ئادەم بېشىنىڭ قورۇق سۆڭەكلىرى قاتار تىزىلىپ كەلدى.

مۇئەللىم ئادەم قاسساپلىرىنىڭ بۇگۈن چولىسى تېگىپ بۇيەرگە قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىغا جەزمەن ئىشەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆلۈغ - كىچىك بىر تىنىدى - دە، ئالدىراشلىق بىلەن قالايمىقان كىيىنىشكە باشلىدى.

— ھەي روزى، روزى بارمۇ — سەن ئۆزۈڭ!

— مەن، مەن ... مانا ھازىر، — دېدى مۇئەللىم ھودۇقۇپ — خاپا بولماڭلار ... چاپىنىمنى ...— ئۇنىڭ ھاسىرىغان ئاۋازى پەنجىرىدىن ھويلىغا ئاشكارا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

— قورقما ھوي روزەم! مەن سادىق. ئىشىكنى ئاچ. مۇئەللىم روزى ئۆزىنى تامام دەھشەت ئوراۋاتقانلىقىنى ئەمدى سەزدى. پېشانىسىدىن بۇزۇلداپ چىققان تەرنى چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ.

— ۋاي خۇمپەر! كېچىدە كىملەپ ئادەمنى شۇنچىمۇ قورقۇتامسەن، — دېدى - دە، ئىشىكنى ئاچتى. ھازىر ئۆيگە كىرگەن مېھمانىنى دەررۇ قاراشتا مۇئەللىمنىڭ دوستى سادىق دەپ

ئېيتىشقا بولمايدۇ. نېمىشقا دېسىڭىز، ئۇنىڭ بالدۇرقى ئاق دو-
ملاق يۈزى قارايغان، كۆزلىرى ئىچكىرى كىرىپ، چوڭقۇر
چاناق ئىچىدە پىلدىرلاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى كېلىش-
كەن گەۋدىسىمۇ ۋېجىكلەپ قالغانىدەك بولۇپ كۆرۈنەتتى.
ئۆڭۈپ، يىرتىلىپ كەتكەن كىيىم - كېچەكلىرى ئۇنىڭ ھازىرقى
قىياپىتىنى تېخىمۇ سەت كۆرسىتەتتى. سادىق ئۆشنىسىدىكى تو-
پا باسقان بوپسىنى پەنجىرە تۈۋىگە قويۇپ ئولتۇردى - دە،
روزىنىڭ ياتقىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ:

— بەللى ئاداش، سەن مەندىنمۇ ۋەيران ئىكەنسەن. ئوقۇت-
قۇچىنىڭ تۇتقان ئۆيى شۇنداق پاسكىنا بولامدۇ؟

— خاتىرجەمسىز ھاياتتا قولۇڭ قانداق ئىشقا بارىدۇ
ئاداش. كۆڭۈللۈك ئۆيي تۇتۇش ئۇچۇن، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش
كېرەك، — دەپ روزى شامنىڭ پوتلىسىدىن قارايغان قولىغا
تۇكۈردى.

— ھازىرقى روھىي چۈشكۈنلۈك، ئەندىشىلىك ئەھۋالىمىز-
دا بۇ سۆزنى قىلىشقا ھەقلىسەن. ئەما ئوقۇتقۇچى بولغان
كىشىنىڭ ئۆزىنى تۇتالماسلىقى، بىپەرۋالىقى ئوسال ئىش.

— پەلسەپە ساتمىساڭچۇ، ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ —
دېدى روزى، سادىقنىڭ گېپىنى كېسىپ.

— ۋارقىراپ - ۋارقىراپ ئاڭلىتالمايمۇ، ئاخىرى تامدىن
چۈشتۇم.

— ئوغرىلىقنىمۇ ئۆگىنىپسەن - دە؟

— ئەھۋال مۇشۇنداق بولسا ھەر نېمە بولىمىز - دە، —
دېدى سادىق بېشىنى لىڭشىتىپ، ئۇ غەزەپلىنىپ مۇشتۇمىنى تىزى-
غا ئۇرۇپ ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — بۇ گۆمىنداڭ
چىلارنىڭ پەيلى مۇشۇنداقلا بولىدىغان بولسا، ئۇلارنىڭ بىزنى
بەخت - سائادەتكە، مەدەنىيەتكە ئېلىپ بارىمىز دېگەنلىكى مەلۇم
بولدى. خەلق ئاچ - يالىڭاچ قېلىپ خورلۇق، گادايلىق، نادانلىق

ئاپەتلىرىگە ئۇچرىدى. خەلقنى مەدەنىيەتكە باشلايدىغان دۆلەتلىمىزنىڭ ئەھۋالى مانا مۇشۇنداق.

بەخت - سائادەتنىڭ جايى زىندان بولدى. تەقىپ قىلىش، چېقىمچىلىق، مۇتەھەملىك، خىيانەت، تۆھمەت، ئوغرىلىقلار ئۇچىغا چىقتى. تېخى بۇ گېزەندىلەر ئۇيالماستىن ئۇچ ۋىلايەتتە زۇلۇمغا، ھوقۇقسىزلىققا قارشى قوزغالغانلارنى ئوغرىلار دەپتەشۋىقات قىلمۇاتىدۇ. ئۆز ھوقۇقى ئۈچۈن كۆرەشكۈچىلەر ئوغرى بولسا، خەلقنى بۇلاپ - تالىغۇچىلارغا، ھوقۇقنى ئايىغ - ئاستى قىلغۇچىلارغا، نېمە دەپ نام بېرىشكە بولىدۇ. مانا بۇ تالاش ئۈستىدىن ئادىل ھۆكۈم چىقارغۇچىلار گومىنداڭچىلارنى ئوغرى دەپ، ئازادلىقنى تەلەپ قىلغۇچىلارنى توغرا دەيدۇ. ھە، روزى مانا قارا ئەگەر بىزمۇ ئازادلىقنى خالايدىكەنمىز، مۇنداق بۇلۇڭ-پۇچقاقتا ئىسلىشىپ كىرگە، ئەخلەتكە چۆكۈپ ياتقۇچە ئۇچ ۋىلايەتتە باشلانغان كۆرەشنىڭ ماھىيىتىنى خەلقە چۈشەندۈرۈپ، خەلق ئازادلىقى يولىدا قولىمىزدىن كەلگەن ياردىمىمىزنى كۆرسىتىشىمىز كېرەك.

— توغرا ئېيتتىڭ سادىق، ئەلۋەتتە مۇنداق پەيتتە بىز جەڭگە كىرەلمەي قالغان بولساقمۇ، بۇ يەردىكى خەلقە كىم ئوغرى، كىم توغرى، يەنى دوست كىم، دۈشمەن كىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش بىزنىڭ ئۈستىمىزدىكى قەرز. ئىككى مۇئەللىم خېلى ۋاقىتقىچە سۆزسىز جىم ئولتۇرۇشۇپ قالدى.

روزى بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ، سادىققا بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ، يەنە توختاپ قالدى. نېمىشقا ئۇ كۆڭلىگە كەلگەن سۆزىنى دوستىغا ئېيتالمىدى. چۈنكى روزى ناھايىتى ئېھتىياتچان ئىدى. ئىككىنچىدىن، بۇ ۋاقىتتا كىشىلەر بىر - بىرىگە ئانچە ئىشەنمەس بولۇپ قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن روزى ئۇرۇمچىدىكى ياشلار ئىچىدە گومىنداڭغا قارشى بولۇۋاتقان مەخپىي ھەرىكەتنى سادىققا تامامەن سۆزلەپ بېرىپ، ئۇنىمۇ بۇ ھەرىكەتنى

كىه تارتىشتىن ئۇھتىيات قىلدى «كىم بىلىدۇ، بىر قانچە ۋاقىت تىن بۇرى سادىق قەيەردە، كىملەر بىلەن بولدى. بىر- بىرىنى تۆتۈپ بېرىدىغانلار ئازمۇ ھازىر ...» دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن روزىنىڭ سادىق توغرىسىدىكى ئۇنداق گۇمانلىق ئويلىرى توغرا ئەمەس ئىدى.

سادىق كۈلۈمسىرەپ:

— ھە، بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ توختاپ قالدىڭغۇ؟ سۆز- لە قورقۇنچاق، — دەپ روزىغا قارىدى.

— قويساڭچۇ سادىق! — دېدى روزى بىر نەرسىدىن يىرگەنگەندەك چىرايىنى تۇرۇپ، — ئۆزۈڭنىڭ ئەھۋالى قانداق ئاداش؟

— نېمىنى سورايسەن، جاۋۇتسىدا سەندوبادىكى مەكتەپ- كە شىاۋجاڭلىققا سايلاندىڭ دېگەن گەپنى ئاڭلاپ چىققىنىمدا سىلەر «مانا سادىق مۇدىر بوپتۇ. بىز بولساق مۇئەللىم، بەختىڭ بار ئىكەن، — بەختىڭ» دېيىشىپ مېنى تەبرىكلىشىپ قالدىڭلار. مەن سىلەر بىلەن خۇشال خوشلىشىپ ھارۋا ئىزدەپ دەڭگە يۈگۈرۈپ كەتتىم. ئاخىر بىر ئۆلەرمەن كالا ھار- ۋىسىنى تېپىپ شۇنىڭ بىلەن يولغا چىقىپ، ئۈچ كۈن دېگەندە ئەتراپى سازلىق، ساڭگىلاپ تۇرغان زەي بىر تاشلاندۇق ئۆيدە بەش كۈن قوندۇق. چىلە پۇراپ تۇرىدىغان سېسىقچىلىقتا پاشە- نىڭ دەستىدە قېنىپقىنا بىردەم ئۇخلىيالمىدىم. بەش كۈن ئىچىدە ھېچكىم مەن بىلەن تۇزۇكرەك گەپلەشمىدى، ياكى قىلە- دىغان ئىشىمغا ئەۋەتمىدى. توغرىسى مەن بۇ يەرگە ئوقۇتقۇ- چىلىق ۋەزىپىسى بىلەن چىقتىمۇ ياكى مەھبۇس بولۇپ پالان- دىمۇ ئۇنى ئاجرىتىۋالالمىدىم. ئېسىت، بىر نەچچە يىل ئوقۇغە- نىم نەگە كەتتى. يىراق يەرلەردىن كېلىپ ئوقۇغىنىمغا ھېچ پۇ- شايمان قىلدىم. ئاخىرى چىدىيالمىغىنىمدىن كېيىن، سولىساڭ جىراق سولا ياتارمەن دېدىم - دە، باتۇرلۇق قىلىپ شىيەنجاڭنىڭ

ئالدىغا توپتوغرا كىرىپ باردىم. شىەنجاڭ بىر قولىدا تاماكا، بىر قولىدا چاي قۇيۇلغان ئىستاكانىنىڭ ئۈستىدىن تۆتۈپ ئالدىدىكى قەغەزگە قاراپ ئولتۇرۇپتىكەن. مانا بويىنى بۇراپ گەپ قىلماس تىن قاراپ تۇردى. مەن ئۇنىڭ بۇ قارىشىدىن ھېچ نەرسە ئۇقالمىدىم ـ دە:

ـــ شىەنجاڭ جانابلىرى، مەن نېمە ئىش قىلىمەن؟ ئالتە كۈن بولدى، زېرىكىپ ياتىمەنغۇ، دېدىم ـ دە، قىزىرىپ تىترەپ كەتتىم. ئۇ بېشىنى ۋالىق بىلەن ھىجىيىپ ئازراق ئويلۇۋالغاندىن كېيىن:

ـــ بۇ يەردە ھازىر ئۇيغۇر مەكتىپى يوق. سەن خاتا چىقىپ قاپسەن، ـــ دېدى.

ـــ ئۇنداق بولسا مەن قايتىپ كېتەيمۇ؟ ـــ دېگەنىدىم، شىەنجاڭ خودىدى مەندىن شۇ گەپنى كۈتۈپ تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىمالىم:

ـــ مۇمكىن. مەن ئىشلىيەلمەيدىكەنمەن دەپ بىر پارچە ئەرز يېزىپ بېرىپ ئاندىن كەتسەك بولىدۇ، ـــ دېدى ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ. كېيىن قولىدىكى تاماكىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى چېكىۋېتىپ ئىستاكاندىكى چاينى سۇمۇرۇپ جىم بولۇپ قالدى. شۇ كۈنلا ئەرز يېزىپ تاپشۇردۇم. شىەنجاڭ مەندىن قۇتۇلغانغا خوش، مەنمۇ ئىگىسىز ئىتتەك كەچكىچە زەي يەردە زېرىكىپ ئاچ يېتىشتىن قۇتۇلغىنىمغا خوش. شۇ كۈنى كەچ كىرگەنگە قارىماي بوپامىنى دۇمبەمگە ئارتىپ، پىيادە يولغا چۈشتۇم. مانا بۇگۈن ئۇرۇمچى شەھىرىگە كەلگىلى ئۈچ ئاي بولدى.....

ـــ ئۈچ ئايدىن بېرى نېمە ئىش قىلدىڭ؟

ـــ سايۇاقتا كېلىپ كېسەك قۇيدۇم.

ـــ بەللى، مۇنداقمۇ ھۇنەرنىم بار دېگىن.

ـــ زەي يەرگە كىردۇېلىپ، سازائىدەك بىكار ياتقاندىن كۆرە، ئەمگەك قىلىش قانداق ياخشى. قور ساقمۇ تويىدۇ، تەنمۇ چېنىقىدۇ.

— هه مۇدىر، ئىش شۇنداق دېگىن.

— مەنمۇ سىفەتىنى تۇمشۇقۇمنىڭ تېرەپ يۇرۇپ تۇگەتكەنىدىم. ئاخىرى مۇئەللىم بولالماي قالدىم. سەن ئۆزۈڭ نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن، — دەپ سورىدى سادىق.

— مېنىڭ مۇئەللىملىكىم سېنىڭ تەمتىرەپ يۇرۇشىڭدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ. بۇ ئەھۋاللارنى ئاتا - ئانىمىزدىن يوشۇرۇپ قېلىشقا ئانچە ئورۇنمۇ قالمىدى ئاداش، — دەپ روزى مۇلايىم بىر قىياپەتتە ياستۇق ئاستىدىكى خەتنى ئېلىپ سادىققا ئۇزاتتى. سادىق ئوقۇشقا كىرىشكەن خەتتە مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى.

«سېغىنىشلىق سالام خەت:

مېھرىبانىم ئانا! غېم - قايغۇلار ئىچىدە قالغان دەردلىك ئوغلۇڭ روزىدىن سالام!

جېنىم ئانا! ئېسىمدىن زادى چىقمايدۇ. سەن كەچ كۈزنىڭ بىر ئەتىگەنلىكى مېنى يۇيۇندۇرۇپ، چىرايلىق كىيىندۈرۈپ - دۇڭ. گۈللەپ تىكىلگەن جىلىتىنى بويۇنۇمغا ئېسىپ قويدۇڭ. ئانىلىق مېھرىڭنى چېچىپ يۇمشاق قولۇڭ بىلەن بۇدۇر چاچلىرىمنى سىلاپ تۇرۇپ، مېنىڭ ئوغلۇم بۇگۈندىن تارتىپ، بەخت يولىغا كىرىدۇ. يۇر قارا كۆزۈم، مەن سېنى بەخت ئۆيىگە تاپشۇرىمەن، دەپ مەھەللىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردىڭ. مەن شۇ كۈندىن تارتىپ ئوقۇشقا كىرىشتىم. مانا بۇ يىل توغرا 13 يىل ئوقۇدۇم.

قارىغىنا! مېھرىبان ئانا چىرايىمغا، مەنمۇ بۇرۇن ئالدىڭدىكى بالاڭغا ئوخشاش بۇدرۇققىنا، قىزىل يۇزلۇك ئوغلۇڭ روزى ئەمەسمىدىم. شۇنداق، مەن شۇ روزى. بىراق ھازىرقى ھوقۇقسىزلىق، ئەندىشىلىك ھاياتىمدا 22 ياشلىق روزىتىڭ سەن سېلىغان قارا بۇدۇر چاچلىرى ئاقاردى. چىرايلىرى سارغىيىپ پېشانىسىگە سىزىقلار تارتىلدى.

جهنم ئانا! باراۋەر هوقۇققا ئىگە بولغان جايلاردىكى ئۇقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ بەختلىك ھاياتىنى كۆرۈپ، يۈرەك پاردەم ئوغلۇمنى ئوقۇتسام، بەختلىك بولار، دېگەن شېرىن ئارزۇلار بىلەن بار - يوقۇغا قارىماي مېنى ئوقۇتقانىدىك. لېكىن مەن بەختسىز بولۇپ چىقتىم. خاتىرجەم ئەمەسمەن. ھەتتا ئۆزۈمنىڭ سايىسىدىن ئۆزۈم قورقىدىغان بولۇپ قالدىم. ھەر كۈنى چۈشۈمدە زىندان، ئۆلۈم، زۇلۇم كۆرىمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرۇنۇمغا ھەمىشە قان پۇرىقى كېلىدۇ. يۈرىكىم سىقىلىدۇ ..... ياق، مەن تۇغۇلغاندا مۇنداق بەختسىز، بىئارام ئەمەس ئىدىم ..... كېلەچىكىمنىڭمۇ بەختسىز ئەمەسلىكىگە ئىشىنىمەن. ئانا ئوغلۇڭنى ھازىرچە بەختسىز قىلغان ۋە ئۆز خەلقىگە مۇئەللىمنى رودو، سەت قىلىپ كۆرسەتكەن نەرسىنىڭ ھېمە ئىكەنلىكىنىمۇ ياخشى چۈشەندىم. ئۇ تەڭسىز جەمئىيەت، ئۇ ئىستىبدات ھاكىمىيەت. ئانا، سىلەر ئىلىدا تۇرۇپ كۇلۇۋاتىسىلەر! ھىزىنىمۇ سېغىنغانسىلەر؟ خۇشاللىقىڭلارغا، بەختىڭلارغا ھىزىنىمۇ شېرىك قىلغىڭلار كېلىدىغاندۇ؟ سىلەرگىمۇ مۇئەللىم كېرەكتۇ. مەن ياخشى بىلىمەن، ئەلۋەتتە كېرەك. ئۆز بالىسىدىن، ئۆز ئانىسىدىن، خەلقىدىن، ۋەتىنىدىن كېچىدىغان كىشىلەر سېنىڭ بىلەن بىز ئەمەس. مېھرىبان ئانا! ئوغلۇڭ بۇنىڭدىن ئۆزگەرىدىمكىن دەپ ھەرگىز گۇمان قىلما. مەنمۇ ئازادلىق يولىدا، بەخت يولىدا كۈرەشكە تايىيار!

1945 - يىل، ئاۋغۇست.

رودۇپاي

ئاڭلىغان بولسىمۇ، كۆرمىگەنلەر بار، كۆرسىمۇ، كۆرمەسكە سالىدىغانلار بار، لېكىن كۆرگەنلەر كۆپ.

ئادەملەر پالاكەتكە يولۇقۇپ قېلىشتىن ناھايىتى ئېھتىيات قىلىشىدۇ، لېكىن پالاكەت قانداق سۈرەتتىك نەرسە، ئۇ قەيەردە يۈرىدۇ، نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ دېسە «تاڭەي» دەيدىغانلار بار. ئۆزلىرى بولسا، پالاكەتنى ئۇچىسىدا كۆتۈرۈپ بېقىپ يۈرۈپ چوڭ قىلىدۇ، يەنى ئۇنى تونۇمايدۇ. نامىدىن ئەندىشە قىلىدۇ. ئەمما «پالاكەتكە يولۇقمىسا، ئەجەب راھەت، ئەركىن ياشايدۇ كىشى» — دېگەننى ئويلايدۇ.

پالاكەتلەرنىڭ ئۇسۇلى توغرىسىدا ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن كېلىۋاتقان بىر چۈشەنچە: مەككىنىڭ يولىدا رودۇپاي بار، ئۇ پالاكەت ئۇچراپ قالسا، ساڭا چاپلىشىۋالىدۇ، ئۇنىڭدىن ئاجرىماق تەس. رودۇپاينىڭ كۆزىنى چوقۇيدىغان بىر قۇش بار. سەن، ئاشۇ قۇشنى ئۇچراتقۇچە، ئۇ گېزەندىنى كۆتۈرۈپ يۈرسەن» دېيىشىدۇ.

مەن ئۇ پېشكەلدىن ناھايىتى ئەندىشە قىلىپ، بىر كۈنى بوۋامدىن:

— بوۋا، سەن ھەجمگە بارغاندا يولدا رودۇپاي ئۇچرىمىدىمۇ؟ ساڭا چاپلاشمىدىمۇ؟ ئۇ ئادەمگە ئوخشامدىكەن ...؟— دەپ سورىدىم.

بوۋام مېنىڭ كەلسە - كەلمەس نېمىلەردىن ئەندىشە قىلىپ يۈرگىنىمگە كۈلدى، كېيىن ئويلۇپلىپ چۈشەندۈردى.

— ماڭا يولدا مەككىنىڭ ناھايىتى تولا غېرىپ - مىسكىن

لىرى يولۇقتى. مەن ئۇلارغا سەدىقە بەردىم. ئۇلار خۇشال بولۇپ قېلىشتى. بەزىلەر شۇلارنى سۈرۈشتۈرمەيلا رودۇپاي دەيدىكەن، ياق، ئۇنداق ئەمەس. ئۇلار غېرىب - مىسكىن، ئاچ - يالىڭاچ قالغان كىشىلەر. ھىندىستان بىلەن ماڭغۇچىلارغا راس رودۇپايلا ئۇچراپتۇدەك، ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە: رودۇپاينىڭ پۈتلىرى تولغىماچ - تولغىماچ بولۇپ سۆرۈلۈپ يۈرىدىكەن. ئۆزى قەھرىپ كېتىپتۇ، لېكىن كۆزى ھۇقۇشىنىڭكىدەك يامان ئىكەن. ئەمما ياۋاش كۆرۈنۈشكە كىرىۋېلىپ، خەلقتىن يارىدەم سورايدىكەن، ئۇنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىپ يېقىنلاشساڭ چاپلىشىۋالىدىكەن.

— ئەمىسە رودۇپاي دېگەن قانداق يەردە يۈرىدىكەن، ئۇنىڭ سۈرىتى نېمىگە ئوخشايدىكەن؟

— ئۇ ئادەملەرگە ئارىلىشىپ يۈرىدىكەن. ئۆزىمۇ خۇددى ئادەم سۈرىتىدە بولسا كېرەك. ئەمما ئۇ ئاچكۆز ۋە تويماس بولىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەممە ئېغىرلىقنى يەلكەڭگە ئاتىپ قويىدىكەندە، ئاستا - ئاستا تۆيغۇزماي قېنىڭنى شورايدىكەن. ئۇنى ھاپاشلاپ يۈرىۋېرىپ دەرمانسىزلىنىپ يىقىلساڭمۇ، ئۇ گېزەندە ئۇچاڭدىن ھېچ چۈشمەيدىكەن - دە.

كىشىلەرنىڭ ئەركىن يۈرۈش - تۇرۇشى ئۈچۈن رودۇپاي دېگەن پالاكەتنىڭ شۇنچىلا يامان توسالغۇ بولۇشى مېنىڭ غەزىپىمنى كەلتۈرگەنلىكتىن:

— رودۇپايدىن قۇتۇلۇشنىڭ زادى چارىسى يوقمىكەن، بۇۋا؟ — دېگەنىدىم.

— بار، — دېدى بوۋام ۋە رودۇپاينىڭ جاجىسىنى بەرگەن بىر كىشىنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردى.

بۇ ۋەقە چوڭ بىر كىتاب، ئۇنىڭ ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرەلمەيمەن، مەزمۇنىنىلا ئېيتسام، مانا مۇنداق:

— سانۇبەر دېگەن بىر باتۇر يىگىت گۇلىيار دېگەن پەرى قىزغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. ئۇ گۇلىيارنى ئىزلەپ نەچچە

يىل تاغ - تاش، چۆل - جەزىرىلەرنىڭ پىيادە كېزىپ يۈرۈپ جىق مۇشەققەتلەرنى چېكىپتۇ، ئۇ يوللاردا ئاجايىپ ۋە غارايىپ ھادىسىلەرنى ئۇچراتقانىدى. ھەممە نەرسىلىرى تەلتۆكۈس بول غان ئاسمان پەلەك ئېسىل بىنالارنى كۆردى، لېكىن ئىگىسىز، بىرمۇ جان يوق. يەنە بىر جايدا ئاجايىپ مەرمەر تاشتىن سې لىنغان زىننەتلىك ساراي ئىچىدە ئالتۇن جابدۇقلار، گۆھەرلىك نەقىشلەر، ئادەمزات كۆرۈنمەيدۇ. لېكىن تەخت ئۈستىگە غەلىتە ھايۋانلار چىقىپ ئولتۇرۇشۇۋالغان. يەنە بىر جايدا ھەر تۈرلۈك مېۋىلەر بىلەن تولغان باغلىق ئىمارەتلەر ئىچىدە نەچچە يەرگە قازان ئېسىلىپ، جاھاندا بارلىكى ھەر تۈرلۈك تاماقلار پىشۇاتقان. تۈرلۈك نازۇنېمەتلەر بىلەن بېزەلگەن داستە خانلار سېلىنىپ قاچا - قومۇچ جاي - جايىدا تىزىلغان، چوڭ توي ھازىرلىقى تۇرۇپتۇ. لېكىن ھېچ ئىنسان كۆرۈنمەيدۇ. گىياھ لارنىڭ يىلتىزلىرىنى يەپ يۈرگەن ئاچ يېگىت مۇنداق نازۇ - نېمەتلەرنى، مۇنداق ئېسىل تاماقلارنى كۆرگەندە «يا بەختە» دەپتۇ - دە، چوڭ ئىشتىها بىلەن تاماقلارنى يېيىشكە كىرىشىپتۇ. مانتا يېمەكچى بولۇپ قول سوزغانسىكەن، قاسقان سەكرەپ كې تىپتۇ - دە، ئۇنى ھارغىچە ئۇرۇپ قوغلىۋېتىپتۇ. ھالۋا يەي دەپ قول سوزغانسىكەن، چۆمۈچ ئۇرۇپ، ئۇنىڭ باش - كۆزىنى يېرىۋېتىپتۇ. بۇ، ئادەم ھەيران قالغۇدەك قىزىق ھادىسە بوپتۇ. ھېچ قازان ئۇنىڭغا بىر چىشلەم تاماق بەرمەپتۇ، ئازار بېرىپتۇ ي تەخسىلەر بىر تال قاق، يا دەرەخلەر بىر تال مېۋە بەرمەپتۇ ھەممىسى ئۇرۇپ قوغلىۋېتىپتۇ.

يېگىت مۇنداق ھادىسىلەرنى جىق كۆرگەن، مۇنداق تاياق لارنى جىق يېگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئارتۇق ئەجەبلىنىپ تۇر ماي يەنە يولغا راۋان بولدى.

ئاشىق يېگىت ئىنسانلارنىڭ يوزىنى كۆرۈشكە زار ئىدى بىر كۈنى ئۇ چارچىدى، ئاچلىققا چىدىماي يەنە شۇنداق بىر

باققا تەۋەككۈل دېدى ـ دە، كىرىپ قالدى. قايسى كۆزى بىـ لەن كۆرسۇن، تازا پىشقان ئالما تۇۋىدە مۇلايىم قىياپەتلىـك بىر ئادەمنىڭ ھەجمىيىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى. ھە، مانا ئەمدى پەلەكنىڭ چاقى دۇرۇس چۆگىلەپتۇ، دەپ ئويلىدى ـ دە، مانـا بەخت ئاتا! ... دەپ يۈگۈرۈپ كەلدى ـ دە، ھېلىقى ئادەمنى قۇچاقلىدى.

ـــ نېمە قىلىپ ئولتۇرىسىز، ھۇرمەتلىك ئاتا، بۇ يەردە؟

ـــ جېنىم بالام، ـــ دېدى ئۇ يىغلامسىراپ، يالۇرۇپ، ـــ مەن باغۋەنئىدىم، زەي يەردە يېتىپ پالەچ بولۇپ قالدىم. ئايلاپ ـ يىللاپ باققا قارايمەن، لېكىن ئۆز قولۇم بىلەن شېـ خىدا تۇرغۇزۇپ بىرمۇ ئالما ئۇزۇپ يېيەلمەيمەن. مېنىڭ دۇنيـا دا بىرلا مۇرادىم بار، ئۇ بولسىمۇ شۇ ئۆز قولۇم بىلەن بىر تال مېۋە ئۇزۇپ يېسەم، بېشىڭدىن مىڭ ئۆرگىلەي، ياردەم قىلـ ساڭ ئىدى.

ـــ بولدى، يىغلاپ دەردلەنگەن يۇرەكنى تىترەتمە، ماڭا ھاپاش بول. ئالما ئۇستىگە ئېلىپ چىقاي، ئۆز قولۇڭ بىلەن قانـ چىنى يېسەڭ يە، مۇرادىڭ ھاسىل بولسۇن، ـــ دېدى مەرد يىگىت. پالەچ باغۋەننى ئالما ئۇستىگە ئېلىپ چىقتى. يىگىت قو يۇق ئالمىنى بار بىر شاخقا مىنىپ ئارقىسىغا قاردى.

ـــ سەن يەۋاتامسەن؟ رۇخسەت قىلساڭ مەنمۇ بەش ـ ئال تە تال ئالما يېسەم، ـــ دەپ سورىغانىدى، باغۋەندىن ھېچ قانداق ئىۋن چىقمىدى. ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇياپىلاقىنىڭ كۆزىـ دەك پارقىراپ، ئاغزى ھەجمىيىپ تۇراتتى. «پالەچ مۇرادىغا يەتـ كەنلىكى ئۈچۈن خۇشاللىقىدىن تىلى سۆزگە كەلمەيۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلىدى يىگىت، ئۆزى تويغۇچە ئالما يېدى.

ـــ مەنمۇ ئالماڭنى تويغۇچە يېدىم، سەنمۇ يېگەنسەن، ئەمـ دى چۇشۇپ كېتەيلىمۇ؟ ـــ دەپ يەنە ئارقىسىغا قاردى.

لېكىن باغۋەندىن زۇۋان چىقمىدى. ئۇ پۇشۇلداپ يىگىتنىڭ

دۇمبىسنى يالاۋاتاتتى. يىگىت «بۇنىڭ قورسىقى كۆپۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ يامشىپ يەرگە چۈشتى.

— قېنى ئەمسە ئاستا چۈشە، — دەپ زوڭزىيىپ ئولتۇرىدى يىگىت. پالەچتىن زۇۋان چىقمايدۇ، ئۇ بارغانسېرى كانىدەك مەھكەم چاپلىشىپ، تېخىلا پۈشۈلداپ تىلى بىلەن يىگىتنىڭ دۇمبىسنى يالاۋاتىدۇ، يىگىتنىڭ غەزىبى كەلدى.

— ھوي نېمە قىلىۋاتسەن؟!

. . .

— مۇرادىمغا يەتتىم دەپ، يەنە ئۇچامدا ئۆلۈپ قالما،چۈش!

. . .

— ھوي بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ؟

. . .

— زۇۋان سۈرەيسەنغۇ، چۈشە - چۈش؟

باغۋەن تىلىنى سۆزگە بەرمەيدۇ، ھامان يالاۋاتىدۇ. يىگىت تېرىكىشكە باشلاپ مۇرىسنى قارمۇالغان پالەچنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا ئىتتەردى.

— ئويۇن - چاقچاق شۇنچىلىك بولغىنى ياخشى چۈشە، مەن يولۇمدىن قالماي!

. . .

يىگىتنىڭ بويى شۇركۈندى، ئۇنى سىلكىندى، نەچچە قېتىم ئولتۇرۇپ قويۇپتى، پېشانىسىدىن ئارقىغا ئىتتەردى. پالەچ زادىلا چۈشمەيدۇ. يا گەپ قىلمايدۇ، يىگىت غەزەپلىنىپ پالەچنى تىللىدى. قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ مۇشتلىدى، ئالما ياغاچلىرىغا ئاپتى. ئۇرۇپ ئۇردى ۋە بىرقانچە قېتىم ئېگىز - ئېگىز سەكردى. پالەچ بولسا، بارغانسېرى مەھكەمرەك تۇرۇپ چاپلىشىپ كېتىپ بارماقتى. يىگىت ئۇچىسىغا چاپلىشىپ قالغان پالەچنىڭ مۇلايىم باغۋەن ئەمەس، رودۇپاي دېگەن پالاكەت ئىكەنلىكىنى ئەمدى سەزدى، ئۆز ھالىغا ئېچىنىپ:

بىر بالادىن قۇتۇلۇپ
مىڭ بالاغا ئۇچرىدىم.
مىڭ بالادىن قۇتۇلۇپ،
رودۇپايغا ئۇچرىدىم.

دېدى - دە، رودۇپاينى ھاپاش قىلىپ يەنە ئۆز يولىغا راۋان بولدى.

ئاشىق يىگىت بىرنەچچە ئاي يول يۈرۈپ، قۇتلۇق چۆلـ لەرنى، مۇزلۇق داۋانلارنى ئاشتى. ئۇ كۈندىن - كۈنگە سامانـ دەك ساغرىپ ماغدۇرسىزلىنىپ باراتتى. ئاخىرى بىچارىنىڭ قوـ ۋۇرغىلىرى ئېچىلىپ، تاپانلىرى تېشىلىپ، ئۇستىخانلىرى كۆرۈـ نۈپ قالدى. لېكىن ئۇ چىدام ۋە غەيرەت بىلەن ئۆز يولىدا يۈـ رۈشنى توختاتمىدى.

يىگىت كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆلەي - ئۆلەي دەپ قالغاندا، يىقىلىپ، قوپۇپ ئاجايىپ چىرايلىق مەنزىرىلىك بىر جايغا يېتىپ كەلدى. سۈپسۈزۈك چايقىلىپ تۇرغان، قىرغاقلىرىغا كۆز يەتمەيدىـ غان چوڭ بىر كۆل. بۇ كۆل يېنىدا يوغان بىر چىنار باراقسان شاخلىرىنى ئەتراپلىرىغا يېيىپ سۇ بويىغا سايە چۈشۈرۈپ تۇراتـ تى. سالقىن شامالدا ئۇنىڭ يوپۇرماقلىرى بىر - بىرى بىلەن ئويىنىشىپ قانداقتۇر سىرلىق بىر ئاۋاز ئاشىق يىگىتنىڭ قۇلىقـ غا پىچىرلاۋاتقاندەك بولۇپ تۇيۇلاتتى. كۆلنىڭ پۈتۈن ئەتراپـ دىكى ئوتلاقلار كۆلنىڭ سېرىق نۇرى ئاستىدا يىراقلاردىن يېقـ يېشىل دۇخاۋدەك تاۋلىنىپ تۇراتتى. ئوتلاقلاردا رەڭمۇ-رەڭ گۈللەر ئېچىلىپ، يېاش قىزلاردەك ئەركىلەپ تەلپۈنۈپ تۇرۇـ شاتتى.

ئاشىق يىگىت بۇ جايىنىڭ ساپ ھاۋاسىدىن كۆكسى توي ـ غۇچە نەپەس ئېلىپ ئېغىر بىر تىنىپ: «ئەمدى رودۇپاينى كۆـ تۈرۈپ بۇنىڭدىن ئارتۇق يۈرسەم ئۆلىمەن. ئاخىرقى قېتىم بار

كۆچۈمنى يىغىپ بۇ پالاكەت بىلەن ئېلىشىشاي، ئەگەر ئۆل سەم ئاجايىپ چىرايلىق خۇش ھاۋالىق جاي ئىكەن، جەستىم مۇشۇ يەردە قالسۇن» دەپ ئويلىدى. ئۇ چىنارغا يۆلىنىپ دەم ئالدى ۋە كۆلنىڭ سۈيىدىن قانغۇچە سۈمۈرۈپ ـ سۈمۈرۈپ ئىچـ تى. سۇ ئۇنىڭغا كۈچ بەرگەندەك بولدى. ئوڭدا يېتىپ كۆپ ـ كۆك ئاسمانغا قاراپ خىيال سۈرۈپ كەتتى، ئۇنىڭ ئويىغا ناھا. يىتى بىر ياخشى پىكىر كەلدى. چىنارنىڭ ئۇستىگە يامىشىپ چىقتى. چىنارنىڭ كېلىشكەن بىر ئاچىسىغا رودۇپاينىڭ بېشىنى قىسىپ پېشانىسىدىن بېسىپ، بار كۈچى بىلەن ئۆزىنى كۆلاڭ ئاتتى.

يىگىت چايقىلىپ ـ چايقىلىپ يۈيۈنۈپ چىقىقانىدى. پۈ. تۈن ئەزالىرى تاپىتازا، خۇددى بۇرۇنقى باتۇر يىگىت بو. لۇپ قالدى.

باتۇر يىگىت بىردىن ئېسىلغان رودۇپايغا قارىدى، ئۇ نا. ھايىتى مەھەت ئاۋاز بىلەن چىرقىراپ تېمىرلاۋېتىپتۇ، جاھاننى تۇ. تەك بېسىپ ھەرخىل سۈرلۈك ئۇنلەر پەيدا بولدى، دەھشەتلىك قارا بوران چىقىپ چىنارنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ تۆكۈلدى. گۈللەر توزۇپ كەتتى. بىردەمنىڭ ئىچىدە كۆل مۇزلاپ شىۋىر. غانلار ئويناپ ھۇشقۇتتى. باتۇر يىگىت بۇ ھادىسىلەر ئىچىدە ھو. دۇقۇپ كەتمىدى، غەيرەت ۋە چىدام بىلەن چىنار ئۇستىگە چى. قىپ، رودۇپاينى مىنجىپ تاشلىدى.

جاھان كۆلدى، مۇزلار ئېرىپ، ياغاچلار كۆكەردى. گۈلەر بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق چىرايلىق بولۇپ يەنە ئېچىلـ دى. باتۇر يىگىتنى نەچچە يىللار ئازابلىغان تىلسىم سۇنىدى. يىگىت ئەمدى ھېچقانداق تەھدىدىستىن ئەركىن نەپەس ئالدى ...

ئاخىر بېرىپ ـ بېرىپ ئۇ گۈلزار ئارىسىدا گۈلياڭى بىلەن ئۇچراشتى. گۈلياڭ شۇنداق چىرايلىق قىز ئىدىكى، ئۇنىڭ

تەسۈرلەشكە قەلەمسەم، سۆزلەشكە تىلسىم ئاجىزلىق قىلىدۇ.

سىلەر ئاشىق يىگىتنىڭ كۈلىيارى نە قاتارلىق چىرايلىق، سۆيۈملۈك ئىكەنلىكىنى ئۆز كۆزۈڭلار بىلەن كۆرەمگۈچە مەن ئۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىمەن، دەپ ماختىنالمايمەن. شۇنداق قىلىپ دۇنيادا بىرىنچى قېتىم رودۇپاينى يانجىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ جاجىسىنى بەرگۈچى گۈلىيارنىڭ ئاشىقى سانۇبەر دېگەن باتۇر يىگىت بولغانىكەن.

مەن بۇ ھېكايىدىن رودۇپاي دېگەن پالاكەتنىمۇ يوقىتىش مۇمكىن ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ خۇش بولۇپ يۈرەتتىم. ئەمما بىزنىڭ باغلاردا رودۇپاي يوق. بىز خاتىرجەم كۈن كەچۈرىمىز، دەپ ئويلايتتىم. كېيىن ئېسىمىزنى تاپقاندا بايقاپباقساق، ئۇنداق ئەمەس ئىكەن. بىزنىڭ باغلاردىمۇ رودۇپايلار بار ئىكەن. ئۇلار كۆپچىلىك تېرىپ - تىكىپ ئۆستۈرگەن باغلارغا يالغاندىن باغۋەن بولۇۋېلىپ، خەلقنە ئۆزىنىڭ يېتىشتۈرگەن مېۋىسىنى بەرمەيدىكەن. خەلق بولسا، يوقسۇزلۇق، گادايلىقتىن زارلىنىدىكەن. لېكىن بۇ-نىڭ سەۋەبلىرىنى بىلىدىغانلار بار ئىكەن. ئۇلار بولسا، رودۇپاي-لارنىڭ ھىيلە - مىكىرلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ ھەقىقىي ئەپتى - بە-شىرىلىرىنى ئېچىپ:

— ھاي خالايىق، زارلىنىسىلەر، ئازابتا ئىكرايسىلەر، بۇ پالاكەتنى سىلىۋاتقانلار كىم؟ قېنىڭلارنى شوراۋاتقان ئەنە ئاشۇ تەبىيارتاپ رودۇپايلارنى نېمىشقا كۆرمەيسىلەر! — دەپ خىتاب قىلىشقا باشلىدى. خەلقىمۇ كۆزىنى يوغان ئېچىپ ئەترايقا قاراشقا ۋە پالاكەتلىكلەرنىڭ يىلتىزلىرىنى كۆرۈشكە باشلىدى ...

ئاخىر بىزمۇ رودۇپاي دېگەن پالاكەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ تاپتۇق.

سانۇبەر رودۇپاينىڭ بوينىنى ئاچا ياغاچقا قىسىپ قويۇپ، بېشىنى ئۆزۈپ تاشلىغاندىن بېرى، رودۇپاينىڭ ئەۋلادى بارلىق ياغاچتىن، شۇنىڭدەك تاياق - توقماقتىن قورقىدىغان بولۇپ قال-

غاندى. بىز مانا شۇلاردىن پايدىلىنىپ بېغىمىزدىكى رود
پايلارنى تازا دۇمبالىدۇق. ئايهاي ... رودۇپاي تاياقتىن شۇنداق
قورقىدىكەنكى، بىكار يېتىپ يەپ، سەمرىپ ماڭالماي قالغان پ
لەچلەر ئالدى - كەينىگە قارىماي قاچتى.

1945 - يىلى، غۇلجا.

كۆچۈككە ھۆجۇم

1946 - يىلى. كەچكۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇرۇمچى ئاسمىنىڭ قاپقى تۇرۇلگەن، چىرايى سۆرۈن بولۇپ تۇراتتى. كوچىلاردا يۇرۇش - تۇرۇشمۇ شۇنداقلا كۆڭۈلسىز بولۇپ تۇرغان بىر پەيتتە، نەنگۈەن كوچىسىدىكى ئاشپۇزۇلدىن خوتۇنى بىلەن بىر ھەربىي ئادەم چىقتى. ئېرى ئېگىزرەك، خوتۇنى بولسا پاكاراق ئىدى. بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز پەقەت شۇلا. ھەربىي كىشىنىڭ ئېتىنى بىز بىلمەيمىز، ئەمما ئۇنىڭ ھۆرمىتىدە چاپراس تاسمىسى ساغۇچ يېڭى ھەربىي كىيىمى بولۇپ، بەلۇغىنىڭ ئالدى ئوك تەرىپىدە يالتىراق قاپلىق تاپانچىسى ئېسىقلىق تۇراتتى. ئۇنىڭ ياقىسىدا قانداقتۇر ھەربىي ئۇنۋاننىڭ بەلگىلىرى تۇراتتى. بۇ قىياپەتتىكى كىشىنى كۆرگەنلەر، ھە، ئەلۋەتتە، بۇ خىلى چوڭ ئوفىتسېر ئىكەنغۇ، دەپلا قويۇشاتتى. ئۇ ۋىزۋۇت كومانىدىرىمۇ، روتا كوماندىرىمۇ، ياكى كىچىكرەكمۇ، كاپىتانمۇ بەلكى پولك كوماندىرىمۇ، ئۇنى سۇرۇشتۇرگىلى بولامدۇ؟ ئەگەر سىزنىڭ ئېتىكىز نېمە، نېمە خىزمەت قىلىسىز؟ — دەپ سورىساق، بىزگە ئېيتىپ بېرەتتىمۇ؟ ياق، ئۇنداق ئىشتىن ھەزەر قىلىش كېرەك. بولمىسا سەن سوراپ باققىنا قېنى؟ ئۇنىڭ يۈزى سۇرۇنلىشىپ، قاپىقىدىن مۇز يېغىپ كېتىدۇ ۋە ئاغزىدىن زەھەر-دەك ئاچچىق سۆزلەر چىقىپ، چېچىلىپ تۆكۈرۈۋەتسە، يۈزۈڭ ئېچىشىپ كېتىدۇ. ھەتتا چىدىمىغىنىدىن ئۆزىمۇ ئورنىدا تۇرۇپ ئۇچ قېتىم سەكرەيدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئورغۇنلىغان شېرىكلىرىنىڭ شۇنداق كۆڭۈلگە تەگكۈدەك ئالاقە قىلغانلىقى بىزگە ناھايىتى ئوچۇق بولغانلىقى، ئۇچۇن ئېھتىيات قىلىمىز - دە.....

مانا بۇنداق ئادەملەرنى بىز سەپرا مىجەز ياكى كۆكەمە دەيمىز. مۇنداق ھەربىي كىشىلەر خېلى كۆپىيىپ قالغانىدى. ئۇلار ئۆزلىرىچە «خەلقنىڭ ئەركىنلىكىنى ھىمايە قىلىمىز» دەپ يۈرىدۇ. لېكىن خەلق ھەقىقىي ئەركىنلىك توغرىسىدا ئۇلاردىن بىر نەرسە سوراپ قالسا، ھېلىقىدەك ساپرايى ئۆرلەيدۇ - دە، پىلىموتلىرىنى سۆرەپ چىقىدۇ - گويا قورالسىز، قويدەك يۇۋاش خەلق ئۇلار بىلەن جەڭ قىلغىلى كەلگەنمىش، ھەقىقەتتە ئۆلكىنىڭ باشقا شەھەرلىرىدە بولسا گومىنداڭ ھەربىيلىرى بىلەن جەڭمۇ بولۇۋاتاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ نېرۋىسى بۇزۇلغان بولۇشى كېرەك.

بىز ھېلىقى ئېتنى بىلمەيدىغان ئۇفتىسىر توغرۇلۇق گەپ قىلماقچى ئىدۇق. لېكىن سەل چەتكە چىقىپ كەتسەك كېرەك. ئەسلىدە سىلەرگە سۆزلەپ بەرمەكچى بولغان ھېكايىمىز تۆۋەندىكىچە:

ئۇفتىسىر خوتۇنى بىلەن ئاشپۇزۇلدا ياخشى تاماق يېگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ۋاقتى چاغ، ئالدىرىمايلا كېتىپ باراتتى. ئاشپۇزۇلنىڭ بوسۇغىسىنى پۇراپ، ھېچ نەرسە تاپالمىغان كىچىك، ئورۇق كۆچۈك ھەردىملا بۇرۇلۇپ ئۇفتىسىرنىڭ ئارقىسىغا چۈشتى. ئېھتىمال ئۇفتىسىردىن مايلىق تاماقنىڭ يېقىملىق ھىدى كېلىپ بۇرنىغا پۇرىدىمۇ ياكى ئۇنىڭ مايلاتقان باجىنگىرىنىڭ پۇرىقىنى پۇرىدىمۇ، ھەر ھالدا كۆچۈك ئەگەشكۈدەك بىر پۇراق بولسا كېرەك.

كۆچۈك ئۇفتىسىرنىڭ بەتىنكىسىنى پۇرىدى. ئاۋۋال ئۇفتىسىر ئۆزىنىڭ سۆلەتلىك مېڭىشىنى بۇزمايلا بەتىنكىسىنىڭ ئۆكچىسى بىلەن كۆچۈكنى ئېتىتىرىۋەتتى. كۆچۈك ئۇفتىسىردىن ياخشىلىق كۆرمىگىنى ئۈچۈن ئۇنى قاغاپ قاۋاشقا باشلىدى. ئۇفتىسىر ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا ئالايدى. كۆچۈكمۇ ئۇنىڭغا كىچىككىنە دۈگىلەك كۆزلىرى بىلەن ئالىسىپ قاراپ تۇردى.

ئوفتسهر ئۇ تەرەپكە بىر قەدەم مېڭىپ مەيۈە قىلدى. كۆچۈك بولسا، ئارقىسىغا ئىككى قەدەم چېكىنىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ يەنە قاراپ تۇردى. ئوفتسهر ئۇنىڭ قورقىنانلىقىنى سېزىپ، يەنە خاتىرجەم بولۇپ ئالدىغا قاراپ مېڭىشنى داۋام قىلدى. لېكىن كۆچۈك ئۇنىڭدىن قورقمىغانىكەن، يەنە ئارقىسىدىن ماراپ كېلىۋەردى. ئوفتسهر بولسا، ئىككى - ئۈچ قېتىم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ئۇنى تىللىدى. كۆچۈكمۇ ئۇنىڭغا قاراپ قاۋاشنى توخ-تاتمىدى. ئوفتسهرنىڭ سەپرايى بىردىنلا ئۆرلەپ كەتتى. چىرايى پۈرۈشۈپ، بىر قېشى ۋە سول تەرەپ كالپۇكى كۆتۈرۈپ كىرىش-كەن چىشلىرى كۆرۈنۈپ قالدى ... كۆچۈكتىمۇ شۇنداق بىر قىياپەت پەيدا بولغانىدى.

مانا ئەمدى جەڭ باشلىنىپ كەتتى. بىردەم كۆچۈك قاچ-دۇ، بىردەم ئوفتسهر، ئوفتسهر قورقسا كۆچۈك قاۋايدۇ. كۆچۈك قورقسا، ئوفتسهر تىللايدۇ. خەيرىيەت، جەڭ ماجىرادىن كېيىن غالىبىيەت ئوفتسهرنىڭ بولۇپ چىقتى. كۆچۈك كوچىنىڭ ئوت-تۇرىسىدا ھالسىزلىنىپ يېقىلدى. يەڭگۈچى بولسا، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ دەسسەپ تېپىۋاتىدۇ. يېڭىلگۈچى-نىڭ ئاغزىدىن قان قۇيۇلۇپ تۇرسىمۇ، تېخىلا تەرىشىپ غەلە-شۋاتىدۇ. ئوفتسهرنىڭ خوتۇنى بىلىكىدىن تۇتۇپ:

— بولدى ئەمدى، بولدى! كەپرەك بوق، — دەپ ئۇنى سۆرەپ ئاران يولنىڭ چېتىگە ئېلىپ چىقتى.

لېكىن ئوفتسهرنىڭ ئاچچىقى تېخىلا ئۆرلەپ تۇراتتى. شۇ-نىڭ ئۈچۈن ئۆز دۈشمىنىنى يانجىپ يەر يۇزىدىن يوق قىلمۇقچى-كۆچە قويۇپ بەرمىگەن خوتۇنىنى نېمىرى ئىتتىرىۋېتىپ، ئۇنىمۇ ھەم جان تالىشىۋاتقان كىچىككىنە كۆچۈكنىمۇ تىللايتتى.

— تۇڤى لالمى! تېخى مېنى قورقاقاچى بولدۇ! — دېدى ئۇ كۆچۈك تەرەپكە تۈكۈرۈپ. ئۇنىڭ ئاچچىقىغا چىدى-ماي، يېرىم گەز، بىر گەز سەكرەۋاتقانلىقىنى كۆرگەن خەلق

كۆلۈشۈپ كەتتى. ئوفىتسېر ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ، تاتىرىپ، تېخىمۇ قاتتىقىراق تېرىكسپ، مانا ئەمدى ئاچچىقى ئەڭ جىققىتى. ئۇ شارت قىلىپ تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، توپلانغان كىشىلەرگە تەڭلىدى.

— ھەممىڭ ئىت، يوقال! مانا مۇشۇنداق ئېتىپ تاشلايمەن، — دېدى - دە، ئۆلۈك كۆچۈكنىڭ جەسىتىگە ئوچ پاي ئوق ئاتتى ۋە ئۇنىڭ بېشىنى دەسسەپ يانجىۋەتتى.

تاماشىچىلاردىن بىرى ئوفىتسېرغا ئاڭلاتماستىن زادىلىق قىلىپ:

— قالتىس «قەھرىمان» ئىكەن بۇ! دۇنيادا مۇشۇنداق غەيرەتلىك «قەھرىمان» ئۆتكەنمىدۇ؟ — دېدى.

— ھە، ئۆتكەن. مانا بۇ كومىنداڭ ئوفىتسېرىدىنمۇ «غەيرەتلىكرەك» ھەتتا قويلارغىمۇ ھۇجۇم قىلىدىغان دونكىخوت دېگەن «قەھرىمان» ئۆتكەن.

تاماشىچىلار ئېھتىيات بىلەن ئاستا كۆلۈشۈپ تارقىلىشتى. ئوفىتسېر بولسا، جەڭدە دۈشمىننى قىرىپ تاشلاپ، غەزەپ ئوتى پەسەيگەن مەغرۇر غالىپ «دونكىخوت قەھرىمان» دەك ئېغىر چامداپ ئۆز يولىغا يۈرۈپ كەتتى. خوتۇنى بولسا خەلقنىڭ كۆلكىسىدىن خىجالەت بولۇپ ئۇنىڭغا يېتىشۈۋېلىپ ئالدىراپ ئارقىسىدىن ماڭدى. شۇنىڭ بىلەن كوچا جىمىپ قالدى.

1946 - يىلى، غۇلجا.

ئىككى بارمىقىم بىلەن

ياق ۋە جىك دېگەن جىيگجۇنلەر ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان دەۋرلەردە ئۇرۇمچىدىكى قارا بوت ئۆزىنىڭ بايلىقى بىلەن مەشھۇر ئىدى. ئۇ يەر - زېمىن ۋە كىرىم بېرىپ تۇرىدىغان ئورۇنلىرىنىڭ كۆپلوكى بىلەن شىنجاڭدىكى پۈتۈن بۇتلارنىڭ خوجايىنى دېگۈدەك ئورۇندا تۇراتتى. قارا بۇتنىڭ مال - مۈلكىنى باشقۇرغۇچىلار ئۇنى باشقا تىرىك جازانىخورلاردىن ئۆزىنى ئۇستۇن تۇتىدىغان دوكاراق، چوڭ جازانىخورلارغا ئايلانىدۇرۇپ قويدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلار پارچە - پۈرات كىشىلەرگە پۇل بېرىشكە نومۇس قىلىپ، شىيەنگەن، دوتەي ۋە لويېلىق مەنسەپلىرىنى ئېلىشقا دەۋالىشىۋاتقان بولغۇسى ئەمەلدارلارغا ئايىماي پۇل بېرىپ تۇراتتى. نەتىجىدە قارا بۇتنىڭ مېھمانخانىلىرىدا جاڭجۇندىن مەنسەپ سوراپ بىر نەچچە يىللاردىن بېرى ياتقان مەنسەپ سېتىۋالغۇچى ئەمەلدارلار ئۇنىڭغا ناھايىتى نۇرغۇن قەرزدار بولۇپ قالاتتى.

ئون يىللاپ ئەمەل كۈتۈپ، يېنىچە ياتاق ئاسان ئىش ئەمەس. ئۇلار ئەپيۇن چېكىپ كەيپ بولۇپ، ئاچچىق - چۈچۈك ۋە تاتلىق خىيال سۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزى قىسقا ئويلايدىغان قورقاقلىرى پىلدىرلاپ تۇرغان جىن چىراغنىڭ يېنىدا يېتىپ ئەپيۇن شوراپ قورقۇنچلۇق خىيالارغا چۆمۈپ كېتىدۇ: «قەرزىم تاغدەك ئۆسۈپ كېتىپ بارىدۇ. بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ مېنى باسماقتا. ئايمۇ ئاي كۆكلەپ، ئۆسۈمى كۆپەيمەكتە. ھەي، ئىسىت، ئۆمۈچۈكنىڭ تورىغا چۈشۈپ قالدىم - دە، مۇشۇنداق چىرىملىۋەرسەم، ھالاكەتكە ئۈچرىمايمە-

مەنمۇ؟ ھە، ئەلۋەتتە چاپسانراق مەنسەپ ئالالمىسام ياكى مۇتـ
لەق ئالالمىسام قەرز تېغى ئاستىدا يانجىلىپ كېتىمەن. نېمىشقا
بۇ جياڭجۇن يامۇلدىكى ئەمەلدارلار شۇنچە بەرگەن پارەمگە
تېخىلا تويمايدۇ. بۇ پارىلارنىڭ، بۇ يالۋۇرۇپ باش قويۇشلارنىڭ
ئاقىۋىتى قاچان تۈگەيدىكىن؟ ئەگەر مەنسەپ ئالسام، ئۇنىڭدىن
كېيىنمۇ دارامەت قەرزىمنى قاپلاپ كېتەرمۇ؟ ...»

لېكىن ھەممىسىلا مۇنداق قىسقا ئويلىمايتتى. بەزى ئۇزاق-
نى كۆرمىدىغان پاراسەتلىك، بولغۇسى مەنسەپدارلار باشقىراق
ئويلايتتى: «چوڭراق شەھەرنىڭ شەھەنگەلىكى تېگىپ قالسا، ئۇنىڭ
بەختـ تەلەيي دېگەن مانا شۇ. تېيانشاندەك ئېغىر قەرزىم بول-
مىسۇ، ئالتە ئاي ئۆتمەي تۆلەيمەن. ئەگەر ئىككى يىل شەھەر-
خانىلىق قىلىۋالسام، بالامدىن - بالامغا قالىغۇدەك دۇنياغا ئىگە
بولۇپ قالمەن. يان - ياندىكى ئىشكىلەردىن كىرىۋاتقان ئال-
تۇن، كۈمۈش، يامبۇ ۋە پۇللار، گىلەم، ساماۋارغا ئوخشاش
ئۆي - جاھازلارنىڭ ھېسابىنى ئېلىشقا ۋاقىت كېرەك، يۇرتنى
سوراش ئىشىدىن ئۇنى سوراش ئىشىغا كۆپرەك ۋاقىت چىقىرىش
كېرەك. مانا بۇنى باشقۇرۇش ئۈچۈن كۆكۈلدىكىدەك شېرىكلەر
كېرەك. مۇنداق دوست - يارانلارنى ئەلۋەتتە يەرلىك بەگلەردىن،
خۇشامەتچى مۆتىۋەرلەردىن تاپمەن - دە ،.....»

بۇ خىيالىلارنى قىلغۇچىلار شۇ دەۋرنىڭ ئەمەلىيىتىگە قاراپ،
جاھالەت ۋە زۇلۇم زەنجىرىگە چىرمالغان خەلقنىڭ ئۇستىدىن
ھەر قانداق زورلۇق، زۇلۇم ۋە بۇلاڭ - تالاڭچىلىق قولىدىن
كېلىدىغان كىشىلەر ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنداق ئىشلارنى
قۇرۇق خىيال دېگىلى بولمايتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ دوست -
يارەنلىرى بۇنداق ئىشلارنى تەجرىبىدىن ئۆتكۈزگەن ۋە نۇرغۇن
مەنسەپ سودىگەرلىرى شۇنداق شەيئەنلىكنىڭ مېغىزىنى چاقىۋا-
دى. بارغانسىرى يەردىن قازمىسۇ، چۆمۈچىمۇ يېغ بولۇپ
قايتىۋاتاتتى.

مانا كۇنلەرنىڭ بىرىدە ھېلىقى قارا بۇتنىڭ قەرزدارلىرى دىن قىسقا ئۇيلايدىغان بىرى قەشقەر شەھىرىنىڭ شېھنگەنلىك مەنسىپىگە سايلىنىپ قالدى. بۇ يېڭى شېھنجاڭنىڭ قولىغا شېھنگەنلىك گۇۋاھنامىسى تېگىشى بىلەن ھاياجان ئىچىدە ئۇنىڭ قوللىرى تىترەپ كەتتى. ئۇ گۇۋاھنامىنى نەچچە قېتىم ياندۇرۇپ-ياندۇرۇپ ئوقۇدى. ئىمىر-چىمىر بولۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى بىر قانچە قېتىم ئۇۋۇلىدى. خۇشاللىقىدىن زەي پۇراپ تۇرغان ئۆيىنىڭ ئىچىدە نەچچە قېتىم ئايلاندى. خېلى ۋاقىتلاردىن بېرى بۇ يېڭى شېھنگەنلىك كىرلىشىپ كەتكەن مىلەڭزىسىگە ئۆزىدىن باشقا ھېچ كىشىنىڭ قولى تەگمىگەنىدى. كىشىلەر بۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا قوتۇر كۆچۈكلىرىمۇ بىرەر نەرسە تاماً قىلىپ بۇ مىلەڭزىنى پۇرىماس بولۇپ قالغانىدى. بۇگۈن بولسا جىمجىتلىق ۋە قايغۇ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان بۇ ئۆيىنىڭ ئالدىدا دوست-ياراملىرىنىڭ تەبرىكلەپ ئاتقان پوچاڭزىلىرىنىڭ ئاۋازى چاڭلىدىماقتا. قىزىل قەغەزلەرگە يېزىلغان تەبرىكنامىلەر چاپلانماقتا. سالپىيىپ تۇرغان مۇڭلۇق مىلەڭزە مۇبارەكلەپ كەلگەن مېھمانلارنىڭ قولىدا تىنماي ئويناپ تۇرماقتا.

مانا ئەمدى بۇ تەنتەنە باشلانغان ئۆيدە قەشقەر شەھىرىنىڭ تەقدىرى قولىغا تاپشۇرۇلغان «ئۇلۇغ» ئادەمنىڭ تۇرغانلىقىغا ھېچكىم گۇمان قىلمايتتى. خېلى ۋاقىتلارغىچە مۇشۇ زەي ئۆيدە قۇرۇتتەك لۆمشۇپ ياتقان بۇ كىشى قولىدىكى «مۇبارەك» گۇۋاھنامىلا شۇنداق كۆچلۈك بىر كىشىگە ئايلاندىكى، ئۇ ھازىر خالىسا قەشقەر خەلقىنى يۇغۇرۇپ پوكزەك قىلىپ تېپىدۇ، خالىسا لەغمەن قىلىپ سوزىدۇ.

يېڭى شەنجاڭ ئىشەنچلىك كاتتا ئادەمگە ئايلانغانلىقى ئۈچۈن قارا بۇتنىڭ غەزىنىسىدىن خالىغىنىچە قەرز پۇل ئېلىپ، مەپە بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتى. ئۇ كۆچاردىن ئۆتكۈچە ئۆي-جابدۇق ۋە تۇرلۇك مالالارنى بېسىپ تۇرۇمچىگە كېلىپ

ۋاتقان ئوتتۇز نەچچە ھارۋىنى ئۇچراتتى.

ئۇ ھارۋىكەشلەردىن:

— بۇ كىمنىڭ يۇكى؟ — دەپ سوراپ ماڭاتتى.

ھارۋىكەشلەر:

— ئورنىدىن چۈشكەن شىەنگەننىڭ، — دەپ جاۋاب بېرىشەتتى.

يېڭى شىەنگەن بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ، ئۆز يولىنى داۋام قىلاتتى. چۈنكى بۇ قىسقا ئويلايدىغان ئادەم بولغىنى ئۈچۈن ئىككى يىل شىەنگەن بولۇپ شۇنچە دۇنياغا ئىگە بولۇشقا كۆزى يەتمەيتتى. ئۇ ئاقسۇدىن ئۆتكۈچە يەنە كونا شىەنجاڭنىڭ ئون نەچچە ھارۋا يۇكىنى ئۇچراتتى. مارالبېشىدىن ئۆتكەندە بولسا، كونا شىەنگەن بىلەن يېڭى شىەنگەن يول ئۈستىدە ئۇچرىشىپ قالدى. كونا شىەنگەن يەتتە ئات قوشقان ھارۋىغا ئالتۇن، كۈمۈش، گىلەم ۋە يىپەك ماللارنى بېسىپ ئۈستىگە ئۆي ياساپ كىرىۋالغانىدى. ئۇ قاتمۇ قات تاۋار كۆرپىلەر ئۈستىدە غاجزىسىنى شوراپ سېسىق كېكىرىپ ئولتۇراتتى. يېڭى شىەنگەن بولسا، شامالدا ئۇچۇۋاتقان پانۇس لەگلىگەندەك لەپىلدەپ كېتىپ بارغان ئورۇق بىر ئات قوشقان مەپدە ئەسنەپ ئولتۇراتتى.

يېڭى شىەنگەن كونا شىەنگەننىڭ ئىككى يىل ئىچىدىلا شۇنچە دۇنيا - دەپنىگە ئىگە بولۇشتا مەلۇم بىر سىر بولۇش كېرەك، دەپ ئويلىدى. مانا شۇنى بىلىۋېلىپ چاپسانراق باي بولۇشنى ئارزۇ قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كونا شىەنگەندىن تۆۋەنچىلىك بىلەن سوراشقا باشلىدى.

— ھۆرمەتلىك دادىن جانابلىرى، ئەگەر مالال كەلمىسە، ئۆزلىرىدىن بىرەر نەرسىنى سورىۋالغۇم كېلىدۇ.

— خوش قېنى يەنە نېمە سورىماقچىسەن؟ — دېدى ئورنىدىن چۈشكەن شىەنگەن تەنە قىلىۋېرىپ، بۇ تەنە ئۇنىڭ «يەنە» دېگەن سۆزىدە ئىپادە قىلىناتتى. چۈنكى بۇ «يەنە» سەن —

تېخىمۇ نۇرغۇن بايلىق توپلايدىغان ئورنۇمنى تارتىۋالدىڭ، ئومدى يەنە مەندىن نېمە سورىماقچىدىڭ دېگەن مەنىنى بىلە دۇرەتتى. لېكىن يېڭى شېيئەن ئۇنىڭ ئۆزىگە ئىداۋىتى بارلى قىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن تەنە قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەستىن، ئۇمۇ نۇرغۇن دۇنيا توپلاشنىڭ قايغۇسىدا بىلىۋالماقچى بولغان سىرى نى سوراۋەردى.

— ئۆزلىرىدىن سورىماقچى بولغىنىم، تەقسىر، شۇ قاتارلىق كۆپ بايلىقنى ئاز ۋاقىت ئىچىدە قانداق يول بىلەن توپلاشقا مۇمكىن بولدىڭىز؟

كونا شېيئەن غائىبسىنى ئاغزىدىن چىقاردى - دە، بىر مۇرىسىنى سەل كۆتۈرۈپ ئەپيۇندا ساغرىپ كەتكەن چىشىنى كۆرسەتتى.

— مەن — دېدى ئۇ، پەخرلەنگەن قىياپەتتە ئىككى بارمىقىنى كۆرسىتىپ — مانا مۇشۇ ئىككى بارمىقىم بىلەن توپلىدىم.

— شۇنچە دۇنيانى توپلاشقا ئىككى بارماقنىڭ كۈچى يەتەرمۇ تەقسىر، جانابلىرى ... بۇنىڭدا بىرەر سىر بولۇشى كېرەك تۇ، دەيمەن .....

— ئەخمەق! مەن سېھرىگەر ياكى جادىگەر ئەمەسمەن، بۇنىڭدا سىر نېمە ئىش قىلىدۇ.

— خوش، تەقسىر، شۇنداق ئەلۋەتتە، مەسىلەن، بولمىسا بۇنىڭ ماھىيىتى قەيەردىكىن.

— سەن ناھايىتى قىستا ئويلايدىكەنسەن. شۇنىڭغىمۇ ئەقلىڭ يەتمىسە، نېمە دەپ شېيئىجائلىقنى تالاشتىڭكىن.

— قېنى — قېنى پاراسەتلىك جانابلىرى، بىزگىمۇ ئۆگىتىپ قويسىڭىز، كۆرسەتكەن ياردىمىڭىزنى ئۇنتۇماس ئىدۇق، — دەپ ئىككى پۈكلىنىپ تەزىم قىلدى يېڭى شېيئىجاڭ.

— سەن ئىداره قىلىدىغان يەردىكى خەلقنى قوتاندىكى قويۇم ياكى سېغىن كالام، دەپ پەرەز قىلساڭ بولىۋېرىدۇ.

— خوش — خوش شۇنداق ئەلۋەتتە. قېنى — قېنى سىلە ئۇلارنى قانداق سۆيۈپ، قانداق ياغدىلا؟ تەقسىر. خۇددى مانا شۇنى ئىلتىپات قىلىپ، مانا شۇنى.

— مەسىلەن، بېشىنى ئېگىزرەك كۆتۈرگەن بىرىنى «سەن يامان!» دەپ ئىشارەت بارمىقىنى كۆرسىتىپ قويسام، قورقۇپ كېتىپ، بار دۇنياسىنى ئايماي ئۆيۈمگە ئەكىلىپ بېرىدۇ. ئەگەر بەزىسى «سەن ياخشى» دەپ باشمالتىقىنى كۆرسىتىپ قويسام، خۇشامەت قىلىپ ئۇمۇ ئەك ياخشى نەرسىلىرىنى ئۆيۈمگە توشۇيدۇ. مانا قارا شۇ ئىككى بارمىقىم بىلەنلا ئىش پۈتىدۇ.

— ھە، مۇنداق دېسىلە، جانابلىرى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئانچە كۆپ ئەقىل كەتمەيدىكەنغۇ.

كونا شېھنجاڭ بىلەن يېڭى شېھنجاڭ خوشلىشىپ ئۆز يولىغا چۈشتى. كونىسىنىڭ ئېغىر ھارۋىسىدىكى يوغان چاقلار ئاستا پىرقىرايتتى. يېڭىسىنىڭ بولسا، يېنىك مەپىنىڭ چاقلىرى ئىتتىك پىرقىراپ كېتىپ باراتتى.

1947 - يىلى، غۇلجا.

پەرمان

بار ئىكەندە، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەندە، توق ئىكەن. بىزنىڭ يۇرتىمىزدا تۇيۇقسىزلا «باشقان» دېگەن بىر ئىدارە پەيدا بولغانىكەن. ئۇنىڭ باشلىقى ئەخمەق ئىكەن. خەلق بىئارام ئىكەن.

— «باشقان» بۇ نېمە دېگەن سۆز؟

— مەن نېمە بىلەي، ئۆمرۈمدە بىرنەچچە قېتىم ئاڭلىدىم.

— سەن بىلەمسەن؟

— سەنچۇ؟

خەلق تېخى شۇ بىر سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بولۇپ يۈرسە، بىر كۈنى باشقانىڭ رەئىسى:

«ھەر بىر كويلۇلىرىڭ چالىشىپ بىردەن بۇيرۇق ياپسا باشقا نېمىگە گېلىدىرمىشىن بىيۇرۇيۇرۇم ...» دېگەن مەزمۇندا پەرمان يېزىپ دېھقانلارغا چىقىرىپتۇ. لېكىن دېھقانلار ئارىسىدا بۇ پەرماننىڭ مەزمۇنىغا چۈشەنگۈدەك بىرمۇ كىشى تېپىلماستىن نۇرغۇن غۇلغۇلا بوپتۇ.

— بىرچە خەتتەك تۇرىدىغۇ بۇ، سەن نېمىشقا ئوقۇيالمايسەن، ھە؟

— پەقەت چۈشىنەلمىدىم.

— ئىسىت، سىلەرنىڭ مەكتەپتە ئوقۇغىنىڭلار! — دېدى بوۋاي، — خەتنى ئوچىنچى ئوقۇغۇچىنىڭ قولىدىن جۇدۇن بىلەن تارتىۋېلىپ، يەنە بىرنەگە سوندى.

تۆتىنچى ئوقۇغۇچى:

— ھەر بىر كويلۇ ... لەك ... لىرىك ...

— نېمە، نېمە دەيسەن، يەنە كويلەك؟

— نېمە دېسەك بولىدىكىن - تاك، بىردىن كۆڭلەك دېگەن دەك قىلىدىغۇ.

— سەنمۇ بىلمىدىك، مە، ئەمدى سەن ئوقۇپباق! — دېدى ھېلىقى بوۋاي. ئەرز ۋە سالام خەت يېزىپ كۇن كەچۇرىدىغان دۇمچەك بىر كىشى ئوقۇشقا باشلىدى:

— ھەر بىر ... كويلەر ... لىر ... لىرىك. چالىق، لىشپە، مردەن، بىر بويىر ... كورە ...

— ئەستاغپۇرۇللا، بۇ نېمە گەپ، زادى نېمە دەيدىغاندۇ؟

— چار ئارىلاشمىغان بىر دادەن بىر كۆرىدىن بۇغداي بېرىسلەر دېگەنگە ئوخشايدۇ.

توپلىشۋالغان دېھقانلارنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى. يەنە ئاز - تولا ئەرەبچە سۆزنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىدىغان بىر كىشى.

— ياق، توختاڭلار! بۇ بۇغداي سېلىقى تۇغرىسىدىكى سۆز ئەمەس، مانا بۇ يەردە باشنى يە، دەپتۇ.

— توۋا، زادى شۇ باشنى يە دېگەن نېمە دېگەن سۆز؟

— باشنى يە، — ياق، بۇلار يە دېمەيدۇ، — بەر دەيدۇ. ئالاھەزەل قىياس جىق ماجىرا بولىدى. دېھقانلار بۇ پەرماندىن ھېچ نەرسە ئۇقالماي، ئەنسىرەپ ئاخىرى شەھەرگە كىرىشتى. شەھەردە خەنزۇچە تىلدا يېزىلغان خەتلەرنى ئوقۇپ، چۈشەندۈرگۈدەك خېلى كىشىلەر ئۇچرىسمۇ، تېخى بۇ خىلدىكى غەلىتە يېڭى پەرمانلارنى ئوقۇپ بېرىدىغان «مەلۇماتلىق» كىشىلەرنى ئۇچرىتىش ناھايىتى قىيىن بولدى.

دېھقانلارمۇ شۇ پەرمان چىققان باشقانىنىڭ ئۆزىگە كېلىپ قەستەن شۇنداق تىلدا سۆزلەيدىغان كىشى تېپىپ تەرجىمە قىلدۇردىمۇ، يا بولمىسا شەھەردە شۇنداق بىر كىشى ئۇچراپ قالدىمۇ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم، ھەر ھالدا پەرماننىڭ مەزمۇنى

دىن ۋاقىپلانغان بولۇشسا كېرەك. «ھەر بىر دېھقاننىڭ باش ئىدارىگە بىردىن بۇرى تۇتۇپ ئەكىلىپ بېرىشى» بۇيرۇلغانمىش.

دېھقانلار ھېچقاچان مۇنچە سەرگەردان بولۇپ ئازاب چەكمىگەن بولغييتتى. ئەر - خوتۇن ھەممىسى تاغۇ - تاشلارنى كېزىپ مىڭ بىر بالالىقتا بىر نەچچە بۇرىنى تىرىك تۇتۇشتى. ئۇلار تاياق - توقماقلار بىلەن قوراللانغان ھالدا قورقۇنچ ۋە دەھشەت ئىچىدە ئۇلارنى سۆرەپ يۇرۇپ ئاران دېگەندە باشقانغا ئېلىپ كېلىشتى.

باشقان رەئىس ئوردىسىنىڭ بۆرىلەر بىلەن تولغانلىقىنى كۆرۈپ ناھايىتى قورقۇپ كەتتى. ئۇ شۇنچە ئېغىر نەپەس ئالاتتىكى ھەر تىنغاندا ئىككىلىك ئورۇقلاپ كەتكەندەك بولاتتى. بىردەمدىلا ئۇنىڭ ئۇزۇن ئىنچىكە بوينى ياغاچتەك قېتىپ قالدى. ئاقارغان چاچلىرى ۋە قىسقا قىرقىلغان ئاق بۇرۇتلىرى، يىگىنە دەك بولۇپ ھەر تەرەپكە تىك تۇرۇپ كەتتى. دېھقانلار ئۇنىڭ مۇرىدىدەك قېتىپ قالغان سۆرۈن قىياپىتىگە قاراپ، چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە جىم تۇرۇشاتتى. بىر ھازادىن كېيىن رەئىس جان كىرىۋاتقان مۇرىدىدەك كۆزىنى لاپ قىلىپ ئاچتى - دە، جېنىنىڭ بارىچە:

— ئاھ، ۋەھشىيلەرنىڭ پالاكىتى!! — دەپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرىۋەتتى. ئۇ بۇ ھادىسىنى باشقان رەئىسكە بولغان قارشىلىق دەپ چۈشەندى - دە، دېھقانلارغا قاتتىق جازا بېرىشنى بۇيرۇدى.

دېھقانلار بىر نەچچە كېچە - كۈندۈز تارتقان ئازاب - ئوقۇبەتلىرى، ئاچ ۋە ھارغىنلىقلىرى ئۇستىگە يەنە بىر قانچىدىن تاياق يەپ، ھاقارەتلىنىپ ئىككىنچى بۆرى تۇتماسلىققا تۇۋا قىلدۇرۇلدى. ئۇلار بۆرىلىرىنى يەنە دالىغا ئېلىپ چىقىپ، قويۇپ بېرىشكە پەرمان ئېلىپ، ئاران قۇتۇلۇپ چىقىپ كېتىشتى. ئەسلىدە پەرمان: «دېھقانلار تىرىشىپ بىردىن بورا توقۇپ ئېـ

لىپ كەلسۇن» دېگەن مەزمۇندا ئىدى. خاتالىق: تەرجىماندىن بولدىمۇ ياكى يۇرتىمىزنىڭ خەلقى ھېچ ئۇقمايدىغان تىلدا پەرمان يازغان كاتىپتىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇتكەن. توغرىسىنى ئېيتقانداك، قەستەن شۇ تىلدا سۆزلەشنى تەشەببۇس قىلغان رەئىسنىڭ ئۆزىدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇنداق سۆزلەرنى ئۇقالمىغان بىچارە دېھقانلارنىڭ شۇنچە جىق ئازاب چەككىنى ۋە جازالانغىنى ناھايىتى ئوسال ئىش بولدى.

1948 - يىل، غۇلجا.

ماغدۇر كەتكەندە

1

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىر نەچچە خو يەرنى ئۆزىمىز تېرىپ باشقۇرالمايتۇق. مەھەللىمىزدە ئۆزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېھقانچىلىق قىلىپ، يەنە يېرىنى تېرىيالمىغان بىر نەچچە دېھقانلار بىلەن ئوتاقچىلىق قىلىدىغان بىر خوجايىن بار ئىدى.

بىر يىلى بىزمۇ شۇ باي بىلەن ئوتاقچىلىق قىلدۇق. ئەتىسى يازدا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ تۆت خو يېرىمىزنى ھەيدەپ، ئۇرۇقنى توپىغا كۆمۈپ بېرىپ كەتتى.

يازىچە بۇغداينى سوغۇرۇپ، ئاسىراپ ئۆستۈردۇق. مانا ئەمدى كۈزدە بۇغداينى بىز ئورۇپ يىغىمىز. ئوتاقچى باي بولسا ئومىغا ئىككى ئەمگەك، خامان ئېلىش ئۈچۈن بىر ئادەم بېرىدۇ. تۆلۈقنى بىز ھەيدەيمىز، بايىنىڭ چىقارغان ئادىمى بولسا ئارا تۆتىدۇ.

2

ئۇ بېشىنى تۆۋەن سالغىلاتقان ھالدا، ئارىنىڭ ئۈچى بىلەن چويۇندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى. مەن تۆلۈق ھەيدىۋاتاتتىم.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىن تارتىپ نامازدىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تۆلۈقنىڭ بىر خىل گۈپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئۇستىخانلىرىم ئاجراپ كەتكەندەك بولۇپ، پۈتۈن ئەزالىرىم سىرقىراپ، ھاردۇق يېتىپ قالغاندەك. ئۇزۇمە تاپىقى بىلەن ئاتنىڭ چۈشىغا

لىپ كەلسۇن» دېگەن مەزمۇندا ئىدى. خاتالىق تەرجىماندىن بولدىمۇ ياكى يۇرتىمىزنىڭ خەلقى ھېچ ئۇقمايدىغان تىلدا پەرمان يازغان كاتىپتىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇتكەن. توغرىسىنى ئېيتقاندا، قەستەن شۇ تىلدا سۆزلەشنى تەشەببۇس قىلغان رەئىسنىڭ ئۆزىدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ ئۇچۇن مۇنداق سۆزلەرنى ئۇقالمىغان بىچارە دېھقانلارنىڭ شۇنچە جىق ئازاب چەككىنى ۋە جازالانغىنى ناھايىتى ئوسال ئىش بولدى.

1948 - يىل، غۇلجا.

ماغدۇر كەتكەندە

1

بىز تېخى كىچىك ئىدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن دادىمىزدىن قالغان بىر نەچچە خو يەرنى ئۆزىمىز تېرىپ باشقۇرالمايتتۇق. مەھەللىمىزدە ئۆزىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن يەرلىرىگە دېھقانچىلىق قىلىپ، يەنە يېرىنى تېرىيالمىغان بىر نەچچە دېھقانلار بىلەن ئوتاقچىلىق قىلىدىغان بىر خوجايىن بار ئىدى.

بىر يىلى بىزمۇ شۇ باي بىلەن ئوتاقچىلىق قىلدۇق. ئەتىسى يازدا ئۇنىڭ يىللىقچىلىرى كېلىپ قوش بىلەن بىر كۈندىلا بىزنىڭ تۆت خو يېرىمىزنى ھەيدەپ، ئۇرۇقنى توپىغا كۆمۈپ بېرىپ كەتتى.

يازىچە بۇغداينى سوغۇرۇپ، ئاسىراپ ئۆستۈردۇق. مانا ئەندى كۈزدە بۇغداينى بىز ئورۇپ يىغىمىز. ئوتاقچى باي بولسا ئومىغا ئىككى ئەمگەك، خامان ئىلىش ئۈچۈن بىر ئادەم بېرىدۇ. تۇلۇقنى بىز ھەيدەيمىز، بايىنىڭ چىقارغان ئادىمى بولسا ئارا تۇتىدۇ.

2

ئۇ بېشىنى تۆۋەن ساڭگىلاتقان ھالدا، ئارىنىڭ ئۈچى بىلەن چويۇندەك قاتقان يەرنى سىجاپ ئولتۇراتتى. مەن تۇلۇق ھەيدەۋاتاتتىم.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندىن تارتىپ نامازدىگەرگىچە بىر دائىرىنى ئايلىنىۋېرىش ۋە تۇلۇقنىڭ بىر خىل گۈپۈلدىگەن ئاۋازى مېنى زېرىكتۈرەتتى. توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئۇستىخانلىرىم ئاجراپ كەتكەندەك بولۇپ، پۈتۈن ئەزالىرىم سىرقىراپ، ھاردۇق يېتىپ قالغانىدى. ئۇزۇمە تايىقى بىلەن ئاتنىڭ چۈشىغا

كۆچۈمنىڭ بارىچە بىر نەچچە قېتىم ئۇرۇمەن، دېۋىتىپ تىزگىنىنى سىلكىيمەن. ئات يەنە قىتىراپ كېتىدۇ. بەش - ئالتە قېتىم چۆگىلەپ قويۇپ ئېغىر يۈك تارتقاندەك ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ. مەنمۇ ئارام ئالغاندەك بولۇپ، دىمىغىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن. «دۆكانداراننى قارا، ئۇلار ئاپتاپتا كۆيمەيدۇ، تەرلىمەيدۇ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايىدا ئولتۇرۇشىدۇ. ساختىپەزلىك قىلىشىپ راھەت كۆرىدۇ». «خامان ئالماق — شەھەر ئالماق» دېگەنلەر راست ئېيتقانىكەن. تېخى مۇشۇ دۆۋىلەگلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمشتىش كېرەك. بۇغدايىنى ساماندىن، توپىدىن، چادىن ئاجرىتىپ قىپقىزىل چەش قىلمىش كېرەك. چەش بۇرۇننى ئايرىيمىز. قەلەندەرلەر يۇگۇرۇشۈپ كېلىدۇ. ئۇلارغا بىر - ئىككى گۈرجەكتىن كەپسەن بېرىمىز. ئۇ كۈنى خامانغا مانتۇ قويغانلارغا ئىككى پۇت بېرىمىز. ئومىچىلارغا تۆت خو بۇغداي بېرىش كېرەك. ئوندىن بىرىنى ئۆشرە ئايرىيمىز. ئاندىن چەشنىڭ ئالدىدىكى دانلىقراق يەردىن خاماندىلا ئۇگۈت ئېتىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك. ھەم دان، ھەم ئۆشرە ئالسا، دېھقانلارغا ئېغىر بولمامدۇ. بىرىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ. بىزمۇ مۇسۇلمان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ غەللە - پارىقىنى ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئۆشرىسىنى تۆلەيدىكەنمىز. تېخى ھاشارغا، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئوتاقچى خوجايىن يېرىم باھادا بۇغداي ھېسابلاپ ئالىدۇ. ئۇنىڭغا قانچىلىك بۇغداي كېتەركىن. ئارپا، بېدە سېلىقى بار. ئۇنىڭغىمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك. ھارۋا سېلىقى، كۆۋرۈ سەيسى، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەردى بالالىرى بارکىن. بۇغدىيىمىزنىڭ ئۇرۇقى تۆت خو، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا، قىرىق خو بولار. بونىڭدىن بىزگە يېگىرمە خو تېگىپ، ئون خوسى دانغىلا بېرىلسە، شۇنىڭ بىلەنلا يىلىنىڭ ئوزۇقلىقى كېلەر يىلى ئوزۇقلا ئاشامدۇ - يوق؟ ئاشمايدۇ. ئەگەر دانغا

پۇل ئالسا، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۇگىتىپ ئون خوچە بۇغـ داي ساقلاپ قويۇش كېرەك .... تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇ- لۇق جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي، قانداق قىلىپ ياخشىراق — بەختلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى، ئەتراپىمنى ئورىۋالغان ھادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ، ئاللىقانداق تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىگە ئاتقانىدى. ئاتنىڭ تۇيۇقسىزلا پۇرقۇشى بىلەن خاماندا تۇلۇق ھەيدىۋاتقانلىقىم ئېسىمگە چۈشتى. ئات بولسا، توختاپ قېلىپ بۇغداي يەۋېتىپتۇ. خامان تېپىدىغان كىشى ئارىـ نى قۇچاقلىغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېنىدىكى سامانىنىڭ رەڭگىدەك، قاپاقلىرى ئۇشۇشۇق، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئۇستىدە تۇكۇرۇك كۆپۈكچىلىرى گىزىلـ داپ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە ئاۋازلار چىقىرىپ تۇـ راتتى كۆينەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان ياماق ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى، مايلاشقان شاپاق بۆكى ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتـ لەشتۇرۇپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ كۆڭۈلگە غەشلىك سالىدىغان قـ ياپىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولدۇم.

«بۇ — بولۇمسىز ھۆرۈن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئىچىنىمەن، «بۇ كاڭگىراپ كەتكەن ئادەم مەنمۇ چوڭ بولغۇچە تۇزۇگىرەك يول تاپالمىسام، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالىمەن - دە!» دېگەن ئەندىشىلىك خىياللارغا بېرـ لىمەن.

نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇنداق ياماق كۆنلەرگە قا- لىدۇ؟ مەن بۇ سوئالنىڭ تېگىگە ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم. يەنە خىيالىم چىگىش كىرىپ كەتكەن لەگلەكنىڭ تانىسەك بولۇپ كەتتى. كۆزۈمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم.

بىر - بىرىگە توتىشىپ سوزۇلغان ئېتىزلار ئاپتاپتا ساپسە- رىق ئالتۇندەك تاۋلىناتتى. ئېرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چۆپلەر ۋە دەل - دەرەخلەرلا يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئۇياق، بۇياقتىكى خامانلار-

كۆچۈمنىڭ بارىچە بىر نەچچە قېتىم ئۇرنىمەن، دېۋىتىپ تىزگىنىنى سىلكىيمەن. ئات يەنە قىتىراپ كېتىدۇ. بەش - ئالتە قېتىم چۆگىلەپ قويۇپ ئېغىر يۈك تارتقاندەك ئاستا مېڭىشقا باشلايدۇ. مەنمۇ ئارام ئالغاندەك بولۇپ، دىمىغىمدا غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ خىيال سۈرۈپ كېتىمەن. «دۇكانىدارلارنى قارا، ئۇلار ئاپتاپتا كۆيمەيدۇ، تەرلىمەيدۇ، سۇ سېپىپ قويۇپ سايىدا ئولتۇرۇشىدۇ. ساختىپەزلىك قىلىشپ راھەت كۆرىدۇ». «خامان ئالماق — شەھەر ئالماق» دېگەنلەر راست ئېيتقانىكەن. تېخى مۇشۇ دۆۋىلەگلىك بۇغداي باغلىرىنى يۇمشتىش كېرەك. بۇغداينى ساماندىن، توپىدىن، چادىن ئاجرىتىپ قىپقىزىل چەش قىلىش كېرەك. چەش بۇرۇنىنى ئايرىيمىز. قەلەندەرلەر يۇگۇرۇشۈپ كېلىدۇ. ئۇلارغا بىر - ئىككى گۈرجەكتىن كەپسەن بېرىمىز. ئۇ كۈنى خامانغا مانتۇ قويغانلارغا ئىككى پۇت بېرىمىز. ئومىچىلارغا تۆت خو بۇغداي بېرىش كېرەك. ئوندىن بىرىنى ئۆشرە ئايرىيمىز. ئاندىن چەشنىڭ ئالدىدىكى دانلىقراق يەردىن خاماندىلا ئۇگۈت ئېتىپ ھۆكۈمەتكە تاپشۇرىدىغان دەننى قاچىلاپ قويۇش كېرەك. ھەم دان، ھەم ئۆشرە ئالسا، دېھقانلارغا ئېغىر بولمامدۇ. بىرىنى ئالسىمۇ بولىدىغۇ. بىزمۇ مۇسۇلمان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ھەم ھۆكۈمەتنىڭ غەللە - پارىقىنى ھەم مۇسۇلمانچىلىقنىڭ ئۆشرىسىنى تۆلەيدىكەنمىز. تېخى ھاشارغا، مەدىكارغا بېرىپ قويغان پۇلى ئۈچۈن ئوتاقچى خوجايىن يېرىم باھادا بۇغداي ھېسابلاپ ئالىدۇ. ئۇنىڭغا قانچىلىك بۇغداي كېتەركىن. ئارپا، بېدە سېلىقى بار. ئۇنىڭمۇ بۇغداي سېتىپ بېرىش كېرەك. ھارۋا سېلىقى، كۆۋرۈ سەيىسى، يەنە مەن بىلمەيدىغان قانداق دەردى بالالىرى باركىن. بۇغدىيىمىزنىڭ ئۇرۇقىنى تۆت خو، ئەگەر ياخشى بولغان بولسا، قىردىق خو بولار. بونىڭدىن بىزگە يېگىرمە خو تېگىپ، ئون خوسى دانغىلا بېرىلسە، شۇنىڭ بىلەنلا يىللىق ئوزۇقلىقى كېلەر يىلى ئوزۇقلا ئاشامدۇ - يوق؟ ئاشمايدۇ. ئەگەر دانغا

پۇل ئالسا، باشقا نەرسىلەرنى سېتىپ تۇگىتىپ ئون خوچە بۇغـ داي ساقلاپ قويۇش كېرەك .... تۇرمۇشنىڭ قاتتىق ۋە قاراڭغۇ- لۇق جايلىرىغا چۈشۈپ قالماي، قانداق قىلىپ ياخشىراق — بەختلىك كۈن كەچۈرۈش خىياللىرى مېنى، ئەتراپىمنى ئورىۋالغان ھادىسىلەردىن ئاجرىتىۋېلىپ، ئاللىقانداق تېگى يوق دولقۇنلۇق دېڭىز ئىچىگە ئاتقانىدى. ئاتنىڭ تۇيۇقسىزلا پۇرقۇشى بىلەن خاماندا تۇلۇق ھەيدىۋاتقانلىقىم ئېسىمگە چۈشتى. ئات بولسا، توختاپ قېلىپ بۇغداي يەۋېتىپتۇ. خامان تېپىدىغان كىشى ئارـ نى قۇچاقلىغان بويىچە ئۇخلاپ قاپتۇ. ئۇنىڭ چىرايى خۇددى يېنىدىكى سامانىڭ رەڭگىدەك، قاپاقلىرى ئۇشۇق، گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى ئوستىدە تۇكۇرۇك كۆپۈكچىلىرى گىرىلـ داپ، چۈشىنىپ بولمايدىغان غەلىتە ئاۋازلار چىقىرىپ تۇـ راتتى. كۆينەكسىز تېنىگە كىيىۋالغان ياماق ۋە چىرىپ كەتكەن پەشمىتى، مايلاشقان شاپاق بۆكى ئۇنىڭ چىرايىنى تېخىمۇ سەتـ لەشتۇرۇپ كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ كۆكۈلگە غەشلىك سالىدىغان قـ ياپىتىنى كۆرۈپ تېخىمۇ بىئارام بولدۇم.

«بۇ — بولۇمسىز ھۆرۈن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن، «بۇ گاڭگىراپ كەتكەن ئادەم مەنمۇ چوڭ بولغۇچە تۇزۇگىرەك يول تاپالمىسام، ئەنە شۇنداق تەمتىرەپ قالىمەن - دە!» دېگەن ئەندىشىلىك خىياللارغا بېرـ لىمەن.

نېمىشقا نۇرغۇن ئادەملەر مۇشۇنداق يامان كۈنلەرگە قالـ لىدۇ؟ مەن بۇ سوئالنىڭ تېگىگە ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم. يەنە خىيالىم چىگىش كىرىپ كەتكەن لەگلەكنىڭ تانىسىدەك بولۇپ كەتتى. كۆزۈمنى چەكسىز كەتكەن ئېتىز باغرىغا تاشلىدىم. بىر - بىرىگە توتىشىپ سوزۇلغان ئېتىزلار ئاپتاپتا ساپسىـ رىق ئالتۇندەك تاۋلىناتتى. ئىرىقنىڭ قىرلىرىدىكى چۆپلەر ۋە دەل - دەرەخلەرلا يېشىل بولۇپ كۆرۈنەتتى. ئۇياق، بۇياقتىكى خامانلارـ

دىن ئاسمانغا قونتان بولۇپ ئېتىلىۋاتقان توپانلار ۋە بۇغدايـ
لاردا مۆكچىيىپ بەس - بەس بىلەن ئۆمۈلەپ كېتىپ بارغان
ئادەملەرنىڭ ھەربىكەتلىرى توپىغا چېچىلىپ كەتكەن دانلارنى
يىغىۋېلىش ئۈچۈن باشلانغان كۈرەشنىڭ جىددىي ئىكەنلىكىنى
كۆرسىتىپ تۇراتتى. يىراق جايلاردىن ئوما ناخشىسى ئاڭلىنىپ
تۇرىدۇ:

ئومىنى تولا ئورۇپ،
بىلىكىڭ تالدىمۇ ياردىم.
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرىكىڭ قاندىمۇ ياردىم.
«ئالتۇن، ئامرىقىم، ئومىقىم...»

ئوھۇ! نەقەدەر چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىغان ئادەملەر بۇ؟
ئارزۇ - ئارمانلارغا قانمىغان ھەسرەتلىك يۈرەكلەردىن شۇنـ
داق پارقىراپ تۇرىدىغان ئۇنچىدەك سۆزلەر ئۇزۇلۇپ چىقىدىـ
كەن - دە.

ئەنە ئاشۇ يۈرەكلەرنى ئېزىۋەتكۈدەك دەردلىك ناخشا ئېيـ
تىۋاتقان ئومىچى يىگىت تىنىماي ئىشلەپ قانچىلىك ھوسۇل
ئالىدىكىن؟ ھە، تاينىلىق، ھە قاچان ئومىغا يەتكۈچە ئۇمۇ جازانـ
خورلارغا بىر مۇنچە قەرزدار بولغاندۇ. ياخشى، توق تۇرمۇش
كەچۈرىمىز دەپ ئارزۇ قىلغان، لېكىن يار بويى ئىشلەپ، ئايـ
غىدا ھوسۇل ئورنىغا ئارا، گۈرجەكنى قولتۇقلاپ قالغان دېھـ
قانلار ئازمۇ؟.....

ئەتىدىن - كەچكىچە ئالتە قىرلىق ئېغىر تاش تۇلۇقنى سۆـ
رىگەن ئات، ئۇنىڭ ئۈستىگە مىنىۋالغان مەن بۇ بىر تۈگىمەس
دائىرىنى ئايلانساق، يۈقىرىقىدەك ئاخىرى ئۇزۇلمەس چىگىش
خىيالالاردىن مېنىڭ بېشىم ئايلىناتتى.....

خامانغا بىزنىڭ ئوتاقچى خوجايىن كەلدى. ئۇ قورسىقىنى
ئالدىغا چىقىرىپ، قولىنى كەينىگە تۇتقان ھالدا ماڭا قارىمايلا

ئۇخلاۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىغا كېلىپ توختىدى. ئۆزىمۇ ھازىرلا ئۇيقۇدىن تۇرغان بولسا كېرەك ئەتىسالىم. ئاچ بۆرىنىڭكىدەك قىزارغان كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ:

— ھوي باقى! — دەپ ۋارقىرىدى، ئۇخلاۋاتقان ئادەمنى تاپىنى بىلەن ئىتتىرىپ، — مۇشۇ ئىش بولدىما؟ ئۆلۈمتۇك.

باقى تەمتىرەپ قويۇپ:

— يۈمشاپ كېتىپتىغۇ، مېنى نېمىشقا ئويغاتمايسەن؟ — دەپ ماڭا قارىدى. مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرگۈچە ئوتاقچى خوجا يېنى جۈدۈن بىلەن:

— سېنى خامانغا بېرىپ ئۇخلاپ ئارام ئېلىۋالغىن، — دەپ ئەۋەتمىگەن - دە، كۇنلۇكۈڭگە ئالىدىغان يېرىم پۇت بۇغداينى ھالاللاپ ئالساڭ بولمامدۇ؟ — دېدى.

— مىجەزىم يوق، — دېدى باقى، ئارتۇق سۆز قىلالماي يەرگە قاراپ قالدى.

— تاشلا ئارىنى! مىجەزى يوقمىش، مىجەزى يوق ئادەم ئىشلىيەلمەيمەن دېيىش كېرەك. تەپسە تاغنى ئۆرىيدىغان نەمىلەر ئىش تاپالماي يۈرىدۇ، ھەر ھالدا ئۇششاق بالىلىرى بار تاپاۋىتى تىمىز بولۇپ قالسۇن دەپ كۇنلۇكىگە يېرىم پۇت بۇغداي بەرگەنىنى بىلمەيدۇ. مىجەزى يوق كىشى ئۆزىنىڭ گۆرىگە كىرىپ ياتسۇن، بۇ كېسەل ياتىدىغان جاي ئەمەس، بىلىپ قوي بۇ — خاپان!!

خوجايىننىڭ زەردە بىلەن قىلغان ئاچچىق سۆزلىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋەتكەن باقى گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرىنى يالاپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى - دە، ماتەمدار كىشىلەردەك بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا مەھەللە تەرەپكە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يۈرۈپ كەتتى.

ئۇنىڭ ئۈچ كۈندىن بېرى كېسەلدىن قىينىلىپ يۈرۈپ ئىشلىگەن ھەققىمۇ بىكار كەتتى. خوجايىن ئۇنىڭ يېرىم جان

ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئەرزان ھەق بىلەن ئىشلىتىشنى ئويلىغانىدى. ئەمدىچۇ، مۇشۇ بانا بىلەن ئۇنىڭ بىر يېرىم پۇت بوغدىينىمۇ بەرمەيدىغان بولدى. باقى كەمبەغەللىكتە ئۇ-تتېيشى سەت كۆرۈنگەن بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلى چىرايلىق، زىل جولغىنى ئۇچۇن قاتتىق گەپنى كۆتۈرەلمەيدۇ. ئىككىنچىدىن ئۇ ئاشتىن ئۆلسىمۇ ئەرز قىلىپ بېرىشنى ئېغىر ئالىدۇ. ئۇ — كەم-بەغەللەر ئۇچۇن ياقا يىرتىدىغان سوراقچى تېپىش ھەممىدىن قەس ئىكەنلىكىنى ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەنىدى.

3

باھارخان كىچىككىنە قىزىنىڭ ۋاي سالغىنىغا قارىماي ئۇنىڭ يېرىلغان پۇتلىرىنى چىراغ يېغى بىلەن داغلاۋاتقانىدى.

— ئەزبىرايىل خۇدا، تويدۇم مۇشۇ كۈندىن، — دېدى باقى قولىدىكى بەتىنكىنى يەرگە ئېتىپ، بىگىز سانجىلغان قولىنى سىلكىدى، — بۇنىڭ جايى قىغ، ئالۋاستىنىڭ ... ئۇچاققا تاشلاپ كۆيدۇرىمەن!

— ئەۋەي تۆمۈر بولسىمۇ ئۇپرايدۇ، بۇ يىل قىش چىقا-شۇ بەتىنكىگە بەش يىل بولىدۇ. ھېلىمۇ ياز بويى ئۇنى ئايلاپ يالاڭ-غداق يۈرىمەن.

باقى خوتۇنىنىڭ بەتىنكىسىنى يەنە ياماشقا كىرىشتى. يامىغا قۇ ئۇنىڭغا ياماق سېلىۋاتقىنى يوق، كەندىر چىگە بىلەن ئۇ-ياقتىن- بۇياقتىن تارتىپ پۈرۈشتۈرەتتى. چىرىپ كەتكەن قى-رىم چاك تۇتالماس ئىدى. باقى بەتىنكىنى پۇتۇن ۋۇجۇدى بى-لەن بېرىلىپ تىكىشكە كىرىشتى. يىڭنە ئۆتكەن جايىغا تۇكۇرۇ-كىنى پۈركۈپ، بارماق بىلەن بېسىپ تۇرۇپ چىگىنى ئاۋايلاپ تارتاتتى.

ئادەم بويىدىن بىر غېرىچلا ئېگىزلىكتىكى ئۆي، بۇنى ئۆي دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ. مومايلارنىڭ «ئالۋاستى كەپسى» دې-

گىنىگە ئوخشاشلا بىر نەرسە. ئويۇقتا ئۇرۇن - كۆرپە نامى بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغان، يەردە ئىككى غۇلاچچە تىتىلىپ كەتكەن كىگىز: چېلەك، چۆگۈن، چۆمۈش، تۆمۈردىن ياسالغان نەرسىلەر ئەمەس، دېھقانلار ئۆزى تېرىۋالغان قاپاقلار. تاھايىتى بۇ ئۆيدە پۇلغا يارىغۇدەك بىرلا نەرسە — كىچىككىنە بىر قازان. بىراق بۇ قۇم قازانمۇ، ياكى چويۇن قازانمۇ بايقۇالالمىدىم. بەلكى جەزمەن قۇم قازاندۇر. مەن دېھقانلارنىڭ قۇم قازان، قۇم چۆگۈن ئىشلىتىدىغانلىقىنى جىق كۆرگەنىدىم.

ئۆينىڭ بولۇڭلىرىدا توشقاندەك تۇگۇلۇپ ئوچ - تۆت بالا ئولتۇرىدۇ. ئانا - بالىلارنىڭ بىر - بىرىدىن پەرق قىلمايدىغان توپىرەڭ چىرايىدىن ئادەمگە يارىشىدىغان ئىسسىقلىق — خۇشاللىقلار كۆرۈنمەيدۇ. ھەممە قاپاقلار تۇرۇك، ئۆيدە غەمكىن بىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ. «بالىلىق ئۆي بازار، بالىسز ئۆي مازار» دېگەن سۆزلەر بۇ ئۆيدە قېنى؟ «ئىھ - ئىھ» لىغان ئاۋازى ئاڭلانمايدى. دادىسى قاغاشقا باشلىدى.

— سەپرايىمنى ئۆرلەتمە! ھازىر ئوجۇقتۇرۇۋېتىمەن! يا ئۆلمىدى بۇ ئىنجىمارۇق جىن تەپكەنلەر ... خۇدايىم تىلىگەنلەرگە بەرسە بولمامدىغاندۇ بۇ ئىتنىڭ كۆچۈكلىرىنى .....

— نېمانچە سەپرالىق بۇ !؟ جان ئاغرىغاندىن كېيىن داتلىمامدۇ. ئۆزلىرىمۇ تاك ئاتقۇچە غىڭشىپ يۆتىلىپ ياتالمايدىلىغۇ، — دېدى باھارخان باقماي تىكىلىپ.

يەنە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈپ كەتتى. قارا چىراغتىن بىر غېرىچ ئۆرلەپ تارقىلىۋاتقان ئىس تام - تورۇسلارنى قارا رەڭگە بويىماقتا. ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى گۇگۇملىشىپ ئىچىدىكى ئادەملەر خىيالىي بىر گەۋدىلەرگە ئايلانماقتا. مەن ئاچچىق زەردە گەپلەر بولۇپ تۇرىدىغان بۇ ئۆيگە كىرىشتىن كەچتىم.

بىچارە ئادەمگە ئۆزرە ئېيتىپ كېلەي دېگەن خىيالىم — سۆ
چۈشكەن قاردەك ئېرىپ كەتكەنسىدى. پەنجىرە تۈۋىدىن ئا
تا - ئاستا بېسىپ ئارقىغا يېنىپ كەتتىم.

ئۆيگە بېرىپ ياتقاندا تىنچ ئۇخلىيالمىدىم. ئۇنىڭ بالىلىر
شۇنچە مۇلايىم. ئۇلار باشقا كىشىلەرنىڭ بالىلىرىدەك كوچىنا
ئۇ بېشىدىن بۇ بېشىغا قىقاس - چۇقان سېلىپ يۈگۈرۈشمەيدۇ
تال چۈشتىن ئات ئېتىپ، كوچىنى چاڭ كەلتۈرۈشنىمۇ بىلمەيدۇ
بوسۇغىدا، ئۆيىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدا دەرمانسىز شۇمشىيى
ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان. ئويناش ئۈچۈن قورساق توق
كۆڭۈل خاتىرجەم، تەن ساق بولۇشى كېرەكتە. ھەممىسى ئاغرىق
يەنە ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇرەكلەرگە نەشتەردەك سانجىلىدىغان سۆزلە
سىلكىش، ھەر كۈنى بىرنەچچە قېتىم تەكرىدىن ئۆلۈم تىلەش
ئاتا-ئانىلىرىمۇ ئاغرىق، ئوقەت قىلىدىغان كىشى يوق. پەقەت
ئۇلار قارغىش رەنجىش، كۆڭۈل ئاغرىقىنى كەسىپ قىلىۋالغان
دەكلا كۆرۈنىدۇ. بۇ نە قاتارلىق ئوسال كۈن كەچۈرۈش - ھەي؟

باقى ھەر كۈنى مىجىت ئالدىدا يانپاشلاپ ياتىدۇ. باھارخان
مەھەللە بېشىدىن ياكى ئايىغىدىن كۈلۈمسىرەپ، بولمىسا سولتىيىپ كې
لىدۇ. ئۇنىڭ پاخپايغان چاچلىرى، چاپاق بېسىپ قىزارغان كۆز-
لىرى، جۇلجۇل بولۇپ كەتكەن كۆڭلىكىنىڭ يىرتىقلىرىدىن كۆ-
رۈنۈپ تۇرغان كۈل رەڭ تېنى، كۈلسىمۇ، يىغلىسىمۇ باقسىنىڭ
«ئالۋاستى» دەپ تىللايدىغان قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى. لېكىن
دۇنيادا باقىغا بۇنىڭدىن بەھرىمان باشقا ھېچ نەرسە پۈتمىگەنى
دى. مۇھەببەت ئۇلۇغ نەرسە دېسە، مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بو-
لىدۇ. بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكىسى كەلمىگەن بىلەن
دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنىدىغان ئىككىنچى بىر
ئادەم بولمايدۇ. ئۇرۇش - تىللىشىش، رەنجىشىش بۇ ئائىلىگە
ئەسلى خاس ئەمەس. ئۇلار بىر - بىرىگە نېمە يامانلىق قىلىشقان
گۇنايى ئۈچۈن زەردە قىلىشىدۇ، نېمە تالىشىدۇ. ئۇرۇشقۇدەك

ئىش بارمۇ؟ يوق، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق زەھىرى مەس قىلغان چاغدىلا شۇنداق بولۇپ قالىدۇ.

باھارخان نان ياققان جايىدىن بىر ئىككى ئىسسىق نان، توقاش گايى چاغدا كىر يۇغان جايىدىن كوزىدا، يا ھەجىردا تاماق كۆتۈرۈپ كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆيى تەرەپكە قايرىلىدىمۇ، باقى ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ھېچ تەرەپكە قارىماي دوكۇلداپ كىرىپ كېتىدۇ. باھارخان نېمىكى تاپسا، ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆزى چەتتە قاراپ تۇراتتى. چوڭ ئادەم نەپسىنى يېغىۋېلىش مۇمكىن، لېكىن چالا تاماق يەپ قالغان كىچىك بالىلارنىڭ كۆزىگە تەكىلىپ قاراش ناھايىتى تەس. كۆكۈلنىڭ نازۇك يەرلىرىگە بولغان بۇنىڭ تەسىرىنى قورسىقى توق كىشىلەرگە چۈشەندۈرۈپ بېرىشمۇ تەس. بۇ ئائىلىدە كۆپ ۋاقىتتا شۇنداق يېرىم تويۇنۇش ھۆكۈم سۈرەتتى. بالىلار تاماقنى بىر - بىرىدىن قىزغىنىپ چايناي يۇتىدۇ. قاچىدا ھېچ نەرسە قالمىغاندىن كېيىن تاماقنىڭ تاتلىقى قالغان بارماقلىرىنى يالاپ، شۇمۇپ ئانىسىغا «يەنىچۇ» دېگەندەك بوينىنى سىڭايان قىلىپ تەلمۈرۈپ تۇراتتى.

مەن بالىلارنى مۇنداق قىياپەتتە كۆرگەندە ئىچىمنى نېمە دۈر بىر نەرسە تاتلاۋاتقاندەك ھېس قىلىپ، چىداپ تۇرالماي يەرگە قارىۋالاتتىم.

4

كەچ كۈزنىڭ بىر كېچىسى تونۇر بېشىدا ئولتۇراتتۇق.

— بىز ھايۋان ئەۋلادى ئەمەسمۇ! توۋا قىلدىم، — دېدى باقى ياقىسىنى تۈتۈپ، — ھېچكىم بىزنى ئېلىۋەتكەن تىرىنىڭغا ئالمايدۇ. خۇددى بىر سۈپۈرەندى — ئەخلەت. بىزمۇ جاھان تۈپ كۆرگەنغۇ، ئەلنىڭ گۈلىگە گۈل، خىلىغا خىل قويغان، مۇنداقلا ئەمەس ئىدۇق.

ئۇ بىر نەرسە تىكىشاۋاتقان ئادەمدەك بوينىنى ئېگىپ جىم بولۇپ قالدى. مەن تونۇردىن پۈتۈمنى تارتىۋېلىپ، ئاسمانغا

قارىدىم. يېقىن بىر جايدىكى قارا ياغاچ شاخلىرى ئارىسىدى
تولۇن ئاي ماراپ تۇراتتى. يۇمشاق شامالدا تىترىگەن يوپۇ
ماقلارنىڭ تونۇر بېشىدىكى ئالا كۆلەڭگىسىنى ئويناپتتى. كېچ
بەك چىرايلىق ئىدى. يىراق يەرلەردە ئېتىزدىن ئات بېقىپ قايت
قان كىشىلەرنىڭ ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. مەن يەنە پۈ
تۇمنى تونۇرغا سالغىلىتىپ:

— جىمىپ، كەتتىگىزغۇ باقىكا، جاھاننىڭ كارى تۈگىمەيدۇ
قېنى ناخشا ئېيتقا! — دېدىم. ئۇ خىرىلدىغان ئاۋاز بىلەن ئۇ
زۇن بىر ئۇھ تارتىپ، چىشىنىڭ ئېقىنى كۆرسەتتى.

— راست بىز ناخشا ئېيتقان. كۈچ - قۇۋۋىتىمىز بار چاغد
قانداق يىگىت ئىدۇق بىلەمسەن! بىزنىڭ پىشانىمىزگىمۇ يە
پۈتكەن — ئون خوچە يىرىم بار ئىدى مېنىڭ. بىر ئات، بىر
ھارۋا، سېغىز ئۆچىدىغان بىر كالىمىز، ئۆز ئالدىمىزغا قوشقا
قاتىدىغان بىر جۈپ ئۆيمىز بار ئىدى. توغاي چوڭ چىللىغاندا
قويۇپ، تا ئەل ياتقۇچە ئېتىزدا قوش ھەيدەيدىغان، كەتمەن
چاپىقان، ئوما ئورغان ئەزىمەت ئىدۇق، بىز ئېچىق ئېتىش
ئۈچۈن قومۇرۇپ كۆتۈرگەن چىمنى ئىككى - ئۈچ ئادەم ئاران
كۆتۈرەلەيدىغانىدى. ناخشىنى مانا شۇ چاغدىلا ئېيتىپ ئارىلى
شىپ كەتكەن دېگىنە بىز، ھەي ..... ئەمدى كۈچ يوق، يۈرەك
يوق!

ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ياش يىگىتلىك چاغلىرىدىكى
شېرىن خاتىرىلىرىنى زوق بىلەن سۆزلەشكە چۈشتى.

— مېنىڭ ناخشا ئېيتالايدىغانلىقىمنى ئاڭلاپتىكەنسەن -
دە، راستىنى ئېيتقاندا، مۇشۇ مەھەللىدە مېنىڭچىلىك ناخشا ئېي
تالايدىغان كىشى يوق ئىدى، مەن بولغان توي - تۆكۈن، مەش
رەپلەر ئالايىتەن قىزىپ كېتەتتى. ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ سەر خىل
بىر گۈلى ئىدىم. ھەممە مېنى باقەم - باقەم دېيىشىپ ئاغزىدىن
چۈشۈرمەيتتى.

بولۇپمۇ مەن ناخشىنى قاچان تولا ئېيتاتتىم، مانا بۇنى ساڭا سۆزلەپ بېرىمەن، ھەي، ئىست ياشلىق چاغلار! ..... قانچىلىك شوخلۇقلارنى قىلغان بىز!

باقى ناھايىتى 45 ياشلاردىكى كىشى بولسىمۇ، ئۆزىنى سەكسەن، توقسان ياشلاردىكى بوۋاي چاغلايتتى. چۈنكى تەكسىز تۇرمۇشنىڭ ئەزگۈچى قاتتىق قولى، ئۇنىڭ ياقىسىنى دەم ئالدۇرماي سىققان، سولۇكلەر قېنىنى شوراپ، ئۇنى قۇرۇق قاقشال قىلىپ ماغدۇرسىز، ئاپئاق ساقال بوۋاي قىلىپ قويغانىدى.

ئۇ قۇرۇپ كەتكەن تامىقىنى ھۆللەپ، تۆكۈرۈكىنى يۇتۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

— ئۆرۈكلەر راسا مەي باغلاپ پىشقان چاغ ئىدى. ھاۋا تىنجىق. ماداخان قىلىنغان ئالدى ئوچۇق كۆكلىكىمىنىڭ ھەممە ئىزىلىرىنى شېشۈەتتىم. بېشىمدا قىرلانغان ئاق مالىخاي، پۇتۇمدا پەس پاشنا مەسكاپ ئۆتۈك. تام شورىلىرىدىن ئاتلاپ چۈشۈپ، جاڭگاللىق باغلاردا ئۆرۈك تالىلاپ يەپ يۈرگەنىدىم. قويۇق ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىدىن ئۇچ - تۆت بالىنى ئەگەشتۈرۈپ، بىر قىز كېلىۋاتاتتى. مەن ئۇنى تونۇدۇم. ئۇ ئۇشتاق ئۆرۈلگەن قويۇق قارا چاچلىق، پىستە كۆزلۈك، لەۋلىرى جىنەستىدەك قىزارغان سۈمباتلىق باھار ئىدى. بىز ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردا بىر - بىرىمىزگە قاراپ كۈلۈمسىرىشىپ ئۆتۈپ كېتەتتۇق. باھار كۈلگەن چاغدا ئىككى قوۋزىقىدىكى زىننىقى ماڭا ئۇنىڭ چىرايىنى ناھايىتى يېقىملىق قىلىپ كۆرسىتەتتى.

ئەنە، ئۇلار توپتوغرا مەن تەرەپكە كېلىۋاتىدۇ. يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى. ئالدىمدىكى ئېگىز ئۆسكەن باراقسان شاخلىق ئۆرۈك ئۇستىگە چىقىۋالدىم.

باھار شۇ ئۆرۈك تۈۋىگە كېلىپ:

— تېرىكلار ئوكسىلىرىم، مۇشۇ ياخشى ئۆرۈك، — دېدى - دە، قولىدىكى سېۋەتنى يەرگە قويۇپ، ئۆرۈك تېرىشكە باشلىدى.

مەن كەپتەرنى ماراپ ياتقان مۇشۇكتەك، يوپۇرماقلار ئارىسىدىن قاراپ، ئۇنىڭ ھەربىكىتىنى تاماشا قىلىۋاتىمەن. ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى گىرده ناندەك قىزارغان، بۇرنىنىڭ ئۇچىدا گۈل ئۇستىدىكى ئۇششاق شەبنەم دانىلىرىدەك تەر تەمچىلىرى تىزىلىپ تۇراتتى. ئېگىشكەندە ئىككى مەڭزىدىن ئالدىغا چۈشكەن چاچلىرىنى ئەپچىللىك بىلەن سلكىتىپ ئارقىسىغا ئېتىپ قويىدۇ. ئارىلاپ - ئارىلاپ كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنگەن ئۆرۈكلەرنى ئاغزىغا سېلىۋالىدۇ.

ئالا بولغان ئۆرۈكتىن ئۈچ - تۆت تال ئۈزۈپ ئالدىم - ده، غولىنى چەللەپ تۇرۇپ بىرنى ئاتقانىدىم، ئالدىغا چۈشتى. ئۇ ئۈياق - بۇياقىقا قاراپ قويۇپ، يەنە ئۆرۈك تېرىشكە تۇتۇندى. ئىككىنچى قېتىم ئاتقانىدىم، بېشىغا قاتتىق تەگدى. ئەتىمالىم، قوشۇمىسىنى تۇرگەن بويى ئورنىدىن ئىتتىك تۇرۇپ:

— ئۇ ... ھوي قايسىڭ، نېمانداق قىلىسەن، — دەپ ئارقىسىدا ئۆرۈك تېرىۋاتقان بالىغا گۆلەيدى. مەن ئۆزۈمنى تۇتالماي كۈلۈۋەتكەنىدىم.

— ۋەيەي ... سارىك، — دېدى - ده، چالۋاقاپ سېۋەتكىمۇ قارىماي دوسايغان بويى باغدىن چىقىپ كەتتى. ئۇھ، مانا ئەمدى قالدىم بالاغا. ئۇ شۇنچە نازۇك ئىكەن - ده، نېمىشقا ئويلىناشتىم ھە ... ئەمدى بۇ گۇناھنى قانداق يۇيۇش كېرەك.

باللار بىلەن سېۋەتنى ئۆرۈككە لىققىدە توشقۇزۇپ، باھارنىك ئۆيىگە ئېلىپ كېتىپ بارىمەن. ئۇ ئانىسىغا يىغلاپ بارغان بولسا «ھوي جۇۋاينىمەك كەتكۇر، قىزىمغا نېمىشقا تېگىشتىك...» دەپ جاۋابلىداپ كەتسە، نېمە دەيمەن، سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا قويۇپ، ئۇنى قىچقىرىش كېرەك.

ئىش مەن ئويلىغاندەك بولۇپ چىقمىدى. پۇتۇتلەي باشقىچە. ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ باغنىمدا باھارنىك ئانىسى ھويلىدىن پاپپاسلاپ چىقىۋاتاتتى. گەپ قىلماستىن سېۋەتنى ئىشىك ئالدىغا

قويغانىدىم.

— رەھمەت بالام. خۇدا ئۆمرۈڭنى بەرسۇن. باھار ئۆزى قەيەردە قالدى؟ — دېدى.

مېنىڭ گۇناھىم تېخى بۇ يەرلەرگە يېتىپ كەلمىگىنىنى سېزىپ:

— كېلىۋاتىدۇ، — ھازىرچە مەندىن خۇش بولغان بىلەن كېيىن تىللايسەنغۇ، — دېدىم ئىچىمدە ئارتۇق سۆز قىلماستىن ئارقامغا ياندىم.

— ھىم، تازا ئىشلىتىۋالدىممۇ — تازا، — غورىنىڭ يېنىدىكى چولاق تام كەينىدىن تۇيۇقسىز چىقىقان بۇ گەپ مېنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئىتتىك ئارقىغا قارىسام، باھار كۇلۇمسىرەپ تۇرىدۇ.

— ۋاي تاۋى نازۇك، شۇنىڭغىمۇ يامانلاپ كەتتىڭزما؟ — دېدىم.

ئۇ ئۇنچىقماي چېچىنىڭ ئۇچىنى ئويناپ يەرگە قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كۇلۇمسىرەپ خۇمالاشقان كۆزىدىن رەنجىگەنلىك سېزىلمەيتتى. «تاۋى نازۇك» دەپ قىلغان تەنەمگە جاۋاب قايتۇرماسىن شۇنداق يېقىملىق، مۇلايىم قاراپ تۇرۇشى «مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن» دەۋاتقانىدەك، خۇددى شۇ ۋاقىتتا ئۇ «گەھ» دېسەم قولۇمغا كېلىپ قونىدىغان قۇرغۇي بولۇپ كۆرۈنەتتى. تەلپۈنۈپ تۇرغان ياشلىق كۆكلۈمدە ئۇ بىرىنچى قېتىم ھېچنېمە بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ بولمايدىغان ئىسسىق بىر تۇيغۇ قوزغايتتى. خىجالەت بولۇشقا باشلىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تەمتىرەپ قېلىپ:

— بۇگۈنكى ئىسسىقتا ئۆرۈك تازا پىشىدۇ، — دېدىم.

— بىراق كۇننىڭ شۇنچە تەپتىدە سىز تېخىلا غورا ئىكەنسىز، — دېدى باھار كۇلۇپ.

«ھىم، مانا ئوخشاتتى سېنى، ئەمدى نېمە دەيسەن» — دېدىم ئىچىمدە، شۇ پەيتتە ئۇ قىزغا گەپ تېپىپ بېرەلەيدىغاندەك

ئەمەس ئىدىم. ئۆز تەكتۇشلىرىم ئارىسىدا ئىشتىلا ئەمەس چاقچاق گەپ - سۆزدىمۇ چېچەن ئىدىم. ئەمما، شۇ تاپتا مېنىما ئۇ چېچەن تىللىرىمنى قانداقتۇر بىر سېھىرلىك كۈچ سېھىرلەپ قويغاندەك جۇرئەتسىز ھالدا ئىدى. ياخشى ئۇنى ئانىسى قىچقىرىپ، سۆزىمىز شۇ يەردە ئۈزۈلۈپ قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈمدە «باھار» دېگەن چىرايلىق بىر ئىسىم يادلىنىدىغان بولدى. بىراق باشقىلارغا ئوخشاش «ئىشىنى ئوتىغا گىرىپتار بولدۇم، مېنىڭ دەردىم بار» دەپ لاقىلداپ يۈرگىنىم يوق. زوق بىلەن ئىشلەپ ئېتىزنىڭ باغرىنى كۈل قىلىۋەتتىم. يەلپۈنۈپ تۇرغان كۆپكۆك بۇغدايلار، قوغۇن - قاپاقلار، بىراق ئەتراپىدا ئېچىلغان گۈل، زاراڭزىلار ھەر كىمنىڭ زۇقىنى كەلتۈرەتتى. مانا شۇ چاغدا قىز - قىنىغا پاتماي ناخشا ئېيتاتتىم. كىمكەن ئۇ مېنى ماختىمايدىغان، ھەممىسى ئۆپچۆرەمدىن ئايلىنىپ كېتەلمەيتتى. ئەنە، ئېتىزدىن بوستان، مەن بولسام بۈلبۈل بولۇپ سايرىغان. شۇنداق چىرايلىق چاغلاردا باھار بىلەن يار بولۇشقان. گۈللۈك باراڭدا سۆيۈشكەنىدۇق! .....

ئۇ ھەر كۈنى بىزنىڭ باراڭغا قوغۇن - تاۋۇزغا كېلەتتى — مۇشۇ قوغۇنلۇق ساڭا قارايدۇ، ئۆزۈڭ تاللاپ ئۈزۈۋال، — دەيتتىم.

باھارمۇ كۆپ چاغلاردا ئېتىزغا قۇرۇق كەلمەيدۇ. ئۇ ئانىسىدىن يوشۇرۇپ يۈرۈپ، يىپەكتىن گۈل چېكىپ تىكىلگەن قولياغلىق ۋە تاماكا خالتىسىنى ماڭا يالداما قىلىدۇ. پىياز شاكىلى بىلەن قىزارتىپ پىشۇرغان تۇخۇملارنى ئەكىلىپ بېرىدۇ. كۈنلەر شۇنداق كۆڭۈللۈك ئۆتۈپ تۇراتتى. بۇنىڭدىنمۇ تاتلىق ئارزۇلار تېخى ئالدىمىزدا ئىدى .....

باقى كۆكرىكىنى كۆتۈرۈپ قانغۇچە دەم ئالدى - دە، يەنە جىم بولۇپ قالدى.

مەن كۆسەي بىلەن تونۇردىكى تۇرسىزلانغان ئوتنى چۇقچىلىدىم. ئىچىلغان قوقاسنىڭ يورۇقىدا باقنىڭ يۇزىگە سەپسالدىم. ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاقلاۋاتقان گۇل، بوستان، بۇلبۇل، باھار دېگەن چرايلىق سۆزلەر خىيالىمدىن ئۇچتى. چۇنكى، ئۇنىڭ چرايى سوغۇق شامالدا تىترەپ ئالدىمىزغا چۈشۈاتقان كەچ كۈزدىكى ئۇششۇك يوپۇرماقلارغا ئوخشايتتى. بۇ كۆڭۈلسىز جىمجىتلىققا توزمىدىم. ئۇنىڭ ھازىرقى چرايىنى ئەمەس، بۇلبۇل بولۇپ سايراپ يۈرگەن چاغلىرىنى كۆزگۈم كەلدى

— باقكا، شۇ چاغدىكى ناخشىلاردىن بىرەنى ئېيتىپ باقمامسز، — دېدىم.

— ناخشا، ناخشا... ھە، بايا دېدىمغۇ، ناخشا ئېيتقۇچىلىكىمز قالدىمۇ، سەن تېخى ئۇقمايسەن .....

ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ كونا سەرگۈزەشتىگە چۈشۈپ كەتتى.

— بىزنىڭ مەھەللىدە باھارلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرى بولمىغىنى ئۈچۈن، ئاتا - ئانىسى تېرىكچىلىك ئىزدەپ سۇلتان ۋەيسىگە كۆچۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ باھارىمۇ سۇلتان ۋەيسىدە بەلۈپ قالدى.

باھار كەتكەندىن كېيىن، مېنىڭ قاپىقىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالىمەن. دادام: «ھە، بۇ سارائىنىڭ بۇرنى كۆپتى» — دەپ قوياتتى.

مەن ئات بېقىشنى بانا قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن، ئېتىزنىڭ ئايدىڭ كېچىلىرى قانداق سىرلىق، قانچىلىك چىرايلىق دېگىنە؛ بىر - بىرىگە تۇتۇشۇپ سوزۇلۇپ كەتكەن ئېتىز - ئېرىقلار، تاختا بولغان بۇغدايلار، ياپيېشىل يەلپۇنگەن بېدىلىكلەردە مەس بولۇپ «ۋىتىۋالداق — ۋىخ ... ۋىخ» قىلىپ سايرىغان بۆدۈنلەرنىڭ ئاۋازى ئاللىقايان لارغا ئېلىپ قاچىدۇ. غۇيۇلداپ ئۇچۇۋاتقان شامالدا يىراقتىن

كېلىۋاتقان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاڭلاش قانداق كۆڭۈللۈ
ئەنە. كۆز يەتكۈسىز يەرلەردە ئاۋارال تېغى چوقچىيىپ تۇرىد
ئەنە شۇ ئاۋارال تاغ باغرىدا مېنىڭ گۈزەل باھارىم ئويقۇ
كەتكەندۇ. مەن شۇ تەرەپكە قاراڭ تاڭ ئاتقۇچە تويماي ناخ
ئېيتىپ چىقىمەن، ئوھۇ! ... بۇ قانداق ناخشىلار ... يۈرەك
يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۆمرۈمدە مېغىنىشنىڭ ھۇنداق لەززەتلى
خۇمارىنى سەزمىگەنىدىم، — دەپ كۆكسىنى تۇتۇپ بىر ئ
تارتقانىدى. مەن تەسىرلىنىپ ئۇنىڭدىن:
— شۇنىڭدىن كېيىن يارىڭىز بىلەن ئۇچراشمىدىڭىزمۇ؟ -
دەپ سورىدىم.

— قىسقىسى، بىز مۇرادىمىزغا يەتكەنىدۇق. باھار بىلە
ئۆي تۇتتۇق. كېچە - كۈندۈز بىللە ئىشلەپ، راھەتلىنىمۇ، جاپا
مۇ بىللە كۆرەتتۇق. قولىمىزدا ئارتۇق نەرسە بولمىسىمۇ، بىلە
نىڭ كۈچىگە تايىنىپ، ۋاقتىمىزنى چاغ ئۆتكۈزمەكتە ئىدۇق.

ئەتىياز ئايلىرى، قىزىق قوش ھەيدەۋاتقان كۈنلەرنى
سېغىنىپ، دادام ئۇزاق تارتقان سىل كېسىلى بىلەن يېرىم كېچ
مەھەللىدە جان ئۈزۈپ قالدى. دادام ئاز - تولا كىتاب ئوقۇشنى
بىلىدىغىنى ئۈچۈن يۇرت ئىچىدە ئابرويى بار ئىدى. شۇنىڭ
ئۈچۈن مەھەللە چوڭلىرى چاپسانلا يېتىپ كېلىشتى. ھەي، را
تلا بىر گەپنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. مەن ھازىر شۇنچە خار بولۇ
قالغان بولسامۇ خەلق مېنى نېمىشقا «سەن» دېمەي «سىز
دەيدۇ، چۈنكى مەن دادامنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە - مۇنچ
قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم. قارىغىنا شۇنىڭمۇ ھۈرمىتى
بولىدىكەن.

يۇرت چوڭلىرىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئون خوچە بۇغدا
نى ھارۋىغا بېسىپ، توخۇ ئىككى قىچارغان چاغدىلا شەھەرگ
كىرىپ كەتتىم.

بازاردىن كېپەنلىكلەرنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن شەھەر ئىچىگە (سېپىل ئىچىگە) كىرىپ تۇغقىنىمىزنى ناماز‌غا ئېيتىپ قايتىقانىدىم. دەك دەرۋازىسىدىن ئۆتەلمەي تۇرۇپ قالدىم. ھەي ... شەيتانلارنىك ئىشى دېگىنە! ھەممە پېشكەللىكنىك ئاۋىلى مانا شۇ يەردىن باشلاندى. شۇ ۋاقىتتا ئالدىراپ، ئىچىمنىك تىت-تىت بولۇۋاتقانلىقىنى قايسى تىل بىلەن ئاڭلىتاي، ئاش ۋاقتى بىلەن كەلگەن ئادەم تا چىگگى چۈشكىچە ساقلاپ تۇردۇم. دەرۋازىنىك ئىچ - تەشىدا ماڭا ئوخشاش يول تالىشىپ تۇرغان ئات ھارۋا، ئۆكۈز ھارۋا، ئاتلىق، ئېشەكلىك، پىيادە كىشىلەرنىك سانى يوق. دەك دەرۋازا ئىچى خۇددى چوك بىر پاتقاق دەريا‌سى. ئۇنىڭدا ئاتلار ئۈزىدۇ. چىلىشىپ كېتىپ بارغان ھارۋىلار ئادەمگە قېيىقنى ئەسلىتىدۇ. پىيادە ئادەملەر بولسا، بۇنداق «قېيىقلارغا» ئىككى گۇۋازا، تولا ئالدىراپ كەتكەنلەر بىر تەڭگە كىرا بېرىپ ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ. يول تالىشىپ ئاتلىقلارنىك، ئادەملەرنىك باش-كۆزىگە قامچىلار تېگىدۇ. تېيىلىپ يىقىلغان ئادەملەرنىك تەلەتىگە قاراپ كۈلگۈك كېلىدۇ. بىر تۇرۇپ ئۇنىك رەسۋا بولغان ئىچىنىش-لىق قىياپىتىگە قاراپ ئىچىك ئاغرىيدۇ ياكى يىغلغىك كېلىدۇ. ئاتلار مۇدۇرۇپ كەتسە ياكى سەللا پۇتىنى ئېگىزرەك كۆتۈرسە پۇتۇن ئەتراپقا پاتقاق مۆلدۈردەك ياغىدۇ. مۇنداق ۋاقىتتا ئادەملەر ئۆزىنى قاچۇرۇپ ناھايىتى كۈلكىلىك قىياپەتلەرگە كىرىۋالىدۇ. زارلىنىدۇ، لەنەت ئوقۇيدۇ. تىزىغىچە پاتقاق كېچىپ يۈرۈپ مۇشتلىشىۋالىدۇ. ئادەملەرنىك رەڭگى - رۇخسارىغا قاراپ تېخىمۇ قاتتىق كۈلگۈك كېلىدۇ. لېكىن بۇ يەردىكى ئىچىنىشلىق ئەھۋاللار، يۈرەكنى تىلىپ تاشلىغۇدەك ئاچچىق تىللار، كۈلكىلەرنى باسىدۇ. بولۇپمۇ شۇ كۈنى ئادەملەرنىك ئۆتىشەلمەي كۆپرەك تۇرۇپ قېلىشىغا بىر دېھقان سەۋەبچى بولدى. بىراق، شۇ سەۋەب بولدى دەپ تىللاي دېسەك، ئۇنىك ھالى ھەممىنىڭكىدىن يامان بولغانىدى. ھېلىقى دېھقانىنىك جىنازىغا ئوخشاپ قالغان ئېتى پاتقاقتىن ھار-

ۋىنى تارتىپ چىقالماي تازا چوڭقۇر يەردە يىقىلدى. ئۇنى سەۋەب چى بولدى دېگەن كىشىلەرمۇ ئىنساپ قىلىشى كېرەك، ئەلۋەتتە پاتقاق دەريا‌سىغا چۆكۈپ كەتكەن ئېتىنى چىقىرىمەن دەپ ئۇنىڭ تارتقان كۈنى ئازمۇ، ئاخىرى ئېتى ئۆلۈپ قوتۇلدىغۇ. بىچارە دېھقاننىڭ بوغا — جەۋەننى مۇرىسىگە سېلىپ سۆزمە خالتىسىدەك بولۇپ چىقىۋاتقىنىنى، ئۇنىڭ يۇزىدىكى پاتقاقنى، ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تارام - تارام يېشىنى كۆرگەن ئادەملەر يەنە ئۇنى سەۋەب بولدۇڭ دەپ قاندىق تىللىماقچىدى. ئەسلىدە سەۋەب بولغان كىم، نېمە؟! شۇ قارا دەرۋازىدا ئادەملەرنىڭ يولىنى توراپ قويغان دەرۋازا ئىگىسى «ئۇلۇغلار» - دە.

مىڭ بالالىقتا ماڭا ئەدى ئۆتۈش نۆۋىتى كەلگەندى. قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي، تەلەتى سۆرۈن بىر يايى كېلىپ، ئېتىمنىڭ تۇمشۇقىغا بىر قامچا ئۇردى - دە:

— هارۋاڭنى ئارقىغا قايتۇر، — دېدى.

— ئاكا، مېنىڭ ئىشىم ئالدىراش ... — تېخى سۆزۈم ئاياغلاشقىچە باش - كۆزۈمگە قامچا ياغدى. يەنە بىر يايى كېلىپ ئاتنىڭ چۈلۈۋرىنى تۈتتى - دە، هارۋامنى ئارقىغا ئايلاندۇرۇۋەتتى.

«ياخشى سۆز تاشنى ئېرىتىدۇ» دېيىشەتتى، قېنى ئېرىتكىنى! مەن شۇ كۈنى دۇنيادىكى بار ياخشى سۆزنى قىلدىمغۇ. يالۋۇرۇدۇم، ئىنتقا ئوخشاش ئۇلارغا كۈچۈكلىنىپ يىغلىدىم. دادامنىڭ ئۆلۈكىنى ۋە پۈتۈن ئەۋلىيالارنىڭ ئەرۋاھىنى شېپە كەلتۈردۇم. مېنى زادىلا قويۇپ بەرمىدى. ئۇلارنىڭ باغرى تاشتىنمۇ قاتتىق، پۈتۈن تېنى مۇزدىن يارىتىلغان ئادەملەر ئىدى. ئادەملەر دۇنياغا بىرىنى بىرى مۇشۇنداق بوزەك قىلىش ئۈچۈن تۇغۇلغانمۇ، دەردىنى ئاڭلايدىغان ئادەملەر قەيەردە ...؟

ماڭا ئوخشاش ئوتتۇز هارۋىكەش ساڭدىن بۇغداي قاچىلاپ سار بۇلاققا ماڭدى ... (بۇ ۋاقىتتا سار بۇلاقتىكى تۇگمەندە چېرىكلەر ئۈچۈن ئۈن تارتىلاتتى). يالۋۇرۇش تۇگىمىگەنلىكەن

تېخى، تۆت كۈن ئاۋارە بولۇپ يۈرۈپ بۇغداينى تۆگمەنگە ئۆتكۈزدۇق. ئات - هارۋا بىلەن ئۆزۈك نەچچە كۈن بىكارغا ئىشلىمەك رەھمەت - تەزىم قېنى؟ مانا قارا، رەھمەت - تەزىم ئورنىغا «ئوغرى، بۇغداي كەم» — دەپ يۈزلىرىمگە تۆكۈرۈپ، يەتتە كىشىنى كۆرەدە ئۇچ كۈن سولاپ قويدى ... مانا پالەچ لەرنىك كاشىلىسى. مەن سولاقتىن چىقسام «ئېتىك ئۆلۈپ قالدى» دېدى - دە، ئالدىمغا ئاتنىك تۆت تۈيۈقنى تاشلاپ قويدى. ئۇ مېھنىك ئېتىمنىك تۈيۈقىمۇ ئەمەس. مانا ئۆزلىرى ئوغرى. ئەزىرائىل خۇدا مەنسەپدارلارنىك ئۆزلىرى ئوغرى. بۇ ئەھۋالدىن بىر يەرگە داتلاشمۇ تەس. كىمگە ئەرز قىلساق بولىدۇ؟ «دادام ئۆلۈپ قالدى، جېنىم ئاكا ...» دېگىنىمگە قارىماي قامچىلاپ سېنى غۇلجىدىن كۆرەگە هەيدەپ كەلگەن ئادەملەرگىمۇ ياكى «ئوغرى» دەپ سولاپ قويغان چېرىكلەرنىك ئەڭ چوڭى جىگشۇسىغىمۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نېمە پايدا چىقار؟ ... ئاتتىنمۇ، ئاتىدىنمۇ ئايرىلدىم. بۇغا - جەۋەنىنى ئۆشنەمگە سېلىپ غۇلجىغا قايتتىم. خەيرى، ئۇمۇ كەتتى.

ئۇ، ئادەتتىكى سۆزىنى ئۆزگەرتىپ، تۈيۈقسىزلا قاينىپ:

— شۇمۇ ئادىمگەرچىلىكمۇ، بۇ نە قاتارلىق ئۇياتسىزلىق ئىش - هە، خۇددى غالجىر ئىت ئۇلارچۇ قارا! — دەپ خىرقىراپ توختاپ قالدى.

مەن ئۆچۈپ تۆگەي دەپ قالغان سامان ئوتنىك ئەڭ ئاخىرقى قاتلاملىرىنى چۇقچىلىغاندىم، ئۇنىڭ قاشلىرى چىمىرىلىپ كۆزىدە غەزەپ ئوتى چاقنىغاندەك كۆرۈندى.

ئاي بىز بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقان، جاهان بارغانسېرى قاراڭغۇلۇق ئىچىگە پاتماقتا. يېقىن بىر جايدىكى ئېتىنىك هۆۋلىغان زۇۋاللىق ئاۋازى كۆڭۈلگە قورقۇنچ سېلىپ ئۆتەتتى.

باقى سۆزىنى داۋام قىلدى.

— بىزنىڭ ئۆيدە ئۆلۈم مەرىكىسى بولدى. ئۆلگەن كىشى بولسا، مېنىڭ دادام، ئۇنى قانداق ئۇزاتقاندۇ؟ مەن ھازىدار، بېلىمگە ئاق باغلاپ، كۆك تاياق تاينىپ، جىنازا ئالدىدا يىغلاپ چىقىشىم كېرەك ئىدىغۇ. مېنى دادام قانچە ئېغىرچىلىقلار بىلەن باقتى. مەندىن نېمىلەرنى كۈتكەنىدى. قېنى ئۇ، قېنى مېنىڭ ئەسقاتقىنىم، ئىسىت، ئىسىت بەختسىزلىك ..... يۈرت ئالدىغا نېمە دەپ، قايسى يۈزۈم بىلەن چىقىمەن ... شۇنداق تۇغىمەس - پۇتمەس خىياللار بىلەن كېچىچە پىيادە يۈرۈپ چاي ۋاقتى بىلەن دوتەي يامۇلىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كەلگەنىدىم.

— ھەي جىمبو كۆتۈرگەن، توختا! — دېدى بېدە سىم ئورغان قامچىسى بار بىر ئادەم.

— ياق ساتمايمەن، — دەپ يولۇمغا كېتىۋەرگەنىدىم. ھېلىقى يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— كىمنىڭ ئەخمەق قىلىسەن چوشقا! ماڭ بۇياققا، سەي سە قىلىسەن! — دېدى - دە، ئارقامغا ئىتتىرىۋەتتى.

— يەنە نېمە سەيسە بۇ مەن ھازىر سەيسىدىن كەلدىمغۇ!

— ساختىپەزلىك قىلما، ياخشىلىقچە ماڭ ئىت!

— ئەزىرايىل خۇدا، مەن سەيسىدىن كەلدىم.

— ياخشىلىقچە ماڭامسەن — يوقمۇ؟! ھېلى بىكار كۆرسەن چوشقىنىڭ بالىسى.

— ئۆزۈڭ چوشقا، ئۆزۈڭ غالجىر ئىت، ماڭمايمەن نېمە قىلىسەن؟!

ئۇ قامچىسى بىلەن بىر نەچچىنى ئورغانىدى. قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم. بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىگىمنى كۆرۈپ، نەدىندۇر، ئىككى چېرىك يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇچىسى بىر بولۇپ مېنى دوتەي يامۇلىغا ھەيدەپ كىردى. ئاۋۋال ھارغىچە ئۇرۇپ تېپىپ دۈمبالىدى. كېيىن بىر قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويدى.

هارغىنلىق ۋە قورساقنىڭ ئاچلىقىدا ئەسنەپ - ئەسنەپ كۆزۈم ئۇيقۇغا كەتكەنىكەن، يەنە ھېلىقى قاپقىق يامان، سىم ئورغان قامچىسى بار يايى:

— تۇرە ئوغرى، — دەپ بېشىمغا تېپىپ ئويغىتۋەتتى.

— ئەمدى چىقىپ كېتەيمۇ ئاكا؟

— ئاناڭنىڭ يېنىغا بارامسەن هارىمى .....

— يەنە نېمە دەيسىز بېگىم؟!

— ھە، ئەمدى خېلى چۆچۈپ قاپسەن. ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ، — دېدى - دە، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىغان سەيسىكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بېسىپ تۇغراتتى. ئۇندىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى. مانا كۆردۈڭمۇ بۇ نېمە دېگەن خورلۇق.

ئۆز ئاتىسىنىڭ ئۆلۈكىنى تاشلاپ كېتىدىغان ئادەملەرمۇ دۇق بىز. مۇنداق ئوساللىقنى مەن ئۆز ئىختىيارىم بىلەن قىلدىممۇ؟ ياق. ئىش شۇنداق بولسىمۇ يەنە ھەممىسى مەندىن كۆكۈل ئاغرىتىدۇ. يۇرت ئىچىدە مەن ئەڭ باغرى تاش يامان ئادەم! ھەتتا ئادەمىمۇ ئەمەس، خۇددى كالا ياكى ئىت. توغرا، ئۇلارنىڭ شۇنداق قاتتىق رەنجىشىگە ھەققى بار. بىراق كاساپەتتەكە ئۆزۈم يولۇقاي دەپ ئاتايىتەن بارمىدىم - دە، ئۇرۇق - تۇغقانلار ماڭا ئوچۇق چىراي ئاچمايدۇ.

— داداڭ ئۆزى تاپقان بىر جۇپ ئۆكۈزنى سېتىپ، بىر كۈنلۈك مەرىكسىنى ئۈزاتتۇق. سەنمۇ ئوغۇل بالا مەن دەپ بېلىگىنى باغلاپ يۈرىسەنغۇ. قېنى يەتتە نەزىرىنى قانداق قىلىسەن، ياكى داداڭنىڭ يەتتىسىنىمۇ بەرمەمسەن، — دېگەندەك سۆزلىرى جان - جېنىمدىن ئۆتۈپ يۈرەككە نەشتەردەك سانجىلىپ تۇراتتى. ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ تەنىسىنى بېسىش ئۈچۈن دادامنىڭ يەتتە نەزىرىنى ناھايىتى چوڭ ئۆتكۈزدۇم.

شۇ يىلدىن باشلاپلا ئۆز ئالدىمغا يەر ھەيدەلمىدىم. قوش،

ئات - هارۋا، هەتتا ئورۇقلۇققا بىر خو بۇغداي ئۇچۇن باشقىلارغا سارغىيىدىغان بولۇپ قالدىم. ئەمدى كېچە - كۈندۈز جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىسەكمۇ چاپىنىمىز تېزدىن ئاشمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇچ - تۆت يىلغا بارغاي يېرىمسىزلىك مۇقىم پارىقى دەن ۋە باشقا ئالۋاڭلارنى بېرەلمەستىن يەرنى سېتىپ بېرىپ ئۇنىڭدىنمۇ ئادا تاپتۇق ... شۇندىن بېرى تالادا قېلىپ، ھەركىمنىڭ ئىشكىدە تەمتىرەپ يۈرىمىز. ئىككىمىز خامان تەپكەن كۈنى ھېلىقى خوجايىننىڭ زەھەرلىك سۆزلىرىنى ئۆزۈكمۇ ئاڭلىدىك. ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچ كۆز خوجايىنلار، ئالۋاڭ - ياساقلار، خورلۇق - ھاقارەتلەر قۇرۇق قاقشال قىلىپ قويدى. مانا ھازىر ئۆرۈك كۆرۈپ تۇرىسەن، بىزدىن ئەمدى ماغدۇر كەتكەن. تىرىكچىلىك بولسا، مۇشۇ ... قېنى ياشلىق! قېنى كۆكۈلدە يالقۇنجاپ تۇرىدىغان زوقلار! ئەمدى كۆكۈلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ، يوق. ئۇنىڭغا زوق كېرەك، ماغدۇر كېرەك.

باقى كۆكلىدىكى ھەسرىتىنى قاپلىشىپ چىققان تۇتۇندەك ئۇزۇن ۋە ئېغىر بىر تىنىپ چىقاردى - دە، توختاپ قالدى.

يەرنى قۇچاقلىۋالغان كىچىنىك ئېغىر قاپقارا بېسىمنى بۇزۇپ ھەر تەرەپتىن خورازلار قىچقاردى. بۇ ئاۋازلار شەرقنى قاپلاپ ياتقان قويۇق قاراڭغۇلۇقنى نېپىزلىتىشكە باشلىدى. بىز تونۇرغا ئېگىشكەنىدۇق. كاۋىنىك كۆيۈپ پىشقان پۇرىقى دەماغقا كېلىپ تەگدى. ئۇنى تونۇردىن كەتمەندە ئاۋايلاپ ئالىدۇقتە، باقىنىك ئۆيىگە كىرىپ كەتتۇق.

6

باھارخان ئۆلگەندىن كېيىن باقىنىك سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. بىر كۈنى ئۇنى يوقلاپ قويماقچى بولۇپ يېنىغا چىقتىم. سىلەرگە تونۇش بولغان ھېلىقى «ئالۋاستى كەپسى» بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە

سەتلىشىپ كېتىپتۇ. ھەممىگە نۇر بېرىشكە سېخىي بولغان كۈنمۇ بۇ بىر ئېغىز ئۆي ئىچىگە ئۆزىنىڭ ئىسسىق ئاق نۇرىنى چېچىپ ئۆتمەيدۇ. بىر نەچچە ۋاقىتتىن بېرى باھارخانىڭ شۇاق سۈپۈرگىسىدىن قۇتۇلۇپ قالغان ئەخلەت - چىرىندىلەر ۋە كېسەل ئىڭ غەلدى - غەشلىرى ئىنتايىن يامان پۇراق چېچىپ تۇرۇپتۇ. مۇنداق ئۆيلەردە كىمنىڭ كۆڭلى ئېچىلىپ ئارام ئېلىپ تۇرالايدۇ. توغرىسىدىن ئېيتقاندا، ھايۋانلارمۇ شۇنداق جايلاردا ئۇزاق چىداپ ياتالماس ئىدى. لېكىن باقمىنىڭ ئائىلىسىدەك مىليونلىغان ئائىلە كىشىلىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشايدىغان «ئالۋاستى كەپىلىرى» دە كۈن كەچۈرۈپ يۈرۈپ ئاچچىق ھەسرەتتە دۇنيا بىلەن ۋاقىتسىز خوشلىشاتتى.

ئۆيدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. يېڭى تىرىلىپ باقمىنىڭ ئەتراپىدا ئۇچۇپ يۈرگەن چۈشىلەرنىڭ گىزىلدىشى ۋە ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا ئۇخلاۋاتقان ئاۋاق پۇشقاق مۇشۇكىنىڭ يۇمشاق خىرىلىدىشى بۇ جىملىققا ئېچىنارلىق مۇڭ بېرىپ تۇراتتى. مۇڭلۇق بۇ جىملىق ئىچىدە باقمىنىڭ تۆت بالىسى دان توشۇپ تۇرغۇچى ئانىسىدىن ئايرىلغان سېرىق تۈكلۈك كەپتەر باچكىلىرىدەك يېرىم ئاچ ھالدا شۇمشىيىپ يېتىشىدۇ.

مەن باقمىنىڭ يەتتە ياشلىق بالىسى توختىدىن:

— داداڭ كىشى تونۇمدۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— ئۇچ كۈن بولدى گەپ قىلمىغان، كۆزىنى ئاچمىغان...، — دېدى ئۇ پەس ئاۋاز بىلەن.

— يۈزىنى يېپىپ قويۇپسەنغۇ؟ — دېدى.

— بايا دادام ئۆ...ئۆ قىلىپ ھىجايدى، ئاغزىغا چۈشۈن ئولىشىپ كەتتى، يېپىپ قويدۇم، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ. ئۇنىڭ ئۆڭگەن يۈزىدە خىرە يانغان خۇشاللىق نۇرى دادىسىنىڭ ئەمدى ياخشى بولغانلىقىنى ئىپادە قىلماقچىدى. لېكىن ئەكس ھالدا ماڭا ئۇنىڭ يۈزى بىر نەرسىدىن يىرگىنىۋاتقان ئادەمنىڭ

چىرايىدەك بولۇپ كۆرۈندى.

باقىنىڭ يۇزىنى ئاستا ئېچىپ باقتىم. مەن ئۇنى چىرايى تامدەك تاتىرىپ، ئېگىكى تۆۋەن چۈشكەن ھالدا كۆردۈم. تېنىم جۇغۇلداپ كەتتى. قورقۇنچ باستى. باللىرىغا تۈيدۈرماستىن ئاستا تالاغا چىقىپ كەتتىم.

ئەتىسى ئەتىگەندە مەھەللىدىكى بىر نەچچە كەمبەغەل، كۆيۈمچان ئادەملەر يىغىلىپ، سۆگەت شاخلىرى بىلەن جىنازا توقۇدى. ئۇنى غېرىب يوپۇقى بىلەن ياپتى - دە، ئاش ۋاقتى بىلەن باقىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ مەھەللىدىن يىراقتىكى تۈپراقلىققا ئېلىپ مېڭىشتى. ئۇنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ھازىرداری يوق ئىدى. جىنازا مەھەللىدىن ھەشمەتسىز، يېنىك ھەرىكەتلەر بىلەن ئۇزىتىلدى. ناھايىتى جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى يىغلامسىراپ بۇرنىنى تارتىپ، ئۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالماي مۇدۇرۇپ - مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولمىسا ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ بارىدۇ. بۇ كىچىككىنە قىزنىڭ يۈمشاق چاچلىرى ئايلاپ تاغاق كۆرمەي پاخماق بولۇپ قالغان، پۇتى يالىڭاياغ، ناھايىتى ئۇچىسىدا ھەر رەڭلىك لاتىلار بىلەن يامالغان كىر، يىرتىق كۆڭلىكى بار ئىدى. ئۇ كىچىك كىنە قارا كۆزلىرىنى كۇچ بىلەن ئېچىپ، بىر ئارقىسىغا، بىر ئالدىغا مۆلدۈرلەپ قارايدۇ. بىر يۇگۈرەيدۇ، بىر توختاپ ئاكىسىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ. ئۇنىڭ مونچاقتەك پارقىرىغان كۆزلىدىن: «ئاپام قېنى، ئەمدى دادامنى نەگە ئېلىپ بارىسىلەر، بىز قانداق قىلىمىز ... دېگەندەك مەنىلەر چېچىلاتتى. خۇددى شۇ ۋاقىتتا باقىنىڭ تۇمانلىق ۋە قاراڭغۇ ھاياتى ئېغىر كۆلەڭگە بولۇپ، جىنازا ئۈستىدىن ئۆتەتتى. مەن ھەسرەت دەريياسىغا چۆمگەن ھالدا بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ كېتىپ بارىمەن. مېنىڭمۇ بەش ياشلىق چاغدىكى تەجرىبىسىز يۈرىكىمدە ئاناممدىن ئايرىلغان مۇنداق كۈنلەرنىڭ ئاچچىق دېغى قالغانىدى. شۇنىڭ ئۈ-

چۈنمۇ يۈرەكنى ئېزىدىغان تىترەتكۈچى مۇنداق ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشلەر ماڭا ھەممىدىن چوڭقۇرراق تەسىر بەخش ئەتتى.

مانا تۈپراقلىققا يېتىپ كەلدۇق. بۇ يەردە بەختسىز ھايات-تىن خوشلاشقان مىڭلاپ ئادەملەرنى، ئۆز قوينىغا ئالغان كونا تۈپراقلار دۈمبچەك - دۈمبچەك كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ھەممە قەۋرە بىر خىل كۆرۈنۈشتە ئەمەس ئىدى. ھىمايىچىلىرىدىن ئايرىلغان-لىرى ئۇيۇلغان ياكى ئىزنىسى تۈگەپ كىچىككىنە دۈمبچەك بو-لۇپ قالغان. بەزىلىرىنىڭ بولسا، ئۈستىگە تاش، ياغاچ، قوچقار مۈڭگۈزلىرى قويۇلغان، ئاندا - ساندا سالاسۇن بىلەن ئورالغان ۋە گۈمبەز قىلىپ قاتۇرۇلغان مۆتىۋەر قەۋرىلەرمۇ كۆزگە چېلىقتى. يەنە يېڭىدىن توپا دۆۋىلەنگەن قەۋرىلەر ئۈستىگە يوپۇرماقلىق شاخلار قادالغان ياكى ئۈستىگە گۈللەر تېرىلىپ سۇ قۇيۇپ قو-يۇلغانىدى. مانا شۇلارنىڭ ئارىسىدىن يېڭى توپا دۆۋىلەنگەن باقىنىڭ ئاددىي قەۋرىسى ئورۇن ئالدى. كۈندىن - كۈنگە كۆ-پىيىۋاتقان قەۋرىلەرنىڭ يەنە بىر سانى ئاشتى.

باقىنىڭ قەۋرىسىگە مۈڭگۈز قويۇلمىدى ياكى گۈل تېرىل-مىدى. ئۇنىڭ قەۋرىسى تېخى ئەتىيازنىڭ يۇمشاق كۆكاتلىرى بىلەن قاپلانمىغان يالىڭاچ مۈڭلۈق قەۋرە بولۇپ قالدى.

1948 - يىل، غۇلجا.

چېنىقىش

1

مەتنىيازنىڭ قىچىسى مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ قىچىلىرىدىن خېلى بۇرۇن تېرىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاپتاپ كىشىنىڭ تېنىنى تونۇرەدەك قىزىتىدىغان مەزگىلدە پىششىپ قالدى. پىششىپ قالدىلا ئەمەس، توغرىسى، ئۇرۇدىغان ۋاقتىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئادەتتە دېھقانلار قىچىسىنىڭ مۇسىنى قاتا - قات ساستىنلا ئۇرۇۋېلىشاتتى.

نېمىشقا دېسىڭىز، پىششىپ شالدىرلاپ كەتكەن قىچىغا ئوغاق سالغاندا، ئۇنىڭ ئالتۇندەك يالتىراق دانلىرى ھەر تەرەپكە چېچىلىپ زايە بولۇپ كېتىدۇ. مەتنىيازنىڭ قىچىسى مانا شۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. خەير، قانداقلا بولمىسۇن، بۈگۈن قىچىغا ئوغاق تېگىپتۇ. قىرىقچە ئۇرۇنغا بىر تۈتام - بىر تۈتام قىلىپ تىزىپ قويغان ئۇنچىنى ئەگەر چىڭ قىلىپ باغلىسا، ئىككى - ئۈچ باغ قورايچىلىك بولىدۇ. نېمە بولسا بولسۇن، ئىش داۋام قىلىشى كېرەك ئىدى. ئەمما بۇ ھەسرەتلىك يېتىم ئېتىزنى خۇشال قىلىپ ئىشقا كىرىشكەن ئومىچى تۆت سائەتتىن بېرى يوق، ئۇ نەگە كەتكەندۇ؟

يېڭىدىن ئېكىزغا ئايلىنىۋاتقان ئېتىزلار ئۇستىدىكى گىرىمسەن يېراقلاردىن كۆرۈنگەن سۈدەك چىمىرلاپ تۇرىدۇ. ئېرىقنىڭ ياقىسىغا ئارقانلاپ قويغان ئات ئوت چىشلىمەستىن تىنماي بېشىنى سىلكىمەكتە. ئاشلىقلار ئىچىدىكى چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازلىرىنى ئاران قوزغىلىۋاتقان ئىسسىق شامالار، ھورۇنلۇق بىلەن

خېلى يەرلەرگىچە ئېلىپ كېتىدۇ. «چىڑ - چىڑ - چىڑ» قىلىپ تىنماي كېلىۋاتقان بۇ ئاۋازلار مەتنىيازنىڭ غەشلىكىنى كەلتۈرىدۇ. ئاپتاپتىن قېچىپ يوغان قېرى ئۇزۇمنىڭ سايىسىگە كېلىۋالغان بولسىمۇ ھېچ چىداپ بولمايدىغان ئىسسىقتىن خەۋەر بېرىپ تۇرىدىغان بۇ ئاۋازمۇ ئۇنى قىينايتتى.

— ھە — ھىم، ھەممە نەرسە كۆيۈپ كېتىدىغۇ مۇنداق ئىسسىقتا، — دەپ غودۇكشىدى مەتنىياز، ئۇزۇمنىڭ شېخىدا قونۇپ تۇرغان توڭ قاغىغا قاراپ. ئونلاپ يىللاپ ئۆزىۋۇر سۈرگەن بۇ قېرى قاغا شورلىشىپ كېپەك ئۆرلەپ كەتكەن تۇمشۇقىنى كېرىپ، ھەلقىمىنى لىپىلدىتىپ تۇراتتى. مەتنىياز بولسا، تەر پۇراپ كەتكەن كۆڭلىكىنى كۆكاتقا ئوراپ بېشىغا قويغان. يالىڭاچ دۇمبىسىنى نەم يەرگە چاپلىغان ھالدا ئوڭدا ياتاتتى. ئۇنىڭ يۇمشاق تېنىگە چاۋا - چانقاللار پېتىپ بېزەك چىۋىنلەر بولسا، ئۇ يېرىدىن قوغلىسا، بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلاتتى. مەتنىيازنى بۇ يىل ئەتىيازدىن بېرى جان - جانۋارلارمۇ، مېھنەتمۇ، مانا ھازىرقىدەك ئىسسىقمۇ قىيناۋاتىدۇ. بۇ ھېچ يالغان ئەمەسقۇ. ئەنە شۇ ھاسراۋاتقان قېرى قاغا مەتنىيازنى بوزەك ئەتمىگەنمىدى.

يېرىم پۇتلۇق يەرگە قوناق تېرىسا پەقەت 23 تۆپ ئۇنۇپ چىقىپتۇ. ئەسلىدە ئۇ يەرگە يېرىم چېلەكچە قوناق چاچقانىدى. مىڭلاپ - مىڭلاپ دانلار قېنى؟ ئۇزۇمنىڭ شېخىدا ئولتۇرغان مۇشۇ كاساپەتلەر يەپ كەتتى - دە، قاغىنىڭ پەيسىز لىپىلداپ تۇرغان ھەلقىمىگە قاراپ يېتىپ مەتنىيازنىڭ ئازراق ئاچچىقى كەلدى.

— قاناتلىرىڭ كۆيۈپ كەتسۇن! ھارام تاماق! — دېدى - دە، ئەلەم بىلەن، — ئۇنى كۆزۈمۇ كۆرمىسۇن، دېگەندەك قىلىپ، دۇم ئۆرۈلۈپ يېتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىراپ پات - پات يۇمۇلۇپ قالسىمۇ، خىيالىنى ئوردۇالغان پۇشايمان ۋە ئېغىر ھەسرەتلەر، بۇنى ئازدەپ چىۋىنلەرنىڭ گىژلىداپ

غدىقلاشلىرى ئۇنىڭ ئۈيقۇسىغا ئارام بەرمەيتتى. مەتنىياز ئۇ-
ساپ كەتتى. ئۆپكىسى قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن قېلىن لەۋ-
لىرىنى يالاشقا باشلىدى. ئۇ قىرىق ياشقا كىرىپ بۇگۈنكىدەك
تەشنالىق ئازابىنى تارتمىغانىدى. تەشنالىق ھېلىقى بىز كۆرۈپ
ئۆتكەن قىچىغا ئوغاق سېلىش بىلەن باشلانغان. مەتنىيارنىڭ
تەلىيىگە يېقىن ئەتراپتا ئىقتىۋاتقان مۇزدەك سۇمۇ يوق ئىدى.
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆسكىلەڭ ئوتلار قاپلىغان ئىرىق ئويمانلىق
رىدىكى توختام سۈلارنى ئىچىۋېرىپ ئېغىرلىشىپ كەتتى. تەشـ
نالىققا كىم چىدايدۇ. سۇ ئىچىش كېرەك ئىدى. بىراق مۇشۇ
ئۇرقىدا ھېلىقى توختام سۈلارمۇ ئىسسىپ كەتتى. چوڭ ئۆستەڭگە
باراي دېسە، بۇ پېژغىرما ئاپتاپتا ئالتە - يەتتە يۈز مېتر يول
مېڭىش كېرەك. مەتنىياز بولسا، ئۇ يەرگە بېرىشقا جۈرئەت
قىلالمايدۇ. ئۇ شەھەردىن يېزىغا چىقىپ قالغىنىغا پۇشايمان
قىلاتتى. مېھرىبان مەرھۇم ئانىسىنى يادىغا كەلتۈردى. يالغۇز
ئوغۇل بولغىنى ئۈچۈن ئانىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراق بولۇپ
ئەكە ئۆستۈرگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەتنىيازغا دېھقانچىلىق
ئىشىغا كىرىشكەن بىرىنچى يىلى زەي ساپىن يەردە يۇمشاق
قۇرتتەك مىدىرلاپ ئۆتكۈزگەن يىللىرىغا، يەنى قىرىق يىللىق
ئۆمرىگە ھېچ ئوخشمايتتى. «بۇ مۇشەققەتلىك دۇنياغا نېمىشقىمۇ
تۇغۇلغاندىمەن؟ كاشكى كىچىك چاغدىلا ئۆلۈپ كەتسەمچۇ، بۇ
دەردلەرنى تارتماس ئىدىم» — دەپ ئويلىدى ئۇ.

بۇ يېڭى دېھقان مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە ھەمىشە خىيال قىل-
سىمۇ، لېكىن ئۆيلىنىشكە جۈرئەت قىلالمىغان. شۇنىڭ ئۈچۈن
ھازىرقىدەك ئۇسسىغان چاغدا سوغ چاي ئەكىلىپ بېرىپ ھالىدىن
خەۋەر ئالىدىغان خوتۇنىمۇ يوق. دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان
ئات، كالا ھەم قوش جابدۇقلىرى ھەتتا ئوخۇم بېرىپ ئۇرىدىغان
بىرەر توخۇسىمۇ يوق. پەقەت دېھقانچىلىققا كېرەك بولىدىغان
ئەپچىل بىر دانە كەتمىنى، بۇگۈن بىرىنچى قېتىم قىچا ئورۇشقا

ئىشلەتكەن ئەنە ئاۋۇ باش تەرىپىدە تۇرغان ئۇزۇمە ياغىچىغا سانجىقلىق بىر دانە ئۆتكۈر ئوغقى ۋە ئىككى دانە تاغرى بار. ئەمما دېھقانچىلىق ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان يىرىك جابدۇقلىرى بولمىغان بىلەن يېزىدىكى دېھقانلارنىڭ ھېچقايسىسىدا يوق بىر مۇنچە جابدۇقلىرى بار ئىدى.

سىلەر مۇشۇ يېزىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېرىقنى ياقىلاپ ماڭ. ساڭلار كوچا تەرەپتىكى تاملىرى ئۆرۈلۈپ ئوت بېسىپ كەتكەن 5 — 6 تۇپ ئاچچىق ئۆرۈكى بار، ئوتتۇرىسىدىكى غوللىرى قۇرۇپ قالغان، لېكىن تۇۋىدىن يەنە قويۇق شاخلاپ چىقىۋاتقان كىچىككىنە شاپتۇللۇق باغنى كۆرىسىلەر. باغنىڭ شىمالىدىكى دالىنى ئۆرۈلۈپ كېتىپ، يالغۇز قالغان بىر ئېغىز ئۆيگە كىرىپ قاراپ بېقىڭلار: ئوچاقتا داتلىشىپ كەتكەن كىچىككىنە بىر قازان ئېسىقلىق تۇرىدۇ. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر كىشى ياتقۇدەك ئورۇن بوش بولۇپ، ئاتنىڭ توقۇمىچىلىك بىر پارچە يىرتىق كىگىز سېلىقلىق، كىگىز يەرگە چاپلىشىپ كېتىپتۇ. ئەتىمالىم بۇرۇن ئاق بولۇشى كېرەك. لېكىن ھازىر ئۇنداق دېسە ھېچ كىشى ئىشەنمەيدۇ. چۈنكى چاڭ - توپا ۋە كۆيۈندىلەرنىڭ دەستىدىن قارامتۇل كۆل رەڭ بولۇپ قالغانىدى. ئۆينىڭ توغرا كەلگەن بىر يېرىدە تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ئۈچۈن كېرەكلىك ئۇرلۇك جابدۇقلار بىر - بىرىگە ئارىلىشىپ چېچىلىپ ياتىدۇ. قازان بېشى ۋە ئويۇقلارغا بۇرۇنقى زامانلاردىن قالغان تۆمۈر قوتىلار، دات باسقان سۇنۇق ئۇستىرىلار، ئوششاق ۋېنتا، گايكا، ئەسكى تاقا ۋە مىخلار تاشلاپ قويۇلغان. ئويۇقتا قېلىن، چۆرىسى قىرچىلىپ ياغلىشىپ كەتكەن كونا جەڭنامە كىتابىدىنمۇ ئىككىسى ئۇرىدۇ. تورۇسنىڭ ھەر تەرىپىدە ۋە ئىسلىشىپ كەتكەن تاملاردا ئېسىقلىق ئۇرغان قول ھەرە، ياغاچ تېشىدىغان ئۇشكە، قېلىپنى تارتىپ چىقىرىدىغان بولجۇرغا ئوخشاش نەرسە-لەرگە ئۆمۈچۈكلەر تور باغلاپ كەتكەن.

مەتنىيازنىڭ تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ھۈنەرلىرىگە قولى كېلىدۇ. ئۇ موزدۇزلۇق قىلسا، ئۆتۈكلەرنىڭ قېلىپىنى ئۆزى چاپىدۇ. بەلچە، بورەندە، بېگىز، يېڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسىۋالىدۇ. ئەگەر ساتىراشلىق قىلسا، ئۇ-نىڭ ئۈرىدىن تارتىپ تا قۇلاق كولىغۇچقىچە بولغان جابدۇقلىرىنى ئۆزى ياسىۋالىدۇ.

ئۇ مەھەللىدىكى كىشىلەرنىڭ ئايلىغ كىيىملىرىنى ياماپ-داس - چېلەكلىرىنى تۈزىلەپ، سۈنىغان لىگىگىرچاق ۋە بۈغا - جاۋىنلىرىنىمۇ تۈزەپ بېرىدۇ. لېكىن ھەق بەرسە تالاشماي ئالىدۇ. ھېچ نەرسە بەرمەي قۇرۇق رەھمەت دەپ قويسىمۇ خۇشال بولۇپ قالىۋېرىدۇ. بىرەر چىنە قايماق چاي، ياكى تاماقتا قېچە قىرىپ قويسىغۇ تاغدەك خۇش بولۇپ كېتىدۇ. لېكىن تاما قىلىپ ھېچكىمنىڭ ئىشىكىگە بارمايدۇ. قىسقىسى، ئۇنىڭ پايدا - زىيان بىلەن ئانچە كارى بولمايدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم ئىدى. شۇ-داق بولسىمۇ كۆپ كىشىلەر مەتنىيازغا نەرسىلىرىنى ياسىتىشقا ئانچە قىزىقمايتتى. بۇنىڭ سەۋەبى نېمىدۇ؟

مەتنىيازنىڭ ئەسلى كەسپى ساتىراش، ئۇ ھۈنەرنى شە-ھەردە دادىسىدىن ئۆگەنگەن ۋە دادىسىنىڭ ھەيدەكچىلىكى بىلەن ئون نەچچە يىل داۋام قىلغان. بوشىشپ كېتەي دېگەندە قۇلە-قىدىن سوزۇپە بۇراپ - بۇراپ قويىدىغان دادىسى ئۆلگەندىن كېيىن، ئۇ ھۈنىرىنى تاشلاپ، ساتىراشلىق قىلىدىغان دۇكانىنى گازىر - پۇرچاق ساتىدىغان تەنزە قىلىۋالدى. بۇ تەنزە ئاز كۈندە قۇرۇق بولۇپ قالدى. كېيىن ئەتىيازدا مەتنىياز ئۆزى ياسىغان تۈرلۈك لەگلەگلەر بىلەن يەنە ئېچىلدى. لېكىن بۇ نەرسىلەر بىلەن دۇكان ئىجارىسىنى تۆلىيەلمىگىنى ئۈچۈن ئىگىسى ئۇنى قايتۇرۇۋالدى. شۇندىن كېيىن ئۇ بۈنگىدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن دادىسىدىن مىراس بولۇپ قالغان يېزىدىكى ھېلىقى بىر ئېغىز ئۆيى بار كىچىك بېغىغا كۆچۈپ چىقىۋانىدى.

مەتنىياز ھەر نەرسىگە زېھىن قويۇپ يۈرگەنلىكتىن كۆزى كۆركەنلا ئىشنى قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراشلىقتىن باشقا ھۈنەرلەرنى دېھقانلارنىڭ ھاجەت بولۇشىغا قاراپ تەجرىبىدە ئۆزلىرىدىن ئۆگىنىۋالغان. بىراق باشلىغان ئىشنى ئاخىرغىچە داۋام قىلدۇرالمايتتى. ئەگەر ئۇ ئاندا - ساندا بىر ئىشنى پۈتتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇ يېگىرمەئوتتۇز قېتىم ئۆزگەرتىپ، تاشلىۋېتىپ، ئىگىسى زېرىكمەي كېلىپ تۇرۇۋالغاندىن كېيىن پۈتكەن ئىش بولاتتى. بىردېھقان مەتنىيازغا ئېرگولو ھارۇنىڭ بىر چاقنى تۈزىتىش ئۈچۈن بېرىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئالتە ئايداۋامىدا قاتراپ يۈردى. بىر نەچچە قېتىم يالۋۇرۇپ، بىر نەچچە قېتىم تىللىدى. مەتنىيازنى تىللىساڭمۇ، ياخشى گەپ قىلساڭمۇ ھېچىيىلا تۇرىدۇپ بېرىدۇ. شۇنداق بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ھېچ كىشى ئۇرۇشالمايدۇ - دە، ئەلۋەتتە.

ھەر ھالدا بۇ دېھقان مەھكەم تۇرۇۋالغانلىقتىن چاق پۈتۈپ كەتتى. مەتنىياز بەزى ۋاقىتلاردا دېھقانلارنىڭ چاچلىرىنى چۈشۈرۈپ، ساقال - بۇرۇتلىرىنى ياساپ قويىدۇ. ئۇنىڭغا باش چۈشۈرتكەن كىشىنىڭ ئالدىراش ئىشى بولماسلىقى ۋە ئۆزىنۇزېرىكمەسلىكى كېرەك. ئۇ ئىشكىنىڭ ئالدىدىكى تاشتا ئولتۇرغان كىشىنىڭ بېشىنى ئاۋۋال ئون - ئونبەش مىنۇتقىچە قورۇق ئۇۋۇلايدۇ. كېيىن ئوچىمىغا سۇ ئېلىپ ئۇشتاق قوللىرىنىڭ ئارىسىدىن ئېقىتىپ يەنە ئۇۋۇلاشقا باشلايدۇ. بۇ ھەرىكەت خېلى ۋاقىتنىچە داۋام قىلىپ چاچ ئالدۇرغۇچىنىڭ قۇلاق چۆرىلىرى ۋە قاشلىرىنى بويلاپ يۇندا ئېقىپ كۆڭلەكلىرىنى ھۆل قىلىۋېتىدۇ. ساتىراش بولسا ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەستىن ئەزىلىك بىلەن جەڭنامە قىسسىلىرىنى سۆزلەۋېرىپ، قوللىرىنىڭ توختاپ قالغانلىقىلىرىنى سەزمەي قالاتتى. تاكى تاش ئۈستىدە مۇكچىيىپ ئولتۇرغان كىشى:

«ئۇستام چاچ قورۇپ كەتتىغۇ» دېگەندىن كېيىن مەتنىياز

یەنە ھۆلدەپ ئۇۋۇلاشقا كىرىشىدۇ ۋە شۇنىڭ بىلەن تەڭلا تۈگىمەس قىسىلىرىنى داۋام قىلىشقا باشلايتتى.

— پادىشاھى جەمئىيەت لەيلىۋەشكە ھەممە نەرسىلىرىنى ئۇتتۇرۇپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ چىرايلىق خوتۇنى مەلىكە دىلىۋۇزنى قىمارغا تىكتى. لەيلىۋەش بۇ نازىنىن پەرىزاتنىمۇ ئۇتتۇۋالدى - دە، ھى، ھى، ھى ...، — ئۇ، ئۆزىنىڭ گېپىگە ئۆزى ھوزۇر قىلىپ كۈلەتتى. لېكىن قاراپ تۇرغان كىشىگە ئۇنىڭ كۈلكىسى بىلەن يىغىسىنى ئاجرىتىۋېلىش تەس ئىدى. ئۇنىڭ پىتە كۆزلىرى پۇرۇلۇپ، ئۇچلىرى جاۋغىيىغا ئېگىلىپ تۇرىدىغان كىچىككىنە شالاڭ ساغۇچ بۇرۇتى كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى. ئۇ بېشى سەل ئالدىغىراق ئېگىشكەن، ئۇيقۇغا مايىل مۇلايىم قىياپەتلىك چاقچاقچى ئادەم ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھېچكىم ئارتۇق يامانمۇ كۆرمەيدۇ ۋە كىشىنىڭ ئىچىنى پىشۇرىدىغان ئىشلىرىنى كۆرگەندە زاكىلىق قىلىپ كۈلمەيمۇ تۇرالمايدۇ. ئەمما ئۇ باشقىلارنى ۋە ئۆزىنىمۇ ھەجۋى قىلىپ يۇرىدۇ.

كادىرلار يەر ئىسلاھاتىدا مۇشۇ مەھەللىدىكى زومىگەر پوھىشچىكىنىڭ 550 ۋوچە يېرىنى كەمبەغەل دېھقانلارغا بۆلۈپ بەردى. مانا شۇ يەردىن مەتنىيازغىمۇ يەتتە - سەككىز چارەك ئۇرۇق بارىدىغان بىرنەچچە يەر ھېسابىدىكى بىر ئىنتىز تەگكەنىدى. مانا ئۇ قىرىق ياشقا كىرىپ بۇ يەرگە بىرنەچچە قېتىم دېھقانچىلىق قىلدى. «دېھقانچىلىقنى مەتنىياز قىلدى» دەپ ئېيتساقمۇ، لېكىن ئۇ يەرنى ھەيدەشكە جۇرئەت قىلالمىغانىدى.

پۈتۈن جانلىقتا ھايات زۇقىنى قوزغاتقۇچى ئەتىيازنىڭ يېقىملىق شامىلى ئۇچۇپ تۇرغان بىر ئەتىگەنلىكى، مەتنىياز ئىككى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ چىرايلىق تەكشى ئىنتىزلارنى تاماشا قىلىپ ئايلىنىپ يۈرەتتى. كۈن بارغانسېرى ئىسسىتىشنى كۈچەيتىۋاتقان نۇرلىرىنى يەرگە سېخىيلىق بىلەن چاچاتتى. كۆپ پۇشۇپ تاۋلىنىۋاتقان ئىنتىزلاردىن نەم توپىنىڭ پۇرىقى بىلەن

شۇاقنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى كېلىپ دىماغقا ئۇرۇلاتتى.

قىشچە ھەربىكەتسىز ياتقان قۇرت - قوڭغۇزلار ئۇچەك لىرىدىن چىقىپ يېڭىدىن ھەربىكەتكە چۈشمەكتە. ئىسسىقراق جايلارغا قىشلاپ كېلىش ئۈچۈن كەتكەن ئۇچار قاناتلارمۇ قايتىپ كېلىپ، يېزىچە قىلىدىغان ئىشلىرىنىڭ پىلانىنى تۈزمەكتە. دېھقانلار بولسا، قوش ھازىرلىقىنى جىددىي قىلماقتا. مانا بۇگۈن يېڭى دېھقىنىمىزمۇ ئېتىز قىرىدا تۇرۇپ، «بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدىكىن؟» دەپ باش قاتۇرۇۋاتقاندا يېنىغا كېلىپ قالغان ھەمرانى سەزمىدى.

— خوش ئۇستام! بۇ يەرنى نېمە قىلماقچى بولۇۋاتىدىلا؟ — دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ.

— ئوتتۇرىسىنى باغ، چوڕىسىنى تاغ قىلايمىكىن دەۋاتىمەن، قانداق دەيسىز ھەمراجان، — دېدى چاقچاق قىلىپ مەتنىياز.

— بېغىڭىزغا پاتمايدىغان قالغان ياۋا چۆپلەرنى كۆچۈرۈپ كېلىدىكەنسىز - دە، ئۇنداقتا.

— «بوزچى ھالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ» دېگەندەك بىزگە قالغان ئىش شۇنداق بولمايدۇ نېمە بولىدۇ دەيسىز.

مەتنىياز كىشلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىنىڭ بىپەرۋالىقىنى مىس - مىسلىقىنى قىزىقچىلىق قىلىپ ئېيتىۋېرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ: «مەن دېرەش تۇتسام، ئۇنىڭ ئۈچى ئۆتۈكنىڭ چەمىگە كىرىپ ئۇخلاپ قالىدۇ» دەيتتى. ھەمرا مەتنىيازنىڭ شۇنداق ئوچۇق كۆڭۈللۈكىنى ياخشى كۆرەتتى. لېكىن ئۇنىڭ قاملاشمىغان ئىشلىرىنى دايىم تەنقىد قىلىپ، جىددىيراق ئىش قىلىشقا ئۇندەيتتى.

— قولىڭىزدىكى چاشقان مايالىرى سوۋۇپ قالدى. ئاغزىڭىزغا سېلىۋەتسىڭىزچۇ، — دېدى ھەمرا، مەتنىيازنىڭ خىيلىدىن

بىرى چەكمەي ئالمىسىدا تۆتۈپ تۇرغان ناسۇپىلىغا شەرەت قىلىپ، — نا ئۇمىد شەيتاننىڭ ئىشى، بۇنى ئۆزىڭىز ياخشى بىلىسىز.

مەتنىياز ناسۇالنى كالپۇكىنىڭ ئاستىغا سېلىپ ئۇنى تىلى بىلەن تۆۋەنگە باستى. ئورۇنلاشمىاي قالغان ئىككى دانىسىنى پۇركىۋېتىپ غەلىتە ئاھاڭ بىلەن سۆزلىدى.

— بۇ يەرنى نېمە قىلسام بولىدىكىن؟ ئالىدىغان خېرىدار بولسا، سېتىپ راسا ياغ چاينۇالايمىكىن - تاڭ.

ھەمرانىڭ ئاپتاپتا پىشىپ، گىرده نانده‌ك قىزارغان يۈزى جىددىي تۇس ئالدى. ئۇ قوي كۆزلىرىنىڭ ئۇستىدىكى قويۇق قارا قاشلىرىنى چىمىرلىتىپ:

— پارتىيە كەمبەغەللەرگە يەرنى سودىگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن بەرمىدى، دېھقانچىلىق قىلىش ئۈچۈن بەردى، — دېدى.

— شۇنداق، شۇنداق.

— ھە، شۇنداق بولسا بۇ يەرگە بىر نەرسە تېرىڭ - دە ھوسۇلنى ئېلىپ ئۇنى يەمسىز ياكى سېتىپ ياغ ئېلىپ چاينامسىز، ئۆزىڭىزنىڭ ئىختىيارى.

— يەنە ئېلىپ ساتىمەن دەپ يۈرگۈچە ياغنىڭ ئۆزىنىلا تەرمەيمەنمۇ، — دەپ خىقىراپ كۈلدى مەتنىياز.

ھەمرا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاۋۇال چاقچاق دەپ چۈشەندى. كېيىن قىچا تەرمەكچى بولغىنىنى بىلىپ كۈلۈپ كەتتى.

— مەيلى ئۇستام بۇ يەرگە قىچا چېچىڭ، — دېدى ھەمرا قوغۇشۇندەك ئېغىر ئالقىنى بىلەن مەتنىيازنىڭ يەلكىسىگە ئۇرۇپ.

— مەن ھەيدەپ ئۇرۇقنىمۇ چېچىپ بېرىمەن. سىز بىر چىلەك قىچا تاپسىڭىزلا ئىش پۈتىدۇ.

مانا شۇندىن بېرى ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن مەتنىيازنىڭ دېھقانچىلىقى باشلانغاندى. ھەمرا ئۇنىڭ يەتتە - سەككىز چارەكلىك ئېتىزىنى ھەيدەپ قىچا چېچىپ بەردى. بۇنىڭ

بەدىلىگە مەتنياز بىر پارە توپلىي تىكىپ بەرمەك بولۇپ ئۆز - ئۆزىدىن ۋەدە بەرگەنىدى.

مەتنياز بىر باي دېھقانغا لىگىلىچاق ياساپ بېرىپ، ئۇنىڭ دىن ئىون قاداق كۆممىقوناق ئالغان. بۇنى يەنە بىر دېھقانىنىڭ ئۆتۈكىنى ياماپ بېرىپ بىر پۇتلۇق يەرگە چاچقۇزغانىدى. قوناقلار ئۇنمەي قالدى. ئەمما قىچىسى ياخشى ئايىنىپ، ساپ سېرىق گۈللەپ ئۆزىگە خاس بولغان يېقىملىق پۇرىقىنى چاچاتتى. قالغان بىر پۇتلۇق يەرگە بولسا، ياڭيۇ تېرىيمەن، قوغۇن تېرىيمەن دەپ يۇرۇپ ھېچ نەرسە تەرمەي ئاق تاشلىۋەتتى. مەتنيازنىڭ دېھقانچىلىق توغرىسىدا يېزىچە قىلغان ئىشى قىچىغا ئوچ قېتىم سۇ ئوتۇش بولدى. سۇ ئوتۇشمۇ ناھايىتى ئاسان ئۆتتى. چۈنكى مەتنيازنىڭ پۇتۇن ئېتىزى پەقەتلا ئىككى ئېچىقتىن سۇغىرلىنىدىغان بولۇپ، قىچا تېرىلغان جاي بىر ئېچىقتىلا سۇغا قانغانلىقتىن ئۇنىڭغا جاپا تارتىپ تۇغان سېلىشقىمۇ توغرا كەلمىدى. ئۇ كېچىسى سۇدىن قورقاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇچىلا قېتىم كۈندۈزى سۇ ئوتتى. ئەمما بىرىنچى قېتىم سۇ ئۇنىڭغا بوي بەرمەي، يوللارغا، باشقا كىشىلەرنىڭ ئېتىزلىرىغا قېچىپ كېتىپ نۇرغۇن ئاۋارە قىلغانىدى. شۇ كۈنى ئۇ سۇغا، پاتاقلارغا نەچچە قېتىم يىقىلىپ چۈشۈپ، كىيىملىرى چۆپ - چۆپ ھۆل ۋە لاي ھالدا كىشىلەرگە كۆرۈنمەي ئۆيگە ئاستا كىرىۋالغان. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ باشقىلارنىڭ ئاز - تولا تاپا - تەنە سىدىنمۇ قۇرۇق قالمىغانىدى. بۇ تەنىلەرگە ئۆز لايىقىدا چاقچاق ئارىلاش: «شەيتاننىڭ شەپتول يېگىنىگە ،،مەن ھەيران» دېگەندەك، بۇ سۇنىڭ باشلىغان ئېتىزدىن ئېشىپ، باشقىلارنىڭ يېرىگە كەتكىنىگە ھەيران — ئۇكا، ھى ... ھى ... ھى ... دەپ ئۇگەتكەنىدى. مەتنياز كېچىسى سۇدىن قورققان بولسا، مانا ئەمدى قىچىنى ئورۇيدىغان ۋاقتىدا كۈندۈزى ئاپتاپتىن قورقۇپ، «ئۇزمە پىش، ئاغزىمغا چۈش» دەپ، ئەنە سايىدە ئوكدا ياتىدۇ.

ئۇ بەشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ يىراقتىكى ئېتىزلارغا قارىغان ئىدى؛ ھەمكارلىق گۈرۈپپىسىدىكى دېھقانلارنىڭ بولۇق بۇغدايلىرى باشلىرىنى ئېگىشىپ، ئاپتاپتا ئالتۇنسىمان تاۋلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ئېتىزنىڭ بىر چېتىدە بىر قانچە كىشىلەرنىڭ تىنماي قىمىرلاۋاتقانلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار ھەمكارلىق گۈرۈپپا ئەزالىرى بولۇپ، تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن بۇغدايلارنى يىغىۋېلىش ئۇچۇن مۇزاكىرە ئۆتكۈزگەن. بۇگۈن تاڭ يورۇش بىلەن ئۆمۈلۈكتە قىزغىن ئومىغا چۈشكەنىدى. بۇ ئادەملەرنىڭ تىنمىسىز ھەرىكەتلىرى، ئۇنى ئاز دېگەندەك ئارىلاپ ئويۇن - چاقچاقلىرى، جاراڭلىق ناخشىلىرى ئۇنى بىر چەتتىن ھەيران قالدۇرسا، يەنە بىر چەتتىن بۇ خىل زېرىكىشنى يوقىتىش ئۇچۇن ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. ئۇ غەمكىن كۆزلىرىنى ھەمكارلىق گۈرۈپپا ئەزالىرى ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئېتىزدىن قاچۇرۇپ، باشقا تەرەپكە تاشلىغانىدى: ئېگىز ئۆسكەن قارامتۇل يېشىل، كەڭ يوپۇرماقلىق قوناقلارنى، قوغۇنلۇق باراڭلىرىنى، ئېرىق ياقىسىغا بېسىپ قويغان ئوت دۆۋىلىرىنى كۆردى. ئېرىق بويىدىكى چىغىر يول بىلەن بىر نەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ قولىدا چېلەك، بەزىلىرىنىڭ مۇرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان - يوغان بوغما قاپاقلار بار ئىدى. ئۇلار، ئەلۋەتتە، ھەمكارلىق گۈرۈپپا ئائىلىلىرىدىكى خوتۇنلار بولۇپ، ئومۇمىي ئورۇۋاتقان گۈرۈپپا ئەزالىرىغا قايماقلىق ئەتكەن چاي، نان ۋە كېچە قاينىتىپ سوۋۇتۇپ قويغان سوغۇق چايلارنى ئېلىپ كېتىپ باراتتى. مەتنىياز ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىپ بارغان قىزدىل كۆڭلەكلىك خوتۇننى تونۇدى. ئۇ ياغلىقىنى چېكىلەۋېلىپ، قولىقىغا قاندىقتۇر گۈللەرنى قىستۇرۇپتۇ. ئەتراپتىكى خوتۇنلارغا چاقچاق قىلىپ، ھارغىچە كۈلدۈرۈۋاتىدۇ. مەتنىياز ھەمراىلىك سۈكلىسى بۇ خۇش چاقچاق ئىززەتخانىنىڭ ئەتكەن مەززىلىك تاماقلىرىنى يەپ، قايماقلىق چايلىرىنى بىر قانچە قېتىم ئىچكەن. قېنى مۇشۇ تۇرقىدا ئاشۇ قاپاقتىكى مۇزدەك سوغۇق چايىنى ئەكىلىپ بەرسە

ئەجەب ياخشى بولاتتى. مەتنياز تەلمۇرۇپ قاراپ تۇرغان بىلەن نومۇس يار بەرمەستىن ۋارقىراشقا جۇرئەت قىلالمىدى. ئۇ قۇ- رۇپ كەتكەن تامىقىغا تىقىلىپ قالغان يامان نەپسىنى باستى - دە، بېشىنى يەنە ئاستا جايىغا قويۇپ ئىززەتخانىنى ئويلاشقا باشلىدى. ئىززەتخان ئەجەب كىلىشكەن قاۋۇل چوكان. ئۇ ئاكسىغا ئوخشاشلا نامراتلارغا شەپقەتلىك. نەمىشقا خۇدايىم شۇنداق خوتۇنلاردىن بىرەرىنى «ئال قۇلۇم» دەپ بېرىۋاتمايدىغاندۇ؛ مەتنياز ئىززەتخاننىڭ ئاكسىنىڭكىگە ئوخشاش قارا ئەگمە قاشلىرىنى، قويۇق كىرپىكلىك قوي كۆزلىرىنى، ئانارەك مەڭزلىرىنى، كىلىشكەن سۇمباتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۇردى. ئۇ ئەتىياز ئىززەتخاننىڭ پۇتىنى چىگە بىلەن ئۆلچەۋاتقاندا دوملاق پاچىقى تېگىپ كېتىپ بىلىكىنى ئىسسىتىۋەتكەنلىكى يادىغا چۈشۈپ بىئارام بولدى. ئۇ ئىززەتخاننىڭ يۈيۈپ يېيىپ قويغان كۈللۈك چىت كۆڭلىكىنى كۆرگەندەمۇ، ئۆزىدە قانداقتۇر غەلىتە ئىسسىق بىر تۇيغۇ پەيدا بولىدىغىنىنى بىلەتتى. ھەتتا ئىززەتخانغا تىكىۋاتقان توپلىيىمۇ تېخى ئۇنىڭ پۇتىغا سىپىلماي تۇرۇپ، ئۆيدىكى پۇتۇن نەرسىلەردىن باشقىچىرەك يېقىملىق كۆرۈنەتتى. پات - پات «مۇشۇنى كىيىدۇ - ھە» دەپ ئالقىنى بىلەن ئاستا سىلاپ قويۇاتتى. غۇلجا خۇرۇمىدىن تىكىلگەن بۇ توپلىينىڭ راسكالىقى 4 - ئايدا پۇتۇپ، 5 - ئايدا قىلىپقا تارتىلغانىدى. چەمى چاپلىنىپ، پاشنىلىرى سۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن ئەمدى پەرداز قىلىپ قىلىپتىن چىقىرىشلا قالغاندىلا تاشلىنىپ قالدى. مەتنياز توپلىينى مۇشۇ چاغقىچە ئاپىرىپ بەرمىگەنلىكىگە خجالەت بولۇشقا باشلىدى. ئۇ يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ خوتۇنلار كەتكەن تەرەپكە ئۇزاق قاراپ ئولتۇردى.

2

مەتنياز قىچا ئورۇنشى توختىتىپ ئىززەتخاننىڭ توپلىينى

پەرداز قىلىپ چىقاردى. ئەمدى توپلىنى ئىگىسىگە ئاپىرىپ بېرىش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى - دە، ئۇنى ئالقىنىغا قويۇپ بىر دەم قاراپ تۇردى. ئاجايىپ ياخشى پەرداز قىلىنىپتۇ. قارىماسىن بۇنىڭ پارقىرىقىنى! ئۇ توپلىنىڭ تۈمشۇقىنى يېڭى بىلەن يەنە بىر قاتار سۈركەپ، قارىگۈل تېگىپ كەتكەن كىر ياغلىقىغا چىگدى. ياغلىقتىن تەر پۇرىقى، توپلىيدىن بولسا مۇم پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى.

كەچقۇرۇن ھەمرانىڭ پۈتۈن ئائىلىسى كاۋا بارىگىنىڭ ئاستىغا يىغىلىپ ئاش ئىچىۋاتقاندا مەتنىياز توپلىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ باردى. ھويلىغا كىرىش بىلەنلا ئۇنىڭ دىمىغىغا يۇمغاق سۈت ۋە پىننە كۆكى سېلىنغان سۈيۇقئاشنىڭ مەززىلىك پۇرىقى كېلىپ تەگدى.

ھەمرا خۇشال قارشى ئېلىپ:

— ئوھۇ قېنى — قېنى ئۇستام بۇياقتا! — دەپ مەتنىيازنى جوزىغا تەكلىپ قىلدى، — ئاتلىرى ھېرىپ قالغىلى تاس قاپتۇ - دە.

— خوش — خوش، مەن قايتاي، — دېدى مەتنىياز توپلىنى سۈنۈپ، — مانى ئېلىپ كېلىۋېدىم.

ئىززەتخان كۈلۈمسىرەپ كېلىپ توپلىنى ئالدى، ھەمرا بولسا مەتنىيازنىڭ قولىدىن تارتىپ جوزىغا ئولتۇرغۇزۇۋېتىپ:

— بۈگۈن قاياقتىن كۈن چىقتى ئۇستام؟ — دەپ سورىدى

— راستىنلا مەن تېخى قوم چېچەكلىگەندە، تۆگىنىڭ قۇيرۇقى يەرگە تەگكەندە پۈتەمدىكىن بۇ توپلىي دەپ يۈرەتتىم، — دەپ چېقىشتى ئىززەتخان. مەتنىياز مۇندىق سۆز ئويۇنلىرىغا جاۋاب بېرىشكە خېلى ئۇستا بولسىمۇ ھازىرقىدەك ئەھۋالدا، بولۇپمۇ ئىززەتخانىنىڭ يېنىدا چاقچاق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھېچنېمە دېمەستىن قىزىرىپ ئاش ئىچىۋاتاتتى. باشقىلار بولسا، توپلىنى بىر قاتاردىن كۆرۈپ

ماختىشاتتى. ئاخىرى ئىززەتخاننىڭ تۆت ياشلىق ئوغلى ئەركىن بىر پاي توپلىنى ئېلىپ قاچتى. ئانىسى ئۇنى قوغلىغانىدى، قېچىپ بېرىپ مەتنىيازنىڭ قۇچىقىغا چىقىۋالدى.

— بۇنى ماڭا ئەكەلدىڭىز ـ ھە؟

— ھەئە.

— بۇنى مەن كىيىمەن ھە، ھەمىيا چوڭ دادا؟

— بۇنى ئاپاڭغا بېرىۋەت ئوغلۇم، مەن ساڭا بۇنىڭدىن چىرايلىق قىزىل توپلى ئېلىپ بېرىمەن.

— ئەكە! جېنىم بالام، ئۆيگە ئەكىرىپ قويايى.

— ھە تازا، ساڭا بېيىمەن.

ئىززەتخان بالىسىدىن توپلىنى تارتىپ ئېلىۋاتقاندا مەتنىيازنىڭ يۈزىگە ئۇنىڭ ئىسسىق ۋە يۇمشاق تىنىقى ئۇرۇلدى. مەتنىياز سىمابتەك تىترەپ كېتىشكە ئاز قالغان تېنىنى ئاران ـ ئاران توتۇۋالدى. ئۇ بۇ ھالەتنىڭ يەنە بىردەم داۋام قىلىشىنى تىلەيتتى. بىراق ئىززەتخان توپلىنى بالىسىدىن تارتىۋېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇستام ئانىسىنىڭ پۇرىقى سىڭىپ قالغان بالىنىڭ قۇلاقلىرىنى پۇراپ ئەركىلىتەتتى. كىچىك بالا بېشىنى سىلىغان ۋە ئۆزى بىلەن سەمىمىي خۇشخۇي مۇئامىلە قىلغان كىشىلەرگە ئامراق بولىدۇ. ئىززەتخاننىڭ ئوغلىمۇ ئۆزىنى قۇچىقىدا تۇتۇپ ئولتۇرغان بۇ يۇمشاق مۇئاملىلىك كىشىنى ئوبدان كۆرەتتى.

ئەركىن ئالتە ئايلىق ۋاقتىدا دادىسى ئۆلۈپ كېتىپ، ئانىسى ئۇنى ھەمرالارنىكىگە يانداۋۇپ ئېلىپ كەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتا مېھرىگە تەشنا بولۇپ ئۆسكەنىدى. ئىززەتخان بولىسا، ئېرى ئۆلۈپ كەتكەندىن بېرى تۆت يىل تۇل يۈرىدۇ. ئۇ بۇرۇنقى ئېرىنى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن يەنە باشقا تۇرمۇش قۇرۇشقا ئانچە قىزىقمايتتى. چىققان لايىقلارنىڭ بىرى ئۇرۇشقاقمىش، دىل ئازارى تارتىمەنمىكەن، بەزىسى بالىسى بارئىكەن، بالامنى پاتقۇزماسمىكەن، ئۆگەيلىك بولارمىكىن دەپ ئۇنىماي

قويياتتى. ئەمدى مەتنىيازغا كېلىدىغان بولساق، ئۇنىڭدىن بۇ تەرەپلەردە ئەندىشە قىلىشقا ئورۇن يوق ئىدى. بىراق ئىززەتخان ئۇستامنىڭ بوشاڭلىق ۋە بىپەرۋالىقىنى ياماق كۆرۈپ زادىلىق قىلاتتى. ئەگەر ئۇستام باشقىلارغا ئوخشاش دىدىلىراق بولۇپ ئەگەككە قاتنىشىدىغان بولسا ئەلۋەتتە ئىززەتخان ئۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشكە تەييار ئىدى.

ھەمرا ئاش ئىچىلىپ بولغان چىنىلەرنى دەستىلەپ نېرىراق ئىتتىرىپ قويدى - دە، مەتنىيازنىڭ قىچىسى توغرىسىدا گەپ باشلىدى:

— ئۇستام بۇ نېمە بولغىنى، قىچىنى، قاقشىتىپ يەنە تاشلۇۋېتىپسىزغۇ؟

— ئوما ئورۇشمۇ ھۇنەرگە ئوخشايدۇ، مەن بۇ ھۇنەرنى ئۆگىنەلمەيۋاتىمەن.

مەتنىياز ئۆزىنىڭ چىدامسىزلىقىنى «ھۇنەر» دېگەن سۆز بىلەن يېپىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ھەمرا ئۇنىڭغا سىيقىدا كۈلۈپ قاراش بىلەن:

— بىر تەرەپتىن قارىغاندا توپتوغرى، بىر تەرەپتىن قارىغاندا، مۇغەمبەر ئادەم - دە، سىز، — دېدى، — ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاپتاپقا چىدىمىدىم دەپ توغرىسىنى ئېيتىسىڭىز بولمامدۇ.

— ئەمدىغۇ شۇنداق، — دېدى مەتنىياز ھەمرانىڭ دەل ئۈستىدىن چۈشكەنلىكىگە خىجالەت بولۇپ، — ئەمما لېكىن ئاندىق ئورۇشتىمۇ گەپ بار ئىكەن. مانا قارىماسىز، — دەپ يۇغاق كېسىۋەتكەن قولىنى كۆرسەتتى.

ھەمرا ئۇنىڭ قولىغا قارىماستىن زەردە قىلىۋېراق سۆزلىدى:

— ئەلۋەتتە، ئوما ئورۇشنى بىلمىش كېرەك. ئۇنى ئاپتاپقا ۋە ئىشقا چىدىغان ئادەم بىر - ئىككى كۈندىلا ئۆگىنىپ كېتىدۇ. ئەمما بۇ خالىسا قىلىپ، خالىمىسا تاشلاپ قويىدىغان سىلىنىڭ

پوپۇش تىكىشلىرىگە ئوخشىمايدۇ. ھازىر بوشاڭلىق بىلەن ئۆتكۈر زۇۋۈتكەن ھەر بىر كۈن ئايلاپ قىلىنغان ئىشلارنى زايە قىلىۋېتىدۇ.

— شۇنداق — شۇنداق، بۇ توغرا. ئەمدى قانداق قىلسام بولىدىكىن؟

— مەن دەۋاتىمەنغۇ! ياپسام پىشامدىكىن، كۆمسەم پىشامدىكىن دەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىت ئەمەس، بۇ بەلنى چىڭ باغلاپ، ئورۇپ يىغىش كېرەك.

— يىغىشنىغۇ يىغارمەن. راستىنى ئېيتسام تەس كېلىۋاتىدۇ - دە.

— ھەي ئۇستام! — دېدى ھەمرا ئېچىنغان قىياپەت بىلەن، — ئاشلىقنى يىغىپ، تېپىۋېلىش ئۈنى يېقىتىپ قويۇشتىن ئوڭاي ئەمەس، ھەممىسىگە چىدام كېرەك، چىدام.

— غەيرەت لازىم دېسىلە.

— ھە، مانا ئەمدى تاپتىڭىز. غەيرەت كېرەك. ئۇنىڭ ئۈچۈن سەھەر تۇرۇپ، كۈن قىزىغىچە ئوما ئورىسىز. ئاپتاپ كۆيدۈرەي دېگەندە سېرىق سۆگەت سايىسىگە بېرىپ بىردەم ئۇخلىۋالسىڭىز مەيلى، سالقىن چۈشكەندە يەنە ئورىسىز، ھازىر بولسا كېچىسى ئايدىك. غەيرىتىڭىز جايىدا بولسا، ئايدىك كېچىسىمۇ ئورىسىز. كېچىسى قېچىنىڭ موسىنى پوشكالدەك يۇمشاپ قالىدۇ. ئورۇشقىمۇ ئاسان ھەم داتلىرى ئانچە چېچىلىپ كەتمەيدۇ، ئۆزىڭىزمۇ ئاپتاپتا كۆيۈپ كەتمەيسىز. شۇنداق غەيرەت قىلىۋەرسىڭىز ھەممە ئىش ئۆز ۋاقتىدا تۈگەيدۇ.

مەتنىياز قېچىنى ھەمرا كۆرسەتكەندەك ئورۇشقا غەيرەت قىلىدىغان يولۇپ ئۆيگە قايتتى. ئۇنىڭ بۇ غەيرىتى ھەمرانىڭ بەرگەن ئورۇنلۇق نەسىھەت ۋە مەسلىھەتمۇ ياكى ئىززەتخانىنىڭ ھېلىقى بالىسىنىڭ قولىدىن توپلىنىۋاتقان يۇزىنى سىيپاپ ئۆتكەن نەپىسمۇ بۇنىسى ئېنىق ئەمەس، ئىشقىلىپ

ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا بىر يېڭى قىزغىنلىق روھى كىرگەندى. بۇگۈن سەھەر قوپۇشنى نىيەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ئەل ياتقۇچە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى ياغاچتاگەپ سېتىشنى قويدى - دە، مەھەللە لىدىكى ھەممە كىشىدىن بۇرۇن يېتىپ قالدى. ئەمما مەھەللە دىكى ھەممە كىشى ئارام ئېلىپ، تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەندە مەتنىياز تېخى ئۇخلىمىغانىدى. ئۇ بىردەم پېشانىسىغا يېزىلغان قىچىنىڭ جاپالىق ئەمگىكى، بىردەم ئىززەتخانىنىڭ بايا يۇزىنى سىپاپ ئۆتكەن شېرىن ۋە ئىسسىق نەپىسى ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق جامالىنى خىيال قىلاتتى. بۇ ئاچچىق - چۈچۈك شېرىن خىياللار ئۇنىڭغا ئۇيقۇ بەرمەيتتى. ئاخىرى ئۇ بىر نەچچە قېتىم ئۇياق - بۇياققا ئۆرۈلۈپ يېتىپ باش توخۇ قىچقارغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قالدى.

— مەتنىياز قاتتىق ئۇيقىغا چۆمگەنلىكتىن تاڭ سۈزۈلگەندە ئويغىنالمىدى. پەنجىرىدە كۈننىڭ ھال رەڭ نۇرى يالتىراپ ئۆينىڭ ئىچىدە چۈشلەر گىزىلداپ ئۇچۇشقا باشلىغاندا، ئورنىدىن تەسلىكتە تۇرۇپ، يۈزىنى يۇمايلا چايغا ئوت يېقىشقا ئۇرۇندى. ئۇ بۇ چاغدا دېھقانلارنىڭ ئاللىقاچان ئىشقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى سېزىپ، ئۆزىنىڭ شۇلارغا ئوخشاشلا بىرىنچى قاتتىق ئىشقا كىرىشكە جۇرئەت قىلىدىغان كۈنى ۋاق قالغانلىقىغا ئۆكۈندى. شۇنداقلا باشقىلارنىڭ كەچكىچە ئىشلەپ ھېرىپ، يەنە ئەتىگەن ئورنىدىن تۇرالايدىغانلىقىغا ھەيرانمۇ بولدى. «ھە - راست، ئۇلاردا غەيرەت ئۇستۇن» دېگەن ئويغا كەلدى. بۇ يېڭى دېھقان تاڭ سەھەردە تۇرۇشقا ئادەتلەنمىگەن؛ ئۇ ھەر كۈنى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە كۆزىنى ئېچىپ يەنە ئىككى سائەتچە خىيال سۈرۈپ قوپالمايا قالاتتى. ھەر ھالدا بۈگۈن باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا ئەتىگەنرەك تۇرغىنى ئۈچۈن خۇشال بولۇشمىز كېرەك، ئۇمۇ ئەنە ئىشقا ئالدىراۋاتىدۇ. ئوتنى چاپسانراق تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن تىنماي پۈدەپ ئاچچىق

ئسنىڭ دەستىدىن كۆزىدىن ياش ئاقماقتا.

— ئەبدى يانماي كېتەرسەن ئىلاھىم! — دەپ غودۇڭ-شىدى ئۇ كۆزىنى ئۆۋۈلاۋېتىپ. مانا چاي قاينىتىشتىنمۇ كەچتى-دە. ھېلىقى توپلىنى چىككەن ياغلىققا بىر پارچە قاتتىق نانىنى ئوراپ قولتۇقىغا قىستى ۋە قولىغا ئورغاقنى ئېلىپ ئېتىزغا كەتتى. ئۇنىڭ كەشىسى پۇتىنىڭ سوڭىغا يۆمىشاق - يۆمىشاق ئۇرۇلۇپ كېتىپ باراتتى. كەش ئۆز ئىگىسىنىڭ ئادەتتىكىدىن باشقىچىرەك تىزلىكتە ھەرىكەت قىلىشقا جۈرئەت قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، كۆلكەندەك شاقىلداپ قويياتتى.

ئەتىگەن يۇرۇشۇپ تۇرغان سالقىن شامال ئاللىقاچان توخ-تاپ قالدى. كۈن ئۆرلىگەندىن كېيىن بوۋايلار سۆزلەپ يۇرىدە-غان بۇغا تىنجىقى يەنە باشلاندى. دەرەخلەرنىڭ ئەڭ ئۈچىدىكى يوپۇرماقلىرىمۇ قىمىرلىماي جىم تۇراتتى. مەتنىياز بىرىنچى قېتىم ئومىغا كىرىشكىنىگە قارىغاندا ھەقىقەتەن خېلى غەيرەت قىلغان-لىقى ئۈنىڭ بېلىنى ئالالمىغانلىقىدىن مەلۇم بولۇپ تۇراتتى.

— ۋاي — ۋاي، — ۋاي، كاساپەپ ئەجەب ئاغرىيدىكىنا! — ئۇ ئىككى بىقىنىنى قارماپ تۇرۇپ، گەۋدىسىنى توغرىلىدى. بىر نەچچە مىنۇتقىچە بېلىنى ئۆۋۈلاپ، ئورغاقنى يەنە قولىغا ئالدى. بۇ ئومىچى شۇنچىلىك غەيرەت قىلدىكى، مۇكچىيىۋېرىپ بېلى ئاغرىغاندىن كېيىن، زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ، گايىدا تىزلىنىپ يۇرۇپ ئوما ئوردى، مەيدە ۋە غولىدىكى چوڭقۇرلۇقىنى بويلاپ تەر شۇرقۇراپ ئاقاتتى. ھۆل بولۇپ چاپلىشىپ قالغان كۆڭلىكىنى تېنىدىن سۆيۈپ ياقىسىدىن تۆمشۇقىنى تىقىپ پۈدەيتتى. قېشىنى بويلاپ تىنماي ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تەرنى سېرىپ قولىنى سىلكىيىتتى. ئاخىرى تامىقى قۇرۇپ ئۇنىڭ مىدىرلىغۇچىلىك دەرمانى قالمىغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا ئۈزمە سايىسى تەرەپكە كەشىنىڭ سۈرەپ ئاستا مېڭىپ كەتتى. ئۇ ئۈچ ئۆينىڭ ئورتىچىلىك يەردىكى قىچىنى ئورغاندى.

تاك بىلەن بۇغداي ئومىسىغا چۈشكەن ھەمكارلىق گۈرۈپپىسىدىكى دېھقانلارنىڭ ھەر بىرى بولسا، شۇ پەيتتە ئۇنىڭدىن ئون - ئونبەش ھەسسە ئوشۇق جاينىڭ بۇغدىيىنى يىغىتىپ بولدى.

ھەمرا چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتىدا ھەتىيازنىڭ ئېتىزىغا كېلىپ ئونىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ قايتىقانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەمكارلىق گۈرۈپپا ئەزالىرىغا بۇگۈن ئايدىڭ كېچىدىن پايدىلىنىپ ئونىڭ قىچىسىنى ئورۇپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. كۆپچىلىك ھەمرانىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ: «بولدى، ئۇنى بىردەمدىلا ئورىۋېتىمىز» دەپ ۋەدە بېرىشتى. لېكىن بىر كىشى نارازى بولۇپ غودۇكشىپ بارالماسلىقىنى ئېيتتى. ئۇ بولسا، «قوشنى ئەكە ئاۋۇال مېنىڭ يېرىمگە سالمىدىكىلار»، «مېنىڭ ئېتىم سېمىز ۋە ھارۋامنىڭ جازىسىمۇ، باشقىلارنىكىدىن كەڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن باشقىلاردىن ئارتۇق نومۇر بېرىسىلەر» — دەپ تۇرلۇك ئۇششاق چاتاق چىقىرىپ يۇرمىدىغان سەۋەب ئاخۇن ئىدى. ئۇ ئۇششاق گەپ ۋە مەنپەئەت توقۇنۇشىدىن مەزە ئالاتتى. ئۇ ھەمرانىڭ زەھەرلىك ئىشلىرىدىنمۇ بىر قانچە قېتىم ئورۇنسىز چاتاق چىقىرىپ لەت بولغان.

بۇ ھەمكارلىق گۈرۈپپا سەككىز ئائىلىدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، ئالتە ئائىلە كەمبەغەل، ئىككىسى ئوتتۇرا دېھقان، پەقەت ئوتتۇرا دېھقان سەۋەب ئاخۇندىن باشقا ھەممىسى يەر ئىسلاھاتىدىن يەر تەقسىم قىلىۋالغان. كەمبەغەل دېھقان ھەمرا گۈرۈپپا باشلىقى بولۇپ، مۇشۇ يېزىدىكى دېھقانلار بۇ ھەمكارلىق گۈرۈپپىنى «ھەمرا گۈرۈپپىسى» دەپ ئاتايتتى. ھەمرا ئىشچان، توغرا، سالماقلىق بولغىنى ئۈچۈن گۈرۈپپا ئەزالىرى ئونى ياخشى كۆرىدۇ. گۈرۈپپا بۇ يىل قۇرۇلۇپلا يەرلىرىنى ياخشى ئىشلەپ تېرىمنى ھەمىدىن ئاۋۇال، ئۆز ۋاقتىدا ئۆتكۈزدى. ياز بويى گۈرۈپپا ئەزالىرى ئىشتا ۋە بىر - بىرلىرىنىڭ ئائىلە ھاياتىدىمۇ

ئىناقلىق بىلەن ھەمكارلاشتى. پەقەت سىيىت ئاخۇننىڭلا تېرىم ۋاقتىدا كۆرسەتكەن كۆزى كىچىكلىكىنى ھېسابلىمىغاندا يېزىدىكى دېھقانلارغا ياماق تەسىر بەرگۈدەك چاتاق چىقمىغانىدى. ھازىرمۇ مەتنىيازغا كىچىككىنە ياردەم قولىنى سوزۇپ قويۇش‌تەك لىپىنى سىيىت ئاخۇنغا ياقمىغانلىقى كۆرۈپپا ئەزالىرىنى ھېچقانداق تەۋرىتەلمىدى. گۇرۇپپىدا ھازىر ئوما ئورۇۋاتقان ئونبەش ئەمگەك كۈچى بار ئىدى. ئۇلار (سىيىتتىن باشقىسى) ئون تۆت كۈنلۈك ئايىنىڭ سۈنئەك يورۇقىدا مەتنىيازنىڭ قىچىسىنى ھەش - پەش دېگۈچە ئورۇۋېتىپ كېتىشتى.

* * *

قىزغىن ئىش ۋاقتى كەلدى. دېھقانلار ئەتىدىن تا كەچكىچە دالىلارنى ئوت - ساماندىن ئاجرىتىۋېلىش ئۈچۈن چېلىشىماقتا، ئەنە ئاۋۇ خامانىدا ھەمرا گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى بۇغداي سورۇۋاتىدۇ. سامان كەينى - كەينىدىن ھاۋاغا فونتانەدەك ئۇرغۇپ چىقماقتا، مارجاندەك دانلار بولسا، دېھقانلارنىڭ ئالدىغا شاربلداپ چۈشۈپ تۇراتتى. بۇگۈن گۇرۇپپىدىكى دېھقانلارنىڭ خوتۇن ۋە ئىشقا يارايدىغان بالىلىرىمۇ خامان يېنىدىكى قوناقلىققا يىغىلغان، ئۇلار ئىزىزەتخانىنىڭ باشچىلىقىدا، ئېتىز يېگىرىتىپ ناخشا ئېيتىشىپ قوناق ئۈزۈۋاتىدۇ. بۇ ئۆملۈكتىكى قىزغىن ھەرىكەت ئىشنىڭ ئەۋجىگە چىققانلىقىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

شۇ پەيتتە مەتنىيازمۇ، تۆت باغ قىچىنى ئارغامچىدا باغلاپ يېقىن ئاردىكى خامانغا كۆتۈرۈپ كېتىپ باراتتى. ئارغامچا ئۇنىڭ مۈرىسىگە پاتقانسېرى دۆكچىيىپ، قىچا ۋە ئارغامچىلارنى تىللايتتى. پات - پاتلا كۆتۈرگەن يۈكنى يەرگە قويۇپ ئۇستىدە ئولتۇراتتى - دە، قوناقلىق تەرەپتىن كېلىۋاتقان ناخشا، ئويۇن - كۈلكە ئاۋازلىرىنى تىڭشاپ، شۇ يەرگە بارغۇسى كېلەتتى. «مۇشۇ

دەردىسە قىچىنى يىغىۋېلىشتىن مىك مەرتىۋە كەچسەم نېما بولىدۇ. ئەنە شۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ تويغۇچە پاراڭ سېلىشىپ چاقچاق قىلىشىپ بىللە ئىشلىسەم قانداق ياخشى» — دەپ ئويلىدى. ئۇ ھەمكارلىق كۆرۈپىنغا ئەزا بولۇپ كىرىشنى ئانچە خالىمايتتى. چۈنكى جىددىي سۈرۈپ ئىش قىلىش ئۇنى چۆچۈتەتتى. ئىشلىگەندە ئىشلەپ، ئۇخلىغاندا ئۇخلاپ ئۆز ئەركىم بىلەن يۈرەلەيمەن دەپ ئويلايتتى. ئەمما ئۇ بارغانسېرى كىشلەر ئوملىشىپ ئىشلەگەندە ناخشا، خۇش چاقچاق، ئويۇن - كۈلكىلەر بىلەن ئىش كۆڭۈللۈك بولۇشىغا قىزىقىپ قالدى.

سىلەر مەتنىيازنىڭ يۇقىرىدىكى قىلىق ۋە ئۆيلىرى توغرىسىدا زاكىلىق قىلامسىلەر، مەيلى باشقا خىل ھۆكۈم چىقىرامسىلەر، قەدىرلىك ھېكايە ئوقۇغۇچىلار، مەن سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلارنى ئۆزۈمگە جەلپ قىلماس ئىدىم. بىراق بۇنىڭ كېيىنكى قىزىقىپ قېلىشى بىلەن باشقا ئويلىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېيتىشقا بولمايدۇ. چۈنكى كوللېكتىپ مېھنەتنىڭ ياخشى خۇسۇسىيەتلىرىدىن بىرى مېھنەتنىڭ سەنئىتى دەرىجىسىگە قاراپ ئۆرلەپ بېرىشى، بۇ، كىشىلەرنىڭ روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈكىنى تەمىن قىلىدۇ. ھەر قانداق ئىشقا قىزىقىش ۋە روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈك بولمىسا ياخشى نەتىجە چىقمايدۇ.

ھازىر مەتنىيازنى يالغۇزلۇق، روھىي چۈشكۈنلۈك كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان ئىنجىق ئەھۋال بەزدۈرۈپ، كوللېكتىپ مېھنەت قوينىدىكى زوق - شوخ قىزىقتۇرغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ بۇ قىزىقىشىنى زاكىلىق قىلغىلى بولامدۇ؟ يوغسۇ، ياخشى، يامان ئويلارنىڭ ھەممىسىنى بىر تاياقتا ھەيدەشتىن ئىبەتسىيات قىلىش كېرەك، ئەلۋەتتە.

كۈز ياخشى كېلىپ بۇ يىزىنىڭ ھەممە دېھقانلىرى ئاشلىق لىرىنى زايە قىلماي ئېلىپ بولدى. پەقەت بەزگەكىكە گىرىپتار بولۇپ قالغان بىر يەككە دېھقان بىلەن مەتنىيازلا ئاشلىقىنى

خېلىلا زايە قىلىۋېتىپ، يىغىشتۇرۇۋالغان بولىدى. مەتنىيازنىڭ قىچىسى ئورۇش ۋاقتىدىن ئۆتۈپ كېتىپ، بىر مۇنچە چېچىلىپ كەتتى. كېيىن ئۇ قىچىنىڭ تەگدىن تولىسىنى باغلاپ خانىغا توشىغان بولسا، قالغان قىسمىنى ئارغامچىغا نىقتاپ باغلاپ كۆتۈرگەندە ئۇنىڭ باسقان يېرىگە قىچا تېرىلىپ كەتتى. باغلانغان ماي قالغان بىر قىسىم قىچىنى بولسا، مۇزاي - توپاق، كېيىنرەك كالىلار كېلىپ چەيلەپ، ئۇنىڭ ئىشىنى چاپسانلاشتۇرۇپ تۇگەتتى.

شۇنداق قىلىپ، بىزنىڭ يېڭى دېھقان بۇ يىل ئۆزىنىڭ دېھقانچىلىقى بىلەن مەھەللىدە خېلىلا سۆز - چۆچەك ۋە كۈلكىگە قالدى.

ئۆتكەن ياز بەزى ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى ئىچىدە ئولاقلىرىغا تايىنۇپلىپ ئۆزى يېنىكرەك ئىش قىلىشقا ئورۇنۇش، يالغاندىن ئاغرىۋېلىش، ئىشقا چىقماسلىق، ياكى ئۆز ئورنىغا كىچىك بالىلىرىنى چىقىرىپ قويۇش، باشقا ئەزالارنىڭ ئىشىنى قولىنىڭ ئۇچىدىلا چالا ئىشلەش، ئۆزىنىڭ ئولىقىنى ئاياپ، باشقىلارنىڭ ئولىقىنى ھەددىدىن ئاشقىرى ئىشلىتىش، ئاياللارنىڭ ئەمگىكىنى كەمسىتىشكە ئوخشاش ئەھۋاللار بولۇپ ئۆتكەنىدى. ھەمرا گۇرۇپپىسىدا بولسا، ھەر بىر ئىش خەلقچىللىق ئاساستا ھەممىنىڭ ماقۇللىشى بىلەن ھەم پىلانلىق، بىر - بىرىگە ھەق قايتۇرۇشتا ئادىللىق بىلەن بارىدى. شۇنداق قىلىپ بۇ گۇرۇپپا مول ھوسۇل ئېلىش ۋە ئىنتىپاقنىڭ ياخشىلىقى بىلەن باشقا ھەمكارلىق گۇرۇپپىلارغا ئولگە بولدى. مانا ئەمدى ھەمرا گۇرۇپپىسى قىشچە ئۆگىنىش ئېلىپ بېرىپ يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلىگەن ھالدا دائىمىي يىللىق ھەمكارلىشىپ ئىشلەش گۇرۇپپىسىغا ئايلاندى.

مەتنيازنىڭ قىزىقىشىنى ئېتىبارغا ئېلىپ، ھەمرا ئۇنى ئۆگىنىشكە قاتناشتۇردى. ھازىر بولسا، كۆپچىلىك ئەزالارنىڭ ماقۇللىشى بىلەن مەتنيازنى دائىمىي يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا قوبۇل قىلدى. لېكىن ئۇنىڭ گۇرۇپپىغا قوشۇلۇشى بىلەن ھەمرانىڭ شەخسىيەتسىگە تېگىدىغان گەپلەر پەيدا بولۇپ قالدى.

«ھەمرا تۇل سىڭلىسىنى مەتنيازغا بېرىش ئۇچۇن ئۇنى يۆلەۋاتىدۇ»، «ھېچقانداق دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ئىشلەتمەيدىغان جابدۇق ياكى بىرمۇ ئۇلىقى يوق، ئۆزى بولسا ئەگەككە يارىمايدىغان ئادەمنى گۇرۇپپىغا ئېلىشتا بىرەر باشقا غەرەز بار - دە، ئەلۋەتتە»، «گۇرۇپپىدىكى باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى ھۇرۇنغا قۇربان قىلىپ بەرمەكچى». مانا بۇنداق گەپلەر گۇرۇپپىدىكى بەزى ئەزالارنى ھەمرانىڭ ئادىللىقى توغرىسىدا ئىككىلەنمۇرۇشكە باشلىدى.

پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە دېھقانلارنى تەشكىللەشتۇرۇشكە تىنماي ئىشلەۋاتقان كادىرلار ھەمرا باشچىلىق قىلغان گۇرۇپپىنى كۆپ قاتىپقا ئايلاندۇرۇشنى نىشانلاپ تەربىيلىمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ تەلىم - تەربىيە ئىشلىرىنى باشتۇرۇپ تۇرغان ياش كادىر تەشۋىشلىنىشكە باشلىدى. ئەسلىدە بۇ گەپ-سۆز ۋە تەشۋىقلارغا سەيىت ئاخۇن سەۋەبچى بولۇۋاتاتتى. ئۇ بىر ياقتىن، دېھقانلار ئارىسىدا يۇقىرىقىدەك گەپلەرنى تارقىتىپ، يەنە بىر ياقتىن، كادىرلارغا بىرنېمە ئۇن قىلىپ سۆز قوشۇپ كېلەتتى.

بۇ يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدا كۇن ئىسسىپ يېزىنىڭ كۆچلىرىدا ئەگىز ئېقىشقا باشلىدى. قىشچە قارنىڭ ئاستىدا ياتقان يوپۇرماقلار سەمرەپ ئالمىلىق باغلاردىن خۇش پۇراقلار قوزغالماقتا. نەملەشكەن مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ پۇراقلىرى كوچىدىكى ئاق تېرەكلەرنىڭ سۇس پۇراقلىرى ئارىلىشىپ، يېزىنىڭ ھاۋاسىدا ئەجەب يېقىملىق پۇراق ئەگىپ يۇرەتتى.

ھەمرا يەنە ئىككى دېھقان بىلەن ئۇچ ھارۋىدا ئېتىز تە-رەپكە قىغ توشۇۋاتاتتى. ئۇلار مەھەللىنىڭ چېتىگە كەلگەندە سې-يىتىنىڭ ھويلىسىدىن قولىدا تۇرتەكلىۋالغان قەغىزى بار دومبې-لاق يۈزلۈك بىر يىگىت چىقىپ، ھەمراىنىڭ يېنىغا ئىتتىنىڭ مېڭىپ كەلدى. بۇ بايىقى تەشۋىشلىنىپ قالغان ياش كادىر ساۋۇتجان ئىدى.

— ھەمراكا، قولىڭىز بوشىغاندا بىز تەرەپكە بارسىڭىز، بىر ئاز سۆھبەتلەشسەك، — دېدى ساۋۇتجان.

— بولىدۇ، سۆھبەتلىشەيلى، — دېدى ھەمرا كۈلۈمسىرەپ، — بۈگۈن ئېرىقنىڭ قىرلىرى ئېچىلىپلا قالدى. قارىڭ جېنىمۇ ئاز قالسا كېرەك، ھارۋىغا چىقامسىز، ئېتىزلارنى كۆرۈپ كەلمەي-مىزمۇ؟

ساۋۇتجان قارشىلىق قىلمايلا ھارۋىنىڭ شوتىسىغا چىقىپ ئولتۇردى. ھارۋا مەھەللىدىن چىقىپ ئېتىز تەرەپكە بۇرۇلدى. ئالدىدىكى ئىككى ھارۋا خېلى ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن، كەڭ دالادىكى ئېغىرلىشىپ، كۆكىرىپ سۈغا ئايلىنىشقا ئاز قالغان قار دېگىزىنى تاماشا قىلىۋاتقان ساۋۇتجان ھەمراغا قارىماستىنلا سۆز باشلىدى:

— ئۆتكەن يىل ھوسۇلنى خېلى ئوبدان ئالدىڭلار، ئەمدى بۇ يىل دائىمى يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىنى تېخىمۇ مۇستەھ-كەملەپ، مول ھوسۇل ئېلىشتا ئۇلگە بولىۋالىلار ناھايىتى ياخشى بولاتتى ـ دە.

— ئەلۋەتتە، — دېدى ھەمرا قارلىق بولىدا ھارۋىنى كۆ-چەپ تارتىۋاتقان ئاتنىڭ بوجىسىنى سىلكىپ، — پارتىيە بىلەن خەلق ھۆكۈمىتىمىز سىلەردەك كادىرلارنى چىقىرىپ يارىدەم بېرىپ تۇرغاندا، مول ھوسۇل ئېلىش ئۇچۇن بىزمۇ پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئىشلەيمىز ـ دە، ساۋۇتجان.

— ئىزغۇ ئىشلەيسىز.

— باشقلارچۇ؟

— باشقلارمۇ ئىشلەيدۇ. لېكىن مەتنىيازنىڭ سىلەرگە قوشۇلۇشى ياخشى بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ.

— نېمىشقا؟ — ھەيران بولۇپ سورىدى ھەمرا.

— ئۇ ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان ساختىپەز بىر ئادەم ئىكەن.

ھەمرانىڭ بىر قېشى كۆتۈرۈلۈپ يۈزى جىددىي تۈس ئالدى. ئۇ ئادەتتىكىدىن ئۆزگەرگەن ئاھاڭ بىلەن:

— مەتنىيازغا بەرگەن بۇباھايىڭىز ئانچە توغرا بولمىدى، — دەپ بېشىنى چايقىدى، — ئۇ بارغانسېرى ئەمگەكتە چىنىقىۋاتىدىغۇ؟ ھازىر ئۇنىڭ نېمە ئىشقا ياراۋاتقانلىقىغا قاراش كېرەك. ھەقىقەتتە ساختىپەز بولسا، قۇرۇق رەھمەت ئۇچۇنلا ئىشلەمەي كىشىلەرنى ئالداپ كەتكەن بولاتتى ـ دە.

— ھە، ئۇ سىزگىلا شۇنداق كۆرۈنسە كېرەك ھەمراكا، — دەپ ساۋۇتجان ياسىما سىپايىلىك بىلەن زاكىلىق ئارىلاش كۈلدى.

— نېمىگە ئاساسلىنىپ شۇنداق دەيسىز؟

— ئۆتكەن يازدىن بېرى ئۇنىڭ نېمە قىلغانلىقى ھەممىگە مەلۇمغۇ، — ساۋۇتجان ئىجتىمائىي ئىشلاردا تېخى تولۇق چىنىقمىغانلىقتىن بەزى ۋاقىتلاردا كىشىلەرگە باھا بېرىشتە ۋە مەسلىنى تەھلىل قىلىشتا، يېتەرلىك خۇلاسە چىقىرالماي قالاتتى. مانا ھازىرمۇ مەتنىياز توغرىسىدىكى مەسىلىدە ئۇچ كىشى ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا قانداق باھالارغا ئىگە بولۇشتى.

بىرىنچىدىن، سېيىت ئاخۇن مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ھەم ئۇنىڭ دائىمىي، يېللىق ھەمكارلىق كۈرۈپىسىغا قوشۇلغىنىغا بولغان نارازىلىقلارنى يەتكۈزۈپ، سەممىيەتلىك بىلەن كۈرۈپىا مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلىۋاتىدۇ. ھەمرا بولسا، مەتنىيازنى غەرەزلىك ھىمايە قىلىپ، ئۇنى ياساپ تونۇشتۇرۇپ، كۆپ

چىلكىنىڭ مەنپەئىتىنى ئۇنىڭغا قۇربان قىلىپ بەرمەكچى. مەتنىياز ئۇزى بولسا، ھەقىقەتەن ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان ساختىپەز، تەييارتاپ بىركىشى. بۇ خۇلاسىگە دىلىل بولغان ئىشلار مانا مۇنداق ئۆتكەنىدى:

ئۆتكەن يىل مەتنىياز دېھقانچىلىق ئىشلىرى ئۈستىدە ئىككى كەمچىلىك ئۆتكۈزدى. بىرى تېرىش، ئورۇشتىمۇ ياردەم بولۇپ تۇرغان ھالدا، بۇرۇنقى بوشاڭلىقى بىلەن قىچىنى بىر مۇنچە زايە قىلىپ يىغىۋالدى. بۇنى پۈتۈن كىشى بىلىدۇ؛ ئىككىنچى، دېھقانلار چوڭ ئۆستەڭنى رېمونت قىلىشقا ماڭغاندا مەتنىياز قامالاشمىغان بىر ئىش ئۆتكۈزۈپ قويدى.

ئاشلىقلار يىغىلىپ بولۇپ ئېرىق - ئۆيمانلارنى ساپ-ېرىق غازاك قاپلىۋالغان، كەچكۈزنىك بىر ئەتىگىنى يېزىلىق ھۆكۈمەت باشلىقى مەھەللىدىكى پۈتۈن دېھقانلارنى ئۆستەڭ چېپىشقا چاقىردى. شۇ كۈنى مەتنىيازمۇ كەتمەننى دولىسىغا سېلىپ ھەممىنىڭ ئالدىدا ئۆستەڭ تەرەپكە كېتىپ باراتتى. ئۇ قەدىمىنى بارغانسېرى چاپسانلىتىپ كۆپچىلىكتىن خېلى ئۇزاپ كەتتى - دە، تام يېقىسىدىكى پاكار - پاكار قويۇق ئۆسكەن ئۆرۈك ياغاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈۋالدى. ئارقىدا كېلىۋاتقانلار يۈز قەدەمچە نېرىدىنلا ئۇنىڭ شاخ ئارىسىدا كىرپىدەك تۆگۈلۈپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ قېلىشتى. ھېچكىم ئۇنى ھېچقانداق ئىزلەپ ئاۋارە بولماستىنلا كۆرۈپ قېلىشنىڭ سەۋەبى: ئۇ ئۆرۈكلۈككە سۆگىگۈپ كىرىۋاتقاندا ئاق قوي تېرىسىدىن قىلىنغان كونا جۇۋىسىنىڭ پەشلىرىنى تىكەنلىك شاخلار تەتۈر ئۆرۈپ «مانا مەتنىياز مەيەردە» دەپ كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئۆزىنىڭ قاملاشمىغان بۇ ئەخمىقانە ئويۇنى ئۆستەڭگە ماڭغۇچىلار ئۈچۈن خېلى كۈلكە بولدى.

— ھوي مەيەردە سېمىزلا بىر قوي ئۆلۈپ قاپتىغۇ، — دېدى كەكە ساقال بىر چاقچاقچى مەتنىيازنىڭ جۇۋىسىنى كۆرسىتىپ.

كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

— «توپتىن ئايرىلغانلىق بۆرى يەر»، بۇ ھەرالىرىدىن قاچقان قوي بولسا كېرەك. بىچارىنى بىر نېمە بوغۇپ قويۇپتۇ ـ دە.

— ھاي — ھاي توختاملار! سىلەر بۇنى قوي دەپسىلەر مۇرىسىدە كەتمەن تۇرىدىغۇ بۇنىڭ؟

— دېھقانچىلىقنى ئۆگىنىۋالغان قوي بولسا كېرەك.

— ھەي، تىرىك ئىكەن، مىدىرلاۋاتىدۇ.

مەتنىياز تىكەنلىك شاخلاردىن ئاران قۇتۇلۇپ، ئارقىسىچە سىلجىپ چىقىپ ئورنىدىن تۇردى.

— ئەستاغپۇرۇللا، غەلىتە ئىش بولدى ـ دە، مۆكۈۋالسام كۆرۈپ قالدىڭلار، — دېدى خىجالەت بولۇپ، ھەجىپ يۈزىنى تۆۋەن قارىتتى.

— ئەيىب سىلىدە ئەمەس ئۇستام! — دېدى ھېلىقى كەكە ساقال تۆمۈر، — ئەيىب ماۋۇ جۇۋىدا. جۇۋا سىلىنى قوي سۈرىتىدە قىلىپ پۈسكايىتىپ كۆرسىتىپ قويمىغان بولسا، بىز ھەرگىز تاپالمايتتۇق. خوش، بۇ نېمە قىلغانلىرى مەتنىياز ئاخۇن؟

— ئەمدى — ئەمدى، قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ ... راستىنى ئېيتقاندا، بىز ئەيىبلىك، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ.

باياتىن بېرى يول بويىدىكى تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ تاماشا كۆرۈۋاتقان سېيىت ئاخۇن مۆشۈكنىڭگىگەئوخشايدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرىنى ئوينىتىپ توپنىڭ ئالدىغا يورغىلاپ ئۆتۈۋالدى ـ دە:

— ھە، ئوقۇلدى. مەتنىيازنىڭ بۇ قىلىقى ئويۇن ئەمەسكەن ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىشكەن ـ دە، بۇ نېمە دېگەن ساختىپەزىلىك؛ ھە، مانا قارىغىلار؟! — دېدى.

— شۇنداق ھېچ قاملاشمىغان بىر ئوي مېڭەمگە كىرىپ قالدى ـ دە، ئۆستەڭگە بېرىشتىن قېچىپ مۆكۈۋالدىم.

— ئەمدى بۇنى نېمە قىلىش كېرەك؟ — دېدى سېيىت ئاخۇن مەتنىياز تەرەپكە قولىنى سۈزۈپ.

— مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىدەك بوينىمىزنى ئېگىپ تۇردۇق،

نېمە قىلساڭلار ئىختىيار سىلەردە، — دېدى مەتنىياز قول قوشتۇرۇپ بويىنىنى ئەگگەن ھالدا.

— قېنى كەتمەننى دولغا ئالسىلا ئۇستام، — دېدى كەكە ساقال تۆمۈر، — مۇساپىرنىڭ كۆچۈكىمۇ، بۆرە تالۇەتكەن قويمۇ بولمىسىلا، ئۇستەڭ چېپىشتا نەمۇنچە بولۇپ، بۇ كەچىلىكنى ئىش بىلەن يۈسلا بولدى. بىز سىلىنى چىڭ - چىڭ كەتمەن چېپىشتىن باشقا نەرسىگە دالالەت قىلالمايمىز.

شۇ چاغدا مەتنىياز كۆچىلىك بىلەن ئۆستەڭگە ئېرىپ، ئون كۈن ئىشلەپ كەلگەنىدى. ئۇ نەمۇنچە بولارلىق ئىشلىمىگەن بولسىمۇ، غەيرەت قىلىپ ئوتتۇرا ھال ئەمگەك قىلالايدىغان بىر كىشىلىك كەتمەن چاپتى ھەم زەمبىل كۆتۈردى. ئۆزىمۇ كۆچىلىك بىلەن بىللە ئەمگەك قىلىشنىڭ كۆڭۈللۈك ئىكەنلىكىگە تېخىمۇ قىزىقىپ ئېچىلىپ، گەپتە ۋە قىزىقچىلىقتا ھەممىنى ھەيران قالدۇرغانىدى.

مەتنىيازنىڭ قىلمىشلىرى دەپ ئاتالغان بۇ ئويۇن — چاقچاقلىرى سېيىت ئاخۇننىڭ داۋراڭ قىلىشىغا ماتېرىيال بولدى. بۇ ماتېرىيالنى ساۋۇتجانغا پۈۋدەپ كۆپىتۈرۈپ كۆرسەتكەنىدى. سېيىت ئاخۇننىڭ بۇنى قىلىشتىكى مەقسىتى بولسا، مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەمرانىڭ گۈرۈپپا ئەزالىرىنىڭ ئىچىدە كۆچىيىپ بېرىۋاتقان ئابرويىنىڭ تەسىرىنى سۇسلىتىش. ھەمرانىڭ ئادەملىقى سېيىت ئاخۇنغا ئانچە ياقمايتتى. بولمىسا سېيىتمۇ ئادەملىق توغرىسىدا كۆپ سۆزلەيتتىمۇ؟

ئەجەبا بۇ سۆزلەرنى ھەمرا ئەمەلگە ئاشۇرغاندا سېيىت ئاخۇن نېمىشقا ئۇنى يامان كۆرۈپ قالدۇ.

ھەمرا:

— يولداشلار! بىز بۈرۈن دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىدىغان ئۇلاغ ۋە باشقا سايمانلارنىڭ نومۇرىنى (بەلگىلەنگەن ھەققىنى دېمەكچى) ئۇشۇقراق باھالاپتىكەنمىز. ئەمدى ئۇنى تۆۋەنرەك چۈ-

شۇرۇشىمىز كېرەك، — دېدى.
سېيىت كالپۇكلىرى تىترەپ، ئورنىدىن چاچراپ تۇردى —
دە.
— بۇ غەلىتە گەپ! ئۇلاغ بولمىسا يەر قانداق ھەيدىلىدۇ؟
ئات - ھارۋا بولمىسا ھەممە نەرسە يۆتكەلمەي ئۆز ئورنىدا قې
لىۋېرىدۇ؟ مانا، ئەمدىزە ھەممە نەرسىنى ھەل قىلىدىغان شۇن
داق كۈچىنىڭ نومۇرى كېمىيىپ كەتسە، كىم بېرىدۇ ئۇنى!؟ قې
نى شۇلارسىز دېھقانچىلىق قىلىپ بېقىڭلارچۇ كۆرەيلى؟ — دەپ
ئورنىدا ئولتۇرۇۋالدى.
— رۇخسەتمۇ، رۇخسەتمۇ، — دەپ ئىككى - ئۈچ كىشى
ئورنىدىن تۇرغانىدى. تۆمۈر ئالىقىنى كېرىلگەن قولىنى سو
زۇپ، ئۇلارغا گەپ بەرمەستىنلا سۆزلەپ كەتتى:
— توختاپ تۇرۇڭلار — ھاي! توختاپ تۇرۇڭلار، مەن گەپ
قىلاي ... ھەي، سېيىت سېنىڭ گېپىڭچە ئۇلاغ سايمانلىرى بارلار-
نىڭ ئالدىدا ئادەملەر ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىكەن - دە، قېنى
سېنىڭ ئاتلىرىڭ يەر ھەيدەپ، ئورۇق چېچىپ باقسۇنچۇ، بىزمۇ
كۆرەيلى!؟
رۇخسەت سورىغانلاردىن بىرى:
— ھە، بەللى ھېچقاچان ئات - كالىلار دېھقانچىلىق قىلا-
لىغان ئەمەس، ئۇنى ئادەملەر قىلغان.
— ھارۋىلار ئۆز - ئۆزىدىن قېغ توشۇپ، باغ تارتقانمۇ
دېمەمسەن، — دەپ قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرى.
ھەمرا سالماقلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ:
— مايماققا قارىغىلار، ئورۇنسىز تالاشنىڭ پايدىسى يوق، —
دەپ ھەممىنى ئاغزىغا قارىتتى.
— ھەممىنى ھەل قىلىدىغان ئادەم ئىككىلىكى راست، ئىش
لىتىدىغان جابدۇقسىز ياكى ئۇلاقسىزمۇ دېھقانچىلىق قىلىپ مو
ھوسۇل ئالغىلى بولمايدىغانلىقىمۇ راست. ئەمما بىزنىڭ گېپىمىز

بۇ تۇغرۇلۇق ئەمەس. بىز يالغۇزچىلىقتا قىلالمايدىغان ئىشلارنى ھەممىز بىرلىكتە بارلىق كۈچىمىزنى قوشۇپ ئورۇنلاپ، يەردىن ياخشىراق ئۇنۇم ئېلىش، شۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىكنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ھەمكارلىشىۋاتىمىز. دېمەك، باشقىلار نېمە بولسا بولسۇن، پەقەت ماڭىلا بولسا بولدى، دەپ ھەممىز ئۆزىمىزنىلا ئەنسىرەيدىغان بولساق، قېنى ئېيتىڭلارچۇ، بىرلىشىشنىڭ نېمە كېرىكى بار ئىدى. ھە، مانا، ئۇنداق بولمىغاندىن كېيىن بىر - بىرىمىزنىڭ ئېغىر - يېنىكلىكىمىزگە يار - يۆلەك بولۇپ، ئۆزئارا پايدا يەتكۈزۈشمىز كېرەك. ئۇلاغ سايمانلىرى جىقلار، ھېچنېمىگە ئىگە ئەمەسلىرىنىڭ ئاز نومۇر ئېلىۋاتقانلىقلىرىغا ئىنسان بىلەن قاراپ قويۇشى كېرەك. بىز ئۇلاغ سايمانلارنىڭ نومۇرىنى ھەددىدىن ئوشۇق قىلماستىن، لايىق دەرىجىدە بۇرۇنقىدىن كەمرەك قىلساق، يوقلارنىڭ ئەھۋالى بىلەن ھېسابلاشقان بولىمىز ھەم كۆپچىلىكنىڭ ئەنسىرىشىنى كۆزدە تۇتقان بولىمىز. ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىز بىر پىكىرگە كېلىشىمىز كېرەك.

مانا شۇ بولۇپ ئۆتكەن مەجلىستە دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىدىغان ئۇلاغ ۋە سايمانلارنىڭ باھاسىنى كېمەيتىشكە ھەممىسى بىر ئېغىزدىن رازى بولۇپ بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشۇرۇلغانىدى. شۇندىن بېرى سېپىت ئىككى ئات، بىر ئۆكۈز، بىر ھارۋىسىغا يۆلىنىۋېلىپ، ئازراق ئەمگەك قىلىپ كۆپرەك ھوسۇلغا ئىگە بولۇشنى ئۆزى خالىغانچە تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرالمىغانلىقىغا ھەم مەتبىيازنى ھەمكارلىق گۇرۇپپىغا كىرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن (ئۇ گۇرۇپپىغا ھېچ نەرسىسى يوقلار كىرسە، مېنى «غاجايدۇ» دەپ ئويلايتتى) ئىچىدە ھەمراغا خاپا ئىدى. لېكىن ئۇ مۇناسىۋەتتە چىرايلىق ياغلىما سۆزلەر بىلەن سىرىنى سەزدۈرمەي، ھەمراغا كادىرلار ئارقىلىق زەربە بەرمەكچى ئىدى. ئىش سېپىت ئاخۇننىڭ ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقىدى.

هەمرا سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن كۈننىڭ ئەتىسى ساۋۇتجاننى
مەتنىيازنىڭ هويلىسىغا باشلاپ باردى. ئۇنىڭ بىر نەچچە يىل
ىدىن بېرى ئۆگزىسى چۈشۈپ كەتكەن دالىنى يېپىلىپ ئالدى
پېشايۋان ياسالغانىدى. ئۇستىگە لاي سىلىنىپ سۇۋالمىغان بوا
سىمۇ، نەچچە يىلدىن بېرىقى ۋەيرانە كۆرۈنۈشى ئۆزگىرىپ
ئەتىيازنىڭ ئىللىق ئاپتىپى چۈشۈپ تۇرغان پېشايۋان كىشىنى
ئۆزىگە تارتىپ تۇراتتى. شۇنىڭدەك بۇ ئۆينىڭ كىگىسىمۇ خېلى
ئۆزگىرىپ قالدى. ئۇ بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئاۋۋال ئەتىيازلىقى
هازىرقى پېشايۋان بولغان يەردە دۇمبىسىنى ئاپتاپقا قاقلاپ
تۇپىدا ياتاتتى. ياكى ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە «مۇساپىرنىڭ كۆچۈ
كىدەك بېشىنى سائگىلىتىپ» خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. ئەمدى
باشقىچە، بۇ يەرگە ساۋۇتجان بىلەن هەمرا كىرىپ كەلگەندە
مەتنىياز پېشايۋاندا بەندىگە مىنۇتلىپ، لىگىلچاق ياساۋاتاتتى.
قوزۇقتا يېڭىدىن ياساپ ئېسىپ قويغان جاۋاڭلار، تاختىبېشىغا
قاتلاپ قويۇلغان بىر نەچچە يېڭىدىن ياسالغان ۋە رېمونت قى
لىنغان لىگىلىچاقلار تۇراتتى. بىر چەتتە تۆۋۈر بىلەن ئىزىرەتە
خان تالنىڭ چۈشكىلىرىدىن زەمبىل توقۇۋاتاتتى. ئۇلار زەمبىل
توقۇشنى تېخى تۈنۈگۈنلا مەتنىيازدىن ئۆگەندى. شۇنىڭ ئۈچۈن
قاملاشتۇرالمىغان يەرلىرىنى «ئۇستام بۇنى قانداق قىلىمىز» دەپ
سوراپ تۇراتتى. ئۇستام بولسا قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ ئالا
دىرىماي ئولتۇرۇپ، ئۇلارغا كۆرسىتىدۇ. بۇنىسى هېچ يوشۇرۇپ
قويۇشنىڭ كېرىكى يوقكى، زەمبىل توقۇشنى ئۆگىنىۋاتقان ئىز
ۋەتخانغا هۈنەر ئۆگىتىش ئۇستام ئۈچۈن قانداق كۆڭۈللۈك ئە
كەلىكىنى سىلەرمۇ بىلىسىلەر.

— مانا بۇنى كۆرۈپ قويۇڭ ساۋۇتجان، — دېدى هەمرا
تۆمۈرنىڭ يېنىدىكى پۇتكەن زەمبىلنى يۆلەپ، — ئەمدى بىكار
بولۇپ قالغانلار كەچكىچە تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرمايدۇ، قوشۇمچە
ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويۇش ئۈچۈن ئۇستامدىن پايدىلانماقچىمىز.

ساۋۇتجان زەمبىلنىڭ ئىككى سېپىدىن تۇتۇپ قاراپ:
— مايماقراقمۇ نېمە بۇ؟ — دەپ كۈلۈمسىرىدى.
— بىرىنچى قېتىمقى ئىشىمىزدە — ئۇكام، — دېدى تۆمۈر، — تۇنۇگۈن بۇنى توقۇيمىز دەپ كەچكىچە ھەپىلىشىپ ئاران شۇنچىلىك قىلدۇق. قېنى بۇنى كۆرۈپ قويۇڭ، — ئورنىدىن تۇرۇپ يېرىم توقۇلغان زەمبىلنى ساۋۇتجانغا سۇندى.
— ھە، بۇ خېلى قاملىشىپتۇ. بۇنى توقۇشنى كىمدىن ئۆگىنىۋالدىڭلار؟
— مانا ئۇستىمىزمۇ يېنىمىزدا، — دەپ مەتنىيازنى كۆرسەتتى تۆمۈر.
— بۇنداقمۇ ھۈنىرىم بار دەڭ ئۇستام.
— بۇ ھۈنەر بولامدۇ، توقۇغانىنى بىر كۆرگەن ئادەم قىلىپ كېتىۋېرىدۇ، — دېدى مەتنىياز.
— ئەلۋەتتە بۇنى توقۇشمۇ ھۈنەر - دە، ئۇنى كۆرۈپ ئۆگەنمىگەن ئادەم قىلالمايدۇ.
— ئۇستامنىڭ ئىچىدە ھۈنەر تولا ساۋۇتجان، — دېدى ھەمراھ، — ئۇستام بىزگە ھۈنەرۋەنچىلىكنى ئۆگىتىدۇ. بىز ئۇستامغا دېھقانچىلىقنى ئۆگىتىمىز. شۇنداق قىلىپ بۇغا، جاۋاڭ، لىڭگىلچاق ئۇچۇن بازارغىمۇ قاتىرىمايمىز - دە، — مەتنىياز- نىڭ ئالدىدىكى لىڭگىلچاقنى قولىغا ئېلىپ، — مانا بۇ ياسىلىۋاتقان ئەرسىلەر كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىدا ئىشلىتىدىغان جابدۇقلىرى بولۇپ قالىدۇ.
ساۋۇتجان مەتنىيازنىڭ كېيىنكى ئىشلىرىنى ئوبدانراق بىلىۋىلىدىن كېيىن سېيىت ئاخۇننىڭ سۆزى بىلەن «ھېچ ئىشقا يارىماس ئادەم» دېگەن خۇلاسىنىڭ توغرا ئەمەسلىكىگە ئىقرار بولدى. مەتنىيازنىڭ ئەمگەك ۋە روھىي جەھەتتىن ئىلگىرىلىشىگە ھەمراھنىڭ ھەقىقىي يارىدەم قىلىۋاتقانلىقىنى سەزدى.
شۇندىن كېيىن ساۋۇتجان مانا بۇ جۈرئەت قىلىپ قولىدىن

ئىش كېلىدىغان، لېكىن ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن، تۇرمۇشى قالا
بىر ئادەمنى ئەمگەك قاينىمىغا تارتىپ ئۇنى چىداملىق، ئىشچا
لارنىڭ قاتارىغا قوشۇشنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا دېھقانلار
سۆزلەپ بېرىشنى ئويلىدى.

ھەمرا گۇرۇپپىسى كوپېراتىپقا ئايلىنىپ، يەنە بىر قانچ
دېھقانلارنى ئۆز قوينىغا ئالدى. ئەمگەك كۈچى ھەمكارلىشى
گۇرۇپپىسىغا قىسبەتەن ئۇچ ھەسسىدىن كۆپرەك ئاشتى. يەر
ئۇلاغ ۋە قوش جابدۇقلارمۇ يېتەرلىك دەرىجىدە كۆپەيدى. ج
ئەچچە ئىش ھايۋانلىرى، ئىككى دانە سوقا، بىر دانە ئوما ماش
ىنسى ۋە بىر نەچچە ئۇششاق جابدۇقلار بىردىنلا كۆپچىلىكنىڭ
ئوتتۇرىدىكى مۈلكى بولۇپ قالدى.

ھەمرانىڭ تەشەببۇسى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان قوشۇمچ
ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى مەتنىيازنىڭ ئۇستىكارلىقى بىلەن
بوش ۋاقىتلاردىن پايدىلىنىپ، بۇغا، جاۋاڭ، كەندىر ئارغامچا
زەمبىل، سېۋەتكە ئوخشاش نەرسىلەردىن خېلى نۇرغۇن ئىشلەپ
چىقاردى.

ھازىر بولسا، 50 ئەمگەك كۈچىنى تەشكىل قىلىدىغان بۇ
كوپېراتىپ ئەزالىرى دېھقانچىلىقنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىپ
يازىچە يېتىشتۇرگەن ئاشلىقلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن،
ھەممىسى بىرلىكتە ھۆسنىگە تولۇپ تاشقان كەڭ ۋە گۈزەل ئې
تىزلىرىنىڭ باغرىغا توپلاشتى.

بۇ كوپېراتىپنىڭ ئاساسى بولغان ھەمرا گۇرۇپپىسى مول
ھوسۇل ئېلىشتا ھەر يىلى ئارقىغا چېكىنمەستىن ئۇلگە بولۇپ
كەلگىنى ئۈچۈن، كوپېراتىپنىڭ نامى «ئالغا» بولدى، كۆپچىلىك
نىڭ ماقۇللىشى بىلەن مۇدىر بولۇپ ھەمرا سايلاندى.

رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى ھەمرانىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكەتـ
لەردە چېنىققانلىقىنى، ئۇنىڭ ھەر بىر ئىشتا ئادىل ۋە ئومۇمنىڭ
مەنپەئىتىگە جان كۆيەر ئىكەنلىكىنى ئېتىبارغا ئالغانىدى.
ھازىر بولسا ھەمرا پارتىيە ئەزاسى. ئۇ يېزىدىكى پارتىيە ياچېيـ
كىسى ۋە كادىرلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ، «ئالغا» كو-
پېراتىپنى نامغا لايىق تېخىمۇ ئالغا باستۇرۇش يولىدا ئاكتىپ
ئىشلىمەكتە.

مەتنىيازمۇ «ئالغا» كوپېراتىپنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك
ئەزالىرىدىن بىرى بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ سىلەر كۆرۈپ ئۆتكەن
بۇرۇنقى ۋەيرانە تۇرمۇشى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇ ئۆتـ
كەن يىل ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا ئالدىرىماي ئىشلىسىمۇ، ئا-
خىرغىچە چىدام بىلەن رەسمىي بىر كىشىلىك ئەمگەككە قاتـ
ناشتى. كۈزدە دېھقانچىلىق ۋە قوشۇمچە ئىشلىگەن نەرسىلىرىدىن
خېلى نۇرغۇن مەھسۇلات ئالدى.

مەتنىيازنىڭ ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز يەنە بىر خۇشاللىقى بار،
ئۇ بولسىمۇ ئىززەتخان بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ مۇرادىغا يەتتى.
شۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ ئانا، بالىلىق بولغان بەختلىك ئائىلە
لەززىتىنى تېتىدى. ھازىر ئۇنىڭ يېنىدا بىللە ئەمگەك قىلىۋاتـ
قان كۆيۈمچان خوتۇنى ئالدىدا «دادا، دادا» دەپ يۈگۈرۈپ يۈر-
گەن تىلى تاتلىق بۇدرۇققىنا ئوغلى ئەركىنجان بار.

ھېلىقى بىزگە تونۇش بولغان ئۆينىڭ تاملىرى سۇتتەك
ئاپئاق ئاقارتىلغان. قازان بېشى بولسا، ساغۇچ سېغىزلاي بىلەن
سىلىق قىلىپ سۇۋالغان. ئىززەتخاننىڭ بۇيرۇتمىسى بىلەن مەتـ
نىياز ئۆزى تېرەك ياغىچىدىن سېپتا قىلىپ ياسىغان كارىۋاتقا
تۆۋەنىگە تور تۇتقان ئاق چايشاپ يېپىلغان بولۇپ، كارىۋاتنىڭ
يۇقىرىقى چېتىدە ئىككى دانە ئاق ياستۇق كېلىشتۇرۇپ تىزىپ
قويۇلۇپتۇ. ئۇستامنىڭ قالايمىقان جابدۇقلىرى ياغاچ ساندۇقلارغا
قاچىلىنىپ، دالاندا ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇن ئاپتۇ. ئويۇقتىكى

كوزىلار، قوزۇقتىكى چۆمۈچلەر ۋە ئۆينىڭ باشقا كۆزگە كۆ
نەرلىك جاھازىلىرىنىڭ پاكىز، چىرايلىق تەرتىپتە بولۇپ تۇرۇ
بۇ ئۆينى باشقۇرۇپ، بېسىقتۇرۇپ تۇرغۇچى ئايالنىڭ ئىشچان
سەرەمجانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

مەتنىياز قىچا تەرگەن يىلى ئۇسسۇزلۇققا چىدىماي سايە
ياتقان يوغان ئۆزمە دەرىخىنىڭ يېنىدا ھازىر سۆلەتلىك قەدد
نى كۆتۈرۈپ تۇرغان ئىككى باراڭ، ئىككى باراڭنىڭ ئەتراپىد
مەنپۇخنە، جۇخار ۋە مىزى گۈللەر ئەۋجىگە ئېلىپ، تەكشى
چىرايلىق بولۇپ ئېچىلىپ كېتىپتۇ.

«ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ ئەزالىرى ياسىغان بۇ باراڭلار ئال
دىغا كېلىپ ئەتراپقا قاراپ باقسىڭىز: كۆز يېتىم يەرلەرگىچ
سوزۇلغان پەلەكلەر ئارىسىدا خۇددى ئوتلاۋاتقان قوينىڭ قوزە
لىرىدەك بولۇپ كۆرۈنگەن قوغۇن، تاۋۇز، كاۋىلارنى، ئوتياشلىق
تىكى ئاپقۇر چىنىدەك بولۇپ يۇغۇرغان قىپقىزىل پەمىدۇرلارنى
تەكشى ئۆسكەن پىيازلارنى، باراڭدا زىچچىدە ساڭگىلىشىپ تۇر
غان قاپاق ۋە ئەتراپتىكى تاۋلىنىپ تۇرغان چىرايلىق گۈللەرنى
كۆرۈپە كىشىنىڭ زوقى تولۇپ تاشىدۇ.

ئەنە، ئاۋۇ ئېتىزلاردا بولسا، كوپېراتىپنىڭ مول ھوسۇللۇق
بۇغدايلىرىمۇ، چاناقلىرىنى كېرىشىپ، بۇرۇتلىرىنى دارداپتقان
ھالدا باشلىرىنى كۆتۈرۈشەلمەي ئېگىلىپ تۇرۇشىدۇ. شامال بولا
ئۇلارنى ئېغىتىپ باشلىرىنى بىر - بىرىگە تەگكۈزىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ
كۆرۈنۈشىدىن: «ھە، ئەزىمەتلەر، بىزنى بېقىپ ئۆستۈرگۈچە قانچە
تەر تۆكۈپ، نۇرغۇن مېھنەتلەر قىلدىڭلار! شۇنىڭغا لايىق بىزمۇ
تولۇق مىرادىمىزغا يەتتۇق. ئەمدى بىزنى چاپسانراق ئۆيۈڭلەرگە
ئەكەتمەمسىلەر» دەپ پىچىرلىشىۋاتقاندەك بولۇپ تۇيۇلاتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇگۈن «ئالغا» كوپېراتىپىنىڭ ئەزالىرى
ھەممىدىن بۇرۇن، پۈتۈن كۈچىنى ئۈيۈشتۈرۈپ ئەمگەك قاينىمىغا
چۈشكەنىدى. ئۇلار كۈن تازا قىزىغان چاغدا ئارام ئېلىپ

قوغۇن - تاۋۇز يېيىش ئۇچۇن ئۇزۇمە سايىسى ۋە باراڭلارغا كېلىۋاتىدۇ.

بۇ باراڭلارنى ياساشتا ۋە ۋايىغا يەتكەن ئاشلىقلارنى يېتىشتۇرۇشتە مەتنىيازنىڭمۇ ھەسسىسى بار. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇمۇ كۆپچىلىك بىلەن بىللە ئىشەنچلىك باراڭلىقنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

باراڭنىڭ ئىچىدە بىر نەچچە ئايال چاقچاق قىلىشىپ، كۆلۈشۈپ قوغۇن يېيىشۋاتاتتى. ئىززەتخان باراڭدىن يېرىم قوغۇننى كۆتۈرۈپ مەتنىيازنىڭ ئالدىغا چىقتى.

— مانى يەپ باقسىلا! ئەجەب تاتلىق قوغۇنكەن، — دېدى ئۇ قوغۇننى تىلىپ.

مەتنىياز ناۋاتىرەڭ سۇيى تېشىپ تۇرغان گۆشلۈك قوغۇنىنى يەۋېتىپ:

— قەندەك قوغۇكەن، قەندەك، — دېدى.

باراڭنىڭ ئىچىدىكى خوتۇنلاردىن بىرى:

— شەھرىنىڭ قولى تەگكەن - دە، ئۇستام، — دەپ بۇلارغا ئاڭلاتماستىن چاقچاقلىغاندى، ھەممىسى پاراقلاپ كۈلۈۋەتتى.

— نىم بولدى بۇلا؟ قىنى — قىنىغا پاتماي قاپتىغۇ، — دېدى مەتنىياز باراڭ تەرەپكە قاراپ.

ئىززەتخان ئۆزىگە غايىبانە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ:

— ھوي، ئەشەدە بىر تورغاي سايراۋاتىدۇ، — دېدى - دە، نېرىراق بېرىپ ئۇزۇمە تۈۋىدە ئولتۇردى. قوغۇنلۇقتىن بىر سويىمنى كۆتۈرۈپ 3 — 4 بالا بىلەن «ئاپا»، «دادا» دەپ چوقان سېلىپ ئەركىن چېپىپ كەلدى.

بۇ ئاتا - ئانا ۋە بالا ئۇچى ئۇزۇمە سايىسىدە بىر - بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ، ھېلىقى ناۋات رەڭ سۇيى ئېقىپ تۇرىدىغان ئەجەب شېرىن «ئابىناۋات» تىن يەنە بىرنى يېيىشىپ ئۇستۇزلۇقىغا قېنىشتى.

1955 - يىل.

گۈمان

كۈلكىنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى تولا. مەسىلەن، كىشى خۇشال بولۇشىا كۈلىدۇ، زوق ئەيلىسىمۇ كۈلىدۇ، ھەيران قالسىمۇ، مەغرۇرلانسىمۇ كۈلىدۇ ياكى زائىلىق قىلىپ، تەنە قىلىپ خۇشامەت قىلىپمۇ، ئېچىنىپمۇ كۈلىدۇ. بەزىدە شۇنداق ئەھۋال بولىدۇكى، خىجالەت بولسىمۇ كۈلىدۇ، خىجالەت قىلسىمۇ كۈلىدۇ. ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن ئورۇنلۇق كۈلىدىغان كىشىلەرمۇ بار. يەنە ئاپتاپپەرەسنىڭ گۈلدەك ئېچىلىپ بوينى چۈشتىن ئاۋۋال باشقا ياققا، چۈشتىن كېيىن باشقاياققا مۇلايىم ئەكەن ھالدا ھەجىيىپ كۈلۈۋېرىپ ۋاقتىنى چاغ ئۆتكۈزىدىغانلار بار ... كۈلمەيدىغان ئادەم كەم ياكى ئۇنداق ئادەمنى ھېچ يەردىن ئىزدەپ تاپالمايمىز.

كىمنىڭ نېمە سەۋەبتىن كۈلگەنلىكىنى بىلمۇېلىش تۈيغۇسى كىشىلەرگە ئاساندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن بەزى كەيپىياتلاردا ئۇ لارمۇ ئازغىشىپ قالسا كېرەك، بۇنى، تۆۋەندە سىلەرگە ھېكايە قىلىپ بەرمەكچى بولغان ئىككى كۈلكە توغرىسىدا ناھايىتى تۈپ غۇنلۇق بىلەن چىقىرىلغان خۇلاسىدىن بايقىۋالىمىز.

كەچ سائەت ئالتىلەردە ئۇستەلنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئورۇندۇقتا ئەر - خوتۇن ئىككىسى قارىمۇ قارشى ئولتۇرۇشۇپ تاماق يېيىشۋاتاتتى. بۇلار بىر ئىغىزمۇ سۆز قىلىشماي ھەم بىر - بىرىگە قارىماي لەغمەننى تەخسىدىن سۆزۈپ ئېلىپ ئاغزىغا سېلىشاتتى. ئالمىجان ئارىلاپ چوكىنى سىلكىپ - سىلكىپ چۆپىنى سېيى بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ قويىدۇ. مەستۇرە بولسا، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن قانداقتۇر بىر خاپىلىقى بارلىقىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن زەردە قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئۇچ بارمىقى بىلەن چىمداپ

ئاغزىغا سالغان ئاشنى ئىشتىهاسىزلىق بىلەن ئېغىر چاينايتتى. بۇ جىمجىتلىق، بۇ بوۋزلاشمەسلىك باشلانغىنىغا مۇشۇ تۇرقىدا توپ-توغرا بىر كېچە - كۈندۈز بولغانىدى.

ئوچۇق چىراي بىلەن گەپلىشىپ، كۆلۈشۈپ يۈرگەن يېقىن كىشىسىنىڭ قۇدۇققا چۈشۈپ كەتكەنىدەك جىمجىت بولۇپ قېلىپ، ئۇن چىقارماي يۈرۈشى كۆڭۈلگە قانچىلىك غەشلىك سالىدىغانلىقىنى مەستۇرە بىرىنچى قېتىم چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە سەزمەكتە.

ئۇ ئالىمجاننىڭ كۆڭلى قالغۇدەك نېمە قىلغانلىقىنى ئويلاپ زادى تاپالمايتتى:

«ئۇلۇشكۇن مەن ئۇنى ئويىنىشپ ئىتتىرىۋەتكەن، تۇنۇگۈن قولۇمدىن چىنە چۈشۈپ سۇنۇپ كەتتى. ھە — راست، ئەتىگەن چايىنى ۋاقتىدا قاينىتىپ بېرەلمىدىم. خىزمەتكە سەل كېچىكىپ قالدى. ياق، بۇنىڭغىمۇ مۇنچە خاپا بولۇپ كەتمەس، ئەتىمالىم قوپالراق بىر گەپ قىلدىممىكىن. ھېچ ئەسلىيەلمەيمەنغۇ، ناھايىتى نېپىز - دە بۇ ....»

تۇرلۇك خىياللار بىلەن ئۇنىڭ بېشى قاتتى. ئاخىرى ئالىمجاننىڭ ئۆزىدىن سوراشقا توغرا كەلدى.

— بۆلەكچىلا تۇتۇلۇپ كەتتىڭىزغۇ، نېمە بولدى سىزگە؟

ئالىمجان جاۋاب بېرىشنىڭ ئورنىغا مەستۇرەگە يەر ئاستىدىن قاراپ:

— ھىم — ھىم، — دېدى - دە، كۆڭلى قارىلىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ قىسقىراق قاشلىرى بىر - بىرىگە يېقىنلىشىپ قارىچۇغىنىڭ كۆزىگە ئوخشاش ئۆتكۈر كۆزلىرى يالتىرىغانىدى، سوزۇنچاق يۈزى سۇرلۇك بولۇپ كەتتى.

مەستۇرە دېرىزىنىڭ ھاۋارەڭ پەردىسىگە سانجىپ قويۇلغان قىزىل تاۋار گۈلگە، كېيىن ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى ئۇچ بۇرجەكلىك ئۈستەلچە ئۈستىدىكى سۇرەت ۋە ئاتكىرىتكىلارغا قاراپ ئۈلۈغ -

كىچىك تىندى. بۇ نەرسە بۇنىڭدىن 14 ئاي ئاۋۋالقى تويىنى
شېرىن خاتىرىلىرىنى ئەسلىتىپ تۇراتتى. ئاتكىرىتكىلار مەستۇرە
نىڭ دوستلىرى تەرىپىدىن ئۇنىڭ تۇرمۇشىنى تەبرىكلەپ تە
دىم قىلىنغان، ئۇلاردا ئالىمجان بىلەن مەستۇرەنىڭ بەختلە
تۇرمۇشىنىڭ ئاقىۋەتلىك بولۇشى توغرىسىدا ئىككىسىنىڭ دا
خۇشال - خۇراملىق، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش ئۆتكۈزۈش توغرىسى
بىر - بىرىگە بولغان مەقسەت مۇھەببەتلىرىنىڭ كۈللەپ ياشنى
توغرىسىدا تىلەكداشلىق ۋە دوستلۇق ئىشەنچلەر يېزىلغانىدى.
— تۇنۇگۈن كەچقۇرۇن بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغا
كىم ئۇ، — دەپ سورىدى ئالىمجان مەستۇرەگە يېرگىنچ بىلە
قاراپ.
تۇيۇقسىز بېرىلگەن بۇ سوئالدىن مەستۇرە سەل هودۇقى
ۋىراق جاۋاب بەردى:
— ھە، ئۇ توختى.
— سەن ئۇنىڭ بىلەن نەدە تونۇشۇپ قالغان؟
— بۇرۇن بىر مەكتەپتە ئوقۇپ 7 - سىنىپنى بىللە تۈگەتە
كەن بىز.
— بىز، — دەپ تەكرارلىدى ئالىمجان تەنە بىلەن، —
شۇنىڭ ئۈچۈن گۈلقەلبىڭ ئېچىلىپ كېتىپتىكەن - دە.
— ۋىيەي دەۋاتقان گېپىنى. ساۋاقداشلار بىر - بىرى بىلەن گە
لەشمەمدۇ!
— ئايرىلماس دوستلار ئەلۋەتتە گەپلىشىدۇ. كۆلۈشىد
شېرىن سۆھبەت قىلىش ئۈچۈن ئەپلىك جايمۇ تېپىشىدۇ.
— بۇنىمە دېگەن گېپىڭىز، مەن ھېچ چۈشەنمىدىمغۇ؟
— مەن چۈشىنىمەن.
— نېمىنى؟
— بىر - بىرىنىڭ كۆزىگە قاراپ كۈلۈشلىرىنى! ئاشىق
مەشۇقلارنى!

بۇ سۆزلەر مەستۇرەنىڭ كۆڭلىگە نەشتەردەك سانجىلدى. ئۇنىڭ كۆتۈرەڭگۈ كۆكسى يۇقىرى - تۆۋەن بولۇپ يۈزىگە قان يۈگۈرۈشكە باشلىدى. تامىقىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولۇپ ئاۋازى سەل تىترەپ:

— ۋىيەي توۋا، ئادەمنىڭ چىشىغا تەگمىسىگىز چۇ! — دېدى.

— ھىم، چىشىمغا تېگىدۇ تېخى، ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ كۆلۈشنىڭ سەۋەبى نېمە؟ بۇنى مەن ياخشى بىلىمەن. بىر-بىرىنىڭ جاماللىغا قاراپ كۆلۈشكەندىن كېيىن ئەلۋەتتە چاتىقى بار - دە.

— سىزچە بىر - بىرىگە قاراپ كۆلگەنلا ئەر - ئايالنىڭ چاتىقى بار ئىكەن - دە، مانا تېتىقسىز گەپ.

ئالىمجاننىڭ رەڭگى تاتىرىپ كەتتى. غەزەپ بىلەن پارقىرىغان كۆزلىرىنى مەستۇرەگە تىكىپ:

— تېتىقسىزمىش! ھېيلىگەر، ئۇيالماس، دەۋاتقان سۆزىنى قارا! — دېدى.

مەستۇرە نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى. ئۇنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ، بەزگىكى تۇتقان كىشىدەك تىترەپ بېرىپ گارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى - دە، ئىككى ئالقىنى بىلەن يۈزىنى مەھكەم يېپىپ يىغلىدى.

ئالىمجان ئىشكىنى ئاچچىقى بىلەن قاتتىق ياپتى - دە، كوچىغا چىقىپ نەگىدۇر كەتتى. ئىشكىنىڭ تاق قىلغان ئاۋازى مەستۇرەنىڭ يۈرىكىگە كېلىپ تەگكەندەك بولدى ۋە بۆشۈكتىكى ئۇچ ئايلىق بوۋاقنىمۇ ئويغىتىۋەتتى. ئەمدى بالىنىڭ يىغىسى مەستۇرەنىڭ يىغىسىنى يەڭدى. ئۇ بالىسىنى ئېمىتىۋاتقاندا، ئۇزۇن كىرپىكلىك قاپقارا كۆزلىرىدە ئەگىپ، توختاپ قالغان ئاخىرقى ياش تامچىلىرى بوۋاقنىڭ يۈزىگە تېمىپ چۈشتى.

ئۇ بالىنى تەۋرىتىپ ئولتۇرۇپ ئالىمجاننىڭ ئۆزى بىلەن جولغان بەزىبىر مۇناسىۋەتلىرىنى ئەسلەشكە كىرىشتى.

بۇلار ئۇيۇ - ئوچاق بولۇپ ئەتىسالىم بەش - ئالتە ئايغىچ
جىكىن ئالىمجان مەستۇرەنى «سىز» دەپ يۇردى. ئەسلىدە ئال
جانىنىڭ چىرايى دېگەندەك كېلىشكەن بولمىسىمۇ، گەپ - ئىغز
جايىدا، ئەدەبلىك، ھۇرمەتچان بىگىت ئىدىغۇ. خوسۇسەن
ئاياللارنىڭ ئالدىدا قوينىڭ قوزىسىدەك مۇلايىم، خۇش خۇي بولۇ
كېتەتتى. ئۇرۇش - تالاش قىلماستىن ئىناق تۇرمۇش كەچۈر
دىغان ئوقۇتقۇچى ئائىلىسىدە خۇش مۇئامىلىلىك، ئاق كۆڭۈل بى
لۇپ ئۆسكەن مەستۇرەگە ئالىمجاننىڭ مىجەزى ياقمىدى.

تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن بارا - بارا نېمە بولۇپ كېتى
باردىغۇ - ھە. «ھېلىگەر» — بۇ مەستۇرە ئۇچۇن يات ۋە ھە
سىز گەپ. ئۇ دوستلىرى ئاربىسىدا راست سۆزلۇكلىكى بىلەن
ھۇرمەتكە ئىگە ئەمەسمىدى. ئۇ ھېچكىمنى تىللىمىغان. شۇنىڭ
ئۈچۇنمۇ مەستۇرەگە ھېچكىمنىڭ ھاقارەتلىك سۆز قىلمىغان. ئەمدى
بولسا توختىنى، يەنى بۇرۇنقى ساۋاقدىشىنى ئىشك ئالدىدا ئۇچ
رىتىپ قېلىپ، كۆلۈشۈپ ئوچۇق چىراي گەپلەشكىنى ئۇچۇنلا
ئالىمجاندىن ئاڭلىغان ھاقارەتلىك سۆز كۆڭلىگە ناھايىتى قاتتىق
تەگكەنىدى.

ھەر ھالدا مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەستۇرە ئالىمجاننىڭ
كۇنچىلىك قىلىدىغان مىجەزىنى بايقاپ قالدى. ئەسلىدە بۇنى
خېلى بۇرۇنلا سېزىش مۇمكىن ئىدى. لېكىن مەستۇرەنىڭ سادد
تۇز كۆڭلى ئۇنى بۇگۇنكىدەك قاتتىق توقۇنۇش بولمىغۇچە بى
ھالىيالمىغانىدى. بولمىسا مۇنداق ئىشلارمۇ بولۇپ ئۆتكەن
ئىدىغۇ.

يانغۇر يېغىپ يوللار سەل لاي بولۇپ قالغان بىر كۈنى
كەچقۇرۇن دەرۋازا ئېچىلغاندەك قىلدى - دە، لېكىن ئۆيگە خېلى
ۋاقىتقىچە ھېچ كىشى كىرمىدى.

مەستۇرە قاراپ باقاي دەپ چىقسا، ئالىمجان يەرگە ئېگىشىپ
بىر نەرسىگە سىنچىلاپ قاراۋاتىپتۇ.

— يەرنىڭ ئاستىدىكى ئالتۇننى كۆرۈپ قالدىڭىزمۇ نېمە؟ — دەپ چاقچاق قىلىپ كۈلدى مەستۇرە.

ئالىمجان يۈزىدە پەيدا بولغان سەل خىجالەتنى كۈلكە بىلەن يوشۇرۇپ:

— ھە، ھە ئالتۇن بۇ يەردە نېمە قىلىدۇ، غەلىتە بىر جانىۋار ... ، — دېدى - دە، ئۆيىگە كىرىپ كەتتى، مەستۇرە ئۇنىڭ تەكشۈرگەن يېرىگە قارىغاندى، ھېچقانداق جانىۋارنىڭ ۋە ئۇنىڭ ئىزىنىمۇ كۆرمىدى. ئۇ يەردە جانىۋارنىڭ ئىزى ئەمەس، بايا خېمىر تۇرۇچ سوراپ كىرگەن قوشنا ئايالنىڭ قولىدىكى كالىچىنىڭ ئىزى تۇراتتى.

يەنە كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەستۇرە ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ كەچقۇرۇن سائەت 9 لاردا ئۆيىگە قايتتى. ھېچ كىشى يوق قاراڭغۇ كوچىدا كىيىۋاتقاندا تېرەكنىڭ ئارقىسىدىن بىر كىشىنىڭ ئاتقان چالمىسى ئالدىغا چۈشتى. مەستۇرەنىڭ بويى بىر شۇركەندى - دە، گەپ قىلماي ئۆز يولىغا كېتىۋەردى. ھايال قىلماي يەنە ئارقىسىدىن بىر كىشىنىڭ ھۇشقىتىشى ئاڭلاندى. مەستۇرە بىرەر مەستنىڭ ئۆزىگە چاقچاق قىلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ ئۇنچىقماي ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى. لېكىن تۇيۇقسىزلا بىر كۈلكە ئۇنى يۈگۈرەشتىن توختاتتى. ئۇ ئۆزىگە تونۇش بولغان كۈلكىنى تۇيۇپ قالغاندى. مەستۇرە يېڭىلمىدى. ئۇنىڭ ئالدىغا ئالمىجان خۇشال كەيپىياتتا كەلدى.

— بۇ نېمە قىلغان ئىشىڭىز؟ — دېدى مەستۇرە سەل تېرىكىپ.

— قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ ئويلىشىپ، — دېدى ئالمىجان مەستۇرەنىڭ قورقۇپ يۈگۈرگىنى ئۇنى تۇيۇقسىزلا كۈلدۈرۈۋەتكەندى.

ئەگەر ئىش ئۇنداق بولمىغاندا، ئالىمجان ئۆزىنى ئاشكارا قىلاتتىمۇ، يا ئۆيگە بارغاندا مەستۇرەنى گەپكە سېلىپ چېكىپ باقاتتىمۇ،

ھەر ھالدا ئۇنىڭ بۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشتىكى ئويى بىز
قارالغۇ ئىدى.

لېكىن ئۇنىڭ بۇ خۇش چاقچاق ئويۇنى كۆڭۈللۈك بولمىغا
لىقتىنمىكىن، يەنە ئازراق خىجالەت بولغاندەك كۈلۈمسىرىگىنە
مەلۇم بولۇپ قالدى.

— يەنە بىر كۈنى ئالىمجان بىر نەرسىگە ھەيران بولۇپ غا
لىتە سوئال سورىغاندى.

چۈش ۋاقتىدا كارىۋاتتا پۇرامشىپ تۇرغان چوڭ پەي يا
تۇقنى كۆرۈپ قېلىپ:

— بۇ يەرگە ياستۇق قويۇلۇپ قاپتىغۇ؟ — دېدى.

— بايا بالىنى ياتقۇزۇپ قويغانىدىم، — دەپ جاۋا
بەردى مەستۇرە.

— مۇشتەك بالىمۇ شۇنچە يوغان ياستۇقتا ياتامدۇ.

— ياستۇقىكىزنى بالىكىزدىن ئايىماڭاتامسىز، دېمەك بالىدە
ياستۇق ئەتىۋاراق ئىكەنده سىزگە.

— ياق .....

— ئەمسە بۇ نېمە دېگىنىكىز؟

— بالىنىڭ بويىنى ئاغرىپ كېتەمدىكىن دەيمەن - دە، —
ئالىمجاننىڭ يۈزىدىكى ھەيرانلىق ئالامىتى ئەمدى سۈس خىجا
لەت كۈلكىسى ئاستىدا قالدى.

مانا ئەمدى بۇ مۇناسىۋەتلەرنىڭ سىرى مەستۇرەنىڭ ئال
دىدا ناھايىتى روشەن بولۇپ ئېچىلدى.

ئۇنىڭ ئوقۇشىنى داۋام قىلدۇرۇپ يۇقىرىراق بىلىم ئېلىش
ياكى بىرەر ئورۇندا جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش تەلەپ
لىرىنى ئالىمجاننىڭ تۇرلۇك باھانىلەر بىلەن ئارقىغا سۈرۈپ
كەلگەنلىكىمۇ شۇ سىر بىلەن باغلىق ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

ئالىمجاننىڭ بۇ ئورۇنسىز گۇمانلار بىلەن قىلىپ يۈرگەن
كۆلكىلىرىنىڭ مەستۇرەنىڭ ئوغلىنى قاينىتىشقا باشلىدى

«بۇرۇنغۇ بۇ ئەھۋالنى سەزمىگىنىم ئۈچۈن ئۇنچىقماپتىمەن. بۇگۈن ئۇنىڭ بىلەن نېمىشقا ئوچۇق گەپلەشمەي قالدىم - ھە»، ئۇ تېخىچىلا تارتىنچاقلىق قىلىپ يۇرۇشى ۋە كىشىلەر بىلەن تالاش-تارتىش بولۇپ قالسا، گەپ تېپىپ بېرەلمەي قىلىشىنى ئويلاپ ئۆز - ئۆزىدىن رەنجىدى. ئەمدى ئۆزى ئۈچۈن ھاقارەتلىك بولغان گۇمانخورلۇق تۇغرىسىدا ھەق دادىغا يەتكۈچە قەتئىيرەك سۆزلىشىنى قارار قىلدى.

مەستۇرە پىكىر قىلىشتىن توختاپ بېشىنى كۆتۈرگەنىدى. قۇلاقلىرى غۇڭۇلداپ يۇرىكى سىقىلدى. ئۇ بىرىپ دېرىزىنى ئېچىش بىلەن كەچكۈزنىڭ مۇزدەك شامىلى يۈزىگە كېلىپ ئۇرۇلدى. سالقىن ھاۋادىن كۆكسى - قارنى تويغۇچە يۇتۇپ ئېغىر بىر تىنىدى - دە، كوچىدىكى دەرەخلەرنىڭ تەكشى ئۈچلىرىغا، كېيىن ئوچۇق ھاۋادىكى سان - سانا قسىز يۇلتۇزلارغا قارىدى.

يۇلتۇزلارنىڭ بەزىلىرى مەستۇرەگە ئوخشاش بېجىرىم چىراىلىق ئىدى. ئۇلارمۇ ئۇزۇن - ئۇزۇن نۇر كىرپىكلىرىنى چىملىدىتىپ مەستۇرەگە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشاتتى. ئۇنىڭ يادىغا يېڭى تونۇشقان چاغلاردىكى ئالىمجاننىڭ «چاچلىرىڭىز قۇندۇز، كۆزلىرىڭىز خۇددى كۈلۈپ تۇرغان يۇلتۇز» دەپ ئۆزىنى ئەركىلەتكەن سۆزلىرى كەلدى.

مەستۇرە يېنىكلەشكەندەك بولۇپ كۈلۈمسىرىدى. «ئۇ مۇشۇ چاغقىچە نەدە يۈرىدىغاندۇ» دەپ ئويلىدى - دە، ئەتراپقا ئەنسىرەپ نەزەر سالدى.

ۋاقىت سائەت 12 گە يېقىن بېرىپ قالدى. ھېچقايىاقتىن كىشىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ. پەقەت يىراقلاردىن قاۋۇغان ئىتلارنىڭ بوغۇق، سۇس ئاۋازلىرى ۋە يېقىن ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئاچچىق ھەم بوم ئاۋازلىرىلا كېچىسىنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى تەۋرەتكەندەك بولاتتى.

* * *

كۆلۈبقا بېرىپ ئويۇن كۆرگەندىن كېيىن ئالىمجاننىڭ كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ ئاچچىقىنىڭ ئەسرىمۇ قالمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يېنىدا بىللە كېلىۋاتقان قىزغا گۈلدەك ئېچىلىپ سىلىق مۇلايىملىق بىلەن سۆزلەپ كېلىۋاتاتتى:

— ئاۋازىڭىز نېمە دېگەن چىرايلىق، سىزنىڭ ناخشىڭىزنى ئاڭلاۋاتقان ئادەم ئۆزىنى تامامەن يوقىتىپ قويۇش دەرىجىسىگە يېتىدۇ.

— ۋىيەي، ئاشۇرۇۋەتتىڭىز - دە، ئالىمجان ئاكا! - دېدى قىز خىجالەت ئارىلاش خۇشال بولۇپ.

— ماقا - ماقا ئىشەنمەيسىز دېمىدىمۇ، — دېدى ئالىمجان قىزنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ.

— راستىنى ئېيتسام بۈگۈن سەھنىدە شۇنداق يېقىملىق ۋە تەسىرلىك ناخشا ئېيتتىڭىزكى، خۇددى مېنىڭ يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋالغاندەك بولدىڭىزغۇ.

«ھىم، ئىنىدەككە كەلدىڭغۇ» دەپ ئويلىدى ئالىمجان. لېكىن قىز ئۆزىنىڭ ئارزۇسى توغرىسىدىكى تالانتىنىڭ ماختاشقا ئۇچرىغانلىقى بىلەن مەست ئىدى. ئۇ ئالىمجان ماختىغانچىلىك سېھرىلىك ناخشا ئېيتالمىسىمۇ، ھەر ھالدا ئوتتۇرا دەرىجىدە يېقىملىق ئاۋازغا ئىگە ئىدى. بىراق تېخى ئاۋازىنى قانداق ئىشلىتىشنى ۋە ناخشا قائىدىلىرىنىمۇ ياخشى بىلمەيتتى، ئۇ ئارتىستكا بولۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىپ مەلۇم بىر ھەۋەسكارلار تىياتىرىسىنىڭ كۆرۈڭۈكىگا قاتنىشىپ يۈرەتتى. قىزمۇ ئۇنىڭ توختاپ:

— سىزنىڭ خېلى دىققىڭىز بارغۇ ئالىمجان ئاكا! راستىنى ئېيتىڭا، مەن ئارتىستكا بولالايمەنمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئەلۋەتتە بولىسىز، شۇنچە ياخشى ئاۋازىڭىز بىلەن نېمە ئارتىستكا بولمىسىڭىز كىم بولىدۇ ئەمدى؟ سىزنىڭ ناخشىڭىز بۈگۈن قانداق كۆچلۈك ئالقىشقا ئىگە بولغانلىقىنى بىلگەنسىز قاراڭ نەمىدىگەن ئۇرۇلغان چاۋاكلار، كۈلۈپ لەرزىگە كېلىپ

تىترەپ كەتتى. مەنمۇ قوللىرىم قىپقىزىل بولۇپ كەتكۈچە چاۋاك چالدىم. ھە، مانا كۆپچىلىككە يارىغاندىن كېيىن بولدى - دە.

— ھەمىشە ئۇنداق بولىۋەرمەس.

— ئادەم دېگەن ئۆزىنىڭ تالانتىغا ئىشىنىشى كېرەك. مانا قاراڭ سىزدە نېمە دېگەن چوڭ تالانت بار. ئۆزىڭىزمۇ چىرايلىق. سەھنىگە ئاجايىپ يارىشىدىكەنسىز. مەن بۇگۈن تازا دىققەت قىلىپ تۇردۇم. سىز سەھنىنىڭ ئالدىغا شۇنداق كېلىپ، قەددىڭىزنى تۇغرىلاپ زالغا بىر قارىۋېتىڭىز، خۇددى سەھنىدە بىر توپ قىزىلگۈل ئېچىلغاندەك بولۇپ كەتتى.

ئالىمجاننىڭ بۇ قەدەمدە ماختاشلىرى ھەۋەسكار قىزنىڭ كۆڭلىنى تاغدەك ئۆستۈرۈۋەتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆسكەنلىكىگە رازى بولۇپ «مانا باشقىلارمۇ مېنىڭ تالانتىمغا ئالىمجاندەك توغرا باھا بەرسە بولمامدۇ، مانا، بۇ يېرى كەمچىلىك، مانا ئۇ يېرى كەمچىلىك دېيىشىپ ئادەمگە روھىي زەربە بېرىشىدۇ» — دەپ ئويلىدى. شېرىن سۆزلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرغان بولسا كېرەك ئەتىسى، ئىشكىنىڭ ئالدىدىن خېلى يەرگىچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

— ۋىيەي، بىزنىڭ ئۇيغۇر ئارقىمىزدا قاپتىغۇ، — دېدى ھەۋەسكار قىز، — خوش ئالىمجان ئاكا مەن ئۆيگە قايتاي.

ئۇ ئالىمجانغا مىننەتدارلىق بىلدۈرگەن قىياپەتتە قاراپ يېقىملىق كۈلۈپ، خوشلىشىش ئۈچۈن قولىنى ئۇزاتتى. ئالىمجان ئۇنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەستىن كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ تۇرۇپ:

— نېمانچە ئالدىرايسىز، — دېدى - دە، قولىنى تارتىپ قۇچاقلىماقچى بولدى. قىز قولىنى سىلكىپ تارتىۋالدى. ئۇنىڭ كۆزىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ يۈزىدە ھېچقانداق كۈلكىنىڭ ئالامەتلىرى قالمىغانىدى.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟! مەن سىزنى ئۆز ئاكامدەك كۆرۈپ شۇمەن.

— نېمە بولىدۇ ئەمدى، مۇھەببەتقۇ.

— مۇھەببەت ئىسىش! ئۇيالماي يەنە دېگەن سۆزىنى.

ئالىمجان ئەيىبنى ھەۋەسكارنىڭ ئۆزىگە يۈكلىمەكچى بولۇپ لېكىن خىجالەت ئارىلاش پەس ئاۋاز بىلەن:

— ئەسسە ئۆزىڭىز نېمىشقا ئادەمگە قاراپ كۈلۈۋېرىسىز! — دېدى.

— سىزگە قاراپ كۈلگەنلا كىشىنىڭ باشقا غەرىزى بولمىدىكەن - دە، — ھېيلىگەر ئادەم ئىكەنسىز! — دېدى - دە ھەۋەسكار قىز چالۋاقاپ بۇرۇلۇپ ئۆيى تەرەپكە تېز - تېز يۈرۈپ كەتتى.

ئالىمجان ئەدى كۈلكە توغرىسىدا ئىككىلىنىپ قالدى. ئۇنىڭ «ئايالالار كۈلگەن چاغدا كۆزىگە قارايلا قانداق غەرەزنى ئىپادە قىلغانلىقىنى بىلەلمەن» — دەپ ماختىنىدىغان ئەۋلىيالىق كارامىتى ئاشكارا بولۇپ قالدى.

بۈگۈن مەستۇرەمۇ مەسلىھەت قىلىۋالغاندەكلا، مانا بۇ قىزنىڭ بىر - بىرىگە قاراپ كۈلۈشلىرىگە بەرگەن باھاسىغا ئوخشاش جاۋاب بەردى. ئۇنىڭ مەستۇرەگە ھەقسىزلىق بىلەن «ھېيلىگەر» «ئۇيالماي» دەپ قىلغان ھاقارەتلىك سۆزلىرى مانا ئەدى ھەقلىق رەۋىشتە ھەۋەسكار قىز تەرىپىدىن ئۆزىگە يانداۋرۇپ بېرىلدى.

ئالىمجان ئۆيىگە مۇلايىم قىياپەتتە كۈلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى. مەستۇرەمۇ ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ كۈلۈپ قويدى. بۇ كۈلۈمسىرەشلەرگە پەرۋاسىزلىق بىلەن قارىسىڭىز ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئاچچىقى تارقاپ، ياخشى خوپ بولۇشۇپ قالغانلىقىنى كۆرىسىز. ئەگەر ئۆتكۈر كۆزلەر ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىنىچە دىققەت قىلىپ قارىسا، مەستۇرەنىڭ كۈلكىسى زائىلىق قىلغانلىقىنى، ئالىمجاننىڭ كۈلكىسى بولسا خىجالەتچىلىكنى ئىپادە قىلاتتى.

1957 - يىل.

رەھمەت

رەھمەتنى ئانىسى ئۇرۇپ تالاغا قوغلاپ چىقتى. ئانا غەزەپ ئوتىدا يېنىپ تىترەيتتى. ئۇنىڭغا كۆز ئالدىدىكى بارلىق نەرسىلەر ئىس ۋە تۈمان ئىچىدە تۇرغاندەك غۇۋا كۆرۈنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان كىشىلەرنى تولۇق بايقىماي ۋە ئۇلارنىڭ «بولدى قويسىلا، كىچىك بالا ئەمەسمۇ!» دېگەن سۆزلىرىنى ئاڭلىماستىن ئوغلىنى يامان سۆزلەر بىلەن تىللاپ قارغايتتى. رەھمەتمۇ ئانىسىدىن بىزار بولۇپ، يىغلاپ ئۆيىدىن يىراقلىشىپ كەتتى.

— خەپ، جۇۋاينىمەك، قولۇمغا چۈشەرسەن، — دېدى - دە، نىساخان ئىشكىنى جالاقلىتىپ يېپىپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

نىساخان قالغان چېينىنى ئىچمەكچى بولۇپ، جوزا يېنىدا ئولتۇرغانىدى. لېكىن گېلىغا بىر نەرسە تىقىلغاندەك بولۇپ، ئىشتىهاسى تۇتۇلدى. قولىغا ئالغان ئاپقۇرنى يەنە جايىغا قويۇپ ئاستا نېرىراق ئىتتىرىۋەتتى. ھۆل بولۇپ كەتكەن داستىخاندا رەھمەتنىڭ ئۆرۈۋەتكەن چىنىسى ۋە سۇتلۇك چايىغا چىلانغان كۆپۈپ قالغان نان بۇرىدىلىرى چېچىلىپ تۇراتتى. ئانا جەينىكىنى جوزىغا تىرەپ ئالمقىنى بىلەن ئېڭىكىنى تۇتقان ھالدا ئويغا چۆمۈپ كەتتى. «بالا دېگەن يۇرەكنى يېرىپ چىقىدۇ. مەن ئۇنىڭغا شۇنچە مېھرىبان، يۇزلەپ كېچە سوغۇق بۆشۈكنى قوچاقلاپ، مۈگدەپ ئولتۇرۇپ ئېمىتتىم. كۆز قارىچۇغۇمدەك ئاسراپ - پەپىلەپ ئۆستۈردۇم، يېگۈزدۇم، كىيگۈزدۇم، شۇنچە كۆيۈنۈپ جاپا بىلەن چوڭ قىلسام، نېمىشقا مېنىڭ قەدرىمنى بىلمەيدىغاندۇ. مەنمۇ بىچارە ئانامنى شۇنداق رەنجىتكەندىمەنمۇ، رەنجىتكەن بولسام كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن پەرۋەردىگارىم ئانامغا قىلغان - ئەتە

كىنىمنى بالامدىن ياندۇرۇپ كۆرسىتۈاتىدۇ. توۋا قىلدىم، توۋا
نساخانىنىڭ كۆڭلى ئېزىلىپ، كۆزلىرىدىن چىققان ئىسسىق ياش
تامچىلىرى مەڭزىنى كۆيدۈرۈپ ئېقىپ چۈشەتتى.

ئانا قاتتىق ئويغا بېرىلىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن روزى ئ
خۇن ئاكىنىڭ ئۆيگە كىرگەنلىكىنىمۇ سەزمەي قالدى.

— ھەي، يەنە نېمە بولدۇڭلار! — دېدى روزى ئاخۇ
خوتۇنىغا ئېچىنغان قىياپەتتە قاراپ تۇرۇپ.

— خۇدايىم ماڭا بالا ئەمەس بالايىئاپەتنى بېرىپتىكەن

— قوي، ئۇنداق گەپنى قىلما! — دەپ روزى ئاخۇ
جوزا ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. خوش، ساڭا بالايىئاپە
بولغۇدەك نېمە ئىش قىلدى ئۇ؟ ئانا ئۆز پەرزەنتىنى شۇنداق
دەپ چۈشىنىش ياخشىلىق ئەمەس.

نساخان داستىخاننى تازىلاپ ئېرىگە چاي بېرىش
كىرىشتى. ئۇ بالىسىنىڭ گېپىگە كىرمىگەنلىكىگە، شۇ
داق مېھرىبان ئانىغا بەھۇرمەتلىك قىلىپ يانغانلىقىغا، ئاتا
چۈشەنمەي يەنە ئانىغا ئەيىب قويۇۋاتقانلىقىغا زەردىسى قايناپ
شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ قولىدىكى روزى ئاخۇننىڭ ئالدىغا قو
ماقچى بولغان ئاپقۇردىكى سۈتلۈك چاي داۋالغۇپ تۆراتتى.

— ئەمىسە بالا ئانىنىڭ سۆزىگە كىرمەسلىك، ئۇنىڭغا يې
ئىش، تاكاللىشىش ياخشىلىق ئىكەنده! — دېدى، نساخان چاينى
جوزىغا قويۇپ.

— ياق، ئۇمۇ ياخشىلىق ئەمەس.

— ئەمىسە رەھمەتنىڭ مېنىڭ سۆزۈمگە كىرمىگەنلىكىنى
ماڭا يانغانلىقىنى نەچچە قېتىم كۆردىلىغۇ؟

— ھە — ئە، كۆردۈم.

— مانا قارىسلا! — دەپ قولىنى شىلتىپ سۆزىنى داۋام
قىلدى نساخان، — ۋاي بالامنىڭ قورسىقى ئېچىپ قالغاندۇ
دەپ مەكتەپتىن كېلىشىگە چاي تەييارلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويە

دۇم. داستىخاندا نان ئاز ئىكەن. يۇگۇر ئاشخانىدىن نان ئېلىپ چىق دېسەم، گېپىمگە كىرمەي يەنە دومسيىپ ئولتۇرۇۋالدى. ھوي شۇم، ئۆزۈڭنىڭ قورسىقىغا يەيدىغان تەييار ناننى ئاچىقىشقا ئۇنىمامسەن دەپ كايىپ قويسام، چېينى ئىتتىرىپ ئۆرۈۋەتتى.

— ئاندىن كېيىن تازا سالدىم، دەڭلا.

— ئانىسىغا يانغان بالىنى ئۇرمامدۇ ئەمسە؟!

— ھەي، ساڭا نېمە دەپ ئوقتۇرۇش لازىمكىن تاڭ، — دېدى روزى ئاخۇن بېشىنى لىڭشىتىپ، — ئۇ تېخى بالىغۇ، سەن بىر نەچچە بالىغا ئانا بولغان خوتۇن قېلىدىن قېيىق كەتسە، چىدىماسلىق قېلىپ ۋالاقلاشقا باشلايسەن. ئەمدى كىچىك بالىدىن قانداق كۆڭۈل ئاغرىتقىلى بولا. ئۇنىڭ تېخى ياخشى - يامانلىقنى ئايرىۋالىدىغان، ئاتا - ئانىنىڭ قەدرىنى بىلىدىغان ۋاقتى ئەمەسقۇ؟!

— ئەجەب سىلە ئىشقا بۇيرۇسىلا يۇگۇرەيدۇ، مەن ئىشقا بۇيرۇسام بويۇن تولغايدىكىنا! بالىنىڭ ماڭا بويۇن سۇنمىغانلىقىغا سىلىمۇ سەۋەبكار.

— مەسىلەن، قانداق قېلىپ مەن سەۋەبكار بولىدىكەنمەن؟

— ئوغۇل بالا دېگەننى ئاتا باشلاش كېرەك.

— كۆرمەيۋاتامسەن باشلاۋاتىمەنغۇ، — دېدى روزى ئاخۇن خوتۇنىنىڭ ناھەق باھاسىغا ئېچىنغان قىياپەتتە، — دەپتەر - قەلەم، كىتابلىرىنى ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىۋاتىمەن. مەكتىپىنىڭ تاپ شۇرۇقلىرىنى ئىشلەشكە ئۇندەۋاتىمەن، ئۆزىگە لايىق ئەمگەككە ئۇندەش ئۈچۈن ئوششاق ئەسۋابلارنى ياساپ بېرىدىم. ئاناڭنى قاقشاتما، دەپ نەسىھەت قىلىۋاتىمەن. مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بولغان يېغىنلارغا مەن خېلى قاتناشتىم. سەن بولساڭ بىر قېتىممۇ بېرىپ، زەھمەتنىڭ مەكتىپىدىكى ئەھۋالىنى بىلمىدىڭ. ئەمدى سەن ئۆزۈڭنىمۇ ئويلاپ باق.

روزى ئاخونتنك سۆزى تېخى تۈگىمىگەنىدى. نساخا
گەپتنك ئۆزىگە كۈچ كەلگەنلىكىگە بىتاقەت بولىدى. ئۇ چىنە
لەرنى سىلكىپ، جاقىلدىتىپ دەستىلەپ چوكىلارنى سقمىدا
جوزىغا ئورۇپ.

— ۋاي خۇدايىمەي! — دەپ زارلاندى، — ھە، رەھمەت
نىك قىيىقلىقىغا مەن ئەيىبلىك. سىلەردە ھېچ ئەيىب يوق.

— مانا، يەنە تەتۈرلۈك قىلىۋاتسەن!

— نەسىھەت - نەسىھەتلا دەيدۇ. قۇرۇق نەسىھەتنىك نېمە
پايدىسى بار، — دەپ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ كەتتى نساخا
ئۇ بوينىنى ئالدىغا سوزۇپ گەپ قىلاتتى، — بالا دېگەننى تا
لىقى كەلگەندە ئەركىلىتىپ سىلاپ - سىيپاش كېرەك. ئاچچىق
كەلگەندە ئاناڭنىك گېپىنى نېمە ئۈچۈن ئاڭلىمايسەن ئەخمە
دەپ، تازا سېلىش كېرەك «بىھىشتىن چىققان كۆك تاياق، يۈگۈر
تىدۇ يالىڭاياغ» ھە، مانا شۇ ۋاقتىدا گەپ ئاڭلايدۇ.

— مانا شۇنىسى بولمايدۇ. سەن ئويلاپ باق، — دەپ روزى
ئاخۇن ئۈزۈلۈپ قالغان سۆزىنى داۋام قىلدى، — مۇئەللىمە
يالىنى گەپكە كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئۇرۇپ — تىللاش دۇرۇس
ئەمەس دېيىشتى. ھەقىقەتتە بۇ يامان ئادەت ئىكەنلىكىنى سەن
نېمىشقا سەزمەيسەن. مانا قارا، رەھمەت نېمىشقا ساڭا يانىدۇ
ھە، شۇنى چۈشەنگىنكى، سەن ئۇنى ئۆزۈك ئېيتقاندەك تاتلىقمۇ
كەلسە ئەركىلىتىپ، يارىماس ئىشلارنى قىلسا يول قويۇپ بېرە
سەن. ئاچچىقىك كېلىپ قالغاندا خۇددى شۇ قاملاشمىغان ئىش
لىرى ئۈچۈن يامان سۆزلەر بىلەن ئۇنى تىللايسەن، ئۇرسەن
شۇنىك ئۈچۈن ئۇ بېزەكلىشىپ، سۆزۈكنى ئاڭلىمايدۇ. ئاچچىق
تىللىرىڭ ئۇنىڭ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرىدۇ - دە، چىدىمايى ساڭا
يانىدۇ. سېنىڭ قىلىقلىرىڭدىن ئۆلگە ئېلىپ، ئۇمۇ ئاغزى يامان
ئۇرۇشقاق بولۇپ قېلىۋاتىدۇ.

— بولدى — بولدى، تولا سەپرايىمنى ئۆرلەتمىسلە، —

دەپ نساخان كۆرۈك توخۇدەك ھۇرپىيىشكە باشلۇيدى، روزى ئاخۇن ئۇستام ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ لازىمى يوقلۇقىنى سەزىپ كۈلۈمسىرىگىنىچە رەھمەتنى ئىزدەپ تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ئاستا تالاغا چىقىپ كەتتى.

كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، روزى ئاخۇن ئېغىر - بېسىق، كۆڭلى كەڭ، كەم سۆز ئادەم. نساخان بولسا، ئازغىنا ئىشلارغا ھەددىدىن تاشقىرى خۇشال بولۇپ ياكى خاپا بولۇپ قالاتتى. ھەر ھالدا ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي، جاۋىلداپ سۆزلەيدىغان يېنىك تەبىئەتلىك، لېكىن كۆڭلىدە ياماناتلىق ساقلىمايدىغان ناھايىتى كۆيۈمچان خوتۇن ئىدى. ئائىلىدىكى بىر قانچە خاتا مۇناسىۋەتلەر ئۈنىڭ ئاغزىنىڭ ئىتتىكلىكىدىن يەنە سىركىسى سۇ كۆتۈرەيدىغان مىجەزدىن بولۇپ تۇراتتى. مەسىلەن، ئۇنىڭ ئوغلى رەھمەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرى توغرىسىدا بەزى مەسىلەرنى ئەسلەپ ئۆتەيلى:

رەھمەت ئەمدى توققۇز ياشقا كىرىپ، 2 - سىنىپتا ئوقۇۋاتىدۇ. ئۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۈچ چىقىرىپ تەلىم - تەربىيە بېرىشىنى نەتىجىسىدە بۇ يىل پىئونېر بولۇپ، بويىنغا قىزىل گالستۇك تاقىغانىدى. بۇنىڭدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇكى، ئۇ ئەلۋەتتە دەرستە ۋە مەكتەپنىڭ تەرتىپ - قائىدىلىرىدە ياخشى. ئەمما ئۇنىڭ ئۈيدە ئۆتكۈزۈپ قويىدىغان بەزى كەمچىلىكلىرى تېخى تۈگىمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بەزىدە ئانىسىنىڭ سۆزىگە كىرمەسلىكى ھەم تاكاللىشىدىغان قىلىقىمۇ راست. دادىسى بىلەن ئۇنداق ئەمەس، مانا بۇ ئەھۋال نساخاننىڭ ئوغلىنى قاينىتىپ، پات - پاتلا توقۇنۇشقا ئېلىپ كېلىدۇ. نېمىشقا شۇنداق بولىدۇ؟

رەھمەت شۇ يېشىغا كەلگۈچە دادىسىدىن قاتتىق سىلكىش، ياماندىل ئىشتىمىدى ياكى قاتتىق تاياق يېمىدى. ئەگەر بالىلىق قىلىپ قاملاشمىغان بىر ئىش قىلىپ قويغان ۋاقىتلىرىدا «بالام، مۇنداق قىلساڭ بولامدۇ؟ ياق، — ياق بولمايدۇ، مانا بۇ

مۇنداق يامان بولۇپ قالىدۇ» — دەپ خاتالىقىنى تۈزەتكەن
كىنى كۆردى. ۋەھىمەتنىڭ توغرا ئارزۇلىرىنى ئورۇنداپ بەردى
دادىسى تۆمۈرچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا كىچىك كەتمەن
بولقىلارغا ئوخشاش ئەسۋابلارنى ياساپ بەرگەن. بۇ ئەسۋابلار
ئۇ مەكتەپكە كىرگۈچە بالىلىق زوق - شوقى بىلەن ئويناپ
يۈرەتتى. بىراق، چىشىغا تېگىپ قويغىنى ئۈچۈن ئانىسى بۇ ئە
ۋابلارنى ۋەھىمەتنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ نەگىدۇر، يىتتۈرۈۋەتە
بۇنىڭغا ئاددىي بىر ھادىسە سەۋەب بولغانىدى.

ۋەھىمەت ئالتە ياش ۋاقتىدا. بىر كۈنى ئانىسى سۈپۈرۈپ قو
غان يەرنى كىچىك كەتمىنى بىلەن چېپىپ ئويناۋاتاتتى. ئانىسى
كۆرۈپ قېلىپ:

— ھوي جۇۋاينىمەك شۇم! ئاران سۈپۈرگەن يەرنى د
مىشقا تىلغىدىڭ؟ — دېدى - دە، قولىدىن كەتمەننى تارتى
ۋالدى. ئۇ تالىشىپ يىغلىغانىدى، بېشىغا ئويۇنچۇق كەتمەن
بىنىڭ سېپى ئارقا - ئارقىدىن تېگىشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن
ۋەھىمەت تىل ھەم تاياق يەپ، ھەم كەتمىنىدىن ئايرىلىپ قا
لغانىدى. كېيىن سەككىز ياشقا كىرگەندە بولقىسىدىن ئايرىلدى
بۇنىڭغا سەۋەب بولغان ھادىسە ۋەھىمەتنىڭ قاملاشمىغان بىر ھەر
كىتىدىن كېلىپ چىقتى.

سىنىپ تەربىيىچىسى ئوقۇغۇچىلارغا كاردىن چىققان ئەسكى
تۆمۈر - تەسەكلەرنى يىغىپ كېلىشنى تاپشۇردى. بۇ ھەرىكەتتە
بىرىنچى بولغانلارغا تەقدىرنامە بېرىلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

ۋەھىمەت بۇ ھەرىكەتكە ناھايىتى قىزىق بېرىلىپ كەتتى.
ئۇ بۇلۇڭ - پۇچقاقلارنى تىمىسقلاپ ئاختۇرۇپ يۈرۈپ، بىر
قانچە پارچە ئەسكى تۆمۈر - تەسەكلەرنى توپلىدى. بۇ ھەرە
كەتتە باشقىلاردىن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن توپلىغان نەرسىسىنىڭ
ئاز بولۇپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، يەنە بىر نەچچە پارچە ئەسكى
تۆمۈر ئىزدەشكە چۈشتى. چاي قۇتىسىنى ئېلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ

ئاستىغا مىخ قېقىپ بىر نەچچە يېرىنى تېشىپ كاردىن چىقاردى. مانا شۇ ۋاقتىدا ئانىسى كۆرۈپ قېلىپ ئۇنى بولقىسى بىلەن كېلىشتۇرۇپ ئۇرغانىدى. مانا شۇ خاتالىقى بىلەن بولقىسىدىن ئايرىلدى.

رەھمەتنىڭ بىرىنچى بولۇشىنلا كۆزدە تۇتۇپ ساق نەرسىنى بۇزۇپ ئىشتىن چىقىرىشى ھەم ئۇنى ئۆزى بۇزۇلغان نەرسە قىلىپ ئالدىماقچى بولغانلىقى خاتالىق. ئۇ شوخ ۋە ئالدىراڭغۇلۇق قىدىن بەزى ۋاقىتتا ئويلىمايلا شۇنداق خاتا ئىشلارنى قىلىپ قويۇپ، ئانىسىدىن دائىم تىل ئىشتىپ يۈرەتتى. يەنە ئالتە ياش ۋاقتىدا بىر قېتىم مېۋىلىك دەرەخنىڭ غولىنى پالتا بىلەن چېپىپ قويۇپ تاياق يېگەن بولسا، بىر قېتىم تۆت ياش ۋاقتىدا، تەرىگەن - تىككەن نەمىلەرنى يۇلۇپ قويۇپ ئۆلگۈدەك تاياق يېگەن. لېكىن بۇ قېتىمقى بالىلىق خاتالىقى يۇزىسىدىن ئەڭ مۇھىم ئىككى خىل تەربىيىچىگە تۆۋەندىكى سۆزلەرنى ئېيتىپ ئۆتۈشىمىز كېرەك.

ئوقۇتقۇچى، توپلىغان نەرسىنىڭ سانى كۆپ بولۇشىنلا ئېتىبارغا ئېلىپ قالماستىن، بۇ ھەربىرىنىڭ ئەھمىيىتىنى، قانداق نەرسىلەرنى توپلاش لازىملىقىنى ياش ئوقۇغۇچىلارغا ئوبدان چۈشەندۈرگەن بولسا، يۇقىرىقىدەك خاتالىقنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئىدى. ئەسلىدە رەھمەت بۇ ھەربىرىتكە ناھايىتى قىزغىنلىق بىلەن قاتناشماقچى بولۇپ، ياخشى ئىش قىلۇاتىپ، بىر خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن ئانا بالىسىنى ئۇرۇپ تىللاۋەرمەستىن، ساق نەرسىنى ناكا قىلىشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى، بۇ خاتالىقنىڭ زىيىنى نېمە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈش كېرەك ئىدى. چۈنكى رەھمەت قىلۇاتقان ھەربىرىتىدە سانىنلا قوغلاپ كېتىپ، قىلۇاتقان ئىشنىڭ پايدا - زىيىنىنى ئاجرىتالالماي قالغانىدى.

* * *

كېيىنكى كۈنلەردە ۋەھىمەتنىڭ سىنىپ تەربىيەچىسى ئۇنى ئائىلىسى بىلەن مۇناسىۋەت باغلاپ، ۋەھىمەتنىڭ ئائىلىسىدىكى ئەھۋالىنى بىلدى. ئۇنىڭ ئانىسىمۇ مەكتەپ تەرىپىدىن چاقىرغان ئاتا - ئانىلار يىغىنىغا قاتنىشىدىغان بولدى. دېمەك، ئىككى خانىمۇ ئوغلىنىڭ مەكتەپتىكى ئەھۋالىنى بىلدى. ئەتىجىدە ئىككى خان، ئوغلى ۋەھىمەت بىلەن ئەمدى ئانچە ئۇرۇشماس بولۇپ قالدى، «جۇڭاينىمەك كەتكۇر، يائۇلمىدى بۇ شۇم» دەيدىغان بۇرۇنقى قارغىشلىرى ئورنىغا «ئايىغى يېنىك، تېتىك ئوغلۇم، ھاۋۇ ئىشىك ياخشى، ماۋۇ ئىشىكنى تاشلا. بۇ زىيانلىق، ئۇنداق قىلما، ئوبدان بالام، ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولسۇن» دېگەندەك ياخشى سۆز ئېيتىپ، ياخشى تىلەك تىلەيدىغان بولۇپ قالدى.

ۋەھىمەتمۇ 11 ياشقا كىرىپ 4 - سىنىپتا ياخشى ئوقۇۋاتىدۇ ئۇ ئەمدى پايدا - زىياننى خېلى بىلىپ قالدى. ئانىسىنىڭ كەپ لىرىگە بۇرۇنقىدەك بويۇن تولغىماستىن قۇلاق سالىدىغان بولدى.

ئاتا - ئانا ۋە باللار ئارىسىدىكى ئۇرۇش - تالاشلارنىڭ پەسەيىپ، ئائىلىدە خاتىرجەملىك بولۇشى بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ۋەقە كۆڭۈللۈك ئەھۋال.

ئانا - بالىنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق قىلىپ ياخشىلىنىشقا باشلىدى؟

بۇ توغرۇلۇق ئەڭ ئاۋۋال روزى ئاخۇن ئۇستام خېلى كۆچ چىقاردى. نىساخاننىڭ كەمچىلىكىنى يېڭىشتە سەۋرچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ، ئۇنى مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بولىدىغان مەجلىسلەرگە قاتناشتۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولدى. نىساخان مەكتەپتىكى ئاتا - ئانىلار كومىتېتىنىڭ يىغىنلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بولغان سۆھبەتلەر ئارقىلىق نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىكى ھاياتىنى ۋە ئۆيدە ئۆتكۈزىدىغان تۇرمۇشى، ئاتا - ئانىلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى ئۇقتى. ۋەھىمەتنىڭ ئۆيىدىكى ئەھۋالىنى ئوقۇپ، ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ

ئائىلىدىكى تەربىيىسى توغرىسىدا نۇرغۇن مەسلىھەتلەرنى بەرـ دى. شۇنداق قىلىپ نىساخان خۇشى تۇتقاندا، ئوغلىنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، ئەركە ـ تايتاك قىلمۇيتىش، كېيىن ئۇنى يىغـ ۋالالماي ئۇرۇپ تىللاشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى چۈشىنىشكە باشـ لىدى.

شۇنى ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، يېرىم يىللىق ئوقۇش نەتىجىلىرىنى پۈتۈن ئاتا ـ ئانىلار قاتناشقان مەجلىستە ئېلان قىلغاندا، رەھمەتنىڭ ئەلا دەرىجىدە ئىمتىھان بەرگەنلىكىنى ئاڭـ لاپ نىساخان ناھايىتى خۇشال بولغانىدى. ئەتىيازدىكى بىر مەجـ لىستە رەھمەتكە ئوغۇت توپلاش ھەرىكىتىدە ۋە تازىلىق ئىشـ لىرىدا ئۈلگىلىك ئىش كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن تەقدىرنامە تاپـ شۇرغاندا قاتتىق تەسىرلىنىپ، ئانىلىق غۇرۇرى ئۆرلەپ كەتتى. ئۇ مەجلىستىن قايتقانلارنىڭ ئارىسىدا كۆكرىكىنى كېرىپ خۇشال كەيپىياتتا «كۆردۈڭلارمۇ، مېنىڭ ئوغلۇم قانداق ئىشچان ئىكەن. مانا مەن يېڭى جەمئىيىتىمىزگە شۇنداق ئۇلگىلىك ئىش قىلىپ بېرىدىغان ئوغۇل ئۆستۈرگەن ئانا بولىمەن» ـــ دېگەن مەنىنى بىلدۈرۈپ تۇرىدىغان قىياپەتتە كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ يېنىدا بولسا، مەكتەپنىڭ ئەلا دەرىجىلىك ئوقۇغۇچىسى پىئونېر رەھمەت قولىنى سىلىپ كېتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ كۆكرىكىدە قىزىل گالـ تۇكنىڭ قانىتىلىرى ئۈتۈقلاردىن دېرەك بېرىپ يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

1958 - يىل.

ئەسلەش

1

1959 - يىلى يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. بىز چۈشكەن «زىس» ماركىلىق چوڭ ماشىنا چىكىتى چۆش ۋاقتىدا كىچىككىنە بىر بېكەتكە كېلىپ توختىدى. مۇنداق ۋاقىتلاردا بۇ بېكەتكە كەلگۈچە ماشىنىلارنىڭ رادىئاتورى پۈرۈقلاپ قاينايدىغان كېتەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇگۈن بۇ يەردە دەرەخلەرنىڭ سايىسىدە بىر نەچچە ماشىنا ئۆزلىرىنى سوۋۇتۇپ جىم تۇراتتى. يولۇچىلار بولسا، بەزىسى ئېرىق بويىدا سايىدەپ ئولتۇرۇشاتتى، بەزىلىرى ئاشخانا ئالدىدىكى ئۈستەلدە چاي ئىچىشىپ ئولتۇرۇپ گەپلىشەتتى. بىز چۈشكەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى مۇشۇ ئارام ئېلىش پەيتىدىن پايدىلىنىپ ماشىنىنىڭ لېسسورى ئاستىدا سۇنغان بىر پارچە پولاتنى ئېلىپ تاشلاپ يېڭىسىنى قويۇش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ جازىسىغا دامكىراتنى قويۇپ چاقنى كۆتۈردى. ئەمدى ئۇ لېسسورنىڭ سۇنغان پارچىسىنى بوشتىپ چىقىرىش ئۈچۈن ماشىنىنىڭ ئاستىدا يالغۇز ھەرىكەت قىلاتتى. يېقىن بىر جايدا قارىياغاچقا يۆلىنىپ ئولتۇرغان بىر كىشى شوپۇرنىڭ يالغۇز قېينىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ياردەم قىلىش نىيىتىدە يەردىكى بولقىنى قولىغا ئېلىپ شوپۇر بىلەن خەنزۇچە سۆزلىشىشكە باشلىدى. ئۇ جەينىكىنى قاتتىق يەرگە تىرىگىنىچە سىڭايان ئېڭىشىپ لېسسورنىڭ قارماق تۆمۈرىگە ھەدەپ ئۇراتتى. ئۇلار ئىككىسى بىرلىكتە بىر سائەتچە ئىشلەپ، لېسسورنىڭ سۇنغان قىسمىنى چىقىرىۋېلىپ ئورنىغا يېڭىسىنى قويۇپ بېكىتتى.

شوپۇر خۇشال بولۇپ بۇ خالىس ياردەم قىلغان كىشىنىڭ قولىنى ئاپتولدا مايلاشقان قولى بىلەن مەھكەم قىسىپ:

— يولداش، رەھمەت سىزگە، — دېدى كۇلۇپ تۇرۇپ.

— ئەرزىمەيدۇ، — دېدى ياردەم قىلغان كىشى كېيىن لىرىددىكى توپىنى قېقىۋېتىپ.

مەن ئۇنىڭ تۇرقىغا زەن قويۇپ قارىغانىدىم، نەدىدۇ بىر يەردە كۆرگەن تونۇش ئادەمدەك تۇيۇلدى. لېكىن ئۇنىڭ ھازىرقى بەستلىك بوي - تۇرقى مۇسكۇللۇق بىلەكلىرى ئاپتاپتا پىشىپ قىزارغان يۈز - قوللىرى «سەن پالانى ئەمەسمۇ» دېيىشىمنى قىيىنلاشتۇرۇپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭدىن:

— سىزنى بىر يەردە كۆرگەندەك قىلىمەنغۇ؟ — دەپ گۇمان بىلەن سورىدىم.

— تونۇمايۋاتامسەن؟ مەن سېنى ياخشى تونۇيمەن، — دېدى كۇلۇمسىرەپ.

مەن ئۇنى «سىز» دەپ سۆزلىدىم. ئەمما ئۇ مېنى «سەن» دەپ سۆزلىدى. بۇنىڭغا قارىغاندا ئۇ خېلى يېقىن تونۇش بولسا كېرەك. لېكىن قايسى دەرىجىدە تونۇشلۇقى بار ئادەم ئىكەنلىكى ماڭا قاراڭغۇ بولغىنى ئۈچۈن:

— تازا ئېسىمگە چۈشۈرەلمىدىم، — دەپ يەنە ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ تۇرغانىدىم.

— توختى، — دېدى ئۇ.

— توختى؟ — دەپ تەكرارلىدىم مەنمۇ.

— سېپىل تۆپىسىدە لەگلەك تالىشىپ مۇشتلاشقانلىرىمىزنى ئۇنتۇپ قاپسەن - دە، — دېدى توختى، — ھەي، ھېلىقى بۇرۇنقى توختىمۇ سەن. ئادەم دېگەنمۇ شۇنچە ئۆزگىرىپ كېتىدىكەن - دە، سەن ئۇ چاغلاردا ئىنچىكە، ئاۋاق ئەمەسمىدىڭ.

— ئۆزگەرمەيدىغان نېمە بار دەيسەن، ئادەم تۇرمۇش شەرىتىگە ماسلىشىپ ئۆزگىرىپ كەتتى. ھەقىقەتەن توختى ئېيتقانىدەك بىز

ئويناپ ئۆسكەن قىزغىنلىق - سىزغىنلىق پائالىيىتى كوچىلار ئورنىدا هازىر تۈپتۈز، كېڭەيتىلگەن ئاسفالتلىق كوچىلار ياسالماقتا. بىز ئۆسكەن چاغلىرىمىزدا بەرىپ مۇشتلىشىپ يۈرىدىغان شەھەر سەپسىللىرى ئورنىدا يېڭى - يېڭى ئالىي بىنالار قەد كۆتۈرمەكتە. چۆللەردە يېڭى شەھەر ۋە بوستانلار پەيدا بولماقتا.

توختىنىڭ پەلسەپىلىك گېپىگە قارىغاندا ئۇ ئۆزى جىسمانىي تەرەپتىن ئۆزگىرىپلا قالماستىن، روهىي جەھەتتىنمۇ چوڭ ئۆزگىرىش هاسىل قىلغانلىقى مەلۇم.

توختى بىزنىڭ مەھەللىدىكى هارۋىكەشنىڭ ئوغلى ئىدى. مەن باللىق چاغلىرىمدا ئۇنىڭ بىلەن كىنو مەكتەپتە بىرگە ئوقۇغان. ئۇ ناهايىتى شوخ بولغىنى ئۈچۈن باللارنىڭ كىتابلىرىنى يىرتىپ قويۇپ ياكى چىمدىۋىلىپ جەدەل چىقىراتتى. شۇنداق قىلىپ، خەلپىتىمدىن پات - پاتلا تاياق يەيتتى. ئاخىرى توختى ئەدەبلىك بولالماي ئىككى - ئۈچ يىل ئوقۇپلا مەكتەپنى تاشلاپ كەتتى. بۇنىڭدىن يىگىرمە نەچچە يىل بۇرۇن مەن ئۇنىڭ ئېرگولۇ هارۋا هەيدەپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ يۇرەتتىم. شۇنىڭدىن بېرى توختىنى كۆرمىگەنىدىم. بۈگۈن ئىككىمىز تۇيۇقسىزلا مانا مۇشۇ بېكەتتە ئۇچرىشىپ قالدۇق.

— ئۇسسىغانسەن، جۇرە، ئا يەردە ئولتۇرۇپ بىرەر پىيالە چاي ئىچەيلى، — دېدى توختى ۋە مەندىن جاۋاب كۈتمەيلا ئاشخانا ئالدىغا قاراپ ماڭدى. بىز بىرەر سائەتتىن ئوشۇق ۋاقىت چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئەھۋاللاشتۇق. ئۇ مېنىڭدە خېلى ياخشى تەسىراتلارنى قالدۇردى.

توختى هازىر ئېغىر - بېسىق، ساددە، مۇجەز ئادەم بولۇپ قاپتۇ. ئۇ مېنىڭ سوئاللىرىمغا ئالدىرىماي سالماقلىق جاۋاب بېرەتتى. گېپىگە قارىغاندا، ئۇ هازىرقى سوتسىيالىستىك ئۆزگىرىش دەۋرىگە كەلگۈچە ئۆز بېشىدىن نۇرغۇن سەرگۈزەشتىلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ. باللىق ۋاقىتلىرىدىكى كەپسىزلىك ۋە ئورۇشقاقلىق قىلىق

لىرنىڭ 1945 - يىلى ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيە سېپىگە كىر-گۈچە سۆزەپ كەپتۇ.

— دېمەك، ئەسكەرلىك سېنىڭ تەنتەكلىكىڭنى تۈگىتىپتۇ - دە، دەپ ئۇنىڭ گېپىگە قوشۇمچە قىلدىم مەن.

— توغرا دەيسەن، — دەپ بېشىنى لىڭشىتىپ قويۇپ، ئۇ يەنە گېپىنى داۋام قىلدى:

— ئۇ گۆزەكلىك سالپا - ساياقلىقلار قىزغىن جەڭلەردە كۆيۈپ تۈگەپ كەتتى. بولۇپمۇ خەلق ئازادلىق ئارمىيە سېپىگە ئۆتكەندىن كېيىن لۈكچەكلىك ئىنسان بالىسى ئۇچۇن نە قاتار-لىق ئوسال ئادەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۇق. كىم دوست، كىم دۈشمەن، كىملەرگە غەمخورلۇق قىلىش كېرەك، كىملەرگە ئۆچ-مەنلىك قىلىش كېرەكلىكىنى ئاجرىتىۋالدۇق .....

توختى كىشىلەرنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرى توغرىسىدا ۋە سىنىپىي ئاڭ توغرىسىدا بىر مۇنچە چۈشەنچىلەرنى ئېيتتى. مەن ئۇنىڭ گېپىنى تېكىشاپ ئولتۇرۇپ، بىز كېچىك چاغدا ئوقۇغان خەلپىتىمنىڭ توختىغا ئوخشاش بۈيرۇقىغا ئىتائەت قىلىمايدىغان شوخ بالىلارنى: «بۇ بىئەدەب گەدەنكەشلەر دۇنيادا پەقەت ئادەم بولالمايدۇ» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلىدىم. دېمەك، خەلپىتىم «دۇنيادا تاغ ئۆزگىرىدۇكى ئادەم بالىسىنىڭ مىجەزى ئۆزگەرمەيدۇ» دېگەن ھەدىسىنىڭ قۇيرۇقىغا مەھكەم ئېسىلىۋالغانىكەن. مانا كۆ-رۈپ تۇرۇپتىمىزكى توختىنىڭ مىجەزى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ، ياخشى پەزىلەت ئىگىسى بولۇپ قالغان.

ئۇ ياخشى خۇلقلۇق ئادەم بولۇش بىلەن بىرگە بىر نەچچە خىل تېخنىكىنىمۇ ئىگىلىۋالغان. توختى ھەربىيدىن كەسىپ ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، ھازىر نېفت كانلىرىنىڭ بىرىدە - بورى ۋايدا ئىشلەيدىكەن. كېيىن ئارىلاپ تراكتورست بولۇپمۇ ئىشلەپتۇ. ئۇ ھازىر بىر نەچچە ئوغۇل - قىزلارغا ئاتا بولۇپ، ئۇ-لارنىڭ ياخشى تەربىيىسى ئۈچۇن ئالاھىدە كۆكۈل بۆلىدىكەن.

مەن ئۇنىڭ ياخشى پەزىلىتىنى ئېغىزدىكى سۆزلىرىدىنلا ئەمەس، ئەمەلىيىتىدىمۇ بارلىقىنى كۆردۈم.

بىز ئاشخانا ئالدىغا كېلىپ سۆھبەتلىشىشتىن بۇرۇن توختىنىڭ خەنزۇ شوپۇرغا ئۆزلۈكىدىن ياردەم بەرگىنى ھەممىمىزگە مەلۇم. ئۇنىڭ مۇنداق قىلىشى مىللىي دوستلۇق ۋە قېرىنداشلارچە ھەمكارلىقنىڭ ئالغا سۈرۈلۈشىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

يەنە كىچىككىنە بىر ۋەقە بولۇپ ئۆتتى. ئېرىق بويىدا ئولتۇرۇپ، ئىككى كىچىك بالا لايدا نېمىنىدۇر بىر نېمىلەرنى ياساپ ئويناۋاتاتتى. ئۇلار لاي تالاشتىمۇ ياكى بىرىنىڭ ياسىغان ۋاتقان ئويۇنچۇقىنى ئىككىنچىسى ئۆزىنىڭكىدىن ياخشىراق ياسىغانلىقىغا قىتىغۇرلۇق قىلىپ بۇزۇپ تاشلىدىمۇ، ئۇنىسى بىزگە نامەلۇم، ھەر ھالدا ئۇلار ئورۇشۇپ قالدى. بىر-بىرىنى ناھايىتى سەت تىللار بىلەن تىللايتتى ۋە تاش - چالما، لايلارنى بىر-بىرىگە ئاتاتتى. بۇلارنىڭ بۇ قىلىقىدىن ئائىلە تەربىيىسىنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى سېزىلىپ تۇراتتى.

مانا بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن، توختى قىلۇاتقان پارىڭنى ئۇزۇپ قويدى - دە، بالىلارنى ئاجرىتىپ قويۇش ئۈچۈن كەتتى. ئۇلارنىڭ ۋىجدىكەك كەلگەن بىرى كۆكەسىرەك ئىدى. ئۇ تىنماي تاش ئېتىپ، تىللاپ ھەم ۋارقىراپ يىغلاپ تۇراتتى. توختى بېرىپ، ئۆزىنىڭ تۇم - تۇم بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ سىلكىپ ئوچۇمىدىكى تاش ۋە قاتتىق لاي پارچىلىرىنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

— بولدى، قوي ئەمدى، سەن نېمانچە كۆكەمىلىك قىلىسەن، — دەپ ئۇنى تىنچلاندۇرماقچى بولدى. لېكىن ئۇ تەرسالىق قىلىپ، يەنە ئۇرۇشۇش ئۈچۈن پىتە كۈچۈكتەك ئېتىلىپ تۇراتتى. توختى ئۇنى قولتۇقىغا قىسىپ ئاشخانا ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. يەنە بىرى خېلى غەرەز ئۇقىدىغانراق بالا ئىكەن.

— سەن نېرىراق كەتسەڭچۇ، — دېگەنىدۇق، ئۇ ئارـ

تۇق كاڭلىق قىلمايلا نەگىدۇر كىتىپ كۆزدىن غايىب بولدى. شۇنداق قىلىپ جېدەل جىمىپ قالدى. توختى كۆكىمە بالىنىڭ لاي قوللىرىنى يۇيۇپ يولغا سالدى. مەن توختىنىڭ بالىلارغا ئاتىلارچە غەمخورلۇق قىلىپ ئىناق بولۇپ يۈرۈشىنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا قىلغان گەپ ـ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ بالىلىق چاغلىرىمىزدىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ كەتتىم.

2

مەن تېخى كىچىك ئىدىم. ناھايىتى توقتۇز ياشلىق ۋاقتىلىرىم بولسا كېرەك. ئۇدۇل قوشنىمىزنىڭ ھويلىسىدىن چىقىۋاتقان كۆچلۇك ناخشا ساداسىنى ئاڭلاپ قالدىم. ماڭا ئوخشاش ناخشىغا قىزىقىپ قالغان ئوچ ـ تۆت تەڭتۇشلىرىم بىلەن قوشنىمىزنىڭ دەرۋازىسى ئاستىدىن ئۆمىلەپ سىلجىپ ھويلىغا كىردۇق. ھويلا ئىچى قاپقاراڭغۇ ئىدى. بىز ئۆي ئىگىلىرىگە تۈيدۇرماي تام ياقلاپ كېلىپ ناخشا ساز ئاڭلىنىپ تۇرغان ئۆينىڭ پەنجىرىسىدىن ماراپ تۇردۇق. ئۆينىڭ ئىچى يىگىتلەر بىلەن لىق تولغانىدى. بىر قانچىسى سازەندىلەر ئەترايىدا توپلىنىپ ئولتۇرۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئوك ئالقىنىنى قولىقىغا قويۇپ، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ۋارقىرايتتى. كۆپچىلىك زەدىۋال تارتىلغان تامغا يۆلىنىپ، بەزىلىرى بولسا بېشىنى تۆۋەن قىلىپ جىم ئولتۇرۇشاتتى. ناخشا ئۆينى، ھويلىنى ۋە پۈتۈن مەھەللىنى لەرزىگە كەلتۈرگۈدەك كۈچلۈك ۋە جەزىبىلىك بولۇپ ياڭرايتتى.

بۇ بارات ئايىمى (ئاينىڭ 14 ـ كېچىسى) نى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تۇنەشكە توپلانغان مەھەللىمىزنىڭ ياش يىگىتلىرى ئىدى. ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئويۇن ـ تاماشىلىرى بىزنى ناھايىتى قىزىقتۇرغانىدى. مەن دادامنىڭ ئالدىغا بېرىپ تۇنەك باراۋېتىگە قو-

شۇلۇش ئۇچۇن پۇل بېرىشنى سورىدىم.
دادام:
— سەن تېخى كىچىك، مەشرەپ ئويناشقا ۋاقتىڭ بار، — دەپ مېنىڭ تۇنەككە كىرىشىمنى توستى.
— توختىنىڭ دادىسى ماقۇل دېدىغۇ، مەنمۇ كىرسەم نېمە بولىدۇ؟ — دەپ چىڭ تۇرۇۋالدىم.
— ھەي، شۇ توختىنىڭ دادىسى، — دېدىدە دادام قوشۇمسىنى تۇردى. توختى مېنىڭ دوستۇم ئىدى. دادىسى ئۇنى نېمە قىلسەمەن دېسە قويۇپ بېرىپ ئەركە بالا قىلىپ قويغان. دادا مېنىمۇ ئۇنىڭدىن ئۇلگە ئېلىپ ئەركە بولۇپ قالمىسۇن — دەپ توختى بىلەن بىللە ئويناپ شوخلۇق قىلغانلىقىم ئۈچۇن بەزىچە قېتىم ۋارقىراپ قۇلاقلىرىمنى سوزغانىدى. مېنىڭ شۇنكى مەشرەپ ئويناشقا بولغان قىزىقىشىم دادامنىڭ جازالىرىدىن ئۈستۇن بولغاچقا ئارزۇيۇم ئۈستىدە قاتتىق تۇرۇۋالدىم. بۇنىڭ ئۈچۇن دادامۇ مېنى جازالىمىدى. ئۇ ئېھتىمالىم ئۇلۇغ ئايەم كېچىسى كىشىلەرگە ئازار بېرىش ياخشى ئەمەس، — دەپ ئويلىغاندۇر. ئۆزىمۇ قىرىق رەكەت نامازنى ئوقۇپ تىلەك تىلەش ئۈچۇن تاھارەت ئېلىپ جەينامازنى ئۈستىگە بارغانىكەن. ئىلاھىدىن مۇنداق گۇناھلاردىن پاك بولۇش ئالدىدا ئۇنىڭ كۆڭلى يۇمشاپ مۇلايىم بولۇپ قالاتتى.
— ھەي ئاشىق، بوپتۇ بار، — دېدى دادام مۇلاھىم ئاۋازدا. ئائىلىمىزدىكىلەر بەزىدە مېنى شۇنداق دەپ ئاتايتتى چۇنكى مەن ئاكىلىرىمغا ئوخشاش كىيىم تاللىيالمايتتىم. ئۇلارنىڭ ئېشىپ قالغان كونا، يىرتىق كىيىملىرىنى كىيەلەپ كوچىلارنىڭ توپىسىنى پۈرگۈتۈپ، يامغۇردىن كېيىن بولسا يىغىلىپ قالغان توختام سۇلارنى كېچىپ ئويناپ يۈرىۋېرەتتىم.
— ياماق بەرمەمسەن؟ — دەپ سورىدىم.
— قانچىدىن يىغىش قىلىشپتۇ.

— ئەللىك تىيىن، قىرىق تىيىندىن.

دادام ساندۇقتىن شويىنىغا ئۆتكۈزۈلگەن بىر سوم تۇچ ياماقنى ئېلىپ ئۇنىڭ باش تەرىپىدىن بىر بوغۇمنى بوللۇپ شويىنىنى كېسىپ چىگدى - دە:

— مە، سەن كىچىك بولغاندىن كېيىن يىگىرمە تىيىن بەرسەڭ بولىدۇ، — دەپ ياماقلارنى قولۇمغا بەردى.

— ياق قىرىق تىيىن بېرىسەن، — دەپ تۇرۇۋالدىمەن.

— يۈگۈ، سەن ئاچچىقپ باق، ئۇنىشىدۇ.

— ياق — ياق نېمە دەپ ئېلىپ چىقىمەن، بۇ ئاز.

— ھەي كاڭ بالا! يۇرە، مەن سېنى باشلاپ ئەكىرىپ قويايى، — دېدى - دە، دادام قولۇمدىن يېتىلەپ ئېلىپ ئۆيدىن چىقتى.

بىز كىرگەندە ئوتتۇز ئوغۇل ھەممىسى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەدەپ بىلەن دادامغا سالام بېرىشتى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام يىگىتلەر. مېنىڭ بالام يوغان باشلىق قىلىپ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىرى بولۇپ سىلەرنىڭ ئاراڭلارغا تۇنەك كېچىسىگە قوشۇلىمەن دەپ كىردى، — دېدى دادام كۆكسىگە ئالىقىنىنى قويۇپ.

— ۋاي ناھايىتى ئوبدان بوپتۇ، — دېدى بۇرۇتى خەت تارتقان ۋېجىكرەك بىر يىگىت، بۇ ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ يىگىت بېشى ئىدى، — كەلسۇن، قېنى تۆرگە چىق، ئەزىمەت يىگىت.

— بۇنىڭ تۆرگە چىقىدىغان ۋاقتى بار تېخى. مانا مەيەردە ئولتۇرسۇن، — دەپ دادام مېنى پەگاھ تەرەپتىكى بىر بولۇڭغا جايلاشتۇرۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتى.

مەن دۇنياغا كېلىپ بىرىنچى قېتىم مەشرەپكە قاتناشقانلىقىم ئۇچۇن دادامغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ بولۇڭدا يۇكۇنۈپ جىم ئولتۇراتتىم. تارتىنىشىم ئاستا - ئاستا سۇسلىشىپ ئۆيىنىڭكىلەرگە كۆز يۇگۈرتۇشكە باشلىدىم. توختى مەندىن خېلىلا

يۇقىرى جايدا ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىر گۇلىدەك (قاتاردىكى يەتكە
لەر ئۆزلىرىنى شۇنداق دەپ ئاتىشىدۇ) مەغرۇر ئولتۇراتتى. ما
بۇ تۇنەك كېچىسىدىكى مەشرەپ مەنىدە ھەم ياخشى، ھەم يامان
تەسىرات قالدۇرغانىدى.

مەشرەپنىڭ رەسىم — قائىدىسى بويىچە يېگىتبېشى ئەڭ
تۆردە، قازى كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىراق، پاششاپ بېگى ئ
كۆل بەگلىرى تۆۋەنرەك جايلاردا ئولتۇرۇشاتتى. پاششاپ بېگ
ئولتۇرۇشنىڭ ئوڭ ۋە سولىغا تەرتىپىنى، كۆل بېگى بولسا يېمەك - ئىچ
مەك ئىشلىرىنى باشقۇراتتى. سازەندىلەر ئەڭ ئوتتۇرىدا بەزمە
چۈشتى. پاششاپ يېنىدىكى بىر ئوچى ئىككى تىلىنغان تاياقنى
(بۇنى گۇل تاياق دەيىشىدىكەن. ئۇرغاندا كىشىگە قانتىق تەگ
مەسۇن ئۇچۇن شۇنداق ياسالغان) قولىغا ئېلىپ دەققەتسىزلىك
قىلىۋاتقانلارنى تەرتىپكە چاقىردى. ئوتتۇز ئوغۇل پاششاپنىڭ
«خەپشۇك»، «جۇپ تېز» دەپ بېرىۋاتقان بۇيرۇقىغا ئىتائەت
قىلىپ تېپتىنچ يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ساز تەڭشاشقا باشلىدى. بەز
مىگە كىرىش ئالدىدىن پىشقەدەم بىر سازچى ساتار چېلىپ دۇ
قام ئوقۇشقا باشلىدى.

ئۇنىڭ:

خازان قىلدىم گۇلۇستانىم غېمىدە گۇل ئۇزارىمنى.
كەل ئى دىلبەر تاماشا قىل خازان بولغان باھارىمنى.

يەنە بىر يېرىدە:

ساتارىم تارىغا جان رىشتىسىدىن تار ئېشىپ سالسام،
مۇسىبەت داستانىدىن مەگەر دەپتەر ئاچار بولسام، — دەپ
بېرىۋاتقان مۇقام غەزەللىرى ۋە ساتار تارى، ئۆزىنىڭ ھال تىلى
بىلەن خەلقنىڭ چوڭقۇر قايغۇ - ھەسرەتلىرى توغرىسىدىكى
سەرگۈزەشتلىرىنى، دەرد ۋە ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئىپادە قىلاتتى.
بۇ ئاجايىپ مۇڭزارلىق ئاھاڭنى تەڭشاپ ئولتۇرغۇچىلار
ئۆزىنى نەلەگدۇر نۇرسىز، تۇۋۇسىز چوڭقۇرلۇقلارغا ئاتقان خە

يال تۇمانى ئىچىگە چۆمۈپ كەتتى. باشقىلارنىڭ بۇ ئېغىر سۈكۈت ئىچىدىكى خىيالىچان كۆرۈنۈشىمۇ ياكى سازنىڭ مۇڭلۇق سادا-سىمۇ، ئەيتاۋۇر ئۇزۇمگە نامەلۇم بولغان بىر خىل سالماق مېنىمۇ يەلكەمدىن بېسىپ، ھەر خىل ئۇزۇك - ئۇزۇك ئەمما ئالدى تۈ-يۇق خىيال كوچىسىغا سۆرەۋاتقاندەك قىلاتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئارە-لاپ - ئارىلاپ، ئۆز - ئۆزۈمدىن سىلكىنىپ، كۆزلىرىمنى يوغان ئېچىپ ئۆيۈ ئىچىگە، يىگىتلەرگە قاراپ قويياتتىم ..... ئوتتۇز ئوغۇل باشلىرىنى تۆۋەن سالغان ھالدا قىمىرلىماي تىپتىنچ ئولتۇرۇشاتتى. بەزىبىر پىغانى ئۆرلەپ كەتكەن يىگىتلەر «ھەق، ھەق ئاچار بولسام!» دەپ تۇۋلاپ قويياتتى. چوڭ بەزمە غېرىپ - سەنەم ئاھاڭلىرى بىلەن ئاياغلىشىپ، قۇلاقنىڭ پەردىلىرىنى يىرتقۇدەك كۈچلۈك ئاۋازدا تۇۋلانغان كوچا ناخشىلىرى باشلىنىپ بۇ ناخشىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى باغلىنىپ كېلىپ خېلى ۋاقىتقىچە داۋام قىلدى. ئاخىرى ناخشىچى سازاندىلەر قىزىرىپ، تەرلەپ - پىشىپ ھارغاندا بەزمە ئاياغلاشتى. يىگىتلەر ئىچىدىن:

— ئۆلمە، ئۆلمە!

— رەھمەت سىلەرگە!

— قولۇڭلارغا دەرد بەرمىسۇن، — دېگەن ئاۋازلار كۆ-تۈرۈلۈپ كەتتى.

مانا ئەمدى بىر - بىرىگە بېيىت ئېيتىپ چاي تۇتۇش، ئالما تۇتۇش، گۈل چاي، يۇرت سايلاش، «تام تېشىپ تېرىق ئاپتۇ، مۇز تېشىپ بېلىق ئاپتۇ» دېگەن سۆزلەر بىلەن باشلىنىدىغان «داد پادىشاھىم» لارغا ئوخشاش ئويۇن - تاماشىلار باشلىنىپ كەتتى. كېيىن ئوسۇل پەدىلىرىگە چېلىنغان ساز ۋە ئىشقى مۇھەببەت قوشاقلىرى ئېيتىلىپ، ئوسۇلغا چۈشۈش قىزىپ كەتتى.

ئۆيۈ ئىچىدىكى ۋاراڭ - چۇرۇڭلۇق ئويۇنلار بىر ئاز بېسىل-غاندىن كېيىن كۆپچىلىكنىڭ تەلىپى بىلەن مەھەللىمىزنىڭ نوچى يىگىتلىرىدىن بىرى مەمتىلى قارا كۈلكىلىك چۆچەكلەرنى ئېيە-

تىشقا كىرىشتى. مەن بۇ چۆچەكلەرنى ناھايىتى بەرىلىپ تىڭ شىدىم. بولۇپمۇ ماڭا «ھەييار تاز» دېگەن چۆچەك تەسىر قىلغا نىدى. ئۇنىڭ قەھرىمانىنىڭ ئەقىل - ھوشى، ئوغەمبەر ۋە تاپ قۇرلۇقى بىلەن پادىشاھنى خىجالەتتە قالدۇرۇپ ئۇنىڭ نامەردلە كىنى پاش قىلىشلىرى مېنى ھەيران قالدۇرغانىدى. مەمتىلى قارا

— ئۇ ئۇياقتا كەتتى ئېشىكىنى ھاڭرىتىپ، مەن بۇ يەرگ كەلدىم، پۇت - قولۇمنى ساڭگىلىتىپ، — دەپ چۆچەكنى ئايا لاشتۇردى ۋە تۇمىقىنى ئالماي ئولتۇرغان بىر يىگىتنى كۆرسە تىپ، — ياق ئەنە ئۇمۇ كەپتۇ. «غاز كەلسە يازغا تەۋە، تۇماق گەدەنگە چۈشسە تازغا تەۋە دەپ ئولتۇرۇپتۇ» دېگەن تەمسىل بىلەن چاقچاقنى باشلىۋەتتى.

— ھەي، ئايدىڭدا سايمگە باش ئاتمىدىغان مازغا تەۋە، — دېدى تۇمىقى بار ياش يىگىت.

قوللار چايقىلىپ، داستىخان سېلىنىپ، تاماقلار يېيىلىۋاتقان ۋاقتىلاردىمۇ چاقچاقلار ئۆينى تىترەتكۈدەك كۈلكىلەر بىلەن داۋام قىلىۋاتاتتى.

ساھىبخان يىگىت كىرىپ:

— ۋاي باللا — باللا، بىزنىڭ مەھەللىگە قازانچىنىڭ بالىسى كەپتۇ، — دېيىشى بىلەنلا ئوتتۇز ئوغۇل قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك كۈلكىدىن چىپچىدە توختاپ قېلىشتى. يەۋاتقان ئاشلىرىنى چالا تاشلىشىپ، ئالا - توپىلاك بولۇپ تالاغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىشتى. بۇلارنىڭ بۇنداق ئالدىرىشىپ چىقىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقالماي مەنمۇ ئەگىشىپ تالاغا چىقتىم.

تېخى بىزنىڭ تالاغا چىقىپ كۈلخان سېلىپ ئوت ئاتلاش، ياغلىق قاپاقنى كۆيدۈرۈپ كېچە سەيلىسى ئويناش ئۈچۈن ھايۋانلارنىڭ سۈرىتىدە ياسىنىش ئىشلىرىمىز تەييارلانمىغانىدى. قازانچىدىن بىزنىڭ مەھەللىگە كەلگەن يىگىتلەر بولسا ھەممە

تاماشىسىنى تەييارلاپ كېچە سەيلىسىدە بىزدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ ئوتتۇز ئوغۇل ئىچىدە غۇلغۇلا كۆتۈرۈلدى. قازانچىدىن كەلگەنلەرنى ئورۇشقا تەييارلىنىشتى.

يىگىتبېشى بۇيرۇق بېرىشكە باشلىدى.

— هاشىم، سەن تۆمۈر مۇشتۇڭنى ئېلىپ چىق، — دېدى ئۇ سىپايىلىك بىلەن يەنە بىر پالكۆز يىگىتكە قاراپ، — جۇڭۇ، سەن هېلىقى مىخ قېقىلغان چوىقىڭنى ئېلىپ كەل، چوڭلار تام ياقىلىرىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇڭلار، ماۋۇ ئوششاق بالىلار ئاۋۇال جېرىپ تاش ئاتسۇن. هامۇت، سەن بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ماراپ بار!

— يۇرۇڭلار بالىلار، — دېدى هامۇت ئۇرۇشقاق خورازدەك هۇرپىيىپ، جېدەل قوزغاش ئۈچۈن بىر نەچچە كىچىك بالىنى ئالدىغا سېلىپ ئىلگىرىلەپ كەتتى.

بىز قوللىرىمىزغا تاش ئېلىپ تار كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن ئايلىنىپ كىچىككىنە بىر مەيدانغا چىققانىدۇق. قازانچىنىڭ بىر توپ ياشلىرىغا ئۇچراشتۇق. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئېگىزرەك بىر يىگىت ئۇزۇن بىر خادىغا كىيگۈزۈپ ياندۇرۇلغان ياغلىق قاپاقنى كۆتۈرۈپ كەلمەكتە ئىدى. بۇ ئونلاپ يىللاپ ياقا تويۇغان قاپاق مەشئەل ئەتراپىنى يورۇتۇپ، لاۋۇلداپ يېنىپ تۇراتتى. بۇنى ئەگىشىپ كېلىۋاتقان يىگىتلەر جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىراپ «ۋەششەمىسى» ئوقۇۋاتاتتى. كېيىن «بارات كەلدى، تۆيدۈڭلارمۇ، بىزگە قۇيماق قۇيدۇڭلارمۇ» دەپ قىچقىرىشاتتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى يىگىت جۇۋىلارنى تەتۈر ئۆرۈپ كىيىپ تۆگە سۈرىتىدە بولۇپ ئونى بىرى يېتىلەپتۇ. مەن بۇلارغا قىزىقىپ ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن.

— ئاتە، ئاتە تاشنى ئاتمىز! — دەپ توختى يېڭىمدىن تارتتى - دە، ئۇلارغا قارىتىپ تاش ئېتىشقا باشلىدى.

مەنمۇ قولۇمدىكى بىرىنچى تاشنى ئاتتىم. تاش بېرىپ تېـ

گىش بىلەن ئۇ تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن ۋاراڭ - چۇرۇڭلار مېنى چۆچۈتۈپ قويدى. ئىككىنچى تاشنى ئېتىشقا جۈرئەت قىلالماي مەھكەم سىقىمدىغان بويىچە قاراپ تۇراتتىم. توختى بولسا باشقۇچى بىلەن تىرىشىپ تاش ئاتاتتى ۋە مېنىمۇ ئېتىشقا قىستايتتى. بىر قانچە تاش لاۋۇلداپ كۆيۈۋاتقان ياغلىق قاپاق، تۆگە ئېيىقلارغا تەگكەندىن كېيىن قازانچىنىڭ ياشلىرى بىزنى قوغلىدى ۋە توختىنى تۇتۇۋېلىپ بىر كاچات ئۇردى.

توختى ئاغزىنى يامان قىلىپ تىللىدى. يەنە بىر كاچات ئۇرغانىدى، ۋارقىراپ يىغلىدى. لېكىن ئاغزى بېسىلماي تىللاپ تۇراتتى. مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇرۇشقاق چوڭلارنى كۈشكۈرتۈشى بىلەن شۇ كېچىدىكى جېدەلنىڭ سەۋەبكارى بولۇپ قالدى. بولمىسا بۇ يەردە جېدەل قىلىشقا ھېچقانداق ئاساس يوق ئىدى. توختىنىڭ شۇ چاغدىكى ھالىتى مانا كېچىكىنە ئۇرۇشقاق چۈجە خورازنىڭ قىياپىتىنى ئەسلىتەتتى. ئۇ كۆك ئۈچەيلىك بىلەن كۆكەمتىك قىلىپ ۋارقىراپ تىللاپ، يىغلاپ تۇرۇپ يەردىكى تاش ۋە چالمىلارنى تېرىپ ئېلىپ تىنماي ئېتىپ تۇراتتى. ھامۇت مۆكۈپ تۇرغان يېرىدىن ھېچنېمىنى بىلمىگەن خالىس كىشى قىياپىتىدە كېلىپ:

— بۇ كېچىك بالىنى نېمىشقا بوزەك ئېتىسەن؟ — دەپ ئۇنىڭغا بولاشتى.

— بۇ بىكاردىن - بىكار نېمىشقا تاش ئاتىدۇ؟ — دەپ توپنىڭ ئالدىغا غوللاۋۇق، قوشۇماقاش بىر يىگىت چىقتى. بۇ ئۇلارنىڭ يىگىتبېشى ئىدى.

— تاغدەك بويۇڭلار بىلەن مۇشۇ كېچىككىنە شۇمتەكلەرگە تەڭ بولدۇڭلارمۇ؟

— پاھ، سەن قالتىس ئادالەتچى سوراقچىكەنسەنغۇ؟ — دېدى قوشۇماقاش يىگىت ھۆرپىيىپ.

— سوراقچى بولسام نېمە قىلاتتىڭ؟! — ئاردىدىكى گەپ

تالىشىنى باھانە قىلىپ بىز تەرەپنىڭ ياشلىرى بىر - بىردىن توپلاندى. ياخشى گەپلەر شۇنىڭ بىلەن توگىدى. ئەدى زەھەر-دەك ئاچچىق تىللاشلار باشلىنىپ كېتىپ ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئوغلىنى قاينىتىۋەتتى.

قازانچى بىلەن شەھەر ئىچى ياشلىرىنىڭ ئىككى گۇرۇھى (سەكسەن نەچچە نەپەر ياش) ئوتتۇرىسىدا ئۇرۇش - تالاش بولۇپ كەتتى.

يېرىم سائەتچە داۋام قىلغان دەھشەتلىك مۇشتلىشىش جەريانىدە قازانچى ياشلىرىدىن بىرى يۈز - كۆزى قانغا بويىلىپ چالا ئۆلۈك ھالدا يېقىلدى. ئۇچ - تۆتى ئېغىر يارىدار بولۇپ سەپتىن چېقىتى. شەھەر ئىچى ياشلىرىدىنمۇ بىر نەچچىسىنىڭ ئاغزى - بۇرنى قان بولۇپ، باشلىرى يېرىلىپ قاپاقلىرى كۆكىرىپ ئىششىدى.

— ئۇر چەيلە!

— مەيدىسىگە دېسلىۋەت!

— ئۇر، باش بىلەن! ... ئۇر، قان چىقمايدىغان يېرىڭە!

— سەن ئۇرۇشنى بىلمەيدىكەنسەن! مانا خۇمسى ھە! مانا ... دېگەندەك غەزەپلىك گەپلەر، بۈيرۇقلار، تىللاشلار ئاكلىنىپ تۇراتتى، ئاخىرى مەھەللە جامائەتلىرىنىڭ ئارىغا كىرىشى بىلەن بۇ ئۇرۇش - تالاشلار تەسلىكتە ئاياغلاشتى.

مەن يېرىلىپ ئىششىغان تەنلەرنى، قۇيۇلغان كۆزلەرنى، ئاققان قانلارنى كۆردۈم. زارلىنىپ ئىڭرىغان ئېچىنىشلىق ئاۋازلارنى ئاڭلىدىم. بۇ قانلىق پاجىئە مېنىڭ بالىلىق يۈرىكىمنى تىترىتىپ كۆزلىرىمنى پارقىرىتىپ دەھشەتلىك قورقۇنچ ئىچىگە ئاتقانىدى. مەن ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە بولغان مۇنچە قاتتىق ئۆچمەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى ھېچ ئويلاپ يېتەلمەس ئىدىم. ئەمدى بۇ ۋەقەنىڭ نېمە بىلەن تۈگىشىنى بىلمەي ھەيران بولۇپ تىترەپ تۇرغان ۋاقتىمدا دادام مېنى قولۇمدىن يېتىلەپ ئېلىپ كەتتى.

ياشلار ئۇرۇشقائدا مۇشت، باش ۋە پەشۋالار بىلەن زەربە بېرىشتىن تاشقىرى كالتەك، چوماق، تۆمۈر مۇشت (تۆت بارماقنى ئۆتكۈزۈپ سقمداپ تۇتۇۋالىدىغان ئەمچەكلىك تۆمۈر)، تاش، ئۆتكۈر پىچاق ۋە خەنجەرلەرنى ئىشقا سالاتتى. بۇ ئۆچمەنلىك گۇرۇھۇازلىقلار، تۈنەك كېچىسى ۋە پانۇس كۆتۈرۈپ رامىزان ئېيتقان كېچىلىرى، توي كېچىسى ۋە سەيلە كۈنلىرىدە بولۇپ تۇراتتى. مۇنداق گۇرۇھلارنىڭ تەرەپبازلىق توقۇنۇشلىرى ياشلارنىڭ ئىچىدىلا بولۇپ قالماستىن، چوڭلارنىڭ ئارىسىدىمۇ بولۇپ دەھشەتلىك پاجىئەلەر يۈز بېرىپ تۇراتتى. نەتىجىدە بەزى كەشلەر ئۆلۈپ ياكى ئۆمۈرلۈك مېيىپ بولۇپ ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە گىرىپتار بولۇپ قالاتتى. تۇغمەس - پۈتمەس خۇن دەۋالىرى باشلىنىپ كېتىپ نۇرغۇنلىغان پۈل ۋە مال - مۇلۇكلەردىن تايىرىلىپ خانۋەيران بولۇپ كېتەتتى.

3

بۇ قانلىق پاجىئە ۋە ئېچىنىشلىق ۋەقەلەر ئۆتمۈشتىكى ئىستىبدات دەۋرىنىڭ زەھەرلىك مەھسۇلاتى ئىدى. بۇ مەھەللە ۋازلىق، ئۆچمەنلىكلەر تارىخىمىزنىڭ ئاچچىق خاتىرىلىرىلا بولۇپ قالدى. ئەمدى ئۇنداق زەھەرلىك ئۆچمەنلىكلەر ھازىرقى دەۋرىمىزگە يات. ھازىرقى زامانىمىزنىڭ كىشىلىرى ئۆزگەردى. ھەممە چوڭ غەيرەتتە. ئۆتمۈشنىڭ يىرگىنچلىك قانلىق داغلىرىنى يۇيۇپ يېڭى ھايات قۇرماقتا. مانا شۇ يېڭى ھايات قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى يېڭى ئادەم بولۇپ تۇغۇلغان توختى ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھازىرقى تۇرمۇشتىن رازى بولۇپ ھەقلىق رەۋىشتە زامانىمىزنىڭ ئۇلۇغلىقىنى ماختىدى. ئۆتمۈشتە نەچچە يېرىدىن ئۇلانغان ئەسكى ئارقان چۈلۈۋۈرنى تۇتۇپ كۆتەك ھارۋا ھەيدەپ يۈرگەن توختىنىڭ قوللىرىدىمۇ تراكتورنىڭ رولىلىرى، بورا ۋاينىڭ بۇرغىلىرى ئىشلىمەكتە.

شۇنداق قىلىپ، بىز توختى بىلەن ھازىرقى ئۇلۇغ ئىشلار بولۇۋاتقان نۇرلۇق يېڭى دەۋرىمىز توغرىسىدا گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ ئۆتمۈشتىكى قاراڭغۇلۇق دەۋردە ئۆتكۈزگەن ئېچىنىشلىق ياللىق ھاياتىمىزدىن سىلەرگە يۇقىرىدا تونۇشتۇرۇپ ئۆتكەن كىچىككىنە بىر ۋەقەنى ئەسلىتىپ ئۆتتۇق.

توختى چۇشكەن ماشىنىنىڭ شوپۇرى مېڭىشقا تەييارلىنىپ، ماشىنىغا ئوت ئالدۇردى. توختى ماشىنىغا چۇشۇش ئۈچۈن ئورنىدىن تۇردى - دە، مەن بىلەن خوشلىشۇۋېتىپ:

— مەنغۇ سېنى كۆرگەنلا كىشىلەردىن سوراپ يۈرىمەن. سەن بىزنى ئونتۇپ قالدىڭ - دە، — دېدى ئاغرىنغان قىياپەتتە.

— ياق، مەنمۇ ئانچە - مۇنچە سوراپ قويىمەن، — دېدىم مەن، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ.

— ھەي تاڭەي كىم بىلىدۇ؟ ھەر ھالدا ئىزدىشىپ يۈرەيلى خەير، خوش. ئىشقىلىپ ئامان بول! — دەپ توختى ماشىنا تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى.

ئۇ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شەھەردىكى ئۇرۇق - تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۈچۈن كېتىپ باراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇ توختىنىڭ ۋاقتى چاغ، كۆڭلى خۇشاللىق بىلەن لىپمۇ لىپ تولۇپ تاشقانىدى. ئۇنىڭ چۇشكەن ماشىنىسى گۈركىرەپ ئالغا قاراپ كەتتى. مەن ماشىنىنىڭ كەينىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ بېسىلغۇچە كەڭ ئۇپۇقتا قاراپ قالدىم.

1959 - يىل

قمز دلگۈل

باهار توزدەك قانات - قۇيرۇقىنى يېيىپ، راسا ھۆسنىگە توشقاندا، تەبىئەت ئاجايىپ جەزىبىلىك بولۇپ كېتىدۇ. بولۇپمۇ مۇشۇ پەسلىدە سەھەر تۇرۇپ، باغ ياكى ئورمانغا كىرسەك پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭ بىلەن يېقىملىق بىر تۇيغۇ دېگىزىغا چۆمىسەن.

مەن بۇ يىل خۇددى شۇنداق بىر سەھەردە دەلۇم بىر ئورمان دادۇيىنىڭ مېۋىلىك بېغىغا كىرىپ قالدىم. باغ ناھايىتى كەڭ بولۇپ ئايىغى بىر نەچچە كىلومېتر سوزۇلۇپ كەتكەن كۆز يەتمەس ياش ئورمانلىققا تۇتىشىپ كېتەتتى.

مەن ناھايىتى ئۇزۇن سوزۇلغان ئۇزۇم باراڭلىرىنى ئارىلاپ ئۆتۈپ بىر دىنلا گۈلزارلىققا چىقىپ قالدىم، ئاق، قىزىل، ھالە ناۋات رەڭ بولۇپ ئېچىلغان قىزىلگۈللەر باغ ئىچىگە ئەتىرەڭ خۇش پۇراق چېچىپ تۇراتتى. نېرىقى چۆنەكتىكى قېنىق قىپ قىزىل بولۇپ ئېچىلغان لەيلىقازاقلار تەلپۈنۈپ جىلۋە قىلاتتى.

مېۋىلىك دەرەخلەر بولسا يېشىل ئەتلەس تونلىرىنى كىيىپ ھەر قايسى ئۆزلىرىگە مۇناسىپ كېلىدىغان مونچاقلىرىنى ئېسىپ تۇيغا بارمىدىغان قىز - كېلىنلەردەك ياسىنىشۇۋالغانىدى. قۇشلار چۇرۇقلىشىپ بەزمە قىلاتتى. ئاتاغلىق ناخشىچى بۇلبۇللار بولسا بۇ بەزمىنى ئەۋجىگە چىقىرىپ پۈتۈن ئەتراپنى ياڭرىتاتتى. تەبىئەتنىڭ بۇ پەيزىگە تويۇنغان تاڭ شامىلى بولسا بۇ جاراڭلىق ناخشىنى ئۇزاق يەرلەرگىچە ئېلىپ كېتەتتى.

مانا قاراڭلار، تەبىئەتنىڭ ھەقىقىي ئانىسى ئەمگەك بولغىنى ئۈچۈن ئۇ شۇنچە گۈزەل ۋە ساپ شېرىنەتلىك بولۇپ تۇغۇلغان. ئەلۋەتتە ئانىسى مېھىر - مۇھەببەت بىلەن تۇجۇپلەپ ئۆستۈر-

مسگەن بولسا ئىدى، بۇنچە چىرايلىق ھۆسنىگە تولۇپ تاشمىغان بولاتتى.

مەن ھۇشۇنداق تۇيغۇلارغا بېرىلىپ كېتىپ بېرىپ، ئۇجمە دەرىخى ئۇستىدە ئېچىلىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك بىر قىزىلگۈلنى كۆرۈپ قالدىم. «ئەجەبا، بۇ ئۇجمە ياغىچىغا قىزىلگۈل ئۇلاپ قويغانمۇ نېمە؟ ...» دەپ ئويلىدىم. يېقىنلاشقانسېرى ياق ئۇ گۈل ئەمەس، بەشىغا قىزىل ياغلىق سېلىۋالغان بىر ئايال ئىكەنلىكىنى كۆردۈم. ئۇ شاخ ئۇستىگە چىقىۋېلىپ ھەدەپ ئۇجمە يەۋاتاتتى. مەنمۇ ئۇجمە يېمەكچى بولۇپ يوپۇرماقلارنىڭ ئارىسىغا كۆز يۈگۈرتتۇم. قولۇم يەتمەيدىغان بىر شاختا بىر مۇنچە قارامتۇل ئۇجمە دانلىرى پىشىپ يالتىراپ تۇراتتى. پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ قولۇمنى سوزدۇم. بىر - ئىككى قېتىم سەكرەپمۇ كۆردۈم. لېكىن شاخنىڭ ئۇچىنى تۇتالمىدىم. «بىنىڭ بۇ ھەرىكىتىمنى ئۇجمە ئۇستىدىكى «قىزىلگۈل» كۆرۈپ قالغان بولسا كېرەك، مەن كۆزلىگەن شاخقا ئۆتۈپ پۈتى بىلەن دەسسەپ تۆۋەنگە ئېگىۋەتكەنسىدى، ئۇجمىگە بىر تويدۇم. ئۇ مېنىڭ بويالغان كالپۇكلىرىمنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. «مەنمۇ ئۇنىڭ بارماق ۋە لەۋلىرىنىڭ ئۇجمە شىرنىسى بىلەن قارىگۈل رەڭگىدە بويىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ كۈلۈپ قويدۇم.

* * *

چۈشتىن كېيىن مەن دۇيجاڭ بىلەن ئېتىز ئارىسىدىكى چىغىر يولدا كېتىۋېتىپ دېڭىزدەك چايقىلىپ تۇرغان كۈزگى بۇغدايلىقنىڭ نېرىقى چېتىدە بىر نەچچە كىشىنىڭ قوش ھەيدەۋاتقانلىقىنى كۆردۈم. بىرىنىڭ بېشىدا قىزىل ياغلىق يەلپۈنۈپ تۇراتتى.

— قوشچىلارنىڭ ئارىسىدا ئاياللارمۇ بارمۇ نېمە؟ — دەپ سورىدىم.

— ھە، ھازىر بىزنىڭ دادۇي بويىچە قوش تۇتۇۋاتقا
ئۇچ ئايال بار، — دېدى دۇيجاڭ.
— ئۇلارنىڭ يەر ئاغدۇرۇشى ئەرلەرنىڭكىدىن كەم ئەمەستۇ
— ئەگەر سىز ئەنە، ئاشۇ رازىيەگە ھۇشۇ بابتىن سۆز ئا
سىڭىز، ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا كېتىدۇ.
— ئەرلەر بىلەن مۇسابىقە قىلىش توغرىسىدا دېمەكچى
سىز؟
— گەپنىڭ ئايىغى شۇ يەرگە بارىدۇ - دە، ئەگەر ئ
ئاياللار قوش تۇتالمايدۇ دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا غەزەپتىن ئۇنىڭ
كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتىدۇ.
— پاھ، ئاجايىپ ئاچچىقى يامانكەن - دە بۇ رازىيە كۆل
كىزنىڭ! — دېدىممەن چېقىشىپ، كېيىن، — ئاياللارنى كەمسى
تىدىغانلارمۇ بارغا ئوخشايدۇ بۇ يەردە، — دەپ قوشۇپ قويدۇم
— ئۇنداقلارمۇ يوق ئەمەس، — دەپ دۇيجاڭ ماڭا بۇرۇ
لۇپ توختىدى. بىز تاماكا چېكىش ئۈچۈن غول ئېرىقنىڭ قىرى
دىكى ئېشەك چىمى ئۈستىدە ئولتۇرىدۇق. مەن ئۇنىڭ ئالدى
تاماكا قاچىمنى ئېچىپ قويدۇم. ئۇ يوغان قاتما بارماقلىرى بى
لەن گېزىت قەغىزىگە موخورکا ئوراپ تۇرۇپ سۆزگە قىزغىن
كىرىشىپ كەتتى.
— ئەسلىدە رازىيەنىڭ ئاچچىقى چۈس ئەمەس، ئەمما «گەپ
كە كەلگەندە ئاتاڭدىن قايتما» دېگەندەك خېلى- خېلىسىگە گەپ
بەرمەيدۇ. ئۇنى كەمستىمەن دېگەن ئادەم ئەخمەق. بەزىلەر
ئۇنى تا 1959 - يىلغىچە كۆزىگە ئىلماي يۈرۈشتى.
— سەت دەپمۇ؟ — دېگەنىدىم، دۇيجاڭ «كۆزگە ئىل
ماي» دېگەن سۆزنى باشقىچىرەك چۈشەنگىنىم ئۈچۈن ئىزاھ
بەردى:
— ئۇ ھازىر 24 ياشقا كىردى. تۇرمۇشقا چىققان.
ئۆزى سەتمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا چىراي، جۇغى كىچىكرەك،

شۇنىڭ ئۈچۈن مۇشۇ ۋەجىدىكىنە ئايالنىڭ قولىدىن نېمىمۇ كېلەر دېيىشەتتى. ئەمما ئۈچ يىلدىن بېرى رازىيە قولىدىن نېمە ئىش كېلىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. مەن - مەن دېگەن يېگىتلەرنى يەرگە قارىتىپ قويدى. 1959 - يىلى ئەتىياز ئېتىزلار راسا ئۆپ-كىدەك ئېسىلىپ تاۋلىنىۋاتقان كۈنلەر ئىدى. هازىرلىقلار تۈگەپ، ئەتە يەر هەيدەشنى باشلايمىز دېگەن كۈنى كەچقۇرۇن مەجلىس ئاچتۇق. بەزى يەرلەردە قار ئەمدىلا ئېرىپ تۈگىگەنلىكى ئۈچۈن توك ياكى پاتقاق بولۇشى ئېهتىمال دەپ ئەتە يەر ئاغدۇرۇشقا چىقىدىغانلارنى ئۈستا قوشچىلاردىن سايلىدۇق. رازىيە ۋە يەنە ئۇنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن قوش تۈتۈشنى تەلەپ قىلىپ يۇرگەن ئىككى ئايال بۇ قېتىم ئەرلەر بىلەن بىللە قوش هەيدەشكە چىقىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقانىدى. كېرىمجان دېگەن ئۈستا قوشچى يېگىت «بۇ تۇزى كەم گەپنى هازىرچە قويۇپ تۇرۇڭلار، بىز ئاغىچىئايلام ئويناپمىز. قوش هەيدەيمىز» دەپ ئۇلارنىڭ پىكرىگە قارشى چىقتى. مانا شۇ ۋاقىتتا رازىيەنىڭ قېنى قاينىشقا باشلىدى.

— يولداشلار! — دەپ ئورنىدىن دەس تۇردى رازىيە، — كېرىمجان نېمە دېمەكچى بولۇۋاتىدىكىن، بىز چۈشەنمىدۇق!

كېرىمجان بەندىگىدا تامغا يۆلەنگىنىچە بېپەرۋا ئولتۇرۇپ:

— چۈشەنمەيدىغان نېمىسى بار. بۇ ئولتۇرۇپ كۆكتات ئوتاش ئەمەسقۇ، بۇ قوش هەيدەش! — دېدى.

— بىزمۇ قوش هەيدەيمىز دەۋاتىمىزغۇ! بۇ تۇزى كەملىك بولامدىكەن؟

— هەر كىم ئۆزىگە لايىق ئىش توغرىسىدا گەپ قىلمىسا لاۋزا بولۇپ قالىدۇ، — دەپ غودۇڭشىدى كېرىمجان.

— سىزنىڭچە ئاياللار قوش هەيدەلمەيدىكەن - دە؟

— شۇنداق! سىلەر سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار، بىز يەرنى ئاغدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئوتياش تېرىيسىلەر.

رازىيەنىڭ كۆزلىرىدىكى جىددىلىك ئۇنىڭ بارغانسېرى قېنى قىزىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ نىڭ سۆزلىرىمۇ كەسكىنلەشتى.

— كېرىم ،ەن سىزگە شۇنى ئېيتىپ قويايى، يەرنىمۇ سىلى بىلەن بىللە ئاغدۇرىمىز. ئاشلىق بىلەن ئوتياشنىمۇ سىلەر بىلەن بىللە تېرىيمىز.

— ئاياللارنىڭ قولىدىن قوش ھەيدەش كەلمەيدۇ! — دېدى كېرىم.

سۆز شۇ يەرگە كەلگەندە دۇيجاڭ بىردىنلا كۈلۈۋېتىپ ئۇ چۈپ قالاي دېگەن تاماكىسىنى تۇتۇپ چەكتى.

— مانا قاراڭ، سىز رازىيە گۇلىكىزنىڭ ئاچچىقى يامان ئىكەن دېدىڭىز، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى دۇيجاڭ، — ئۇ ھېچقاچان ئورۇنسىز ئاچچىقلانغان ئەمەس، ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزلەر خۇددى پىلىموت ئوقىدەك ئېتىلىپ چىقىشىمۇ ناھايىتى ئورۇنلۇق چىقىدۇ. شۇ قېتىم كېرىمجاننىڭ گېپىگە تازا ئاچچىقى كەلدى. لېكىن ئورۇنسىز يامان گەپ قىلمىدى. ئۆزىڭىز ئالىلاپ تۇرۇپسىزكى، كېرىمجان شۇ سۆزى بىلەن ئاياللارنى كەمسىتتى.

— رازىيەنىڭ قانداق جاۋاب بەرگەنلىكى ئېسىڭىزدە بارمۇ؟ — دەپ سورىغانىدىم.

— ئېسىمدە، ئېسىمدە بولمايمۇ، — دەپ تەكىتلىدى دۇيجاڭ رازىيە ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ:

— ئەمسە ئاياللارنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ، — دەپ ئويلايسەن؟! دەپ ئۆزىگە سوئال بەرگەندى كېرىمجان:

— ئوتياش ئوتاش، — دېدى.

— مانا تۇزى كەم لاۋزا گەپ دېگەن مۇشۇ! — دەپ كۈلۈۋەتتى رازىيە. لېكىن بۇ كۈلكىدە غەزەپ ئۇچقۇنلىرى بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ لەۋلىرى قىزىپ تىترەپ كەتتى. بىلەمسىز، بىز ،ۇنداق: «ئاياللار ئەرلەر بىلەن تەڭ بولالمايدۇ

ئۇلار ئۆي ئىچىدىكى ئۇششاق - چۈششەك ئىشنىلا قىلسا بولىدۇ» دەيدىغان كونا جەمئىيەتتىكى بىمەنە سۆزلەرگە يول قويالمايمىز. تېگىنى سۈرۈشتۈرسىڭىز، دېھقانچىلىقنى بىز ئايالالار باشلاپ بەرگەن. بۇنى تارىختا ئوقۇغان بىز.

— ئوقۇغان بولسىڭىز ئۇ كىتاب، كىتابتا نېمىلەر دېيىلمەيدۇ؟

— ۋاي قوۋۇرغامەي، «چىراقپايدا چاي ئىچكەن (چېچەن) نى كۆردۈم» دېگەندەك، ئەمدى كىتابلاردىن قۇسۇر تاپقىلى تۇرمۇدۇڭما؟ ئوقۇپ قوي كېرىم، ئۇ دېگەن پەن! — دېدى رازىيە.

— بۇ يەردە كىتابنىڭ ۋاز-يقىغا ئەھمىيەتسىز، ئىككى بىلەكنىڭ كۈچىگە تايىنىپ يەر ئاغدۇرىدىغان ئىش.

— بىزمۇ ئېتىزدا ئاغچىلايلام ئويىنايلى دېمەمدۇق، سوقا تۇتۇپ يەر ھەيدەيمىز. ئەرلەر قىلغان ئىشنى بىزمۇ قىلىمىز دەۋاتىمىز. كۈچنى ئىشلىتىش ئۈچۈن پەنمۇ كېرەك، پەممۇ كېرەك، روھمۇ، كۈچمۇ كېرەك.

شىمال تەرەپتىن يېقىملىق ناخشا ئاھاڭى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. دۆيجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ، شۇ تەرەپكە قاراپ، سۆزنى يۆتكەپ كەتتى.

— مانا ئاڭلاۋاتامسىز؟ بۇ ناخشىنى رازىيە ئېيتىۋاتىدۇ. ئۇ ئۆزى ئېيتقاندەك روھلۇق ئايال.

ئېتىزلىقتا گۈلشەندە
خۇشال ئۆتىدۇ چاغلا
ئازاد زامان .....

ئەجەب چىرايلىق ناخشا. قوش ھەيدەپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتىش ئاسان ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاتلارمۇ، سوقىمۇ تەكشى ھەربىرىكەت قىلىشى كېرەك. بولمىسا «تاش - تاش، ئىچكىرى، تاپ ياقىلاپ» دەپ ۋارقىراپ، ئېگىز - پەس دەسسەپ مۈدۈرۈپ يۈرۈپ ناخشا ئېيتقىلى بولامدۇ. رازىيە ئاتلارنى راسا بابلاپ

قوشنى دېگەندەك تەڭشۇالغان ئۇستا قوشچى بولغىنى ئۈچۈ
ئەنە شۇنداق خاتىرجەملىك بىلەن يەرنى ئاغدۇرۇپ تاشلاۋاتا
دۇ - دەپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ماڭا سۆزلەپ بېرىۋاتقان
دېھقاننىڭ كىرسىز كۆڭۈل قاچىسى مۇشۇ تۇرقىدا زوققا تو
غانىدى.

مەن بۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىدە نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇنما
يوغان ئېچىلىپ يالتىراپ كەتكەن كۆزلىرىدىن كۆرۈپ تۇراتتىم
مەن رازىيەنىڭ قانداق قىلىپ ھازىرقىدەك داڭدار قوشچ
بولۇۋالغانلىقىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ دەسلەپكى ئىش باش
لاش ۋاقتىدىكى مەجلىسنىڭ ئاخىرى قانداق بولغانلىقىنى
سۈرۈشتۈرگۈم كەلدى.

— دېمەك، ھېلىقى مەجلىستە كېرىمجانىنىڭ ناتوغرا پىكى
رىنى تەنقىد قىلدىڭلارمۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— بىز ئىش ئۈستىدە سۆزلىشۋاتقىنىمىز ئۈچۈن تەنقىد
ئەمەس، بۇنىڭغا چۈشەنچە بەردۇق. رازىيە بولسا بىر ئاز زادىلىق
ئارىلاش بۇنىڭدىن كېيىن ئاياللارنى كەمستىدىغان مۇنداق قې
مۇداللىق كۆز قاراشتىكى كونا چۈشەنچىلىرىنى ئەسكى مازار
لارغا ئاپىرىپ تاشلىۋەت، — دەپ كۈلكە قىلدى. رازىيە ئاخى
رىدا: «قېنى ئاياللار قوش ھەيدىيەلەمدۇ؟ يوقمۇ، بۇنى بىز
ئىش ئۈستىدە سىناپ كۆرەيلى» دەپ قەتئىي تەلەپ قىلدى.
بىزمۇ ئۇنىڭ تەلىپىگە قوشۇلدۇق. ئۇ شۇ كۈنىنىڭ ئەتىسىدىن
باشلاپ ئاۋۋال بىر چىشلىق سوقنى. كېيىنرەك ئىككى چىشلىق
سوقنى ھەيدەشكە چۈشتى. سوقا تۈتۈشنى ئۆگەنگۈچە خېلى
جاپا تارتتى. مەن ئۇنىڭغا قوشنى قانداق تۈتۈشنى، سوقنى
قانداق تەڭشەشنى، ئات، جابدۇقلارنى قوشۇش ۋە ئاسراشنى
ناھايىتى بىر - ئىككى قېتىم كۆرسىتىپ بەردىم.

دەسلەپكى قوش ھەيدەۋاتقان ۋاقتىلىرىدا ئۇنىڭ يېنىغا
بىر نەچچە كۈن بېرىپ تۇردۇم. رازىيە بەزىدە ئالدىنغا ئۆتۈپ

كېتەتتى، بەزىدە قاردىن چىقىپ كېتەتتى. رېچاكنى باسالماي سوقىنىڭ چىشى يىلتىزلارغا ئۇرۇلۇپ، كۆتۈرۈلۈپ كەتسە ياكى ئۇزە ئېلىپ ئاتلار تېز يۈگۈرۈپ كەتسە داڭگالىلارغا پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشەتتى. مۇنداق ۋاقىتلاردا كېرىمجان ئىچى تارلىق بىلەن كۆلەتتى. رازىيەنىڭ دۆگىلەك يۈزى ئىزا تارتقىنىدىن گىرده نانده‌ك كۆپۈپ قىزىرىپ كېتەتتى. لېكىن ھېچنېمە دېمەس ئىدى ـ چىشىنى بېسىپ تېخىمۇ غەيرەت بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كېتەتتى. بىر كۈنى ئاتلار ئېلىپ قېچىپ، سوقىنىڭ يېنىدىكى تۆمۈر رازىيەنىڭ پاقالچاق گۆشىنى تىلۋېتىپتۇ. كۆرـ دىڭىزمۇ، بۇنىڭ تىركىشۋاتقانلىقىنى! بۇ تۇغرۇلۇق ھېچكىمگە ھال ئېيتماستىن بېشىدىكى ياغلىقى بىلەن پۈتىنى مەھكەم تېڭىـ ۋېلىپ يەنە قوش ھەيدەۋېرىپتۇ. كېيىن بىز ئۇنىڭ ئاقساپ يۈرـ گەنلىكىنى كۆرۈپ قاراپ باقساق پۈتى ئىششىپ كېتىپتۇ. بىر مۇنچە نەسىھەت قىلىپ يۈرۈپ ئاران دوختۇرغا قاراتتۇق. يارالـ ساقايغۇچە داۋالىنىپ ياتقىن دېسەك، بىر قىزىل دورا بار ئىكەن شۇنى سۈركەۋېلىپ يەنە ئېتىزغا چىقىپ كەپتۇ. مانا قارالـ ئاخىرى ئۇ ئۆزى تۇتقان قوشنى ھېچكىمگە بەرمەي ئىشلەپ يۈرۈپ يارىسىنى ساقايتتى.

ئۇ دەسلەپ قوش ھەيدىگەن چاغلىردا كۈنىگە 2 مو يەر ئاغدۇراتتى، كېيىن 3 موغا يەتكۈزدى. ئەرلەر بىلەن مۇسابىقىگە چۈشۈپ 4 — 5 مودىن، ھەتتا بەزى چاغلاردا ئات يەڭگۈشلەپ 6 موغا يەتكۈزۈپ يەر ھەيدىگەن كۈنلىرى بولدى.

رازىيە كېيىنكى ۋاقىتلاردا كېرىمجان بىلەن مۇسابىقىگە چۈشۈپ كېرىمجاننى خېلى ئارقىدا قالدۇردى. كېرىمجان يەر ھەيدەش داۋامىدا رازىيەدىن يېگىلگەنلىك ئەلىمىنى سوقا ئۈچە ئاتلاردىن ئالاتتى. ئۇ «مېنىڭ ئاتلىرىم ئوسال، ئورۇق» دەيتتى، ياكى «سوقام يامان» دەپ سەۋەب تاپاتتى.

ئۆتكەن ئەتىياز سوقىنىڭ قانىتىنى سۈندۇرۇپ قويۇپ،

«يەر توك دېسەم ئۇناشماي مانا، سوقام سۈندى» دەپ ئىش
چىقماي يېتىۋالدى. شۇ چاغدا رازىيە ئۇنىڭغا: «كېرىسىجان يە
توك ئەمەس، سىزنىك ئىدىيىڭىز توك، بولمىسا، سىزنىكىمۇ، بى
نىكىمۇ سوقىلىرىمىز بىر ئېتىزدا يۇرۇۋاتىدىغۇ؟» دەپ راسا ق
زارتقانىدى.

«ياخشى دېھقان ئۇلاقنى باقىدۇ، يامان دېھقان قامچىنى
قاقىدۇ» دېگەن تەمسىل بار. بىزنىك رازىيە بولسا ياخشى دې
قان بولدى. قوش ۋاقىتلىرىدا ئاتلىرىنى ئۆزى باقىدۇ. ناھايىتى
بابلاپ ئىشلىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاتلىرى سېمىز، قو
نى جانلىق تارتىدۇ. رازىيە ھەر كۈنى تاڭ سەھەر تۇرۇپ ئا
لىرىغا يەم بېرىدۇ. ئۇلارنى سىلاپ - سىيپاپ خۇددى كىچى
بالىنى ئەركىلەتكەندەك «ئوماقلىرىم»، «ئىسسل جانۋارلىرىم» د
پۇپۇچەكلىرىنى تاراپ كەتسە ئادەم ئىختىيارسىز كۈلۈۋېتىد
بەزىلەر بولسا ئىشلەۋاتقان ئۇلاغلىرىغا غەمخورلۇق قىلمايد
ئۇلار ھېرىپ قالسا: «بىزگە ياخشى ئات بەرمىدىڭ» د
رەنجىيدۇ.

دۇيجاڭ ئورنىدىن تۇرۇپ پوقاق بولۇپ يەلپۇنۇپ تۇرغا
كۈزگى بۇغدايلارغا ھەۋەس بىلەن قارىدى. قولىنى سوزۇپ تۇرۇ
— مانا كۆردىڭىزمۇ؟ مۇشۇ كۆز يەتمەس كۈزگى بۇغد
لىق يەرلەرنى رازىيە ھەيدىگەن. بۇ قىزنىڭ قوللىرى قىز
گۈل. توغرىسى، قەلبى قىزىل، چېۋەر ئايال دېگەن مانا ش
شۇنىمۇ دەپ قويماي، شەھەرلەردىكى بىكار تەلەت لاغايلاپ يۈ
دىغان «مەمەدان» ئوغۇللاردىن يۈزىگە بىر رازىيەنى تېگىشمەيد
جۈمۇڭ، — دەپ چاقچاق ئارىلاش كۈلۈپ قويدى.

دۇيجاڭ داڭدار قوشچى رازىيەنى ھەققانىي رەۋىشتە تە
لىدى. مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى چىغىتماقتەك قارامتۇل، يېش
بولۇپ ئۆسكەن بۇغدايلارمۇ باشلىرىنى لىڭشىتىپ ئۇنىڭ سۆ
نىڭ راستلىقىنى تەستىقلاپ گۈۋاھلىق بېرىشەتتى. چۈنكى بۇلا

رازیيەنىڭ ئەمگىكى بىلەن تۇغۇلغانىدى.

بىز قوش ھەيدەۋاتقانلارنىڭ يېنىغا كەلدۇق. ماڭا رازىيە دەپ تونۇشتۇرغان نەمۇنىچى قوشچى ھېلىقى سەھەردە ئۇچمە دەرىخى ئۇستىدە كۆرگەن قىزىلگۈل ئىكەن. مانا ئەمدى ئاختام لىقتا ئېچىلىپتۇ.

1959 - يىل.

شەپقەت ھەمشىرىسى

1

يانۋار كۈنلىرى. پۈتۈن ئەتراپ ئاپئاق قارغا كۆمۈلگەن سوغۇق ئادەمنى ھەرىدەك چېقىپ تۇرىدۇ. تۈگمەننىڭ نۇرى ئۈستىدە ساڭگىلىشىپ تۇرغان چوكا مۇزلار ئادەتتىكى ئېقىمنى ئۆزگەرتىپ ئەتراپىغا مەرۋايىتتەك يالتىراق تامچىلىرىنى سېپىپ تۇراتتى.

بىز تۈگمەننىڭ جەنۇبىدىكى دۆڭگە كەلگەندە لەڭشاڭ بۇتخانىسى ئەتراپىغا ئورناشقان گومىنداڭنىڭ پوتەيلىرى ئاشكارا كۆرۈندى.

— ئەمدى تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈرۈش كېرەك، — دېدى يېنىمدا كېلىۋاتقان يولدىشىم.

— توختا، ساناپ باقايلى، قانچە پوتەي ئىكەن، — دېگەنىدىم مەن.

— ھەي، بەغەرەز نېمىكەنسەنا، مۇشۇ بۇرۇلۇشتىكى دۆڭ خەۋپلىك؛ دۈشمەنگە مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ تۇرىسەن - دە، — دېيىشى ئارىلىقىدا «تاق» - «دۇڭ» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ، ئۈمىلداپ بىر ئوق ئۆتۈپ كەتتى. بىز تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردۇق.

تۈگمەننىڭ ئۆستىگە بويىدا ئىككى كىشى قوليانغلىق يۇيۇشۇپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ قىزلار ئىكەنلىكىنى يىراق جايىدىن قاراپ پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. ناھايىتى يۇز قەدەم يېقىنلاشقان چاغدىلا ئاۋازىنىڭ زىللىقىدىن ھەم، بۇلار قىزلار ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. ئۇلارنىڭ بېشىدا قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن ئاق قۇلاقچا، ئۇچىسىدا قايرىما ياقىلىق قىسقا جۇۋا، پۇتىدا پىيما بار ئىدى. ئەمدى كىرىپ فورمىدا، ئەرەنچە تىكىلگەن جۇۋا ئۇلارنىڭ گەۋدىسىگە

ئانچه لايىق كەلمەي، چاققانلىقىنى يوشۇرۇپ تۇرغان بولسىمۇ، تاسما بەلباغ بىلەن بېلىنى مەھكەم باغلاپ، پىيمىنىڭ قونجىنى قايرىپ ئېلىپ، يۈرۈش - تۇرۇشىغا خېلى قولۇشۇپ ئېلىشقانىدى.

بىز ئۇلار بىلەن سالاملىشىپ، ئويىمانىدىكى سازلىقنىڭ شىمالىغا ئورناشقان شتابقا كىرىپ كەتتۇق. بۇ شتاب پوزىتسىيىمىزنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا ئىدى چەتتە تۇرغان جاي بولۇپ، دۇشمەننىڭ لەگىشىڭ ئېگىزلىكىدىكى ناھايىتى نۇرغۇن پوتەي ۋە ئاكوپلىرىغا قارشى مۇھىم ئورۇن ئىدى. ئىككىنچىدىن بۇ شتاب جايلاشقان قىسىملىرىمىزنىڭ پوزىتسىيىسى «يېڭى ھايات» مەھەللىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن يوللا غەربتىكى دۇشمەن پوزىتسىيىسىدىن ئاجرىتىپ تۇراتتى. دۇشمەنلەر يولنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئىمارەتلەرنىڭ ئۆگزىلىرىگە پوتەي ياساپ ستانوك لۇق پىلىموتلارنى ئورنىتىۋالغان. بۇ قاناتتا بولسا، دۇشمەنلەر تەرەپتىن كۆيدۇرۇپ ۋەيرانە قىلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ تاملىرى ۋە ئاندا - ساندا ئوقتىن پانا قىلىپ تىزىلغان كېسەللەر بىزنىڭ پوزىتسىيىمىزنىڭ چېكى ئىدى. بىز شتاب باشلىقى بىلەن كۆرۈشۈپ بىر ئاز سۆھبەت قىلغاندىن كېيىن سۇ بويىدا ئۇچراتقان قىزلاردىن بىرى ئىشىكتىن رۇخسەت سوراپ كىرىپ كەلدى.

— مانا بۇ بىزنىڭ قىسمىنىڭ شەپقەت ھەمشىرىسى رىزۋان گۈل بولىدۇ. قىرىق كۈندىن بېرى بىز بىلەن بىر قانىچە چەكلەردە بولدى. يۈرەكلىك، ئىشچان قىزىمىز، — دەپ تونۇشتۇردى شتاب باشلىقى.

— شۇنداق بىز تونۇشقۇ، — دېدى مېنىك يولدىشىم، رىزۋان كۈلۈمسىرەپ:

— سىزغۇ بۇ يەرگە بىر قانچە قېتىم چىققانسىزغۇ. بۇ كىشىنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشىغۇ دەيمەن، — دېدى.

— توغرا، — دېدىممەن.

رىزۋانگۈل — قوي كۆزلۈك، قارا قاش، قاشقار بۇرۇن،

بۇغداي ئۆڭۈ، ئوتتۇرا بويلۇق، 19 ياشتىكى قىز ئىدى. ئۇ ئ
زىگە سەپداش بولۇۋاتقان، ئۇيغۇر قىزلىرى ئىچىدە تېتىكلىك
پىكرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى بىلەن ئالاھىدە ئايرىلىپ تۇراتتى. با
قىزلارغا قارىغاندا ئۆزىگە ياراشقان تەمكىن يېقىملىق قىياپەتتە كىشى
بىلەن ئەركىن سۆزلىشەلەيتتى. ئۇرۇش باشلانغىلى ئىككى ئايغا ب
قىن بولۇپ قالدى. كۈن ساناپ پارتىزان شەكىللىرىنى ئىنتىزاملى
ئەسكىرىي قىسىملارغا ئايلىنىۋاتقان جەڭچىلىرىمىز كېچە - كۈندۈ
تىنماي مەشق قىلىپ، ھەربىي قائىدە ۋە قورال ئىشلىتىش يو
لىرىنى ئۇستۇن ھەۋەس بىلەن ئۆگەنمەكتە ئىدى. ئەنە، بىر ي
لۇڭدا بەش ئاتار مىلتىقنى بۇزۇپ، تۇزۇپ ئۆگىنىۋاتقان بىر ي
گىتتىنىڭ يېنىغا كېلىپ دۇشمەندىن ئولجا ئالغان قوراللارنىڭ تۈرلىر
ۋە ئۇنى ئىشلىتىش يوللىرى توغرىسىدا سۆھبەت قىلىشتۇق. ھەممە
تىكىلىپ قاراپ تۇرغانلىقىمىز ئۈچۈنمۇ يېگىت مىلتىقنىڭ چاقما
قىنى ئورنىغا سېلىشتا تەمتىرەپ قالدى. رىزۋان مىلتىقنى قول
ئېلىپلا، ھېچقانداق تەمتىرەپ تۇرماستىن چاقماقنى ئورنىغا سېلى
قويدى. يېگىت ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتتى.

رىزۋانگۈل بەش ئاتار مىلتىق، قول پىلىموت ۋە گرانا
ئېتىنىشنى، مىلتىقلارنى چۈۋۈپ تۇزەشنى ئۆز - ئۆزىدىن ئۆگىنىۋا
غانىدى. چۈنكى ئۇ قايتا جەڭلەردە بولۇشنى، ئەگەر بىرەر ئېغ
ۋەزىيەت ئىچىدە قالسا، دۇشمەن بىلەن ئاخىرقى تامچە قېنى قا
غۇچە قوراللىق كۈرىشىشنى ئويلايتتى.

شۇنىڭ ئۈچۈن رىزۋانگۈل ئىنقىلابنىڭ 6 - كۈنىلا بى
نەچچە دوستلىرى بىلەن شۇ ۋاقىتتىكى باش شتابقا كېلىپ
پىدائىي بولۇپ ئالدىنقى سەپكە ئېرىشنى تەلەپ قىلدى. پىد
ئىيلارغا تىزىملاۋاتقان قارىقاش يېگىت ھاكاۋۇرلۇق بىلەن:
— ھەي سىگىلىم، ئۇرۇش دېگەن قورچاق ئويۇنى ياكى ئاغ
چىمايلام ئويۇنى ئەمەس، بىلىپ قويۇڭ، بۇ جەڭ! — دېدى.
يېگىتنىڭ كۆرەڭلەپ قىلغان سۆزى رىزۋانگۈلنىڭ ئىززەت

نەپسىگە تەگدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ يىگىتكە قاتتىق تېگىپ:

— «چاپىنى بارغا مۇش ئاتسام، جۇۋىسى بارغا تور كەتتى» دېگەندەك مەن گومىنداڭغا قارشى مۇش ئاتاي دېسەم سىزگە تور كەتتىمۇ — نېمە؟! — دەپ ئۇستەلگە ئالتىننى قويۇپ ئۇنىڭ تىزىملاۋاتقان دەپتىرىگە قارىدى. زالدا پىدائىيلىققا تىزىملىتىشقا نۆۋەت كۈتۈپ تۇرغۇچىلار ئارىسىدا كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

— ئۇكامۇي! ئۇرۇش دېگەن جان بىلەن ئوينىشىدۇ. بۇنداق ئىشقا بېلىنى چىڭ باغلىغان ئوغۇل بالا بولۇش كېرەك. مەن سىلەرنى قىز دەپ ئايال گەپ قىلسام قايناپ كەتتىڭىزغۇ! — دېدى يىگىت خجالەت بولۇپ.

— پۇتۇن خەلقىمىز قوزغىلىپ كوچا - كوچىدا دەريادەك دولقۇنلىنىپ ئېقىۋاتىدۇ. بىز ئۆيىمىزدە شۇك ئولتۇرالامدۇق؟ خەلق ئەركىنلىك ئۈچۈن «ئۇررا» قىچقىرىپ جەڭگە كىرىۋاتسا، بىز تاماشا كۆرۈپ تۇرساق، مۇشۇ بەستىمىز بىلەن قورچاق ئويناق، ئۇيات ئەمەسمۇ؟ بىز مۇنداق نومۇسنى كۆتۈرەلەيمىز! ئوغۇللار خەلقنىڭ بالىسى بولسا، قىزلار خەلقنىڭ بالىسى ئەمەسمۇ، ئۇلارمۇ دۇشمەنگە قارشى تۇرماسلىقى كېرەكمۇ؟! ياق، قىزلارمۇ جەڭگە ئاتلىنىش كېرەك! سىزمۇ بۇنى بىلىپ قويۇڭ! قېنى يېزىڭ بىزنى! — دەپ ئۇنىڭغا تىكىلدى.

— جەڭدە سىلەرگە قىيىن بولارمىكىن دەيمەن - دە، — دېدى يىگىت، ئەتىمالم سۆزىدە خېلى ئالدىراپ قالغان بولسا كېرەك ئىككى قولىنى كەينىگە قايرىپ باغلۇۋالغان قولاقچىسىنى بېشىدىن ئالدى، ئۇنىڭ پىشانىلىرىدە تەر تامچىلىرى كۆرۈنەتتى. ئۇ رىزۋانگۈلنىڭ تەلىپىنى ھەل قىلالمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ قىزلارنى شتاب باشلىقىغا ئەۋەتتى. باشلىقمۇ ئۇنىمىغاندى، رىزۋانگۈل:

— دۇشمەن بىلەن ئەرك ئۈچۈن جەڭ قىلىۋاتقانلار ۋەتەنىنىڭ ئوغۇللىرى بولسا، بىز ۋەتەننىڭ قىزلىرى. قىزلار «قورال

تۇتالمايدۇ» — دەپ قايسى تارىختا كۆرسىتىپتۇ. بىزگە قورا
بېرىلسۇن! ھېچقانداق توختالغۇسىز ئالدىنقى لىنىيىگە بارىمىز...
دەپ مۇراجىئەت قىلدى.

بەزىلەر رىزۋانگۇلنى دوستلىرى بىلەن ساقلىقنى ساقلا
ۋاقىتلىق نازارىتى گوسپىتالىدا خىزمەت قىلىشنى تەكلىپ قىل
نىدى. رىزۋانگۇل:

— بىز دۇشمەنگە قارشى ھەقىقەتەن غەزەپكە كەلدۇق. ي
لىمىزنى توسمائلار! فرونتقا قوراللىق بېرىشنى قەتئىي تەلە
قىلىمىز! — دېدى. ئۇنىڭ يۈزلىرى پوكاندەك قىزارغان، غەزە
بىلەن يانغان كۆزلىرىدىن ياش تامچىلىرى ئەگىپ تۇراتتى.
شۇ ھالدا دۇشمەنگە قارشى يېرىلىشقا تەييار تۇرغان بومبا ئىدە

باشلىقلار رىزۋانگۇلنىڭ ئاجايىپ جاسارەتلىك قىز ئىكە
لىكىنى، ئۇنىڭ ۋەتەنگە، خەلقىگە، ئازادلىققا بولغان مۇھەببىتىنى
كۆچلۈكلۈكىنى كۆردى. ئۇنى ئارقا سەپتە قالدۇرالمايدىغانلىقىنى
سەزدى. شۇنىڭ ئۈچۈن جەڭ مەيدانلىرىغا شەپقەت ھەمشىرە قى
لىپ ئەۋەتكەنىدى. رىزۋانگۇل جەڭ مەيدانلىرىدىكى ھەر قانداق
مۇشەققەتلەرگە چاپسان كۆنۈكۈپ، ئۇ يەردىكى كىشىلەر بىلەن
بىر تۇغقاندەك بولۇپ كەتتى.

كۆيۈمچانلىقى ۋە ھېچنەرسىدىن ئىبرىنىمگەنلىكى ئۈچۈن
جەڭدىدە ئۇنى ئەڭ شەپقەتلىك، مېھرىبان ھەمشىرىمىز دەپ ھۆر
مەت قىلاتتى.

2

1946 - يىل 13 - يانۋار، تاڭ بىلەن بىزنىڭ قىسىملىرى
مىز دۇشمەن پوزىتسىيىلىرىگە ھۇجۇم باشلىدى.

دۇشمەنلەردىن تارتىۋېلىنغان قوراللارنىڭ سانى خېلى كۆ
پەيگەن بولسىمۇ، پىدائىي بولۇپ، سەپكە كىرىۋاتقانلارغا تېخى

قورال تولۇق يېتىشمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن پىدائىيلار تۆ-
مۈرچىلەرگە نەيزە ياسىتىپ چەنزىلەرنىڭ ئۈچىغا قادۇلىشقان،
مىڭلاپ - مىڭلاپ نەيزىلىرىنى كۆندە يالتىرىتىپ، كوچىلاردىن
ئۆتكەندە ئۇلارنى ئەگەشكەن خەلق توپى كوچىلاردا دېگىزدەك
دولقۇنلىنىپ ئاقاتتى. پۇتۇن خەلق ئادەتتىكى شەخسىي تىرىكچە-
لىكىنى ئۇنتۇغان، ھەممىنىڭ پىكىر - خىيالى دۇشمەنگە زەربە
بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى. جەڭ كۈنى مەيدانلاردا قىسىم - قىسىم
غا بۆلۈنگەن قوراللىق جەڭچىلىرىمىز ئەترايىدا نەيزە كۆتۈرگەن
پىدائىيلار ۋە كالتەك، چوماق كۆتۈرۈپ چىققان يۇز مىڭلاپ
خەلق دولقۇنى ئاقاتتى. قوراللىق قىسىملىرىمىز ھەربىي قائىدە
بويىچە ھەرىكەتلىنەتتى. پىدائىي نەيزىچىلەرمۇ تەرتىپكە سېلىنە-
غان، لېكىن كەلتەك كۆتۈرۈپ يۈرگەن خەلق بولسا، ئۆز ئىختى-
يارىچە ھەرىكەتلىنىپ يۈرەتتى. گايى چاغلاردا دۇشمەننىڭ ئەڭ
دەھشەتلىك ئوت توچكىلىرىغا ئۆمىلىشىپ باراتتى. مانا بۇگۈنكى
جەڭ كۈنىدىمۇ ھەرەمباغ ۋە لەڭشاڭ ئەتراپىدا سان - ساناقسىز
خەلق چۇقان سېلىپ يۈرەتتى.

كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەن چاغدا، ئەڭ دەھشەتلىك جەڭ
ھەرەمباغنىڭ غەربىي تۆپىلىكىدە باشلاندى. دۇشمەن بارلىق كۈ-
چىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ قارشىلىق قىلماقتا. پۇتۇن ئاكوپ
بىلىنداڭ، پوتەيلەردىن تىنىمسىز ئوت ئاچماقتا. بىزنىڭ قوراللىق
قىسىملىرىمىز ھەرەمباغ تەرەپتىكى زارەتگاھلىقتا قارغا كۆمۈلۈپ
ئالغا سىلجىماقتا. تېخى شاھاجىنىڭ بېغىدىن تۆپىلىككە چىقمىغان
جەڭچىلەر سەپى ئارىسىدا بىزمۇ فرونت ھەمشىرىلىرى بىلەن بىللە
تۇراتتۇق.

— قىسىملىرىمىزنىڭ ئالدىنقى سەپى دۇشمەننىڭ ئەڭ خە-
ۋپلىك پوتەيلىرى جايلاشقان تەرەپكە سىلجىپ كەتتى، — دېگەنە-
دى بىرى.

رەزۋانكۆل ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ:

— بىزنىڭ ئەمدى بۇ يەردە تۇرغىنىمىزنىڭ ھېچ پايدىسى يوق. جەڭچىلىرىمىز ئارىسىدىن ئوروۇن تېپىشىمىز كېرەك، - دېدى. بۇ تەكلىپكە بەزىلىرى ئۇنىغان بولسىمۇ، بەزى ھەمشىرىلەر ئۇنىماي قالدى. رىزۋانگۇل ئۆزىنىڭ سۆزىدە مەھكەم تۇرىدى. سومكىسىنى پۇلاڭلىتىپ باغدىن تۆپىلىكتىكى زاراتكاھىغا چىقىپ كەتتى. 2 - ھەمشىرە بىلەن زاراتكاھلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئونچە كىشى پاتقاقتىن ئويمانلىققا بېرىپ جايلاشتى. ئۇنىڭ ۋەتەن ۋە خەلق ئۈچۈن يانغان ياش يۈرىكى قەھرىمان ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ پەدىسىدە تېپىتتى. ئۇ تەۋرەپ كەتكەن خەلقنىڭ ئۈستۈن روھىنى، ئەركىنلىك ئۈچۈن پورۇقلاپ قايناۋاتقان جەڭنى كۆرۈپ مەغرۇرلىناتتى. مۇھەببەت ئۆلۈمنى يېڭىدىغان دېگەندەك ئۆز ۋەتىنىگە، خەلقىگە بولغان مۇھەببىتى ئالدىدا رىزۋانگۇلگە ئۆلۈم ناھايىتى ئاددىي نەرسە كۆرۈنەتتى. ئۆلۈم ئۇنىڭ يادىغىمۇ كەلمەيتتى. ئۇ جەڭلەردە ئەڭ خەۋپلىك يەرلەرگە ناھايىتى قىزغىن ۋە قەھرىمانلارچە يۈگۈرۈپ باراتتى. قەلبىدە مۇھەببەت بىلەن نەپرەت قاينايتى تاشاتتى. مۇھەببىتى ئەلگە، ۋەتەنگە نەپرىتى دۇشمەنگە ئىدى. مۇشۇ كۈچ ئۇنى ئالغا ئىتتىرەتتى. باشلايتتى. جەڭ ناھايىتى دەھشەتلىك تۈس ئالدى. ھەر ئىككى تەرەپتىن ئېتىلىۋاتقان مىلتىق - پىلىموت ئوقلىرىنىڭ ۋە گىراناتلارنىڭ ئاۋازلىرى قولاق، مېڭىنى يەپ تۇراتتى. ھەر بىر قەۋرىنىڭ دۆۋرىلەنگەن توپلىرى جەڭچىلىرىمىزگە ئوقتىن ساقلىنىشقا پانا بولماقتا. پىلىموت ئوقلىرى بولسا، قەۋرىلەر ئۈستىدىكى قارلارنى ئۆرۈلدىتىپ ئۇچاتتى.

— دۇشمەننىڭ بىلىنداڭلىرىغا يېقىن بېرىپ قالغان ئىككى ئۈچ جەڭچىگە ئوق تەگدى دېگەن خەۋەرنى ئاڭلىغان ھامان رىزۋانگۇل ئالغا قاراپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى. ئۇنى كۆرگەن ھەر بىر جەڭچى:

— توختاڭ!!

— توختاك رىزۋان!

— ئۆره ماڭما هوي، سىگلىم! — دەپ ۋارقىراشتى.

رىزۋانگۈلنىڭ قۇلىقىغا كىشىلەرنىڭ ۋە ئوقلارنىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايتتى، ئۇنىڭ قۇلىقىدا پەقەت «جەڭچىگە ئوق تەگدى» دېگەن بىرلا قايغۇلۇق ئاۋاز شۆرلايتتى. مانا شۇنىڭغا يارىدىم قىلىش كېرەك. ئۇ مۆلدۈردەك يېغىۋاتقان ئوق ئاستىدا كۈچىنىڭ بارىچە ئۆره يۈگۈرۈپ كېتىپ باردى. چىڭ باغلىغان تاسما بەلبەغىغا يوغان قاچا قىستۇرۇۋالغان. قولىدا بولسا داكا ۋە پاختا سېلىنغان سومكا پۇلاڭلاپ تۇرىدۇ.

ئۇ ياردىدار بولغان ئىككى جەڭچىنىڭ يارىسىنى تېڭىپ، ئارقا سەپكە ئەۋەتكەندىن كېيىنلا ۋىزۋود كوماندىرى ئەك خەۋپلىك يەردە بېشىدىن يارىلىنىپ يىقىلدى. رىزۋانگۈل ئۇنى كۆردى — دە، شۇ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى. كوماندىر، دۇشمەننىڭ پىلىموت ئوقى ئۇچ تەرەپتىن قايچا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان خەتەرلىك جايدىن ئون قەدەمچە نېرىدا تۇرغان ئەسكى تامغا يېتىۋېلىشقا يۈگۈرگەندە ئوق تەگگەنىدى. شۇ چاغدا رىزۋان يۈگۈرۈپ يېتىپ كەلدى — دە، ئۇنى ئۆزى نىشانلىغان چولاق تامغا سۆرىدى. ئۇشقىتىپ ئۇچۇۋاتقان ئوقلار، رىزۋان بىلەن ياردارنىڭ ئەتراپىدىكى قارلارنى ئۇچۇرتۇپ تۇراتتى. لېكىن مەرد رىزۋان ئوقلارنىڭ ئۆزىگە كەلتۈرۈۋاتقان ئۆلۈم خەۋىرلىرى بىلەن ھېسابلاشمايتتى. ئۇ كۆزلىگەن ئون قەدەمدىكى چولاق تامغا ياردارنى يەتكۈزۈپ بېشىنى تاڭدى ۋە ئاغزى — بۇرنىنى سۈرتۈپ هوشىغا كەلتۈردى.

كوماندىر ئۆلۈم ئاغزىدىن قۇتۇلدى.

جەڭچىلەر دۇشمەننىڭ دەھشەتلىك قارشىلىقىنى سۇندۇرۇپ ئىلگىرى كېتىپ باراتتى. خەۋپلىك جايدا يەنە بىر جەڭچى يارىدار بولدى. رىزۋان ئەمدى ئارقىغا قاراپ ياردار جەڭچىگە يۈگۈرگەندى، دۇشمەننىڭ ئوقى كېلىپ ئۇنىڭ بېشىغا تەگدى.

— ئاھ، رىزۋان! — دەپ يۈگۈرگەنىدى دوستلىرىدىن بىرى، يۈرەكتىن فونتاندەك ئېتىلىپ چىققان بۇ ئاۋاز شەپقەت ھەمشىرىلەر ئەتراپىدىكى كىشىلەرنى چۆچۈتۈۋەتتى. ھەممىمىز ئۇنىڭ ئەتراپىغا توپلاشتۇق. رىزۋان كۆزىنى مەھكەم يۇمۇپ چىشلىرىنى كىرىشتۈرۈپ ياتاتتى. ئۇنىڭ يۈزىدىن ئەگىپ ئېقىپ چۈشۈۋاتقان قىپقىزىل قان ۋە تال - تال بولۇپ يۈزىگە چاپلىنىپ قارا چاچلىرى ئۇنىڭغا ئاجايىپ بىر سۈر پەيدا قىلغانىدى. ئۇنىڭ بېشى داكا بىلەن مەھكەم تېڭىلىپ گوسپىتالغا ئەۋەتىلىدى ئۇزىتىپ قالغۇچىلار بولسا، ئېچىنىشلىق چوڭقۇر ھەسرەت ئىچىدە ئۆرە تۇرۇپ قالدى.

شۇ كۈنى ئازادلىق ئۈچۈن بولغان قاينىاق جەڭلەردە شەپقەت ھەمشىرىلىمىزدىن يەنە بىرى — رازىيەمۇ ئېغىر يارىدار بولدى.

شەپقەت ھەمشىرىلىمىزمۇ خەلقنىڭ ئەركى ئۈچۈن دۈشمەنگە قارشى كۈرەش مەيدانىدا شېھىت بولغان ۋەتەننىڭ قەھرىمان گېزىز پەرزەنتلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالدى.

1948 - يىل، نويابىر

ئەخمەتجان قاسىمى

«... دوستلار ئاتلاڭلار شانلىق غەلبىگە
ئۇلارنىڭ نۇرلۇق ئىزىدىن مېڭىپ .....
ساقلاڭلار كۆرەشچان ۋەسىيىتىنى
يۈرەككە تېڭىپ!
يۈرەككە تېڭىپ!
ئۇلارنىڭ روھىغا شەرەپ ياغدۇرۇڭ،
كىشىلىك دۈشمىنىنى
چىقىساق بىز يېڭىپ».

— جۇرئىتى

خەلقىمىزگە بەخت كەلتۈرۈش سەپىرى ئۈستىدە بىر نەچچە ۋەھىمىلىرىمىزنىڭ بىر يولى خەتەرلىك ھادىسىگە ئۇچراپ قۇرۇبان بولغان چوڭقۇر قايغۇلۇق خەۋىرىنى ئاڭلىدۇق. بۇ ھادىسە ئەسىرلەر بويى زۇلۇم - خورلۇقتىن ئىگىرىغان خەلقنىڭ يېڭى زامان تارىخىغا ماتەمنىڭ قارا سىزىقى تۇرالغان ئاچچىق خاتىرە بېتى بولۇپ كىرىدۇ.

ھەر قانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئازادلىقى ۋە بەخت-سائادىتى ئۈچۈن كۆرەشكەن، ئۆز مەنپەئىتىنى خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان قەھرىمان پەرزەنتلىرىنى، ئۇلارنىڭ شانلىق نامىنى قەلبىدە ئەبەدىي ساقلايدۇ. بىزنىڭ خەلقىمىزمۇ ئەركىنلىك، بەخت - سائادەتنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا قۇربان بولغان ئۆز ۋەھىمىلىرىنى مەڭگۈ ئىسىدىن چىقارمايدۇ. خەلق يېڭىدىن - يېڭى ئۈتۈقلارغا شان - شەرەپلەرگە ئىرىشكەنسېرى ۋە ئۇلار يارىتقان كۆرەش مېۋىلىرىنى تېتىغانسېرى، ئاشۇ ئەجدادلارنى تېخىمۇ سۆيۈملۈك ھېس قىلىدۇ.

نىڭ قولغا كەلتۈرگەن ئاز - تولا ئەركىنلىكىنى تارتىۋېلىپ يەنە
دوزاخقا ئىتتىرىش مەقسىتىدە تىز چۆكتۈرۈشنى ئويلىدى، لېكىن
بۇنى سەزگەن دانىشمەن ئەخمەتجان قاسىمى گومىنداڭ ئەكس
يەتچىلىرىنىڭ باشلىقلىرىدىن بىرىگە: ھازىر ئىككى يول بار، بىرى
چىقىپ ئەسكەرلىرىڭىزگە «ئارقىغا بۇرۇل، قەدەملەپ مارش!
دەيسىز، ئۇلار چىقىپ كېتىدۇ. بىز چىقىپ نەنگۈەندىكى خەلقنى
تىنچلاندۇرۇپ تارقىتۇۋېتىمىز، تىنچلىق بولىدۇ، ئىككىنچىسى، ما
شۇ ئىشىكنى ئېچىپ، ئەسكەرلىرىڭىزنى قويۇپ بېرىسىز. ئۇلار بىزنى ئۆ
تۇرىدۇ، بۇگۈن ئۇرۇمچىدە، ئەتىدىن تارتىپ پۈتۈن ئۆلكىدە قا
تۆكۈلىدۇ. مانا شۇ ئىككى يولنىڭ قايسىسىنى خالىسىڭىز بىرنى
تاللىۋېلىڭ! بىز ئۆلۈمدىن ئەسلا قورقمايمىز، ئۇنى ئاللىقاچان
ئۇستىمىزگە ئالغان ئادەملەرمىز. ھازىر بىز ھايات قالساقمۇ خە
لقە پايدا ... چۈنكى ئونبىر بىتىم بويىچە خەلقنىڭ ئەركىنلە
كىنى تەمىن قىلىمىز. ئۆلسەك، ئۇنىڭدىن ئارتۇق پايدا، چۈنكى
بۇ مۇناسىۋەت بىلەن خەلق قوزغىلىپ، بۇ بىتىمدىن كۆرە ئار
تۇقراق يەنى تولۇق ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرىدۇ. بىزنىڭ قېنى
مىز خەلقە ئازادلىق كەلتۈرۈپ بېرىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە بىز ئۈچۈن
شەرەپلىك ئۆلۈم بولىدۇ».

ئەخمەتجان قاسىمنىڭ بۇ مەردانە خىتابى بىلەن، دۈشمە
لەرنىڭ رەسۋاسى چىقىپ ساختا قىياپىتى ئاشكارىلاندى.

ئەخمەتجان قاسىمى خەلقنىڭ قۇدرەتلىك كۈچىگە ناھايىتى
ئىنىق ئىشەنگەن، ئۇنىڭغا گۇمان بىلەن قاراشتىن خالىي ئادە
ئىدى. ئۇ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ چوقۇم مەغلۇپ بولۇشىنى
ئالدىن كۆرەلىگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ دائىم ئىشەنچلىك ھال
«ئۆلكىمىزدە خەلقچىلىق سىياسەت جەزمەن ئەمەلگە ئاشىدۇ» د
دەپ سۆزلەيتتى. ئۇ دۈشمەننى ئاجايىپ ماھارەت بىلەن كالتە
لىيەلەيتتى، ئاددىي لېكىن مەزمۇنى تەرەن سۆزلەر بىلەن دۈشمە
نىڭ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ سۇرىتىنى خەلقە سۆز

كۆرسته‌له‌يتتى.

ئۇ بىر كۈنى گومندالڭ ساقچى ئەمەلدارلىرىنىڭ رەزىللىگىنى پاش قىلىپ مۇنداق دېگەنىدى:

— دۇنيادا خەلقنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى بولغان فاشىزم قولى يەتكەنلا جايلاردا قانلىق قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ ئادالەت ۋە ئەركىنلىك تەرەپدارى بولغان ئادەملەرنى يوقىتىش چارىسىگە كىرىشكەنىدى. بىراق گىتلېر بىراۋنىڭ ئۆيىگە ھوشۇق ياكى نەشە تاشلاپ قويماس ئىدى. ئۇ گىستاپودىن ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن ئىشلەنگەن ھەر خىل ھۇججەتلەرنى تەييارلاپ، شۇ ھۇججەتلەرنى فاشىستلارغا قارشى بولغۇچىلارنىڭ يانچۇق ياكى ساندۇقلىرىغا سېلىپ قويۇپ، شۇنىڭ بىلەن تۇتاتتى. ھازىر بىزنىڭ گىتلېر ئۇنداق ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشنى خالىماستىن، يۇقىرىقى ئاددىي ئۇسۇل بىلەنلا بەكمۇ، ئوغرى، قىمارۋاز دەپلا تۇتۇپ كېتىدىغان بولۇپ قالدى.

مەن شۇ كۈنگىچە بىزنىڭ خەلق ئىچىدە دۈشمەن بىلەن يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ، دۈشمەننىڭ ئەپت - بەشىرىسىنى دادىللىق بىلەن پاش قىلىپ كۆرسەتلىگەن مۇنداق قەھرىمان شەخسنى ئۇچراتمىغانلىقىمنى ھېس قىلىمەن.

«رەھبەر» دەپ نام چىقارغان يۇقىرى مەنسەپتىكى بىر قانچە شەخسلەرنى كۆرگەنىدىم: مەن ئۇلارنى تۆۋەن بىر جايدا تۇرۇپ ئېگىزرەك بىر ئورۇندا ياكى تام تۆپىسىگە چىقىپ، يىراق تىن قاراپ ھەشىمەتلىك بىر گۇرۇھ ئىچىدە «ئەنە ئۇ»، «ئاشۇ كىشى» دېگەن سۆزلەر قۇلىقىمغا كىرىپ تۇرغان ھالدا كۆرەتتىم. 1937 - يىلى ئۇرۇمچىگە ئوقۇش ئۈچۈن بارغان، لېكىن ھېچقانداق ئوقۇش جايىغا ئورۇنلاشتۇرۇلماي ئىگىدارسىز قالغان بىرقانچە ياشلار ئىچىدە مەن بار ئىدىم. بىز قار ياغقان كۈنلەردىمۇ ئۇرۇمچى خەلق ئىستىراھەت بېغىدا يول ئاداشقان سايامەتچىلەردەك گۈلخان سېلىپ، ئۇنىڭ چۆرىسىدە كۈن ئۆتكۈزەتتۇق. بىر كۈنى

تۆيۈقسىز بىر نەچچە ماشىنا بىلەن ياخشى تورالغان 100 دىن ئا
تۇق ئەسكەرنىڭ مۇھاپىزەتچىسىنىڭ دۇبەن باقماقا كىرىپ بىز تۇرغا
جايدىن 30 مېترچە يىراقلىققا — سۇ بويىغا چۈشتى. مۇھاپىزە
چىلەر ئۇنى كەينىدە ئوراپ ئىككى - ئۈچ ئورۇنغا پىلىمو
قۇرۇپ قويدى. بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى بەزى ياشلار گۇلخان يې
نىدا كىر يۇيۇۋاتقان، يوپۇرماق غازىنى بىلەن ياستۇق ياساۋات
قان، ئوتۇن سۇندۇرۇۋاتقانىدى. بىرى بولسا دۇتتار چېلىپ ناخ
شا ئېيتىۋاتقانىدى. تۆيۈقسىز پەيدا بولغان بۇ سۇرلۇك كۆرۈنۈش
تىن ھەممىنىڭ ھەربىكتى توختاپ قالدى. بىز ئۆزىمىزنى دائى
ئەنسىرەپ يۈرىدىغان بۇ كىشىنىڭ سۇرى بىلەن ئارتۇق قىمىرلاشتى
ئېھتىيات قىلىشقا باشلىدۇق. شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە بىزنىڭ ئادەت
تىكى يۈرۈش - تۇرۇش ئەركىنلىكىمىز دېمىق ئىچىدە تۇنجۇققاد
دەك سېزىلەتتى. ھەتتا بىز ئۇنىڭ ئولتۇرغان تەرىپىگە ئۆزاقراق
قاراشقىمۇ پېتىنالمىدۇق. ئارقامدا «بىزگە قارىدى» — دەپ، بىرى
پىچىرلىدى. ئۇنىڭ گېپى ماڭا سوغۇقراق ئىشتىلىدى. شۇڭ
شىسەي تەرەپكە قارىغانىدىم. ئۇ ئۆستەڭ قىرىدىكى ئۇششاق تاش
لارنى ئوچۇمىغا ئېلىپ سۇغا ئېتىپ ئويناۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلۈك
يالىڭاچ ئوڭ قولىدا بىر نەچچە تال ئۇششاق تاش، ئاق پەلەي
لىك سول قولىدا بولسا، يەنە بىر پاي ئاق پەلەي ئوچۇمدالغانى
دى. شۇنجاڭ خەلقىنىڭ «داھىيىسى» دەپ ئېلان قىلىنغان بۇ مەك
رۇر گەۋدىلىك ئادەمنىڭ زوكزىيىپ تاش ئويناپ ئولتۇرۇشى كۆڭ
لۈمدە سىرلىق بىر تۇيغۇ ھاسىل قىلدى. مەن ئۇنىڭ تاش ئويناپ
ئولتۇرۇشىنى ئاددىي ھەربىكەت يەنى تەبىئەتنى سۆيۈش ھەربىكىتى
دەپ ئەمەس، شۇ كۈنلەردە ئۆلكە خەلقىنى مىڭلاپ - مىڭلاپ زىيا
نلارغا، قۇشخانىلارغا ھەيدەپ كىرىشكە باشلىغان بۇ ئادەم ئۆلكە
خەلقىنىڭ تەقدىرىنى قولىدىكى ئۇششاق تاشلاردەك شاراقلىتىپ
سۇغا چۆكتۈرۈپ ئويناۋاتقاندەك ھېس قىلدۇراتتى. مانا شۇنداق
خەلقە ئىشەنمەيدىغان، كۆپچىلىككە ئىختىيارىي يېقىنلىشالمايدىغان

«داهىي» نى ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم 30 مېترچە يىراقلىقتا كۆر-
گەندىم.

مەن شوندىن 10 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۆلكە خەلقىگە رەھبەر بولۇپ كۆتۈرۈلگەن بىر ئادەم بىلەن يەنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن تەلكە تېغى ئۈستىدە ئۇچراشتىم. مەن بۇ چاغدا يەتتە ۋىلايەتتىن غۇلجىغا قېچىپ ئۆتكەن ياشلار ئۇچۇن كەڭ سايدا تەشكىل قى-لىنغان مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتاتتىم. ئەخمەتجان قاسىمنىڭ قېيىن بۇلاقتا دەم ئېلىش ئۇچۇن چىققانلىقىنى ئاڭ-لاپ، بىر دەم ئېلىش كۈنى ئەتىگەنلىكى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ كېلىش ئۇچۇن مەكتەپ مۇدىرى غازىيۇپ بىلەن بىرگە ئاتلىق قېيىن بۇلاقتا كەلدۇق. ئۇنىڭ ئېگىز بىر تاغ ئۈستىدە ئىكەنلى-كىنى ئۇقۇپ، شۇ تاغقا ئۆرلەپ ماڭدۇق. 15 — 20 مېترچە ئۆر-لىگەندىن كېيىن يوغان بىر تاش يېنىدا بىر چېلەكتە قاريقات بىر ياغلىقتا ئۇزۇم بىلەن بىر توقاچنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ نەرسىلىرى ئىكەنلىكىنى، ئەمدى ئۇنىڭ بار يېرىگە كەلگەنلىكىمىزنى هېس قىلدۇق. بىراق ئۇنى بۇ ئاردىدىن ئۇچ-رىتالماي يەنە ئېگىزلەپ، بۇرالمىلىق تېڭ يار تاش يېنىغا كەل-گەندە يول تاپالماي قالدۇق. بىر ئاز ئارقىغا يېنىپ يەنە ئۆرلە-شىمىزگە تاغنىڭ يۇقىرى قىسمىدا تۇرغان ئەخمەتجان قاسىمنى كۆردۇق. ئۇ قولىنى بۇلغىتىپ بىزنى چاقىردى.

بىز خۇشاللىقىمىزدىن بار كۈچىمىز بىلەن يۇقىرىغا قاراپ يامىشىپ تاغ ئۈستىدە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن قېرىنداشلارچە تەنچ - ئاماناتلىق سوراشتۇق. لېكىن بىزدە هاسراش بېسىلمىغان-دى. ئۇ كۈلۈمسىرەپ:

— هە، — هە — مانا تاماكىنى كۆپ چەككەنىڭ پايدىسى شۇ، — دەپ چاقچاق قىلدى. ئەخمەتجان قاسىمنىڭ يەلكىسىدە بەش ئاتار مىلتىق، قولىدا «فېت» ماركىلىق فوتو ئاپپارات ساڭ-گىلاپ تۇراتتى. سېپتا كىيىمى ۋە ئېلىپ يۈرگەن جابدۇقلىرى

بىلەن بۇ ئادەم تاغنىڭ مۇشەققەتلىرىگە كۆنۈكۈپ، تەبىئەت
لەن چىلىشىپ يۈرگەن ئوۋچى ياكى بىر ئاددىي جەڭچىدەك
رۇنەتتى. ئۇنىڭ چېنىققان مۇسكۇللۇق ئوتتۇرا يويى، كەڭ پېشا
لىك، قىسقا قىرقىلغان توم قارا بۇرۇتلۇق، كۈلۈمسىرەپ تۇرغ
يۈزى تاغنىڭ ساپ ھاۋاسى ۋە گۈزەل مەنزىرىسى ئىچىدە ناھا
تى يېقىملىق، تازا ۋە جەزمىلىك بولۇپ تۇراتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىزنى سۈرەتكە چۈشۈردى. ئاندىن ي
بىلەن يانمۇ يان ئولتۇرۇپ:

— قانداق، بىزنىڭ تاغلار چىرايلىقمۇ؟ — دېدى. ئۇ بېش
نى سەل سىڭايال قىلىپ ئەتراپتىكى قارىغاي، دەرەخلەرگە
پەستىكى ئېدىر قاپتاللىرىدىكى ياپيېشىل چىمەنزارلارغا زو
بىلەن قاراپ كۆڭسى قانغۇچە نەپەس ئېلىپ بىزگە قارىدى. مە
ئۇنىڭ شۇنداق بېشىنى سول تەرەپكە سەل سىڭايان قىلىپ ك
شىگە نەزەر سالىدىغان ئادىتى بارەڭ سەزدىم. ئۇ ماڭا ناھايىت
يېقىن ئولتۇرغاندى. پۈتىدىكى رابوتچىك ئۆتۈكى مېنىڭ ئۆتۈ
كۈمگە تېگىپ تۇراتتى. يېقىملىق كۈلۈپ تۇرىدىغان مۇلايىم ق
ياپەتلىك، چىن ئىنسانى مۇئامىلىدىكى بۇ ئادەم ماڭا تۆۋەندە تۇ
رۇپ مۇنبەر ئۇستىدە كۆرۈپ يۈرگەن ئەمەلدارەڭ تۈيۈلمىدى
بۇ خەلقنىڭ ھەقىقىي رەھبىرى، مانا شۇ تاپتا بولسا بىزنىڭ
ئاغىنىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭدىن تارتىنىپ ئولتۇرمىدىم
ئۆزۈمنىڭ ھېسسىياتىم بويىچە تاغنىڭ گۈزەللىكىنى خۇسۇسەن يۇ
قىرى ئېغىزدا سايرام كۆلى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا يايلاقلىرى بار
لىقى، ھەر جەھەتتىن كىلىشكەن تەلكە تېغىنىڭ دەم ئېلىشقا ئەپ
لىك ئورۇن ئىكەنلىكى توغرىسىدا گەپ قىلدىم. ئۇ پۈتۈن ۋۇ
جۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلاپ:

— بۇنى توغرا ئېيتىسىز. سايرام ئەتراپىدا ۋە كۆك سالا
دا ساناتورىيە قۇرساق بولىدۇ، دەپ تەستىقلىدى، كېيىن ئوقۇ
غۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈرۈپ كېلىپ:

— ئوقۇغۇچىلارغا قانچە گرامدىن شېكەر بېرىۋاتسىلەر؟— دەپ سورىدى. قانچە گرام دېگىنى ئېسىمدە يوق، مۇدىر جاۋاب بەردى.

— بۇ يەردە ھەسەل كۆپ، شېكەرنىڭ ئورنىغا شۇنى بەرسەڭلەر ئەرزان چۈشىدۇ. ھەسەل ياخشى نەرسە، ئەنە ئاۋۇ تەرەپتە — چار باغ دەپ ئاتىلىدىغان يەردە تەبىئىي باغ بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن باشقا تاغ قاپتاللىرىدا نۇرغۇن ئالما كۆردۈم. ئالمىلار پىشىپ يەرگە تازىمۇ تۆكۈلۈپتۇ. ئۇ بىر كىشىنىڭ خۇسۇسىي بېغى ئەمەس، كۆپچىلىكنىڭ بېغى، ئوقۇغۇچىلارغا ئېيتىڭ، مەرھەمەت، ئالما يەپ كېتىشسۇن، بىر كۈنى ھەممىلار كېلىپ شۇ ئالمىلاردىن ئېلىپ كېتىڭلار، ئۆزىنغۇ ياۋا تاغ ئالمىسى، شۇنداق بولسىمۇ ئەتىگەنلىك چايدا بالىلارغا بەرسەڭلار،پايدىلىق. كۆپرەك ئاپىرىپ قاق سېلىۋېلىشسۇن.

شۇ كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىللە تاغنىڭ يۇرۇپ ئوۋ ئوۋلىدۇق. ئوۋلاپقۇ بىز ھېچ نەرسە تۇتالمىدۇق. بىراق شۇ سۆيۈملۈك رەھبىرىمىزنىڭ بىرقانچە خىسلىتى مەندە ئۇنتۇلماس خاتىرە بولۇپ قالغانىدى. مەكتەپ مۇدىرى ئاتلارنى ئېلىپ چىقىش ئۈچۈن پەسكە چۈشۈپ كەتكەن ۋاقتىدا مەن ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن ھەسەل ھەرە باققۇچىنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدا ئولتۇرغانىدىم. ئۇ بىردىنلا:

— مىلتىق ئاتالامسىز؟ — دەپ سورىدى. مەن بىر ئاز خىجىل بولۇپ راستىنى ئېيتتىم:

— ياق، ئېتىپ باقمىغان.

— قېنى ئېتىپ بېقىڭ، ئىچىدە تۆت تال ئوقى بار، — دېدى. ئۇ ماڭا قارىغا قانداق ئېلىشنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، بەش ئاتارنى ماڭا سۇنۇپ، تاغدىن شارقىراپ چۈشۈۋاتقان سۇ بويىدىكى تېرەككە قونۇپ تۇرغان بىر سېغىزخاننى كۆرسەتتى. مىلتىقنى قولۇمغا ئېلىپ بىر تىزىم بىلەن تىزلىنىپ، قارىغا ئال-

دىم، لېكىن ئەپلەشمىگەندەك بولۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

— ئېتىك، ھە، ئەپلەشمىدىمۇ، قولىڭىزنى مېنىڭ مۇرەمگە قويۇڭ، — دەپ ئالدىمغا كېلىپ تۇردى. مەن ھېتىقاپ:

— ياق، ئەپەندىم. ئۆزۈم ئاتلىمەن، دەپ ئىككى ئۈچ قەدەم نېرى چېكىنىپ كەتتىم، ئۇيالغىنىمدىن قىزىرىپ كەتتىم.

— ھى، ھى، مانا قىزىق، نېمىشقا تارتىنىسىز؟ ئۇ «ھى» ھەرپىنى غەلىتە قىسقا، يېنىكرەك قىلىپ ئېيتتى. ئۇنىڭ بۇ ئاھاڭىدا بىرقانچە چۈشەنچىلەر ئىپادىلەنگەندەك تۇيۇلاتتى.

مەن مىلتىقنى قارىغا ئالا - ئالماستىنلا ئېتىۋەتتىم.

ئەپەندىم تۆۋەندىكى ساي تەرەپكە ماڭدى. مەن مىلتىقنى دولامغا سېلىپ ئارقىسىدىن ئەگەشتىم. ئىككى يۇز مېتىرچە يۇرگەنسىدۇق، ساينىڭ ئىچكىرىسىدىن كونىرىغان يېرىمى كېسىلگەن بىر قازاق كەمپىر ئۆزىدىن چوڭ بولغان قاقشال ئوتۇننى باغلاپ ئۆشنىسىگە ئارتىپ، مۈكچەيگەن ھالدا ناھايىتى ئاستا يۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ بىزگە يېقىن كەلگەندە تىزلىنىپ ئوتۇنغا سۆيۈنگەن ھالدا ھاسىراپ ئولتۇرۇپ قالدى.

— ئېسەنسىزما كەمپىر، ھە، دەم ئېلىڭ، دەم ئېلىڭ، ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، — دېدى ئەخمەتجان ئاپپاراتىنى راسلاپ ئۇنى سۈرەتكە چۈشۈرۈۋالدى. ناھايىتى مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ تىرىكچىلىك ۋە ئائىلە ئەھۋالىنى، ئۆيىنىڭ ئەتىلىكىنى سۈرۈشتۈردى. كېيىن ئوتۇننى يۈدۈپ ئاۋۇلغا يېقىن جايغا ئاپىرىپ بەردى. كەمپىرنىڭ شۇنچە ياشقا كىرگەنلىمۇ شۇنداق ئېغىر ئوتۇننى كۆتۈرۈپ كەلگەن غەيرىتىنى ماختىدى ۋە يېقىن كېلەچەكتە مۇنداق ئېغىر كۈلپەتلەردىن قۇتۇلىدىغانلىقىمىزنى ئۇنىڭغا ئاددىي سۆزلەر بىلەن چۈشەندۈردى.

شۇ كۈنى تاغ ئايلىنىپ يۈرۈپ، ئەخمەتجان قاسىمى يېراقتا چوقچىيىپ تۇرغان چوققىدا قونۇپ ئولتۇرغان بىر توك قاڭ-

غنى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنى ئاتقاندى. ئوق قاغىنىڭ دەسسەپ تۇرغان يېرىگە تېگىپ بىر پارچە تاش بىلەن بىرگە قاغا قاقتىپ قالايمىقان بولۇپ كەتتى. مەن ئۇنىڭ بۇ مەنزىرىگە قاراپ بالىلارچە ھۆزۈرلىنىپ قاقاقلاپ كۈلۈشىنى كۆرۈپ، ھەيران بولدۇم. رەھبەر ئورۇندىكى، خەلق ئالدىدا چوڭ ئابرويغا ئىگە بولغان بىلىملىك بىر كىشىنىڭ بۇنداق قاتتىق كۈلۈشىنى بۇ ئادەمدىكى كەمچىلىكمىكىن دەپ ئويلىدىم، لېكىن دەررۇلا، گورىكنىڭ «مەن ھېچقاچان ۋ. ئىلىئىچكە ئوخشاش باشقىلارنىمۇ كۈلدۈرۈۋېتىدىغان كۈلكە بىلەن كۈلەلەيدىغان كىشىنى ئۇچراتمىدىم. مۇنداق دۇنيا بويىچە ئۇلۇغ ئادەمنىڭ كۆزىدىن ياش چىققۇچە باللاركۈلكىسى بىلەن كۈلگەن كىشىنى ھەتتا كۆرۈش ئۆزىلا ئەجەبكە قالدۇراتتى. مۇنداق كۈلۈش ئۇچۇن چوڭ قۇۋۋەتلىك، كۆڭۈللۈك سالامەتلىككە ئىگە بولۇش كېرەك» دېگەن سۆزلىرىنى ئەسلەپ: بۇ مىجەز دۇنيا بويىچە شۇنچە ئۇلۇغ كىشىگە يېتىشسىزلىك بولماي، بەلكى كۆڭۈل ئازادە، پاك، خۇش پېئىل دەپ تەرىپلەنگەندە ئەخمەتجان قاسىمىدىكى مۇنداق باللارچە ھۆزۈرلىنىپ كۈلۈش ئۇنىڭ كىرسىز ساغلام تەبىئىتىدىكى كۆڭۈل ئازادىلىكى بولسا كېرەك دېگەنىنى ئويلىغانىدىم.

مەن ئۇنى بىر كۈنى ناۋايخانا ئالدىدا كۆردۈم.

— ئۇستام، مېنىڭ مېھمىنىم بار ئىدى، نان ياپتۇرماقچىدىم. بىر خو ئۇندا قانچە نان بولىدۇ؟

— سېنىڭ ئۇنۇڭنى ئوغرىلاپ ئالاتتىممۇ؟ ئەكىلىپ بەرمەمسەن، يېقىپ بەرمەيمىزمۇ؟ — دېدى ناۋاي.

— ئۇنىنىڭ خوسىنى قانچىدىن ئېلىۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى ئەخمەتجان قاسىمى.

ناۋاي قوپالراق ئادەم ئىكەن، ئاچچىقلىنىپ:

— گىرگە بېرىپ يۈچەنچىدىن سورا! — دېدى.

— ھە، ھە، بولىدۇ، بولىدۇ، — دېدى، ئەخمەتجان قاسى-

مى ۋە نېرىراق بېرىپ، ئالما ۋە سامسىلارنىڭ نەرخىنى سورا
تۇرۇپ كەتتى. ئۇننىڭ ئىگىلىرى ھۇرمەت بىلەن سالام بېرىشكە
نىدى، ناۋايلارنىڭ بىرى ئەپەندىمنى تونۇپ قېلىپ:

— ئىم، ئەخمەتجان ئەپەندىمكەن ئەمەسمۇ، سەن شۇندا
قوپاللىق قىلدىڭا! ئادەم ئەمەس ئىكەنسەن! — دېگەنىدى، ھ
لمقى ناۋاي:

— ئۇقماپتىمەن، — دېدى - دە، ھاڭ - تاڭ قېتىپ قا
دى. بىر نەچچە يولداشلىرى ئۇنى ئەيىبلەشتى.

شۇنداق قىلىپ، خەلقنىڭ بۇ جەسۇر پەرزەنتى ۋە دوستى
ھەم خەلقنىڭ ھەقسىز رەھبىرى، مەن 1937 - يىلى 30 مېيى
يىراقلىقتا بىر قېتىم كۆرگەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ يالغان داھىيى
شېڭ شىسەيگە ئوخشىمايدىغان سۆيۈملۈك بىر ئادەم بولۇپ چىقا
تى. خەلقە ئىشەنمەيدىغان، ئۇنىڭدىن قېچىپ يۈرىدىغان شېڭ
شىسەي تولۇق قوراللانغان يۈزلىگەن ئەسكەرنىڭ ياردىمى بىلەن
ئاران ئېرىقنىڭ يېنىغا كېلەلىگەن بولسا، ئەخمەتجان قاسىمى
خالىغان يېرىگە خەلق بىلەن ياكى ئۆزى يالغۇز بارالايتتى. ئۇ
يېزىلارغا چىقىپ دېھقانلار ئارىسىدا، خاڭ ۋە كارخانىلارغا بېرىپ
ئىشچىلار ئارىسىدا، دەريادىكى كېمىچى ۋە سالچىلار ئارىسىدا بولۇپ
ئۇلارنىڭ مېھنىتى بىلەن ئورتاقلىشىپ، ھاياتىنى ئۆگەنىدى ۋە ئۇلار
نىڭ نېمە تەلەپ - ئارزۇلىرىنىڭ بارلىقىنى بىلدى. ئۇلارغا
ئازادلىق كۈرەش قىلىشنىڭ لازىملىقىنى ئۆگەتتى.

* * *

مەن ئەخمەتجان قاسىمى ھەققىدە باشقىلاردىن ئاڭلىغا
ۋەزى ئەھۋاللارنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈشنى لايىق كۆردۇم. بۇنى بە
كىم بەزىلەر «ئۇششاق - چۈششەك سۆزلەرگە چۈشۈپ كەتتى» -
دېيىشى مۇمكىن، لېكىن مەن ئۇنداق چۈشەنچىلەرنى قۇۋۋەتلىمە

مەن. چۈنكى خەلقپەرۋەر رەھبىرىي كىشىلەرنى خەلق ئىچىدە نېمە قىلىپ يۈرگەنلىكى، ئۇنىڭ خەلققە قانچىلىك يېقىن ياكى يىراق بولغانلىقى ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بىر رەھبەرنىڭ ياخشى ياكى يامانلىقى ئۇنىڭ ئاغزىدا قىلغان ياسما سۆزىدىلا ئەمەس، ئەمەلدە قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. شۇ- ڭا تۆۋەندىكى بىرنەچچە ئاڭلىغان سۆزلىرىمنى قىستۇرۇپ ئۆتمەن.

بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى دالادا كېتىپ بارغانىكەن، بىر كىشىنىڭ ئۆيىدىن بالىنىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ئۆيگە كىرىپ «بالىڭىز نېمىشقا يىغلايدۇ؟» — دەپ سورىغاندا، بالىنىڭ ئا- نىسى: «ئۇ سۇ ئىچمەن دەيدۇ، سۇ ئاۋۇ يارنىڭ ئاستىدا، مەن بولسام كېسەل، ئاتاڭ كەلگۈچە تۇرۇپ تۇر دېسەم، يىغلاپ ئۇنى- ماۋاتىدۇ» — دەپتۇ. ئەخمەتجان قاسىمى بۇنى ئاڭلاپ چىلەكنى قولىغا ئېلىپ، خېلى يىراق يەردىكى چوڭقۇر سايدىن سۇ ئەكى- لىپ بېرىپتۇ.

ئەخمەتجان قاسىمى گەمىدە، يىرتىق كىگىز ئۆيلەردە ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئائىلىلەرگە بېرىپ، ئۇلار بىلەن سەمىمىي ئەھۋال لىشاتتى. ئۇلارنىڭ توپا - چاڭدا ئېغىناپ ئويناپ كىرلىشىپ كەتـ كەن كىچىك بالىلىرىنى قۇچىقىغا ئېلىپ، باغرىغا بېسىپ سۆيەتـ تى. بالىنىڭ ئانىسى «سىزنىڭ كىيىمىڭىزنى بۇلغاپ قويدى» دەپ خىجالەت بولۇۋاتقاندا «كېرىكى يوق، توپا دېگەن قاقا چىقىپ كېتىدۇ» دەپ قويۇپ، گۈدەكلەر بىلەن سۆزلىشەتتى. يانچۇقلىرى- دىكى كەمپۇتلەرنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرەتتى.

ئەخمەتجان قاسىمى يالغۇز شىنجاڭدىكى يەرلىك ئازسانلىق مىللەتلەرنىلا ئەمەس، ئۇ ۋەتىنىمىزدىكى خەنزۇ خەلقىنى ۋە باشقا خە- لقلەرنىمۇ ئوخشاشلا ياخشى كۆرەتتى ۋە ئۇلارنىڭ ھالىغا ھال، مۇڭىغا مۇڭ بولاتتى.

1946 - يىلى ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن

بىرگە بارغانلارنىڭ بىرى ماڭا مۇنداق دېگەنىدى:

— بىز لەنجۇدا نۇرغۇن رېكشا (ئادەم سۆرەيدىغان ھارۋا) نى كۆردۇق. بىز قەيەرگىلا بارساق چۈشسەك، ياكى ئىشكتىن شۇنداقلا چىقساق، بۇ رېكشىچىلار ئىككى چاقلىق ھارۋىلىرىنى سۆرەپ يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ - دە، ھارۋىغا ئولتۇرۇشىمىزنى تەكلىپ قىلىدۇ. شۇنداق ھارۋا سۆرىگەن بىر ئادەم ئەخمەتجان ئەپەندىنى ھارۋىغا چۈشۈشكە تەكلىپ قىلدى. ئەپەندىم ھاياجانلىنىپ:

— بىز سىزدەك يوقسۇللارنى ئات ئورنىغا قېتىپقويغان ھارۋىغا ئولتۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمىدۇق. ئەمما بىزنى قەدىرلىگىنىڭىز گەرەھمەت. بىزنى ھارۋىغا سېلىشنى ئۈمىد قىلىپ كەلگىنىڭىز ئۈچۈن مانا بۇ پۇلنى ئېلىشىڭىزنى سورايمەن. دېدى - دە، بىر مۇنچە پۇل بەردى. رېكشىچى ھەيران بولۇپ ھاياجانلاندى، ئەپەندىم رېكشىچىلارنىڭ بىرىنى ئۆز رېكشىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ سۆرەپ كۆردى.

— بىر كۈنى، — دەيدۇ يەنە ھېلىقى كىشى: — ئەپەندىم بىلەن بىز شاڭخەيدە دېڭىز قىرغىقىنى كۆرۈشكە چىقتۇق. لوسۈن كۆ دېگەن ئېغىزغا بارغىنىمىزدا دېڭىز قىرغىقىدىكى قېيىقچىلارنىڭ تۈرمۈش ئەھۋالىنى سۈرۈشتۈردى. قېيىقچىلارنىڭ بىرى: مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىز، بىزنىڭ ھاياتىمىز مانا مۇشۇ قېيىق بىلەن، ئۇنىڭ بىلەن يۈرۈپ بېلىق تۇتىمىز ھەم سىزگە ئوخشاش مېھمان كېلىپ قالسا، دېڭىز ئىچىنى ئايلاندۇرۇپ تاماشا قىلدۇرىمىز. ئۇلاردىن بىرەر نەرسە ئېلىپ راسخود قىلمىز، مانا، ئۆيىمىز مۇشۇ. مانا قازان، مانا ئورۇن - كۆرپىمىز. ھاياتىمىز مۇشۇ، — دېدى، ئەپەندىم قېيىقچىلار بىلەن ناھايىتى خۇش چاقچاق كۆرۈشۈپ، بىر دەمدە ئۇلار بىلەن ئاغىنە بولۇپ قالدى ۋە شۇ قېيىقتىكى ھاياتنى كۆرسىتىپ بېرەرلىك قىلىپ رەسىمگە ئالدى. ئۆزى قېيىقچىلار بىلەن بىرگە قېيىقتا ئولتۇرۇپ، رەسىمگە چۈشتى.

يەنە بىر كۈنى ئەپەندىم بىلەن شائىخەي ياخې كوچىسىدىكى ياۋروپاچە رېستورانغا تاماق يېيىش ئۈچۈن كىردۇق. بىز بۇ يەردە پىئانىنو ئويناپ تۇرغان بىر ئادەمنى ۋە رېپېتىتسىيە قىلىۋاتقان بىر خانىم بىلەن بىر يىگىتنى كۆردۇق. ئارتىسلار رېپېتىتسىيدىن چۈشكەندىن كېيىن ئۇلار بىلەن پىئانىنوچى ئوتتۇرىسىدا چاتاق چىقىپ قالدى. ئەپەندىم بۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئېنىقلىدى. پىئانىنو چالغۇچى ئارتىسلارنىڭ رېپېتىتسىيىسىگە پىئانىنو چېلىپ بەرگىنى ئۈچۈن ھەق تەلەپ قىلغانىكەن. ئارتىسلارنىڭ يېنىدا پۇل بولمىغاچقا ئۇنىڭ ھەققىنى كېيىن بېرىشنى ئېيتقاندا، ئۇ ئىشەنمەي ئۇلارنى قاتتىق قىستىغانىكەن. كېيىن ئەپەندىم ئۇلارنى تاماقتا تەكلىپ قىلىپ ئەھۋاللاشتى، ئارتىسلاردىن بىرى:

— بىز تىياتىرخانىلاردا بالىت ئويناپ، شۇنىڭدىن كىرگەن دارامەت بىلەن كۈن كەچۈرىمىز، بىزنىڭ ئىشىمىز مۇشۇ مۇزىكانتنىڭ ئىشى بىلەن بىلىنمەيدىغان سۇ بىلەن مۇناسىۋىتىدەك. لېكىن بىز ئويۇن قويۇپ پۇل تاپقۇچە بۇ مۇزىكانتنىڭ ھەق تەلەپ قىلىپ سىلەرنىڭ ئالدىڭلاردا خجالەتچىلىككە سالغىنىغا ئەپسۇسلىنىمىز، — دېدى.

ئەپەندىم بۇلارنى كېلىشىپ ئىش قىلىشقا دالالەت قىلىدى ۋە بىر نەچچە كۈنلۈك رېپېتىتسىيە ھەققىنى مۇزىكانتقا تۆلەپ قويدى. ئارتىسلار بەكمۇ خۇش بولۇپ، ئۆمرىدە مۇنداق ئادەمنى كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتىشىپ تەزىم قىلىشتى ۋە رەھمەت ئېيتىپ قايتىشتى.

ئەپەندىم ئىچكى جۇڭگودىكى زاۋۇت ئىشچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇلارنىڭ ھاياتى بىلەن تونۇشتى، كاپىتالىستلار ھەم چەت ئەل جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگو ئىشچىلىرىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئەزگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ غەزەپلەندى ۋە ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن بىرمۇنچە خاتىرىلەر يېزىۋالدى....

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ مۇنداق سۆزلىرىنى ئېسىمگە ئالدىم.

— ئىچكى جۇڭگوغا بارغانلارنىڭ ئىچىدە بۇرۇن بارغانلىرى بىرى شائخەينىڭ چىرايلىقلىقىنى ماختاپ شېئىر يازدى، لېكىن ئۇ شائخەينىڭ شۇ ۋاقىتتىكى چىرايلىقلىقىنى كۆرگەن بولسىمۇ ئۇنىڭ ئىچىدە ـ ئارقا كوچىلىرىدا، بولۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدا ئادەملەرنىڭ قانچىلىك خورلۇق كۆرۈۋاتقانلىقىنى تازا كۆرەلمىدىغان دەيمەن. بىراق ئۇنى كۆرۈشكە كۆز كېرەك، ھەممىلا كۆز بىردەك كۆرەلمەيدۇ. ھىندىستانغا بېرىپ بومبايىنى دۇنيادا چىرايلىق شەھەر ئىكەن دەپ ماختاپ كەلگەن كىشىلەرنى كۆردۇم. لېكىن ئۇ كىشىلەر تراموۋاي ماڭغان كوچىلارنى، چىرايلىق بىنالارنى، مال بىلەن تولغان ماگىزىنلارنى كۆرۈپلا ئۇ يەرنىڭ ئادەملىرى بەختلىك ئىكەن، تۇرمۇشى پاراۋان ئىكەن دەپ، مىليونلاپ ئادەملەرنىڭ ئاچلىقتا ئۆلۈۋاتقانلىقىنى، پاخال ئۇستىدە ياتقانلارنى، مايغا چۆمۈلۈپ ئىشلەپ، يېرىم يالىڭاچ ھايات كەچۈرۈۋاتقان ئادەملەرنى كۆرەلمەيدۇ. بۇنىمۇ كۆرۈشكە كۆز كېرەك، — دېگەنىدى.

ئۇ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ مالىيە بولغان جياك جېيشى ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان چاغدىكى شائخەينىڭ ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىگە مۇستەملىكە بولۇپ قالغان بومبايىنىڭ، ئۇستىدىكى يالتىراقلىقى ئاستىدا يوقسۇللار ۋە ناھايىتى نۇرغۇن مېھنەتكەش خەلقنىڭ چىداپ بولمايدىغان ئېغىر ۋە ھاقارەتلىك ھايات-ئۆلۈمىگە كۆرۈپ جاھانگىرلىكنىڭ مۇستەملىكە خەلقلەرگە «مەدەنىيەت ئەكېلىپ بېرىمىز» دەيدىغان ساختا ۋەدىسىنىڭ ئاقىۋىتى ئاچ ـ يالىڭاچلىق، خورلۇقتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى ۋە مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ئۇياتسىزلىقىنى بىلگەن. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق بىر سۆز قىلىپ قالىدى.

— 2 ـ غىنىۋار كۈنى ئامېرىكا رادىئوسى فىلىپپىنغا قىلغان «غەمخورلۇقى» نىڭ باشلانغانلىقىغا ئۇچ يىل تولۇش مۇناسىۋىتى

بىلەن ۋارقىراپ، ئامېرىكىلىقلارنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇردى. لېكىن ئامېرىكىلىقلارنىڭ قۇلىقىغا «غەمخورلۇق» توغرۇلۇق سۆزلەۋاتقان رادىئو كانىيى ئاغزىدىن فىلىپپىن شائىرى سانگۇنى باتۇق بوخەينىڭ «يوقاتقان ئەركىنلىك»، «بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ جىنايىتى بار ئىدى»، «مەن كېسىپ تاشلانغان باشنى كۆردۈم» دېگەن شېئىرلىرىدىكى «داد» دېگەن ئاۋازى، كورىيە دېھقانلىرىنىڭ زار يىغىسى ۋە جۇڭگودا ئېتىلىۋاتقان ئامېرىكا پىلىموتلىرىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇردى. ئىنگلىزلارنىڭ رادىئوسى سەيلۇنغا، ھىندىستانغا، بېرمىغا قىلغان «غەمخورلۇقلىرى» توغرۇلۇق ئاز ۋارقىرىمايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئىنگلىزلارنىڭ بېرما ھۆكۈمەت باشلىقى ئاۋۇنسەن بىلەن ئۇنىڭ تۆت ھەمراھىنى ئۆلتۈرگەن خەنجەرنىڭ تاۋۇشى، يۇنانلىقلارغا، كەشمىرلىكلەرگە، مالايالىقلارغا قارشى ئېتىلىۋاتقان زەمبىرەك ئاۋازلىرى بېسىپ كېتىپ بارماقتا.

ئامېرىكا جاھانگىرلىكى نېمە ئۈچۈن گوللاندىيە مۇستەملىكىسى چىلىرىگە قورال بېرىدۇ؟ ياكى ھىندونېزىيە خەلقى ئادالەتسىزلىك قىلىپ گوللاندىيىلىكەرنىڭ يېرىنى تارتىۋېلىشقا قەست قىلدىمۇ؟... ئۇنداق ئەمەس. نېمە ئۈچۈن ئامېرىكا جاھانگىرلىكى «ئادىللىق، تىنچلىق، خەلقچىللىق، خەلق ھوقۇقى» — دەپ ۋارقىرايدۇ؟ ئادالەتلىك، تىنچلىق — خەلقچىللىق ۋە خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلىۋاتقان گوللاندىيە جاھانگىرلىكىگە ياردەملىشىدۇ؟ چوڭقۇرراق تەكشۈرسەك ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ چىرايلىق سۆزلىرى بىر خىل نىقاب ئىكەن. ئۇ نىقابنى ئاچسىڭىز ئادىللىق دېگەن سۆزنىڭ ئارقىسىدا دۇنيا ھۆكۈمرانلىقى، تىنچلىق ئارقىسىدا جاھانگىرلىك سوقۇشى، خەلقچىللىق ئارقىسىدا فاشىستلىق، خەلق ھوقۇقى ئارقىسىدا بولسا، دۇنيا خەلقىنى قۇل قىلىش دېگەن سۆزلەر يېزىلغانلىقىنى كۆرىسىز.

بىز ئەخمەتجان قاسىمنىڭ بۇ دانا سۆزلىرىدىن ئۇنىڭ قەلبىدە يالقۇز جۇڭگو خەلقىلا ئەمەس، پۈتۈن دۇنيا ئېزىلگۈچى

خەلقى بارلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

ئەخمەتجان قاسىمى ئازادلىق يولىدا مىللەتچىلىكنىڭ ھەر نەمىگە يارىمايدىغان ئوسال ھەرىكەت ئىكەنلىكىنى دائىم سۆزلەيدى. ئۇ بۇ ھەقتە: «مىللەتچىلىك بىلەن خەلقچىللىق بىر جايدا بولالمايدۇ» دەپ كەسكىن ئېيتقانىدى. ئۇ يەنە مىللىي زۇلۇمنى پەقەت يوقىتىش يولى، ھەممە مىللەت باراۋەر بولۇپ ياشاش يولى، خەلقچىللىق يولى ئىكەنلىكىنى، خەلقىمىزنىڭ ھېچقانداق ئىكىلەنمەستىن شۇ يولدا چوقۇم مېڭىشى لازىملىقىنى ئېيتىپ كەلدى.

«مىللەتلەرنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ھەقىقىي باراۋەرلىكىنى تەمىنلىمىدىغان بىر يول بار، ئۇ خەلقچىللىق يولى، ھەركىم ئۆز مىللىتىنىڭ ئازادلىقىنى چىن كۆڭلى بىلەن خالايدىغان بولسا، خەلقچىل سىياسەتنىڭ تۇرمۇشقا ئاشۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ بېرىشى لازىم ...» دېگەنىدى ئەخمەتجان قاسىمى.

ئومۇمەن، ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئەمەلىيىتىمۇ، نەزەرىيىسىمۇ خەلقچىللىق بىلەن سۇغۇرۇلغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇنى ھەقىقىي دانىشمەن دوستىمىز دەپ بىلەتتى. ئۇنىڭغا رەسمىيەتچىلىك ھۆرمىتى بىلەن ئەمەس، دوستلۇق قېرىنداشلىقنىڭ چوڭقۇر ئورناشقان مۇھەببىتى بىلەن قارىدى. بۇ نەرسە ئۇنىڭ پاجىئەلىك قوربان بولغان خەۋىرى ئاڭلانغاندىن كېيىن ھەيران قالارلىق دەرىجىدە ئىپادىلەنىدى. خەلق ئۇنىڭ ۋاپاتىغا غايەت چوڭقۇر ئېچىندى. بىر نەچچە كۈن ئىچىدە ئۆيلەردە، كوچىلاردا، يېزا - سەھرا، قىر - دالالاردا ئۆزلىرى تۇتالمايلا يىغلاپ يۈرگەن ئادەملەر ھېسابسىز نۇرغۇن بولدى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بىر قېتىملا ھەمسۆھبەت بولغان كىشى ئۇنىڭ بىلەن ئەڭ يېقىن مۇھەببەتلىك دوست بولۇپ قالاتتى. چۈنكى، ئۇ كىشى ھوقۇقىنى ھۆرمەت قىلغۇچى، ھەممىنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۆرگۈچى پەزىلەت ئىگىسى ئىدى. بىرەر كىشى

شى كۆڭلىده بارنى سۆزلەپ بېرىۋاتقاندا، ئۇ سۆزنىڭ ئاخىرى ئىچە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلايتتى. ئۇنىڭغا داد - ئەمۋال ئېيتىپ كەلگەن كىشى قانائەتلىنىپ، راھەتلىنىپ، خۇشال قايتاتتى. كۆپ ئادەملەر، خۇسۇسەن بىزنىڭ قېنىمىزغا سىڭىپ قالغان ئادەت بويىچە، توغرىراقنى ئېيتسام، بىزنىڭ يۇرتىكى مۇ-جۇلۇپ كەتكەن ئادەملىرىمىز رەھبىرىي ئورۇندىكى كىشىگە ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكى سۆزنى ئېيتالماي قالىدۇ. ئۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، رەھبەر بۇرۇندىلا سۇرلۇك بولۇپ كۆرۈنۈپ كەلگەن، كىشىلەر «ئېغىز دېگەننىڭ پاشنىسى يوق، ئەگەر بىرەر قاملاشمىغان سۆز ئاغزىمدىن چىقىپ كەتسە، ياكى ئۇنىڭغا ياقمايدىغان سۆزلەرنى ئېيتىپ قويسام، بالاغا قالمايمەنمۇ» — دەپ ئەندىشە قىلىشاتتى. بۇ ئەھۋال ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىپ، ئەخ-مەتجان قاسىمنىڭ كۆلۈمسىرەپ تۇرىدىغان مۇلايىم قىياپىتى ئالدىدا يېشىلىشكە باشلىغانىدى.

ئۇ «غۇرۇرلۇق، ماختانچاقلىقتىن، ئالدامچىلىقتىن، ئالدىراڭ-غۇلۇقتىن خالىي بولغان ساغلام تەبىئەتلىك رەھىمدىل ئادەم ئىدى.

بىز ئۆتكەن ۋاقىتلاردا ئۆلكىمىزدە ئەخمەتجان قاسىمدەك پۈختا بىلىملىك، ھەر تەرەپلىمە يېتىشكەن، ئىجتىمائىيلاشقان بىر ئادەمنىڭ رەھبەر بولۇپ كۆتۈرۈلگىنىنى خاتىرىلىيەلمەيمىز. ئەخ-مەتجان قاسىمنى بىزنىڭ ھوقۇق، ئادالەت ئۈچۈن بولغان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىي تارىخىمىز يارىتىپ بەرگەن ئادەم. بىزگە مە-لۇم بولغان ئۆلكە تارىخىدا رەھبەر بولغان ئادەملەر كۆپرەك ئاق-سۆڭەكلەر ياكى بىرەر مۇناسىۋەت بىلەن ھاكىمىيەت ئۇستىگە چە-قىۋالغان. لېكىن خەلقتىن يىراق ياشاپ، خەلقگە نەيزە قىلىچنىڭ يارىدىمى بىلەن «رەھبەر» لىك قىلىدىغان ئادەملەر ئىدى. ئەخ-مەتجان قاسىمى بولسا، خەلق ئىچىدىن يەنى تۆۋەنكى قاتلام ئىچىدىن چېنىقىپ چىققان، خەلقىمىز ئىچىدىن قاراڭغۇدا پالىل-داپ كۆرۈنگەن چاقماقتەك نۇرلىنىپ ئۆچتى. ئۇنىڭ تېخى خەلق

ئۇچۇن قىلىدىغان خىزمىتى، سۆزلەيدىغان سۆزلىرى ناھايىتى جىق ئىدى.

* * *

بىر كۈنى ئەخمەتجان قاسىمنى «ئالغا كېزىتى» ئىدارىسىدە ئۇچراتتىم.

— ھە، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىز، — دەپ كىرىپ كەلدى ئۇ، قولۇمنى سىقىپ كۆرۈشتى.

— «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ ئەدەبىيات قىسمى توغرىسىدا سەيپىدىن ئەپەندى بىلەن مەسلىھەت قىلىش ئۈچۈن كەلگەنىدىم، يوق ئىكەن، — دېدىم.

— سىلەر يېزىلىۋاتقان شېئىرلارغا قانداق قارايسىلەر؟ — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى سەممىي ھالدا، — مېنىڭچە بىر قانچە شېئىرلار تولىراق يىغلايدىغۇ، بەزىلىرى بولسا يالغان مەدھىيە بىلەن تولغان. مەنىسىز شېئىرلارغا ژۇرنالدىن ئورۇن بەرمەسلىك كېرەك. غەيرەت بېرىدىغان شېئىرلار قانچە كۆپ بولسىمۇ ئورۇن بېرىمىز.

— شېئىرلارنىڭ كۆپى جەھەتتىكى قارىتىلىۋاتىدۇ، ئەپەندى، ئۇ يەردە تۇرمۇش ئۆزى يىغلاۋاتقۇ بولغانلىقتىن شۇ ياقتا ئاتالمىش يېزىلغان شېئىرلار شۇنداق بولۇۋاتامدىكىن، يەنە غەزەپ - نەپرەت كۆپرەك ئىپادىلىۋاتىدۇ، — دېدىممەن.

— ياش تالانتلارغا ياردەم قىلىش كېرەك. بىزدىن تالانلىق يازغۇچى، شائىرلار يېتىشىدۇ. ياردەم قىلىش كېرەك. سىز كىملەرنى ئەدەبىياتچىلىقتا تالانتلىق دەپ ئويلايسىز؟

بىر نەرسە دېيەلمەيمەن خېلى تۇرۇپ قالدىم، كېيىن:

— مەن ئۇنى ئاجرىتىۋالالىغۇدەك ئەھمىسەن. سېزىش چە بىزدە تېخى يېڭى زامان ئەدەبىياتىنىڭ قول بىلەن سانى

دەك كادىرلىرى ۋە ئەسكەرلىرىگە كەمبەغەل بولساق كېرەك، — دېدىم.

— قىسمەن توغرا، لېكىن بىزدە كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىغانلار بار، مەن خاتىرىلەۋاتىمەن. بىز ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن كەڭ شارائىت يارىتىپ بېرىمىز. ئالدىمىزدا ئىش نۇرغۇن - ھە، مېنىڭچە شېئىر خېلى يېزىلىۋاتىدۇ، نەسرىي ئەسەرلەر كەم. مانا بۇ يېقىنقا كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك. بىز فولكلورىمىزنى ئىمپورت قىلىپ ئېلىشقا قارىماي تۇرماي، ئۇنى ئېكسپورت قىلىشىمىز كېرەك. سىلەر فولكلورىسىنى ئىنتىنوگرافىيىلىك قىممىغا ئەھمىيەت بەرمەيۋاتسىلەر، بۇنىڭغا بىز باي، مانا شۇنى كۆپرەك توپلاپ، يېزىپ چىقىش كېرەك. بۇنىڭ تارىخىي ئەھمىيىتى چوڭ. ھازىرچە شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان مەخسۇس ئادەم تەيىنلەش كېرەك. ئۇنىڭغا كېتىدىغان ئىقتىسادنى ئورۇنداپ بېرىمىز. يېقىن كەلگۈسىدە ئۇلار كىنىڭ پۈتۈن شەھەرلىرىگىچە ھەممە بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغىچە بېرىپ، فولكلور يىغىپ، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بىر ھەيئەت قۇرۇشىمىز مۇمكىن.

دۇنيا كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن ئۆگىنىش كېرەك، گوركىنى، لۇشۈنىنى، پۇشكىننى، تولستويىنى، ئابايىنى، توقايىنى، گيوتىنى، گېينىنى، بالزاكنى، شللىرنى، شېكسپىرنى ۋە باشقىلارنى ئۆگىنىش كېرەك. مانا شۇ ۋاقىتتا بىزدىنمۇ چوڭ - چوڭ يازغۇچىلار چىقىدۇ.

— ئۇنداق چوڭ يازغۇچىلارنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئەسەرلىرىدىن بىرتى - يېرىمى بولمىسا، يوق ئەپەندىم.

— بۇگۈن بولمىسا، ئەتە بولىدۇ، لېكىن «ئۇجمە پىشى، ئاغزىمغا چۈشى» دەپ ئولتۇرۇش يارىمايدۇ. شۇنداق كىتابلىرى بارلارنىڭ تىلىنمۇ ئۆگىنىش كېرەك. مانا بۇ يەرنى مەدەنىي ئوچاققا ئايلاندۇرىمىز، — ئۇ كوچا تەرەپتىكى دېرىزە يېنىغا

كېلىپ، ئىتتىپاق مەدەنىي ئاقارتىش بۆلۈمىگە يانداش سېلىنمى
قان يېڭى بىنانى كۆرسەتتى. شەھەرلىك كامىندات جايلاشق
جايدىن توغرا كۆۋرۈككىچە بولغان ئارىلىقتا مەتبەئە، قىرائەت
ۋە باشقا تۇرلۇك مەدەنىي مەشغۇلات بىنالىرى ياساش نىيە
بارلىقىنى ئېيتتى.

— بۇلارنى ياساشقا بىزنىڭ پۇلىمىز بارمۇ ئەپەندىم، —
دېدىم.

— خەلقنىڭ ئىتتىپاقى مەھكەم بولسا، خەلقچىللىق سىياسە
پۈتۈن ئۆلكىدە مەھكەم ئورناشسا، ھەممە نەرسىمىز بولىدۇ. با
بولمىسا، بۇنىڭدىن نەچچە ھەسسە جىق نەرسە ياسايمىز. شەھە
لىرىمىزنىڭ كوچىلىرى گۈل - گۈلىستان بولىدۇ.

ئۇ خەلقلەرنىڭ ئىتتىپاقىنى تەڭدىشى يوق، ھەممىنى ھە
قىلغۇچ ئۇلۇغ كۈچ دەپ، بۇ كۈچ خەلقچىللىق سىياسەت بىلە
يۇغۇرۇلغاندا تۈگىمەس - پۈتمەس بولىدىغانلىقىنى دائىم ئې
تىپ كەلگەن.

بۇنداق سۆزلەر خەلقچىلمەن دېگەن ئادەملەرنىڭ ھەممە
سىنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى مۇمكىن. بىراق ئۇنىڭ ئۆزى ئەمەل ق
لىشى ۋە ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى، كەمتەرلىك بىلەن ش
يولدا زېرىكمەي ئىشلىشى كېرەك. مانا ئەخمەتجان قاسىمى شۇ
داق قىلىپ ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ خەلقنىڭ كۈچىنى بە
جايغا توپلىيالىغان، خەلقچىللىق يولىنى ئەمەلىيلەشتۈرگە ئۇ
لۇپ كۆرسەتكەن ئادەم ئىدى.

* * *

بىر كۈنى مەن ئۇنىڭ قوشلار توغرۇلۇق سۆزلىگىنىنى ئا
لىدىم. ئۇ مۇنداق بىر سەۋەبتىن كېلىپ چىققانىدى:
بىر كۈنى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىغا بىر بۇرادەر مەسەل يەز

كەپتۇ. ژۇرنالنىڭ تەھرىر ھەيئىتى ئۇنى كۆرۈپ چىقتى. بۇنىڭ ئۈستىدە خېلى پىكىرلەر بولدى. مەن، بۇ مەسىلدە قاغىغا بېرىلگەن خۇسۇسىيەت يازغۇچى دېمەكچى بولغان مەجەزنىڭ ۋەكىلى بولماي، ئەكس ھالدا ياخشىلىقنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قالغانىدەك تۇرىدۇ، دېگەن پىكىرنى بەرگەنىدىم.

ئەخمەتجان قاسىمى:

— بۇ تۇغرا، قاغا كىشىلەرگە زىيان يەتكۈزگۈچى قۇش. ئۇ دېھقانلارنىڭ قوغۇن - تاۋۇزلىرىنى تېشىۋېتىدۇ، ئاشلىقنى ئوغرىلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزگۈچىنىڭ قىلغىنى كۆچۈرۈش بولماسمىكىن، — دېدى.

كىمدۇر بىرى:

— قاغىنىڭ ئورنىغا كەپتەرنى ئالسىمۇ بوپتىكەن، — دېدى.

— سىلەر كەپتەرگە قانداق قارايسىلەر؟ — دېدى ئەخمەتجان قاسىمى.

بىرى:

— ياۋاش قۇش ئەپەندىم، — دېدۇق.

ئۇ كەپتەر بىلەن ھۆپۈپنى سېلىشتۇرۇپ:

— بىزنىڭ خەلقىمىز كەپتەرنى مۇلايىم، ياۋاش، ياخشى قۇش دەپ ھىسابلايدۇ، بىراق مۇلايىم بولغىنى تۈزۈك. ئەمما تولىمۇ ياۋاش بولۇپ كېتىشىنىڭ ئانچە پايدىسى يوق. كەپتەر خەلق ھىسابىغا ياشايدىغان ھۇرۇن قۇش. ئۇ خەلقنىڭ تەيىار دېگىنى يېيىشنى خالايدۇ. بىزنىڭ خەلقىمىز ئۇنىڭغا ئېتىبار قىلمايدۇ. ھۆپۈپنى بولسا، يامان كۆرۈشىدۇ. بۇ تۇغرا ئەمەس. ھۆپۈپنىڭ نېمە ئىش قىلدىغىنىنى بىلىش كېرەك. ئۇ ئۇزۇن تۇمشۇقى بىلەن ئادەمىلەرگە زىيان يەتكۈزىدىغان موزايىبىشىغا ئوخشاش زىياندىش ھاشاراتلارنى يەيدۇ. ئۇ كەپتەرگە ئوخشاش «بەرسەڭ يەيمەن، ئۇرساڭ ئۇلىمەن» دەپ بويىنىنى ئېگىپ تۇرە-

مايدۇ، چېلىشىدۇ، ئەمگەكچى قۇش.

مەن ئۇنىڭ 1949 - يىلى ئەتىيازلىقى غۇلجا شەھرىنىڭ شىمالىدا خەلق ئىستىراھەت بېغى بەرپا قىلىش ئۇچۇن غۇلجا شەھەر ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن ئۆتكۇزۇلگەن كۆچەت تىكىش كۇنلىرىدە ھەر قانداق ئادەمنى ھەيران قالدۇرغۇدەك كۇچلۇك سالماق بىلەن كەتمەن چاپقانلىرىنى ئەسلىتىم ئۆتكۇم كېلىدۇ.

ئۇ شۇ كۇنى ھەممىدىن كۆپ ئىشلىدى ۋە ھەممىدىن چىرا كۆچەت تىكتى. يۇقىرى ئورۇندىكى باشلىقلارنىڭ خەلق بىلەن ئەمگەككە قاتناشقانلىرىنى مەن خېلى كۆرگەن. ئۇلارنىڭ بەزىسى شەكىل ئۇچۇن ئەمگەك قىلىپ قويماتتى. لېكىن ئەخمەتجان ئۇنداق شەكىلۋاز ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ بىلەن يېقىن يۇرگەنچە كىشىلەر ئۇنىڭ ئەمگەك بىلەن كۆپ شۇغۇللىنىدىغانلىقىنى، كۆچە - كۇندۇزلەپ خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى، خەلقنىڭ غېمىنى ھەممىدىن كۆپرەك يەپ، ھەتتا دەم ئېلىش ۋاقتىدىمۇ خەلقنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنى ئۆگىنىدىغانلىقىنى، ۋاقتىنى بىكار ئۆتكۇزمەيدىغانلىقىنى زوق بىلەن سۆزلەيدۇ.

ئۇ بىر نەچچە قېتىم: «ئادالەت ئۇلۇغ، مېنىڭ ئارزۇيۇم شۇنى كۆرۈش» دېگەنىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئۆزىنىڭ ئوغۇل قىزلىرىغىمۇ شۇ ئارزۇسى بويىچە «ئادىل، ئادالەت» دەپ ئىسىم قويغانىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى بىزدىن جىسمانىي ئايرىلدى. لېكىن خەلقىمىزنىڭ بۇ چۆرە رەھبىرى ئازادلىق ئۇچۇن ئېلىپ بېرىلغان شانلىق كۇرەش تارىخىمىزدىن مەڭگۇ ئۆچمەيدۇ.

ئەخمەتجان ــ خەلقىمىزنىڭ ئەقىل - ئىدراكى ۋە ئىرادىلار ئىچىدا ئەبەدىي ياشايدۇ.

... بىز قايغۇمىزنى كۆچكە ئايلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ خەلقچىل يو

لىغا ۋە ئۇلۇغ ئارزۇ - ئارمانلىرىغا ۋارىسلىق قىلماقتىمىز. جۇڭگو خەلقىنىڭ چېۋەر داھىيسى ماۋزېدۇڭ رەھبەرلىك قىلغان يېڭى دېموكراتىزم يولىدا، ئەخمەتجان قاسىمى بەرپا قىلماقچى بولغان گۈللەنگەن بەخت - سائادەتلىك يېڭى ئۆلكە قۇرۇش ئۈچۈن ئالغا چامدىماقتىمىز.

1952 - يىلى 8 - ئاي.

خاتىرجەم بولغان ئائىلە

باللار باغچىسىدىكى كىچىككىنە پومبۇلاق ناخشىچى تۇرمۇ
ئاينى كۆرگەندىن كېيىن، مەن مۇشۇنداق ئوماق، چېچەن ق
تۇغۇلغان ئائىلىنى كۆرگۈم كېلىپ، تۇرسۇنئاينىك ئانىسى ئىشت
قايتقان ۋاقتىنى تېپىپ ئۆيىگە باردىم. بەختىخان مېنى ئوچۇ
چىراي بىلەن قارشى ئالدى ۋە يۇقىرى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ ق
دى. مەن دېرىزىگە تىزىلغان قاچا گۈللەرنىك يېنىدىكى ئورۇ
دۇققا بېرىپ ئولتۇردۇم.

بەختىخاننىك كۆز قارىشىدا بۇ يەرگە نېمە ئۈچۈن كە
گەنلىكىمگە ھەيران بولغانلىق ئىپادىسىنى كۆرۈپ:

— «نېمە ئۈچۈن كەلگەن ئادەمدۇ بۇ؟» دەپ ئويلاپ قا
دىمىكىن، — دېيىشىمگىلا:

— ھە، ياقەي، — جاۋاب بەردى بەختىخان ئالدىراپ، ئې
كىن ئۇنىك ماڭا مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشىدا «كۆڭلۈم
دىكىنى تاپتىڭغۇ» دەۋاتقانلىقى سېزىلىپ تۇراتتى.

مەن ئۇنىڭغا ئانچە - مۇنچە بىر نېمىلەرنى يېزىشقا ھەۋە
كار ئىكەنلىكىمنى، باللار باغچىسىغا بېرىپ، قىزى تۇرسۇنئاينى
كۆرگەنلىكىمنى، ئۇنىك چېچەنلىكى ۋە كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى توغ
رىسىدا سۆزلىدىم، قىزچاقنا ئامراقلىقىم كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇ
نىك ئائىلىسىنى زىيارەت قىلىپ ئۆتەي دەپ كىرگەنلىكىمنى ئېيت
تىم. بەختىخان خۇشال بولۇپ قىزىنىڭكىگە ئوخشىغان بوتا كۆز
لىرى ئويناپ كەتتى. 50 ياشلار ئۆپچۆرىسىدىكى بۇ بەختلىك ئا
نا قىزىنى ناھايىتى ياخشى كۆرگەنلىكىدىن ئۇنىسى ماختىغانلىقىم
ئۈچۈن روھى كۆتۈرۈلۈپ ئۆز - ئۆزىدىن سۆزلەپ كەتتى.

— مەنغۇ تىل تېگىدۇ، كۆز تېگىدۇ دېگەن سۆزلەرگە ئەمدى ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىم، ئەمما تۇرسۇنئاي ئۇچ ياشقا كىرگۈچە ھېچكىمگە كۆرۈنمەيدىغان قىلىپ، بوينىغا تىل تۇمار ئېسىپ قويغانىدىم، بۇ ئىشىمغا ھازىر ئىچىمدىن كۈلىمەن.

— ئەمدى تىل تۇمارغا نېمىشقا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالدىلا؟

— سىلە ھەممىنى بىلىدىلىغۇ، بىلىپ تۇرۇپ، مەندىن سوراۋاتىدىلا، — بەختىخان زائىلىق ئارىلاش كۈلۈپ، بېشىنى سىلكىپ قويدى.

—ئۆزى يېزىدا تۇرۇپ، مۇغەمبەرلىك قىلىپ مەندىن گەپ كوچۇلاۋاتىدۇ، — دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك. شۇڭا مەن.

— بىز يېزىلاردا تۇرۇپ سىلەر بىلەن بىللە ئىشلىمىگەنلىكىمىز، كىمنىڭ چۈشەنچىسى قانچىلىك كۆتۈرۈلگەنلىكىنى بىلمەيمىز - دە، دېدىم.

ئەمدى ئۇ جىددىي قىياپەت ئېلىپ سۆزگە كىرىشتى:

— ئەيتاۋۇر بۇرۇن مازايى - ماشايىقلار، ئىشان، داخان، باخشىلارنىڭ بىزلەرنى قانچىلىك ئەخمەق قىلغانلىقىنى ئېيتىپ كەلسەك، سۆز تولا. ئۇلار بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ، پومپىچىك، بايلارغا پۇت - قولىمىزنى چۈشەپ بېرىش ئۈچۈنلا «كارامەت» كۆرسەتكەنىكەن. بىز «دۇنيادا نېمە قاتمۇقتىن دېسە، يوقسۇزچىلىق قاتتىق» دەيدىغانلىنى بىلەتتۇق. لېكىن ئۇ، تەقدىرنىڭ ئىشى دەپ بېشىمىزغا چۈشكەن ھەممە بالايى - ئاپەتلەرنى شۇ تەقدىردىن كۆرەتتۇق. پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئوق يىلدىن بېرىكى ئۆزگىرىشلەر ۋە ئالغان تەرەققىياتلىرىمىز بىزنىڭ كۆزىمىزنى يوغان ئاچتى. ئەمدى قاراپ باقساق، بىزنىڭ قانداق كۈن كەچۈرىدىغانلىقىمىز پېشانىمىزگە يېزىپ قويۇلغانلىقى يالغانىكەن. بىز بۇرۇن، بايلارنىڭ زۇۋۇلىسى يوغان ئۆزۈلگەن، كەمبەغەللەرنىڭ يولىسا كېچىك دېگەن ۋەز - نەسىھەتلەرگە

ئالدىناقتۇق. ئەسلىدە بايلارنىڭ زۇۋۇلمىسنى يوغىناتقان بىز
ئوخشاش ئەمگەكچىلەر ئىكەن. مانا قاراڭ، ئەمدى بىز بايلار ئ
چۈن ئەمەس، قانچە كۆپ ئەمگەك قىلساق، زۇۋۇلىمىز ئۆزىم
ئۆچۈن شۇنچە يوغىنايدىغان گۈڭشېغا توپلاشتۇق، تېخى يېقى
مىدىلا قۇرۇلغان گۈڭشېنىڭ ھەر تەرەپلىمە ياخشىلىقىنى كۆرۈۋاتا
مىز.

ئۇ كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ بىر ئاز توختاپ قالدى. مەر
سىنچىلاپ قاراپ ئۇنىڭ ئويىغا بىر نەرسە كەلگەنلىكىنى سەزدىم
لېكىن ئۇنىڭ ئويىغا چۈشكەن نەرسە كىشىگە خۇشاللىق بېغىش
لامدۇ، قايغۇمۇ، مانا بۇ ئۇنىڭ چىرايىدىن بىلىنمەيتتى.

— سىلە تۇرسۇنئايىنى ماختىدىلا، ھەقىقەتەن قىزىم ئەقىل
لىك، مەن ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن. نېمىشقا ئۇنىڭ ئېتى
نى تۇرسۇنئاي دەپ قويدۇڭلار، دېمەملا؟ — دېدى بەختىخان،
ئۇ بۇ سوئالنى قويۇپ ئولۇغ - كىچىك بىر تىندى - دە، مەز
مدىن جاۋاب كۈتمەستىلا سۆزىنى داۋام قىلدى، — مەن يەتتە
بالا كۆردۈم. ئۈچ بالام بوۋاق ۋاقتىدىلا ئۆلۈپ كېتىپ «بالىسى
تۇرماس خوتۇن» دېگەن نامنى ئالدىم. تۆتىنچى بالام
ئوغۇل ئىدى. ئۇنى ئەمدى تۇرۇپ قالسۇن دەپ ئېتىنى تۇردى
قويدۇم. ئۆمرىنى تىلەپ مازارلارغا چىراغ ياقتىم. كىيىمگە كۆز
مونچاق تىكىپ بويىنىغا تىل تۇمار ئېسىپمۇ قويدۇم. بۇ تۇمار
بىزگە ئەرزان چۈشكىنى يوق، بىر ياز يىغقان تۇخۇمنى موللىغا
بېرىپ، ئاران تىل تۇمار پۈتكۈزۈۋالدىم. شەكلى پۈتكۈزۈپ دېمە
مە قىلدۇرۇپ ئىچۈردۇم. مانا قارىسىلا بۇلارنىڭ ھېچقايسى
مەدەت قىلمايدىغان ئاخىرى ئۇ بالامۇ ئۆلۈپ قالدى. بەشىنچى قې
تىم يەنە ئوغۇل تۇغدۇم. بۇ بالامنى ئولۇغ مازارغوجامغا ئاپىرىپ
ئېتىنى نىياز قويدۇق. ئوغۇل بولسۇن چېكسىدىن كىچىككىنە بىر
ئۆرۈم چاچ قويۇپ قويدۇم. مازار غوجامنىڭمۇ بىزگە رەھمىسى
كەلمىدى. بۇ بالامۇ ئۆلۈپ كەتتى. ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ، يۇرەك-

باغرىلىرىم ئېزىلىپ كەتتى. توۋا خۇدايىم، ئۇنىاھىمسىزنى كەچۈرگەيسەن. توۋا دەپ سەھەرلەردە تۇرۇپ ناله قىلىمەن. لېكىن نېمە ئۇناھىم بارلىقىنى بالىلىرىمنىڭ ئۆمۈر سۈرەلمەي ئۆلۈپ كېتىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى بىلەلمەيتتىم. ھەتتا ئازادلىقتىن تۆت يىل كېيىن تۇغۇلغان مۇشۇ قىزىمنىڭ ئېتىنى يەنە شۇ كونا چۈشەنچەم بويىچە تۇرۇپ قالسۇن دەپ تۇرسۇنئاي قويدۇم. ئۇچ يىلغىچە يەنە كونا تىل تۇمارنى ئېسىپ قويدۇم. مانا بۇلارنى بىر نەچچە يىلدىن بۇيانقى ئۆگىنىشلەر، تەربىيەلەر ئارقىسىدا ئاستا - ئاستا چۈشىنىشكە باشلىدۇق. گۇناھكارلار بىز ئەمەس، يەتتە باشلىق يالماۋۇزغا ئوخشاش بىزنىڭ قان - تەرىمىزنى شوراپ دەرمانسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان خوجايىنلار ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۆتمۈشتە بالىلىرىم ئاچ - يالىڭاچلىقتا يېقىمسىز قېلىپ ئۆمۈر سۈرەلمەپتىمەن. ۋاي قويايلىچۇ، ئەھۋالنى ئەسلىسە ئادەمنىڭ يۈرەكلىرى ئېقىپ كېتىدۇ.

بەختىخاننىڭ چىرايى خۇددى ئاچچىق بىر نەرسە يۇتۇۋاتقان كىشىنىڭ چىرايىدەك تۇرۇلۇپ كەتتى. ئۆزى ئېيتقانىدەك ئۆتمۈشتىكى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق قايغۇ - ھەسرەتلىرى ئېسىگە چۈشۈپ يۈرىكىنى ئېچىشتۇرغانلىقى ئېنىق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆتكەن ھاياتى توغرىسىدا ئومۇمىيراق سۆزلەشتىن نېرى ئۆتەلمەيدىغاندەك كۆرۈنەتتى، ئەمما مەن:

— بۇرۇن سىلەرنىڭ قانچىلىك يېرىڭلار بار ئىدى؟ — دەپ سوئال بېرىپ قويۇۋىدىم، بەختىخان ئىختىيارسىزلا يەنە ئۆتمۈشتىكى ھاياتى توغرىسىدا ھېكايە قىلىپ كەتتى:

— بېشىمىزدىن دوپپىمىز چۈشسە باشقىلارنىڭ زېمىنىگە چۈشەتتى، بىزنىڭ تېرىيدىغان يېرىمىز بۇياقتا تۇرسۇن، دوپپىمىزنى قويغۇدەك يېرىمىزمۇ يوق ئىدى. بالىلارنىڭ دادىسى يەر ئىگىسى خوجايىن بىلەن ئوتاقچىلىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشقا بەرگەن بىر ئېغىز ئەسكى ئۆيى ئۈچۈن مەن يىل بويى خو-

جايىنلارنىڭ نېنىنى يېقىپ، كىرىنى يۇياتتىم. ئۇ دېسەم يە
سىلە ماۋۇ ئولتۇرغان ئۆيىمىزنى كۆز ئالدىڭلارغا كەلتۈرەمسە
ئۇ ئۆيلەر موزاي سولايدىغان كىچىككىنە ئېغىل ئىدى. مۇندا
ئەسكى تاملارنىڭ ئىچى قاپقاراڭغۇ زەي ۋە سېسىقچىلىق بە
لاتتى. بۇلارنى مېڭە مۇشەققەتتە ئادەم تۇرغۇدەك قىلمۇالاتتۇق
ئۇ سىنىغا كىرگەندە خوجايىنلار ئۇنىڭدىن قورقماپ چىقىرى
نەدىكى ئەسكى سامانلىققا كۆچۈرۈۋېتەتتى. «ئۆيى يوقنىڭ جېنى
يوق» دېگەن مانا شۇ - دە، بىز قاتىراپ يۈرۈپ ئۇنىڭدىنمۇ
بەتتەر قاراڭغۇ بىر كۆرگە كىرىپ قالاتتۇق - دە، زەي يەرگە
بىرەر پارچە ئەسكى كىگىزنىڭ ئۈستىدە ياتاتتۇق. شۇ يەردە تۇ
ماق قىلىپ، شۇ يەردە مۆكچىيىپ ئولتۇرۇپ ئوزۇقلىناتتۇق. ش
يەردە تۇغۇپ، شۇ يەردە بالا باقاتتىم. قازانمۇ، مايماق بۆشۈكمۇ
داسمۇ، ئوزۇق - تۈلۈكمۇ ھەممىسى مانا شۇ قارا قازان ئەترا
پىدا بولاتتى. دەسلەپتىكى ئۈچ بالام شۇنداق ئۆيلەردە يېشىغ
يەتمەيلا ئۆپكىسىگە سوغۇق تېگىپ ئۆلۈپ كەتتى. مەن ئۇچاغلاردا
بالىلىرىمنىڭ شۇنداق ئاپەتكە يولۇققانلىقىنى بىلمەستىن «جىن
ئۇرۇپتۇ» دېگەن سۆزلەرگە ئالدىنىپ، داخانلارغا ئوقۇتۇپ تاپقان-
تەرگىنىمنىڭ قالدى - قاتتىسىنى شۇ ئالدامچىلارغا بېرىدۇېتتىم ..
ھەي، ئىستەي! — دېدى - دە، بەختىخان تۇكۇرۇكىنى يۇ
تۇپ قوشۇمسىنى تۇرگەن ھالدا سۆزلىيەلمەي جىم بولۇپ قالدى
ئۇنىڭ چىرايىغا زەن قويۇپ قارىغىنىدىم، يېڭى ھايات نۇرلىرى
چاقناپ تۇرغان قارا كۆزلىرىدە ياش ئەگىپ قالغانلىقىنى كۆر
دۈم. ئۇنىڭ ئۇمچىيىپ تۇرغان لەۋلىرى ئەتراپىدا مەن بايقىما
بىرى كۆرمىگەن ئىنچىكە قورۇقلارنى كۆردۈم. بۇ ھازىرقى بەختە
لىك ئانىنىڭ ئۆتمۈشتە تارتقان كۈلپەتلىرىگە گۇۋالىق بېرىپ
تۇرىدىغان خاتىرە سىزىقلىرى ئىدى. مەن ئۇنىڭ ئاچچىق خا
تىرىلىرىنى قوزغاپ قويۇشقا سەۋەبچى بولغىنىم ئۈچۈن خىجالەت
بولۇپ:

— ھە، ئەمدى ئۇ كۈنلەر ئۇنتۇلۇپ كەتتى، — دېدىم.

— «كۆرگەن كۈنۈڭنى ئۇنتۇما، شىرە چورۇقۇڭنى قۇرۇتما» دەپتىكەن، — دېدى بەختىخان ئېچىلىپ، شۇ تۇرقىدا ئۇنىڭ كۆڭلى يۇمشاپ يۇزىدە مۇلايىم قىياپەت ئورۇن ئالغاندى. ئۇ ئۆتكەن كۈنلىرىنىڭ نە قاتارلىق ئېغىر ئىكەنلىكىنى ئەسلەگەنسېرى خەلق گۈزىشىدا ھازىرقى ئازادە، خاتىرجەم ئۆتۈۋاتقان يېڭى ھاياتنىڭ قەدىر - قىممىتىگە شۇنچە يېتىدىغانلىقىنى سۆز ئارىلىرىدا ئېيتىپ تۇراتتى.

— توغرا، مېنىڭ يىغلايدىغان كۈنلىرىم ئۆتتۈپ كەتتى. لېكىن سىلىگە سۆزلەپ بېرىمەن دەپ، ئۆتكەنكى ئەڭ قايغۇلۇق بىر كۈن ئېسىمگە چۈشۈپ كۆڭلۈم بىر ئاز بۇزۇلدى، — دېدى- دە، ئۇ تۆۋەن ئاھاڭ بىلەن يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئۆتمىچى ئوغلۇم ئىككى ياشلارغا كىرىپ قالغانىدى. كەچ كۈزكۈنلىرى- نىڭ بىرىدە دادىسى ئېتىزدىن قايتقۇچە چاي قاينىتىپ قويۇش ئۈچۈن ئوچاققا ئوت ياقتىم. بارلىق تېزەكنى ئوچاققا تىقىپ قويۇپ بالامنىڭ ئۇخلاپ قالغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ بىرئاز تېزەك تې- رىپ كېلىش ئۈچۈن دالاغا چىقىپ كەتتىم. «بەختسىز قىز تېزەك تەرگىلى چىقسا، كالىلار سۇغا تېزەكلەپتۇ» دېگەندەك مەن يېقىن ئارىدىن قۇرۇق تېزەك تاپالماي ئۆيدىن خېلى ئۇزاق يەرلەرگە كېتىپ قاپتىمەن. بىر ھازادىن كېيىن بىر تالدىن يۇلۇپ باغلىۋال- غان بىر قولتۇق قورايى ۋە ئېتىكىمدە بىر نەچچە تال تېزەك كۆتۈرۈپ ھېرىپ - ئېچىپ ئۆيگە كەلسەم، يائاللا، قايسى كۆزۈم بىلەن كۆرەي، بالام قازاندىكى قاينىق سۇغا چۈشۈپ ئۆلۈپ قاپ- تۇ. بىچارە بالام تۇۋاقتىنى ئىتتەرگەن بولسا كېرەك، ئىككى قو- لى ۋە بېشى بىلەن دۇم چۈشۈپ چىلىشىپ ياتاتتى. مەن ئۆزۈمە- نى ئۇنىڭ قازان بېشىدا قالغان تېنىگە تاشلاپ ھوشۇمدىن كې- تىپتىمەن. خېلىدىن كېيىن دادىسى كېلىپ مېنى ۋە ئوغلىمىزنى كۆتۈرۈۋاپتۇ.

مانا كۆردىلىمۇ؟! بىر قازان قاينىتىش ئۇچۇ
ئالتۇندەك بىر ئوغلىمىزنى قۇربان قىپتىمەن. شۇنچە قايغۇ
ئەلەم ئىچىدە يۈرەك - باغرىم زىبدە بولۇپ تۇرسام، ئۇنىڭ ئۇ
تىگە دادىسى ئۇرۇپ باش - كۆزۈمنى يېرىۋەتتى. گۇناھ ئۆزۈمدە
بار ئۇچۇن بۇنىڭغىمۇ ئۇن دېيەلمىدىم. تووا! مانا قارىسلا مەن
قەستەن شۇنداق قىلدىممۇ؟ جان - جىگەر پەرزەنتىمنىڭ شۇ
داق بولۇشىنى ئويلىغانمىدىم.

— ھېچقانداق! — دەۋەتتىم مەن ئىچىنىشلىق تەسىر ب
لەن، — ئانا مۇھەببىتى كۆچلۈك مۇھەببەت، ئۆلۈم ئالدىدا ئا
ئۆزى قۇربان بولسا بولىدۇكى، بالىسىنى ساقلاپ قېلىشقا ئۇمىد
لىنىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدۇم.

— ناھايىتى توغرا، ئانامۇ مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى
ئويلىغان، لېكىن مەن ئۆتمۈشتە بەختسىز بولۇپ قالدىم، مەھ
بالامنىڭ دۇنيادا ئۇزاق ئۆمۈر كۆرۈشىنى ئويلاپ ئېتىنى تۇردى
قويغان. مەن ئۇنى ئىسىندۇرۇش ۋە تويۇندۇرۇش ئۈچۇن مورد
دىن دائىم تۇتۇن چىقىرىشنى ئويلىغانىدىم، لېكىن مەن ئۆت
مۇشتە ئۇنى ساقلاپ قالالمىدىم.

بەختخانىنىڭ سۆزلەپ بېرىۋاتقان ۋەقەسى شۇ يەرگە كەل
گەندە، مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن تۆۋەندىكى مەنزىرىلەر ئۆتۈپ
كەتتى.

تېزەكنىڭ ئاچچىق تۇتۇنى پۇراپ تۇرغان قاراڭغۇ زە
ئۆيدىكى قازانداۋ، بەختخانىنىڭ بىچارە ئوغلىنىڭ بېشى قاينىما
تا. جاڭگاللىقتا بولسا، كەچكۈزنىڭ سوغۇق شامىلىدا ئۇنىڭ ئە
رىبان ئانىسى تىترەپ يۈرۈپ ئوتۇن ۋە تېزەكلەرنى تەرمەكتە
كەچكۈزنىڭ ئۇششۇكى دەل - دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىنى سا
غايىتقان، ئۇلارنى سوغۇق شامال سەللا تىترىتىپ قويسا، كەينى
كەينىدىن پىرقىرىتىپ يەرگە چۈشۈپ تۇراتتى. شۇنداق قىلىپ ئ
لار بىر نەچچە ئايلىق ھاياتى بىلەن ئەبەدىي خوشلىشاتتى. ۋ

شاڭ بولغان قوغۇنلۇق بارىڭى ئەتراپىدىكى گۈللەرمۇ ياز بىلەن خوشلىشىپ بويۇنلىرى قىسىلغان ھالدا مۆڭگا چۈشۈپ تۇرۇشاتتى. تەبىئەتنىڭ شۇنداق مۆڭلۈق پەسلىدىكى كۆرۈنۈش كىشىدە ئۆتۈمۈشتىكى ئېچىنىشلىق قاراڭغۇ ھاياتنى ئەسلىتەتتى.

— ھە، سىلە دېگەندەك ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆتۈپ كەتتى، — دېدى بەختىخان جانلىنىپ، — ئانامۇ مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى ئارزۇ قىلىپ ئېتىمنى بەختىخان قويغانىدى. ئۇنىڭ ئارزۇسى بېكار كەتمىدى. مانا ئەمدى مەن غەمخورچىمىز پارتىيىنىڭ دەۋرىگە كېلىپ گۈڭشىدا ئۆز بەختىمنى تاپتىم. ئازادلىقتىن كېيىن تۇغۇلغان، تۇرۇپ قالسۇن، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن دەپ ئارزۇ قىلغان قىزىم تۇرسۇنئايمۇ سىلى كۆرگەندەك گۈڭشېنىڭ بەخت باغچىسىدا خۇشال ئۆمۈر سۈرمەكتە. بىر ياشقا كىرگەن ئوغلۇم بولسا، يەسلىدە تەربىيىلىنىۋاتىدۇ. مېنىڭ ھازىر كۆپچىلىكىنىڭ قاتارىدا ياخشى ئەمگەك قىلىپ ياخشى ئۇنۇم ئېلىشتىن باشقا ھېچقانداق غېمىم يوق. بۇرۇن ئائىلىنىڭ غېمىنى يەپ ئوچاق بېشى، تونۇر بېشىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ كۈلدە - كۆمەچ بولۇپ كېتەتتىم. مانا ماۋۇ قوشاقنى ئاڭلاپباقسىلا بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىزنى تېخىمۇ ياخشى چۈشىنىدىلا.

ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇدى، ھەقىقەتەن بۇ قوشاق ئۆتمۈشتىكى كەمبەغەل ئائىلە ھاياتىنى ناھايىتى ئىخچام قىلىپ تەسۋىرلەپ بېرەتتى.

مەن ئۆزۈم نامرات ئىدىم،
بالىلىرىمنىڭ ئەگلى يوق.
ئاندا - ساندا ئۇن تېپىپ،
ئەگلەكنى تاپسام تەگلى يوق.

خۇددى شۇنىڭدەك تۇزنى تاپسام چاي يوق. گۆشنى تاپ-

سام مۇي يوق، بىر قولۇمدا بىر چىمدىم لازا بىلەن كېچىككە
نە سىركە، بىر قولۇمدا بىر باش چامغۇر، قولتۇقۇمغا بىر باغلا
قوراينى قىسىپ، قاتراپ يۇرەتتىم. ئەمدى بولسا گۈڭشىپغا كىرىپ
ئۇنداق نەرسىلەرنىڭ غېمىدىنمۇ تامام قۇتۇلدۇم.

جاپا تارتقان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بەخت - سائادەتلىك
توق ۋە خاتىرجەم تۇرمۇشقا يېتىشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن. ل
كىن بۇ ئارزۇلىرىغا قانداق يول بىلەن ئېرىشىشنى بىلمەيتتى
مانا بۇ يېڭىلىقلارنىڭ پەقەت بىردىلا بەختىخانغا ئوخشاش
مىليون - مىليون جاپاكەش ئاياللارنى ئۆتمۈشتىكىدەك ئەسكە
تاملارنىڭ ئىچىگە قامىلىپ، چاشقانلاردەك كىتىرلاپ يۈرۈپ كۈ
ئۆتكۈزىدىغان بېقىندىلىق ئورنىدىن مەڭگۈ ئازاد قىلدى.

خاتىرجەم بولغان ئائىلىنىڭ تەڭ ھوقۇقلۇق ئەزاسى بەخ
تىخانىنىڭ ئوغلى ئەمدى ئۆسمۈرلۈق ئىچىمەن دەپ بىرىپ، ق
زانغا چۈشۈپ قاينىمايدۇ. ھازىرقى ئوغلى، ھەدىسى تۇرسۇنئاي
«باغچىدا تاتلىق سۈتنى ئىچىدۇ». قىزى بولسا، تەربىيىچىلەرنىڭ
ئالدىدا كۆلۈپ ئويناىدۇ. ئوغلى يەنە بىر يىلدىن كېيىن ھەد
سى تۇرسۇنئاي ياشاۋاتقان باغچىغا كېتىدۇ. بۇرۇنقى نان تېپى
بېرىۋاتقان ئېرى ھازىر بولسا، گۈڭشىپدا. سايىم ئاكا ئەمدى مەر
خوتۇننى باققۇچى ۋە پاناھى دەپ يوغانچىلىق قىلىپ بەختخانىن
ئۇرۇپ تەللىمايدۇ. چۈنكى، فېئودالىق ئائىلە باشلىقلىق
تۇزۇمى ئاغدۇرۇلۇپ كەتكەن بۇ ئۆيدىمۇ ھازىر تەڭ، دوستانە
ئىناق، خاتىرجەم يېڭى ھايات قۇرۇلغانىدى.

1960 - يىل

بىر دېھقان يىگىت بىلەن سۆھبەت

قاتتىق بوران چىققان كۈننىڭ ئەتىسى ئەتىگەندە بىر نەچچە كۈندىن بېرى قاپقىنى تۇرۇۋالغان ئاسمانىنىڭ چىرايى يالتىراپ ئېچىلدى. كۈننىڭ ئىللىق، سېخىي نۇرىنى كۆرۈپ يا-شارغان سۆگەتلەر، تېخى تولۇق ئېچىلىپ بولمىغان ئاقۇش ھال رەڭ ئۆرۈك چېچەكلىرى ۋە ئېتىز - ئېرىقلاردىكى يۇمران ئۆسۈم-لۈكلەر جانلىنىپ كەتتى.

مەن «يېڭى يول» كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ ھەر يىلى ئوت-ياشتىن نۇرغۇن مەھسۇلات ئالىدىغانلىقىنى ۋە نەمۇنىلىك ئىشلارنى كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇلارنىڭ كىچىكى بوران ۋە ئۇشـ-شۇك ئاپەتلىرىدىن ئوتياش كۆچەتلىرىنى قانداق ساقلاپ قالغان-لىقىنى بىلىش ئۈچۈن 4 - ئاپرېل كۈنى «يېڭى يول» غا چىقـ-قانىدىم. يېزىنىڭ كوچىلىرىدا لەگلەك ياساپ ئولتۇرغان 5 — 6 كىچىك بالىدىن باشقا ئىشقا يارايدىغان بىرمۇ ئادەم ئۇچرىمايت-تى. ئېرىقنىڭ بويىدىكى بىر ياغاچتا بۇتخانىلاردىن قالغان بىر تەرىپى سۇنۇق يوغان كونا بىر قوڭغۇراق ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. ئەلۋەتتە ئەمگەككە چىقىش ۋە قايتىش، يىغىلىشلار ئۈچۈن مۇشۇ قوڭغۇراق ئۇرۇلۇشى كېرەك. بۇمۇ كوللېكتىپ تۇرمۇشىنىڭ تەرتـ-پىنى ئىپادە قىلىدىغان يېڭى بىر كۆرۈنۈش. بۇ قوڭغۇراق ئەتـ-گەنلا داڭلاپ پۈتۈن دېھقانلارنى ئېتىزدىكى قىزغىن ئەمگەككە چاقىرىپ بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر ئۇ دېھقانلار بىلەن ئۇچراشماقچى بولغان كىشى مەھەللە ئىچىدە تېنەپ يۈرمەستىن كەڭ ئېتىزلارغا بېرىش لازىملىقىنى بىلدۈرۈپ جىم تۇراتتى.

مەن قۇرۇق تامنى ياقلاپ يۈرۈپ ئوتياشلىقتا ئىشلەۋاتقان

بىر نەچچە كىشنى كۆردۇم. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بۇغداي ئۆڭ
لۈك، ياش بىر يىگىت مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ كۆرۈشتى. مە
ئۇنىڭغا ئانچە - مۇنچە بىر نەرسىلەرنى يېزىپ يۇرىدىغان ئادە
ئىكەنلىكىمنى يېڭىيول كوپىراتىپىنىڭ ئىشلىرى بىلەن بىر قاتا
تونۇشۇش ئۈچۈن چىققانلىقىمنى ئېيتتىم. ئۇ مۇشۇ يېڭىيو
كوپىراتىپىنىڭ 3 - گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە تەپتىش
ھەيئىتىنىڭمۇ مۇئاۋىنى ئابدۇرېھىم دېگەن 23 ياشلىق كومسومول
ئىكەن.

ئابدۇرېھىم سەممىي مۇناسىۋەتتە مېنى باشلاپ يۇرۇپ ئو
ياشچىلىق ئىشلىرى بىلەن تونۇشتۇردى ۋە ئۆزىنىڭ گۇرۇپپى
توغرۇلۇق بەزىبىر ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى:

— بىزنىڭ گۇرۇپپىمىز ئوتياشچىلىق قىلىدۇ، — دەپ مۇ
باشلىدى ئابدۇرېھىم، — كوپىراتىپىمىزدا ئەسلىدە ئالتە گۇرۇپ
بار. ئۇچ گۇرۇپپا ئاشلىق تېرىيدۇ. ئۇچ گۇرۇپپا بولسا، ئوتياشچ
لىق قىلىدۇ. ئەر - ئايال بولۇپ 335 ئەمگەك كۈچىمىز بار
بىزنىڭ كوپىراتىپىمىزنىڭ بىر ئارتۇقچىلىق يېرى شۇكى، كوپ
راتىپىمىزغا ئۇيغۇر، خەنزۇ ۋە باشقا مىللەتلەر ئەزا بولۇپ ئۆگ
لەشكەن. ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقىمۇ ناھايىتى ياخشى. بىر - بىرى
بىلەن قېرىنداشلاردەك مۇناسىۋەت قىلىشىدۇ. بىر - بىرىنىڭ تەج
رىبىلىرىنى ئۆگىنىشىدۇ.

— كوپىراتىپ مەزالىرى ئىشلەۋاتقان يەرگە بېرىپ كەلمە
لمۇ، دېدىم.

— بولىدۇ، بولىدۇ. جۇرۇك، — دېدى ئابدۇرېھىم ئورنىدى
دەس تۇرۇپ. — بىراق دېھقانچىلىق قىلىۋاتقانلار بىراقتا ما
ئۆپچۆرىدىكى ئوتياشچىلىق قىلىۋاتقانلارنى كۆرۈپ كېلەيلى.

بىز مەھەللىنىڭ چېتىگىرەك چىقىپ، قۇرۇق تامنىڭ شۇرە
سىدىن كېرگەندىن، ئالدىمىزدا تاۋلىنىپ تۇرغان كۆز يەتمە

① كومسومۇستنىڭ باشلاڭ ئىتتىپاقىمىنىڭ قىسقارتىلمىسى

ئېتىز ئېچىلدى. ئېتىزنىڭ بۇرجىكىدىكى كىچىككىنە بىر «يداندا بىز نەچچە ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ ئايالىلىرى ۋە بىر نەچچە ياش بالىلار توپلىشىپ ئولتۇرۇپ، لايدىن كىچىك - كىچىك قالپاق ياساۋاتاتتى. ئۇلار يەڭلىرىنى تۇرۇشۇپ، ئۆز ئىشىغا پۈتۈن زوق - شوقى بىلەن بېرىلىپ كەتكەنىدى. ئايالىلار بىزگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويۇشاتتى. چاقچاقچىراق بىرى:

— كۆردىڭىزمۇ، لايدىن ئويۇنچۇق ياساۋاتىمىز، — دەپ ئىشلەۋاتقان نەرسىنى ئالىقىنىغا ئېلىپ ئويناپ ھەممىزنى كۈلدۈرۈۋەتتى.

— سىلەر ئويۇنچۇق ياسىمايسىلەرغۇ، بۇ خېلى كېرەك نەرسىدىكەن تۇرىدۇ، — دەپ قورۇنۇپ قاتار تىزىۋەتكەن لاي قالپاقتىن بىرىنى ئېلىپ كۆرۈپ تۇراتتىم، ئابدۇرېھىم ئۇنى قولۇمدىن ئېلىپ:

— بىز مۇشۇ قالپاقلار بىلەن 30 مىڭ تۆپ تاۋۇز، چىلگىلەرنىڭ كۆچىتىنى ئۇششۇكتىن ساقلاپ قالىمىز. يۇرۇڭ، بۇگۈن كۆچۈرگەن تاۋۇزلارنى كۆرۈپ كېلىڭلار، — دەپ مېنى تاۋۇز كۆچۈرگەن چۆنەكلىكلەرگە باشلاپ كەتتى.

ناھايىتى نۇرغۇن چۆنەكلەرگە تەپتەكشى ۋە رەتلىك قىلىپ كۆچۈرۈلگەن ئىككى قۇلاقلىق تاۋۇز كۆچەتلىرى بىرىمۇ زايە بولماستىن تۇتقانىدى. بىزدىن خېلى يىراقتا بىر قانچە دېھقانلار چۆنەك تارتىۋاتىدۇ، كۆز — يېتىم يەردە بولسا، چۆنەككە ھەيدەلگەن ئېتىزدىكى ئوت - چۆپ يىلتىزلىرىنى يىغىۋېلىش ئۈچۈن بىر گۇرۇپپا ئايالىلار تىنماستىن جىددىي ئىشلەۋاتاتتى. بارغان ساڭلىنىۋاتقان كۈنلەردىكى بۇ تەپ - تەكشى ئېتىزلار ۋە يېشىل ئەتلەسكە پۈركەنگەندەك كۆرۈنگەن پۈتۈن ئەتراپ چىرايلىق ۋە جەزبىلىك ئىدى، شۇنىڭدەك ئەر - ئايال دېھقانلارنىڭ ئۆملىشىپ قىزغىن ئەمگەك قىلىۋاتقان مەنزىرىسىمۇ كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرەتتى.

— مانا بۇ تاۋۇز كۆچەتلىرىنى بۇ كۈن سەھەردىلا كۆچ
گەن، — دېدى ئابدۇرېھىم ئېگىشىپ تۇرۇپ، — بۇلى پارڭ
ئۆستۈرگەن. پارنىكىمىزدا ھەر خىل ئوتياش كۆچەتلىرىنى يېتە
تۇرىمىز، بىز بۇ يىل ئاشلىق ۋە ئوتياشلاردىن باشقا 60
يەرگە تاۋۇز، چىلگە، لىگو تېرىيمىز. 40 موسى پەقەت مۇشۇ
ۋۇز بولىدۇ.

— پارنىكنى كۆرۈپ باقمايلىمۇ، — دېدىممەن.

— بولىدۇ، ئۇ مەھەللە ئىچىدە. ئاۋۋال ماۋۇ ئېتىز ئارى
دىكى كۆچەت تەييارلايدىغان جايلىرىمىز بار، ئۇنى يان تەپ
دەيمىز، شۇلارنىمۇ كۆرۈپ ئۆتەيلى.

ھەر بىر بريگادىنىڭ ئالاھىدە كۆكتات كۆچەتلىرىنى يېتە
تۇرۇش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان يان تەيزىلىرى بار ئىكەن. ب
ئۇلارنى كۆرۈپ ئۆتتۇق. يان تەيزىلەر يەرگە ئويۇپ ياسالغا
تار - تار كىچىك تەيزىلەر بولۇپ، ئۇ يەردە ئەتىيازدىن باشلا
تۇرلۇك ئوتياش كۆچەتلىرى يېتىشتۈرۈلىدىكەن ۋە پارنىكتا ئۆ
تۇرۇلگەن كۆچەتلەرنىمۇ كۈن ئىللىشى بىلەن شۇ يەرگە كېڭەي
تىپ كۆچۈرۈپ، كۆچەتلەرنى ئېتىزلارغا كۆچۈرۈش مەزگىلىگىچە
شۇ يەردە ئاسرايدىكەن.

يان تەيزە ئېتىزچىلىرى ياخشى ئىشلىنىپ تولۇق كۆچەيتى
بېرىلگىنى ئۈچۈن ھەم ھاۋانىڭ ئىسسىق - سوغۇق بولۇشىغ
قاراپ ئۈستى يېپىلىپ، ئېچىلىپ تۇرغىنى ئۈچۈن، ئۇ يەردە
ئۆسۈملۈك خېيىم - خەتەرسىز دائىم ئۆسۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە
— ئوتياشلارنى بالدۇر يېتىشتۈرۈش ئۈسۈللىرى بۇ ئاجا
يىپ ئىش ئىكەن، — دەپ خۇشال كەيپىياتتا سۆز باشلىدى
ئابدۇرېھىم. بۇمۇ قالتىش ھۇنەر ئىكەن دەڭ. مەسىلەن، مەن بىر
ئىشقا ھەيران قالغانىدىم. بىر سوتكىدا تاۋۇز ئىككى قۇلاق بو
لۇپ ئۇنىدۇ دېسە ئىشىنەمسىز؟

— بىر سوتكىدا؟ ھەي ئۇنداق بولماس.

ـ مەنمۇ بۇ گەپنى ئاڭلىغاندا ئىشەنمىگەنىدىم. كېيىن كۆزۈم بىلەن كۆرگەندىن كېيىن قايىل بولدۇم. بۇنىڭ ئۈسۈلىنى بىز بۇرۇن بىلمەيدىكەنمىز. مانا قاراڭ، تاۋۇز ئۇرۇقىنى خالتىغا سېلىپ قول كۆيمىگۈدەك ئىلمان سۇغا چىلاپ، كېيىن كاڭغا (ئىسسىق جايغا) بىر سوتكا دۆملەپ قويۇلسا، تاۋۇز ئۇرۇقلىرى بىخ ئۇرۇشقا باشلايدۇ. ئۇنى قۇمغا تېرىساق، بىر سوتكىدا شاكى-لىنى يېرىپ، ساپسېرىق ئىككى قۇلاق بولۇپ ئۇنىدۇ. ئۇلارنى قۇمدىن سۇغۇرۇۋېلىپ يەرگە كۆچۈرۈپ قويساق، كۆكلەپ كېتىۋې-رىدۇ، ھەتتا كاۋىنىمۇ ئۇچ سوتكىدا ئۇچ قۇلاق قىلىپ ئۈستۈرىدە-غان تېخنىكىلىرىمىزمۇ بار. بۇ تېخنىكىلىرىمىز ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئوتياش ئۈستۈرۈشتە نۇرغۇن تەجرىبىلەرگە ئىگە بولغان خەنزۇ قېرىنداشلىرىمىز. بىز ئۇلار بىلەن بىرلىشىپ ئىشلەپ ئوتـ ياشچىلىق ئىشلىرىمىزنى تەرەققي قىلدۇرۇشتا نۇرغۇن تەجرىبە ۋە ياردەملەرگە ئىگە بولۇۋاتىمىز. ئوتياشچىلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىش ۋە ئۇنى بالدۇر پېتىشتۇرۇش كوپېراتىپ ئەزالىرىمىزنىڭ كىرىمىنى كۆپەيتىپ، تۇرمۇشىمىزنى ياخشىلاش ئۈچۈن ناھايىتى پايدىلىق.

ھەقىقەتتە پېكىيول كوپېراتىپى ئەتىياز كىرىشى بىلەنلا سۇغىپىياز، پالەك، جۇسەيگە ئوخشاش ئوتياشلاردىن مەھسۇلات ئېلىشقا باشلاپ، ئۇلار يىل بويى ئارقا - ئارقىدىن پېتىشىپ تۇـ رىدىغان تۇرلۇك مەھسۇلاتلىرى بىلەن كىرىمسز قالمىدىغان ۋا-قىتلىرى بولمايدىكەن.

مانا بىز بىر گۇرۇپپا ئەر - ئايال كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ سۇغىپىياز بىلەن پالەك باغلاۋاتقان ئېتىزىغا كەلدۇق. ئۇلار شە-ھەر خەلقىنى ئوتياش بىلەن تەمىنلەيدىغان سودا كوپېراتىپى بىلەن توختاملاشقان ئوتياشلىرىنى تەييارلاۋاتاتتى. بىر نەچچە كىشى خامان قىلىپ دۆۋىلەنگەن ئوتياشلارنى شەھەردىن چىققان ماشىنىغا ساناپ بېسىۋاتاتتى.

بىز پارتىكنى كۆرۈشكە كەلدۇق. بۇ ئىككى ئۆينى بىر
تۈرۈپ، ئۇستى ۋە كۈنگەي تەرەپلىرى قاتلاپ ئېچىلىدىغان
نەكلىك دەر پەردە بىلەن يېپىلغان جاي ئىدى.

بۇ يەردە تېخى تالادا قار - سوغۇق بولۇۋاتقان چاغلا
تۈرلۈك ئوتياش كۆچەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. بىز يۇقىرىدا كۆ
تىپ ئۆتكەن 3 - ئاپرېل كېچىسىدىكى جۇدۇن - چاپقۇنىدا
پارتىكنى ۋە ئوتياش كۆچەتلىرىنى ئاپەتتىن ساقلاپ قالغان
نەچچە كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ غەيرىتىنى ئاڭلىغانىدۇق. بۇ
ئابدۇرېھىمنىڭ خېلى تەشەببۇسلۇق ھەسسىسى ۋە كۆرسەتكەن
غەيرىتى بار ئىدى. مەن شۇ توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرىشنى سور
لىدىم، ئۇ كىشى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

— ياق، مەن بىر كىشى شۇنداق چوڭ ئاپەتنىڭ ئالد
ئېلىش ئۈچۈن قانچىلىك كۈچ چىقىرالايمەن. كۆپچىلىكنىڭ
رىتى بىلەن ئوتياشلارنى ساقلاپ قالدۇق، — دېدى.

ئۇ تېخى ياش بىر يىگىت بولسىمۇ، تەجرىبىلىك چ
كىشىلەردەك ئالدىرىماي سالماق بىلەن سۆزلەيتتى. ئۆزىنىڭ
مىنى تىلغا ئالغاندا، گەپتىن توختاپ قېلىپ، يۈزىگە قان يۈ
رۈيتتى. ھەر ھالدا ئۇنىڭ قىياپىتىدىن ئەقىللىك ۋە كەتەر يې
ئىكەنلىكى سېزىلىپ تۇراتتى.

— ئەمىسە كىملەرنى ئاپەتكە قارشى ھەرىكەتتە نەمۇنە
ئىش كۆرسەتتى دېيىشىمىز مۇمكىن، — دەپ سورىدىم.

— بىز 19 كىشى، — دەپ، يەنە ئۆزىنىڭ سۆزىنى ق
ارلىدى، — كوپېراتىپ ئەزالىرى ئىشتىن قايتىپ، ئۆي - ئۆ
رىگە بېرىپ ئارام ئېلىپ ياتقان چاغ ئىدى. ئاۋۇال يامغ
ئارىلاش شامال چىقىپ تۇرۇپ، بىردىنلا بوران باشلاندى. ي
3 - گۇرۇپپا ئەزالىرىدىن 10 خەنزۇ، 8 ئۇيغۇر، بىر خۇيزۇ بولۇ
19 كىشى مۇشۇ پارتىكنىڭ بۇزۇلۇۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ
يۈگۈرۈشۈپ كەلدۇق. بوران ئەينەكلىك رامىلارنى كۆتۈرۈپ ئە

نەكلەرنى ئۇچۇرۇپ تاشلاۋاتاتتى. بىز رامدىن ئاجراپ چۈشۈۋاتـ
قان ئەينەكلەرنى ئەپلەپ تـۇتـۇۋالاتتۇق. راملارنى يېپىۋېلىش
ئۈچۈن، بار كـۈچىمىز بىلەن تىرىشتۇق. ئاخىر راملارنى يېپىپ
چەنزىلەر بىلەن باغلاپ، بورا ۋە كىگىزلەر بىلەن چۈمكىۋالدۇق.
دېمەك، ھەممىمىز تەڭ كۈچ چىقاردۇق. راستىنى ئېيتقاندا بىزدە
بىر خۇيزۇ يولداش بار، ئۇ ــ پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارىمىز شا-
بازا. مانا شۇ كىشىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئۇنىسەك بولىدۇ. چۈنكى ئۇ
ئالاھىدە غەيرەت كۆرسەتتى. ئۇ گىزىگە چىققان كىشىلەرنى قاتتىق
بوران يەرگە ئۇچۇرۇپ چـۈشۈرۈۋېتەتتى. ئابدۇللا شابازا بـولسا،
10 دانە كېسەكنى باغلاپ قويۇپ پارىنكىنىڭ ئۈستىنى يېپتى. يۈ-
زىگە ئۇرۇپ تۇرغان يامغۇر ۋە كېيىنكى بورانلار ئادەمنىڭ كۆ-
زىنى ئاچقۇزمايتتى. ئۇنىڭ ئـۈستىگە كېچە بەك قـاراڭغۇ ئىدى.
شۇنداق بولسىمۇ، ئابدۇللا كۆپچىلىكنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن، ئۆ-
زىنىڭ نېمە بولۇشىنى قـايرىپ قويۇپ، ئـۇلگىلىك غەيرەت كـۆر-
سەتتى. ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز ئۈچ گۈرۈپپا ئەزالىرىنىڭ ئۆي-
ئـۆيلىرىگە بېرىپ ئـويغىتىپ كـۆز يەتمەس ئېتىزلار ئـارىسىدا
يۇگـۇرۇپ يۈرۈپ ئوتياش كۆچەتلىرى ئۆسۈۋاتقان يـان تەيزە-
لەرنى يېپىشقا ھەركەتلەندۇردۇق.

ئابدۇللا شابازا، بۇرۇن سەيۋەنزە خـوجايىنلىرىغا يـالىنىپ
ئىشلەپ سەيچىلىك ئىشلىرىدا خېلى نۇرغۇن تەجرىبىلەر ھاسىل
قىلغان. ئـۇ ھازىر بىزگە سـەي يېتىشتۇرۇش تېخنىكى بـولۇپمۇ
يارىدەم قىلىدۇ. ئـۇ بىزگە كـەمتەر، ئادىل ۋە كـۆپچىلىك ئىشىغا
كۆيۈمچانلىق خسلەتلىرى بىلەن ئۇلگە بولۇۋاتىدۇ. مانا شۇ شا-
بازىنىڭ جان پىدالىق قىلغان غەيرەت ۋە تەشەببۇسى بىلەن بىز كەچ
سائەت يەتتە دىن باشلاپ ئـەتىگەن سائەت بەشكىچە بوران ۋە
ئۇشۇشۇك ئاپەتلىرى بىلەن كۈرەشتۇق. بىز پـارىنكتىكى ۋە 110
يـان تـەيزىدىكى پـەمىدۇر، لازا، چەيزە، كـاپۇستا، تـەرخەمەككە
ئوخشاش نۇرغۇن ئوتياش كۆچەتلىرىنى پاخال، قومۇش ۋە باشقا

نەرسىلەر بىلەن يېپىۋېلىپ ئاپەتتىن ساقلاپ قالدۇق. بىز ئاپ
تىن ساقلاپ قالغان ئوتياش كۆچەتلىرىنىلا يېتىشتۇرگەندە 20
يۇەنلىك مەھسۇلات ئېلىش پىلانلانغانىدى.

— دېمەك، 20 مىڭ يۇەنلىك دارامەت مەنبەسىنى ساق
قاپسىلەر - دە. بۇ غەيرىتىگلار بىلەن، ئەلۋەتتە، سىلەرنى
تاشقا ئەرزىيدۇ، — دېگەنىدىم:

— چوڭ غەيرەت تېخى ئالدىمىزدا دەڭ، — دېدى ئابدۇ
ھىم قولىنى سىلكىپ. ھەقىقەتەن ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن كو
راتىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تېخى نۇرغۇن كۈچ ۋە خ
رەت سەرپ قىلىدىغانلىقى ئېپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىمۇ
دىن كېيىن يېڭىيول كوپېراتىپ ئەزالىرى مەھسۇلاتنى ئەڭ
دۇر ھەم كۆپ ئېلىپ خەلقنى يېڭى - يېڭى ئوتياشلار بىلە
كۆپلەپ تەمىنلەشنى ئالغا سۈرۈۋاتقانلىقىنى ئېيتتى.

1958 - يىلى

بەختىخانىنىڭ ھايات‌ى

كىشىنىڭ قانداق ئەھۋالدا ياشاۋاتقانلىقىنى بىلىشنى خالىغان كىشى ئەلۋەتتە ئۇنى سۈرۈشتە قىلىپ كۆرىدۇ ھەم ئۆزى بىلەن ئەھۋاللىشىدۇ. خۇددى مەنمۇ شۇنداق قىلدىم. ئەگەر ئائىلاشنى خالىساڭلار گۆشۈپ ئەزاسى بەختىخانىنىڭ ھايات‌ى توغرىسىدا كۆرگەنلىرىم ۋە ماڭا سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى سىلەرگە ئېيتىپ بەرگىچىمەن.

گۆشۈپ بالىلىرىنىڭ ناخشىلىرى

مەن يېقىندا غۇلجا شەھەر رايونىدىكى مەلۇم بىر خەلىق گۇشىپسىنىڭ ئىككىنچى دۇيىدىكى بالىلار باغچىسىغا باردىم. دەرۋازىسىدىن كىرىشىم بىلەنلا بالىلارنىڭ جارانلىق ناخشىسى ئاڭلاندى. بۇ ناخشا ھويلىدىكى باغچىنىڭ كوچا تەرىپىگە سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ دېرىزىلىرىدىن ئۇچۇپ كېلەتتى. مەن شۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدىم. پېشايۋان ئارقىلىق بىنانىڭ باغچىغا چىقىدىغان ئىشىكىنى ئېچىپ ئۇزۇنچاق كەلگەن زالغا كىردىم. زالنىڭ ئىككى تەرىپىدە تام يېقىلىتىپ قويۇلغان بەندىكلاردە ئۇچ ياشتىن - بەش ياشقىچە بولغان بىر قانچە ئوغۇل - قىزلار قاتار ئولتۇرۇشاتتى. ئوتتۇرىسىدا بولسا، پومپۇلاققىنا، ئاق يۇزلۇك، بوتا كۆزلۈك كىچىككىنە بىر قىز ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. مېنىڭ كىرىشىم بىلەنلا ئۇ ناخشىسىدىن توختاپ، چىشىنىڭ ئېقىنى چىقىرىپ بەشىنى سىڭايان قىلىپ تۇرۇۋالدى. بۇلارنى باشقۇرۇپ ئوتتۇرىدا مېكىپ يۈرگەن ياشقىنا بىر ئايال بالىلارنىڭ پاكار بىر ئورۇنـ

دۇقنى ئېلىپ چىقىپ، مېنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدى. ئورۇندۇقنى ئېلىپ تارتىنچاق پومبۇلاقتىن نېرىراق چەتتىكى لىلارنىڭ قاتارىغا بېرىپ ئولتۇردۇم.

— ھە، تۇرسۇنئاي ئېيتىۋە، ھە، قېنى، — دېدى تې يىچى ئايال پومبۇلاق قىزغا تىكىلىپ قاراپ. لېكىن ئۇ، ھېتىـ ماڭا بىر قاراپ قويۇپ تەرىمىچىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك تىكىـ تۇراتتى. مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرغان بىر ئوغۇل بالا تۇيۇقـ

— مەن، مەن — مەن ئېيتىمەن، — دەپ ئورنىدىن رۇپ قولىنى كۆتۈردى. ئالتە ياشلارغا كىرگەن بۇ ساددا مەـ بالىنىڭ بوغداي ئوك چىرايىدىن ئۆزىنى ماڭا بىر كۆرسىتىۋـ نىڭ ئىپادىسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. تەرىمىچى ئۇنىڭ تېتىكـ كىگە مەسىلىكى كەلگەندەك بولۇپ ماڭا بىر قاراپ قويدى. ـ بىر تەرەپتىن «ۋاي ئالدىراڭخۇيەي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرـ غان يۇمشاق كۈلكە بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ:

— رېھىمجان، سەن كىچىككىنە ئولتۇرۇپ تۇر. قېنى تـ سۇنئاي باشلاڭ. مۇنداق قىلىسىڭىز سىزنى باغچىنىڭ قىزى دېـ دۈ — دېدى.

تۇرسۇنئاي كىچىككىنە ئالىقانلىرىنى بىر - بىرىگە چاپـ تۇكدى - دە، قەددىنى رۇسلاپ «باغچىلار» دېگەن ناخشىنى تىشقا باشلىدى.

تىلىكسىز ھەل بولدى،
باغچىلارغا يېتىشىپ.
قىزىلگۈلدەك ئېچىلدۇق،
تەرىمىگە يېتىشىپ.

باغچىلاردا كارىۋاتلار،
قاتار - قاتار تىزىلغان.

ئاپئاق - ئاپئاق چايشاپلار،
ماتراسلار يېپىلغان.

تۈرسۇنئاينىڭ تارتىنچاقلىق قىياپىتى ئەمدى تامامەن ئۆزگىرىپ كەتتى. ئۇ خۇددى سەھنىلەردە چېنىققان‌چوڭ ئارتىسلاردەك زوق - شوخقا تولۇپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى. ئۇ «ر» ھەرپىنى بەزىدە تولۇق ئېيتالماي: تەربىيەنى «تەيبىيە» ماتراسنى «ماتىياس» دېگەن بولسىمۇ، ئومۇمەن سۆزلەر تولۇق ئوقۇلۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاۋازى خۇددى قۇرغۇيغا ئېسىپ قويۇلغان كۆمۈش قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىدەك نەپىس، جارانگلىق ئىدى:

باغچىلارەي باغچىلار،
گۈلگە تولغان باغچىلار.
ماۋجۇشنىڭ دەۋرىدە،
ياشنىغان بىز غۇنچىلار.

تۈرسۇنئاي ناخشىسىنى چوڭ ئوتوق بىلەن ئايالاشتۇردى. بالىلار ناھايىتى خۇشال بولۇپ كېتىشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قىز - قىنىغا پاتماي بەزىلىرى ئورنىدىن تۇرۇپ، بەزىلىرى بولسا ئولتۇرغان جايىدا پۇتلىرىنى پۇلاڭلىتىپ چاۋاك چېلىشاتتى. چېچىغا ئاق كىرىپ قالغان يەنە بىر تەربىيىچى ئانا چېلىۋاتقان دۇتارىنى قۇچاقلىۋېلىپ، بالىلار بىلەن ئوخشاشلا زوققا تولغان ھالدا چاۋاك چالاتتى: ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى خۇشاللىق ئۇچقۇنلىرى ۋە ئالقىنىدىن چىقىۋاتقان ئاۋاز ئانىلىق قەلبىچە ئىپتىخارىن ئىسسىق مېھىر - مۇھەببىتىنى بۇ بەختلىك بالىلارنىڭ ئوستىگە چېچىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

بالىلارغا مۇنداق قوشاقلارنى ئۆگىتىشتە جىق ئەمگەك سىڭدۈرگەن ياش ئايال بولسا، قىلغان ئەمگىكىنىڭ ياخشى نەتىجە

سنى كۆرگەندە خۇشاللىقى ئىچىگە سىغماي كېتەتتى ۋە ب
ياشلىق بۇ پومبۇلاق قىزنىڭ ماھارىتىگە ھەممىدىن كۆپرەك
زىقاتتى. شۇڭا ئۇ ئوتتۇرىغا چىقىپ:

— بالىلار، سىلەر ئورنۇڭلاردا جىم ئولتۇرۇڭلار! تۇر
ئاي ئەمدى «ئانىلار» دېگەن ناخشىنى ئېيتىپ بېرىدۇ، —
ئوماق قىزىم، قېنى؟ — دېدى ۋە بېشىنى لىڭشىتىپ، كېي
دۇتار چېلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

تۇرسۇنئاي ئەمدى ھېچقانداق تارتىنمايلا «ئانىلار» دې
ناخشىسىنى باشلىۋەتتى:

مېھرى ئىسسىق، شېرىن سۆز
باغدا پاكىز بالىلار.
جان كۆيدۈرۈپ ئاسرايدۇ
تەربىيىچى ئانىلار.

مانا بۇ بەختلىك ھاياتنىڭ ئۇلۇغ پارتىيە ۋە ما
جۇشى يارىتىپ بەردى. شۇنىڭ ئۈچۈن بالىلارمۇ قوشاقلىرى
پارتىيە ۋە ماۋجۇشىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ كۆيلەيدۇ. بالا
تېخى مەكتەپ قوينىغا كىرمەي تۇرۇپلا، بۇ چۈشەنچىلەرنى تە
بىيىچى ئانىلاردىن ئالماقتا. ئۇلار ياش بالىلارنى كۆيۈمچانلى
بىلەن ھەر تەرەپلىمە تەربىيىلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بالىلار ت
بىيىچى ئانىلىرى توغرىسىدا قوشاق ئېيتىشقىمۇ ئاھراق.

ناخشا تۈگەش بىلەن تەربىيىچى ئانىلار بىلەن مەنمۇ ق
شۇلۇپ ئالقانلىرىم قىزىرىپ كەتكۈچە چاۋاك ئۇردۇم. ئىككى مە
زى قىزىرىپ كەتكەن پومبۇلاق قىزچاق زالدىكى شادلىق
داسىغا چۆمۈپ پورەك ئاتقان قىزىلگۈلدەك تەلپۈنۈپ تۇراتتى
ئانىلار بولسا ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىپ ماڭا كۆلۈمسىرەپ قارا
قويۇشاتتى.

تۇرسۇنئاينىڭ غەلىبىسى رېھىمجاننى تېخىمۇ دولقۇنلاندۇرۇۋەتكەنلىكتىن ئۇ، ئورنىدا تۇرالماي قالدى. ئۇ ئۆزىنى چاقىرىشنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتۈپ تۇرغاندا ئىلانچى:

— ئەمدى، رېھىمجان «بىز گۈڭشې باللىرى» دېگەن ناخشىنى ئېيتىپ بېرىدۇ، — دەپ ئۇنى ئوتتۇرىغا چىقىشقا تەكلىپ قىلغۇچە، رېھىمجان قەددىنى چىڭ تۇتۇپ، تېز - تېز چاماداپ ئوتتۇرىغا كېلىپلا ناخشىنى باشلىۋەتتى:

بىز گۈڭشېنىڭ باللىرى،
بەختلىك بىز ئەبەتكە.
گۈڭشېمىزنىڭ قوينىدا
شاد ياشايمىز راھەتتە.

پارتىيەمىز بولغاچقا،
كەڭ ئېچىلدى يولىمىز.
كېلەچەكتە خەلق ئۈچۈن
ئىشلىگۈچى بولىمىز.

رېھىمجاننىڭمۇ ئاۋازى زىل، جارانگلىق ئىدى. ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزلەر چاقماق چاققاندەك تېز ۋە ئۆتكۈر چىقاتتى. قاپقارا كۆزلىرى بولسا، بۇ ئۆتكۈر سۆزلەر بىلەن تەڭ يالتىراپ كېتەتتى. رېھىمجاننىمۇ كۆچىلىك ئالقىشقا كۆمۈۋەتتى. لېكىن ئۇ ناخشىسى ئاياغلىشىش بىلەن تەلەپ ۋە ئىلان قىلىشقا قارىماي، ناخشىسىنىڭ ئاخىرىنى تۆۋەندىكىچە دېكلاماتسىيىگە ئايلاندۇرۇۋەتتى:

زاۋۇتتىكى ئىشچىنىڭ
بىرى مانا مەن بولىمەن.

يېزىدىكى دېھقانلىرىڭ
بىرى مانا مەن بولىمەن.

ھەر بىر ئىشتا دوستلارنى
دائىم ئالغا باشلايمەن.
كومىتېمىزنىڭ قۇرۇشتا
دادىل قەدەم تاشلايمەن.

ئۇ مەن دېگەن سۆز ئاغزىدىن چىققىش بىلەن تەڭ ئ
قولىنى مەيدىسىگە ئۇرۇپ قويىاتتى.

ئۇ كۆپچىلىك ئالدىدا سەنئەتتىكى ئۇستىلىقىنى كۆرسىت
تۇرسۇنئايدىن ئۆتۈپ كېتىش ئۈچۈن تىرىشاتتى. بارلىق كۈچ
بىلەن چىڭقىلىپ ھەربىرىدە قىلغانلىقتىن ئۆزىمۇ خېلى ئالدىرا
قالدى. بىز ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كۈلۈشۈپ كە
تتۇق.

باشقۇرغۇچى رېھىمجاننىڭ قېشىغا كېلىپ مۇرىسىنى تۆتۈ
تۇرۇپ:

— ھە، ئەمدى ھەممىگلار قوشۇلۇپ «گۈلشەھدا» دېگەن نا
شىنى ئېيتامسىلەر، — دەپ ئۇمۇمىي بالىلارغا مۇراجىئەت قىلد
ۋە تۇرسۇنئايغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتىپ «سىز باشلاڭ» — دېگە
ئىشارىنى قىلىۋىدى، رېھىمجان ئالدىراپ كېتىپ دۇتارىنى تە
كەش قىلغۇچە ناخشىنى باشلۇۋەتتى. لېكىن ئۇ ناخشىنى بىرا
چىڭ باشلىۋەتكەچكە، ئاۋازى بوغۇلۇپ چىرقىراپ كەتتى. باشتا
بالار ئۇنىڭغا ئەگىشەلمەي قالدى. ئۆزىمۇ بىرنەچچە قۇرىدىلا تو
تاپ قېلىپ ئىزا تارتقىنىدىن قىزىرىپ كەتتى. بۇ مۇۋەپپەقىيە
سىزلىك ئۇنىڭغا ئەلەم قىلغانلىقتىن، ھېلى يىغلىۋېتىدىغانىد
دومسىيىپ تۇراتتى.

باشقۇرغۇچى رېھىمجاننى خىجالەت قىلماسلىق ئۈچۈن ق

لىك بېشىنى سىلاپ قويۇپ مۇلايىملىق بىلەن:

— خاپا بولما، ھېچۇەقەسى يوق. بەزىدە شۇنداق بولۇپ قالىدۇ، قېنى باشلاڭ، — دەپ تەكلىپ قىلدى.

تۇرسۇنئاي دۇتارغا ئەگىشىپ، يېقىملىق ئاۋازدا:

پارتىيىگە ئەگەشكەنلەر ياخراتتى ھاۋانى،
گۈڭشىدا ئىشلىگەنلەر كىيىدۇ تاۋانى.

دېگەن مىسرالار بىلەن ناخشىنى باشلۇەتكەنىدى. ئومۇمىي بالىلار بىر ئاۋازدا ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەتتى:

سوقا، سىيالكا ئالدىمدا ئاتلار قېشىمدا،
ھالال ئەمگەك تەمى بار ئىچكەن ئېشىمدا.

. . . . . .

ئەللىكچە بالىنىڭ ئاۋازى زالغا تولۇپ تاشتى. ئۇلارنىڭ ئىچىگە پاتمىغان خۇشاللىقلىرىمۇ يۈز- كۆزىدىن يېغىپ تۇراتتى.

گەرچە بۇ قوشاقلار مۇشۇ ياش بالىلارغا خاس، ئۇلارنىڭ بالىلىق چۇشەنچە ھاسىل قىلىش قابىلىيىتىگە تازا ئۇيغۇن كەلمىسىمۇ، ئۆزىنىڭ ھاياتىي كۆچى بىلەن بىر تەرەپتىن بالىلارنىڭ بەدىئىي زوقىنى ئاشۇرغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن كۆڭشىنىڭ ئەۋزەللىكى ھەققىدە مەلۇم چۇشەنچىلەرنى بېرەتتى.

مەن بۇ قىسقا ھېكايەمنى يېزىۋېتىپ، دەل مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بىزنىڭ يازغۇچى - شائىرلارنىڭ كەلگۈسى ئىز باسار ئەۋلادلارغا — بالىلارغا يېتەرلىك كۆڭۈل بۆلمەي كېلىۋاتقانلىقىمىزنى، بالىلارغا ئىنتايىن ھەسسىلىيەتسىز قاراۋاتقانلىقىمىزنى چوڭ قۇر ھېس قىلدىم.

مەن بالىلارغا زوقلىنىپ تۇرغىنىمدا ئاق پەرتۇق تارتقان ئايال كىرىپ تاماق تەييار بولغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. بالىلار ئەمدى ئويۇن كۇلكىسىنى توختىتىپ چۇشلۇك تاماق يېيىشكە ماڭدى. ئۇلار ئاۋۋال يۇيۇنۇش خانىسىغا كىرىشىپ تەرتىپ بىلەن

لەن تۇرۇشتى - دە، جۇمەكتىن چۈشۈۋاتقان ئىلمان سۇدا
لىرىنى يۇيۇشتى.

ئۆزلىرىنىڭ بويى يەتكىدەك قىلىپ قاتار ئېسىپ قوي
لۆگگىلىرىگە قوللىرىنى سۇرتۈشۈپ بولۇپ، تاماقخانىغا كىرى
بالىلارغا خاس قىلىپ ياسالغان پاكار ئۈستەل ئەتراپىدىكى
چىك ئورۇندۇقلاردا ئولار قاتار تىزىلىشىپ ئولتۇرۇشتى.

جەدۋەل بويىچە بۈگۈنكى تاماق قورداق ئىكەن. ئا
ئايالار تاماقنى چوڭ جاۋۇرلاردا كۆتۈرۈپ كېلىپ، ئۈستەلل
تىزىپ قويدى ۋە ھەر بىر بالىنىڭ ئالدىدىكى كىچىك جا
لارغا ئۈسۈپ بەردى. تەخسىلەرگە توغرالغان ئاپئاق نانلارمۇ
زىلدى. بالىلار قوشۇقلار بىلەن گۆش ۋە ياغلىق ئارنى ئاغ
سېلىشقا باشلىدى. مايلىق قورداقنىڭ يېقىملىق ھىدى بىردەم
ئاشخانىنى قاپلاپ كەتتى.

بالىلار باغچىسىنىڭ ئۆزىگە لايىق تەرتىپى بويىچە
ئەتىگەن سائەت 6 دىن 7 گىچە تۇرۇپ، يۇز - قوللىرى
يۇيۇشىدۇ ۋە گىمناستىكا ئويناىدۇ.

7 دىن 7 يېرىمگىچە ناشتىسىغا بىر پىيالىدىن سۈت،
چاقماقتىن قەنت ۋە نان بىلەن تاماقلىنىدۇ. ئولار ھەر كۈ
ئۈچ ۋاخ ھەر خىل تەملىك تاماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىپ، يەك
بە كۈندىن باشقا كۈنلىرى ھەممە ۋاقىت باغچىدا غەم - غ
سىز راھەتتە ئۆمۈر كەچۈرىدۇ. بالىلار ئۈچۈن ئايرىم ياتاق
كارىۋاتلار، دەرسخانا، كۆكۈل ئېچىش ئۆيلىرى بار. تەربىيچ
ئولارغا تۇرلۈك رەسىم، ئويۇنچۇق، نەرسىلەر ۋە ئىغىز ئارقى
بىلىم بېرىپ تۇرىدۇ. بالىلار ئۆزلىرىنىڭ جىسمانىي كۈچىگە لا
ئەمگەك قىلىدۇ. زىيانداشلارنى يوقىتىشقا قىزغىن قاتنىشىدۇ.
لۇم ۋاقىتلاردا سىرتقا سەيلىگە چىقىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ
چىلاردا بىر نەچچە خىل مىللەتلەرنىڭ بالىلىرى بىر ئائىلىنى
بالىلىرىدەك ئىناق بولۇپ تەربىيلىنىپ سوتسىيالىستىك جەمئ

ئىمىزنىڭ ساغلام كىشىلىرى بولۇپ يېتىشىشكە باشلايدۇ.

مەن كۈچۈپ بالىلىرىنىڭ ھاياتىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆتـ مۈشتىكى بالىلىق ھاياتىمىزنىڭ نەقەدەر ئېچىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ھېسلىدىم.

بىز كوچىلاردا ھايۋانلاردەك توپا - چاڭلارغا ئېغىناپ، ئەپـ ھ - بەشىرىمىزگە قارىغۇسىز بولۇپ يۈرەتتۇق. بىر- بىرىمىز- نىڭ يۈز - كۆزلىرىمىزنى تاتىلاپ، ئورۇپ يارا قىلاتتۇق. جـــ مانىي تەرەپتىن زەخىملىنىشكە قانائەت قىلماي، يامان تىللار بـ لەن تىللىشىپ، يامان تەسىراتلارنى كۆرۈپ، روھىي تەرەپتىنمۇ ئۆزۈمىزنى زەخىملەندۈرەتتۇق. بىر پارچە قۇرۇق نانىنى كوچىلار- دا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ قوتۇر كۈچۈكلەر بىلەن ئورتاقلىشىپ يەيتـ تۇق. ئۆزۈمىزنىڭ مۇشتلاشقىنىمىز ئاز كېلىپ، ئۇلارنى بىر - بىرى بىلەن تالاشتۇراتتۇق. ئۇرۇشقاق چۈجە - خورازلارنى كۆ- تۈرۈپ يۈرۈپ، ئۇلارنى باش - كۆزى قىپقىزىل قانغا مىلەنگىنـ چە سوقۇشتۇراتتۇق. بىزنىڭ بەدىئىي زوقىمىزنى قاندۇرۇ- دىغان ئىشلار مانا شۇنداق ھادىسىلەر ئىدى.

دېمەك، بىز ئاھانەت، رەنجىش ۋە كۆڭۈلسىزلىك بىلەن يېغـ لاپ يۈرۈپ كۈن ئۆتكۈزۈپ ئۆسەتتۇق. شۇنىڭ بىلەن ھەر خىل ئىللەتلەرنى يوقتۇرۇۋالاتتۇق.

مانا كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، يېڭى جەمئىيىتىمىزدىكى بۇ ئىناق، خۇشال بالىلارنىڭ ھاياتى بىزنىڭ ئۆتمۈشىمىزگە تۇپتىن ئوخشىمايدۇ.

1960 - يىل

غۇنچەم

(ئۇچ پەردە بەش كۆرۈنۈشلۈك دراما)

قاتناشقۇچىلار

غۇنچەم — ئەقىللىك، ئىشچان قىز، 17 ياشلاردا
نۇرۇم — ئىشلەمچى يىگىت، 20 ياشلاردا (غۇنچەمنىڭ ئاشىقى)
زوربخان — غۇنچەمنىڭ ئاتىسى، 50 ياشلاردا
مەشرەپ — شائىيۇنىڭ مالىيى، 30 ياشلاردا
پاتەمخان — مەشرەپنىڭ ئانىسى، 48 ياشلاردا
تۇرغان — يالالانما دېھقان، 25 ياشلاردا
ئامانتاي — شائىيۇنىڭ مالچىسىنىڭ 20 ياشلاردىكى ئوغلى
ئازنسباقى — كەمبەغەل دېھقان، 50 ياشلاردا
ياقۇپ — كەمبەغەل دېھقان، 35 ياشلاردا
ئۆمەر شائىيۇ— پومپىشچىك، 45 ياشلاردا
شەرۋان — ئۆمەر شائىيۇنىڭ خوتۇنى، 38 ياشلاردا
سەيىت — ئۆمەر شائىيۇنىڭ ئوغلى، 17 ياشلاردا
باست — ئەللىكبېشى، 40 ياشلاردا
هاشىمباي — قوشۇمچە سودىگەرلىك قىلىدىغان باي دېھقان، 45 ياشلاردا
يايىلار، بىرقانچە ئەر - ئايال دېھقانلار ۋە يىگىتلەر.

بىرىنچى پەردە

غۇنچەمنىڭ دادىسىدىن قالغان هويلىسى، سەھنىنىڭ ئارقا تەرىپى ئالمىلىق باغ بولۇپ، هويلا بىلەن باغنى تالدا توقۇغان

قاشا ئايرىپ تۇرىدۇ. سول تەرىپىدە ئۆينىڭ ئىشكى ۋە پەنجە
لەر كۆرۈنىدۇ، ئۇنىڭ ئالدىدا چېچەكلىگەن كاۋا باركى
راك ۋە قاشا ئەتراپىدا چىرايلىق ئېچىلغان تۇرلۇك گۈللەر بار
نىڭ ئاخىرقى مەزگىلى، غۇنچەم بوراندا قېقىلىپ كەتكەن ئالما
نى سېۋەتكە تېرىپ يۇرۇپ ناخشا ئېيتىدۇ.

ئالمىلار پىشاي دەپتۇ،
شاخ - شېخىدا مەي بولۇپ.
يار بىزدىن يامانلاپتۇ،
بۇلۇت توسقان ئاي بولۇپ.

مەن بارايمىكىن ئۇندا،
يار كېلەرمىكىن مۇندا.
يارغا يار كېرەك بولسا،
قول سېلىپ كېلەر مۇندا.

(باراڭغا كېلىپ ئالمىلارنى يېرىپ قاق سالىدۇ).
ئاخشامقى بوران ئاچچىقىنى ئالمىلاردىن ئاپتۇ - دە،
توك ئالمىلارنى تازىمۇ قېقىۋېتىپتۇ.
(قولىدا ئوتىغۇچ، زورىخان كىرىدۇ).

زورىخان: نېمە قىلىۋاتىدىغانسەن قىزىم، ئوتياشلارنى ئوت بېسىپ كېتىپتۇ، ئىككىمىز بىر بولۇپ، ئوتىۋەتسەك بولاتتى.

غۇنچەم: بوراندا قېقىلىپ كەتكەن ئالمىلارنى قاق سېلىۋېتەيلى.

زورىخان: ئۇ...ي پايدىسى يوق ئىشنى قويۇپ تۇرساڭچۇ، ئۇنىسى بىكار ۋاقتىڭدا قىلىۋالارسەن. ئاۋۋال ماۋۇ ئوتياشلارنىڭ ئىشى زۆرۈر ئەمەسمۇ. ئوتقا چېقىلدۇرۇپ قويساق شۇنچە قېلىن ئەمگىكىمىز زايە بولۇپ كېتىدۇ.

ھۈنچەم: ھەش - پەش دېگۈچە ماۋۇ سېۋەتتىكىنى جايلىۋېتىمەن. ئىسسىقمىك ئېشىپ قالغان چاغلاردا قاق سۇ چىلاپ بېرىمەن ئەمەسمۇ ئاپا. شۇ ۋاقىتتا خوي ئىش قىپتىكەنسەن قىزىم دەپ قالارسەن.

زوردىخان: ئۇ سۆزۈڭگۇ راست قىزىم، بىزنىڭ باشقا دېھقانچىلىقىمىز بولمىغاندىن كېيىن تېرىغان ئوتيېشىمىزغا ياخشىراق قارىساق بولىدۇ. ئاۋۋال قورساق توپىدىغان ئىشقا يۈگۈر، ماقۇلمۇ، ئالمىلار ئۈسىاپ كېتىپتۇ، ئۈنى سۇغىرىش كېرەك ئىدى، باغنىڭ شورلىرىنى تۇراش كېرەك ئىدى. ھېلىقى ئەركە - تايتاك ئىككى بايۋەچچى ھېلىتىنلا پىشمىغان كۆك ئالمىلارنى ئوغرىلاشقا باشلاپتۇ. خويمۇ تويۇپ كەتتىمغۇ شۇ ئۆمەر شائىيۇنىڭ شۇملىرىدىن.

ھۈنچەم: ئالما بىلەنلا قانائەتلىنىدۇ دەمسەن ئۇلارنى، تۈنۈگۈن كەچقۇرۇن گۈگۈم چۈشكەندە بوران چىقىشقا باشلىدىغۇ؟

زوردىخان: ھە.

ھۈنچەم: بوران ئالمىلارنى قېقىۋەتتىمكىن قاراپ باقاي دەپ باغقا چىقسام سېيىت دېگەن ماڭقىسى شورىدىن چۈشۈپ كاتەكتىن توخۇ ئوغرىلاۋاتىدۇ، يوغان چالما بىلەن گەجگىسىگە بىرنى قويدۇم.

زوردىخان: ئۆلتۈرۈپ قويۇپ بالاغا قالما، ئۇ جۈۋاينىمەكنى يەنە.

ھۈنچەم: بېشىنى يېسۇن ھارلم تاماق، تېخى ئاغزىنى يامان قىلىپ ئورغىلى كېلىۋاتىدۇ، كۆسەي بىلەن دۈمبىسىگە بىرنى قويۇۋېدىم، ئېشەكتەك تۇرۇپ يىغلاۋاتامدۇ ... (كۈلۈپ كېتىدۇ)

زوردىخان: ئۇ ئۆكتەملەرنىڭ دەستىدىن قانداقمۇ كۈن ئالاركىشى.

غۇنچەم: ھە، بوپتۇلا دەپ قويۇپ بەرسەڭ بېشىڭغا چىقىۋالىدۇ
بىكار تەلەپ تويمىغۇرلارنىڭ جاجىسىنى بېرىش كېرەك
زوردىخان: بىز قانداق جاجىسىنى بېرەلەيمىز، ئېسىڭدىن چى
تمىمۇ، بۇلتۇر ئالمىلار ئەمدىلا پىشاي دېگەندە شۇ
يىت دېگەن مەرەز كېچىسى تۆت لۇكچەكنى ئەگەشتۇ
رۇپ كىرىپ نېمە قىلدى؟ بىزنى قاڭقىر - قاقشىتى
تۇرۇپ، كۆزىمىزچە ئالمىلارنى قېقىپ، تاغار - تاغار
لاپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەنىدىغۇ. ئەللىكبېشى
ئەرز قىلسام شاڭيۇغا بېرىڭ دەيدۇ، شاڭيۇغا بارسا
«بولىدى، مەن ئۇنىڭ ئەدىبىنى بېرىپ قويىاي» دەپ
يولغا سالدى. ئۇنىڭ پېشانىسىگە تاك ئېتىپ بېرىپ
چەككىنى قېنى؟ ئالمىنى ئۆيىگە تۆكۈپ قويغاندا شاڭ
يۈمۇ ماكىلدىتىپ ئوبدان يېگەن بولغىيدى. بۇلاڭچى
بولسا بالىسى، سوراقچى بولسا دادىسى - دەپ، بىزنىڭ
دادىمىز نەگە يېتىدۇ دەيسەن.
غۇنچەم: ياخشىمۇ دادام رەھمەتلىك مۇشۇ باغنى قىلىپ قويۇپ
كەن، بولمىسا قانداقمۇ قىلاتتۇق.
زوردىخان: داداڭ ئۆزى كەمبەغەل بولغان بىلەن، كىشىنىڭ ھەق
قىدىن قورقىدىغان، ئىنساپلىق، ئىشچان ئادەم ئىدى
قولى كۆل ئىدى - دە، ئۇ رەھمەتلىكنىڭ، تىككەن
كۆچىتى زايە بولماي تۇتاتتى.
غۇنچەم: باغۋەنكەن - دە، ھە ئاپا دادام.
زوردىخان: ۋاي، بىر دەمسەن ئۇنى، ئۇستا باغۋەن ئىدى. مۇشۇ
ئالمىلارنىڭ كۆچەتلىرىنى خوددى كىچىك بالىنى پە
پىلەپ چوڭ قىلغاندەك ئۆستۈرگەنىدى. (جىم) توۋا!
دۇنيادا ئەجەب ئىنساپسىز ئادەملەر بار - دە، ئولاپ
قويغان كۆچەتلەرنى ئوغرىلىشىپ ياكى زىتىلىشىپ يۇ
لۇپ تاشلىۋېتىپ، شۇ رەھمەتلىكنىمۇ قاقشىتاتتى.

غۇنچەم: شۇنچە يەرلىرى بىكار تۇرۇپ يا ئۆزلىرى باغ قىلمايدىكەن، خەق باغ قىلسا كۆرەلمەيدىكەن، ئىچىدە ئوغا قاينايدىغان ئادەملەر - دە، ئۇ.

زوردىخان: مانا شۇ باستا ئەللىكبېشىمۇ شۇنداق ئىچىدە ئوغا قاينايدىغان ئادەم. ئۇ بۇرۇندىنلا بىزگە ئۆچ.

غۇنچەم: ئارپىسىنى خام ئورغانمىكەنمىز ئۇنىڭ؟

زوردىخان: بىر كۈنى تازا جامائەت يىغىلغان يەردە، داداڭ ئۇنى غالچىدىن - غالچىغا سېلىپ، بەگلەرنىڭ تاپىنىنى يالايدىغان يالاقچى، خۇشامەتچى دەپ تازا تىللاپتىكەن، شۇنىدىن بېرى بىزگە قەۋەتلا ئۆچلۈك قىلىدۇ.

غۇنچەم: خوي ئىش قىپتىكەن دادام.

زوردىخان: باستا ئۇ كۈنى سىلەر ھاشارغا بارمىدىڭلار، ئارپا - بېدە، ھارۋا سېلىقلىرىدىن قالغان پۇلنى تۆلىمىدىڭلار، ئۆستەكدە سۇ ئاز، ھازىر سىلەرگە سۇ بېرەلمەيمىز دەپ ۋالاقلاۋاتىدۇ.

غۇنچەم: ۋىيەي، ئۆستەكگە دەپ باغدىن نەچچە ھارۋا شاخ كېسىپ كەتتىغۇ. بىزنىڭ تېرىلغۇ يېرىمىز بولمىسا، بىر پارچە باغقىمۇ شۇنچە سېلىق چۈشەمدىكەن. پۇلىمىز يوق دېگىنىگە ئۇنىمايلا ئىكىكى يۈز تۇخۇم، بەش توخۇنى سېلىققا ھېسابلاپ بەردۇققۇ.

زوردىخان: ئۇلار ھېچنېمىگە دال بولمىغۇدەك، بىزدە بىرقانچە سېلىق يىغىلىپ قاپتۇدەك. ئۇ باغنىڭ كۆكىنى سېتىپ، يەنە سەكسەن قانچە تەڭگە بېرىسىلەر دەيدۇ. قوينۇم ئوغرى، قونچۇم ئوغرىلار.

غۇنچەم: يۈزلەپ خو يېرى بارلارنىڭ ئېتىزلىرىدا تېشىپ ئاققان سۇ، ئەجەب بىزدەك كەمبەغەللەرنىڭ بىرنەچچە غۇلاچ ئېرىقىنى ئايلىنىپ چىقىپ كېتىشكە يەتمەيدىكىنە.

زوربخان: ئۆيده ئەر كىشى بولمىغاندىن كېيىن ئاجىز دەپ بىز
نى بوزەك قىلىدۇ - دە، جۇۋاينىسمەك كەتكۈرلەر. مۇ
شۇنداق ئىشنىك بېسىق ۋاقتىدا نۇرۇم نەدە يۇرىدىغا
دۇ. خېلى كۈن بولدىغۇ شۇ بالا ئۆيگە كەلمىگىلى.

غۇنچەم: بۈگۈن ئون بەش كۈن بولدى.

زوربخان: تووا! نېمە قىلىپ يۇرىدىغاندۇ.

غۇنچەم: ئاكىلسام لاپقۇتلىشۋاتقانلارنىك ئارىسىدا ئىشلەپ يۈ
رىدۇ دەيدۇ.

زوربخان: ئۇ لاپقوت ئۆتكۈزگەنلەرنى بىز قەيەرگە ئەكىلىپ ئىش
لىتەرمىز.

غۇنچەم: ئاپا نۇرۇمنى باشلاپ كېلىپ ئېرىقلارنى قىردۇرماق
بولمامدۇ.

زوربخان: راست، شۇنىڭغا دەيدىغان گەپلىرىمۇ بار ئىدى. كې
چىكىپ كېتىپ بارىدۇ. توختا، مەن بېرىپ تېپىپ كې
لەي. (ئورنىدىن تۇرىدۇ) غۇنچەم سەن گۈللەرنىك
تۈۋىنى يۇمشىتىپ تۇر. نۇرۇم كېلىپ قالسا سۇ باشلە
تىپ كېلىمىز.

غۇنچەم: ماقۇل، چاپسانراق كەلگىن ئاپا. (زوربخان ماڭىدۇ).
توختاپ تۇرغىنا، ئۆيده پەقەت چاي قالماپتۇ. (يۈگۈ
رۈپ ئۆيگە كىرىپ تۆت دانە تۇخۇم كۆتۈرۈپ چىقىدۇ).
بۇنىڭغا چاي ئالغاچ كەلگىن. (زوربخان چىقىپ كې
تىدۇ). ئۆزىچە مەندىن يوشۇرۇپ يۇرىدۇ. ئاپامنىك
دەيدىغىنىمۇ، نۇرۇم بىلەن ئىككىمزنىك دەيدىغىنە
مىزمۇ بىرلا گەپ. نۇرۇمنىك بىزدىن كۆڭلى ئاغرىپ
قالدىمىكىن، سەل ئۆزىنى چەتكە تارتىشقا باشلىدىغۇ.
ياق، مەندىن كۆڭلى ئاغرىغۇدەك ھېچ ئىش ئۆتكەن
يوق، ئاپامنىك ئاغزىغا قاراۋېرىپ، ئۇنىك دەيدىغىنى
ھېچ ئېغىزدىن چىقمىغاندىن كېيىن، قېيىنامدىكىن

ئەمالسم، دىلى يامان نازۇكچۇ نۇرۇمنىڭ، (يېنىك شامال سوقىدۇ ۋە بۇلبۇل سايرايدۇ). ئۇھ ... بۇلبۇل! ئەجەب سالقىن شامال چىقتا! شۇنداق چىرايلىق چاغ-لاردا نۇرۇم بىلەن بىللە ئېتىزلاردا كەچكىچە ئىشلە-سەك، ئۆتكەن كۈنلەر بىلىنمەس ئىدى.
(قاشانىڭ ئىچى تەرىپىگە ئۆتۈپ، ئېچىلغان كۈللەر-نىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىپ ناخشا ئېيتىدۇ).

باغلار ئارا شامال ئۇچۇپ، سېنى ئەسلەتتى،
گۈللەر ئارا بۇلبۇل سايراپ، سېنى كۆرسەتتى.

كۆزۈم تىكىپ نۇرۇم ساڭا، يۈرىكىم تەشنا،
يار - يار دەپ كېچە - كۈندۈز باقتىم يولۇڭغا.

يارىم بىلەن بىللە ئۆسكەن، بىز بۇ مەلىدە،
باشتا كۆيۈپ ۋەدە قىلغان، چىمەنلىكلەردە.

ئويناپ - كۈلۈپ بىللە ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىم.
سەھەرلەردە ئېتىز ئارىلاپ سېنى سېغىندىم.

(زورىخان بىلەن نۇرۇم كىرىدۇ، غۇنچەم گۈل قىستان قولىدا ئوتمۇچ، قارشى ئېلىش ئۈچۈن قاشانىڭ غو-رۇسى ئارىلىقىغا ئۆتىدۇ).

نۇرۇم: تېچمۇسىز غۇنچەم؟
غۇنچەم: ئۆزىڭىز تېچىلىقمۇ؟
زورىخان: (نۇرغا قاراپ) ئولتۇر بالام. ئۇھ..... ھېرىپ كەتتىما.
(نۇر بىلەن زورىخان ئولتۇرۇشىدۇ) ئازراقلا ماڭسام

يۇرىكىم سېلىپ، ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپلا قالىدىغا
بولىدۇم. غۇنچەم سەن باغقا چىقىپ چاي قاينىتقىن
(غۇنچەم يەر ئاستىدىن نۇرغا چاراپ كۈلۈپ قويىدۇ).

غۇنچەم: چاي ئالغاچ كەلدىڭمۇ ئاپا؟

زورىخان: (ياغلىقىنىڭ ئۇچىدىن ئازغىنا چايىنى يېشىپ ئېلىپ)
سوغۇقەر دېگەندە ئىنساپمۇ يوق. مانا مۇشۇنىلا بەردى
(ئالمىنىغا ئېلىپ كۆرسىتىپ غۇنچەمگە بېرىدۇ).

نۇرۇم: كىمدىن ئالدىڭ چوڭ ئاپا!
(غۇنچەم چېلەك بىلەن نوگايىنى ئېلىپ باغقاچىقىدۇ).

زورىخان: بۇ مەھەللىدە قانچە دۇكان بار دەيسەن، ئاشۇ ھاشا
باينىڭ دۇكىنىدىن.

نۇرۇم: ئۆتۈپ كەتكەن جازانسىخور ئۇ. كىم قىلتاقتا چۈشەر
كىن دەپ ماراپلا تۇرىدۇ.

زورىخان: خۇدايىم ئۆزى ئىنساپ بەرسۇن «ئوتتۇرىدا بۇرۇن بول
مىسا، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەيدۇ» دەپتىكەن، ئادەملەر
نىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىنساپ بولمىسا، بىكار دېگىنە با
لام. (جىم) ئۇنى قويۇپ تۇرايلىچۇ، مېنىڭ ساڭا دەي
دىغان بىر گېپىم بارئىدى، قارا نۇرۇم! سەنمۇ ئۇ
يەر بۇ يەردە بىكار ئاۋارە بولۇپ يۈرمە. بىز بولساقمۇ
يالغۇز، سېنىڭمۇ بىزدىن باشقا كىمىڭ بار. مەن بول
سام قېرىپ قالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۈندىن - كۈن
گە كېسەل چېقىپ كېتىپ بارىدۇ. (غۇنچەم ئالما يا
غىچىنىڭ ئارىسىدا تۇرۇپ تىڭشايدۇ). ئاپاڭ رەھمەت
لىك جان ئۆزۈش ئالدىدا ماڭا ۋەسىيەت قىلىپ: «دۇنـ
يادا بىرلا ئوغلۇم قالدى. ئاۋۋال خۇداغا، ئىككىنچىدىن
ھەدە ساڭا تاپشۇردۇم، ئۆزۈڭ بالا - قازانلىرىڭ قىلىۋالارسەن،
دېگەنىدى. (كۆز يېشى قىلىدۇ). سەن بولساڭمۇ
چوڭ بولدۇڭ. غۇنچەمۇ چوڭ بولۇپ قالدى. ئەندى

ئىككىلارنىڭ بېشىنى بىر يەرگە قىلىپ قويايلى دېسەم، مەندە ئارتۇق بىر نېمە يوق. يا سەن ئىشلەپ تۇرۇڭ-رەڭ بىر نەرسە تاپالمىدىڭ. ئۇنىڭ - بۇنىڭغا بىكار-غىلا قارىشىپ بېرىپ يۈرىدۇ، دەپ ئاغلايمەن. بىر كېچىدىلا پەتە ئوقۇتۇپ قويايلى دېسەم، غۇنچەمۇ بىر تال قىز، سەنمۇ بىر تال ئوغۇل. خەلقى - ئالەمنىڭ ئىچىدە سۆز - چۆچەككە قالىدۇ كىشى. «ھە..... خەق-نىڭ تويىنى ئويناڭ دېسە، خويمۇ ئويناڭ. ئۆزىگە كەلگەندە يەڭ ئىچىدە» دېيىشىدۇ. بىرەرىنىڭكىدە چاڭگۇڭ تۇرۇپ، ھېچ بولمىسا، تويىنى ئاش - سۈيى ئۈچۈن بىرەر توپاق، بىرەر خو گۈرۈچ، شۇنىڭ-غا يەتكۈدەك ياغقا پۇل تاپساڭ، بىزمۇ باغىنىڭ ھو-سۇلىنى يىغىشتۇرۇپ قەن - گېزەڭ، يىرتىش ئۈچۈن رەخ - پەخ ئالساق، ئاناڭدىن قالغان ئانچە - مۇنچە بىر نەرسىلەر بار، بىزنىكىمۇ تاپقان - تۇغقانلار-نىمىزنى قېتىش - قۇرۇش قىلىپ، «ئەجەب ئوبدان بولدا» دېگۈدەك بىر توي قىلىپ، ئىككىلارنىڭ بېشى-نى ئوڭلاپ قويسام دەيمەنا. ۋاي ...ي، بالىلىرىم ... (باققا قاراپ) غۇنچەم چېيىنىڭ قايىنغان بولسا ئەكەل-گىنە.

غۇنچەم: مانا ھازىر.

(زوردىخان جوزا قويۇپ داستىخان سالىدۇ. غۇنچەم ئاپقۇر چىنە، كوردا چاي، سۈتلەرنى توشۇپ كې-لىپ ئەتكەنچاي ئېتىدۇ).

زوردىخان: (نۇرغا چاي قۇيۇپ بېرىپ) نۇرۇم سەن چاي ئىچىپ تۇر. مۇشۇ مەھەللىدە ئىشلەشكە ساڭا لايىقراق بىر ئورۇن بارمىكىن سۇرۇشتۇرۇپ باقاي. (ھېكىپ توختاپ) نۇرۇم چېيىنگىنى ئىچىپ بولۇپ، ئالمىلارغا سۇ بارىدىغان ئې-

ربقنی قىرىۋەتكىنە.

نۇرۇم: بولىدۇ چوڭ ئاپا.
(زورىخان چىقىپ كېتىدۇ)

غۇنچەم: قېنى ئىچىڭە نۇرۇمكا، كىچىككىنە قايمىقىدىن. (چاينا
يۇزىدىكى قايماقنى قۇيۇپ بېرىدۇ)
سىز بىزنى ئۇنتۇپ قالدىڭىز - ھە... (كۇلۇمسىرەيدۇ).

نۇرۇم: سىز ئۇنتۇمىسىڭىزلا بولاتتىغۇ.

غۇنچەم: ھە، شۇنىڭ ئۈچۈن قېچىپ يۇرۇپتىمەن - دە، قانچ
كۇنلەر ئۆتۈپ كەتتى. ئەسلەپمۇ قويماپتىمەن. زادى
باغرىم قاتتىقچۇ مېنىڭ، سېغىنىشنى بىلمەيمەن.

نۇرۇم: ئەجەب ئەگىتمە گەپلەرگە ئۇستا بولۇپ كېتىپسىز
غۇنچەم، كېچە - كۈندۈز مېنىڭ خىيالىم سىلەردە.

غۇنچەم: ۋاي تېخى، ئۇستىلىق دېگەن مانا.

نۇرۇم: نېمە ئۇستىلىق بار دەيسىز بۇ گەپتە. راستىنى ئېيت
سلم، مۇشۇ كۇنلەردە بىرلا خۇشاللىقىم بار، ئۇ بو
سىمۇ پەقەت سىز. مېنىڭ يۇرىكىم سىزنىڭ خىيالىڭ
بىلەن ياشىرىدۇ. سىزگە تىنماي قاراپ ئولتۇرغۇ
كېلىدۇ.

غۇنچەم: ۋاي تېخى، ئەمىسە نېمىشقا ئۆزىڭىزنى بىزدىن چەت
كە تارتىسىز، كۆڭلىڭىزنى يا مەن ئاغرىتىپ قويدۇمۇ

نۇرۇم: سىزدىن نېمىشقا كۆڭلۈم ئاغرىسۇن ھە... شۇ .....يەق
بېرىپ تاقىشىدىغان يېرى پۈل ئىكەندە، پۈل تېپىش
كېرەككەن غۇنچەم.

غۇنچەم: ۋاييەي، جان بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان. پۈل
پۈل دەپ بىز دۇكان ئاچاتتۇقمۇ.

نۇرۇم: سىز ئۇنداق دېگەن بىلەن ئاپىڭىزنىڭ گېپى باشقا.

غۇنچەم: ئاپام سىزنى مەندىنمۇ بەك ياخشى كۆرىدۇ.

نۇرۇم: توغرا ئېيتىسىز، مەنمۇ ئۇنى ياخشى بىلىمەن، ھەمما

ھەزىنىڭ ئويلىغىنى بىر. بىراق چوڭ ئاپامنىڭ ئېگىز بىر داۋىنى بار، شۇ ئىككىسىنى بىرلەشتۈرمەي تۇرۇپ تۇرىدۇ. مانا شۇ داۋاندىن چىقىش تەس بولۇۋاتىدۇ.

غۇنچەم: مېنى سىزدىن قاچۇرۇۋاتمايدىغۇ؟

تۇرۇم: سىزنى مېنىڭ بىلەن كۆرۈشتۈرمەيۋاتىدۇ دېگەن گەپ ئەمەس.

غۇنچەم: ئەمسە نېمە دېگەن سۆزىڭىز ئۇ؟

تۇرۇم: مېۋە پىشقان، گۈللەر ئېچىلغان. ئۆزۈڭ باغۋەن تۇرۇپ گۈلىنى قىسماي، مېۋىسىنىڭ شەربىتىنى تېتىيالمايۋاتسەن، ئەگەر مېۋىگە قۇرت چۈشسە، ئىشنىڭ تۈگىگىنى دېگەن سۆز.

غۇنچەم: قىزىق گەپ قىلىسىز تۇرۇم. باغۋەننى گۈل ئۈزۈشتىن، مېۋە يېيىشتىن كىم توسۇپ قويىدۇ؟

تۇرۇم: ئاپىڭىز. (جوزىدىكى گۈلنى ئۈيۈن قىلىپ ئاتىدۇ). شەيتان قىز، ھېچنېمىنى بىلمەس بولۇۋالغىنىنى قارا. ئاپا، بىزنى ئاۋارە قىلما دېسىڭىز بولمامدۇ؟

غۇنچەم: ئۇ... ئاپام سىزنى نېمىشقا توسۇپ قويىدۇ، قېنى قانداق؟

تۇرۇم: راست شۇنداق، گۈلنى ئۈزسەڭ تاۋار ياغلىقىغا ئورا دەيدۇ.

غۇنچەم: (گۈلنى ياندۇرۇپ ئېتىپ) پاھ، گەپلىرىنى، قۇۋۇ، يامان قۇۋۇ، توختاپ تۇرۇڭ. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ).

تۇرۇم: نېمە قىلىدىغاندۇ، بۇ قىز. ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ ئادەمنى گەپكە سالىدۇ - دە. (جىم) بۇ بىچارىمۇ قانداق قىلىدۇ. ئانىسىغا بىر نېمە دەي دېسە يەنە ئالالا - كالالا، مېنى ئۆلتۈردىگەي دەپ ۋاي سالىدۇ. ماڭا بىر نېمە دەي دېسە ئەھۋالنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئوتـ

تۇرىدا خىجالەت بولىدۇ - دە، ئەقىللىك قىز، دەردى
ئۆزى تارتىدۇ. (غۇنچەم بىر موخۇركا خالتا، چۆرە
گە گۈل تىككەن بىر قولياغلىقنى ئېلىپ چىقىدۇ).

غۇنچەم: مانا سىزگە تاۋار ياغلىق. گۈل ئورنۇبلىك. مانى
ھەر قېتىم تاماكا چەككەندە تىككەن كىشىنى
ئەسلەپ قويارسىز.

نۇرۇم: رەھمەت. سىز نېمىشقا ئاۋارە بولىدىغانسىز. (تاما
خالتىسى بىلەن ياغلىقنى قوينىغا سالىدۇ). ئالمىنى
ئېرىقنىنى چېپىۋېتەيچۇ. (كەتمەننى ئېلىپ، باغقا چ
قىدۇ).

غۇنچەم: (جوزىلارنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ) بىچارە نۇرۇم تازا
جاھەتچىلىكتە قالدى - دە، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاپامنى
ئادەمگەرچىلىكىنىڭ قاتتىقلىقى، ھە دېسە، «مەن خە
تىن قالاتتىمۇ» دەپ ئابروي تالىشىدۇ، چاي ئىچ
ۋىمەن، بوسۇت ئاپىرىمەن، دەپ يۈرۈپمىغۇ، دادامد
قالغان بەش - ئالتە خو يەرنى سېتىپ بولدى. كە
بەغەل بولغاندىن كېيىن نۇرۇم دېگەندەك چوڭ تو
بىزگە چىقىملى بولمايدىغان بىر داۋان - دە (غۇنچ
ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. باغدا كاككۇك سايرايدۇ. نۇر
ناخشا ئېيتىدۇ.)

كاككۇكلار كېلىپ قوندى،
ياشارغان تېرەكلەرگە.
يارىمنى كۆرۈۋېدىم،
ئوت كەتتى يۈرەكلەرگە.

(غۇنچەم تىكىشاپ تۇرىدۇ)

ئېچىلدى سۈنۈق كۆڭلۈم،
قىپقىزىل قىزىلگۈلدەك،
قاچانغىچە يۈرەرمىز،
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

غۇنچەم: (ئاغزىنى تۇتۇپ كۈلۈپ) ناخشىنىڭ قىزىقلىقىنى، نۇرۇم ئەجەب ناخشا ئېيتىدۇ - ده، دۇتارنىمۇ قەۋەتلا چىرايلىق چالىدۇ. توختا، ئاپام كەلگۈچە بىردەم دۇتار چالدۇرايچۇ. (باغقا يۈگۈرۈپ كىرىپ) نۇرۇم مەيەرگە كېلىكە بىر گېپىم بار.

نۇرۇم: هە، دەۋىرىڭ قۇلىقىم سىزدە.

غۇنچەم: ياق، مەيەرگە كەلسىڭىز ئاندىن كېيىن دەيمەن. (نۇرۇم يېقىن كېلىدۇ.)

نۇرۇم: هە، مانا كەلدىم، نېمە دەيسىز؟

غۇنچەم: ناھايىتى قىزىق گەپ دەڭە! جۇرۇڭ باراڭدا ئولتۇرۇپ سۆزلەپ بېرىمەن.

نۇرۇم: قانداق گەپتۇ ئۇ. (نۇرۇم كېلىپ ئولتۇرىدۇ. غۇنچەم تۇمار - مونچاقلار ئېسىلغان دۇتارنى ئەكىلىپ نۇرۇمغا تۇتقۇزىدۇ)

غۇنچەم: مانا مېنىڭ گېپىمنى مۇشۇ دۇتارنىڭ تارىلىرى سۆزلەپ بېرىدۇ.

نۇرۇم: هەي شەيتان قىز، مېنى ئالداپسىز - ده.

غۇنچەم: ھېچ ئالدىغىنىم يوق. ئۇزۇن بولدى، سىزنىڭ ناخشىلىرىڭىزنى سېغىنىدۇق. بىردەم دۇتار چېلىپ بېرىسىز - ده، ئەمدى.

نۇرۇم: سىز ئۇسسۇل ئوينىسىڭىز چېلىپ بېرىمەن.

غۇنچەم: مەيلى چېلىڭ، ئوينايمەن. (نۇرۇم دۇتار چېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ، غۇنچەم ئۇسسۇل ئوينايدۇ.)

شائیۇ كىرىدۇ).

شائیۇ: نۇر، سەن بۇ يەردە تۇرمىغىن. قانداق ئەھۋالىڭ؟

نۇرۇم: ياخشى ئەمەس شائیۇكا، قانداق ئۆزلىرى ئوبدان تۇرۇۋاتىسىلەر دەلمۇ؟

شائیۇ: خۇداغا شۈكۈر، سالامەت، زورىخان نەگە كەتتى؟

نۇرۇم: ئەشەدە بىر يەرگە بېرىپ كېلەي دەپ ھازىر چىقىپ كەتتى نىدى.

(زورىخان كىرىدۇ).

زورىخان: ئەسسالام (تەزىم). شائیۇمنىڭ قەدىمى بۇياقتا يېتىپ قاپتىغۇ؟

شائیۇ: سىلىنى يوقلاپ ئۆتۈپ كېتەي دەپتىمەن. قانداق ئىش ۋاللىرى ياخشىمۇ، سالامەت تۇرامدىلا؟

زورىخان: ياخشى ئەمەس شائیۇم، ئىشقىلىپ تىرىكچىلىكىمىز شۇ تىپ باردۇ (نۇرۇمغا قاراپ) ئولتۇر بالام.

شائیۇ: ياخشى - ياخشى. نەگە بېرىپ كەلدىلە زورىخىنده؟

زورىخان: قېرىغاندا ھۇشۇ باللارنىڭ غېمى، نۇرۇمنى بىر يەرگە ئەۋەتىپ تۇرغۇزۇپ قويماي دەپتىمەن. ھېچ ئېپى كەلمەي تۇرىدۇ.

شائیۇ: سىلەر بىلەن شېرىم بولسىمۇ تۇغقانچىلىقىمىز بار، ھەر تۇرۇپ نۇر كىملەرنىڭ ئالدىدا سارغىيىپ يۈرىدۇ. ئۇنا يېتىملەرگە ئۆزىمىز ئاتا بولمىز - دە.

زورىخان: رەھمەت شائیۇم شۇنچىلىك دېگەنلىرىگە.

شائیۇ: بىزنىڭ يۇقىرىقى مەھەللىدىكى جاڭزىدا ئىشلەيدىغان راسا بىر ئوغۇل بالا كېرەك. ئۇ يەردە «تۇرغان» دەگەن بىر نان قېپى يىللىقچىمۇ بار، ئاچچىقىمىز كەلسە، ئۇنىمۇ ھەيدەيمەن. ئۇ چاغدا دېگەندەك ئىشلەپ يېگىت كېرەك. ئۇ يەردە بۇزۇلۇپ - چېچىلىپ ياتقان نەرسىلەرنىڭ سانى يوق. نۇر بېرىپ بىزنىڭ ئورۇنغا ئەزدا ئىشىدارچىلىق قىلسۇن. يىللىقىنى ئوبدان قىلىپ

كېسىپ قويايلى. قانداق دەيدىلا؟

زوردىخان: تاڭەي، نۇرۇم ئۆزى نېمە دەيدىكىن؟

نۇرۇم: شائىيۇكام ئۆزى ئاتمدارچىلىق قىلىمەن دەيدىغۇ، مەيلى ئىشلەپ بېرەي، بىراق يىللىق تۇرمايمەن، چاڭگۈك تۇراي.

شائىيۇ: چاڭگۈك تۇرۇشنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتتىغۇ؟

نۇرۇم: ئەمدى قالغىنىنى ئۆزىڭىز بىلىسىز، ئىشلەپ بېرىمەن - دە.

شائىيۇ: ھە مەيلى ئەمسە. (قولىنى ساناپ) ئالتە ئاي دەپ قويايلى.

زوردىخان: ئالتە ئاي، قېنى ئۇنىڭغا قانچىلىك بىر نېمە بېرىلا شائىيۇم.

شائىيۇ: باشقىلار سەككىز ئايلىقنى سەكسەن تەڭگە پۇل، ئىككى خو بۇغداي، بىر قۇر كىيىم - كېچەكتە تۇردى. ئۇرۇق - تۇغقان بولغاندىن كېيىن نۇرغا ئىككى ئايغا قارىماستىن شۇنداق بېرىمىز - دە. ئەلۋەتتە قوينۇڭدىن تۆكۈلسە، قونچۇڭغا دېگەنندەك، سىلەرگە كەتسە مەيلى ئەمەسمۇ؟

زوردىخان: ئۇغۇ شۇنداق. ئەمدى ئاشۇ سەكسەن تەڭگىگە كىچىك رەڭ بولسىمۇ بىرەر كالا كەلمەسمۇ.

(نۇرۇم كۈلۈمسىرەيدۇ).

شائىيۇ: كالىنى نېمە قىلىدىلا؟

زوردىخان: ياق، ئەمدى دەيمىنا.

شائىيۇ: ئەگەر سېغىپ ئىچىمەن دېسىلە پىزىنىڭ ئۇچ - تۆت كالا تۇغۇپتۇ. بىرەرىنى ئەكىلىپ سېغىپ ئىچەرسىلەر.

زوردىخان: ۋايىيەي، كىشىنىڭ جانلىق مېلىنى تۇتامدىخان. جان يار يەردە قازا بار دەپ بىرەر خېنىم - خەتەر بو-

لۇپ قالسا، تۇگمەسلا چاتاق - تە.

شاگىرت: ياخشى بېقىپ، سەمرىتىپ، موزىيىغمۇ جىقراق — قالدۇرسا نېمە چاتىقى بولىدۇ؟

زوربخان: بۇلتۇر مۇنۇ ئارقىدىكى قوشنىمىز ساقى ھاشىم ئىسىك يېرىگە ئورتاق قوغۇن تېرىغانىدى، ھاشىم قوغۇنلۇقتا كېپەك - شاپاق بېرىپ، سېغىپ ئىچىپ دەپ بىر كالىنى بېرىپتىكەن، موزىيى ئۆلۈپ قېلىپ تېخىچىلا چاتاق بولۇپ تۇرمامدۇ.

نۇرۇم: ئاجرىلىپتىغۇ چاتىقى.

زوربخان: قانداق پۇتۇشۇپتۇ؟

نۇرۇم: ھاشىم باي مېنىڭ كالىلىرىم ئىكىكى ياشىلاتۇغ بۇلتۇرقى ئۆلگەن موزاي بولسا، بۇ يىل ئىككى يې قا كىرىپ تۇغاتتى. ماڭا موزايلىق سىيىر تولەپ رىسەن، دەپ بىچارە ساقىكامنىڭ بىر نەرسىلىرىنى - قۇزۇپ بىر بوغاز غۇنجۇن پۇتكۈزۈۋاپتۇ.

شاگىرت: خەۋىرىم بار. راست، ئۇنىڭ كالىلىرى ئۇچ ياش ئۆتمەيلا تۇغىدۇ. بۇلتۇر ۋاقتىدا تۆلەپ بەرگەن ي سا، ياخشىراق بىر موزاي بىلەن قۇتۇلاتتى، ۋاق ئۆتكەندىن كېيىنلا چاتىقى چاتاق.

زوربخان: ئۇمۇ ۋاقتىدا تۆلەپ بېرەي دېگەن بولغىيدى، ئورق قىلالماي قالغان - دە، بىچارە ئادەمنى كوچىلاردا سۆر يۈرۈپ نەچچە قېتىم ئورىدى. ئورغاندىن كېيىن ئال سىچۇ كاشكى.

نۇرۇم: ئېلىش ئۈچۈن ئورغاندۇ ئۇنى، ئاۋۋال شۇنداق قىلە يۇرىكىنى راسا مۇجۇۋالغان.

شاگىرت: يوق كەپلەرنى قويۇڭلارچۇ. قېنى ماۋۇ ئۆزىمىزنى ئىشقا كېلەيلى. ئەگەر كالىنى سېغىپ ئىچىشتىن قور سىلا نۇرنىڭ ئىشلىگەن پۇلىغا چېقىپ كۆزدە بىر

كالا بهربۇبتەرمىز.

زوربخان: هه مانا بۇ دۇروس، شۇنداق بولسۇن شاگيۇم.

شاگيۇ: بىزدىن نېمە كېتەتتى. نەدىكى نېمىلەرگە خېلى بىر نەرسىلەرنى ئايىمايمەن. نۇر دېگەن ئۆز ئەمەسمۇ. ئەگەر ياخشى ئىشلىسە، بىزنىڭ ئوتاقچىنىڭ راسا بىر قىزى بار، چېتىپ قويىمەن. ئىككىسى بىر بولۇپ ھەممە ئىشنى باشقۇرىدۇ دېسىلە.

زوربخان: (ئاگلىماسقا سېلىپ) نۇرۇم چاي قايىندىمىكىن چىقىپ باققىنا. (نۇرۇم باغقا ماگىدۇ.)

شاگيۇ: بولدى ئاۋارە بولمىسىلا، مېنىڭ چايغا تاۋۇم يوق.

زوربخان: ئاران بىر كەلگەندە بىردەم ئولتۇرۇپ چاي - پاي ئىچىپ كەتسىلە شاگيۇم.

شاگيۇ: تۆۋەنكى مەھەللىدە تويدا بولدۇق، نەزىردە بولدۇق، ئۇنىڭ ئۇستىگە تويغا شەھەردىن لوزۇڭ بەگلەر چىققانىدى. سىلەرنىڭ ئەللىكبېشى چايغا چاقىرىپتىكەن. ئۇ يەردە بولدۇق، چىشىڭنىڭ ياردا گۆش يە دەپتىكەن، ھازىرغىچە يېدۇق. ئەمدى چاينى نەگە ئىچىمىز؟

زوربخان: شۇنداق بولسىمۇ، كەمبەغەللىكنى ئېشى چىشقا دورا دەپ تىكەن.

شاگيۇ: بىراق، بىزنىڭ چىشىمىز تېخى ئۆتكۈر، دورا لازىم قىلمايدۇ، زوربخىنده.

زوربخان: ئۇستىخاننى چاينىسلىمۇ ئۆتىدىكەن - دە، شاگيۇم.

شاگيۇ: (زەھەرلىك كۈلۈپ) قۇرۇق گەپنى قويۇپ باغنىڭ ئالمىلىرىنى بىر قاتار كۆرۈپ باقايلى يۈرسىلە.

زوربخان: يۈرسىلە، يۈرسىلە، كۆرۈپ باقسىلا. (زوربخان بىلەن شاگيۇ باغقا چىقىدۇ. غۇنچەم چېچىلىپ كىرىدۇ.)

غۇنچەم: بېشىڭنى يەيدىغان، ئادەمگە نېمانچىلا تىكىلىپ قارايدىكىنە. خۇددى بىر ئاچ قالغان بۆرىنىڭ ئۆزى، مەن

ئۆز ئىشىم بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتسام، دىمىشقا ئا
غا كېلىپ تەزىم قىلمايدۇ. ئادەم بولماپتۇ قىزلى
دەۋاتمامدۇ. شائىيۇ بولامدۇ، بەگ بولامدۇ، نېمە
سا بولمامدۇ، خۇشامەت قىلىپ نەگە باراتتىم. خۇ
مەت قىلغانلار ياخشى كۆرۈنۈش ئۈچۈن قىلىدۇ.
ئۇنىڭغا ياخشى كۆرۈنۈپ ئاغىچا خېنىم بولۇشنى
لاتتىممۇ. (نۇرۇم كىرىدۇ.)

نۇرۇم: غۇنچەم قاپىقىڭىز چۈشۈپ كېتىپتىغۇ؟ خاپا بو
ڭىزمۇ؟

غۇنچەم: (ئېچىلىپ) ياق، ھېچنېمە بولمىدى. (بىر ئاز توخ
شۇنداق قىلىپ يەنە كېتىدىغان بولدىڭىزما نۇرۇم.
(مەيۈسانە يەرگە قارايدۇ.)

نۇرۇم: مېنىڭچە بولسا، سىزدىن بىرەمسۇ ئايرىلغۇم يې
ئۆزىڭىز بىلىسىز مومامنىڭ تەلىپى شۇنداق بولۇۋا
دۇ.

غۇنچەم: شائىيۇنىڭىدىن باشقىراق يەردە ئىشلىڭىز ي
مامدۇ؟

نۇرۇم: باشقا يەردە ئىشلەيدىغان ئورۇننىڭ ھازىرچە تاي
بولمىسا، ۋاقىت بىكار ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ. ئامالـ
يوقى، قانداق قىلىمىز، جېنىمىز ئېسەن بولسا، بەش
ئالتە ئاي دېگەن ھېچ گەپ ئەمەس.

غۇنچەم: مەيلى ئەمدى، ئاپامنىڭ دېگىنىچە بولسۇن، قېرىغا
بىزدىن كۆڭلى قالمىسۇن. (زورىخان كىرىدۇ.)

زورىخان: (نۇرۇمغا) شۇنداق قىلىپ شائىيۇنىڭىكىگە بارىدىغان بو
دۇڭ، ھەرھالدا ئۇلارنىڭ چىشىغا تەگمەي، دېگىنـ
قىلساڭ ئوبدانراق بىر نەرسە ئالغىلى بولىدۇ. ئۆزۈ
دەۋاتىدىغۇ ئاڭلىغانسەن؟

نۇرۇم: ئاڭلىدىم.

زوردىخان: ھە، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، كېلىشمىگەن ئىشلارغا ئارىلاشماي، بەكباشلىق قىلماي، سىلىنىڭ راست، خوپ دەپ قويساڭ سەندىن ھېچ نەرسە كەتمەيدۇ.

غۇنچەم: خوپ - خوپ دەپلا تۇرسا، ھەممىسى بوينىغا مىنىۋالىدۇ.

زوردىخان: (غۇنچەمگە) سەن تىنچ تۇر. ساڭا گەپ قىلىۋاتقىنىم يوق. ئۆزۈڭمۇ ھاكاۋۇر بولۇپ كېتىپ بارىسەن قىزىم. مەن سىلەرنى نېمە جاپالار بىلەن چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشۇۋاتىمەن. سىلەر ئۇنى بىلمەيسىلەر. (نۇرۇمخا) ئىشقىلىپ پاتراق كۇنسىنى پۈتكۈزۈپ، دېگىنىدەك بىر نەرسە يۇلۇپ قايتىپ كەل. ھەممىنى ئۆزۈڭ ياخشى كۆرۈپ تۇرىسەن. بىزدە يېتەرلىك يەر، سۇ، قوش جابدۇق بولسا، سېنى چاڭگۇڭغا بېرەتتىمۇ، خەقنىڭ ئىشىگە تەلمۈرتەتتىمۇ، جېنىم بالام، ۋاي..... خۇدا..... ئاپاڭ رەھمەتلىك ساڭا تولىمۇ ئامراق ئىدى، مەنمۇ سېنىڭ ياخشى كۈن كۆرۈشۈڭ ئۈچۈن ھەر نامىزىمدا دۇئا قىلىمەن.

شاگىيۇ: (كىرىۋېتىپ) ئالمىلار بۇ يىل تازا بوپتۇ - دە. (غۇنچەم ئۆزىنى ئاستا ئۆيگە ئالىدۇ.) ھاي - ھاي، غۇنچە قىز تەزىم قېنى؟ يۈرت ئاتسىغا بولغان ھۆرمەت شۇمۇ، ئۆزىنىڭ تۇغقانلىرىدىنمۇ قاچامدىكەن ئەخمەق.

زوردىخان: ھوي غۇنچەم، شاگىيۇ دادامغا تەزىم قىل، سەت بولىدۇ. (غۇنچەم ئىشكىنىڭ ئالدىغا چىقىپ، سۇس تەزىم قىلىپ كىرىپ كېتىدۇ.)

شاگىيۇ: ھە، قىز بالا دېگەن ئەدەبلىك بولىدىغان، ئەدەب - ئەخلاق دېگەن ئادەمنىڭ بىر ھۆسنى - دە، (نۇرۇمغا) خوش نۇر، قانداق قىلىدىغان بولدۇڭ، ھازىر ماگامسەن؟

نۇرۇم: بولىدۇ، بارمىمز.
زوربخان: مەيەرگە كىرگىنە نۇرۇم. (زوربخان باغقا كىرىدۇ.)
شائىيۇ: (نۆۋ - نۆۋىگە) بۇ خوتۇننىڭ ياخشى ئىككى نەرسە بار- دە. بىرى مانا مۇشۇ ئالمىلىق بېغى، بىرى قەلەم قىزى. ھەر ئىككىسىنى ئەپلەپ قولغا كەلتۈرۈش كېرەك. شۇ چاغقىچە سەپسالماي يۈرۈپتىمەن - دە، تۇ توختىغۇدەك بالا بوپتۇ ئەمەسمۇ بەچچىغەرنىڭ ھەر كۈنى قىز، قېزا ھەم قىمىز - قوزا بولۇپ سا ئادەم قېرىمايدۇ - دە، دۇنيادا. بۇ خوتۇن قىدا قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى ئوخشايدۇ. نۇرنى مەقسىغا ئېلىۋالغىنىم خېلى ئىش بولدى. ئەمدى سۆزمەن خوتۇننى كۆزدىن يوقاتساق، قىزىمۇ، بېغى نەگە بارىدۇ. نۆۋ يېغىدا نۆۋ گۈشىنى قورۇيمىز مۇشۇ گۈللۈك باغدىلا بۇ چىرايلىق قىزچاققا نۆۋ تۆپ بېرىمىز. يامىنغا كەلسە، جاجىسى ئازراق تۇل خوتۇن - يېتىم ئوغۇل دېگەننىڭ قولى يېتىدۇ؟ (زوربخان نۆۋىدىن چىقىپ كېتىدۇ.)
زوربخان: سىلىنى ساقلىتىپ قويدۇمۇ، شائىيۇم. نۇرۇمنىڭ بىر نەرسىلىرىنى جايلاپ يولغا سالايلى دەۋاتىمىز
شائىيۇ: ياخشى - ياخشى، بوپتۇ، ئەللىكبېشىنىڭ مويلىق مېنىڭ ئېتىم بار، مەن كېتىۋېرەي، نۇر ئارقامدا بارسىمۇ بولىدۇ. خوش ئەمسە، تۇرۇپ قالسىلا.
زوربخان: نۇزىتىپ قويايي، (شائىيۇ بىلەن زوربخان تالا تەرەپ چىقىدۇ. نۇرۇم باغ ئارقىسىدا شازادىخان ئاھانىڭ ئەۋجىسىگە ناخشا ئېيتىدۇ.)

مەن كېتەر بولدۇم يارىم،
ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي.

مېھرىبان يار قالدى دەپ،
چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي.

(غۇنچەم بىر تال غۇنچىسى بار قىزىلگۈلنى تۇتقان ھالدا ئۆيدىن ناخشا ئېيتىپ چىقىدۇ).

قۇرغۇيۇم ئۇچتى قولۇمدىن،
قايدا مېھماندۇر بۇگۈن.
دەخلى بەرمەكلار يارىمغا،
كۆڭلى پەرىشاندۇر بۈگۈن.

(قاشانىڭ يېنىغا كېلىپ يىراقتا كۆز تىكىدۇ، پەردە چۈشىدۇ.)

ئىككىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

شائىيۇنىڭ مەھەللە ئىچىدىكى ھويلىسى. سەھنىنىڭ سول تەرىپىدە تۈۋرۈك ۋە ياغاچلىرى ئويما نەقىش بىلەن زىننەتلەنگەن پېشايۋان بىلەن بىرقانچە ئۆينىڭ ئىشىك - پەنجىرىلىرى كۆرۈنىدۇ. سەھنىنىڭ ئوڭ تەرەپ يۇقىرىسىدا شاپتۇللۇق، تۆۋەنرەكتە يىراقتىن بېدە بېسىلغان لاپاس كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئارقا تەرەپتە تېرەكلىك بوستان. ھويلىدا بىر تۈپ قېرى قارىياغاچ. ۋاقىت كۈز (ئەگەر ئىمكانىيەت بولسا، سەھنە مەي بولۇپ پىشقان ئۈزۈملۈك بارلىق بولىدۇ). شائىيۇ بىلەن شەرۋان ئاغىچا سۆھبەت قىلىشىۋاتىدۇ.

شەرۋان: ياق-ياق بولدى، تولا ئاغزىمنى ئاچماي ئولتۇرسۇن.
شائىيۇ: ھە، نېمانچە چىچاڭشىپ كەتتىڭ؟
شەرۋان: ھوي قايسى ئاغزىلىرى بىلەن شۇ گەپنى قىلدىلا؟
شائىيۇ: بىر ئەرگە تۆت خوتۇن راۋا. ھازىر مەندە بولسا

ئاران ئىككى خوتۇنغۇ؟

شەرۋان: بايتوقايدىكىنى نەگە يوشۇرىدىلا، مېنى ھېچنېمە بىلە
دۇ دەيدىكەنلا - دە، يەرنىڭ تېگىدە يىلان كۆشىگ
بىلىمەن مەن.

شائىيۇ: كىم دېدى ساڭا؟ يوق گەپ.

شەرۋان: يوق گەپ ئىمىش، ئەمسە نېمىشقا ئالتە كۈندە
قاترايلا ئۇياققا؟

شائىيۇ: ئەگەر شۇنداق بولغاندىمۇ تېخى تۆتكە يەتمەيدىغ

شەرۋان: ئون ئىككىگە يېتىپتىغۇ؟ توققۇز قىز ئېلىپ قوي
بېرىپتىلا، ھازىر ئەمىرلىرىدە ئۇچ خوتۇن، ئەم
ئىنساپ قىلىش كېرەك. ساقالغا ئاق كىرگەندىمۇ ھەۋ
قىلمۇ ھېرەمدۇ كىشى.

شائىيۇ: ساقالنىڭ ئاقارغانلىقىغا قارىما، سەن (كۆكسىگە بار
لىرى بىلەن نوقۇپ) كۆكۈلگە قارا، كۆكۈلگە! بىزنى
كۆكلىمىز تېخى يىگىرمە ياش يىگىتنىڭ كۆكلى
چاپچىپ تۇرۇپتۇ. مەسىلەن، ھويلىدا يۈرگەن خور
قاراپ باق، شۇ جېنىدا مۇشتەك تۇرۇپ، ئون نەچ
مېكىيانىنى ئارقىسىدىن ئەگەشتۈرۈۋاپتۇ. مانا شۇنداق
خۇراز دېسەڭ بولىدۇ، بىزنى.

شەرۋان: ئۇ دېگەن توخۇ، سىلە دېگەن ئادەم.

شائىيۇ: ھە، مانا قارا، مەن تاغدەك ئادەم تۇرۇپ توخۇچا
بولالمايمەنمۇ؟ توققۇز قىز ئېلىپ قويۇۋەتكەن بول
ئون بولۇپ كەتسۇن، ئەمرىمدە ئۇچ خوتۇن بولغ
بولسا، تۆت بولۇپ كەتسۇن، ھېسابقىمۇ توپتو
بولىدىكەن.

شەرۋان: ياق، ئەمدى مەن يول قويالمايمەن، بۇرۇنقى خوتۇ
لىرىدەك كەلسە - كەلمەس زېدى پەس يەرنىڭ قىز
ئەمەسمەن، يا بولمىسا سەرالىق ئەمەسمەن، مەنچە

شەھەردە چوڭ بولغان بەگ ئەۋلادىمەن. ھېلىمۇ گەپ قىلماي تۇرسام مېنىڭ ئۇستۇمگە ئىككىنى ئالدىلىغۇ. بۇنىڭدىن ئارتۇق چىدالمايمەن. ياشلىقىم، قىزىل گۈل دەك چىرايىم مۇشۇ سەرايى - قىيامەتتە خازان بولۇپ كېتىپ باردۇ.

شاھيۇ: بوپتۇ، بايتوقايدىكىنىڭ خېتىنى بېرىۋېتەي، ئۆزۈڭ ئىگە بولۇپ غۇنچەمنى ئېلىپ بەر. ساڭا ئالتۇن قاداق ئېلىپ بېرەي. سېنىڭ بۇرۇنقى ئالتۇن بىلەزۈكۈڭ يېنىڭ بولۇپ قاپتۇ. ئىككى سەرئالتۇندا بىلەزۈك سوقتۇرۇپ بېرەي.

شەرۋان: ئالتۇن جابدۇق، تاۋار توقىلار يېتىپ ئاشىدۇ. خالىسام يەنە ساڭىدىكى ئاشلىق، تاغدىكى مالنى ساتقۇزۇپ ئېلىۋېرىمەن. ئەمدى مېنىڭ ئۇنداق نەرسىلەرگە ئالدىنىۋېرىدىغان ۋاقتىم ئۆتۈپ كەتتى. ھازىر نېمە قىلىشىمنى ئۆزۈم ياخشى بىلىمەن. مۇشۇ مال - مۈلۈك ۋە نەچچە يۈز خولۇق يەر - زېمىنغا مەنمۇ ئىگە، مەنمۇ خوجايىن.

شاھيۇ مانا ئۆزۈڭ ئېيتىۋاتىسەن، مال - مۈلۈك دېگەنىنى بىر ياقتىن خەجلەۋەرسە تۈگەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن بىر ياقتىن توپلاپ، بىر ياقتىن خەجلەش كېرەك. مېنىڭ دېگىنىم زوربىخانىنىڭ بېغى مۇشۇ مەھەللىدە بىرلا باغ. شۇنى ئۆزىمىزگە قارىتىۋېلىشىمىز كېرەك. ئۇ خوتۇن ھازىر ئېغىر ئاغرىق، بەربىر ساقىيالمايدۇ. ئەگەرقىزى بىزنىڭ قولىمىزدا بولسا، قۇلدەك ئىشلىتىسەن. بېغىمۇ بىزنىڭ مۈلكىمىزگە قوشۇلىدۇ ئەمەسمۇ، نېمىشقا مېنىڭ پىلانلىرىمنىڭ تېگىگە يەتمەيسەن؟

شەرۋان: پىلانلىرىنىڭ تېگىنى ئوبدان بىلىمەن، بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى يېقىتىش.

شاھيۇ: ھەببەللى، مانا شۇ، ئەقىللىك خوتۇن - دە، سەن.

شەرۋان: ئۇ پىلاننى باشقىچىرەك يول بىلەنمۇ ئەمەلگە تا
غىلى بولىدۇ.
شائىيۇ: مەسىلەن قانداق، قايسى يول بىلەن؟
شەرۋان: غۇنچىنى كۆندەشلىككە ئەمەس، كىلىنلىككە دەپ ق
چۈشۈرىمىز. ئىش تېخىمۇ ئاسان بولىدۇ.
شائىيۇ: (بىر ئاز جىم) مانا قارا، ماگەپنى .....
شەرۋان: ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتىغۇ، نېمە گەپنى؟
شائىيۇ: مېنىڭ كۆڭلۈم چۈشۈپ قالغان بولسا، دۇرۇس بو
دۇ، بۇنى قانداق قىلىسەن؟
شەرۋان: كىمنى كۆرسە چۈشۈپ بېرىدىغان قانداق سارىڭ كۆ
كەن ئۇ؟!
شائىيۇ: بولدى ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە، ئۇنى ئويلىشىپ كۆرىم
شەرۋان: ئويلىشىپ كۆرىدىغان ھېچنېمىسى يوق. كۆڭلۈم
پۈتكۈلۈم دېگەن گەپلىرى مەشەدە قالسۇن. سىلىمۇ ئېغ
لىرىغا ئىگە بولسىلا، قالغان ئىشنى ئۆزۈم جايلايمە
شائىيۇ: خوش، شۇنداق قىلىپ مېنىڭ تەلىپىمگە كۆنمىدىڭ
ھازىرچە يېپىق قازان يېپىقلىقچە قالسۇن. ئەمدى
بۇ يەردە يەنە بىر مەسىلە بار. نۇر بۇ ئىشىغا پۈتۈ
شىدۇ. نۇر بىلەن غۇنچە بىر - بىرىنى ئۆلگۈدەك ياخشى
كۆرىدۇ. زورىخانمۇ قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى. بۇنى
قانداق قىلىسەن؟
شەرۋان: شۇ قاپىقى يامان گادايغىمۇ قارامدۇ كىشى، غۇنچىدەك
قىزىنىڭ ئۇنداق يالاڭغىداقلارغا زايە كېتىشىنى بېشى
ئەقلى بار ھەرقانداق كىشى بىلمەمدۇ؟
شائىيۇ: توغرا، بىزلا غۇنچىنى سېيىتقا ئېلىپ بېرىمىز دېسەك
يۇرت مۆتىۋەرلىرى ئەلۋەتتە بىزنىڭ گېپىمىزنى
قىلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ھەر ھالدا، غۇنچىنى سېيى
قا نىكاھ قىلغۇچە نۇرغا ئۇقتۇرماسلىق كېرەك. نىكا

بولغاندىن كېيىن خوتۇن كىشى دېگەن ئەركىشىنىڭ قۇلى. بىراۋنىڭ ئەمرىگە ئۆتۈپ بولغان خوتۇنغا پالان - پۇستان دەپ ئېغىز ئاچقان ئادەمنىڭ تىلى كۆيىدۇ. (مەشرەپ كىرىدۇ).

مەشرەپ: ئاكا! باست ئەللىكبېشى شائىيۇكام بىلەن كۆرۈشەتتىم دەپ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ.

شائىيۇ: قىچقار، مەيەرگە كىرسۇن. (مەشرەپ چىقىدۇ، شەرۋان ئۆيگە كىرىدۇ، ئەللىكبېشى كىرىپ سالاملىشىدۇ.)

باست: بىمەنە بىر ۋاقىتتا كېلىپ سىلىنى بىئارام قىلىپ قويدۇمۇ نېمە شائىيۇكا.

شائىيۇ: ئەجەب سىپايە بولۇپ كېتىپسىنا باست، ئولتۇر. سېنىڭ پات - پات كېلىپ تۇرغىنىڭ ياخشى. قۇرۇق كەلمەيسەن - دە، ئەلۋەتتە.

باست: بىراق بۇ قېتىم قۇرۇق كېلىپ قالدۇق - تە، شائىيۇكا، شۇنىڭ ئۈچۈن بىمەنە كېلىپ ئاۋارە قىلغىنىمغا ئەپۇ سورايمەن.

شائىيۇ: مۇغەمبەرلىك قىلما. ھاشىم باينىڭ مۇزىسىنى يوغانلا بىر كالىغا ئايلاندۇرۇپ بەرگىنىڭ ئۈچۈن خېلى بىر نېمە ئاپسەنغۇ؟

باست: پاھ، ئۇ پىششىق مىڭ تاغار گەپ قىلىپ يۈرۈپ ئاران 12 تەڭگە بەردى.

شائىيۇ: بىزنىڭ نېسۋىمىز قېنى، چىقار.

باست: خەۋەرلىرى بار. لوزۇڭلارنى مېھمان قىلىمەن دەپ بىرمۇنچە قەرزدار بولۇپ قالدۇق. ئەمدى بىرەر قېتىم كەڭچىلىك قىلىلا - دە، يەنە بىر قېتىمدا تەڭشۈپتەرمىز.

شائىيۇ: سەن ھارامزادىمۇ بىزگە پايدا بەرمەيدىغان بولدۇڭ، تاپقىنىڭنى لوزۇڭ بەگلەرگە يېگۈزسەن.

باست: لوزۇك بەگلەرگە يېقىن بولۇۋالغىنىم سىلىگىمۇ زىم
بولماس. باشقا ئەللىكبېشىلارغا قارىغاندا مەن سا
ھەر مەنپەئەت يەتكۈزىمەن دېسىلە.

شاگىيۇ ئارپا - بېدە پۇلىدىن خېلى توغرىلىغانسەن؟

باست: بىز ناھايىتى ئىككى تەگكىدىنلا تۇتۇۋالدۇق، دېقانلا
بىرخو ئارپا، يۇز باغ بېدە ئۇچۇن تۆت تەگگە
تارقىتىپ بەردۇق.

شاگىيۇ: باشقا ئەللىكبېشىلار ئۇچ تەگگىدىن تارقىتىپ، ق
تەگگىنى ئۆزلىرى ئاپتىغۇ؟

باست: بىزنىڭ قول ئاستىمىزدا بىر كۆكەم بار. شۇنـ
چاتاق چىقىرىشى بىلەن بۇ قېتىم شۇنداق بولۇپ ق
دى. ھۆكۈمەت بىر خو ئارپا، يۇز باغ بېدە ئۇچـ
12 تەگگە بېرىپتۇدەك، قالغىنى كىمنىڭ يانچۇقـ
چۈشۈپ كەتتى. ھەممىنى بەرسۇن دەپ تۇرۇۋالدى.

شاگىيۇ: سەن ھۆكۈمەت ئىشىغا نېمە ئارىلىشىسەن دەپ ت
قامچىلاش كېرەك، ئۆزۈگىمغۇ لاتىدەك بىرنېمىكەنـ
ئونبېشىلىرىگغا باغلىتىپ مەيەرگە ھەيدەپ كەلـ
بولمامدۇ. قارىياغاچقا ئېسىپ ئەدىبىنى بېرەتتىم مۇ
پىقىنىڭ، شۇنداق ئوتقۇيرۇقلارنىڭ جاجىسىنى بېرد
يۇرىكىنى مۇجۇپ قويمىسا، باشقا مۇتىھەملەرمۇ ئەدە
كېتىدۇ. قارا تېخى ئۇيالماي كىمنىڭ يانچۇقـ
چۈشۈپ كەتتى دېگىنىنى.

باست: تەپتارتماي شۇنداق دەيدۇ، قارىسىلا.

شاگىيۇ: مەن شاگىيۇلۇقنى ئالغۇچە ئاز چىقىم تارتتىمۇ؟ ئوردـ
چاي قۇيۇپ، قانچە يامبۇ، قانچە مونەك پۇللار چىقـ
كەتتى.

باست: دارىن، لوزۇك بەگلەرگە تارتۇق قىلغان ئات، يامبۇلار
چۈ دېسىلە.

شائيۇ: مە ماما، مېنىڭ شۇنچە كەتكەن چىقىملىرىمنى يۇرت تۆلىمەي كىم تۆلەيتتى؟

باست: شۇنداق بولماي، يۇرتنىڭ گەدىنىدىكى قەرز - دە ئۇ.

شائيۇ: ئەمدىزە ئارپا، بېدىگە چىققان 12 تەڭگىنىڭ 6 تەڭگىسىنى ئېلىپ، يۇرتقا چېچىلىدىغان يۇز تەڭگە سېلىقىنى يۇز ئەللىك تەڭگە قىلىپ، بىرىنىڭ دەۋاسىنى پۈتكۈزۈپ ئۇنىڭدىن ئېلىپ تۆلىمىسەم، دېۋە يېرىدىن پۈتكۈزۈۋالمەنمۇ ھەققىمنى.

باست: بەللى - بەللى، قالتىس گەپ قىلدىڭىز - دە، شائيۇكا. تېگىگە يەتمەيدۇ بەغەرەزلەر.

شائيۇ: توختاپ تۇر، ئۇنداق بەغەرەزلەرگە مەن ئۆزۈمنىڭ كىم ئىكەنلىكىمنى تونۇتۇپ قويمسام قانداق شائيۇ بولۇپ تۇرىمەن.

باست: ھەببەللى، بۇرنىنىڭ بېزىنى ئېلىش كېرەك خۇمسىلارنىڭ. جانابلىرىدەك يۇرت كاتتىلىرىغا بەھۇرمەتلىك قىلىپ ئارقىسىدىن كوتۇلداپ يۈرگەن نېمىلەر بىزنى ئەلۋەتتە كۆزگە ئىلمايدۇ - دە. يەنە ياقۇپ دېگەن بىر قاغدالما بار. ئۇ كۈنى ھارۋا سېلىقىدىن چۈشكەن 20 تەڭگىنى بەرگۈچە بىرمۇنچە ئەزۈمۈپ ئونبېشىغا يېنىپتۇ. قىشتا كۆمۈر سەيسىگە ھارۋىسىنى قوشقىلى ئۇنماي بىر مۇنچە كۆكەمىلىك قىلدى. ئۇمۇ ئازنىباقىدىن ئۆگىنىۋاتىدۇ. زادى شۇنداق يامان نەرسىلەرنىڭ ھەددىدىن ئېشىشىغا سەۋەبچى يەنە ئاشۇ ئازنىباقى، ئۇنىڭ گەپدانلىقىچۇ.

شائيۇ: تېخى مېنىڭ سىم ئورنىغان قامچامنىڭ ئاچچىقىنى تېتىمغان مۇتىھەملەر - دە، ياقۇپ دېگەن نېمىسىگە ئىشىنىپ شۇنداق يوغان سۆزلەيدىكەن، يا باي بولۇپ قالدىمۇ ئۇ؟

باست: نەدە يۈرۈپ باي بولۇپ قالىدۇ؟ ئۆزىنىڭ شۇنداق

بەغەزلىكەندىن چاپىنى تىزىدىن ئاشماي، گادايلىرى
كېتىپ بارىدۇ. ئىككى پارچە يېرى بار ئىدى، ب
پارچىسىنى سېتىپ ئالۋاڭ تۆلەپتۇ.

شاگىۇ: ئەمسە، نېمىگە يوغان سۆزلەيدىكەن ئۇ رودۇپاي؟

باست: بىر ئات ھارۋىسى بار. ئۇنى ھۆركىرەتكەن شۇمكە

شاگىۇ: ھە ... توختاپ تۇرسۇن كۆرىمىز. بۇنى قويۇپ
بۇگۈن سېنىڭ ھېچ بىر پايدا چىقىدىغان گەپ
يوقمۇ؟

باست: (يالغان كۈلۈپ) بۇگۈن بولمىسا ئەتە بولىدۇ دې
پايدا نەگە قېچىپ قوتۇلىدۇ سىلىدىن. ئىشقىلىپ خ
ئاشلىقىنى ئېلىپ بولسۇن. ساتسا پۇل بولىدىغان
سىلەر مەھەللىدە كۆپەيسۇن. ئاندىن بىر ۋاراقى مۇڭ
قىلمايمىزمۇ. (قولىنى ئايلاندۇرۇپ، يانچۇق
كۆرسىتىدۇ).

شاگىۇ: ھە، شۇنداق بولسۇن - دە، قورۇق گەپ قولاقنا خ
ياقمايدۇ.

باست: خاتىرجەم بولسىلا، باستنى ئەللىكبېشى قىلغ
ئەجەب ئوبدان بوپتىكەن دەپ قالسىلا. (ئورنى
تۇرىدۇ.)

شاگىۇ: نەگە ئالدىرايسەن، ئولتۇر، ئۆيدە پولۇ پىشۇاتىدۇ

باست: ۋاي ئېسىمدىن چىقىپ كېتىپتا.

شاگىۇ: ھە، ھە ئونتۇپ قاپسەن - دە، قېنى، نېمەگەپ ئۇ

باست: ياق، پايدىلىق ئەمەس قورۇق گەپ، ھاشىم باينىڭ
راسا يايلاۋنىڭ قىمىزى كەپتىكەن، ئەمدى ئىكى
چىنىدىن ئىچىپ تۇرۇۋىدۇق، مەزىنىڭ قوچىچ
بولۇپ دېسە، بولۇپ دەپ مېنى زورلىنىڭكىگە باش
باردى.

شاگىۇ: خوش، نېمە بوپتۇ ئۇ يەردە؟

باست: ئۇ خوتۇن سەكراتقا چۈشۈپ قاپتۇ. قىزى نۇرۇمنى قىچقىرىپ بېرىكلار، ئاپام ۋەسىيەتلىرىم بارئىدى، دەپ نەچچە قېتىم سورىدى، شۇنىڭغا تارتىشۋاتىدۇ، دەپ يىغلايدىكەن. مەزىن، ھەرقايسىلىرى ئەللىكبەشىمىز بولغاندىن كېيىن شائىيۇمغا بېرىپ ئېيتسىلا، نۇرۇمغا ئۇچ-تۆت كۈنلۈك رۇخسەت بەرسە، كېلىپ مومايغا ئىگە بولۇپ، تۆپىدە تۇرسا ياخشى بولىدۇ، قىزى بولسا يالغۇز دەپ مېنى بۇ يەرگە ئەۋەتكەنىدى.

شائىيۇ: بارالمايدۇ، ھازىر خانىمان ۋاقتىدا نۇرنىڭ بەشىنى قاشلىغىلىمۇ چولىسى يوق، بېرىپ ئېيت، بىز ئىگە.

باست: ماقۇل، ماقۇل، شائىيۇكام ئۆزى ئىگە بولىدىكەن. غەم قىلمىسۇن دەيمەن (ماڭىدۇ).

شائىيۇ: توختىغىنا باست، ساڭا بىر ھەسلىھەتىمىز بار. زوربۇخان-نىڭ قىزىنى بىزنىڭ سېپىتقا ئېلىپ بەرسەك دەپ شەرۋان بىلەن مەسلىھەتلەشكەنىدۇق.

باست: ۋاھ، ناھايىتى ياخشى گەپ ئىكەنغۇ، تەلىيى بارقىز ئىكەن، سىلىگىلا كېلىن بولسا، بېشى ئاسمانغا تاقىشىدۇ - دە.

شائىيۇ: لېكىن ئۇ خوتۇن قىزىنى نۇرغا بەرمەكچى، ۋەسىيىتىمۇ شۇ تۇغرۇلۇق بولۇشى كېرەك. يەنە ساڭا ئۇقتۇرۇپ قويدىغان بىر نەرسە نۇر بىلەن غۇنچە بىر - بىردىگە ئاشىق - مەشۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن زوربۇخانىنىڭ ئۆلۈم مەرىكىسىدە جامائەت ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ، قىزىنىڭ بېشىنى باغلۇپلىش كېرەك، غۇنچىنى بىزنىڭ ئىگىدارچىلىقىمىزغا تاپشۇرۇش كېرەك. سەنمۇ مۇشۇنىڭغا كۈچ چىقارساڭ بولىدۇ.

باست: ئەلۋەتتە جېنىمىز پىدا - دە، بىزنىڭ.

شائىيۇ: ئانداق بولسا، بىز بۇنى نۇرغا ئۇقتۇرمايمىز.

باست: بولىدۇ - بولىدۇ. بىراق، قولاقتىن - قولاققا
لىنىپ بىرەدە يۇقىرىقى جاگزىغا يېتىپ قالار
شاگىرت: مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قانداق قىلىش كېرەك؟ (شە
ئۆيدىن چىقىدۇ.)
شەرۋان: شۇنىڭغىمۇ باش قاتۇرامدۇ؟
باست: شەرۋانەم سىز ئاڭلاپ تۇرۇپتىكەنسىز - دە.
شەرۋان: يايلاۋدىكى ئاتلاردىن 3 - 4 نى ئەكىلىمىز دەۋاتا
لمىغۇ. نۇرنى شۇنىڭغا چىقارمامدىلا.
شاگىرت: ئەقلىمگە كەلمەپتا، نۇرنى قىچقارت.
شەرۋان: ئۇ بۇگۈن مۇشۇ باغدىلا قۇراي ئۇرۇۋاتىدۇ.
تەرەپكە بېرىپ مەشرەپنى چاقىرىدۇ. سىرتتىن مەش
نىڭ «مە، مەدە نېمە دەيسىز» دېگەن ئاۋازى ئا
نىدۇ. شەرۋان «نۇرنى قىچقىرىۋەت» دەپ بۇيرۇيد
باست: شەرۋان ئاغىچا ناھايىتى تەدبىرلىك - تە.
شاگىرت: ئالدىدا شۇنداق دەپ قويساڭ خىدىرى ئېشىپلا كېتى
باست: ئۆزىڭمۇ، ئاغىچىلىق قالتىس يارىشىدۇ جۇمۇ.
باشقا ئاغىچىلىرى شەرۋانەمنىڭ ئالدىدا بىر ئېغ
سۆزمۇ قىلالمايدىغۇ دەيمەن؟
شاگىرت: بولدى ئاغزىڭنى يۇم. (نۇر قولىدا ئورغاق، تەرلىگ
ھالدا كىرىدۇ.) قورايىنى ئورۇپ بولدۇڭمۇ؟
نۇرۇم: ياق، تېخى يېرىمىنى ئورۇپ بولدۇم.
شەرۋان: نېمانچە ئاستا، چاپسان ئوزساڭ بولمامدۇ؟
نۇرۇم: تورغاي چوڭ چىللىغاندا كېلىپ ئورۇشقا باشلىغانىد
مۇشۇ ۋاغقىچە دەم ئالماي ئورۇۋاتىمەنغۇ. سەككە
خولۇق باغنىڭ ئەتراپىدىكى قورايغۇ، ئۇنى «سۇپ
دەپلا يىغىۋېتىدىغان جادۇگەر ئەمەسمەن.
شاگىرت: تەنە گەپنى ئۆگەنمەي، نانىنى ھالالاپ يېيىشنى ئۆگ
نىش كېرەك نۇر.

باست: هالال ئىش دېگەن ياخشى. ئىشلەپ بىراۋنىڭ بىر بۇردا نېنىنى ئېلىپ يېمەك ئاسان ئەمەس.
نۇرۇم: ئەمدى سىلەرگە نېمە قىلىپ بېرىمەن بولىدىكەن - تاڭ.
شائىيۇ: نېمە ئىش قىلىپ بېرىمەن دەپ چاڭگۇڭ تۇردۇڭ. ئۇسسۇل ئۆيناپ بەرمەيسەن - دە، ئىشلەپ بېرىسەن.
نۇرۇم: يازىچە قىلغان ئىشلارغا قاراپ گەپ قىلايلى (لاپاسنى كۆرسىتىدۇ.) ئاشۇ لاپاستىكى ئونبەش مىڭ باغ بېدەنى كىم ئورۇپ ئەكىلىپ باستى، بۇ كۆز يەتمەس ئېتىزلارنىڭ بۇغداي، تېرىقلىرىنى كىملەر ئوردى، كىم ئۆستۈردى، قوش ھەيدەش، كەتمەن چېپىش، ئوماق ئورۇش، ھارۋا ھەيدەش — مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇسسۇل ئۆينىشىمۇ شائىيۇكا، تېخى مۇشۇ تاغ - تاغ بولۇپ دۆۋىلەنگەن ئاشلىق باغلىرىنى بىز تېپىپ ئالمىدىغاندىمىز؟ تاڭ سەھەردە تۇرۇپ، ئەل ياتقۇچە ئىشلىگەنلىكىمىز يەنە سىلەرنى قانائەتلەندۈرمىگەن بولسا، ھېسابىمىزنى بېرىڭ. چىقىپ كېتەيلى.
باست: ياق - ياق، ئاندىق توقۇمىنى قارىمىغا ئالما، شائىيۇكام سېنى ئىشقا پىشىۇن، ياخشى ئادەم بولسۇن دەيدۇ - دە.
شەرۋان: ۋاي - ۋۇي چىقىپ كېتىمەن دەپ بىزنى قورقۇتماقچىمۇ سەن؟ ساڭا ئوخشاش پايتىمىسنى تەتۈر ئوردىغاندىن كۆرمىگى ئىش تاپالماي يۈرىدۇ.
نۇرۇم: بولدى شەرۋانبەك، سىز زەھىرىگىزنى سالمىسىڭىزمۇ شائىيۇكامنىڭ گېپى يېتىدۇ.
شەرۋان: ھوي، سېسىق گەپنى نەدىن ئۆگەندىڭ؟!
نۇرۇم: سىلەردىن.
شائىيۇ: بولدى، بىمەنە گەپنى قويۇش!
باست: گەپنى تەگسەڭ تېرىق بولىدۇ، قىلمىدىغان ئىشنى مىڭ

گەپنى قىلايلى.

شاگىرت: نۇر، سەن ھازىر يايلاققا ماڭ. جاڭزىدىن چىقىرىۋەتكەن ئاتلاردىن تۆتنى ئەكىلىپ، مەيەردىكى ئاتلار بىلەن بىللە تۇلۇققا قوشۇڭلار. ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ باردۇ. خاماننى جىددىلىتىش كېرەك.

نۇرۇم: بىزمۇ ئادەمدە، قىڭغىر گەپ قىلماي تۇزلا گەپ قىلسا ئاڭلاۋېرىمىز.

شاگىرت: بولدى، تاكاللاشماي بېرىۋەر.

نۇرۇم: قايسى ئات بىلەن چىقىمەن؟

شاگىرت جاڭزىدىكى تورۇق ئاتنى مىن.

شەرۋان: قوزىدىن 3 - 4 نى ھەيدىگەچ كەلسۇن.

باست: ھەببەللى، قېمىز ئالغاچ چۈشىدۇ - دە.

شاگىرت: (نۇرۇمغا) ھېلىقى ساۋدان دېگەن قازاقىقا دەپ قوي، قىمىز - قوزىلارنى ئۆزى يەتكۈزۈپ بېرىشۇن. ئاندىن كېيىن بالىسى، ئېتى نېمىدا؟

نۇرۇم: ئامانتاي.

شاگىرت: ئامانتاي كېلىپ، خامانغا قارىشىپ بېرىشۇن، ھۆرت - پۆرت دېسە، چىقىرىۋېتىپ باشقا مالچى ئالىمەن دەيدۇ، دەپ ئېيىت. (نۇرۇم بېشىنى مەنىلىك لىڭشىتىپ چىقىپ كېتىدۇ.)

شەرۋان: مۇشۇ دۆيۈزنىڭ قاپىقىدىن ھەر بالا كېلىدۇ. (باستقا) ئەيمەنمەي قىلىۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلىدىڭىزمۇ؟

باست: ئەزەلدىنلا بۇلارنىڭ ئۇرۇقى گەدەنىكەش.

شەرۋان: (شاگىرتقا قاراپ) بۇنى نېمىشقا قويۇپ بېرىدىكەن تاڭ. مالاينىمۇ ئەركىلەتكەن بارمۇ، مېتىكچە بولسا، ئۇرۇپ - ئۇرۇپ كېسىم - كېچمكىنى سالىدۇرۇۋېلىپ ھەيدىۋېتىمەن.

شاگىرت: خوتۇن كىشى دېگەننىڭ «چىچى ئۇزۇن، ئەقلى قىسقا»

دېگەن راست كەپتە. ئۇنىڭ ئۆزى ھارام بولغان بىلەن كۈچى ھالال ئەمەسمۇ. ھەيدۇپتىپ، ئۇنىڭ قىلمۇاتقان شۇنچە نۇرغۇن ئىشىنى سەن قىلامسەن؟ ھەيدەش كېرەك بولسا، كۈچى تەگمەيدىغان مەشرەپ دېگەن رودۇپاينى ھەيدەش كېرەك.

شەرۋان: ۋاييەي، مەشرەپ ھەممىدىن دېدىلغۇ، باشقىسى بىزنىڭ ئىشىمىزغا شۇنچىلىك كۆيۈنسە بولاتتىغۇ. (مەشرەپ كىرىدۇ.)

مەشرەپ: مەزمۇن زورىخان تۇڭەپ قالدى، شائىيۇكامغا ئېيتىپ قوي دەيدۇ.

شائىيۇ: ئۆزى قېنى؟

مەشرەپ: كەتتى.

شائىيۇ: كەتتى؟

مەشرەپ: نۇرۇم كەلمىسە بولمايدۇ دەپ، قىزى يىغلاۋاتىدۇ، ئۇنىڭ غىمۇ دەپ قوي دەيدۇ.

شائىيۇ: بولدى، سېنىڭ ئىشىڭ بولمىسۇن، باغدىكى قورايىنى ئورۇپ تۇر. (مەشرەپ قاراپ تۇرىدۇ.) چىق جۇگۇ، نېمە بېزىرىپ تۇرسەن! (مەشرەپ باغقا چىقىدۇ.) زورىخاننىڭ بىر كۈنلۈك مەرىكىسىگە مەن پۇل خەجلىشىم كېرەك. (باستقا) سەن ئاخىرەتلىك نەرسىلىرىنى ئېلىشقا ياردەم قىل.

باست: بولىدۇ، بىز تەييار.

شەرۋان: خەجلەنگەن پۇلنى كەم يازدۇرۇپ قويمىسلا، جىق - جىق كۆرسىتىپ (بويىنى سوزۇپ) يۇرتنىڭ سەمىگە سېلىپ قويسىلا.

شائىيۇ: سەن ئۆگەتمىسەڭمۇ بىز ئۇنى ئۇنتۇرۇۋەتمەيمىزغۇ.

شەرۋان: سىلىنىڭ ئوستىلىقلىرىمۇ چاغلىق.

باست: تېخىچىلا شائىيۇكامنى ئۇقمايدىكەنسىز - دە. شەرۋان

ئاغچا، يېكەندە بۇرۇت ئالمدۇ دەڭە ئاكسىز.

شائيۇ: بىز مۇنچىلىك ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمىسەك شۇنچە تەئەل لۇقنى قانداق تاپتۇق. تۆت تامنىڭ ئىچىدە ئول تۇرۇۋېلىپ، بىزنىڭ چاققانلىقىمىزنى تازا كۆرمىگەن - دە.

باست: توغرا! (شائيۇنىڭ مۇرىسىگە قېقىپ) شائيۇكاملار بۇركۇت - تە بۇركۇت. قامىغان يېرىنى يولۇۋالمدۇ.

شەرۋان: «ئەرنى ئەر قىلغان خۇتۇن» دەيدۇ.

شائيۇ: بولدى، تولا ماختانما. (باست بىلەن شائيو تالا تەرەپكە، شەرۋان ئۆي تەرەپكە كېتىدۇ، سېيىت كىرىدۇ.)

سېيىت: (ئاق تۇخۇمنى چىشىغا چېكىپ) پاھ!..... تاش ئىكەن - دە بۇ، ھېلىغۇ ئوتتۇز تۇخۇمكەن، يۈز تۇخۇمغا تېگىشىمەن دەپ تۇرۇۋالسىمۇ ئالاتتىم - دە، بۇنى. (پىياز - نىڭ شۆپۈكىدە قىزارتىلغان يەنە بىر تۇخۇمنى چىشىغا چېكىپ) مۇشۇ داڭلىق تۇخۇم ئەمەسمىدى، پوك - پوك قىلىدۇ بۇ. مۇشۇنىمۇ ئوتتۇز تۇخۇمغا ئالغان - دە، مەن. مۇشۇنداق تۇخۇمنىڭ ئىككى يۈزنىڭ ئۈچ پايىنى كىنى ئورۇۋالسەن دېسىمۇ قورقماي چېكىشۈېرىمەن، كېھ - كېھ (بۇرنى خارتىلدايدۇ) ئەمدى پۇتۇن مەھەللىدە بۇنىڭغا تۇخۇم چىقمايدۇ - دە. (باغ تەرەپكە بېرىپ) مەشرەپ، ھاي مەشرەپ ..... (مەشرەپ ئورغاق كۆتۈرۈپ كىرىدۇ.) ما تۇخۇمنى چىشىڭغا چېكىپ باققىنا. (مەشرەپ چىشىغا چېكىدۇ.) ئوتتۇز تۇخۇمغا تېگىشىۋالدىم.

مەشرەپ: ۋاي نېمانچە قىممەت؟

سېيىت: ئۆمرۈڭدە مۇشۇنداق قاتتىق تۇخۇمنى كۆرگەنمىدىڭ؟

مەشرەپ: ئالدىنىپسەن ئەخمەق، شۇنىڭغىمۇ خۇش بولدۇڭمۇ، بۇنىڭدىن ئاۋۇ تۇخۇمىڭ قاتتىق.

سېيىت: سەن سارالا نېمىنى بىلسەن، چىشىڭنى سۇندۇرۇۋې-

تىدىغانىدەك تۇرۇلىۋاتىدىغۇ. بەش يۈزگە يېتىدۇ دېگىنە بۇ.

مەشرەپ: يوغان گەپ دېگەن بىر تېيىن، كەل سوقۇشتۇرۇپ كۆرىمىز. قىزىلى مەن بولاي.

سېيت: بولدى مە! (قىزارغان تۇخۇمنى مەشرەپكە بېرىپ) سەن تۇتە، مەن تۇرىمەن.

مەشرەپ: بەش يۈزگە يارايدىغان تۇخۇم بولغاندىن كېيىن سەن تۇتە.

سېيت: ياق، ياق. سەن تۇتسەن.

مەشرەپ: ئاغزىڭدا دېگەن بىلەن مۇشۇنداق چىدىماس بايۇمچچە - دە، سەن.

سېيت: ماڭ - ماڭ. مەن تۇرىمەن. بولمىسا سەن تىرنىبقىڭنى پاتۇرۇۋېتىسەن.

مەشرەپ: تۇرە. (تۇخۇمنى سىقىمداپ تۇتۇپ بېرىدۇ)

سېيت: نەرىگە تۇرىمەن، يوغان تۇت.

مەشرەپ: چىدىماس، مانا تۇر. (تۇخۇمنى ئېچىۋىراق تۇتىدۇ، سېيت ئاستا - ئاستا تۇرىدۇ.) قاتتىق تۇر! قورقۇنچاق. (سېيت قاتتىقراق بىرنى تۇرۇش بىلەن تۇخۇمى سۇنىدۇ). ھە مانا بەش يۈزگە يارايدىغان تۇخۇمىڭ پېقىش بولدى.

سېيت: دۆيۈز سارىڭ! كەم - كەم (بۇرنى خارتىلدايدۇ). تىرنىقىڭنى پاتۇرۇۋالدىڭ.

مەشرەپ: ھەي چىدىماس، مۇشۇ بىر بوش تۇخۇمنى ئوتتۇز تۇخۇمغ تېگىشۇالدىڭما. ئاناڭنىڭ بەرگەن پۇلىنى شۇنداق قىلىپ تۇگىتىسەن - دە سەن ماڭقا.

سېيت: ھوي خۇمسى، نېمە ماڭقا دەيسەن، يالاڭغىداق قەلەندەر.

مەشرەپ: تەييار پۇلنىمۇ جايلاپ خەجلىيەلمەي، ساپ خەقىقە ئوتتۇرۇپ كېلىسەن.

سېيىت: (مۇشتۇمىنى تۇرۇپ) بىزنى قويۇپ قولۇمغا بىلەزۈك قىلمۇالمەن خۇمسى، سېنى ھازىر.

مەشرەپ: پاھ قالتىس گاڭگۇك جۇمۇ سەن، سېيىت، نوچى، مېنى ئۇرىمەن دېگۈچە بۇرنۇڭنى ئېرتىۋالغىنا ماڭقا.

سېيىت: (يۇگۈرۈپ بېرىپ بىر كالتەك كۈتۈرۈپ كېلىدۇ) بىزنى قويۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىمەن. (شەرۋان چىقىدۇ.)

شەرۋان: ۋاي خۇدايىمەي، قانداق قىلارمەن. ھوي نېمە بولدۇك سېيىتجان. (تۇتۇۋالىدۇ.)

مەشرەپ: ھە، بايۋەچچە.

سېيىت: قويۇپ بەر، ئۆلتۈرۈۋېتىپ خۇنىڭ تۆلەيمەن. (مەيدىسىگە ئۇرىدۇ.) ئۆزۈم تۆلەيمەن.

مەشرەپ: ئەركە تايتاك بايۋەچچە قويۇپ بەرسە نېمە قىلالايسەنكىن، ھوي سېيىت نوچى، سەن خەقنىڭ كاتەكلىرىدىن ئوغرىلاپ كېلىپ سويۇپ يەيدىغان توخۇ ئەمەسمەن.

شەرۋان: بولدى - بولدى قويۇش.

سېيىت: سەن بۇنى قويۇپ بېرىپ ئەركە قىلمۇالدىڭ، مالاي دېگەن مالايلىقنى قىلمامدۇ؟

شەرۋان: نېمە قىلدى بۇ ساڭا شۇنچە؟

سېيىت: ئاغزىنى يامان قىلمۇاتىدۇ.

شەرۋان: بولدى خاپا بولما، مەن جاجىسىنى بېرىمەن. سەن شەھەرگە كىرىپ يېڭى تىكتۇرگەن كىيىملىرىڭنى ئېلىپ چىق. مېنىڭ دۇخاۋا چاپىنىم پۇتكەن بولسا ئالغاچ چىق. يۇگۇر، جەزەن تېپىڭنى يېتىلەپ كەل. مەشرەپ توقۇپ بەرسۇن، جۇگۇ. (مەشرەپكە قاپىقىنى تۇرگەن بولۇپ) ھوي، سەن ئۇ ئىقا قورای ئورماي بۇ يەردە لاغايلاپ يۈرىسەن. تاياق يېگىڭ كەلدىمۇھە؟ (سېيىت باغ تەرەپكە كېتىدۇ.) مەشرەپ، سەن

شائيۇكالك بىلەن سېيىتجانلارنىڭ چىشىغا تولا تەگمە. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىۋەرسەڭ سىرىمسزنى پاش قىلىپ قويىسەن. مەن بۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئالدىدا سېنى تىللاپ، جونۇپ قويىمەن. خوش، بىلە مەپتىمەن دەپ تۇرىۋەر. ئۆزۈڭ بىلىسەنغۇ، مەن سېنى ھېچكىمگە ئۇرغۇزمايمەن. (يالغان جىلۋىلىنىپ) ئانداق بولغاندىن كېيىن، ئۇن چىقارماي يۇرىۋەر. قالغىنىنى ئۆزۈمىز بىلىمىز.

مەشرەپ: ئەزىرايىل خۇدا سىزنى دەپلا يۇرىمىز - دە. سىزنىڭ ناۋاتتەك شېرىن سۆزلىرىڭىزنى دېمىسەك، دوزاختەك بۇ ھويلىدا بىزگە ھەر كۈنى تىل - ئاھانەت.

شەرۋان: سەن مېنىڭ گېپىمدىنلا چىقمىساڭ ھەممە مۇراد - مەقسەتلىرىڭگە يەتكۈزىمەن.

مەشرەپ: سىز نېمە دېسىڭىز مەن تەييار دەۋاتىمەنغۇ.

شەرۋان: ئانداق بولسا، سېيىتنىڭ تېيىنى توقۇپ بېرىپ، ۋاي ئۇكام مەن سېنى ئوبدان كۆرىمەن دەپ پەپىلەپ شەھەرگە يولغا سالى، كېيىن ساڭا دەيدىغان بىر گېپىم بار، (باغقا قاراپ) ئەنە سېيىتجان كېلىۋاتىدۇ. (شەرۋان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ.)

مەشرەپ: نېمە گېپى باردۇ؟ گەپلىرىگە قارىغاندا مېنىمۇ راستلا ياخشى كۆرىدۇ، ئىشقىلىپ مېنىڭ سۆزۈمدىنلا چىقمىساڭ مۇرادىڭغا يېتىسەن دەيدىغۇ. پەرى - پەرى دېيىشىدۇ، مەنغۇ پەرىنى كۆرمىدىم. شائىيۇنىڭ ئۆيگە كېلىپ بەزمە قىلغانلارنىڭ ئاغزىدىنلا ئاڭلىدىم. پەرى دېگەن ھەر قانچە بولسا، مۇشۇ شەرۋان ئاغىچىلىك چىرايلىمقتۇ...(سېيىپ كىرىدۇ).

سېيىت: جەرەن، تايىنى لاپاسقا باغلاپ قويدۇم. توقۇپ بەرگىن.

مەشرەپ: كۆمۈش ئېگەر - جابدۇقلىرىڭ بىلەن مەخمەل كۆرپەڭ

مى سېلىپ، راسا يالتىرىتىۋېتىمەن. شەھەرگە كىرگەندە غادىيىپ ئولتۇرۇپ كېتىسەن - دەپ سېيىتجان.

سېيىت: ئاپام ئەدىبىگنى بەرگەنگە ئوخشايدۇ - ھە، خېلى چۆچۈپ قاپسەن.

مەشرەپ: ئاپاڭ پۈتۈن مەھەللىدىكى خوتۇنلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىدىغان ئاغچا تۇرسا، مېنى ئاياپ قويمايدۇ. بالامغا تېگىشىمسەن دەپ ئاللا - تووا مىنى چىقاردى.

سېيىت: سېنى شۇنداق قىلىش كېرەك، بۇرنۇڭنىڭ بېزىنى ئالسا بولىدۇ.

مەشرەپ: سېيىتجان، بولدى ئەمدى مېنى تىللىما، مەن سانا بىر خۇش خەۋەر ئېيتايمۇ؟

سېيىت: ئېيت، نىمە خۇش خەۋەر ئۇ؟

مەشرەپ: چاچلىرى قۇندۇز، كۆزلىرى يۇلتۇز، قېشى بەرگى قەلەمياقتەك، مەڭزى قىپقىزىل ئانارداەك، قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىنى سانا ئېلىپ بەرمەكچى.

سېيىت: ئاشۇ غۇنچەكنىما؟ كۆتەر ئۇ نەمەڭنى.

مەشرەپ: غۇنچەم قالتىس بالىدە. (سېيىتنىڭ مەيدىسىدىكى شال تاقلارنى تاتىلاپ) ئەمدى ئۆيلىنىدىغان يېگىت بولغاندىن كېيىن، كىيىملىرىڭنى شالتاق قىلمای ئۆزۈڭنى تۈزەپ يۈرسەڭ بولىدۇ. بولمىسا خوتۇنۇڭ كۆڭلۈڭسىز بولۇپ قالىدۇ، مەن بۇگۈن سېنىڭ جەرەن يورغانىنى شۇنداق كېلىشتۇرۇپ توقۇپ بېرەيكى، قىزلار بۇ قەيەرنىڭ شاھزادىسىكىن دەپ قالىشۇن. (باغقا ماڭىدۇ.)

سېيىت: مەن ئۇنداق تېگى پەس گادايىنىڭ قىزىنى ئالاتتىمۇ، ئادەمنىڭ مەقسىتىنى ئۇقمايدىغان نەمىلەرگەن - دەپ بۇ بالىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى تاپىدىغان ئاتا - ئانىلار قانداق ئادەملەردۇ، مەن ئۆيلىنىمەن دېدىمۇ؟ بىزنىڭ تەڭتۇش ئاغىنىلەر ئۆيلىنىشتىن خەۋىرى يوق ئويناپ يۈرىدىغۇ

قېخى، ئۆيلىگۈسى كېلىپ كەتكەن بولسا، قېنى چىدىسا مېنىڭ دېگەن يېرىمىدىن ئېلىپ بەرسۇن. شەھەردە ئاپامنىڭ جەمەتلىرىنىڭ ئارىسىدا نى-نى قىزلار بار. مەن ئالسام شۇلاردىن بىرىنى ئالىمەن. دۇردۇنىدىن كۆڭلەك كىيىدىغان، ئالتۇن كۆل قادايدىغان، بىلىكى ماموقتەك يۇمشاق قىزلاردىن ئالمايزە، چىت كۆڭلەك كىيىپ، پەرەڭ ياغلىق سالىدىغان ئاپتاپتا كۆيۈپ كەتكەن سەھرالىق غۇنچەكىنى ئالاتتىممۇ. (مەشرەپ كىرىدۇ.)

مەشرەپ: سېيىتجان! جۇرە كۆرۈپ باق، تاراپ - سىلاپ پارقىرىتىپ ئۆكسىرىنى پاخپايتىپ، پادىشاھنىڭ تاجسىدەك قىلىۋەتتىم. جۇرە كۆرۈپ رەھمەت ئېيتسەن. (مەشرەپ سېيىتنى يېتىلەپ ئېلىپ كېتىدۇ، شەرۋان ئالتۇن قاداق، ئالتۇن گۈلى بار بۆك كىيىپ ياسىنىپ چىقىدۇ).

شەرۋان: (كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى تارتىپ قاراپ) مۇشۇ كۆڭلەكسم ئۆزۈمگە خېلى يارىشىدۇ، بىراق، پېتى چۈشكەندەكمۇ نېمە؟ ھەرقانچە يوغان بولغان بىلەن بىر ئادەم ھەممە يېقىنى كۆرگىلى بولمايدىكەن، ئەمدى يەنە چوڭ بىر تاش ئەينەك ئالدۇرۇپ ئىككى تامغا قويسام كىيىملەرنىڭ ياراشقان - ياراشمىغانلىقى ھەممە يېقىندىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. (باغ تەرەپكە بېرىپ) مەشرەپ، ھوي مەشرەپ. (مەشرەپ كىرىدۇ.)

مەشرەپ: خوش ھەدە.

شەرۋان: سېيىتنى يولغا سالدىڭمۇ؟

مەشرەپ: ھەئە، تازا خۇش قىلىۋەتتىم ئۇنى.

شەرۋان: ئۆزۈڭمۇ ئەقىللىك سەن. ئۇنداق بولسىچۇ سەن چاپسان بېرىپ، ھاشىمباينىڭ دۇكىنىدىن چاي ئېلىپ كەل. شائىرۇكاملار شەھەرگە كەتتى، شەرۋان ئاغىچام

پۇلىنى ئۇلار چىققاندا بېرىمىز دەيدۇ دېگىن.

مەشرەپ: سىزنېمە دېسىڭىز مەن ماقۇل دەيدىكەنمەن. سىز بىزنى كەمستىددىكەنسىز.

شەرۋان: مەن نېمە دېسەم ماقۇل دېسەڭ ھەرگىز كەمستمەيمەن.

مەشرەپ: ماقۇل - ماقۇل دەۋېرىمەنمۇ؟

شەرۋان: كاژلىق قىلماي بېرىپ كەل دېگەندىن كېيىن بېرىپ كەل. (مەشرەپنىڭ مۇرىسىدىن ئىتتىرىدۇ. مەشرەپ مەجبۇرىي چىقىپ كېتىدۇ.) بۇ بىزەكمۇ قىلتاقتىن باش تارتىشقا باشلىدى، ئەمدى بۇنىڭغا باشقىراق بىر نۇقتا لازىم بولۇپ قالدى - دە. (پەردە چۈشىدۇ).

ئىككىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ئاردىدىن بىرنەچچە ۋاقىت ئۆتكەن، يەنە ئىككىنچى پەردىكى كۆرۈنۈش غۇنچەم پىشايۋاندا ئولتۇرۇپ مۇڭلىنىپ ناخشا ئېيتىدۇ.

ئوما ئورنىدىن كۆندە،
تالمامدۇ بىلەكلەرىڭ.
مەن يادىڭغا يەتكەندە،
كۆيىمەمدۇ يۈرەكلەرىڭ.

بارايلى دېمەپمىدۇق،
يانايلى دېمەپمىدۇق.
شەرتىمىز قىزىل ئالما،
چىشلەشىپ يېمەپمىدۇق.

(ئىككى تىزىنى قۇچاقلاپ ئىڭىكىنى تىزىغا قويىدۇ. ئاردىدىن كېيىن پاتەمخان ئىككى چىلەك سۇتنى تالا

تەرەپتىن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ).

پاتەمخان: جېنىم قىزىم، يەنە شۇمشىيىپ ئولتۇرۇپسەنغۇ. ئاھ ئۇرنۇمرسەك كېسەل تېپىۋالسەن.

غۇنچەم: (ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ) پاتىمىدە، دېمىسىلمۇ يۈرەك-نىڭ تېگى زېدە بولۇپ كەتتى.

پاتەمخان: (ئولتۇرۇپ غۇنچەمنىڭ چېكە چېچىنى تۈزەپ قويىدۇ) ئازىلاپ بىز تەرەپلەرگە بېرىپ، كۆڭلۈڭنى كۆتۈرۈپ كەلسەك بولماسمىدى؟

غۇنچەم: ۋاييەي پاتىمىدە، جاڭزىلارغا بېرىش مايماقتا تۇرسۇن، باغقا چىقىپ سەل يوقاپ كەتسەم كەينىمدىن يوچە-لەردەك ماڕىشىپ يۈرىدىغان بولدى. بۇ ھازازۇللار.

پاتەمخان: تووا! سەن بۇلارنىڭ سېتىۋالغان قۇلمىدىڭ؟

غۇنچەم: خۇددى تورغا چۈشكەن بىر قۇشقا ئوخشايمەن. يۈرت چوڭلىرى دېگەنلەرنىڭ بىرىمۇ بىزنىڭ گېپىمىزنى قىلمايدۇ. جېنىم پاتىمىدە، مەشرەپ ئاكامنىڭ قىلىپ يۈرگەن ئىشلىرىنى قاراڭا!

پاتەمخان: ھە، ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ؟

غۇنچەم: بىزنىڭ ئارقىمىزدىن پايلاقچىلىق قىلىپ يۈرىدۇ. ئوغ-لىڭىز بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ئاغرىتىپ بىر نەچچە ئېغىز گەپ قىلىپ قويىڭىز بولاتتى.

پاتەمخان: شۇ، مەنمۇ ئۇنىڭ بەگ، ئاغىچاملارنىڭ ناغرىسىغا ئۇسسۇل ئويناپىدىغان بولۇپ قالغانلىقىنى خېلىدىن بېرى سېزىپ يۈرەتتىم. ئەمدىزە، سەن يېتىملارنىڭ زىيىنىغا ئايلىنىپ قالمىغىن دە، جۇۋايىنىمەك، توختاپتۇر، مەن ئۇنىڭغا شۇنداق گەپ قىلايكى، كەمبەغەلنىڭ قايىشى كەمبەغەل بولماي، سىلەرنى ئاھ - زارغا قويۇشقا شېرىك بولـ-مىدىغان بولسا، مېنىڭ ئۇنداق بالام يوق. (ئەتراپقا ئەندىشە بىلەن قارىۋېلىپ، ئاستا سىرلىق ئاھاڭ بىلەن)

ئۇنىڭ بېشىنچۇ مۇشۇ جادۇگەر شەرۋان ئاغىچا ئايلاندۇرۇپ قويدى. ھەم بىلەمسەن! (بېشىنى لىڭشىتىدۇ.)

غۇنچەم: راست ئېيتىدىلا، ھازازۇلنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ. نۇرۇم شەرۋاننىڭ نېمە ئىش تۇتۇۋاتقىنىنى ئۇقتىمۇ؟

پاتەمخان: ئۇقتى، مەن بۇ يەردە بولغان يوشۇرۇن مەسلىھەتلەرنىڭ ھەممىسىنى دەپ بەردىم. ئۇ سېنى تولا پۇچۇلانماي ئاز كۈن سەۋر قىلىپ تۇرسۇن، 3 — 4 كۈنلۈك ئىشىمىز قالدى. مەنمۇ تىنچ ياتقىنىم يوق دەيدۇ.

غۇنچەم: نېمىشقا تۇڭىسەيدىغاندۇ بۇ ئىشلار.

پاتەمخان: ۋايىيەي، 7 — 8 يەردىكى تاغدەك خامانلارنى ئېلىپ بولۇش ئاسانمۇ، «خامان ئالماق شەھەر ئالماق» دەپ تەكەن. جاڭزىنىڭ قورۇسىدا نان يېقىپ، كالا سېغىپ، چاي قاينىتىپلا مېنىڭمۇ جۇلۇقۇم چىقىپ كەتتى (كۆڭلىمىڭدىكى يىرتىلىپ كەتكەن ئېتىكىنى كۆرسىتىدۇ). كاشكى شۇنچە ھوسۇل ئالغاندىن كېيىن، مەن ماۋۇ ئىككى — ئۈچ تاغار ئاشلىقنى سېتىپ كىيىم - كېچەك قىلىپ دېسىچۇ.

غۇنچەم: ئۆلۈكتىن ئۆپكە سوراپتۇ، ئەسكى تامدىن قوقاق دەپتىكەن، بۇ تويمىغۇرلاردىن ئاشلىق سورىغۇچە، ئىشلىگەن ھەقلىرىنى ئالغاندا كىيىم كىيەلا.

پاتەمخان: مەشرەپنى يىللىققا ئالدۇق، سەن خوتۇن كىشى بولغاندىن كېيىن يېگىنىڭ ئۇچۇن ئىشلىسەڭمۇ بولىدۇ، دەپ بەش — ئالتە يىل بولدى، ماڭابىر ياماق بەرمەيدۇ بۇلار.

غۇنچەم: شۇنىڭ ئۇچۇن مەن تويمىغۇر دەيمەن - دە بۇ بايلارنى.

پاتەمخان: راست ئېيتىسەن غۇنچەم. كۆلدە كۆمەچ بولۇپ، كېچە - كۈندۈز شۇنچە ئىشلەپ بەرسەم يەنە يا خېنىم رازى

ئەمەس، يا بېگىم. (ئورنىدىن تۇرۇپ) مەن چاپسانراق بېرىپ، نۇرۇملارغا چاي قاينىتىپ بېرەي. يەنە ئاغىچا خېنىم كۆرۈپ قېلىپ، بۇ يەردە كەچكىچە ئۆزىنى ئاشلىتىپ، ئوچىسىنى توتقۇزمىسۇن.

غۇنچەم: بۇگۈن نۇرۇم قايسى خاماندا ئىشلەۋاتىدىغاندۇ؟

پاتەمخان: نۇر، تۇرغان، شائىيۇمنىڭ مالچىسىنىڭ ئوغلى ئامانتاي ئۆچى يۇقىرىقى يەردىكىخاماندا چەش قىلىنغان بۇغداينى توشۇۋاتىدۇ. (پەس ئاھاڭدا) ئۇلارچۇ بىر - بىرى بىلەن سىرداش بولۇپ قاپتۇ. ھەممىسە سېنىڭ قايغۇڭنى يەپ يۈرىدۇ (ماڭمدۇ.)

غۇنچەم: پاتىمىدە، نۇرۇم ۋاقىت تېپىپ ماڭا بىر يولۇقۇپ كەتسۇن، خاپا بولماي دەپ قويسىلا.

پاتەمخان: بولىدۇ، خاتىرجەم بول (چىقىپ كېتىدۇ. غۇنچەم خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا، شەرۋان ئۆيقۇدىن ئويغانغان قىياپەتتە ئەسنەپ ئىچكىرىدىن چىقىدۇ).

شەرۋان: (چېلەكلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈپ) ئۇ لالما خوتۇن ئۆزى قېنى؟

غۇنچەم: جاڭزىغا قايتىپ كەتتى.

شەرۋان: شۇنچىۋالا كالىدىن چىققان سۈتنىڭ ھەممىسى مۇشۇمكىن؟

غۇنچەم: سىلەرنىڭ كالىلىرىڭلارنىڭ سۈتىنى مەن نەدىن بىلەي؟

شەرۋان: (تەنە قىلىپ) ۋاي نازۇكەي، بۇرۇن بىلمىگەن بولسىڭىز، ئەمدى بىلىپ قالارسىز.

غۇنچەم: مەن بۇ يەردە تۇرمايمەن.

شەرۋان: نەدە تۇرىسەن؟

غۇنچەم: ئۆز ئۆيۈمگە كېتىمەن.

شەرۋان: (زاڭلىق كۈلكە بىلەن كۈلۈپ) چۆچۈرىنى خام سانىپە يۇرۇپسەن. مەن ساڭا ياخشىلىقچە ئېيتىپ قويايە

نۇرنى ئېسىگدىن چىقىرىۋەت، ئەمدى مۇشۇ ئۆينىڭ ئادىمى بولسەن. كىرىپىدەك ئۇگۇلۇۋالماستىن يۈگۈرۈپ يۇرۇپ ئىشلەپ، مۇشۇ ئۆينىڭ بىر پارچە نېنىنى هالال لاپ يېيىشنى ئۆگەنگىنىڭ ياخشى.

غۇنچەم: سىلەرمۇ سانىماي سەككىز دېمەڭلار! مەن هېچ قاچان سىلەرنىڭ دېگىنىڭلارغا كۆنمەيمەن.

شەرۋان: دۆنى كۆندۇرىدىغان ئۆي بۇ. سەن نەگە بارالايسەن؟

غۇنچەم: مەن ئۆز ئۆيۈمگە بارالايمەن. بېغىمدا ئەركىن يۈرۈپ ئىشلەپ ئۆزۈمنىڭ نېنىنى يېيەلەيمەن.

شەرۋان: ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يۈرۈپسەن.

غۇنچەم: مەن سىلەرگە سېتىلىپ كەتكەن قۇل ئەمەس.

شەرۋان: نېسىمە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ قويسەن. (ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

غۇنچەم: سېنىڭ ئۇ ماڭقا بايۇمچىچەڭگە ئۆلۈكۈمۇ تەگمەس. نۇرۇمنىڭ بېشى ئامان بولسا، مېنى سەن زالىمنىڭ ئالدىدا سارغايتىپ، قۇل قىلىپ قويماس. (ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ) خۇدايىم، بىزنى ئۆز ئۆيىسىزدە ئاتا - ئانىلىرىمىزنىڭ چىرىغىنى يېقىپ، شۇنداق چىرايلىق بېغىمىزدا خۇشال - خۇرام بىللە ئىشلەپ ئۆتكۈزۈشكە يەتكۈزەر. (يەنە هەسرەتكە چۆمىدۇ. شەرۋان قولىدا مۆهۈرلۈك خەت كۆتۈرۈپ چىقىدۇ).

شەرۋان: مانا ماۋۇ تىلىڭدىن بەرگەن هۆججەتنى ئوقۇ. (سۇنىدۇ.)

غۇنچەم: سىلمەيمەن.

شەرۋان: هە راست. سەن سەهرالىق خەت تونۇتتۇڭمۇ، قۇلاق سال ئوقۇپ بېرىمەن. (كۆرەڭلىك بىلەن ئوقۇيدۇ).

تىل خەت

تارىخىي مىجرىيە 1332 - يىل ماهى شەبانىنىڭ 24 - كۈنى ئەرىدى. مەنكى سندىق ئاخۇنۇمنىڭ قىزى غۇنچەم

يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ئالدىدا ئۆز تىلىمىدىن ئوشبۇ ھۇججەتنى بېرىمەن. ئانام زوردىخانىنىڭ ئۆلۈم مەركىسىگە يۇرت ئاتىمىز ئۆمەر شاگىيۇم تەرىپىدىن 330 تەڭگە خىراجەت قىلىندى ۋە يەنە يەتتە لەزىرى ئۇچۇن 125 تەڭگە خىراجەت قىلىندى. شۇبۇ پۇللار بەدىلىگە ئاتا - ئانامدىن قالغان ئۆي - جاي ۋە بېغىمنى شاگىيۇ ئاكامغا رەھنە تەرىقىسىدە تەسەررۇپ قىلىشقا تاپشۇرۇپ مەن. بۇ قەرزلىرىمنى تامامەن تۆلەپ بولغۇچە شاگىيۇ ئاكامنىڭ ۋەسلىگىدە بولۇپ، كۆرسەتكەن يولى بىلەن ماڭمەن. ئىجازەتسىز ھېچقايىاقا كەتمەيمەن (خەتنىڭ ئايىغىدىكى مۇھۇر ۋە قويۇلغان قوللارنى كۆرسىتىپ) مانا بۇ ئۆزۈڭنىڭ قولى، مانا خاتىپ ئاخۇنۇم، ھاشىم بايلارنىڭ گۇۋاھلىق تامغىلىرى، مانا ئەلەم ئاخۇننىڭ تەستىقلىغان مۇھۇرى. سەن ئاللىقاچان بىزنىڭ ئىخ تىبارىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەن. (سىرتتىن سېيىت بىلەن باستىنىڭ پاراڭ سىلىپ كىرىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ).

باست: سېيىتجان تېيىڭنىڭ يورغىسى قالتىسكەن جۇمۇ، مېنىڭ ئىتىم يۇرتۇپ يېتەلمىدى - دە.

سېيىت: بۇنى مەن تېخى بولۇشىغا قويۇپ بەرمىدىم. ئەگەر راسا يورغىسىغا سالىدىغان بولسام خېلى - خېلى ئاتلىرىڭ چېپىپ يېتەلمەيدۇ. مەشرەپ، ۋا مەشرەپ! (مەشرەپ باغ تەرەپتىن چىقىدۇ).

مەشرەپ: سېيىتجانلار شەھەردىن چىقىپتۇ - دە. (تالا تەرەپكە ماڭىدۇ، غۇنچەم ئۆي تەرەپكە ماڭغاندا)

شەرۋان: ھوي ئاسماندىن چۈشكەن كۆك ئونچاق، ماۋۇ سۇتلەرنى ئەكىرىپ پىشۇرۇپ قوي. (غۇنچەم قايتىپ كىلىپ چىلەكنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. باست بىلەن سېيىت قامچا تۇتقان ھالدا كىرىدۇ. سېيىت

غاج - غاج قىلىپ تۇرىدىغان ئۆتۈك كىيىۋالغان، ئۇ كۆرەڭلىك بىلەن ئارقىسىغا قارايدۇ).

سېيىت: ھوي مەشرەپ، مېنىڭ تېيىمنى ئېگىزرەك سوۋۇتۇپ قوي.

شەرۋان: (كۆلۈمسىرەپ، باستقا قاراپ) پاھ سېيىتجاننى يىگىت قىلىۋېتىپسىلەرغۇ.

سېيىت: ئادەمنى زادىلىق قىلمىغىنا ھوي.

شەرۋان: (سېيىتنىڭ سۆسەر تۇمىقىنى ئېلىپ كۆرۈپ) دېگەندەك تىنكىپتۇ - دە، بۇنى.

باست: ئۆتۈكنى دېمەمسىز. شەھەرنىڭ كوچىلىرىدا غاچىلدىتىپ مېڭىۋىدى ھەممىسى قارىشىپ قالدى.

شەرۋان: ھېكىم، بەكنىڭ ئوغلىمكىن دېدى - دە، ئۇلار.

باست: سېيىتجان ماڭا رەھمەت ئېيتسا بولىدۇ. ۋاشىنچى، مۇزدۇز بىلەن تۇماقچى ئوتتۇرىسىدا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئۆتۈكۈمنىڭ جۇلۇقى چىقىپ كەتتى.

شەرۋان: ھە...ھە، رەھمەت ئېيتسا بولىدۇ. ھەممىز بۇنىڭ يولىدا پاي - پېتەك بولۇپ كەتتۇق.

سېيىت: ۋاي - ۋۇي، (بىر پۇتىنى ئالدىغىراق چىقىرىپ، قولى بىلەن چاپىنىنى تارتىپ) گادايمۇ كىيەلەيدىغان بۇ كىيىملىرىڭگە ھەممىڭ مىننەت قىلىشىپ كەتتىڭغۇ.

شەرۋان: مىننەت قىلغان بولامدىكەن، قورغۇيدەك بىر يىگىت بولۇپ قالغىنىڭغا ھەممە كىشىنىڭ مەستلىكى كېلىۋاتىدۇ، بىز تېخى ساڭا دادامنىڭكىدەك بۆرە جۇۋا تىكتۇرۇپ بېرىمىز. سەن ئىمە ئويلاپ يۈرسەن. بىز تاپقان ھەممە دۇنيانى سېنىڭ ئۈچۈن يىغىۋاتىمىز.

باست: شۇنداق بولماي، بىر تال ئوغۇل - دە. (سېيىتقا قاراپ) ئاپاڭ بىلەن دادامنىڭ سۆزىدىن چىقمىساڭ ھەممىگە سەن خوجايىن - دە، سېيىتجان.

سېيىت: بولدى - بولدى، يەنە قولاق - مېڭەمنى يېگىلى تۇر-

دۇللارغۇ. (ئۆتۈكنى غاچىلدىتىپ تالا تەرەپكە كېتىدۇ).

شەرۋان: (باست تەرەپكە بېشىنى سلكىپ) نېمە دەيدۇ، ماقۇل بولدىمۇ؟

باست: شۇنچە گەپ قىلدىم، ھېچ يېقىن كەلمەيدىغۇ.

شەرۋان: زادى نېمە دەيدۇ؟

باست: دادام شەھەردىن ئۆيلەپ قويمەن دەپتىكەن. ھەممىنى قىلىپ يۈرگەن ئاپام، مەن كەمبەغەلنىڭ يېتىم قىزىنى ئېلىپ، يۇرت ئىچىدە قانداق بېشىمنى كۆتۈرۈپ يۈرىمەن، دەپلا تۇرىدۇ.

شەرۋان: ئۇنىڭ بۇ سۆزىغۇ بىردىنبىر توغرا. بۇ قىزنىڭ ھەسلى بىزگە توغرا كەلمەيدۇ. بىراق شۇنداق بىر يېرى توغرا كېلىپ قالدىكى، غۇنچىنى سېيىت ئۆزى ئەمرىگە ئالماي پەقەت بولمايدۇ.

سېيىت: ئەمدى ئۇنىمىسا، تاشنى تاياقتا تاڭمىزمۇ شەرۋان ئاغىچا.

شەرۋان: سىز ئۇنىڭغىچۇ ئاپاڭمۇ غۇنچىنى ساڭا ئۆمۈرلۈك خوتۇنلۇققا ئېلىپ بېرمەيدىكەن، بۇگۈن ئەمرىگە ئېلىپلا ئەتىسى قويۇۋەتسىمۇ مەيلى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىمىز گە مۇڭاپىق كېلىدىغان يەردىن ئۆيلەپ قويىمىز دەيدۇ، دەڭ.

باست: بولىدۇ - بولىدۇ، سېيىتجاننى ماقۇل قىلىپ بىر تون كېيدىكەنمىز - دە، شەرۋان ئاغىچا. (ماڭىدۇ).

شەرۋان: تون ئايلانسۇن.

باست: (توختاپ) سېيىتجان بىر ياقتا كېتىپ قالمىسۇن، كەچكىچە مەن ئۇنىڭ كەينىگە كىرەي. (چىقىپ كېتىدۇ. شەرۋان ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ، يىراقتىن نۇرنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ).

بىر نەچچە مەھەل بولدى،
مەن يارنى كۆرەلمىدىم.

بىللە ئويىنىشىپ ئىشلەپ،
لەۋنگە سۆيەلمىدىم.

(غۇنچەم چىقىپ تىڭشاپ، ئاستا باغ تەرەپكە ماڭىدۇ).

ئامرىقىم غۇنچەم بويۇم،
مېھرىبان چولپان كۆزۈم.
ئاھ ئۇرۇپ ھەسرەتتە سەن،
دەردىڭگە دەرمان بولمۇدۇم.

(ئۇرۇم باغ تەرەپتىن كېلىدۇ).

غۇنچەم: ئۇرۇم!

ئۇرۇم: غۇنچەم! (بىر ئاز جىم) تىنچ تۇرامسىز، ئەھۋالىڭىز ياخشىمۇ؟

غۇنچەم: بۇ يەردىكى ئەھۋالنى ئۇققانسىز؟

ئۇرۇم: پاتىمدەم ھەممىنى ئېيتىپ بەردى. سىزنىڭ مەشەكە كېلىپ قالغىنىڭىز ناھايىتى يامان بولدى.

غۇنچەم: ساختىپەز شاڭيۇ يۇرت ئالدىدا «قىزبالا دېگەن پۇتۇن بىر قورۇدا يالغۇز قالسا بولمايدۇ. ئاتىسىنىڭ ئورنىدا ئاتىدارچىلىق قىلمىسا، ئانىسىنىڭ قەرقى توشقۇچە بېزىڭكىدە تۇرۇپ تۇرسۇن» دەپ ئەكىلىۋالدى. مانا ئەمدىزە شەرۋان مېنى كېلىن قىلىپ، قۇل قىلىش ئۈچۈن 3 — 4 كۈن ئىچىدە ئوغلىغا نىكاھ قىلدۇرماقچى.

ئۇرۇم: جادۇگەر، ئۇخلاپ چۈش كۆرۈۋېتىپتۇ.

غۇنچەم: توۋا قىلدىم خۇدايىم. (ياقىسىنى تۇتىمدۇ.) سىز تېخى بۇ ئۆيدىكى ئىپلاسلىقلارنى تازا كۆرمىدىڭىز. ئۇ كۈنى شاڭيۇ بىلەن ئاغىچا ئىچكەركى سارايدا ۋارقىرىشىپ كەتتى. نېمە جېدەلكىن دەپ قولاق سالسام ئاتىدار-

چىلىق قىلىدىغان مەزگىل «تۇغلۇم تۇنىمىغاندىن كېيىن چوڭ توي قىلىپ ئۇنى شەھەردىن تۆيلەيمەن. سەن بۇنى ماڭا توقاللىققا ئېلىپ بېرىسەن» دەپ ۋاي سېلىۋېتىپتۇ. مەن بۇ ئۇياتسىزلىقلارغا قانداق چىداپمەن؟ (كۆزىدىن ياش ئاقىدۇ. نۇرۇمنىڭ ئىككى مۇرىسىنى تۇتۇپ) مەن بۇنداق ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا ھەرگىز تۇرالمايمەن. يۈرىكىم ئېزىلىپ كەتتىغۇ نۇرۇم!

نۇرۇم: (غەزەپ بىلەن) ئادەم سۆزەتلىك بۆرىلەر! (غۇنچەمنىڭ چېچىنى سىلاپ) جېنىم تېنىمدە ئېسەن بولسا، مەن سىزنى ھېچقاچان بۇ قارا نىيەتلەرنىڭ ئالدىدا خار قىلىپ قويمايمەن. مېنىڭ ئىشىمغۇ ئاياغلاشتى. بۇ كەچقۇرۇن شاگىيو بىلەن ھېسابلىشىپ ئەتە ئىككىمىز ئۆزىمىزنىڭ بېغىغا كېتىمىز.

غۇنچەم: قاراڭ نۇرۇم، بۇ يەردە يەنە بىر گەپ بار.

نۇرۇم: قانداق گەپ؟ (ھەيرانلىق بىلەن قارايدۇ)

غۇنچەم: شەرۋان «سەن بىزنىڭ ئىختىيارىمىزغا ئۆتۈپ كەتكەن. بۇ يەردىن ھېچ يەرگە كېتەلمەيسەن. باغلىرىڭمۇ بىزنىڭ ھېسابىمىزدا، مانا تىلىڭدىن بەرگەن ھۆججەتنىڭ» دەپ بىر مۆھۈرلۈك خەتتى كۆرسەتتى.

نۇرۇم: سىز شۇنداق دەپ ھۆججەت بەرگەنمۇ؟

غۇنچەم: مەن مەشەگە كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى شاگىيو يۈرت چوڭلىرىدىن 5 ـ 6 كىشىنى چاپقىرىپ، شۇلارنىڭ ئالدىدا گۆرىدە تىنچ ياتسۇن دەپ ئاپىكىزنىڭ ئۆلۈم مەزگىسى، يەتتە نەزىرىگە قىلىنغان خىراجەت ئۈچۈن بىر پارچە ھۆججەت قىلىپ قويدۇق، بارمىقىڭىزنى بېسىپ قويۇڭ دېدى، بېسىپ قويدۇم، ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ بېشىنى باغلىۋالدىغان بىر مۆھۈرلۈك

خەت بولۇپ قېلىشنى نەدىن بىلەي؟

نۇرۇم: ھۇججەتكە قانچىلىك پۇل يېزىلىپتۇ.

غۇنچەم: ئۇچيۇز نەچچە تەڭگە.

نۇرۇم: ئۇچيۇز نەچچە تەڭگە؟ يالغان!

غۇنچەم: شۇ قەرزىك ئۇچۇن بېغىك بىزگە رەھنە دەيدۇ.

نۇرۇم: سېتىلغان ئۆي - جايدۇقلارنىڭ پۇلى نەگە كېتىپتۇ؟ ھېيلىگەرلەر!... قېنى ھېسابلىشىپ كۆرەيلىچۇ!؟ شۇ چاغدا ھەممىسى ئاشكارا بولىدۇ. (باغ تەرەپتىن كەينى - كەينىدىن ئىككى چالما چۇشىدۇ. نۇر سىنە چىلاپ قاراپ) شورىدىن بىر كىشى چۇشۇۋاتىدۇ. بۇ يەردە بىر سىر بار. (غۇنچەمگە) سىز كىرىپ كېتىڭ، مەن مۆكۈپ تۇراي. (نۇر بېدە لاپىسى كۆرۈنۈپ تۇرغان تەرەپكە مۆككىلى كېتىدۇ. غۇنچەم ئاشخانىغا كىرىدۇ. ھاشىم باي قارىياغاچنىڭ دالدىسىغا كېلىپ كۆرۈنۈپ، ئۇشقىتىپ يوقاپ كېتىدۇ. شەرۋان ئۆيدىن چىقىپ باغ تەرەپكە جىلۋە قىلىپ كىرىپ كېتىدۇ. بىر ئازدىن كېيىن ۋارقىراشقان ئاۋازلار، ئىتنىڭ قاۋاشلىرى ئاڭلىنىدۇ. شەرۋان قارىياغاچنىڭ يېنىغا كەلگەندە ئارقىدىن كەلگەن نۇرغا ئېسىلىدۇ).

شەرۋان: ھوي لالما، سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈردىسەن؟ (نۇر ئىتتىرىۋېتىدۇ، شەرۋان يىقىلىدۇ). ۋىيەي - ۋىيەيە ۋاي جان ...

نۇرۇم: لالما دەپ ساڭا ئوخشاش كۆرسۈككە كىرگەن قانجۇقنا ئېيتسا بولىدۇ.

شەرۋان: تىلىڭ قۇرىغۇر، ۋاي بېشىم.

مەشرەپ: (يۈگۈرۈپ كىرىپ) نېمە بولدى، نېمە بولدى؟

شەرۋان: ھوي مەشرەپ، تۇت ماۋۇ دۆيۈزنى. (مەشرەپ نۇرنى تۇتۇشقا يېقىن ماڭغاندا، نۇر مۇشتۇمىنى تەڭلەيدۇ).

نۇرۇم: سەن نېرى تۇر ئالجىغان، بىكار تۇرۇۋېتىمەن!
مەشرەپ: (ئارقىسىغا داجىپ) ھو ... ھو ... مانىڭ پەيلىنى.
نۇرۇم: كۆردۈڭمۇ خوجايىنلىرىڭنىڭ كارامىتىنى، مانا سىرى ئاشكارا بولدى. شەرمەندىسى چىقتى. مانا قولغا چۈشتى. (دەل شۇ پەيتتە شاگىيۇ شەھەردىن دەن ھەيدىگىلى چىققان، قىلىچ ئاسقان بىر يايى بىلەن كىرىپ كېلىدۇ).
شاگىيۇ: ھە، نېمە قولغا چۈشتى، ھە، بۇ نېمە ئىش؟!
نۇرۇم: شەرمەندىلىك.
شەرۋان: (ئىككى ئالىقىنى بىلەن يۈزىنى تۇتۇپ) ۋاي شورىمەي، تىلىڭ قۇرىغۇر يۇزسىز. (تۇرۇپ شاگىيۇغا ئەرز قىلىپ) بۇنىڭ پەيلى يامان. ۋاقتىدا چىقىرىۋېتەيلى دېسە ئۇنىمايدۇ، مانا ئەھۋال، مانا شەرمەندە.
شاگىيۇ: قېنى نېمە گەپ؟
شەرۋان: قالغان - قاتقان شاپتۇللار بولسا ئالاي دەپ باغقا كىرسەم ماۋۇ يۈزى قارا مۆكۈپ تۇرۇۋېتىكەن، تۈيۈقسىز چىقىپلا ماڭا زورلۇق قىلماقچى بولدى. قاچسام قوغلاپ كېلىپ ئۇرۇۋاتىدۇ. (يىغلاپ) ھېلىمۇ ياخشى مەشرەپ كىرىپ قالدى. بولمىسا مېنى ئۆلتۈرۈۋېتەتتى.
نۇرۇم: ياتاللا - ياتاللا (ياقىسىنى تۇتىدۇ.)
شاگىيۇ: ھوي تۈزكور قىلىدىغان مۇناپىق، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟!
نۇرۇم: شاگىيۇكا، ھەقىقەتنى سۈرۈشتۈرۈپ ئىش قىلىڭ.
شەرۋان: بۇ دۆيۈز يەنە ماڭا تۆھمەت قىلىپ قۇتۇلماقچى.
نۇرۇم: ئەستاغپۇرۇللا، مانا قاراڭلار! بالا چاپلاشقا نېمە دېگەن ئۇستىلىق ھە!
شەرۋان: ھوي مەشرەپ، سەن سۆزلىگىنە.
شاگىيۇ: (مەشرەپكە) سەن نېمە كۆردۈڭ؟
مەشرەپ: ئاتقا بىدە توغراۋاتسام، ۋاراڭ - چۇرۇڭ چىقىپ

كەتتى، باغقا كىرسەم نۇر ھەدەمگە ئېسىلۋاپتۇ.

نۇرۇم: (مەشرەپنىك گېپىنى بۆلۈپ) سېتىلغان يالاقچى! (شاڭ-يۇغا قاراپ) بولدى بۇ يەردە كىشى بار، مېنى يالغۇز ئۆيگە ئەكىرىپ سوراق، ھەممىنى ئېيتىپ بېرىمەن.

شاڭيۇ: (شەرۋانغا) سەن ئۆيگە كىرىپ كەت، بۇ مۇناپىق بىلەن ئۆزۈم سۆزلىشىمەن. (شەرۋان كىرىپ كېتىدۇ). ھەي مەشرەپ سەن بېرىپ يامۇلدىن دەن تۆكمىگەنلەرنى ھەيدىگىلى كىشى چىقىپتۇ دەپ باستىنى باشلاپ كەل. (مەشرەپ چىقىدۇ) سەن ئاق ئادەم ئىكەنسەن، ئىشىك جاڭزىدا تۇرسا بۇ يەرگە نېمە دەپ كەلدىك؟

نۇرۇم: جاڭزىدا ئىشىم تۇگىدى. ئەمدى ھېسابلىشىپ ھەققىمنى ئېلىپ كېتىمىز.

شاڭيۇ: كېتىمىز، تېخى «مەن» ئەمەس «بىز» دەپ قويۇڭ، سېنىڭ مەندە ھېچ ھەققىڭ قالمىدى.

نۇرۇم: مېنىڭ يازىچە ئىشلىگەن ھەققىم نەگە كەتتى؟

شاڭيۇ: يازىچە تاماكا چېكىمەن دەپ 20 تەڭگە ئالدىڭ، ئات ئاپقاشتۇرۇپ بىر ھارۋىنى سۈندۇردۇڭ، تۆت تاغار بۇغداينى ئوغرىغا بەردىڭ، مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى گەدىنىڭدە تۇرۇپ مەندە نېمە ھەققىڭ قالماقچى؟ ھېسابلاشساڭ تۆلەيدىغان پۇلۇڭنى تەييارلاپ قوي.

نۇرۇم: ئۇقۇلدى، سىلەرنىڭ نېمە ئىش قىلىدىغىنىڭلار. چوڭ ئاپامنىڭ ھېسابىمۇ شۇنداقلا ئەپلەپ توقۇمدەك يامالغان ئىكەن - دە!

شاڭيۇ: چوڭ ئاپاڭنىڭ ھېسابىنى قويۇپ ئاۋۋال ئۆزۈڭنى بىل مۇتىھەم بۇزۇق. (مەشرەپ، باست كىرىدۇ).

نۇرۇم: شاڭيۇكا، ئاۋۋال پېشانىڭمزنى سىلىۋېتىپ ئاندىن كېيىن قىلىڭ ئۇ گەپنى.

شائيۇ: نېمە، نېمە دېدىڭ؟

نۇرۇم: (تەنە قىلىپ) جانابلىرى نېمە دېگەن بولسىلا شۇنى دېدىم.

باست: (نۇرغا) هاي ئائىنساپ تارت تىلىڭنى، بىھۇرمەتلىك قىلما.

نۇرۇم: ھۇرمەتلىك ئەللىكبېشى، ئىنساپ قىلىشنى بىزگە ئاتىدارچىلىق قىلىدىغان شائىيۇكامغا ئېيتسىڭىز ئادالەت بولىدۇ.

شائيو: (مەشرەپكە) ئىارغامچا ئەكە! (مەشرەپ «خوپ» دەپ ئاشخانىغا كىرىدۇ) مەن بۇ ھارامزادىگە ئادالەتنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ قويىمەن.

يايى: بۇرنىنىڭ بېزى ئۆسۈپ كەتكەن نېمىكەنغۇ بۇ، جاجىسىنى بېرىپ قويۇش كېرەك بۇنىڭ. (مەشرەپ ئاغامچا ئېلىپ چىقىدۇ).

شائيۇ: باغلاڭلار بۇ قارا نىيەتنى. (باست يايى بىلەن باغلاشقا تۇتۇنغاندا، نۇر يايىنى ئىتتىرىۋېتىپ، باستنى بىر مۇشت بىلەن يىقىتىۋېتىدۇ).

نۇرۇم: نېمە گۇناھىم ئۈچۈن باغلايسەن مېنى، يازىچە ئىشلەپ بەرگىنىم ئۈچۈنمۇ، ئاغىچىنىڭ شەرمەندىچىلىكىنى ئاشكارا قىلغىنىم ئۈچۈنمۇ. ياكى غۇنچەمگە قۇرغان تۇزاقلىرىڭنى يوشۇرۇش ئۈچۈنمۇ؟ ھەي شائيۇ، كىمنىڭ قارا نىيەت ئىكەنلىكى ھەقىقەت ئالدىدا، پۈتۈن خەلقىئالەم ئالدىدا ئاشكارا بولىدۇ.

شائيۇ: قورقۇنچاقلار، نېمە قاراپ تۇرىسەن، باغلا! (نۇرغا يېقىن كېلىپ قامچا سالىدۇ).

يايى: (قىلىچىنى سۇغۇرۇپ) ھەي ئوغرى، قارشىلىق قىلساڭ چاپىمەن!

نۇرۇم: كەل قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىلىش. (ھەممىسى نۇرۇمنى ئوتتۇپ باغلايدۇ)

شاگیۇ: تاپارغىن، قارىياغاچقا باغلا. (نۇرلىسى قارىياغاچقا تا-
گىدۇ.)
نۇرۇم: قولۇڭدىن كەلسە، تاسمىنىڭنى تاشلىۋەت، ھەقىقەت ئې-
گىلىدۇ، سۇنمايدۇ.
شاگیۇ: ئۇر مۇناپىقنى. (يايى نۇرۇمنى قامچىلايدۇ، ئۆيەسىن
غۇنچەم يۇگۇرۇپ چىقىدۇ.)
غۇنچەم: نۇرۇم! (يايىغا ئېسىلىۋېلىپ) ھوي جالالات، ئۇرۇپ
ئۆلتۈرۈۋېتەمسەن بىچارىنى، نېمە قىلدىڭ سىلەرگە شۇنچە.
شاگیۇ: (مەشرەپكە) ھوي، ھوي ما قىزنى ئۆيگە تارت! (مەش-
رەپ «جۇرۇك» دەپ قولىدىن تارتقانىدا غۇنچەم سىل-
كىۋېتىدۇ.)
غۇنچەم: شاگیۇ ئاتا! نۇرۇمنى قويۇۋېتىڭ. (يىغلايدۇ.)
نۇرۇم: يالۋۇرۇش ئۆلۈمدىن يامان غۇنچەم. بىزمۇ ئەنتىمىزنى
ئالمىدىغان بىر پەيت كېلىدۇ.
شاگیۇ: (غۇنچەمگە) تېز يوقال! بۇ ئۇياتسىزنىڭ يېنىغا كەلگۈچى
بولما. (مەشرەپكە) نېمە قاراپ تۇرىسەن، ئاپار ئۆيگە.
(مەشرەپ غۇنچەمنى قولىدىن تارتىپ ئۆيگە ئېلىپ
كېتىدۇ. غۇنچەم بىر ئازدىن كېيىن ئۆيدىن چىقىپ يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ تالاغا چىقىپ كېتىدۇ.)
نۇرۇم: ئۇياتسىزلىق، ناھەقلىق، تۆھمەت، خىيانەت، بۇزۇقچى-
لىقنىڭ ئۈستىلىرى، يەنە بۇ سۆزلەرنىسى باشقىلارغا
سۇۋاپ قويغان ھېيلىگەرلىكىڭلەرگە لەنەت!
شاگیۇ: ئۇر ئاغزىغا. (ئۆزى ھەم يايى قامچا بىلەن ئۇرۇشقا
باشلايلايدۇ.)
نۇرۇم: ئۇر زالىملار، قېنىمىزنى ئىچ!
باست: نۇر، تىلىڭنى تارت دەيمەن، بىكار تاياقتا ئۆلۈپ
كېتىسەن. (نۇر بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم بولۇپ

قالىدۇ. باستا شائيۇنى تۆتۈۋېلىپ). بولدى قويۇڭلار ئەمدى، ئۆلۈپ قالمىسۇن. (ئورۇش توختايدۇ.)

شائيۇ: هىم ... توختاپ تۇر، مەن سائا ئۆزۈمنى بىر تونۇتايكىن، سەن گەدەنگەش كىمگە قارشى چىققانلىقىڭنى شۇ ۋاقىتتا بىلىسەن! (باستقا) باستا، جۇگۇ سەن ماۋۇ شەنگەن يامۇلنىڭ يىگىتىگە هېلىقى ئازنىباقى بىلەن ياقۇپ دېگەن گەدەنگەشلەرنى هەيدىتىپ كەل، ماۋۇ مۇناپىقنى قوشۇپ ئۇچىنى شەنگەن يامۇلغا كىرىپ قامىتىپ قويايلى.

باست: خوپ، شائيۇكا، هازىر يەتكۈزۈپ كېلىمىز. (يايغا) زەنجىر - كويزىلىرىڭىز بارمۇ؟

يايى: ئاتىنىڭ غانجۇغىسىدا هەممىسى تەييار.

شائيۇ: لوزۇڭغىمۇ، بۇ يىگىتكىمۇ، قەدەم هەققىنى يۈرتتىن ئوبدانراق يىغىپ بەر.

باست: بىز هېچقاچان بۇلارنى رەنجىتمەيمىز - دە، (يايى بىلەن باست چىقىپ كېتىدۇ).

شائيۇ: (قولىنى ئۇرغا شىلتىپ) سەن موخونى ئۆمۈر بويى يامۇلدا چىرىتىۋەتمىسەم توختاپ تۇر. (ساراي تەرەپكە كىرىپ كېتىدۇ، قايغۇلۇق مۇزىكا چېلىنىدۇ. ئازدىن كېيىن غۇنچەم تالادىن كىرىپ، ئاشخانىدىن بىر چىنە سۇنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئېهتىيات بىلەن ئۇرنىڭ ئالدىغا بارىدۇ).

غۇنچەم: نۇرۇم، نۇرۇم بېشىڭنى كۆتۈرۈڭ. سۇ ئەكەلدىم، ئىچىڭ. (چىنىسىنى نۇرنىڭ ئاغزىغا تۇتىدۇ)

نۇرۇم: (سۇنى ئىچىپ جانلىنىپ) غۇنچەم جېنىم، كۆردىڭىزمۇ؟ مانا بۇ ئادەملەرنى تونۇپ قويۇڭ. بۇ يەردىن قېچىش كېرەك.

غۇنچەم: قاچايلى (نۇرنى يېشىكە ئۇرۇنۇپ) مەن جاڭزىغا

بىرىپ ئامانتاي بىلەن تۇرغانكامىلارغا خەۋەر قىلىپ كەلدىم. (باغ تەرەپكە قاراپ) ئەمە ئۇلارمۇ باغنىڭ شورىسىدىن چۈشۈپ كېلىۋاتىدۇ.

نۇرۇم: ناھايىتى ياخشى بوپتۇ. يامۇلغا ھەيدەپ كەتسە قۇتۇل ماق تەس بولاتتى.

غۇنچەم: (يېقىن كېلىپ قالغان ئامانتايغا) ئامانتاي مەيەرگە كەل. كاساپەتلەر ئەجەب چىڭ باغلىۋېتىپتۇ.

ئامانتاي: ياپىراي جېنىم نۇر، باي ئەكەڭ قۇرۇتۇپتۇغۇي سەنى، ئوشۇقچە جازىغىڭ نې ئىدى. (ئارغامچىنى يېشىدۇ، تۇرغان يىراقتىن ئەتراپنى بايقاپ تۇرىدۇ).

نۇرۇم: (بىلەكلىرىنى ئۇۋۇلايدۇ. ئۆي تەرەپكە نەپرەت بىلەن قاراپ) ئاغىنىلەر بىلىپ قويۇڭلار! بىزگە كىم دوستە، كىم دۇشمەن ئىكەنلىكىنى بۈگۈن بۈلار ئاپئاشكارا تونۇتتى.

ئامانتاي: چاكىيونىڭ قورلىغىن بىزدە، كۆپ تارتىقۇي، ئانا جەلى قاشقىر تارتىقان تۆرت قېتى ئوشۇن ئەكەمدى ئۆلەرشە سابادى، ئوسۇ سۇرقىيە.

غۇنچەم: قان قوسۇپ ئۆلەر ئىلاھىم.

ئامانتاي: ئەكەمە مالىنى باقتۇرۇپ مېنىدە تېگىن ئىستەتۇڭى زورلۇققۇي، بىزدەي كەدەيلەرنىڭ كىمگى كوپقۇي مۇندا.

تۇرغان: (نۇرلارغا ئاستا يېقىنلىشىپ كېلىپ) ھەي، گەپنى قويۇڭلار، ئەتراپتا ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ، ئامانتاي، نۇرنى ئاۋۇلۇڭغا باشلا.

ئامانتاي: (غۇنچەمگە قاراپ) مېناۋۇ قارىنداشىڭ قايتەمىز؟

تۇرغان: ھازىر بىللە قېچىشقا بولمايدۇ.

ئامانتاي: ئوي - باي يالغۇز تاستاپ كېتەمىزمۇ؟

تۇرغان: ئاتلارنىڭ ئورنىنى قىلىپ، كەچتە ئېلىپ كېتىمىز. غۇنچەم سىز ئۆيگە كىرىپ كېتىڭ، بىزنىڭ بۇيەرگە

كه‌لگىنىمىزنى هېچكىم سەزمىسۇن، قېنى‌ئىككىلار بىر-
بىرىڭلاردىن لەپىراق مېڭىپ شوربىدىن چىقىڭلار، مەن
يەنە ئەتراپنى بايقاپ تۇراي.

نۇرۇم: خوش غۇنچەم كۆڑۈشكۈچە ئامان بولۇڭ.

غۇنچەم: خوش نۇرۇم، مېنى بۇيەردىن چاپسانراق قوتقۇزۇپ
كېتىڭلار. (كۆزىدىن ياش تامىدۇ).

ئامانتاي: قارىنداسىم بىز سېنى جىرتقۇچنىڭ تىرناغىندا زارلى-
تىپ مۇندا تاستاپ قويمايمىز. (ئاۋۋال تۇرغان، كې-
يىن ئامانتاي بىلەن نۇرۇم باغنىڭ ئارقىسىغا كېتىدۇ.
ئاندىن تاشقىرى هويلىدا ئىتلار قاۋاپ باست بىلەن
يايى ئازنىباقى بىلەن ياقۇپنى بوينىغا زەنجىرە قولىغا
كويزا سالغان هالدا هەيدەپ كىرىدۇ).

باست: مەن شاگيۇكامنى قىچقىرىپ چىقاي. (ساراي تەرەپكە
كېتىدۇ)

ئازنىباقى: (يايىغا قاراپ) قولۇمنى ئازراق بوشتىپ قويساڭ،
يامان ئاغرىپ كەتتى.

يايى: ئۇنىڭنى چىقارما قېرى، بىكار تاياقنا ئۆلسەن.

ئازنىباقى: سەندە رەهىم دېگەن نەرسە بارمۇ، مەن قېرى ئادەم-
غۇ؟!

يايى: رەهىمنى تېخى يامۇلغا كىرگەندە كۆرسەن. (شاگيۇ
بىلەن باست ئۆيدىن چىقىدۇ)

شاگيۇ: هە، گەدەنكەشلەر، بولىدىغان ئەهۋالىڭ مۇشۇمۇ؟

ئازنىباقى: بۇ سىلىنىڭ ئىلتىپاتلىرى (قولىنى سوزۇپ كۆرسە-
تىدۇ).

شاگيۇ: رەنجىش ۋاقتىدا تاپشۇرمىغاندىن كېيىن هۆكۈمەتنىڭ
سالغان ئالۋاڭ - ياسىقىنا چاتاق چىقىرىپ يۈرت ئە-
چىدە پىتنە قىلغاندىن كېيىن مانا مۇشۇنداق بولىدۇ.

ئازنىباقى: رەهمەت شاگيۇم، سىلىنىڭ مۇنداق ئادىللىق بىلەن

يۇرت سورىغانلىرىغا.

شاگىيۇ: رەھمەت ئېيتىشقا تېخى ئالدىراپسەن، (ياقۇپقا يېقىن كېلىپ) خوش، ئات - ھارۋىسى بار يېگىت، نېمىشقا سۇ ئوغرىلىمىدىڭىز؟

ياقۇپ: سۇ ئوغرىلىغان كىمكەن؟

شاگىيۇ: نېمىشقا نۆۋەتتىكىدىن تاشقىرى سو ئاچسەن؟

ياقۇپ: سىلەرگە ئوخشاش قولى ئۇزۇنلارنىڭ نەچچە يۈز خو- لۇق يېرىگە سۇ تىنماي ئېقىۋاتسا، بىزگە ئوخشاش قولى قىسقىلارنىڭ 5 — 6 خو يېرىدىكى ئاشلىقى قۇرۇپ كېتىپ بارسا كىم چىدايدۇ؟

شاگىيۇ: قۇرۇپ كەتسۇن ساڭا ئوخشاش ئەل رەھىمنى بۇزغۇ- چى ئوغرىلارنىڭ ئاشلىقى.

ياقۇپ: ھەي شاگىيۇكا، كەمبەغەللەرنىڭ ئاشلىقى قۇرۇۋاتسا، ئۇلارنىڭ سۈيىنى قىسىپ، باشقىلارغا سېتىۋاتقان كۆكبېشى ئوغرىمۇ ياكى چاڭقاپ كەتكەن يېرى ئۈچۈن سۇ - سۇ دەپ يۈگۈرۈپ يۈرگەنلەر ئوغرى- مۇ؟ بۇنى ھەققەتلىمەمسىز؟

شاگىيۇ: ھەققەتلەيمىز. ساڭا ئوخشاش كۆك بېشىنى ئورغان نوچىلارنىمۇ ھەققەتلەيمىز.

ئازنىباقى: ياقۇپ، ساددا بولمىساڭچۇ، ئادىل بەگلىرىم مانا بىز- نى زەنجىر بىلەن ئوبدان ھەققەتلىدىڭغۇ. (قولىنى كۆتۈرۈپ، بويىنىدىكى زەنجىرنى كۆرسىتىدۇ)

يايى: ئاغزىڭنى يۇم!

شاگىيۇ: شەھەرگە ھايدا بۇ رودۇيايلارنى، ئەتە شەنگەن يا- ياموڭغا ئۆزۈم بېرىپ لوزۇگلارغا مەلۇماتنى ئۆزۈم بې- رىمەن. ئاۋۇ مۇناپىقنى قوشۇپ ھايدا. (نۇرنىڭ يوق- لۇقىنى بىلىپ قېلىپ) ھوي ئۇ قېنى؟ ... مەشرەپ، ھاي مەشرەپ. (ئەتراپنى ئاختۇرۇپ يۆگۈرۈشۈپ كېتىد- ۇ، پەردە چۈشىدۇ).

ئۆچىچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

ئۆمەر شائىيۇنىڭ ئىككىنچى پەردىدىكى ھويلىسى. كەچ كىرىپ قالغان مەزگىل. ئاسماندا چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار كۆرۈنمىدۇ. مېھمانخانىنىڭ كۈللۈك چوڭ پەنجىرىلىرىدىن چىراغ يورۇقى چۈشۈپ تۇرىدۇ. ئايۋان، پىشايۋاندىكى ئىگىز چىراغبارلار ئۈستىدە قارا چىراغلار يېقىلغان. ھويلىنىڭ بىر چېتىدە يەرگە ئويۇلغان ئوچاقتا قۇرۇق قازان ئىسقىلىق، ئۇنىڭ يېنىدىكى ئوت چۆرىسىدە ئۇچ، چۆگۈن ۋە قاينام تۇرغان بىر ساماۋۇر بولۇپ، شۇ يەردە مەشرەپ قول قوشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

ئايۋان ئىشىكى ئالدىدا ئۆمەر شائىيۇ، باست ۋە ھاشىم بايلار مەسلىنى تەلەشمەكتە.

ھاشىمباي: شۇنداق قىلىپ نۇرلارنىڭ ھېچبىر ئىز - دېرىكى بولمىدىما شائىيۇكا؟

شائىيۇ: شۇ قاچقانچە يوقالسىلا بولدىغۇ ھارامزادىلەر.

ھاشىمباي: قىز تالالىق قىلغۇچىمۇ ئۆزلىرى، ئوغۇل ئۆيلىگۈچىمۇ ئۆزلىرى بولىدىلا - دە شائىيۇكا.

شائىيۇ: باشقا گەپنى قويىلى، خوش ھاشىمباي، جامائەت بولسا يىغىلىپ بولدى.

باست: مەزىنلەرمۇ سېيىت بىلەن غۇنچەمگە ئاتا تۇتقۇزۇپ كېلىشتى.

ھاشىمباي: ئۇنداق بولسا، يىگىتلەرنى چاپسان ئېلىپ كېلىش كېرەك.

شائىيۇ: يۈگۈر باست سەن بارغىن.

باست: خوپ، ھازىر يەتكۈزۈپ كېلىمەن. (چىقىدۇ)

شائىيۇ: ھاشىمباي نىكاھلىققا قويىدىغان نەرسىلەرنى سەن قوي. (مەشرەپكە) ھەي، بەشرەپ، مېھمانلارغا يەنە بىر قا-

تار چاي قۇيۇپ چىق. (ئايۇانغا كىرىپ كېتىدۇ، مەشـ رەپ چۆگۈن كۆتۈرۈپ مېھمانخانا تەرەپكە كېتىدۇ).

هاشىمباي: جانان ھېچ كۆرۈنمەيدىغۇ. (ئىچكىرىگە بويلاپ قارايـ دۇ.) شەرۋان ئاغىچا بىلەن بۇگـۈن بىر ئۇچراشـاق بولاتـتى. (يانچۇقىدىن كىچـىك قۇتىنى ئېلىپ ناس چېكىدۇ، 3 — 4 تال ناسنى پۇركۈپ) ئاغىچا ئاخىرى بۇ تويىنى قىلىپ كەتتى ..... ئالدىغا كەلگەننى دەسـسەپ، كەينىگە كەلگەننى تېپىپ تۇرىدىغان شائىيۇنـمۇ كۆندۈردى ـ دە، بالا خوتـۇن. (شائىيـۇ ياغلىق قىلىپ يىرتىلغان بىر قانچە چىت ۋە بىر كىيىملىك رەخت، پۇل سېلىنغان بىرنەچچە كونۇبرت كۆتۈرۈپ چىقىدۇ).

شائىيۇ: ماۋۇ رەخت بىلـەن پۇل نىكاھ ھەققى ئۇچۇن خاتىپ ئاخۇنۇمغا (ھاشىمبايغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ تۇرىدۇ.) ماـ ۋۇ لوزۇك بېگىمگە، مانا بۇلار. ئىككى يايىسىغا. (يـ راقتىن ئۆلەن ئاھانى ئاڭلىنىدۇ.)

هاشىمباي: بۇ تويىنى ناھايىتى بېخىللىق بىلەن ئـۆتكۈزۈۋاتـ سىز ـ دە، شائىيۇكـا. ھېچ بولمىسا، خاتىـپ ئاخۇنۇم بىلەن، لوزۇك بېگىمگە بىردىن تون ياپساق بولاتتى.

شائىيۇ: ئۇمۇ بولۇپ قالار، تىنچ بۇنىڭ بىلەنلا تۇگىمەيدۇ. ھېلىمۇ 3 — 4 كۈندىن بېرى يۇرتقا ئاش بېرىۋاتـ مىز.

هاشىمباي: ئەلۋەتتە ھۇرمەتلىرى چوڭ بولغاندىن كېيىن ئىشنـ مۇ چوڭ تۇتـۇش كېرەك. (داپ ـ دۇمباق، ئۆلـەن ئاۋازلىرى يېقىنلىشىدۇ.)

شائىيۇ: ئەنە ئۇلارمۇ كېلىـپ قالدى. باشقا گەپنـى قويايلى. ماۋۇ ئىككىسى مەزىنلەرگە، قالغانـلارغا مانا بىردىـن ياغلىق. (ياغلىقـلارنى بېرىپ ئۆيگـە كىرىپ كېتىدۇ، سىرتتىن ئۆلەن ۋە باردىكاللا قىچقىرغان ئاۋاز كېلىدۇ.)

تۆلەن

مەستۇن مەيران بولۇپتىمەن،
شۇبۇ كۈنلەردە.
ياتسام كەچە تۇيقۇم كەلمەس،
قارا تۈنلەردە.

(بىر توپ ياشلار داپ - تەبىۇر چېلىپ، بارىكاللا قىچقىرىپ سەھنىگە كىرىدۇ.)

هاي - هاي تۆلەن، هاي تۆلەن، گۈل قايدا باريار- يار.
بىر ياخشىغا بىر يامان، هەر جايدا بار يار - يار.
(ئىككى كىشى ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ.)
هاي - هاي تۆلەن، هاي تۆلەن، بارمۇ هايات يار - يار.
قارچۇغدەك بويلىرىڭغا بولدۇم سەييات يار - يار.

هېزىم: بېقىشىپ ئويناڭلار، بېقىشىپ. (ئۇسسۇلچىلار بىر - بىرىگە قارىشىپ شەرەت قىلىپ ئويناىدۇ.)

1 - يىگىت: توشقان سوققان قوللىرىڭدىن!
هاي - هاي تۆلەن، هاي تۆلەن، مەن نە قىلاي يار- يار.
خەنجەر ئېلىپ يۈرەكنى پارە قىلاي يار - يار.
هاي - هاي تۆلەن، هاي تۆلەن، قار كېلىدۇ يار - يار،
بەرگى خازان تونىنى كىيىپ يار كېلىدۇ يار - يار.
بەرگى خازان تونىنىڭ بەرگى تولا يار - يار،
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ دەردى تولا يار - يار.
ئەگىم - ئەگىم يوللاردىن ئىز كېلىدۇ يار - يار،

كىمخاب تونغا پۇركىلىپ قىز كېلىدۇ يار - يار،
قىزىل - قىزىل پىيازنىڭ پوستى تولا يار - يار.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ دوستى تولا يار - يار.
قارا - قارا قارغىلار خاماندىدۇر يار - يار.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەر ئارماندىدۇر يار - يار.
(ناخشا - ئۇسسۇل ئايالاشقاندا ئىچكىرىدىن باست چىقىدۇ.)

باست: پەتە ئوقۇشقا باشلىدى. قېنى يىگىتلەر ئىچكىرىرەك كىرىپ مېھمانخانىنىڭ ئىشىكىگە يېقىنراق تۇرۇڭلار.

يىگىت قولدىشى: سېيىت بېگىمنى ئوتتۇرىغا ئېلىڭلار.

ھېزىم: ھەي يىگىت قولدىشى، سېيىت بەگنىڭ تۇمىقىنى چۆكۈرۈپ قوي. (يىگىت قولدىشى سېيىتنىڭ تۇمىقىنى پېشانىسى تەرەپكە بېسىپ قويىدۇ. ھەممىسى ۋاراڭ - چۇرۇڭ بىلەن ئايۋان ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ.)

مەشرەپ: (چۆگۈن كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئوتنىڭ ئالدىغا بارىدۇ) ۋاي ئىسىتەي، غۇنچەمدەك چىرايلىق، چېچەن قىز باينىڭ قوپال ماڭقا ئوغلىغا خوتۇن بولۇپ كېتەرمۇ، ياق، نۇرمۇ بوش كەلمەيدۇ. ئۇنىڭ يۇرىكى قاپتەك بار، بۇگۈن پەيتنى قولدىن بەرمەس، نەدە بولمىسۇن يېتىپ كېلىدۇ. ئۇ كۈنى مەن ئۇنىڭ يېنىم كېچىدە مۇشۇ باغقا كەلگىنىنى سېزىپ قالدىم. غۇنچەمنى ئېلىپ قېچىشنىڭ كويىدا يۈرسە كېرەك. بىراق، بۇلار غۇنچەمنى بىر نەچچە كۈن ئۆيگە سولاپ ئىشكىنى قۇلۇپلاپ قويدى - دە، نۇرنىڭ كەلگىنىنى ھەدەمگە ئېيتمىدىم. ئاپام، بىزمۇ كەمبەغەل بىر ئىشلەمچى، نۇرمۇ ئىشلەمچى تۇرۇپ، سەن نېمىشقا خوجايىنلارغا بولۇشۇپ ئۇلارنى پايلاپ يۈرىسەن ھە، يېتىملارنىڭ

زىينى ئۇچۇن ئىشلەش ئۇياتسىزلىق ئەھەسمۇ دەپ تىللىغاندىن بېرى بىچارىلەرنى ماراپ يۈرمەيدىغان بولدۇم. (كۆپچىلىك نىكاھدىن قايتىشىپ مۇبارەكلىشىپ ئىچكىرىدىن چىقىشىدۇ. داپ، تەمبۇر چالغانلار «بىز قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگىلى بارايلى» دەپ تالاغا چىقىپ كېتىدۇ).

2 - يىگىت: بالىلارسىيىتجانىڭ يۈرىكى پوكۇلداۋاتىدۇ. (سىيىتقا) قورقما ماڭمايمىز.

1 - يىگىت: ئۇخلاپ قالما يەنە بۇگۈن.

ھېزىم: ئۇخلاپ قالسا ئۆگزىنى تېشىپ سۇ قۇيىمىز.

سىيىت: ئۇلگۈك كەلسە شۇنداق قىلارسەن.

ھېزىم: ھەر يوغان سۆزلىگەنلەرنى كۆرگەن بىز، ئۆيلەنگەن يىگىت! بۇگۈن سىز ئىندىمەيدىغان كۈن.

2 - يىگىت: ئۆزۈڭلار بىلىڭلار دېمىسەڭ، تام تېشىپ تېرىق ئالىدىغان، مۆز تېشىپ بېلىق ئالىدىغان بۇ ھېزىم گۆتۈدىن بالاغا قالسەن - دە، بۇگۈن. (كۈلكە)

ھېزىم: ئۆز ئەمرىڭىزگە ئالدىڭىزمۇ دېسە، گۈشىيىپلا تۇرۇۋالدىڭا سىيىت. مانا مەن سېنىڭ ئۇچۇن ئالدىم دەپ قويدۇم.

1 - يىگىت: نىكاھ ھېزىمگە ئۆتۈپ كېتىپتۇ - دە، ئەسسە.

2 - يىگىت: ئۇنداق دەپ قويساڭ بۇ بەغەرەز كۆشۈكىگە كىرىۋالمىسۇن يەنە. (كۆپچىلىك كۈلۈشىدۇ).

1 - يىگىت: بىراق شاكارايقا چىلانغان ناننىڭ يېرىمىنى سىيىت يېدى - دە.

باست: ھاي بالىلار، بىمەنە گەپنى قويۇڭلار.

ھېزىم: ھېچقايسىڭلار تاراپ كەتمەستىن يىگىت قولدىشىنىڭ ئۆيىگە بېرىڭلار. قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگۈچە شۇ يەردە يەنە بەزمە قىلىپ ئولتۇرىمىز. (يىگىتلەر چىقىپ

كېتىدۇ.)

شائىيۇ: (ئۆيدىن ئالدىراپ چىقىپ). مەشرەپ باغىنىڭ يان ئىشىكىنى ئېچىۋەت، جامانەت شۇ تەرەپ بىلەن چەمپ كېتىدۇ. (شائىيۇ كىرىپ كېتىدۇ. مەشرەپ باغ تەرەپكە يۈگۈرەيدۇ. يىراقتىن داپ - دۇمباق ۋە ئۇلەن ئاۋازى كېلىدۇ. ئازدىن كېيىن تالا تەرەپتىن تۇرغان يەنە ئىككى كىشى ساندۇق، ئورۇن - كۆرپە، بوپىلارنى كۆتۈرۈشۈپ كىرىدۇ. ئىچكىرىدىن پاتەمخان بىلەن تۇرغان بىر - بىرىگە مەنسىلىك قارىشىۋالىدۇ، تۇرغان ئۆزلىرىنىڭ تەييار ئىكەنلىكىنى كۆز ۋە باشقا شەرەتلەر بىلەن ئۇقتۇرىدۇ).

پاتەمخان: (تۇرغانغا قاراپ)

ئاق يوللۇق بولۇڭلار،
ئاق يوللۇق بولۇڭلار.
ئىشىڭلار ئىلگىرى بولسۇن،
يۈزۈڭلار يورۇق بولسۇن.
كېلىن ئايمغى ياراشسۇن،
كەلگەن يولى ئاق بولسۇن.

(بوپا كۆتۈرۈپ كەلگۈچىلەرنىڭ ئىككىسى بىلىكىگە ياغلىق باغلايدۇ. شۇنىدىن كېيىن ئۇلار ساندۇق، بوپىلىرىنى قويۇپ، قايتىپ تالا چىقىپ تەرەپكە كېتىدۇ. تۇرغان پاتەمخاننىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ باشقىلاردىن ئايرىلىپ قالىدۇ.)

پاتەمخان: (بوش ئاۋاز بىلەن) ھە، تۇرغان، ئىشىڭلار قانداق؟

تۇرغان: جايىدا، شائىيۇنىڭ ئۇچ ئېتىنى ئېگەرلەپ كۆزلەكتىكى ئەسكى تامغا ئاپىرىپ قويدۇق.

پاتەمخان: نۇرلار ھازىر قەيەردە؟

تۇرغان: نۇر بىلەن ئامانتاي مۇشۇ تۇرقىدا (باغ تەرەپنى شە-

رەت قىلىپ) باغدا مۆكۈپ ياتىدۇ. ھېلىقى ئىشنى توغرىلىيالىدىڭىزمۇ؟

پاتەمخان: ھەئە، مەن قىز يەڭگىسى بولۇپ تەيىنلەندىم.

تۇرغان: ياخشى، جايىدا.

پاتەمخان: ياتاللا. (مەيدىسىنى تۆتۈپ) تۆيۈپ قالسا قانداق قىلارمىز. شاڭيۇ ھەممىزنىڭ قېنىنى ئىچىدۇ.

تۇرغان: خاتىرجەم بولۇڭ. بىز سىزگە گەپ كەلتۈرمەيدىغان قىلىپ ئىشنى توغرىلايمىز.

پاتەمخان: نېمە بولسا مەيلى، سىلەر سەگەك بولۇپ تۇرۇڭلار. سېيىت ئۆيگە كىرگۈچە مەن غۇنچەمنى باشلاپ چىقىمەن.

تۇرغان: ھەببەللى، جايىدا. (تالاغا چىقىپ كېتىدۇ. تاشقىرىدا قىزنىڭ يىغا ئاۋازى، كېيىن ئات، ھارۋا ۋە كىشىلەرنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ. ئىككى ئەركىشى غۇنچەمنى زىلچىغا سېلىپ كۆتۈرگەن ھالدا 3 — 4 خوتۇن كىرىدۇ. شەرۋان ئۇكە تۇتۇلغان چاپان، بېشىغا ئالتۇن قاداق ۋە تىترەپ تۇرىدىغان ئالتۇنگۈل قادالغان بۆك كىيگەن ھالدا بىر نەچچە خوتۇنلار بىلەن ئايۇان ئىشىكىدە تەكەببۇرانە كۈتۈپ تۇرىدۇ. ھويلىغا قورايدىن گۈلخان سېلىنىدۇ. پاتەمخان، يەنە ئۈچ خوتۇن غۇنچەم ئولتۇرغۇزۇلغان زىلچىنىڭ تۆت ئۇچىدىن تۇتۇپ چىن قىچقىرىدۇ).

يىغلىما قىز، يىغلىما تويۇڭ بولدى،
كىمخاب گۈللۈك كۆشۈگە ئۆيۈڭ بولدى.

يىغلىما قىز، يىغلىما خۇش بولۇرسىز،
قارچۇغدەك يىگىتكە دوست بولۇرسىز.

يغلىما قىز، خۇش بولغىن تويلىشىڭدۇر،
ئالتۇن بويلۇق كۈل يىگىت سىردىشىڭدۇر.

يغلىما قىز، يغلىما بەختىك بولۇر،
ئالتۇن كۈللۈك كۆشۈگە تەختىك بولۇر.

يغلما قىز، ساڭا بۇگۈن بەخت بېقىپتۇ،
كۆشۈگەڭگە ئالتۇندىن مىخ قېقىپتۇ.

ئاپتۇۋدا سۇ قويسام ئىلمايدۇ،
قىز ئانىسى ئۆگەيسىكىن يغلمايدۇ.

(هېلىقى ئىككى ئەر كىشى زىلچىنبىك ئىككى تەرەپ-دىن تۇتۇپ غۇنچەمنى لاۋلداپ يېنىپ تۇرغان ئوت ئۈستىدىن ئۈچ قېتىم ئايلاندۇرۇپ ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىشىدۇ. قالغانلار تارقىسىدىن كىرىدۇ. قىزنىڭ پە-غانلىق يۈرەك دولقۇنى ۋە سىرلىق چىملىقنى ئىپادە قىلغۇچى مۇزىكا. قارىياغاچنىڭ تۈۋىگە ئېھتىياتلىق بىلەن نۇرۇم كېلىپ ئىچكىرىنى تىكشايدۇ)

نۇرۇم: (تەنە بىلەن) يغلىما قىز، خۇشال بولغىن تويلىشىڭ-دۇر، ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت سىردىشىڭدۇر. هىم! ئالۋاستىلار! ..... كىم بىلەن كىم سىرداش ئىكەن-لىكى (مۇشتۇمىنى تۇرۇپ ئالغا سوزىدۇ) هازىر سە-لەرگە ئاشكارا بولىدۇ. جازانىخورنىڭ ماڭقىسى هېچ-قاچان غۇنچەمگە «ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت» بولالمايدۇ. (پاتەمخان ئىچكىرىدىن چىقىپ ئەترابىغا ئەنسىرەپ قارايدۇ) پاتىمدە، پاتىمدە!

پاتەمخان: (نۇرۇمنى كۆرۈپ كېلىپ) نۇرۇمۇ سەن؟

نۇرۇم: ھەئە.. (قولى بىلەن شەرەت قىلىدۇ، پاتەمخان ئۇنىڭ

يېنىغا باردىۇ)

پاتەمخان: تەييارمۇ سىلەر؟ تۇرغانلار قېنى؟

نۇرۇم: ھەئە تەييار، كۇتۇپ تۇرمىمىز. تۇرغان ئەتراپنى بايقاپ يۈردىۇ. ئامانتاي بولسا ئەنە، شاپتۇللۇقتا مۆكۈپ تۇرىدۇ.

پاتەمخان: غۇنچەم ئەسىرەپ بۆلەكچىلا، بىسەرەمجان بولۇۋاتىدۇ. ئۆزىنىڭمۇ ساقلىقى يوق. شۇ بالىنىڭ يۆتىلى تۇتۇپ قاپتۇ.

نۇرۇم: بىزنىڭ مۇشۇ يەردە ئىكەنلىكىمىزنى ئۇقتىمۇ؟

پاتەمخان: ئۇقتى، مەن ھەممە ئىشتىن خەۋەردار قىلىپ تۇرىمەن.

نۇرۇم: پاتمىدە، بىز سىلىگە تاغدەك ئىشىنىمىز، ئۆي ئىچى جىممىدىمۇ تېخى؟

پاتەمخان: ھازىر ھەممىسى بوتقا ئاش ئىچىشۋاتىدۇ.

نۇرۇم: مۇشۇ پەيت ئەمەسمۇ؟

پاتەمخان: ياق، ھازىر ئايۇاندىمۇ، مېھمانخانىدىمۇ كىشى جىق. ئىچكىرىكى ئۆيدە شائىيۇ بىلەن لوزۇك بار. ئۇنىڭ ئىككى يايىسى ئايۇانىدا ئاچ قالغان مولۇنلاردەك ماريىشىپ يۈرىدۇ.

نۇرۇم: ئۇ تىرىكتاپلار شەھەرگە كىرىپ كەتمەمدىكىنە؟

پاتەمخان: لوزۇك شائىيۇنىڭكىدە قونىدىكەن.

نۇرۇم: ئۇلار نەشىنى چېكىۋېرىپ، ھېلىلا كومشىيىدۇ. غۇنچەمنى باشلاپ چىقىۋېرىش كېرەك.

پاتەمخان: يەنە ئازراق سەۋر قىلىپ تۇرۇڭلار. بوتقا ئاشمۇ ئىچىلىپ بولغاندۇ. كىشىلەر بىر ئاز سىلىكسۇن. (ئىچكىرىدىن غۇنچەمنى كۆچۈرۈپ كەلگۈچىلەر قايتىپ چىقىشىدۇ. نۇرۇم ئۆزىنى دالدىغا ئالىدۇ. پاتەمخان بىر ئاز ھودۇقىنىدەك بولۇپ ئايۇانغا كىرىپ كېتىدۇ)

باسىت: (قايتقۇچىلارنى ئۇزىتىپ) ئاغىچا ئەتە ھەممىلارنىڭ

چىللاققا كېلىپ بەرىشىڭلارنى تەكلىپ قىلدى.

قايتقۇچىلار: ئوبدان، بولىدۇ، (سەھنە جىم، مۇزىكا. نۇرۇم يەنە بىتاقەت ھالدا كۆرۈنىدۇ. ئاسماندا بىر پارچە قارا بۇلۇت ئاستىدىن ئاي ئاستا چىقىشقا باشلايدۇ)

نۇرۇم: ئەتتەڭەي، ئەمدى چىقسا بولاتتى. (ئامانتاي كېلىدۇ)

ئامانتاي: نۇر، نې بولۇپ جاتىرسۇ؟

نۇرۇم: تىش ..... (قولىنى ئارقىسىغا سوزىدۇ) ئەنە ئۇلار چىقىپ كېلىۋاتىدۇ. (پاتەمخان توي كىيىمى بىلەن تولۇق بېزەلگەن غۇنچەمنى باشلاپ چىقىپ كېلىدۇ).

غۇنچەم: نۇرۇم! ..... (ئۆزىنى نۇرۇمنىڭ قۇچىقىغا ئېتىپ ئۆپ-كىمەيدۇ)

نۇرۇم: جېنىم غۇنچەم. (غۇنچەمنىڭ بېشىنى سىلايدۇ) بولدى، يىغلىماڭ، سىز ئۈچۈن جېنىم پىدا. (غۇنچەم مەيدە-سىنى تۇتۇپ يۆتىلىدۇ) نېمە بولدى، يۆتىلىپ قا-پسىزغۇ؟

غۇنچەم: يۈرىكىم .....

نۇرۇم: غۇنچەم، ئەمدى قۇتۇلدىڭىز. بىز ئۈچۈن دوزاخقا ئا-لاندۇرۇلغان بۇ مەھەللىدىن كېتىپ، تاغ ئارىلىرىدا ئەركىن كۈن كەچۈرىمىز.

پاتەمخان: بولدى جېنىم بالىلىرىم، بۇ يەردە تۇرمايلار، قېچىڭ-لار! (تۇرغان كېلىدۇ)

تۇرغان: پاتىمىدە بالاغا قالماسلىقىڭىز ئۈچۈن سىزنى باغلاپ قويۇپ كېتىمىز. (تاشقىرىدا سېيىتنى قىزنىڭ يېنىغا كىرگۈزۈپ قويۇش ئۈچۈن كېلىشىۋاتقان يىگىتلەرنىڭ ئاۋازى كېلىدۇ)

پاتەمخان: ۋاي تاپقان ئەقىللاردىن ئۆرگىلەي، سېيىتنى ئېلىپ كېلىشىۋاتىدۇ. چاپسان بولۇڭلار. مانا باغلايلار، كې-تىڭلار. (قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ تۇرىدۇ، ھەمىسى

ئالدىراپ كېلىشىدۇ)

تۇرغان: ئامانتاي، جېڭگىنىڭ قولىنى بايلا، نۇر پوتاڭنى شەش! (ئامانتاي ئالايتەن بېلىگە ئوردۇالغان ئارغامچا بىلەن پاتەمخاننىڭ قولىنى باغلايدۇ. تۇرغان نۇرنىڭ پوتىسى بىلەن ئاغزىنى تاڭىدۇ)

ئامانتاي: ھەي قايران جېڭىشسە، بىزگە تاماق جاساپ بەرگىن قولىڭدى ئۆزىمىز بايلادىققۇي. (پاتەمخاننى قارىياغاچقا باغلاپ قويۇشىدۇ)

غۇنچەم: جېنىم‌پاتىمىدە، قىلغان ياخشىلىقلىرىڭمزنى ئۆلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن. خوش، تىرىك بولساق بىر كۈنى كۆرۈشەرمىز! (پاتەمخاننى سۆيىدۇ. ھەر ئىككىسىنىڭ كۆزىدىن ياش قۇيۇلىدۇ. تاشقىرىدىكى ئاۋازلار يېقىنلىشىدۇ)

تۇرغان: پالاكەت باستى، قېچىڭلار! ئامانتاي، سەن ئالدىدا ئېتىز ئارىلاپ ماڭ، مەن كەينىڭلاردىن بايقاپ ماڭىمەن.

(مۇزىكا)

نۇرۇم: خوش، مېھرىبان پاتىمىدە، ئامان بولۇڭ!

غۇنچەم: خوش! ..... (ئۇلار كېتىدۇ. پاتەمخان بېشىنى لىڭشىتىپ قالىدۇ. بىر ئاز جىجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ، مۇزىكىنىڭ ئاۋازى ئۆزگىرىدۇ. تاشقىرىدىن 3 — 4 يىگىت بىلەن سەيىت كىرىدۇ)

2 - يىگىت: ئىككى ئۇچىنى يوقىتىپ چىڭ چىگمۇەتتىم. (قولياغلىقىنى سەيىتنىڭ بوينىغا چىگىپ قويىدۇ) قىز قولى بىلەن ھەرگىز يېشەلمەيدۇ. چىشىڭز بىلەن يېشىڭدە، جۇمۇ.

يىگىت قولدىشى: ياغلىقنى چىشلىگەندە مەڭزىگە چوككىدە بىرلى سۆيۈۋالسەن. شۇنىڭ بىلەن يۈزۈڭلار ئېچىلىدۇ.

1 - يىگىت: ھەم بىر - بىرىڭلارغا ئىسسىق ئۆتۈشىدۇ، دېمەسەن.

ھېزىم: بىزگە قىلغان قوپاللىقىنى قىزغا قىلساڭ كۆڭلى توق لاپ قالىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىستىمەن دەپ چىل تەك ئېتىپ ئاشكارىلىرىڭنى سەپكەن بىلەنمۇ ئېرىـ مەيدۇ.

يىگىت قولدىشى: جۇرۇڭلار، ئەمدى سېيىتجاننى قىزنىڭ يېنىغا ئەكـ رىپ قويايلى. (ئىشىك تۆۋىگە كەلگەندە ئىشكنى يەنە بىر يەڭگىسى تاقىۋالىدۇ. يىگىتلەر رەخت ياكى پۇل بىلەن بىر ئاز سودىلىشىپ، ئىشكنى ئېچىپ ئىچكىرى كىرىپ كېتىدۇ، يىراقلاردا ئىتلار قا ۋايدۇ. مۇزىكا ئەنسىز ئاۋازدا ئويناپدۇ. ئاندىن كې يىن ئىچكىرىسىدە ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرۈلۈپ يىگىتـ لەر قالايمىقان چىقىدۇ)

يىگىت قولدىشى: قىز نەگە كەتتى - ھە؟

ھېزىم: كۆشۈگىدە بولمىغاندىن كېيىن جېنىمنى بىر ياققا ئالـ دى - دە، ئۇ قىز.

يىگىت قولدىشى: جېنىنى بىر ياققا ئېلىپ، بىر كىشى ئۆتى بو- غۇزلىماقچىمىكەن. ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ھېزىم.

ھېزىم: ھوي، مەن ھاشىمباينىڭ ئىنىسى دەپ تولا يوغان سۆزلىمە، قاچقاندۇ دېگەن گەپ.

1 - يىگىت: گەپ تالاشماڭلار، قىزنى ئىزلەش كېرەك. (شەرۋان ئوغۇل يەڭگىسى بىلەن چىقىپ كېلىدۇ)

شەرۋان: مەشرەپ، ھوي مەشرەپ، قېنى سەن؟

مەشرەپ: (كۆزىنى ئۇۋۇلاپ چىقىپ) نېمە، نېمە بولدى ھەدە؟

شەرۋان: نەدە ئۇخلاپ قالدىڭ، ئاپاڭ نەگە كەتتى؟

مەشرەپ: تاڭەي، ئاشخانىدا ئۇخلاپ قاپتىمەن.

شەرۋان: ئىزلە، ھازىر تاپ. (مەشرەپ ھودۇقۇپ ئارقىغا كېتىدۇ) شەرمەندىلەر نەگە كەتكەندۇ. (ھەر تەرەپنى ئىزلىشىدۇ. يىگىت قولدىشى پاتەمخانىنىكۆرۈپ قالىدۇ)

يىگىت قولدىشى: مايا‌قا كېلىڭلار، ھاي مايا‌قا، يەڭگىسى مايەردە باغلاقلىق تۇرىدۇ. (ھەممىسى پاتەمخاننىڭ ئەتراپىغا توپلىنىدۇ. شائىيۇ قىلىچلىق ئىككى يايى بىلەن چىقىپ كېلىدۇ)

شائىيۇ: نېمە گەپ، بۇ قانداق ئىش؟ يېشىڭلار بۇنى! (پاتەمخاننى يېشىدۇ) ھەي جەددال، قىز قېنى، سېنى كىم باغلاپ قويدى؟

پاتەمخان: .....

شەرۋان: ھوي لالمى، جاۋاب بەرمەمسەن؟ (تېپىدۇ)

پاتەمخان: .....

ھېزىم: بۇرۇقتۇم بولۇپ ھالىدىن كېتىپتۇ. يەنە سوراق سوراۋىرەمسىلەر پاتمىمەمدىن.

شائىيۇ: (ھېزىمگە) سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

ھېزىم: ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلى بىز شائىيۇكا!

شائىيۇ: يوقال مېنىڭ ھويلامدىن، ھېلى نېمە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىمەن بىكار.

ھېزىم: (چىقىپ كېتىپ بېرىپ، يوشۇرۇن ئاۋازدا ئۆز - ئۆزىگە) ئەقىللىك قىز ئۆز جايىنى تېپىپتۇ.

شەرۋان: (يەڭگىگە) ئۆزلىرى نەدە قالدىلا ..... گەپ قىل ھوي، ئاغزىڭغا سامان تىقىۋالدىڭمۇ؟

يەڭگە: غۇنچەمنى پاتەمخان ھاجەتكە ئاچقىپ كەتكەنىدى.

شەرۋان: بۇ پەقەت نۇرنىڭ ئىشى، غۇنچىنى پايلاپ تۇرۇپتىكەن دۆيۈز.

شائىيۇ: ئەستاغپۇرۇللا!

1 - يايى: توغرا بۇ خوتۇننى باغلاپ قويۇپتۇ - دە، قىزنى ئېـ

لىپ قىچىپتۇ.

2 - يايى: ۋارقىراپ كەتسە كىشىلەر تۆيۇپ قالىدۇ، دەپ قارائىلار ئېغىز - بۇرنىنى تېكىۋەتكىنىنى، ناھايىتى يامان ئوغرىكەن ئۇ.

شائىۋ: خەپ نۇر، بىر قوشۇق قېنىكىنى ئىچمىسەم توختاپ تۇر. مەشرەپ، باستىنى قىچقار. پۇتۇن ئونبىشىلىرى بىلەن ئاتلانسۇن. (مەشرەپ ماڭىدۇ) يۇگۇر چاپسان! (مەشرەپ يۇگۇرۇپ كېتىدۇ، يىگىت قولدىشىغا قاراپ) يۇگۇر سەن بېرىپ ھاشىم ئاكاڭنى قىچقىرىپ كەل. (يىگىت قولدىشى يۇگۇرۇپ چىقىپ كېتىدۇ، يىلارغا قاراپ) سىلەرمۇ ئاتلىرىڭلارنى توقۇڭلار، مەن لوزۇڭ بېگىمدىن بۇيرۇق ئاچقىپ بېرىمەن. ھارامزادىلەرنى قوغلاپ تۇتۇش كېرەك. يەرنىڭ قەرىگە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ سۆرەپ چىقىش كېرەك. ئەستاغپۇرۇللا (ساقلىنى سىقىملايدۇ) بۇ نېمە دېگەن رەزىل ئاچلىق ھە؟! ..... (ھەممىسگە ئالىيىپ قارايدۇ. شەرۋان زەھەرلىك تۈس ئالىدۇ. باشقىلار قورقۇپ ئارقىسىغا داجيىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

ئۈچىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ئۆمەر شائىۋنىڭ ھويلىسى، ۋاقىت كەچ كۈز بولۇپ دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى سارغايغان، ئۇ يەر - بۇ يەردە خازانلار توپلانغان غۇنچەم ئېغىر سىل بىلەن ئاغرىق. ئۇنىڭ بىلەكلىرى باغلانغاندا چىگە پېتىپ يارا بولۇپ قالغان جايلىرى ۋە يۈزىدىكى قامچا يېرىۋەتكەن يارىسى تېخى ساقىيىپ كەتمىگەن، غۇنچەم پېشايۋاندىكى بىر پارچە بورا ئۈستىدە تامغا يۆلەنگەن ھالدا غەمكىن ناخشا ئېيتىدۇ.

سەن تىرىك دەمسەن مېنى،
مەنغۇ تىرىك ئۆلگەندىمەن.

تىرىك ئۆلگەن يارىمنىڭ،
ئوتىدا كۆيگەندىمەن.

مەن ئۆلۈپ تۇپراقتا ياتسام،
كىم مېنى ياد ئەيلىسۇن.
دوستلىرىم غەمكىن بولۇپ
دۇشمەنلىرىم شاد ئەيلىسۇن.

ئۇھ جېنىما! (كالتە يۆتىلىپ مەيدىسىنى تۇتىدۇ) رەھمەتلىك ئاپا! شۇم پېشانە قىزىڭنى نېمىشقىمۇ تۇغقان بولغىيدىڭ. قىزىم مۇشۇنداق قارا كۈنلەرگە قالار دەپ ئويلىمىغانسەن، ئەگەر ئويلىغان بولساڭ نۇرۇم ئىككىمىزنىڭ بەختىنى چوڭ توي قىلىمەن دەپ توسۇپ قويماس ئىدىڭ، خەير. قورۇنما ئاپا! يەرلىكىدە تىنچ يات. نۇرۇملار سولاقتا نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتىدىغاندۇ ..... ئىسمت تەلەيسىزلىك. (كالتە يۆتىلىدۇ) ئۇھ يۇرىكىم. (ئىچكىرىدىن شەرۋان ياسىنىپ پاتەمخان بىلەن چىقىدۇ)

شەرۋان: دۇنيادا ھەرقانچە ئەخمەق بولسا، سېنىڭچە بولماس، قانچە كۈن ئاچتىن ـ ئاچ قوتانغا سۆلىنىپ كالىلار بىلەن ياتتىڭ، باغلىنىپ ئىتتەك سۆرەلدىڭ، قارىياغاچقا ئېسىلدىڭ، ئۆلگۈدەك قامچە يېدىڭ، يەنە نۇرنى ئاغزىڭدىن چۈشۈرمەيسەنغۇ؟

غۇنچەم: نۇرۇم مېنىڭ بۇلبۇلۇم، مەن ئۇنىڭ باغرى قان غۇنچىسى، تىلسىم سۆزگە كېلىدىكەن، مەن ئۇنى ئاغزىمدىن چۈشۈرمەيمەن.

شەرۋان: تىلىڭ كېسىلمىسۇن يەنە.

غۇنچەم: ئەمدى قورقىدىغان ھېچ يېرى قالمىدى. تىلىمنى

كېسىپ تاشلىساڭلار دىلىمدا ياد قىلىمەن.

شەرۋان: مەن ئارا بولمىسام شاگىرۇ ئاتاڭ ئانىڭزۇۋېتىتتى. نۇر ئۆمۈرلۈك سولاقتا ھۆكۈم قىلىسىپ تىرىك قالدى، سەن سولاققىمۇ چۈشمەي تاياق بىلەن قوتۇلدۇڭ.

غۇنچەم: سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا خار - زار بولۇپ قالغۇچە ئۆلگىنىمىز ئارتۇق ئىدى.

پاتەمخان: (شەرۋاننىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپ كۆز يۇمچىقلاپ) چوڭلار بىلەن گەپ تالىشىپ نېمە قىلىسەن قىزىم، كېسەل بولغاندىن كېيىن ئەھۋالغا قاراپ ئىش قىلىڭ بولىدۇ.

شەرۋان: تىرىك قالغىنىغا شۈكۈر قىلمايدۇ، جۇۋاينىمەك (غۇنچەم قىسقا - قىسقا يۆتىلىدۇ) شاگىرۇ ئاتاڭدىن دۇئا ئال. ئېرىڭنىڭ ئايىغىغا يىقىل، قىلغان گۇناھلىرىڭغا توۋا قىل، شۇ چاغدىلا ساقىيىسەن.

پاتەمخان: بۇلار بولسا نادان، تېخى ياش، ياخشى - يامانىنىڭ تېگىگە يەتمەيدۇ، مۇشۇ بالىنىڭ ئەھۋالى كۈندىن - كۈنگە ئوساللىشىپ كېتىپ بارىدۇ، ئەلۋەتتە ئاجىزلىنىڭ قاياشى ئاجىز، مۇشۇنىڭ ئاستىغا بىر كۆرپە سېلىپ، بېشىغا بىر ياستۇق قويۇپ بەرسەك بولاتتى.

شەرۋان: قىلغان ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلەمدۇ، بۇ بۇزۇق.

پاتەمخان: بۇ بىلمىسە خۇدايىم ئۆزى بىلەر، ئەمدى بىر كەچ چىلىك قىلسىلا خېنىم ئاغىچا.

شەرۋان: بوپتۇ، سېپىتىنىڭ ھۇجرىسىدىن بىر كۆرپە - ياستۇق ئاچقىپ بېرىڭلار. مەن ھاشىمبايىنىڭ ئۆيىگە مەسلىھەت چاپىغا بارىمەن. ئوغرى - يالغان ۋاقتى، مەشرەپ ھويلا - ئارامغا ياخشىراق قارىسۇن.

پاتەمخان: ئوبدان، مەن دەپ قويىاي. (شەرۋان تالا تەرەپكە چىقىدۇ. پاتەمخان ئىچكىرى كىرىپ كۆرپە - ياستۇق

ئېلىپ چىقىپ غۇنچەمنى كۆپىگە ئولتۇرغۇزۇپ ياس-
تۇقنا يۆلەپ قويىدۇ).

غۇنچەم: بىكار قىلدىلا جېنىم پاتمىدە، بۇنى.

پاتەمخان: جېنىك يامان قىينىلىپ كەتتى بالام. پوت - قولۇڭ-
نى سۇنۇپ يۈمشاقمۇ بىردەم ئارام ئال.

غۇنچەم: مەن بەربىر بۇ كېسەلدىن ساقىيىپ كېتەلمەيمەن،
پاتمىدە. كاشكى نۇرۇمنى بىر كۆرسەم ئىدى. (كۆز-
گە ياش كېلىدۇ)

پاتەمخان: بۇ باغرى تاشلار، سېنىك كۆز ياشلىرىڭغا قارىمىدى.
ئاھ - زارىك بىر كۈنى تەڭرىگە يېتەر، نۇرنىمۇ كۆرۈپ
قالارسەن، تولا ھەسرەت چېكمىگەيسەن، ئۆزۈڭنى
ئايا. (غۇنچەمنىك بىلىكىدىكى يارىنى كۆرۈپ) تووا،
دۇنيادا ئاجايىپ رەھىمسىز ئادەملەر بار - دە، قىز
بالىنى مۇشۇنچە يارا بولۇپ كەتكۈچە باغلىغان بار-
مۇ، ئاناك رەھىمەتلىك بۇ بىلەكلىرىڭگە قىپقىزىل
مارجانلارنى ئوراپ قويماتتى. مانا ئەمدى ھەممە يې-
رىك يارا، قاچقانچە قوتۇلۇپ كەتكەن بولىغىلارغۇ،
مۇنچە ئازابلارنىمۇ كۆرمەس ئىدىڭلار.

سېيىت: (قەپەزدە كەكلىك كۆتۈرۈپ كىرىپ) مەشرەپ، ھاي
مەشرەپ، قېنى سەن، چاپسان ماڭ!

مەشرەپ: (قولىدا ئاتنىك نوقتىسىنى كۆتۈرۈپ باغ تەرەپتىن كې-
رىدۇ) نېمە بولدى، ئالتۇن توشقان تۇتۇۋالغاندەك
ۋارقىراپ كەتتىڭغۇ؟

سېيىت: خۇش خەۋەر. (قەپەسنى ئېگىز كۆتۈرىدۇ) بۇگۈن مې-
نىك كەكلىكىم باراتنىك كەكلىكىنى قاچۇردى.

مەشرەپ: ھە، شۇمىدى، مەن تېخى سېيىت نوچى ئوغرى قاچا-
نىك تېغىنى ئۆرۈۋەتتىمكىن دەپتىمەن.

سېيىت: خۇشاللىقىمنى سەن قەلەندەرگە ئېيتقان ئىسىت ئاغزىم.

پاتەمخان: هوي بايۇەچچە، بۇ قەلەندەرلىك قىلىپ كوچىدا نان تىلەپ يۈرگىنى يوق، بىر پارچە نان ئۈچۈن ئانا-بالا ئىككىمىز كېچە - كۈندۈز ئىشلەۋاتىمىزغۇ.

سېيىت: ئەمسە بىزنىڭ نانىنى بىكارغا يېيىشەتتىڭمۇ؟

مەشرەپ: كەچكىچە ئىت تالاشتۇرۇپ، قۇرغۇي ئويناپ، كەكلىك سوقۇشتۇرۇپ يۈرۈپ، تەييار نانىنى سېيىتجانلار يەيدىكەن - دە.

پاتەمخان: ھە، «ئاتام مازارغا شەيخ، مەن تەييارغا شەيخ» دېگەن شۇ.

سېيىت: پېشانەڭگە يېزىلغان بولسا سەنمۇ شۇنداق قىلاتتىڭ.

مەشرەپ: تۇتقىنا سېيىتجان پېشانەڭنى، خەت تونۇمسامۇ، قەيبىرىڭگە يېزىلغانلىقىنى سىنچىلاپ بىر قاراپ باقاي. (سىنچىلاپ قارايدۇ)

سېيىت: تېشىغا يېزىلاتتىمۇ، ئۇستىخاندا بولىدۇ.

مەشرەپ: (سېيىتنىڭ پېشانىسىنى قولى بىلەن سىلاپ) ھېچ نېمە يوق، سىپسىدا ملىغۇ؟

پاتەمخان: بىمەنە گەپ قىلىشما، يامان بولىدۇ.

سېيىت: ماڭە - ماڭ، سەن بىلمەيسەن. (مەشرەپنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋېتىپ نېرىدىن غۇنچەمنىڭ بېشىدىكى ياستۇقىنى كۆرىدۇ، قەپەسنى مەشرەپكە بېرىدۇ. مەشرەپ ئۇنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كېتىدۇ، سېيىت پېشايۋانغا كېلىپ) بۇ ئۆلۈككە مېنىڭ پەي ياستۇقۇمنى كىم قويۇپ بەردى؟

پاتەمخان: ئاپاڭ.

سېيىت: بىكار گەپ، بۇ پەسنىڭ قىزىنىڭ ئەمدى مېنىڭ ياستۇقۇمغا بېشىنى قويۇشىنى ئاپام راۋا كۆرمەيدۇ. (غۇنچەم يۆتىلىپ كېتىدۇ)

پاتەمخان: هوي، ھەر ھالدا غۇنچەم سېنىڭ نىكاھىڭدىغۇ.

سېيىت: نۇر بىلەن قاچقان بۇ بۇزۇقنى مەن ئاللىقاچان قو-

يۇۋەتكەن. قولىنىڭ ئۇچىنىمۇ تۇتقىنىم يوق. ئەمدى بۇ مېنىڭ خوتۇنۇم ئەمەس. مۇشۇ ئۆيىنىڭ قۇلى. (غۇنچىگە دېۋەيلەپ) راستىمۇ، گەپ قىل ھەي ئۆلۈك.

غۇنچەم: (غەزەپلىنىپ) سائا گەپ قىلمىغان تىلىم يوق، ئال مەرەز، ياستۇقۇڭنى، چېكەڭگە تاڭ! (پۇتىۋن كۆچىنى يىغىپ ياستۇقنى سېيىتىنىڭ بېشىغا ئېتىپ دۇم چۈشىدۇ. سېيىت غۇنچەمنىڭ ياقىسىنى ئىككى قولى بىلەن تۇتۇپ تىزلاندۇرىدۇ)

سېيىت: كانىيىڭنى مانا مۇشۇنداق سىقىپ جېنىڭنى چىقىرىۋېتىمەن، سىل كېسەل ئولۇك.

پاتەمخان: (سېيىتنىڭ قولىنى تارتىپ) بۇ بالىنى سىل قىلىۋەتكەن ئۆزلىرىڭ ئەمەسمۇ؟! ئەمدى بىر يولىلا ئۆلتۈرەي دەمسەن بىچارىنى، قويۇۋەت دەيمەن ھوي تەلۋە!

سېيىت: مانا قويۇۋەتتىم. (غۇنچەمنى ئىرغىتىپ پېشايۋاندىن تۆۋەنگە ئىتتىرىۋېتىدۇ) مانا ئەمدى ساقىيىسەن. ھا... ھا... ھا... (كۈلىدۇ)

پاتەمخان: ۋاي خۇدايىمەي، ئەمدى قانداق قىلارمەن. (يۇگۇرۇپ چۈشۈپ غۇنچەمنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزىدۇ) ھوي بەرەھىم، قىلغۇلۇقنى قىلىپ يەنە كۈلىسەنغۇ. قاراپ تۇرماي سۇ ئېپكەل.

سېيىت: تېخى مەن بۇنىڭغا سۇ ئەكىلىپ بېرىمەن!؟ (تۆۋەنگە سەكرەپ چۈشىدۇ) مەن بۇنى ھازىر ھوشىغا كەلتۈرىمەن. (غۇنچەمنىڭ ئىككى چېچىدىن تۇتۇپ قارىياغاچنىڭ تۈۋىگە سۆرەپ كېلىدۇ)

پاتەمخان: ۋاي خۇدايىمەي، ئۆلتۈرۈپ قويمىغان بولدى. مەشرەپ، ۋاي مەشرەپ، يۇگۇر، چاپسان بول!

سېيىت: مانا، سېنىڭ جايىڭ مەيەردە، خازانلىقنىڭ ئۈستىدە يۈمشاق يات. (غۇنچەمنى خازانلىقنىڭ ئۈستىگە تاشلاپ مەيدىسىگە بىر - ئىككىنى تىزلىۋېتىدۇ. ئۇ ھوشسىز بولۇپ ياتىدۇ.)

پاتەمخان: غالجىر ئىت (سېيىتنىڭ كاچىتىغا بىر شاپىلاق ئۇرىدۇ)

سېيىت: ۋاي - ۋاي - ۋاي زاڭقىم، ۋاي دەللە، (پاتەمخانغا) نىڭ ياقىسىدىن سىقىپ) ئۇرۇشنى بىلمەيدىكەنسەن، مانا، مانا. (مۇشتلاۋاتقاندا مەشرەپ چىقىدۇ)

مەشرەپ: ھوي ماڭقا، ئاپامنى قويۇۋەت. (نوقتا بىلەن سېيىتنى ئۇرۇپ ئاجرىتىپ ئىتتىرىۋېتىدۇ. سېيىت يىقىلىدۇ)

سېيىت: (يىغلامسىراپ) توختاپ تۇر، سەن خۇمسىلارنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالمسام.

پاتەمخان: خۇدا جاجاڭنى بەرسۇن زالىملار! (سىرتتىن شائىيۇ بىلەن باستىنىڭ ئاۋازى كېلىدۇ. پاتەمخان بىلەن مەشرەپ چۆچۈپ قالىدۇ)

شائىيۇ: باست، ماڭا قارا، ھېلىقى ياقۇپنىڭ سېتىلغان ھارۋىسىنىڭ پۇلىنىمۇ قوشۇپ ئېپكەل.

باست: بولىدۇ، بولىدۇ شائىيۇكا.

شائىيۇ: (كىرىدۇ) يەنە نېمە گەپ

سېيىت: ماۋۇ قەلەندەرلەر ئىككىسى بىر بولۇپ ئۇرۇۋاتىدۇ.

پاتەمخان: ھورمەتلىك شائىيۇم! ماۋۇ بىچارە ئاجىزنى كۆرسىلە. (غۇنچەمنى كۆرسىتىدۇ) ھاي بالام، ئۇنداق قىلما، ئۇ-ۋال بولىدۇ دېسەم ئۇنىسماي كېسەلنىڭ دەستىدىن ئاران تۇرغان بالىنى بوغۇپ پىشاۋاندىن تاشلىۋەتتى، سۆرەپ يۈرۈپ دەسسەپ مۇشۇ ئەھۋالغا كەلتۈرۈپ قويدى، قارىسىلا.

شائىيۇ: (سېيىتقا) نېمىشقا ئۇنداق قىلىسەن؟

سېيىت: مېنىڭ ئورۇن - كۆرپەمنى بۇ كېسەلگە سېلىپ بې-

ربپ ئىپلاس قىلىۋېتىپتۇ، ئېلىۋالاي دېسەم باشلىرىمغا ئېتىپ تىللاۋاتىدۇ.

شائىۋ: كىم ياستۇق قويۇپ بەردى، (پاتەمخانغا) سەنمۇ؟

پاتەمخان: يوغسۇ، مەن ئەمەس، شەرۋانەمنىڭ رەھمىسى كېلىپ قاپتىكەن، ئۆزى بۇيرۇق قىلدى.

شائىۋ: ئىززىتىنى بىلمىگەن بۇ ھارامزادە، قولغا كەلگەن بەخت - ساۋادىتىنى ئۆزى ئاياغ - ئاستى قىلدى، «ئىت ۋاپا، خوتۇن جاپا» دېگەن مانا شۇ، بۇنىڭغا قىلىدىغان رەھمىنى ئىتقا قىلىش كېرەك.

پاتەمخان: (چەتكە قاراپ ئۆز - ئۆزىگە) تاغا - قاغىنىڭ كۆزىنى چوقۇمايدۇ.

سېيىت: ماۋۇ دەللە بۇنىڭغا بولۇشۇپ، (غۇنچەمنى كۆرسىتىپ) تېخى بىزنى زالىملار دەۋاتىدۇ.

شائىۋ: زالىملار؟ ھم ..... سەن لالما خوتۇنىنىڭمۇ نېمىتى بۇزۇق، (قولىنى غۇنچەمگە شىلتىپ) مانىڭغا ئوخشاش ئېرىگە خىيانەت قىلىدىغان، (پاتەمخانغا شىلتىپ) ساڭا ئوخشاش ناپاك خوتۇنلارنىڭ قەدىمى تەگكەن يەردىن بەرىكەت ئۈچىدۇ، يوقال مېنىڭ ئۆيۈمدىن، (مەشرەپكە) سەن رودۇپايمۇ ئاناڭ بىلەن چىقىپ كەت بۇ يەردىن، (سېيىتقا) نەرسىلىرىنى ئاچىقىپ تاشلا. (سېيىت ئىچكىرىگە ماڭىدۇ، شائىۋ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كىرىپ كېتىپ بېرىپ) ئىناگىر - كېيىن مېنىڭ ئۆيۈمگە قەدەم باسقۇچى بولۇشما، تۇزكور قىلىدىغانلار.

مەشرەپ: ئەمدى سېنىڭ ئۆيۈڭگە قەدەم باسقۇچە بىراقلا دوزاختا قەدەم بېسىش كېرەك.

پاتەمخان: توۋا، ناپاك خوتۇنلار دېگىنىنى قارا، ئۆيۈڭگە بەرىكەت كىرگۈزىدىغان پاك خوتۇنلار شەرۋان ئاغىچىكەن - دە.

مەشرەپ: مەن شەرۋانلىك قانداق خوتۇنلۇقىنى بىلمەن، ئۇ- نىڭ ئىپلاسلىقلىرىنى يالىداپ تۇرغان ئالتۇنلار يە- پىپ تۇرىدۇ.

پاتەمخان: (غەزەپلەنگەنچە بېرىپ ئۇنىڭ چۈۋۈلغان چاچلى- رىنى تۈزەپ مەيۈسلىنىدۇ) ئىسسىت، ئىگە - چاقسى يوق قىزىم. (سىيىت بىر ئەسكى خۇرجۇن، بىر كونا ئەسكى كۈرەك جۈۋا، بىر جۇپ چورۇق كۆتۈرۈپ چىقىپ مەشرەپنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىدۇ)

سىيىت: ئالە، لاقا - لۇقاڭنى قەلەندەر. (قايتىپ كىرىپ كې- تىدۇ مەشرەپ نەرسىلىرىنى خۇرجۇنغا تىقىپ، غۇنچەگە- نىڭ يېنىغا بېرىپ بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا جىم تۇرىدۇ)

پاتەمخان: ئەجەب خورلاندىڭ ئەقىللىك قىزىم، چىرايلىق، سۈ- باتلىق، قارا كۆزۈم، ماڭا بىر قارىغىنا، بىزدىنمۇ ئايرىلىدىغان بولدۇڭ، كۆزۈڭنى ئاچقىنا، دىدار كۆ- رۈشۈۋالايلى. (كۆزىگە ياش كېلىدۇ)

شائىيۇ: (ئىچكىرىدىن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ) ھەي لالىلار! ئىتمۇ چاغ دېسە كېتىدۇ، نېمە بېزىرىپ تۇرۇشسەن بۇ يەردە، كەت دېگەندىن كېيىن كېتىشمەمسەن!

مەشرەپ: (پاتەمخاننىڭ يېڭىدىن تارتىپ) يۈر ئاپا، ئون نەچە يىل ئىشلەپ، ئاخىرى ئېتقا ئايلىنىپتىمىز، كې- تەيلى.

شائىيۇ: تەنە گەپ قىلماي يوقال ھارامزادە. (مەشرەپ بىلەن پاتەمخان كېتىشكە ھازىرلىنىدۇ.)

مەشرەپ: شۇنچە يىل ئىشلەپ قۇرۇق قول چىقىپ كېتىمىزمۇ شائىيۇكا؟

شائىيۇ: (ئالدىغا ئىككى قەدەم مېڭىپ) نېمە، نېمە دېدىڭ؟

مەشرەپ: هەققىمەزنى بەرمەمسىز؟

شائىيۇ: گېلىڭغا تاماق بېرىپ، ئۇچاڭغا كىيىنىم بېرىپ، چوڭ قىلىپ قويغىنىم ئۈچۈن يەنە ھەق سورىماقچىمۇ سەن مۇتتەھەم؟ ھازىر يوقال!بولمىسا كۆرگۈلۈكۈنى كۆرسىتىمەن! (مەشرەپ بىلەن پاتەمخان مەيۈسلىنىپ ماڭىدۇ. چىقىپ كېتىۋېتىپ پاتەمخان غۇنچەم تەرەپكە قارايدۇ)

پاتەمخان: خوش، بىچارە قىزىم ئامان بول، سېنىڭ بىلەن بىزنىڭ كۈنىمىز مۇ تۈگىدۇ.

شائىيۇ: يوقال دېدىم، يوقال! (پاتەمخان بىلەن مەشرەپ چىقىپ كېتىدۇ) سائا ئوخشاش يالاڭغىداقلاردىن بىرى كەتسە مېڭى كېلىدۇ، بەچچىغەرلەرنى قارا تېخى! خېلى بىر نېمە دېگۈسى بار. (ئۆز - ئۆزىگە) «ئادەم بالىسىنى باقساڭ ئاغزى - بۇرنۇڭنى قان ئېتەر، ھايۋان بالىسىنى باقساڭ ئاغزى - بۇرنىڭنى ياغ ئېتەر» دېگەن راست گەپ - تە. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. مۇزىكا قايغۇلۇق ئۇيناپ تۇرىدۇ، ئاستا - ئاستا كەچ كىرىپ، ئاسماندا يۇلتۇزلار، كېيىن ئاي كۆرۈنىدۇ. شامال چىقىپ قارىياغاچتىن غۇنچەمنىڭ ئۇستىگە خازالار چۈشىدۇ، يىراقتا ئىتنىڭ ئەندىشىلىك ھاۋشىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. غۇنچەم چاچلىرى چۈۋۈلغان، كۆزلىرى قورقۇنچلۇق تۇس ئالغان ھالدا بىشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ ئەتراپىغا ئەنسىزلىك بىلەن قارايدۇ)

غۇنچەم: سۇ، سۇ! (كالپۇكلىرىنى يالاپ قولىنى سوزىدۇ، يەنە بېشىنى يەرگە قويىدۇ. سىرتتىن چېپىپ كېلىۋاتقان ئاتنىڭ ئاياغ تىۋىشى ۋە ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى ئاڭلىنىپ دەرۋازا قېقىلىدۇ، ئىچكىرىسىدىن سېيىت چىقىدۇ)

سەيىت: كىم، كىم ئۇ؟
ئاۋاز: (سىرتتىن) بىز - بىز، دەرۋازىنى ئاچ!
سەيىت: بىز، ... كىم سىلەر، بۇ كېچىدە نېمە ئىشىڭلار بار بۇ يەردە؟
ئاۋاز: بىز يامۇلنىڭ كىشىلىرى، زۆرۈر ئىش بىلەن كەلدۇق. (سەيىت چىقىپ دەرۋازىنى ئاچىدۇ. مىلتىق، قىلىچ ئاسقان ئىككى يايى كىرىدۇ)
1 - يايى: شاگىيۇكام بارمۇ؟
سەيىت: بار.
1 - يايى: قىچا - قىچا.
سەيىت: ۋاي - ۋۇي. نېمانچىلا ئالدىراش؟ (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)
2 - يايى: شاگىيۇكامنىڭ ھېلىقى ئەركە ئوغلى شۇمۇ - ھە؟
1 - يايى: ھەئە، تازا خام كاللا بىر نېمە.
2 - يايى: قازاقنىڭ ئاۋۇلىدىن ھېلىقى ئوچى بىلەن باغلاپ ئەكەلگەن چىرايلىق قىزنى شۇنىڭغا ئېلىپ بەرگەن ئەمەسمۇ؟
1 - يايى: تېخىچىلا شۇنىڭ كاشىلىسىنى تارتىۋاتمىز. (شاگىيۇ بىلەن سەيىت چىقىدۇ)
شاگىيۇ: ھە، بۇ كېچىدە يەنە نېمە گەپ؟
1 - يايى: نۇر ئاغىنىسى تۇرغان، ئامانتايلار بىلەن يامۇلدىن قاچتى.
شاگىيۇ: قاچتى، مانا قارا، قاچان؟
1 - يايى: بۈگۈن ئىككى كۈن بولدى، 7 - 8 ئادەم ئىزلەپ يۈرىمىز.
شاگىيۇ: شۇنداق چىڭ يامۇلدىن قانداق قاچالايدۇ - ھە؟
1 - يايى: ئۇلارنى سىي لويىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن، ئۇ سەل بوش قارىغان ئوخشايدۇ.

شائيۇ: مانا لوزۇك بېگىمنىك كۆزىدىن نېرى بولغان ئىش مۇشۇنداق بولىدۇ.

2 - يايى: بېگىم بۇ توغرۇلۇق دارىنغا ئېيتىپ، سى لويى بىلەن ئاچچىقلىشىپ قالدى.

شائيۇ: ئەمدى قانداق قىلدۇق بۇ كاساپەتلەرنى؟

1 - يايى: بەزى مەلۇماتلارغا قارىغاندا، بۇ ئوغرىلار بۇگۈن كەچ قۇرۇن مۇشۇ مەھەللە تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىپتۇ.

شائيۇ: مۇشۇ مەھەللىگە؟

1 - يايى: ھەئە، كۆرگەن كىشى بار، شائيۇكا، ئەللىكبېشىلار يارىمى قىلمىسا بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ، بىز ناھايىتى ئاۋارە بولۇپ كەتتۇق.

شائيۇ: (سېيىتقا) يۈگۈر ماۋۇ يېگىتلەرنى باستىنكىگە باشلاپ بار، ئون بېشىلارنى يىغىپ مەھەللىنىك ئەترايىنى ئىزلىشىپ بەرسۇن. (يايىلارغا) ئەزىمەتلەر، غەيرىتىڭلار كەم بولمىسۇن، قاچقۇنلارنى نەدىن بولسا تېپىڭلار، تاپان ھەققىڭلارنى دېگەندەك بېرىمەن.

1 - يايى: بېگىمنىڭمۇ تاپشۇرۇقى قاتتىق، بۇگۈن نەدە بولمىسۇن قولغا چۈشۈرمىسەك بولمايدۇ. (سېيىت بىلەن ئىككى يايى چىقىپ كېتىدۇ)

شائيۇ: بۇ نېمە دېگەن ئەنسىزچىلىك - ھە، (غۇنچەم تەرەپكە قاراپ) ھەممە بالا سېنىڭ كاساپىتىڭدىن بولۇاتىدۇ. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

غۇنچەم: ھە...ھە.....ھ...م، ھە... ھىم.....! (ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ سەكرات ھالىتىدە ئىككى قولى بىلەن توزغان چېچىنى قارمايدۇ. نۇر باغ تەرەپتىن ماربلاپ كېلىدۇ)

نۇرۇم: كىم بار بۇ يەردە؟

غۇنچەم: ئاھ... ھىم..... نۇرۇم.....! (بىر قولىنى سوزىدۇ)

نۇرۇم: غۇنچەمۇ سىز؟ (غۇنچەمنىڭ بېشىنى مەيدىسىگە بېسىپ سىلايدۇ) جېنىم غۇنچەم، سىزنىڭ تارتقان ئازابىڭىزنى پاتسىدەمدىن ئاڭلىدىم. (ئاي بىر پارچە بۇلۇت ئاستىغا كىرىدۇ) لاپاستىكى بېدىگە ئوت قويۇۋەتتۇق. بۇ يىلان - چايانلارنىڭ ئۇۋىسى كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتسۇن، مەن سىزنى ھاپاش قىلىپ ئېلىپ كېتىمەن. ماڭا قاراڭ، كۆزىڭىزنى ئېچىڭ غۇنچەم. (غۇنچەمنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ قاراپ، جان ئۈزگەنلىكىنى بىلىدۇ. مۇزىكا قايغۇلۇق ئۇيناپدۇ. نۇرۇم قايغۇ - ئەلەم ئىچىدە قالىپقىنى ئېلىپ، غۇنچەمنىڭ بېشىغا قويۇپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، تۇرغان بىلەن ئامانتاي قوللىرىدا پىچاق تۇتقان ھالدا نۇرنىڭ يېنىغا كېلىدۇ)

تۇرغان: نېمە بولدى؟

نۇرۇم: مېنىڭ قۇچىقىمدا جان ئۈزدى، (ئۇچى بېشىنى تۆۋەن سېلىپ جىم تۇرىدۇ) ئىست، ئېچىلماي توزغان غۇنچەم.

ئامانتاي: چەنچىلىگەن غۇنچا.

خور

(نۇرنىڭ دوستلىرى، دېھقانلاردىن بىرنەچچە كىشى، مەشرەپ ۋە ئۇنىڭ ئانىسى بىرلىشىپ ئېيتىدۇ)

ئۇزۇلدى رىشتىدىن ئۇنچە،
ئېچىلماي توزدى غۇنچە.
جاھان يوقسۇلغا گۆر بولدى،
زامانىنىڭ خوۋلۇقى شۇنچە.

تۇرغان: قەرىنداشلار! بۇ زالىمدىن ئىنتىقام ئېلىش كېرەك، ئىنتىقام ئالايلى!!..... (كۆپچىلىك قوشۇلىدۇ)

قىساس بىزگە قارار بولسۇن!
غەزەپلەر زۇلپىقار بولسۇن!
پاچاقلانسۇن زۇلۇم تەختى،
ئادالەت ئەلگە يار بولسۇن!

(سەھنىنىڭ ئارقىسىدىن ئوت يالقۇنى كۆرۈنىدۇ، ئوت ئىچىدىن قىزىل نۇرى ئىچىدە نۇرۇم غۇنچەمنىڭ جەسىتىنى كۆتۈرۈپ ئالغا بىر نەچچە قەدەم ماڭىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

گۈلنسا

(تۆت پەرده يەتته كۆرۈنۈشلۈك دراما)

قاتناشقۇچىلار

گۈلنسا — 17 ياشلاردا
پولات — گۈلنسانىڭ ئاشىقى، 20 ياشلاردا.
ساماق — گۈلنسانىڭ دادىسى، 50 ياشلاردا.
ئايخان — ساماقنىڭ خوتۇنى، گۈلنسانىڭ ئۆگەي ئانىسى، 45 ياشلاردا.
قادىر — ئايخاننىڭ ئىنىسى، قىمارۋاز، 32 ياشلاردا.
مەزىن، تەلەيخان، شاياقۇپ، ھامۇت، مامۇت، ... قاتارلىقلار ئەر-ئاياللار، قىز - يىگىتلەر.

بىرىنچى پەرده

پولاتنىڭ ھويلىسى، ئايۋانغا ئارتىپ ياسالغان ئۆزۈم باغ-رىكىدا مەي باغلاپ پىشقان سايۋا ئۆزۈملەر ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. ئايۋاندا قىز - يىگىتلەر دولان مەشرەپكە سورۇن قۇرۇپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئوتتۇرىدا بىر سازەندە نەغمە قىلماقتا. داپچى داپنى ئوينىتىپ مۇقام باشلايدۇ. پەرده ئېچىلىدۇ.

بەگلىرىم بەگلىكتە ياتسا،
دوغىسى ئالۋان بىلەن.

ئاخونۇم پەتىۋا قىلادۇر،
راستى يوق يالغان بىلەن.

هوي ... هوي!... (نەغمە ئۇسسۇل پەدىسىگە يۆتكىلىدۇ، پولات تۆۋەندىن چىقىپ گۈلنىسانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئىككى قولىنى ئالماشتۇرۇپ تەزىم قىلىدۇ، گۈلنىسا ئورنىدىن تۇرۇپ تەزىم بىلەن جاۋاب قايتۇرغاندىن كېيىن، ئىككىسى هويلا سەينا-سىدا دولان سەنىمگە ئۇسسۇل باشلايدۇ، كېيىن تەلەيخان بىر يىگىت بىلەن ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ. يەنە ئىككى جۈپ قىز-يىگىت-لەر ئۇلارغا جور بولۇپ ئويناپدۇ.)

دولان سەنىمى

ئۆيۈمنىڭ ئارقىسى پاتقاق،
پۇتۇڭنىڭ پاتقىنى - پاتقان.
يامانىنىڭ يولىدا يۇرسەڭ،
بېشىڭنىڭ قاتقىنى قاتقان.

ئۆيۈمنىڭ ئارقىسى بېدە،
تۇماقنىڭ كۆرپىسى گېدە.
دەردلەرنى تولا تارتىپ،
يۈرەكنىڭ ياتسى زېدە.
هوي ... هوي...هوي!.....

قىزىق چۆپنى ئىچمەيمەن،
كۆيدۇرىدىكەن لەۋنى.
كىمگە بېرىپ ئېيتايمەن،
يۈرەكىمدىكى دەردنى.

قاپقارا تەلپەك كىيىپ،
قاراقچى بولامدۇ كىشى.
پاقلان جۇۋاننىك دەردىدە،
راۋاپچى بولامدۇ كىشى.

قاشى قارا بىخەستەنىك،
قاشلىرى زىرو - زەۋەر.
دەردىگىزدە مەن يۇرۇرمەن،
سىز بۇنىگىدىن بىخەۋەر.

مەن ئېتىمنى سالمايمەن،
دەريا بويى لۆم - لۆمگە،
ئەجەب ئىچىم ئاغرىيدۇ،
ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرۈمگە.

مەن باغىغا كىرمەيمەن،
ئانارىنى ئۈزمەيمەن.
ئەمدى كەلدىم ئەقلىمگە،
نادان بىلەن يۇرمەيمەن.

مەن يارىمنى باغدا كۆردۈم،
يار مېنى كۆردىمىكىن.
كېچە - كۈندۈز ئاھ ئۇرارمەن،
يار شۇنى بىلدىمىكىن.

(ساز، ئۇسسۇل توختايدۇ)

پولات: (بىلدىن پوتىنىنى يېشىپ، ئۇنى ئەشكەن هالدا) ئاغىنىلەر، ئەمدى بىردەم پوتا سېلىش ئويۇنى قىلايلىمۇ؟

كۆپچىلىك: بولىدۇ، بولىدۇ، ئۆزۈڭ باشلا پولات.
پولات: (گۇلنسانىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئېيتىدۇ)

ئۇستۇن بېقىپ ئايىنى كۆردۈم،
چەرخى پەلەكتە.
تۆۋەن بېقىپ سىزنى كۆردۈم،
گۇللۈك چۈشەكتە.
ئەگىپ - ئەگىپ كېتەلمەيمەن،
قاراپ قويمايسىز.
كۆيە - كۆيە كۈل بولارمەن،
رەھىم قىلمايسىز.
كەلسىلە پوتىغا.

(گۇلنسانىڭ دولىسىغا يېنىك بىرنى ئۇرۇپ قويىدۇ. گۇلنسا پوتىغا قول سۇنىدۇ. پولات بەرمەستىن ئوڭغا بۇرۇلىدۇ. گۇلنسا سولغا بۇرۇلىدۇ. ئەمدى پولات سولغا، گۇلنسا ئوڭغا بۇرۇلۇپ، ئىككىسى ئۈدۈل قاراشقاندا پولات پوتىنى گۈلنسانىڭ بېرىدۇ).

كۆپچىلىك: (ۋارقىرىشىپ) گۇلنسا، سىزمۇ بېيىت بىلەن قايتۇرۇڭ.
گۇلنسا: (پوتىنى ئېلىپ، پولاتنى يېنىك بىرنى ئۇرۇپ قويۇپ، بېيىت ئېيتىدۇ)

مەن بۇ يەرگە كەلمەس ئەردىم، يارى كەلتۇردى مېنى،
ئوتقا سالسا كۆيمەس ئەردىم، يارى كۆيدۇردى مېنى.
كۆيە - كۆيە كۈل بولارمەن، ياغلىقىڭغا تۇڭ مېنى،
ھەر زامان يادىڭغا يەتسەم ئېچىپ - ئېچىپ كۆر مېنى.
كەلسىلە پوتىغا.

(پولات قول ئۇزاتقاندا ئاۋۋالقىدەك ھەرىكەتلەرنى قىلىشىدۇ. كېيىن پولات پوتىنى ئېلىپ تەلەيخانغا

سالىدۇ، يەنە ھېلىقىدەك ھەرىكەتلەردىن كېيىن تەلەيـ
خان 1 - يىگىتكە پوتا سالىدۇ)

تەلەيخان: ئىشكىڭ ئالدىدىن ئېرىق ئالدىم ئاتلاپ ئۆتكـۈدەك،
سۇزۇك - سۇزۇك سۇلار كەپتۇ يېتىپ ئىچكۈدەك.

سۇ تېگىدىن تېپىۋالدىم بىر جۇپ قارا تاش،
كېچە - كۈندۈز كۆيدۈرگەن جېنىم قاراقاش.

قارا - قارا قاشلىرىڭغا قەلەم يۈگرۈتەي،
سېنىڭ تاشلاپ كەتكىنىڭنى قاچان ئۇنۇتاي؟

كۆڭچىلىك: (كۈلۈشۈپ) پوتا تاشلىغىنى ئۇچۇن ئۇرۇڭ ئۇنى!
(تەلەيخان پوتا بىلەن نەچچىنى ئۇرۇپ پوتىنى بېرىـ
دۇ. يەنە ھېلىقى ھەرىكەت. يىگىت پوتىنى ئېلىـپ
يەنە گۈلنىساغا سالىدۇ)

يىگىت: ئالتۇن تاختا كۆۋرۈكتىن ئۇلىۋۇل ئۆتەلمەس،
ئالا - يېشىل يوپۇرماقتىن يامغۇر ئۆتەلمەس.
ئاق قۇشقاچقا ناۋات بەرسەم تەمىنى بىلمەس.
نادان قىزغا ئويۇن قىلسام قەدرىنى بىلمەس.

(يەنە ھېلىقى ھەرىكەتلەردىن كېيىن گۈلنسا پو-
تىنى ئىككىنچى يىگىتكە سالىدۇ)

گۈلنسا: دۇتار چالمەن ياخشى،
چالسام ئېپتىمەن ناخشى.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
ئەلگە ئېيتمسام ياخشى.

(يەنە ھېلىقى ھەرىكەتتىن كېيىن، گۈلنسا پو-
تىنى سالىدىغان كىشىنى تاللاۋاتقاندا شېتىلە بىر يـ

(يىگىت گۈلنسانىڭ ئالدىغا كېلىدۇ)

شېتىلە: پوتىنى ماڭا بىر سېلىڭ، گۈلنساخان!

كۆپچىلىك: قائىدىنى بۇزما ھەي شېتىلە!

شېتىلە: ئادەمنىڭ ئىززەت - نەپسىنى بۇزىدىغان قائىدىنى بۇزۇش كېرەك. بىزمۇ ئادەمدە. نېمىشقا پوتا سالمايدۇ؟

2-يىگىت: مەيلى بارغا جوۋا دەپتىكەن، كۆڭلى تارتقانلار بىر-بىرىگە سالىدۇ.

شېتىلە: مېنىڭمۇ كۆڭلۈم تارتمامدۇ؟

كۆپچىلىك: ھاي - ھاي، بۇ شېتىلىنىڭ قورسىقى كۆپۈپتۇ، مەيلى گۈلنسا پوتىنى بېرەيلى، ئۇمۇكۆڭلى تارتقان بىرىگە سالسۇن.

(گۈلنسا پوتىنى ئۇنىڭغا بېرىدۇ، شېتىلە بۇلۇڭدا ئولتۇرغان بىر قىزنىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئوقۇيدۇ)

شېتىلە: بۇغداي تېرىسام مىڭ دانە بولدى،
تېرىق تېرىسام يۈگدانە بولدى.
سىزگە يىگىت چىقماپتۇ، ماڭا قىز،
ئىككىسىزگە نېمە بالا بولدى؟
كەلسىلە پوتىغا.

(نازلىق نەپس ھەرىكەتلەر)

كۆپچىلىك: (كۈلكە ئارىلاش) مانا، مانا تاپتى!

(سىرتتىن گۈلنسا، ۋاي گۈلنسا! دېگەن ئەندىشىلىك ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، گۈلنسا ئويۇندىن ھودۇقۇپ توختاپ قالىدۇ)

گۈلنسا: ۋاي، ئاچام كەپتۇ. ئەمدى قانداق قىلارمەن؟

تەلەيخان: (گۈلنسانىڭ قولىدىن تارتىپ) قورقما دوستۇم، جۇر،

ماۋۇ ئۆيگە مۆكۈۋالايلى. (گۈلنسا بىلەن تەلەيخان ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

ئايخان: (كىرىدۇ) بۇ مەشرەپكە گۈلنسا كەلدىما؟

پولات: يوقسۇ ئاي ئاچا، بۇيەرگە كەلمىدى.

ئايخان: سەن ماڭا تولا شەيتانلىق قىلما. ئۇ جۇڭاينىمەك جىن ئويۇنغا ئامراق، چوقۇم بۇ يەرگە كەلدى، سەن يوق شۇرۇپ قويدۇڭ.

پولات: مانا جىمسى قىز - يىگىتلەر تۇرۇپتۇ، مەن نەگە يوق شۇرىمەن؟

ئايخان: ئەنە شەيتانلىقىڭ كۆزۈڭدىن چىقىپ تۇرىدۇ هارامزادە، جەزمەن سەن يوشۇردۇڭ. مەن هازىر ئۆنى تېپىپ چاچلىرىنى يۇلىمەن. (ئايخان ئۆيگە كىرىدۇ، مەشرەپ تىكىلەر ئۆرە - تۆپە بولىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكى پەنجىرىدىن تەلەيخان سەكرەپ چىقىدۇ. ئاندىن گۈلنسانىڭ قولىدىن تارتىپ چىقىرىدۇ. ئىككىسى يۈگۈرۈپ بېرىپ ئاتنار دەرىخىنىڭ كەينىگە مۆكۈشىدۇ، ئايخان ئۆيدىن چىقىدۇ، ئاتنار تەرەپكە ماڭىدۇ)

پولات: (ئايخاننى توسۇپ) ئۇ يەردە ئىت بار، بارمىسىلا.

ئايخان: مەن ئىتتىن قورقمايمەن.

شېتلە: توغرا، ئىت ئادەمنى چىشلىگەن بىلەن، ئايخان ئاچامدىن قورقىدۇ.

ئايخان: هوي پاسكىنا، سەن ماڭا نېمە يامتا گەپ قىلىسەن؟

شېتلە: بۇ گەپنىڭ يامتىسى يوق. ئۆزلىرى ئىتتىن قورقماي مەن دېدىلە، ئۇنداق بولغاندىن كېيىن، ئىت سىلىدىن قورقىدۇ دېگەن گەپ بولىدۇ - دە.

ئايخان: هوي دۆيۈز، سەن مېنى نېمىگە ئوخشىتىۋاتىسەن- هە؟

شېتلە: ئىككى ئىت تالاشسا بىرى قورقۇپ قاچىدۇ دەۋاتىمەن.

ئايخان: نېمە دېدىڭ بەدبەخ! ھوي مەرەز، يەنە بىر دېگىنە!
(ئايخان شېتىلىنى قوغلايدۇ، شېتىلە كۆپچىلىك ئارىسىغا كىرىپ، بىردە سۈپىغا چىقىپ، بىردە پەسكە چۈشۈپ قېچىپ ئايخانغا تۆتۈق بەرمەيدۇ. ئايخان سۈپىغا 3 ـ 4 قېتىم چۈشۈپ ـ چىقىش بىلەن مادارىدىن كېتىپ، پەلەمپەيدە ھاسىراپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ، شېتىلە كۆلكىلىك قىياپەت بىلەن ئايخاننىڭ ئالدىغا كېلىپ بېيىت ئېيتىپ ئۇنى ئۇسۇلغا تەكلىپ قىلىدۇ)

شېتىلە: ھېردىپ ـ ئېچىپ ھۆمۈدەپ،
قۇشناچىم بۇيان كەپلا.
موللام بازارغا كەتسە،
پۇشكال ئوغرىلاپ يەپلا.
كەلسىلە پوتىغا.

(ئايخان ئۆز ھالى بىلەن نەپسى قىسىلىپ، ھۆمۈدەپ ئولتۇرغان ھالدا شېتىلىگە كۆزىنى ئالايتىپ قارايدۇ، ئاچچىقىغا پايلىماي ئايغىدىكى كەشنى شېتىلىگە ئاتىدۇ. كۆپچىلىك كۈلۈشىدۇ. شېتىلە ئايخانىڭ كەشنى ئېلىپ ئۆز قولتۇقىغا قىسىپ، ئايخانغا رەھمەت ئېيتقان قىياپەتتە تەزىم قىلىدۇ ۋە ئايخاننى پوتا بىلەن يېنىكرەك ئۇرۇپ، ئۇسۇلغا تەكلىپ قىلىپ ھەر خىل قىزىق ھەرىكەتلەر بىلەن ئايخاننى چۆگىلەيدۇ. كۆپچىلىك قىقاس ـ چۇقان بىلەن ئايخانىنى قەستەن ئۇسۇلغا زورلىشىدۇ)

كۆپچىلىك: تۇرسىلا ئايخان ئاچا، بىر ـ ئىككى چۆگىلەپ بەرسىلە.

1ـ يىگىت: ئايخان ئاچام ئۇسۇلغا ئۇستا، ئۇسۇلغا چۈشسە پەرىزات لارمۇ ھەيران قالىدۇ.

يىرجۈۋان: قوپسىلا ئايخان ئاچا، ھەممىمىز سىلىگە قاراپ تۇرۇۋاتىمىز.

ئايخان: (شېتىلىگە) ئەكەل كەشمنى، جۇۋاينىمەك.
(شېتىلە ئايخاننىڭ كەشنى خۇددى پوتا سالغانغا ئوخشاش قىزىق ھەرىكەتلەر بىلەن بىردە تەڭلەپ، بىردە چۆگىلەپ ئەخمەق قىلىدۇ. كۆپچىلىك كۈلۈشىدۇ، ئايخان شېتىلىنى قوغلايدۇ. شېتىلە مەسخىرىلىك ئۇسۇل ھەرىكىتى بىلەن سىرتقا قاراپ قاچىدۇ. ئايخان ئۇنى قوغلاپ سىرتقا چىقىدۇ، پولات ئانار دەرىخى يېنىغا كېلىدۇ، گۈلنسا تەلەيخان بىلەن ئانار دەرىخى كەينىدىن چىقىدۇ)

گۈلنسا: ۋاي خۇدايىمەي، مۇشۇ يەرگە كېلىپ، مېنى كۆرۈپ قالارمىكىن دەپ ئەجەب قورقتۇم.

تەلەيخان: مەن ئاغزىنى تۇتۇۋالمىسام، بۇ قورقۇنچاق تاس ئاللاكاللا دەپ ۋارقىرىۋېتەتتى.

گۈلنسا: ۋىيەي، ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن «ئۆلەرمەن ئېشەك ئولتۇرۇپ تېپەر» دېگەنىدەك بۇ ھازاۋلىنىڭ قولىدىن ھەر ئىش كېلىدۇ دېگىنە.

پولات: نېمانچىلا قورقىسىز گۈلنسا؟ بىز بارغۇ!

گۈلنسا: بۇ يەرگە كەلگىنىمنى كۆرۈپ قالسا، مېنى چەيلۇۋېتىشتىن يانمايدۇ ئۇ ئەدى ئۆيگە نېمە دەپ بارارمەن؟

تەلەيخان: قورقما دوستۇم. ئۇ جەددالنى مەن بابلايمەن.

گۈلنسا: ھەي تاڭەي جېنىم تەلەيخان، قىرىق كۈنلۈك يەردىكى تاپنى كۆردىڭىز بۇ قۇزغۇنىنى بابلالىشىڭىزغا كۆزۈم يەتمەيدۇ.

تەلەيخان: تازا تېپىپ دېدىڭ، قۇزغۇنچۇ، تاپنى كۆرسە جانىنى تىكىدۇ. مەن ئۇنىڭغا گۈلنسا ئىككىمىز بىزنىڭ ئۆيدە يېپ ئىگىردۇق دەيمەن، ساڭا بىر يېڭ يېپ بېرىمەن، سەن «ماۋۇ مېنىڭ ئىگىرگەن يېپىم» دەپ

ئاچاڭغا بېرىسەن، ئۇ ئاچكۆزلىك نەپسى ئاغزىغا تىقىلىپ جىم بولىدۇ.

گۈلنىسا: جۇر دوستۇم، ئەمىسە چاققانراق بارايلى.

پولات: ماۋۇ ئانارنىمۇ كېلىنغا كەپلەپ قويۇڭلار، ماۋۇ ئۈزۈمنى ئۆزۈڭلار يېگەچ كېتىڭلار. (ئىككىسىگە ئىككى دانە ئانار، ئىككى ساپ ئۈزۈم بېرىدۇ) مەنمۇ ئارقاڭلاردىنلا يېتىپ بارىمەن، ئەگەر سىزگە تاياق سالسا، ئۇ ھازاۋۇلغا تاياقلىنىڭ تەمىنى ئۆزۈم بىر تېتىتىپ قويايي.

گۈلنىسا: (چۆچۈپ) ياق - ياق، ئۇنداق قىلماڭ، ئۇنىڭغا تېگىپ قويساق ئۆلگۈچە قۇتۇلالمايمىز.

پولات: گۈلنىسا، سىز مېنىڭ جېنىمنىڭ جانانىسى، يۈرىكىمنىڭ يەكپارىسى. مەن سىزنى ئۇ جادىغا دەپسەندە قىلىپ بەرمەيمەن. سىلەر مېڭىڭلار، مەن مېھمانلارنى ئۇزىتىۋېتىپ ھازىر بارىمەن.

(گۈلنىسا بىلەن تەلەيخان چىقىدۇ. پولات سۇيغا قايتىپ كېلىدۇ، سىرتقا چىقىپ كەتكەنلەر قايتىشىپ كىرىدۇ)

1-چوكان: نەدىنمۇ كەلدى ئۇ ھازاۋۇل جادى، ئاشقا چۈشكەندەك كۆڭۈلنى غەش قىلدى.

1-يىگىت: بىزمۇ قايتايلى، خېلى ئولتۇردۇق.

2-چوكان: پولاتمۇ ئالدىراپ قالدى. «ئۆزۈم ھەرجايدىمەن، كۆڭلۈم سەندىدۇر». شۇنداقمۇ پولات؟ (ھەممە كۈلۈشىدۇ)

پولات: يوقسۇ، ئولتۇرۇڭلار، ۋاقىت خېلى بارغۇ!

باشقىلار: بولدى، رەھمەت، قايتايلى. (ھەممەيلەن چىقىشىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

ئىككىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

سامساقنىڭ هويلىسى. سەھەرنىڭ ئۇدۇل ئوتۇ تەرىپىدە كۆيى، ئۇنىڭ يېنىدا ئاشخانا، هويلىدا يوغان قاپاق تېرەك سۈپىغا سايە تاشلاپ تۇرىدۇ. تېرەكنىڭ سۈپىغا يېقىن غولى ئوپۇلۇپ چىراغ قويغۇچ قىلىنغان. قاپاق بارىكى ئەتراپىدا گۈلىلەر چىرايلىق ئېچىلغان، گۈلنىسا بىر توپ قىزلار بىلەن سۈپا ئۈستىدە غەزەل ئېيتقاچ، چاقتا يىپ ئېگىرىپ ئولتۇرۇشىدۇ.

گۈلنىسا: (ناخشا ئېيتىدۇ)

تومۇچۇقۇم سايرايدۇ،
يايرىم ئوينىغان باغدا.
تەمامى جانىم كۆيەدۇر،
سېنى ياد ئەيلىگەن چاغدا.

يارىمنىڭ بويى زىلۋا،
زىلۋا بويىدا گۈل بار.
خۇما كۆزىدە ئۇچقۇن،
ئايدەك يۈزىدە خال بار.

قوغۇن تېرىدىم خەندەك،
ئەللەر تېرىسۇن مەندەك.
خەق سۆيگەننى سۆيمەيمەن،
ئۆزۈمنىڭ سۆيگىنى قەندەك.

مەن سېغىندىكمۇ مېنى،
خويما سېغىندىم مەن سېنى.
مەن قەيىرىدە سېغىندىڭ،
مەن يۇرەگىمدە سېنى.

مەستۇرە: گۈلنسانىڭ دەردى تولا جۇمۇ، قىزلار! شۇڭا ناخشا ئىسرى ئەجەب مۇڭلۇق، ئۇنچىلا بېشىڭ قاتمىسۇن دوستۇم.

تەلەيخان: سەن تاپالمىدىڭ مەستۇرە، گۈلنسا بىر كىشىنى سېغىنىدۇ. شۇڭا «ئۆزۈمنىڭ سۆيگىنى قەندەك» دەيدۇ ئەمەسمۇ.

ھەممە: (گۈلكە) ھە، مۇنداق دېگىنە تەلەي.

گۈلنسا: ھەركىم ھەرنېمە دەيدۇ، بېشىغا كەلگەندە بىلىدۇ. ھەر قايسىڭلارنىڭ ئۆز ئاناڭلار بار، ھېچكىممۇ پېشانەڭلەرگە «تاك» ئېتىپ چېكەلمەيدۇ. دەرد - ئەلەم، مۇڭ دېگەن سۆزلەرنى ئاڭلىغان بولسا ڭلارمۇ بېشىڭلارغا كەلمىگەندىن كېيىن چۈشەنمەيسىلەر، مېنىڭمۇ ئۆز ئانام بولسا، مۇنچە مۇڭلۇق قىز بولۇپ ئۆسمەس ئىدىم. سەلەرگە ئوخشاش ئۇيناپ - كۈلۈپ يۈرەر ئىدىم. (مەيۈسلىنىدۇ)

تەلەيخان: راستلا، ئايخان ئاچام ئۆزى كۈن بويى قاشلىق ئېتىپ، سۈرمە سۈرۈپ تاماشا قىلغىنى قىلغان. گۈلنسانى بولسا، بىردەممۇ بىكار قويماي ئىشلىتىدۇ. كالىنى دۇمبالىغاندەك دۇمبالاپ ئازاب سالىدۇ. بىچارە دوستۇمغا ئەجەب ئىچىم ئاغرىيدۇ.

زەينەپ: قانداق قىلىپ شۇ ئايخاندىن قۇتۇلارسەن دوستۇم؟

ھەممە: بولدىلا، يارا ئۇستىگە تۇز سېپىۋەرمەڭلار.

تەلەيخان: راست ئەمەسمۇ ئەمسە؟

مەستۇرە: سەن دېمىسەڭمۇ بىز بىلىمىز، (گۈلنسانىڭ مۇرىسىنى تۈرتۈپ) مەيۈسلەنمە دوستۇم. «بەختسىز قىز تېزەك تەرگىلى چىقسا، كالىلار سۈغا تېزەكلەپتۇ» دېگەندەك، بۇ زامانىدا قايسى بىرىمىزنىڭ بېشىدا دەرد يوق دەيسەن.

تەلەيخان: ۋاييەي، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر، ياخشى كۈنلەرمۇ بولار، ھازىرچە ئۇنى قويۇپ تۇرۇپ، ناخشا ئېيتىپ پىغانسىزنى چىقىرايلى، قانداق دەيسىلەر قىزلار؟

قىزلار: ھە بەللى، مۇنداق قولاقتا ياقتۇدەك بىر گەپ قىلە. قېنى باشلىغىنا مەستۇرە! (مەستۇرە «چاق ناخشىسى»نى باشلايدۇ. باشقىلار ئۇنىڭغا جور بولىدۇ)

پىرقىراپ چاقىم يەنە،
ئۆتتۇم جاھاندا زار بىلەن.
شاد بولۇپ يۈرەرمەنمۇ،
مېھرىبان يارىم بىلەن.

يارىمغا ساراي سالدىم،
گۈل بىلەن مۇنار سالدىم.
كەلمىگەنگە كۆپ بولدى،
يولغا قاراپ قالدىم.

ئۇستەك بويى ئېگىز قاش،
كەتمەن سالسام تېگى تاش،
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
سەن بىلەمسەن قەلەمقاش.

(سىرتتىن پولاتنىڭ ناخشا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

پولات: بىر باغقا ئانار سالدىم،
بىر باغقا يالاك توقاچ.
چۆگىلەپ كېتەلمەيمەن،
كۆڭلۈم سىزدىلا بولغاچ.

ماڭداپمۇ يېتەلمەدىم،
چامداپمۇ كېتەلمەدىم.
ئىشقىڭىزدا خۇما كۆز،
ناخشا ئېيتماي ئۆتەلمەدىم.

مەستۇرە: زەپمۇ ئوبدان ناخشا ئېيتىدىكەن، كىمدۇ، بۇ؟

تەلەيخان: (ئويناقلاپ) **هە،** مەن دېمىدىمۇ، ئۆزىمۇ كېلىپ قالـ
دىغۇ ـ **هە،** گۈلنىسا. (گۈلنىسانىڭ مۇرىسىدىن تۇتۇپ
ئەركىلىتىدۇ)

گۈلنىسا: ماڭمىنا، تەلەيخان ... (دەرۋازا تاقىلدايدۇ، گۈلنىسا
ئالدىراش دەرۋازىنى ئاچىدۇ، پولات كۆرۈنىدۇ)

پولات: ئۆيدە كىم بار؟

گۈلنىسا: كىرىۋېرىڭ، ھېچكىم يوق.

پولات: (قورۇغا كىرىپ تارتىنىپ قالىدۇ) قىزلار، ئوبدان تۇـ
رامسىلەر؟ (قىزلار كۈلۈشۈپ ئۆيگە كىرىپ كېتىشىدۇ)

گۈلنىسا: كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، ھەممىسى مېنىڭ دوستلىرىم.

پولات: (سۇپىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ) سىزگە ئازراق يېمىش ئې
لىپ كېلىۋىدىم.

گۈلنىسا: رەھمەت، كايىپ كېتىپسىز.

پولات: بۇمۇ كايىغان بولامدۇ؟ سىزنىڭ ماڭغان يولىڭىزغا
ئونچە ـ مەرۋايىت چاچسامۇ ئەرزىيدۇ.

گۈلنىسا: شۇنچىلىك قەدىرلىگىنىڭىزگە رەھمەت. ئېغىزدا بار،
كۆڭۈلدە يوق بولۇپ قالمىسلا بولاتتىغۇ.

پولات: تېخىچىلا ماڭا ئىشەنمەيدىكەنسىزدە گۈلنىسا؟ بوپتۇ.

گۈلنىسا: ۋەيەي، ئويىنىشىپ دەپ قويدۇم، تازا ئىشىنىمەن.

پولات: مۇنداق دېمەمسىز، ماڭا ئىشەنمەيدىكەن دەپ يۈرىكىم
چىقىپ كەتكىلى تاس قالدى.

گۈلنىسا: ۋەيەي، ئاشۇرۇۋەتتىڭىزغۇ دەيمەن.

پولات: تالا ـ تۇزگە چىقماس بولۇپ كەتتىڭىزغۇ گۈلنسا؟

گۈلنسا: قازان بەشى بىلەن تونۇر بېشىدىن نېرى كېتەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. ئارىلاپ دوستلىرىم بىلەن چاق ئېگىرسەم ئارام ئالغاندەك بولۇپ قالىمەن.

پولات: مەنمۇ تىنماي ئىشلەۋاتىمەن. ھازىر كىشىلەر سەيلىگە تازا چىققىلى تۇردى. بىزمۇ ئادەم بولغاندىن كېيىن سەيلىگە بىر چىقساق بولاتتى.

گۈلنسا: مېنىڭمۇ تازا چىققۇم بار، لېكىن شۇ ئاچام مېنى بىر-دەمۇ ئارام ئالغۇزمايدۇ، ئەگەر سەيلىگە چىقسام ئۇ-رۇپ ئولتۇرۇۋېتىشتىن يانمايدۇ ـ دەڭە، (مەيۈسلىنىپ) ئۆز ئانام بولغان بولسا، مۇنداق كۈنلەرنى كۆرمەس ئىدىم.

پولات: كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ گۈلنسا، سىزنىڭ تارتىۋاتقان ئازابىڭىزنى مەنمۇ بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن. خۇدا بۇيرۇسا ئازكۇندە سىزنى ئايخانىنىڭ زۇلمىدىن ئۆزۈم قۇتقۇزىمەن. بىللە سەيلە قىلىپ، بىللە ئىشلەپ بەختلىك كۈن كەچۈرىمىز.

گۈلنسا: مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇم سىزنىڭ قولىڭىزدا ئەمما ... (يەرگە قارايدۇ)

پولات: بولدى، بىلدىم.

گۈلنسا: نېمىنى؟

پولات: ئەمما ... ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ بارىدۇ. مەن قىينىلىپ كېتىپ بارىمەن دېمەكچىمۇسىز، قانداق، گېپىم توغرىمۇ؟

گۈلنسا: سىز ئەقىللىك ...

پولات: مەن ھەممىنى جايلاپ قويدۇم. ئەمدى كىشى كىرگۈزمەن.

گۈلنسا: ئاچامغا گەپ ئۆتكۈزەلەيدىغان ئادەم بولسا بولاتتى.

پولات: خاتىرجەم بولۇڭ، (قوزغىلىپ) مەن چىقاي، ئايخان كېلىپ قالمىسۇن، خوش، گۈلنسا تۇرۇپ قېلىڭ.

گۈلنسا: (هەرۋازا يېنىدا) خوش، پات - پات كېلىپ تۇرۇڭ.
پولات: ۋاقىت تاپسامىلا ... (چىقىپ كېتىدۇ)
قىزلار: (يۈگۈرۈشۈپ كىرىدۇ) ساڭا يېمىش ئېلىپ كەپتۇ - ھە؟!
تەلەيخان: يوشۇرغىنىڭ ئاشكارا بولۇپ قالدى ئەمەسمۇ؟
مەستۇرە: ئاشكارا بولسا نېمە بوپتۇ، يېمىش ئېلىپ كېلىدىغانغىمۇ يىگىت لازىم.
زەينەپ: ئىككىڭلار تولا گەپ تالىشىدىغان بولۇپ قالدىڭلار، كېلىڭلار قىزلار، يېمىش يەيمىز.
گۈلنسا: (ياغلىقنى ئېچىپ قويۇپ) ئېلىڭلار قىزلار.
تەلەيخان: پولات ياخشى يىگىت - ھە، گۈلنسا؟
گۈلنسا: بولدىلا تەلەيخان، سېنى ماختاپ بەر دېمىسىدىمغۇ!
تەلەيخان: ۋاي، ماۋۇنى. ئۇنداق دېگۈچە «ئۆزۈم ھەر جايدىمەن، كۆڭلۈم سەندىدۇر» دېگىنە. (قولىنى گۈلنسانىڭ مەيدىسىگە تەگكۈزۈپ قويۇپ) قارا، يۈرىكىڭ ئۇيناپ كېتىپتۇ. پولاتنىچۇ، ماختىغۇچىلىكى بار يىگىتەئۇ دېگەن يۈرتىمىزدىكى يىگىتلەرنىڭ ئالدى. ئۇنى مەن ماختىسام نېمە بوپتۇ؟ ئۆزلىرىمۇ ئون ئۆلچەپە بىر كېسىپ تاللىغان بولغىدىلا، خېنىم. (قىزلار كۈلۈشىدۇ).
مەستۇرە: ئۇنى كۆرۈپ سەنمۇ غەلىتىلا قىلىپ كەتتىڭغۇ.
تەلەيخان: ئاغزىمغا كەلدى دەپ دەۋەرمىگىنە مەستۇرە. گۈلنىسانىڭ ھالى ھەممىمىزگە ئايان، ئۇ خۇشال بولسا، بىز نېمىشقا خۇشال بولمايدىكەنمىز. يەرتارچىلىق قىلىپ قالدى، بولمىسا غېرىبجان بىلەن سەنەمجاننىڭ ئۇچراشقان ۋاقتىدىكى كېنىزەكلەردەك ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئۇسسۇل ئويناپ كېتەتتىم، قانداق؟ (قىزلار قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىدۇ).
مەستۇرە: بولدىلا، چاقچاق قىلىپ قويسام، شاتۇتىدەك سايراپلا كەتتىڭغۇ.

تەلەيخان: (جىددىي قىياپەتتە) گۈلنىسا، پولاتنىڭ كېلىپ يۈرگىنىنى ئاچاڭ بىلەمدۇ؟

گۈلنىسا: ۋىيەي، ئۇنى بىلسە، ھېنى ئۆلتۈردىدۇ دېگىنە. (ئىشىك قېقىلىدۇ، قىزلار ھودۇقۇشىدۇ).

زەينەپ: دەرۋازىنى مەن ئاچاي، گۈلنىسا سەن ھۇنۇلارنى يىغىشتۇرغىن، (زەينەپ دەرۋازىنى ئېچىشقا ماڭىدۇ، گۈلنىسا ئالدىراپ يېمىش تۆكۈلگەن ياغلىقنى يىغىشتۇرۇپ، ھودۇققىنىدىن نەگە قويۇشىنى بىلەلمەي، ئارقىسىغا تۇتقىنىچە تۇرۇپ قالىدۇ، ئايخان كىرىدۇ)

ئايخان: ھوي، بېشىڭنى يەيدىغان، ئىشىڭنى قىلماي، ئالتە چىلتەننى يىغىپ نېمە قىلىۋاتىسەن؟! ساڭا خېلى ھال پەيدا بولغىلى تۇردىغۇ، ماۋۇ رودۇپايلارنى نەدىن يىغىۋالدىڭ؟

گۈلنىسا: چاق ئېگىرىشكە قىچقارغانتىم.

ئايخان: مەندىن سورىماي نېمىشقا قىچقىرىسەن - ھە؟ يىپ ئىگىرمەي، نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟

زەينەپ: (قىزلارغا) يۈرۈڭلار قىزلار، بىكاردىن تاللىغىلى خەقنىڭ ۋېقىپ قويغان بالىسىمدۇق بىز.

ئايخان: ھەرقايسىڭغا مېنىڭ ئۆيۈمدە نېمە بار؟ ئەر ئىزدەش سەۋەبىدىن ئىزدەش، بوسۇغامغا ئاياغ باسقۇچى بولۇشما، ھەرقايسىڭنى يۈز كۆن كۆرمىسەم ھېلى كۆرگەندەكمەن.

مەستۇرە: ئايخان ئاچا، بۇ يەرگە سىلىنى سېغىنىپ كۆرگىلى كەلمىدۇق، گۈلنىسانى دەپ كەلدۇق. ئاغزىلىرىغا كەلگەننى دەۋەرمىسىلە.

ئايخان: ھوي، سەن نېمە دەپ ۋالاقشىيسەن! چىقە ئۆيۈمدىن! يۈزى قېلىن شەرمەندە!

مەستۇرە: شەرمەندە دېگەن سېنىڭدىن تۇشۇق بولامدۇ؟!

تەلەيخان: بولدى قىلمىلار دەستۇرە، «كاككۇك ئۆز ئېتىنى قىچقىرىدۇ» دېگەن گەپ بار، ئايخان ئاچام ئۆز ئېتىنى قىچقىرىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا نېمانچە خاپا بولىسىلەر، يۈرۈڭلار، (قىزلار سىرتقا ماڭىدۇ. ئايخان دەسلەپتە گەپنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمەي ھەيران بولىدۇ، قىزلار ماڭغاندىن كېيىن، گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ قولىغا چولاق سۈپۈرگىنى ئالغانچە قىزلارنى قوغلايدۇ، قىزلار ئۇنى زادىلىق قىلىپ مەسخىرىلىك كۈلۈپ قېچىپ چىقىپ كېتىشىدۇ)

ئايخان، (ھاسىرغان ھالدا چولاق سۈپۈرگىگە تايانغىنىچە گۈلنىسانىڭ چېچىلىدۇ) ھوي سالقاندى. يېپ ئىگىرەمەي نېمە قىلدىك؟

گۈلنىسا: تىنمايلا ئېگىرىۋاتىمەن ئاچا.

ئايخان: يالغان ئېيتىۋاتقىنىنى ماۋۇ يۈزى قېلىنلىك، مەن بۆلۈپ بەرگەن پاختىنىڭ تېخى يېرىمىمۇ تۈگىمەپتىغۇ؟ (يېمىش چىگگەن ياغلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ) ھوي يېتىم ئوغلاق، يوشۇرغىنىڭ نېمە ئۇ؟!

گۈلنىسا: (قورقۇپ) ھېچ، ھېچنېمە ئاچا.

ئايخان: (ياغلىقىنى تارتىۋالىدۇ) ھېچنېمە دەيسىلا، بۇنى نەدىن ئالدىڭ؟ راستىنى ئېيت شۇم! چېچىڭنى يۇلۇۋېتىمەن، ئېيت دەيمەن!

گۈلنىسا: جېنىم ئاچا كايىماڭ، ئىشىك ئالدىغا كۆتۈرۈپ كەپتىكەن، قىزلار بىلەن يەي دەپ ئېلىۋىدىم.

ئايخان: يالغان ئېيتما! داداڭ قەلەندەردىن يوشۇرۇپ قويغان پۇلۇمنى ئوغرىلاپسەن - دە!

گۈلنىسا: ياق، ئاچا.

ئايخان: بولمىسا پۇلىنى نەدىن ئالدىڭ؟

گۈلنىسا: دادام بەرگەن ئازراق پۇلۇم بار ئىدى.

ئايخان: راستىڭنى ئېيت، قارايۇز! بىرى ساڭا يېمىش ئەكەلـ
دىمۇ - يا؟
گۈلنسا: (جىم) .....
ئايخان: ئېيت دەيمەن، بولمسا بوينۇڭنى چۈجىنىڭ بويىندەك
ئۈزۈپ تاشلايمەن!
گۈلنسا: ماڭا يېمىش ئېلىپ بېرىدىغان يىگىت نەدە تۇرۇپتۇ؟
ئايخان: هوي قارا يۈز، ماڭا تەنە قىلىۋاتسەنغۇ؟ (ياغلىقنى
گۈلنسانىڭ بېشىغا ئېتىپ، ئۇنى قوغلاپ ئۆيگە كىـ
رىپ كېتىدۇ، ئۆي ئىچىدىن يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ.
بىر ئازدىن كېيىن ئايخان هاسىرىغان هالدا ئۆيدىن
چىقىپ سۈپىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ)
ئايخان: خەپ. سەن جۈۋاينىمەكنىڭ جاجىسىنى بەرەمسەم توخـ
تا، گۈلنسا، ۋاي گۈلنسا! بىر پىيالە چاي ئاچىقىپ
بەر دەيمەن! (گۈلنسا كۆزلىرى ياش هالدا بىر پە-
يالە چاي ئېلىپ چىقىدۇ)
ئايخان: (چىنىنى قولىغا ئېلىپ) پاھ! پاھ! (چىنىنى تاشلىۋېتـ
دۇ) ھەي، سەن قارا نىيەت قىزىق چاي بىلەن قو-
لۇمنى كۆيدۈرۈپ، ئۆچ ئالماقچىمۇسەن؟ (گۈلنسانىڭ
چېچىنى تۇتۇپ تارتىدۇ)
گۈلنسا: ۋايجان! جېنىم ئاچا، بۇ چاي يىلمان ئىدى، ۋايجان!
ئايخان: سەن رودۇپايلارغا تېتىمسام سايىم بەگىنىڭ قىزى
بولماي كېتەي! (گۈلنسانى ئۇرىدۇ)
گۈلنسا: توۋا قىلدىم ئاچا، مېنى كەچۈرسىلە (تەسلىكتە ئاي-
خاننىڭ قولىدىن يۇلۇنۇپ چىقىپ سىرتقا قاچىدۇ.
ئايخان بىرئاز پۇخادىن چىقىپ سۈپىغا كېلىپ ئول-
تۇرىدۇ، سىرتتىن ساماق كىرىدۇ)
ساماق: تامىقىڭلار پىشىدىمۇ ئايخان؟
ئايخان: ماۋۇنىڭ گېپىنى، تاماق دېگەن ئەكىلىپ بەرگەن

گۆشۈڭگە قاراپ بولامدۇ؟ (قېيىداپ تەتۈر قارىغىنىچە) ھەممىتلىك نىياز ئاقساقالغا تەگكەندە ئۆيدە ھەر كۈنى پولۇ بىلەن مانتا بولاتتى. گۆش توغراش تىن ئېرىنىپ، گۆش - ياغلارنى پاقىلدىتىپ يەرگە ئاتاتتىم. ئامەتنىڭ قاچقىنىدىن سەن كاداينىڭ ئۆيىگە كىرىپ قېلىپ، ئەسىنەپ چىشىمنىڭ كىرىنى شۈمۈپ ئولتۇرىمەن.

سامساق: تۈنۈگۈنلا خېلى جىق گۆش ئېلىپ كەلگەنىدىمغۇ؟

ئايخان: ئەمسە سېنىڭ گۆشۈڭنى يەتمىش پۇشتۇمغا ئەۋەتىپ بېرىپتىمەن - دە! مەن ئۇنداق پەسىنىڭ قىزى ئەمەس، سايىم بەگنىڭ قىزى. بەگ ئەۋلادىمەن، ئال زادى بۇ گۆرۈڭنى! شۇم قىزىڭ بىلەن قال. مېنىڭ بۇ تۇرمۇشقا زادى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى.

سامساق: يەنە نېمە بولدى، ئاچچىقىڭلار كېلىپ قاپتىغۇ؟

ئايخان: ئىزاتارتماي يەنە «ئاچچىقىڭلار كېلىپ قاپتىغۇ» دەۋاتقىنىنى! سەن تاپقان پۇلۇڭنى قىزىڭغا بەر، ئۇ بۇ يەردە بۇزۇپ - چاچسۇن. مەن مۇشۇنداق چىشىمنىڭ كىرىنى شوراپ ئولتۇراي.

سامساق: نېمە بوپتۇ؟

ئايخان: نېمە بولاتتى، گۇلە - قاق ئاپتۇ، يېمىش ئاپتۇ، ئىش قىلماي، بىرەۋنچە ئالۋاستىلارنى يىغىپ ئولتۇرۇپتۇ.

سامساق: ھېچ ۋەقەسى يوق خوتۇن. ئىچى پۇشۇپ قىزلار بىلەن بىرگە يىپ ئىگىرەي دېگەندۇ.

ئايخان: ئىچى پۇشۇپ ئۇنىڭ بېشىدا تۇگمەن چۆگىلىتىپتىمەنمۇ؟ ھە، تېخى ئۇنىڭ ماڭا قىلغان قەستلىرى ئۇچۇن كۆزلىرىنى ئويۇۋالسامۇ دەردىم چىقمايدۇ. زادى قىزىڭ بىلەن ھەر ئىككىڭ قارا نىيىتىڭ!

سامساق: بولدى خاپا بولماڭلار. مەن گۆش ئېلىپ كېلەي،

(مېڭىشقا تەمشىلىدۇ)

ئايخان: چاي، تۇزمۇ تۇگىدى، ئالغاچ كەلسۇن. ھە، يەنە مېھ-
ماندارچىلىقتا كىيىدىغان ئوبدانراق تاۋاردىن كۆڭ-
لەكلىك ئالغاچ كەلسۇن. گۈللىرى چوغدەك يېنىپ
تۇرىدىغان، ھۆسنۈمگە ھۆسن قوشىدىغان، خەقلەر
كۆرسە ھەسەت قىلغۇدەك تاۋار بولسۇن. ھا ... ھا...
ھا ... (نازلىنىدۇ. ساماق ئېغىر قەدەم تاشلاپ چې-
قىپ كېتىدۇ)

ئايخان: ھېلىقى يېتىم ئوغلاق نەگە كەتكەندۇ؟ گۈلنسا! ھاي
گۈلنسا!

گۈلنسا: (يۈگۈرۈپ سىرتتىن كىرىدۇ) خوش ئاچا.

ئايخان: ھوي يېتىم ئوغلاق، ئۆزۈڭنى شامالغا سالغىلى تالاغا
چىقتىڭمۇ؟!

گۈلنسا: ئىشك ئالدىنى سۈپۈرگەنتىم.

ئايخان: چاقىڭنى ئايلاندۇر. ھۇشۇ ئۇچنى بۇگۈن تۈگەتمە-
سەڭ كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسەن جۇمۇ! (گۈلنسا يېپ
ئىگىرىشكە كىرىشىدۇ، مەريەم كىرىدۇ)

مەريەم: ئەسسالام، تىنچلىقمۇ ئايخان؟

ئايخان: كەلسىلە مەريەمخان.

مەريەم: بىزنىڭ موزاي قېچىپ كېتىپتىكەن، سىلىنىڭ ھويلىغا
كىرىپ قالدىمىكىن؟

ئايخان: موزايلىرى بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ؟ ئۇنداق خەق-
نىڭ موزىنى كىرىپ قالىدىغان ھويلا ئەمەس بۇ.

مەريەم: قوشنا بولغاندىن كېيىن شورىغانىنىڭ ئەيىبى يوق
ئايخان، ئۇنىڭغا نېمە خاپا بولىدىلا؟!

ئايخان: خاپا بولسام نېمە قىلاتتىڭ؟ مەن موزاي ئوغرىسى
ئەمەس، ئۇنداق ئىش سىلەردەك پەسلەرنىڭ بېشى-
دىن كەتسۇن!

مەريەم: توۋا، مەن سىلىنى ئوغرى تۇتتۇممۇ؟ ئۇدۇل قوشنا بولغاندىن كېيىن كىرىپ قالدىمكىن دەپتىمەن. بۇ-نىڭغا شۇنچە سېسىق گەپ كېتەمدۇ، ئەلۋەتتە قوشنا بولغاندىن كېيىن ياخشىراق ئولتۇرساق بولمامدۇ، ھېلىمۇ مەھەللىدىكى ھەممەيلەن بىلەن ئۇرۇشۇپ بولدىلا ئايخان.

ئايخان: ھوي قارايۇز، نېمە مەن بىلەن تاكاللىشىسەن، چىقە ھويلامدىن!

مەريەم: (چىقىپ كېتىۋېتىپ) قارا يۇز دېگەن ئۆزۈڭ ھازازۇل! (ئايخان يۇگۇرۇپ بېرىپ مەريەمنىڭ چېچىغا ئېسىلىدۇ، بىر - بىرى بىلەن قىيا-چىيا جېدەل قىلىدۇ)

گۈلنىسا: (ئاجراتمافچى بولۇپ ئارىلىشىدۇ، كۆچى يەتمەي ئىلاجسىز قالىدۇ) ئاللا قانداق قىلاي؟! (تالاغا يۇگۇرەيدۇ).

ئايخان: (مەريەمنىڭ چېچىنى تۇتۇۋېلىپ تارتىپ) ھە، گەپ قىلە قېنى، كىم ھازازۇل، ھە، كىم ھازازۇلكەن؟! (مەزىن كىرىدۇ)

مەزىن: (ئاجرىتىپ) ھاي ئايخان بۇ نېمە دېگەن سەتچىلىك! قويۇڭ، سىزنىڭ دەستىڭىزدىن بۇ مەھەللىنىڭ ئادەملىرى كۈن كۆرەمدۇ - يوق؟

ئايخان: (مەريەمنى قويۇپ بېرىدۇ، مەزىن مەريەمنى سىرتقا چىقىرىۋېتىدۇ) بۇنىڭ قىلغان ھاقارەتلىرىنى ئاڭلىماستىن گۇناھنى ماڭا قويىدىلا مەزىناخۇنۇم!

مەزىن: سىزنىڭ ھەممە نامۇ - ئەخلاقسىز مەھەللىگە ئايان، خۇداغا شۈكۈر ھېلىمۇ قوينىڭ قوزىسىدەك سامساق ئاخۇنۇمنىڭ خوتۇنى بولۇپ قاپسىز، ئەگەر بىرەر يۇز بېگى ياكى ئەمەلدارنىڭ خوتۇنى بولغان بولسىڭىز كۆپچىلىكنىڭ ئۆيىنى ۋەيران، ئۆزىنى سەرسان قىلە-

ۋېتىدىكەنسىز - دە.

ئايخان: ھۆي، نېمە دېگىنىڭ ئۇ؟ مەن بەگىنىڭ قىزىمەن. سېنى ھويلامغا كىم چىللاپ كىردى، نېمىشقا كىرسەن؟ (مەزىنگە دېۋەيلەيدۇ، مەزىن ئارقىغا چېكىنىدۇ)

مەزىن: ھەي ئائىنساپ، بىھايالىق قىلما! ئىنساپ قىل، ئىنساپ ... ھاي، ھاي ...

ئايخان: (ئېسىلىدۇ) يامانلىقىمنى ھازىر تېپىپ بەر، بولمىسا قولۇمدىن ساق چىقىپ كېتەلمەيسەن! (جەبدەلنىڭ ئۈستىگە سامساق بىر نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)

سامساق: ھاي، ھاي، ئايخان، نېمە بولدى؟ قوي، قوي ئۇيگە كىر! (ئايخاننى ئۇيگە كىرگۈزۈۋېتىدۇ)

مەزىن: سۇبھانالالا، مۇنداقمۇ يامان خوتۇن بولامدۇ دۇنيادا. (قورقۇپ ئىشىك تەرەپكە قارايدۇ)

سامساق: نېمە بولدى مەزىنەخۇنۇم؟

مەزىن: خوتۇنىڭىز قوشنىمىز مەريەمخاننى ئۇرۇپ بىر قېپتۇ، قىزىڭىز چاقىردى. كېلىپ ئاجرىتىپ قويغىنىمغا مۇشۇنداق قىلىۋاتىدۇ.

سامساق: كېرەك يوق، مەزىنەخۇنۇم، خاپا بولمىسىلا، مەن ناماقۇل.

مەزىن: بەللى سامساق ئاخۇن، يەتە تېخى كېرەك يوق دەمسىزا؟ زادى بۇ مەھەللىدە ياكى خوتۇنىڭىز بىلەن سىز تۇرۇڭ، يا بىز تۇرايلى. قانداق دېگەن ئىش بۇ، ئادەم دېگەن خوتۇننى شۇنداق تۇتامدىغان؟ ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا بىر ئاز نەسىھەت قىلىپ قويۇش كېرەكتە.

سامساق: مەزىنەخۇنۇم، مەنمۇ بۇنى ئويلىغان يەردە، بىراق بۇ خوتۇنغا گەپ ئۆتىدىغاندەك ئەمەس. ئۆمرۇمدە باشقىلار بىلەن ئانالا - قىزىڭ دېيىشىپ باقماپتە-

مەن، مۇشۇ بىر ئەسكى بىلەن تەڭ كېلىمەن دەپ خەلقى ئالدىم ئالدىدا يەرگە قارىشنى لايىق كۆرمىدىم. نومۇس قىلمىدىكەنمىز.

مەزمۇن: ئۇغۇ شۇنداق، ھەر ھالدا بىر ئاز ئويلاپ ئىش قىلغان ياخشى. بۇ خوتۇن يۇرتىمىزغا ئۇنگەن بىر بالا بولمىغۇ، خۇدا جاجىسىنى بەرسۇن (چىقىدۇ، سامساق بۇ كۆڭۈلسىزلىكتىن رەنجىپ، مەيۇس ھالدا سۆپىدا ئولتۇرىدۇ. ئايخان ئۆيدىن چىقىدۇ).

سامساق: خوتۇن، ھەر ھالدا قولۇم ـ قوشنىلار بىلەن ئۇرۇشماي ياخشى ئۆتۈش لازىم ئىدى.

ئايخان: بولدى، ماڭا قىلمىغان نەسىھىتىڭنى قىزىڭغا قىلغۇل، مەن ئۆزۈم بىلىمەن.

سامساق: نومۇس قىلىش كېرەك خوتۇن، نومۇسسىز ئادەمدە ئىمانمۇ كامىل بولمايدۇ.

ئايخان: كىم نومۇسسىزلىق قىپتۇ؟ خەقنىڭ ئۆيۈمگە باستۇرۇپ كىرىپ ئۇرۇشقىنى نومۇسسىزلىق بولماي، مەن قانداق نومۇسسىز بولىدىكەنمەن؟ ...

(دەرۋازىنى تاقىلدىتىپ ئۇرغان ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ، سامساق بېرىپ دەرۋازىنى ئاچىدۇ، سادىق، ئايشەملەر كىرىدۇ، سامساق ئۇلارنى سۆپىگا تەكلىپ قىلىدۇ، ئايخانمۇ سوغۇقلا تەكلىپ قىلىپ قويىدۇ. مېھمانلار ئولتۇرۇشۇپ دۇئا قىلىشىدۇ).

سامساق: بىر ئۇبدان بۇياقتا كېلىشىلا سادىقاخۇن؟

ئايشەم: ھەرقايسىلىرىنى يوقلاپ كېلىۋىدۇق. (سامساق بىلەن ئايخان رەھمەت ئېيتىپ ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ قويۇشىدۇ) ئەلچىگە ئۆلۈم يوق، ھەر بىرلىرىنىڭ كەڭ قوينىغا سىغىنىپ كېلىشتۇق.

ئايخان: خوش، نېمە گەپ ئايشەمخان؟

سادىق: گۈلنساخان بولسىمۇ چوڭ بولۇپ قاپتۇ، پولاتمۇ ئۆز-لىرىگە مەلۇم، ياخشى ئادەمنىڭ بالىسى، ئۇ سىلەرگە بالا بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىكەن.

سامساق: پولاتقۇ ياخشى بالا، ئۇ بىزگە بالا بولۇشنى خالىغان بولسا، قېنى ئانىسى بولغان ئايخان نېمە دەيدىكىن؟

ئايخان: توۋا، ماۋۇ ئەقىلسىزنىڭ قىلمۇاتقان گېپىنى! ...

ئايشەم: ئۇنداق دېمىسىلە ماقۇل دېسىلە ئايخان، پولات نەچچە يىلدىن بۇيان ئىشلەپ تاپقىنىنى تويغا خراجەت قىلماقچى، باشقا بىرىگە ياتلىق قىلسىلمۇ، يەنىلا شۇنچىلىك ئادەمگە ياتلىق قىلالا.

سادىق: شۇنداق شۇنداق، ئەلۋەتتە، پولات ئەدەپ - ئەخلاق لىق بالا بوپتۇ.

ئايخان: ئەخمەق بولۇشمىسىلا، گۈلنسانىڭ ئىگىسى بار.

ئايشەم: ئۇنداق دېمىسىلە ئايخان، ئىگىسى بولسا، دادىسى بىلمەمدۇ. سىلىلا ماقۇل كۆرسىلە بۇ ئىش پۈتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىگە كۆڭلى بارغا ئوخشايدۇ.

ئايخان: كۆڭلى بارغا ئوخشايدۇ، نەدە يۈرۈپ؟ ئېگىز - پەس گەپلەرنى قىلىشماي، ئاغزىلىرىنى يۇمۇشسىلا، بولمايدۇ دېدىم، بولمايدۇ!

سادىق: سامساق ئاخۇن بۇنىڭغا ئۆزلىرى بىر نېمە دېمەمدىلا.

سامساق: ئانىسى بولىدۇ دېسە بولىدۇ، پولات ئوبدان بالا.

سادىق: ئايخان، مانا سامساق ئاخۇن رازىكەن، سىلىمۇ ئۇنداق قىلماي ماقۇل دەۋەتسىلە.

ئايخان: بۇ قەلەندەر نېمىنى بىلىدۇ؟ ۋالاقلىماي ئاغزىلىرىنى يۇمسىلا.

ئايشەم: سىلكىمەي جاۋاب بەرسىلە ئايخان، بىزمۇ ئادەم.

ئۆيگە كەلگەن مېھمانىنى قوغلاش قائىدە - يوسۇنغىمۇ سىغامدۇ؟ قىزلىق ئۆي بىر كۆڭۈلۈك.

ئايخان: ئىگىسى بار دەپ تۇرسام، بېزىرىپ تۇرۇۋالىدىغان مۇنداق قائىدە - يوسۇنلىرىنى كۆتۈرۈشسىلە، بۇ سودىلىشىدىغان ئېشەك بازىرى ئەمەس. ھېلىقى يېتىم ئوغلاق ئىشكىنى ئېچىپ قويۇپ نەدىكى بىر نېمىلەر كىرىپ، ئادەمنىڭ سەپرايىنى ئۆرلىتىدۇ.

ساماق: ئىشكىنى ئۇ ئېتىپ قويغان، مەن ئاچتىم.

ئايشەم: (چۆچۈگەن ھالدا) خاپا بولۇشمىسىلا، خەير!

سادىق: (ئالدى - كەينىگە قارىماي چىقىپ كېتىدۇ. ساماق خىجالەتتە ئولتۇرۇپ قالىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

ئىككىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ساماقنىڭ ھويلىسى، ئايخان بىلەن گۈلنىسا سۆپىدا سۆزلىشىپ ئولتۇرىدۇ.

ئايخان: (سۈنئىي مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈپ) گۈلنىسا، سەن ئەقىللىك قىز، مەن سېنى بەزىدە ئۇرۇپ، تىللاپ قويغىنىم بىلەن، سېنى ئۆز قىزىمدىن ئارتۇق كۆرىمەن. مەن سېنى ھېچ قاچان يامان ئىشقا سايە قىلمايمەن، نېمە دېسەم ماقۇل دەڭە، ئەگەر سەن مېنىڭ ئىنىم قادىرغا تەگسەڭ، بەختىڭ ئېچىلىدۇ، ئۇ سېنى ياخشى كۆرىدۇ. سەن بىلەن ئۆي تۇتسا، قىمار ئويناشنىمۇ تاشلايدۇ، ماقۇلمۇ؟ ماقۇل دە.

گۈلنىسا: زورلىمىسىلا ئاچا.

ئايخان: ماۋۇنىڭ كاجلىقىنى، شۇنچە گەپ قىلسام، قەدىرىنى بىلمىگىنىنى قاراڭلار. ياخشىلىقچە ماقۇل دېسەڭ -

ده، بولمسا ئىختىيار ئۆزۈمده!

گۈلنسا: مېنى بۇ ئىشقا زورلىمىسىلا ئاچا.

ئايخان: هوي ئەقلى يوق يېتىم ئوغلاق، قادىرغا تەگمەيمەن دەپ، مەندىن قۇتۇلۇشقا كۆزۈك يەتتىمۇ؟ هېلى بىكار جۇمۇ!

گۈلنسا: (قورقۇپ) ياق، ياق! ئاچا.

ئايخان: ياق؟ هەي مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان، ئالدى - كەينىڭگە قاراپ گەپ قىل دەيمەن. مېنىڭدىن ساق قۇتۇلالمايسەن. گەپ قىل! چاۋا يېگەن مۇشۇكتەك بېزىرىپ تۇرىسەنغۇ؟

گۈلنسا: جېنىم ئاچا، ياش جېنىمغا رەھىم قىلسىلا.

ئايخان: ياش جېنىڭنى نېمە قىلدىم، جۇۋاينىمەك. هوي جىن تەگكەن سارىك! سەن قادىرنى بوزەك دەمسەن؟ ما-قۇل دېمسەڭ گەجگەڭگە دەسسەپ ماقۇل كەلتۈرىدۇ سېنى، ۋاي ئوبدان قىزىم دەپ شۇنچە گەپ قىلسام پېتى - شېتى دەۋاتقىنىڭنى قارا!

گۈلنسا: خان ئاچا، ئالتۇن ئاچا، مېنى زورلىمىسىلا. (ئېسىلىپ يىغلايدۇ).

ئايخان: (گۈلنسانى ئىتتىرىۋېتىدۇ) هىم ... زادى سېنىڭ نىيىتىڭ بۇزۇق، توختا، پولاتقا تەگمەكچىمۇ سەن، ئەمدى قىلىدىغان كارامىتىمنى كۆرۈپ تۇر. (ئاچ-چىقى بىلەن دەرۋازا تەرەپكە ماڭىدۇ).

ساماق: (ئايخاننىڭ ئالدىغا كېرىپ قالىدۇ) هە، نېمە بولدى، يەنە چېچىلىپ قاپسىلەرغۇ؟

ئايخان: بۇ ئۆينى يا ماۋۇ سارىك قىزىڭ بىلەن تۇت، يا مەن بىلەن تۇت!

ساماق: قوي، ئۇنداق گەپ قىلما، ئۆيگە كىر.

ئايخان: سەن قەلەندەرنىڭ جاپاسىنى تارتىپ ئۆي تۇتۇپ،

قىزىڭنى بىر ئېغىز گەپكە كىرگۈزەلمىسەم، مانا مۇنداق گۆرده نېمە بار؟ قىزىڭنى ماقۇل قىلساڭ قىل، بولمىسا، ئىككىڭنىڭ بېشىغا چىقمىسام سايىم بەگنىڭ قىزى بولماي كېتەي. (چىقىپ كېتىدۇ).

سامساق: (ھەيران بولۇپ) تووا، يائاللا، خۇدا ئۆزۈڭ ساقلا، پىشانەمگە پۈتۈلگەن نە قىسمىتىكدۇربۇ، ئۇلۇغ تەڭرىم؟! (خامۇش ھالدا ئېغىر چامداپ گۈلنىسانىڭ يېنىغا كېلىپ) يەنە نېمە بولدۇڭ قىزىم؟

گۈلنسا: (چۆڭۈلغان چاچلىرىنى تۈزەپ مەيۈسانە ھالدا) دادا، مەن سۆزلىمىسەممۇ، نېمە ئۈچۈن بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىم سىزگە مەلۇملۇق. مەن قادىرغا .....
(ئۆكسۈپ يىغلاپ، دادىسىنىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ)

سامساق: (قىزىنىڭ بېشىنى سلاپ) يىغلىما ئاپئاق قىزىم. ئاللا تائاللا بىزنى مۇشۇنداق نائەھلى بىر ھازاڭلىغا گىرىپتار قىلىپ قويۇپتۇ. يا بۇنىڭدىن قۇتۇلالمىدىم. بەگ باشلىق يۇرت چوڭلىرى يەنىلا بۇنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ گەپ قىلىدۇ. بۇ خوتۇن گەجگەمگە مىنىڭالغان بىر رودۇپاي بولدى. ئاھ، خۇدا! كەمبەغەللىكىمگە قارىمای، بۇ زالىم بەگ ئەۋلادى بىلەن ئۆي تۈتۈپ قالغىنىمغا ھەم ھەيرانمەن، ھەم مىڭبىر پۇشايماندىمەن قىزىم.

گۈلنسا: مېنى بۇ ئەھۋالدىن قۇتۇلدۇرۇڭ! ئەمدى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، جېنىم دادا!

سامساق: بۇ نائەھلىلەردىن قانداق قىلىپ قۇتۇلۇشنى بىلمەيمەن قىزىم، ئەگەر سەن ماقۇل بولمىساڭ، ئۇنىڭ قولىدىن ھەرقانداق يامانلىق كېلىدۇ.

گۈلنسا: جېنىم دادا، ھېچقاچان ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئۇنىڭغا قارايدىغان كۆزۈم يوق، ئەگەر زورلاپ شۇ قە-

مارۋازغا تاڭساڭلار، بۇ دۇنيا بىلەن شۇ كۈنى خوشلىشىمەن.

سامساق: توۋا دە قىزىم، ئۇنداق سۆزنى قىلما.

گۈلنسا: مەن بەختسىز قىزىڭىز ئۇچۇن ئازاب چەكمەك كۆيۈمچان دادا، سىزگە ئىچىم ئاغرىيدۇ. (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ)

سامساق: بولدى قىزىم، يىغلاپ كۆڭلۈڭنى پەرىشان قىلما. (قاينىاپ) بولدى، مەن سېنى ئۇنىڭغا بەرمەيمەن. زادى بولدى، بەرمەيمەن! ... (بىر ئاز بوشاپ) ئاناڭ رەھمىتى هايات بولغان بولسىغۇ، مۇشۇ هالغىمۇ قالماس ئىدىڭ، بىچارە قىزىم. (يىغلامسىراپ چىقىپ كېتىدۇ. بىر ئاز سۈكۈت ... سىرتتىن پولاتنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ).

بارارغا يوللىرىڭ بولسۇن،
يانارغا هەمرىيىڭ بولسۇن.
سېنىڭدەك نازىنىن يارغا،
مېنىڭدەك قۇللىرىڭ بولسۇن،

گۈلنسا: (بېشىنى ئاستا كۆتۈرۈپ) ئۇها! جېنىم پولات. (پولاتنىڭ ناخشىسى داۋاملىشىدۇ).

(قايتۇرما)
ئوينىۋالاي ئايدىڭدا،
مەنمۇ بارمۇ يادىڭدا.
نسا گۈلۈم تولۇن ئايدەك،
يۈزۈڭگە نۇر ياراشىتۇ.
سېنىڭ ئىشقى پىراقىڭدا
يۈرەككە ئوت تۇتاشىتۇ.

(قايتۇرما)
ئوينىۋالاي ئايدىڭدا،

مەنمۇ بارمۇ يادىڭدا.

(پولات كىرىدۇ)

پولات: گۈلنسا، يەنە نېمە بولدىڭىز، كۆزلىرىڭىز قىزىرىپ كېتىپتىغۇ؟

گۈلنسا: ئېخى ئۇقماي يۈرەمسز؟

پولات: نېمە ئىشنى دەيسز؟

گۈلنسا: ئاچام ھېلىقى ئىنسى قىمارۋازغا تېگىسەن دەپ قاتتىق ئازاب سېلىۋاتىدۇ.

پولات: مۇنداق گەپ بار دەك تېخى! جېنىم تېنىمدە بولسلا سىزنى ئۇ قارا يۈرەكنىڭ چاڭگىلىغا سېلىپ بەرمەيمەن. مېنى ئانام ئوغۇل دەپ تۇغقان، بۇ ھازاۋۇللار بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىمەن!

گۈلنسا: مەن بۇ جادۇگەرنىڭ پەيلىدىن قورقىمەن، بىچارە دادامنىمۇ ئىلاجسز قېلىۋاتىدۇ. ھەر ئىش بولسا، ۋاقتىدا ئامال قىلمساق، ئەھۋالىم خەتەرلىك، بۇرنۇمغا پەقەت ئۆلۈملا پۇراپ تۇرغاندەك قىلىدۇ.

پولات: ئۇنداقتا، سىزنى يىراق بىر يەرگە ئېلىپ كەتسەم قانداق دەيسز؟

گۈلنسا: مەنمۇ شۇنداقراق ئويلايمەن. باشقا قانداق ئامال بار؟

پولات: ئەمسە شۇنداق بولسۇن. مەن بېرىپ يول ھازىرلىقىنى قىلاي. ئەتىگىنچە ئەتراپنى ئۇقۇشاي.

گۈلنسا: بولىدۇ، بىراق ئىشنى بۇنداق ئالدىراپ قىلمايلى، تەييارلىق پۈختا، ياردىغان جاي ئېنىق بولغىنى ياخشى.

پولات: بولىدۇ، مەن ھەممە ئېھتىمالنى كۆزدە تۇتۇپ تەييارلىق قىلاي. خوش ئەمسە! (ماڭىدۇ)

گۈلنسا: خوش!

(پەردە چۈشىدۇ)

ئۇچىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

ساماسقىنىڭ ھويلىسى، قادىر، ھامۇت، مامۇت، شاياقۇپلار تاۋكا قۇرۇپ تۆت ئوشۇق بىلەن قىمار ئويناۋاتقان، ھەر قايسىنىڭ قولىدا بىر تۇتامدىن پۇل.

قادىر: (مەيدىسىنى كېرىپ ئوشۇق ئاتىدۇ) سىيا، سىيا كەلدى. (ماموتنى ئۇتىدۇ)

ھامۇت: ئاتە، مانا مانىڭغا (ئازراق پۇل تىكىدۇ)

قادىر: جىقراق تىك، بولمسا ئاتمايمەن.

ھامۇت: قادىر بېكىم، تولا نوچىلىق قىلمىسلا بولارمىكىن، دادىلىرى ئۆلۈپ ئالتە ئاي بولمايلا جاي - تەئەلى ئۇقنى قىمارغا سەپ بەردىلە، يەنىلا دوكالىقتىن قالمايدىلىغۇ، ئاتىلا دەيمەن تولا يوغانچىلىق قىلماي.

قادىر: تولا گەپ قىلما، ھامۇت ئوغرى! يالىڭاچ سۈدىن قورقماپتۇ دەپتىكەن، مەن ئازغا ئاتمايمەن دېدىم، ئاتمايمەن.

ھامۇت: شۇ بەردىرەك توختاپ قالسىلا بېكىم، ياتىدىغان يەرلىرى يوق، ئاچىلىرىنىڭ ساينىدە ساماق ئاكام ئىك ئۆيىنى ئاران پاناھ تاپتىلا.

شاياقۇپ: بولدى ئاتە! ساماق ئاكامنىڭ سۆپىسىنىمۇ ئۇتتۇرۇۋەتمە يەنە.

ھامۇت: بۇ سۆپىدىن ئايرىلساڭ، زېمىندا ياتىدىغان جايىمۇ تەس بولۇپ قالمىسۇن ساڭا، (ھەممە كۈلۈشىدۇ)

قادىر: تولا شاڭخو قىلماي، تۇزۇكرەك تىكىشىدىغان بولساڭ تىكىش، بولمسا بۇنداق قىمارنى ئويناپمەن.

ھامۇت: (قولىدىكى پۇلنى تاشلاپ) ئاتە مانا!

قادىر: يەنە دو بارمۇ؟
ھامۇت: (بىر مۇنچە پۇلنى تاشلاپ) مانا ماۋۇمۇ دو!
قادىر: يەر يۇزىگە دەتتىكام!
ھامۇت: (ئوشۇقنى قولىغا ئېلىپ) دەتتىكام! ماۋۇ ئەسكىنىك چىلك ياتمىغىنىنى قارا.
قادىر: يا نەخشۇەن پىرىم. (ئاتقان ئوشۇقى چۇ چۇشۇپ ئۇتتۇرىدۇ)
ھامۇت: ئۇ مانا چۇ چۇشتىلە بېگىم. (يەردىكى پۇلنى سانىشىدۇ، قادىرنىك پۇلى يېتىشمەيدۇ) يەنە 15 تىزا كەم قالدى بېگىم، چىقارمامدىلا.
قادىر: ئالارسەن، قېچىپ كەتمەيمىز بۇ يۇرتتىن.
ھامۇت: دېمىدىمۇ، تولا دوكالىق قىلماڭلا دەپ.
قادىر: ئىسىق جاننى بېرەمسەن ساڭا؟ ۋاييەي يوغان نېمەك ئۆتۈپ قاپتۇ.
ھامۇت: خەقنى ئۇتساڭلار كېيىم ـ كېچەكلىرىگىچە سالدۇرۇۋالىسىلە، بىز ئۇتساق ھۇررەكلىك قىلامسىلە؟ ئۇستىلىرىدىكى چەكمەن چاپانىنى سالسىلا.
قادىر: شۇنداقمۇ تېخى. ھى ... مانا ساڭا چاپان. (قونچىدىن پىچاقنى ئېلىپ ھامۇتقا تەھلىكە سالىدۇ)
ھامۇت: ۋا ..... ۋا ..... ۋاي بېگىم، چاقچاق قىلىپ قويدۇم، پۇلنىك كارى چاغلىق، پۇل ئۆتنە دېسەڭلا مانا مەندە بار ئەمەسمۇ. (قوينىدىن بىر سىقىم پۇلنى ئېلىپ يەرگە تاشلايدۇ)
قادىر: ھە مانا، بۇ ئىشنىك يولى. ھامۇت ئوغرى. (يەردىكى پۇلنى ئالدىراپ يىغىۋالىدۇ) ئەمدى ماۋۇ پۇلنى گۈلنىسانىك تويىغا خەجلەيمىز. (پۇلنى قوينىغا سالىدۇ)
ھامۇت: چاقچاق قىلماڭلا قادىر بېگىم! (بېشىنى تاتلايدۇ).
شاياقۇپ: كۆزۈڭ كېچىك نېمە جۇمۇ سېنىك ھامۇت. قادىر

توي قىلمەن دەۋاتسا، بىزدەك ئاغىنىلىرى تۇرۇپ ياردەم قىلمىساق بولامدۇ؟ قادىراخۇن ھۆركىرىگەن بىلەن ئۆپكىسى كۆرۈنۈپ قالغىنىنى ئوبدان بىلمىزغۇ ھەممىمىز. (قويىنىدىن ئازراق پۇل چىقىرىپ) ماۋۇ پۇلنىمۇ يېنىڭلىغا سېلىپ قويۇڭلا، بىر كۈنلۈك بېرەرسىلەر.

ھامۇت: بوپتۇ، بوپتۇ. مەنمۇ شۇنى دېمەكچىدىم. گەپنى سەن دەك تىزىپ دېيەلمەيدىكەنمەن. بېگىمنىمۇ قىيامەتكە قالدۇرماي بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

قادىر: ئاغزىڭنى شۇم قىلمىغىنا ھامۇت.

ھامۇت: شايباقۇپ ئوبدان دېدى. بولىغۇ جىقراق بەرسەم بولاتتى. ئاز - تولا قەرزدار بولۇپ قالدىم. شۇنداق بولسىمۇ كۆپكە تەۋە قىلالا بېگىم. (قويىنىدىن ئازراق پۇل ئېلىپ تاشلايدۇ) لېكىنزە گۇلنىساخان قالتىس بالا جۇمۇ. قادىر، گۇلنىسانى ئالساڭ مۇشۇ ئۆي - جايىمۇ ساڭا قالار.

شايباقۇپ: قادىر بېگىم، دوكالىقنى ئازراق قىلىپ قىماردا ئوتۇرۇۋەتكەننى پىچاق بىلەن تۆلەيمەن دەپ خام چوتنى سوقۇۋەتمىسلە. «غوجامنىڭ غوجىسى، چاغۇرنىڭ ئورىسى بار» جۇمۇ!

قادىر: بولدى، شايباقۇۋاخۇن، تولا تاپا - تەنە قىلمۇەرمىسلە.

شايباقۇپ: مەيدەڭلىگە بايقاۋىراق ئۇرۇڭلا، پوستى سويۇلغان پىيازدەك بولۇپ قالغىنىڭلىنى خەق بىلىدۇ، ئەتە - ئۆگۈن سىساق ئاكامنىڭ تەئەللۇقاتى چوتاغا چىقىشماي قالمىسۇن.

قادىر: يولى كېلىپ قالسا بۇنداق تەنزىچى پەسلەرنىڭ ئالتە پۇللۇق تەئەللۇقاتى (ئالىقىنىنى غېرىچلاپ) بىر تىكىشكە يارىمايدۇ. ئىلتىپاتىڭلىغا رەھمەت، (يەردىكى

پوللارنى يىغىشتۇرۇپ قوينىغا تىقىدۇ) ئۇنداق بولسا بىردەم شېشە بەزمىسى قىلايلى. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ)

ھامۇت: ئاغىنىلەر، ئۆزۈمچە قورسىقىم كۆپۈۋاتىدۇ، ئوتتۇۋالساق پۇلنى بەرمىسە، پىچاق تەڭلەپ يەنە بىزدىن پۇل ئالسا، بۇ قانداق بولغىنى؟ مەن ئۇنىڭ قوينىدىكى پۇلنى جايلايمەن.

شايانۇپ: ھەي، ھامۇت، بۇ شۇمپەن بىلەن تولا ھەپىلەشمىسەڭ بولارمىكىن. ھازىر ئەسلى - ۋەسلىدىن ئايرىلىپ، ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالمايۋاتىدۇ، جۇما بۇ.

ھامۇت: بىكاردىن - بىكار ئۆلۈم جېدىلى چىقمىسۇن يەنە.

ھامۇت: ھەممەڭلار توشقان يۈرەك، چوجە ئالالمايدىغان سا ئىكەنسىلەر. (ئىككى بارماق قولىنى قىستاچ قىلىپ كۆرسىتىپ) ئاكاڭ قارىغاينىڭ بۇ جانۋار قولى خۇددى خېمىردىن قىلىنى سۇغۇرغاندەك ئۇنىڭ قوينىدىن پۇلنى سۇغۇرۇۋالىدۇ، جۇما. (قادىر ئۆيدىن ئاپتۇۋا بىلەن چىلاپچىنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ)

قادىر: قولنى يۇيۇۋېتەيلى.

شايانۇپ: بەتتە - پولۇ تەييارمۇ نېمە؟

قادىر: ئاچامنىڭ پىشۇرۇپ تىقىپ قويغان گۆشى بار ئىكەن، تېپىۋالدىم. گۆش بىلەن ھاراق تازا ئەپلىشىدىكەن. (قولغا سۇ قۇيىدۇ، ھەممەيلەن نۆۋەت بىلەن قول يۇيۇشىدۇ).

ھامۇت: قادىر بېگىم چاقىقان جۇما. «ئاتام مازارغا شەيخ، مەن تەييارغا شەيخ» دېگەن مانا مۇشۇ. پىششىق گۆشكە جان پىدا دېسىلە.

شايانۇپ: قادىر بۇنى توي ئولتۇرۇشىغا ھېساب دېمەيدىغانسىلەر. ھەر نېمە بولسا، بۇمۇ كەلگەن يېرى. (قادىر داستىخان سېلىپ، بىر تاۋاق گۆشنى قويىدۇ، كېيىن بىر

شېشه هاراق ۋه بىر پىياله ئېلىپ چىقىدۇ)

قادىر: خاتىرجەم بولۇڭلار ئاغىنىلەر، توي ئولتۇرۇشىدا قوي، كالا سويۇپ داش قازاندا پولو دۆملەيمەن دەڭلا، ھەرقايسىڭلارغا ئاغىنە - بۇرادەرلىرىم تۇرغاندا نېمىدىن خىجىل بولاتتىم.

ماموت: توغرا دېدىڭلار قادىر، سىلە خىجىل بولامتىڭلار، خەقلا خىجىل بولمىسا! (كۈلكە)

ھامۇت: گۈرۈچنى يۇرتتىن ئېلىپ، ئۇستىگە گۆش ئورنىدا ئەل - ئاغىنىنى باسىمەن دەڭلا. (ھەممە كۈلۈشىدۇ)

شاياقۇپ: ئەمسە بۇ مەسلىھەت چاي بولۇپ قالىدىكەن - دە.

ھامۇت: مەسلىھەت چاي ئايخان ئاچامنىڭ تىقىپ قويغان گۆشى بىلەن بولدى، خىزىر قوللاپ قالسا، تويمۇ بىرەرىنىڭ دۆملەپ قويغان ئېشىغا توغرا كەلگىدى. (ھەممە ھەر خىل ئاۋازدا قاتتىق كۈلكە)

قادىر: يوقلاڭ گەپنى قويۇڭلار (ھاراقنى پىيالىگە قۇيۇپ) ئاغىنىلەر، نېمە دېسەڭلار دەڭلار، ئەمسە گۈلنىسانىڭ ئىشقى ئۈچۈن ئىچتۇق. (ھاراقنى ئىچىدۇ، ھامۇت ئېھتىيات بىلەن قادىرنىڭ قوينىغا قول سالىدۇ، قادىر چىننىنى چاپسانلا بوشتىپ قويغانلىقتىن، ھامۇت پۇلنى ئالالماي قولىنى تارتىۋالىدۇ. قادىر ئىككىنچى چىننىنى شاياقۇپقا ئۇزىتىدۇ)

شاياقۇپ: مەيلى ئەمسە، گۈلنىسانىڭ ئامان - ئېسەنلىكى ئۈچۈن ئىچتۇق. (قاتار ئىچىشىدۇ)

ھامۇت: لۇمەن بالا گۈلنىسا خانىڭ قولىدىن ئىچتۇق.

قادىر: ھەي زاڭ! ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە جۇما، بىكار - ھە! (مۇشت تەڭلەيدۇ)

شاياقۇپ: ھامۇت ئازدى جۇما باللا، كېزەك يوق قادىر.

قادىر: ھەممىلارنىڭ سالامەتلىكىگە ئىچتۇق. (قادىر ھاراق-

ئى سوزۇپ ئىچىۋاتقاندا ھامۇت ئۇنىڭ قوينىدىكى پۇلنى ئەپچىللىك بىلەن ئېلىۋالىدۇ. ھاراق ئىچىش داۋاملىشىدۇ)

ھامۇت: بولدى، بولدى، رەھمەت ئاداش، بىز كېتەيلى.

قادىر: نەگە كېتسەن، پۇل جىق، قورقما خەجلەيمىز، 5 - 6 جىك ھاراق دېگەن نېمە ئۇ. (قولىنى قوينىدىكى پۇلغا ئۇزاتقاندا، ھامۇت چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ قولىنى توتۇۋالىدۇ)

ھامۇت: (ھودۇقۇپ) بولدى ئاداش، مۇشۇ يېتەرلىك، ئۇ پۇلۇڭنى تويدا خەجلە.

قادىر: ياق، بولمايدۇ!

شاياقۇپ: بولدى، بولدى قويۇڭلار، ئەمدى بىردەم غەزەل ئوقۇيلى. (پەتنۇسنى داپ ئورنىدا ئۇرۇپ تۇرۇپ غەزەل باشلايدۇ)

بىر كۆرۈپ ھەسرەتتە قالدىم،
ئول پەرى رۇخسارىنى.
ئىككى كۆرسەم دەپ تىلەيمەن،
كۆزلىرى خۇمارىنى.

(ناخشا داۋامىدا باشقىلار بەزىدە قوشۇلۇپ، بەزىدە يەككە ھالدا ناخشىغا جور بولىدۇ. بەزىدە «ئاھ ۋاھ، ھەق .....» دېگەندەك سۆزلەر بىلەن ھەرخىل ۋارقىراپ قويۇشىدۇ)

ئوچ كۆرۈشكەندە سالۇرلەر،
ئاي يۈزىگە خالىنى.
توت كۆرۈشكەندە سالۇرلەر،
خەنجىرى تەييارىنى.

بەش كۆرۈپ ئالدىڭدا جان،
بەرسەم شەھىدۇ ئىشقىمەن.
ئالتە كۆرسەم دەپ تىلەيمەن،
كۆزلىرى مەستانىنى.

يەتتە ئىقلىمدا يوق ئەرمىش،
سەن كەبى نازۇك بەدەن.
سەككىز ئۇچماقتا تىلەرمەن،
سەن كەبى ھۆر يارنى.

توققۇز ئۇرغىلىسەم بېشىڭدىن،
ئوت تېنىمدە، جان كاۋاپ.
ئون قولۇم بىرلەن بېسىپ،
سالسام دىلىمنىڭ راھىنى.

ئونبىر ئاي بولدى ناۋايى،
ياردىن ئايرىلغىلى.
گەر ئون ئىككى ئاي ئۇرۇلسە،
كىم تاپۇر پىنھانىنى؟

(تاشقىردا ئايخاننىڭ بىرى بىلەن ۋارقىرىشىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

شايانقۇپ: ئايخان كەلدى، ئايخان! ...

ماموت: ئا ... ئا ... قوتنى يوقات، شۇنى يوقات!

ھاموت: ئىشك ئالدىغا كېلىپلا قالدى. ئەدى بىز نەگە قاچىمىز؟

قادىر: ھەممىڭلار قازناقتا كىرىپ تۇرۇڭلار، ئاچامنى مەن سارايغا باشلاپ كىرىپ كېتىمەن، شۇ چاغدا ئاستىلا غىپىدە چىقىپ كېتىڭلار. ئەما ئاچامغا كۆرۈنمەڭلار. بالاغا قالمىز

شاياقۇپ: ماقۇل، شەرمەندە بولۇشتىن خۇدا ئۆزى ساقلىسۇن.

ماموت: (مەس ھالدا) ۋاييەي، مېكىياندىن قورققان خورازنى بۇگۈن كۆرۈپتىمەن. بولدى، ماڭمىلا قويۇپ بېرىڭلار، رۇستەم بولسىمۇ ئېلىشىمەن! (دەلدەڭشىگەنچە ئىشىك تەرەپكە ماڭىدۇ)

ھاموت: بەللى، پاختەكنىڭ لېچىنغا خىرىس قىلغىنىنى كۆرۈڭ. ماڭ، جۇگۇ، جېنىڭنى باقە رودۇ، بۇ يەردىن بىزنى ساق چىقىپ كەتكىلى قوي! (ماموتنىڭ گەجگىسىدىن تارتىپ ئاشخانىغا سۆرەيدۇ، شاياقۇپ يارەملىشىدۇ ۋە كىرىپ كېتىشىدۇ، قادىر داستىخان ۋە ئۇستىخانلارنى يېغىشتۇرىدۇ)

ئايخان: (سىرتتا بىرى بىلەن رەنجىشكەن قىياپەتتە چالۋاقاپ كىرىدۇ. قادىرغا قاراپ) نېمە ئىرغاڭلايسەن، ئىچىۋالدىڭمۇ نېمە؟

قادىر: ياقە ... خۇشلۇقىمدىن ئىرغاڭلايمەن - دە ئاچا.

ئايخان: ئولتۇر ساڭا گەپ بار.

قادىر: سارايغا كىرىپ ئولتۇرمايلىمۇ، جۇرە.

ئايخان: بولدى مەشەدىلا ئولتۇراي، ماۋۇ گەپنى ئاڭلا.

قادىر: خۇش خەۋەر ئوخشىمامدۇ ئاچا؟

ئايخان: ھە، تازا خۇش خەۋەر. سەن تېخى چۆچۈرىنى خام ساناپ يۈرۈپسەن ئۇكام.

قادىر: قانداقچە؟

ئايخان: نەچچە كۈندىن بېرى گۈلنىسانى خېلى قېيىن - قىسىتاقا ئېلىپ باقتىم. ساڭا تېگىشكە زادىلا ئۇنىمىدى. ئۇ يېتىم ئوغلاق بىلەن بۇ ئىش ياخشىلىقچە بىر باشقا چىقمايدىغان ئوخشايدۇ.

قادىر: ئەمسە، قانداق قىلسام بولار؟

ئايخان: قانداق قىلسام بولار دېگىنىنى، ئانام سېنى ئوغۇل

بالا دەپ تۇغقان ئەمەسمۇ؟ ئىسىت سېنىڭ ئوغۇل بالا بولغىنىڭغا، ئەگەر مەن ئوغۇل بالا بولغان بولسام، بۇنداق يېتىم ئوغلاقلارنى پىشمىغان سويمىدەك دەسسەپ چەيلەۋېتەتتىم، نەچچە ۋاقىتتىن گۈلنىسانى ئالىمەن دەپ ماختىنىپ يۈرۈپ، ئەمدى ئۇنى باشقا كىشى ئېلىپ كەتسە، قايسى يۈزۈڭ بىلەن باش كۆتۈرۈپ يۈرىسەن؟ (قازناقتىكى مەسلەرنىڭ بىر نەرسىلەرنى ئۆرۈۋەتكەن تاراق - تۇرۇق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ).

ئايخان: نېمە تاراق - تۇرۇق بۇ؟

قادىر: مۇشۇكمىكىن تاق، ئاچا مېنى قانداق قىل دەيسەن، ئۆل تۇرۇۋېتەيمۇ يا، شۇ رودۇپاينىڭ قىزىنى؟ (ئاشخانىدىن شاياقۇپنىڭ بېشى كۆرۈنىدۇ. ئۇ چاندۇرماستىن قادىرغا «ئايخاننى ئۆيگە ئېلىپ كەت» دېگەن ئىشارىنى بىلدۈرىدۇ)

ئايخان: (شاياقۇپنىڭ ھەرىكىتىنى سەزمىگەن ھالدا) ئۇنى ئۆل تۇرسەڭ، ساڭا جاڭگالدىكى جىگدىنىڭ كۆتىكىنى ئېلىپ بېرەمدىمەن. بار دۇنيانى قىمارغا سەپ بەرسەڭ. بۇ ساماسانىڭ تاپقان - تۇككىنىنىمۇ بىر يەرگە ئاپىپارسەڭ. ھېلىمۇ بۇ توخۇ يۇرەك قورقۇپ گەپ قىلالايدۇ. مەن ساڭا شۇ گۈلنىسانى ئېلىپ بېرىمەن، ئاندىن مۇشۇ قورۇ - جايىنى قولغا كىرگۈزىمەن دەپ بىرلىك ئېتىمدىن چۈشۈپ كەتتىم قادىر!

قادىر: بولدى، بولدى! يەنە شۇ كونا خامانىنى سوزمىغىلى نۇرغۇنغۇ، ئالمىسام ئالمىدىم، ئۇنداق گادايىنىڭ قىزىنى.

ئايخان: ۋاي ئەقىلسىزەي، گۈلنىساچۇ، تۇمۇچۇقتەك قىز دېگەن. ئۇنى قولدىن چىقىرامدىغان سارىڭ!

قادىر: ئەمسە نېمە قىل دەيسەن؟

ئايخان: ئوچۇ، دادىسىغا ئامراق، سەن ئۆيدە پايلاپ تۇرۇپ ئىككىسى بىر يەردە تۇرغان چاغدا، باستۇرۇپ بېرىپ ساماقنىڭ گېلىغا پىچاقنى تىرەپ، قىزىڭنى بېرەمسەن ياكى جېنىڭنى؟ — دەپ قورقۇتساڭ، ئۇ قورقۇنچاق «ۋاي ماقۇل» غا كېلىدۇ، قىزىمۇ ئىلاجسىز قالىدۇ. ئاندىن قەنتىڭنى چاقمامسەن، ها ... ها ... ها ... (كۈلىدۇ)

قادىر: مۇنداق دېمەمسەن ئاچا، قادىرنىڭ بېشى ئامان بولسا، گۈلنىسادەك خېنىملار تەگمەيمەن دەپ يېڭسارداك تېرىك يۈرەلمەيدۇ دېگىنە (گەۋدىسىنى كېرىپ) نەچچە ۋاقىتتىن بېرى سېنىڭ يۈز - خاتىرەڭنى قىلىپ، ئۇنىڭغا گەپ قىلماي يۈردۈم. بولمايدىغان بولسا، ئۇنى ئاللىقاچان لاتا قىلىپ تاشلىۋېتەتتىم. ھېلىغۇ ئۇ بىر مېكىيان ئىكەن، ئاچچىقىم كەلسە، پۈتۈن مەھەللىگىمۇ تېتىيمەن، ھەممىنىڭ تېرىسىنى تەتۇر سويۇۋېتىمەن دېگىنە. بۇگۈنلا بۇ ئىشنى ئادا - جۇدا بىر ياقلىق قىلىمەن، ئاچا!

ئايخان: ھە، مانا ماۋۇ گېپىڭ خېلى جايىدا، ئوغۇل بالا! ئۇنداق بولسا بۇگۈن مەن ئۆيگە كەلمەي باشقا يەردە قونۇپ قالىمەن.

مامۇت: (ئاشخانىدىن دەلدەڭشىگەنچە چىقىدۇ) ھە، ئايخان ئاچامما؟ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئەيبىكە بۇيرۇمسىلا، تويغا، ياق، مەسلىھەت چايغا كەپتۇق.

ئايخان: ھوي بېشىڭنى يېگۇر، بۇ ئۆيدە نېمىش قىلىپ يۈرسەن، ئاناڭنىڭ تويى بارمۇ بۇ يەردە؟!

مامۇت: قادىراخۇن بېگىم بىلەن بىر ئاز ئىچ پۇشۇقى ... ھى ... ھى ... قادىراخۇن ئاغىنە، ھېلىقى، ھېلىقى شېشە... ياق، مەسلىھەت قېنى ... سوزلىشەيلى دەپتۇق.

(قادىر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، تەمتىرەيدۇ، ئايخان ھەم ھەيران بولغان، ھەم قادىرغا ئاچچىقلانغان قىياپەتتە تۇرۇپ قالىدۇ)

ئايخان: ۋاي خۇدايىمەي، نېمە دەيدۇ بۇ رودۇپاي؟! (قادىرنى نوقۇشتۇرىدۇ)

شاياقوپ: (مەس ھالدا چىقىدۇ) توي مەسلىھىتىگە كېلىۋىدۇق. ئايخان ئاچا، ھە، راستلا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

ئايخان: ئۆلە ئىلاھىم! بۇ نېمە كارامەت، ئىككىيلەنغۇ بۇلار؟ (ھامۇت ئېغىر مەس چىقىپ، دەلدەڭشىپ تۇرالمايدۇ ۋە قولىدا تۇتۇۋالغان بىر پارچە نانىنى غاجىلاپ ھەممىگە غەلىتە قارايدۇ)

ھامۇت: مەنمۇ بار، مەسلىھەت قىلغىلى كەلدۇق. ھە ئەيىب سىلىدە ئەمەس، ئايخان ئاچا!

ئايخان: ۋاي قانداق قىلارمەن، ھەي بېشىڭنى يەيدىغان، يەنە ئەيىب مەندە بولسا بولامتى؟ ھوي قادىر! بۇنەدىن پەيدا بولغان مەسلەر، خۇدايىم، بۇ ئۆيگە مەس يېغىپ كېتىپتىغۇ؟!

ھامۇت: بىز كېتەيلىمىكىن ئايخان ئاچا. خېلى ئولتۇردۇق.

ھامۇت: خوش ئەمسە (ھىقىق تۇتىدۇ)

ئايخان: (ھەيرانلىقتا) «كاللا دېسە، پاقالچاق» دېيىشىدۇ بۇ ئوغرىلار! ھوي قادىر، نەدىن كەلگەن نېمىلەر بۇ، سەنلەر بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىشتىڭ؟ (شاياقوپ، ھامۇت، ھامۇتلار بىر - بىرىنى يۆلەشكەنچە چىقىپ كېتىشىدۇ)

قادىر: بۇلارنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى مەن نەدىن بىلەي. ئوغرىمىدۇ يا؟

ئايخان: نېمە دەيدىغاندۇ بۇ ھوي، ئۆي ساقمۇ؟

قادىر: ئۆيغۇ ساقتۇ.

ئايخان: ماڭ جۇگۇ، تۇتۇپ كەل ئۇلارنى! ماڭ دەيمەن! رقا- دىرنى ئىتتەرگەنچە دەسلەرنى قوغلاپ چىقىپ كېتىدۇ. سەھنىدە سۇكۇت. مۇڭلۇق مۇزىكا بىلەن كۇلىسانىڭ باغ تەرەپتىن ئېيتقان ناخشا ئاۋازى ئاستا - ئاستا يېقىنلىشىدۇ)

ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم،
ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن.
كېچە - كۈندۈز ئازاب چەككەن،
غېرىپ ھالىمغا يىغلايمەن.

(ناخشا بىلەن بىر قولتۇق قۇرۇق شاخ ئۆتۈن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)

مېنى سايەكىدە ئۆستۈرگەن،
بوستانلىرىم خوش ئەمدى.
مېنى قوينۇكىدا ئۆستۈرگەن،
قەدەم جايلار خوش ئەمدى.

گۈلنسا: كەچ كىرىپ كېتىۋاتىدۇ، پولات نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ؟ كۆڭلۈم ئەجەب ئېغىپ تۇرۇۋاتىدۇ ... — كېچە ئانام چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ ... «قىزىم، كۆپ يىغلىما، كۆز يېشىڭ بىلەن ھەسرەت داغلىرىنى يۇيۇپ كېتەلمەيسەن، سەن تېخى ياش، ئۆزۈڭنى ئۇمىدسىزلىككە قويمىغا ئاتما. ھوشيار بول قىزىم!» دەپ باشلىرىمنى سىلاپ، ئېگىكلىرىمنى ئاپئاق قوللىرى بىلەن ئەركىلىتىپ، پىشانەمگە سۆيۈپ قويدى. خۇددى ئوگۇمدىكىدەك تۇرىدۇ، تووا، رەھمەتلىك ئانام مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغىنىمدىن قورۇنسا كېرەك، ياكى

پولات بىلەن بىللە كېتىدىغانلىقىمنى قوللاپ مەدەت بەرگىنىمىدۇ؟! خەير، نېمىلا بولسا كېتەي، ئۆلمەي سالامەت بولسام ئانامنىڭ مۇبارەك قەدىمى تەككەن بۇ مېھرى ئىسسىق يۈرتقا قايتا كېلىپ تاۋاپ قىلارمەن ... بىراق بىچارە دادام بۇ چىلبۆرىلەرنىڭ ئارىسىدا قېلىۋاتىدۇ، خۇدا ئۆزۈڭگە ئامانەت. (ئەترapقا مەيۇسلۇك بىلەن قارايدۇ)

پولات: (سىرتتىن ئېھتىيات بىلەن) گۈلنسا!

گۈلنسا: (چۆچۈپ) ھە، پولاتمۇ سىز؟

پولات: ھەئە، تەييارمۇ سىز؟

گۈلنسا: مەن تەييار.

پولات: ئوندىق بولسا ماڭايلى.

گۈلنسا: ھازىرلىمامۇ؟

پولات: بۇ يەردىن ئايرىلغۇڭىز كەلمەيۋاتامدۇ نېمە؟

گۈلنسا: تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يەردىن ئايرىلىش تەسكەن ئەمەسمۇ؟

پولات: ئەلۋەتتە، بۇ يەرنىڭ ھەربىر ئادىمى، ھەر بىر گىياھى، ھەر چىمدىم توپىسى بىزگە تونۇش، بىزگە سىرداش - تە. شۇڭا بۇ يەردىن ئايرىلىشنىڭ ئېغىرلىقىنى ئۆلچىگىلى بولمايدۇ.

گۈلنسا: راست دېدىڭىز.

پولات: ئەمما، بۇ ئانا يۈرت بىزگە تارچىلىق كېلىۋاتامدۇ، ئايخان، قادىرغا ئوخشاش نائەھلىلەر، ئۇلارنىڭ تاغدەك يۆلەنچۈكلىرى بىزنى بۇ يەردىن كېتىمىكە مەجبۇر قىلدى - دە ... گۈلنسا، بىزمۇ بىر بەخت يولىنى تاپارمىز. زامان ھەممىگە مۇشۇنداقلا بولۇۋەرمەس. خۇدا بۇيرۇسا، بىر كۈنلىرى بۇ قەدىردان يۇرتىمىزغا خۇشال - خۇراملىق بىلەن كېلىپ قالساق

ئەجەب ئەمەس.

گۈلنسا: ئۇھا! شۇ كۈنلەر، خىيالىي بەختلىك كۈنلەر ... قالـ چانمۇ ساڭا يېتەرمىز؟

پولات: گۈلنسا، مەن ھەممىنى تەق قىلىپ قويدۇم. چىقـ مىز ـ دە، ئاتقا مىنىپ ئۇچۇپ كېتىمىز. ھاشىم كارۋان بۇگۈن تاغ ئارقىسىغا ماڭىدىكەن، ئۇنىڭ ئىككى ئېتىنى كىرا قىلىپ قويدۇم. يولدىنمۇ ئەندىشە يوق.

گۈلنسا: ھاشىمكام ھەمراھ بولسا ناھايىتى ياخشى بوپتۇ.

پولات: سىزنىڭ تەييارلىقىڭىز پۈتكەندۇ.

گۈلنسا: ھەئە.

پولات: كۆز باغلىنىش بىلەن تەڭلا ماڭىمىز. كېچىكمەي چىقىڭ.

گۈلنسا: نەدە كۈتىسىز؟

پولات: جىگدە تۇۋىندە.

گۈلنسا: قايسى جىگدە تۇۋى؟

پولات: ھېلىقى سىزنىڭ «يېڭىساردا مۇشۇ جىگدە كۆزۈمگە ئەجەب ئىسسىق كۆرۈنىدۇ» دەپ كەكە چېپىپ قويغان تونۇش جىگدىكىزچۇ.

گۈلنسا: شۇ گەپ تېخىچە ئېسىڭىزدە بار ئىكەن ـ ھە. (كۈـ لۈمسىرەيدۇ)

پولات: ئۇ مېسىڭ يۈرىكىمنى بىرىنچى قېتىم ئوينىتقان گەپ ئىكەنلىكىنى ئەمەسمىدى؟

گۈلنسا: پاھ، سىزچۇ؟ شۇ چاغدا نېمە قىلدىڭىز؟

پولات: پەقەت بىلىكىڭىزنى تۇتۇپلا قويدۇم. ئەمما سىز شۇ كۈندىن باشلاپ يۈرىكىمنى ئۇتتىڭىز ...

گۈلنسا: ۋىيەي، تېخى ...

پولات: ۋاقىت قىستاپ قالدى. قالغان گەپنى يولدا ...

گۈلنسا: بولىدۇ. كۆكۈم بىلەن خوپتەن ئارىلىقىدا بارىمەن.

پولات: ئەمسە ۋەدە شۇ، ئىھتىيات قىلساڭ (ماڭىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

ئۈچىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

(سامساقنىڭ ھويلىسى. كەچ خۇپتەن ۋاقتى، ھاۋا ئوچۇق. 7 - 8 كۈنلۈك ئاي قەرى. قاپاق تەرەپ شاخلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، ئاسماندا يۇلتۇزلار، يىراقتىن ئىتلارنىڭ قاۋۇغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. گۈلنىسا بىرقولىدا بوقچا، بىر قولىدا قارا چىراغ كۆتۈرۈپ، ھودۇققان ھالدا ئاشخانىدىن چىقىدۇ)

گۈلنسا: ئەجەب يۇرىكىم ئېغىپ كېتىپ بارىدۇ. ۋىيەي، چىراغنى بۇيە رەگە نېمىشقا ئېلىپ چىققاندىمەن. (قولىدىكى چىراغنى قاپاق تەرەكتىكى چىراغ قويغۇچقا قويۇپ ئاستا مېڭىپ دادىسى ياتقان ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىغا كېلىپ تىڭشايدۇ. ئۆز - ئۆزىگە ئاستا) خوش دادا، مېنى كەچۈر! (يۇڭلۇق مۇزنكا، گۈلنسا ئاۋايلاپ دەسسەپ دەرۋازىغا قاراپ ماڭىدۇ. ئىھتىياتسىزلىق تىن دەرۋازىنى ئاچقۇچە تاراقلىغان ئاۋاز چىقىپ كېتىدۇ. گۈلنسا چۆچۈپ يۈرىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ قالىدۇ، سامساق بۇ ئاۋازدىن ئويغىنىپ، چاپىنىنى يېپىنچاقلىغىنىچە يالمىگاياغ ھويلىغا چىقىدۇ)

سامساق: كىم، كىم بۇ؟ (گۈلنسا دەرۋازا يېنىغا چاپلىشىپ جىم تۇرۇۋالىدۇ. سامساق دەرۋازا يېنىغا كېلىپ گۈلنسانى كۆرىدۇ)

سامساق: ھوي قىزىم، كېچىدە نەگە بارماقچىسەن؟

گۈلنسا: ھېچ ... ھېچ ... (قاددىر سىرتتىن چالا مەس، قولىدا

پىچاق، دەرۋازىنى جالاقلىتىپ ئېچىپ كىرىدۇ)

قادىر: ھە، مېنى ساقلاپ تۇرغانسىدىڭلار، ھى ... ھى ... ھى ... (قولىدىكى پىچاقنى ئويناتىپ) ھەي ئىتنىڭ قىزى، كۆردۈڭمۇ بۇنى، مەندەك بىر يىگىتكە تەگمەي، كىمگە تەگمەكچىدىك؟!

ساماق: (قورقۇپ، تىترەك ئاۋازدا) ئەستاغپۇرۇللا، بۇ قانداق ئىش؟ نېمە بولدى قادىراخۇن؟

قادىر: بۇ قانداق ئىش؟ (ساماقنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ پىچاقنى ساماقنىڭ بوغزىغا تەڭلەپ) جېنىڭنى بېرەمسەن، يا قىزىڭنىمۇ؟ ئېيتە قېرى!

ساماق: توۋا قىلدىم پەرۋەيدىگارىم، قادىراخۇن.

قادىر: قىزىڭنى بېرەمسەن - يوق؟

ساماق: ۋاي، ۋاي خۇدا ھەققى گېپىمنى قويۇۋەت.

گۈلنسا: (قادىرنىڭ قولىغا ئېسىلىدۇ) ھوي تۇزكور قارا يۈز، دادامنى قويۇۋەت. گېپىڭ بولسا مانا ماڭا قىل! ساڭا ئوخشاش ئىپلاسقا تەككۈچە ئۆلگىنىم مىڭ ياخشى! (قادىر ساماقنى قويۇۋېتىپ، گۈلنساغا ئېتىلىدۇ. ساماق «ۋاي ئادەم بارمۇ ...» دېگىنىچە ۋارقىراپ كىشىلەرنى چاقىرىش ئۈچۈن تالاغا چىقىپ كېتىدۇ. گۈلنسا قادىرنى بىر كاچات ئۇرىدۇ ۋە مەيدىسىدىن ئىتتىرىۋېتىدۇ. قادىر سەنتۇرۇلۇپ كېتىدۇ. گۈلنسا سىرتقا قاراپ قاچىدۇ، قادىر قوغلاپ بېرىپ چېچىدىن تۇتۇۋېلىپ، سۆپا يېنىغا سۆرەپ كېلىدۇ)

قادىر: سەندەك قانجۇقنىڭ جاجىسى مۇشۇ. (پىچاقنى گۈلنىسانىڭ كۆكرىكىگە ئۇرىدۇ)

گۈلنسا: ئانا! ... ئە ... ئە ... ئى ... (گۈلنسا يىقىلىدۇ، قادىر قانغا بويالغان پىچاقنى تۇتۇپ دەلدەڭشىيدۇ)

قادىر: ماڭا تەگمىسەك، مانا مۇشۇنداق ئىلتىپات ئالسەن.

ها ... ها ... ها ... (سرتتىن پولاتنىڭ «گۈلنسا، گۈلنسا» دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. قادىر پولاتقا قاراپ) ھىم، ئىش شۇنداقمىدى! كەلسىلە، مانا گۈلنسانىڭ سىلىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ، (پولات دەرۋزىدىن بېشىنى تىقىپ ئەھۋالنى كۆرۈپ ئېتىلىپ كىرىدۇ)

پولات: ھەي شۇمپەن، گۈلنسانى نېمە قىلدىڭ؟

قادىر: تۇيىنى قىلدىم، كەل سېنىڭ تويۇڭنىمۇ قوشۇپ قىلىۋېتەيلى! (قادىر پولاتقا پىچاقنى تەڭلىگىنىچە ئېتىلىدۇ. پولات چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ پىچاق ئۇرغان قولىنى تۇتۇۋالىدۇ. بىرئاز ئېلىشقاندىن كېيىن بىر - بىرىدىن ئاجرىشىدۇ، قادىر پىچاقنى كۆتۈرۈپ پولاتقا يەنە ئۇرماقچى بولغاندا پولات ئۇنىڭ جەينىكىگە تېپىدۇ، پىچاق قادىرنىڭ قولىدىن قاچقىپ چىقىپ سۇپىغا چۈشۈپ سانجىلىپ قالىدۇ. ھەر ئىككىلىسى پىچاقنى ئېلىش ئۈچۈن تىرمىشىدۇ. بىر - بىرى بىلەن ئېلىشىدۇ. قادىرنىڭ ئاغزى - بۇرنى قانغا بويىلىدۇ. ئاخىرى پولات پىچاقنى ئېلىۋالىدۇ ۋە چاققانلىق بىلەن قادىرنىڭ قورسىقىغا بىرنى تېپىپ ئۆگدىسىغا يېقىتىدۇ. قادىرنىڭ مەيدىسىگە دەسسەپ تۇرۇپ قانغا بويالغان پىچاقنى تەڭلەيدۇ)

پولات: ھە، قانخور، مانا ئەمدى سېنىڭ تويۇڭنى مەن قىلاي.. گۈلنسانىڭ ساپ قېنىغا مىلەنگەن بۇ پىچاقتا سېنىڭ قارا قېنىڭنى تۆكەي، ئەبلەخ!

قادىر: (ئىڭراپ يالۋۇرغان ئاھاڭدا) ھىم ... ھە ... پولات ئاخۇن، بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ. نېمە دېگەك بېرەي ... (سامساق بىلەن مەزىن، مەرىيەمخانلار ئالدىراپ كىرىشىدۇ)

پولات: قان ئىچكەن ئىت! مەن سەندەك پۇل، مالغا نومۇ-

سۇمنى تېگىشمەيمەن. (پىچاقنى كۆتۈرۈپ ئۇرۇشقا تەمشىلىدۇ، مەزىن يۈگۈرۈپ كېلىپ پولاتنىڭ قولىنى تۇتۇۋالىدۇ)

مەزىن: هاي، هاي، پولات قولۇڭنى تارت، قاتىل بولما، بۇنىڭ ناپاك قېنى بىلەن قولۇڭنى بۇلغىما!

سامساق: ئاھ، گۈلنىسا بالام، نېمە بولدۇڭ؟ (ئۆزىنى گۈلنىسانىڭ ئاياغ تەرىپىگە ئاتىدۇ)

پولات: مەزىنەخۇنۇم، مېنى توسمىسىلا، مانابۇ قاتىل گۈلنىسانى قەتلە قىلدى. ئىنتىقام ئالىمەن!

مەزىن: يارەببىم، بۇ مۇناپىقنىڭ جاجىسىنى ئۆزۈڭ بەرگەيسەن. پولات ئوغلۇم، ئۆزۈڭنى بۇلغىما، قاتىل بولۇپ قالما. بۇ ئىمانسىز ئەبىلەخ خۇدا ۋە بەندە ئالدىدا جاجىسىنى تارتار. (پولاتنى تارتىپ تۇرغۇزىدۇ ۋە چەتكىرەك تارتىپ قادىردىن يىراقلاشتۇرىدۇ)

مەريەم: ۋاي ئىنسىت بىچارە قىزىم! (قادىرغا قاراپ) هەي كۆڭلى قارا دۆيۈز، كۆچۈڭ مۇشۇ بىر ئاجىز قىزنى بالىغا يەتتىمۇ؟! (سامساپ تىزلىنىپ بېرىپ گۈلنىسانىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ باغرىغا ئالىدۇ، قادىر ئورنىدىن ئۆمىلەپ تۇرغانچە بىر چەتكە بېرىپ، قورقۇپ تىترەيدۇ)

سامساق: يالغۇز قىزىم، كۆزۈڭنى بىر ئاچقىنا. ماڭا بىر قارىغىنا ... ئىنسىت. مەن سېنى بۇ يىرتقۇچلارنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار قىلدىم. (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ، باشقىلارمۇ ئېچىنىشلىق كۆز يېشى قىلىدۇ)

مەزىن: (قادىرغا) هەي دوزىخى بەدبەخ! ... خۇدادىنمۇ قورقمىدىڭما؟!

سامساق: (ئورنىدىن تۇرۇپ سۇرلۇك قىياپەتتە قادىرغا قاراپ يېقىنلىشىپ) هەي زالىم، مۇشۇ قىز بالىغا پىچاق سالغان

غوچه ماڭىلا سالسا‌ڭ بولامدۇ؟ قىلغان ياخشىلىقلىرىمنىڭ جاۋابى شۇ بولدىمۇ؟ (قادىرنىڭ گېلىنى بوغىدۇ، ھەزىز تەسلىكتە ئاجرىتىدۇ)

پولات: (قادىرغا) بىلىپ قوي، بۇگۈن ھەزىزنىڭ خۇنۇم جېنىڭغا ئارا بولدى. بۇ قانلىق پىچاق ئاخىرى سېنىڭدىن ئۆچ قىساسىنى ئالىدۇ، بۇ تۆكۈلگەن پاك قانلاردىن سەن ۋە ساڭا ئوخشاش زوراۋانلاردىن قىساسىنى ئالىدىغان قىساس ئوغۇللىرى كۆرمىگىلاپ تۆرىلىدۇ! (پەردە چۈشىدۇ)

توتىنچى پەردە

1- كۆرۈنۈش

سۈرلۈك تۈس ئالغان قەۋرىستانلىق، ھەر خىل شەكىلدە قاتۇرۇلغان قەۋرىلەر. ئالدى تەرەپتە چېچەكلەپ ئېچىلغان بىر تۈپ جىگدە دەرىخى. جىگدىنىڭ يېنىدا گۈلنىسانىڭ قەۋرىسى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا تىزىلغان قىزىل گۈللەر ... پىراقتىن ئوقۇلۇۋاتقان قىرائەت ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. پەردە ئېچىلغاندا قىرائەت ئاۋازى بارغانچە كۈچلۈك ئاڭلىنىدۇ. قولىدا سۇ قاپىقى كۆتۈرگەن پولات كېلىپ قەۋرە بېشىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرىدۇ. ئايەت ئاخىرلىشىدۇ. پولات دۇئا قىلىدۇ، ئورنىدىن تۇرۇپ، قاپاقتىكى سۇنى گۈللەرگە قۇيىدۇ ... قەۋرىستانلىق ئىچكىرى تەرىپىدىن مۇرىسىدە خۇرجۇن كۆتۈرگەن ساماق كىرىپ، خۇرجۇندىن بۇغداي ئېلىپ گۈلنىسانىڭ قەۋرىسىگە چاچىدۇ. پولاتمۇ ساماقنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭىدۇ.

ساماق: (قايغۇلۇق ھالدا) بالام، بۇ قالغان بۇغدايىنى سەن چېچىۋەت، جان - جانىۋارلار يېسۇن. (خۇرجۇندا قالغان ئازراق بۇغدايىنى پولاتنىڭ پېشىگە تۆكۈپ بېرىدۇ)

پولات: سامساقكا.
سامساق: بۇ نەرگەن گۇللىرىڭنى سۇغىرىۋاتامسەن؟
پولات: ھەئە.
سامساق: ئادەم ئارزۇ - ئۈمىد بىلەن ياشايدىكەن، ئارمان بىلەن ئۆلىدىكەن. قىزىم گۇلنىسامۇ ئارزۇ - ئارمىنىغا يېتەلمەي ئالەمدىن ئۆتتى. ئانىسى رەھەتلىكمۇ، مەنمۇ ئۇنىڭ تويىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتۇق. مانا ئۇنىڭ ھەممىسى ھەسرەت دېگى بولۇپ ئاخىرلاشتى. ھەي بىۋاپا پەلەك! بىزگە كەلگەندە نەجەب قىلىۋاتسەن؟! گۇلنىسا قىزىم، مەن سېنىڭ مۇڭلۇق قەۋرەڭنى تاشلاپ، تاغ ئارقىسىغا كېتىۋاتىمەن. يالغۇز تاشلاپ كەتتىڭ دەپ روھىڭ قورۇنمىسۇن. دەرد - ئەلەم دەستىدىن بۇ يۇرتنا تۇرۇشقا ئىلاجىم قالمىدى... سېنىڭدىن، ئۆي - ماكانىمدىن ئايرىلدىم، ۋەيران بولدۇم. تولا يىغلاپ كۆز ياشلىرىم قۇرۇدى. (يىغا، پولاتمۇ كۆز يېشى قىلىدۇ) ئاھ، خۇدا بىزنىمۇ كۆرۈۋاتامدىغانسەن؟! (ئۆكسۈپ يىغلايدۇ)
پولات: سامساقكا، جېنىم تېنىمدىلا بولىدىكەن، گۇلنىسانىڭ قەبرىسىنى يالغۇز تاشلىمايمەن. بۇ قەۋرە مېنىڭ سۆيگۈم، ئارزۇ - ئارمىنىم، تاۋاپ قىلىدىغان مازارىم. مەن گۇلنىسانىڭ قانلىق قاسىنى ئالمەن. بۇ مېنىڭ ئاخىرقى نىيىتىم.
سامساق: بالام، نەچچە كۈندىن بېرى بارگەپنى دېيىشتۇق. سۆزلىرىڭگە ئىشىنىمەن. بىراق بىھۇدە ئىشلارغا ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ، بىھۇدە ئازاب چەكمە. مەن سەپىرىمگە ماڭاي، خوش ئەمىسە. تاڭ ئاتقۇچە يوپۇرغىغا يېتىۋالاي.
(سامساق پولات بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشىدۇ. پولات ئۆزىنى سامساقنىڭ قۇچىقىغا تاشلايدۇ، ھەر

ئىككىسى يىغلايدۇ، مۇڭلۇق مۇزىكا ئاڭلىنىدۇ)

پولات: سامساقكا، كەتمەك دېسەم ئۇنىمىدىڭىز، باشقا ئىلاجىم بولمىدى. مەندىن رازى بولۇڭ، بىزنى ئۇنتۇماڭ.

سامساق: بالام، بىر يۇرت كېزىپ باقاي، دەردىمگە داۋا ئىزدەپ كۆرەي. بۇ كۇلپەتلىك كۇنىلەرنىڭ چېكى بارمىكىن. ئاھىمىزغا يەتكۇچى بارمىكىن.

پولات: سىزگە ئالىلا يار بولسۇن.

سامساق: بالام، يەنىلا شۇ گېپىمنى ئېيتىڭدە تۇت؛ بىھۇدە ئاۋارىچىلىككە ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ، بۇ زالىملارنىڭ قولىدا پوچۇلۇپ كەتمە. بىزنىڭمۇ يەلكىمىزگە كۇن نۇرى چۈشەر. روھىڭنى تېتىك تۇت. ئۇمىدسىز شەيتان. خەير، ئامان بول. (دۇئا قىلىدۇ، ئاستا ـ ئاستا كەينىگە قارىغانچە كۆز ياشلىرىنى سۇرتۇپ چىقىپ كېتىدۇ، مۇڭلۇق مۇزىكا. پولات قاپاقتىكى قالغان سۇنى كۇللەرگە قۇيىدۇ. چېچەكلىنىگەن جىگدە شاخ لىرىنى سۇندۇرۇپ قەۋرە ئۇستىگە ياپىدۇ ۋە ئۆزىمۇ قەۋرىگە يۆلىنىپ ياتىدۇ. كەچكى شەپەق قىزىللىقى ئاستا ـ ئاستا تۇگەپ تۇن قاراڭغۇلۇقى چۈشىدۇ. ئاسمانىدا ئاي ـ يۇلتۇزلار پارقىراپ كۆرۈنىدۇ. پولات چۈش كۆرىدۇ؛ قەۋرە ھەيۋەت بىلەن يېرىلىپ ئۇنىڭ ئىچىدىن قولىغا گۇلدەستە تۇتقان، ئۇستىگە ئۇزۇن ئاق يېپەك گاز كۆڭلەك كىيگەن، ئۇزۇن چاچلىرىنى ئۇششاق قىلىپ ئۆرۈگەن، كۆزەل، ئەمما ھەيۋەتلىك تۇس ئالغان گۇلنىسانىڭ ئەرۋاھى تۇمان ئارىسىدىن پەيدا بولىدۇ. ئۇ لەرزان مېڭىپ ئەتراپىنى سەيلە قىلىدۇ. نېرىدىن پولات ھەيران بولغان ھالدا چىقىپ كېلىدۇ. گۇلنىسا بىلەن ئۇچرىشىدۇ)

گۇلنىسا: جېنىم پولات، ياخشى تۇردىڭىزمۇ، نەگە ماڭدىڭىز؟

پولات: (هەيرانلىقتا) گۈلنىسا، جېنىم گۈلنىسا، سىز گۈلنىسامۇ؟

گۈلنىسا: پولات هەيران بولماڭ، مەن گۈلنىسا، سىزنىڭ گۈلنىسايىڭىز. سىزنى ئىزلەپ كەلدىم. مەن قايتىپ كەلدىم، سىز بولسىڭىز مەندىن قېچىپ يۈرۈۋاتىسىز.

پولات: ياق، ياق ... گۈلنىسا جېنىم! مەن سىزنىڭ ھىجران ئوتىڭىزدا كۆيۈپ كۈل بولاي دېدىم.

گۈلنىسا: ئەمسە نېمە ئۈچۈن مېنى ئىزلىمەيسىز؟

پولات: ھەر كۈنى ئىزلەيمەن، سىزنى ھېچ تاپالمايمەن. مانا بۈگۈن تاپتىم، مۇرادىمغا يەتتىم. سىزئەمدى كەتمەك. گۈلنىسا بۇ كىيىملەر سىزگە بەكمۇ ياراشپتۇ، چىرايىڭىز نۇرلىنىپ كېتىپتۇ.

گۈلنىسا: پولات، بۈگۈن ئىككىمىزنىڭ توي كېچىسى ئەمەسمۇ. شۇڭا بۇ كىيىملەرنى كىيدىم.

پولات: توي؟

گۈلنىسا: سىزگە ئۆزۈڭىز تەرگەن گۈللەردىن تاللاپ ئۈزۈپە گۈلدەستە ئېلىپ كەلدىم. مانا. (گۈلدەستىنى پولاتقا بېرىدۇ، پولات گۈلدەستىنى قانغۇچە پۇرايدۇ. پولات گۈلنىسانى قۇچاقلىماق بولۇپ، قۇچىقىنى كېرىپ گۈلنىسانى ئۆزىنى تاشلايدۇ، تۇيۇقسىز چاقماقلار چېقىلىپ، گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز بىلەن سەھنە قاراڭغۇلىشىدۇ، بىر ئازدىن كېيىن ئاستا - ئاستا يورۇيدۇ. پولات قەۋرە ئۈستىگە بېشىنى قويغان ھالدا قوللىرىنى پۇلاڭلىتىدۇ ۋە «گۈلنىسا، جېنىم گۈلنىسا!» دەپ توۋلىغانچە ئورنىدىن تۇرىدۇ)

پولات: (پېتىۋاتقان ئايغا قاراپ) ئاھ، ئاي يۈزلۈك گۈلنىسايىم، قېنى سەن، ھازىرلا ئالدىمدا ئىدىڭغۇ، قېنى گۈلدەستەڭ، قېنى توي؟ ئاھ، شور پېشانەم، ئۆلۈم

ئۆلگەنلەر ئۆچۈن ئەمەس، قالغانلار ئۆچۈنلا دەھشەت، ئازابلىق ئىكەنغۇ! يا گۈلنسايىمغا، يا ئۆلۈم بوسۇغىسىغا يېتەلمىدىم! (قەۋرىنى ئايلىنىدۇ) ئەجەب چۈش كۆرۈپتىمەنا، گۈلنسا، مەن ئاخىرى بىر كۈن بۇ باغرى تاش ئەبلەخلەردىن سېنىڭ ئىنتىقامىڭنى ئېلىپ، ئاندىن بىراقلا سېنىڭ يېنىڭغا كېتىمەن. (قاپاقنى ئېلىپ ئاستا مېڭىپ چىقىپ كېتىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

تۆتىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

ساماسقانىڭ ھويلىسى. كەچ كۈز، تۇن ئاۋۇغان چاغ. ئاسمانىدا يۇلتۇزلار، 17 - 18 كۇنلۇك ئاي پېتىشقا ئاز قالغان، ھويلا سۈرلۈك تۈس ئالغان، ئەنسىزلىك چىقىپ تۇرغان مۇزىكا بىلەن پەردە ئېچىلىدۇ. ئېچكىرىكى ئۆيدىن ئايخان يالاڭ كۆكىلەك بىلەنلا چاچلىرى چۈۋۈلغان، پەرىشان ھالدا ئالدىراپ چىقىدۇ.

ئايخان: قادىر، ۋاي قادىر! نەدىسەن ئۇكام؟ (ھويلا ئىچىنى ئاختۇرىدۇ، قادىرنى تاپالمای، كېلىپ ئولتۇرىدۇ) قانداق قىلارمەن بۇنى، بېشىمغا بىر بالا بولدىغۇ! بۇنى تۇرمىدىن ئېلىپ چىققۇچە بار ۋەسىلىمدىن ئايرىلدىم، ھەممىنى بېگىم بىلەن شېرىنجاڭ، سوراقچىنىڭ يانچۇقىغا تىقتىم، كاشكى بۇ بىر نېمە ساق بولسىچۇ، ئەقلىدىن ئېزىپ، سارىڭ بولۇپ چىقتى. ھەدىسىلا «ۋاي پولات كەلدى، گۈلنسانىڭ قولىدىكى پىچاقنى ئېلىڭلا ...» دەپ قورقۇپ، كىرىدىغان تۆشۈك تاپالماي قالىدۇ. ئۆيدە بۇزۇپ - چاقمىغان نەرسىسى قالمىدى. ئوقۇتمىغان مۇللا بىلەن داخان قالمىدى، قانداق قىلارمەن خۇدايىم، ۋاي قادىر، ھوي سارىڭ

نەدىسەن!؟ ھەدىسە مېنىڭ كانىيمغا ئېسىلدۇ. بۇنىڭ كۆزىگە گۈلنىسا بىلەن پولات پىچاق كۆتۈرۈپ يۈرگەن ھالدىلا كۆرۈندىكەن. قادىر! قادىراخۇن ئۇكام!...

بېشىڭنى يەرسەن كەلمىسەك. يا كۆزۈمدىن بىراقلا يوقلىپ جىمقمىدى، نېمە دېگەن نەسلىك بۇ؟

(ئۆيگە قاراپ ماڭىدۇ. قادىر قاپاق تېرەكتىن سىيرىلىپ چۈشىدۇ، ئايخان قادىرنىڭ شەپىسىنى سېزىپ قېلىپ كەينىگە قاراپ ئۇنى كۆرىدۇ)

ئايخان: ۋاي جېنىم ئۇكام، ئەدى يەرگە سىغماي، دەرەخ بېشىدا نېمىش قىلىپ يۈرىدىغانسەن؟ (قادىر چاچلىرى ئۆسكەن، كىيىملىرى مەينەت ۋە يىرتىق، كۆزلىرى چەكچەيگەن، ئەپتىدىن ساراڭلىقى چىقىپ تۇرغان ۋە ئىنتايىن قورققان قىياپەتتە تۇرىدۇ، ئايخان ئۇنىڭغا يېقىنلاشقانچە قادىر قورقۇپ كەينىگە داجيىدۇ)

ئايخان: جۇر، ئۆيگە كىر. بۇ كىچىدە نەگە بارىسەن؟

قادىر: نېرى كەت، بولدى، مېنى ئۆلتۈرمە گۈلنىسا، سېنى ئۆلتۈرگەن مەن ئەمەس.

ئايخان: ھوي، مەن گۈلنىسا ئەمەس، ئاچاڭمەن. مەن ئايخان، قورقما ئۇكام.

قادىر: پىچىقىڭنى تاشلا، بۇ مېنىڭ پىچىقىم ئەمەس. (يەنە كەينىگە داجيىدۇ)

ئايخان: (ئۆز - ئۆزىگە) توۋا خۇدايىم، ئۇ يېتىم ئوغلاقنىڭ ئۆلۈگىمۇ بىزگە ئارام بەرمەيدىكەنغۇ. ئۇنداق قىلما ئۇكام، گۈلنىسانىڭ ئۇستىخانلىرىمۇ گۆرده چېرىپ بولدى. ئۇ بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدۇ. ئاتىسى ساماق قەلەندەرمۇ بۇ جايىنى بىزگە تاشلاپ بېرىپ يوقالدى. يەنە نېمىدىن قورقىسەن؟

قادىر: (ئوزىچە قورقۇپ) ۋايجان پولات كەلدى، پولاتنى توسۇڭلار! بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ، پولات، مېنى ئۆلتۈرمە. (دەرەخ كەينىگە مۆكىدۇ)

ئايخان: ۋاي نەدىكى پولات ئۇ؟ مېنىمۇ ئۆزۈڭدەك سارالك قىلاي دېدىڭغۇ. پولات گۈلنىسانىڭ قەۋرىنى قۇچاقلاپ قەۋرىستاندا ياتمامدۇ، ماڭە ئۆيگە! (ئىشەنچلىك كېلىپ قادىرنىڭ قولىدىن تۇتۇپ ئۆيگە تارتىدۇ، قادىر بىردىنلا ئايخاننىڭ گېلىغا ئېسىلىپ ئىككى قوللاپ بوغىدۇ. ئايخان تېپچەكلەپ ئاخىرى بوشىشىدۇ)

قادىر: ھە، قەلەندەرنىڭ قىزى گۈلنىسا، قولۇمغا چۈشتۈڭمۇ! ھىم، جېنىڭ چىقتىمۇ؟! ھە، ھىم ... ئاچا مانا گۈلنىسانى ئۆلتۈردۈم، پىچاق قېنى، پىچاقنى ئەكىلىپ بەر ئاچا! (قادىر ئايخاننى بوغۇپ تاشلاپ، تىترەپ كەينىگە داجيدۇ ۋە تېرەككە يۆلىنىپ قېلىپ، تېخىمۇ قورققان ھالدا ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كېتىدۇ. ئۆي ئىچىدىن ھەر خىل ئۆي جابدۇقلىرىنىڭ ئۇرۇپ - چېقىلغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ. پەنجىرىدىن ئوت يالقۇنى كۆرۈنىدۇ. ئايخان تىرمىشىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ، كۆيۈۋاتقان ئوتقا قارايدۇ، قولىنى ئۆي تەرەپكە سوزغانچە يىقىلىپ جان ئۈزىدۇ. ئۆي ئىچىدىن قادىرنىڭ چىرقىرىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ. مەزمۇن باشلىق بىر نەچچەيلەن يۈگۈرۈشۈپ كىرىدۇ، پولاتمۇ ئارقىسىدىن پىچاق تۇتۇپ كىرىدۇ، قادىر ئۆي ئىچىدىن يۇز - كۆزلىرى كۆيگەن ۋەزىس - تۇتەك باسقان ھالدا يۈگۈرۈپ چىقىدۇ. ئالدىنقى رەتتە تۇرغان پولاتنى كۆرۈپ قالىدۇ)

قادىر: پولات! ۋايجان پولات! (قورقۇپ ۋارقىرىغانچە يەنە ئۆيدىكى ئوت ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ)

مەزمۇن: يارەببىم، نېمە كارامەت بۇ؟!

1 - كىشى: سۇبھانئاللا، ئوت دېگىزىغۇ بۇ.

2 - كىشى: (ئايخاننى يۆلەپ) ئايخانغۇ بۇ.

پولات: كۆلىنسانىك قىساسىنى ئۆز قولۇم بىلەن ئالالمىدىم، ھەي ئىسىت!

مەزمۇن: تاڭمۇ سۇزۇلەي دەپ قالدى، يۇرتنى ئويغىتىپ كېلىلار، ئوتنى ئۆچۈرەيلى. (ئىككى كىشى ئالدىراپ سىرتقا ماڭىدۇ)

ئايال: ئايخانمۇ تۇگەپتۇ. كۆزىنىك قارىسى كېتىپ قاپتۇ.

مەزمۇن: ئەل قىساسى مىنەل ھەق! (ئوت يالقۇنى كۆچىيدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

توي

(ئۈچ پەردىلىك دراما)

قاتناشقۇچىلار:

هاشىم ئاخۇن — ئوتتۇرا دېھقان، 50 ياشلاردا.
تۇنسا — هاشىم ئاخۇننىڭ خوتۇنى، 45 ياشلاردا.
ئابدۇكېرىم — ئاگرو تېخنىك، هاشىم ئاخۇننىڭ ئوغلى، 22 ياشلاردا.
خەيرىنسا — كوپېراتىپنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى، 18 ياشلاردا.
رېھىم قادىر — پارتىيە ياچېيكا سېكرېتارى، 35 ياشلاردا.
ئابدۇرېشىت — كوپېراتىپ مۇدىرى، 38 ياشلاردا.
تۇخان، سادىق، ئىسمىن — كوپېراتىپ ئەزالىرى.
تۇرداخۇن — باي دېھقان، 50 ياشلاردا.
نىياز — تۇرداخۇننىڭ ئوغلى، 25 ياشلاردا.
رايون سەنئەتچىلىرى، دېھقان ۋەكىللىرى، كادىرلار.

بىرىنچى پەردە

ئوتتۇرا دېھقان هاشىمنىڭ هويلىسى، سەھىنىنىڭ ئوڭ تەرىپى كوڭگۈرلۈك تام، سەككىز قىرلىق دۆگلەك كىرىش ئورنى. ئارقا پېشايۋان. ئۆينىڭ پەنجىرىلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. سول

تەرەپتىكى باغچىدا ئەنجۇر، ئۈزۈم بارىكى، پەردە ئېچىلىشتىن ئاۋۋال ئومۇمىي ناخشا ئېيتىلىدۇ.

ناخشا

يېزىمىز ئاۋات بولدى،
كۆڭلىمىزمۇ شات بولدى.
ئىشلە ئىشچى - دېھقانلار،
ئەجەب ئوبدان زامان بولدى.

ئالغا، ئالغا باسىمىز چاھداپ،
ئالغا ئىشلەشكە قەدەم تاشلاپ،
ئەمگەك بىلەن ئۆرلەيمىز
كۈندىن - كۈنگە گۈللەيمىز.

(پەردە ئېچىلغاندا تۇنسا، بىر سېۋەتتە ئېچىلمىغان غوزا-نى كۆتۈرۈپ ئۆيدىن چىقىدۇ. ھاشىم قولىدا ياغلىق قاپاق، مۇرىسىدە كەتمەن كۆتۈرۈپ خاپا ھالدا ئېتىزدىن كېلىدۇ)

تۇنسا: بۇگۈن ھال چۈشكەن بۇغدايلار قانداقراق؟

ھاشىم: نېمە تەقدىركىنتاك، كۆپىيىۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ، ئۆزى. سوغۇق چېپىلغ بولسا ئەكە، ئەجەب ئۈسىدى كىشى.

تۇنسا: (ھېجىردا سوغۇق چاي سۈنىدۇ) بىزنىڭ بۇغدايغىمۇ ھال پەيدا بوپتۇ. بۇنىڭغا قانداق چارە قىلىمىز دەپ، كانىرلاردىن مەسلىھەت ئالساق بولاتتى.

ھاشىم: قانداق چارە قىلىشنى ئۆزۈم بىلمەن.

تۇنسا: ئەرۋاھلارغا ياغ پۈرىتىمەن دەپ ئۆيدىكى ياغنى شا-مالغا ئۇچۇرىۋېتىپ كەلدىلە.

ھاشىم: شامالغا ئۇچۇرىۋېتىپ؟! (بېشىنى لىڭشىتىپ) ھم ... مانا گەپ ... مانا قارا! سەنمۇ تولا بىمەنە گەپ

قىلدىغان بولدۇك، ئۆزى. شۇنىڭ كاساپىتىدىن توقۇناق بالا، ئىلمەك قازا ماڭا كەلگىلى تۇردى. بۇغدايغا ھال چۈشكەننى ئاز دەپ ئاخشامقى جۇدۇندا كېۋەزمۇ كاردىن چىقىپتۇ.

تۇنسا: ھەممىسىمۇ؟

ھاشىم: مانا، بۇنىڭدىنمۇ ئادا بولدۇق. ئاق قوناق تېرىيدىغان يەرنىڭ ئوسسىسى تاۋلىشىپ قالدى. ئۇنىڭغا قوش سالاي دېسەم، خۇدا ئۇرغاننى خۇدا بەردى قوشلاپ ئۇرۇپتۇ دېگەنـدەك، ئۆزى. ئىككى كالىنىڭ بىرى ئۆلۈپ، ئىشمىز توختاپ قالدى.

تۇنسا: شۇنداق ئېغىرچىلىقتا قېلىۋاتقانلىرى كۆرۈپ تۇرۇپ كېچە - كۈندۈز باش كۆتۈرمەي ئىشلەۋاتقان روزىنىمۇ قوغلۇۋەتتىلە.

ھاشىم: بولدى. سەنمۇ ئېچىشقان يەرگە تۇز سەپمە. بالىلىرىڭ دېگەن يېرىمدىن چىقمىدى، ئۆزى.

تۇنسا: توۋا، قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش بالىلار بىلەن پەتىشمايدىلا، سىلىگە كىم يارايدىكىنتا.

ھاشىم: ھەرئىشنىڭ يولى بار. ئۆزۈم بىلىمەن.

تۇنسا: بىلگەنلىرى شۇمۇ؟ ۋاي، تۇرداخۇن بىزگە ئوي بېرىپ تۇرىدىغان بولدى، يەرنى ھەممىدىن بۇرۇن بىز ھەيدەپ بولىمىز دەپتىلە، قېنى بەرگەن ئويى؟ ئەتە يازدىلا كوپىراتىپقا كىرىپ كەتسەك يۇنداق ئەھۋالغا قالمايتتۇق.

ھاشىم: بىر گەپنىڭ ئىككىسى بولسا، ئۆزى، كوپىراتىپ، كوپىراتىپ دەيدىغان نېمىكەنسەن. كۆرۈپ قالارمىز كوپىراتىپنىڭ كۈزدە ئالىدىغان ھوسۇلىنى. ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ كوپىراتىپ، بولماي دېھقانچىلىقنى قىلىپ كەلگەنغۇ بىز، ئۆزى.

تۇنسا: دېھقانچىلىق قىلدىم دېسىلا بولامدۇ؟ دېھقانچىلىقتا دېھقانچىلىق بار ئىكەن.

ھاشىم: ھە، باركەن، نېمە قىپتۇ ئۇلار؟ ئۆزى.

تۇنسا: تووا! كۆزلىرى كۆرمەيۋاتامدۇ، نېمە قىلۋاتقىنىنى؟ بىز تېخى ئىككى مو يەرنى ساپان بىلەن سىجالىماي ۋاتقاندا كوپىراتىپ ئەزالىرى سوقا بىلەن يەرنى ئىككى ئاغدۇرۇپ، ھەر مو يەرگە سەكسەن تاغاردىن ئوغۇت چېچىپ قىرىق مو يەرگە ئاق قوناق تېرىپ بولدى.

ھاشىم: تاغىل ئۇيىنى ھېلىقى روزى دېگەن بەغەرەزىنىڭ ئۆزى ئۆلتۈرۈپ قويمىغان بولسا، مەنمۇ ئاللىقاچان تېرىپ بولاتتىم.

تۇنسا: كېسەلدىن ئۆلگەن كالىنى تېخىلا روزىدىن كۆرۈۋېرەمدىلا؟

ھاشىم: ئۇ بەغەرەز، كالىنىڭ تېلىغا راسا كېلىشتۈرۈپ ئۇرغان، شۇنىڭ بىلەن ئىش تامام بولغان، ئۆزى.

تۇنسا: ئۇ ھېچ ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ پۇتىغا ئۆزى كەكە چاپىدىغان بالا ئەمەس. «ۋاي باللىرىم، قېنى ئىشلەيلى» دەپ قويسىلا قېرىغاندا قوللىرىنى سوۋۇتىدىغان مانا شۇ ئەمەسمىدى، روزىنى بەغەرەز، ئابدۇكېرىمنى ئەپەندى مىجەز دەپ چىشىغا تېگىدىلا.

ھاشىم: ئاۋۋال سېنىڭ باللىرىڭ مېنىڭ چىشىمغا تەگمىسۇن- دە، ئۆزى.

تۇنسا: تووا! ئۇلار سىلىنىڭ چىشلىرىغا تەگكۈدەك نېمە ئىش قىلدىكىنتاك.

ھاشىم: مېنىڭ گېپىمگە قارىغاندا، ئۆزى، ئۇلار تولاراق سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلايدۇ. ئاۋۋۇ ئابدۇكېرىمگە نەچچە قېتىم ئېيتتىم، دېھقانچىلىققا قالغانلىرىمىز يېتىشمەيـ

دىكەنمىز. سەن خېلى ئوقۇدۇڭ، ئۆزى. قولۇڭدا خېتىڭ بولغاندىن كېيىن ئەپلەپ بىر تىجارەت قىل، دېسەم، يەنە ئوقۇيمەن، كادىر بولمەن دەپ ئالتە ئاي بولدى شەھەردە بىكار ئاۋارە بولۇپ يۈرىدۇ.

تۇنسا: بىزنىڭ بارىمىزدا ئوقۇپ كادىر بولۇۋالسا، ئوبدان ئەمەسمۇ، كىسىنىڭ بالىسى دېسە، پالانچىنىڭ دېسە كۆڭلىمىز تاغدەك ئۆسمەمدۇ؟

ھاشىم: ئۇنداق قۇرۇق ئابروينى نېمە قىلىدۇ، ئۆزى؟ تۇر-داخۇننىڭ ئوغلى نېمازغا قاراپ باققىنا، ئانچە-مۇنچە تىجارەت قىلىۋاتىدۇ. مانا شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆيىدە بەش - ئالتە مىليون پۇل كېمىمايدۇ.

تۇنسا: تووا! ئىككى يىلدىن بېرى يەر ئىجارىسىنى كېمەيتىش ۋە يەر ئىسلاھاتى بولۇپ ئوتتى. يېرىڭلار ئاز دەپ، ئوتتۇرا دېھقان بولسىمۇ تۆت مو يەر بەردى. زومىگەرلەرگە قارشى كۈرەشنى كۆردىلە، يەنە سىلىنىڭ بۇرۇتلىرى تەۋرىمەيدىغۇ؟ تۇردى ساختىدەك باي دېھقانلارنىڭ، پومېشچىكلارنىڭ گېپىنى قىلىدىلا، شۇلار قىلىپ ئوتكەن ئىشلارنى قىلغۇلىرى كېلىدۇ.

ھاشىم: پاھ... سېنىڭ چۈشىنىپ كەتكىنىڭنى قارا. ماڭا دەرس بەرگۈدەك بوپسەن - دە، تېخى؟! - ھوي، تۇر-داخۇن ئانداق ئادەم، مۇنداق ئادەم دەيسەن، ئۇ-نىڭ بىزگە نېمە يامانلىقى تەگدى، ئۆزى. «بارنىڭ مايىقى، يوقنىڭ تايىقى» يېرىڭنى ھەيدەيدىغان بول-ساڭ بىر ئۇي بېرىپ تۇراي دېدى، ئەمدى ساڭا نېمە قىلىپ بەرسە بولاتتى، ئۆزى؟

تۇنسا: كۆرەرمىز ئۇنىڭ بىكارىدىن - بىكارغا قوش كالا بېرىپ تۇرغىنىنى. سىلە تاش سانغىچە ئۇ قوم سا-ناپدۇ. خەقلەر بىر ئوبدان ھەمكارلىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ.

بىز تېخىچە باي دېھقانلاردىن مەدەت كۈتۈپ تۇرۇ-
مىزمۇ؟

ھاشىم: سەپرايىمنى ئۆرلىتىپ مەن بىلەن تولا تاكالىلاشمىساك بولارمىكىن، ئۆزى. (بىرئاز توختاپ) جۈگۈ ئوت ئەكە، ئۆزىمىزنىڭ كالىسىنى ئوبدانراق بېقىپ تۇ-رايلى.

تۇنسا: (ئوتىغۇچ بىلەن سېۋەتنى ئېلىپ) گەپ چىڭ كەلسە سەپرايىمنى ئۆرلەتمە دەپ قورقۇتماقچى بولىدۇ. خوتۇنلارنى بوزەك قىلىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن ئەمدى. (چىقىدۇ)

ھاشىم: خوتۇنلار ئەرلەر بىلەن ھوقۇقتا باراۋەر ... ھىم ... مانا! مۇنداق گەپلەر خوتۇنلارغا بەك ياراپ كەتتى. مەجلىس دېسە ھەممىدىن ئاۋۋال يۈگۈرىدۇ. ئۆگىنىش، تەنقىد، ھەمكارلىشىش، كوپېراتسىيلىشىش... مانا يېڭى گەپلەر ... بۇنىڭ ئاقۇۋىتى قا-داق بولىدۇ. ئۆزى، ئۇنى كىم بىلىدۇ؟ (ناس چېكە-دۇ. ساقلىنى، تۇتۇپ خىيال سۈرۈۋاتقاندا سىرتتىن نىيازنىڭ توۋلىغان ئاۋازى كېلىدۇ)

نىياز: ھاشىمكا ... ھاشىمكا!...

ھاشىم: ھەي، نىيازمۇ سەن؟ كەل، كەل! بۇياققا كەپسەنغۇ؟ (نىياز سالاملىشىپ پېشايۋانغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ)

نىياز: ئەمدى بىر ھاجىتىمىز بار ھاشىمكا، شۇنىڭغا سىلىنى بىرەر مەسلىھەت بېرەمدىكىن دەپ كەلدىم.

ھاشىم: ئېيتە قېنى، قولىمىزدىن كەلسە، بىزمۇ ياردەملىشە-مىز، ئۆزى.

نىياز: ئەمدى ھېچ كىشىگە ئېيتماپتىم، سىلىگە كۆڭلۈم يە-قىن، ئېيتمىسام بولمايدۇ. (پائۇزا ...)

ھاشىم: ھە، ھە، دەۋە!

نىياز: (كۆڭلى يۇمشغان هالدا) خۇدا بەندىسىگە شۇنداق ئوتنى سېلىپ قويىدىكەن هاشىمكا، (كۈلۈپ) خەيرىنساغا كۆڭاۋۇم چۈشۈپ قالدى. ئۆزىگە بىر گەپ قىلىپ باقاي دېسەم، هىچ پېتىنالمىدىم. ئۇ قىزنى ئېتىزلاردا كۆرسەم ئىشتىن باش كۆتۈرمەيدۇ، مەھەللىدە كۆرسەم ئۇياق - بۇياققا قارىماي ئالدىراپ ئۆتۈپ كېتىدۇ.

هاشىم: قارا سېنى. شۇنىڭغا كۆزۈڭ چۈشۈپتۇ - دە، ئۆزى. ئۇنىڭغا بىر كىشى قويۇپ باقساڭ بولمامدۇ، ئۆزى.

نىياز: هازىرقى كۈندە قىزنىڭ كۆڭلى بولمىسا، پەتتە بەرمەيدىكەن. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قىزنى قولغا كەلتۈرۈش تەس بولۇۋاتىدۇ.

هاشىم: پۇلنى ئايىماي خەجلىسەڭ بىر ئىش قىلغىلى بولىدۇ، ئۆزى. پۇل — چىمەنده گۈل ئەمەسمۇ؟ هەر بازارنى ئالا قويماي يورغىلايسەن، پۇلنى خېلى تاپقانسەن.

نىياز: بازارغا ماتا، ياغ ئاپىرىپ سېتىپ، ئۇنى چىگىت قىچغا ئايلاندۇرۇپ ماي تارتقۇزىمىز. ئۇنىڭدىن چىقىقان كۈنجۈرىده قوي بورداپ، كوزىنى پوزا قىلىپ دېگەندەك ...

هاشىم: ئوچۇقراق ئېيتقىنا، مۇشۇ كۈنده، سوددىگەرچىلىكتىن پايدا ئېلىۋاتامسەن، ئۆزى؟

نىياز: ئەپلەپ - سەپلەپ بىر ئىش قىلساڭ يامان ئەمەس بولىدۇ. ئەمما تەمىنلەش، سېتىۋېلىش دېگەن بىرنېمە چىقتى، ئۆزۈڭ بىلگەندەك ئېلىپ سېتىشقا تازا كاشىلا بولۇۋاتىدۇ.

هاشىم: هىم ... بۇمۇ يېڭى گەپ.

نىياز: باجىمۇ ئېغىر، ئۇنى ساختا قىلىشمۇ تەس بولۇپ قال-

دى. دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلايمىز دەپ چۈ-
شەندۇرۇۋاتىدۇ. لېكىن سودا - سېتىقنى ئۆزىگە قارا-
تىۋېلىۋاتىدۇ.

هاشىم: چۈشەندۇرىدۇ، چۈشەندۇرىدۇ، پۇل بولمىسا، كوپىرا-
تىپمۇ بىكارغا بەرمەيدۇ - دە، ئۆزى. (نىياز قوينى-
دىن تاماكا خالتىسىنى ئېلىۋاتقاندا ياغلىققا ئورالغان
بىر نەرسە چۈشۈپ كېتىدۇ) نېمە ئۇ پۇلما؟

نىياز: ياق، باشقا نەرسىدى.

هاشىم: (ياغلىقنى ئېلىپ كۆرۈپ) ناۋات بىلەن قاتلىما يەي-
دىكەنسەن - دە، ئۆزى. مەن تېخى ھاشىمكام ئېغىر-
چىلىقتا قاپتۇ، يارەملىشىلى دەپ ئەكەلگەن پۇلمۇ-
كىن دەپتىمەن.

نىياز: (تاماكا ئوراپ) ئەمدى راستىنى ئېيتسام ھاشىمكا...

هاشىم: ھە، ئېيت دېدىمغۇ، ئېيتە؟!

نىياز: ھوشۇر داخانغا بىرمۇنچە پۇل بېرىپ، خەيرىنىساغا
ئۈستىقۇ قىلغۇزغانتىم، بۇنى قانداق بېرىشنى بىلمەي
يۇرۇۋاتسەمەن، ئاڭلىسام خەيرىنىسا تۇنىسا ئاچامغا
ئېيتىپ، مۇشۇنى يېگۈزۈپ بېرەمدىكىن، دەپ كېلى-
ۋېدىم.

هاشىم: ھازىر تۇنىسا ئاچاڭ، مەن نېمە دېسەم شۇنى قىلىۋې-
رىدىغان يەردىن ئۆتۈپ كەتتى، ئۆزى.

نىياز: ئىككى مۆمىن بەندىنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويۇش ساۋاب
ئىش بولغاندىن كېيىن، تۇنىسا ئاچامۇماقۇل دەر، ئەلۋەتتە.

هاشىم: ھازىر تۇنىسا ئاچاڭ ساۋابىنى مەجلىستىن تاپىدۇ،
ئۆزى.

نىياز: قانداق قىلسام بولار ئەمدى، بىزمۇ سىلەرنىڭ بىر دە-
ھاجىتىڭلاردىن چىقسەم قالارىدۇق، بىر ئامال قىلما-
سىز ھاشىمكا.

هاشم: بوپتۇ، قۇيۇپ كەت، بىر گەپ بولۇپ قالار.

نىياز: رەھمەت ھاشىمكا.

هاشم: سەنمۇ قورۇق رەھمىتىڭنى قوي، ئۆزى. داداڭ ۋەدە قىلغان ئۇيىنى ئەتە بىرىپ تۇرسۇن، ھە -ھە دەپ بىر ئىش قىلمامسەن.

نىياز: بولدى - بولدى ھاشىمكا. بۇنىڭدىن غەم قىلماڭ.

هاشم: بىر- بىرىمىزگە ھاجەت چۈشتى دېگەن مانا شۇ، ئۆزى.

نىياز: ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە. مەن دادامغا دەپ، ئەتىگەنلىككە كالىنى ئۆزۈم ئەكىلىپ بېرەي.

(خوشلىشىپ چىقىدۇ)

هاشم: مانا بۇ ياخشى بولدى. مۇشۇ باھانە بىلەن كالىسىنى ھەقسىز ئىشلىتىپ يەرنى ھەيدەۋالىدىغان بولدۇم. كوپىراتىپقا كىرگەن بولسام، بۇنداق بىكار پايدا نەدە؟ (ئۆيگە كىرىدۇ. تۇنىسا ئوت توشقۇزۇلغان سېۋەتنى كۆتۈرۈپ كىرىپ باغ تەرەپكە كېتىدۇ. تاشقىرىدىن خەيرىنىسانىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

خەيرىنسا: تۇنىساتاچا! خوش خەۋەر. (تۇنىسا ئالدىراپ ئوچۇق ئىشكىنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ)

تۇنسا: ھە، خەيرىنسامۇ سەن؟ نېمە خوش خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭ؟

خەيرىنسا: (مۇرىسىدە كەتمەن، يېرىم كۆرۈنىدۇ) ئابدۇكېرىمكام كەلدى.

تۇنسا: ۋاي جېنىم بالامەي، قېنى نەدە قالدى؟

خەيرىنسا: كوپىراتىپقا چۈشكەنتى، ھېلى كەلگىلى قالدى.

تۇنسا: نېمىشقا ئۆيگە چۈشمىگەندۇ. (ياشقىرىغا چىقىپ كېتىدۇ، ھاشىم ئۆيدىن چىقىدۇ)

هاشم: ھوي تۇنسا، نەگە كەتكەندۇ، ھېلى پاراڭلىشۋاتاتتى بۇ نېمىلەر، يەنە بىر يېڭى گەپ تاپتىمۇ نېمە؟

(ئابدۇكېرىم دالا سومكىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، هاشىم بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشىدۇ)

ئابدۇكېرىم: سالامەت تۇرۇڭ تامسز دادا.

هاشىم: خۇداغا شۈكرى، هە، ئۆزۈڭ ئوبدان تۇردۇڭمۇ؟

ئابدۇكېرىم: ناهايىتى ياخشى.

(تۇنسا خۇرجۇن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ. خەيرىنسا ئىشك ئالدىدا تۇرۇپ قالىدۇ)

تۇنسا: مانا، ئوغلۇمۇ كېلىپ قاپتۇ. تىنچ كەلدىڭمۇ جېنىم بالام!

ئابدۇكېرىم: تىنچلىق ئاپا!

تۇنسا: ئۆيگە كىر خەيرىنسا.

خەيرىنسا: خوش، مەن ياناي، ئالدىراش ئىشىم بارئىدى.

تۇنسا: كىرمىسەڭ قېيىداپ قالمەن.

خەيرىنسا: شۇنداق ئىشلىرىمۇ بارمۇ تېخى. (كىرىپ هاشىمغا تەزىم قىلىدۇ)

تۇنسا: ياڭاللا، نېمانچە ئالدىرايدىغانسەن خەيرىنسا.

خەيرىنسا: چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئېتىز ئارقىسىدىكى ئېرىق لارنى چاپماقچىدۇق.

تۇنسا: كوپىراتىپ ئەزالىرى يىغىلغۇچە بىر پىيالە چاي ئىچىپ كەت.

خەيرىنسا: مەن ئۇلاردىن بۇرۇنراق بېرىپ تۇرسام بولاتتى.

تۇنسا: دەملىسەملا بولىدۇ، پېشايۇڭانغا چىقىپ ئولتۇرۇڭلار بالىلىرىم.

هاشىم: چاپسان بول (تۇنسا ئۆيگە كىرىدۇ. قالغانلار پېشايۋانغا چىقىپ ئولتۇرۇشىدۇ. هاشىم ئابدۇكېرىمگە قاراپ) ئۇتتۇر ئۆيگە كېلىپ چۈشمەپسەنغۇ؟

ئابدۇكېرىم: دېھقانچىلىق باش تېخنىك پونكىتى مېنى يېزىمىزدىكى كوپىراتىپقا خىزمەتكە ئەۋەتتى. شۇ يەرگە چۈشۈ-

ۋىدىغان ئۇرۇق سېلىش، دورا چېچىش ماشىنىسى بار ئىدى، تاپشۇرۇپ كەلدىم.

هاشم: ئۇنداق بولسا ئاتا - بوۋاكلارنىڭ قىلىپ كەلگەن ئىشلىرىنى بىكار قىلمىدىكەنسىلەر - دە، ئۆزى.

ئابدۇكېرىم: ئۇنداق ئەمەس دادا، ئاتا - بوۋىمىزنىڭ ئۇنۇملۇك تەجرىبىلىرىدىن پايدىلىنىمىز.

هاشم: ئۇنداق بولسا، ئۆزى، ئالتە ئايدىن بېرى دېھقانچىلىقنى ئوقۇيمەن دەپ، بىكاردىن نېمە ئاۋارە بولۇپ يۈرىسەن، ئۆزى.

ئابدۇكېرىم: ئاتا - بوۋىمىزدىن قالغان دەپ ياغاچ ساپان بىلەن يەرنى سىجاپ يۈرۈۋېرىمىزمۇ دادا!

خەيرىنسا: مول - هوسۇل ئېلىش ئۈچۈن يېڭى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئۆگىنىدىغان ئابدۇكېرىمكامەك كادىرلار كېرەك هاشمكا.

هاشم: تاشقا چاچ، بەختكىدىن كۆر.

ئابدۇكېرىم: بەخت ئۆز - ئۆزىدىن كەلمەيدۇ دادا، كىشىلەر ئۆلمىشىپ ئىشلەپ، ئالغا قاراپ ماڭسا خۇشال - خۇرام، بەختلىك تۇرمۇشقا يېتىدۇ.

هاشم: هە ... شۇڭا تۇنۇگۈن خەيرىنساخانلار غەزەل ئېيتىپ ئېتىزنى بېشىغا كىيىپتىكەن - دە.

خەيرىنسا: (كۈلۈمسىرەپ) كېۋەز بىلەن قوغۇنىنى ئۇششۇكتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كوپېراتىپنىڭ جەمى ئەزالىرى ئېتىزغا توپلانغانىدى.

هاشم: قۇتۇلدۇرۇپ قالدىكلارمۇ؟

خەيرىنسا: هەئە.

هاشم: قانداق قىلىپ؟

خەيرىنسا: كېۋەزنى توپا بىلەن كۆمۈپ قويغانىدۇق. بۈگۈن قارىساق بىرىمۇ زايە بولماپتۇ.

هاشم: قوغۇنچۇ؟

خەيرىنسا: قوغۇننى پاخال بىلەن يېپىپ، چالما بىلەن باستۇرۇپ قويغان.

هاشم: سوغۇقتىنمۇ ساقلاپ قاپسىلەر، ئۆزى. ئەگەر يىلتىزىنى تاتلىشۇەتكەن بولسائىلار قورۇپ قالمدۇ.

خەيرىنسا: ياق، يىلتىزىنى تاتلىمىدۇق.

هاشم: قانداق بولغانلىقىنى كۆن قىزىغاندا كۆرىمىز، ئۆزى.

ئابدۇكېرىم: دادا، بۇلارنىڭ قىلمۇاتقان ئىشلىرىغا گۇمان بىلەن قارىماڭ، كۆپچىلىك مەسلىھەت بىلەن ئۆز تەجرىبىلىرىنى قوشۇپ قىلغاندىن كېيىن، ئىش ئۇنۇملۇق چىقىدۇ. مانا بىزنىڭ يەككە دېھقان بولغانلىغىمىزدىن، ئازراق ئاپەتكە يولۇقۇپلا ھەممە ئىشىمىز ياستىغا ئايلىنىپتۇ ئېسىت. كېۋەزلىرىمىز زايە بولۇپ كېتىپتۇ.

هاشم: خۇدادىن بى ئىزنە قىل تەۋرىمەيدۇ.

ئابدۇكېرىم: كۆپچىلىك بىرلەشكەن يەردە، ھەر چوڭ ئىشلارنى تەۋرەتكىلى بولىدۇ. كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئاپەتكە قارشى تۇرغانلىقىنى ئاڭلىدىڭىزغۇ؟ (تۇنسا داستىخان سېلىپ بېرىدۇ)

هاشم: سەن تازا گەپتان كادىر بولۇپ كېتىپسەن، ئۆزى.

تۇنسا: كادىر بولسا ئوبدان ئەمەسمۇ؟ ھازىر ياشلارتۇرماق ئاتمش ياشقا كىرگەن قېرىلارەۋ چۈشىنىپقالدى. سىلىلا چۈشەنمەيدىكەنلا.

هاشم: ھە ... مانا بىزنىڭ تۇتىمۇ چۈشىنىپ قالدى، سايرا!

تۇنسا: سايرايمىز ئەمدى، ھېچكىم بىزنىڭ ئاغزىمىزنى تىكىپ قويالمايدۇ.

هاشم: سېنىڭ سېغىزخانەڭ شاراقلىشىڭ قۇلىقىمغا ياقمايدۇ (ئاسمانغا قاراپ قويۇپ) مەن پېشىن ئوقۇۋالاي. تاھارەتكە سۇ بەرگىن. (باغ تەرەپكە كېتىدۇ)

تۇنسا: (ئابدۇكېرىمگە) سىلەر بەھۇزۇر ئولتۇرۇپ چاي ئىچىڭلار بالىلىرىم. (ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ).

ئابدۇكېرىم: بۇ دادام نېمىشقا شۇنداق چوڭ ئۆزگىرىشلەرگە قاراپ ئىش قىلمايدىغاندۇ. ئەتىياز كوپىراتىپقا كىرىش توغرىسىدا يازغان خەتلىرىمۇ تەسىر قىلماپتۇ.

خەيرىنسا: بىچارە تۇنسا ئاچامۇ جىق قينالدى. سىزنىڭ مۇشۇ يەردە خىزمەت قىلغىنىڭىز ئەجەب ئوبدان بولدى - دە، ئابدۇكېرىمكا.

ئابدۇكېرىم: (خەيرىنسانىڭ كۆزىگە قاراپ) سىز بىلەن بىر يەردە ئىشلەيدىغىنىم تېخىمۇ ياخشى بولدى، ھە، خەيرىنسا! (خەيرىنسا يەرگە قارايدۇ. تۇنسا ئۇرۇق كۆتۈرۈپ چىقىپ، باغ تەرەپكە كېتىدۇ) گەپ قىلمايسىزغۇ؟

خەيرىنسا: نېمە دەيمەن؟

ئابدۇكېرىم: يارەملىشىمەن دېمەسىز.

خەيرىنسا: ئاكۇنى سىلەرنىڭ بۇغداينى ئوتۇۋېتىشكە يارەملىشەيلى دېسەڭ ھاشىمكام ئۇنىمىدى.

ئابدۇكېرىم: (كۈلۈمسىرەپ) ئىككىمىز بىر بولۇپ دېسەڭ ئۇناپ قالار، ئەلۋەتتە.

خەيرىنسا: قىزىق گەپ قىلمىسىز. (تۇنسا كىرىدۇ) مەن كېتەي (ئورنىدىن تۇرىدۇ)

تۇنسا: بىرەم ئولتۇر خەيرىنسا.

خەيرىنسا: خوش، بىزنىڭ گۈرۈپپا ئەزالىرى يىغىلىدىغان ۋاقىت بولۇپ قالدى، تۇنسا ئاچا. (چىقىدۇ، ئابدۇكېرىم ئۆيگە كىرىپ سومكىسىنى قويۇپ قايتىپ چىقىدۇ).

ئابدۇكېرىم: مەن بىزنىڭ ئاشلىقلارنىڭ ئەھۋالىنى بىر كۆرۈپ كېلەي.

تۇنسا: ھېرىپ كەلگەندە بىرەم ئارام ئالساڭ بولاتتى.

قابدۇكبرىم: ئېغىرچىلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ۋاقتىدا چارە قىلىش ساق بولمايدۇ، ئانا.

تۇنسا: بولىدۇ بالام، چاپسانراق كەل. (ئابدۇكبرىم تالاغا چىقىپ كېتىدۇ، هاشىم باغ تەرەپتىن كىرىدۇ) خەير-رىنسا ئەجەپ ئوبدان بالا - دە، ماقۇل كۆرسە ئابدۇكبرىمگە ئېلىپ بەرسەك، هەر ئىككىسىنىڭ بەختى ئېچىلاتتى.

هاشىم: روزىغا يات يەردىن قىز ئېلىپ بېرىپ تويغان، ئۆزى، بىر يىلغا بارماي ئاجرىشىپ كەتتى.

تۇنسا: ئۇنىمۇ تويغۇزۇۋەتكەن ئۆزلىرىغۇ.

هاشىم: مېنىڭ دېگىنىمنى قىلمىغان ئادەم ئۆزى، بۇ ئۆيدە تۇرالمايدۇ.

تۇنسا: تۇغقانلىرىنىڭ ئىچىدە ئابدۇكبرىمگە لايىق قىز يوققۇ؟

هاشىم: لايىقى بار.

تۇنسا: كىم ئۇ؟

هاشىم: هامىسىنىڭ قىزى.

تۇنسا: هوي، ئۇ قىز ئەمدىلا ئون ئۈچ ياشقا كىردىغۇ؟

هاشىم: قىز بالا دېگەن ئون ئۈچ ياشتا رەسىدە بولىدۇ. كىچىك بولسا، ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن ئۆزۈڭ چوڭ قىلىۋالسەن، ئۆزى.

تۇنسا: يېشىغا يەتمىگەن قىزنى نىكاھ قىلىشقا هۆكۈمەت رۇخسەت قىلمايدۇ.

هاشىم: ئون ئالتە ياشقا كىردى دەپ يازدۇرساڭ بولىدۇ، ئۆزى. ئۇنىڭ چىشىنى كۆرۈپ بىلەتتىممۇ؟

تۇنسا: ئۇنداق ئالدامچىلىق قىلىشقا ئابدۇكبرىم ئۇنىمايدۇ.

هاشىم: نېمە - نېمە؟ ئابدۇكبرىم ئۇنىمايدۇ؟

تۇنسا: هە، ئابدۇكبرىم ئوقۇپ كەلدى، ئۇ مۇنداق ئىشلارنى سىلىدىن ئوبدان بىلىدۇ.

هاشم: سەن بىلىسەن، بالاڭ بىلدۇ. مەن ھېچنېمە بىلمەيمەن. مانا ھاقارەت، بالا ئاتىغا، خوتۇن ئەرگە بېۋرمەتلىك قىلغانلىقنىڭ كاساپىتىدىن ئېغىر كۈنلەرگە قېلىۋاتىمىز.

تۇنسا: كوپىراتىپقا كىرسەڭ ئېغىر كۈنلەرگە قالمايتتۇق.

(ئابدۇكېرىم تاشقارقى ئىشككە كېلىپ كۆرۈندۇ.)

هاشم: سەن تېخى ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاپ يۈرسەن، كوپىراتىپقا كىرگەنلەر بېرىپ - بېرىپ بىر قازانغا قاراپ قېلىپ، بىر ئورۇندا ياتىدۇ، دەيدۇ. بۇمۇ مۇسۇلمانچىلىقتا توغرا كېلەمدۇ، ئۇلار سەن ئۈچۈن ئىشلەپ بېرەمدۇ؟

ئابدۇكېرىم: (كىرىدۇ)، دادا سىز خاتا چۈشىنىۋاپسىز. ئۇ ئىغۋاگەرلەرنىڭ سۆزى.

تۇنسا: راست ئېيتسەن بالام. (ھاشىمغا) تۇرداخۇن بايدىن ئاڭلىۋالغان سۆزلىرىدۇ، بۇ.

ئابدۇكېرىم: كوپىراتىپ ئەزالىرى بىر - بىرىگە ياللىنىپ ئىشلەمەيدۇ، ھەركىم ئۆزىنىڭ قىلغان ئەمگىكىگە قاراپ ھەق ئالىدۇ. دېھقانلار ئاچ - يالىڭاچ ۋەيران بولۇش تەرىپىگە ماڭمايدۇ، ئالغان مەھسۇلاتنى بىلەن ھەركىم ئۆز ئائىلىسىدە بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرىدۇ.

هاشم: شۇنداقمۇ دەيدۇ، قايسىسى راست ئىكەنلىكىنى ئۇبدانراق ئويلاش كېرەك.

ئابدۇكېرىم: سىز بۇزغۇنچىلارنىڭ سۆزىگە كىرمەي، ئانامنىڭ سۆزىگە كىرگەن بولسىڭىز ياخشى بولاتتى. ئانام پارتىيە كۆرسەتكەن يول بىلەن بەخت يولىغا مېڭىشنى خالايدۇ.

هاشم: مەن ئەر تۇرۇپ خوتۇن كىشىنىڭ گېپىگە كىرەمتىم. مەن مۇشۇ ۋاقىتقىچە ئۆزۈم بىلىپ ئىشلەپ كەلدىم.

تۇنسا: توۋا! توۋا!

ئابدۇكېرىم: دادا، ئەمدى مۇنداق قالاق ئىشلارنى تاشلىۋېتىڭ.

ھاشىم: (ساقلىنى تۇتۇپ) ھە، ئەمدى مەن مۇشۇ ياشقا كېلىپ پالاق بولدۇمما؟ مەن تۇخۇم ئەمەس، ئادەم!

ئابدۇكېرىم: پالاق ئەمەس، قالاق.

ھاشىم: بولدى، تولا ئاغزىمنى ئاچماي يولۇڭغا ماڭ.

تۇنسا: (ھاشىمغا) ئىنساپ قىلسىلىچۇ ئەمدى بۇنىڭ بىلەنمۇ ئۇرۇشامدىلا؟ (ئابدۇكېرىمگە) يۈر بالام، ئۆيگە كىرىپ ئارام ئال. (ئابدۇكېرىم خىيال سۈرگەن ھالدا تۇنسا بىلەن ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ).

ھاشىم: (ناس چېكىپ) سېنىڭ ئىشىڭ پالاق؟! مانا بۇمۇ يەنە گەپ.

(پەردە چۈشىدۇ)

ئىككىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

يىراقتا غول تارتقان بۇغداي ئېتىزلىرى، سەھەنىڭ سول تەرىپىدە ئېرىق بويىدا قاتار جىگدىلەر، كوپېراتىپنىڭ ئايال ئەزالىرى بۇغداي ئوتاۋاتىدۇ. يەنە بىرقانچە ئەزالار ئوك تەرەپ تىن سول تەرەپكە قاپ ۋە زەمبىللەردە ئوغۇت توشۇۋاتىدۇ. ھەممىلەن قىزغىن مېھنەت بىلەن غەزەل ئوقۇشىدۇ.

ناخشا

ئاق كەپتەرمۇ ئۆملەشكەن،
كۆك كەپتەرمۇ ئۆملەشكەن.

ئەجەبمۇ ئوبدان ئىكەن،
ئازاد - ئەركىن سۆزلەشكەن.

قايتۇرما:

كۆرەش بىزدە، ئۇتۇق بىزدە،
مول - ھوسۇل ئالىمىز كۆزدە.

(خەيرىنسا بىلەن تۇخان ناخشا ئېيتىپ چىقىپ سوغۇق چاي ئىچىدۇ)

پارتىيىنىڭ دەۋرىدە،
بىزنىڭ بولدى دالا - تۇز.
ئەمدى زامان بىزنىڭكى،
كەل ئىشلەيمىز قارا كۆز.

خەيرىنسا: مەيەردە ئولتۇر تۇخان، كىچىككىنە دەم ئېلىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بارىمىز.

تۇخان: بۇ ئېتىزنى چاپسان ئوتاپ بولدۇق.

خەيرىنسا: ناخشا بىلەن بىلىنمەي قالدى.

تۇخان: ئەجەب چىرايلىق ناخشا ئېيتىدىكەنسەن، خەيرىنسا.

خەيرىنسا: ۋاي - ۋۇي ماختاپ كەتكىنىنى.

تۇخان: بىرەردىن كەم بولساڭمۇ بولاتتى. بىز يەتتە نومۇر ئېلىۋاتقاندا سەن ئون‌نومۇر ئېلىۋاتسەن. ئەرلەردىنمۇ ئۆتۈپ كەتتىڭ.

خەيرىنسا: سېنىڭ قولۇڭغا ئېسىلىۋالدىممۇ؟

تۇخان: بولتۇر ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا سەن نەمۇنچى بولغان بولساڭ، بۇ يىل كوپىراتىپتا مەن نەمۇنچى بولمىسام قاراپ تۇر.

خەيرىنسا: ماختىنىپ يۈرۈپ، كەينىدىن سانىغاندا بىرىنچى بولۇپ يۈرمە.

تۇخان: يالغۇز ئاتنىڭ چېكى چىقماس، چېكسى چىقسا دېگسى چىقماس.

باغدا كاككۇك، سۇدا ئۆردەك،
چۆلدە يالغۇز قارغىمەن.
بارچە ئەل جۇپتى بىلەن،
يەككە - يىگانە داغىمەن.

ھە، سەن بولساڭ يەككە - يىگانە، ھېچ بولمىغاندا مەن جۇپتۇم بىلەن، سېنىڭدىن جىق ئەمگەك كۆنىگە ئىگە بولارمەن.

خەيرىنسا: ۋاي ۋىتىلداقەي، گەپ دېسە تاغارلاپ بار سەندە.

تۇخان: (چاۋاك چېلىپ) چىدا، ھەر قانداق قىلىپ بولسىمۇ بۇ يىل كۆزدە سەندىن ئۆتۈپ كېتىمەن دېگىنە. (كېلىۋاتقان سادىق بىلەن ئابدۇكېرىمنى كۆرۈپ) كېلىۋاتقانلار كىمۇ؟

خەيرىنسا: ئابدۇكېرىمكاملارغۇ.

تۇخان: ئەڭ ئاۋۋال كۆزۈڭ چۇشۇپتۇ، يېنىدىكى سادىقكامغۇ.

خەيرىنسا: شۇنىڭدىنمۇ شامال چىقاردىڭمۇ؟

تۇخان: شامالنىڭ ئىچىدە ئۇچقۇنلارنى كۆردۇم - دە، ھىم... بىلەن دېگىنە (كاككۇك ئاۋازىدا) كاككۇك! (ئۇسسۇل ھەرىكىتى بىلەن قولىنى قارسىلدىتىپ پىرقىرايدۇ).

خەيرىنسا: ۋاي سارائەي، نەدىكى گەپلەرنى قىلىپ يۈرىدۇ.

تۇخان: سېنىڭ يوشۇرغىنىڭ بىلەن كۆزۈڭ مانا مەن دەپ ئېيتىپ تۇرىدۇ. (ئابدۇكېرىم بىلەن سادىق بىردىن دورا چېچىش ماشىنىسىنى كۆتۈرۈپ كىرىشىدۇ)

ئابدۇكېرىم: ئابدۇرېشتكامنى كۆردۈڭلارمۇ؟

تۇخان: بايا يېزىلىق ھۆكۈمەتتە قالغان.

ئابدۇكېرىم: مۇشۇ چاغقىچە نېمىش قىلىدىكىنە ئۇلار؟...
خەيرىنىسا: ئۇرۇق سالىدىغان ماشىنىنى تەجرىبە قىلىۋاتىدۇ.
ئابدۇكېرىم: ھازىر ئۇنىڭدىن ھال كېسىلىگە چارە قىلىش زورۇر ئىدى.
تۇخان: سىز كۆرسەتكەن ئېتىزلارنىڭ چۆرىسىگە ئوغۇت توپلىنىپ بولدىغۇ.
ئابدۇكېرىم: توپلاپ قويۇش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. ۋاقتىنى ئوتكۈزمەي، ھال چۈشۈپ يەتمىگەن بۇغدايلارنى قوشۇمچە ئوغۇتلاپ يەرنىڭ نېمىنى ئاشۇرۇپ تۇرۇش كېرەك.
خەيرىنىسا: ئۇلار قوناقنى كاتەكچە قىلىپ تېرىش ئۈچۈن ئۇرۇق سالىدىغان ماشىنىغا قىزىپ كەتتى.
ئابدۇكېرىم: كاتەكچە؟ تاپقا سېلىپ تېرىش دېگەندىن بۇ سۆز قاملىشىپراق كېلىدىكەن.
تۇخان: ئابدۇكېرىم ئاخۇن، بىزنىڭ خەيرىنىسانى ئاسان چاغلىماڭ.
سادىق: ھە، شەيتان.
ئابدۇكېرىم: توغرا، گەپ كەتمەيدۇ. (خەيرىنىسا ئۈيۈلۈپ يەرگە قارايدۇ، ئابدۇكېرىم سادىققا قاراپ) بارايلى، ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى.
سادىق: يېزىلىق ھۆكۈمەتكىمۇ؟
ئابدۇكېرىم: ھەئە، شۇ يەرگە بېرىپ دەسلىمە تىلىشەيلى. (ئابدۇكېرىم بىلەن سادىق چىقىدۇ).
خەيرىنىسا: ئانداق گەپلەرنى قىلمىغىنا تۇخان، ئادەم خىجالەت بولىدىكەن.
تۇخان: گۈلى - گۈلىگە، خىلى - خىلىغا كەلگەندە گەپ قىلسا يامان بولمايدۇ.
خەيرىنىسا: ساڭىغۇ گەپ تېپىپ بەرگىلى بولمايدۇ. جۈرە ئاۋۇلار

بىرمۇنچە ئوتاپ كەتتى، بارايلى. (سول تەرەپكە كېتىدۇ، ئولاق تەرەپتىن هاشىم بىلەن تۇردىنىك گەپلىشىپ كېتىۋاتقان ئاۋازى كېلىدۇ).

هاشىم: گەپ دېگەن، گەپ بولسا بولىدۇ.

تۇردى: سېنىك ئالدىرىغىنىك توغرا. ئەمما لېكىن ھەر ئىشنىك ۋاقتى بار (كىرىدۇ).

هاشىم: (تۇردىنى يېڭىدىن تارتىپ ئېتىز تەرەپنى كۆرسىتىپ) ئەنە كۆردۈڭمۇ، ئېتىزنىك نېمى كېتىپ بېزىرىپ كېتىۋاتىدۇ، ئۆزى. ئۇيۇڭنى بېرىپ تۇرىدىغان بولساك بۇگۈن بەرمەمسەن؟

تۇردى: ئىككى - ئۈچ كۈن ئىشلىتىپ تۇرۇشقا كالا ئايمايمەن. ھېلىقى نىياز دېگەن ھارامزادە بازارغا ياغ ئارتىپ بارغان ئەمەسمۇ، شەھەردىن چىققۇچە ئۇنى ئۇرۇپ قوغلاۋېرىپ ئاقستىپ قويۇپتۇ.

هاشىم: بەرمەسنىك ئېشى پىشماس دېگىنە، ئۆزى.

تۇردى: خاپا بولماي ئىككى - ئۈچ كۈن سەۋر قىلىپ تۇر ئەمدى.

هاشىم: ئىش ۋاقتىدا ھۆپۈپتەك ئىستىقامەت قىلىپ ياتمىدىكەنمىز - دە، تۇرداخۇن. نىياز ئاقسىدى دېمەيدۇغۇ؟

تۇردى: ماڭا ئىشەنمەي، شۇ ئوغرىنىك گېپىگە ئىشەنىدىكىما؟ پايدا - زىيان بىلەن ئىمە چاتىقى بار ئۇنىك. بازاردىن چىققاندا ھېسابىنى ئالسام بىرمۇنچە پۇلنىك ئورنى يوق.

هاشىم: سېنىك بالاڭغۇ تىجارەتكە ئارىلىشىپ پۇل تېپىۋاتىدۇ. بىزنىك ئابدۇكېرىم كادىر بولۇۋېلىپ كوپىراتىپقا كىرىمدىك دەپ، ئۆزى، مېڭەمنى يەپ بولدى.

تۇردى: مەن بۇرۇنلا مۇشۇ بالاك مەھەللىدىكى يالاڭتۆش سولتەكلەرنىك ئارقىسىغا كىرىپ يولدىن چىقىۋاتىدۇ، دېدىمغۇ، مانا ئېيتقىنىم كەلدى، بالا - ۋاقا دېگەننى

تەزگىنلەپ تۇتۇش لازىم.

هاشىم: ئامانەت - قەرز كوپراتسىغا ئەزا بولماپسىز، بولسىڭىز كالا سېتىۋېلىشقا پۇل قەرز بېرەتتىڭ. شۇنىمۇ قىلماپسىز. دەيدۇ.

تۇردى: (تەنە ئاھاڭدا) ھە، قەرز بېرىدۇ.

هاشىم: ماۋۇتقا ئېشەك ئېلىش ئۈچۈن قەرز بەرگىنىڭ كۆزۈم بىلەن كۆردۈم ئەمەسمۇ، ئۆزى. بۇ پايدىلىق ئىش ئىكەن.

تۇردى: گول بولما، كىمنىڭ قازىنىغا كىم چۆپ سېلىپ بېرىدۇ دەيسەن. دۇنيادا غەرەزسىز ئىش بولمايدۇ. بىرىنچىدىن، پاي دەپ بەرگەن دەسمايەڭ كۆيىدۇ، ئىككىنچىدىن، سەن بىزگە قەرزدار دەپ ئۆزلىرى خالىغان باھادا سېتىۋالىدۇ. ئالغان ئاشلىقىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ. قىسقىسى قانداق يامانزا كوپىراتىپ بولمىسۇن، كىردىگىمۇ بېشىڭغا نۇقتا چۈشىدۇ. قايناقتا تارتسا شۇ ياقتا ماڭماي ئىلاجىڭ يوق.

هاشىم: نېمە بولۇپ كەتتىكىنتاڭ، بىلمەي كەتتىم، ئۆزى.

تۇردى: بىلمەيدىغان نېمە بار، كوپىراتسىيە، پوپىراتسىيە دەپ يۈرۈپ، ھەممىنى گىچماچاڭ قىلىۋېتىدۇ ياكى ئۇرۇشۇپ - تالىشىپ توزغاقتەڭ توزۇپ كېتىدۇ.

هاشىم: ئاقىۋېتىنى كىم بىلىدۇ، دەيسەن.

تۇردى: قاراپتۇر، كۆزدە ئاشلىقنى بۆلۈشكەندە كارامىتى ئاشكارا بولىدۇ.

هاشىم: چۈجىنى كۆزدە سانايمىز دېگىنەك.

تۇردى: ھېلىمۇ بىلگىلى بولىدۇ. (كوپىراتسىنىڭ ئوتالغان بۇغدىينى كۆرسىتىپ) ئەنە، ئاۋۇ خوتۇنلارنى كۆردۈڭمۇ؟ بۇغدايلىقتىكى ئوتلارنىڭ بىرىنى قويماي يۇلۇۋېتىپتۇ. ۋاي ئەخمەقلەرەي. جىمى ئوتنى بىر يولى

يۇلۇۋەتسە، مال نېمىنى يەيدۇ. بىر چەتتىن ئوتاپە ئۇنى مالغا بېرىپ تۇرسا، خېلى ھاجەتتىن چىقىدۇ.

ھاشىم: ئىككىنچىدىن، بۇغداينىڭ ئارىسىدىكى ئوت يەرنىڭ نېمىنى ساقلايدۇ، ئۆزى. «ئابدۇكېرىم بىر تال ئوت قويماي ئوتىۋەت» دېگەن دەپ بىزنىڭ خوتۇن جىمى ئوتنى يۇلۇۋەتكىلى چۈشۈپتىكەن، ئۇنىڭ بىلەن تازا ئۇرۇشۇپ كەتتىم. (ياچېيكا سېكرېتارى كېلىۋېتىپ ھاشىمنىڭ ئوتاش توغرىسىدىكى سۆزىنى ئاڭلايدۇ)

رېھىم قادىر: ھەي، ھەي ھاشىمكا، ئوت ئوتاشقا بەرگەن باھايىغ ئىز توغرا بولمىدى. ياۋا چۆپلەر نەمنى ساقلىمايدۇ، تېخى نەمنى جىقراق يوقىتىدۇ.

تۇردى: (خۇشامەت قىلىپ) مەن شۇنى دەۋاتىمەن، ئۇكام رېھىم قادىر.

رېھىم قادىر: (ئېتىزنى كۆرسىتىپ) كوپېراتىپ ئەزالىرى بۇ بۇغداينى ئىككى قېتىم ئوتىدى. ئاۋۇ كۆرۈنگەن بۇغداي كىمنىڭ بۇغدىيى، سىزنىكىمۇ؟

ھاشىم: ھە، بىزنىڭ.

رېھىم قادىر: ئوت بېسىپ كېتىپتۇ. ئىككى ئېتىزدىكى بۇغداينى سېلىشتۇرۇپ كۆرەيلى. بۇ بولسا، توق يېشىل، ئەنە ئۇ سارغىيىپ قاپتۇ. مۇشۇ ئەھۋال ئوت ئوتاشنىڭ پايدىسىنى كۆرسىتىپ تۇرمامدۇ؟

تۇردى: ھە، ھە، ئەلۋەتتە.

رېھىم قادىر: سىز مەجلىسكە تولا بارمايسىز، تۇنسا ئاچام بولسا ئۆگىنىشكە قىزغىن قاتنىشىدۇ. ئاۋۇ كۈنى ئوت ئوتاشنىڭ پايدىسى توغرىلىق گېزىت ئوقۇپ بەرگەندە، ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى. تۇنسا ئاچام توغرا ئىش قىپتۇ، بىكار ئۇرۇشۇپسىز.

تۇردى: ھە، ھە، مەنمۇ شۇنى دېدىم، بىكار ئۇرۇشۇپسەن.

هاشم: بىزنىڭ تەجرىبىمىز بار. سېكرېتار، بۇغداينىڭ ئاجىز لىقى، سارغىيىپ كېتىشى ئوتتىن بولماي، نەمنىڭ كەملىكىدىن بولىدۇ، ئۆزى. ئىككىنچىدىن، كۆز تەگ كەنلىكتىن بولىدۇ.

رېھىم قادىر: (كۈلۈپ) ئەمسە مانا بۇ ئادەم ئۆتۈپ تۇرىدىغان يول بۇيىدىكى بۇغدايغا كۆز تەگمەي، سىزنىڭ ئاۋۇ چەتتە تۇرغان بۇغدىيىڭىزغا كۆز تەگكىنى قىزىق.

تۇردى: ھە، ھە، توپمۇ توغرا.

رېھىم قادىر: ئۇنداق ئەمەس، ئاشلىقنىڭ يەردىن ئالىدىغان ئۇرۇ- قىنى ياۋا چۆپلەر شۇمۇۋۇلىپ، ئاشلىققا ئاز قويغان- لىقتىن، بۇغداي ئاجىزلاپ ساغىرىپ كېتىدۇ، مەسىلەن، سىزنىڭ قورسىقىڭىز ئاچقاندا. بىر نانىنى پۈتۈن يە- مەكچى بولسىڭىز، بىكار تەلەپلەر كېلىپ ھەر تەرەپ- تىن يەپ كېتىپ، سىزگە بىر بۇردىلا قالماي قانداق قىلاتتىڭىز؟

تۇردى: مانا - مانا بۇنى ناھايىتى كېلىشتۈرۈپ ئېيتتىڭىز - دە، سېكرېتار.

رېھىم قادىر: مانا كۆزىڭىز بىلەن كۆردىڭىز، ئەمدى تۇنىسا ئا- چامغا تولا كايىماي، چاپسانراق بۇغدايىنى ئوتۇۋېتىڭ.

تۇردى: ھە، ھە، مانا بۇنىڭغا بىزمۇ ياردەم قىلىمىز.

رېھىم قادىر: ئەگەر يېتىشەلمىسىڭىز كوپىراتىپ ياكى ھەمكارلىق گۇرۇپپا ئەزالىرى ياردەم قىلىدۇ. (ماڭىدۇ) كوپىرا- تىپ ئەزالىرىنىڭ قىلمۇاتقان ئىشلىرىنى كۆرۈپ كې- لىڭ ھاشىمكا.

تۇردى: مانا بۇ ياخشى گەپ بولدى - دە، رەھمەت، رەھمەت. سېنىڭ ئۇچۇن مەن رەھمەت دەپ قويدۇم. گەپ قىل- مايسەنغۇ؟

ھاشم: ھەممىسى بىلىمچان بولۇپ كەتتى.

تۇردى: تەلىم - تەربىيە ئالدۇق دېيىشىپ ئاغزىغا كەلگەننى دەيدۇ. كەلتۇرگەن مىسالىنى قارا.

ھاشىم: قوپ، تۇتامىك يوق، خۇشامەتچى نېمىكەنسەن، ئۆزى. رېھىمنىك ئالدىدا ۋاي سېنىك راست دەيسەن، ئار- قىسىدىن ئۇنىسىنى قارا، بۇنىسىنى قارا دەيسەن، ئۆزى.

تۇردى: ماقۇلغا جاۋاب يوق، «پادىشاھىم كور قارغىنى لاچىن دېسە، ھە، غاز ئالىدۇ» دېگەن دەپتىكەن. ھازىر مۇشۇ بىر ناننى پۈتۈن يېمىگەنلەر ئىش بېشى بولغاندىن كېيىن، ھە، سېنىك راست دەپ قويساك ئاغزىڭنىك يېلى.

ھاشىم: مەن نېمە ئىش قىلىشىمنى ئۆزۈم بىلىمەن.

تۇردى: ئوتۇشۇپ بېرىمىز دەپ جىمى ئوتنى ئېلىپ كېتىدۇ. بىر سېۋەت ئوت بىر چىنە قايماق. بىر چىنە قايماق دېگەن ئون - ئون بەش مىك كوي ① ئەمەسمۇ.

ھاشىم: ماڭا قۇرۇق پايدىنى كۆرسەتمەي ئۆزى، ئۆيۈڭنى بۇگۈن بېرەمسەن - بەرمەمسەن؟ مەن ساڭا يالۋۇر- مايمەن.

تۇردى: توختا - توختا، بىر پىكرىم كېلىۋاتىدۇ. قوشقا بىز- نىك ھېلىقى ئالا ئىنەكنى قېتىپ باقامسەن يا؟

ھاشىم: نېمە - نېمە، ئادەمنى زادىلىق قىلما. خوتۇن كىشى كەتمەنگە يارىمىغاندەك، ئۇ ئۆلەمەن موزايلىق ئىنەك كىنىك قانداق قوشقا يارايدۇ؟

تۇردى: (كۈلۈپ) بولدى. ئاچچىقىنىك كەلمىسۇن. بىر گەپ بولۇپ قالار. ئەگەر سودا كوپىراتىپى بىزنىك تاۋە- قىمىزغا قول سالمىغان بولسىدى، سېنى بۇنداق سار- غارتماستىن بىرەر كالا سېتىۋالغۇدەك پۇل يارەم قە- لىپ تۇراتتۇق. مانا بۇ كوپىراتىپنىك پەيدا بولغىنى

① 5 — 1.50 يۈەن مەنىسىدە.

ماڭمۇ، ساڭمۇ زىيان سالدى.

هاشم: قەرز ھېسابىغا بىرەر مىليون بېرىپ تۇرساڭ بولاتتى.

تۇردى: پۇل بولسا سەندىن ئايايمەنمۇ؟

هاشم: تىجارەت قىلىۋاتقان كىشىدە پۇل بولماي قالامدۇ؟

تۇردى: بىللايمي ئېزىم، ھازىر نەق پۇلۇم يوق. (ھاشىم بىر شىنى سېلىپ خىيال قىلىدۇ. تۇردى ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قاراپ تۇرىدۇ) خىيال سۇرۇپ كەتتىڭغۇ؟

هاشم: شۇنداق، ئۆزۈڭدە يوق، ئالەمدە يوق.

تۇردى: (ھاشىمغا ئېچىنغان قىياپەتتە) بولدى، بەشىك تولا قاتمىسۇن. ياغ ئارتىپ يۇرگەن ئويىنى ساڭا باھاغا سۇندۇرۇپ بېرەي، پۇلنى كۆزدە ھوسۇل ئالغاندا بەرگىن.

هاشم: (ئېچىنىپ) ھە، مانداق دېمەمسەن، ئۆزى. قېنى قانچە بەرسەم بولىدۇ؟

تۇردى: ئۈچ مىليون بېرەرسەن؟

هاشم: (پىشانىسىگە ئۇرۇپ) ھو .... تاپقان - تەرگەننىڭ ھەممىسىنى ساڭا بېرىپ ئۆزۈمنىز ھاك بىلەن زاك يەيمىزمۇ. ئىنساپ بىلەن بىر نېمە دە، ئۆزى.

تۇردى: قېنى قانچە بېرىسەن، ئۆزۈڭ بىرنېمە دە؟

هاشم: دېگىنىڭنى تەڭ خەجلەيلى.

تۇردى: قوينۇڭدىن تۆكۈلسە، قونچۇڭغا، بوپتۇ سېنىڭ دېگىنىڭ بولسۇن، ئەمما ئىككى شەرتىم بار.

هاشم: قېنى ئاڭلاپ باقاي، ئۆزى.

تۇردى: مەن كالىنى ناھايىتى ئەرزان ھەم نېسى بەرمەكچى بولدۇم، شۇنداقتۇ؟

هاشم: ھە، شۇنداق. شەرتلىرىڭنى دە.

تۇردى: ئۇنىڭ بەدىلىگە بىرىنچى، بىزنىڭ ئاق قىلىۋاتقان يەرلىرىمزنى ھەيدىشىپ بېرىسەن.

هاشم: ئۆزۈمنىڭ ئىشىغا يېتىشەلمەيۋاتسام.

تۇردى: ئۇنىڭدىن غەم قىلما. چوڭ ئوغلۇڭ روزىنى باشلاپ كېلىپ سېنىڭ بىلەن ئەپلەشتۇرۇپ قويىمەن. ئۇنى بىزگە يارەملىشىشكە بۇيرۇيسەن.

هاشم: ھە، ماقۇل قېنى يەنە بىر شەرتىڭنى ئېيتە؟

تۇردى: ئۆزۈڭ بىلسەن. پايتىمىسىنى سۆرەپ يۈرگەنلەر ھازىر ئىش بېشى بولۇۋېلىپ، بىزنى قالاق - پالاق، ھېچ-نېمە بىلمەيدۇ دەپ (يىراقتىن ناخشا ئاڭلىنىدۇ) ھا-قارەت قىلىۋاتىدۇ.

هاشم: شۇنداقمۇ بولۇۋاتىدۇ، ئۆزى.

تۇردى: ھە، مانا شۇنداق بولغاندىن كېيىن، بۇ مەمەدانلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى (قولىنى بۇراپ كۆرسىتىدۇ) مۇنداق بىر بۇراپ قويساق ھورى جىمىقىپ قالىدۇ. (ناخشا كۈچىيىدۇ)

هاشم: نېمە دېمەكچىسەن؟

تۇردى: جۇر ئاۋۇ جىنلار كېلىۋاتىدۇ. دالدىراق بىر يەرگە بېرىپ گەپلىشەيلى. (ئىككىسى سىرتقا ماڭىدۇ).

ناخشا

ئات مىنىپ سەھراغا چىقساڭ،
قامچا دەستىڭ مەن بولاي.
بارچە ئەلنىڭ كۆزى سەندە،
تىل تۇمارىڭ مەن بولاي.

(خەيرىنسا بىلەن تۇخان قوللىرىدا ئورغاق، ئوتىغۇچ تۇتقان، ئوت سېلىنغان سېۋەت كۆتۈرگەن ھالدا كىرىپ كېلىدۇ)

تۇخان: يارايسەن گۈرۈپپا باشلىقى، ئۆزۈڭ باشلاپ غەيرەت قىلمىساڭ، بۇگۈن يەنە بىر ئېتىز ئېشىپ قالاتتى.

خەيرىنسا: ئۇچ ئېتىزدىن ئوتىمدۇقمۇ؟

تۇخان: ئېرىقى بىلەن تۆت تۇۋ خېنىم، ئابدۇكېرىمنى كۆرۈپ، ئەقلى - هوشۇڭدىن ئازدىڭمۇ نېمە؟

خەيرىنسا: ماڭغىنا نېرى، بۇگۈن شۇ گەپنى نەچچە قېتىم دېدىڭ، هەمىسى ماڭا قاراپ كۈلۈشىدۇ.

تۇخان: قارىسا قارىمامدۇ، كۈلسە كۈلمەمدۇ. ئوغرىلىق ئىشىمىدى، بۇرۇنقىدەك يىغلاپ - قاخشاپ ئەركە تېگىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدى پارتىيىنىڭ ۋاقتىدا ماڭا ئوخشاش بەختلىك قىزلار ئۆزى خالىغان يىگىتى بىلەن ئەركىن تۇرمۇش قۇرالايدۇ.

خەيرىنسا: سايراپلا كەتتىڭغۇ؟

تۇخان: سايراپ كەتمەيچۇ؟ (كاككۇك ئاۋازى بىلەن) كاككۇك! ئابدۇكېرىم ئىشلەۋاتقان يەرگە بارغاندا قارىسام، گۈلقەلبىڭ ئېچىلىپ كېتىپتۇ. كاككۇك!

خەيرىنسا: ۋاي، سەن ۋىتىلداقنى قانداق قىلسام بولار؟ (سىرتىن نىيازنىڭ راۋابىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ).

تۇخان: راۋاب چېلىۋاتقان كىم؟ (ئىككىسى قارايدۇ).

خەيرىنسا: نىيازغۇ.

تۇخان: ئۇ مەستمۇ نېمە؟ مۇشۇ تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتىدىغۇ.

خەيرىنسا: مېنى كۆرسە بىر قىسمىلا قىلىقلارنى قىلىپ يۈرىدۇ، قارا. جۇگنە كېتەيلى، كۆزۈم كۆرمىسۇن شۇ تېتىقسىزنى.

تۇخان: توختىغىنا گەپكە سالمىز ئۇنى.

(نىيازنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ)

قىزىلگۈل ئاراسىدا،
بويۇڭنى كۆرۈپ قالدىم.

ئېيتمىغانغا بولمايدۇ،
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم.

تۇخان: راستلا ساڭا كۆيۈپ قالغانمۇ نېمە؟
خەيرىنىسا: مەن دېمىدىممۇ؟ بۇ ساراڭدا خېلى گەپ بار، جۇرە.
تۇخان: شۇڭ تۇرۇپ تۇر، نېمە دەيدىكىن.

(نىيازنىڭ ناخشىسى)

ماتا ساتتىم كۆپ پۇلغا،
مەيلىڭ بارمۇ نەق پۇلغا.
مەيلىڭ بولسا كەلگىن دەپ،
قاراپ تۇرىمەن يولغا.

(نىيازنىڭ قولىدا راۋاب، يانچۇقىدا بىر بوتۇلكا، سەل مەسترەك كىرىدۇ)

تۇخان: نىيازجان، ناخشىغا ئۇستىكەنلا جۇمۇ.
نىياز: گۇل ئىشقىدا بۇلبۇل سايرايدۇ - دە، بىر چىرايلىق ئولتۇرۇشۇپامغۇ بۇ يەردە.
تۇخان: ئۆزلىرىمۇ بۇ يەرگە بىر چىرايلىق كەپلىغۇ؟ ئولتۇرۇپ راۋاب چېلىپ بەرسىلە نىيازجان.
نىياز: ھە، راۋابنى چېلىپ - چېلىپ ھاردۇق. (ئولتۇرىدۇ.)
تۇخان: ئاھ ئۇرۇپ قاپلىغۇ، نېمە بولدى؟
نىياز: بېشىنى لىڭشىتىپ دەردىمىزنى ئۆزىمىز بىلىمىز - دە.
تۇخان: نېمە دەردلىرى بار. ۋاي بىچارە، ياماڭ بوپتىغۇ؟
نىياز: (خەيرىنىساغا قارايدۇ. كېيىن بېشىنى تۆۋەن سېلىپ) بىزنى بىچارە قىلغانلار ئۆزىڭە قىلار. «رەھمى قىلساڭ ئوتنى ئالغىن، كۆيمىسۇن جانىم مېنىڭ ...»
تۇخان: سىلىنى كۆيدۈرۈۋاتقان كىمدۇ ئۇ؟
نىياز: ئۇ كىشىنىڭمۇ يۈرىكى ئېۋىناۋاتقاندۇ؟ ئاز كۈندە مەلۇم بولۇپ قالار.

خەيرىنسا: تولا ۋالاقلىمىنا تۇخان! جۇر كېتىمىز (تۇخاننى يېگىدىن تارتىدۇ).

تۇخان: كىچىككىنە دەم ئالايلى.

نىياز: بىز ئانچە بېخىل ئەمەس. تەئەللۇقاتمىز بولسىمۇ يېتەرلىك بار. بىز بىلەن بولغان چوكان ئوبدان دۆلەت كۆرىدۇ.

تۇخان: سىلە ئاندىق دېگەن بىلەن دادىلىرىنى تاشتىن ياغ چىقىرىدۇ، دەيدىغۇ.

نىياز: بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىدى ئۇنىڭ، ئۆلۈپ كەتسە ھەممە تەئەللۇق ئۆزىمىزگە قالىدۇ دېسىلە (خەيرىنسا ساغا قارايدۇ).

خەيرىنسا: سىلىنىڭ تەئەللۇقلىرىغا ئالدىنىدىغان ئادەم يوق بۇ يەردە. بىز ئىككى بىلىكسىزنىڭ كۈچى بىلەن گۈلدەك ياشايمىز.

(نىياز يەرگە قاراپ شۇك ئولتۇرۇپ كېتىدۇ. ئابدۇكېرىم كېرىم بىلەن سادىق قولىدا چېلەك، كەتمەن ئىشتىن قايتىپ كېلىدۇ)

ئابدۇكېرىم: (نىيازغا قاراپ) كارامەت كۆرۈۋاتامدۇ ـ نېمە؟ (كۈلۈشىدۇ)

نىياز: بۇگۈن پىغانىم ئۆرلەپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ قاپتىمەن.

ئابدۇكېرىم: بولمىسا، مەككارلىق قىلالماپسەن دەپ دادائلار كايىغاندۇ؟

نىياز: ئاڭلىشىپلا ـ دە، ئېشەككە كۈچۈك يەتمىسە، ئۇر تۇمىنى دەپ، سوددىدىن پايدا ئالالمىغانىرى دادام ھېنىك بىلەن ئۇرۇشىدىغان بولدى. جىمى دەرد ـ ئەلەم ماڭىلا كېلەمدۇ؟ تويدۇم بۇ دۇنيادىن، مانا ئەمىسە دەپ ئوچۇق گۆرگە كىرىپ يېتىۋالمەن.

سادىق: ئوچۇق گۆرگە شېشىنى قويۇپ كىر جۇمۇ؟ بولمىسا

تاياقنىڭ يوغىنىنى ئۇ يەردە يەيسەن.

ئابدۇكېرىم: بەلكىم ساھىبخان بىلەن ئىلپەتلىشىپ قالار (كۈلۈشىدۇ)

نىياز: بولدى ئابدۇكېرىماخۇن. زادىلىق قىلمايلى.

ئابدۇكېرىم: زادىلىق قىلمىدۇق. ئۆزلىرى كىرىۋالمىز دېگەن يەرلىرى توغرىسىدا مەسلىھەت بېرىۋاتىمىز.

تۇخان: نىيازجان بىلەن تولا چېقىشماڭلار. ئۆزىنىڭ دەردىنى يېتىپ ئاشىدۇ. بىچارىنىڭ كۆڭلى سىمابتەك. يۇرىكى كاۋاپتەك. (كۈلۈشىدۇ) ئەكەلسىلە نىيازجان. سىلە چالمىغانىدىن كېيىن، مانا سىز بىر چىلىپ بېقىڭا ئابدۇكېرىماخۇن. (نىيازنىڭ قولىدىكى راۋابنى ئېلىپ ئابدۇكېرىمگە بېرىدۇ)

ئابدۇكېرىم: (خەيرىنىساغا قاراپ مۇيىقىدا كۈلۈپ) خەيرىنسا بايا ئېتىزدا ئېيتىپ كېلىۋاتقان ناخشىنى ئېيتسا چىلىپ بېرىمەن.

تۇخان: راۋابنى سىلە چالسىلا، غەزەلنى خەيرىنسا ئوقۇسۇن. (ئابدۇكېرىم راۋابنى چالىدۇ) ھە، ئوقى خەيرىنسا.

خەيرىنسا: مەن ناخشا ئوقۇيالمايمەن.

سادىق: ئېتىزنى چاڭ كەلتۈرۈۋەتكەن سەن ئەمەسمۇ؟ قېنى، بىزگىمۇ بىر ئوقۇپ بەرگىنە؟

خەيرىنسا: تۇخان ئوقىسۇن.

تۇخان: تولا نازلانمىساڭچۇ خەيرىنسا.

(خەيرىنسا ناخشا باشلايدۇ، ئومۇم قوشۇلۇپ ئېيتىدۇ، تۇخاننى ئۇسۇلغا چۈشۈرىدۇ)

خەيرىنسا:

گۈللەر ئېچىلىپ قاپتۇ،
بېرىپ كۆرىلى باغنى.
سېغىنغانىدۇق بىزلەر،
كۆپتىن بۇ گۈزەل چاغنى.

باغ ئىچىده يايرايمىز،
بۇلبۇل بولۇپ سايرايمىز.
ياش - قېرى، ئوغۇل - قىزلار،
ئىش قوينىدا قاينايمىز.

صادىق: بەللى - بەللى. رەھمەت خەيرىنسا. قولۇڭغا دەرد بەرمىسۇن ئابدۇكېرىم، مۇنداقمۇ ھۇنىرىم بار دېگىنە.

ئابدۇكېرىم: ئىشلىگەنده راست ئىشلەپ، دەم ئالغاندا ياخشى دەم ئېلىش كېرەك. نىياز ئاخۇنده‌ك خاپا بولۇپ يۈرۈشمىسۇن. مەسىلە نىياز ئاخۇن راۋابلىرىنى، پىغانلىرىنى چىقارسىلا، بىز كېتەيلى. (ھەممە كۈلۈشۈپ چىقىدۇ)

نىياز: بۇ قىز بالا ئابدۇكېرىمگە يېقىن بولۇپ قالغانمۇ نېمە؟ ئىنسىتقۇ كار قىلماپتۇ. ھەي كاڭ پىلەك چەرخىك بۇزۇق، (يانچۇقىدىن بوتۇلكىنى ئېلىپ، ئاستىدا قالغان كىچىككىنه ھاراقنى سۈمۈرۈۋېتىپ، بوتۇلكىنى ئېتىزغا چۆرۈۋېتىدۇ) خەيرىنسا قولۇمغا كەلسە، ئۇنىڭ ئىشلەپ تاپقان ئاشلىقى بىزنىڭ بولاتتى - دە، خەپ! ئاشقا چۈشكەن چۈننەك، ئابدۇكېرىم سەن بىزنىڭ پايدىمىزغا ھەممە تەرەپتىن چاڭگال سالماقچى بولۇۋاتسەن - دە، (كۆڭلىگىنىڭ ياقىسىنى يېشىۋېتىپ، مەست ھالدا راۋابنى ساز قىلالمايۋاتقاندەك بولىدۇ) ئامەت قاچقاندا ھېچ ئىش قىلالمايدىكەن - دە. (راۋابنى كىچىككىنه چېلىپ توختاپ) ئۇھا! جېنىم خەيرىنسا، يالغۇز ئۇچراپ قالساڭ ئالمىدەك مەڭزىڭنى گاچ - گاچ چىشلەپ، چىشلىۋالسام ... (تۇردى قولىدا بىر قانچە يانچۇقلۇق پورتمانىنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)

تۇردى: ۋاي قىزىلكۆز ئوغرى، مانىڭدىكى بىر مىليون

یوقمۇ؟ (پورتماندىكى پۇلنى ئېلىپ كۆرسىتىدۇ)

نىياز: يەتتە قات ساندۇقنىڭ ئىچىدىكى نەرسىگىنى مەن نېمە بىلىتتىم؟

تۇردى: سەن بىلمىسەڭ، بۇنى شەيتان بىلەمدۇ كاززاپە راستىنى ئېيت، نەگە يوقاتتىڭ؟ (ھاشىم دولسىدا كەتمەن، كىرىدۇ)

ھاشىم: يەنە نېمە جېدەل بۇ تۇرداخۇن؟

(تۇردى قولىدىكى پۇلنى يوشۇرالماي ئالدىراپ قالىدۇ)

تۇردى: مەن تېرىپ - تۇشەپ ھەلەكتە، ماۋۇ بۇزۇق چېچىپ ھەلەك.

ھاشىم: نەق پۇلمىز يوق دەپ قەسەم ئىچۋاتاتتىڭغۇ؟

تۇردى: بېشىدا نۇرغۇن ئوت كۆيۈۋاتقان پۇل ئىدى بۇ.

ھاشىم: ئۇقۇلدى، سىلەرگە زادى پۇللا بولسا بولىدىكەن، ئادەمنىڭ كېرىكى يوق ئىكەن.

تۇردى: ئۇنداق ئەمەس، بىرىنىڭ ئامانەت قويغان پۇلى ئىدى بۇ.

ھاشىم: بولدى، تولا تۇلكىلىك قىلما، ھەممە ئادەم پۇلنى بانكىغا ئامانەت قويۇۋاتسا، سائا قويىدىغان قانداق ئادەم ئىكەن ئۇ؟ بىر ھېسابتا كادىرلارنىڭ دېگەن سۆزلىرىمۇ توغرىكەن جۇمۇ، ئۆزى. (چىقىپ كېتىدۇ)

تۇردى: مانا، سېنىڭ كاساپىتىڭدىن رەسۋا بولغىلى تۇردۇم.

نىياز: ئۆزۈڭ ئۆتۈپ كەتكەن بېخىل، يەنە مائا نېمە دەيسەن؟

تۇردى: (نىيازنىڭ مەستلىكىنى سېزىپ قېلىپ) ھەي بەدبەخ! مەستمۇ سەن نېمە؟ ھە ... پۇلنى مانا شۇنداق قىلىپ يوقىتىپسەن - دە.

نىياز: پۇل بولسا، چىمەندە گۇل.

تۇردى: (نىيازنىڭ قولىدىكى راۋابنى تارتىۋېلىپ تەڭلەپ) ھەي، ھارامزادە، مەن نېمە كويدا، سەن نېمە كوي

دا؟ جاھاننىڭ نېمە بولۇۋاتقىنى بىلەن بىر پايمۇ كارىڭ يوق (نىيازنى قوغلايدۇ، پەردە چۈشىدۇ.)

ئىككىنچى پەردە

2 - كۆرۈنۈش

سەھنە ئۆزگەرمەيدۇ، ئېرىق بويىدا ئابدۇكېرىم بىلەن ياچېيكا سېكرىتارى رېھىم قادىر سۆزلەشمەكتە.

رېھىم قادىر: ھەرھالدا ئۇنداق قاتتىق كەتمىسەڭ بولىدۇ. داداڭ نىڭ مىجەزىگە قاراپ گەپ قىلغىنىڭ ياخشى.

ئابدۇكېرىم: ئۆزۈمنىڭلا راست دەپ تۇرۇۋالسا ئادەمنىڭ ئىچى پۈشۈپ قالىدىكەن.

رېھىم قادىر: ھاشىمكامدەك كىشىلەر كوپېراتىپنىڭ ئەۋزەللىكىنى بىردىنلا چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن زورلىماستىن ئىشەندۈرۈش يولى بىلەن ئىش قىلساق بولىدۇ.

ئابدۇكېرىم: ھەممىنى كۆرۈپ تۇرۇپ چۈشەنمەيۋاتامدۇ.

رېھىم قادىر: مېنىڭ سېزىشىمچە، ھاشىمكام ئۆز مەنپەتى بىلەن كۈن كەچۈرۈشنى يامان كۆرمەيدۇ، ئەمما ئۇنىڭغا باي دېھقانلار بىلەن بولغان سىنىپىي چېگرىنى ئايرىۋېلىش ئۈچۈن زېھنىكمەي - تېرىكمەي چۈشەنچە بەرسەك توغرا يولغا ماڭىدۇ.

ئابدۇكېرىم: مۇشۇ يېقىندىن بېرى ئۆزىمۇ ئىككىلىنىپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

رېھىم قادىر: كوپېراتىپنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئەۋزەللىكىنى كۆرگەنسېرى قايىل بولىدۇ. ئەمما تۇردى ساختىغا ھېزى بولۇش كېرەك.

ئابدۇكېرىم: مەنمۇ شۇنى دەيمەن - دە، تۇرداخۇندەك ئىغۋاگەر

بىر باي دېھقانغا ئەگەشكىنىگە ھەيرانمەن. كوپىراتىپسىز تېرىقتەك بىر كەمچىلىك ئۆتكەننى ئاڭلاپ قالسا ئۇنى تۆگىدەك قىلىپ كۆرسىتىدىغان پىتنە-خورىكەن ئۇ.

رېھىم قادىر: ئۇ قولىدىن ھەرقانداق بۇزغۇنچىلىق كېلىدىغان مەككار.

ئابدۇكېرىم: ئۇلۇشكۇن ئىمىنكامنىك «مېنىك ئېتىمنى جىق ئىشلىتىپ تەرلىتىۋېتىپتۇ» دەپ ۋارقىرىغىنىنى ئاڭلاپ قاپتىكەن، ئۇنى دەررۇ دادامغا «مانا كوپىراتىپ ئەزالىرىدا پۇتمەس - تۆگىمەس چاتاق چىقتى. ئەمدى بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇپ، بىت - چىت بولۇپ تاراپ كېتىدىغان بولدى» دەپتۇ.

رېھىم قادىر: بۇنى دەررۇ سۆرۈشتۈرۈپ پىتنىخورغا رەددىيە بېرىمىز.

ئابدۇكېرىم: ئاددىي رەددىيە ئەمەس، زەربە بېرىش كېرەك.

رېھىم قادىر: ئەلۋەتتە سىلەر، ياشلار ئىتتىپاقىنىك ئەزالىرى تۇرداخۇندەك ئادەملەرنىك پىتنە-ئىغۋالىرىنى پاش قىلىشتا ئاكتىپ كۈچ چىقىرىشىڭلار كېرەك.

ئابدۇكېرىم: بىز ھەرقاچان تەييار رېھىم ئاكا! (ئورنىدىن تۇرىدۇ)

رېھىم قادىر: ھە، نەگە؟

ئابدۇكېرىم: ھال چۈشكەن بۇغدايلارغا دورا چېچىشنى بۈگۈن ئاياغلاشتۇرماقچىدۇق، ئېتىزغا بېرىپ كېلەي.

رېھىم قادىر: ماقۇل، باشقا ئىشلار توغرۇلۇق بۈگۈن كەچقۇرۇن كوپىراتىپ ئەزالىرى يىغىلغاندا سۆزلىشەرمىز. (ئابدۇكېرىم ماڭىدۇ) يەنە بىرگەپ، ئاكاڭنى چاقىرىپ كېلىپ، ھاشىمكام بىلەن ئەپلەشتۇرۇپ قويايلى!

ئابدۇكېرىم: بولىدۇ، بۇ توغرۇلۇق مەنمۇ ئاپام بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قويغانىدىم. (چىقىپ كېتىدۇ)

رەھىم قادىر: مانا بۇ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاكتىپ ئەزاسى، يۇرتىمىزدىكى ئوتتى بار يىگىتتە، سەل ئالدىرايدۇ. ھە، ئىشتا چېنىققانسېرى جايىغا كېلىپ قالىدۇ. (سىرتتىن سادىق بىلەن خەيرىنىسانىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

سادىق: نەدىن كېلىۋاتسەن خەيرىنسا؟

خەيرىنسا: سۇ ياقىلاپ كەلدىم.

سادىق: رەھىم قادىر بىلەن ئابدۇكېرىمنى كۆردۇڭمۇ؟

خەيرىنسا: ئۇلار ئەنە، جۇرۇك كۆرسىتىپ قويىدى. (سادىقنىڭ قولىدا دورا چېچىش ماشىنىسى، خەيرىنسانىڭ دولىسىدا كەتمەن، بۇلار ئىككى يېڭى بىلىكىگىچە تۇرۇلگەن ھالدا كىرىشىدۇ.)

سادىق: مانا قارا رەھىم قادىر، سەن پارتىيە ياچېيكا سېكرىتارى بولغاندىن كېيىن، بۇنى ساڭا ئېيتىمىز. يەككە دېھقانىنىڭ بۇغدىيىغا نېمىشقا دورا چاچىسەن دەپ ئىمىنكام چاتاق قىلىۋاتىدۇ.

رەھىم قادىر: كوپېراتىپ مۇدىرىغا ئېيتمىدىڭمۇ؟

سادىق: ئابدۇرېشىتنىڭ ئۆزىمۇ بار شۇ يەردە، گەپ قىلماي قاراپ تۇرىدۇ.

رەھىم قادىر: نېمىشقا ئۇنداق قىلىدىكەنە؟ سىز يوقمىدىڭىز خەيرىنسا؟

خەيرىنسا: مەن سۇ ياقىلاپ كېتىۋىدىم.

سادىق: (ئېتىز تەرەپكە قاراپ) ئەنە ئۆزلىرىمۇ كېلىشتى.

(ئىمىننىڭ قولىدا كەتمەن، ئابدۇرېشىت بىلەن كىرىدۇ)

ئىمىن: (سادىققا) مېنىڭ ئۇستۇمدىن داتخورلۇق قىلغىلى كەلدىڭمۇ بۇ يەرگە؟!

سادىق: باشقا ئادەمگە گەپ قىلغىنىم يوق، بىزگە يولباشچىلىق قىلىۋاتقان پارتىينىڭ كىشىسىگە دەۋاتىمەن.

ئىمىن: ھەمكارلىق كۆرۈپچا ئەزالىرىنىڭ بۇغدىيىنى قوتـ قۇزۇشقا مەيلى يارىدەم قىلايلى يەككە دېھقانلارنىڭ بۇغدىيىغا نېمىشقا دورا چاچىدىكەنسىز، بۇنىڭغا ئەقـ لىم ھەيران.

سادىق: ھال كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئالماساق، پۈتۈن يېزىغا تارقىلىپ كېتىدۇ. كۆپچىلىككە زىيان بولىدۇ دەپ ئابدۇكېرىم مەجلىستە چۈشەندۈرۈپ بەرگىنىنى ئاڭلـ مىدىڭىزغۇ.

ئىمىن: شۇنداق دەپ ئابدۇكېرىم دادىسىنىڭ بۇغدىيىغىمۇ چېچىۋاتىدۇ.

رەھىم قادىر: ئابدۇكېرىم ئومۇمنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن پايدىلىق ئىشنى قىلىشتا كوپىراتىپ، يەككە دېھقان دەپ ئايـ رىپ يۈرمەيدۇ. (ئابدۇرېشتقا) شۇنداقمۇ ئابدۇـ رېشتكا؟

ئابدۇرېشت: شۇنداق.

(تۇخان قوشاق يېزىلغان بىر پارچە قەغەزنى كۆـ تۈرۈپ، يۈگۈرۈپ كىردى)

تۇخان: (سىرتتىن) خەيرىنسا! ۋاي خەيرىنسا. قەيەردىسەن؟ (توپلىشىپ تۇرغانلارنى كۆرۈپ قالىدۇ) ۋىيەي، ئابـ دۇرېشتكام بۇ يەردىكەنغۇ؟

ئابدۇرېشت: ھە، شەيتانلىقىڭ تۈتتىمۇ نېمە، تۇخان، نېمە بولـ دۇڭ؟

تۇخان: مانا كۆردۈڭلارمۇ، تازا قىزىق قوشاق تېپىۋالدىم.

ئىمىن: ئەكە، ئۇ مېنىڭكى، مەن ئۇنى مەجلىستە ئوقۇتماق چىدىم. (قولىنى سۇنىدۇ)

ئابدۇرېشت: قېنى بىز كۆرۈپ باقايلى.

تۇخان: مەن ئۆزۈم ئوقۇپ بېرىمەن.

ئىمىن: ئەكە سەن ئوقۇيالمايسەن.

تۇخان: كۆزگە ئىلمايدۇ تېخى، قىشچە كەچ كۈرستا خەت ئوقۇشنى ئۆگەنمەي نېمە قىلدۇق؟

ئابدۇرېشت: قېنى ئوقۇ ئاڭلايمىز.

تۇخان: (ئۆزىچە ئىنتوناتسىيە قىلىپ ئوقۇيدۇ)

هاشماخۇن سەپرا قېرى،
هەيدەلمىگەن ئوي - دۆڭ يېرى.
ئىشىنىپتۇ پاختىغا.
ئېگىلىپتۇ ساختىغا.

قاملاشمىدى ئۇنىڭ ئىشى،
قېتىپ قالدى قاپاق بېشى.
بېزىرەپ قاپتۇ ئېتىزى،
يىغلاپ قاپتۇ كېۋىزى.

(خەيرىنىسادىن باشقا ھەممىسى كۈلۈشىدۇ)

ئابدۇرېشت: بەللى - بەللى، راسا كېلىشتۇرۇپسەن بۇنى ئىمىنكا. ھەممىدىن كېۋىزىنىڭ ئۇششۇپ قالغىنىنى جايلاپسەن.

خەيرىنسا: بۆلەكچىلا قىلىپ كەتتىڭلارغۇ، مەن بۇ قوشاقنىڭ چىقىشىنى ياخشى دېمەيمەن.

ئىمىن: ساڭا نېمە دەز كەتتى خەيرىنسا؟

خەيرىنسا: بۇ ئوتتۇرىغا سوغۇقچىلىق سېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ھەممىسىنىڭ تىرىكچىلىكى بىر بولغاندىن كېيىن، يالغۇز ھاشىمكامغىلا ئەمەس، ئابدۇكېرىمكام بىلەن تۇنسا ئاچامغۇ تېگىدۇ.

سادىق: توغرا گەپ، ئابدۇكېرىم بىر نەچچە ئاي ئوقۇپ كېلىپ، بىزنىڭ دېھقانچىلىق تېخنىكا ئىشلىرىمىزغا رەھبەرلىك قىلىشقا باشلىدى. تۇنسا ئاچام بولسا، مەن

هەللبدىكى خەلق خوتۇنلاردىن چۇشەنچىسى ياخشى. كوپىراتىپقا ئەزا بولۇشنى جان-دىل بىلەن خالايدۇ.

ئابدۇرېشت: ئۇلار ياخشى بولغان بىلەن دادىسى يامان، كاپىتالىزم يولىغا ماڭىدىغانلارنىڭ بىرى شۇ. ئانداق بولماندىن كېيىن تەنقىد قىلىش كېرەك.

رېھىم قادىر: (قوشاقنى قولىغا ئېلىپ) تەنقىد بېرىش توغرا. بىز ئۇنىڭسىز كەمچىلىكلەرنى تۈگىتەلمەيمىز. ئەمما تەنقىدنى ھېچنېمە بىلەن ھېسابلاشماي، كۆزنى يۇمۇۋېلىپ، كەلسە - كەلمەس قىلىۋېرىشكە بولمايدۇ. بۇ قوشاق ھاشىمكامغا تەربىيە بېرىدىغان قوشاق ئەمەس، زىددىيەت ئارىلاشقان زاكىلىق بولۇپ قاپتۇ.

ئابدۇرېشت: جاھىل ئادەم ئۇ چۈشىنىشكە كۆزۈم يەتمەيدۇ.

خەيرىنسا: ھاشىمكامنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى بىلەن ھېسابلاشساق، ئابدۇرېشتكام باھا بەرگىنىچە ئەمەس.

رېھىم قادىر: پارتىيىنىڭ كوپىراتسىيە توغرىسىدىكى سىياسىتىنى توغرا چۈشەنسەك بولىدۇ.

ئىمىن: بىزغۇ چۈشەندۇق، چۈشەنمىگەنلەرگە زەربە بېرىمىزدە.

رېھىم قادىر: ياق ئىمىنكا، بۇ توغرا چۈشەنگەنلىك ئەمەس. بىز يەككە دېھقانلارنى تۆۋەن كۆرسەك، ئۇلارغا زەربە بەرسەك، يەككە دېھقانلارنى كوپىراتىپ بىلەن قارىمۇ - قارشى قىلىپ قويۇپ، خاتا قىلغان بولىمىز. بۈگۈنكى يەككە دېھقانلىنىڭ ئەتە كوپىراتىپ ئەزاسى بولىدىغانلىقىنى ئەستىن چىقارمايلى. ئۇلارغا يارەملىشىپ، ئۆزىمىزگە ئەگەشتۈرۈپ ماڭايلى.

ئابدۇرېشت: (ئورنىدىن تۇرۇپ) مەيلى، قېنى بىز ھاشىمكامنى قىينىچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن يارەملىشىپ كۆرەيلى. ئۇنىڭ ھەيدەلمەي قالغان ئاق قوناق يېرىنى كوپىراتىپتىن بىر قوش چىقىرىپ ھەيدەپ بېرەيلى.

ئىمىن: گەدەنكەشلىك قىلماي، بىزدىن چىرايلىقچە ياردەم سورىسا بېرەتتۇق.

رەھىم قادىر: ياردەم بېرەيلى، چۇشىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

سادىق: بولدى، مېنى چىقىرىڭلار ھەيدەپ بېرىمەن.

تۇخان: ئېتىزنى ئىككى قېتىم سۇغاردى، يەنە نېمى كېتىپ بېرىپتۇ.

ئابدۇرېشىت: ئانداق بولسا، ئىككى قوش چىقىرىپ بىر كۈندىلا ھەيدىۋەتسەك بولىدىكەن. بىرىگە سادىق ئىشىنى تۈگەتكەندىن كېيىن چىقسا، بىرىگە كىمنى چىقارساق بولىدىكىن؟

تۇخان: مەمەتكامچۇ؟

ئابدۇرېشىت: ئۇ قېغ توشۇۋاتىدۇ.

خەيرىنىسا: ئورنىغا قېغ توشۇۋاتقانلار بىلەن مەن ئىشلەپ تۈگۈراي، قوشقا ئۇستا بولغاندىن كېيىن مەمەتكام چىقسۇن.

ئابدۇرېشىت: باشقا قىزلاردىن ئارتۇق يېرىك، ھەر ئىشتا تەييار تۇرىسەن - دە، خەيرىنىسا.

تۇخان: ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى دېگەن شۇنداق، ھەر ئىشتا بىزگە ئۈلگە بولىدۇ. (ئابدۇكېرىم كىرىدۇ)

ئابدۇكېرىم: ئىمىنكا، سىز بۇ يەردە ئىكەنسىزغۇ؟

ئىمىن: نېمە بولدى؟

ئابدۇكېرىم: بۇغداينىڭ سۈيىنى توختىتايلى، ئاياغدىكى بىر ئېتىزدا سۇ توختاپ قاپتۇ.

ئىمىن: مەن باراي، (كېتىدۇ)

ئابدۇكېرىم: (سادىققا) ئىككىسى ئېرىقنىڭ قېرىدا سىزنى ساقلاپ تۇرىدۇ.

سادىق: (ئابدۇرېشىتقا قاراپ) چېچۇۋېرەيمۇ ئەمىسە؟

ئابدۇرېشىت: كېلىشتۇققۇ، كەچ كىرىپ قالدى، چاپسانراق تۈگىتەيلى.

صادىق: كاشىلا قىلمىغان بولسا، بۇ چاغقا تۈگەيتتى. (چىقىدۇ، باشقىلار ئورنىدىن تۇرۇشىدۇ)

رەھىم قادىر: ئابدۇكېرىم، ئەتە كەچتۇرۇن مەھەللىدىكى دېھقانلار-نى يىغساق، سەن ئۇلارغا يېڭى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى، ئاپەتكە قارشى تۇرۇش ئۇسۇللىرىنى سۆزلەپ بېرىشكە قانداق سەن؟

ئابدۇكېرىم: مەنغۇ بۇ توغرۇلۇق ھازىرلىق كۆرۈپ قويغانىدىم.

ئابدۇرېشىت: كوپىراتسىيىنىڭ مول - ھوسۇل ئىلىش ئۇچۇن پىلانلىغان ئىشلىرىنىمۇ قوشۇپ سوزلىسۇن.

ئابدۇكېرىم: بولىدۇ.

رەھىم قادىر: بۇگۇن كەچتە پارتىيە ۋە ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى بىللە ئۇتكۇزۇلىدىغان مەجلىس بولىدۇ. تەييارلىغان نەرسەڭنى ئالغاچ بار.

(ھەممىسى كېتىشىدۇ ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنىسا سەھنىدە يېرىم كۆرۈنۈپ قېلىشىدۇ)

ئابدۇكېرىم: خەيرىنىسا!

خەيرىنىسا: نېمە دەيسىز؟ (ئىككىسى ئىككى-ئۈچ قەدەم چەسەھنىگە كېرىدۇ)

ئابدۇكېرىم: تۇخاننىڭ يۇگۇرۇپ كېتىپ بارغانلىقىنى يېراقتىن كۆ-رۈپ قالدىم. نېمە بوپتۇ؟

خەيرىنىسا: شېتىلە، ئۇ ئېتىزغا چىقسا كۆڭلى يايراپ كىيىكتەك چېپىپ يۇرىدۇ.

ئابدۇكېرىم: بىر ئىش بولسا مەن سىزگە ئېيتقۇچە ئالدىراپ كە-تىمەن. سىز مەندىن يوشۇرۇپ ئېيتمايسىز.

خەيرىنىسا: سىزدىن ھېچنېمىنى يوشۇرغىنىم يوق، كېيىن ئۇقۇپ قالارسىز.

ئابدۇكېرىم: ھەقاچان ئىسمىنكامنىڭ چاتىقىدۇ.

خەيرىنىسا: بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا سورايسىز، (يېراقتا قاراپ) ئا-ۋۇ كەتمەن كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان ھاشىمكامغۇ؟

هاشمكا! هاشمكا! (يۇگۈرۈپ چىقىدۇ)

ئابدۇكېرىم: بىزنىڭ ئائىلىنى كوپىراتىپقا كىرگۈزۈش ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ يۈرسەن - دە، خەيرىنسا. ياشا ئىشچان قىز. (هاشىم بىلەن خەيرىنسا سىرتتىن سۆزلىشىپ كىلىدۇ)

هاشىم: قانداق بولاركىن؟

خەيرىنسا: مەمەتكامۇ يېزىمىزدىكى ئۈستا قوشچىغۇ.

ئابدۇكېرىم: نېمە دېيىشۋاتىسلەر؟

خەيرىنسا: سىلەرنىڭ هېلىقى ئېتىزنى هەيدۇېتىش ئۈچۈن مەمەتكام هازىر سوقا بىلەن چىقماقچى، هاشىمكام سوقا يەرنى بۇزۇۋېتىدىكەن دەپ ئەندىشە قىلىۋاتىدۇ.

ئابدۇكېرىم: بۇ ناهايىتى ياخشى ئىش دادا. سوقىدا يەر ئوبدان يۇمشايدۇ.

هاشىم: ئېتىزنىڭ قىرىنى بۇزۇۋېتەمدىكىن.

ئابدۇكېرىم: سوقىنىڭ يەرنى قانداق ئاغدۇرغانلىقىنى ئۆزىڭىز كۆرۈپ تۇرىسىز.

هاشىم: (كۈلۈمسىرەپ) قېنى سىلەرنىڭ ئىشىڭلارنىمۇ بىر كۆرۈپ باقاي. (ماڭىدۇ، خەيرىنسا بىلەن ئابدۇكېرىم بىر - بىرىگە قاراپ شەرەت قىلىپ كۈلۈمسىرىشىدۇ)

ئابدۇكېرىم: مەنمۇ هازىر ئارقىغا دېگىن بارتىمەن دادا.

خەيرىنسا: ئىشلىرىمىزنىڭ ياخشىلىقىغا هاشىمكامنىڭ كۆزى يېتىپ قېلىۋاتىدۇ - هە، ئابدۇكېرىمكا.

ئابدۇكېرىم: جىگدىنىڭ ئارقىسىدا قاراپ تۇرسام، دادام ئۈياق - بۇياققا قاراپ قويۇپ، سوقا بىلەن هەيدىگەن يەرنى كۆرۈپ، توپىسىنى ئۇۋىلاپ بېقىۋاتىدۇ.

خەيرىنسا: دېھقانلار بىر چامداپ، بىر ئەمەلىيەت ئىزدەيدۇ دېگەن مۇشۇ - دە.

ئابدۇكېرىم: بىزنىڭ بوۋايىمۇ تەشكىللىنىپ ئىشلەشنىڭ ئارتۇقچىلى-

قىغا ئىقرار بولۇتىدۇ. مەن بۇنىڭغا ناھايىتى خۇشال بولۇۋاتىمەن.

خەيرىنىسا: كېلەر يىلى كوپىراتىپىمىز كېگەيسە بۇنىڭدىن خېلى چوڭىيار ئابدۇكېرىمكا.

ئابدۇكېرىم: ئەلۋەتتە. كوپىراتىپ بارغانسېرى تەرەققىي قىلىپ، ئېمىزلاردا تراكتورلار، كومبايىنلار كۆرۈلدەپ يۇرۇشكە باشلايدۇ.

خەيرىنىسا: مەن تراكتور ھەيدەشكە بەك قىزىقىمەن.

ئابدۇكېرىم: ئاگرانوم بولۇپ سىز ھەيدىگەن يەرلەردە مول - ھوسۇل يېتىشتۇرۇشكە، ئەنە قاراڭ (كۆرسىتىپ) يەلپۇنۇپ تۇرغان بۇغدايلارنىڭ سىرىنى بىلىشكە، ئېچىلغاندا سىزگە ئوخشاش كۈلۈپ تۇرىدىغان كېۋەزلەرنى ئەركىلىتىشكە قىزىقىمەن.

خەيرىنىسا: قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز. (يەرگە قارايدۇ.)

ئابدۇكېرىم: (خەيرىنىسانىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ) خەيرىنىسا، كوللېكتىپ بولۇپ ئەمگەك قىلىشنىڭ كەلگۈسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈۋاتىمەن.

(مۇزىكا)

خەيرىنىسا: قانداق دەيسىز؟

ئابدۇكېرىم: يېزىمىزدىكى قىشلىق - سىشلىق ئۆيلەرنىڭ ئورنىغا ئېلېكترلىك يېڭى ئۆيلەر، ئاجايىپ چىرايلىق باغلار، كۈلۈبلار، مەكتەپلەر، دوختۇرخانىلار، يەسلىلەر بەرپا بولىدۇ. (ئاسماندا كەچكى كۈن قىزىللىقى كۆرۈنىدۇ)

خەيرىنىسا: (ئالقانلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇپ)ئۇھا! بەخت شۇ - دە، شۇ چاغلاردا ئىشلار تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇپ كېتىدۇ.

ئابدۇكېرىم: كەڭ ئېتىزلاردا ئەمگەك تويغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. (مۇزىكا ئەۋجىگە چىقىدۇ، ئۇلار يىراقلارغا زوق بىلەن قاراپ تۇرغاندا رېھىم قادىر قولىدا كەتمەن، ئالدىراپ

كىرىدۇ)

رەھىم قادىر: بۇ نېمە ئىش؟ قوناق تېرىغان ئېتىز تەرەپتىكى تو-غانىنى ئۆرۈۋېتىپتۇ.

ئابدىكېرىم: ھە؟ تېخى ئۇنىمگەن قونافقا كىم سۇ قويۇۋەتتى؟ (يۈگۈرىدۇ، باشقىلارمۇ ئالدىراپ چىقىپ كېتىدۇ. تۇر-دى ساختا قولىدا كەتمەن، پەشلىرى ھۆل، يۈزىگە لاي چاچرىغان ھالدا ھودۇقۇپ كىرىدۇ)

تۇردى: مانا ئەمدى كاتەكچە قىلىپ تېرىدۇق دەپ ماختانغان قوناقلىرىڭىز سېغىز لايدىن باش كۆتۈرۈپ چىقىپ باققىنىنى كۆرۈپ باقاي.

(توغاننى ئېتىۋاتقان دېھقانلارنىڭ ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ)

1 - **ئاۋاز:** ئابدۇرېشىتكا! ئابدۇرېشىتكا! كەتمەن كېرەك، كەتمەن!

2 - **ئاۋاز:** ھە، جىقراق تاشلا يەنە - يەنە.

3 - **ئاۋاز:** پاخال - پاخال.

4 - **ئاۋاز:** چاپسان بولۇڭلار!

5 - **ئاۋاز:** ھە، قېنى چىم باس!

تۇردى: (ساقلىنى سىقىلاپ) خەپ، ئېتىۋالىدىغان بولدى - دە، (ماراپ تىكشايدۇ) ھاشىم دېگەن سەپرانى بۇ ئىش-قا تارتىشتىن قورقمىغان بولسام، يالغۇز كېلىپ قال-مايتتىم - دە، خەپ ...!

1 - **ئاۋاز:** بولدى، چويۇندەك بولۇپ كەتتى. خوش ئەمدى بۇنى كىم قىلغان دەپ ئويلايسىلەر؟

2 - **ئاۋاز:** ھە، مانا شۇنى تېپىش كېرەك.

ئەزالار: تېپىش كېرەك، تۇتۇش كېرەك، مىجىڭنى چىقىرىپ تاشلاش كېرەك. (تۇردىنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئار-قىسىغا داجىيدۇ. توغاننى توسۇشقا كەتمەن كوتۇرۇپ ياردەمگە كېلىۋاتقان ھاشىمغا ئۇچراپ قېلىپ ھو-دۇقان ھالدا تۇرۇپ قالىدۇ. پەردە چۈشىدۇ)

ئۇچىنچى پەردە

يېزا مەكتىپى ئالدىدىكى مەيدانىدا ئىككى تۇپ قارىياغاچ-نىڭ ئارقىسىغا ياسالغان سەھنە، ئۇنىڭغا گىلەملەر ئارتىلىپ، بايراقلار قادالغان، تېرەكلەرگە لـوزۇنكىلار چاپلانغان. يېراقتا ئېتىز ۋە دەل - دەرەخلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. كوپېراتىپ ئەزا-لىرىنىڭ مول هوسۇل ئالغانلىقىنى ۋە رايون بويىچە نەمۇنىچى بولۇپ چىققانلارنى تەبرىكلەش ئۇچۇن چوڭ مەجلىس هازىرلى-قى بولۇۋاتىدۇ. سادىق بىلەن تۇخان قىزىل شەلپەرگە يېزىل-غان. چوڭ لوزۇنكىنى ئىككى تۇپ قارىياغاچ ئارىلىقىغا ئارتىۋاتىدۇ.

تۇخان: (سەكرەپ چۇشۇپ) سادىقكا، قولىڭىزنى سەل يۇقا-رىراق كۆتۈرۈڭ!

سادىق: يۇقىرىراق دەۋېرىپ، ياغاچنىڭ ئۇچىغا چىقىرىۋېتىمىزمۇ بۇنى؟

تۇخان: بىزنىڭ مول - هوسۇل ئالغىنىمىز پۈتۈن يېزىغا كۆرۈ-نۈپ تۇرسۇن.

سادىق: ماختانچاقنى قارا. (چۇشۇپ تاملارغا شۇئار چاپلايدۇ)

تۇخان: ماختىنىشقا هەققىمىز بار سادىقكا! بىزنىڭ كوپېراتىپ ۋىلايەت بويىچە مول - هوسۇل ئالدى. مانا ئەمدى پۈ-تۈن دېھقانلارغا ئۇلگە بولىدىغان بولدۇق.

سادىق: شۇنداق بولسىمۇ تولا كۆرەڭلەپ كەتمىسلە بولارمىكىن.

تۇخان: ئاتا - بوۋىمىز كۆرمىگەن مۇنداق كۈنلەرنى قارشى ئېلىۋاتقىنىمىزغا سىزمۇ خۇشال بولمايۋاتامسىز؟

سادىق: مەنمۇ خۇشال بولۇۋاتىمەن، لېكىن ساڭا ئوخشاش ماخ-تانچاق ئەمەسمەن.

تۇخان: چىداڭ! بىزنىڭ كوپېراتىپتا نەمۇنىچى ئايالـلاردىـن چىقتى. شۇنىڭ ئۇچۇن سىز ماختىنالمايسىز. «نەمۇنـە-چى خەيرىنىسا» دەپ بېقىڭا، تىلىڭىز كېلەمـدىكىن.

سادىق: بىز ئۇنىڭغا ئىچى تارلىق قىلمۇاتقىنىمىز يوق. ھەممىمىز ماقۇللىدۇققۇ. (كىيىملىرىنى تارتىدۇ) رايكوم سېكرېتارىنىڭ «ئۇنۇقلارنى كۆرۈپ كۆرەڭلەپ كەتمەيلى، ئىتتىپاقلىقنى تېخىمۇ چىڭىتىپ، كۆپىراتىپنى يەنە بىر قەدەم ئالغا سلىجىتىش ئۈچۈن ھەربىرىمىز قىلايلى» دېگەن گەپلىرىنى ئۇنتۇپ قالدىڭمۇ؟

تۇخان: گەپ چىڭ كەتكەندە شۇنداق دەيسىز - دە.
(ئابدۇرېشت كىرىدۇ)

ئابدۇرېشت: ھە، يەنە ئاغزىڭ ئېچىلىپتۇغۇ تۇخان؟

سادىق: بۇ گەپ ئانىسى ناغرا چېلىۋاتىدۇ. قۇلىقىمنى پۇتكۇزۈۋەتتى.

تۇخان: چىداڭ، ناغرا چالمىز، كاناي چالمىز، سۇنای چالمىز، بىلەمسىز، بۇگۈن كوپىراتىپنىڭ مول - ھوسۇل ئېلىش تويى. رايوندىكى پۈتۈن نەۋنىچىلارنىڭ تويى، تېخى يەنە بىرىنى دەۋېتەيمۇ، ئاز كۈندە ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنىسانىڭ تويى بولىدۇ. ماما خۇشاللىق ئۈستىگە خۇشاللىق، تازا ئويناپمىز - دە، ئابدۇرېشتكا (قولىنى قارسىلدىتىپ ئۈسسۇل ھەربىكتى قىلىدۇ)

ئابدۇرېشت: ئاۋۋال ئىشنى چاپسانراق تۈگەت تۇخان، ئاندىن ئويىنساڭ يارىشىدۇ.

تۇخان: يازىچە ئىشلىگەچكە بىزنىڭ ئائىلە ئۈچ مىڭجىڭ بۇغداي، يىگىرمە تاغار قوناق، بىر مۇنچە پاختا ئالغانىدۇ.

سادىق: بەش مىڭ جىڭغا يېقىن بۇغداي ئالغان كوپىراتىپ ئەزالىرىمۇ بار. سەنچىلىك سەكرەپ كەتكىنى يوق.

تۇخان: ئىسىنكام بىلەن بىزنى سېلىشتۇرالمايسىز. ئۇ تاغامنىڭ ئېتى، ئېشەكلىرى ئىشلىشپ بەردى. بىز بولساق ئەر - خوتۇن ئىككىمىزلا ئىشلىدۇق. گەپنىڭ

توغرىسىنى ئېيتىش كېرەك. بۇرۇن بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ ئۆيىگە چاشقان كىرسە، يامانلاپ چىقىپ كېتەتتى. ئەمدىچۇ، ئالغان ئاشلىقىمىزنى سىغدۇرالمايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن خۇشاللىقىمىز ئىچىمىزگە سىغمايۋاتىدۇ.

ئابدۇرېشىت: قىنىڭغا پاتمايدىغان چوكان - دە، سەن. مەيلى، ماڭ-تىنىشقا ھەققىڭ بار. سەكرە، ئويناسىڭلىم، مەجلىسنىڭ ئاخىرىدىكى كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇشنى قىزىتىۋەت.

تۇخان: ھە مانا، گەپنى ئابدۇرېشتكامدەك قىلمامسەن، سادىقكا!

سادىق: ساڭا ئۇنداق دەپ بېرىدىغان بولسا مەجلىسنى بېشىڭغا كىيىسەن - دە.

ئابدۇرېشىت: جۇرۇئىلار باشقا تەييارلىقلارنى تۈگىتەيلى. (مەكتەپ تەرەپكە چىقىدۇ)

نىياز: (كىرىپ ئەتراپقا قارايدۇ.) بۇ يەرنى ئەرەخ - پەرەخ قىلىۋېتىپتىغۇ. خېلى چوڭ مەجلىس ئاچامدۇ نېمە؟ خەيرىنساخانلارنىڭ ياسىنىپ كەتكىنىدە گەپ بارىكەن - دە، ياغدا ياغلىغاندەك، سىردا سىرلىغاندەك ئەجەپ بالىدە جېنىم ئالتۇن. (قوينىدىن تۇمار ئېلىپ) ئەمدى ماۋۇ تۇمارنى (يىراقنى كۆرسىتىپ) ئاۋۇ سەدىگە ئېسىپ قويسام شامالدا ئۇچۇپ يۇرىكىنى راسا ئويىنىتىدۇ - دە.

ھاشىم: (قولىدا ئەرز كۆتۈرۈپ كىرىدۇ.) سەن بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

نىياز: بىكار، مۇنداق تاماشا قىلىپ ...

ھاشىم: ھىم ... تاماشا! ئابدۇرېشتنى كۆردۈڭمۇ؟

نىياز: كوپىراتىپ مۇدىرىنى ئىزلەپ قاپسىزغۇ ھاشىمكا، نېمە ئىشىڭىز بار ئىدى؟

ھاشىم: ئۇنىڭ بىلەن سېنىڭ چاتىقىڭ بولمىسۇن، كۆردۈڭمۇ-

یوقمۇ، شۇنى دە.

نىياز: ياق، ئەمدى مەيەگە كېلىڭا، سىزگە گېپىم بار. (هاشىم نىمگە يېڭىدىن تارتىدۇ)

هاشىم: (قولىنى تارتىپ) قانداق نېمە سەن ئۆزى، جۇگۇ ماڭ.

نىياز: سىزمۇ كوپىراتىپقا كىرمەكچى بولۇۋاتامسىز؟

هاشىم: كىرسە يامان بولامدىكەن؟

نىياز: دادام كالىنى بەرمەي سىزنى ئالداپ رەنجىتىپ قويدى هاشىمكا.

هاشىم: داداڭ دېگەن ئىغۋاگەرنىڭ يامان نىيىتىنى بۇرۇن بىلمىگەن ئىكەنمەن. مانا ئەمدى ئۇنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالدۇق، ئۇنىڭ كوپىراتىپ توغرىسىدا تارقاتقان يۇرگەن پىتنە - ئىغۋاگەرى، قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى پۈتۈن جامائەت ئالدىدا پاش قىلىنىپ رەسۋاسى چىقتى. داداڭ دېگەن قىزىل كۆز كوپىراتىپ ئەزالىرى ئالغان ئاشلىقنىغا ئۆزلىرى ئىگە بولالمايدۇ، دەيتتى. ئايىغىدا نېمە بولدى. بىز ئارىن تۆت تاغار ئاشلىق ئالدۇق. كوپىراتىپ ئەزالىرى ئۆزلىرىگە تەگكەن ئاشلىقلىرىنى ئونلاپ - ئونلاپ ئۇلاغدا توشۇۋاتقىنىنى كۆرمىدىڭمۇ؟!

نىياز: سىز بىلەن بىز ياخشىدۇقمۇ هاشىمكا؟

هاشىم: هازىر ياخشى ئەمەس. (قولىنى سىلكىپ ماڭغاندا، ئالدىغا كوپىراتىپقا كىرىش ئۈچۈن ئەرز بېرىپ قايتقان ئىككى دېھقان يولۇقىدۇ) قۇناخۇن نەدىن كېلىۋاتىسىلەر؟

قۇناخۇن: كوپىراتىپقا كىرىش ئۈچۈن ئەرز بېرىپ كەلدۇق.

هاشىم: ئابدۇرېشىت نەدىكەن؟

ئۆمەر: مەكتەپنىڭ ئىچىدە قالدى.

هاشم: نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟

قۇناخۇن: خەت كۆرۈۋاتىدۇ. (هاشم مەكتەپ تەرەپكە، ئىككىسى دېھقان ئېتىز تەرەپكە كېتىدۇ)

نىياز: مانا ئەدى بۇ قېرىمۇ بۇرۇنقى هاشىمكام ئەمەس. هازىر بۇ بىزگە قارشى چىقىپ، كەمبەغەل دېھقانلار بىلەن يېقىنلىشىپ، كوپېراتىپقا كىرىپ كېتىدىغان بولدى - دە.

تۇنسا: (كىرىدۇ) بۇ يەرگە هاشىمكامنى ئەگەشتۈرۈپ كەلدىڭمۇ؟

نىياز: ياق. ئۆزۈم مۇنداق ...

تۇنسا: ئەدى ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرالمايسەن.

نىياز: تۇنسا ئاچا، مەن هاشىمكامغا هېچنېمە دېمىدىمغۇ...

تۇنسا: ئەگرى دەسسىمەي، تۈز يولۇڭغا ماڭ. بولمىسا سەنمۇ داداڭ بارغان جايغا بارىسەن. (نىياز بېشىنى سىلىپ ئاستا چىقىپ كېتىدۇ، مەكتەپ تەرەپتىن هاشىم كېلىدۇ)

تۇنسا: ئەرزنى بەردىلىمۇ؟

هاشم: ياق.

تۇنسا: ئالايتەن ئاپىرىپ، ئەجەب بەرەمەي كەپلىغۇ؟

هاشم: باشتا كىرىشكە ئۇنىمىدىم. ئەدى كوپېراتىپقا كىرىمەن دېسەم بىزگە ئىشەنچ قىلمايدىغان ئوخشايدۇ.

تۇنسا: بىزگە نېمىشقا ئىشەنمەيدۇ؟

هاشم: قويۇڭلا، نومۇسقا قالىدىغان ئوخشايمەن.

تۇنسا: توۋا، نېمىدىن نومۇس قىلىدىلا. كوپېراتىپ مۇدىرى ئالدىمزدا ئۆسكەن، ئۆزىمىزنىڭ بالىمىزدەك كادىرغۇ.

هاشم: مەن ئۇنىڭ ئاپىسىنى خام ئورغانمىدىم، ئۆزى. قاپاق ئېچىپ قاراپمۇ قويمايدۇ.

تۇنسا: زادى يېنىغا بېرىپ ئەرزنى كۆرسەتتىلىمۇ!

هاشم: شۇ ساقىلىم بىلەن سالام قىلسام، سالىمىنى ئېلىك ئالمايدۇ.

تۇنسا: ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ سىلىنى كۆرمەي قالغاندۇ.
هاشم: بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئابدۇرېشىتنىڭ قازىنمۇ يېغى، چۆمۈچمۇ ياغ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە قارىغۇسى كەلمەيدۇ.
تۇنسا: نەچچە كۈندىن بېرى ئەتىيازدىلا كوپىراتىپقا قوشۇلۇمغانغا پۇشايمان قىلىۋاتاتتىلە، بىردەمدىلا تونۇلىرىنى تەتۈر كىيىۋاپتىلىغۇ يەنە؟ (رېھىم قادىر بىلەن ئابدۇكېرىم كىرىدۇ)
رېھىم قادىر: (تۇزۇلگەن سەھنىگە قاراپ) خېلى ياخشىز ننەتلىنىپتۇ، ھە، (هاشىمغا قاراپ) قانداق هاشىمكا، يارامدۇ؟
هاشم: ھە، قاملىشىپتۇ.
ئابدۇكېرىم: ئەرزنى بەردىڭىزمۇ دادا؟
هاشم: (ساقلىنى تاتىلاپ) كوپىراتىپقۇ ياخشىكەن، شۇ بەزى ئادەملەر بىلەن چىقىشاق تەستەك تۇرىدۇ.
ئابدۇكېرىم: يەنە نېمە بولدى سىزگە، دادا؟
تۇنسا: ئابدۇرېشىتتىن رەنجىپ قاپتۇ.
رېھىم قادىر: نېمىشقا رەنجىپ قالدىڭىز هاشىمكا؟
تۇنسا: ماڭا قارىمىدى دەپ.
رېھىم قادىر: كىشىلەر بىلەن چىقىشالمايمەن دېگىنىڭىز قىزىق، ماڭا بىز سىز بىلەن چىقىشمىزغۇ.
هاشم: ئېگىلگەنگە ئېگىل، بېشىڭ يەرگە يەتكۈچە، غادايغانغا غاداي، بېشىڭ كۆككە تەگكۈچە.
ئابدۇكېرىم: دادا، كوپىراتىپتا بىر - بىرىنى يۇقىرى - تۆۋەن كۆرۈش يوق. ھەممە ئىش كۆپچىلىكنىڭ ئىختىيارى بىلەن بولىدۇ.
هاشم: (بوشاشقان ئاۋاز بىلەن) ئىختىيارلىقتۇر. لېكىن جاڭ مائەتچىلىكتىن چىقىپ كېتىش ئېغىر ئىش...

رەھىم قادىر: ناھايىتى توغرا ئېيتتىڭىز، توپتىن ئايرىلغان قوينى بۆرە يەيدۇ، سىزدەك تەجرىبىلىك دېھقانلارنى كۆپ چىلىك ئۆز قوينىغا ئېلىشنى خۇشاللىق بىلەن ياقتۇرىدۇ.

ئابدۇكېرىم: دادا، ئەكىلىك ئەرزنى بېرەي.

(ھاشىم ئەرزنى ئابدۇكېرىمگە بېرىدۇ)

تۇنسا: مەجلىس قاچان ئېچىلىدۇ؟

ئابدۇكېرىم: ئاز قالدى، ۋەكىللەر كەلسە باشلىنىدۇ.

ھاشىم: (تۇنساغا) جۇرۇئىلار بىزمۇ كىيىملىرىمىزنى يەڭگۈشلەپ مەجلىسكە كېلەيلى.

رەھىم قادىر: ھە، ھە، ناھايىتى، ياخشى قارشى ئالىمىز.

(تۇنسا بىلەن ھاشىم چىقىپ كېتىدۇ)

ئابدۇرېشىت: دادام قىزىق ئادەم ـ دە، سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدۇ. (ئابدۇرېشىت تەييارلانغان دوكلاتنى تۆتۈپ كىرىپ كېلىدۇ)

ئابدۇكېرىم: دوكلاتنى تەييارلاپ بولدۇم. مانا ھېلىقى يېرىنى مۇنداق دەپ تۇرۇپتىم. (بىر ۋاراقنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ ئوقۇيدۇ) كوپېراتىپىمىزنىڭ مۇنداق مول ـ ھوسۇلغا ئىگە بولۇشى ئۇنىڭ كوللېكتىپ ئەمگەك قىلىشى بىلەن يېڭىچە دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى قوللىنىشتىن بولدى. (يەنە ئىككى ۋاراق ئۆرۈپ) مانا بۇ يېرىنى مۇنداق تۇرۇپتىم، دېھقانلار كوپېراتسىيىنىڭ يەككە ئىگىلىككە قارىغاندا ئەۋزەللىكىنى ئەملىيەتتە كۆرۈپ كوپېراتىپقا كىرىشكە تەلەپ قىلغان ئەرزلىرىنى ناھايىتى نۇرغۇن بېرىۋاتىدۇ، (قەغەزدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ) ئەزالار سانىنىڭ كۆپەيگەنلىكىنمۇ كىرگۈزدۇق.

رەھىم قادىر: پارتىيە ئەزالىرىنىڭ كۆپەيگەنلىكىنمۇ كىرگۈزدىڭلارمۇ؟

ئابدۇرېشىت: ھەئە، ئەتىياز بىزدە پارتىيە ئەزاسى ئۇچ، يېشىلار

ئىنتىپاقى ئەزاسى تۆت ئىدى. مانا ئەمدى پارتىيە ئەزاسى توققۇز، ياشلار ئىتتىپاق ئەزاسى ئون‌بەشكە يەتتى دېدىمغۇ.

رېھىم قادىر: كەمبەغەل دېھقانلار كوپېراتىپقا كىرگۈزۈش خىزمىتى گە ئېتىبار بېرىشىمىزنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقىنى كىرگۈزدىڭلارمۇ؟

ئابدۇرېشىت: ھەئە، كەمچىلىكلەرنى كۆرسەتكەن يەرگە كىرگۈزدۇق.

رېھىم قادىر: ئەمدى خېلى تولۇقلىنىپتۇ. (ئابدۇرېشىتقا قاراپ قويۇپ) ئۇتۇقلارنى كۆرۈپ، بەزى كىشىلەرنىڭ كۆزى رەڭلەش پەيدا بولۇپ قالدى دېگەننىمۇ كىرگۈزۈپ قويساق ئابدۇرېشىتكا؟

ئابدۇرېشىت: بىزدە مۇنداق ئەھۋاللار يوققۇ.

رېھىم قادىر: بار.

ئابدۇرېشىت: تاڭ، مەن مۇنداق ئادەمنى سەزمىدىم.

رېھىم قادىر: مەن ئۇنى ئۆزىڭىزنىڭ ئەمەلىيەتتىدىنلا سېزىۋاتىمەن.

ئابدۇرېشىت: مەن كۆرەڭلەپ ھېچكىم بىلەن بىر نەرسە دېيىشمىدىمغۇ؟

رېھىم قادىر: گەپ ئۇنىڭدىلا ئەمەس، ئۆزىڭىز كەمبەغەل دېھقاندىن چىققان تۇرۇپ، ئاۋۇ كۈنى ئىككى كەمبەغەل دېھقانىنىڭ كوپېراتىپقا كىرىش ئۇچۇن ئېلىپ كەلگەن ئەرزىنى ئالماپسىز، يەنە بۇگۈن ھاشىمكامنىڭ ئەرزىنى نېمىشقا ئالمىدىڭىز؟

ئابدۇرېشىت: مەن بۇ ئادەمنى ئازراق چۆچۈسۇن دېگەنىدىم.

ئابدۇكېرىم: دادام ئەتىيازدىن بېرى چۆچۈپ، ھەممە ئاچچىقى چىقىپ بولدى، ئابدۇرېشىتكا.

رېھىم قادىر: ئۇ چۈشىنىپ ئالدىڭىزغا كەلسە يەنە چۆچۈتمەن دەپ كۆرەڭلىسىڭىز، ئۇنى قارىمايغا ئايلاندۇرۇپ قويىسىز.

ئابدۇرېشت: ئوغرا، بۇ بىزدىن ئۆتكەن كەپچىلىككەن.
رېھىم قادىر: كەپچىلىكنى ئىقرار قىلىش ياخشى، ئەما ئۇنى ئەمەلدە تۈزىتىش كېرەك.
ئابدۇكېرىم: ئىمىنكام ئۇ كۈنكى تەنتىدىتىن كېيىن شەخسىي غەرىزى ئۈچۈنلا جېدەل قىلىدىغان ئىشلىرىدىن قالدى. بۇ ئادەمنىڭ شۇ ئەپەلىيىتىدىن ھەممىمىز ئۇلاقە ئالساق بولىدۇ - دە.
ئابدۇرېشت: مەن باشلامچى بولغانلىقىم ئۈچۈنلا بۇ ئۇتۇقلار قولغا كەلدى دەپ چۈشىنىپتىمەن. كەپچىلىكىمنى تەنقىد قىلىمەن، (مەكتەپ تەرەپتىن ئابدۇرېشتنى چاقىرغان ئاۋاز كېلىدۇ.) مېھمانلار ئۈچۈن ھازىرلانغان جايىنى كۆرۈپ كېلەيلى. (ئابدۇكېرىمگە قاراپ) يولارغا چاپلايدىغان شوئارلار بار ئىدى، ئابدۇكېرىم سەن شۇنىڭغا يارەملىشىپ بەرگىنە!
ئابدۇكېرىم: بولىدۇ. (رېھىم قادىر بىلەن ئابدۇرېشت كېتىدۇ، خەيرىنىسا خەت يېزىلغان شوئارلارنى كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)
خەيرىنىسا: ئابدۇرېشتكامنى كۆردىڭىزمۇ؟
ئابدۇكېرىم: نېمە قىلىسىز؟
خەيرىنىسا: شوئارلانى قەيەرگە چاپلايمىزكىن؟
ئابدۇكېرىم: ئەكېلىڭ، مەن سىزگە يارەملىشىدىغان بولدۇم، بۇنى يول بويىغا چاپلايدىكەنمىز.
(شوئارلارنى قولىغا ئېلىپ ئۇنلۇك ئوقۇيدۇ) ئىشلەپچىقىرىشتا نەمۇنچىلاردىن ئۇلگە ئالايلى!... (خەيرىنىساغا قاراپ) كوپېراتىپنىڭ ئىشچان قىزلىدىن ئۇلگە ئېلىشقا چاقىرىپتۇ - دە.
خەيرىنىسا: پۇتۇن نەمۇنچىلاردىن دېگەن گەپتۇ؟
ئابدۇكېرىم: بولۇپمۇ بىزگە ئەڭ يېقىن تۇرغان نەمۇنچى قىزنىڭ

ئۇلگىسى (كۆزىنى يېرىم يۇمۇپ) كۆڭلىمىزدە ئۆچمەس بولۇپ يالتىرايدۇ.

خەيرىنسا: (كۈلۈپ) شۇنىڭ ئۈچۈن كۆزىڭىزنى يۇمۇۋاپتىكەنسىز دە.

ئابدۇكېرىم: خەيرىنسا، زامان بىزگە كۈلۈپ قاراۋاتىدۇ. ئەمدى ئاتا - ئانىلار بىلەن، سىلەر بىلەن بىللە بەختىيەلدا تېخىمۇ چوڭ غۇلاچ تاشلاپ ئىشقا چۈشىمەن، (يىراقتىن دېھقانلارنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ)

يېزىمىز ئاۋات بولدى
كۆڭلىمىزمۇ شات بولدى.
ئىشلە ئىشچى - دېھقانلار،
ئەجەب ئوبدان زامان بولدى.

خەيرىنسا: بىز ئەجەب ناخشىغا ئامراق خەقتە، سىز ناخشىنى ياخشى كۆرەمسىز؟

ئابدۇكېرىم: ئەلۋەتتە. ناخشىچىنىمۇ ياخشى كۆرىمەن. سىزچۇ؟

خەيرىنسا: مەنمۇ ئامراق. شۇنىڭدەك راۋابنىمۇ ياخشى كۆرىمەن. سازنى ئاڭلىسام ئاڭلىغۇم كېلىدۇ.

ئابدۇكېرىم: شۇنىڭ ئۈچۈن باھاردا نىيازنىڭ راۋابىنى ئاڭلاپ تەسىرلىنىپ كېتىپتىكەنسىز - دە؟

خەيرىنسا: نېمە دېگىنىڭىز ئۇ؟ ئۇ بېزەكنى كۆرىدىغان كۆزۈم يوق.

ئابدۇكېرىم: ئەمسە، ئەجەب چىرايىغا قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىپتىكەنسىزغۇ؟

خەيرىنسا: ئۇ مەسنى زاڭلىق قىلىپ ئويناپمىز دەپ تۇخان مېنى تۇتۇۋالغانىدى.

ئابدۇكېرىم: كۆڭلىڭىزدىكىنى يوشۇرۇۋاتىسىز - دە، خەيرىنسا.

خەيرىنسا: ئادەمنىڭ چىشىغا تەگمەڭلا، گۆمانخور كەنسىز.
(ماي تارتىپ، لوزۇنكىغا قارىۋالىدۇ.)
ئابدۇكېرىم: (خەيرىنسانىڭ مۇرىسىنى تۆتۈپ) ئالا كۆچۈكلەر كېلىپ قالدىمۇ نېمە؟ ماڭا قارىغا؟ (تۇخان سېۋەتتە ئۇزۇم، قولتۇقىدا قوغۇن كۆتۈرۈپ كىرىدۇ)
تۇخان: ھۇيت ـ ھۇيت، ما ئىككىسىنى.
خەيرىنسا: (تۇخانغا قاراپ) نىياز دېگەن ھاراقكەشنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ. ئۇ گەپنى قويۇڭ دېسەم ئۇنىماي، مانا ئەمدى گەپكە قېلىۋاتىدۇ كىشى.
تۇخان: گەپكە قالغۇدەك نېمە ئىش بوپتىكەن. (ئابدۇكېرىمگە) ئۇ قاپاقباشنى كولدۇرلاتقان مەن. شۇنىمۇ گەپ دەپ كۆتۈرۈپ يۈرەمسىز!؟
ئابدۇكېرىم: ھېچ گەپ يوق، چېقىشۋاتىمەن.
تۇخان: بىكار گەپنى قويۇپ ئۇزۇمگە ئېغىز تېگىشىلە.
(خەيرىنسانىغا بىر ساپ ئۇزۇمنى تۇتقۇزۇپ قويىدۇ)
ئابدۇكېرىم: (ئۇزۇمدىن ئىككى تال ئۇزۇپ بىرىنى ئاغزىغا سېلىپ، بىرىنى قولىدا تۇتۇپ) ئەجەب سۈزۈك ناۋاتتەك ئۇزۇم-كىنا خەيرىنسا؟ (خەيرىنسا كۈلۈمسىرەيدۇ)
تۇخان:
ئاق ئالما قىزارغاندەك،
قىزىل يۈزلۈكسم يارىم.
ناۋات بىلەن يۇغارغاندەك،
شېرىن سۆزلۈكسم يارىم ـــ دېمەمسىز؟
خەيرىنسا: ۋىيەي، شېتىلە.
تۇخان: شېتىلە بىلەن پېتىلە، سىلەرنىڭ تويۇڭلارنىمۇ بۇگۈن-كى مول ـ ھوسۇل ئىلىش تويىغا قوشۇپ قىلىۋتىمەكتۇ ئىش پۈتەتتى.
ئابدۇكېرىم: شۇنى دېگىنە تۇخان.

خەيرىنسا: ۋىيەي تەخى ...
تۇخان: كۆزلۈك ھوسۇلدىن كېيىن دېيىشتىكلار، ئۇنىمۇ ئېلىپ بولدۇق.
خەيرىنسا: مەن شەھەرگە نەمۇنچىلار مەجلىسگە بارىمەن.
ئابدۇكېرىم: ئۇنىڭدىن كېيىن كۆزگى بۇغداينى تېرىپ بولايلى دەيدىكەنسىز - دە.
تۇخان:
بىزنىك ئۆيلەر چەينەكتە،
چاي قاينايدۇ چەينەكتە.
قاچانغىچە يۈرىسلە،
كاككۇك بىلەن زەينەپلە ... كاككۇك! (پىر-قىراپ چىقىپ كېتىدۇ. ئابدۇكېرىم. خەيرىنسا كۈلۈشىدۇ)
ئابدۇكېرىم: بۇ ئاجايىپ قىزىق چوكان - دە.
خەيرىنسا: ۋاي بۇنىك قىزىقچىلىقىنى كۆرمىدىڭىز تەخى. ئېتىز-غا ئىشقا چىققاندا ھەممىسنى كۈلدۈرۈپ ئۇچەيلىرى-نى ئۈزۈۋېتىدۇ. تۇيتۇز كىشىكەن ئاق كۆڭۈل ئۆزى، مەن بۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىمەن.
ئابدۇكېرىم: بىزنىچۇ؟
خەيرىنسا: ھەممىلارنى، پۈتۈن كوپىراتىپ ئەزالىرىنى.
ئابدۇكېرىم: مېنىچۇ؟
خەيرىنسا: دىدىمغۇ، دېمەيمەن. (يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىدۇ. ئابدۇكېرىم ئارقىسىدىن قوغلايدۇ، ھاشىم بىلەن تۇنسا-خان كىرىپ قالىدۇ)
ھاشىم: ھە، يانا قارا ئۆزى، مۇنداق دېگىن.
تۇنسا: ھازىر پاشلار سىلە بىلەن بىزنى ئاۋارە قىلمايلا ئۆز ئىشلىرىنى ئۆزلىرى قىلىشىدىغان بولۇپ قالدى. ھەم-مىنى ئۆزۈم بىلىمەن دەپ قاملاشمىغان ئىشلارنى قە-

لىپ يۈرەتتىلە.

هاشىم: بولدى، ئۇنى قويۇڭلار. ئابدۇكېرىمنىڭ ئىشلىرىغا ئەمدى چۈشمىۋاتىمەن. ئۆزى.

تۇنسا: كېلىن بولغاندىمۇ قانداق كېلىن. ئەقلى ـ هوشى بار. يۈرت ئىچىدە ئابرويى چوڭ.

هاشىم: بۇ يىل ئاپەتكە ئۇچراپ، ئالغان هوسۇلىمىز هېچنېمگە يارىماي قالدى، بولمىسا چوڭ توي قىلىپ بېرەتتىم ـ دە.

تۇنسا: ئۇلار توي چىقىملىرىنى ئۆزلىرىلا ئەييارلىشىدۇ. بىز يۈرت قاتارى مېهمان بولۇپ بېرىمىز. كوپېراتىپ ئەزالىرى يارەملىشىدۇ، ئاجايىپ ياخشى يېگى توي بولىدۇ دېسىلە.

هاشىم: يېگى زامانىنىڭ ياشلىرى شۇنداق ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ. بۇمۇ ئوبدان گەپ.

تۇنسا: مانا مېنىڭ ئوغلۇم شۇنداق ئوبدان كادىر بولدى.

هاشىم: بۇ گەپچە ئابدۇكېرىم سېنىڭلا ئوغلۇڭمۇ ـ دە؟

تۇنسا: ئەمسە، سېنىڭ بالاڭ ئۇنداق، سېنىڭ بالاڭ مۇنداق دەيتتىلىغۇ؟

هاشىم: ئۇنداق دېگەن بىلەن ئىچىمدە كۆيىمەن ـ دە.

(سادىق بىلەن ئىمىن گېلەملەرنى كۆتۈرۈپ كىرىپ ئۈستەل ئۈستىگە قويىدۇ. ئابدۇرېشىت قەغەز تۇتقان هالدا خەيرىنىسا مەيدىسىگە لېنتىلىق تاۋار گۈل قالىدىغان هالدا كىرىدۇ. رېهىم قادىر بىرگە ئارقىدىن كىرىدۇ)

رېهىم قادىر: (هاشىم بىلەن تۇنسىغا) مانا مەجلىسكە هەممىدىن بۇرۇن سىلەر كەلدىڭلەر، ناهايىتى ياخشى، مانا هاشىمكام كوپېراتىپنىڭ ئەزاسى بولۇشقا لايىق بولۇپ قالدى.

ئابدۇرېشت: (هاشىم بىلەن تۇنسانغا) يەنە بىر خۇش خەۋەر: پۇـ تۇن كوپىراتسپ ئەزالىرى سىلەرنىڭ كوپىراتىپقا كـ رىشكىلارنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشتى.

ئىمىن خەيرىنسا: قارشى ئالىمىز، قوبۇل قىلىمىز! (سادىق چاۋاك چالىدۇ)

هاشىم: (جانلىنىپ) بىزنى ئۆز قاتارىڭلارغا قوشقىنىڭلار ئۈـ چۈن قايسى تىلىم بىلەن رەھمەت ئېيتىشىمنى ئۆزىمۇ بىلمەيمۇ تۇرىمەن. بۇرۇن ھەرخىل ئەندىشە بىلـەن كاڭلىق قىلدىم. كـوپىراتىپنىڭ قـەدىر ـ قىممىتىنـى ئەمدى چۈشەندىم.

تۇنسا: بىر ـ بىرىمىزگە يار ـ يۆلەك بولۇپ ئۆملىشىپ ئىشلەشـ كە يېتىشتۇرگەن پارتىيىمىزگە رەھمەت.

تۇخان: (تۆت دەستە گۈل كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈپ كىرىدۇ) ئابدۇرېـ شىتكا! رايونىمىڭ سەنئەتچىلىرى كەلدى. يەنە ما تە ـ رەپتىن ھەمكارلىق كوپىراتىپلىرىنىڭ ۋەكىللىرى، يەنە باشقا مېھمانلار كېلىۋاتىدۇ.

ئابدۇرېشت: شەھەردىن چىقىدىغان ۋەكىللەرگە گۈلنى ئابدۇكېرىم بىلەن خەيرىنسا تەقدىم قىلسۇن.

رېھىم قادىر: بولىدۇ، ئىككىسىنى هاشىمكام بىلەن تۇنسا ئاچام تەقدىم قىلسۇن. (تۆتىگە گۈل دەستىنى تۇتقۇزۇپ قويىدۇ. سىرتتا ئۇيغۇرچە چالغۇ بىلەن سەنەم ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ)

تۇخان: ئۇھ! مانا توي. (ئۇسسۇل ئويناپ كېتىدۇ. رايون سەنـ ئەتچىلىرى ۋە بىر نەچچە خەنزۇ ـ ئۇيغۇر كادىرلار كىرىدۇ. قەشقەر ـ ئاتۇش سەنەملىرى ئېيتىلىدۇ)

ئىشلەيمىز ياخشى
ئويناىمىز ياخشى.

هەممىز بىردەك
چامدايمىز ياخشى.
ئېتىز قوينىدا.
ئەمگەك قاينىدى.
ئېلىمىز ئازاد،
خۇشال ياشايمىز.
كېلىكلار دوستلار،
تويلار ياسايمىز.

(ناخشىغا هەمە قوشۇلىدۇ. قىزىقچىلىقتا هاشىم، تۇ-
نسا ۋە باشقىلار ئۇسسۇل ئويناپ كېتىشىدۇ. فوتو ئا-
پاراتچى رەسىمگە ئالىدۇ، يېراقتىن ماشىنا، ناغرا، سۇ-
نايى ئاۋازلىرى ئاڭلىنىدۇ)

ئابدۇرېشىت: مانا شەھەردىن مېھمانلارمۇ چىقتى (هەممىسى قىزغىن كەيپىياتتا قارشى ئېلىش ئۇچۇن يولغا قارايدۇ. پەر-
دە چۇشىدۇ)

ئۇچراشقاندا

(بىر پەردە ئىككى كۆرۈنۈشلۈك دراما)

بۇ دراما‌دىكى ۋەقەلىكنى 1940 - يىلى لۇتپۇللا مۇتەللىپ ماڭا سۆزلەپ بېرىپ، «سەن دراما قىلىپ يازساڭ» دېگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ ۋەقەنى 1941 - يىلى ئىككى پەردە، تۆت كۆرۈنۈشلۈك دراما قىلىپ يازغانىدىم. ئەپسۇسكى مۇشۇ پەردىدىن باشقىسى قولىيازما هالىتىدە ساقلاپ يۈرگەن ئۇچ - تۆتپارچە ئەسەرلىرىم قاتارىدا، مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدا يوقىلىپ كەتتى، ساقلىنىپ قالغان مۇشۇ قىسمىنى تارىخىي خاتىرە ئۇچۇن نەشرگە بەردىم.

ئاپتور

قاتناشقۇچىلار

پەيجاڭ: ياپون ئارمىيەسىنىڭ پەيجاڭى
يىڭجاڭ: ياپون ئارمىيەسىنىڭ يىڭجاڭى
ۋاڭ بىن: جۇڭگونىڭ مەلۇم پارتىزانلار دۇيىنىڭ دۇيجاڭى
خانىم: پەيجاڭنىڭ خوتۇنى
بەنجاڭ باشلىق بىر نەچچە ياپون ئەسكەرلىرى

بىرىنچى پەردە

1 - كۆرۈنۈش

ياپون ئەسكەرلىرى ئورۇنلاشقان مەلۇم كىچىك پوزىتسىيە ئاكوپ ئىچىدە ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ پەيجاڭى قىزىق سۆزلەۋاتىدۇ، بىر نەچچە ئەسكەر ئۇنىڭ سۆزىنى بېرىلىپ ئاڭلاۋاتىدۇ، يېراقتا «ئا» يېزىسى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

پەيجالك: مەن دوختۇرنىڭ بالىسى، ئانام ئۆلۈپ كەتكەن، دادام قاماقتا.

بەنجالك: نېمە سەۋەبتىن؟

پەيجالك: ھەي، نېمىسىنى سورايسەن؟

بەنجالك: سۆزلەپ بېرىڭا، ئاڭلاپ قالايلى.

پەيجالك: مەن توكيوددكى ۋاقتىمدا دادامنى جەنۇبىي ئۇرۇش سېپىگە دوختۇر قىلىپ ئېلىپ كەتكەندى، ئۆتكەن يىل دادام ئىشلەۋاتقان يەرگە خەنزۇلارنىڭ بىر توپ ئۇششاق بالىلىرىنى ئاپارغانىكەن.

بەنجالك: ئۇلارنى نېمە قىلىدىكەن؟

پەيجالك: بىزنىڭ يارىدار جەڭچىلىرىمىزنى شۇلارنىڭ قېنى بىلەن داۋالاش ئۈچۈن.

بەنجالك: ھە، قان؟ قان دەڭ!

پەيجالك: بىر كۈنى دادامغا شۇ بالىلارنىڭ بارلىق قېنىنى تارتىپ ئېلىپ، بىزنىڭ يارىدارلارغا سېلىشقا بۇيرۇپتۇ، دادام بۇ مەسۇم بالىلارنىڭ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ ئۆلتۈرۈش جىنايىتىگە قولۇم بارمايدۇ، دەپتۇ. بىزنىڭ مۇشۇ يېڭجاڭ شۇ يەردە ئىكەن. ئۇ ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشۈپ، ھەي، قاملاشمىغان رەھىمدىللىكىڭىزنى قويۇڭ. بىزنىڭ پۈتۈن ئاسىياغا خوجايىن بولۇش پىلانىمىزغا قارشى تۇرۇۋاتقان جۇڭگولۇقلارنىڭ تۇخۇمىنى قۇرۇتىمىز، بۇ ئىشنى سىزنىڭ مۇقەددەس بۇرچىڭىز دەپتىكەن، دادام بىز سوقۇشىماق جۇڭگو ئارەبىسى بىلەن سوقۇشىمىز، نېمىشقا كىچىك بالىلارنى يوقتىمىز، ھېنىڭ ۋىجدانىم بۇنى كۆتۈرەيدۇ. يېڭجاڭ دادامغا، ھەي ئەخمەق، بىزگە مۇشۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى قارشى ئوق ئېتىۋاتىدۇ، بىز

لىپ قوي! دەپ خا ... خا ... خا قىلىپ كۈلۈپتۇ.

بەنجالا: باللاردا نېمە گۇناھ؟

1 - ئەسكەر: ئاخىر نېمە بوپتۇ؟

پەيجالا: دادام تىترىشىپ تۇرغان بىچارە باللارنىڭ ھالىنى كۆرۈپ، ئۇ ئىشتىن باش تارتىپتۇ.

2 - ئەسكەر: توغرا ئىش قىپتۇ.

بەنجالا: ئاتىكاچىلىق قىلىپ سۆزنى بۆلمىگىنە!

1 - ئەسكەر: ئاخىرىنى سۆزلەڭە پەيجالا.

پەيجالا: ئاخىر دادامنى، ئۇلۇغ ياپون ھۆكۈمىتىگە سادىق ئەمەس، دەپ ھەربىي سوتقا بېرىپتۇ. ھازىرغىچە خەۋىرى يوق. (مەيۇسلىنىدۇ)

بەنجالا: بۇ قانداق تەرتىپ بولدى، بىزگە باشلىقلار ئاسىيادا ئورتاق گۇناھكەن تەرتىپ ئورنىتىمىز دەيدۇغۇ؟

3 - ئەسكەر: بۇ بىزنىڭ ياپونچە گۇناھكەن تەرتىپ بولسا كېرەك.

پەيجالا: خوتۇنۇم توكيودا يالغۇز قالدى، تۇرەۋىش قۇرغىنىمىز-غا ئۇچ ئايلا بولغانىدى. ئۇنىڭ‌بىلەن كۆرۈشەلەيمەنمۇ، بىلمەيمەن، تىرىك قايتىشىمغا كۆزۈم يەتمەيدۇ.

بەنجالا: بىز قاچانغىچە ئۇرۇشىمىز پەيجالا؟

پەيجالا: ئاسىيا بىر ئائىلە، ياپونىيە شۇ ئائىلىنىڭ باشلىقى بولغۇچە.

2 - ئەسكەر: پەيجالا، خوتۇنىڭىزدىن خەت كېلەمدۇ؟

پەيجالا: خەت كېلىپ تۇراتتى، ئۇنى توكيو كۆزەللىرىنىڭ تىلىسى دېيىشكە بولىدۇ.

1 - ئەسكەر: پەرىزاتقا ئاشىق ئىكەنسىزدە. (ھەممە كۈلىدۇ)

پەيجالا: راست. ئۇنىڭغا ئۆيلەندىم، يەنىلا ئۇنىڭغا ئاشىقمەن، بىردەمۇ خىيالىمدىن كەتمەيدۇ، بۇ ئۇرۇشتىن شۇنداق زېرىكتىمكى، ئىلاج بولسا، ھازىرلا ئۆچۈپ خو-

تۇنۇمنىڭ يېنىغا كەتسەم دەيمەن.

2-ئەسكەر: دوكتور! پەيجاڭ، ئادەم كېلىۋاتىدۇ!

پەيجاڭ: ئۆز ئورۇنلىرىڭلارغا تەييارلىنىڭلار! (ھەممەيلەن ئۆز ئورۇنلىرىغا يوشۇرۇنىدۇ، سەھنىدە جىددىيلىك، سىرتتىن ئەسكى ياپون ئەسكىرى ۋاڭ بىننى باغلاقلىق ھالدا ھەيدەپ كىرىدۇ)

پەيجاڭ: (جىددىي ھالدا) توختاڭلار، نېمە ئادەم بۇ؟!

ئەسكەر: پارتىزان، تۇتۇۋالدۇق.

پەيجاڭ: نەدىن؟

ئا ئەسكەر: قارىياغاچلىق ئىچىدىن.

ب ئەسكەر: ئېرىق ئىچىدە تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتۇق، تۇيۇقسىزلا يېنىمىزغا كېلىپ قالدى.

پەيجاڭ: ھەرقايسىڭ پىشانەڭگە نوقۇمىغچە بېشىڭنى يەردىن كۆتۈرۈشمەيدىغان نېمىلەرسەن.

يەنجاڭ: ھازىر دىققەت قىلمىساڭ، بۇ پارتىزانلار قاچىدىكى تاماقنىڭ ئارىسىدىنمۇ چىقىدۇ.

ئا ئەسكەر: ئۇچ ئادەممىزنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. تەستە قولغا چۈشتى.

پەيجاڭ: نېمىشقا بۇ يەرگە ئەكەلدىڭلار؟

ب ئەسكەر: بۇنى نەگە ئاپىرىشنى بىلمەي، سىزدىن سوراشقا كەلدۇق.

پەيجاڭ: ھەي نان قېپىلار، بۇنى ئالدىنقى پوزىتسىيىگە ئەكەلگىنىڭلار نېمىسى، ئىشتاپقا ئېلىپ بېرىشمامسەن؟

ب ئەسكەر: (تىك تۇرۇپ چاس بېرىدۇ) خوپ، پەيجاڭ، ئىشتاپقا ئېلىپ بارىمىز.

پەيجاڭ: (ۋاڭ بىننغا) ئېتىڭ نېمە؟

ۋاڭ بىن: ۋاڭ بىن!

پەيجاڭ: نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەمسەن؟

ۋالۋ بىن: ئاددىي بىر دېھقان.

پەيجالۋ: بۇ يەرگە نېمە ئىش قىلغىلى كەلگەن؟

ۋالۋ بىن: كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسىز، بۇلار باغلاپ ھەيدەپ كەلدى، ئۆز ئىختىيارىم بىلەن كەلگىنىم يوق.

پەيجالۋ: بۇ يەرگە ئەمەس، قارىياغاچلىققا دەيمەن، ئۇ يەرنىڭ ياپون ئەسكەرلىرىنىڭ ئالدىنقى سېپى، چەكلەنگەن يەر ئىكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟

ۋالۋ بىن: قورساق ئاچ، ياۋا سەي ئىزدەپ كېلىپ قاپتىمەن.

ئا ئەسكەر: يالغان، قولىدا تاپانچىسى بار ئىدى.

پەيجالۋ: ياۋا سەينى تاپانچا بىلەن ئېتىپ تۇتامسەن، ھا... ھا...ھا. قېنى تاپانچىسى؟

ب ئەسكەر: بىردەمدىلا يوقىتىۋەتتى.

پەيجالۋ: قورالنى نەگە تاشلىدىڭ؟

ۋالۋ بىن: ھەندە نەدە قورال بولسۇن، قولۇمدا ئوتىغۇچ بار ئىدى. ئۇنى بۇلار تارتىۋېلىشتى.

پەيجالۋ: ياپونىيىنىڭ ئوچ ئەسكىرىنى شۇ ئوتىغۇچ بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردىڭمۇ؟

ۋالۋ بىن: مەن ئاتمىدىم، ئەسكەرلىرىڭلار ئۆزلىرى ئېتىشىپ كېتىشتى. ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى ئاتتى.

ئا ئەسكەر: يالغان، بۇ ئادەمنى قايمۇقتۇرىدىغان رازۋېدچىك بولسا كېرەك.

پەيجالۋ: بولدى، شىتابقا ئېلىپ بېرىڭلار. (ۋالۋ بىننى ئىككى ئەسكەر ھەيدەپ چىقىپ كېتىدۇ، پەردە چۈشىدۇ)

2 - كۆرۈنۈش

ۋاقىت كەچ كىرىش ئالدىدا. ياپونىيە ئىشغالىيىتىدىكى «ئا» يېزا بۇرۇن بىر فېئودالنىڭ قورۇسى بولۇپ، ھازىر ياپون ئارمىيىسى مەلۇم يېڭىنىڭ ۋاقىتلىق شتابى. قورۇنىڭ ئوڭ چەت

بۇرجەك ئۆي دېرىزىسىدىن چىراغ يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئىشك بېشىغا «كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى» دەپ يېزىلغان تاختا ئېسىقلىق. يىگىتلەر مەست هالەتتىكى كۈلكىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. دەرۋازا يېنىدىكى خەۋەرلىشىش بۆلۈمى ئالدىدا ئۇستەل، ئورۇندۇقلار قويۇلغان هالدا پەردە ئېچىلىدۇ.

يىگىتلەر: (چىرايلىق بىر خانىمنىڭ قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ئۆيدىن چىقىدۇ) مەن سىزگە ناهايىتى قىزىقىپ قالدىم، سىز باشقىلاردەك ئەمەس، ياخشى تەربىيىلەنگەن ئائىلىدىن بولۇشىڭىز كېرەك.

خانىم: شۇنداق ئىدى، هازىر ئۇنداق بولماي قالدى.

يىگىتلەر: نېمە، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟

خانىم: كېيىنكى ئەهۋالىم باشقىچە بولۇپ قالدى.

يىگىتلەر: ئۇقمايۋاتامسىز؟ مەن سىزنىڭ ئائىلىڭىزنى دەۋاتىمەن. نەسلىڭىز ياخشىدەك كۆرۈنىدۇ دېمەكچىمەن.

خانىم: نومۇسلۇق ئائىلىدىن ئىدىم، ۋەيرانچىلىققا ئۇچراپ مۇشۇ هالغا قالدىم.

يىگىتلەر: هە، هە، پۇلدا كېرەك يوق، شەهەرنى ئالغاندا نەزىنى ئالتۇنغا، پۇلغا، تاۋارغا كۆمۈۋېتىمەن.
پەقەت سىز مېنىڭلا پېشىمنى چىڭ تۇتسىڭىز بەختىڭىز ئېچىلىدۇ. چىرايلىقىم. (خانىمنىڭ ئېڭىكىنى تۇتۇپ ئەركىلىتىدۇ، خانىم يىگىتنىڭ قولىنى ئىتتىرىۋېتىدۇ)

خانىم: بەختىڭ دېگەنىنىڭ مۇشۇنداق كۆزى قارىغۇ بولامدۇ؟

يىگىتلەر: قوپاللىق قىلماڭ، سۆزلىرىڭىز قىزىقكەن، سۆيۈملۈك خانىم. ئەگەر يۆتكىلىش بولۇپ قالسا مەن بىلەن بىرگە كېتەمسىز؟

خانىم: سىز بىلەن؟

يىگىتلەر: بىلەمسىز، ياپون هەربىيلىرى هەممىنى هەل قىلىدۇ. شەهەرنى ئالغاندىن كېيىن جۇڭگولۇقلارنىڭ ئېسىل قىزلىرىنى سىزگە مالاي قىلىپ بېرىمەن، خوجايىن

بولسىز، سىزنى تەبرىكلەيمەن خانىم!

خانىم: چۇشكۈنلۈكىمنى تەبرىكلەۋاتامسىز؟

يىگىت: ھە، ھە، ياق - ياق، پات - يېقىندا خوجايىن بولىدىغانلىقىڭىزنى دەۋاتىمەن.

خانىم: توكيودىن بىزنى ئېلىپ چىققاندا: «بەخت سىلەرنى كۈتۈپ تۇرىدۇ» دېگەنىدى، بۇنداق خورلۇق قىسمىتىنىڭ كۈتۈپ تۇرغىنىنى كىم بىلىپتۇ دەيسىز يىگىت.

يىگىت: ھا، ھا، ھا ... (كۈلۈپ) گۈلنىڭ تىكىنى بار ئەمەسمۇ خانىم.

خانىم: مەيلىمچە بولسا بۇنداق گۈلنى ئۆمرۈم بويى قىسمىغان بولاتتىم.

يىگىت: شەھەرنى ئالغاندا، جۇڭگولۇقلارنىڭ ئېسىل قىزلىرىنى سىزگە يىغىپ بېرىمەن، سىز ياپون ئەسكەرلىرى ئۈچۈن مانا مۇشۇنداق كۆكۈل ئېچىش ئۈيلىرىنى ئېچىڭ، بۇنىڭغا مەن كېپىللىك قىلىمەن. ئۇ چاغدا پۇل دېگەن سۆزدەك ئېقىپ كىرىدۇ دەڭا.

خانىم: ھىممىتىڭىز شۇمىدى، پاسكىنىچىلىققا بىراقلا چۆكتۈرۈۋەتمەكچىمۇ؟

يىگىت: ياق، ئۇنداق ئەمەس، پۇل كۆپ چۇشىدىغان ئورۇن. بەلكىم ئۇ چاغدا مېنى ئۇنتۇپ قالامسىزكىن. ھا... ھا...ھا... خۇلقىڭىز مېنى مەھلىيا قىلمۇالدى، خانىم.

خانىم: يىگىت ئەپەندى، مەن ئۇۋۇسىدىن تۇتۇۋېلىنغان قۇش، قاناتلىرىم قايرىلغان، ئۆز ھەسرىتىم ئۆزۈمگە يېتىپ ئاشىدۇ.

يىگىت: ھە، راستلا، بايا سىز ئۆز ئېرىڭىزنىڭ بارلىقىنى دېمۇدىڭىز. ئىسمىنى نېمە دېدىڭىز؟

خانىم: ئۇنى ھەربىي سەپتە پەيجاڭ دەيدىكەن.

يىگىت: پەيجاڭ توكيولۇقمۇ؟

خانم: هەئە، دادىسى جەنۇبىي فرونتتا دوختۇر ئىدى.

يىگجاك: ھىم، مۇنداق دەك. ئەھۋالىغا قارىغاندا ئۇنى خېلى ياخشى كۆرسىڭىز كېرەك.

خانم: پۈتۈن قەلبىم بىلەن ياخشى كۆرىمەن.

يىگجاك: سېغىنىدىڭىزمۇ؟

خانم: مىڭ مەرتىۋە سېغىندىم.

يىگجاك: (زورلاپ كۈلۈپ) بولىدۇ، ئەمسە مەن سىزنى جەنۇبىي فرونتقا يۆتكەپ قويايى.

خانم: (خۇشاللىنىپ) شۇنداق قىلسىڭىز بۇ ھەقىقىي غەمخورلۇقىڭىز بولاتتى.

يىگجاك: ئۇنداق بولسا تەييارلىنىپ تۇرۇڭ، مەن ھازىر پوزىتسىيىلەرنى تەكشۈرۈپ كېلىمەن، ئاندىن سىزنى يولغا سېلىپ قويايى.

خانم: بولىدۇ، يىگجاك ئەپەندىم. (يىگجاك كېتىدۇ، خانىم چىققاچ ئۆيىگە كىرىدۇ. سەھنىدە بىرئاز جىملىق ھۆكۈم سۈرىدۇ. پەيجاك ئىككى ئەسكەر بىلەن ۋاك بىنى ھەيدەپ سەھنىگە كىرىدۇ)

پەيجاك: (باشقىلارغا) توختاڭلار، (ئەتراپقا سەپسالىدۇ) دىجورنى كىم؟ دىجورنى دەيمەن!

دىجورنى: (يوگۇرۈپ كىرىپ پەيجاڭغا چاس بېرىپ) دوكلات! پەيجاك، مەن دىجورنى.

پەيجاك: يىگجاك قېنى؟

دىجورنى: پوزىتسىيىلەرنى كۆزدىن كەچۈرگىلى كەتتى. (كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈنمىكىن دېرىزىسىدىن ئادەم كۆلەڭگۈسى كۆرۈنىدۇ)

پەيجاك: ئاۋۇ ئۆيدە كىم بار؟

دىجورنى: ھۆرمەتلىك پەيجاك (ھىجىيىپ كۈلۈپ) يېگىدىن كەلگەن سەتەڭلەر بار.

پەيجالە: سەتەڭلەر؟

دەجوونى: ئىنچىدە بىرى تولىمۇ چىرايلىق ئىكەن، ياپون ئو- فىتسېرلىرىنىڭ كوڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن ئېلىپ كەپتۇ.

پەيجالە: ئېلىپ چىق، كۆرۈپ باقاي، مېنىڭ خوتۇنۇمدىنمۇ چىرايلىقمىكەن. (ئەسكەر چاس بېرىپ كۆكۈل ئېچىش ئۈيىگە كىرىپ كېتىدۇ)

پەيجالە: (ۋاڭ بىنغا قاراپ) ئۇقتۇڭمۇ! ياپون ھەربىي باشلىق- لىرى بىزگە ھەر جەھەتتىن كەڭ ئىمكان يارىتىپ بېرىدۇ. مانا، سىلەرنىڭ بۇ «ئالۋاستى ئۇۋۇنسى» دەڭ جاڭگاللىرىڭلارغا نازىنىنلارنىڭ قەدىمى تەگدى. ھا...ھا...ھا...

ۋاڭ بەن: شۇنداق، پاك يېرىمىزگە ئېبلىسلارنىڭ پاسكىنا ئاياغ ئىزلىرى چۈشۈۋاتىدۇ.

پەيجالە: ھەي، خېلى يۇرىكىڭ بار نېمىكەنسەن، زادى بىزگە نېمىشقا شۇنچە قارشى تۇرىسىلەر؟

ۋاڭ بەن: مۇقەددەس زېمىنىمىزنىڭ پاكلىقى، قەدرى- قىممىتىنى ساقلاش ئۈچۈن.

پەيجالە: ياپونلار سىلەرگە مەدەنىيەت ئېلىپ كېلىدۇ.

ۋاڭ بەن: ئەگەر مەدەنىيەت ئوت قويۇش، قان تۆكۈش، كويزا- كىشەن بولسا، ئۇ مەدەنىيەت ئەسەس، يىرتقۇچلۇق، ۋەيرانچىلىق بولۇشى كېرەك.

پەيجالە: بىرلا تەرەپكە قارىما، ئەتراپلىق قارا.

ۋاڭ بەن: راست، يېڭىلىق خېلى كۆپ، ئۇ بولسىمۇ «پاھىشخا- نىلار، بۇلاڭ - تالاڭلار، ئاددىي پۇقرالارنى خالىغانچە ئۆلتۈرۈش، خورلاشلار، فاشىستلىق ...»

پەيجالە: (ۋاڭ بەنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ) توختا! سەن كومىمۇنىست ستمۇ نېمە؟

ژالۀ بەن: مەن ئاددىيلا پۇقرا. (دىجورنى كىرىدۇ)

دىجورنى: مۆھتەرەم پەيجاڭ! خانىم جەنۇبىي فورنىتقا كېتىشكە تەييارلىنىۋېتىپتۇ. ھازىر چىقىدۇ.

پەيجاڭ: ھىم... جەنۇبقا؟ سەن مانىڭغا قاراپ تۇر. (ژالۀ بەننى كۆرسىتىدۇ، خانىم ئۆيدىن چىقىدۇ. پەيجاڭ ھەيران بولغان ھالدا تۇرۇپ قالىدۇ. خانىمۇ ھەيرانلىقتا ئۆز خۇددىنى يوقتىپ، بوپسى قولىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ)

خانىم: قەدىرلىكىم! (ئۆزىنى پەيجاڭغا ئاتىدۇ، پەيجاڭ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ئىككىلىنىدۇ، بىردەم تۇرۇۋېلىپ، ئاخىر خانىمنى نېرىغا ئىتتىرىۋېتىدۇ، خانىم سەنتۈرۈلۈپ يىقىلىدۇ ۋە يۈزىنى تۇتۇۋېلىپ يىغا ئارىلاش سۆزلەيدۇ)

خانىم: مەن زورلاندىم، مېنى خورلىدى ... مەن ئىلاجسىز مەن، مەن سىزنى...

پەيجاڭ: (خانىمنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ) سۆزلىمە، ۋىجدانسىز! (تاپانچىسىنى يالىڭاچلاپ) مانا بولغان ساداقىتىڭ شۇمىدى؟! مېنىڭ باشقا ئازابلىرىم ئازمىدى؟ لەنىتى؟ (خانىمنى ئاتىدۇ. خانىم ئۆلىدۇ. سەھنىدە تۇرغانلار قالايمىقانلىشىدۇ)

دىجورنى: بۇ قانداق ئىش پەيجاڭ؟

پەيجاڭ: جىم تۇرۇڭلار!.... بۇ مېنىڭ ئايالىم ئىدى. بۇ مېنىڭ سەممىي ئەقىدەمگە خىيانەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، مۇشۇ جاۋاب قايتۇرۇلدى. (باشقىلار ئۆزئارا ھەيران بولۇش، ئېچىنىش ۋە قورقۇش قىياپىتىدە بىر - بىرىگە قارىشىدۇ)

ژالۀ بەن: پەيجاڭ، خوتۇنىڭىز ببگۇناھ ئۆلدى، گۇناھ بۇنى مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈشكە مەجبۇر قىلغۇچىلاردا ئىدى. بۇنى ئويلانمىدىڭىز.

دىجورنى: راست دەيدۇ، خوتۇنىڭىز بۇ يەردە باشتىن - ئاخىر قارشىلىشىپ، ئۆزىنى ساقلاپ كەلگەنىدى. كۇن بويى يىغلايتتى.

پەيجاك: سۆزلىمە! باشتا نېمىشقا دېمىدىڭ؟

دىجورنى: ئۇلگۈرەلمىدىم.

ۋاك بىن: خوتۇنىڭىزغا تېگىلغان بۇ ئىپلاسلىق، مىليونلىغان يا-پون، جۇڭگو ئايالىرىنىڭ ئۇستىگە چۈشۈۋاتىدۇ. بۇنداق ئاپەتلەرنىڭ كىمدىن كېلىۋاتقانلىقىنى بايقاش كېرەك. بۇ يەردە زادى سىر نېمە، ئەمدى سىلەردە چۈشەنچە ھاسىل بولغاندۇ؟

پەيجاك: نېمە سىر، نېمە چۈشەنچە؟

ۋاك بىن: سىر شۇ — بىچارىلەرنى بوزەك قىلىش، ئۆز - ئۆز-زىگە يەم قىلىش، ئادالەتنى ئاياغ - ئاستى قىلىش، فاشىستلىق.

پەيجاك: نېمە قىلىش كېرەك؟

دىجورنى: ھۆرمەتلىك پەيجاك، بىز بۇ يەرگە كېلىپ نېمە ئۈ-چۈن ئۇرۇشۇۋاتىمىز؟

ۋاك بىن: بۇ يەرگە «يېڭى مەدەنىيەت تارقىتىمىز» دېگەن چى-رايلىق نام بىلەن ئالدىنىپ، ئەمەلىيەتتە بۆلاش - تالاش، باسقۇنچىلىق، ئىنسانىيەتچىلىكنى ئاياغ - ئاستى قىلىشتىن ئىبارەت دەھشەتلىك غەرەز ئۈچۈن ئىشلەۋاتىسىلەر. بۇنى ئەقىللىك ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدىغۇ؟

پەيجاك: شۇنداق! بۇ ياۋۇزلۇق، باشقىلارنىمۇ، ئۆز ئەۋلادىمىز-نىمۇ خاراب قىلىش.

ۋاك بىن: بۇ نۇقتىنى بىلىپ قويۇش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ، فاشىزمغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىش كېرەك.

دىجورنى: قانداق قىلىپ؟

ۋالا بەن: ھەممە ئېزىلگۈچىلەر زۇلۇمغا قارشى بىرلىشىش كېرەك.
پەيجالا: شۇنداق قىلىش كېرەك، بىراق بۇ ياقا يۈرتتا بىزنى كىم قوللايدۇ، كىم بىلەن بىرلىشىش كېرەك؟
ۋالا بەن: جۈڭگو پۇقرالىرى، پارتىزانلىرى سىلەرنىڭ زۇلۇمغا قارشى ھەممە ھەرىكىتىڭلارنى قوللايدۇ.
پەيجالا: سەن بىزنى جۈڭگو پارتىزانلىرىغا ئاپىرىپ قويالامسەن؟
ۋالا بەن: مەن بىر پارتىزانلار دۇيىنىڭ دۇيجاڭى، ئەگەر بىز بىلەن بىرلىشىشنى خالىساڭلار، ھەممە پارتىزانلارغا ۋەكالىتەن قىزغىن قارشى ئالىمەن.
پەيجالا: (ئەسكەرگە) بۇنى بوشات. (ئىككى ئەسكەر ۋالا بىسىنى بوشىتىدۇ)
دىجورنى: مەن قانداق قىلىمەن؟
پەيجالا: سەن تۇرمىدىكى جۈڭگو پارتىزانلىرىنى بوشىتىپ ئېلىپ چىق. ھازىردىن باشلاپ ۋالا دۇيجاڭىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىزانلار سېپىگە كىرىپ، زۇلۇمغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىمىز. تېز بولۇڭلار!
دىجورنى: خوپ! (چىقىدۇ)
ئەسكەر: دوكلات! پەيجالا، يىڭجالا كېلىۋاتىدۇ.
(پەيجالا ۋالا بىنىى باشلاپ كۆكۈل ئېچىش ئۈيىگە يوشۇرۇنىدۇ، يىڭجالا كىرىدۇ)
يىڭجالا: (ئىككى ئەسكەرگە قاراپ) بۇ نېمە ئىش. بۇنى كىم ئۆلتۈردى؟
1-ئەسكەر: بۇنى ھە... ھېلىقى...
يىڭجالا: نېمە دۇدۇقلايسەن؟
2-ئەسكەر: خانىم... ئۆزىنى... ئۆلدى.
يىڭجالا: نېمە قىلىپ ئۆلدى دەۋاتىمەن؟
1-ئەسكەر: ئوق تەگدى!

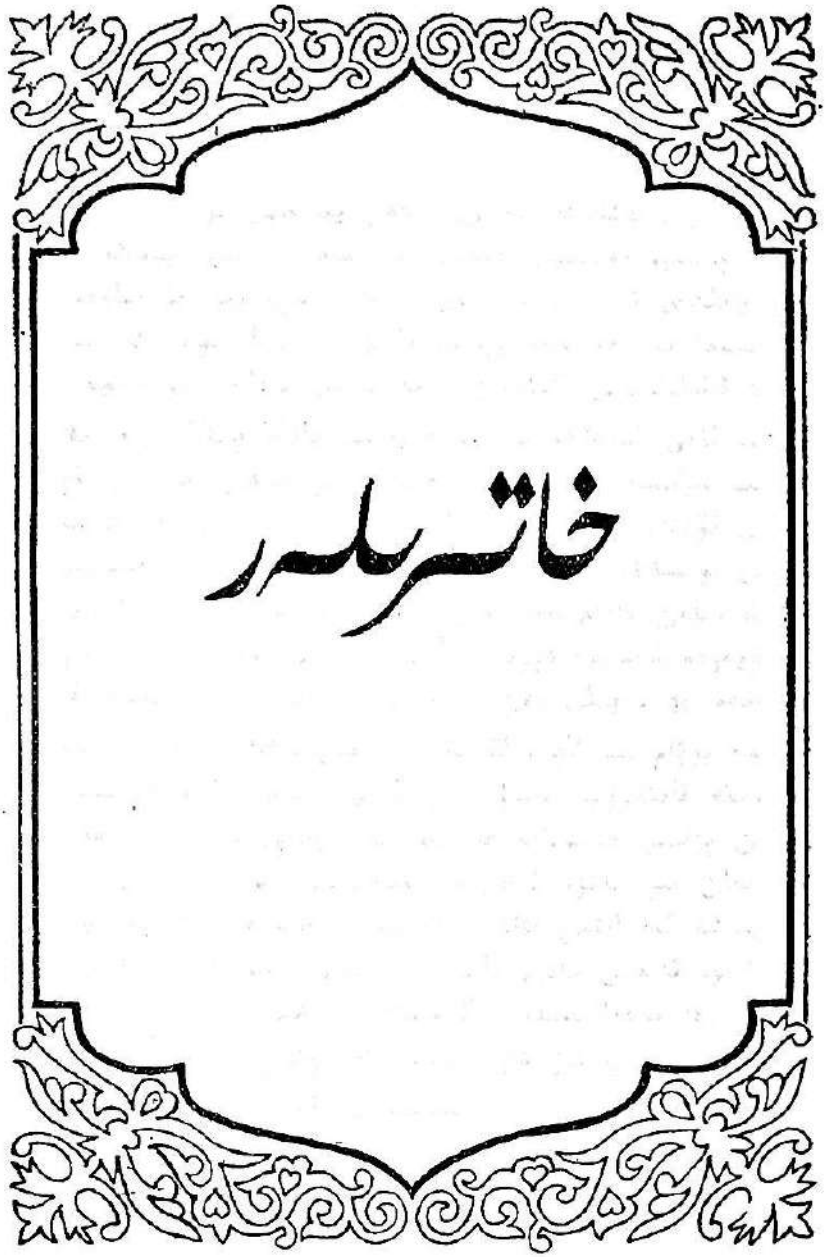
يىگىت: نەنىڭ ئوقى؟

2-ئەسكەر: ئوقمايمەن.

1-ئەسكەر: ئازغان ئوق.

يىگىت: (تاپانچىسىنى ئېلىپ) ھارامتاماقلار! (ئىككى ئەسكەرنى ئېتىشقا تەمشەلگەندە ئۆيدىن پەيجاق چىقىپ يىگىتنى ئاتمىدۇ، يىگىتنىڭ ئۆلمىدۇ. يىگىتنىڭ ناگىنىنى ئېلىپ ۋاڭ بىنغا بېرىدۇ، دەجورنى بىرنەچچە پارتىزان ئېلىپ چىقىدۇ)

پەيجاق: بىز ھازىردىن باشلاپ جۇڭگو پارتىزانلىرىغا قوشۇلىمىز، قېنى مېڭىلار! (جاسارەت بىلەن ۋاڭ بىنىنى ئەگىشىپ ماڭىدۇ، پەردە چۈشىدۇ).

خاتره لر

ئاتا - ئانىمىز

دادام ئاتۇشنىڭ تېجەن دېگەن يېرىدىن غۇلجا شەھىرىگە پىيادە چىقىپ، مەتنىياز ھاجىم ساربىيغا كېلىپ چۈشكەنىكەن. ئۇ، تاپانلىرى ئىششىپ ماڭالماي قالغانلىقتىن، بىر يۇرتلۇقنىڭ ھۇجرىسىدا بىر ھەپتىچە يېتىپ قاپتۇ. دادامنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ چاپاغا قالغانلىقىنى ئاڭلىغان تېجەنلىكلەر دادامغا بىر قانچە ماتا بېرىپ، ئۇنى ئوقەتكە سېلىپ قويۇپتۇ. دادام ماتالارنى يېزىلارغا ئاپىرىپ سېتىپ، بىر ئاز پۇل قىپتۇ، بىر يىلدىن كېيىن ئۇلار دادامنى ئۆيلەپ قويۇشقان بولسىمۇ، ئەمما دادام تۇزۇكرەك دەسمايىسى بولمىغانلىقتىن، ئوقتى يۇرۇشمەي تۇرمۇشتىن قىسلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دادام غۇلجىدىن دۆربىلجىن ناھىيىسىگە كېتىپتۇ. ئۇ بۇيەردە ئاكىسى قۇربان ئاخۇنىنىڭ بىر قورا قويىغا قاراپ يۈرگەنىدە 12 - يىلى مەن تۇغۇلغان ئىكەنمەن. تۆت ياشقا كىرىگىنىمدە بوۋام ــ ئاپامنىڭ دادىسى بىزنىڭ ئائىلىنى غۇنجا شەھىرىگە قايتۇرۇپ كەپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن دادام ئاكىسىنىڭ بەرگەن پۇلىنى دەسمايە قىلىپ، كىر بازىرىدا يەم - خەشەك ساتىدىغان بىر تەنزە ئېچىپتۇ. دەسمايىسى بىر ئاز كۆپەيگەندىن كېيىن، شۇ ئەتراپتىن ماتا - چەكمەن ساتىدىغان كىچىك دۇكان ئېچىۋاپتۇ. ئاندىن دادام تاپقان پۇلىنى يىغىپ غۇلجا شەھىرى ئىچى ئوردا مەھەللىسىدىن كىچىك بىر قورا جاي سېتىۋاپتۇ. شۇنىڭدىن تارتىپ بىز شۇ مەھەللىلىك بولۇپ قاپتۇق.

دادام ئانچە ساۋاتلىق بولمىسىمۇ، قۇلاق مۇللىسى ئىدى. ئۇ نامازنى كۆپ ئوقۇيتتى. قولىدىن تەسۇبى چۈشمەيتتى. دادام ئاپامنى تالا - تۈزگە چىقارمايتتى، ئاپامنىڭ ئۆگزىگە چىقىپ

قالغىنىنى كۆرۈپ قالسا سەپراسى ئۆرلەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىچارە ئاپام سۇس يورۇق چۈشۈپ تۇرىدىغان زەي ئۆيدە ئەتە-دىن كەچكىچە ئۆي ئىشىنى قىلاتتى، قولى بوشسا ياماقچىلىق، كەشتە تىكىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. تار هويلىمىزنىڭ ئوستى يېپىق بولۇپ، پەقەت بىرلا ئورۇندا تۆشۈكى بار ئىدى. ئاپام هويلىغا چىقسىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى تۇزۇك كۆرەلمەيتتى. ئاخىر ئاپام ئورنىدىن تۇرۇپ ماڭالماس بولۇپ قالدى. ئۇ ماڭا ناھايىتى ئامراق ئىدى. مەنمۇ كۆپ ۋاقىت ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ هېچ يەرگە كەتمەيتتىم. چۈجە مىكيانىنىڭ قانىتى ئاستىغا كىرە-ۋالغاندەك مەنمۇ ئۇنىڭ بېقىنىغا كىرىپ ياكى ئالدىدا يۈگۈنۈپ، دۇمچەپگەن هالدا بېشىمنى قۇچىقىغا قويۇپ ئولتۇراتتىم. ئاپام بولسا بېشىمنى، دۇمبەمنى زېرىكمەي سىيلايتتى. ئۇنىڭ يۇمشاق قوللىرى بەدىنىمدە ئايلانغانسېرى پۈتۈن ۋۇجۇدۇم ئېرىپ كېتىپ ۋاتقاندەك ياكى يېنىكلىشىپ قالغاندەك بولاتتىم - دە، ئاپامنىڭ مېهىر - مۇهەببەتلىك قۇچىقىدا شېرىن ئۇيقۇغا چۆمەتتىم.

ئاپام بارغانسېرى ئاجىزلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قال-دى. مەن ئۇنىڭ تەرىتىنى تۆكەتتىم، زېرىكمەي پۇت - قوللى-رىنى تۇتاتتىم، هېرىپ قالسام كۆكسىگە بېشىمنى قويۇپ ياتاتتىم. مەن بەش ياشقا كىرگىنىمدە ئاپام پالەچ كېسىلى بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى. دادام بىزنى تاماقلاندۇرۇش ئۈچۈن پاي - پېتەك بولۇپ، خىلىلا ئالدىراپ قالدى. بىز كۈندۈزى پاخشىراق ئۇزۇقلانمىغىنىمىز ئۈچۈن، تاڭ ئاتا - ئاتمايلا بېشىمىزنى يوتە-قاندىن چىقىرىپ نان سورايتتۇق. دادام ئالدىراپ يۇرۇپ تەرەت ئالاتتى - دە، يوتقانىنىڭ بىر چېتىنى قايرىپ گىرده نانىنى ئۈش-تۈپ پەتنۇس بىلەن ئورۇنمىزنىڭ ئوستىگە قويۇپ بامداتقا كې-تەتتى. بىز ئورنىمىزدىن قوزغالمايلا ناننى يەپ، پەتنۇسنى ئىتە-تىرىۋېتىپ يەنە ئۇخلاپ قالاتتۇق. دادام بامدات نامىزىدىن كې-يىن بولىدىغان كىتابخانىلىقنى ئاچلاپ قايتقۇچە كۈن چىقاتتى؛

ئۇ كېلىپ چاي قايناتقۇچە ئاشۇاقتى بولۇپ قالاتتى.

دادام ئۆي ئاۋارىچىلىقىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆيلەنمەكچى بولدى. كىشىلەرنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن باللارنى ئۆگەيلىمەيدۇ، دەپ رەھىمسىزلەرچە پالكۆز بىر خوتۇن ئالدى. «كۆز بىلەن كۆردۈڭمۇ، قۇلاق ئاڭلىغان يالغان» دېگەندەك بۇ ئاپىمىز ئۆگەيلىكى يوق ئايال بولماي، بەلكى كىچىك بالىنى كۆرسە جۇدۇنى ئۆرلەيدىغان بىر ئايال بولۇپ چىقتى، بىز ئۈچ ئوغۇل، بىر قىز ھەممەيلا بۇ ئاپىمىزنىڭ ئۆگەيلىشىگە ئۇچرىغىلى تۇردۇق. ئىككى ئاكام ئۇنىڭغا تۇتۇق بەرمەي دادام كەلگۈچە ئۆيگە كىرمەي قېچىپ يۈرەتتى، ئۆگەي ئاپىمىز ئۈچ ياشقا كىرگەن سىڭلىم زىلەيخەنى نان سورىغىنى ئۈچۈن، چىمدىپ بەدەنلىرىنى كۆكەرتىۋەتتى، مېنىڭ قوڭغۇزدىن تازا قورقىدىغانلىقىمنى بىلىۋېلىپ، يانچۇقۇمغا ئوسۇرغاق قارا قوڭغۇزنى سېلىپ قويياتتى. مەن قورقۇپچىرقىراپ، ھەر تەرەپكە يۈگۈرەيتتىم. ئۆگەي ئاپام بۇنى كۆرۈپ ھارغىچە كۈلەتتى. «مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن» دېگەندەك دادام كەلگەندە بىزنى ئۇ: «نانىنى ئېلىپ قېچىپ كۇچۇككە بەردى»، «پاتقاق كېچىپ، كىيىم - كېچىكنى بۇلغىدى» دەپ چېقىشتۇراتتى. دادام بولسا ئەھۋالنىڭ تېگى - تەكتىنى سۈرۈشتۈرمەي، كىر، توپا - چاڭغا مىلەنگەن ئەپتى - بەشىرىمىزنى كۆرۈپلا بىزنى ئۇرۇپ كېتەتتى. ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇش كېرەككى، دادام قىزىققان، چۈش ئادەم بولغىنى ئۈچۈن، «توك» دېگەن لەقەملىكىمۇ بولۇپ قالغان. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئاق كۆڭۈل، ۋىجدانلىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ بىرەر مۇتمەمىنىڭ باشقا بىر كىشىنى بوزەك قىلغانلىقىنى كۆرسە چىداپ تۇرالماي، بوزەك قىلىنغۇچىغا بولۇشۇپ جېدەلنى سېتىۋالاتتى. يۈرت چوڭلىرىنىڭ نالايىق ئىشلىرىنى كۆرسە يۈز قارىمای ئۇلارنىڭ گېپىنى رەت قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار دادام بىلەن گەپ تالىشىشتىن تىنەپتارتاتـ

تى ... ھەر ھالدا، دادام بەزىبىر ئاغزى يۇمشاق، ئىچى يامان، ئىككى يۈزلىمە، خۇشامەتچى، مۇناپىقلىقتىن خالىراق ئادەم ئىدى.

ئەمدى يەنە ئۆگەي ئاپىمىز توغرىسىدىكى گەپكە كېلەي: «كۆپنىڭ كۆزى كۆپ» دېگەندەك، بىزنىڭ ئۆگەي ئاپىمىزدىن كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىمىزنى قوشنىمىز نىساخان مومای چۈشەنەتتى. ئۇ بىر كۈنى دادامنى ئۆيىگە قىچقىرىپ كىرىپ:

— هاي قادىراخۇن، ئىشنىڭ ئالدى - ئارقىسىنى سۈرۈشتە قىلمايلا بۇ كىچىك بالىلارنى ،ماۋۇ خوتۇنلىرىدىن يىگەن دەك كىسىنى ئاز دەپ سىلىمۇ ئۇرۇۋاتمىدىلىغۇ. ئاۋۇ كىچىك قىزلىرى زىلەيخەنىڭ بەدەنلىرىنى ئېچىپ قاراپ باقسىلا، ئۇنى سىلى يوق ۋاقىتتا چىمدىپ چىرقىرىتىپ، جېنىنى يەرگە قويدى. بۇرناكۇن بىچارە بالىنى پېشايۋاندىن يەرگە ئىتتىرىۋەتتى، — دېدى ياقا-سىنى تۇتۇپ تۇرۇپ.

مومای ئۆگەي ئاپىمىزنىڭ بىزگە سېلىۋاتقان ئازاپلىرىنى بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەردى. دادام ئۆيگە چىقىپ سىگىلمىنىڭ بەدىنىدىكى كۆكلەرنى كۆرۈپ غەزەپلەندى. شۇ كۈنى كەچقۇرۇن ئۇ قىيناغىنى چاقىرىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا سىگىلمىنىڭ بەدىنىدىكى جاراھەتلەرنى كۆرسەتتى، بولۇاتقان ئەھۋاللارنى بىرمۇ بىر دەپ كېلىپ خوتۇنى بىلەن ئۇزۇلىشىپ كېتىدىغانلىقىنى ئوچۇق ئېيتتى. ئۇچ تۆت كۈندىن كېيىن، راست دېگەندەك، دادام بۇ خوتۇندىن چىرايلىقچە ئاجرىشىپ كەتتى.

كېيىن دادامنىڭ شاراپەتخان دېگەن ئايالى بولدى، ئۇنىڭ-دىن كېيىن زىلىخا دېگەن قىرغىز ئايالىغا ئۆيلەندى. شۇنداق قىلىپ، مەن بىر نەچچە ئاپىنى كۆردۈم. لېكىن بۇ كېيىنكى ئىككى ئاپا بىزگە ھەرگىز ئۆگەيلىك قىلمىدى، بولۇپمۇ زىلىخا ئاپام ماڭا بەك ئامراق ئىدى. بۇ بەستلىك، ئىككى مەڭزى قىپ-قىزىل، قاۋۇل، تىنىمسىز ئىشلەپ تۇرىدىغان، كۆڭلى كەڭ ئايال ئىدى. ئۇ ئاتىنى ناھايىتى سەمىرتىپ باقاتتى، گۈزەل كەشتە

تىكەتتى، ئاش - تاماققا ئۇستا ئىدى. مەن شوخلۇق قىلىپ، ئۇنىڭ دولمىسىگە سەكرەپ چىقىۋالسام «تولاجېنىمنى چىقارماي چۈش» دەپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتەتتى. ئۇ «ج» ھەرپىنى «ي» دەپ ئېيتاتتى. ئۇنىڭ جېنىم دېگەننىي يېنىم، جوزا دېگەننى يوزا دەيدىغانلىقىنى دوراپ سەكرەپ كەتسەم، ئاچچىقى كېلىش ئورنىغا «بالا بولسا شوخ بولسا، بولمىسا يوق بولسا» دېگەن تەمسىلنى ئېيتىپ مېنى ئەركىلىتىپ قويياتتى. مەن بۇ ئوچۇق كۆڭۈل خۇش چاقچاق قىرغىز ئاپامغا بەك ئامراق بولۇپ كەتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ تۇغۇتىدا ئۆلۈپ كەتكەندە يەتتە كۈن يىغلىغانىدىم.

كونا مەكتەپ

بىر كۈنى دادام بامدات نامىزىدىن قايتىپ كىرىپ مېنى ئويغاتتى، كىيىنمىنى كىيىندۇرۇپ، يۈز - قوللىرىمنى يۇغۇزدى - دە:

— ھەي، سەن ئەمدى يەتتە ياشقا كىردىڭ، يوغانلا بىر ئەزىمەت بولۇپ قالدىڭ، قارا بۇ ئۇستى - بېشىڭنى! بۇنىڭدىن كېيىن بۇرنىڭنى يېڭىڭگە سۈرتمە، كىيىمىڭنى پاكىز كىي جۈمۈ؟ — دېدى ياقىلىرىمنى تۈزەپ تۇرۇپ.

باشقا كۈنلەرگە قارىغاندا دادام بۈگۈن مېنىڭ تازىلىقىمغا ئالاھىدە دىققەت قىلىۋاتقانلىقىنى مەن ئەتتىگەنلىك چايىدىن كېيىن ئۇقتۇم.

دادام كىچىككىنە ساقال تاغىقى بىلەن سىرتىق ساقلىنى تۈجۈپىلەپ تارىغاندىن كېيىن، سەللىسىنى باشقىدىن ئورىدى، پىرەنجىسىنى كىيىپ مەن ئۇلتۇرغان جوزا يېنىغا كېلىپ:

— قېنى ئوغلۇم تۇر، بۈگۈندىن باشلاپ موللا بولۇش ئۈچۈن قەدەم باسسەن، — دېدى. ئۇنىڭ قولىدا كىچىككىنە بىر كىتابچە سېلىنغان كىچىك بىر جىلتا تۇراتتى.

— دادا، بۇ نېمە كىتاب، — ئورنۇمدىن تۇرۇپ سورۇدۇم مەن.

— شەرئى ئىمان، — دېدى دادام جىلتىسىنىڭ بېغىنى بوينۇمدىن ئۆتكۈزۈپ، دادام شۇنداق دېدى - دە، نېرىقى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

دادامنىڭ ھەربىرىكەتلىرىدىن بۇگۈن مېنى مەكتەبكە ئاپىرىپ بېرىدىغانلىقىنى بىلىپ: «ئەمدى كوچىلاردا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئويۇنياليمايدىغان بولدۇم» دەپ كۆڭلۈم يېرىم بولدى، شۇ چاغدا تالاغا قۇلاق سالدىم. ئەتىيازنىڭ شامىلىدا بالىلار ئۇچۇرۇۋاتقان داقىراتما لەگلەكلەرنىڭ غۇڭۇلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن تاقەت قىلالماي جىلتامنى پۇلاڭلاتقان پېتى ئېغىلغا يۈگۈردۈم. ئۇ يەردە ئاكام تۇردىنىڭ قىزىل يېشىل رەڭدە بويىپ، تۆت چاسا قىلىپ ياساپ بەرگەن بىر تاختا داقىراتما لەگلىكى توـ رۇستا ئېسىقلىق تۇراتتى. بۇنى مەن دادامغا كۆرسەتمەي تىقىپ قويغان، ئۇنى مەن كۆپرەك دادام ئۆيدە يوق چاغلاردا ئۇچۇرۇپ ئويناياتتىم. چۈنكى ئۇ مېنىڭ لەگلەك ئۇچۇرۇشۇمغا رۇخسەت قىلمايتتى. ھازىر دادام ئۆيدە، ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنى مۇشۇ تۇرقىدا مەكتەپكە ئاپىرىپ بەرمەكچى، مەن ھەممىنى ئۇنتۇپ لەگلىكىمنى ئېلىشقا تەمشىلۈدىم، بۇ ھەربىكتىمنى دادام سېزىپ قالدى - دە، لەگلەكنى ئېلىپ يىرتىپ تاشلىدى ۋە مېنى بىر كاچات ئۇرۇپ، يېتىلىگەنچە مەكتەپكە ئېلىپ ماڭدى. مەن ئۇـ نىڭ يېنىدا يول بويى بۇرنۇمنى تارتىپ، يىغلامسىراپ كېتىپ باراتتىم.

— ماچىلدىما - ئويۇنچۇ، ئەخمەق، — دەپ پات - پاپ قولۇمنى سىلكىپ قويياتتى دادام، — ئوقۇپ مولا بولىدىغىنىغا خۇش بولماي يىغلاۋاتقىنىنى قارا بۇ شۇمتەكنىك، مەن ساڭا ياخـ شىلىقچە ئېيتىپ قويماي، بۇنىڭدىن كېيىن ئوقۇشقا كۆڭۈل قويماي كوچىمۇ كوچا يۈگۈرۈپ لەگلەك ئۇچۇرساڭ، خوراز سوقۇشتۇـ

رۇپ، ئىت تالاشتۇرساڭ، گەپ ئاڭلىمغان قۇلىقىڭنى يۇلۇپ قوـ لۇڭغا بېرىمەن ...

بىز شەھەر ئىچى سېپىل ياقىسىدىكى ئىككى پەنجىرىلىك پاكار بىر كونا مەكتەپنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلدۇق. بۇ پوقاق موللام مەكتىپى، دەپ ئاتىلاتتى. مەكتەپ ئىچىدىن ئۇششاق بالـ لارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى ئاڭلاندى. بۇ خۇددى بىر توپ قارـ ياغاچ شاخلىرى ئۈستىدە ئۇيانغان بۇيانغا سەكرىشىپ ۋىچىرلـ شىۋاتقان قۇشقاچلارنىڭ ئاۋازلىرىنى ئەسلىتەتتى. بىزنىڭ ئىشىك تىن كىرىشىمىز بىلەن موللام «خەپ ـ شۇڭ» دەپ تاياقنى ئالـ ىدىدىكى ئۈستەل ھېسابىدىكى كەڭ ئېگىز بەندىگە پاقىلداپ بىرنى ئۇردى. سىنىپ ئىچى جىم بولۇپ قالدى.

دادام:

ـــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم تەقسىر، ـــ دەپ ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىنى كۆكسىگە قويدى، سول قولىدىكى داستىخانغا ئوراڭـ لىق بىر پەتنۇس توقاچنى بولسا موللام ئالدىدىكى بەندىگىگە قويدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يانچۇقىدىن بىر نەچچە سەر پۇل سېـ لىنغان كونۇبۇرىتنى چىقىرىپ، پەتنۇسنىڭ يېنىغا قويـۇپ قويـ دى، ـــ ئوغلىمىز زۇنۇن ھەزرەتلىرىدىن تەلىم ـ تەربىيە ئېلىش ئۈچۈن بۇ مەكتەپكە كەلدى. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنىڭ ئۈستىخىنى بىزگە، گۆشى جانابلىرىغا تەئەللۇق. مۇبارەك مەكتەپلىرىدە ئوقۇپ ئوبدان موللا بولۇپ چىقىشىنى ئىلتىماس قىلىمىز، ـــ دادام بېشىنى ئەگدى ۋە ئوڭ قولى بىلەن ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرـ نى كۆرسەتتى، ـــ بۇ ئاز بولسىمۇ ئۆزلىرىگە ئېلىپ كەلگەن سوۋغىمىز، ئىلتىپات قىلسىلا.

ـــ خوپ، خوپ، ناھايىتى ياخشى، ئىلىم ـ بىلىم بەرگەيـ سىز، ھەشقاللا، ـــ موللام دۇئا قىلىپ، ئاچكۆزلۈك بىلەن كونـ ۇبرىتنى قاتلاپ يانچۇقىغا سالدى. داستىخاننى ئېچىپ نان، قۇيـ ماقلار قويۇلغان پەتنۇسنى ئىككى قوللاپ كۆتۈردى ـ دە، ـــ

ھەي مەۋلان بۇ پەتنۇسنى دەررۇ بوشتىپ چىق، ــ دېدى بالىلاردىن بىرىگە قاراپ.

ئۇن تۆت ياشلار چامىسىدىكى بىر تالپچاق ئەدەپ بىلەن پەتنۇسنى بېرىپ بوشتىپ چىقتى. مەۋلان دېگەن بۇ ئوقۇغۇچى موللام سىرتقا چىقىپ كەتسە ئۇنىڭغا ۋەكالىتەن ئوقۇغۇچىلارنى باشقۇرۇپ تۇرىدىغان خەلپەت ئىدى. ئۇ بالىلارنىڭ دەرس تەكرارلىشىغا ۋە تەرتىپ ساقلىشىغا باشچىلىق قىلاتتى.

دادام داستىخاننى ئېلىپ قايتىپ كەتتى. مەن بولسام مولـلامغا قاراپ ئۆرە تۇراتتىم. موللام ئۆچكە ساقال، گېلىدا مۇشتەك پوقمقى بار، يوغان بۇرۇن، ئەللىك ياشتىن ئاشقان، ئېگىز بوي، سېرىقدان ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭ ئۇزۇن تۇكلۇك قېشى ئاستىدىكى چېقىر كۆزلىرىدىن ئاچچىقى يامان ئادەملىكى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بېشىدا قاپاق سەللە، ئۇچىسىدا لەنبۆك پەشمەت، بېلىدە ساقال تاغىقى بىلەن مسۋاك ئېسىلغان ياغلىق پوتا بار ئىدى.

موللام بەش ـ ئالتە كىشى پاتقۇدەك كېگىز سېلىنغان تۆت چاسا سۇپىنىڭ بېرىقى چېتىگە سېلىنغان بەقسەم كۆرپە ئۈستىدە چازا قۇرۇپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كىچىك بىر جوزا، سول تەرىپىدىكى تامنىڭ تۆۋىدە بىر غۇلاچ، بەزىسى ئۇنىڭدىن ئۇزۇن ھەر خىل تومۇقتىكى كۆك چۈۋىق ھەم چوك كىشىنىڭ باشمالتىقىدەك تاياقلار باغلاغلىق تۇراتتى. موللانىڭ ئالدىدىكى قىرنىڭ تۆۋىگە قويۇلغان يېرىم گەزچە كەلكىتىكى ئېگىز پۇتـلۇق بەندىڭ ھازىرقى زامان ئۈستىلىنىڭ خىزمىتىنى قىلاتتى. ئۇنىڭ ئالدى تەرىپىدە ئادەتتىكى بەندىكلەر قويۇلغانىدى. موللام ماڭا ئاشۇ بەندىكلەرنىڭ ئالدىدىكىسىنى قولى بىلەن كۆرسىتىپ:

ــ ھە ئوغلۇم، قېنى ئولتۇرغىن، ــ دېدى.

مەن بەندىگە كېلىپ ئولتۇردۇم. موللام ئاۋۋال بالىلارغا قاراپ بېشىنى لىڭشىتتى. بۇ دەرسكىنى ئوقۇش، دېگەنلىك ئىشا-

رىتى ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن باللار ئۆز دەرسىنى ئۇنلۇك تەكرارلاشقا كىرىشتى، بىر - بىرىگە ئوخشمايدىغان تۇرلۇك مەنىدىكى سۆزلەر بوم ۋە ئىنچىكە ئاۋازلار بىلەن ئارىلىشىپ، مەكتەپ ئىچى مەرىلەرنىڭ ئۇۋۇسىغا ئايلاندى.

— قېنى، جىلتاڭنى ئېلىپ مەيەرگە قوي، ئوغلۇم! — دېدى موللام ماڭا قاراپ. مەن جىلتامنى ئېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا قويدۇم. ئۇجىلتا ئىچىدىكى كىچىك كىتابچىنى ئېلىپ:

— بۇ شەرئى ئىمان ئىكەن. سەن بۇنىڭ ئىچىدىكىلەرنى يادىلاپ بولغۇچە كىتابىڭ يىرتىلىپ، ھېچنېمىسى قالمايدۇ. ھاي مەۋلان بۇنىڭغا كىتابى تارغاقتىن بىرىنى كەلتۈر، — دېدى. مەۋلان خەلپەت قازناقتا كىرىپ، كالىنىڭ يوغان قۇرۇق بىر تاغاق ئۈستىخىنىنى ئېلىپ چىقىپ، موللانىڭ ئالدىغا قويدى. موللام مىس سىياداندىكى قويۇق قارا سىياغا قومۇش قەلەمنى سىلەپ، تارغاق بېتىگە «ئە ئۇزۇ ...» نى خۇشخەت بىلەن يېزىپ بەردى. تارغاقنىڭ بېشىنى سول قولۇمغا تۇتقۇزۇپ، ئوڭ قولۇمنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقىنى خەتنىڭ بىر چېتىدىن باستۇرۇپ:

— ئە ئۇزۇ، ھە، قېنى ئوقۇ! — دېدى موللام. مەن ئۇ نېمە دېسە شۇنى دېدىم. ئۇ بارمىقىنى سۆزمۇ سۆز يۆتكىتىپ تۇردى. بىراق مەن «رەجىم» دېگەن سۆزگە كەلگەندە «يەجىم» دەپ ئوقۇغانىدىم. ئۇ:

— ھەي، «يەجىم» ئەمەس، «رەجىم» دېگىن، بولمىسا مەنىسى ئۆزگىرىپ كېتىدۇ، — دېدى. مەن يەنىلا «يەجىم» دەپ ئوقۇدۇم.

— ئەستاغپۇرۇللا! بۇنىڭ تىلى سېمىز ئىكەن، — دېدى موللام تېرىكىپ.

ئۇ مېنىڭ تىلىمنى «ي» دىن «ر» غا كەلتۈرۈشنى، بىرىلىگەن دەرسلەرنى يادا ئېلىۋېلىشىمنى مەۋلانغا تاپشۇردى، شەرئى ئىمان دېگەن كىتابىمنى بولسا تاختا بېشىغا ئېلىپ قويدى.

مەۋلان مېنى ئۇچىنچى قاتاردىكى ئوقۇغۇچى بالىلارنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى. ئالدىمىزدا كىتاب قويۇش ئۈچۈن ئىككى تەرىپىگە ئىككى - ئۈچتىن كېسەك قويۇلغان تاختاي بار ئىدى. ئۆزىمىز بولىساق زەي يەرگە سېلىپ قويۇلغان زىغىر پاخلى ئۈستىدە چاڭا قۇرۇپ ئولتۇراتتۇق. ئوقۇغۇچىلار ئورۇن تالىشىپ، بىر - بىرى بىلەن جەينەكلىشىپ ۋاراڭ - چۇرۇڭ كۆتۈرگەندە مەۋلان خەلپىتىم ئۇزۇن تاياق بىلەن ئۈستى - بېشىمىزغا ئايلىماي ئۇراتتى، شۇچاغدا بىز يۇكۇنۈپ بېشىمىزنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇراتتۇق. خەلپەتكە بويسۇنماي كۆكەسلىك قىلغان بالىلارنى موللام ئالدىغا چاقىرتىپ، بەستلىك بالىلارغا ھاياش قىلغۇزۇپ يالىڭاچلانغان دۇمبىسكە كۆك تاياق سۇنغىچە ئۇراتتى. ئەدەبكە چىققۇچىلار ئىشكىنىڭ يېنىغا ئېسىپ قويۇلغان «ئەدەب» تاختىسىنى ئېلىپ سىرتقا چىقاتتى. كىمكى ۋاقتىدا كىرمەي كېچىكىپ قالسا، دۇمبىسىدىن قان چىققۇچە تاياق يەيتتى ياكى پالاقا بېسىلاتتى.

پالاقا بېسىش مۇنداق بولاتتى: نوغۇچتىن تومراق بىر كالا تەكىنىڭ ئىككى تەرىپىگە بىردىن تۆشۈك ئېچىلىپ، ئۇنىڭغا تاسما ئۆتكۈزۈلىدۇ. قاۋۇل ئىككى ئوقۇغۇچى ئەيىبكار بالىنى ئوڭدا ياتقۇزۇپ، ئىككى پۇتىنى ئاشۇ تاسمىغا ئۆتكۈزىدۇ، ئاندىن ئۇنىڭ پۇتلىرىنى ھاۋا تاپان قىلىپ، موللامنىڭ ئۇدۇلىغا توغرىلايدۇ. موللام جازالانغۇچى بالىنىڭ ئۆتۈكى ياكى پوپۇشىنىڭ چەمىسىگە بىر غۇلاچ چۇماق بىلەن بار كۈچىنى چىقىرىپ ئۇرىدۇ. بالا پۇتىنى قىمىرلىتالماي ئاغرىق ئازابىدىن چىرقىرايدۇ. مەكتەپ ئېچىدىكى بارلىق بالىلار قورقۇپ جىم ئولتۇرۇشىدۇ، بەزىلىرى كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋالىدۇ. بۇنىڭدىن يامانراق يەنە بىر خىل جازا بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ مەكتەپتىن قاچقان ئوقۇغۇچىنى ئۇچ - تۆت بالىنى ئەۋەتىپ تۇتتۇرۇپ كېلىپ، تاپىنىنى ئۇستۇرا بىلەن تىلىپ تۇز سۇركەش. ئۇچىنچى خىل جازا: دەرس بىلمەي

دىغان ناچار بالىلاردىن بىرەرىنى «تىلى سېمىزكەن» دەپە تىلىنى ئوتتۇرىسى يېرىق قوموش نەيچىدىن ئۆتكۈزۈپ سېرىش. مەن بۇ جازالارنى كۆرگەندىن كېيىن قورقۇپ، شوخلۇق قىلمايدىغان بولۇپ قالدىم. بولۇپمۇ كېيىنكى جازادىن بەك چۆچۈپ يۈردۈم. چۈنكى بىرىنچى دەرستىلا موللام مېنى «بۇنىڭ تىلى سېمىزكەن» دېگەنىدى. شۇڭا تىنماي دەرس ئوقۇيتتىم، مۇللام كالا تارغىقىغا يېزىپ بەرگەن ھەرپلەرنى — «ئىلىپتۇزۇمۇر ئەن، ئىلىپتۇزىر ئىن، ئىلىپتۇ پەشتۇن» لاردىكى ئەن، ئۇنلارنى بېشىمنى لىڭشىتىپ ئۇنلۇك ئوقۇپ تەكرارلايتتىم. مەن ئاستا - ئاستا ئويۇنپەرەسلىكتىن قېلىپ ئوقۇشقا بېرىلدىم. شۇنىڭ بىلەن كالا تارغىقىنى تاشلاپ شەرتى ئىمانىنى ئوقۇشقا كىرىشتىم. ئۇنىڭدىن كېيىن ھەپتىيەك ئوقۇدۇم. كېيىن يەنە «سوپى ئالىلا يار» دېگەن شېئىرىي كىتابنى ئوقۇشقا باشلىدىم (بۇ ۋاقىتلاردا مەكتەپكە كىرگىنىمگە تۆت - بەش يىل بولۇپ قالغانىدى). بۇ كىتابقا قىزىقىپ قالغانلىقىم ئۈچۈن موللام مېنى ماختايتتى ۋە شېئىرلارنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەي يادلايدىغان ساۋاقداشلىرىمغا ئۆگىتىش ئۈچۈن مېنى تۆت ئوغۇل تۆت قىزغا خەلپەت قىلىپ قويدى. قىزلار مەكتەپنىڭ قىلۇى تېمى تەرەپتە ئىككى رەت بولۇپ ئولتۇراتتى. مەن كۆپرەك كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنگەن ئاق يۈزلۈك، پومبۇلاققىنا، ئۇماق قىز خەيرىنىساغا دەرس ئۆگىتەتتىم، ئۇنىڭغا سوپى ئاللايار شېئىرلىرىنىڭ مەنىسىنى مىسرا - مىسرا بويىچە چۈشەندۈرۈشكە تىرىشاتتىم. مەسىلەن، ئۇنىڭدا ھەقىقەت توغرىسىدا مۇنداق ئىككى مىسرا شېئىر بار ئىدى:

ھەق چىراغىنى ياندۇردى، قويدى،
كىم ئانى پۈۋ دېدى، ساقالى كۆيدى.

بۇنىڭ مەنىسى، ھەقىقەت چىرىغى يېنىپ تۇرىدۇ، ئۇنى پۈدەپ ئۆچۈرۈۋېتىمەن دېگەن كىشىنىڭ ساقلى ئوتتا كۆيىدۇ، دېگەنلىك ئىدى. مەن ئۇنىڭغا شېئىرلارنى ئەنە شۇنداق ئوقۇپ

ئۆگىتىپ، ئاندىن مەنسىنى چۈشەندۈرەتتىم.

ئوغۇللاردىن غوپۇر دېگەن قاتئالىق، مۇلايىم بىر ساۋاقداشىم بار ئىدى. تولا چاغلاردا ئۇ يانچۇقىغا ناۋات سېلىپ كېلەتتى، يازدا بولسا مېۋە ئېلىپ كېلەتتى. بىر كۈنى ئۇنىڭ يانچۇقى تېشىلىپ كېتىپ، شاپتۇللارنى ئاۋايلاپ ئېلىپ مېنىڭ ئالدىمغا تىزىشقا باشلىدى. ئەتراپتىكى باللار بۇنى كۆرۈپ بۆلۈشۈپلىشقا تۇردى ۋە ئۇنىڭ يانچۇقلىرىغا قوللىرىنى تىقىشتى. ئىزىلگەن شاپتۇللارنىڭ سۈلىرى غوپۇرنىڭ كىيىملىرىنى شالاڭ قىلىۋەتكەنىدى. غوپۇر بولسا تېرىكمەي كۈلۈمسىرەپ:

— بولدى، بولدى، پېشىمنى قويىۋېتىڭلار، تۆگىدى ئەمدى، ئەتە جىقراق ئالغاچ كېلەي، — دەپ قويياتتى. ئۇ ئەسلىدە بۇ نەرسىلەرنى ماڭا ئالغاچ كېلەتتى، چۈنكى مەن ئۇنىڭ دەرسلەرنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم قىلاتتىم. ئۇ مېنى يەنە جۈمە كۈنلىرى بېغىغا باشلاپ بېرىپ، مېۋىدىكە توپىغۇزاتتى ياكى مېۋىنى مەكتەپكە ئېلىپ بارسا بۇلاڭغا كېتىدىغانلىقىدىن قورقۇپ ھەر كۈنى كەچقۇرۇن ئۆيۈمگە ئېكىلىپ بېرەتتى.

شۇنداق بولغاچقا، دۇرۇسراقنى ئېيتقاندا، بىز دوست بولۇپ قالغاچقا، غوپۇرغا ۋە مېھرى ئىسسىق كۆرۈنۈپ قالغان خەيرىنىساغا دەرستە كۆپرەك ياردەم قىلاتتىم. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ يۈرگەن قالغان ئۇچ ئوغۇل بىلەن ئۇچ قىز مېنىڭ ئۇستۇمدىن ھەتتا تۇرلۇك يامان گەپلەرنىمۇ تاپاتتى ۋە مۇللامغا چاقاتتى. بەزىدە بولسا ئۇ قىتىغۇرلار بىلەن كوچىدا ھارغىچە مۇشتلىشاتتۇق. بۇنىڭ بەدىلىگە ئۆيدە ئاتىمىزدىن، مەكتەپتە پوقاق مۇللىمىزدىن بەدىنىمىز كۆكىرىپ، قان چىققۇچە تاياق يەيتتۇق. لېكىن جېدەل - ماجىرا تۆگىمەيتتى، تېخى ئەدەپ كېتىپ، ئىككى تەرەپ بولۇپ ئۇرۇشۇپ قالاتتۇق. بىر كۈنى مەن ھېلىقى قىتىغۇرنىڭ بىرىنى ئۇرۇپ، قاپىقىنى يېرىپ قويدۇم. مانا شۇنىڭ بىلەن مەنمۇ پالاقتا بۇيرۇلدۇم.

موللام سەللىسنى قوزۇقتا ئىلىپ، پىرىنجىسىنى سالدى، بالىلارغا قاراپ ئۆچكە ساقاللىرىنى تىترەتكەن ھالدا:

— ھاي مەۋلان، زۇنۇننى مەيەرگە ئېلىپ كەل، — دەپ ۋارقىرىدى.

مەۋلان مېنى بىلىكىمدىن تۇتۇپ سۆرەپ، موللامنىڭ سۆپىسى ئالدىدا تۇرغۇزۇپ قويدى.

— پالاقنى قايسىڭ تۇتسەن، — دەپ سورىدى موللام.

ھېلىقى قىتىغۇر بىلەن ئۇنىڭ ئاغىنىسى جاۋاب بەردى:

— مەن، مەن ...

— باس! — دەپ ئەمىر قىلدى موللام.

قىتىغۇر بالا بىلەن ئاغىنىسى يېنىمغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى. ئۇلار مېنى ئوڭدا ياتقۇزۇپ، كۆن ئۆتۈكلۈك ئىككى پۇتۇمنى كالتەكىنەك تاسمىسىدىن ئۆتكۈزدى، ئاندىن كالتەكىنى بىر تەرەپ كە بۇراپ، تاسمىنى تارتا چىڭ ئوردىدى. پۇتلىرىم بوغۇلۇپ زىڭىلداپ كەتتى. موللام ئالقانلىرىغا تۈكۈرۈپ، چوماقنىڭ سىلىقلىمىپ كەتكەن سېپىنى ئىككى قولى بىلەن سىقىمداپ تۇتۇپ، ھاۋا تاپان بولۇپ تۇرغان پۇتۇمنىڭ تاپىنىغا كۈچەپ تۇرۇپ بىرنى ئۇردى. مەن:

— ۋايجان! — دەپ ۋارقىراپ يىغلىۋەتتىم.

— توۋا، توۋا قىلدىم دە، — دېدى مەۋلان. مەن مەۋلانىڭ دېگىنىنى دەپ پۇتۇمنى تۆۋەن تارتتىم. كالتەك تۇتقان بالىلار بولسا تېخىمۇ ئېگىز كۆتۈرۈپ، دۈمبەمنى يەردىن ئاجرىتىپ بوينۇمنى قاتلىۋەتتى. موللام غەزەپ بىلەن يەنە ئۇچنى ئۇرىۋىدى، ئۆتۈكىمنىڭ پاشنىسى سۆكۈلۈپ چۈشتى. تاپىنىم ئوتتا كۆيگەندەك بولۇپ، ئاغرىقى بېشىمغىچە چىقتى. ئاغرىقتا چىدالمىدىم، پۇتلىرىم ئىششىپ كەتتى، ھەتتا كەچقۇرۇن مەكتەپتىن قايتىش ۋاقتىدا ھەممە ئوقۇغۇچىلار ئۆرە تۇرۇپ بىللە ئۇلۇغ ۋازلىق ئوقۇيدىغان «ۋەششەمىسى» نى ئوقۇشقا تۇرالماي قالدىم.

هەممە بالىلار كەتكەندىن كېيىن، دوستۇم غوپۇر مېنى ھاياش قىلىپ ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويدى. مەن دادامغا ھال ئېيتىپ، يوقاق موللامنىڭ مەكتىپىگە بارمايدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. دادام ماڭا نەسىھەت قىلىپ:

— موللىسى ئوغلان يەردىن ئاخىرەتتە قىزىلگۈل ئونۇپ چىقىدۇ، ئاتا - ئانىسى بىلەن ئوستازلىرىنى خاپا قىلغان ئادەم قىيامەتتە گۆرىدىن توڭگۇز سۈرىتىدە قوپۇپ دوزاختا كۆيىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ھەم موللاڭنى ھەرگىز خاپا قىلما، ئەگەر گەپكە قۇلاق سالماي يەنە ئەسكىلىك قىلساڭ مەندىنمۇ، موللاڭ دىنمۇ ياخشىلىق كۆرمەيسەن، «جەننەتتىن چىققان كۆك تاياق يۈگۈرتىدۇ يالىڭاياق» دېگەندەك بولىسەن، — دېدى.

ئۇچ كۈندىن كېيىن پۈتۈم يەر دەسسىگۈدەك بولۇشىدى دادام مېنى يەنە ئالدىغا سېلىپ مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى.

— تەقسىر، ئوغلىمنى جانابلىرىنى خاپا قىلىپتۇ، بۇنىڭ ئۈچۈن پېقىرلىرى ناماقۇل، — دەپ قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئېگىشتى، دادام — بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شۇنداق گەپ ئاڭلىمىغان قۇلىقىنى سوزايلى، بولمىسا مەكتەپكە كېلەلمەي قالىدىكەن، — دادام موللامنىڭ پۈتۈمنى كاردىن چىقىرىپ قويماسلىقىغا ئەنە شۇنداق دالالەت بېرىپ قايتىپ كەتتى.

مەن شۇنىڭدىن كېيىن زەي، چاك - توزانلىق بۇ كونا مەكتەپنى سەپرا مىجەز پوقاق موللامنى، بولۇپمۇ ھېلىقى پۈتۈمنى سۈندۈرۈپ قويغىلى تاس قالغان ئۇزۇن ساپلىق چوماقنى يامان كۆرۈپ قالدىم. ئورنى كەلگەندە شۇنى ئېيتىپ قويايكى مەن بۇ نەس چوماقتىن كېيىن ئۆچۈمنى ئالدىم.

ئۆچ ئېلىشىم مۇنداق بولدى: ئاي راسا تولغان — بارات ئېينىڭ 14 - كېچىسى ياشلار مەھەللىدە بىر يەرگە يىغىلىپ تۇنەك كېچىسى ئۆتكۈزۈپ ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتىشىدۇ ۋە سەرتقا چىقىپ تۇرلۇك ئويۇنلارنى ئويناىدۇ، گۈلخان يېقىپ ئوت

ئاتلايدۇ. كوچا ئويۇنلىرىنى باشلاش ئالدىدا ئۆزۈن خادىغا كىيىدۇرۇلگەن ياغلىق قاپاققا ئوت يېقىپ، ئۇنى لاۋۇلدىتىپ، ئېگىز كۆتۈرۈپ ماڭىدۇ. ئۇلار بۇ ناھايىتى چوڭ «مەشئەلنىڭ يورۇقىدا ئۆمۈشمەسى» نى ۋارقىراپ ئوقۇپ، كوچا ئايلىنىدۇ. بۇنى «ئۆمۈشمەسى قىچقىرىش» دەپ ئاتايدۇ. مەن مانا شۇ ئۇنەك كۈنى — ئاپئاق ئايدىك كېچىدە ساۋاقدىشىم ئابدۇك (ئابلاخان) بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇ بەستلىك، قاۋۇل ۋە قارام بالا ئىدى. ئابدۇك ماڭا: «يوقاق موللامنىڭ چومىقىنى بۈگۈن كەچتە يوقىتىمىز» دەپ قوشۇلدى. چۈنكى ئۇمۇ ئالتە قېتىم بۇ چۆماقنىڭ تەمىنى تېتىپ كۆرگەنىدى. بۈگۈن ئۇنىڭ يەكلىرى تۆرۈلگەن قولىدا بىر لاخشىگر تۇراتتى. بىز ئىككىمىز يۈگۈرگەندەك مېڭىپ يوقاق موللام مەكتىپى ئالدىغا كەلدۇق.

— سەن ئۇياق - بۇياققا ماڭغاچ ئەتراپقا قاراپ تۇر، بىرەر كىشى كۆرۈنسە هايت دە، — دېدى ئابدۇك ۋە مەكتەپ پەنجىرىسىنى لاخشىگر بىلەن قومۇرۇشقا باشلىدى. مەن بولسام سېپىل ياقىسىنى بويلاپ، ئۇيان - بۇيان يۈرۈپ كۆزەتچىلىك قىلدىم. ھەش - پەش دېگۈچە ئابدۇك پەنجىرىنى قومۇرۇۋەتتى ۋە چومىقنى ئېلىپ چىقىپ:

— ھەي زۇنۇن، مەيەرگە كەل، — دەپ مېنى قىچقاردى. مەن يۈگۈرۈپ كەلگەنىدىم، ئۇ يەنە مەكتەپ ئىچىگە چۈشۈپ پالاقنى ئېلىپ چىقتى. بىز پەنجىرىنى ئورنىغا سېلىپ قويۇپ مەھەللىگە يۈگۈرگەندەك كەتتۇق. ئابدۇك:

— سەن ئاۋۇ ئوت ئاتلاۋاتقان بالىلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ئوت ئاتلاپ تۇر، مەن بۇنى تەييارلاپ كېلەي، — دېدى - دە، ئارقىسىغا يېنىپ ئۆز ئۆيى تەرىپىگە يۈگۈرۈپ كەتتى.

مەن مەھەللىمىزدىكى بالىلارغا قوشۇلۇپ: «بارات كەلدى تۈيدۇڭلارمۇ، بىزگە قۇيماق قويدۇڭلارمۇ» دەپ ۋارقىراپ ئوت ئاتلاش بىلەن ئاۋارە بولدۇم. بىر نەچچە شوخ بالىلار خەقنىڭ

ئۆگزىسىدىن قورايى ئوغرىلاپ كېلىپ تىنمايى ئوت قالايتتى.
ئابدۇك قايتىپ كەلدى. ئۇ پالاق ياغىچىنى چوماق سېپىكە تېگىپ ئۇزارتىپ، چوماقنىك بېشىغا ئەسكى پاختا ئوراپ، ئۇنى ياغقا چىلاپ ئېلىپ كەپتۇ. بىز چوماقنىك ياغقا چىلانغان بېشىغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ ئېگىز كۆتۈرگەن ھالدا مەھەللىمىزدىكى ئۇششاق بالىلار بىلەن ئېگىز - پەس «ۋەششەمسى» قىچقىرىپ ماڭدۇق. لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان چوماقتىن بەزى - بەزىدە ئابدۇكنىك يۈزىگە قىزىق ياغ تامچىسى چاچراپ كۆيدۈرەتتى. ئۇ:
— بۇ پاسكىنا چوماق كۆيۈپ تۈگەۋېتىپمۇ مېنى قىينىماقچى، ۋارقىراڭلار بالىلار، چىك-چىك ۋارقىراڭلار، — دەپ ئالغا قاراپ ماڭاتتى. بىز تاكى چوماقنىك بېشى كۆيۈپ ئۈزۈلۈپ چۈشكىچە كوچا ئايلاندۇق. شۇنداق قىلىپ، بىز چوماقنى كۆيدۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورۇپ ئۇنىڭدىن ئۆچ ئالدۇق ....
قىش كۈنلىرى مەكتەپكە قالايدىغان كۆمۈرنى ئوقۇغۇچىلار ئۆزى ئېلىپ كېلەتتى. بىز ھەر كۈنى ئەتتىگەندە جىلتا ئاستىغان، قولتۇقىمىزدا بىر پارچە كۆمۈر قىستۇرۇلغان ھالدا مەكتەپكە كېلەتتۇق ۋە ئىشىكنىك سول تەرىپىدىكى بۇلۇڭغا كۆمۈرنى تاشلاپ يۈگۈرى تەرەپتىكى پاخال ئۈستىگە بېرىپ ئولتۇراتتۇق. قولىمىزنىك قارىسىنى چاپان ياكى كۆڭلەك پېشىگە سۈركەپتىپ، كىتابلىرىمىزنى كېسەككە سندۇرۇپ قويغان تاختاينىك ئۈستىگە قويۇپ ئاچاتتۇق - تە، باشلىرىمىزنى لىكشىتىپ ئۇنلۇك ئوقۇشقا كىرىشەتتۇق. بۇ مەكتەپ بىرلا ئېغىز ئۆي ئىدى، بۇ يەردە قىرىق - ئەللىك بالا ئوقۇيتتى، لېكىن ئۇلارنىك ئوقۇيدىغان دەرسلىرى بىر-بىرىگە ئوخشمايتتى. موللام نۆۋەت بىلەن چاقىرغاندا، بىر ياكى ئىككى بالا ئۇنىك ئالدىغا بېرىپ، كىتابلىرىنى ئېچىپ دەرس ئالاتتى. بۇ بىر ئېغىز ئۆينىك بىر چېتىدە ئوتۇن، كۆمۈر، يەنە بىر چېتىدە ئەسكى جوزا، بەندىك، سۇ پۇركە، گۈرجەك تاختا بېشىدا كىتابلار، موللامنىك ئەتراپىدا

جازا قوراللىرى ــ سۇنۇق ۋە باغلاقلىق تاياقلار تۇراتتى. موللام ياز ئايلىرىدا تۆت ـ بەش بالىنى دەريا بويىغا ئەۋەتىپ ياۋا تاللارنىڭ شۇڭلىرىدىن تاياق كەستۈرۈپ كېلەتتى. قىشتىن ئېتىلغان قالغان قاتتىق ئوتۇن بىلەن كۆمۈرنى تۆت بالا زەمبىل بىلەن موللامنىڭ ئۆيىگە توشۇپ ئاپىرىپ بېرەتتۇق. بۇ خىلىلا جاپالىق ئىش ئىدى. چۈنكى بالىلار كىچىك بولغىنى ئۈچۈن زەمبىل سىيىنىڭ تۆت ئۇچىنى تۆت بالا مۈرىسىگە ئېلىپ ماڭاتتى. ئېغىر يۈك ئاستىدا بىچارە بالىلار پۇشۇلداپ، تەرلەپ كېتەتتى ۋە موللامنىڭ ئۆيىگە بارغۇچە بىر نەچچە جايدا توختاپ دەم ئېلىۋالاتتى. كۆمۈر جىقراق يىغىلىپ قالغان چاغلاردا سەككىز بالا تۆتتىن نۆۋەتلىشىپ كۆتۈرەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر ئىككى بالا زەمبىلدىن چۈشۈپ قالغان كۆمۈرلەرنى تېرىپ ماڭاتتى. قۇشناچىم كىر يۇغان ياكى نان ياققان چاغلاردا موللام ئىككى بالىنى ئۆيىگە ياردەملىشىشكە ئەۋەتىتى. ئۇلار شۇ كۈنى كەچكىچە سۇ توشۇپ، ئوتۇن يېرىپ بېرەتتى ۋە باشقا ئىشلارغىمۇ قارىشاتتى. دېمەك بالىلارنىڭ نۆۋەتلىشىپ موللامنىڭ ئۆي خىزمىتىنى قىلىدىغان ۋەزىپىسى بار ئىدى.

موللام ماڭاشىنى ئوقۇغۇچىلار ئېلىپ كەلگەن ئوقۇش بەدىلىدىن ئۇندۇرۇۋالاتتى. بۇنىڭ نامى «پەيشەنبىلىك» دەپ ئاتىلاتتى. «پەيشەنبىلىك» ــ ئوقۇغۇچىلار دەرسىنىڭ تۈرىگە قاراپ ھەر پەيشەنبە كۈنى موللامغا ئاتاپ ئېلىپ كېلىدىغان مەلۇم پۇلغا قارىتىلغان. ئوقۇغۇچىلار دەسلىپىدە بىر مىسقال تۆلىسە، ئەگەر يۇقىرى ئوقۇغاندا تۆت ـ بەش مىسقالغىچە پۇل تۆلەيتتى. شۇ ۋاقىتتىنىڭ ھېسابىدا بىر مىسقال يىگىرمە تىيىن، بەش مىسقال بىر سوم (تەڭگە)① ئىدى. بىز بۇ پۇلنى يارماق ھېسابىدا بېرەتتۇق. مەن تېخى يېشىمغا توشمىغان چاغلاردا ئۇچ يارماق

① ئوتتۇرىسىنا چاسا تۆشۈك، تۆت تەرىپىدە مانجۇچە ياكى خەنزۇچە خەت بار يۇمىلاق تۇنج پۇل.

نىڭ قىممىتى بىر تىيىن ئىدى. كېيىن ئىككى يارماق بىر تىيىن بولدى؛ يارماق ئازلىغانسېرى بىر يارماق بىر تىيىن بولۇپ قالدى.

مەن بىر مىسقال پەيشەنبىلىك ئېلىپ كېلىدىغان چاغلاردا ئىككى يارماق بىر تىيىن بولغاچقا بىر مىسقال (يىگىرمە تىيىن) ئۇچۇن قىرىق يارماق ئەكلىشىم كېرەك ئىدى. يارماقنى بىرىدىن بىر ساناپ ئېلىش قىيىن بولغىنى ئۈچۇن شۇ چاغدا يارماق سانىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل ئەسۋاپ بولىدىغان. بۇ «چەن پەنزى» دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ يۇزى بىر قانچە يېرىم نوكەش قىلىپ ئويۇلغان بىر پارچە تاختاي ئىدى، بۇ تاختاينىڭ يېرىم نوكەش قىرلىرىدا ئېلىپ كېلىنگەن يارماقلارنىڭ قانچە تىيىن ياكى قانچە مىسقال ئىكەنلىكىنى بەلگىلەيدىغان سىزىقلىرى بار ئىدى. ھەر پەيشەنبە كۈنى موللام ئاشۇ تاختىسىنى ئالدىغا قويۇپ ئولتۇراتتى. بىز تۆلەشكە تېگىشلىك يارماقلىرىمىزنى شۇ تاختىنىڭ نوكىشىگە سېلىپ سىزىقتا توغرىلىغاندىن كېيىن، موللام ئېلىپ ساندۇقىغا سالاتتى.

ئابدۇك بىر كۈنى ماڭا موللامنى ئالداش ئۈچۈن مۇنداق بىر چارىنى ئۆگەتتى: يارماقنىڭ نېپىز، سېرىقراق بىر خىلى بولىدىغان، ئۇنى جىگچەن دەپ ئاتايتتۇق. ئۇ ئادەتتىكى يارماقلارغا قارىغاندا ئەتىۋار ۋە قىممەت ئىدى. يەنە بىر خىلى ئۇچ - تۆت يارماقتەك قېلىنلىقتا ئىدى، ئۇنى قۇلۇلە ياكى تومپۇر دەيتتۇق. دادام بەرگەن بىر مىسقال پەيشەنبىلىك ئىچىدىن ئاشۇنداق جىگچەن يارماقلارنى ئىلغۇۋېلىپ، ئۇنى تومپۇرلارغا تېگىشەتتۇق (سودىگەرلەر بىر جىگچەنگە ئۇچ - تۆت تومپۇر بېرەتتى). ئاندىن ئۇنى ئېلىپ بېرىپ موللامنىڭ ئالدىدىكى يارماق ئۆلچىگۈچىگە سالاتتۇق. موللام سىزىقتا توغرا كەلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنى گەپ - سۆز قىلمايلا غەلۋىرىگە كولدۇرلىتىپ تاشلايتتى. دېمەك، ھەر پەيشەنبىلىكتىن بەش - ئالتە تىيىننى قايتا

رنۋالاتتۇق، بۇنىڭغا لەكلەك تانسى ياكى تاڭگا ئالاتتۇق.

موللامنىڭ بالىلاردىن ئالىدىغان يەنە بىر خىل كىرىمى بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ بىرەر بالا بىر كىتابنى تاماملاپ باشقا كىتابنى باشلىغان كۈنى پۇل، كىيىملىك ۋە تاماق ئەكىلىپ، ئۇنىڭدىن دۇئا ئالاتتى. موللام پۇل ۋە رەختلەرنى ئۆزى ئېلىپ قېلىپ، قۇيماق بىلەن توقاچلارنى ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىپ بېرەتتى. مەنمۇ سۈپى ئاللا يارنى تاماملاپ ناۋايىغا چىقىقان كۈنىمدە موللامغا خېلى بىر نەرسە ئېلىپ كەلگەنلىكىم ئۈچۈن، موللام ئوقۇغۇچىلارنى بىر كۈن ئازاد قىلدى. موللام يەنە نەزىر - چىراغ، توي - تۆكۈنلەرگە چاقىرىلىپ كونۇبىرىت ئالاتتى. مۇنداق كۈنلەردىمۇ موللام بىزنى ئازاد قىلاتتى. كونۇبىرىت كەلمىگەن كۈنلىرى بولسا بىزنى چۈشكىچە ياكى كەچكىچە قويۇپ بەرمەي قورساقلىرىمىز ئېچىپ بىئارام بولاتتۇق. مۇنداق ئەھۋال تولاراق تەكرارلانسا قورقۇمسىز ئابدۇك: «موللامنىڭ ئۆيىدە ئۆچكە، بىزنى قويمايدۇ چۈشكە» دېگەندەك گەپلەرنى ھەممە بالىلارغا تەڭ ئۆگىتىپ، تەڭ ۋارقىرىتىپ ئېيتقۇزاتتى. موللام پۈتۈن بالىلارنىڭ ئۆزىگە تەگكۈزۈۋاتقان بۇ ھەجۋى گەپلىرىدىن چۆچۈپ، دەررۇ ئوقۇغۇچىلارنى چۈشلۈككە قويۇپ بېرەتتى.

بىز بارات كەچىسى موللامنىڭ پالاق ۋە چۈماقلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، ئۇ يەنە ئىلگىرىكىدىنمۇ يوغان تاياقلارنى تەييارلىتىپ ئېسىپ قويغانىدى. موللام ئابدۇكنى يامان كۆرگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنى كۆزىدىن يوقىتىشنى ئويلاپ يۈرگەن بولسا كېرەك، بىر كۈنى تاختا بېشىدىكى بىر قۇرئان يوقلىپ كەتتى. چېقىمچى بالىلاردىن بىرى «قۇرئاننى ئابدۇك ئوغرىلاپ ساتتى» دەپ چېقىشتۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن موللام ئۇنى ئىككى خىل جازاغا تارتتى: دەستلەپتە، ئۇنى ھاپاش قىلدۇرۇپ، كۆڭلىنى قايرىپ، يالىڭاچ دۇمبىسىگە بەش تال كۆك تاياق سۇنۇپ

كەتكۈچە تۇردى. تۇنىڭ دۇمبىسى قىر - قىر تىلىنىپ تىرقىراپ قان چىقىپ كەتتى. ئاندىن كېيىن پالاققا تارتىپ تۇرۇپ تاپاڭ لىرىنى يېرىدۇەتتى. تۇنىڭ يېرىلغان يەرلىرىگە تۇز سۇركەتتى... كەچقۇرۇن نىمجان بولۇپ قالغان ئاغىنىمىز ئابدۇكنى تۆت بالا تۆيىگە ئاپىرىپ قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئابدۇك بىر نەچچە كۈن يېتىپ ساقايغاندىمۇ، بۇ مەكتەپكە كەلمەي قويدى. كېيىن موللام: «ئابدۇك مەكتەپتىن قاچتى، تۇتۇپ كېلىڭلار» دەپ قاۋۇل تۆت بالىنى ئەۋەتكەنىدى، ئۇلارنى ئابدۇك تاش ئېتىپ قوغلۇۋېتىپتۇ. كېيىنكى كۈنلەردىمۇ ئۇ سېپىلغا چىقىپ پوقاق موللامنىڭ مەكتىپىنىڭ پەنجىرىسىگە ئىككى - ئۈچ قېتىم تاش ئاتتى. لېكىن ئۇ موللامغا تۇتۇق بەرمەي يۈردى. موللام بولسا ئۇنى قولغا چۈشۈرەلمەي يۈرگىنىگە تىت - تىت بولۇپ بىزگە: «سەنلەرنىڭمۇ ئىچىڭدە يادا تاش بار» دەپ ئالىيىپ قويياتتى.

ئابدۇكنىڭ ئارقىسىغا كىرىدۇ، دەپ موللام ماڭمۇ سوغۇق نەزەردە قاراشقا باشلىدى. كېيىن مەن بۇ موللامنىڭ قولىدا ئابدۇكنىڭ كۆرگەن كۈننىڭ كۆزىمەي دەپ قورقۇپ، بۇ مەكتەپتىن چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم.

موللامنىڭ زالىملىقىنى دادامغا بىرمۇ بىر سۆزلەپ بەرگەنىدىم، دادامۇ ماقۇل بولدى. شۇنداق قىلىپ، سەپرا پوقاق موللام مەكتىپىدىن ئەبەدىي قۇتۇلدۇم.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن دادام مېنى دولان دەرۋازا يېنىدىكى پاكار موللامنىڭ مەكتىپىگە ئاپىرىپ بەردى. بۇ موللامۇ مېنى ئوقۇتۇشتىن كۆرە، كۆپرەك ئۆي خىزمىتىگە سالدى. ئۇنىڭ ھويلىسىدىكى بىر بارائ ئۈزۈمگە ئەپكەشتە سۇ توشۇپ قۇياتتىم. قۇشناچىمنىڭ يۇگۇر - يېتىم ئىشلىرى بىلەن ئاۋارە بولاتتىم، كالىسىغا ھەلەپ ئېتىپ بېرىپ بولۇپ، كوچىلاردىن شاپاق تېرىپ كېلەتتىم... بۇ موللامنىڭ بىلىمىنىڭ تايىنى يوق ئىكەن. مەن ئۆي ئىشلىرىدىن بوشاپ مەكتەپكە كەلگەندە

موللامدىن:

— موللام، مەن ناۋايىنى ئوقۇپ يۈرەتتىم، كىتابىنى ئوغرىلىتىپ قويدۇم، ئەدى نېمە كىتاب ئوقۇيمەن؟ — دەپ سورىدىم.

موللام بىر ئاز ئويلىۋالغاندىن كېيىن:

— ئەمسە چاھار كىتاب تېپىپ كەلسەڭمۇ بولىدۇ، — دېدى. مەن ئىزلەپ يۈرۈپ، چاھار كىتابنى تېپىپ كېلىپ موللامدىن دەرس ئالدىم. مەن كىتابنى ئېچىپ موللانىڭ ئالدىدا ئولتۇرغىنىمدا، ئۇ كىتابنىڭ باش تەرىپىدىن ماۋۇ ئىككى مىسرا شېئىرنى ئىشارەت بارمىقى بىلەن ماڭا كۆرسىتىپ ئوقۇدى:

ابتدا میکنم بنامی خدا،
کز دو حرف فریدارخدنما.

مەن ناۋايىنى ئوقۇپ يۈرۈش داۋامىدا پارسچە سۆزلەرگە تەلىم كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈنمىكىن ئۇنى موللامدىن تۇزۇكرەك ئوقۇدۇم، كېيىن ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇرسام ھېچ گەپ چىقمىدى.

موللامدىن مەن:

— مەنىسى نېمىكىن؟ — دەپ سورۇدۇم.

— ھازىرچە مەنىسىنى قوشۇپ ئوقۇشنىڭ ھاجىتى يوق. ھەر كۈنى مەن ئوقۇپ بەرگەن بويىچە ئىككى مىسرادىن يادلاۋەرسەڭ بولىدۇ، — دېدى موللام.

— تەقسىر، بۇ سۆزلەر پارسچە تۇرسا، قۇرۇق ياد ئېلىپ ئۇنى چۈشەنمىسەم بولامدۇ؟

— يادلاۋەرسەڭ قۇلىقىڭغا سىڭگەنسېرى ئاخىر چۈشىنىپ قالىسەن، ماڭ، بار، ئاۋۋال يادا ئوقۇشنى ئۆگەن.

مەن ئۆيگە كېلىپ ئاكام ئۈردىغا چاھار كىتاب ئوقۇغانلىقىمنى، ئەمما ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلمىگەنلىكىمنى، مەن تۇرماق موللامۇ مەنىسىنى تۇزۇكرەك ئېيتىپ بېرەلمىگەنلىكىنى، ئۇنىڭ

«يادلىۋالساڭلارلا بولدى» دېگەنلىرىنى دەپ بەردىم.

— بەللى، مەنمۇنى ئۇقماي تۇتىدەك سايرىغانىنىڭ نېمە پايدىسى، — دېدى ئاكام قاقاقلاپ كۈلۈپ، — ئۇنداق بولما پاكار موللامنىڭ ئۆزىمۇ ئىچى كاۋاك دۇمباق ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۆزىگە ئوخشاش شاگىرتلىرىدىنمۇ قۇرۇق ئاۋاز چىقىرىپ يادلاپ بېرىشنىلا خالايدىكەن - دە، ئەكەل كىتابىڭنى، مەن يادلىغىنىڭنىڭ مەنمۇنىنى ئېيتىپ بېرەي.

مەن ئوقۇپ يۈرگەن كىتابىمنى ئۇنىڭ قولىغا بەردىم. ئۇ كىتابنى ئېچىپ:

— قېنى، قايسى مىسرالارنى يادلىدىڭ؟ — دەپ سورىدى. مەن دەستلەپتە يادلىۋالغان يۇقىرىقى ئىككى مىسرا شېئىرنى كۆرسىتىپ ئوقۇدۇم.

ئاكام ھېچقانداق دۇدۇقلىمايلا:

— باشلايمەن بۇ كىتابنى خۇدانىڭ ئىسمى بىلەن، چۈنكى خۇدا ئىككى ھەرپ بىلەن يەر، ئاسماننى ياراتتى، دېگەن بولىدۇ. سەن ئەمدى بۇنى قويۇپ، ماۋۇ كىتابنى ئوقۇغىن، — دېدى ۋە تاختا بېشىدىن «خوجا ھاپىز» دېگەن باشقا بىر كىتابنى ئېلىپ بەردى، — بۇ كىتابنى مەن خېلى بۇرۇن ئوقۇغان. بۇنىڭدا ئاجايىپ چوڭقۇر مەنىلىك گۈزەل شېئىرلار بار. سەن يادلىغانلارنىڭ مەنىسىنى بىلىۋېلىشىڭغا مەن ياردەم بېرىپ تۇرای، قورقماي ئوقى!

ئاكام تۇردى قادىر مەدرىسىدە نادىرخان دامولام دېگەن مەشھۇر ئالىمدىن دەرس ئالاتتى، شۇڭا ئۇ ئەرەبچە، پارسچىغا خېلى ئۇستا ئىدى، ھەتتا قۇرئانغا مەنا ئېيتاتتى. بىرمەر كىتاب قولىغا چىقىپ قالسا، ئۇ كىتابنى دەرھال ئېچىپ، قۇرلىرىغا قىزغىن ھەۋەس بىلەن كۆز يۈگۈرتۈپ چىقاتتى ۋە مەنىسىنى زوقلىنىپ سۆزلەپ بېرەتتى.

پاكار موللام بىزنى تۆزۈكرەك ئوقۇتماي مالاي ئورنىدا

ئۆي ئىشلىرىغا سالغىنى سالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىوقۇتقان شېئىرلىرىنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. ئۇنىڭسىز پوقاق موللانىڭ جازا چارىلىرىدىن باشقا ئالاھىدە بىر جازالاش ئۇسۇلى بار ئىدى. ئۇ بولسا مۇنداق: سامان تىقىدىغان كۆشۈكنىڭ بىر چېتىدىن باغلانغان ئارغامچىنىڭ ئىككىنچى ئۇچىنى تورۇستىكى لىمىدىن ئۆتكۈزۈپ، خاپا قىلغان بالىنى كۆشۈككە سېلىپ تورۇسقا تارتىپ قويىاتتى. بىچارە ئوقۇغۇچىنىڭ پۈتۈن قولى بىر يەرگە يىغىلغان ھالدا شۇمشىيىپ كەچكىچە ئېسىلىق تۇراتتى. مەن بۇ غەلىتى جازادىنمۇ خېلى چۆچۈپ يۈردۈم.

پاكار موللام پوقاق موللامدىنمۇ تېرىككەك، ئالدىراڭغۇ ئىدى. «ئېگىزنىڭ ئاچچىقى كەلسە پاكارنىڭ جېنى چىقىپتۇ» دېگەندەك، ئۇ ئاچچىقى كەلسە، ئورنىدا تۇرالماي سەكرەپ كېتەتتى، تېخى ھالىغا باقماي باشقا مەكتەپ موللىلىرى بىلەن ئۇستۇنلۇك تالىشىپ، ئوقۇغۇچىلىرىنى باشقا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئۇرۇشقا سالاتتى ۋە مەكتەپلىرىگە تاش ئاتقۇزاتتى. بەزى مەكتەپلەرنىڭ بالىلىرى كۆپىيىپ ئاۋۇشقا باشلىسا ئۇ ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قاۋۇل ۋە بەستلىكلىرىنى توپلاپ پەيتىنى تاللاپ ئۇرۇشقا كۈشكۈرتەتتى. سوقۇشتا كۈچلۈكرەك چىققان بالىلارنى پاكار موللام «ھۇشيارە»، «ئەزىمەت» دەپ تەقدىرلەيتتى. مەن بىر كۈنى شۇنداق ئۇرۇشلاردىن بىرىگە قاتنىشىپ يۈز - كۆزۈمنى مورلىتىپ، بۇرنۇم قان ئۆيگە قايتتىم.

مەن سۈمۈ، پاتقاقمۇ، كارىم بولماي كېچىپ، ئۆتۈكۈمنىڭ تۇمشۇقىدىن پايتىمانىڭ چىقىپ قېلىشى، تۇمىقىمنىڭ كۆرپىسى سۆكۈلۈپ ساڭگىلاپ قالغىنىغا قارىماي ئۇستى - بېشىم توپا - چاڭ يۇرەتتىم. شۇنىڭغا قاراپ ئانىلىمىزدە بەزىدە مېنى «زۇنۇن ئاشىق» دەپ ئاتايتتى. بۇگۈنكى ئۇرۇشتا شۇنداق قىيابىتىم ئۇستىگە يۈز - كۆزۈمنى قانغا بويىاپ كەلدىم. مېنىڭ بۇ ئەھۋالىمنى كۆرۈپ ئاكام تۇردى:

ـــ هەي، مەي، مانا بۇگۈن جىلك «زۇنۇن ئاشىق» بولۇپ كەپسەن، مەجنۇن، ـــ دېدى ۋە باشقا گەپ سۇرىمايلا ئاپتۇۋا بىلەن چىلاپچىنى ئېلىپ كەلدى، ـــ يۇز - كۆزلۈكىنى چاپسان يۇغىنى، ھېلى دادام كېلىپ مۇشۇ ئەپتىگىنى كۆرۈپ قالسا دۇنياغا كەلگىنىگە تويدۇرىدۇ.

مەن يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن، ئاكام مەندىن نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى سورىدى. مەن مەكتەپنىك ئەھۋالىنى، مۇللانىنىك ىزنى باشقا مەكتەپ بالىلىرىغا ئۇرۇشقا كۇشكۇرتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردىم.

ـــ تۇۋا، داۋۇ جاھالەتنى كۆرۈك، ياقىسىنى تۇتتى ئاكام، ـــ مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، «ھودۇكۇش - كۇش» بىلەن «ھۇشەرە» ئادەمنىك ئۆمرىنى قىسقارتىدۇ. بۇ پاكار مولا لام مۇشۇنداق كۆڭلى قارىلىقى بىلەن قانداق قىلىپ ئوقۇغۇچىلارغا بىلىم بېرەلەيدۇ. ئەرەبلەردە «ئەددارازون ئەخمەقون، قەسرەتون پىتنەتون»① دېگەن تەمسىل بار. بۇ پاكار مولالك بىر پىتنىخور ئادەم ئىكەن. ئوقۇغۇچىلارغا مۇنداق نادانلىق ۋە جاھالەت ئۇرۇقىنى چاچىدىغان بىلىمسىز كىشىدە ئوقۇمىسا ئەۋزۇ بولىدۇ. ئەمدى بۇ مەكتەپكە بارمايلا قوي، مەن سېنى ئۆزۈم ئۆيدە ئوقۇتۇپ قويايي، ـــ دېدى. شۇنىك بىلەن پاكار مولالام مەكتەپكە بارماس بولدۇم. مەنلا ئەمەس، باشقا نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلارمۇ بارماس بولۇپ قالدى. بارا - بارا ئوقۇغۇچىلار ئازىيىپ، پاكار مولالام مەكتىپى يېپىلىپ قالدى.

دار ئويۇنى

غۇلجا شەھىرىنىك شىمال تەرىپىدىكى كەك بىر دۆڭلۇك جايدا غۇلجا ھاكىم بەگلىرىنىك ئەجدادلىرىغا قاراشلىق قەبرىستانلىق بار. ئۇنىك ئىچىدە چوك بىر گۇمبەز بولىدىغان. مانا

① ئېكىز ئەخمەق، پاكار پىتنىخور دېگەن مەنىدە. ـــ ت.

شۇ گۈمبەزنىڭ ئەترابى «ئالتۇنلۇق» دەپ ئاتىلىدۇ. ئالتۇنلۇقنىڭ غەربىدىكى پەسلىكتە چوڭ بىر ئۆستەڭ سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ. بۇ سۇ ئۆتكەن جايلار ساي بويى دېيىلىدۇ. ساي بويىدا تاللىقلار، ئېگىز ئۆسكەن سۆگەتلىك بوستانلار بار. باھار ۋە يازدا كىشىلەر بۇ يەرگە توپ - توپ كېلىپ ئويناپ كېتەتتى. ئالتۇنلۇقنىڭ ئالدىدا تۈز كەتكەن قۇم - شېغىللىق بىر مەيدان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەترابىدىكى بۇلاقلار ۋە ياپيېشىل چىملىق مەنزىرىلەر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاچاتتى.

بىر يىلى باھاردا ئالتۇنلۇق ئالدىدىكى سايدا دار ئويۇنى بولدى. شەھەر خەلقى قومۇرۇلۇپ دېگۈدەك ئالتۇنلۇق تەرەپكە قاراپ كېتىپ باراتتى. مەنمۇ دادام بىلەن دار ئويۇنىنى كۆرۈشكە باردىم. ساي بويىدىكى كەڭ مەيدان، ئېرىق - ئۆستەڭ، سازلىق، چىمەنزار ۋە ئېگىزلىكتىكى گۈمبەز ئەترابى ئىگىلىغان ئادەملەر بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. ئۆستەڭ بويلىرىدا بورىلار بىلەن توسۇپ ياسالغان ۋاقىتلىق قاتار - قاتار ئاشخانىلار، چايخانىلار، ناۋايخانىلارنىڭ سازلىق ۋە چىملىقلاردىكى ئۈستى يېپىلغان ياكى دەرەخ سايىلىرىنى دالدا قىلغان ساماۋاپ، ئاشلەمپۇڭ، دوغاپ، پەۋا، كۈۋاس ساتقۇچىلارنىڭ ھەسەبنى ئېلىش قىيىن ئىدى. ئۇلار بەس - بەس بىلەن خېرىدار قىچقىرىپ تۇرۇلايتتى. تونۇر بېشىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان گۆشگىردەڭچى ئۇستام بولسا ئاق يەكتەكىدىن يۇڭلۇق مەيدىسىنى چىقىرىپ، ئوڭ قولىنىڭ ئالقىنىنى قۇلىقىغا قويۇپ: «ياغ يەينەن، شەكەر يەيسەن، بىرنى يېسەڭ ئۇھ دەيسەن، ئىككىنى يېسەڭ سۇ دەيسەن» دەپ قاپىلىك سۆزلەر بىلەن ۋارقىرايتتى. چايخانىلاردا تۇرلۇك سازلار چېلىنىپ، مۇقام ۋە نەغمە - ناۋالار بولۇپ تۇراتتى. ئەھلى كاسىپلار خېرىدارلارنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن، ئۈستا سازەندىلەرگە پۇلنى ئايىماي بېرىپ، بىر - بىرلىرىدىن ئۈستۈنلۈك تالىشاتتى. قايسى ئورۇننىڭ نەغمە - ناۋاسى قىزىپ

كەتسە، خېرىدارلار شۇ يەرگە كۆپرەك توپلىناتتى. بۇ يەردە يەنە قوشقار سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش ئويۇنلىرى بولۇپ تۇراتتى ياكى خوراز، كەكلىك ۋە بۆدۇنلەرنى سوقۇشتۇراتتى. ئىگىلىرى يېڭىلىپ قاچقان هايۋان ياكى قۇشلىرىنى يەڭگۈچى تەرەپكە ئۆتكۈزۈپ بېرەتتى. تاماشىچىلار بۇ تەرەپ ياكى ئۇ تەرەپ بولۇپ پۇل تىكىشەتتى. كىمنىڭ هايۋىنى ياكى قۇشى غالىپ بولسا شۇ تەرەپنى ياقلىغۇچى تىككەن پۇللىرى مەغلۇپ بولغۇچى تەرەپتىن نەق ساناپ ئالاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇنداق ئورۇنلارغا ئادەملەر كۆپرەك يىغىلاتتى. يەنە ئۇچ - تۆت يەردە مەددادهلار تۇرلۇك جەڭنامە ۋە رىۋايەتلەرنى سۆزلەپ ئادەملەرنى توپلىۋالغاندى. مەن باشقا تاماشىغا قارىغاندا رىۋايەت ئاڭلاشقا قىزىققانلىقىم ئۈچۈن، قورسىقىمنىڭ ئاچقىنىنمۇ سەزمەي، مەددادهنىڭ ئاغزىغا قاراپ قالاتتىم. بىر قېتىم مېنى دادام يۆتەپ ئورۇپ قويۇپ ئىزلەپ بىر مۇنچە ئاۋارە بولۇپ ئاخىر مەددادهنىڭ ئالدىدىن تاپتى - دە، بىلىكىمدىن تۇتۇپ خەلق ئارىسىدىن سۆرەپ چىقتى ۋە ئاچچىقى بىلەن ياڭىقمىغا بىر كاچات سېلىۋېدى، كۆزۈمدىن ئوت چاقناپ كەتتى. ئاچ قورساققا سامسا يېيىش ئورنىغا قاراپ تۇرۇپ بىر شاپلاق يېۋالدىم. هەر هالدا شاپلاق نەمۇبىكار يېمىگەن ئىكەنەمەن. مېنىڭ هەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ قورسىقىمنىڭ ئېچىپ كەتكەنلىكىنى چىرايىمدىن سەزگەن دادام سامسا ئېلىپ بېرىپ، قورسىقىمنى تويغۇزۇپ قويدى.

بىردىنلا دار باغلانغان تەرەپتىن سۇنايى بىلەن دۇمباق ئاۋازى ياڭرىدى. مىڭلىغان ئادەملەر دار ئەتراپىغا يىغىلىپ، ناهايىتى چوڭ دائىرە هاسىل قىلغاندىن كېيىن، بويى ئېگىز، قامەتلىك، رەڭگى سارغۇچ كەلگەن هاشىم هاجى داروۋاز كۆپچىلىككە قاراپ:

- جامائەت، دارغا چىقىشتىن بۇرۇن موللاق تويۇنى ئۆتكۈزىمىز، - دېدى. توختاپ قالغان دۇمباق - سۇنايى يەنە

چىلىنىپ، موللاق ئېتىش باشلاندى. ھاشىم ھاجىنىڭ شاگىرتلىرىدىن دار ئويۇنىغا ئەڭ ئۇستىسى توختاخۇن دېگەن ئون بەش ئون ئالتە ياشلاردىكى غۇنچە بوي، ئاق يۈزلۈك، چىرايلىق بالا ئىدى. يەردە موللاق ئېتىشنىڭ ئەڭ ئۇستىسى قارامۇتۇق، توغرۇلۇق كەلگەن يىگىت ئىدى. موللاقنىڭ ئەڭ قالتىسلىرىنى ئەنە شۇ يىگىت ئويناپ كۆرسىتەتتى. ئۇ ھەر تۈرلۈك موللاق ئېتىش، بەلدىكىدىن يەرگىچە ئېگىلىپ، يەردىكى چىنىلەرنى ئاغزىدا چىشلەپ قوللىرىدا كۆتۈرۈپ يەنە موللاق ئېتىپ چۈشەتتى. ئۇ موللاق ئاتقاندا ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئىككى - ئۈچ پىرقىرىۋېتەتتى ياكى ھېچ يەرنى تۇتماستىنلا بەش - ئالتە قېتىم موللاق ئېتىۋېتىپ توختايتتى. موللاق ئويۇنى جەريانىدا ئادەملەر تولۇق يىغىلىپ بولدى. مانا ئەمدى دار ئويۇنى باشلاندى.

قىزىل دۇخاۋىدىن ئىچچام شىم - تۇجۇركا كىيگەن، بېشىغا سىرىق سەللە ئورىغان يالىڭاياق توختاخۇن قولىدا ئۇزۇن تەڭشەك ياغىچىنى تۇتۇپ مېڭىپ، دارنىڭ چوڭ قوزۇقى ئالدىدا قىلۇنغا قاراپ تۇردى.

ئۇستاز ھاشىم ھاجى قىلۇنغا قاراپ مۇناجات ئوقۇپ دۇئا بەرگەندىن كېيىن، قىپقىزىل رەڭلىك كىيىمدىكى ئۇماق يىگىت توختاخۇن دار ئارغامچىسىغا دەسسەپ، يۇقىرىغا قاراپ مېڭىپ كەتتى. تۆۋەندە بولسا، داقا - دۇمباق، سۇناي ياڭرىدى. مۇلىغان كىشىنىڭ كۆزلىرى توختاخۇنغا تىكىلىپ قالدى. دارۋاز سۇنايىنىڭ پەدىسىگە كەلتۈرۈپ يۆتكىگەن پۇتىنى ئويناتىپ يۇقىرى ئۆرلەيتتى. دارنىڭ ئۈچىدىكى راۋاققا قارىسىڭ ئۇ دوپ پىڭىز يەرگە چۈشۈپ كەتكۈدەك ئېگىز. دارۋاز: بىرىنچى ئاچماق نىڭ يېنىغا كەلگەندە ئوڭ تاپىنىنى سول پاچىقىغا تىرەپ قويۇپ، يەك ئاياغ بولغان ھالدا: «ياپىرىم، شاھى مەردان ... !» دەپ ۋارقىراپ ئاچماققا ئۆتۈپ ئولتۇراتتى، بۇ يەردە ئۇ بىر - ئىككى مىنۇت دەم ئالغاندىن كېيىن، يۇقىرىقى — ئىككىنچى ئاچماققا

قاراپ ماڭاتتى، يۇقىرىقى ئاچماق يېنىغا يېقىن كەلگەندە ئۇ بىر قەدەم بېسىپ قويۇپ، يەنە ئارقىچە مېڭىپ، تۆۋەنكى ئاچماققا قايتاتتى. يەنە ئالغا تېز-تېز مېڭىپ كېتىپ بېرىپ، ئىككى پۇتىنى ئىككى تەرەپكە كېرىپ بىردىنلا ئارغامچىغا مىنىپ قالاتتى. مانا شۇ چاغدا كىشىلەر چۆچۈپ «ۋاي» دەپ توۋلىشىپ كېتەتتى. ئۇ ئەمدى ئارغامچىغا مىنىپ تۇرۇپ، ئىككى پۇتىنى جۇپلەپ، ئىككى ياقىغا تاشلاپ ئويناياتتى، كېيىن چاڭا قۇرۇپ ئولتۇرىدۇ، يەنە بىرىنچى ئاچماققا كېلىپ ئىككى كۆزىنى چىڭ تېڭىپ ماڭىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئارقىچە مېڭىپ قايتىدۇ، ئەمدى ئىككى تاپىنىغا ئىككى تەخسە باغلاپ كۆزى تېڭىلغان ھالدا يەنە يۇقىرى ئۆرلەيدۇ. يەردە بولسا كىشىلەر خەۋپسىرەپ جىمجىت كۆز تىكىپ تۇرۇشىدۇ.

ئەنە شۇنداق بىر قانچە خىل ئويۇنلارنى كۆرسەتكەندىن كېيىن، ئۇ يۇقىرى ئۆرلەپ، مېڭىپ تاختا راۋاققا بىر - ئىككى چامدام قالغاندا، بېشىنى ئارغامچىغا قويۇپ ئىككى پۇتىنى ئاسمانغا تىك كۆتۈرۈپ: «ياپىرىم!» دەپ ۋارقىرايدۇ. تۆۋەندە ھاشىم ھاجى: «جانلان كىشىنى شەمسى بوستان ئەتكەن، بىر ئەلەمنى گۈلستان ئەتكەن، ياپىرىم، شاھى مەردان» دەپ سول قولىنى مەيدىسىگە قويىدۇ، ئوڭ قولى بىلەن سول قولىنىڭ ئۈستىگە پاقىلداتتىپ ئۇرۇپ تۇرۇپ: «مەۋرىتى ئەلى شاھى مەردان مەققى - ھۇرمەتى يولىدا ئاتمىغىنىڭلارنى بەرگەيسىلەر!» دەپ ۋارقىراپ دۇئاغا قول كۆتۈرىدۇ. ئىككى كىشى داستىخانىنىڭ ئىككى چېتىدىن تۇتۇپ ئېچىپ، دائىرە ئايلىنىپ توپ ئالدىدىن ئۆتىدۇ. كىشىلەر بولسا يېنىدىكى پۇللىرىنى داستىخانغا تاشلايدۇ. بەزىبىرلىرى تەسىرلىنىپ ئۈستىدىكى چاپانلىرىنى سېلىپ تاشلاپ بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ناھايىتى نۇرغۇن پۇل - نەرسىلەر توپلىنىدۇ. دارۋاز يېگىت ئۇنىتى يېپىلغان پەشتەخت ئىچىگە كىرىپ ئىككى رەكەت نامازنى ئوقۇيدۇ. داردىن چۈشۈش ۋاقتىدا ئۇ ئۆزى

مېڭىپ چىققان ئارغامچا بىلەن يېنىپ چۈشمەي پەشتەختىن تۆۋەنگە ساڭگىلىتىپ قويۇلغان ئارغامچىدىن سىيرىلىپ چۈشىدۇ. شۇ چاغدا ئۇنى نەچچە مىڭلىغان ئادەم ئوردۇپلىپ قول تەگكۈزۈپ تاۋاپ قىلىشىدۇ. ئادەم ئۇستىگە ئادەم يامىشىپ قوللىرىدىكى نانلارنى توختاخۇنغا سۇنىدۇ. ئۇ بولسا سۇنۇلغان نانلارنى بىر چىشلەيدۇ. چىشلەنگەن نان ئىگىسى ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلاپ، نانلىنى قوينىغا تىقىپ سەكرەپ كېتىدۇ. بۇ چىشلەنگەن نانلىنىڭ ئىگىسى نېمىشقا شۇنچە خۇش بولۇپ كېتىدۇ؟ سەۋەبى، ئۇنىڭ خوتۇنى تۇغماس بولسا ئەمدى دارۋاز چىشلىگەن بۇ نانلىنى يەپ تۇغارمىش ...

ئويۇندىن كېيىن توختاخۇننى كۆپچىلىك قولىدىن قولغا ئېلىپ كۆتۈرۈشتى، بەزىلەر ئۇنى ئۆز ئاتلىرىغا مىندۈرۈپ، بەزىلەر ھارۋىغا سېلىپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويماقچى بولۇشتى. ھاشىم ھاجىم بولسا، ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىشنى مۇراجىئەت قىلاتتى. مۇشۇنداق غۇلغۇلا بولۇپ تۇرغاندا، ئىككى چېرىك توپقا مىلتىق تەڭلەپ توختاخۇنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئۇنى ئېلىپ كەتمەكچى بولدى. بۇ قانداق ئىش؟

ئىلى ۋىلايىتىنىڭ شۇ چاغدىكى دوتيىنىڭ ئالبقانات بىر ئوغلى بولۇپ، ئەشەددىي ئەركە ئىدى. نېمىنى خالسا شۇنى قىلاتتى. ئۇ شۇ يەردىكى ياش بالىلارنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ، ئاجايىپ پورمىدا كىيىم كىيگۈزۈپ بىر ئەترەت تەشكىل قىلىۋالغان. ئۇ بۇ ئەترەتنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ شەھەردە ئالا - توپىلاڭ كۆتۈرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ئۇنى «سارىڭ شويى» دەپ ئاتايتتى. ھازىر بۇ يەرگە كەلگەن ھېلىقى ئىككى چېرىك ئەشۇ شويىنىڭ ئەسكەرلىرى ئىدى. سارىڭ شويى دار ئويۇنىنى كۆرگەندىن كېيىن توختاخۇنغا ھەيران قېلىپ ئۇنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن بۇ ئەسكەرلەرنى ئەۋەتكەنىكەن. خەلق توختاخۇنىنى ئۇلارغا تۇتقۇزماي ۋارقىراشقا باشلىدى، ھاشىم ھاجىم بولسا:

— هاي خالايىق، جىم بولۇڭلار، بىز بۇلاردىن گەپ سو-
راپ باقايلى، — دەپ خەلقنى تىنچلاندۇردى. ھېلىقى ئەسكەر-
لەردىن بىرى:

— شويى جانابلىرى بۇ بالىنى بىر كۆرسەم بېرىدىغان مۇكاپاتىم بار، دەپ بىزنى بۇياققا ئەۋەتكەن، — دېدى. ھاشىم ھاجى بالىنىڭ شويىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارمساق ئويۇنمىزنى توختىتىپ قويمىسۇن، دەپ ئەنسىرەپ، دەرھال توختاخۇننى ساراڭ شويىنىڭ ئالدىغا باشلاپ ماڭدى. مەنمۇ كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدا سەكلىپ يۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ باردىم. شويى ساماۋارخانىدا ئىكەن. ئۇ توختاخۇننىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىنى تۈتۈپ كۆردى. كېيىن يىڭنە ئالدۇرۇپ، ئۇنى توختا-خۇننىڭ ئوتتۇرانچى بارمىقىغا تىقتى، داڑۋاز بالا «ۋايجان» دەپ ۋارقىرىشى بىلەنلا قولىدىن تىرقىراپ قان چىقتى.

— ۋاھ، بۇنىڭ جېنى بار ئىكەنغۇ؟ — دېدى ساراڭ شويى كۈلۈپ. — مەن بۇنى جىنمىكىن دەپ ئويلاپتىمەن.

— شويى جانابلىرى، بۇ بىزگە ئوخشاش ھاجى ھەرەمنىڭ ئوغلى، ھەزرىتى ئەلى شاھى مەردانىنىڭ شاگىرتى بولىدۇ، — دېدى داڑۋاز ھاشىم ھاجى.

— ئەلى دېگەن كىم ئۇ؟ — دەپ سورىدى شويى.

ساراڭ شويىنىڭ قىلىۋاتقان بۇ ئەخمىقانە قىلىقلىرىغا ئاچچىقى كېلىپ تۇرغان بىر ئادەم:

— ئەلى شاھى مەردان دېگەن تاغنى زۇلپىقارى بىلەن بىرنى ئۇرۇپ ئىككى پارچە قىلىۋەتكەن باتۇر، — دېدى غەزەپ بىلەن.

— زۇلپىقار دېگەن نېمە؟ — دېدى شويى.

— زۇلپىقاردېگەن بىر سىلكىسە قىرىق گەز بولىدىغان، بىر چاپسا قىرىق دۈشمەننىڭ كاللىسىنى ئالىدىغان قىلىچ، — دېدى ئاچچىقى بىلەن ھېلىقى ئادەم.

ـــ ئۇنداق بولسا بۇ ئەۋلىيانىڭ شاگىرتى ئىكەن ـ دە! ـــ دېدى سارائ شويى توختاخۇننىڭ شۇنداق ئېگىز باغلانغان تىك ئارغامچا ئۇستىدە قورقماي سەكرەپ يۈرۈپ كۆرسەتكەن خەۋپلىك ئويۇنلىرىغا ئەمدى ئىشىنىپ.

هاشىم هاجى توختاخۇننى قولىدىن تۇتۇپ يېتىلەپ ساماۋار يېنىدىكى سۇپا ئۇستىگە چىقىپ:

ـــ ئەھلى جامائەت، بۇگۈنكى ئويۇنىمىز تامام. ئەتە دار ئۇستىدىكى چىغرىق ئويۇنى بولىدۇ، ـــ دەپ ۋارقىرىدى. خەلق قايتىشقا باشلىدى. مەن توختاخۇنغا تويماي قاراپ تۇراتتىم. دادام كۆپچىلىك ئارىسىدىن مېنى چەتكە ئېلىپ چىقىپ:

ـــ هە ئاشىق، بۇگۈنكى ئويۇننى تويغۇچە كۆرۈپ هارغانسەن؟ يۈر، بىزمۇ قايتايلى، ـــ دېدى ـ دە، بىلىكىمدىن تۇتۇپ مېڭىپ، هارۋا ئىزلەشكە كىرىشتى. ئاخىر مىڭ تەسلىكتە بىر دەرجە هارۋا كىرا قىلىپ ئۆيگە قايتتۇق ....

ئەتىسى دار ئويۇنىنى كۆرۈشكە يەنە چىقتۇق. بۇگۈن توختاخۇن دار ئۇستىدە ئىككى ـ ئۈچ خىل ئويۇن كۆرسەتتى ـ دە، تېزلا پەشتاقتا چىقتى. پەشتاقتىن ئۇ يالغۇز بالداقلىق چىغرىققا ئۆتۈپ، بىر پۇتى بىلەن بالداقنى ئىلىۋېلىپ پىرقىرىدى، ئاندىن قولى بىلەن بالداقنى تۇتۇپ بېشىنى تۆۋەن، پۇتىنى ئاسماندا قىلىپ بىر قانچە قېتىم ئايلاندى، ئۇ يەرىدە بالداقنى بىر قولتۇقىدا قىسۋېلىپ، يەرىدە پۇكۇلگەن پاچاقلىرى بىلەن قىسۋېلىپ ساكگىلاپ تۇراتتى. ئەنە شۇنداق بىر ـ بىرىدىن قىيىن ئويۇن كۆرسىتىۋاتقاندا يەردىكى ئادەملەر داۋاز بالىدىن خەۋپ سېرەپ، يۇرەكلىرى ئېغىپ، ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي قاراپ تۇرۇشاتتى، يەرلەر بولسا ئاغزى ئېچىلغان هالدا قىمىرلىماي هەيكەلدەك قېتىپ قېلىشاتتى.

ئەمدى توختاخۇن سول تەرەپتىكى ئىككى بالداق چىغرىققا ئۆتتى. بۇنىڭدىكى ئويۇن ئادەملەرنى تېخىمۇ چۆچۈتەرلىك شەكىللەر

بىلەن داۋام قىلدى. ئۇستۇنكى بالداقنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇچۇۋاتقان يىگىت بىردىنلا قولىنى قويۇۋەتكەنىدى، تۆۋەنگە چۈشۈپ كېتىش خەۋپى ھەممىنى سەراسىمگە سالدى. شۇ چاغدا ئۇ ماھىرلىق بىلەن تۆۋەنكى بالداقنى تۇتۇپ توختاپ قالدى. بۇ نېمىشقىمۇ ئادەمنى چۆچۈتمىسۇن؟ بىز بۇنىڭدىنمۇ قورقۇنچلۇقراق بىر نەچچە خىل ئويۇننى كۆردۇق: بىرى، بالداققا بېلىنى قويۇپ پۈت ـ قوللىرىنى ساڭگىلىتىپ ئوڭدا ياتقان دارۋاز بىردىنلا بېشى بىلەن تۆۋەنگە قاراپ سىيرىلىدۇ. بىز: «توختاخۇن ئەدى يەرگە تېگىپ موللاق ئېتىپ چۈشىدىغان بولدى» دەپ تۇرۇشىمىزغا ئۇ يەرگە چۈشمەي، پۈتۈن تېنى بىلەن بېشى تۆۋەن ھالدا ساڭگىلاپ قالدى. ئۇ قانداق بولۇپ ھايات قالغاندۇ دەيسىز؟ بۇ ئويۇندا توختاخۇن بىرىنچى قېتىم ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلىغاندا ناھايىتى چاققانلىق بىلەن ئىككى پۇتىنى بالداقنىڭ ئارغامچا باغلانغان ئىككى چېتىگە ئاپىرىپ ئىلىۋالغان. ئىككىنچى قېتىم ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلىغاندا تاپىنىنىڭ دۈمبىسى بىلەن بالداقنى ئىلىۋېلىپ، پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن تۆۋەن ساڭگىلاپ تۇرغان. ئويلاپ بېقىڭچۇ، بۇنىڭدىمۇ بارماقلىرى پۈتۈن گەۋدىسىنى كۆتۈرەلمەي سەللا سىيرىلىپ كېتىپ قالسا ھالاك بولمامدۇ؟ ئۇنىڭ دېگەن باشقا يەنە بالداققا ئولتۇرۇۋېلىپ ـ كەينىگە ئۇچۇۋاتقان توختاخۇن بىردىنلا ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلىدۇ. «ھە ئەدى ئۇ چېنىدىن. تويۇپ ئۆزىنى يەرگە ئاتتى» دەپ دەھشەت ئىچىدە قارىسىڭىز ئۇنىڭ ئىككى پۇتى باغلاقلىق ھالدا يەنە ساڭگىلاپ تۇرغان. ئەسلىدە ئۇ ئۇچۇۋاتقان چاغدا بىزگە سەزدۈرمەي بالداق بۇرجىكىدە ھالقا قىلىپ باغلاپ قويۇلغان چىغىرنىقا پۇتىنى ئۆتكۈزۈۋالغانىكەن. ئەمما بۇ ئويۇن دارۋازغا ئانچە قورقۇنچلۇق بولمىسىمۇ، تۆۋەندىكى كۆرگۈچىلەردە قورقۇنچ پەيدا قىلاتتى.

مەن مۇشۇ ئويۇن مۇناسىۋىتى بىلەن مۇنداق بىر ۋەقەنى

ئەسلەپ ئۆتكۈم كېلىدۇ: يېزىدىن ئاشلىق ئېلىپ كىرىپ ساتقان بىر دېھقان بازاردىن نەرسە - كېرەك ئالىدىغچى بولۇپ يۈرگەندە، ئالتۇنلۇقتا دار ئويۇنى بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، پۇلنى ياغلىق قا چىگىپ يانچۇقىغا سالىتۇ - دە، دار ئويۇنىنى كۆرۈشكە بۇ يەرگە كېلىپتۇ. دارۋاز ئۆزىنى چىغىرىقتىن تۆۋەنگە ئاتقاندا، دېھقان قورقۇپ كېتىپ «ياللا» دەپ قولىنى كۆتۈرۈپ ياقىسىنى توتۇپتۇ. شۇ ئارىلىقتا، پەيت كۈتۈپ تۇرغان جەللاتكۈر ئونىڭ پۇلىنى يانچۇقىدىن سۇغۇرۇۋاپتۇ. دېھقان ئېسىنى يىغىپ يانچۇقىنى تۇتسا پۇل يوق. بۇۋاي شۇ يەردىلا «ئاللا، كاللا» توۋلاپ، ئەتراپىغا قاراپ ئۆزىنى - ئۆزى كاچاتلاپ يىغلاۋېتىدۇ. بۇنىڭدىن بىز بىچارە دېھقانغا كەلگەن ئۇۋالچىلىقنى كۆرۈپ ئېچىنىمىز، يەنە بىر تەرەپتىن دار ئويۇنى كىشىلەرگە قانچىلىك چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىپ سېھىرلەپ قويغانلىقىنى بىلىمىز.

بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن بۇ يەرگە ئوتتۇرا بوي، قاۋشالىق، قارا بۇرۇت، ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى بىر دارۋاز دار تىكىپ ئويۇن كۆرسەتكەنىدى. ئۇ توختاخۇنىڭ كۆرسەتكەن ئويۇنلىرىدىن باشقا دارغا ئۆتۈك بىلەن چىقىقان، بېشىغا ساماۋار قويۇپمۇ ماڭغان. بۇ ئىككى دار ئويۇنىدىن كېيىن كونا ھۆكۈمەت دار ئويۇنىغا رۇخسەت بەرمەي، ئۇيغۇر خەلقى قىزغىنلىقىغا كۆرىدىغان بۇ ئويۇنلار يوقاپ كەتكەنىدى.

شۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن دار ئويۇنى يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ دارنى باغلىغان ئادەم جۇۋازچى بولۇپ، ياش ۋاقىتلىرىدا دارۋاز بولغانىكەن، ئۇ جەنۇبتىن ئىلىغا دار ئويناش ئۈچۈن نۇرغۇن توشۇكلىرىنى ئېلىپ چىققاندا ھۆكۈمەت دائىرلىرى ئونىڭ دار ئويۇنىغا رۇخسەت قىلمىغان. نەتىجىدە ئۇ نەرسە كېرەكلىرىنى سېتىپ راسخوت قىلىپ، بىر نەچچە يىل سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن. كېيىن ئۆتكۈزۈشنىڭ قىيىنلىقىدا ئۇ ئاخىر بىر جۇۋازچىغا ياللىنىپ جۇۋاز ھەيدەپ

تۇرمۇش كەچۈرگەن. ئۇ كىشىلەر ئارىسىدا دار ئويۇنىغا بولغان قىزىقىشىنىڭ كۈچلۈكلۈكىنى بىلىپ، بىر نەچچە ئادەمگە ئۆزىنىڭ دارۋاز ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەن. ئەگەر دار تىكىشكە رۇخسەت قىلىنسا، دار ئويناپ بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. بۇ گەپ يۈرت چوڭلىرىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، بىر نەچچە مۆتىۋەر كىشى ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىپ، ئۇنىڭ دار ئويىنىشىغا رۇخسەت بەرگەن. ئۇنىڭغا يەنە قەرز ھېسابىدا، توشۇك، ياغاچ سېتىۋالغان ھەمدە ئۇنىڭ دار تىكىشىگە بىر نەچچە ئادەمنى ئاجرىتىپ يارەملەشتۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن يەنە شۇ ئالتۇنلۇقتا دار ئويۇنى كۆرسىتىلىشكە باشلىغان.

جۇۋازچى دارۋاز قىرىق نەچچە ياشلاردىكى كۆزى ئەلەس، ۋۇجۇك ئادەم ئىدى. كۆپ ئادەملەر ئۇنىڭ دارغا چىقىپ ئويۇن كۆرسىتىشىگە ئىشەنمەيتتى. جۇۋازچى بۇ ئەھۋالنى سەزگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ يېشى چوڭىيىپ قالغىنىغا ۋە جىسمانىي تەرەپتىكى بەزى ئاجىزلىقلىرىغا قارىماي پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن دار ئويۇنى ئويناشقا كىرىشكەن. ئۇ جۇۋاز ھەيدىگەندە كېيىدىغان كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، قىزىل مەخمەلدىن كىيىم كېيىپ دارغا چىققانىدى. ئۇ توختاخۇننىڭ ئويۇنلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى كۆرسىتەلىدى، كۆز باغلاش، تەخسە تېڭىشلارنىمۇ قىلدى ھەتتا ئارغامچىدا يۈگۈردى. ئەمما چىغرىق ئويۇنىدا توختاخۇننىڭ كۆرسەتكەن ئويۇنلىرىدىن پەقەت يېرىمىنىلا كۆرسىتەلىدى. چۈنكى ئۇ ياشتا چوڭىيىپ قالغاچقا، ئاسان ھېرىپ قالاتتى. داردىن چۈشكەندە ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى تەرلەپ، كىيىملىرى ھۆل بولۇپ كېتەتتى. ئۇنىڭ قىينىلىپ تىترەپ، شۇڭۇيىپ قالغان ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى كۆرگەندە ئادەمنىڭ بەك ئىچى ئاغرىيتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئەتىسىدىن باشلاپ ئۇ يەنە دار كۆرسىتىشكە باشلىدى.

موللاقچىلىقنى ئۆگىنىش

مەن هاشىم هاجى دارۋازىنىڭ شاگىرتلىرى ئورۇنلىشىپ دار ئويۇنلىرىنى كۆرگەندىن كېيىن، دار ئويناشقا ھەم موللاق ئېتىشقا قىزىقىپ، ھەر كۈنى شۇلارنى دوراپ ئويناشقا باشلىدىم. موللاق ئېتىش ئۇسۇللىرىنى سوراپ بىلىۋېلىش ئۈچۈن دارۋازلار تۇرىدىغان جايىنى ئىزلەپ تاپتىم. ئۇلار قازانچى مەھەللىسىدە ۋاقىتلىق ئىجارىگە ئالغان چوڭ بىر ھويلىدا تۇرىدىكەن. مەن توختاخۇننى ناھايىتى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. يېز كۈنلىرى ئۇنىڭغا ھەر كۈنى يەل - يېمىش، قوغۇن - تاۋۇز ئاپىرىپ بېرەتتىم. ئۇ مۇلايىم، شېرىن سۆز، كۆڭلى كەڭ بالا بولغىنى ئۈچۈن ماڭا ئويۇن قائىدىلىرىنى زېرىكمەي چۈشەندۈرەتتى. ئېرىنمەي ئويناپ كۆرسىتىپ بېرەتتى. ئۆزىمۇ ھويلىغا ئېسىپ قويۇلغان چىغرىق بالدىقىدا مەشق قىلىپ تۇرىدىكەن. مەن توختاخۇننى بىر كۈن كۆرمىسەم چىدىمايدىغان بولۇپ قالدىم. كۈندىلا باراي دېسەم دادامنىڭ: «نەگە يوقالدىڭ» دەپ سوراقىغا تارتىشىدىن قورقاتتىم. شۇڭا كۈن ئارىلاپ يېكى ئىككى ئۈچ كۈندە بىر بېرىپ تۇراتتىم. شۇنداق قىلىپ، مەنمۇ دەرەخكە ئارغامچا باغلاپ، چەنزە بىلەن ئاچا قۇرۇپ، قولۇمدا تەڭشەك تۇتۇپ دار ئويۇنىنى مەشق قىلىشقا باشلىدىم. دەسلەپتە ئۆگزە بويى يەرگە مېڭىپ چىققۇچە ئۈچ - تۆت قېتىم يىقىلىپ چۈشتۈم. بۇ مېنىڭ بىرىنچىدىن، قورقانلىقىم، ئىككىنچىدىن، تەڭشەكنى توغرىلاپ تۇتالماسلىقىمدىن بولغانىكەن. چۈنكى تەڭشەك ئارغامچىدا ئىككى تەرەپكە ئېغىپ كەتمەي تىك تۇرۇشتا ماشىنىنىڭ رولىغا ئوخشاش ئەڭ مۇھىم نەرسە ئىدى. مەن كېيىن جۇۋازچى دارۋازىنىڭ ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، تەڭشەكنىڭ ئىككى ئۇچىغا ئوخشاش ئېغىرلىقتىكى قۇمنى ياغلىقىغا چىگىپ ئېسىپ

ئۆگەندىم. بارا - بارا بەلدىكى چىقىپ
ئىككىسى ئالقىمىزنى
ئۇچ تال سوقمىچاق
بولسا چىشىم
ئۆگىنىشىڭ
ئۆچمەس
ئۆچمەس
ئۆچمەس

چوڭ ئۆستەڭنىڭ لەۋىگە پۈتمىزنى ئاسمانغا قىلىپ بارىدىغىچى بولدۇق. پەللىگە بارغىچە يۆتكىگەن قولىمىزنىڭ ئالقىنىنى قورسىقىمىزغا ئۇرۇپ ماڭمىز، كىم ئۆستەڭ لەۋىگە بۇرۇن بارسا شۇ ئون سامسا ئۈتىدىغان بولدى. غالىپلار تەرەپ بولغان كىشىلەر بولسا ئەللىكتىن سامسا تىكىشتى. بىز كۆڭلەكلىرىمىزنى سىلىۋېتىپ ئىشتانچاق بولۇۋالدۇق. شۇ كۈنى مەن بار كۈچۈم بىلەن غەيرەت قىلىپ ئىلىچاقتىن ئون نەچچە قەدەم بۇرۇن پەللىگە يېتىپ بېرىپ، ئون سامسا ئۈتۈۋالدىم. ئەمما ئالقانلىرىم قىينىدىلارغا تىگىپ نەچچە يېرىدىن قان چىقىپ كەتتى. پۈتۈن بەدىنىمدىن تەر قۇيۇلۇپ چۆچۈپ ـ چۆچۈپ ھۆل بولۇپ كەتتىم. كۆچىلىك چۈقۇرىشىپ مېنى ئالقىشلىدى. ئارىدىن بىر تەلۈە يىگىت چىقىپ: «بەرىبىر ئۇستى ـ بېشىڭ ھۆل بولدى. ئەمدى بىراقلا سۇغا چۈمۈلۈپ چىق» دەپ مېنى كۆتۈرۈپ ئېۋىستەكىگە تاشلىۋەتتى. ئۆزۈمنى ئوڭشىۋالغىچە ئىككى ـ ئۈچ قېتىم سۇغا بېشىمچە كىرىپ كېتىپ ئاران سۇدىن چىقىۋالىدىم. ھېلىقى تەلۈە مەن بىلەن سامسىخانىغا بېرىپ: «سېنى سەگىتىپ قويدۇم ـ ھەي» دەپ، مەن ئۈتۈۋالغان ئون سامسىنى بىللە يېدى، نېرىقى جوزىدا بولسا ماڭا دوچىققان كىشى ئۈتۈۋالغان ئەللىك سامسىنى بەش ـ ئالتە كىشى بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ يەۋاتاتتى. بۇ تەلۈە ئۇلارنىڭمۇ قېشىغا بېرىپ، ئىككى ـ ئۈچ سامسىنى يەپە يىر سامسىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى.

مەن ھاردۇقۇمنى ئېلىپ ئەمدى ئۆيگە قايتاي دەپ تۇرۇشىمغا ھېلىقى يۇزى قىلىن تەلۈە قازانچىلىق ساۋۇر دېگەن بىر بالىنى باشلاپ كەلدى.

ـ موللاقچى، مانا ئەمدى بۇنىڭ بىلەن بەسلىشىپ كۆر، ـ دېدى ئالدىمىنى توسۇپ.

ـ قولۇم ئاغرىپ كەتتى، ئەمدى ئويىنىمايمەن، ـ دېدىم مەن.

ـــ بىكسىي بار ئوغۇل بالا هال ئېيتمايدۇ، يۇرە ـــ دەپ قولۇمدىن تارتتى هېلىقى تەلۈە ـــ بۇ دېگەن قازانچىدىن چىققان قالتىس موللاقچى. ئەگەر بۇسەندىن قېلىپ قالسا قۇلـ قىمنى كېسۈۋېتىمەن.

ئۇ مېنىڭ ئۇنىمىغىنىمغا قارىماي، ئىككى قولى بىلەن ئىككى كىيىمزىنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ سۆرەپ، سۇ دەرۋازا ئالدىغا ئېلىپ باردى. شۇ چاغدا، مەھەللە ـ مەھەللىدىكى بالىلار ئىزا ـ سىدا موللاق ئويۇنى ئەۋج ئېلىپ موللاقچىلار كۆپىيىپ كەتـ كەنىدى. ساۋۇر مانا شۇنداق ئۇستا موللاقچى دەپ داڭ چىقار ـ غان. ئەگەر مەن بۇنىمۇ يەكسەم «قالتىس ئۇستا موللاقچى بولىمەنغۇ» دېگەن ئويدا ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشىپ ئويناشقا ماقۇل بولدۇم.

مەن ئۆيدىن ئاش ۋاقتى بىلەن چىقىپ كەتكەنىدىم. نامازـ دىگەر بولغۇچە ئۆيگە كەلمىگىنىم ئۈچۈن دادام مېنى ئىزلەپ يۈرگەنىكەن. ئۇ مېنىڭ سۇ دەرۋازا ئۆپچۆرىسىدە ئادەم توپلاپ موللاق ئويۇنى كۆرسىتىۋاتقانلىقىمنى كىشىلەردىن ئاڭلاپ، مەن ئويناۋاتقان جايغا ئاتلىق ئىزلەپ كەپتۇ. قارىسا مەن كىيىمىنى سېلىۋېتىپ بېشىم تۆۋەن، پۇتۇم ئۈستۈن هالدا قولۇم بىلەن مېڭىپ يۈرگەن. دادام شۇ يەردىن ئاتلىق ماڭغانچە كۆپچىلىكـ نىڭ ئارىسىدىن ئۆتۈپ قامچا بىلەن قورسىقىمغا راسا كېلىشـ تۈرۈپ بېرىنى سالدى. مەن چۆچۈپ كېتىپ، چىرقىراپ يىغلىغان پېتى قاچتىم. دادام كەينىمدىن ئاتلىق قوغلىدى. مەن سېپىل ياقىلاپ ناغرىچى تەرەپكە بۇرۇلۇپ خانىقانىڭ ئارقىسىغا كەلـ گەندە، دادام ماڭا يېتىشىپ ئاتتىن چۈشتى، مەن يۇشۇرۇنغىدەك جاي تاپالماي، ئالدىمدىكى ئېرىقتىكى سۇغا چۈشتۇم ـ دە، ئۆمـ لىگەن پېتىم كۆۋرۈكنىڭ ئاستىغا كىرىپ يېتىۋالدىم. دادام كۆۋرۈك ئاستىغا ئېگىلىپ: «چىق مايۋاقا، يېنىپ چىقساڭ هېچـ نېمە قىلمايمەن، بولمىسا موللاق ئاتقان پۇت ـ قولۇڭنى چېقـ

ۋىتىمەن» دەپ توۋلىدى. مەن ئۇنچىقارماي، ئوغرى مۇشۇكتەك كۆزلىرىمنى پارقىرىتىپ، شۇمشەيگەن پېتى كۆۋرۈكنىڭ يۇرۇق چۇشۇپ تۇرغان چېتىگە قاراپ تۇردۇم. مەن چىقىپغاندىن كېيىن دادام نەدىندۇر ئۇزۇن بىر چەنزە تېپىپ كەلدى. ئۇ مېنى شۇ چەنزە بىلەن چىقارماقچى بولۇپ، ئۇنى كۆۋرۈك ئاستىغا تىقتى. دادام چەنزىنى تارتىپ ئۆزىنى ئوڭشۇۋالغۇچە مەن كۆۋرۈكنىڭ يەنە بىر چېتىدىن ئۆمىلەپ چىقىپ ناغرىچى تەرەپكە قاچتىم، ئۇ يەردىن ئايدۆڭ تەرەپكە كەتتىم. دادام كەينىمدىن ئاتلىق قوغلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ يېتىشەي دەپ قالغاندا، شۇ كوچىسىدىكى ئات ماگمايدىغان ئەگرى - توقاي ئۆستەڭ قىرى بىلەن يۇگۈرۈپ، تام شورىلىرىدىن ئاتلاپ ئۆتۈپ دادامنىڭ ئىنىسى ئابدۇللا ياۋاشنىڭ ئۆيىگە بېرىۋالدىم. ياخشى، ئۇلار دەرۋازىنى ئېلىۋېتىكەن، سامانخانىغا كىرىپ مۇكۈۋالدىم. دادام بولسا چوڭ يول بىلەن يۇرۇپ «ھەقچان ئۇ مۇشۇ يەرگە كەلدى» دەپ ئويلاپ، تاغامنىڭ ھويلىسىغا كىرىپ، گۇناھىمنى سۆزلەپ بېرىپ مېنى سۈرۈشتە قىلىپتۇ. تاغام كۆرمىگەنلىكىنى ئېيتسا دادام:

— جەزمەن مۇشۇ ھويلىغا كىردى، يۇشۇرما، — دەپ تاغامغا كايىپتۇ. تاغام:

— سىز ماڭا ئاچچىقلانماڭ، بۇ يەرگە كىرسە مەن ئېمىشقا يوشۇرىمەن. سىز سەل ئاچچىقىڭىزنى بېسىپ ئۆيدە ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ. مەن ئەتراپنى ئىزلەپ باقاي، — دەپ دادامنى تىنچلاندۇرۇپتۇ. كېيىن تاغام مېنى ئىزلەپ سامانخانىدىن تاپتى. مەن تاغامغا ئېسىلىپ يىغلاپ:

— مېنى بۇگۈن قۇتقۇزۇڭ، بولمىسا دادام ئۇرۇپ پۈت - قولۇمنى چېقىۋېتىدۇ، — دەپ يالۋۇردۇم.

— ئەمىسە، مۇشۇ يەردە سامانغا كۆمۈلۈپ يېتىپ تۇر. مەن بىر ئامال قىلىپ سېنى ئېلىپ قالاي، — دەپ، سامانخانىدىن

چىقىپ كەتتى.

تاغام بەك ياۋاش، مىس - مىس ئادەم ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن كەپنى بوش، سىلىق ئاھاڭدا قىلاتتى، لېكىن تەسىرلىك سۆزلەر بىلەن ھەر قانداق ئادەمنى ئېرىتەتتى. بىرەر كىشى ئۇنى تىللىسا ئۇ رەڭگىنى ھېچقانداق ئۆزگەرتمەي:

— بۇرادەر، ئىمان ئېيتقان ئاغزىڭىزنى بۇلغىماڭ، خۇدا تەلىپىڭىزگە يەتكۈزسۇن، دەپ قويياتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كىشىلەر ئابدۇللا ياۋاش دەپ ئاتايتتى. دادام بولسا بىر ئېغىز گەپنىمۇ كۆتۈرەلمەي مۇشت ئېتىشقا تەييار ئىدى. شۇڭا ئۇنى ھەممە قادىر تىوك دەيتتى، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان بۇ ئىككى قېرىنداش مىجەزدە ئىكىكى دۇنيا ئىدى. مانا بۇگۈن دادام ئۇنى تىللاپ:

— ھۇ مۇناپىق ھارامزادە، — دەپ ھاقارەتلىدى. مېنى سۆرەپ ئالدىغا ئېلىپ كەلمىگىنى ئۈچۈن، دادام ئۇنى بىر نەچچە قامچا ئۇردى. شۇنداق بولسىمۇ تاغام:

— بالا كىچىك، نادان بولغىنى ئۈچۈن شوخلۇق قىلىدۇ، ئاتىنىڭ تېيىمۇ قېيغىدۇ، ئۆشكىنىڭ ئوغلىغىمۇ سەكرەيدۇ ئەمەسمۇ، سادىغاڭ كېتەي ئاكا! بۇ قېتىم مەن بالىنى تىلىۋالاي، ئەتىگىچە ئوبدان نەسىھەت قىلىپ ئاپىرىپ قويياي، دېگەندەك بىر مۇنچە شېرىن سۆزلەر بىلەن دادامنى ئېزىنتىپ، مېنى ئېلىپ قالدى.

تاغام ۋەدىسى بويىچە ماڭا بۇنىڭدىن كېيىن شوخلۇق قىلماسلىق ھەققىدە نۇرغۇن نەسىھەت قىلدى ۋە ئەتىسى تۇنۇگۈنكى قالايمىقانچىلىقتا يوقىتىپ قويغان كۆڭلىكىم ئورنىغا يېڭى كۆڭلەك ئېلىپ كىيگۈزۈپ ئۆيىمىزگە ئاپىرىپ قويدى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەن دادامدىن قورقۇپ ئۇچ كۈنگىچە جىم يۈردۈم. تۆتىنچى كۈنى ھەيدەر بىلەن مەسچىتنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ موررىنىڭ ئاغزىغا كېسەك تىزدۇق، ئاندىن ئۇنىڭ ئۈسۈ

تىگە بېشىمنى قويۇپ پۇتۇمنى ئۇستۇن قىلىپ بىر لەچچە مىنۇت تۇردۇم، ئاخىرىدا تامنى تۇتۇپ، پۇتۇمنى جۇپلەپ بېشىمچە تىك تۇردۇم. بۇ خەۋەر يەنە دادامغا يېتىپ بېرىپتۇ. لېكىن دادام شۇ كۈنى ماڭا گەپ قىلمىدى. لېكىن ئەتىسى بامداتتىن كىرىپ مېنى ئۇخلاۋاتقان ئورنىمدىن تارتىپ چىقىرىپ، تاسما چۈلۈۋۈر بىلەن بىر نەچچىنى ئۇردى ۋە پولنىڭ ئاستىغا سولاپ قويدى. ئۇ ئۆيدىكىلەرگە ماڭا ھېچ نەرسە بەرمەسلىكنى جېكىپ ئۆزى ئەتتىگەنلىك چېينى ئىچىپ بازارغا چىقىپ كەتتى.

مەن ئاچلىقتىن، تاسما تېگىپ تىلىنىپ كەتكەن بەدىنىمنى ئازابىدىن زارلىنىپ زەي يەردە ياتاتتىم. پۇتۇن ئەتراپىم تور باغلاپ كەتكەن، ئۇ يەر - بۇ يەردىن چاشقانلارنىڭ كىتىرلاش ۋە چىرىلداشلىرى، پاقىلارنىڭ يېنىمدا سەكرەپ كۈركىراشلىرى سۇرلۇك ئاۋازلىنىپ تۇراتتى ... ئاكام تاغامنىڭ مېنى قۇتقۇزۇپ قېلىشىمنى ئىلتىماس قىلىپ سىگىلىمنى تاغامنىڭكىگە ئەۋەتىۋېتىپتۇ. ئۆزى چۈشتە ئۆيدە ئەتكەن چۆچۈرىدىن بىر ئاپقۇر كۆتۈرۈپ كېلىپ، پولنىڭ ھاۋا كىرىدىغان تۆشۈكىدىن مېنى چاقىردى:

— زۇنۇن، پولنىڭ ئاستىغا چۈشىدىغان جايغا دادام قۇلۇپ سېلىپ قويۇپتۇ. تۆشۈكتىن بولسا چىنە پاتمايدىكەن، ماۋۇ يەردىن قۇلۇڭنى سوز.

مەن ھاۋا كىرىدىغان تۆشۈكتىن ئاكام قوشۇق بىلەن سۇنۇپ بەرگەن چۆچۈرىنى يەپ قورسىقىمنى چالا تويغۇزۇپ جىمىپ قالدىم. كەچقۇرۇنلۇقى تاغام كېلىپ، يەنە دادامنىڭ توڭنى يۇمشاق، شىرىن سۆزلىرى بىلەن ئېرىتىپ مېنى ئازاد قىلدى.

مەن قەدىرلىك، كۆيۈمچان ياۋاش تاغامنىڭ ماڭا قىلغان يارەملىرىنى ئۇنتۇلماي، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ بالىلىرىنى ھاپاش قىلىپ بېقىپ، خىزمىتىنى قىلىپ بەردىم، شۇنداق قىلىپ،

قهرىندا شلار ئارىسىدىكى يېقىنلىق تېخىمۇ كۈچەيسە كەتتى.

كىتابخانىلىققا بېرىش

مەن كۈندەك ۋاقىتلىرىمدا جۇمە مەسچىت دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ مەسچىتلەر بولىدىغان. ئاتاقلىق چوڭ موللىلار (ئۇلار دە- موللا ياكى ئولىما دەپ ئاتىلاتتى) بۇ يەردە ئەرەبچە، پارسچە مەشھۇر كىتابلارنىڭ مەنىسىنى سۆزلەپ بېرەتتى. بۇنىڭدا شاگىرت تەربىيىسىدىكى موللىلار كىتابنىڭ ئىبارىسىنى يەنى ئەينىنى ئوقۇيدۇ. ئۇستاز سۆپىتىدىكى موللا بولسا مەنىسىنى ئېيتىدۇ ياكى شەرھلەپ بېرىدۇ. مانا بۇ كىتابخانىلىق دېيىلىدۇ. ئەگەر دامموللام ئەرەبچىگە كامىل بولۇپ ئەتراپلىق بىلىمگە ئىگە بولغان بولسا مەنىسىنى ئېيتىپ ياكى شەرھلەپ، تىڭشىغۇچىلارنى كەھرىۋادەك ئۆزىگە تارتىۋالاتتى. مۇنداق ئاتاقلىق دامموللا كىتابخانىلىق قىلغان مەسچىتكە كىشىلەر ھېسابسىز كۆپ كېلەتتى ۋە ئۆزلىرىنى «مەن دېگەن پالانى ئالىمنىڭ كىتابخانىلىقىغا بارغان» دەپ ماختىشاتتى. كىتابخانىلىق، كۆپىنچە ھەر كۈنى بامدات نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن تارتىپ كۈن چىققۇچە بولۇپ تۇراتتى.

قايسى مەسچىتتە ئاتاقلىق دامموللا كىتابخانىلىق قىلىشقا باشلىسا، دادام ئۇ يەر ھەر قانچە يىراق بولسىمۇ، تاڭ ئاتا- ئاتمايلا شۇ مەسچىتكە ئۇلگۈرۈپ باراتتى. ئۇ كىتاب ئاڭلاشقا بەك قىزىقاتتى، شۇڭا قايسى مەسچىتتە كىم كىتابخانىلىق قىلىۋاتقانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ تۇراتتى، دادام كىتابخانىلىقتا ئاڭلىغانلىرىنى بىزگەكېلىپ ئىزىنى قويماي سۆزلەپ بېرەتتى. ئۇ ساۋاتسىز بولسىمۇ خاتىرىسى كۈچلۈك ئىدى. دادام مېنىڭ كىتاب سۆزلىرىنى بېرىپ لىپ ئاڭلاۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ:

ـ سەن كىتاب ئاڭلاشقا بەك قىزىقىدىكەنسەن، تېخى

بالاغەتكە يەتمىگەن بولساڭمۇ ئەتىدىن باشلاپ مەن بىلەن بىللە بامدات نامىزىغا بار. دامۇللامنىڭ ئۆز ئاغزىدىن كىتاب سۆزلە-رىنى ئاڭلا! ئاجايىپ ياخشى گەپلەر بولىدۇ. بۇنى ئاڭلىغانىڭ ساۋابىنى ئېيتىپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ، — دېدى خۇشال بولۇپ.

ئەتىسى تاڭ سەھەردە دادام مېنى ئويغىتىپ قويۇپ، تەرەت ئالغىلى تۇردى. مەن ئالدىراپ كىيىنىپ چىقتىم - دە، ئۇنىڭ تەرەت ئېلىش ئۇسۇلىغا زەڭ سېلىپ قاراپ تۇردۇم. ئاپىتۇۋا بوشىغاندىن كېيىن مەنمۇ دادام قانداق قىلغان بولسا شۇنداق قىلىپ تەرەت ئالدىم. شۇنىڭدىن كېيىن دادام بىلەن قازانچىدە-كى چوڭ مەسچىتكە قاراپ يول ئالدۇق. دادام ئالدىمدا ئالدىراپ كېتىپ باراتتى، مەن ئۇنىڭ سەللىسىنىڭ قىستۇرۇلما ئۇچىنىڭ شامالدا لىپىلداۋاتقىنىغا قاراپ ئوغلاقتەك سەكرەپ ئارقى-دىن قالماي كېتىپ باراتتىم.

بىز مەسچىتكە كىرىپ ئارقا سەپتىن ئورۇن ئالدۇق. نامازغا ئوقۇغاندا جامائەت قانداق ھەرىكەت قىلسا، مەنمۇ شۇنداق ھەرىكەت قىلىپ نامازنى تۈگەتتۇق. كىتابخانلىق باشلاندى.

تېخى تاڭ يورۇمىغانىدى. مەھراپ ئالدىدىكى كىچىككىنە جوزىغا قويۇلغان لامپا غۇۋا نۇر چېچىپ تۇراتتى. دامۇللام مەھراپقا ئارقىسىنى قىلىپ چازا قۇرۇپ جامائەتكە سەپسېلىپ جىددىي قىياپەتتە ئولتۇردى. ئىبارە ئوقۇپ بەرگۈچى بولسا، ئۇنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ خەتكۈش (كۆرسەتكۈچ) بىلەن كىتاب قورلىرىنى ئېنىقلاپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئۇ بىر نەچچە جۈملە ئوقۇغاندىن كېيىن، دامۇللامنىڭ «ھم ...» دېگەن ئاۋازى چىقىشى بىلەن تەڭ تىنوختايىتتى. دامۇللام ئەرەبچە ئوقۇلغان سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئېيتىپ، چۈ-شەندۈرۈشكە باشلىدى. بىز ئاڭلاۋاتقان كىتابنىڭ ئىسمى «سەھە-ھۇلبۇخارى» ئاملىق مەشھۇر ھەدىسلەر توپلىمى ئىدى.

مەن شۇنىڭدىن كېيىن نەدە كىتابخانلىق بولسا شۇ يەرگە بارىدىغان بولدۇم. بىر قېتىم مەن مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ

«كىشىلەرگە مەلىپەتت يەتكۈزگۈچى — ياخشى ئادەمدۇر» دېگەن ئىكەن، ياخشى ئادەم بولۇش كويىدا بولدۇم: پاتقاقتا پېتىپ قالغان ھارۋىلارنى چىقىرىشىپ بەردىم، يىقىلغان كىشىلەرنى يۆلەپ تارتىپ تۇرغۇزۇپ قويدۇم.

ئادەم ماڭىدىغان يوللاردىكى تاش، چالما ۋە قىيىنداقلارنى بىر چەتكە ئېلىۋېتىدىغان بولدۇم. چۈنكى مەن ئۆزۈمنىڭ مۇنداق ئەرسىلەردىن بىر قانچە قېتىم پەشۋا يەپ، پۇتلىرىمنىڭ بارماقلىرى يارا بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ زامانلاردا ماڭا ئوخشاش بالىلارنىڭ كۆپچىلىكى ياز كۈنلىرى يالىڭاياق يۈرۈشەتتى. ناھايىتى باي ۋە مۆتىۋەر ئادەملەرنىڭ بالىلىرىلا يازدا سەندەل ياكى بەتىنكە كىيىۋالاتتى.

كىتابخانامقتا ئاڭلىغانلىرىم بويىچە، ئادەمنىڭ ياخشىسى — خەلققە پايدا يەتكۈزگۈچى، يامىنى بولسا زىيانكەشلىك قىلغۇچى ئىكەن. مەن بۇ يەردە ئەمگەك ۋە ھەربىكەت توغرىسىدا ئاڭلىغانلىرىمدىن مۇنداق ئىككى ۋەقەنى ئەسلەپ ئۆتكۈم كېلىدۇ:

بىرىنچى ۋەقە:

بىر كۈنى بىر بوۋاي ھاسىسىغا تايىنىپ ئىشىك ئالدىدا جىم ئولتۇرسا مۇھەممەت پەيغەمبىرىم ئالدىدىن ئۆتۈپتۇ. بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ سالام بەرگەنىكەن، ئۇ بوۋاينىڭ سالىمىنى ئېلىك ئالماي ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بوۋاي: «مەندىن قانداق گۇناھ سادىر بولغاندۇ، رۇسۇلىمىز سالىمىنى قوبۇل قىلمىدى، يۈزۈمگىمۇ قارىمايلا ئۆتۈپ كەتتى» دېگەنلەرنى ئويلاپ، غەمگە چۆمگەن ھالدا بېشىنى تۆۋەن سالقىلىتىپ، ھاسىسىنى يىلەن يەرنى سىجىغان پېتى ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. مۇھەممەت پەيغەمبەر قايتىۋېتىپ يەنە ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا بوۋاي دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ:

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — دەپ قول قوشتۇرۇپ سالام بېرىپتۇ. پەيغەمبەر:

— ۋە ئەلەيكۇم ئەسسالام، — دەپ بوۋاينغ ئوچۇق چىراينا بىلەن قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ يىگىرمە - ئوتتۇز قەدەم نېرى كەتكەندىن كېيىن بوۋاي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن پاپىلاپ يۇگۇرۇپ يېتىشىپ دەپتۇ:

— يا رۇسۇللاللا، جانابلىرىدىن بىر سوئال سورىشىم مۇمكىنمۇ؟

— قېنى، قېنى سوراڭ، مەرھەمەت.

— جانابىڭىز ئۇ تەرەپكە ئوتكەندە سالىمىنى ئىلىك ئالماي ئوتكەندىڭىز، قايتقاندا سالام بەرسەم ئوچۇق چىراي بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپ، غەمكىن كۆڭلۈمنى خۇرسەن قىلدىڭىز، بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلگۈم كېلۇر، — دەپ سوراپتۇ بوۋاي.

— مەن ئۇ تەرەپكە ئوتكىنىمدە سىزقىمىر قىلماي ئولتۇرغان ئىكەنسىز، قايتقىنىمدا بولسا ھەر ھالدا ھاسىڭىزنىڭ ئوچى بىلەن يەرنى سىجاپ ھەرىكىتە قىلىپ تۇرۇپسىز، — دېگەنىكەن مۇھەممەت پەيغەمبەر تەبەسسۇم بىلەن.

ئىككىنچى ۋەقە:

ئۇششاق بەش بالىسى بار بىر كەمبەغەل كىشى: «مۇھەممەت پەيغەمبىرىم كەمبەغەل، غېرىپ - مىسكىنلەرنىڭ ھالىغا يېتىدۇ» دېگەننى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە بالاچاقىلىرىنىڭ يېمەك - ئىچمەك كېيىم - كېچەكلىرىنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدا ئۇنىڭغا ئەھۋال ئېيتىپتۇ. پەيغەمبەر بولسا، قازناقتىن تۆت غۇلاچ كەلگۈدەك بىر تال كۆلا (چىغدا ئىشلىگەن ئارغامچا) ئېلىپ چىقىپ، كەمبەغەلنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. بۇكىشى كۆلىنى سېقىمداپ بېشىنى تۆۋەن سالغان ھالدا بازاردىن ئۆتۈپ كېتىپ بارسا كۆپلىگەن كۆرگەن بىر مويىسپىت ئادەم ئۇنىڭدىن:

— ھەي بۇرادەر، نېمانچە غەمكىن كېتىپ بارىسىز، — دەپ سوراپتۇ.

غەمكىن كىشى:

— ماۋۇنى كۆرۈڭ، — دەپتۇ يەرگە قاراپ.
— نېمىنى؟
— ماۋۇ كۆلنى دەيمەنا.
— كۆلگىمۇ نېمە بولۇپتۇ؟
— كۆلا ھېچنېمە بولغىنى يوق. بىز بىر ئائىلىدە يەتتە جان ئادەم ئاچ قالغىلىۋاتىمىز، — دەپتۇ غەمكىن كىشى ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — پەيغەمبىرىمىنى ماڭا ئوخشاش يوقسۇللارغا ياردەم قىلىدۇ، دەپ ئالدىغا ھال ئېيتىپ بارسام، مۇشۇ كۆلنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويدى، ئويلاپ بېقىڭا، بۇرادەر، بۇ كۆلنى يېگىلى بولامدۇ ياكى كەيگىلى بولامدۇ؟

— بۇ ھېكمەتنىڭ تېگىگە يەتمەپسىز، — دەپتۇ ھېلىقى مويسىپت، — رۇسۇللىلانىڭ سىزگە بۇ كۆلنى بەرگەنلىكى جاڭگالدىن ئوتۇن باغلاپ ئەكىلىپ سېتىپ جان باق دېگەنلىكى.

غەمكىن كىشى مويسىپت كىشىدىن ئىشىنىڭ ماھىيىتىنى ئۇققاندىن كېيىن، «بەرسەڭ يەيسەن، ئۇرساڭ ئۆلسەن» دەپ ئولتۇرماي، يېقىن ئەتراپتىن قاخشالارنى تېرىپ ئەكىلىپ، كۆلدا باغلاپ سېتىپتۇ، شۇ كۈنى ئۇ بۇنىڭ پۇلىغا يەتتە نان ئاپتۇ. ئەتىسى جاڭگالغا بېرىپ ئۇنۇڭۇنكىدىن كۆپرەك ئوتۇن باغلاپ ئېلىپ كەلگەنىكەن، ئون نان ئاپتۇ. كۈندە شۇنداق ھەربىكەت قىلىۋېرىپ، ئۆيدە نان ئۈزۈلمەيدىغان، ئۇچىلىرىدا كىيىم پۈتۈن بولىدىغان بوپتۇ. شۇنىڭ بىلەن غەمكىن كىشىنىڭ ئىش - ھەربىكەتكە قىزغىنلىقى ئېشىپ ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالى ياخشىلىنىشقا باشلاپتۇ.

تۇردى قادىر

ئاكام تۇردى قادىر ئەتراپلىق بىلىم ئېگىلىگەن، ئىرەبچە پارسچە، خەنزۇچە، رۇسچە تىللاردىن خەۋىرى بار ئادەم ئىدى.

ئۇ مەدرىسته بەش - ئالته يىل ئوقۇدى، كېيىن پەننى بىلىم ئالدى. بىراق، بۇخاراغا بېرىپ كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، دامۇللا ياكى مۇدەرىس دېگەن ئاتاق ئالالمىدى، شۇنىڭدەك كونا جەمئىيەتته پەننى مەكتەپلەر بولمىغىنى ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا ئورۇن تاپالمىدى. دادام مەن كىچىك چېغىمدىلا ۋاپات بولۇپ كەتتى. بىز تىرىكچىلىك قىلىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولۇپ غۇربەتچىلىكته قالدۇق. ئاخىر ئاكام بەزىبىر بايلارنىڭ ئەتىۋارلىق بالىلىرىدىن ئىككى - ئۈچنى ئۆيىگە بېرىپ ئوقۇتۇپ يۈردى، بۇنىڭ بەدىلىگە ئۇلار بەزى چاغلاردا ئازراق پۇل بەرسە ئالاتتى، بەرمىسە ھەرگىز سورىمايتتى. كېيىنچە ئاكىمز مەھەللىمىزدىن بىر ئېغىز بوش ئۆي تېپىپ كوچىدا بىكار ئويناپ يۈرگەن گۈدەكلەرنى ئۆيگە يىغىپ ساۋاتى يوقلارغا خەت، ساۋاتى بارلارغا تۇرلۈك بىلىملەرنى ئۆگىتىپ ئوقۇدى، ئەمما بۇ، رەسمىي مەكتەپ ياكى كۇرسىمۇ ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى خالىسا كېلەتتى، خالىمىسا كەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى كۆپىيىپ بەزىدە يىگىرمە - ئوتتۇزغا يېتەتتى، بەزىدە بەش - ئالتىگە چۈشۈپ قالاتتى. بۇ ئىشتىن ئاكام بىر پارىمۇ تەلەپ قىلماي بالىلارنى بىكارغا ئوقۇتاتتى. مەنمۇ شۇ بالىلارغا قوشۇلۇپ ئاكامدىن دەرس ئېلىپ يۈردۇم.

ئاكام خۇشخەت يېزىشتا پۈتۈن غۇلجا بويىچە ماھىر كىشى ھېسابلىناتتى. ئۇ ئۆيده ئولتۇرۇپ «مۇئەللىم ئاۋۋال» (ئېلىپبە) ۋە «مۇئەللىم سانى» (ھېساب) ناملىق ئىككى خىل ئوقۇش كىتابنى قومۇش قەلەم بىلەن يېزىپ چىقتى. بۇ خەتلەرگە ھەر قانچە دىققەت قىلسىمۇ ئۇ مەتبەئەدە بېسىلغان ھەرپلەردىن پەرق قىلمايتتى. كېيىن ئاكام بۇ كىتابلارنى كۆپەيتىپ يېزىشقا باشلىدى. بۇنىڭ بىرى بىر ئايدا پۈتۈپ چىقاتتى. مەن پۈتكەن كىتابنى بازارغا ئېلىپ چىقىپ ساتاتتىم. ئالغۇچىلار:

— قازان باسمىسىغۇ، سەن بۇكتابنى قەيەردىن ئالدىڭ، — دەپ سورايتتى. مەن بىر كىتابنى ئىككى تەڭگىگە ساتاتتىم، ئاندىن كېيىن شۇ پۇلنىڭ يېگىرمە تىيىنغا دايەنجىڭ سېيى قورۇتۇپ بىر تەخسە لەڭمەن يەيتتىم. ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ئاكامغا بىر سوم سەكسەن تىيىننى بېرىپ:

— يېگىرمە تىيىننى راسخوت قىلىپ قويدۇم، — دېسەم، — بوپتۇ ئوكام، چاپسان بېرىپ ماڭمۇ بىر دايەنجىڭ ئەپكىلىپ بەر. ئاتمىش تىيىنغا بىر ھەپتە يېگۈدەك گىردە ئالغاچ كەل، — دەپ سەكسەن تىيىننى ماڭا بېرىپ، بىر سومنى يانچۇقىغا سالاتتى.

بۇنىڭدىن باشقا بىر كىتابپۇرۇش تاتار بوۋاي ئاكامغا قازان ياكى بومبەيدە بېسىلغان قۇرئانلارنىڭ يىرتىلىپ كەتكەن ۋاراقلىرىنى ئەكىلىپ، ھەر بىرىنى بەش سومدىن ھەق تۆلەپ كۆچەرتەتتى.

بىز ئەنە شۇنداق پۇللۇق بولۇپ قالغان كۈنلىرى ئىككى ئۈچ كىشىلىك ئاش ئەتكۈدەك پۇتلۇق قازىنىمىزغا پولۇ دۇملەيتەتتۇق، ئاكام مەدرىسە پولۇ ئىتىپ يۈرۈپ ناھايىتى ئۇسىتا بولۇپ قالغانىكەن. پولۇ دۇملەنگەن كۈنى خۇددى ھېيت بولغانىدەك خۇش بولۇپ كېتەتتۇق.

بىزنىڭ رامىزان ئايلىرىدا پولۇ يېيىشىمىز ئادەتتىكى ئايلارغا قارىغاندا كۆپرەك بولاتتى. شۇڭا مەن بىر ئاي رامىزاندا ئون قېتىمچە پولۇ يېگەن كۈنلىرىمىزنى ھازىرمۇ لەززەت بىلەن ئەسلەيمەن. رامىزانىنىڭ قالغان يېگىرمە كۈنىنىڭ تولىسىدا قاتتىق ناننى ئۈۋىتىپ يەپ روزا تۇتاتتۇق.

دادىمىز ئۆلگەندە ئۇنىڭ قولىدىكى ماتا ـ چوتالىرى قەرزگە يەتمەي، ئۆيدىكى جابدۇقلارمۇ سەپلەپ بېرىلدى. بىزگە پەقەت شەھەر ئىچىدىكى تۆت ئېغىزلىق ئۆيى بار قۇرۇق جايلا مىراس بولۇپ قالدى. دادامنىڭ قەرزدار بولۇپ قېلىشىدىكى

سەۋەب، ماتا سودىسى كاساتلىشىپ، نەسىي ئالغان ماتالىرىنى خۇدىيار يۈزىدىكى بىر كىشىنىڭ خو يېرىگە تېگىشىۋەتكەنىكەن. بۇ يەرگە دادام دېھقانچىلىق قىلماقچى بولۇپ ئۇ يەرنى ئالۋان تۆلىيەلمەي يەردىن بەزگەن بىر دېھقاندىن قىشتا ئالغانكەن، شۇنىڭدىن كېيىن دادامنىڭ يۇرەك كېسىلى قوزغىلىپ قېلىپ ئەتىيازدا ئۆلۈپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ، دادام دېھقانچىلىق قىلىش مەقسىتىگە يېتەلمىدى. ئاكام ئىككىمىز بۇ يەرنى تېرىيمىز دەپ يېزىغا چىقىپ، ھېچ ئىشنى قاملاشتۇرالمىدۇق، چۈنكى، بىرىنچىدىن، بىزدە قوش جابدۇق ياكى ئۇلاغ يوق ئىدى. ئىككىنچىدىن بىز دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى بىلمەيتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەرنى ئۆزىنىڭ يېرىگە قوشۇپ تېرىغۇچى بىر دېھقانغا ئورتاقلا بېرىپ، شەھەرگە قايتىپ كىردۇق. مەسلىھەت بويىچە، بىز كۈزدە ئاشلىق يىغىشقا قاتناشپ بەرگىلى چىقىدىغان ۋە چىقىمنىڭ يېرىمىنى چىققان ھوسۇلدىن تۆلەيدىغان بولدۇق. شۇنداق قىلىپ، يا يېزىدا تۇرۇپ دېھقان بولالماي، ياشەھەردە يۈرۈپ سودىگەر، ياكى بىرەر ھۈنەرۋەن بولالماي قالدۇق.

مەن مەھەللىمىزدىكى سۇ ئەكىلىپ بېرىدىغان كىشىگە يوق ئائىلىلەرنىڭ سۈيىنى ئەكىلىپ بېرەتتىم. بىز تۇرغان مەھەللىنىڭ سۇ ئەكىلىدىغان يېرى سۇ دەرۋازا، دولان دەرۋازا ياكى كۆرە دەرۋازىنىڭ سىرتىدا بولۇپ، ئارىلىقى خېلى يىراق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سۇ تولدۇرۇلغان ئىككى سوغىنى قۇلىغىدىن كالتەك ئۆتكۈزۈپ ئارقان بىلەن چېتىپ، ئېشەككە توقۇلغان لىڭگىچاققا ئارتىپ ئېلىپ كېلەتتىم. مانا شۇنداق ئېشەككە ئارتىلغان سوغىدا بىر يول سۇ ئەكىلىپ بەرسەم ئۆيۈ ئىگىسى ماڭا ياخشى بىر ۋاخ تاماق بېرەتتى. سۇنى ھۇنداق توشۇش يۈز كۈنلىرى ئاسان بولغىنى بىلەن قىش، ئەتىيازلىرى تەس ئىدى. بولۇپمۇ ئەتىيازلىقى — ئادەمنىڭ

تەزىغا چەققۇدەك پاتقاقچىلىق بولغان چاغلاردا ــ تېخىمۇ قىينىغا چۈشەتتى. شالاقلىتىپ پاتقاق كەچكەن بويىچە ئېشەكنى ھەيدەپ ماڭاتتىم. مۇنداق چاغلاردا تېخىمۇ قىينىغا چۈشەتتى. شالاقلىتىپ پاتقاق كەچكەن بويىچە ئېشەكنى ھەيدەپ ماڭاتتىم. مۇنداق چاغلاردا ئېشەك مۇدۇرۇپ پاتقاقتا يىقىلسا، ئىككى سوغا ئېشەكنى بېسىپ لايغا چىلىناتتى. ماڭا ئوخشاش بىر گۇدەكنىڭ ئېشەكنى قوپۇرالماي ھەممە يېرى پاتقاققا مىلەنگەن ئېچىنىشلىق ئەھۋالغا رەھمى كەلگەن بىرەر مەرد ئادەم چۈشۈپ يۆلىشىپ بەرسە پالاكەتتىن قۇتۇلۇپ، پاتقاققا مىلەنگەن ئېشەك ۋە سوغىلاردىكى يېرىم قالغان سۇ ئۆي ئىگىسىگە تاپشۇرۇلاتتى. ئەگەر ئۇنداق خالىس، مەرد ئادەم چىقماي قالسا، سوغىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى سۇ چۈشۈدىغان تۆشۈككە قاپلاپ قويۇلغان مەدەكتەك قوزۇقنى تارتىۋېتىپ، ھەممە سۇنى ئېقىتىۋېتەتتىم، ئاندىن كېيىن ئېشەكنى قوپۇرۇپ ھەيدەپ ئۆي ئىگىسىگە سوغىلارنى قۇرۇق تاپشۇراتتىم. يابىلمىسا، ماڭا خېلى ياخشىلىقى تەككەن ئائىلىنى سۈسىز قويماي دەپ ئېشەكنى قايتا ئۆستەڭگە ھەيدەپ بېرىپ سۇغىلارنى سۇغا توشقۇزۇپ كېلەتتىم. ئەتىيازلىقى ئۆستەڭلەرگە پاتقاق ئېقىپ چۈشۈپ سۇمۇ يۇندىدەك بولۇپ قالاتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇنى ئېلىپ بارماي ئىلاجىڭ قانچە؟

مەن مۇنداق خالىس خىزمەتلەردىن باشقا يەنە توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغلاردا يۈگۈرۈپ يۈرۈپ خىزمەت قىلاتتىم، بىلغاق تارقىتاتتىم، داش قازانلارغا ئوت قالايتتىم، مېھمانلار كەلگەندە قولىغا سۇ ئالاتتىم، داستخان سېلىپ، تاۋاق توشۇيتتىم، كېچىلىرى بولسا، سەۋزە قىرىپ ئاشپەزلەرگە قارىشىپ بېرەتتىم. بەزى سېخىراق ئاشپەزگە ئۇچراپ قالغاندا ئۇ ئۆزۈمەنىڭ قورسىقىنى تويغۇزغاندىن تاشقىرى كەچقۇرۇن قايتقاندا، ئىككى ـ ئۈچ پارچە گۆشنى ئۆيۈگە ئالغاچ كەت، دەپ

بېرەتتى.

سولۇما پوتامغا چىگىپ كەلگەن گۆشنى ئاكامغا بەرگىنىدە ئۇ خۇشال بولۇپ يەيتتى. يەنە بىر تەرەپتىن رەھمەت ئېيتىش ئورنىغا تەنە قىلىپ:

— سەن ئاشىق ئابدالدەك ئەشىكىمۇ ئىشىك قاتىرايدىغان بولۇۋالدىڭ، — دەيتتى. مەنمۇ ئۇنىڭغا بوش كەلمەي:

— ھەي ئاكا، ساڭا ئوخشاش قىسىرلىماي ئولتۇرسام ئاغزىمغا چۈشەن چىچىپ قويىمامدۇ. «ئېغىز يۇگۇرۇكى باشقا، ئاياغ يۇگۇرۇكى ئاشقا» دېگەن گەپ بار. خەقنىڭ ئىشىكىگە بېرىپ يۇگۇرمىگەن بولسام ئىككى كۈندىن بېرى يېگەن پۇلۇلىرىڭ، ماۋۇ سەن يەۋاتقان گۆشلەر نەدىن كېلىدۇ، — دەيتتىم.

— ھەر ھالدا پەسكەشلىك قىلمايلى، ئۇكام، — دەپ قوياتتى ئاكام.

ئۇ نەپسىدىن، تەمەخورلۇقتىن خالىي يىگىت ئىدى. ئۇنىڭ قول ئىلكىدە ھېچ نەرسە بولمىسىمۇ، كۆكسى - قارنى كەڭ، كۆڭلى نازۇك ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىززەت - نەپسىگە تېگىدىغان بىرەر ئېغىز سۆزنى ئاڭلاپ قالسا كۆتۈرەلمەي قاينىاپ كېتەتتى.

ئاكام بازاردىن بىر نەرسە سېتىۋېلىشنىمۇ تۇزۇكرەك ئۇقمايتتى. ئۇ بىر كۈنى يالاڭ پەلتۇ كىيىش ئۈچۈن بىر ماگىزىندىن بارلىق پۇلىغا يەتتە گەز (بەش مېترغا يېقىن) كامپۇلات سېتىۋاپتۇ. مەن ئۇنى كۆرۈپ، ئالغان باھاسىنى سوراپ قىممەت ئالغانلىقىنى، باشقا دۇكانلاردا ئەرزان ئىكەنلىكىنى ئېيتقانىدىم، ئۇ غەزەپلىنىپ:

— مال ساتقۇچى ماڭا، بۇنىڭ باھاسى ھەممە دۇكانلاردا ئوخشاش، دەپ يالغان ئېيتىپتۇ قارا، — دېدى ۋە قولىدىكى رەختنى «يوقال يالغانچى مۇناپىقنىڭ مېلى!» دەپ تۇرۇسقا ئېتىۋەتتى.

ئۇزامانلاردا راست گەپ قىلىدىغان سودىگەرلەرنى تېپىش تەس ئىدى. ئەمما ئاكام ھەممە كىشىنى ئۆزىگە ئوخشاش راست سۆزلەيدۇ، دەپ بىلەتتى. «ئوتتۇرىدا بۇزۇن بولمىسا، ئۇ كۆز بۇ كۆزنى يەپ قويىاتتى» دېگەن تەمسىلىنى يادىغىمۇ ئېلىپ قويماي «ھەرقانچە بولسىمۇ كىشىلەر مۇناپىق بولۇشتىن قورقىدۇ» دەپ ئىشىنەتتى.

ئۇ رەختنى قىممەت ئېلىپ قويغاچقا، تىكىش ھەققىنى تۆلەشكە پۇلى قالمىغانىدى. مەن ھەھەللىمىزدىكى بىر ماشىنچىغا بۇ ئەھۋالنى ئېيتقىنىمدا، ئۇ ئاكامنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ:

— ئەپەندىمگە ئېيىت، رەختنى ئۆزى ئېلىپ كەلسۇن، ھايال قىلماي تىكىپ بېرىمەن، — دېدى.

مەن كېلىپ بۇ خۇش خەۋەرنى ئاكامغا دېسەم، ئۇ:

— تىكىپ بەرگەن بىلەن مانچىسىغا بېرىدىغان پۇل يوق- سەن يەنە بىر بېرىپ ئېيتىپ باققىن، تىكىپ بەرمەي كېيىپ بېرەلمىدىكىن، — دېدى.

مەن بۇ گەپنى ماشىنچىغا يەتكۈزگەنىدىم، ئۇستام:

— مانچىسىنى پۇل تاپقاندا بەرسە بولىدۇ. تۇردى ئەپەن- دىم تارتىنماي كېلىۋەرسۇن، — دېدى.

ئاكام: «رەختنى ئېلىپ بار. تىكىپ بەرمەي كېيىپ بە- رسۇن. مەن ئۆلچەپ يېزىپ بېرەي»، — دېدى — دە، بىر قەغەز- گە بويىنى، يېڭىنى ياقىسىنى ئۆلچەپ يازدى. يەنە بىر پارچە قەغەزگە چاپاننىڭ شەكلىنى سىزىپ بەردى.

ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتەيكى، ئاكام خېلى ئەپچىل رەسسام ئىدى، بىراق ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرالمە- غانىدى، چۈنكى ئۇنىڭ ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ رەسىمىنى سىز- غانلىقىنى دادام كۆرۈپ قېلىپ:

— قىيابەتتە بۇلار سەندىن جان تەلەپ قىلىدۇ. بىر جېنىڭنى ئۆزۈڭ ئالامسەن ياكى ئۇلارغا بېرەمسەن. بالانىڭ

چوڭغا قالسەن، ــ دەپ دوق قىلىپ، سىزغان رەسىملىرىنى يىرتىپ تاشلىغانىدى. دادام ئاكامنىڭ بۇ گەپلەرگە پىسەنت قىلماي يەنە رەسىم سىزغىنىنى كۆرسە ياكى ئاڭلاپ قالسا ئۇنىڭ قولىنى تۆۋرۈككە باغلاپ «رەسىم سىزغان قولۇڭ مۇشۇمۇ؟» دەپ ئۇرۇپ ئالقىنىدىن قان چىقىرىۋەتتى.

گەپنىڭ ئۆزىگە كېلەيلى: مەن شۇ كۈنى ئۆلۈچەم بىلەن چاپانىنىڭ رەسىمىنى ئۇستامغا كۆرسىتىپ رەختنى كېسىپ بېرىشنى ئۆتۈندىم. ماشىنىچى ئۇستام كۆرۈپ كۈلۈپ كەتتى.

ــ يېڭى مودا ئىكەن، مانا قارىغىنا، رەسىمنى ئەجەب كېلىشتۇرۇپ سىزىپتۇ، ــ ئۇستام قولىدىكى ئىشنى قويۇپ رەسىمگە قاراپ خېلى تەسلىكتە رەختنى كەستى. ئەمما قولۇمغا بەرمىدى. ــ سەن تۇردى ئەپەندىمگە بېرىپ ئېيت، مەن مانجا ئالماي ئىككى ــ ئۈچ كۈن ئىچىدىلا تىكىپ بېرىمەن، ــ دېدى.

مەن ئاكامغا ئۇستامنىڭ دېگىنىنى ئېيتقانىدىم، ئاكام:

ــ ھوي ئابدال، ئەمدى مېنى كىشىنىڭ ھەققىنى بەرمەيدىغان مۇتەھەم بول دەمسەن، ــ دېدى خاپا بولۇپ.

ــ ئۇستام ئۆزى ھەق ئالمايمەن دەۋاتسا قانداق مۇتەھەم بولىمەن، ــ دېدىم مەن.

ــ ياق، مەن كىشىنىڭ ھەققىنى يېيىشتىن قورقىمەن.

ــ بېرەي دېسەڭ پۇلۇڭ بولمىسا، ئۇستام ئەھۋالنى ئۇقۇپ، بىكارغا تىكىپ بېرىشكە رازى بولۇۋاتسا، يەنە قورقىدىغان نېمە ئىش بار.

ــ مېنى سەن تەييار تاپ بول دېمەكچىمۇ؟

ــ كىشىلەرنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى بىلمەيدىغان راسا جاھىل ئىكەنسەن، ــ دېدىم ئاچچىقىم كېلىپ. بۇنى ئاڭلاپ ئاكامنىڭ ئوغسى قايناپ كەتتى:

ــ ئابۇ جەھىلنىڭ نەق ئۆزىكەنسەن، ئىبلىسنىڭ شاگىرتى.

چاپسان بېرىپ رەختىمىنى ئەكەل! بولمىسا خامىرىڭنى ئۇزۇپ تىمەن! — ئۇ لاخشىگىرنى قولىغا ئېلىپ كېلىۋىدى، بەدەر ئىكىۋەتتىم! شۇ قاچقانچە ماشىنىچى ئۇستامنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئاكامنىڭ چاپانىنى تىكتۇرۇشكە زادى ئۇنىمايۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ يالۋۇرۇپ، كېسىلگەن رەختنى ئەكىلىپ بەردىم.

ئاكام كېسىلگەن رەختنى قولىغا ئېلىپ تەكشۈرگەندى، ئۇستام ھەتتا پۈرۈچلىرىنىمۇ قويماي يېرىم گەزدىن ئارتۇقراق ئاشقان رەختكە ئوراپ قويۇپتۇ. ئاكام بۇنى كۆرۈپ:

— ھە، ئىشنىڭ يولى مانا مۇنداق بولىدۇ. بۇ يوغان باش ئۇستامنىڭ خېلى ئىنسابى بار ئادەم ئىكەن. كىشىنىڭ ھەققىنى قايرىۋېلىشتىن قورقىدىكەن، — دېدى - دە، ئۇزۇن پۈرۈچلاردىن يېپ چىقىرىشقا باشلىدى ۋە ئۇستامغا، ماڭمۇ رەھمەت ئېيتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ بۇ چاپىنىنى پۈرۈچلاردىن چىقىرىۋالغان يېپلار بىلەن قولىدا تىكىپ كىيگەنىدى.

ئاكام يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى تولا تارتىپ ئۆپكە كېسىلى بولۇپ قالدى. ئۇ نېمە ئۈچۈن بۇ سەل كېسىلگە مۇپتىلا بولغانلىقىنى تولۇق چۈشىنەتتى.

— ئۇكام، مېنىڭ بۇ كېسىلىم ئىجتىمائىي كېسەل. مۇنداق دېگىنىم كۆپ ۋاقىت قۇۋۋەتلىك تاماق يېيەلمەسلىك، بەزىدە ئاچ قېلىش، پەسلىگە قاراپ كىيىم كىيەلمەسلىك، غەم - قايغۇدىن قۇتۇلالماسلىق بىلەن تېپىۋالغان كېسەل. ئەمدى بولسا بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ياخشىراق ئوزۇق كېرەك، ساپ ھاۋالىق جاي كېرەك. روھلىنىدىغان شارائىت كېرەك. قىسقىسى ئىقتىساد كېرەك. بۇ كېرەكلىكلەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىدىغان ياخشى ئىجتىمائىي جەمئىيەت بولۇش كېرەك. ئاندىن بۇ نەرسىلەر بار بولىدۇ، دېگەندەك سۆزلەرنى كۆپ قىلاتتى، كېسىلىم ئەتراپىمدىكىلەرگە يۈكىنىۋىن، دەپ تاماق يەيدىغان قاچىلىرىغا بەلگە سېلىپ قويىاتتى ھەم يېنىدا ساقلاپ يۈرگەن

قۇتىغا تۆكۈرۈپ، كېيىن ئۇنى كۆيدۈرۈۋېتەتتى. ئۇ يەنە:

— مېنىڭ ئۆمرۈم قىسقا بولۇپ قالدى. سىلەر ئۇزۇنراق ئۆمۈر كۆرۈڭلار. شۇنىڭ ئۈچۈن مەندەك كېچە - كۈندۈز ئۆيدىن چىقماي ئولتۇرۇۋالماڭلار، تىرىشىپ ھەربىكەت قىلىڭلار. مېنىڭ قاچا - قۇچامدا تاماق يېپ قويمىڭلار. مەندىن قالغان كىيىم - كېچەكنى كەيىمەي ئوتقا سېلىپ كۆيدۈرۈۋېتىڭلار، — دېگەن سۆزلەرنى كۆپ تەكرارلايتتى.

يۈكسەك خىسلەتكە ئىگە ئىنسانپەرۋەر بۇ يىگىت — مېنىڭ ئاكام ئۆزى دېگەندەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرمەي، 26 يېشىدا سىل كېسىلى بىلەن كونا دۇنيادىن كۆز يۇمدى.

ساتىراشخانىدا

دەڭدەرۋازا قاراۋۇلخانىسى يېنىدا ئەپچىل بىر ساتىراشخانا بار ئىدى. بۇ يەردە ئۆچكە ساقال، يادائغۇ، سەل دۆمچەكرەك، يېشى ئەللىكلەردە بار بىر كىشى ساتىراشلىق قىلاتتى. ئىياز ساتىراش ناملىق بۇ كىشىنىڭ دۈكىنى تۇرلۇك رەسىملەر بىلەن زىنەتلەنگەن. بۇ رەسىملەردە تۇرلۇك رىۋايەت قەھرىمانلىرى، دەۋە، پەرىلەر؛ جەڭنامە رەسىملىرى ئىچىدە «بۇلبۇل گويا» ناملىق چۆچەكتىكى بېشى ئادەمگە ئوخشايدىغان، قالغان يېرى قۇشقا ئوخشايدىغان زەسىم چوڭ ھەم ئاجايىپ زەڭدار قىلىپ سىزىلغان. تۆردىكى بۇلۇڭغا قويۇلغان ياغاچ ساندۇق ۋە تاختىبېشى تۇرلۇك جەڭنامە ۋە رىۋايەتلىك كىتابلار بىلەن توشقانىدى. مەن بۇ ساتىراشخانىدىن قىرائەتخانا ئورنىدا پايدىلىناتتىم. بۇ يەرگە يالغۇز مەنلا ئەمەس، ئىياز ئۇستامغا چاچ ئالدۇرغىلى كىرگەن كىشىلەر ۋە باشقا بىكارچىلارمۇ كىتاب ئاڭلاش ئۈچۈن توپلىناتتى. ئىياز ئۇستام ئۆزى خەت تونۇمايتتى. ئەمما كىتابپەرەست، قۇلاق موللىسى ئىدى. ئۇ مېنىڭ كىتاب ئوقۇپ بېرىشىمنى بەك ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقى ئۈچۈن، باشقا ساۋاتى بار كىشىلەرگە كىتابلىرىنى تۇتقۇزماي، ماڭا ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى ۋە مېنى ھەر

كۆلى تۆت كۆزى بىلەن كۆتەتتى. دۆكانغا كىرىپ كەلسەم ئۇستام خۇشال بولۇپ كېتەتتى ۋە باش ئىشتىدىغان ئۇزۇن - ئۇزۇن نازۇك بارماقلىرى چاچ ئۇستىدە ئويناقلاپ كېتەتتى.

— ھەببەللى، ئوغلىمىز بۇلبۇل گويا كەلدى. قېنى - قېنى، ئورۇن بېرىڭلار، — دەپ، قىلىۋاتقان ئىشىدىن قول ئۇزۈپ ماڭا ئورۇن بوشتىپ، ئالدىمغا ئېگىز پۇتلۇق بەندىكنى قويۇپ بېرەتتى ۋە تۇنۇگۈن ئوقۇۋاتقان كىتابنى بەندىك ئۇستىگە قوياتتى، — تۇنۇگۈن كەلگەن يېرىگىچە خەتكۈچ سىلىقلىق. ھەي - ھەي، تازا قىزىق يېرىگە كەلگەنىدىك - ھە! بادەرەپتار بىلەن كەمىكى ئەييارلار تازا ئىلىشىۋاتاتتى، قېنى شۇ يەردىن باشلىمامسەن، ئوغلۇم.

مەن كىتابنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلايتتىم، ئۇمۇ قىلىۋاتقان ئىشىنى داۋام قىلغاچ ئاڭلايتتى.

«كەمىكى ئەييار بىر مۇئەللەق ئېيتىپ بادەرەپتارنى ئېزىتقۇزۇپ قويدى. ئۇ قاتمۇ قات ئۆيلەردىن ئۆتۈپ، مەلىكە دىلسۇز ئېسىپ قويۇلغان جايغا كىرىدىلەر، ئۇنىڭ يېنىدا ئۆزى تۆت سەر كېلىدىغان پۇتۇن بىر ئۆينى ياكى ئادەمنى ئىچىگە سىلىۋالسا، يەنە تۆت سەر كېلىدىغان كولىرىنى يېنىدىن چىقىرىپ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە مەلىكە دىلسۇزنى ئۇنىڭ ئىچىگە سېلىپ قاچتىلەر ...» مەن بۇ گەپلەرنى ئوقۇغىنىمدا، ساتىراشنىڭ قولى ئىشتىن توختاپ:

— بەللى - بەللى، كەمەك ئەييارغا ئاپىرىن، — دەپ، كىتابقا قولىنى سوزدى. مەن ئۇنىڭ قولىغا قاراپ تۇرغىنىمدا، — ھە، ھە، قېنى، ئوقى، ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق بولدى؟ — دەپ گىنىچە ئالدىمغا كېلىپ، ئوقۇشقا ئالدىرىتاتتى.

ئوقۇۋاتقىنىم «جەمشىت» دېگەن جەڭنامە كىتاب ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا بۇ ساتىراشخانىدا «رۇستەمى داستان»، «ئابامۇسەلىم»، «قەھرىمان قاتىل» دېگەنگە ئوخشاش جەڭنامىلەر ۋە ئەپ

سانەۋى رىۋايەتلەر پۇتۇلكەن ياسىۋقتەك چوڭ كىتابلار بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە مەن قىزىقىپ ئوقۇيدىغان «چاھار دەرۋىش»، «تۇتى نامە»، «مىڭبىر كېچە»، «ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا»، «شاھى ماران» دېگەن كىتابلارمۇ بار ئىدى. جەڭنامىلەرگە قارىماندا بۇ كىتابلاردا ئاجايىپ ۋە غارايىپ، سېھىرلىك ۋەقەلەر بايان قىلىناتتى.

مەسىلەن، مەن ئوقۇغان «ئىبن سىنا» دا كاتتا ئالىم تاۋىنىڭ رېئاللىق بويىچە يېزىلماي، سېھىرگەر سۈپىتىدە يېزىپ ئەپسانىلاشتۇرۇلغان. مەن ئۆسمۈر ۋاقتىمدا بۇ كىتابنى ئوقۇپ ئۇنى ئالىم سۈپىتىدە تونۇماي، جادۇگەر دەرۋىش ئىكەن، دەپ تونۇغانىدىم.

نىياز ساتىراش ئۆزى كۆپ ۋاقىتلاردا بۇ كىتابنى ئاڭلاشقا ئالاھىدە خۇشتار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ كىتابنى تامام قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن:

— ئەمسە بۇگۈندىن باشلاپ يەنە «ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا» نى ئوقۇپ بېرەي، — دېدىم، ئۇستام خۇشاللىقىدىن:

— شۇنداق قىل، ئوغلۇم، ئاغزىڭغا ناۋات سېلىپ قويايى، — دەپ قولۇمغا بىر پارچە ناۋاتنى تۇتقۇزۇپ قويدى.

مەن يەنە بۇ كىتابنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدىم:

«بۇخارادا ئاكسى ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا، ئىسمى ئابۇك ھارىس دېگەن بىر تۇغقان ئىككى بالا بار ئىكەن. ئۇلار مەكتەپتە ئوقۇۋاتقاندا، ئۇستازى ۋە ساۋاقداشلىرى بۇلارنىڭ ئەقىل-پاراسىتىگە ھەيران قېلىشىدىكەن. بولۇپمۇ ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنانىڭ زېرەكلىكىگە ھەيران قېلىشىپ، بىر كۈنى ئۇنىڭ سەۋگۈرلۈكى قانچىلىك دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى سىناپ كۆرۈش ئۈچۈن، ساۋاقداشلىرى مەسلىھەتلىشىپ، بىر ۋاراق قەغەزنى چاندۇرماي ئۇنىڭ ئولتۇرىدىغان جايىغا قويۇپ قويۇپتۇ، ئىبن سىنا ئولتۇرغاندىن كېيىن دەسسەپ تۇرغان يېرىگە قاراپتۇ، كېيىن تۇرۇسقا

قاراپتۇ.

يەنىدا ئولتۇرغان ساۋاقدىشى:

— ئىبىن سىنا، نېمشقا ئاستىن - ئۈستۈن قارايسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئىبىن سىنا:

— بۇگۈن يەر بىر ئاز ئۆزگۈپ قالغانمۇ ياكى تورۇس سەل پەسەيگەنمۇ نېمە؟ — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنىڭدىن ئۇقۇچىلار ھەيران قېلىشىپ، چۈرقىرىشىپ ئاستىدىكى قەغەزنى كۆرسىتىپتۇ. بۇ ئەھۋالنى ئۇقۇپ، ئۇستازى بۇلارغا قانداق دەرس بېرەلىشىنى ئويلاپ، يەنىدىكى بار بىلىمنى ئۇلارغا تۆكۈپتۇ. ئۇستازى ھەممە بىلىمنى ئايماي بەرگەنىرى، ئىبىن سىنالار زادىلا قانائەت ھاسىل قىلماي سوراۋېرىپتۇ. ئۇستازى ئاخىر خىجالەت بولۇپ:

— ئىبىن سىنا، مېنىڭ سىلەرگە بېرىدىغان بىلىمىم تۈگىدى. لېكىن سىلەر قانائەت قىلماي، مەندىن سوراۋەردىڭلار، ئەمدى مېنىڭ جاۋاب بەرگۈچىلىكىم قالمىدى. سىلەر باشقا جايغا بېرىپ بىلىم ئالىمەن دېسەڭلار مەيلى، — دەپتۇ.

ئۇنىڭدىن كېيىن ئىبىن سىنا:

— ئۇكام ئابۇلھارىس، بىزنىڭ بۇخارادىن ئالىدىغان بىلىمىمىز تامام بوپتۇ. بۇنىڭ بىلەن دۇنيادا ھېچ ئىش چىقىرالمىغۇدەكمىز، — دەپتۇ - دە، ئىنىسىنى باشلاپ سەپەرگە چىقىپتۇ.

بۇلار شەھەرمۇ - شەھەر بىلىم ئالىدىغان جاي ئىزدەپ يۈرۈپ ئاخىر قۇددۇسقا بېرىپ قاپتۇ. ئۇ يەردىن سۇرۇشتۇرۇپ ئاجايىپ بىر بىلىم جايى بار ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپتۇ.

بۇ جاي چوڭ بىر تاغنىڭ غارى بولۇپ، بۇ يەرگە داۋۇت پەيغەمبەر ۋاپات بولۇش ئالدىدا، ئىلمي سىمىيا ۋە ئىلمي كىمىياغا دائىر پۈتۈن كىتابلارنى بەنت قىلىپ قويغانىكەن. بۇ بىر تىلىسماتلىق ماكان بولۇپ، ھەر يىلى بىر قېتىم كۈن چىققاندا

دىن باشلاپ ئۆز - ئۆزىدىن تاش دەرۋازىسى ئېچىلىپ، كۈن پېتىش بىلەن يېپىلىپ قالىدىكەن. بۇنىڭغا كىرگەن ئادەم بىر كۈنلا بىلىم ئالىدىكەن. ئەگەر بىرەر كىشى بۇ يەردىن كىتاب ئېلىپ ماڭسا، دەرۋازىغا كەلگەن هامان يېپىلىپ قېلىپ چىقالمايدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن هېچكىم بۇ يەردىن كىتاب ئېلىپ چىقالمايدىغان تىلسىم بولۇپ قالغانىكەن.

ئىبىن سىنا بۇ ئەهۋالنى ئۇققاندىن كېيىن شۇ جايدا بىر يىل قېلىپ، كېلەر يىلى دەرۋازا ئېچىلغۇچە كىتابلارنى كۆرۈپ چىقماقچى بولۇپتۇ. ئۆزىنىڭ بۇخارادا ئۆگەنگەن ئىلمىي كىشى ياسى بويىچە،دانىسى بىر كۈن ئوزۇق بولىدىغان بوغۇرساقتىن ئۆزىگە هەم ئەبۇلهارىسقا ئۈچيۈز ئاتمىش ئالتە تالدىن تەييارلاپ خالتىغا قاچىلاپتۇ،يەنە شۇنچىلىك شام تەييارلاپ، دەرۋازا ئېچىلىشىنى كۈتۈپتۇ.

باهار ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى ئىبىن سىنالار سەيلە قىلىپ يۈرگەندە، جاكارچىنىڭ: «ئاڭلىمىدىم دېمە خالايىق، كوهى داۋۇت غارى ئېچىلدى. ئىلىم تەهسىل قىلىشنى خالىغۇچىلار غايىل بولماي يۈگۈرۈڭلار» دېگەن جاكارىسنى ئاڭلاپ، نەرسە - كېرەكلىرىنى كۆتۈرۈپ ئۈچقاندەك غارغا كىرىپ كېتىپتۇ. نەچچە مىڭلىغان كىشىلەر كىرىپ تاش جوزا ۋە ئۈيۈقلاردىكى كىتابلارنى ئاندا - مۇندا كۆرۈپ تۇرغاندا، كەچ كىرىپ قېلىپ دەرۋازا يېپىلىش بەلگىسى ئاڭلىنىپتۇ، كىشىلەر سىرتقا قاراپ يۈگۈرىشىپتۇ، لېكىن ئىبىن سىنا بىلەن ئابۇلهارىس ئىككى بۇلۇڭغا مۆكۈۋېلىپ شۇك تۇرغانىكەن، دەرۋازا غارقىراپ يېپىلىپتۇ. غارنىڭ ئىچىدە بۇلاردىن باشقا هېچكىم قالمىغاندىن كېيىن، ئىككىسى ئىككى جايدىكى تاش جوزا يېنىغا ئورۇنلىشىپ، بىر-بىرى بىلەن گەپمۇ قىلىشماي، كىتاب ئوقۇشقا كىرىشىپتۇ.

شۇ يوسۇندا بىر يىل ئۆگەنگەندىن كېيىن، دەرۋازا يەنە غارقىراپ ئېچىلىپتۇ، ئۇلار ئىككىسى سىرتقا بىللە چىقىپ، بىللە ئۆز يۇرتىغا يول ئاپتۇ. بۇلار شەهەر سىرتىدىكى بىر قوموشلۇق

چىغىر يولدا كېتىپ بارغاندا، سەككىز ئاتلىق ئەسكەر كىلىپ بۇ-لارنى تۇتۇپ باغلىۋاپتۇ. بۇ ئاتلىقلار ئەسلىدە زىنداندىن قاچ-قان ئىككى گۇناھكارنى ئىزلەپ يۈرگەنىكەن. ئۇلار چاچلىرى ئۇزۇنكەن، يۈزلىرى سارغايغان ئىنسان سىنالارنى زىنداندىن قاچ-قان گۇناھكارلار مۇشۇلار بولسا كېرەك، دەپ تۇتۇپ ئالغانىكەن.

ئۇلار تۇتقۇن بولۇپ ھەيدىلىپ كېتىۋاتقاندا، ئىنسان سىنا قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاپ، ئابۇلھارىسنىڭ قۇلىقىغا:

— ئۇكام، بۇ پالاكەتتىن قوتۇلۇشقا چارەڭ بارمۇ؟ ئىلمىي سەمىيادىن قانچىلىك ئۆگەنىدىڭ، ئەگەر ئۇنى ئىشقا سېلىپ قۇ-تۇلغۇدەك ھۇنىرىڭ بولمىسا، ئاۋۋال مەن ساڭا ياردەم بېرەي، — دەپتۇ.

— سەن خاتىرجەم بولۇپ ئۆزۈڭنىڭ قوتۇلۇش چارىسىنى ئويلا. مەن ئاۋۇ كۆۋرۈك يېنىغا بارغاندا، ئۆزۈمنىڭ ئۆزلەشتۈر-گەن ھېكمىتىمنىڭ بىرىنچىسىنى كۆرسىتىمەن، — دەپ ھەج-يىپتۇ ئابۇلھارىس.

دېگەندەك بۇلار ھەيدىلىپ چوڭ بىر ئۆستەڭ كۆۋرۈكى ئۈستىگە كەلگەن ھامان، ئابۇلھارىس ئۆزىنى سۇغا ئېتىپتۇ. سەك-كىز لەشكەر ئۇنى ئىزلەپ ھېچيەردىن تاپالماپتۇ. ئۇ چۈشكەن يېرىدىلا سۇغا باش چۆكۈرۈپ غايىپ بولغانىكەن».

— ھەببەللى، ئابۇلھارىس يارايدۇ، — ئۇنىڭ بىلەن خوش-لاشقاندەك، ساتىراش قولىنى پۇلاڭلىتىپ ماڭا قاراپ تۇرۇپ قالدى. مەن تۇكۇرۇكسىنى يۇتۇپ تىنىۋالغاندىم، ساتىراش ئۈستا يەنە، — ھە، ئەمدى قېنى ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا قانداق قۇ-تۇلدىكىن، — دېدى تاقەتسىز كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ. بۇ گەپ بىلەن يەنە كىتابنى ئۇقۇشنى داۋاملاشتۇردۇم:

«ئىبن سىنا قۇملۇق بىر يولغا كەلگەندە، قولى باغلاقلىق ھالدا، يەرگە ئېگىشىپ بىر چىمدىم قۇمنى ئېلىپ، ئاغزىنى مە-دىرلىتىپ چاچقانىكەن، قۇملۇقتا بوران چىقىپ پۈتۈن جاھان

قاراڭغۇلىشىپ، سەككىز ئاتلىق سەككىز تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىپ-تۇ. ئېنى سىنا بولسا تۇمان ئىچىدە غايىپ بوپتۇ ...»

— مانا، مانا، ھەببەللى، ياشاپ كەتا! بۇنىڭ ھېكمىتى ئو-نىڭدىن قالتىس ئىكەن - دە، — دېدى ساتىراش يەنە ئىشتىن توختاپ.

بۇ ئېنى سىنا توغرىسىدىكى ئەپسانىنىڭ كىرىش قىسمى ئىدى.

مەن ساتىراشخانىدا ئۇقۇغانلىرىمنى كەچلەردە موزدۇزخانا-دىمۇ سۆزلەپ بېرەتتىم. 1933 - يىلقى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كې-يىنلا گېزىت، ژۇرنال، قىرائەتخانىلارنى كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۇق. شۇنىڭغىچە بولسا، ساتىراشخانا ۋە موزدۇزخانىلاردا ھەر خىل جەڭنامە ۋە چۆچەكلەرنى ئاڭلاپ، ئېيتىپ يۈرەتتۇق.

پىرىزىخان موماي

خۇددىيار يۇز يېزىسىنىڭ قۇملۇق مەھەللىسىدە بىر پارچە يېر-ىمىز بار ئىدى. بىز تېخى كىچىك بولغاچقا تېرىقچىلىق قىلال-مايتتۇق. شۇڭا بۇ يەردە تاغىمنىلا تېرىقچىلىق قىلاتتى. مەن خامان ئېلىش ۋاقىتلىرىدا تۇلۇق ھەيدەپ بېرەتتىم. شۇ چاغلاردا، كەچ كۈزنىڭ بىر كۈنى، ئېتىز قىرىدىكى بىر تۇپ ئاچچىق ئالمىنىڭ ئۇستىگە چىقىپ، كۆكلىكىمنىڭ پېشىنى ئىشتىنىمنىڭ ئىچىگە تەڭتىم - دە، توك ئالمىنى ئۈزۈپ، كۆكلىكىمنىڭ ياقىسىدىن قوي-نۇمغا سېلىۋەردىم. بىردەمدىلا ئالما بىلەن قوينۇم پومپايدى، يەنە كۆپرەك ئالماقچى ئىدىم، لېكىن يامغۇر يېغىپ قېلىپ ئۇ-تىنىشىم ھۆل بولۇپ كەتكىنى ئۈچۈن، ئالما ئۇستىدىن سېرىلىپ چۈشتۈم.

ئاچ قورساقتا ئاچچىق، توك ئالمىنى يەۋەرگەنلىكىم ھەم يامغۇردا قالغىنىم ئۈچۈن بېقىنمىغا سانجىق تۇرۇپ قالدى. يۆ-

تەلسەم جىنىم چىقىپ كېتىۋاتقاندەك ئاغرىيتتى. لاپاس ئاستىدىكى بۇلۇڭدا تۆگۈلۈپ زارلاۋاتقىنىنى قوشنا قورۇدىكى پىرىزىخان مومای ئاڭلاپ يېنىمغا كەلدى. ئەھۋالىنى بىلگەندىن كېيىن، مېھرىبان مومای مېنى يۆلەپ ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپ داۋالىدى:

ئۇ بىر سىقىم تەرتەزنى يىلىمان سۇغا چىلىپ، بىر پارچە ماتا لۆڭگىگە سۈزۈپ، بېقىنىمغا چاپلاپ تاڭدى ۋە جۇۋىغا ئوراپ ياتقۇزۇپ قويدى. لۆڭگە بارغانسېرى چاپلىشىپ بېقىنىمنىڭ تېرىسىنى قورۇۋالدى. شۇ ھالدا ئۇخلاپ قاپتىمەن، كەچقۇرۇن ئويغانسام سانجىق قويۇپ بېرىپ ياخشى بولۇپ قاپتىمەن.

گېلىم ئاغرىدى دەپ كەلگەن چاغلىرىمدىمۇ پىرىزىخان مومای:

— تامىقىڭ چۈشۈپ قاپتۇ، بالام، — دەيتتى ـ دە، ئىككى بارمىقىنى قازانىنىڭ كۆيىسىگە سۈزۈپ تامىقىمنى كۆتۈرۈپ قوياتتى، شۇنىڭ بىلەن گېلىم ساقىيىپ قالاتتى. بەزىدە قىزىپ ئىستما بولۇپ قالغىنىمدا سۆگەت چىۋىقلىرىنى سۇغا چىلاپ دۇمبەگە ساۋاپ ساقايتىپ قوياتتى. بەزىدە بولسا، تۇز ۋە نان ئۇۋاقلىرى بىلەن ئاشلاپ قوياتتى ۋە: «ئەسكى تۇگمەنلىككە بار، ئىككى خوتۇنلۇققا بار، چىق، چىق!» دەپ ئەسنەيتتى.

يېزىغا چىقساملا بۇ شەپقەتلىك مومای يېتىملىكىمگە ئىچ ئاغرىتىپ، ھالىمدىن خەۋەر ئېلىپ تۇراتتى. كېيىملىرىمنى يۇيۇپ ياماپ بېرەتتى. ماڭا تومۇ تېگىپ قالغان چاغلاردا قارا ئۆرۈك، لازا سېلىنغان ئاچچىق ـ چۈچۈك شوۋگىلۇرۇچ ئېتىپ بېرىپ:

— تۇمىقىڭنى چۆكۈرۈپ كىيىپ، قىزىق ـ قىزىق ئىچىپ تەرلىسەڭ ساقىيىسەن، — دەيتتى. مەن، شۇنداق قىلىپ، ساقايىپ قالاتتىم.

خېلى چوڭ بولۇپ قالغان چاغلىرىم ئىدى، بىر كۈنى يېـ

① تەرتەز — زىغىردىن كىچىكرەك قىزغۇچ ئۇرۇق.

زىغا چىقىپ پىرىزىخان مومانىڭ ئۆيىگە يوقلاپ كىرگىنىمدە، ئۇ بېشى ئاغرىپ ياتقانىكەن، مېنى كۆرۈپ دەررۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئەھۋالىمنى سورىدى:

— چىرايىڭ سارغىيىپ قاپتۇغۇ، نېمە بولدۇڭ، بالام؟

— ئىككى - ئۈچ ئايدىن بېرى مەيدەم ئاغرىپ يۈرىدۇ.

— ھە، ئۇنداق بولسا بۇنىڭ دورىسى بار، — مومای كونىراپ كەتكەن ساندۇقىنى ئېچىپ، كىچىك بىر خالتىدىن ھېلىقى سانجىق دورىسىنى - تەرتەزنى چىقاردى، ئۇنىڭ بىلەن ناۋاتنى سوقۇپ ئارىلاشتۇرۇپ، كىچىككىنە خالتىغا سالدى، — بۇنى بىر چېكىم ناسۋالدەك يەپ بەرسەڭ مەيدە ئاغرىقىڭ ساقىيىدۇ، — دېدى، ئۇ خالتىنى ماڭا بېرىۋېتىپ شۇ دورىنى يەپ يۈرۈپ ئاش قازىنىممۇ ساقىيىپ كەتتى.

پىرىزىخان مومانىڭ بېشى ئاغرىپ قالغان چاغلاردا ئەتكەن چاي ئېتىپ ئىچسە ۋە چىنىنىڭ تېگىدە قالغان چاينىڭ شامىسىنى چاينىسا ساقىيىپ قالاتتى. ئۇ ئۇزۇن يىللار داۋاملىدا ئەتكەن چايغا ئادەتلىنىپ قالغانىدى. ئۆيدە چاي تۈگەپ قالغان چاغلاردا بولسا خۇماری تۇتۇپ ئاغرىپ قالاتتى. بۇنداق ئەھۋالىنى سەزگىنىمدە شەھەردىن چاي ئېلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالاتتىم.

باھار ئايلىرىنىڭ بىر كۈنى پىرىزىخان مومانىڭ كاۋا چېچىكىنى ئۈزۈپ، باشقا پىلەكتىكى چېچەككە دوم كۆمۈرۈپ بوغقۇچ بىلەن تېڭىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرۈپ سورىدىم:

— موما بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟

— مۇشۇنداق قىلىپ قويساق كاۋا ئوخشايدۇ، — دېدى مومای. ئۇ چاغلاردا بۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنمەيتتىم. گىنا-زىيىدە بوتانىكا ئوقۇغىنىمدىن كېيىن، بۇنىڭ ئاتىلىق چېچەكنى ئانىلىق چېچەكىگە بىلەن چاتلاشتۇرۇش ئىكەنلىكىنى بىلدىم. مومای يەنە كاۋىلارنىڭ يوپۇرماقلىرى چوڭىيىپ ھەم كۆپىيىپ كېتىپ پىلەك

هوللىرىنى كۆمۈۋەتسە، ئۇزۇن چۈنۇق بىلەن يوپۇرماقلارنى يۇلۇق ساۋىغاندەك ساۋايتتى. ئاساسىي غول پېلەك ھەددىدىن ئارتىۇق ئۇچ تارتىپ كەتسە، چىمداپ ئۇزۇۋۈپتەتتى، مەن ئۇنىڭ پەس دۇرنىمۇ شۇنداق قىلىپ يۇرگىنىنى كۆرگەنىدىم. «نېمىشقا بۇنداق قىلىسىز» دېگەن سوئالىمغا «مېۋىسى كۆپ بولسۇن» دەپلا قويايتتى. ئەمما ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئېيتمايتتى. بۇنىڭدا نېمە سەۋەب بارلىقى ئۇ ۋاقىتلاردا ماڭا سىر ئىدى. ئەمما ھوسۇلنىڭ مول بولغانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتىم. مومامنىڭ داۋالاش ئۇسۇلى ئاددىي، ئىشلەتكەن دورىلىرى ئەرزان ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بەرگەن ئۇنۇشىگە تا ھازىرغىچە ھەيرانمەن.

مەسىلەن، قۇچاقتىكى بالىنىڭ كۆزى ياكى قۇلىقى ئاغرىپ قالسا ئانىسىغا: «بالاڭنىڭ كۆزىگە سۈتىۇكىدىن سېغىپ قوي» دەيتتى مومای. شۇنداق قىلسا، راست دېگەندەك بالىنىڭ كۆزى، قولاقلىرى ساقىيىپ قالاتتى، ھەتتا بوۋاقنىڭ يۇزى يېرىلىپ، يىرىكلىشىپ قالسىمۇ «يۇزىگە سۈتۇكنى تېمىتىپ سۈۋا» دەيتتى. ئانىسى شۇنداق قىلغاندىن كېيىن، بوۋاقنىڭ يۇزى سىلىقلىشىپ پارقىرايتتى.

ئەگەر كىچىك بالىلار يىقىلىپ كېتىپ قالسا ياكى بېشى بىر يېرگە تېگىپ كەتسە لاتىغا تۇخۇم سېرىقىنى سۈركەپ، بېشىغا ئوراپ تېڭىپ قويايتتى. شۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ ئەھۋالى ياخشى بولۇپ قالاتتى. بۇ خىل داۋالاشنى مومای «تەڭلەپ قويۇش» دەيتتى، ئەگەر بوۋاقنىڭ ئىچى قاتتىق سۇرۇپ كەتسە، قوي يېغى بىلەن بۇلماق ئېتىپ بېرىش ئارقىلىق ساقايتاتتى.

مومامنىڭ مېنىڭ پۇتۇمنى ئىككى قېتىم ھېچبىر چىقىمسىز لا داۋالاپ قويغىنى ئېسىمدە:

يالىڭاياغ يۇرگەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە ئوڭ پۇتۇمنىڭ ئوتتۇرا بارمىقى تاشقا تېگىپ - پەشۋا يەپ زەخمىلىنىپ قالدى. مومای يەر توزغىقى (ئەسكى تام ئەتراپلىرىدا، كۆكات ئارىسىدا بولىدىغان، ئىچىدە قارا توزغىقى بار ئۇرۇقچىدەك بىر نەرسە) سېلىپ

لىپ ساقايتىپ قويدى. بۇ بىرىنچى قېتىملىقى ئىدى. ئىككىنچى قېتىمدا پۈتۈم مىتكوت بولۇپ، ئوشۇقۇم ئىششىپ كەتتى. موماي بۇنى كۆرۈپ: «گۆشى چۆچۈپتۇ» دەپ، تۆگە يۇڭىنى شاكاراپقا چىلاپ شوپۇق ئېتىپ تاڭدى، كېيىن ئىككى تۈخۈم سېرىقىنى سۇۋاپ تېگىپ قويۇپ ساقايتتى... تاغام دېھقانچىلىقتىن ئاز - تولا كىرىم قىلغىنىدىن كېيىن، كۇز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، ماڭا يېڭى كىيىم - كېچەك تىككۈزۈپ بەردى. بولۇپمۇ مەسكاپتىن تىكىلگەن ئۆتۈكۈمگە ھەۋىسىم كېلىپ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتىم. يېزىغا چىققاندا، ئۆتۈكۈمنىڭ توپىلىرىنى سۈرتۈپ، قارا گۈل سۇۋاپ پارقىراتقاندىن كېيىن، پىرىزىخان مومايغا كۆرسەتكىلى كىرگەنىدىم، موماي كۆرۈپ:

— پاھ، پاھ، جېنىم بالام: يېڭى كىيىملەرنى كىيىپ بىر چىرايلىق ئەزىمەت بولۇپ قاپسەنغۇ، بولۇپمۇ ئۆتۈكۈڭ بەك ياراشپتۇ، ئەمدى پۈتۈڭمۇ پەشۋا يېمىگۈدەك، — دېدى ۋە يېڭى بۆكۈمنى قولىغا ئېلىپ گۈللىرىنى كۆردى - دە، بېشىمنى سىلاپ بۆكنى يەنە كىيگۈزۈپ قويدى.

مەن شەيتان تېرىسى دېگەن رەختتىن تىكىلگەن پەشمىتىمنىڭ يانچۇقىدىن قول ياغلىقىمنى ئېلىپ:

— مانا قارا، موما، تېخى بۇرنۇمنى ئېرتىۋىدىغان قول ياغلىقىمۇ بار، — دەپ ماختاندىم.

تاغاڭ بۇنى ئېلىپ بېرىپ ياخشى قىپتۇ، ئۆتۈكۈڭنى چارقىرىتىپلا يۇرمەي، يۇز - كۆزۈڭنىمۇ پات - پات سۈرتۈپ، چارقىرىتىپ تۇرساڭ تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاپاڭ قىزلارمۇ ساڭا قاراپ قالىدۇ. ئوبدان ياسىنىپ دەل ۋاقتىدا چىقىپسەن. بۇگۈن ھارپا، ئەتە ھېيت، مەن جىقلا ساۋغا سالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم چىمەنگۈل ئايەملەپ بىر دەستە ساۋغا ئېلىپ كەپتۇ، نەۋرىمىز مودەنگۈلمۇ كەلدى، نورۇز ئاغىنىڭمۇ ساغلىقىنى قوزىلىرى بىلەن ھېلى ھەيدەپ كېلىدۇ، سەنمۇ

شۇلار بىلەن ئايەلىڭ مېھمان بولۇپ، بىزنىڭ ئۆيدە قونۇپ قال. يۇر، ئۆيگە كىر، — دېدى - دە، قولۇمدىن تۇتۇپ ئۆيگە باشلاپ ئەكىردى. چىمەنگۈل ھەدەم قازاندىكى ياغقا قىيىقچا سېلىۋاتقانىكەن.

— ۋاي - ۋۇي ئوغلىمىز يىگىت بولۇپ قاپتىغۇ، — دەپ ئەركىلىتىپ قارشى ئالدى ئۇ. مودەن قىزمۇ قىزىل تاۋار كۆڭلەك كىيىپ ھەقىقىي مودەنگۈلدەك چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇ. دېگەندەك، نوروز ئاغىنىمۇ قوي - قوزىلىرىنى ھەيدەپ كەلدى. بۇگۈن كەچتە پىرىزىدخان مومانىڭ ئۆيى خۇشاللىققا چۆمدى، مومای، ياغ پۇرىتىپ ژىت ۋە تۇخۇم پوشكىلى سالدى، قايماقلىق چاي ئىچتىپ بىزنى مېھمان قىلىشقا باشلىدى. مېنىڭ ئالدىمدىكى ئاپقۇر چىنىگە ئۇنىمىغىنىمغا قويماي دۆۋىلەپ ساڭزا سېلىۋەتتى، يەپ - ئىچىپ چىنىنى يېرىملىتىپ تۇرۇشۇمغا «كىچىككىنە قايمىقىدىن» دەپ چىنەمنى يەنە جىقلاپ قويياتتى ھەم پوشكال يېمىشكە زورلايتتى.

موماي مېھمان قىلىمەن دەپ مېنى خېلى قىينىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. چاينى تۇگىتىپ ئىچىشنىڭ قىيىنلىقى ھەم مودەنگۈلدىن ئىزا تارتىش تۇيغۇسى بىلەن ئەرلەپ قىزىپ كەتتىم. مومانىڭ قىزىق پاراڭلىرىدىن كېيىن، قورۇنۇشلىرىم بارغانسېرى يوقىلىپ يايراپ قالدىم.

— ساڭزىنى يەڭلار دېسەم ھېچ ئۇنمايسىلەر، ئەگەر جوزىغا ساڭزا مۇشۇنداق دۆۋىلەپ قويۇلغانلىقىنى ھاپىزكام كۆرگەن بولسا ئۇستىگە دۇم چۈشەتتى.

— ھاپىزكام دېگەن كىم ئۇ ئاپا؟ — سورىدى چىمەنخان.

موماي تۇرلۇك رىۋايەت، ئەپسانىلەرگە ۋە لەتىپە، چۆچەكلەرگە باي ئىدى. ئۇ چىمەنخان ھەدەمنىڭ سوئالىغا يارىشا مۇنداق بىر خەلق لەتىپىسىنى ئېيتىپ بەردى:

— بۇرۇن بۇ مەھەللىدە ھاپىزكام دېگەن بىر پاڭقاي

ئادەم بار ئىدى، ئۇنىڭ خوتۇنى بىلەن بويىغا يەتكەن قىزىمۇ پاك ئىدى. ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، شۇ مەھەللىگە سۇ نۆۋىتى كېلىپ دېھقانلار سۇ تۇتۇش ئۈچۈن ئات چېپىشىپ يۈرسە ھاڭ چىزكام بىرىدىن:

— هاي، هاي، نېمە ئات چېپىپ يۈرىسىلەر؟ — دەپ سورايتۇ.

— تېخىچە بىلمىدىڭمۇ، سۇ كېلىدۇ، توغان سالمىز، — دەپتۇ هېلىقى دېھقان.

— هە، هە، ئەجەب بوپتۇ، — دەپ ئۆيىگە يۈگۈرۈپتۇ هاڭ چىز، — هەي خوتۇن، هېيت كەپتۇ هېيت، ساڭزا سالمايمىز- مۇ، — دېگەنىكەن، خوتۇنى خۇشال بولۇپ:

— ۋىيەي، نېمە ئېلىپ بەرسەڭلار بېرىڭلار، — دەپتۇ ۋە خۇشاللىقىنى قىزىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن يۈگۈرۈپتۇ. ئانىسى:

— هەي قىزىم، ئوقتۇڭمۇ، داداڭ خېلى ئىنساپقا كېلىپ قاپتۇ، «قانداق رەختتىن كۆڭلەك كىيىسىلەر، تاۋاردىنمۇ - دۇر- دۇندىنمۇ» دەيدۇ، قارا، — دېگەنىكەن.

— ۋىيەي، كىمگە بەرسەڭلار مەيلى، — دەپتۇ قىزى. بۇ لەتىپىنى ئاڭلاپ هەممىمز هارغىچە كۈلدۇق.

— هەر كاللىدا بىر خىيال دېگەن مانا شۇ، — دېدى موماي. موداەنگۈلنىڭ يۈزى ئاناردەك قىزىرىپ كەتتى. بۇ قىزىل- لىق كۈلكىنىڭ تەسىرىدىن پەيدا بولدىمۇ ياكى ئۇنىڭ خىيالى- غا پاك قىزىنىڭ گېپى تەسىر قىلغانلىقتىن پەيدا بولدىمۇ چۈشە- نەلمىدىم، لېكىن ئۇ ماڭا پات - پات كۆز قىرىنى تاشلاپ يەر- گە قارىۋالاتتى. موداەنگۈل بىلەن ئىككىمىزنىڭ تارتىنىپ ئول- تۇرغىنىمىزنى پەملىگەن مومای قىزىق ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىش ئارقىلىق بىزنى تېخىمۇ ئېچىلىپ ئولتۇرۇش شارائىتىغا ئىگە قىلماقچى بولدى.

— قاراڭلار، هېيتنىڭ ساڭزىسىنى يېيىشنى ناھايىتى ياخ-

شى كۆرىدىغان ھاپىزكامنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگىمۇ خېلى ۋاقتلار بولۇپ قالدى. ئەمما ھېيت يەنىلا ئايلىنىپ كېلىۋاتىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئۈمرى شۇنداق قىسقا بولىدۇ، لېكىن خىزىر پەيغەمبەرلا ئۇلمەيدۇ — دېدى مومای. ئاندىن ئۇ يەنە مۇنداق بىر رىۋايەتنى سۆزلەپ بەردى:

«خىزىر پەيغەمبىرنىڭ زامانلاردا كۆز يەتكۈسىز كەڭرى بىر ئورماندا كىشىلەرنىڭ ئوتۇن كېسىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئۆتۈپ كېتىپتۇ، يەنە بىر دەۋرلەردىن كېيىن بۇ جايغا كېلىپ قارىسا ھېلىقى ئورمانزارلىق يوقىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىدا بىر دەريا پەيدا بولۇپ قاپتۇ، دەريانىڭ قىرغىقىدا بىر ئادەم بېلىق تۇتۇپ ئولتۇرغۇدەك، خىزىر پەيغەمبەر بېلىقچىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— بۇ يەردىكى ئورمان نەگە كەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ يەردە ئەسلا ئورمان بولغان ئەمەس، ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ مۇشۇ دەريادىن بېلىق تۇتۇپ كېلىۋاتىمىز، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بېلىقچى.

خىزىر ئۆتۈپ كېتىپتۇ، جاھانىي ئايلىنىپ يۇرۇپ بىر دەۋر ئۆتكەندىن كېيىن، يەنە بۇ دەريا بويىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا دەريانىڭ بولسا دەريانىڭ ئورنىدا كاتتا بىر سازلىق تۇرغۇدەك، سازلىقتا بىر كىشى پادا بېقىۋاتقۇدەك. خىزىر پادىچىدىن:

— بۇ يەردىكى دەريا قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ يەردە دەريا نېمىش قىلسۇن، بۇ جاي ئەزەلدىن تارتىپ سازلىققۇ، — دەپتۇ پادىچى.

خىزىر يەنە بىر قانچە زامانلاردىن كېيىن بۇ جايدىن ئۆتۈپتۇ. قارىسا سازلىقنىڭ ئورنىدا كاتتا بىر شەھەر پەيدا بولۇپ قاپتۇ. خىزىر رەستىدىكى بىر دۇكاندارىدىن:

— بۇ يەردىكى سازلىق قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ جايدا ھېچقاچان سازلىق بولغان ئەمەس، ئاتا - بوۋىلىرىمىزدىن تارتىپ مۇشۇ شەھەردە ياشاپ كېلىۋاتىمىز، — دەپ

تۇ دۇكاندار. خىزىر بىرقانچە زامانلاردىن كېيىن بۇ يەرگە كەلسە شەھەرنىڭ ئورنىدا قۇملۇق سەھرا پەيدا بولۇپ قاپتۇ، قۇم بارخانلىرى يېنىغا تۆگىلىرىنى چۆكتۈرۈپ قويغان كارۋانلاردىن:

— بۇ جايدىكى شەھەر قېنى؟ — دەپ سوراپتۇ خىزىر.

— بۇ قۇملۇقتا قانداقمۇ شەھەر بولىدۇ. ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ بۇ جاي چۆل - جەزىرە ئىدى. بۇ يەردە يانتاق تىن باشقا نەرسە بولمىغان، — دەپتۇ كارۋانلار.

خىزىر ھەيران بولۇپ ئۆز يولىغا چۈشۈپتۇ».

مانا قاراڭلار، ئادەمنىڭ ئۆمرى قىسقا بولىدۇ. بىرەر جايىنىڭ سەرگۈزەشتىسى كىشى ئۆمرىدىگە قارىغاندا ناھايىتى ئۇزۇن گەپ بۇنى پەقەت ئۆلمەس خىزىرلا بىلىدۇ. ئەمما ئادەملەرنىڭمۇ قىقا ئۆمرىدە ئۆزىگە لايىق سەرگۈزەشتىلىرى بولىدۇ.

— مومام، ئەمىسە ئادەملەرنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى توغرۇلۇق سۆزلەپ بەرسىڭىز، — دەپ سورىدىم. مومايى تۆۋەندىكى ۋەقەلەرنى سۆزلىدى:

«بۇرۇن بۇھەم ئىسىملىك بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن. بىر تېرىماقئەتىيازلىقى قار كېتىپ ئېتىزلار تاۋلاشقاندا بۇھەم بىر پارچە يېرىنى چى بوپتۇ، ئۇ ئون ئۇچ-ئون تۆت ياشلىق بالىسىغا ساپاننىڭ سېپىنى تۇتقۇزۇپ، ئۆزى بويۇنتۇرۇقنى گەجگىسىگە سېلىپ يەر ھەيدەپتۇ. ھېرىپ-تەرلەپ تىلى ساڭگىلاپ كېتىپتۇ. بۇھەمنىڭ بۇنداق قىيىن ئەھۋالىنى كۆرگەن بىر ئۆتكۈنچى سودىگەر:

— ھاي - ھاي، بۇرادەر، كالا ئورنىدا ئۆزىڭىزنى قوشقا قېتىپ بەك قىيىن ئەھۋالدا قاپسىزغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

بۇھەم بېشىنى كۆتۈرۈپ سودىگەرگە:

— ھەم ئېيىن گۇزىرەت، — دەپ جاۋاب بېرىپ قوش تارتىشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىپتۇ، سودىگەرمۇ ئۆز يولىغا چۈشۈپتۇ.

— بىرقانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ھېلىقى ئۆتكۈنچى سودىگەر بىر شەھەردىكى ئېسىل ماللار بىلەن لىق تولغان دۇكان

ئالدىغا كېلىپ، دۇكانداردىن بىر كىيىملىك كىمخاپ سېتىۋاپ-
تۇ، زەن قويۇپ قارىسا كىمخاپ ساتتۇچى دۇكاندار باي بىر زا-
مانلاردا كالا ئورنىدا يەر ھەيدەۋاتقان ھېلىقى ئادەم ئىكەن.

— هاي - هاي، بۇرادەر، بىر چاغلاردا گەجگىزگە بويۇن-
تۇرۇق سېلىپ، يەر ھەيدىگەن كىشى سىز ئەمەسمۇ؟ — دەپ
سوراپتۇ.

— ھە، توغرا، مەن شۇ، — دەپتۇ ئۇ.

— قانداق قىلىپ مۇنچە باي بولۇپ قالدىڭىز؟

— ھەم ئېيىن گۇزىرەت، — دەپتۇ يەنە دۇكاندار. ئۆتە-
كۈنچى بولسا ھەيران بولۇپ ئۆز يولىغا كېتىپتۇ.

خېلى زامانلاردىن كېيىن بۇ ئۆتكۈنچى سودىگەر يەنە بىر
شەھەرگە كېلىپ چۈشۈپتۇ. بۇ شەھەردە بىر تۆھمەتخورنىڭ تۆھ-
مىتىگە ئۇچراپ شەھەر ھاكىمى ئالدىغا دەۋاغا بېرىپتۇ. ھاكىم
دەۋانى ئادىللىق بىلەن سوراپ، ئۆتكۈنچى سودىگەرنى تۆھمەت-
چىدىن قۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. ئۆتكۈنچى سودىگەر خۇشاللىقتا زەن
قويۇپ قارىسا بۇ ھېلىقى كىمخاپ ساتقان دۇكاندار ئىكەن. ئۇ:

— هاي - هاي، تەقسىر، بۇرۇن، دۇكاندار ئىدىلە، ئەجەب
ھاكىم بولۇپ قاپتىلىغۇ، — دەپ سوراپتۇ.

— ھەم ئېيىن گۇزىرەت، — دەپتۇ ھاكىم. ئۆتكۈنچى يەنە
ئۆز يولىغا يۈرۈپ كېتىپتۇ.

بىر زامانلاردىن كېيىن ھېلىقى ئۆتكۈنچى يەنە بازاردىن
ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئاشخانىغا كىرسە يۈزى ئىسلىشىپ كەتكەن
جۇلجۇل كىيىملىك بىر ئادەم ئۇچاققا ئوت قالاپ، كاللا - پا-
قالچاق ئوتلەپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۆتكۈنچى ئۇنىڭغا زەن قويۇپ قا-
رىسا، ئۆتكەندە ئۆزىنىڭ دەۋاسىنى سورىغان ھاكىم شۇ.

— هاي - هاي، بۇرادەر، سىز ھېلىقى شەھەرنىڭ ھاكىمى
ئىدىڭىز؟ ئەجەبا، ئەمدى كاللىپەزنىڭ ئوچمىغا ئوت قالايدە-
غان ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپسىزغۇ، — دەپ سوراپتۇ. ئوت قالىغۇ-

چى ھېچقانچە خىجالەت بولماستىنلا:

— ھەم ئېيىن گۈزىرەت، — دەپ مەغرۇر ھالدا جاۋاب بېرىپتۇ.

— ھاي بۇرادەر، سىز ئاجايىپ ئادەم ئىكەنسىز، مەن سىزنى خىلمۇ خىل ئەھۋالدا ئۇچراتتىم. قاچانلا سورىسام «ھەم ئېيىن گۈزىرەت» دەيسىز، بۇ نېمە دېگىنىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇتكۈنچى.

— «ھەم ئېيىن گۈزىرەت» دېگىنىم، بۇ ھەم ئۇتۇپ كېتەدۇ، دېگىنىم. بۇنى نېمە دەپ چۈشەنمەي سوراۋېرىسىز. ئەسلىسىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى سۆزۈمنىڭ مەنىسى ئەمەسمۇ، سىز ئېيتقاندەك، مەن ئاجايىپ ئادەم ئەمەس، بەلكى بۇ زامانىنىڭ ئۆزى ئاجايىپ. بىلەمسىز، مېنىڭ ئېتىم بۇھەم، مەنىسى — بۇھەم ئۆتۈپ كېتىدۇ، دېگەنلىك بولىدۇ» دەپتۇ.

— بۇھەمنىڭ پۈتى ساق بولغىنى ئۈچۈن شەھەرلەرنى كېزىپ يۈرىدىكەن. بىزنىڭ مەھەللىدىكى توكۇر ھاپىزنىڭ ئۆتۈپ كېتىشى تەس، پىيادە قانداقمۇ ئۆتۈپ كېتەر؟ — دېدى نورۇز.

— ئۇنىڭغا نېمە بوپتۇ؟ — دەپ سورىدى موماي.

— بىچارە، ئازغىنە يېرىدىن ئالغان ھوسۇلى غەللە - پاراقنى تۆلىيەلمەي يامۇلغا سولىنىشتىن قورقۇپ، ئېشىكىنى سېتىپ بېرىپتۇ، ئەمدى ئۇ مەھەللىدىن شەھەرگىمۇ كىرەلمەيدۇ، — دېدى نورۇز.

— ھۆكۈم قانۇنىق بولسا، لاتا قوزۇقىمۇ يەرگە كىرىدۇ، دېگەن گەپ شۇ - دە، بالام! — دېدى موماي.

بۇ ماقال شۇ زامانىدىكى بىچارە دېھقانلارنىڭ ئالۋان - ياساقنى تۆلىمەستىن باشقا چارىسى يوقلۇقىنى چۈشەندۈرەتتى.

پىرىزىخان مومانىڭ شۇنداق ھېكمەتلىك سۆزلىرىگە ۋە چۆچەك - رىۋايەتلىرىگە ناھايىتى قىزىقاتتىم. بۇلار مېنىڭ ياش ۋاقتىمدىكى روھىي زېھنىمگە سىلىنغان ئەدەبىياتقا قىزىقىشىمنىڭ

ئۇندۇرمىلىرى بولۇپ قالغانىدى.

پىرىزىخان مومانىڭ يېتىملىكىمىدە قاتقان بېشىمنى سىيلىغان تىترەڭگۈ قوللىرىنى، گۆدەك ۋاقتىمدا كۆرسەتكەن مېھرىبانلىقىنى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ياد ئېتىپ خاتىرىلەيمەن.

بۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتچىسى، تەجرىبىلىك تەبىبە ۋە ئاگرونوم مومای ۋاپات بولغان چاغدا، مېنىڭ گۆدەك بېشىمغا ئاتا-ئانامدىن ئايرىلغان ۋاقتىمدىكى قايغۇلۇق مۇسىبەت چۈشكەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ نەۋرىسى نوروز بىلەن جىنازىسى ئالدىدا ھازىدار بولۇپ يىغلاپ ماڭغانىدىم.

باي قەلەندەر

مەن ئون ئالتە ياشقا كىرگەن يىلى تاغام قۇملۇق مەھەللىسىدە قوغۇن - تاۋۇز تېرىغانىدى. يازلىق تاۋۇزى خېلى ئوخشىدى. ئۇنى شەھەرگە ئەكىرىپ سېتىپ بېرىش ئۈچۈن تاغام مېنى تاۋۇز باسقان ھارۋىنى ھەيدەشكە تەيىنلىدى:

— مەن چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى باققال قاۋۇل ئاخۇن بىلەن سۆزلىشىپ قويدۇم، بۇ تاۋۇزنى ئۇدۇل شۇنىڭ دۇكىنىغا ئاپىرىپ چۈشۈرۈپ بەر، — دەپ ئىرگىلو ھارۋىغا يۈز تاۋۇز بېسىپ بەردى.

تېخى تاڭ سۈزۈلمىگەنىدى. تاغام ھارۋىنى قېتىپ مېنى شەھەرگە يولغا سالدى. مەن بۇ يولدا خېلى كۆپ ماڭغىنىم ئۈچۈن قورقماي ھارۋىنى ئىتتىكلەتتىم. چوڭ يولغا چىققاندا تاڭ سۈزۈلۈشكە باشلىدى، يۈزۈمگە تاڭ شامىلى ئۇرۇلدى، مۈگدەك باسقان كۆزلىرىم ئېچىلىپ، ھارۋىنى تېخىمۇ ئىتتىك ھەيدەشكە باشلىدىم.

— شەھەرگە ئىككى چاقىرىمچە قالغاندا، يېرىلغان يار دېگەن يەرگە بارغىنىمدا، تورغات مىنىپ قولىدا سىمىز بىر كۆك ئاتنى يېتەكلىگەن، ئۇستىگە جەندەپىر بىجە، بېشىغا توقۇما كولا كىيگەن،

چېچى يەلكسىگىچە چۈشكەن سېرىق ساقاللىق قەلەندەر ئاشىق ئاتلىرىنى يورغىلىتىپ كېلىپ ھارۋامنىڭ يېنىدا توختىدى ـ دە:

ـ سەددىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى يەر، ھەي ياخشى ئو-غۇل، تاۋۇزنىڭدىن بىر ـ ئىككىنى بەر، ـ دەپ ئىككى قولىنى كۆتۈردى.

ـ بۇ ساناقلىق يۈز تاۋۇز، بىز بىرى بىلەن سۆزلىشىپ قويغان. ئۇ بۇ تاۋۇزدىن بىرى كەم چىقسا ئالمايدۇ، ـ دې-دىم چۈشەندۈرۈپ.

ـ غەۋسىلئەزىم ھەققىدە بەرسەڭ ھەرگىز كەم بولمايدۇ، مانا بۇنى بەر، ـ دەپ قامچىسىنىڭ سېپى بىلەن ھارۋىنىڭ ئالدىدىكى يوغان بىر تاۋۇزنى تۈرتۈپ كۆرسەتتى. مەن قولۇم-دىكى تايىقىم بىلەن قامچىسىنى ئىتتىرىۋېتىپ:

ـ ياق ـ ياق، بەرمەيمەن، ـ دەپ ئاتنىڭ بېقىنىغا بىر-نى ئۇرۇپ، ھارۋىنى ھەيدەپ كەتتىم.

قەلەندەر قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ ئېتىنى دۈتىپ كەلدى ـ دە:

ـ سېخى جەننىتى، بېخىل دوزىخى، بەرمەمسەن؟ ـ دېدى ۋارقىراپ.

ـ بەرمەيمەن، ـ دېدىم ئۇنىڭ كۆزىگە قادىلىپ.

ـ بېخىل بەدبەخت، بەرمىسەڭ مانا ئەمسە، ـ دەپ ئۇ-تىبېشىمغا قامچا بىلەن بىرمۇنچە ئۇرۇۋەتتى. مەن يەرگە چۈ-شۈپ يىغلاپ يۈرۈپ ئۇنىڭغا چالما ئاتتىم. زومىگەر قەلەندەر مېنى ئاتلىق قوغلاپ يۈرۈپ يەنە بىر نەچچە قامچا ئۇرۇۋەتتى ۋە بىر نەچچە تاۋۇزنى چېقىۋەتتى. ئۇ يىراقتىن كېلىۋاتقان كىشىلەرنى كۆردى ـ دە، ئات سالدۇرۇپ يېنىغا قاراپ كېتىپ قالدى.

مەن نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىرمۇ تاۋۇز بەرمەي تاياق يې-دىم. ئۇ مېنى تونۇمىغىنى بىلەن، مەن ئۇنى تونۇيتتىم. ئۇنىڭ قارا دۆگدىكى قەلەندەر مەھەللىسىدە خېلى ئوبدانلا بەش ـ ئالتە

ئېغىز ئۆيلۈك گۈلزارلىق بىر هويلىسى، ئىككى ئېشەك، بىر نەچچە بورداق قوي ۋە سېمىز ئىككى ئېتى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى قوللىرىغا ئالتۇن ئۈزۈك، قۇلاقلىرىغا ئالتۇن هالقىلارنى سېلىپ پۇزۇر يۈرۈشەتتى. قەلەندەر هويلىسىدا يوغان بىر ئۆيـ نى مەيدانغا قىلىۋالغان. مەيدانغا دېگىنىمىز، قاپاق چىلىمـ دا نەشە چېكىدىغان ئورۇن، بۇ يەردە هەر كۈنى ئۆزىگە ئوخـ شاش ئاشىق دەپ ئاتالغان نەشخورلار ۋە باشقا بەگلەر توپـ لىنىپ نەشە چېكىشەتتى. ئۇلار كۆپىنچە ئازنا كۈنلىرى توپلـ شىۋېلىپ مۇقام مەشرەپلىرىنى مەشق قىلاتتى. ئاندىن كېيىن رامىزان ئېيىدا بىر ئايغىچە مەهەللە - مەهەللىدە گۈلخان يېقىپ، تاك ئاتقۇچە مەشرەپ ئوقۇپ، مەهەللە جامائەتلىرىدىن بىر مۇنـ چە نەرسىلەرنى يىغىۋالاتتى. بىز ياش بالىلار مەشرەپ ناخشـ لىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، قارا دۆڭ ۋە روشەنباغلارغا چىقىپ تۈـ راتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ قەلەندەرنىڭ ئەهۋالىنى بىلەتـ تىم. شۇ سەۋەبتىن مەن بۇ سېرىق ساقال هارامتاماقا تاۋۇز بەر- مىگەنىدىم. ئەمما ئۇ مېنى تونۇماي كىچىك كۆرۈپ، يۈزىدىكى ئەۋلىيا، ئاشىق، بىچارە، قەلەندەرلىك نىقابىنى قايرىپ قويـۇپ، بوزەك قىلغانىدى. بىراق مەنمۇ كېيىن ئۇنىڭدىن كېلىشتۇرۇپ ئىنتىقامىمنى ئالدىم.

بۇ ۋەقە بۇنداق بولغانىدى:

كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەن قۇملۇق مەهەللىسىدە تۈـ لۈق هەيدەپ يۈرگەندە، مېنى قامچىلىغان هېلىقى سېرىق ساقالـ لىق ئاشىق قەلەندەرنىڭ مەهەللىسىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇ خامانلاردىن كەپسەن ئالغان بىر تاغار بۇغدىيىنى تورغىتىغا، خەقلەردىن يىغقان يېرىم تاغار- چە نېنىنى يېتەكلىكىدىكى كۆك ئېشىغا ئارتىپتۇ. مەن دەرھـال قورۇق - تاملاردىن ئارتىلىپ، يۈگۈرگەن پېتى قوشنىمىز روزاخۇنـ نىڭ ئوغلى — ئاغىنەم نورۇزنىڭ يېنىغا باردىم - دەم هېلىقى

ئاشقىنىڭ مەھەللىگە كەلگەنلىكىنى ئېيتتىم. ئۇتكەندە مەن ئۇ-
نىڭغا بۇ ئاشقىنىڭ مېنى بوزەك قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەندە،
پىرىزىخان مومانىڭ بۇ نەۋرىسى: «خەپ، بىر كۈنى قولغا چۈش-
سە سېنىڭ ئۆچىڭنى ئېلىپ بېرىمەن» دېگەنىدى. نورۇز مەندىن
ئىككى ياشلا چوڭ، ئەمما بەك قورقماس، قاۋۇل بالا ئىدى. بىز
نورۇزلارنىڭ قورۇسىدا كالتەك تۈتۈپ ماراپ ئولتۇردۇق.

— ھەق شەيدىبەئىللا، قەلەندەر كەلدى، بالا كەلمىسۇن
ھەر قايسىلىرىغا، سەدىقە بالانى يەر، توۋا گۇناھنى يەر، ئاتىغە-
نىڭلارنى بەرگەيسىلەر، — دەپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە،
مەن سۇپىنىڭ يېنىدىكى يوغان قارىياغاچنىڭ ئارقىسىدىن سەك-
رەپ چىقىپ:

— مانا ساڭا ئاتىغىنىمىز، — دەپ كالتەكنى تەڭلەپ ئال-
دىغا باردىم. ئۇ مېنى تونۇپ، قېتىپ تۇرۇپ قالدى. نورۇز كې-
لىپ، كالتەك بىلەن ئۇنىڭ غولىغا بىرنى ئۇرۇپ، ئاتنىڭ چۈل-
ۋۇرىنى قولىدىن تارتىپ ئالدى.

— تۆرەم بالىلىرىم، مېنىڭ نېمە گۇناھىم بار، مەن غەۋسىل-
ئەزەمنىڭ موريدى، پېقىر ئاشىق مەن، — دەپ يالۋۇردى.

— ھەي زومىگەر، سەن قانداق ئاشىق بولسەن، سەن مېنى
يېرىلغان ياردا بۇلاپ ئۇرغىنىڭنى بىلەمسەن، بۇلاڭچى ئوغرى، —
دەپ ئۇنىڭ ئەۋلىيالارنى شېپى كەلتۈرۈپ يالۋۇرغىنىغا قارىماي،
قارىياغاچقا باغلاپ قويدۇق. بۇ بىر نېمىلەرنى ئوقۇپ ۋارقىرا-
ۋەرگەندىن كېيىن مەھەللىدىكى كىشىلەر يىغىلىپ، ئاخىر ئۇ-
نى قويغۇزۇۋەتتى. بىز ئۇنىڭ بىر تاغار بۇغدىيىنى ئۆزىگە قال-
دۇردۇق، يېرىم تاغار نېنىنى شۇ مەھەللىدىكى ئىككى يېتىم با-
لىسى بار بىر كەمبەغەل تۇل خوتۇنغا ئاپىرىپ بەردۇق. باي
قەلەندەر بولسا بىزدىن قۇتۇلغىنىغا خۇش بولۇپ، نانمۇ تىلمەي،
شەھەرگە قاراپ يەدەز قاچتى.

بىزنىڭ ئوردا مەھەللىمىزنىڭ كۈن پېتىش تەرىپىدە بىر قورۇ بار، بۇ قورۇنىڭ ئىگىسى بىر سودىگەر ئادەم. ھەممىلا كىشى بۇ ئوتتۇرا بويى، ئالدىغا ئېگىشىپرەك كەلگەن، كەكە ساقال، قويۇق ئۇزۇن قاشلىق ئادەمنى ئانارچى قارى دەيىشەتتى. بۇ ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمىمۇ ئەمەسمۇ، خەۋىرىم يوق، مەن پەقەت ئانارچى قارى دېگەننى ئاڭلىغان، ئەسلى ئىسمىنى ئاڭلاپ باقمىغان. ئانارچى قارىنىڭ ئۆچ بۆرجەك ھويلىسىدا يەتتە ـ سەككىز ئېغىز ئۆيى،مويىيازىرىدا بولسا ئون‌بىر ئېغىز دۇكىنى بار، پەقەت بىر دۇكىنىدىلا ئۇنىڭ ئوغلى ئانچە ـ مۇنچە مويىپۇرۇچلۇق قىلىدۇ. قالغان ئون نەچچە دۇكاننى قەمبەت باھادا ئىجارىگە قويىدۇ. ئۆزى بولسا ئۆيى ئەترابىدىن نېرى كەتمەيدۇ. ئاڭلىشىمزچە، بۇ ئادەمنىڭ ئالتۇن، كۈمۈش، دۇنياسى ناھايىتى كۆپمىش. نۇرغۇن تىللا ئاقچا ۋە ئالتۇن سېلىنغان بوپسىنى كۈندۈزى ساندۇققا سېلىپ، ئۇستىگە ئۆزى ئورۇن يېغىپ، كېچىسى ئۇنى ياستۇق شەكىلدە بېشىغا قويۇپ ياتىدىكەن. بۇنىڭدىن باشقا ئۆزىدىن باشقا كىشى بىلمەيدىغان كۆمۈپ قويغان ئالتۇن ۋە يارـچەن تەڭگىلىرىمۇ نۇرغۇنمىش. دېمىسىمۇ بۇ ئادەم ھېچقاچان ئۆيلىرىنى باشقا كىشىگە رېمونت قىلدۇرماي پەقەت ئۆزىلا يالغۇز رېمونت قىلاتتى.

غۇلجا شەھىرىدە ئەتىيازلىقى بىز كىچىك ۋاقىتلاردا كوچىلار ئادەمنىڭ تىزىغا چىققۇدەك پاتقاق بولۇپ كېتەتتى. ئۆتىنچى ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئاران قۇرۇپ بولاتتى. توك تېشىلگەندىن كېيىن سۈيۇلۇپ ئۇماچتەك بولۇپ كەتكەن لاي بىرەر ئايغىچە ئات ـ ھارۋىلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن چولتۇكلاپ، پىشىپ، تۆتىنچى ئاينىڭ ئىچىدە قويۇقلىشىپ، يۇمشاق قارا مۇمدەك

بولۇپ قالاتتى. لاي مانا شۇنداق تەييار بولغاندا، ئانارچى قارى ئاتمىش ياشقا كىرىپ قالغىنىغا قارىماي، كوچىدىكى لايغا ئازراق سامانىنى چېچىۋېتەتتى - دە، يالاڭ تامبىلىنى يوتىسىغىچە تۇرۇپ، كۆڭلىكىنى سېلىۋېتىپ لايغا چۈشەتتى. ئاندىن لايىنى كىچىك بالىنىڭ بېشىدەك كۈمۈلاچ قىلىپ ئۆگزىسىگە ئاتاتتى.

ئۆگزىگە لاي سېلىشتىن ئاۋۋال ئۇنىڭ ئاستىغا قانداق نەرسىلەرنى سالىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر نەچچە ئېغىز سۆزلەپ ئۆتەي.

ئانارچى قارىنى ئۇچراتقىنىگىزدا سول بىلىكىگە بىر كونا سوقا سېۋەت، ئوك قولىدا ئۇچىدا بىر غېرىچچە ئۇچى ئۇچلۇق تۆمۈر بېكىتىلگەن هاسا تۇتقان هالدا كۆرۈسىز. ئۇ ئۇچرىغان ئەسكى لاتا، ئەسكى كىگىز پارچىسى، تاشلىنىپ كەتكەن چەم، كەش ۋە مازغا ئوخشاش نەرسىلەرنى هاسىسىنىڭ ئۇچىدىكى ئۇچلۇق تۆمۈر بىلەن سانجىپ ئېلىپ سېۋەتكە سالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئانارچى قارىنى كۆپرەك ئەخلەت دۆۋىسى بار جايلاردا كۆرۈپ قالىسىز.

ئانارچى قارى ئېغىل يېنىدىكى ئەسكى ئۆيگە توپلىغان هېلىقى ئەسكى - تۈسكى نەرسىلەرنى ئۆگزىسىنىڭ ئېگىز-پەس جايلىرىغا تەكشىلەپ جايلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئۆگزىگە لاي كۆمۈلچلىرىنى ئېتىپ ئاندىن ئۈستىدىن سۇۋايدۇ. ئۈستىدىن سۇ چېچىپ تۇرۇپ ئالقىنى بىلەن ياكى كوزا پارچىسى بىلەن سىلىقلاپ چىقىدۇ. لاي قۇرۇپ قاتقاندىن كېيىن ئۇ خۇددى ئاسفالت ياتقۇزۇلغان يوللاردەك قارامتۇل بولۇپ يالتىراپ تۇرىدۇ. كوزا پارچىلىرىنى يامغۇر سۇيى چۈشمىدىغان نو ئورنىدا پېشايۋان قىرلىرىغا چاپلاپ قويىدۇ.

ئۇ ئۆگزىسىگە هېچكىمنى دەسسەتمەيدۇ، هەتتا بىرەر قاغا كېلىپ قونسىمۇ ئۇنى باز جېنى بىلەن ۋارقىراپ، چالما ئېتىپ

قوغلايدۇ.

بىر قېتىم مەن ئۆزىمىزنىڭ ئۆگزىسىدە لەگلەك ئۇچۇرۇۋېتىپ نەگلەكنى ئۆرلەتمەكچى بولدۇم - دە، قىزىقچىلىقتا ئۇنىڭ ئۆگزىسىگە ئۆتۈپ كېتىپتىمەن. ئانارچى قارى مېنى كۆرۈپ قېلىپ تۇيدۇرماي شوتا بىلەن ماراپ چىقىپتۇ. مەن بولسام ئۇنى كۆرمەي تانىنى قويۇپ بېرىپ لەگلىكىنىڭ ئېگىز ئۆرلىگىنىگە قاراپ تۇرۇپ قاپتىمەن. شۇ چاغدا بېشىمغا تارس قىلىپ بىر تاياق تەگدى. چۆچۈپ ئارقامغا قارىسام ئانارچى قارى ئىكەن. ئۇ كۆزۈمگە قادىلىپ:

— ھوي بەدبەخت، ھارامزادە شۇم، بۇ ئۆگزىدە نېمە يۈگۈرۈپ يۈرىسەن. پۇتۇڭنى چېقىۋېتىمەن، — دەپ پاچىقىمغا ئۇرغىلى تۇردى. ئۇنىڭ پارقىراپ تۇرغان غەزەپلىك كۆزىنى ۋە دىگگىيىپ كەتكەن كەكە ساقىلىنى كۆرۈپ، قورقىنىمدىن لەگلەك تانىسنى تاشلىدىم - دە، ئۆلە - تىرىلىشىمگە قارىماي ئۆزىمىزنىڭ ئۆگزىسىگە قاراپ قاچتىم. ئەمما ئۇمۇ ئارقامدىن قوغلاپ كەلدى. مەن ھويلىمىزغا چۈشىدىغان شوتىغا بارغۇچە تۆلۈپ قېلىشىمدىن قورقۇپ ئۇدۇل كەلگەن جايدىنلا ھويلىغا ئۆزۈمنى ئاتتىم. شۇ چاغدا يەرگە پاقىدەك كېرىلىپ چۈشكىنىمنى بىلمەن، ئەمما ھۇشۇمدىن كېتىپتىمەن. دەھشەتلىك قارى بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ غىپپىدە تىكمۇۋېتىپتۇ.

ھۇشۇمغا كېلىپ كۆزۈمنى ئاچسام پېشايۋاندا يېتىپتىمەن. ئاغزىمدىن كۆۋۈك چىقىپ، قووۇم — قېرىنداشلىرىمنى خېلى ئەنسىزچىلىككە سالغان ئوخشايمەن. مېڭەم چايقىلىپ، دوۋسۇنۇم ئىششىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۈچ ئاي يېتىپ ساقايدىم. شۇنىڭدىن كېيىن يىلان چېقىۋالغان ئادەم ئالا ئارغامچا پارچىسىنى كۆرسە تېنى ئەيمىنگەنىدەك، مەنمۇ ئانارچى قارىنى يىراقتىن كۆرۈپ قالسام تېنىم جۇغۇلدايدىغان بولۇپ قالدى.

ئانارچى قارى ناھايىتى بىخىل ئادەم ئىدى. شۇڭا ئۇ

«خەسىس» دەپ نام ئالغان. ئۇ يەيدىغان يەل - يېمىش، قەلت- گىزەك، دورا - دەرمانلارنى تۇرلۈك تۈگۈچلەرگە چىگىۋېلىپ، بىر نەچچە خىل ساندۇقتا سېلىپ قويىاتتى. ئاچقۇچلىرىنى بولسا بە- لىگە ئېسىپ يۈرەتتى. ھەتتا كېلىپ ئىچىدىغان چېيىنمۇ سە- مەپ ئېلىپ، كىچىك بىر خالتىغا ئۇگىتىپ سېلىپ، پوتىسىغا تۈ- گۈۋالاتتى. چۈگۈنىدىكى سۇ قاينىغاندىن كېيىن ئۆزى پوتىسىدىن چاينى ئېلىپ ئۆزىچەم بىلەن سېلىپ بېرەتتى. نانىنى بولسا سا- ندۇقتا سېلىپ ئاغزىدىن قۇلۇپلاپ قويىاتتى. چاي ۋاقتىدا نانىنى ئۆزى ئېلىپ كېلىپ ئۇلۇپ بېرەتتى.

شۇ چاغلاردا كىشىلەر پىششىق، بېخىل ئادەملەرنى كۆرسە، بۇ نەق «ئانارچى قارى» نىكى ئۆزىكەن، دەپ مەسخىرە قىلىشاتـ تى. شۇنداق قىلىپ، مەن بۇ قوشنامنىكى «ئانارچى قارى» دەپ نام ئالغانلىقىنىڭ ماھىيىتىنى كېيىنچىرەك ئۇقۇۋالدىم. ئۇ ياش ۋاقتىدا خېلى قاۋۇل ئادەم بولۇپ، ئىككى داڭكاك سېۋەتكە ئانار قاچىلاپ، ئەپكەشنى مۇرىسىدە كۆتۈرۈپ، جەنۇبتىن مۇز داۋان بىلەن ئـ لىغا پىيادە ئېلىپ چىقىپ ساتقانىكەن. ئۇ ئەنە شۇ يول بىلەن دەسمايە توپلاپ، سودىگەرچىلىك قىلىپ باي بوپتۇ. «ئانارچى قا- رى» دېگەن ئىسىم ئۇنىڭغا ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن سىڭىپ قال- غانىكەن.

ھەسەن

بىزنىڭ ئۆيىمىز شەھەر ئىچىدە بولغىنى ئۈچۈن شەنگەن يامۇلغا يېقىن ئىدى. بىر كۈنى مەن بىر قانچە ئادەمنىڭ شۇ تەرەپكە ئالدىراپ كېتىپ بارغىنىنى كۆرۈپ: «بىرەر ئىش بول- دىمۇ نېمە» دەپ ئويلىدىم - دە، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگـ شىپ باردىم. شەگگەن يامۇلنىڭ تاشقىرىقى ھويلىسى ئادەم بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. ھويلىنىڭ كۈن چىقىش تەرىپىدىكى سولاق-

خانا تەرەپكە كىشىلەر قىسىلىپ بېرىپ، بىر بىرىنىڭ ھۇرسىدىن بويۇنلىرىنى سوزۇشۇپ قاراۋاتاتتى.

— پەي كېسىدىغان توكۇر ئاشۇ!

— راست ئۇنىڭ قولىدا ئۇستۇرا، ئىلمەك تۆمۈردەك بىر نەرسىلەر تۇرىدۇ؟

— نەشتەرمۇ نېمە؟

— ھەسەن ئوغرى ماتا يىرتىۋاتىدىغۇ، نېمە قىلىدىغاندۇ؟

— پۇتىنى تاڭىدۇ - دە ...

كۆپچىلىك ئارىسىدا ئەنە شۇنداق گەپلەر بولۇۋاتاتتى، شۇ ئاردا پالكۆز، قارا ساقال بىر ئادەم گەپنى بۆلدى:

— راست بۇرادەرلەر، پۇتىنى تاڭىدۇ. نېمىشقا پۇتىنى تاڭىدۇ، ئۇقامسىلەر؟ ئەگەر پۇتىنى پاچاقتىن تىزىغچە تازا ھەككەم تېڭىۋەتمىسە كېسىۋىتىلگەن ئوشۇقنىڭ ئاستىدىكى لىپەك پەي ساقىيىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئادەمنىڭ بوينى ئالدىغا ئېگىلىپ، بېشى ساڭگىلاپ قالىدۇ. ھەسەن قالتىس چېچەن يىگىت جۇمۇ، بۇنى ئۇ ياخشى بىلىدىكەن. ئەنە قاراڭلار، ئۇتازا كېلىشتۇرۇپ، چاپراس قىلىپ ھەككەم تېڭىۋاتىدۇ، ئەمدى پېيىنى كەسسىمۇ بېشى ئالدىغا ساڭگىلاپ قالمايدۇ...

مەن پەي كەسكەننى كۆرۈش ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ پۇتلىرى ئارىسىدىن ئۆمىلەپ ئۆتۈپ، سولاقخانىنىڭ ئىشىكىگە يېقىنراق بىر يەرگە بېرىپ قاراپ تۇردۇم. ئىشكى ئۇلۇغ ئېچىلغان تاش قىرىقى سولاقخانا دالىنىنىڭ ئوتتۇرىسىغا سېلىنغان بورا ئۈستىدە سول يېنىنى بېسىپ، ئوڭ پۇتىنى سوزۇپ ياتقان ئوتتۇز نەچچە ياشلاردىكى ئوتتۇرا بوي، بۇغداي ئۆڭ، قايرىما قارا بۇرۇت، يالتىراق قارا كۆزلۈك بىر كىشىنى كۆردۇم. ئۇنىڭ باش تەرىپى ئالدىدا ئىككى ئوچ مەھبۇس «پاك» مۇ ياكى قاتارمۇ، ئىشقىلىپ، بىر تاختىچاقتا ئۇرۇق تىزىۋاتاتتى. ئانچە ئۆتمەي ئۇلار ھەسەن بىلەن پاك ئويناشنى باشلىۋەتتى. جازانى ئىجرا قىلىدىغان پەي كەسكۈچى توكۇرمۇ

ئۇنىڭ پۈتىنى تىلىپ، پېيىنى تارتىپ كېسىۋاتاتتى. ھەسەن پەرۋا قىلماي، غىڭ قىلغان ئاۋازمۇ چىقارماي، ئوك قولى بىلەن پاك ئۇرۇقلىرىنى قاتتىق - قاتتىق ئۇرۇپ - كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ ئويناۋاتاتتى.

— پاھ ، نېمە دېگەن ئوغۇل بالا بۇ!

— ئەزىمەت، باتۇر ئىكەنسەنغۇ؟

— ئاغزىنى مىتمۇ قىلىپ قويمايدا ...

ھەر خىل ماختاشلار ھەر تەرەپتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى، مەن ئاۋۋال ھەسەنىڭ مەردانە كەيپىياتىغا قاراپ ھودۇقماي قاراپ تۇرغانىدىم، كېيىن ئۇنىڭ پۈتىدىن ئاققان قانىنى كۆرۈپ، قورققىنىمدىن يىغلىۋەتتىم.

كېيىن پەي كەسكۈچىلەر ھەسەنىڭ يارىسىغا ئەسكى ماز-نى كۆيدۈرۈپ بېسىپ قويۇشتى.

1920 - يىللىرى ھەسەن بايلارنى قورقۇتىدىغان خېلى ئاتاقلىق «ئوغرى» ئىدى. ئۇ ئاددىي پۇقرالارنىڭ ھېچنېمىسىنى ئالمايتتى. ئەكسىچە بايلارنىڭ ئامبارلىرىدىن ئوغرىلىۋالغان مال-لارنى ماكانسىز، تىنەپ‌يۇرگەن غېرىپ - غۇرباларغا بۆلۈپ بېرەتتى ياكى ئاچ - يالىڭاچ قالغانلارنى تويۇندۇرۇپ، كىيىم - كېچەكلىك قىلىپ قويۇاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كەمبەغەللەر ياخشى كۆ-رەتتى، ھمايە قىلاتتى. بايلار بولسا ئۇنى ناھايىتى يامان كۆرەت-تى، ئۇنىڭدىن قورقاتتى. شۇڭا ئۇلار شەڭگەڭگە پات - پاتلا ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئەرز بېرىپ تۇراتتى. شەڭگەن يامۇلمۇ ئۇنى بىر نەچچە يىلغىچە تۇتالماي، «كىمكى ئۇنىڭ بار يېرىنى خەۋەر-لىسا ئۇچ يۈز سەر تەڭگە، ئەگەر تۇتۇپ بەرسە مىڭ سەر تەڭگە مۇكاپات بېرىلىدۇ» دېگەن ئىلانلارنى تارقا - تارقىدىن چىقىراتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار ھەسەننى تۇتالمىغانىدى، بىر كۈنى ھەسەن چوك كۆۋرۈكتىكى ساماۋارخانىدا چاي ئىچىپ ئولتۇرغاندا، ئۇچ يۈز سەر پۇلغا ئىكە بولۇشنى خالىغان بىر

دەللال ئۇنىڭ ساماۋارخانىدا ئولتۇرغانلىقىنى شەڭگەن يامۇلغا بىرىپ دەپ قويۇپتۇ. شەنگەن يامۇل دەرھال ئىككى لوزۇك بىلەن ئون چىرىكنى ساماۋارخانىغا ئەۋەتىۋېتىپتۇ. بۇنى سەزگەن ھەسەن ئۇلاردىن قانداق قۇتۇلۇشنى ئويلاۋاتقاندا، ساماۋارخانا خىزمەتچىلىرىدىن بىرى ئۇنىڭغا ئارقىدىكى كۆمۈرخانىنىڭ پەت جىرىسىدىن چۈشۈپ قېچىشنى ئېيتىپتۇ. ھەسەن بۇ مەسلىھەت بويىچە قېچىپ چىقىپ، چىرىكلەرگە تۇتۇق بەرمەپتۇ. لوزۇكلار بىلەن چىرىكلەر ئۇنى تۇتالمىغاندىن كېيىن، ساماۋارخانىدىكى خىزمەتچىلەرنى ئۇرۇپ، چىنە - چەينەكلىرىنى سۇندۇرۇپ، قايناۋاتقان چوك ساماۋارلىرىنى ئۆرۈۋەتكەنىكەن. يەنە بىر كۈنى ھەسەن بىر قانچە غېرىپ، مۇساپىرلارنى ئاشپۇزۇلغا يىغىپ ئولارغا تاماق ئېلىپ بېرىدۇاتقاندا، شەڭگەن يامۇل خەۋەر تېپىپ، ئۇنى تۇتۇش ئۈچۈن يىگىرمىچە چىرىك چىقارغان. ئولارنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن ھەسەن ئاشپۇزۇلدىن چىقىپ چوك كوچا بىلەن قاچقان. چىرىكلەر ئۇنى قوغلاپ يۇرۇپ، شەھەر سىپىلى تۈۋىگە قاپسۇالىغاندا، ھەسەن سىپىلنىڭ ئاستىغا كېلىپلا غايىپ بولۇپ كەتكەن. شۇنداق قىلىپ، ھەسەن بۇقېتىممۇ چىرىكلەرگە تۇتۇق بەرمىگەن.

مۇنداق ۋەقە بىر قانچە قېتىم بولغاندىن كېيىن خەلق ئاغزىدا «ھەسەن ئوغرى خىسلەتلىك ئادەم، ئۇنىڭغا غايىپتىن مەدەت بار» دېگەندەك گەپ - سۆزلەر تارقىلىپ يۈرەتتى. ئەسلىدە ھەسەننىڭ ئەۋلىيا ياكى جىنلار بىلەن ئىمە ئالاقىسى بولمۇن. ئۇنىڭ خەلقتە يېقىپ كەتكەن ئىككى كارامىتى بار: بىرىنچىسى، ئۇ يوقسۇللارغا غەمخورلۇق قىلىدۇ، جازانىخور بايلارنىڭ بولسا جاجىسىنى بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئاددىي ئادەملەر ئۆزلىرىنى قوتقۇزغوچى دەپ قاراپ، ئۇنى ھىمايە قىلىدۇ. ئىككىنچىسى، ئۇ ناھايىتى چەبدەس چاپىباشچى. مەسىلەن، ئۇنىڭ قارا مەخمەلدىن كىيىۋالغان شىم - تۇجۇركىسى ھەم، چاققان قىلىپ تىكىلگەن، تېز ھەرىكەت قىلىشىغا ھېچقانداق پوتلاشمايدۇ. پۇتىغا

غا كىيىۋالغان ئېسىل رەختتىن تىكىلگەن يىس پاشىملىق پار-
قىراپ تۇرىدىغان چاققان ئۆتۈكىنىڭ ئىككى قونچىدا ئىككى
ئۆتكۈر خەنجىرى بار. ئۇنى ئەگەر بىر نەچچە ئادەم قورشىۋالسا،
ئۇ دەرھال ئىككى قونچىدىن ئىككى خەنجەرنى بىراقلا سۇغۇرۇ-
ۋېلىپ، ئىككىنتىپ ياكى ئېتىپ يۇرۇپ، بۆسۈپ چىقىپ كېتىدۇ.
ئۇنىڭ يەنە شۇنىسى ئاجايىپكى، ئېگىز تام ياكى سېپىلغا دۈچ
كېلىپ قالسا خەنجەرلىرىنى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى سانجىپ،
ئېسىلىپ ياكى موللاق ئېتىپ ئۈستىگە چىقىپ كېتىدۇ. دېمەك،
ھېلىقى يىگىرمە چېرىك سېپىل تۈۋىگە قاپسىپ ئالغاندا، ھەسەن
نىڭ غايىپ بولۇپ كەتكىنىمۇ مانا شۇنداق خەنجەر ئۈيۇنىنىڭ
كارامىتىدىن بولغان.

ئەمىسە ھەسەن قانداق بولۇپ ياۋلغا چۈشۈپ قالدى؟

ھەسەن ياز كۈنى ئىلى دەرياسى تەرەپتىن ئاتلىق شەھەر-
گە كېلىۋېتىپ ئايدۆڭ مەھەللىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى دۆڭ
لۇكلەر ۋە ياداقلاردىن ئۆتۈپ، كېرىم بەگنىڭ ھويلىسىنىڭ
ئارقىسىدىكى چوڭ ئۆستەڭ بويىغا كېلىپ قالىدۇ. ئۇ ئۆستەڭ
بويىدا يەلپۈنۈپ تۇرغان ئوت - چۆپنى كۆرۈپ، ئاچ قالغان
ئېتىنى بىردەم ئوتلىۋېلىشنى ئويلاپ ئەترapىقا نەزەر سالىدۇ،
ھېچكىم كۆرۈنمەيدۇ. ئۇ ئاتنىڭ بېشىدىن يۈگەنىنى چىقىرىپ
پۇتىنى چۈلۈۋۇر بىلەن چۈشەپ ئوتلاشقا قويىۋېتىدۇ. ئۆزى بول-
سا خاتىرجەم ھالدا ئۆستەڭ قىرىدا سوزۇلۇپ ياتىدۇ. ھەسەن-
نىڭ بۇ يەرگە كېلىپ خاتىرجەم ياتقانلىقىنى ئۇجمە ئۈستىدىكى
بالىلار يىراقتىن كۆرۈپ قالىدۇ - دە، كېرىم بەگكە
بېرىپ خەۋەر قىلىپ قويىدۇ. گەۋدىلىك، گۈپەي، يوغان قورساق
يالاقچى كېرىم بەگ بىر مۇنچە پۇل ھەم ئابرويىغا ئىگە بولۇش
مەقسىتىدە، ھەسەننى تۇتۇۋېلىشنىڭ چارىسىنى ئويلايدۇ. ئاخىر-
دا ئۇ مۇنداق بىر ئامالنى تاپىدۇ: دېھقانچە يانىنغان، قوللىرى-
دا كەتمەن تۇتقان ئىككى كىشى سۇ ياقىلاپ ھەسەننىڭ يېنى-

غاراق كەلگەندە سۇ تالاشقان بولۇپ ھۇشتلىشىدۇ، ھەسەن ئۇ-
لارنى ئاجراتماقچى بولىدۇ. شۇ پەيتتە سوقۇشۇۋاتقان ئىككى
دېھقاننىڭ قايسىسىغا ئەپكەلسە شۇ كىشى كەتمەن بىلەن ھە-
سەننى ئۇرۇپ يىقىتىدۇ. ئىش كېرىم بەگنىڭ ئويلىغىنىدەك
باشلىنىدۇ. ئۇنىڭدىمۇ كېچىدىن بېرى يول يۇرۇپ ئۇيقۇ-
سىز قالغان ھەسەننىڭ كۆزلىرىگە ئۇيقۇ يىغىلىدۇ، ئۇ
ئۆستەڭ بويىدا ھۇگدەپ يېتىپ بىر دەمدىلا ئۇيقۇغا كېتىپ
قالىدۇ. كېرىم بەگ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پىلان بويىچە كەتـ
مەنلىك ئىككى كىشى بىلەن بىللە كېلىدۇ، ئۇلار ھەسەندىن يىگىر-
مە - ئوتتۇز قەدەم نېرىسىدا ژارقىراپ جارقىراپ ھۇشتلىشىدۇ. ھەسەن
چۆچۈپ قوپۇپ، ئۇلارنى ئاجرىتىشقا كېلىدۇ. ئۇ سوقۇشۇۋاتقان-
لارغا ياخشى گەپلەرنى قىلىپ باقسىمۇ ئۇلار بېسىلمايدۇ، بەلكى
ئاجراتقانسېرى ھەددىدىن ئېشىپ، كەتمەنلىرىنى كۆتۈرۈپ بىر
بىرىگە دۈمبىلىشىدۇ. شۇ چاغدا ھەسەن ئۇلاردىن بىرىنى قۇچاق-
لاپ كۆتۈرۈپ مېڭىشقا يەنە بىرى كەتمەنلىك چۈلدىسى بە-
لەن ھەسەننىڭ غولىغا بىرنى ئۇرىدۇ. ھەسەن دەلدەڭشىپ ئار-
قىسىغا ئۆرۈلىدۇ - دە، ئۇنىڭ ئۆزىگە دۈشمەن ئىكەنلىكىنى
ئۇقۇپ، قونچىدەكى خەنجىرىگە قول سوزىدۇ. بۇ چاغدا كۆتۈرۈپ
نېرى ئاپارغىنى كەتمەن بىلەن ئوڭ جەينىكىگە ئۇرۇۋېتىدۇ.
ھەسەن ئەمدىلا سول قولىنى ئىشقا سالغۇچە يېتىپ كەلگەن
كېرىم بەگ بار كۈچى بىلەن ھەسەننىڭ تىزىغا كەتمەنلىك
چۈلدىسى بىلەن بىرنى ئۇرىدۇ. ھەسەن تىزلانغان پېتى يىقىلىپ
چۈشىدۇ. مانا شۇنداق مۇناپىقلىق ھىيلە - مىكرى بىلەن دېھ-
قان يىگىت ھەسەن قولغا چۈشۈپ قالىدۇ.

گۇناھكار ئۇچۇن بىرلا قېتىم جازا ھۆكۈم قىلىنىشى كېرەك
ئىدى. ئەمما شۇ ۋاقىتتىكى شەكىگەن ھەسەنگە پۈتىنىڭ پېنىنى كېسىش
ۋە ئەك ئالمىي جازا — قەپەسدارغا ئېسىش جازالىرىنى ھۆكۈم قى-
لىدۇ. ھەسەننىڭ پېنىنى كېسىشنى شەكىگەن ئۆزى ئالدىراپلا

هۆكۈم قىلغان. ئەمدى نامەرت شەنگەن ھەسەنئىك ساقىيىۋېلىپ يەنە ھەربىكەت قىلىشىدىن قورقۇپ، ئۇنى جىنغا ئوخشاش قوغۇچلۇق ئادەم سۈپىتىدە تەرىپلەپ، ئۇرۇمچى جاڭجۈڭىغا مەلۇم قىلغان. ئۇرۇمچى جاڭجۈڭى ھەسەننى دارغا ئېسىپ قىيناپ ئۆلتۈرۈشكە ھۆكۈمنامە ئەۋەتكەن. بۇ ھۆكۈمنامە كەچكۈزنىڭ بىر كۈنى شەن يامۇلنىڭ تاشقى دەرۋازىسىغا چاپلانغانىدى.

شۇ كۈنى بۇ ھۆكۈمنامىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئادەملەر يامۇل تەرەپكە كەينى - كەينىدىن كېتىپ باراتتى. بۈگۈن نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن مەنمۇكىشىلەرگە ئەگىشىپ شەڭگەن يامۇلغا باردىم. يامۇلنىڭ ئېلان چاپلىنىدىغان يېرىدە بىر توپ ئادەملەر ئولىشۋالغان، ئۇلار ھەسەننى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈش توغرىسىدىكى ھۆكۈمنامىنى ئوقۇشماقتا ئىدى. كۆچىلىك ئىچىدە:

— تووا خۇدايىم، بۇ نېمە ئىش؟

— خانىنىڭ ھۆكۈمى بىر دەيدىغان ئىدىغۇ؟

— ھەي ... خان ئاغزى مايمۇن دېگەن مۇشۇ - دە.

— بىزنىڭ ھەسەتخور، نامەرتلەرنىكىمۇ تەلىپى شۇ.

— ھەسەندەك قورقماس، مەردانە يىگىتنى كۆزدىن يوقىتىش ئاچكۆز قورقاق، جازانسىز بايلارنىڭ پايدىسى ئۈچۈن - دە، — دېگەندەك شاۋ - شۇڭ گەپلەربولۇاتاتتى. بەزى كۆڭلى يۇمشاق ئادەملەر كۆز يېشى قىلىپ تۇكۇرىكىنى تەستەيۇتاتتى. بەزىلەر ياقىسىنى تۇتۇپ خۇداغا سېغىناتتى.

يامۇلنىڭ بىرىنچى دەرۋازىسىدىن كىرگەندىن كېيىن، ئىككىنچى دەرۋازىسىنىڭ تاشقىرىقى ئىككى تەرىپىدە ئادەمنىڭ بويىدىن بىر گەزچە ئېگىز، ئۇستى تار، ئاستى تەرىپى كەڭ ئىككى قەپەس تۇراتتى. بۇ ئادەمنىڭ پاچىقىدەك چەنزىلەر بىلەن سالاسۇن قىلىپ ياسالغان، ئۇستىدىن ئادەم بېشىنى چىقىرىپ ئېسىپ قويسا، پۇتى يەردىن بىر غۇلاچچە كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئادەم قەپەسى ئىدى. مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بېرى شۇ قەپەسلەر

ئەتراپىدا مۆكۈ - مۆكۈلەك ئويناپ يۈرگەن بولسامۇ بۇنىڭ نېمىگە كېرەك نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم. مانا بۇگۈن ئۇنى ياغاچچىلار يەرگە ياتقۇزۇپ، ئۇنىڭ ئادەم بوينى كىرگۈزۈلىدىغان تۆشۈكىنىڭ كىرىشتۈرۈلىدىغان قىسىملىرىنى ۋە شالاقلاپ قالغان چەنزە ياغاچلىرىنى رېمونت قىلىۋاتاتتى.

ئەتىسى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە مەن كوچىغا چىقىقاندىم. بۇگۈن كىشىلەر تۇنۇگۈنكىدىنمۇ تولا ئىدى، ئۇلار توپ - توپ بولۇپ شەڭگەن يامۇلغا كېتىپ باراتتى. مەنمۇ خەلقە ئەگىشىپ ماڭدىم. يامۇلنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى ۋە ئۈچىنچى ھويلىلىرىغا ئادەم لىق تولۇپتۇ. ئۈچىنچىھويلىنىڭ، يۇقىرى تەرىپىدە شەڭگەن ئىچكىرىكى ھويلىدىن چىقىپ سوراق قىلىدىغان داتاڭ ذەپ ئاتىلىدىغان پاكار سەھنە بار ئىدى. داتاڭنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تاشتىن ياسالغان قويۇلغان، ئاغزىنى ئېچىپ چىنىلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرغان ئىككى شىرنىڭ ھەيكىلى ئادەمگە خىرىس قىلىپ تۇرىدۇ. داتاڭنىڭ يوقىرى تەرىپىدە ئىككى ياقتا ئېچىلىدىغان دەر پەردە ئىشىك قانات‌لىرىغا ئىككى ئەجدىھانىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن. بۇ ئەجدىھالارنىڭمۇ ئاغزى ئېچىلىپ، زەھەرلىك قىزىل تىلى چىقىپ تۇرىدۇ. ئادەملەرنى ئەيمەندۈرىدىغىنى ئېلان ۋە چايان سۈرەتلىك داتاڭنىڭ ئالدىغا قىزىل پەردىگە تارتىلغان ئۇستەل قويۇلغان، بۇنىڭ ئۈستىدە تۆت تەخسە سەي ۋە بىر ھېجىر ھاراق قويۇپ قويۇلغان.

لوزۇك، يايى، تۆكچى ۋە مۇلازىملار داتاڭنىڭ ئىككى تەرىپىگە تىزىلىپ ئاجايىپ سۈرلۈك بىر ئاۋازدا نېمىدۇر بىر نېمە دەپ ۋارقىرىغانىدى، داتاڭنىڭ يۇقىرى ئىشىكلىرى ئېچىلىپ شەڭگەن چىقىپ كەلدى. ئۇ ئالچاڭلاپ ئۇستەل يېنىدىكى ئالاھىدە ھازىرلانغان ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، «گۇناھكار كەلتۇرۇلسۇن» دېگەن بۇيرۇق ئاڭلاندى. شۇ چاغدا ئىككى تەرەپتىكى ئاتارمەن - چاپارمەنلەرنىڭ «خوپ!» دېگەن ئاۋازىمۇ

تەك ئاغلاندى.

شۇنىڭدىن كېيىن بويىندا قوۋۇق، زەنجىر، قولىدا كويزا، پۇتىدا كىشىنى بار بىر مەھبۇس ئېلىپ كىرىلدى. پەستكى ئۇس-تەل ئالدىغا تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزۇۋالدى. بۇ مەھبۇس ھەسەن ئىدى. شەڭگەن جاڭجۇڭدىن كەلگەن ھۆكۈمنامىنى ئوقۇپ بەردى. تۆكچى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلدى. ئاندىن كېيىن ئۆلۈمگە ھۆ-كۈم قىلىنغان بەلگە — «خان ئوقى» نى ئىككى ئىجراچى ھە-سەننىڭ دۇمبىسىگە قاداپ قويدى. شەڭگەن ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سېنىڭ ئۆمرۈڭ بۈگۈن ئاخىرلاشتى. كۆڭلۈڭدە قالغان ئارزۇ - ئارمانلىرىڭ باردۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرقى ئۇچرىشىڭ كۆڭلۈڭنى ئېلىۋېلىش ئۈچۈن بۇ زىياپەتنى تەييارلىدۇق. ھاراقنى ئىچىپ، سەيگە ئېغىز تەگ، — دېدى قولى بىلەن ئۇس-تەلدىكى ھاراق، سەيلەرنى كۆرسىتىپ. شۇ چاغدا بىر ئىجراچى ھاراقنى، يەنە بىر ئىجراچى بىر چوكا سەينى ھەسەننىڭ ئاغز-ىغا يېقىن ئەكىلىپ تۇتقانىدى، ھەسەن بېشى بىلەن بىرنى ئۇ-سۇپ، ھاراق قاچىسىنى پارە - پارە قىلىۋەتتى. شەڭگەن «سا» دەپ ۋارقىراپ ئۇستەلنى بىر تېپىپ ئۆرۈۋەتتى. يايلار يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ھەسەننى تۇتۇپ قەپەزگە سولىدى. ھەسەن شەڭگەننىڭ ئۈكۈ يېنىدا تۇرغان كېرىم بەككە ۋارقىرىدى:

— ھاي كېرىم بەگ دېگەن مۇناپىق، غالچا! مەن بۇ قېتىم قۇتۇلالمىدىم. تەلىيىڭ ئۈكۈ كەلدى. مېنىڭ بىردىنبىر ئار-مىنىم سېنى چەيلەپ، مىجىپ تاشلاش ئىدى، ئورۇندىيالمىدىم...

پۇتۇن ئادەم كېرىم بەككە نەپرەت بىلەن كۆز تىكتى. ئۇچ ئات قېتىلغان تۆت چاقلىق يەمچۈك ھارۋىغا ھەسەن سولاڭ-غان قەپەس سېلىندى. ئۇنى تۆت يايى تۆت تەرەپتىن تۇتۇپ ئولتۇرغۇزدى. ھارۋىنىڭ ئالدى - كەينىدە سەكسەزدىن ئون ئالتە چېرىك گۇناھكارنى يالاپ ماڭدى. ھارۋا بازار كوچىلىرىنى ئارىلاپ كېتىپ باراتتى. نەچچە مىڭلىغان ئادەم ھارۋىنىڭ ئال-

دى - كەينىدىن ئەگىشىپ كېلەتتى. ھارۋا غۇلجا شەھرىنىڭ ئەڭ چوڭ بازىرى - تاشلەپكىنىڭ يېنىدىكى تۆت كوچىغا كەلگەندە، ئادەملەر بارغانسېرى كۆپەيىپ، كوچىلارغا پاتماي قالدى. مەن ئەندى بىر تەنزىكەشىنىڭ ئېگىز بىر ساندۇقى ئۈستىگە يامىشىپ چىقىۋېلىپ ھەيرانلىق بىلەن قارىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىدە قارا مەخمەل شىم - تۇجۇركا، پۇتىدا توم تۇمشۇق «ئېنگىلىزچە» پارقىراق ئۆتۈك (ئۇ ۋاقىتتا بۇنداق ئۆتۈكنى شۇ نامدا ئاتايتتۇق). قولىدا كويزا بولسىمۇ قارا مەخمەل قالپىقىنى (بىرىنگە قىرلاتقان بولسا كېرەك) قىرلاپ كىيىۋالغاندى.

— ھاي خالايىق، — دېدى ئۇ بېشىنى تىك تۇتۇپ ۋارقىراپ، — مەندىن رازى بولۇڭلار! رەنجىتكەن يېرىم بولسا كەچۈرۈڭلار، — ئۇبېشىنى لىڭشىتىپ خوشلاشتى، يەنە بېشىنى كۆتۈرۈپ، — ئەما مېنى تۇتۇپ بەرگەن مۇناپىقلاردىن، جازانەخور بايلاردىن، مېنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان دارىنلاردىن ھەرگىزمۇ كەچۈرۈم سورىمايمەن. خوش بۇرادەرلەر، ئامان!» ئەتراپتىن «ئامان» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ھارۋا چوڭ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ قارا دۆڭگە قاراپ ماڭدى. ھارۋا تەسلىكتە قارا دۆڭنىڭ ئۇستىدىكى ئېگىز - پەس بىر مەيدانغا چىقىپ توختىدى. شەڭگەنمۇ مەپە بىلەن بىر قانچە چېرىكنىڭ ھمايىسىدە شۇ جايغا كېلىپ توختىدى. ئۇ مەپىدىن چۈشۈپ، راسلاپ قويۇلغان بىر تەيىزدىكە چىقىپ ئورۇنلاشتى. ئاندىن كېيىن ھەسەن سېلىنغان قەپەس جازا مەيدانغا كەلتۈرۈلدى. تۆت ئىجراچى شەڭگەننىڭ «ئاس» دېگەن قول ئىشارىتىنى كۆرۈپ، قەپەز ئۇستىدىكى تاختاينى ئىككى ياققا سېيرىدى - دە، ھەسەننىڭ بېشىنى تاختاينىڭ يېرىم دائىرىلىك ئورنىدىن چىقىرىپ، بوينىنى تاختاي بىلەن كىرىشتۈرۈپ قىستى، ئاندىن ئۇنى ساڭگىلىتىپ قويۇۋەتتى. ھەسەننىڭ بېشى بوينى

ھېچە تۆشۈككە قىسىلىپ، پۈتى يەردىن بىر گەزدىن ئېگىزرەك كۆتۈرۈلۈپ قالدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈش ئۈچۈن نەچچە مىڭلىغان ئادەم دۆڭگە چۈمۈلىدەك يامىشىپ چىقىۋاتاتتى.

— ياللا، ياللا!

— پەرۋەيدىگارىم، ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىدىغانسەن - ھەا!

— خۇداۋەندە كېرىم، بۇ قانداق جازا!

— تووا، تووا!

— ۋاي ئىسىت! — دېگەندەك ھەسرەتلىك، نادامەتلىك زارلاش ئاۋازلىرى ھەر ياقتىن قوزغىلىپ كىرىپ تۇراتتى، مەن قورقۇپ، توپا - چاڭ ئىچىدە ئۇسساپ گېلىم قۇرۇپ، تۆكۈرۈكۈم كىمنى يۇتالماي قالغان بولساممۇ، نېمە ئۈچۈندۇ خەلقتىن قالماي دۆڭگە يامىشاتتىم.

يەنىلا جەينىكىگىچە تۇرۇلگەن بىر پالاكۆز جاللات قەپچىنەستىكى پەنىنىڭ بىر چېتىگە بولقا بىلەن پانا ئۇراتتى، — پانا قىسقانسېرى يېرىم دائىرە كىرىشىپ ھەسەننىڭ بوينىنى سىيقاتتى. جاللاتنىڭ پانىغا «توك - توك» قىلىپ ئۇرغان بولقىسى گويا قاراپ تۇرغۇچىلارنىڭ يۈرىكىگە ئۇرۇلغاندەك يۈرەكنى قاتتىق سىلكىتەتتى. ئاخىر ھەسەننىڭ بوينى بىلەكتەك ئىنچىكىرەپ، ئاغزىدىن كۆپۈك چىقتى، كۆزلىرى تېشىغا تېپىپ، يۈزى كۆكەردى. شۇنداق قىلىپ، بۇ قەيسەر ئادەم بۇ بۇڭاپا دۇنيادىن خوشلاشتى ...

ياغاچ ئاستىدىكى يىگىت

بىزنىڭ ئۆيىمىز ئوردا مەھەللىسىدە بولغاچقا ھېكىم بەگ خوجامنىڭ ئوردىسىدا نېمە ئىشلار بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇقۇپ تۇراتتۇق. مەن ئۇچ - تۆت ئاغىنەم بىلەن يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا توپىدىن قىر

سېلىپ چۆنەك ئېتىپ، توپا پوسلاپ، قوغۇنلۇق ياساپ ئويناۋاتاتىۋىق. شۇ چاغدا سېپىل ياقىسىدىكى كوچىدىن توپ - توپ ئاتلىق دېھقانلار ئوردا دەرۋازىسىغا قاراپ كېلىشتى. بىردەمدىن كېيىن ئوردا ئالدىدىكى مۇسلارغا بىر نەچچە يۈز ئات باغلاندى. بىز «نېمە ئىش بولدىكىن» دەپ ئويۇنىمىزنى تاشلاپ، ئوردا هويلىسىغا باردۇق. ئوردا هويلىسىنىڭ يۇقىرىسىغا سېلىنغان دەرىپەردىلىك ئىمارەتنىڭ پېشايۋېنىدىن دەرۋازىغىچە بىر نەچچە يۈز دېھقان ئىككى قاتار بولۇپ تۇرۇپتۇ. هويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولسا، چاپراس قىلىپ قويۇلغان ئىككى لەھەر ياغاچ ئاستىغا قوشۇما قاش، چىرايلىق بىر يېگىت دۇم ياتقۇزۇپ باسۇرۇپ قويۇلۇپتۇ. ئۇنىڭ پۈت - قوللىرى ياغاچقا مەھكەم باغلىۋېتىلگەنىكەن. ئون غۇلاچچە كېلىدىغان بۇ ئۇزۇن لەھەر ياغاچنىڭ چاپراس قىلىنغان ئارىلىقىدىن يېگىتنىڭ بېشى چىقىپ تۇراتتى، يۈزلىرى بولسا پەمىدۇردەك قىزىرىپ، تەر تامچىلىرى قۇيۇلۇپ تۇراتتى.

— جان ئاكىلار، غولۇم ئۈيۈپ كەتتى غولۇم، رەھىم قىلىپ قولتۇقۇمنى سەل بوشىتىپ قويۇڭلار، — دەپ زارلىناتتى يېگىت. كۆپچىلىك ئارىسىدىن بىر رەھىمدىل دېھقان ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ مۇرىسىدىن باغلانغان ئارقان تۇگۈچنى سەل - پەل بوشىتىپ قويماقچى بولۇۋىدى، لەمبۇك پەرىجە كىيگەن بالاپەتلىك بىرى:

— هاي داۋنخور، هۆررەك. سەنمۇ جېنىڭدىن تويدۇڭمۇ؟ چاپسان ئارقاڭغا يان، ئۇنىڭغا رەھىم قىلغىنىڭنى غوجام ئاڭلاپ قالسا، دۇنياغا كەلگىنىڭگە تويىسەن! — دېدى.

بۇ ئىككى قاناتتىكى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا تۇرغانلىرى يېزا كاتتىلىرى ۋە مۆتىۋەر زاتلار بولۇپ، رەھىمدىل دېھقانغا كايىۋاتقان كىشى ماما شۇلارنىڭ بىرى ئىدى.

ئوپلانغان كىشىلەر بىر نەچچە سائەتتىن بېرى هېكىم بەگ غوجىنىڭ ئۆيىدىن چىقىشىنى زارىقىپ كۈتمەكتە. بىردىنلا پەت

شايۇان ئوتتۇرىسىدىكى باغداتىچە ئىشىكنىڭ ئىككى قانىتى ئېچىلدى.

— غوجام چىقتى.

— ھېكىم بەگ غوجام ... — دېگەن سۆزلەر بىلەن ئەتراپ شاۋ-شۇۋ بولۇپ كەتتى. ئادەملەر ئاۋۋال قەددىنى رۇستلاپ تىك تۇرۇشتى. ھېكىم بەگ غوجىنىڭ چىققىنىنى كۆرگەندىن كېيىن قول باغلاپ، بېشىنى ئېگىپ جىم بولۇشتى. ئېگىز بويلۇق، بۇغداي ئۆڭلۈك، قاتما تەنلىك كەلگەن ھېكىم بەگ غوجا ئىشىكتىن ئاستا چىقىپ، ئىككى پۇتىنىڭ ئۇچىنى توغرا قىلىپ، ئاستا-ئاستا يۆتكەپ پېشايۋاننىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلدى ۋە توپلانغانلارغا بىر كۆز يۈگۈرتۈپ قويۇپ، يىراقلارغا قاراپ جىمغىنا تۇردى. ئۇنىڭ ئۇچىسىدا ئىل رەڭ موۋۇت پەردىجە، يۈز بولسىمۇ بېشىدا مەخسۇمچە قاما تۇماق، پۇتىدا كەشلىك ئۆتۈك بار ئىدى. ئۇخشىلىغىنچە زۇۋان سۈرمەي جىم-جىت تۇرۇپ، بېشىنى سەل-پەل لىڭشىتتى-دە، ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ، ئىشكىتىن كىرىپ كەتتى. ئۆلۈك ئېلىپ كىرىۋاتقان گۆردەك جىمىپ قالغان ھويلىدا يەنە ۋاراڭ-چۇرۇك كۆتۈرۈلدى. ياغاچ ئامتىدىكى يىگىت بولسا يەنە قاتتىق زارلىغىلى تۇردى. مېنىڭ ئۇنىڭغا بەك ئىچىم ئاغرىپ كەتتى، كۆچۈم يەتمىسىمۇ مەن ئۇنىڭ بوشتىپ قويماقچى بولۇپ، ئۇنى چىرماپ قويغان ئارغامچىنى تۈزۈپ تارتىپ باقتىم. لېكىن ھېلىقى مۆتىۋەر ئادەملەردىن بىرى:

— يوقال، شۇم، — دەپ ماڭا ۋارقىرىدى. مەن بۇ ھاقارەتنى ئاڭلاپ ئۇمچىيىپ يەنە نېرى كەتتىم. ئەمما شۇ ۋاقىتقىچە ئادەملەرنىڭ باغرى مۇنداق تاشلىقىنى بىلمەيتتىم. مېنىڭ ئاتا-ئانىسىدىن يېتىم قالغان تېنىم ھېلىقى بىچارە يىگىتنىڭ نالىسىغا چىدىمايلا تىترەپتى، يۈرەك-باغرىم ئوتتا كۆيگەندەك بەتارام بولاتتى، نېمە قىلىشىمنى بىلمەيلا گاڭگىراپ قالدىم. ھېكىم بەگ غوجا يەنە چىقتى، ئۇ يەنە بايىقىدەك سەل تۇرۇپ-

ۋالغاندىن كېيىن، ھەيكەلگە جان كىرگەندەك ئوك قولىنى پۇلاڭ ئىلاتقاندى، ئادەملەر دۇررىدە قىلىپ ئاتلىرى تەرەپكە ماڭدى. بىر قىسىم ياش كىشىلەر ياغاچ ئاستىدىكى يىگىتنى بوشاتقىلى باشلىدى.

بىر نەچچە كىشى پايپتەك بولۇشۇپ غوجامنى ئاتقا مىندۈردى. ئۇ يۇرتنىڭ ئالدىدا، قالغانلار ئارقىدا يۇرۇپ، ياغاچتىن بوشتىلغان يىگىتنى بولسا يىگىرمە - ئوتتۇز ئادەم قولىنى ئارقىسىغا باغلاپ پىيادە ئېلىپ ماڭدى. مەدرىسنىڭ ئالدىغا كەلگەندە جامائەت ئاتتىن چۈشۈپ غوجامنىڭ ئارقىسىدىن مەھكىمە شەرئىگە كىرىشتى. خېلى بىر ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن باغلاقتىكى يىگىتمۇ مەھكىمگە ئېلىپ كىرىپ كېتىلدى. ھەر تەرەپتىن كەلگەن كىشىلەر مەھكىمە ئالدى ۋە مەدرىس ئەتراپىغا تولۇپ كەتتى. مەن خەلقنىڭ ئارىسىدا سەلىپ يۇرۇپ ھېچنېمىنى كۆرەلمەي ئاخىر نېمە بولۇۋاتقانلىقىنى ئۇقۇش ئۈچۈن مەھكىمگە يېقىن ئېرىق بويىدىكى تېرەكنىڭ ئۈستىگە چىقىۋېلىپ توپلىشۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئۈستىدىن قاراپ تۇردۇم. قازى - ئەلەم ئالدىدا سوراق بولۇۋاتاتتى. ئەسما گەپ بىر بار يەرگە تولۇق ئاڭلانمايتتى. پەقەت ئىشىك ئالدىدىكى كىشىلەرنىڭ پاراڭلىرىدىنلا توپنىڭ ئىچىدە نېمە بولىۋاتقانلىقىنى ئانچە - مۇنچە ئۇقۇپ تۇرغىلى بولاتتى.

— ئىقرار بولدىمۇ؟

— ھە، ھە، ئەمدى ئىقرار بولدى.

— قىزنى ئېلىپ قاچقىنى راست ئىكەن.

— قىزنىڭ ئىسمى چوغلۇق، يىگىتنىڭ ئىسمى ئىبدىمىن ئىكەن.

ئىبدىمنىڭ سەكسەن دەررە ئۇرۇش بويىرولدى، «ئاللا، تۇۋا» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. دېمەك دەررە ئۇرۇش باشلانغانىدى. دەررە دېگىنىمىز، ئۇچ - تۆرت قەۋەتلىك بولغارى چەم

ئارىسىغا قوم ئېلىنغان ياغاچ سېپى بار پالاق. پالاقنىڭ ئۇرغۇچى جەينىكىنى كۆتۈرمەي، جاڭالانغۇچىنىڭ يالىڭاچ غولىغا ئۇرىدۇ. ئەگەر قولنى كۆتۈرۈپ ئۇرسا ئۇرۇلغۇچى بىر نەچچە دەررىدىن كېيىنلا ھوشىدىن كېتىدۇ. قائىدە بويىچە ئۇرۇلدى دېگەندىمۇ گۇناھكارغا پەقەتلا قىرىق دەررە ئۇرۇش بۇيرۇلىدۇ. مانا بۇگۈن بولسا ئىبدىمىنگە سەكسەن دەررە ئۇرۇش ھۆكۈم قىلىندى. شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر بۇ يېگىتنىڭ ھاياتى خەۋپ ئاستىدا قېلىۋاتقانلىقىدىن ئەنسىرەيتتى.

ئىبدىمىنگە قىرىق دەررە ئۇرغىچە كىشىلەر ئارىسىدا ئانچە شاۋ - شۇۋ بولمىدى. دەررە ئەللىككە يېقىنلاشقاندا غۇدۇراش، ۋاراڭ - چۇرۇڭ باشلاندى.

— ھاي، ھاي، — پوقاق سوپىنىڭ جەينىكى سەل كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

— ياق - ياق، بولمىدى.

— نالايىق.

— ئاتمىش بولدى، ھەي بولماي قالدى.

— ياۋالاڭ، ياۋالاڭ، يەتمىش ... بەش ...

— ھوشىدىن كەتتى.

— يەتمىش سەككىز ... ئۆلىدىغان بولدى، — دېگەندەك ئاۋازلار ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئاخىر تىلەپ ئېلىشمۇ قوبۇل قىلىنمىدى، سەكسەن دەررە ئۇرۇلغاندىن كېيىن تۇغقانلىرى بەھۇش ھالدىكى ئىبدىمىنى زەمبىل بىلەن مەھكىمە شەرئىدىن ئېلىپ چىقىپ ئىسرگولۇ ھارۋا بىلەن سەھراغا ئېلىپ كېتىشتى.

ئىبدىمىنىڭ ئۇستىدىن قىلىنغان ھۆكۈم ئىجرا قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، خەلق تاراپ كېتىشتى، لېكىن ئۇنىڭ نېمە بولغانلىقىنى ھازىرچە ھېچكىم بىلمەيتتى. ئەمما، دۇكانلارنىڭ ئالدىدىكى بەندىگىلەردە ئولتۇرۇپ بۇ توغرۇلۇق پاراڭغا چۈشكەن

ئادەملەر سانى ئاھايىتى كۆپ ئىدى. مەن ئىبىدىمىنىڭ نېمە ئۈچۈن مۇشۇنچىۋالا دەھشەتلىك جازاغا تارتىلغانلىقىنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ، دۇكان ئىچىراپىغا ئولىشىۋالغان كىشىلەرنىڭ ئارقىسىغا كېلىپ زوكزۇيۇپ ئولتۇردۇم - دە، تۆۋەندىكى ۋەقەنى ئۇقۇۋالدىم.

سۇلتانۇەيىس دېگەن چوڭ بىر يېزىدا ھال - ئوقىتى ياخشى بىر دېھقان بار ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى - ئۈچ يۈز قويى، ئەللىك - ئاتمىش كالىسى بولۇپ، كاللىلارنى ئىبىدىمەن دېگەن ھېلىقى جازالانغان يىگىت باقاتتىكەن. كاللىلارنى باقىدىغان يەر يېزىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى تار دەپ ئاتىلىدىغان تاغلىق جاي بولۇپ، تاغنىڭ قىستاڭ ئورنىدىكى ئېغىز يولدىن ئۆتكەندە، ناھايىتى كۆزەل چىمەنلىك سازلىق بار. ئۇنىڭ شەرق تەرىپىدە چوڭ بىر ھۇ كۆرۈلدەپ ئېقىپ تۇرىدۇ. ساينىڭ ئۇستىدە يەنە ئاجايىپ چىرايلىق تاغ ۋە جىلغىلار بار (مەنمۇ كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ تاغ يوللىرى ئارقىلىق مېڭىپ ئاچال بىلەن جىلك ناھىيىسىگە بارغان.) ئىبىدىمەن كالا بېقىپ يۈرۈپ، تاغ ئارىلىرىنى كۆپ ئارىلايدىغان بولغاچقا، ئىبىدىرلاردا ۋە ئېگىز تاغ باغرىلىرىدا ئېچىلغان چوغلۇق گۈللىرىنى ۋە بۆلجۇركەنلەرنى ھەر كۈنى دېگۈدەك تېرىۋالاتتى، ئۇنى قايتقاندا خوجايىنىنىڭ خوتۇنىدىي چوغلۇق گۈلگە ئوخشايدىغان قىزى چوغلۇققا سوۋغا قىلىپ تۇراتتى. ئىبىدىمەن بۇ خوجايىنىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە ئون تۆت ياش ئىدى، ئۇ ئون يەتتە يېشىغچە قوي باقتى. شۇنىڭدىن تارتىپ ھازىرغىچە كالا بېقىۋاتىدۇ. ئۇ ھازىر يىگىرمە ياشلاردا بار. چوغلۇق گۈل بولسا ئون يەتتە ياشقا كىرىپ قالدى. بۇ قىز ئۆزىگە ئوخشاش چوغلۇق گۈلنى تەقدىم قىلىپ تۇرىدىغان بۇ يىگىتنى چوغلۇقتىن ھەتتا ئۆزىنىڭ تېنىدىنمۇ ئارتۇق ياخشى كۆرۈپ قالغانىدى. تاغدىن چوغلۇق گۈلنى توشۇغۇچى يىگىتمۇ بۇ ئۆيدىكى چوغلۇق گۈلنى جېنىدىن ئەزىز كۆرەتتى. شۇنىڭ

ئۇچۇن ئۇنىڭغا بۇ ئادەمزاتتىن تۇغۇلغان چوغلۇق تاغدىكى تەبىئەتتىن تۇغۇلغان چوغلۇققا ئوخشاشلا خۇش پۇراقلىق ۋەگەۋزەل سېزىلەتتى. چوغلۇقنىڭ چوغلۇقنى كۆرۈشكە تەشنالىقىنى سەزگەن ئىبدەمن باھار كېلىپ تاغدا چوغلۇق ئېچىلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كۈتەتتى. چوغلۇق ئېچىلىشى بىلەنلا ئۇ ھەر قانداق خەتەرلىك جايدىن قورقماي، تاغ ئېدىرلاردا يامشىپ چوغلۇق گۈللىرىنى تېرىپ ئېلىپ كېلەتتى. بۇ ئىككى چوغلۇق گۈلنىڭ مۇناسىۋىتى ئوتتۇرىسىدا قەلبى ئوت بولۇپ يۇرگەن ئىبدەمن تاغنى ياڭرىتىپ ناخشا ئېيتاتتى، تەبىئىيكى، تاغ چوغلۇقى ئۆزى چوغلۇقىنى ئەسلىتەتتى. ئۆزى چوغلۇقىنى تاغ چوغلۇقىنى تېرىپ ئەكېلىپ، كۆڭلىنى ئۆزىگە تارتىۋالغانىدى.

مۇشۇنداق خۇش پۇراقلىق، لەززەتلىك ياز كۈنلىرىنىڭ بىر كۈنىدە بۇ ئائىلىدىكى ئىبدەمنىڭ ياخشى كۆرىدىغان چوغلۇق گۈلىنى نىزام شائىيو دېگەن بىر ئاقساقال قېرى ئۈزۈپ ئېلىپ كەتمەكچى بولدى. بۇنى ئائىلىغان چوغلۇق نەلە - زار ئەيلەپ نىزامنىڭ ئايىغى ئاستىدا قالماي، ئىبدەمنىڭ چېكىسىدىكى پۇراقلىق چوغلۇق بولۇپ قېلىشىنى تەلەپ قىلدى. ئاتىسى بولسا، «ئىبدەمنىڭ سېنى چېكىسىگە گۈل قىلىپ قىستۇچىلىك ھالى يوق، چۈنكى بۇنىڭ ئۈچۈن كاتتا دارامەت لازىم» دەپ ئۇنىمىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن چوغلۇق ئىبدەمن بىلەن مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئائىلىدىن چەت بىر ياققا قېچىپ كېتىشمەكچى بولۇشتى. ئىبدەمن ساددىلىق بىلەن، بۇ چوغلۇق گۈلنى ئۆزى بىلىدىغان تاغ ئارىسىدىكى ئېدىرلاردا ئېچىلىپ تۇرىدىغان چوغلۇق گۈلەر ئارىسىغا ئاپىرىپ قويىماقچى يەنى ئۇنى تاغ ئارىلىرىدىكى ئادەمزات يوق، ئەتراپى گۈل - چىمەن بىلەن تولغان، سۈزۈك بۇلاقلار ئوخچۇپ تۇرغان، مەجنۇن تاللىق گۈزەل مەنزىرە ئىچىدە ئۇنىڭ بىلەن ماكان تۇتۇپ بەختلىك ياشاپ قېلىشنى

ئارزۇ قىلغانىدى.

ئۇلار شۇنداق شەرىن خىياللار بىلەن يۇرگەنىدە چوغلۇق گۈلىنىڭ بۇ ئائىلىسىگە نىزامىنىڭ چوغلۇق گۈلىنى ئوراپ ئالىدىغان تاۋار - توقىسى، يەپ ئىچىدىغان مال دۇنياسى كېلىشكە باشلىدى. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ چوغلۇق بىلەن ئىبدىمەن بىر كۈنى ئاپئاق ئايدىڭ كېچىدە ئىبدىمەن بىلىدىغان ھېلىقى تاغ ئارىسىغا پىيادە قېچىپ كەتتى. ئىبدىمەن چوغلۇق گۈلىنى كۆپ يەرلەردە ھاپاش قىلىپ كۆتۈرۈپ ماڭغانىدى. ئەمما ئۇلار ئارزۇ - ئارمانلىرىغا يېتەلمىدى. چوغلۇق گۈل نىزامىنىڭ تۆمۈر تىرنىقى بىلەن مىجىلدى ... ئىبدىمەن بولسا سىلەر كۆرۈپ تۇرغىنىڭلاردەك جازانى تارتتى. يانجىلدى.

ھېلىم ئاشق

ئالدى بىلەن ماتا كۆينىكىنىڭ ئۈستىدىن ئىنچىكە سۈلما پوتا باغلۇۋالغان، يالاڭ تامبىلىنىڭ بىر پۇشقىقى يوق، يالىڭياغ، بېشى ياغاق، ئارقا چېچى بولسا گەجگىسىگە چۈشۈپ تۇرمىدىغان؛ يۈز - كۆزلىرى كىر، پۈت - قوللىرى دەرەخنىڭ قوۋزىقىدەك يىرىك. مەيدە تېرىسى غەلۋىرنىڭ كۆنىكىدەك كۆرۈنىدىغان، شالاڭ ساقال، سەل ئېگىزرەك كەلگەن بىر ئادەم بار ئىدى، ئۇنى خەلق ھېلىم ئاشىق دەپ ئاتايتتى. ئۇ بازار كوچىلىرىدىن ئۆتسە ھەممە كىشى ئۇنىڭغا ئىلتىپات بىلەن قارىشاتتى. خۇسۇسەن، دۇكان، ئاشپۇزۇل، ناۋايخانا، چايخانا ئېگىلىرى ئۇنىڭ ئۆز دۇكىنىغا بىر كىرىپ ئۆتۈشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتەتتى. مەنمۇ بازارغا بارسام بۇ ئاشقىنى بىر كۆرگۈم، ئۇنىڭ قەيەرگە بېرىپ نېمە ئىش قىلىشىنى بىلگىم كېلەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى كوچىلاردا كۆرۈپ قالسام ئارقىسىغا كىرىۋالاتتىم.

هېلىم ئاشىق قىش كۈنلىرىدىمۇ يالىڭاياق يۈرەتتى. ئەمما ھەممى كەلگەن كىشىلەر ئۇنىڭغا ئۆتۈك، كەش ياكى مەسىلىرىنى بېرەتتى. ئۇ بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ ئايىغى يوقلارغا بېرىۋېتىپ، ئۆزى قار - مۇز، پاتقاقلارنى يالىڭاياق دەسسەپ يۈرەتتى. بەزى بىر چاغلاردا بولسا ساماۋارخانىلارنىڭ شەكاسىدا يېقىلغان ئوت دۆۋىلىرى چۆرىسىدىكى قاينىق سۇ بار چۆگۈنلەرنى پۈتى بىلەن ئىتتىرىپ ئۆرۈۋېتىپ، قەپ - قەزەل كۆيىۋاتقان كۆمۈر چوغلىرىنى يالاڭ پۈتى بىلەن چېچىۋېتەتتى. ئاندىن كېيىن چوغ ئۈستىدە بىردەم تۇرۇۋېلىپ ئەتراپتىكى چوغلارغا تاپىنىنى سۈركەپ ئۆچۈرۈۋېتەتتى. ساماۋارچىلار بولسا بۇنىڭغا ھەرگىز خاپا بولماي، «خۇداغا شۈكرى، بۇگۈن بىزگە ئامەت كەلدى» دەپ خۇش بولاتتى. ھېلىم ئاشىق ئاشخانا ئالدىغا كېلىپ قالغان چاغلاردا مانتىپەز «ياپىرىم» دەپ قاسقانىنى كۆتۈرەتتى. ئاشىق بولسا ھور چىقىپ تۇرغان قاسقاندىكى مانتىدىن بىرنى ئېلىپ ئاغزىغا سالاتتى. بۇنى كۆرگەن مانتىپەز خۇش بولۇپ كېتىپ: «ياپىر، ئامەت كەلدى، ئامەت»، «بەرگەن ئىلتىپاتىڭغا شۈكرى» دەيتتى. ئەگەر ھېلىم ئاشىق ناۋاي تونۇردىن نانىنى سويۇۋاتقاندا كېلىپ قالسا، ئۇدەرھال ئىسسىق گىردىدىن بىرنى ئېلىپ قويىنىغا سالاتتى. ئۇلار ئۇنىڭ بۇ ئىلتىپاتىغا شۈكرى قىلىشاتتى. چۈنكى ئەھلى كاسىپلار ھېلىم ئاشىقنى ئەۋلىيا دەپ قارايتى. ئۇنىڭغا ئېتىقاد قىلىشاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بىرەر نەرسىنى ئالسا، شۇ نەرسىنىڭ كاسىپلىرى ئەمدى روناق تاپىمىز دەپ ئۆزلىرىگە تەسەللى بېرەتتى.

ماڭا ئوخشاش ياش بالىلارنىڭمۇ ئۇنىڭغا خىلىلا ئېتىقادى كۈچلۈك ئىدى. بۇنىڭمۇ سەۋەبى بار. چۈنكى كۆپ كىشىلەر ئۇنىڭغا پۇل ياكى نەرسە بەرسە ئالمايتتى. ياكى گەپمۇقىلمايتتى. ئەمما بەزى بىر چاغلاردا، خوشى تۇتۇپ قالسا، ئۇ بەزى ئادەملەر بەرگەن پۇلنى ئېلىپ قويىنىغا سالاتتى. بۇنداق ۋاقىتتا پۇلنى ئالغۇچىنى كىشىلەر ئۇ-

رئوبلىپ تەبرىكلىشەتتى، ئۇنداق كىشى باش بولۇشقا مۇيەسسەر بولغان كىشى ھېسابلىناتتى. ئاشىق بەزىبىر كۇنلىرى خېلى كىشىلەرنىڭ پۇلىنى ئېلىپ قوينىغا سالاتتى - دە، كۇرە دەرۋازىسى تەرەپكە قاراپ تېز - تېز يۇرۇپ كېتەتتى. مۇنداق ۋاقىتلاردا بىز بىر قانچە بالا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قالماي يۇگۇرەيتتۇق. ئاشىق بولسا كۇرە دەرۋازىسىدىن ئاشقىرى چىقىپ خەندەك تۇۋىگە باراتتى، ئۇ خەندەك ئىچىدىن قارا لاينى ئوچۇملاپ ئېلىپ، سېپىل ياقىسىغا ئەكېلىپ توپلايتتى (بۇ جاي دائىم دېگۈدەك پاسكىنا سۇلار ئېقىپ كىرىپ، قارا پاتقاق بولۇپ كېتەتتى). ئاندىن كېيىن ئاشۇ لايغا تاشلايتتى. بۇ پۇللارنىڭ ئىچىدە بىر سوملۇق مايلىق لاتا تېزا، سەكسەن تىيىنلىق قەغەز پۇل، ئوتتۇز ئۇچ تىيىنلىق «گوۋاز»، ئىككى مىسقاللىق مىس پەيزە، بىر مىسقاللىق تۇچ ياكى ياغاچ پەيزە ھەم باشقا مىس يارماقلار بولاتتى. ھېلىم ئاشىق بۇ پۇللارنى لايغا ئارىلاشتۇرۇپ كۆمۈلاچ قىلىپ بولغاندىن كېيىن، توقاچ ناندەك راسلاپ سېپىل تېمىغا چاپلاشقا باشلايتتى. بىز نېرىدىن قاراپ تۇراتتۇق. ئەگەر يېقىن كەلسەك لاي ئېتىپ بىزنى قوغلايتتى، لېكىن ئۇ تىلىلمايتتى، ئۇشۇقچە گەپمۇ قىلمايتتى. ھېلىم ئاشىق ھېلىقى پۇللار ئارىلاشتۇرۇلغان لاي توقاچلارنى تامغا يېقىپ بولۇپ، لاي قوللىرىنى توپىغا سۈركەپ ئۆۋىلايتتى. ئاندىن كېيىن قىلۇغا قاراپ، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ دۇئا قىلاتتى - دە، ئارقىسىغا قايتىپ شەھەرگە كىرىپ كېتەتتى. بۇ ھادىسە كۆپرەك كۈن ئولتۇرۇپ، ئۇپۇق قىزىرىپ شەپەق جىلۋىلىنىۋاتقان ۋاقىتقا توغرا كېلەتتى. ئاشىق غايىپ بولغاندىن كېيىن، بىز لاي توقاچلارنى تامدىن سويۇۋېلىپ، ئىچىدىكى پۇللارنى ئاۋايلاپ چىقىرىشقا ھەرىكەت قىلاتتۇق، ئالاش - تارتىش قىلىپ مۇشتلىشاتتۇق، لاي توقاچلار بىلەن بىر - بىرىمىزنى ئۇرۇپ، ئۇستىبېشىمىزنى پاتقاق قىلىۋېتەتتۇق. بىزنىڭ بۇ جېدىلىمىزگە بەزىدە چوڭ

كىشىلەرمۇ ئارىلىشىپ قالاتتى، ئۇلار بىزنى ئاجراتماق بولۇپ ئۆزلىرىمۇ پۈل تالىشىپ كېتەتتى.

ھېلىم ئاشىق ھېچكىم بىلەن گەپلەشمەيتتى. ئۇنىڭ يەنە بىر غەلىتە خىسلىتى شۇكى، ئۇ ئەخلەتخانىدا ياكى يول ئۈستىدە ئۇچرىغان قەغەزلەرنى تېرىۋېلىپ، ناننى چاينىپ، ھېلىقى قەغەزلەرنىڭ ئارقىسىغا سۆزاپ، شەھەر دەرۋازىسى ئىچىدىكى ئېلان چاپلىنىدىغان ئورۇننىڭ ئەتراپىغا يېپىشتۇرۇپ قوياتتى، ئاندىن كېيىن يەنە ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ھەر خىل باش - ئايىغى يوق سۆزلەر بىلەن بىرنېمىلەرنى ئوقۇيتتى. مەسىلەن، ئۇنىڭ مۇنداق سۆزلەرنى دېگەنلىرى ئېسىمدە:

ـ ئاكىلىدىكىمۇ خالايىق، بۇ جاڭجۇڭغا كويمىقاپتىن كەلگەن جاكار! بەدبەختلەرنى چېپىش كېرەك. جىن - شايتاتىن، ياۋايى مەخلۇق، دېۋە - پېرىلەرنى تۇتۇش كېرەك. زۇلۇكلارنى يۇتۇش كېرەك، ھاي، ھاي، سەن بۇ ياققا ئۆت، سەن ئۇياققا ئۆت، سۆزلىمە، تىلىڭنى كېسىمەن - ھە، مەنا ھازىر، تىلىڭنى چىقارما، بو كويمىقاپ! ... ئۇ مانا شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنى ئوقۇيتتى، بۇنداق سۆزلەرنى گەرچە ئۇققىلى بولمىسىمۇ يەنە ھېچ مەنا چىقمايدىغان نۇرغۇن قاپىيىلىك سۆزلەرنىمۇ ناھايىتى تېز - تېز سۆزلەپ كېتەتتى. سۆزلەپ ھارغاندىن كېيىن قوينىدىن يەنە بىر مۇنچە قۇرۇق قەغەزلەرنى چىقىرىپ، كەينىگە تۇكۇرۇپ بىر قانچە يەرگە چاپلاپ قوياتتى، ئاندىن كېيىن ئالدى - كەينىگە قارىماي تېز- تېز يۈرۈپ كېتەتتى.

ھېلىم ئاشىقنى كىشىلەر ئەۋلىيادەك كۆرەتتى. چۈنكى ئۇ كۆپ چاغلىرىنى ئەسكى گۇمبەز ئىچىدە، كونا قەبرىستانلىقتا ئۆتكۈزەتتى. بازارغا ئايدا بىر - ئىككى قېتىم دېگۈدەك چىقىپ قوياتتى. ئەمما بىر نەچچە كۈچۈكنى قوينىغا سېلىۋالىدىغان پاتمىخان، ھەر كۈنى دېگۈدەك كالا مۈڭگۈزلىرىنى بوينىغا ئېسىپ، شۇ كالا مۈڭگۈزى بىلەن ئۆزىنى ئۇرۇپ، يۈزلىرى

نى كۆكەرتىپ، باشلىرىنى يېرىۋېتىدىغان مامۇتقا ئوخشاش سا-
راڭلار كۈندە دېگۈدەك كوچىدىلا يۈرەتتى، كېچىلىرى بولسا ئاش-
پۈزۈللارنىڭ ئوچىقى ئالدىدىكى كۈلدە ئېغىناپ ياتاتتى ...

چوكان باخشى

چوكان باخشى قوشۇما قاش، ئاھۇ كۆز، ئۇزۇن كىرپىك
سۈت رەڭ، ئوتتۇرا بوي، ئوتتۇز ياشلاردىكى گۈزەل بىر ئايال
ئىدى. ئۇ پىرە ئويناۋاتقان ئۆينىڭ ئەتراپىدىن نۇرغۇن يىگىت-
لەر ئەگىپ كېتەلمەي، تاڭ ئاتقۇچە ئاۋارە بولۇپ يۈرۈشەتتى.
ئەمما چوكان باخشى ئۆزىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن
بۇ مەستانىلەرگە ھېچبىر ئىلتىپات قىلىپ قارىمايتتى. شۇنىڭ
ئۈچۈن ئۇ پىرە بولغان ئۆيگە پوخۇر، بەۋەك يىگىتلەرنى كىر-
گۈزمەيتتى. ئەكسىچە ھاراق ئىچمەيدىغان، بەش ۋاخ نامازنى ئو-
قۇيدىغان سوپى كىشىلەرنى ۋە ئايالار بىلەن بىرگە گۈدەك-
لەرنىلا يىغىۋالاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پىرە ئويىنغاندا داپ
چېلىپ، غەزەل ئوقۇپ بېرىش ئۈچۈن ئىككى كۆزى ئەما ھەسەن
قارى دېگەن داپچىنى تاللىۋالغانىدى. چوكان باخشى قەيەردە
پىرە بولسا بىرگە ئوخشاش پىرىگە ھەۋەسكار ياش بالىلارغا ھە-
سەن قارى داپچى بىلەن يۇنۇس قارى دېگەن داپچىنى يېتە-
لەپ ئېلىپ باراتتى. شۇڭا مەن پىرە بولىدىغان ئۆيگە كىرىۋې-
لىش ئۈچۈن كۆپىنچە ھەسەن قارىنى يېتىلەپ، ئۇنىڭ داپ ۋە
خەنجەر سېلىنغان خۇرجۇنىنى كۆتۈرۈپ باراتتىم.

چوكان باخشى ئاجايىپ ماھىر باخشى ئىدى. ئۇنىڭ پىرە
ئويۇنى تەرتىپلىك ۋە سۈرلۈك ئۆتەتتى. پىرە مۇقامىنىڭ كىرىش
قىسمى - «ئاۋۇش» ئوقۇلۇپ بولۇپ نەغمە ۋە ئۇسۇل پەيدىن
باشلانغاندا، ئۇ تېمىسىغا چۈشۈپ تۇرىدىغان چاچلىرىنى چۈۋۈپ،
يەرگە سۆرىلىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن ئاق شايى كۆڭلىكىنى كىيىپ،

«توغ» ئەتراپىنى چۆگىلەپ تۇسسۇلغا چۈشەتتى. ئۇ پىرقىرىغاندا شايى كۆڭلىكى كۆپۈپ، ئېتىكى ئۆيدە لىق ئولتۇرغان كىشىلەر-نىڭ ئالدىغىچە يېتىپ كېلەتتى. بۇ ئايالنىڭ پىرىلىكىنى شايى كۆينىكىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ توۇرغان كۆكسى، ئاق كۆينىسكىنىڭ ئۇستىنى چۈمكەپ ئۇچۇپ يەلپۈنۈپ توۇرغان قاپقارا چاچلىرى، لەپىلدەپ توۇرغان كىرپىكى ئاستىدىكى جادۇ كۆزلىرى قاراپ توۇرغۇچىلارنى مەپتون قىلاتتى. ئۇ پىرقىرىغاندا كېلىشكەن قەدى - قامىتى ۋە قارا يېپتەك يەلپۈنۈپ توۇرغان چاچلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ توۇرغان ئاق چېھرىسى كىشىنى، رىۋايەتلەردىكى پەرىزاتلار مۇشۇنداق بولىدىغان ئوخشايدۇ، دېگەن خىيالغا چۆمدۇرەتتى، ئۇنىڭ ئۇسسۇلى ھەقىقەتەنمۇ جۇشقۇن ۋە نەپىس ئىدى.

چوكان باخشىنىڭ بۇ گۈزەل ئۇسسۇلى يەنە قاراپ توۇرغۇچىلارنىڭ كۆز ئالدىدا سىرلىق خىيالى كارتىنىلارنى گەۋدىلەندۇرەتتى. مەسىلەن، ئۇ ئىككى قولىنى ئىككى تەرەپكە سوزۇش ۋە يىغىش ئارقىلىق بىرەر نەرسىنى تۇتۇۋالغان، ئۇنى باشقىلارغا چېچىپ بېرىۋاتقاندەك ھەرىكەتلەرنى ئىپادىلەيتتى. بۇ مەزمۇن جەھەتتىن كېسەل يۇقتۇرغۇچى جىنلارنى يىغۇبلىپ، پىرە ئۇيناتقۇچى ئۆي ئىگىسىنىڭ كېسىلىنى شۇلارنىڭ ئۆزىگە ئىرغىتىپ قايتۇرۇپ بېرىۋاتقان مەنىگە ئىگە ئىدى. پىرە ئويناغۇچى چوكان باخشىنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ شامانىزم دىنىي ئېتىقادىنىڭ ئاسارىتىدىن قالغان ئىپادىلەر ئىدى. ئۇنىڭ ئويناپ بەرگەن ئۇسسۇلى كۆرگۈچىلەرگە زوق بېغىشلاشتىن تاشقىرى سىرلىق قورقۇنچ تۇيغۇلىرىنىمۇ چاچاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاددىي بىر سەنئەتكارلا ئەمەس، بەلكى ناھايىتى سۇرلۇك، ئاجايىپ - غارايىپ خىسلەتلى بار، غايىپنى بىلگۈچى بولۇپ تۇيۇلاتتى.

ئۇنىڭ غايىپتىن پىرە ئويناتقۇچىلىقان كېسەلگە كۆرسىتىدە-

غان بىر تۇرلۇك سىرى «چىراغ يېقىش» دەپ ئاتىلىدۇ.
بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆيدە باشقا چىراغلار ئۆچۈرۈلۈپ، چوڭ توكچا (چۈنقا، پاختا ئوراپ سۇ يېغىغا چىلانغان پەلكۈچ) يېقىلىدۇ. باخشى ئۇنى كېسەلنىڭ كۆزىگە ئەكىلىپ:
— ئوتنىڭ ئىچىگە قاراڭ — دەيدۇ. كېسەل پۈتۈن دىققىتىنى يىغىپ ئوتقا تىكىلىدۇ. باخشى كارامەت كۆرسىتىپ:
— ئەنە قاراڭ، تامنى ئاتلاپ سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كېلىۋاتقان، تۈكلىرى سالۋاراپ كەتكەن يوغان بىر ئالا ئىت قۇيرۇقىنى كۆتۈرۈپ چىشلىرىنى ھىجايتىپ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ سىزگە قاراپ تۇرىدۇ، كۆردىڭىزمۇ؟
— شۇنداق، شۇنداق كۆردۇم، — دەيدۇ كېسەل نوكچىدىن كۆزىنى ئۈزمەي.
باخشى يەنە تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن:
— ئەمدى ئاۋۇ بۇلۇڭغا ئارقىسىنى قىلىۋالغان، چاچلىرى چۈۋۈق، قىپ - قىزىل كۆزلىرىدىن ئوت چېچىپ سىزگە ھىجىيىپ قاراپ تۇرغان سېرىق خوتۇنىنى كۆردىڭىزمۇ؟ — دەيدۇ كېسەلگە.
— ھە، ھە، كۆردۇم، كۆردۇم - دەيدۇ كېسەل.
— سىزگە كېسەل يۇقتۇرغان جىن - ئالۋاستىلار شۇ، — دەيدۇ باخشى خەنجەرنى كۆتۈرۈپ، شۇنىڭدىن كېيىن چوكان باخشى: «چىق، چىق، بۇ ئۆيدىن چىق، چىقمىساڭ خەنجەر سالىمەن» دەپ قولىنى كۆتۈرۈپ، ئەتراپقا ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن تىكىلىدۇ، غەزەپتىن ئۇنىڭ ئاغزىدىن كۆپۈك چىقىپ تۇرىدۇ.
مانا بۇ ۋاقىتتا باخشىنىڭ كۆرسەتكەن كارامىتى نېمە؟ ئۇ باخشىنىڭ بەدىئىي ئەدەبىياتىنىڭ تەسۋىرلەپ گەۋدىلەندۈرۈشتىكى ۋاستىسىدىن پايدىلىنىش ئارقىلىق كېسەلنى سېھىرلىشى، چۈنكى قاراڭغۇ ئۆيدە جىن بىلەن ئالاقىسى بار باخشى بۇ يەرگە ئەمدى جىن - ئالۋاستىلارنى چاقىرىپ، ئۇلاردىن سوراق

سورايدۇ، دېگەن چۈشەنچىدە سۇر بېسىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ خىيالىدا باخشى گەۋدىلەندۈرگەن بايىقى ئوبرازلار كۆز ئالدىغا كەلگەندەك بولىدۇ، پۈتۈن ئۆيىنى قورقۇنچ قاپلايدۇ، شۇنىڭ بىلەن باخشىنىڭ بايىقى قىياپىتىدە تېخىمۇ سۇر پەيدا بولىدۇ، ئۆيدە ئولتۇرغانلار: باخشى راستىنلا جىن - ئالۋاستىلار بىلەن سۆزلىشىۋاتسا كېرەك، دەپ ئىشىنىپ قالىدۇ.

ئەمدى باخشى كىشىلىنى توغ چۆگىلىتىپ (ئارغامچا تۇتقۇزۇپ پىرقىرىتىپ) چارچىغاندىن كېيىن، ئۇنى ئارغامچىغا ئارقىسىچە تۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ تېنىدىكى جىن - ئالۋاستىلار يۇقتۇرغان كىشىللەرنى چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن خەنجەر ئويۇنى باشلايدۇ. باخشى ئىككى ئۇچ تال قوڭغۇرىقى بار كۆمۈش خەنجەرنى داپ - دۇمباقىنىڭ رېتىمىگە كەلتۈرۈپ، كىشىلىنىڭ پىشانىسىدىن يوتىسىنىڭ ئۇچىغىچە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىككى قولىنىڭ بارماقلىرىغىچە يېنىك ئويناتىپ سانجىپ چىقىدۇ. ئۇ ھەر بىر خەنجەر سانجىش ھەرىكىتىگە ماسلاشتۇرۇپ، «ھە، چىق، چىق، چاپسان چىق ... ئەسكى تاملارغا بار، كونا تۇگمەنگە بار ... چىق، چىق ... ھەي، ھەي ...» — دەپ ۋارقىرايدۇ، ئۇ يەنە پەگادا توپلىشىپ ئولتۇرغان بالىلارنىڭ ئالدىغا بىر قولىدا قامچا، بىر قولىدا خەنجەر تەڭلەپ كېلىپ، «ئاللا دە، ئاللا ...» دەپ ئۇسۇتىمىزدىن قامچا پىرقىرىتىدۇ. بىز قورقۇپ كېتىپ «ئاللا، ئاللا...» دەپ توۋلايمىز. ئەگەر ئاۋازىمىز بوشراق چىقسا، ئۇچىمىزغا بىرەر - يېرىم قامچىنى تېگىپ كېتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بىز بار كۈچىمىز بىلەن «ئاللا ... ئاللا» دەپ ۋارقىرايمىز.

بىزنىڭ مەھەللىدە بولغان بىر پىرىدە مەن چوكان باخشىنىڭ پال - پۇل قىلىپ تۇرغان غەزەپلىك كۆزىگە، قولىدىكى ئادەمگە ھېلى سانجۇۋېتىدىغاندەك پارقىراپ تۇرغان كۆمۈش خەنجىرىگە ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن. شۇ ھازادا ئۇنىڭ باش ئۇستىمىزدە پىرقىرىتىۋاتقان قامچىسىنىڭ ئۇچىدىكى قىزىل

پۆپۈك مەڭزىمگە خېلىلا چىڭ تېگىپ كەتتى. چۈچۈپ كېتىپ ھەممە بالىلاردىن قالتىقىراق «ئالالا، ئالالا» دەپ ۋارقىرىۋەتتىم. پىرە تۈگىگەندىن كېيىن چوكان باخشى يېنىمغا كېلىپ: «قورق-مۇ تەنتەك» دەپ ئىگىكىمنى تۈتۈپ ئەركىلەتتى. ئۇ جىن-لارغا ۋە بەتقىلىق كىشىلەرگە قاتتىقلىق قىلغىنى بىلەن ئەھلى كىشىلەرگە ۋە بالىلارغا مېھرىبان - يۇمشاق كۆڭۈل ئايال ئىدى، مەن بەش ياش ۋاقتىمدىلا ئانامدىن ئايرىلىپ قېلىپ، ئانا مېھ-رىگە قانمىغانلىقىم ئۈچۈن، ماڭا مېھرىبانلىق قىلىدىغان ئايال-لارنى ئۈچراتسام سۆيۈنەتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن گۈزەل باخشى خېنىمنىڭ مېھرىلىك يۇمشاق، ئىسسىق قولى ئىگىكىمگە تەگكەن-دە تېنىمدە ئانا مۇھەببىتىنىڭ ئىسسىق يالقۇنى سىپاپ ئۆتكەن-دەك يېقىملىق تۇيغۇ سەزگەنىدىم. مەن ئۇنىڭغا ئانامغا ياكى ئۇ تېخى ياشراق بولغانلىقتىن، ھەدەمگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلات-تىم. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ داپلىرىنى خەنجەر بىلەن كاناي-يىدىن تامغا سانجىپ قويغان، ئەمما ھېكمەت نەتىجىسىدە ئۆلە-مەي ساق قالغان توخۇسىنى، تۇغ باغلىغان ئارغامچىسىنى ۋە چە-نە - قوشۇقلىرىنى (بۇ نەرسىلەرنى بىر قانچە پۇل ۋە رەختكە قوشۇپ، كېسەل ئىگىسى باخشىغا بېرەتتى) خۇرجۇنغا سېلىپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرەتتىم.

مەن ئۇنىڭ يۈگۈر - يېتىم ئىشلىرىغا خالىس خىزمەت قىلىپ قويغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇ مېنى پىرىگە كىرگۈزەتتى ۋە قۇيماق بېرىپ بېشىمنى سىلايتتى. مەندىن ئىككى - ئۈچ ياش چوڭراق بالىلار، مەسىلەن، مەھەللىمىزدىكى ھەيدەرگە ئوخشاش چۈجە خورازلار چوكان باخشىغا قانات سۆرەپ يۈرگەچكە، چو-كان باخشى ئۇنداقلارنى پىرە ئويىنتىلىدىغان ئۆيگە ياكى ئى-شىكى ئالدىغا يولاتمايتتى، ئۇنىڭ گۈزەللىكىگە نۇرغۇن كىشى-لەر كۆيۈپ يۇرۇشەتتى، بىراق ئۇنىڭغا پېتىنىپ چاقچاق قىلال-مايتتى ياكى ھېيىقىپ ئالدىدىن توغرى ئۆتۈشمەيتتى. ئەمما

بەزىبىر زۇغۇي، كۆرەلمەسلەر «قول يەتمىگەن شاپتۇل ئاچچىق» دېگەندەك، ئۇنىڭ ئۇستىدىن ھەر خىل يامان گەپلەرنى تارقىتاتتى. چوكان باخشى بۇ يامان غەرەزلىك گەپلەرگە پىسەنتمۇ قىلماي يۇرۇۋېرەتتى. ئۇنىڭغا بەتنام چاپلاپ يۈرگەنلەر تىلىنى چىشلەپ قالاتتى.

ئۈچ سودىگەر بىلەن سەپەردە

تاغام ئابدۇللا ياۋاش بەزىدە ئاز - تولا مويچىلىقمۇ قىلىپ قويىاتتى ۋە تېرە - تەسەك قۇرۇتۇپ ساتاتتى. مەن ئۇنىڭ دىن تېرە قۇرۇتۇشنى، ئەلتېرە، ماردىيە، تۇلكىلەرنى ئىشلەشنى ئۆگىنىۋالدىم. ئىشلەش دېگەن مۇنداق بولاتتى: قورۇلۇپ قالغان ياكى تاقىر ماردىيە،① ئەلتېرىلەر ئەرزان باھادا سېتىۋېلىنىپ ئارقىسىغا سۇ پۈركىلىدۇ ۋە تارتىشتۇرۇپ كېڭەيتىلىدۇ، يۇڭى گۇللەندۇرۇلۇپ، يامان يەرلىرى كېسىپ تاشلىنىپ يامىلىدۇ، مولۇن، تۇلكىگە ئوخشاش مويلار نەمدەپ سۈزۈلۈپ، ئىچىگە پاخال تىقىپ باشقىدىن قۇرۇتۇلىدۇ، ئاندىن كېيىن مويغا كېپەك چېچىپ، ساۋاپ پارقىرىتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا مەن سۇغۇر، بەرسۇق، سېسىق گۆزەم، ئاغمىخانغا ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ تېرىلىرىنىڭ ياغلىرىنى قىرىپ، كۆركەم قىلىپ ئىشلەشنى بىلۋالدىم.

تاغام بىر كۈنى ماڭا:

— ھە مانا، بۇ ئىشىڭ يارايدۇ، تىرىكچىلىك قىلىشنىڭ يولىنى بىلۋېلىش كېرەك، سەنمۇ ئون يەتتە ياشقا كىرىپ قالدىڭ، ئەمدى بىرە ئوقەتنىڭ بېشىنى تۇتمىساڭ قانداق ئۆي-ئوچاقلىق بولىسەن، ئەتە بىزنىڭ ئۆيگە بارغىن. مەن ساڭا ئەلىك سوم دەسمايە بېرەي. سەن دەڭلەرگە بېرىپ، يېزا ۋە قىر-لاردىن كەلگۈچىلەردىن سۈرۈشتۇرۇپ، تېرە - تەسەك سېتىپ

① ماردىيە — ساغلىق قوينىڭ يۇڭى تولۇق چىقىپ يېتىلمەي تاشلىغان قوزىنىڭ تاقىر تېرىسى، بۇنىڭ گۇللاۋ بولغىنى قىممەت باھالىق بولىدۇ.

ئال، ئۇنى جاللاپ (مويچى سودىگەر) لەرگە ساتساق پايدا ئالـ
سەن، ــ دېدى.

مانا شۇنىڭدىن كېيىن مەن دەڭسۈ دەك ئىزلەپ يۈرۈپ دېھقانلاردىن، قىردىن كەلگەن چارۋىچىلاردىن قوي، ئۆچكە ۋە موزاي تېرىلىرىنى، مۇشۇك، توشقان ۋە ئاغمىخان تېرىلىرىنى بازار باھاسىدىن سەل ئەرزانراق ئېلىپ پايدىسىغا ساتىدىغان بولدۇم. مانا ئوخشاش تېرە يىغىدىغانلار كۆپەيىپ تېرە تاپالـ ماي قالغان چاغلىرىمدا بولسا، شەھەردىن چىقىپ يېزا يوللىرـ دا كېلىۋاتقان ئات ـ ھارۋىلارنى توسۇپ تېرە ئالىدىغان بولـ دۇم. دۇنيادا ئاسان ئىش نەدە بار، مانا ئوخشاش يول توسـ ىدىغانلار كۆپەيىپ بۇ ھەرىكىتىمۇ تەسكە چۈشكىلى تۇردى. مەن باشقىلاردىن قىزغىنىپ تاك سەھەردە يولا چىقىپ، بەش ـ ئون ھەتتا ئون بەش كىلومېتر يول مېڭىپ تېرە ئىزلىگەن كۈنلـ رىم بولدى. ئۇچرىغانلا كىشى مېلىنى ئەرزان باھادا بېرىپ قويمايتتى. بەزى گىرى ئادەملەر بازار باھاسىدىن نەچچە ھەسـ سە ئۈستۈن باھا ئېيتاتتى. چۈنكى ئۇلار، شۇنچە يىراق يەرـ گىچە تېرە ئىزلەپ كېلىشكەندىن كېيىن، مېلىمنىڭ باھاسى بەك ئېشىپ كەتسە كېرەك، دەپ ئويلاپ، بىز سورىغان باھاغا بەرـ مەيتتى. ساددىراق، مەرتەۋك كىشىلەرنى ئۇچرىتالمـاي كەچكىچە قاتراپ يۈرىدىغان كۈنلىرىم تولا بولاتتى، قىشنىڭ قاتتىق سوغۇق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئون بەش چاقىرىم يول يۈرۈپ ئاران دېگەندە بىر ياۋا توشقان تېرىسى سېتىۋالدىم. ئۇنى پوتامغا قىستۇرۇپ، مۇزلاپ جاقىلداپ تىترىگەن ھالدا ئۆيگە قاراڭغۇ چۈشكەندە يېتىپ كەلدىم.

ئۇزامانلاردا سودىگەرچىلىكمۇ ئالاھىدە بىر كەسىپ ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن دائىم بازار ئەھۋالىنى بىلىپ تۇرۇش، نەرسىلەرـ نى ئېلىپ سېتىش پەيتىنى ئىگىلەپ تۇرۇش كېرەك ئىدى. «ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولمىسا، بۇ كۆز ئۇ كۆزنى يەيدۇ» دېگەن

تەمسىلدەك، بىر - بىرىنى ئالداپ يەيدىغان ھادىسىلەر كۆپ بولۇ-
دىكەن. مەن ئالدامچىلىقنى بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن، تارتىنچاق-
لىق قىلىپ يۈرۈپ بۇ كەسپكە تازا لايىقلىشالمىدىم. قانداق
قىلىپ تىرىكچىلىك قىلىش ئويىدا بېشىم قېتىپ يۈرگەندە تا-
غام ماڭا:

— سەن سودىگەرچىلىكنىڭ يولىنى تاپالمايسەن، ماڭا قارا، مەن ساڭا بىر يول كۆرسىتەي دەپ، مېنى موي يىغىپ كېلىش ئۈچۈن ماناسقا ئەۋەتىپ ئۈچ سودىگەرگە قوشۇپ قويدى. بىز بۇ ئۈچ سودىگەر بىلەن مۇنداق كېلىشىۋالدۇق: مەن ئۈچ يۈز تەڭگە پۇلۇمنى دەسمايە قىلىپ ئۆز ئېتىمغا مە-نىمەن (ئۇلارنىڭ ھەر بىرسىنىڭ نەچچە يۈز مىسقال تەڭگىدىن دەسمايىسى بار ئىدى). يولدا ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى قوناڭغۇغا چۈشكەندە يېتىلەپ سوۋۇتىمەن. كېچىسچە ئاتلىرىنى باقىمەن، سەھەر قوپۇپ ئاتلىرىنى توقۇيمەن؛ چۈشكەن جايدا پولۇ ئېتىپ بېرىمەن. ئۇلار ئالغان تېرە - تەسەكلەرنى تىزىملاپ دەپتەر-گە چۈشۈرۈپ بېرىمەن. ئۇلار بولسا مېنىڭ ۋە ئېتىمنىڭ يې-مەك - ئىچمەك، ياتاق راسخوتلىرىنى كۆتۈرىدۇ، مېنىڭ ئازغىنە ئۈچ يۈز تەڭگە پۇلۇمغا ئۇلار ئەرزان ئۈچرىغان ماللاردىن ئېلىپ بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، مېنى سودىگەرچىلىككە ئۆگىتىدۇ.

بىز يۇقىرىقى شەرتلەر بويىچە غۇلجا شەھىرىدىن ماناسقا قاراپ يولغا چىقتۇق. مەن جىڭغا بارغىچە خېلى جاپا تارتتىم، تاڭ سەھەردە ئاتلىنىپ، كۈن پاتقۇچە يول يۈرۈپ، چارچىغاندا دەڭگە چۈشۈپ ئارام ئالمايلا، تۆت ئاتنى بىرەر سائەتچە يېتە-لەپ سوۋۇتىمەن، دەڭگە ئېلىپ كىرىپ قاتتۇرۇپ قويىمەن. شۇنىڭدىن كېيىن بازارغا چىقىپ گۆش، ياغ، سەۋزە، پىياز، گۈرۈچ تېپىپ كېلىپ پولۇ ئېتىمەن، مەن پولۇ دۈملەشنى نەزىر - چى-راغ، توي - تۆكۈنلەردە، ئاشپەزلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ يۈ-رۈپ ئۆگىنىۋالغانىدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاكامۇ مەدرىسە ئو-

قۇۋاتقان چاغلىرىدا، تالىپلارغا پولۇ ئېتىپ يۈرۈپ ئۇستا بولۇپ كەتكىنى ئۈچۈن، ئۆيدە ماڭا ئۆگىتىپ قويغانىدى. شۇڭا مېنىڭ ئەتكەن پولۇرۇم ئۇچ سودىگەر يولدۇشىمغا بەك ياراپ كەتتى. ئۇلار تا ئايلاپ يۈرۈپ قايتقۇچە ھەر كۈنى كەچتە پولۇ يەيدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار يول - يولدىكى دەڭلەرگە مەخسۇس قازان، جاۋۇر، تاۋاق، كەپكۇر ۋە گۈرۈچ ئەكىلىپ قويۇپ قويغانىكەن، ھەر كۈنى قونۇشقا چۈشكەن دەڭدە پولۇ دۇملىنىپ تۇرىدىكەن.

مەن تاماقتىن كېيىن، قازان - قومۇچنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپلا ئاتلارغا بىدە توغرايتتىم، يەم تاسقايتتىم، ئوقۇرلارنى تازىلايتتىم. سەپەرداش سودىگەرلەر ئۇيقۇسىغا تازا بىر قېنىۋالغاندىن كېيىن مەن ياتاتتىم. باش توخۇ قىچقارغاندىلا يەنە ئورنۇمدىن تۇرۇپ، تاڭشۇرۇپ قويغان ئاتلارنى ئوتقا قويۇاتتىم. بەزىدە تېخى ئاتلاردىن خەۋەر ئالغاچ، تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىماي، ئىككى - ئۈچ قېتىم ئوت سالاتتىم. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن بولسا ئاتلارنى سۇغىرىپ، يەم بېرىپ، توڭ ئاتنىڭ ئېگەر - جابدۇقلىرىنى يىغىپ رەتلەيتتىم، ئاندىن ئاتلارنى توقۇپ، مىنىشكە تەييارلاپ قويۇاتتىم، شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئەتتىگەنلىك تاماقنىڭ ھازىرلىقىنى قىلاتتىم.

يولغا چىققاندا، ئەتىدىن كەچكىچە ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، بايا‌ۋان - چۆللەرنى كېزىپ ئۆتۈش بەك زېرىكىشلىك ئىدى. مەن سەپەرداشلىرىمنىڭ ئىچى پۇشۇپ، ئۇيقۇسىراپ، بېشىنىڭ ساڭگىلاۋاتقان قىياپىتىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا پىرىزىخان مومامدىن ئاڭلىۋالغان لەتىپە ۋە چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىشكە كىرىشەتتىم. سودىگەرلەر ناھايىتى خۇش بولۇپ مەندىن رازى بولاتتى، كېيىنچە ئۇلار مېنىڭدىن مۇشۇنداق چۆچەكلەرنى ئاڭلاپ رەھمەت ئېيتىپ، ئاغزىمغا ناۋات سېلىپ قويىدىغان بولدى. مەنمۇ، بۇلارنى خۇش قىلسام بورىدىسى بار (پايدىسى كۆپ)

مالالرنی ماڭا ئۆتۈنۈپ بېرىدۇ، دېگەننىڭ ئويلاپ، ھەر كۈنى قونالغۇدا ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلاتتىم، يولدا يۈرگەندە قىزىق - قىزىق چۆچەكلەرنى سۆزلەپ بېرىپ روھلاندۇراتتىم. بۇرۇن ئاڭلىغان چۆچەكلىرىمنى سەپەردە كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىمغا قوشۇپ كېڭەيتىپ ئىجادىي ئۇسۇلدا سۆزلەيتتىم.

بىر كۈنى ئۇلار قانداق ئادەم راھەت كۆرگەن بولىدۇ. دېگەن مەزمۇندا سۆز تالىشىپ، ھەر قايسىسى بۇ توغرىلىق ئۆز چۈشەنچىلىرىنى ۋە ئارزۇلىرىنى ئېيتىشتى.

خوتۇنپەرەس بىرى:

— ئەگەر قاشلىرى قەلەمدەك، كۆزلىرى يالتىراپ تۇرغان قاپقارا چاراس ئۇزۇمدەك، ئاق يۈز، مەڭزى ئانارەك، چىشلىرى سەدەپتەك، لەۋلىرى قىزىل ياقۇتتەك، بەللىرى بىر تۇتام بولغان، ئىككى تال سۈمبۈل چېچى تېقىمىدا سويلاپ تۇرغان، غۇنچە بويى، چىرايلىق ياش ئايالىك بولسا، بەختىگىنىك ئېچىلغىنى شۇ، — دېدى كۆزلىرىنى ئويناتىپ.

پۇلپەرەس بىرى:

— چىرايلىق خوتۇنۇك بولغان بىلەن بەختىك ئېچىلمايدۇ، ئۇنىڭغىمۇ پۇل بولسا بولىدۇ، بولمىسا سېنى تاشلاپ كېتىپ، ھەسرىتىتە قالدۇرىدۇ. «ئاكىسى پۇل، چىمەندە گۈل» دەپتىكەن، پۇلۇك كۆپ بولسا قولۇڭنى نەگە سوزساك شۇ يەرگە يېتىدۇ، گۈزەل نازىنىنلار ئالدىڭغا كېلىپ ئېگىلىپ تۇرىدۇ، دېمەك راھەتنى پۇلغا ئىگە بولۇش بىلەن تاپقىلى بولىدۇ، شۇڭا ئاۋۋال مانا بۇنى تولدۇر، — دېدى چۆنتىكىنى ئۇرۇپ.

مەنسەپپەرەس بىرى:

ھەر ئىككىڭلارنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نېمىسى بىلەن راھەتكە يەتتىم دېگىلى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن كاتتا ئەمەلدار بولۇش كېرەك. ئەگەر پادىشاھ بولۇپ قالساڭ، — دېدى خوتۇنپەرەسنى كۆرسىتىپ، — ماۋۇ ئىشقىۋازنىڭ ئارزۇ قىلغىنىدەك

خوتۇندىن قىرىقنى ئالغىلى بولىدۇ. پۇلغا تەشنالارنىڭمۇ مۇرادى ھاسىل بولۇپ، خەزىنىسى ئالتۇن، كۈمۈشكە تولىدۇ. نېمىنى تەلەپ قىلسا شۇ نېمىسى تەل بولىدۇ.

بۇلار ئۇچى ئۆزلىرىنىڭ چۈشەنچىلىرىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن بىر قانچە مىسالارنى كەلتۈرۈشتى، ھېچقايسىسى بىر چۈشەنچىگە كېلىشمىدى. ئاخىر ئۇلاردىن بىرى ماڭا قاراپ:

— سەن كىچىك بولساڭمۇ بۇ توغرىلىق ئويلىغىنىڭنى دەپ باققىنا، — دېدى. باشقىلىرىمۇ مېنىڭ پىكىر قاتناشتۇرۇشۇمنى سوراشتى.

مەن ئاتا ـ ئانامدىن كىچىك قېلىپ، يېتىمچىلىكتە سەرسان بولۇپ، شۇ ۋاقىتلاردىكى غۇربەتچىلىك تۇرمۇشتا خاتىرجەم بولالماي يۈرگەنلىرىم كۆز ئالدىمغا كەلدى ـ دە:

— راھەت دېگەن خاتىرجەم بولۇشتا، — دېدىم ۋە مۇنداق بىر چۆچەكنى ئېيتىپ بەردىم، — بۇرۇنقى زاماندا ئاۋات چوڭ شەھەرنىڭ سىرتىدا چوڭقۇر بىر يار بار ئىكەن. شۇ يارنىڭ بويىدا ئۆسكەن چوڭ بىر توغراقنىڭ يېنىدىكى كەپىدە بىر ياماقچى ياشايدىكەن. بۇ جاي چوڭ يولغا يېقىن بولغىنى ئۈچۈن ئۆتكەن ـ كەچكەن كىشىلەر ياماقچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يىرتىلغان ئۆتۈك ـ پۇپۇچلىرىنى يامىتىدىكەن. شۇلارنىڭ ئىچىدىكى كۆمۈرچىلەر بىرەر پارچە كۆمۈر، ئوتۇنچىلار بىرەر قولتۇق ئوتۇن، باققاللار بىرەر قوغۇن، تاۋۇز ياكى يەل ـ يېمىش بېرىپ ئۆتىدىكەن. دېھقانلار بولسا، بىرەر شىڭ ئاشلىق بېرىدىكەن. ياماقچى ياشايدىغان يارنىڭ ئاستىدا بىر تۇڭمەن تاش چۆگىلىگىدەك سۇ ئېقىپ تۇرىدىكەن. ياماقچى بۇ سۇغا ئاغزى تەتۇر قىلىپ توقۇلغان بىر سېۋەت ئىچىگە كۇنجۇرە سېلىنغان سېۋەتنى سېلىپ ھەر كۈنى ئەتىسى ئۇنىڭغا چۈشۈپ قالغان بىر نەچچە تال بېلىقنى سۇزۇۋېلىپ، شورپا سالىدىكەن. شۇنداق قىلىپ، ئۇنىڭدا يېمەك ـ ئىچمەك، ئارام ئېلىپ ياتىدىغان جاي

غەمى بولمايدىكەن. سۇ بويى دەل - دەرەخلىك، چىمەنزار، ھاۋالىق بولۇپ، ئادەمنىڭ روھىنى كۆتۈرىدىكەن. ئەمما تونۇش - بىلىش كىشىلەر كېلىپ: «سەن دېگەن مۇشۇ يۇرتنىڭ پادىشاھىنىڭ كونا دوستى، نېمىشقا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىرەر ئەمەل سورىمايسەن، مۇشۇنداق ئەسكى بىر گەمىدە ئولتۇرۇپ بىچارە ھالدا جان ساقلايسەن، دوستۇڭ بولسا، ناز - نېمەت، شايى - ئەتلەس ئىچىدە راھەت - ساۋادەتلىك كۈن كەچۈرىدۇ» دەپ ئۇنىڭ بېشىنى ئاغرىتىدىكەن. بۇنداق گەپلەر ياماقچىنىڭ قولىقىغا كىرىۋېرىپ، ئاخىر ئۇمۇ بىرەر ئەمەلدار بولۇپ، نۇرغۇن دۇنيا يىغىپ، ئالىي ئىمارەتتە ئولتۇرۇپ، ئېسىل تاماقلارنى يەپ، چىرايلىق خوتۇن ئېلىپ باققىسى كەپتۇ. كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ بۇ مەقسىتىنى ئېيتىش ئۈچۈن كىچىكىدە بىللە ئويناپ، بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشى — يۇرتنىڭ پادىشاھىنىڭ ھوزۇرىغا كىرمەكچى بولۇپ، ئوردا ئىشكى ئالدىغا بېرىپتۇ. ئەمما ئۇنىڭ كىيىملىرى ئەسكى بولغىنى ئۈچۈن قاراۋۇللار ئۇنى ئىچكىرىگە كىرگۈزمەپتۇ.

— سىلەر كىرىپ پادىشاھقا «جانابىڭىز بىلەن ئۆز ۋاقتىدا بىرگە ئوقۇغان ساۋاقدىشىڭىز سادىق دېگەن كىشى كەپتۇ، ھوزۇرىڭىزغا كىرىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ» دەپ بېقىڭلار، ئەگەر رۇخسەت قىلسا كىرەي، بولمىسا قايتىپ كېتەي، — دەپتۇ ياماقچى. قاراۋۇللار دېگەنلىرىنى يەتكۈزگەنىكەن، پادىشاھ دەررۇ ئۇنى ئىچكىرىگە كىرگۈزۈشكە بۇيرۇپتۇ.

پادىشاھ كونا ساۋاقدىشىنى ئوچۇق چىراي كۈتۈۋاپتۇ ۋە تۇرلۇك ناز - نېمەت ۋە ئېسىل تاتىلار بىلەن مېھمان قىلىپتۇ. ئاندىن كېيىن سازەندىلىرىنى چاقىرتىپ، نەغمە - ناۋا قىلدۇرۇپ ساۋاقدىشىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈروپتۇ. ئاخىردا پادىشاھ ساۋاقدىشىدىن بۇ يەرگە كېلىشتىكى مەقسىتىنى سوراپتۇ.

ياماقچى ئىززەت - ئىكرام بىلەن شاھقا ئېگىلىپ:

— هۆرمەتلىك دوستىمىز، جانابى پادىشاھ ئالىيلىرى، مەن ۋە سىلى گۈدەك ۋاقتىمىزدا بىللە ئوقۇپ، بىللە ئويناپ چوڭ بولغانىدۇق. ۋەھالەنكى، مۇشۇ كۈنلەرگە كەلگەندە ئۆزلىرى پادىشاھ بولۇپ، مانا مۇشۇنداق ئالتۇن تاج كىيىپ تەختكە چىقىپ①، تەڭدىشى يوق راھەتكە يېتىشتىلا، مەن بولسام دەل - دەرەخ ئاستىدا ياماقچىلىق قىلىپ، ئۇماچ ئىچىپ، گەمىدە تۈرىمەن. ئىككىمىزنىڭ تۇرمۇشى ئاسمان بىلەن زېمىنەدەك پەرق قىلىدۇ. مەن بۇنىڭغا ھەسرەت قىلمىسامۇ، ئەل - جامائەت، قەدىناس دوستۇڭغا بېرىپ ئەھۋالىڭنى ئېيتىپباق، شاھىمىز بىرەر ئەمەل بېرىۋەتسە ئەجەپ ئەمەس، دەپ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتتىم، — دەپتۇ.

— خوش بۇرادەر، ئەمەلگە تەشنالارغۇ ساڭا شۇنداق دەپتۇ. ئەمدى سەن ئۆزۈڭ نېمە تەلەپ قىلىسەن، — دەپتۇ پادىشاھ.

— ماڭا بىرەر جايىنىڭ ھاكىملىقىنى بەرسىڭىز، — دەپتۇ ياماقچى.

پادىشاھ ئىككى قولىنى تىزىغا ئۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلۈپ، كېيىن ئۇنىڭغا قولىنى سوزۇپ، تەختىنىڭ ئۈستىدە ساڭگىلاپ تۇرغان تاج قادالغان دائىرىلىك قۇببەنى كۆرسىتىپتۇ:

— ھەي بۇرادەر، ئاۋۇنى كۆردۈڭمۇ! مەن شاھلىق تەختىگە چىققاندىن بېرى قىلدا باغلاپ، بېشىمغا ساڭگىلىتىپ قويۇلغان بىر تۇگمەن تاشنىڭ ئاستىدا ئولتۇرىمەن. شۇ ھالەتتە، نەچچە پاتمان كېلىدىغان بۇ تۇگمەن تېشى ئۇزۇلۈپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئاستىدا يانجىلىپ كېتىمەنمىكىن دېگەن ۋەھىمە ئىچىدە ياشايمەن. ئەگەر مېنىڭ جان دوستۇم، خالىساڭ، سەن ھاكىملىقتەك كىچىك بىر ئەمەلنى سورىغىچە، مۇشۇ پادىشاھلىقىمنىلا سورا، مەن ساڭا مۇشۇ تەختنى ئۆتۈنۈپ بېرەي، سەن پادىشاھ

① قائىدە بويىچە شاھ تەختكە چىقىپ، شۇ دائىرىنى بېشىغا تۇغرىلىغاندا تاج كىيگەن ۋە ئەملى ھوقۇققا ئىگە بولغان بولىدۇ.

بول، مەن سېنىڭ گەپىڭگە بېرىپ خاتىرجەم تۇراي، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن، — دەپتۇ.

ياماقچى زېرەك پادىشاھنىڭ بۇ ھېكمەتلىك سۆزىنى مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىپتۇ - دە:

— بۇرادەر ئەزىز، سەنمۇ ئۆز ئىشىڭنى قىل، مەنمۇ ئۆز ئىشىمنى قىلىۋېرەي، — دەپ ئوردىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

دېمەك، خاتىرجەم بولالمىسىڭىز چىرايلىق خوتۇن ئالىسىڭىزمۇ، ئالتۇن، كۈمۈش، پۇللارنى دۆۋىلىۋالغا يۇدۇپ يۈرسىڭىزمۇ، پادىشاھلىق تەختىدە ئولتۇرسىڭىزمۇ ھېچ ئارام ئالالمايسىز. دۇخاۋا كۆرپىدە ياتسىڭىزمۇ تەكەننىڭ ئۈستىدە ياتقاندەك بولىسىز ...

سەپەرداشلىرىم مېنىڭ چۆچىكىمگە قايىل بولغاندەك، ئۇچىسى تەڭلا بېشىنى لىڭشىتتى. ئۆتەڭگە يېتىپ بېرىش ئۈچۈن تېخى خېلى ئۇزۇن يول يۈرۈش كېرەك ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار قىزىق، ئەمما ئۇزۇنراق يەنە بىر چۆچەك ئېيتىپ بېرىشىمنى ئىلتىماس قىلىشتى. مەن ئۇلارنىڭ ئىلتىماسىنى يەردە قويماي، «كۆھەر تېپىۋالغان دېھقان» دېگەن ئاجايىپ بىر چۆچەكنى باشلىدىم. چۆچەكنىڭ تەسىرچان پەيتلىرى سۆزلىنىۋاتقاندا، سەپەرداشلىرىم مېنى ئېتىمنىڭ تىزگىنىنى سىلكىشتىن، قامچا ئۇرۇشتىنمۇ ئازاد قىلىپ، بىرى ئېتىمنىڭ چولۇرىنى تۇتتى، يەنە بىرى ئېتىم ئارقىدا قالاي دېگەندە ساغرىسىغا قامچا ئۇرۇپ تۇردى. شۇنداق قىلىپ، مېنىڭ قولۇم بوشاپ تېخىمۇ قىزغىن سۆزلەپ، قوللىرىمنى رىۋايەتتىكى تۇرلۇك ھادىسىلەرگە ماسلاشتۇرۇپ ھەرىكەت قىلاتتىم. شۇ يوسۇندا بىز تۆتىمىز ئۈيۈل بىر توپ بولۇپ، قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە يول ئازابىنى بىلمەي قونالغۇغا بېرىپ قالاتتۇق.

ئۇلار ماڭا: «بۇنىڭدىن كېيىن سەن ئۇيقۇڭنى ئۇخلاۋەر، بىز نۆۋەت بىلەن ئۆز ئاتلىرىمىزغا قوشۇپ سېنىڭ ئېتىڭنىمۇ

باقمىز ھەم ھەر كۈنى سەھەردە ئېتىكىنى توقۇپ، سېنى ئېگەرگە قولتۇقلاپ چىقىرىمىز، سەن بىزگە يول بويى چۆچەك ئېيتىپ بەرسەڭلا بولدى. مەن خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ھۆزۈرلاندۇرغۇچى كۈچىنىڭ شاراپىتى بىلەن بۇ ئۇچ سودىگەرنىڭ ئېتىنى بېقىش، توقۇشتىن مانا شۇنداق ئازاد قىلىندىم.

بىز شىخو ۋە ماناس ناھىيىلىرىگە بارغاندىن كېيىن، ئۇ-لارنىڭ دەسمايىسى كۆپ بولغانلىقتىن، كۆپرەك ئۇچرىغان تېرە-تەسەكلەرنى ئۆزلىرى ئالاتتى، مېنىڭ پۇلۇم ئاز بولغىنى ئۈ-چۈن باھاسى ئەرزانراق پارچە - پۈرات ئەلتېرە، ماريىيلەرنى ماڭا قالدۇراتتى، ئۇ ئەتراپتا بىرەر ئاي يۈرگەندىن كېيىن، ئالغان مالىرىمىزنى ئېشەكچىلەرگە كىراغا بېرىپ، ئۆزىمىز غۇل-جىغا يول ئالدۇق. ماريىيلەرنى بولسا، يېنىڭ ھەم پۇللۇق بول-غىنى ئۈچۈن، چوڭ خۇرجۇنلارغا قاچىلاپ، ئۆز ئاتلىرىمىزغا ئارتىپ ماڭدۇق.

بىز جىڭغا كەلگەندىن كېيىن مەسلىھەت قىلىپ، ئاچال بىلەن غۇلجىغا چۈشۈپ كېتىدىغان بولدۇق. چۈنكى چوڭ يول بىلەن ماڭساق، غۇلجىغا بەش - ئالتە كۈندە يېتىپ بارالىتۇق، ئەگەر تاغ ئارىسىدىكى چىغىر يول بىلەن داۋان ئېشىپ يۈر-سەك، تاغ ئىچىدە بىر قونۇپلا ئىلىغا يېتىپ بارغىلى بولاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەتىسى تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەنلا ئاچالغا قاراپ يول ئالدۇق. «كاللا ئاستى» تۈزلەڭلىكى (بۇرۇن بۇلاڭچىلار باشلىقىنىڭ كاللىسى ئېلىنىپ ئېسىپ قويۇلغان جاي) نى بېسىپ ئۆتۈپ، تاغ ئارىسىغا ئۆتىدىغان قايچا ئېغىزىغا يېقىن جايدىكى داۋان يېنىغا كەلگەندە، كەچ كىرىپ، شۇئىرغان چىقىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن داۋان تۈۋىدىكى قازاقلارنىڭ ياغاچ ئۆيىدە قونۇپ قېلىشقا مەجبۇر بولدۇق. بۇ يەرگە بىزدىن ئاۋۋال ئەللىك - ئاتمىش ئېشەككە تۇز ئارتقان تۆت ئېشەكچى چۈشكەنىكەن. ئۇلار شۇئىرغاندا تاغ ئارىسىدىن يول تېپىپ مېڭىشقا ئىلاج

قىلالماي، بۇ يەردە ئۇچ كۈن يېتىپ قاپتۇ، بىز تۆتىمىز ئۆي ئىگىلىرىنىڭ: «ھازىر تۆتىنچى ئاي بولسىمۇ، بۇ داۋانىنىڭ ئۈستى يايلاق بولغاچقا قار قېلىن، تېخى يول ئېچىلغىنى يوق، سىلەر ئۇقۇشماي بۇ تەرەپكە كېلىپ قاپسىلەر. جېنىڭغا قايتىپ چوڭ يول بىلەن ماڭساڭلار بولارمىكەن» — دېگەن سۆزلىرىگە كۆنمەي، سەھەر تۇرۇپلا قارامليق بىلەن يولغا ئاتلاندۇق.

بىز داۋان ئۈستىگە چىقىپ، تۈزلەڭدە چۈشكىچە تىزغىچە قار كېچىپ يول تېپىپ يۈردۇق. چۈشتىن كېيىن شۇرغان كۆچىپ كېتىپ يول تاپالمىدۇق، يا ئارقىغا يېنىشنى، يا ئالدىغا مېڭىشنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدۇق. شۇنىڭدىن كېيىن ئاتلارنى تاغ قاپتاللىرى تەرەپكە بۇراپ يول ئىزلىدۇق. بەزى جايلاردا قار ئاتنىڭ قارنىغىچە كېلەتتى. مۇنداق ۋاقىتتا ئاتلار قارنى كۆكسى بىلەن بۇزۇپ، يول ئېچىپ ماڭاتتى. بەزى جايلاردا بولسا ئاتلارنىڭ پۇتى يەرگە يەتمەي، قورسىقى بىلەن قار دۆۋىسىگە ئېسىلىپ قالاتتى. مانا شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا تۆتىمىزنىڭ ئاتلىرى قاتتىق سىناقتا دۇچ كەلدى. بەزىدە ئۇنىڭ، بەزىدە بۇنىڭ ئېتى يول بۇزۇپ ماڭاتتى. قالغان ئۈچىمىز شۇنىڭ ئاچقان يولى بىلەن ماڭاتتۇق. ئاخىرىدا ئۇچ سودىگەرنىڭ داڭلىق يورغا ئاتلىرى دەرمانى كېتىپ، يول بۇزالماي قالدى. سودىگەرلەر قاتتىق قايغۇغا چۈشتى. شۇرغان ئۇشقىيتىپ، قۇلاقلىرىمىزنى ئۇچۇرۇۋەتتى، كۆز چاناقلىرىمىزنى قار - مۇز قاپلاپ كەتتى، بىز ھېچ ياققا ئىلگىرىلىيەلمەي، جايلىرىمىزدا تۇرۇپ قالدۇق. مۇشۇنداق ئېغىر پەيتتە ھېنىڭ كۆرۈمسىز يېغىر، قوكۇر ئېتىم كۆكسى بىلەن قارنى بۇزۇپ، قاپتالدىن قورسىقى بىلەن تۆۋەن سېرىلىپ يول ئاچاتتى. يولدا ھەمراھلىرىمنىڭ ئاتلىرى ئويناقلىشىپ ماڭغان پەيتلەردە، ھېنىڭ قوكۇر ئېتىم بېشىنى سېلىپ ئاستىراق ماڭاتتى. سودىگەرلەر ھېنىڭدىن:

— بۇ بىچارە قاشاڭنى نەدىن ئالغانسەن، — دەپ سورىدى.

— بۇ هارۋا تارتىپ، تولۇق تارتىپ، جانغا ئەسقاتقان ئات. سىلەرنىڭ ئاتلىرىڭلاردەك سىلاپ - سىيپاپ باققان ئەتىۋارلىق مال ئەمەس، — دېدىم مەن ئۇلارغا. مانا بۇگۈن بۇ جاپاغا چىنىققان قوڭۇر ئېتىم تۆتىمىزنىڭ ھاياتى خەۋپ ئاستىدا قالغاندا ئۆزىنىڭ كارامىتىنى كۆرسەتتى. ئۇ خېلى يەرلەرگىچە يول بۇزۇپ يۈرۈپ، ئاخىر ئىككى پۇتى يەرگە يەتمەستىن، قورسىقى بىلەن قاردا ئېسىلىپ قالدى - دە، بېشىنى قارغا قويۇپ ياتتى. قاراپ تۇرساق، ئاتنىڭ ئىسسىق بىلەن قارلار ئېرىپ، ئاتلار چۆكۈپ، ئېگەر ئاران كۆرۈنۈپ قالاتتى. بىز ئەمدى ئاتلارنى يېتىلەپ پىيادە ماڭاتتۇق. شۇنداق ھەپىلىشىپ يۈرۈپ، كېيىن بىزگە مۇنداق بىر ئەقىل كەلدى: مېنىڭ غانجۇغامدا باغلاغلىق بىر پارچە ئاق خوتەن كىگىزى بار ئىدى. ئەمدى بىز ھېرىپ قالغان ئاتلىرىمىزنىڭ ئۈستىدىكى خۇرجۇن ۋە ئېگەر - توقۇمنى ئېلىپ قويۇپ، قار ئۈستىگە سېلىپ قويغان كىگىزىمىزنىڭ ئۈستىدىن ئاۋۇال بىرىمىزنىڭ ئېتىنى دەسسىتىپ، ئۇنى تۆت - بەش غۇلاچ نېرىغا ئاپىرىپ قويۇاتتۇق، ئاندىن كېيىن ئىككىنچىمىزنىڭ ئېتىنى شۇ تەرىقىدە دەسسىتىپ ماڭغۇزاتتۇق. كېيىنچىرەك بىرىمىز ئاتنىڭ چۈلۈۋرىدىن تۇتۇپ، بىرىمىز قۇيرۇقىنى قايرىپ، يەنە بىرىمىز قۇلىقىدىن تارتىپ سۆرەپ بىر ئاز جايغا ئاپىرىپ قويۇپ كېلىپ، باشقىلارنىڭكىنىمۇ شۇنداق قىلاتتۇق. ئاتلارنى مۆلچەرلەپ قويغان يەرگە ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن، يېنىپ كېلىپ خۇرجۇن ۋە ئېگەر - توقۇملارنى داپقۇر بىلەن ئېلىپ باراتتۇق. پەقەت تېيىز قار بار يول تېپىش ئۇچۇنلا، تاغ قاپتىلىدىكى قار ئۈستىگە بېشى چىقىپ تۇرغان قورايىنى نىشان قىلىپ ماڭاتتۇق. بىز تىزىمىزدا، بەزىدە مەيدىمىزگىچە قار كېچىپ پىيادە يۈرگىنىمىزدە، ئىبراھىم ئىسمىلىك سودىگەر قاردىن پۇتىنى چىقىرالماي، بىر پاي كالىچى قار ئاستىدا قاپتۇ. ئۇ قولىنى تىقىپ يۈرۈپمۇ كالىچىنى

تاپالمىدى. چۈنكى قار ئاستى ئېرىپ كەتكەچكە سۇ بولۇپ ئېقىپ تۇراتتى. نامازدىگەر ۋاقتىدا شۇرغان يەنە كۆچىپ كەتتى. بىز تاغدىن ئېشىپ كېتىدىغان جايغا پات - پات قاراپ قوياتتۇق. كۆز يېتىم جايدا قايچا بەلدەم كۆرۈندى. ئەنەشۇ يەرگە بارساق هايات قالاتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز مەسلىمەتلىشىپ: «ئات ۋە خۇرجۇنلىرىمىزنى دېسەك بۇ يەردىن هايات چىقالمايمىز. چۈنكى كەچ كىرىشكە بىر ئىكسكى سائەت ۋاقىت قالدى. ئەگەر كېچىسى مۇشۇنداق شىۋىرغاندا، قار ئۈستىدە يېتىپ قالساق هاياتىمىزدىن ئاجرايمىز. ئات ۋە نەرسە - كېرەكلەر جاندىن ئەزىز ئەمەس. شۇڭا هاياتىمىزنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ئەنە ئاشۇ قايچىدەك كۆرۈنگەن جايغا قول تۇتۇشۇپ پىيادە ماڭايلى» دېيىشتۇق. ئەمما بىزنىڭ پىكرىمىزگە ئىبراهىم دېگەن سودىگەر قوشۇلمىدى. ئۇ: «سىلەر كەتسەڭلار كېتىۋېرىڭلار، مەن بۇ خۇرجۇننى بېشىمغا قويۇپ مۇشۇ يەردە ياتىمەن. هايات قالسام خۇرجۇنۇمنى ئېلىپ كېتىمەن، بولمىسا مۇشۇ خۇرجۇنمىنىڭ ئۈستىدە جان بېرىمەن» دەپ يىغلىغىلى تۇردى. ئۇقساق، ئۇنىڭ پەرتەگبىلەم خۇرجۇنىدا نەچچەمىڭ سوم پۇل، قاما، ماريىە ۋە ئاق تەڭگىلەر بار ئىكەن. بۇ نەرسىلەر ئۈنىڭغا جېنىدىن ئەزىز ئىدى. ئەمما بىز ئۇچىمىز ئۈنىڭ دۇنياسىنى ئەمەس، «ياخشى يولداش يولدا يولدىشىنى تاشلاپ كەتمەس» دېگەن تەمسىل بويىچە ئىبراهىمنى تاشلاپ كېتىشكە قىيمىدۇق.

بىز قانداق قىلىش لازىملىقى هەققىدە ئويلىنىپ، بىر تالدىمىزغا قارايمىز، بىر ئارقىمىزغا قارايمىز، نەق شۇ پەيتتە، بىز كىچىك داۋان ئاستىدىكى ياغاچ ئۆيدە بىللە قونغان ئېشەكچىلەر توز ئارتقان ئېشەكلىرىنى هەيدەپ بىزنىڭ ماڭغان يولىمىز بىلەن كېلىۋاتقانلىقىنى يىراقتىن كۆرۈپ قالدۇق. بىز ئۇلارنىڭمۇ هاياتىدىن خەۋىسىرەپ: «هاي، ئېشەكچىلەر، بۇ تەرەپكە ماڭماڭلار، خەتەرلىك، ئۆلىسىلەر! ...» دەپ بار كۈچىمىز

بىلەن ۋارقىرىدۇق. شۇنىڭ بارغانسېرى كۈچەيىپ كەتتى. ھاۋا تۇمانلىشىپ ئۇلارنىڭ ئاڭلىغان - ئاڭلىمىغانلىقىنى ئۇ قالمىدۇق.

قاتقان قار ئاتلارنى كۆتىرەلمىگىنى بىلەن، پىيادە ماڭغانىدا بىزنى كۆتۈرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزگە ئاتلارنى ماڭغۇزۇش ئەڭ ئېغىرغا چۈشتى. مەن كۇلتۇك قاردىن پۈتۈمنى چىقىرالماي، ھارغانلىقىمدىن ئېتىمنى چۈلۈۋۈرىدىن تۇتۇپ تىزلىنىپ ئالغا سۈرۈلەتتىم. يولداشلىرىم ئۇنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇپ ئالغا تارتاتتى. ئات بولسا بار غەيرىتى بىلەن ئالغا يۇلقۇنۇپ كۆكسى ئارقىلىق قارنى يېرىپ يول ئاچاتتى. يولداشلىرىم:

— ھەي جانۋار، كۆرۈمسىز بولغىنىڭ بىلەن دۇلدۇل ئىكەنسەن! — دەپ ماختايتتى. مەن بىر ئاز دېمەنى ئېلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ پېشانىسىنى سىلاپ قويۇپ يەنە ئالغا ئىنتىلىشكە قىستايتتىم. ئەتراپ بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا. بىز ھەدەپ نىشان قىلغان تاغنىڭ ئاچىساق ئېغىزىغا قارايتتۇق. «ئاھ خۇدا، بىزنى شۇ يەرگە يەتكۈزگىن!» دەپ ھەسرەت چېكەتتۇق.

مېنىڭ بىچارە جاپاكەش ئورۇق، يېغىر، قوڭۇر ئېتىمنىڭ شۇ كۈنى كۆرسەتكەن غەيرىتى مېنى ئۈنى جاندىن ئەزىز كۆرۈپ تا ئۆلگۈچە قولدىن چىقارماي بېقىشىمغا قەسەم ئىچكۈزدى. ھەر ھالدا ئادەمدە ئۈمىد ۋە غەيرەت ئۈزۈلمىسە، دەھشەتلىك شارائىتلاردىن قۇتۇلۇش مۇمكىن ئىكەن. بىز شۇ كۈنى ئۆزىمىز پىيادە ئات، ئېگەر توقۇم ۋە خۇرجۇنلىرىمىزنى داپقۇر قىلىپ يۈرۈپ، ھېلىقى قايچا كۆرۈنگەن تاغ ئېغىزىغا كەلدۇق.

بىز نامازشام بىلەن گۆر ساينىڭ ئىچگە كىردۇق. بۇ ئىككى ئېگىز، چوڭ تاغنىڭ ئۈستى ئىككى غۇلاچچە ئاجرىلىپ بوشاق قالغان جايىدىن ئاسمان كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئۆڭكۇر تاغ يولى ئىكەن. بۇ قىسىڭ تاغ يولى ئەتراپىدىكى تاش ئارىلىرىدا نۇر-

غۇنلىغان قويلارنىڭ ئۆلۈكى ياتاتتى. بۇ بولسا، بىزدىن بىر كۈن ئاۋۋال بىز بېسىپ ئۆتكەن يولدىن قوش ئەچكە يايلىقىغا بىۋاخ كۆچۈرۈلگەن تۆت - بەش قورا قوينىڭ دەھشەتلىك شۇنىرغانغا ئۇچراپ ئۆلگەنلىرى ئىكەن. دېمەك، مالچىلار ئەللىك پىرسەنت مالدىن مۇشۇ ئەتراپتا ئايرىلىپ قاپتۇ. بىز بۇ يەرگە قاش قارايغاندا كېلىپ، جېنىمىزنى قۇتقۇزۇپ قالغاندۇق، بىز بېسىپ ئۆتكەن جايلاردا قانچىلىغان قويلارنىڭ ئۆلۈكى قارغا كۆمۈلۈپ قالغانلىقىنى بىلمەيمىز. بىز بۇيەردە تېخى جان تالاش شۇاتقان قويلارنىمۇ كۆردۇق. مەن مۇشۇكتەك بىر قارا قوزىنىڭ ئۆلۈپ قالغان ئانىسىنىڭ ئەچكىنى ئىمىۋاتقىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۇم. سۈت چىقمىغانسېرى ئۇنىڭ تۇمشۇقى ئۆلۈك ساغلاقنىڭ يېلىنىنى قاكىتاتتى. مەن بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۆزىمىزنىڭ ھاياتىنىڭ خەۋپ ئاستىدىن قۇتۇلغانلىقىغا شۈكرى قىلدىم. ئەمما قوزىغا ئىچىم ئاغرىپ، ئۇنى بىز تۇنىمەكچى بولغان ئۆكۈزنىڭ ئىچگە كۆتۈرۈپ ئېلىپ كىردىم.

بىز يوغان تاشلار ساكىگلاپ تۇرغان بىر ئۆگۈر ئىچىدە ئارام ئالدۇق. ئاتلارنى بولسا بىر - بىرىگە چېتىپ قويدۇق. ئۇلارمۇ پۇتلىرىنى سوزۇپ يولدا يېتىشتى. بىز بىر - بىرىمىزدىن سەرەكىگە ۋە يېمەكلىك سۈرۈشتۈردۇق. بىرىدىن بىر قاپ سەرەكىگە چىقتى. يەنە بىرىنىڭ خۇرجۇنىدىن بىر بولاق قەنت، يەنە بىرىنىڭكىدىن بىر كاللەك ناۋات چىقتى. لېكىن ئۇلارنىڭ خۇرجۇنىدىن قورساق تويغۇدەك باشقا نەرسە چىقمىدى. مېنىڭ خۇرجۇنۇمدا شىخودىكى سىكىلىم يوللۇق تۇتقان توقاچتىن 5 - 6 دانە قالغانىكەن. مەن بۇ ياغلىق توقاچنى ھېرىش ۋە ئاچلىقتىن دەرمانى قالمىغان سەپەرداشلىرىمنىڭ ئالدىغا — خۇرجۇن ئۈستىگە ئېلىپ قويدۇم. ھەممىسى خوشاللىشىدىن «سەن خاسىيەتلىك يىگىت ئىكەنسەن» دەپ خوش بولۇشۇپ مۇرەمگە ئۇرۇپ كەتتى. بىز بۇ توقاچلارنى قەنت - ناۋات بىلەن قوشۇپ يېدۇق.

قۇرۇپ كەتكەن گاللىرىمىزنى نەمدەش ئۇچۇن، بۇيەردە سۇ ياكى قارمۇ يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن مەن قارائاغۇدا گۆرسايدىن چىقىپ، بىزنى ئەتىدىن بېرى قىينىغان قاردىن قالپىقىمغا توشقۇزۇپ ئېلىپ كەلدىم. قارنى چاپىناپ يەپ، ئۇنىڭدىن دەردىمىزنى چىقاردۇق - دە، ئۇن چىقارماي سوزۇلۇپ يېتىپ ئۇخلاپ كەتتۇق. ھە راست، بىز تاماقلىنىۋاتقاندا مەن ھېلىقى يېتىم قوزىغا قەنتنى چاپىناپ ئاغزىغا سېلىپ قويغانىدىم. ئۇمۇ مېنىڭ قوينۇمدا پۇشۇلداپ تۇڭۇلۇپ ياتتى. تەبىئەتنىڭ رەھىمسىز ۋەھشى يېزۇز قولى بۇ كىچىككىنە قوزىچاقنىڭ ئانىسىنى ھالاك قىلىپ تاشلىغا نىدى. بىچارە قوزىچاق بولسا ئۆز بېشىغا كەلگەن بەختسىزلىكنى سەزمەي، ئۇلۇك ئانىسىنى ئېمىۋاتقان ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى ئەسلەپ قاتتىق قايغۇغا چۆمدۇم. ئېغىر مۇسىبەتنىڭ تەسىرى ئىچىدە ئانامنىڭ ئۆلۈمىنى ئەسلىدىم. مەن شۇ چاغدا بەش ياش ئىكەنمەن. مەن ئانام جان ئۇزۇۋاتقاندا، ئۇنىڭ يېنىدا بولغىنىم ئۇچۇن، ئۇمېنىڭ كىچىككىنە چاپىنىمنىڭ پېشىنى تولغاپ چىڭ تۇتۇۋالغان، چوڭ ئاپام پېشىمنى ئاجرىتىپ ئېلىپ، مېنى ھاپاش قىلىپ يۇرۇپ ھويلىدا يىغلىغانىدى.

ئەتىسى بىز ئۆڭكۈردىن چىقىپ ئەركىن نەپەس ئالغاندا، ھاۋا ئېچىلىپ كەتكەن، كۇن نەيزە بويى ئۆرلىگەنىدى. غۇلاچ-لىرىمىزنى كېرىپ قەددىمىزنى رۇسلىدۇق. ئاتلارمۇ ھاردۇقىنى چىقىرىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرغانىدى. دەررۇ جابدۇنۇپ يولغا چۇشتۇق. بىر ئاز مېڭىپ، گۆرسايىنىڭ نېرىقى چېتىگە ئۆتۈش بىلەن ئاجايىپ بىر مەنزىرىنى كۆردۇق، ئوڭ تەرەپتىكى تاغنىڭ ئېتىكىدە، يىلاندەك تولغىنىپ كەتكەن يارنىڭ ئاستىدا كەڭ بىر ساي بار ئىدى. ساي بويىدىكى تېرەك شاخلىرى ياپيېشىل ياپراق چىقىرىپ سەلكىن شامالدا تەۋرىنىپ تۇراتتى. تېرەك ۋە تاللار ئارىسىدىن ئارغامچا بويى كەڭلىكتە، ئاستىدىكى تاشلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان سۇزۇك سۇ ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتاتتى. تاغ-

نىڭ نەرىقى قاپتىلىدىكى ئۆرۈك ياغاچلىرى بۈككىدە چېچەكلەپ كەتكەن بولۇپ، ئەتراپىدا گۈل ھەرىلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى. سۇنىڭ بويىدىكى يېشىل دۇخاۋدەك چىمەنزارلىقتا تىكىلگەن كىگىز ئۆي ئالدىدا بىر نەچچە ئادەم يوغان قازانلاردا گۆش پىشۇرۇۋاتاتتى. ئەتراپتا بىر مۇنچە قوي، قوزىلار ئوتلاپ يۈرەتتى. بۇ مەنزىرىنى كۆرۈپ ھاياجىنىمنى باسالمايا:

— مانا قاراڭلار، دوزاخ بىلەن جەننەتنىڭ ئارىسى بىر غۇلاچلا ئىكەن، — دەپ ۋارقىرىۋەتتىم. يولداشلىرىمۇ ماڭا قوشۇلۇپ، پەستىكى سۇ بويىدا ئولتۇرغان ئادەملەرگە قاراپ.

«ھاي، ھاي ... ! — دەپ ۋارقىرىدى.

مەن شۇ چاغدىكى ھاياجانلانغان بۇ ھېسىياتىمنى ۋە ئوخشتىپ قىلغان سۆزۈمنى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىغىچە ئونتالمايمەن. چۈنكى ئادەم بايىلا دەھشەتلىك مەنزىرە ئىچىدە ياشاشتىن ئۈمىدىنى ئۈزگەندىن كېيىن، بىردىنلا يەنە ھاياتنىڭ قەدىرلىك، گۈزەل مەنزىرىسىگە كىرىپ قېلىش زوقىنى ئىچىدىلەپ بېرىشكە تىل ئاجىزلىق قىلسىمۇ، ئەمما دىل مەڭگۈ خاتىرىسىدە قالىدۇرىدىكەن.

پەستىكى ئادەملەر ئورنىدىن تۇرۇپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ بىزنى چاقىرىشتى. ئۇلارنىڭ كۆرسەتكەن تەرىپى بىلەن پەسكە چۈشۈپ، ئۇلار بىلەن كۆرۈشتۇق. ھال - ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، ئۇلار داۋان ئاستىدىن بىزدىن بىر كۈن ئاۋۋال مۇشۇ ئەتراپقا قوي كۈچۈرۈپ ماڭغان كىشىلەر ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. دېمەك، بىزدىن ئاۋۋال شۇنىرغانغا يولۇقۇپ، ئىككى مىڭ قويدىن مىڭ قويى ھالاك بولغان بىچارىلەر شۇلار ئىكەن. ئۇلار بىز يولدىكى شۇنىرغاندا ھالاكەت گىردابىدا جان تالىشىۋاتقاندا بۇ جەننەتكە يېتىشكەنىكەن. ئەتراپتىكى دەرەخلەرگە ھالال قىلىپ ئۆلتۈرۈۋالغان قوي گۆشلىرىنى ئېسىپ قويۇپتۇ. قازاندا بولىلىق تولدۇرۇپ سېلىنغان قوينىڭ گۆشى پىشۇپتىپتۇ. بۇ گۈزەل

جايدا چۇشكىچە ئارام ئېلىپ، ئاتلارنى ئوتقا، ئۆزىمىزنى كۆشكە تويغۇزدۇق، ئاندىن قويچىلارغا تەسەللى بېرىپ، يەنە يولىمىزغا چۈشتۇق.

تاغ ئارىسىدىكى سۇنى ياقىلاپ، ئادەمنى مەپتۇن قىلغۇچى گۈزەل مەنزىرىلەرنى تاماشا قىلىپ، قوش ئەمچەك يايلىقىدىن ئۆتۈپ، كۈن پاتقاندا تاغ باغرىدىكى تار دېگەن يېزىغا كېلىپ چۈشتۇق. بىز قونغان قورۇ ئوتتۇرا ھاللىق بىر دېھقانلىك قورۇسى ئىكەن، بۇ يەردىن ئۆتكەن يولۇچىلار مېھمانخانا ھېسابىدا مۇشۇ قورۇدا قونۇپ ئۆتىدىكەن. ساھىبخان ناھايىتى خۇش خۇي، مەرد ئادەملەر ئىكەن. ئۇي ئىگىسىنىڭ ئايالى قول - قولىغا تەگمەي ھەرىكەت قىلدى. بىز يۇز - قولىمىزنى يۇيۇپ ئولتۇرۇپ بولغۇچەچايىتەييارلىدى. داستىخان سېلىنغان جۇزىغا دائىر بىر قۇچاق كېلىدىغان چوڭ نېپىز ئاق نان‌دىن بەشنى قاتلاپ قويدى. ئۇستىدە بولسا سۈت بىلەن يۇغۇرۇپ ياققان، يۇزى ياغلىشىپ تۇرغان تۆت دانە توقاچ بار ئىدى. چوڭ بىر كورىدا كەلتۇرۇلگەن قايماقلىق ئەتكەن چايدىن باشقا يەنە، جوزا ئۇستىگە پىششىق ھەم خام قايماقتىن ئىككى چوڭ چىنە قويۇلدى. باھار مەزگىلى بولغاندا ئىلى يېزىلىرىدا سۈت، قايماق مول بولىدۇ. بىز ئىككى سائەتچە ۋاقىت مەززە قىلىپ، ئىككى - ئۈچ ئاپقۇردىن ئەتكەن چاي ئىچىشتۇق. كېيىن، خېلى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بېدە تۇغراپ، ئاتلىرىمىزنى ئوتقا قويدۇق. ئەمدى ياتايلى دەپ تۇرساق، ساھىبخان ھاردۇق ئېشى ئىچىڭلار دەپ، ئۇنىمىغىنىمىزغا قويماي ئاش كۆكى پۇراپ تۇرغان ئۇگرە ئاش كەلتۇرۇپ قويدى. ئاخىر ئۇنىڭدىنمۇ بىر - ئىككى چىنىدىن ئىچىپ بىر ئاز ئارام ئالدۇق - تە، يېتىپ قالدۇق. شۇ كېچىسى مەن بەخىرامان ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن. ئەمما قالغان ئۇچ سەپەردىشىم تاڭ ئاتقۇچە كۆز يۇمماي ناله زار قىلىشىپ چىقىپتۇ. ئەتتىگەندە قوپۇپ قارىسام ئۇلارنىڭ كۆزلىرى

قىپ - قىزىل شەلپەردەك قىزىرىپ كېتىپتۇ. ئۇلار يەنىلا ئىككى قولى بىلەن كۆزلىرىنى تۇتۇپ «ئاللا توۋا» ئېيتىشىپ، ئۆزلىرىنى تامغا ئۇراتتى. «كۆزىمىزگە يېڭىنە تىققاندەك بولۇاتىدۇ. قانداق قىلارمىز» دەپ قاخشايتتى. ئۆي ئىگىسى تەجرىبىلىك ئادەم ئىكەن، ئۇ:

— كۆزۈڭلارنى قارچىقىپتۇ. بۇنىڭ چارىسى باشنى چۈمكەپ قاردا هوردىنىش، باشقا چارە يوق، — دېدى كۈيۈنۈپ.

بۇلارنىڭ ناله - زارىنى ئاڭلاپ توپلاشقان كىشىلەر بۇ ئۇچ سودىگەر بىلەن بىر كۈن قار دېڭىزىدا چۆمۈلۈپ يۈرۈپ هېچنېمە بولمىغان مېنىڭ كۆزۈمگە هەيران بولاتتى. چۈنكى مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە، هەممە يېرى قار بىلەن قاپلانغان تاغ - ئېدىرلاردا ئازاب - ئوقۇبەتنى بىللە تارتىپ يۈرگەنلەرنىڭ بىرى. «مېنىڭ كۆزۈم قانداق خىسلەت بىلەن بۇلارنىڭكىدەك بولماي ساق قالدى» دەپ ئويلاپ، ئۆزۈمنۇ هەيران ئىدىم. ئاخىر بۇنىڭ سەۋەبىنى تاپتۇق. مېنىڭ بېشىمدا چۆرىسىگە مەخمەل تۇتۇلغان قىرغىزچە قالپاق بار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن گەجگە - پېشانىلىرىم توڭلاپ چىملىدىغاندا قالپاقنىڭ قايرىمىسىنى چۈشۈرۈۋېتەكىنىدىم. مېنىڭ كۆزۈم قارا مەخمەلگە دۇچ كېلىپ تۇرغىنى ئۈچۈن قار چېقىپ كېتىشتىن ساقلىنىپ قاپتۇ.

ئەسلىدە بىز پالاكەتكە ئۇچرىغان ئۇ جاي ئالتىنچى ئايلاردا كەلسىڭىز پۈتۈن ئەتراپى دۇخاۋدەك يالتىراپ تۇرىدىغان يايپىيېشىل ئوتلاقلىق، گۈل - چىمەنلىك يايلاق ئىكەن. ئۇ ئەتراپتىكى تۈزلەڭلىك، ئېدىرلار بولسا، سان - ساناقسىز مال - ۋارانلار يايراپ ئوتلاپ، سەمرىپ كېتىدىغان، سۈت - قايماق، سۈزمە - قېتىق، قىمىز، شېرنە باغلاپ پىشىپ تۇرغان بۆلدۈرگەنلىرى بار جەننەتتەك جاي ئىكەن. ئەمما بىز ۋاقىتنىڭ رەھىمسىز سىنىقىغا دۇچ كەپتىمىز. بىزنىڭ تارتقان ئازابىمىز ئۆزىزنىڭ شوردىدىن بوپتۇ.

مېھماندوست ساھىبخان دېھقان بىزنى ئەتىسى يەنە ئاش ۋاقتىغىچە سۆت - قايماق، قېتىق بىلەن كۈتتى. ئۇ كۆز ئاغرىقىنىڭ قاتتىق ئازابىنى تارتىۋاتقان ئۈچ سەپەردىشىمنى داۋالاش ئۈچۈن ئاتلاندۇرۇپ تاردىن تۆۋەن بۆلۈكەي غولىغا باشلاپ كەلدى. تەسكەي جىرالار ئارىسىنى ئىزدەپ يۈرۈپ چىغلىق بىر جايدا توختاپ قېتىپ قالغان قارنى تاپتى. چىغقا ئوت قالاپ ئۈچ پارچە تاشنى قىزىتتى، ئاندىن كېيىن كۆزلىرىنى قار چاققان ئۈچ سەپەردىشىمنىڭ بېشىنى چاپان بىلەن چۈمكەپ، تاش ئۈستىگە ئاز - ئازدىن قار سېلىپ هورداتقان ئىدى، ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئاغرىشتىن توختاپ، ئازابتىن قۇتۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن كۈيۈمچان مېھمانخانا ئىگىسى بىزنى ئاتلانۇرۇپ شەھەرگە يولغا سالدى. ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىپ:

— ھە يىگىت، سەن تېخى بۇلاردىن ياش ئىكەنسەن، ئەما يولداشلىرىڭدىن تەجرىبەڭ چوڭراق ئىكەن. بۇنىڭدىن كېيىن، بېشىڭدىكى ماۋۇ نەچچە يىللىق پايدىسى بار قىرغىزچە قالپىقىڭنى تاشلىماي قىرلاپ كىيىپ بىز تەرەپكە كەلسەڭ، مەن ساڭا ئىككى مەڭزى ئانارەڭ قىپ - قىزىل قىرغىز قىزىدىن بىرنى ئېلىپ بېرىمەن، — دەپ خۇشال كۈلكە بىلەن بىزنى ئۇزىتىپ قويدى.

بىز بۆلۈكەي غولىدىن ئۆتۈپ، غۇلجا شەھەر يولىغا چۈشكەندە، ئارقىمىزدىن يېتىشىپ كەلگەن ئىككى ئاتلىق كىشى بىلەن كۆرۈشتۇق. ئۇلار بىزدىن بىر كۈن كېيىن شۇنىرغان توختاپ هېلىقى داۋان ئاستىدىن بۇ تەرەپكە ئاتلانغانلار ئىكەن. بىز داۋان ئاستىدىكى قازاق چارۋىچىلارنىڭ «جۇدۇن توختىغانلىرى ئاتلىنىڭلار، بولمىسا خەۋپ ئاستىدا قالىسىلەر» دېگەن تەكلىپىنى قوبۇل قىلماي، قارامتلىق بىلەن يولغا چىقىپ، دەھشەتلىك ئازاب تارتقانلىقىمىزنى ئۇلارغا سۆزلەپ بەردۇق ۋە بىزنىڭ ئىزىمىز بىلەن يولغا چۈشكەن ئېشەكچىلەرنىڭ ئىسھوالىنى

ئۇلاردىن سوردىدۇق.

ئۇلار بىزگە، بىزنىڭ ماڭغىنىمىزنى كۆرۈپ تۆت ئېشەكچى توز ئارتىلغان ئېشەكلىرىنى ھەيدەپ يولغا چىققانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، بىز يولدىن ئېزىپ كەتكەن جايدا ئۇلارمۇ ئىز قوغلىشىپ يۈرۈپ، بىز چۈشۈپ قالغان ئېغىر ئەھۋالدا قاپتۇ. بىزنىڭ «ئارقىغا قايت» - دەپ ۋارقىراپ شەرەت قىلغانلىقىمىزنى سېزىپ، ئىككىسى «قايتايلى» دېسە، جاھىلراق ئىككىسى «ئالدىمىزدىكى تۆت ئاتلىق ئۆتۈپلا كەتسە بىزمۇ بۇ يەرلەردىن سالامەت ئۆتۈپ كېتەلەيمىز» - دەپ ئۇنىماي مېڭىپتۇ. ئىككىسى بولسا بۇ ئىككىسىنىڭ گېپىگە قوشۇلماي، ئارقىسىغا يېنىپ خۇپتەن مەزگىلىدە داۋان ئاستىدىكى ياغاچ ئۆيگە تۈزلىرىنى تاشلاپ، ئوتتۇز ئېشىكى بىلەن مىڭ بىر جاپادا ھايات قايتىپ كەپتۇ. ئىككى ئېشەكچى بولسا بىز بېسىپ ئۆتكەن، ئاتنىڭ تۇيمىقى يەرگە يەتمەيدىغان جايغا كېلىپ يىگىرمە نەچچە ئېشىكى بىلەن قارغا كۆمۈلۈپ ئۆلۈپتۇ. بۇگۈن تېخى بايىراق ئۇلارنىڭ يولداشلىرى ئاتلىق ئىزلەپ كېلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى تېپىپتۇ.

مەن بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ، بىچارە ئېشەكچىلەرگە بەك ئېچىنىپ قايغۇغا چۆمدۇم. ئادەملەر تىرىكچىلىك يولىدا ھەر خىل ۋەقە ھادىسىلەرنى باشتىن كەچۈرىدىكەن. بەزىلىرى تۇرمۇشنىڭ مانا شۇنداق دەھشەتلىك ھادىسىلىرىدىن ساۋاق ئېلىپ تەجرىبىلىك بولۇپ قالىدىكەن. بەزىلەر بولسا، تا ئۆلگۈچە چېنىقالماي، تەجرىبىلەرنى يەكۈنلىيەلمەي، تەۋەككۈلچىلىك قىلىپ، يامان ئاقىۋەتلەرگە قالىدىكەن. بەزىلەر ھەر قانچە ئېغىر ۋەقەلەرنى كۆرسىمۇ، ئازراق راھەتكە يېتمىسە كۆرگەن كۈنلىرىنى ئۇنتۇپ ئۆزلىرىنى بىلەلمەي قالىدىكەن.

مەسىلەن، قىرىق يول يۈرۈپ ھەر تۈرلۈك يول ئازابىنى كۆرگەن، «يول ئازابى - گۆر ئازابى» دېگەن خەلق تەمسىلىنى

ئاقىلىغان ئەللىك - ئاتمىش ياشلىق ئېشەكچىلەر داۋان ئاستىدىكى قازاق يىگىتىنىڭ «تۆتەنچى ئايدا - بولۇپمۇ بۈگۈنكىدەك هاۋا تۆتۈلۈپ تۇرغاندا بۇ يايلاق تەرەپتىن يۈرۈشكە بولمايدۇ» دېگەن تەجرىبىلىك مەسلىھەتچىگە پەرۋا قىلماي، قانداق يامان ئاقىۋەتكە قالدى - هە!؟ بىزمۇ ئاتلىرىمىز بىلەن قانچىلىك ئازاب چەكتۇق. هەتتا هالاك بولۇشقا تاس - تاس قالدۇق. مانا قاراڭ، هېلىقى ئىككى ئېشەكچى يىگىرمە نەچچە ئېشىكى بىلەن هالاك بوپتۇ. تەجرىبە - ساۋاق دېگەن كاتتا بىلىم. ئۇنىڭغا رېئايە قىلمىغانلار نادان - دە.

بىز كېچىدىن بېرى قونغان ئۆڭي ئىگىسى — تەجرىبىلىك دېھقان مەندە ناھايىتى چوڭ تەسىرات قالدۇردى. مەسىلەن، بىز چارچاپ ئۆلەي دەپ قالغاندا، ئۇ ئوچۇق چىراي قارشى ئېلىپ، «بىر هارغانغا گەپ قىلما، بىر ئاچقانغا» دېگەندەك، ئۇ بىزگە قۇرۇق گەپ قىلماي، مەردلىك بىلەن ئاجايىپ ياخشى تاماق بېرىپ، ئۆزىمىزنى ۋە ئاتلىرىمىزنى بىر كېچە ئاسراپ ئارام ئالدۇردى. ئۆزىنىڭ توپلىغان تەجرىبىسى بىلەن ئۇچ سەپەردىشىمنىڭ دەھشەتلىك ئاغرىۋاتقان كۆزلىرىنى ئەۋلىيالاردەك بىر سائەتنىڭ ئىچىدىلا قار بىلەن داۋالاپ ساقايتىپ قويدى. بۇ نېمە دېگەن ئېسىل، مەرد، ئالىيجاناپ ئادەم! دۇنيادا مانا مۇشۇنداق ئادەملەر كۆپ بولسا، كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتى ئاجايىپ ياخشى بولۇپ، ئوتتۇرىدا بۇرۇن بولسىمۇ بۇ كۆز ئۇ كۆزنى يەمەيتتى، «هەممە ئادەم ئۆز كۆمىچىگىلا قوقاس تارتماس ئىدى». بىراق مۇنداق خالىس، تەجرىبىلىك، خەلق ئۇچۇن ئىشلەيدىغان ئېسىل ئادەملەر ناھايىتى ئاز - دە ...

بىز شۇ كۇنى نامازدىگەر مەھەلدە غۇلجا شەھرىگە يېتىپ كەلدۇق. غۇلجا يازلىق مەنزىرىسى ئاجايىپ چىرايلىق، گۈل - گۈلستان، باغۇبوستانلىق شەھەر بولسىمۇ، شۇ زامانلاردا ئەتىياز پەسلى كوچىلىرى پاتقاق دەستىدىن ئادەمنى يىرگەن-

دۇرەتتى. بىز ئاتلىرىمىزنىڭ تىزىدا شالاقلىتىپ پاتقاق كېچىپ رەستىدىن ئۆتكەندە، سودىگەرلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلغان بولساق كېرەك، ئاخشىمى ئۆيۈمگە كەينىدىن تۆت - بەش جاللاپ كېلىپ مېنىڭ نېمە ئىلىپ كەلگەنلىكىمنى سۈرۈشتۈردى. ئەلتىبەر، ماريىە ئىلىپ كەلگەنلىكىمنى ئوقۇپ ئۆزلىرىگە سېتىپ بېرىشنى ئۆتۈندى ۋە باشقىلارغا بۇ نەرسىلەرنى ئىلىپ كەلگەنلىكىمنى ئېيتماسلىقىمنى جىكىلەپ، مېنى ماختاپ: «ماڭغان دەريا، ياتقان بوريا» دېگەندەك ھەرىكەت قىلدىڭ، مانا ئەمدى ياراملىق ئادەم بولۇپ قاپسەن. خۇدا خالىسا كاتتا ئادەم بولىسەن، دېيىشتى، ئۇلار يەنە بۇ ئىشتا ماڭا ياردەم بېرىدىغانلىقىنى، كۆپ پايدا يەتكۈزۈدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. بەزىلىرى مەن خالىغان پرىيومچى (تېرىلغۇچى) ئايرىغۇچى) ئارقىلىق ياخشى باھادا سېتىۋالىدىغانلىقلىرىنى ئېيتتى. مەن: «بولىدۇ، بىز تېخى ھېلى كەلدۇق. ھاردۇقىمىزنى ئىلىپ، مېلىمىزنى قولىمىزغا ئالغاندىن كېيىن سېتىپ بېرەيلى» دەپ، ئۇلارنى يولغا سالدىم.

لېكىن ئەتىسى ئەتتىگەندە، مەن تېخى ئورنۇمدىن تۇرمىغاندا، ھېلىقى ئىككى سودىگەر ئۆيۈمگە يەنە كىرىپ مېنى ئويغاتتى، خۇرجۇندىكى مېلىمنى چىقىرىپ كۆرسىتىشكە قىستىدى. ئۇنىڭ بىرى دوگۇارچى باي بولۇپ، بىرى بىزگە تۇغقان بولىدىغان قۇربان دېگەن پرىيومچى ئىدى. مەن ماللارنى كۆرسىتىشكە كاجلىق قىلغانىدىم، قۇربان سالا - سۇلۇ قىلىپ، تۇغقانچىلىقىمىزدىن شېپى كەلتۈرۈپ، مېنىڭ مەنپەئىتىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ يالۋۇردى ۋە: «ئەزىزىمرايىم خۇدا، مەن سىلەردەك يېتىملارنىڭ پايدىسىنى كۆزلەيمەن» دەپ قەسەم ئىچتى، شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئىشىنىپ، خۇرجۇندىكى ماريىە ۋە ئاغىنىلەرنى تېرىلىرىنى ئىلىپ ئۇلارغا كۆرسەتتىم. ئۇلار بۇ نەرسىلەرنى كۆرۈپ قىزىقتى - دە، سېتىۋېلىش ئۈچۈن

مەھكەم ئېسىلدى. ھەتتا مېنىڭ سىرتقى كىيىملىرىمنى كىيىپ يۈزۈمنى يۇيۇشىمغىمۇ ئىمكان بەرمەي، سورتقا ئايرىپ باھاسىنى توختام قىلىشتى، خېلى چىڭ تۇرۇپ باھا تالاشتىم، تاغام كەلـ ـۈن ئاندىن ساتاي دەپمۇ باقتىم. لېكىن قۇربان: «مانا تاغاڭمۇ مەن، ساڭا جان ـ جىگەر قېرىنداشىمۇ مەن، سېنى ھەرگىز كۆيـ دۈرۈۋەتمەيمەن، ئىللا ـ بىللا» دەپ يۈرۈپ مەلـۈم بىر باھادا مېلىمنى ئېلىپ، قولۇمغا ئۈچىدىن ئەللىك سوم تۇتقۇزۇپ قويۇپ كېتىشتى.

كېيىن ئەلتېرەم كەلگەن ھامان، خۇپتـەن ۋاقتىدا ئـۆلار يەنە كېلىپ ماڭا ئېتىبار بەرگەن باھادا ماللارنى ئېلىپ كېتىشتى.

بۇ سەپىرىمدە تارتقان مۇشەققىتىمگە لايىق ئۈچ يۈز سوم پۇلۇم ئالتە يۈزگە سوم بولۇپتۇ. دېمەك، مەن تەڭمۇ ـ تـەڭ پايـ دىغا ئىگە بوپتىمەن. ئەمما كېيىن ئۇقسام، مەندىن مـال ئالغۇـ چىلار ئۈچ يۈز ئەللىك سوم پايدا ئاپتۇ. باي جاللاپ قـۇربانـ نىڭ دەللاللىق خىزمىتى ئـۈچۈن ئـەللىك سـوم بېرىپ، ئـۆزى بولسا، مېنىڭ ئۈچ ئاي يول ئازابى ـ گۆر ئازابى تارتىپ ئالـ غان ئۈچ يۈز سوم پايدامنى ئۈچ سائەتتە ئوندۇرۇۋاپتۇ. دېمەك مەن تېخىلا سودىگەرچىلىكتە خام ئىكەنمەن، تۇرمۇش تەجرىبـ لىرىگە ئاساسلانماي، سەمىمىيەتسىز گەپلەرگە ئىشىنىپتىمەن.

ھەر ھالدا، قانداقلا بولمىسۇن، ھەربىرىدە قىلىپ تـوپلىغان پۇلۇم بىلەن ئاكامنى ئۆيلەندۇرۇۋالدىم. شۇنىڭ بىلـەن ئـائىلە ۋەيرانچىلىقىدىن قۇتۇلۇپ قالدۇق. دۇم بولۇپ قالغان قازىنىمىزـ دىن يەنە ھور چىقىشقا باشلىدى.

دادام بىلەن ئاكامنىڭ ئوتتۇرىسىدا

دادام يېڭىلىقنى قوبۇل قىلمايدىغان، خۇراپى ئەقىدىلەرگە مەھكەم چاپلىشىۋالىدىغان مىجەزى چـۈس ئـادەم ئىدى. ئـاكام

بولسا، يېڭىلىقلا، تۇرلۇك بىلىملەرنى ئىگىلىۋېلىشقا قىزىقاتتى. كۆپ چاغلاردا ئۇنىڭ ئىزدىنىپ ئىشلەۋاتقان ئىشلىرى دادامنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ تۇراتتى. مەسىلەن، ئەڭ ئاۋۋال ئاكامنىڭ قانداق مەكتەپتە ئوقۇش مەسىلىسى ئۈستىدە دادام بىلەن ئاكام ئوتتۇرىسىدا مۇنداق بىر توقۇنۇش بولغانلىقى ئېسىمدە.

ئاكام ئوقۇش يېشىغا يەتكەن ۋاقىتلىرىدا غۇلجا شەھىرىدە ئۇيغۇرچە پەننىي مەكتەپلەر يوق ئىدى. 1920 - يىللىرى مۇسا بايۇپلار تەرىپىدىن غۇلجا شەھىرىدىكى مەدرىس يېنىدا يېڭىچە پەننىي مەكتەپ ئېچىلدى. ئۇنىڭدا يىرىك مۇئەللىملەردىن ئىستاد بولدا ئوقۇپ كەلگەن ئابدۇراخمان شادى، تۇرسۇن ئەپەندى، تۇركىلەردىن تورغۇت ۋە خېلىل ئەپەندى ۋە باشقا زىيالىيلار ئوقۇتقۇچىلىق قىلاتتى. ئاكام تۇردى قادىر انا شۇ مەكتەپتە ئوقۇش ئۈچۈن دادامغا تەلەپ قويدى. ئاكا بۇ چاغدا ئەرەبچە «شەرئى ۋاقائى» دېگەن كىتابنى ئوقۇپ، كونا دىنىي مەكتەپنى تاماملىغانىدى.

دادام ئاكامنىڭ يېڭىچە پەننىي مەكتەپكە كىرىش تەلىپىنى رەت قىلىپ:

— ئەمدى سەن پەن ئوقۇپ دەھرىلىك يولىغا قەدەم قويماقچىمۇ؟ خىيالىڭنى جەم قىل، مەدرىسكە كىرىپ تالىپ بولسەن! — دېدى.

— دادا، مەنمۇ شەھىرىمىزدە پەننىي مەكتەپ ئېچىلىشىنى ئارزۇ قىلىپ يۈرگەنىدىم. بۇ ئارزۇيۇممۇ ئەمەلگە ئاشتى. ئەمدى مەن مۇشۇ يېڭى مەكتەپتە ئوقۇيمەن، — دېدى قەتئىيلىك بىلەن ئاكام.

— بولمىسا مەھەممەت ئىمىن غوزا داموللامنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، مۇختەسەرۋا قائىدىن دەرس ئال، — دېدى دادام.

مەقسىتىگە زىت بولغان تەكلىپلەر ئاكامنىڭ ئوغىسىنى قايتىپ قويدى:

— دادا، سىز نېمىشقا مېنىڭ مەقسىتىمنى پەقەت چۈشەنمەيسىز؟! مەن شۇنچە يىللار ئارزۇ قىلغان مەكتەپنىڭ ئىشىكىنى مەھەللىمىزدىلا ئېچىلغان تۇرسا، نېمىشقا شۇ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشۇمغا رۇخسەت قىلمايسىز. مەن پەن ئوقۇيمەن پەن! — دېدى ئۇ كۆچىنىپ.

— ھەي بەغەرەز، نېمە ئۇ پەن دېگەن؟ ئىمانمۇ؟!

— كىشىلەرنى قۇشتەك ھاۋادا ئۇچقۇزغان، بىلىمتەك سۇدا ئۈزگۈزگەن پەن شۇ!

— ئۇ ياقا قەدىم باسقۇچى بولساڭ پۇتۇڭنى چاقمەن!

بۇ تالاش ـ تارتىش خېلى ۋاقىتلارغىچە داۋام قىلىپ، ئاخىر دادام ئاكامنىڭ تەلىپىنى قانداۋرمىدى.

دادام كىتابخانىلىقتىن قالمايدىغان، مۇللىلارنىڭ سۆھبەتلىرىگە ئارىلىشىپ يۈرۈپ قۇلاق مۇللىسى بولۇپ قالغىنى ئۈچۈن، دىنىي مەسىلىلەردىن خېلى كۆپ نەرسىلەرنى سۆزلەيتتى. بۇ قېتىم ئاكامغىمۇ ئۇ:

— چوكىلار نېمە دېسە ماقۇل بولۇ، بارغا قانائەت قىل؛ ساۋاپ بولىدىغان ئىشنى قىل، گۇناھ بولىدىغان ئىشلارغا زادى ئاياغ باسما! تاكىلا مەھشەرگادا قارا يۈز بولۇپ قالماي، يورۇق يۈز بول، دېگەندەك نۇرغۇن نەسىھەت قىلىپ، ئۇنى مەجبۇرىي دېگۈدەك مەدرىسكە يولغا سالدى. بىر جۈزا، ئىككى چىنە، ئاپ تۇۋا، چىلاپچىلارنى مەنمۇ دادام بىلەن كۆتۈرۈشۈپ، ئاكامنى تالىپلار ھوجرىسغا ئاپىرىپ جايلاشتۇرۇپ قويدۇق.

ئاكام مەلۇم ۋاقىت تالىپ بولۇپ يۈردى، ئەمما پات ـ پاتلا مەدرىس يېنىدىكى ھىلىقى يېڭى مەكتەپنى ئەگىپ يۈرەتتى. ئابدۇراخمان ئەپەندى ئۇنىڭ بۇ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش ئىشىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنى مەكتەپكە قوبۇل قىلماقچى بولدى. ئۇ ئۆزىمۇ دادام بىلەن ئايرىم سۆزلەشتى ۋە تەرەققىيپەرۋەر كىشىلەر ئارقىلىقمۇ خىزمەت ئىشلەپ يۈرۈپ، ئاخىر دادام

نى ماقۇلغا كەلتۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاكام مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولدى ۋە يەتتىنچى سىنىپنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرۈپ چىقتى.

ئاكام ئاجايىپ خۇش خەت يېزىش ۋە رەسىم سىزىش ماھارىتىگە ئىگە ئىدى. ئۇ خۇراپىي ئادەتلەرنى زادىلىق قىلىدىغان ھەجۋى رەسىملەرنى سىزىپ، پېشايۋاننىڭ تۈۋرۈكىگە چاپلاپ قويياتتى. بىر كۈنى ئۇ ئىشانلارنىڭ ئۆزىنى غايىپنى بىلىدىغان سىرلىق ئادەم، دېگەن چۈشەنچىنى مۇرتلىرىغا سىڭدۈرۈپ، نەرسە - كېرەك توپلايدىغان يامان نەپسىنى زادىلىق قىلىپ رەسىم سىزدى. رەسىمدە بوينى ئىنچىكە، ئۇزۇن، بېشى قازاندەك، بارماقلىرى ئارىدەك، چىشلىرى تۆمۈر گۈرجەكتەك ئاجايىپ سەت بىر مەخلۇقنى سىزىپ، ئاستىغا «نەپسى گەر سۈرەتكە كەلسە، سۈرىتى ئىشان كېلۇر، قوللىرى ئارا كەبى، چىشلىرى تىشاك كېلۇر» دەپ يېزىپ تۈۋرۈككە مىخلاپ قويدى. بۇنى دادام كۆرۈپ يىرتىپ تاشلىدى ۋە ئاكامنى قوغلاپ يۇرۇپ دۇمبالىدى. چۈنكى دادام سوپى بولغانلىقى ئۈچۈن ئىشانلارنىمۇ مەسخىرە قىلىشقا قوشۇلمايتتى. ئىككىنچىدىن، كىمكى سۈرەت سىزسا، شۇ سۈرەت قىيامەتتە سىزغۇچىدىن جان تەلەپ قىلىدۇ، دېگەن خۇراپىي ئېتىقادقا ئەمەل قىلاتتى. شۇڭا دادام ئاكامنىڭ سۈرەت سىزغىنىنى كۆرۈپ قالسا، مانا شۇ سۆزلەرنى تەكرارلاپ جېدەل قىلاتتى. ئاكام كېيىنچەرەك ماڭا ئات ۋە ئادەمنىڭ يېنىچە تۇرغان رەسىملىرىنى قېرىنداش بىلەن سىزىشنى ئۆگىتىشكە باشلىدى. مەن بىر كۈنى ئاتنىڭ سۈرىتىنى سىزىشنى ئەشق قىلىۋاتسام، تۇيۇقسىز دادام كىرىپ قالدى، سىزىۋاتقان رەسىمنى كۆرۈپ، قەغەزلىرىمنى يىرتىۋەتتى ۋە كاچىتىمغا ئىككى شاپىلاق سېلىپ:

— تۇردى دېگەن ھارامزادە سېنىمۇ كاردىن چىقىرىشقا باشلاپتۇ. قىيامەتتە جېنىڭنى بۇنىڭغا بەرسەڭ، ئۆزۈڭ خۇدانىڭ

ئالدىغا قانداق بارىسەن؟! — دەپ ۋارقىرىدى ۋە — ئىككىنچى يەنە سۈرەت سىزسالا، قولۇڭنى مانا مۇشۇنداق سۈندۈرۈپ تاشلايمەن، — دەپ قولۇمدىكى قەلەمنى سۈندۈرۈپ تاشلىۋەتتى.

مەن قورقۇپ كېتىپ، ئىككىنچى سۈرەت سىزىشنى ئۆگەنمىدىم. ئاكامنىڭ: «بۇ قىممەتلىك سەنئەت، ئۆگىنىۋېلىش كېرەك» دېگەن سۆزلىرىنىمۇ ئاڭلىمىدىم. مەن ئاكامنىڭ سۆزلىرىگە قارىغاندا، دادامنىڭ خۇراپىي سۆزلىرىگە ئىشىنىدىغان ئوخشايمەن. چۈنكى دادام مېنى ئىبادەت ۋە كىتابخانلىق قىلىدىغان جايلارغا ئەگەشتۈرۈپ باراتتى. ئۇنداق جايلاردىن ۋە دادامدىن: «ھەۋەسكە بېرىلسە، مۆمىن ۋە ياۋاش بولمىسا دوزاخقا چۈشىدۇ» دېگەنلەرنى كۆپ قېتىم ئاڭلاپ، دادامنىڭ دېگىنىنى قىلسام ئاخىرەتتە دوزاخقا چۈشمەي، جەننەتكە كىرىمەن دېگەن چۈشەنچىدە ئىدىم. شۇنداق بولسىمۇ ئاكام مېنىڭ بۇ كونا قاراشلىرىمنى تۈگىتىشكە يارىدىم قىلىپ، دائىم سەنئەت تۇغرىسىدا، پەن تۇغرىسىدا ۋە يېڭىلىقلار توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتى. دادام بولسا يۇقىرىقىدەك كونىلىقنى ئۇندەيتتى. بۇ ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەن تالاشتا قالغانىدىم.

دادام مۇتەئەسسىپ، چالا مولللاردىن، خەلق تىلى بىلەن ئېيتقاندا «كىگىز كىتاب» دەپ ئاتىلىدىغان ئەپسانە سۆزلەرگە چىڭ يېپىشىۋالىدىغانلاردىن بولغاچقا، ئۇ بىزنى دوزاخقا چۈشىدۇ دېگەن ۋەھىمە بىلەن قورقىتاتتى. مەسىلەن، بىر يېرىڭگە سۈيدۈك تېگىپ كەتسە، دوزاخ ئوتى شۇ يەردىن تۇتىشىدۇ. نامازغا ئوقۇمىغان كىشىگە كېيىمىڭنىڭ پېچى تېگىپ كەتسە، دوزاخ ئوتى شۇ يەردىن باشلاپ كۆيىدۇ، دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ قورقۇتاتتى. ئاكام مۇزدەكا ئۆگىنىشكىمۇ ھەۋەس ئىدى، بىر كۈنى ئۇ دۇتار سېتىۋېلىپ چېلىشنى مەشق قىلىشقا باشلىغانىدى، دادام كۆرۈپ قېلىپ:

— ھاي تۇردى دېگەن جاھىل، ئەمدى مۇشۇ يامان ئىش

ئى قىلغىلى باشلىدىڭمۇ، دۇتار بار ئۆيگە پەرىشتە كىرمەيدۇ، ئۇقامسەن! - دېدى غەزەپ بىلەن.

ئاكام دادامنى زاڭلىق قىلىپ:

— ئۇنداق بولسا مەن ئۆلگەندە گۆرۈمگە دۇتار ئەكىرىپ قويسۇن، مۇنكىر - نەكىر دېگەن پەرىشتىلەر ئۇ يەرگە كىرمەي، گۇر ئازابىدىن قۇتۇلۇپ قالاي، — دېدى. دادام ئۇنىڭ ھەجۋى گەپ بىلەن ئۆزىنى مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ، سېرىق - بۇرۇتلىرى تىترەپ كەتتى، كۆزلىرى ئالايدى:

— ھەي بەدبەخت، ئاغزىڭدىن بۇنداق نالايىق، كۇپۇرلۇق سۆزلەرنى چىقاروما، دۇتار دېگەن دوزاخ چۆمۈچى. بۇنداق نەرسىنى ئۆيگە يولاتما، — دەپ كېلىپ دۇتارنى ئاكامنىڭ بېشىغا بىر ئۇرۇپ پاچاق - پاچاق قىلىۋەتتى. مەندە بۇ ئېچىنىشلىق تەسىر قوزغىدى. ئاكام تېخى ئەمدى «داۋانچىك» دېگەن پەدىگە چېلىنىشنى ئۆگىنىۋالغان ۋە ماڭا چېلىپ بەرگەنىدى. دۇتارنىڭ ئادەم روھىنى جانلاندۇرغۇچى جەزىبىدار ئاۋازى مېنىمۇ ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغانىدى. شۇنداق قىلىپ، بىز سۇرەت سىزىشنى ئۆگىنىش ۋە مۇزىكىغا ئىشتىياق باغلاش ھەۋىسىدىنمۇ مەھرۇم بولغانىدۇق.

ئاكام ئۆسمۇرلۇكىدە ئەنە شۇنداق ئىشلارنى قىلىپ، دادامدىن كۆپ قېتىم تاياق يېگەنىدى. مەنمۇ تاياقتىن قۇرۇق قالمىغانىدىم. مەن ئاكامدىن ناھايىتى ئىككى ياشلا كىچىك ئىدىم. ئاكامنىڭ دادامنىڭ چۈشەنچىسىگە زىت ئىشلارنى قىلىپ تاياق يېگىنى ماڭا ساۋاق بولدى. شۇڭا مەن دادامدىن قورقۇپ، دېگىنى قىلدىم، ئۆيدە كالا، ئېشەك، قوي باقتىم، ياز كۈنلىرى كەچكىچە سىرتتىن ئوت ئورۇپ بازاردىن شاپاق تېرىپ كېلەتتىم. ئاندىن ھەلەپ ئېتىپ، مالىلارغا قارايتتىم. تېخى ئون ئىككى - ئون ئۈچ ياش بولسامۇ تاڭ سەھەردە ئورنۇمدىن تۇرۇپ، تەرەت ئېلىپ، دادام بىلەن بىللە بامدات نامىزىغا چىقاتتىم، بىر كۈنى بىز بامداتتىن قايتىپ ئۆيگە كىرسەك، ئا-

كام بەخرامان ئۇخلاۋاتقانىكەن. بۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، دادامنىڭ جان - پېنى چىقتى - دە، غەزەپ بىلەن ئورۇندا ياتقان ئاكامنىڭ يالىڭاچ بەدىنىگە ئات - ئېشەكنىڭ يۈگەنلىرى بىلەن بەدىنىدىن قان چىققۇچە ئۇرۇپ كەتتى. يەنە بىر كۈنى دادام ئاكامنىڭ مەللە چەكمەندە، يېڭى مۇدا بولۇپ قالغان گەلەپىي شىم تىكىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، «روسچە ئىشتان» نى نېمىشقا كىيدىڭ، دەپ غەزىپىگە چىدىماستىن دېرىزىدىكى قاچا كۆلنى ئۇنىڭ بېشىغا بىر ئاتقاندى، بىچارىنىڭ بېشى يېرىلىپ، يۈز - كۆزى قانغا بويىلىپ كەتتى. مەن دادامنىڭ بۇنىڭغا قانائەتلەنمەي، دەھشەتلىك قىياپەتتە يەنە ئاكامنى ئۇرۇش ئۈچۈن ئەتراپتىن تاياق ئىزلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، سۇ توشۇيدىغان سوغۇنىڭ كالتىكىنى تونۇرنىڭ ئىچگە يوشۇرۇپ قويدۇم ۋە قوشنىمىزنى چاقىرىپ ئاكامنى يەنە قاتتىق تاياق يېيىشتىن قوتقۇزۇۋالدىم. دادام بولسا ئاچچىقىدىن يانماي قاپناپ: «مۇنداق يامان ئىشلارنى قىلىشقا ۋۇجۇدۇڭ قانداق چىدايدۇ، ھەي مۇناپىق بەدبەخت، ۋىجدان بارمۇ سەندە!» دېگەن سۆزلەر بىلەن تىللاۋاتاتتى.

دادامنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان يۇقىرىقى سۆزلەرنىڭ مەنىسىنى ئۇ چاغدا چۈشەنمەيتتىم. خېلى زامانلار ئۆتتۈپ ئاز - تولا ئوقۇغان، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە ئارىلاشقاندىن كېيىنلا «مۇناپىق نېمە، ۋىجدان نېمە، دېگەن سۆزلارغا جاۋاب تېپىشقا باشلىدىم. مۇناپىق يالغانچى، ھىيلىگەر، سۆزى بىلەن ئەمەلىيىتى ئوخشىمايدىغان ئالدامچى ئىكەن. ۋىجدان دېگەن مۇناپىقلىق ۋە قارا كۆڭۈللۈك ئىشلارنى يامان كۆرۈدىغان، ئادالەتسىزلىك ۋە باشقىلارنى بوزەك قىلىش ھادىسىلىرىنى كۆرسە، ئازابلىنىدىغان، ئىنسانىي كۆزدە تۇتىدىغان روھىي كەيپىيات ئىكەن.

ئەسلىدە ئاكام دادام يامانلىق قىلىدىغان دەپ يۇقىرىقى ئاتالغۇلار بىلەن تىللىغان كىشىلەردىن ئەمەس، ئۇ ياخشى نىيەتلىك، ئىنساپلىق، بىلىم خۇمارى، ۋىجدانلىق، ئوت يۈرەك

يىگىت ئىدى.

مەن دادام بىلەن ئاكامنىڭ، بۇ كونىلىق بىلەن يېڭىلىق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى توغرىسىدا بەزىبىر ۋەقەلەرنى ئەسلەپ گىنمىدە، دادامنى سەلبىي جەھەتتە ئەسلەپ ئۆتتۈم. ئەسلىدە دادامنۇ خۇراپى چۈشەنچە تەسىرىدە قالغانلىقى بولمىسا، بۇزەك قىلىنغان كىشىلەر ئۈچۈن ياقا يىرتىدىغان، ئادالەتنى سۆيگۈچى، ۋىجدانلىق ئادەم ئىدى. ئۇ يۇرت كاتتىلىرى دېگەنلەرنىڭ نالايىق ئىشلىرىغا يۈزىدىلا رەددىيە بېرىدىغان، خوشامەتنى يامان كۆرىدىغان، توغرا كېسەر، كەسكىن خاراكتېرگە ئىگە بولغىنى ئۈچۈن، يۇقىرىقى تەبىقە ئەھلى دادامغا باشتا ئېيتىپ ئۆتكەندەك «قادىر توك» دەپ لەقەم قويغانىدى.

يۇقىرىقىدەك توقۇنۇشلاردىن كېيىن، مەن قانداق ئىشلار ياخشى، قانداق ئىشلار يامان ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋېلىشقا تىرىشتىم. ئاخىر ئۇنى تاپقاندەك بولدۇم. مېنىڭ ئويۇمچە، كىشىلەر ئۈچۈن چۈشەنچە مەسىلىسى ئەڭ مۇھىم ۋە ئەڭ مۇرەككەپ مەسىلە ئىكەن. (چۈنكى ئوخشاش بىر ئىشنى ھەر خىل ئادەم ھەر خىل چۈشىنىدىكەن).

ئاكام ئەدەبىيات - سەنئەتكە قىزىقاتتى، شۇڭا ئۇ ماڭا ئۇنىڭ تەسىرىنى ئۆتكۈزۈشكە تىرىشاتتى. «مانا قارا، كۆرگەنلا موللا ناۋايى شېئىرلىرىغا مەنە ئېيتالمايدۇ، يەنى ئۇنىڭ ئوخشىتىش - سېلىشتۇرۇش بىلەن كەلتۈرگەن سۆزلىرىنى چۈشەنمەيدۇ» دېگەنىدى. ئۆزى بولسا ناۋايىنىڭ شېئىرلىرىنى قىزىقىپ ئوقۇپ چۈشەندۈرۈپ، شەرھىلەپ بېرەتتى. ئاربلاپ ئۇنىڭغا تەقلىد قىلىپ بەزىبىر شېئىرلارنىمۇ يازغانىدى. مەن ئۇنىڭ موللا ھاپىز دېگەن كىشىنىڭ خەيرىنسا ئىسىملىك قىزىنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭ شەنىگە ناۋايى شېئىرلىرى تەقلىدىدە يازغان بىر شېئىرىنى كۆرگەنىدىم. ئۇنىڭدىن پەقەت:

قوللىرىڭغا خېنە ياقىپسەن قىرمىزى،

لاله ئسرۇرسەن موللا هاپىزنىڭ قىزى.

دېگەن ئىككى مىسراسى ئېسىمده قاپتۇ. ئۇ ماڭا يەنه ئاۋايى، شىرازى شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بېرەتتى، شەيىخ سەئىدى ھېكايىلىرىنى ئوقۇپ بېرىپ تەھلىل قىلاتتى. مەن سەئىدى ھېكايەتلىرىنىڭ ھېكمەتلىك ۋەقەلىرىگه قىزىقىپ كۇلىستاننى ئەتە-ۋارلاپ ساقلاپ يۈردۈم، پات - پاتلا ئۇنىسى ئوقۇپ بېرىشنى ئاكامدىن ئۆتۈنەتتىم. دادام بولسا ناۋايى ئىسىرىنغا «قۇل غۇجا ئەھمەت» نى، سەئىدى ئورنىغا «چاھار كىتاب» نى ئوقۇشقا دالالەت قىلاتتى. بۇ ئىككىسىنىڭ مېنى قايسى تەرەپكه باشلاۋاتقانلىقىنى بارغانسېرى چۈشىنىشكه باشلىدىم. ئومۇمەن ئاكام مېنى ئىلغارلىق يولىغا، دادام بولسا قالاق سوپىزم يولىغا سېلىشقا ئۇرۇنغانىكەن.

مەن تەبىئىتىم جەھەتتىن ئاق كۆڭۈل ۋە تەسىرچان بالا ئىدىم. ناتوغرا ئىشلارنى يەنى بىرەرىنىڭ ئورۇنسىز ئازابلانغانلىقىنى كۆرگىنىمده ئېچىنىش ئىچىده بىئارام بولاتتىم. بىرەر بەختسىزلىك توغرىسىدىكى ھېكايىنى ئاڭلىغىنىمدا يىغلاپ كېتەتتىم، ئەرلىرى ئايالىرىنى ئۇرغاندا ياكى ئاتا - ئانىلىرى بالىلىرىنى ئۇرغاندىمۇ ئازابلىنىپ غەزەپكه تولاتتىم. ئۆيىمىزده بىرەرى ئاغرىپ قالسا، تاماق يېيەلمەي ۋە كېچىلىرى ئۇخلىيالماي قالاتتىم. گۈدەك چاغلىرىمدىلا مېنىڭ روھىمدا، نېمىشقا كۆپچىلىك ئازاب - ئوقۇبەت تارتىۋاتىدۇ، ئۇلارغا ياردەم بېرىشنىڭ چارىسىنى قىلغىلى بولماسمۇ؟ دېگەن سوئال تۇغۇلغانىدى. بۇ مېنى ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يېزىش ئارقىلىق بۇ مەسىلەرنى يورۇتۇپ بېرىشكه ئىلھاملاندۇردى.

ئىلىم ئىزلەش يولىدا

مەن بالا ۋاقتىمدا كونا دىنىي مەكتەپتە كىتاب ئوقۇشنى ئۆگەنگەن بولساممۇ، خەت ساۋاتىمنى ئۆز - ئۆزۈمدىن ئۆگىنىپ

چىقىرىۋالغانىدىم. كونا جەمئىيەتتە دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغانلار موللا بولاتتى، ئۇلار دىنىي ئىشلارنى باشقۇراتتى ياكى ئوتتۇز پارە قۇرئاننى يادلىۋېلىپ قارىم بولاتتى. بۇنىڭغا يېتىش ئۈچۈن نەچچە ئون يىل ئوقۇيتتى.

1933 - يىلقى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، شىنجاڭدا مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرى يولغا قويۇلۇپ، زامانىۋى يېڭى مەكتەپلەر ئېچىلدى. ئەمدى يېڭى ئېچىلغان مەكتەپلەردە بىر نەچچە يىل ئوقۇپلا يېڭى زامانغا لايىق بىلىم ئىگىسى بولۇپ، بىرەر ئورۇندا خىزمەت قىلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەندىمۇ. بۇنداق مەكتەپلەردە ئوقۇپ بىلىم ئېلىش ئىشتىياقى كۈچەيدى.

«ئۇرۇمچىدە تۇرلۇك مەكتەپلەر ئېچىلىپتۇ، ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە كىرگەن ئوقۇغۇچىلارغا كىيىم - كېچەك ۋە تەمىنات بېرىلىدىكەن...» دېگەن خەۋەرلەرنى ئاڭلاپ، يول راسخوتى ئۈچۈن پۇل يىغىشقا باشلىدىم. بۇ پۇلنى قانداق يىغىشنىڭ غېمىنى قىلىپ، ئاخىر مۇنداق چارىنى تاپتىم:

ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن ئاكام تۇردى قادىرى خىزمەت قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە كەتتى. ئۇ خېلى بىلىملىك ۋە ئۇستا خەتتات بولغىنى ئۈچۈن، ئۇرۇمچىدە چىقىدىغان «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ ماقالىلىرىنى لازىغا يېزىپ بېرەتتى. چۈنكى دەسلەپكى شىنجاڭ گېزىتى شاپىگرافتا چىقىشقا باشلىغانىدى. ئاكام گېزىت چىقىرىشتا خېلى ئاكتىپ خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، تاشكەنتكە ئوقۇشقا چىقىدىغان يۈز ئوقۇغۇچىنىڭ بىرى بولۇپ، بىرىنچى تۈركۈمدە «ساگۇ» (ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتى) غا ئوقۇشقا كەتكەنىدى. ئۇ بۇ ئالىي مەكتەپتە ئالغان تۇرمۇش ياردىمى پۇلىنىڭ ھەممىسىگە دېگۈدەك ماڭا تۇرلۇك كىتابلارنى ئەۋەتىپ بېرەتتى. مەن ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تاتار، قازاق ئەدەبىياتىغا دائىر كىتابلارنى ئوقۇپ يۇرۇپ بەدىئىي

ئەدەبىياتقا قىزىقىپ قالدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىياتقا دائىر بەزى كىتابلارنى ئېلىپ قېلىپ، بۇنىڭدىن پوشكىنىنىڭ ئۆزىبەكچە بىر تومۇق تاللانغان شېئىرلار توپلىمىنى، بەش خىل ئەدەبىيات خرىستوماتسىيىسىنى، ھادى تاقتاشنىڭ بىر شېئىرلار توپلىمىنى، گوركىنىڭ «ئانا» رومانىنى، لۇتپۇللا مۇتەللىپكە تەقدىم قىلدىم. ھېساب ۋە تەبىئەتكە دائىر كىتابلارنى بولسا يول راسخوتى ئۈچۈن سېتىپ پۇل توپلىدىم.

مېنىڭ يىغقان پۇلۇم يۈز سوم بولغانىدى. ئەگەر شۇ ۋاقىتتىكى ئاندا - ساندا ئۇچرايدىغان سوددىگەرلەرنىڭ ماشىنىسىغا كىرا تۆلەپ چۈشسەم، ئەللىك - ئاتمىش سوم كىرا ھەققى ئالىدۇ. پۇلۇمنىڭ تەڭدىن تولىسى كىراغىلا كەتسە، يول راسخوتى، مەكتەپكە كىرىۋالغۇچە بولىدىغان يېمەك - ئىچمەك، دەڭجالىق ئۈچۈن سەرپ قىلىشقا قالغان ئازغىنە پۇلۇم نېمىگە دال بولىدۇ، دېگەن قايغۇ بىلەن كىرا تۆلىمەي ئولتۇرۇۋالىدىغان ماشىنا ياكى ھارۋا ئىزلەشكە باشلىدىم.

ئۇچىنچى ئايدىن تۆتىنچى ئايغىچە بىر ئاي ئىزلىنىپ مۇنداق ئىمكانىيەتكە يېتىشەلمىدىم. ئوقۇشقا قىزغىنلىقىم ناھايىتى يوقىرى بولغىنى ئۈچۈن، بىر ئاي يول يۈرسەممۇ پىيادە ماڭاي، دېگەن ئىرادىگە بەل باغلاپ قويدۇم. دەل شۇ چاغدا ئۇرۇمچىگە قەنت ۋە گەزمال كىرا قىلغان بىر ھارۋىكەشكە يولۇقۇپ قالدىم. بۇ ھارۋىكەشنىڭ تۆت ئىرگۈلۈ ھارۋىسى بولۇپ، ئۇ ئالدىدىكى ھارۋىنى ھەيدەپ، قالغان ئۈچ ھارۋىنىڭ ئېتىنى ھارۋىلارنىڭ ئارقىسىغا قاتار چېتىپ ماڭماقچى ئىكەن (ئۇ چاغلاردا ئىككى چاقلىق ئىلى ھارۋىلىرىدىن بىر قانچىسىنى بىر - بىرىگە چېتىپ، بىر قانچە ھارۋىكەش كارۋان بولۇپ يۈرەتتى). مەن بۇ ھارۋىكەش بىلەن مۇنداق كېلىشتىم: بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ھارۋىنى ھارۋىكەش ئۆزى ھەيدەيدۇ. ئۇچىنچى ۋە تۆتىنچى ھارۋىنى مەن ھەيدەيمەن. ھەر قايسىمىز ئۆزىمىز ھەيدىگەن

ئاتنى ئۆزىمىز يول بويى بېقىپ، ھارۋىغا قوشىمىز. ئات ـ ھارۋىنىڭ دەڭجالىقى ۋە باشقا راسخوتلىرىنى ھارۋىكەش ئۆزى كۆتۈرىدۇ. مەن بولسام پەقەت ھارۋىغا ئولتۇرغىنىم ئۈچۈن كىرا ۋە دەڭجالىق تۆلىمەيمەن. ئەمما يەنىمۇ ـ ئىچىمكىم ئۆزۈمدىن بولىدۇ. كېچە-كۈندۈز ئىشلىگىنىم ئۈچۈن ھارۋىكەشتىن ھەق ئالماموۇ، ئۇزۇن يولدا پىيادە، يالغۇز مېڭىشتىن، كىرا ۋە قۇنالغۇ ھەققى تۆلەشتىن قۇتۇلغىنىمغا خۇش بولغانىدىم.

غۇلجىدىن چىقىپ، ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ كەڭسايغا يېقىن بارغىنىمىزدا تۆتىنچى ھارۋا كاتاڭغا چۈشۈپ قېلىپ ئوقىي سۈنۈپ كەتتى. ھارۋىكەش پىشانىسىگە بىر شاپىلاق ئۇرۇپ ئالدىمغا كەلدى ـ دە:

ـــ ھەي كاساپەت! سەن دىققەت قىلىپ ھەيدىمەي، ھارۋىنىڭ ئوقى سۇندى، تۆلەپ بېرىسەن، ـــ دەپ تۇرۇۋالدى ۋە قامچىسىنى پۇلاڭلىتىپ قورقۇتۇپ، ئوق ئۈچۈن مەندىن بىر نەچچە سوم پۇل ئوندۇرۇۋالماقچى بولدى.

ـــ سەن قەيەر بىلەن ھەيدىسەڭ، ئارقاڭدىكى ھارۋىلارمۇ شۇ يەر بىلەن ماڭىدى. جۇلۇقى چىقىپ كەتكەن ھارۋاڭنىڭ ئۆلۈكىنى ماڭا ئارتامسەن، ـــ دەپ مەنمۇبۇش كەلمەي ۋارقىرىدىم. ئۇ يەنە قامچىسىنى كۆتۈرۈپ ئالدىمغا دەۋېلەپ يېقىن كەلدى. مەنمۇ دەرھال يول چېتىدە تۇرغان مۇشۇكتەك بىر تاشنى قولۇمغا ئېلىپ ھەيۋە قىلدىم.

باشقا سەپەرداش ھەرۋىكەشلەر ئارىغا چۈشۈپ، مېنىڭ خۇجايىنىمنى ئەيىپلەپ، بىزنى ئەپلەشتۇرۇپ قويدى. ھارۋىكەش بۇ ئەتراپتىن ئوق تاپالماي ئارقىسىغا يېنىپ لوسۇگۇڭغا كەتتى. مەن بولسام ئاتلارنى بېقىپ، ھارۋىلارغا قاراپ قالدىم. بۇ يەردە ئۈچ كۈن ئاۋارە بولۇپ ھارۋىنى ئوقلىغاندىن كېيىن يەنە يولغا چۈشتۇق. ھارۋىلار داۋانىغا ئۆرلەپ تىك جايغا كەلگەندە، ئاتلار چارچاپ توختىغان ھامان ئاخىرقى ھارۋىنىڭ ئىككى چا-

قىغا تاشنى تىرەپ قويۇش ۋەزىپىسىنى مەن ئورۇنداپ ماڭدىم. شۇڭا قوش مۇشتەك تاشلارنى ئىككى قولۇمدا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ داۋان ئاشقىچە چىلىق - چىلىق تەرگە چۈمۈلۈپ ھېچبىر دەرمانىم قالمايتتى. تاغ - داۋانلارنىڭ ۋە سەنتەي، سىتەي، ئۈتەي ئارىلىقىدىكى شېغىللىق چۆل - جەزىرىلەرنىڭ ئازابىنى تارتىپ يەنە ئوچ كېچە - كۈندۈزدە داخىيەنزىگە يېتىپ بارىدۇق.

ھارۇنكەشلەر ئەتىسى ئاتلارنى دەم ئالدۇرمىز دەپ يولغا چىقمىدى. ئۆگۈنى ئاشۇاقتى بىلەن «ھارۇننى قاتايمۇ» دەپ ئۆيگە كىرسەم، يەتتە - سەككىز ھارۇنكەش تاۋنكا قۇرۇپ قىمار ئويناشقا چۈشۈپ كېتىپتۇ. بىزنىڭ خوجايىن ھارۇنكەشسۈئالىمغا جاۋابمۇ بەرمەي، ھەتتا ماڭا قاراپمۇ - قويماي، سىلىقلاپ قويۇلغان زەي يەردىن ئوشۇقلارنى تېرىشكە باشلىدى. ئاندىن كېيىن بۇ ئوشۇقلارنى ئالقىنىغا تىزىۋېلىپ، «دەتتىكام» دەپ ئېتىپ، ئالقىنى بىلەن مەيدىسىگە پاققىدە ئۇراتتى. مەن يېرىم سائەتچە بۇ قىمارۋازلارنىڭ ئۇرۇشۇۋاتقان خورازلاردەك بىر-بىرىگە ھۆرپىيىپ تۇرغان قىياپىتىگە قاراپ ئۆرە تۇردۇم. جاۋاب بولمىغاندىن كېيىن ئاخىر قايتىپ چىقىپ كەتتىم. چۈشتىن كېيىن يەنە خوجايىنىمنى ئىزلەپ باردىم. قارىسام ئىشكنى ئىچىدىن تاقىۋاپتۇ، تىڭشاپ باقسام يەنە «تىكە، ئاتە، دوبارمۇ، دەتتىكام» دېگەن ئاۋازلار چىقىپ تۇردى. «ھە، بۇلار بۈگۈن بار كۈچى بىلەن قىمارغا كىرىشىپتۇ، ئەتە ماڭسا كېرەك» دەپ ئويلاپ دەڭدىن چىقىپ بازار چۆگىلەپ يۈردۇم.

نامازدىگەر ۋاقتىدا قايتىپ كېلىپ تىڭشسام يەنە شۇ ئەھۋال. ئېغىلغا كىرىپ قاراپ باقسام ئوقۇردا ھېچنېمە يوق. بىچارە ئاتلارنىڭ قورساقلىرى يىلى چىقىپ كەتكەن پوكۈزەكتەك ئىچكە كىرىپ كېتىپتۇ. دەڭجادىن تۆت باغ بېدە ئېلىپ، ئەككى بېغىنى جادودا يوغان - يوغان توغراپلا ئوقۇرغا سېلىپ چىقىپ

كەتتىم. كېيىن ـ ئاخشام بىلەن ئېغىلغا كىرىشىمگە بىچارە ئاتـ
لار ماڭا تەلمۈرۈپ قاراپ كىشنەشتى. ئۇلارنىڭ بۇ ئاۋازىدىن:
«يېرىم باغدىن بەرگەن بېدەكنى يەپ بولدۇق، قورساققا دالـدا
بولمىدى، ئۇسساپمۇ كەتتۇق» دېگەندەك مەنا بىلىنىپ تۇراتتى.
مەن ئۇلارنى قۇدۇق يېنىغا ئېلىپ چىقىپ قانغۇچە سـۇغارغان
ئىدىم. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى باشلىرىنى لىكشىتىپ پۇرقۇپ قويۇشتى.
بۇنىڭدىن ئەقىللىك بۇ ھايۋانلارنىڭ «رەھمەت، رەھمەت» دېگەندەك
ئىپادىلىرى چىقىپ تۇراتتى. ئاتلارنى ئوقۇرغا باغـلاپ، قالغان
ئىككى باغ بېدىنى يەنە توغراپ سېلىپ بەردىم. جامائەت خۇپـ
تەندىن يانغان مەزگىلدە ئۇلارغا يەم تۆكۈپ بەردىم. قىمارۋاز-
لارنىـڭ بـۇگۈن تالاغا چىققانلىقىنى ياكـى تاماق يېگەنلىكىنى
كۆرمىدىم. مەن بولـام بۇگۈن چۈشتە ئاشپۇزۇلدا لەگمەن، كەچـ
تە بولـا مانتا يەپ قورسـقىمنى تويـغۇزدۇم. ئاتلارمۇ بېدە
بىلەن ئارپا يەپ قورساقلـىرىنى تويغۇزدى. مـەن يەنە ئـۇلار
قىمار ئويناۋاتقان ئۆينىڭ ئىشكى يېنـىغا كېلىپ يوچۇقىدىـن
قارىدىم. چىراغپايدىكى دىكخۇلۇنىڭ لاۋۇلداپ چىقـقان يورۇقىـدا
ھارۋىكەشلەر تېخىچە ئات، ھارۋا ۋە خەلقنىڭ كىراغـا بەرگـەن
مالـلىرىنى ئۇنتۇپ، ھەتتا ئۆزىنىڭ قورسـقىنىڭ ئاچقانلىقىنـىمۇ
سەزمەي، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قىمار ئويناشـقا بېرىلىپ كېـ
تىپتۇ.

مـەن شۇ كۈنى كېچىـدە نەچچە قېتىم قويۇپ ئاتـلارغـا
ئوت بەردىم. ھارۋىلاردىكى يۈككە قارىدىم. ئارىـلاپ قىمارۋاز-
لارنىڭ ئىشكىنى تىكشاپ باقتىم. ئۇلار ھامان شۇ كەيپىياتتـا
«دەتتىكام...» دەپ توۋلىشاتتى.

يولغا چىقىۋېرەي دېسەم بۇ مېنىڭ ئىختىيارىمدىكى ئىش
ئەمەس. قىمار ئويناپ زايە قىلىۋاتقان ھارۋىكەشلەرنىڭ بۇ يا-
مان ھەرىكىتىنى توختىتىپ قويايي دېسەم يا بۇنىڭغا پېتىنالمايـ
مەن. گەپ قىلسام خوجايىنىم مەن بىلەن ئۇرۇشىدۇ، ھەتتا كال-

تەك بىلەن ئۇرۇپ بېشىمنى يېرىۋېتىشتىن يانمايدۇ. مۇساپىر-
چىلىقتا ئۇنىڭ بىلەن تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىمنى چۈشىنىپ دەڭ-
سەك دەرۋازىسى يېنىدىكى تاشتا شۇمشىيىپ ئولتۇردۇم. ئىچىم
پۈشۈپ دىققەت بولغانسېرى ناھايەت بۇ قىمارۋاز ھارۋىكەشلەر-
نى غايىۋانە تىللاپ، ئۇلارنىڭ يامانلىقى توغرىسىدا ئۆز - ئۆ-
زۈم بىلەن سۆزلىشىپ قويىمەن. دەڭسىڭ خوجايىنى نېمە ئۈ-
چۈن بۇلارنىڭ يامان ئىشىنى بىلىپ تۇرۇپ توسمايدۇ، ھۆكۈمەتكە
مەلۇم قىلىپ دەڭدىن قوغلىۋەتمەيدۇ، بۇنىڭدا بىرسىر بار، ياكى
مەن ساقچىغا بېرىپ بۇ سىرنى مەلۇم قىلايمۇ؟ ياقەي، مەن ئۆ-
رۈمدە مۇنداق ئىشنى قىلىپ باقمىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن
بېرىپ بۇلارنى چاقسام، دەڭجا مېنى بۇ يەردىن قوغلايدۇ، ھار-
ۋىكەش ھارۋىسىغا چۈشۈرمەيدۇ. پالاكەت يەنە ئۆزۈمگە كېلىدۇ
دېگەندەك خىياللارنى قىلىمەن. دىققەتسىزلىكتىن ئاخىر بولماي
يەنە ئاتلارنى باقمەن، يۈكلەرگە قاراپ قويۇپ، بازار ئايلى-
نىمەن.

بۇ دىققەتسىزلىكنىڭ ئۈچىنچى كۈنى بازار ئايلىنىپ يۈ-
رۈپ شوپاڭخانا ئالدىغا بېرىپ قالدىم. ئۇ يەردىكى ئۆزۈن قارا
پوكەي يېنىغا قويۇلغان بەندىكده ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغان بىر
سېرىق يىگىت بىلەن ئۈچرىشىپ قالدىم. ئۇ جىك ناھىيىسى ئەتە
راپىدىكى قازاق بالىلىرىنى ئوقۇتىدىغان كۇلتۆتەك باشلانغۇچ
مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىكەن. خۇش خۇي، شەيتانراق، گارمۇن
چېلىشنى بىلىدىغان بۇ تاتار يىگىتىنىڭ ئىسمى رەئۇپ ئىكەن.
بۇ غۇلجىدىن جىڭغا كېتىۋېتىپ، ئېتىنى دەڭده قويۇپ، ھاراق
ئىچىۋېلىش ئۈچۈن بۇ دۇكانغا كېلىپ ئولتۇرغانىكەن.

ئۇ مېنىڭ بىلەن سالاملىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن، قارا
بىر ھېجىرغا تۆت سەر ھاراق قۇيدۇرۇپ ماڭا تۇتتى. مەن
ھاراق ئىچىپ باقمىغانلىقىمنى ئېيتىپ ئىچىشكە ئۇنىمىدىم. رە-
ئۇپ تاتارچە جىرلاپ، قازاقچە، ئۇيغۇرچە ئالدار كۇسا ۋە نە-

سەردىن ئەپەندى لەتىپلىرىنى سۆزلەپ، مېنىڭ چىگىش كۆڭلۈمنى ئېچىۋەتتى. ئەما هاراق ئىچمىتىن قورقۇپ:

— ئىشىنىڭ، مەن زادى هاراق ئىچىپ باقمىغان، هاراق ئىچمىتىن قورقىمەن، — دېدىم.

— نېمىدىن قورقىسەن ئىنبەدەش①، ئۆزۈڭ خاپىدەك كۆرۈنسەن، مانا بۇنى قاغىپ جىبەرسەڭ كۆڭلۈڭ ئېچىلىپ جەننەتكە كىرگەندەك بولىسەن، — دەپ هېجىرنى لەۋىمگە تەگكۈزدى، مەن هېجىرنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپ پوكەيگە قويۇپ:

— هاراق ئىچكەن ئادەمنىڭ ئىمانى قىرىق كۈن تېنىدىن جۇدا بولۇپ ئايلىنىپ يۈرىدىكەن. ئەگەر شۇ قىرىق كۈن ئىچىدە ئۆلۈپ كەتسە ئىمانسىزكېتىدىكەن، — دېدىم ئۇنىڭ پىكرىدىن ياندۇرۇش ئۈچۈن.

— بۇ ئۇسۇرۇق گەپ، — دېدى رەئۇپ قولىنى شىلتىپ، — سەن ئەخمەق ئىكەنسەن! ئىمانىڭنى هاراق ئېلىپ كېتەرمىش؟ بۇ نەسرەدىن ئەپەندىنىڭ تەرەت سۇندۇرغىنىدەك گەپ.

— مەسىلەن، ئۇ قانداق گەپ!

— مەسىلەن، نەسرەدىن ئەپەندى بىر كۈنى ئېقىن سۈنىڭ بويىدا ئولتۇرۇپ تەرەت ئېلىۋاتقاندا پۇتى تېيىلىپ كېتىپ كەشىنى سۇ ئېقىتىپ كېتىپتۇ. ئەپەندى كەشىدىن ئايرىلغان پۇتىنى كۆتۈرۈپ «تارت» قىلىپ بىرنى قويىۋېتىپ، «ئال تەرىتكىنى، بەر كەشمىنى!» دەپ سۇغا قولىنى سوزۇپتۇ. مانا شۇنداق گەپ، — دەپ رەئۇپ مېنى كۈلدۈردى ۋە ئۇنىمىغىنىمغا قويماي، تۇرلۇك قىزىق گەپلەر بىلەن ئاخىر هېلىقى تۆت سەر هاراقنى ئىچىرىۋەتتى. بەزىلەرنىڭ: «ئىچمەككە هاراق ئاچچىق، ئىچكەندىن كېيىن تاتلىق» دېگىنىدەك، بۇ تۆت سەر هاراقنى بەك قىينىلىپ يۇتۇپ بولۇشۇمغا ئاغزىمدىن ئاچچىق بۇس چىققاندەك بولدى. ناهايىتى ئاز ۋاقىتتىن كېيىن ئىچ پۇشۇغۇم،

① ئاغىنە — دوست دېگەن مەنىدە. — ت

فەم - غۇسسەم قەيەرلەرگە ئۇچۇپ كەتتىكىن، كۆڭلۈم ئېچىلىپ شېرىن كەيىپ سۇرۇشكە باشلىدىم. يېڭى تېپىشقان ئاغىنەم بىر لېتىرلىق سۇدانغا ھاراق توشقۇزۇپ ئېلىپ، سول مۇرىسىگە ئېسىۋالدى، ئوڭ مۇرىسىدىكى گارمۇنىنى ئېلىپ:

— كۆردۈڭمۇ، مانا كۆلگۈنچەك بولۇپ قالدىك، بۇ ياخشى ھاراق، پېرۇاي① جۇن، توجۇ، جۇر ئىندى پاگۇلەيىت② ئېتەر- مىز، — دەپ گارموننى بازاردىلا چالغان بويى، مېنى بازار سىر- تىدىكى چوڭ بىر ئۆستەڭ بويىغا باشلاپ باردى. ئۆستەڭ ئەتـ راپى سۆگەتلىك ۋە يېشىل چىمەنزار ئىدى.

رەئۇپ گارمۇننى سۆگەت شېخىغا ساڭگىلىتىپ ئېلىپ قو- يۇپ، يانىچۇقلىرىدىن بەش - ئالتە تۇخۇم چىقىرىپ، يېشىل چىم ئۈستىگە تىزىپ قويدى. تۇخۇملارنىڭ ئىچىدە بىر دانە خام تۇخۇم بار ئىكەن، ئۇنى ئېلىپ بۇرۇلكىسىنىڭ ئىسىنغا زەنجىر بىلەن ئېسىۋالغان قەلەمتۇراچنىڭ ئۇچىغا تۇمشۇقىنى ئۇرۇپ تەشتى - دە، ئىچىدىكىنى سۇمۇرۇپ ئىچىۋەتتى. كېيىن تۇخۇمنىڭ ئېچىلغان تۆشۈكىنى كېكەيتىپ، رۇمكا تەييارلىدى. رۇمكىغا سۇداندىكى ھاراقتىن توشقۇزۇپ قويۇپ، ئالدى بىلەن ئۆزى ئىچتى ۋە ئالدىن سويۇپ تەييارلاپ قويغان پىشىق تۇخۇمنى زاكۇسكا قىلىپ يېدى. ماڭمۇ شۇتەرىقىدە بىر رۇمكا ھاراق تۇتقانىدى، مەن يالۇڭۇرۇپ زادىلا ئىچكىلى ئۇنىمىدىم.

— ھەي، سارتلىقىڭنى قىلاجاتىرسەنغۇي، ئانداي بولسا سېنىڭ سۆزۈڭچە بۇ تۇخۇمنى، بىزچە بۇ جۇمۇرتقانى ئاشاپ③ تۇر، — دەپ قازاقچە، تاتارچە، ئۇيغۇرچە ئارىلاش سۆزلەپ، يەنە ئارقا - ئارقىدىن ئۇچ - تۆت رۇمكا ھاراق ئىچىپ، گار- مۇن چېلىپ تاتارچە جىرلاشقا باشلىدى. مەن تۇخۇم بىرگەچ

① بىرنىچى دەرىجىلىك مەنىدە.
② ئويناپمەز دېگەن مەنىدە.
③ ئاشاش يېيىش دېگەن مەنىدە.

ئاغلاپ ئولتۇردۇم.

ئۇنىڭ ئاۋازى جارانگلىق ۋە يېقىملىق ئىدى. گويا ئۇنىڭ ئاۋازى ئۆستەكىدىكى سۇزۇك سۇغا ئارىلىشىپ، شىلدىرلاپ ئاقاتىتى. ئەتراپىمىزدىكى ياشارغان سۆگەتلەرنىڭ يېڭى چىۋىقلىرىنى تولغاپ ئويناۋاتقان سەلكىن شامالالار بىلەن قوشۇلۇپ يىراقلارغا ئۇچۇپ كېتەتتى.

خۇسۇسەن، ئۇنىڭ ئاھانىنى جانلاندۇرۇپ ئېيتقان، ئادەمنىڭ ھېسسىياتىنى ئۇرغۇتىدىغان چوڭقۇر مەنىلىك، يېقىملىق تاتارچە قوشاقلىرى مۇنداق ئىدى:

ئەنىكەي مېنى تۇغان چاغدا،
ئاق بۆلەككە بۆلەگەن.
ئۆمرۈڭ بولسۇن دەپ تىلەگەن،
بەختىڭ بولسۇن دېمەگەن.

ساندۇغاچنىڭ بالالارى
نېگە سېگىز بولماغان.
شول دۇنيانىڭ راھەتلەرى
نېگە تېگىز بولماغان...

مانا، بۇ بەختنى، مۇھەببەتنى، ئارزۇنى ئوخشىتىش ۋاسىتىسى بىلەن تەسۋىرلەپ بېرىدىغان چوڭقۇر مەنىلىك، مەرۋايىت تەك تىزىلىپ پارقىراپ تۇرىدىغان گۈزەل سۆزلەر مېنى ئۆزىگە قاتتىق جەلپ قىلمۇالدى. پەمىمچە، بۇ ئويۇنكەش يېگىت ئىچ پۇشۇرىدىغان ھاياتتا قېنىغا پاتماي ھاراقتا بېرىلىپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرەتتى. مەن بولسام بۇ يەردە يېپىز باغلىنىپ قېلىپ زېرىكىپ يۈرگەن ئادەم ئىدىم. ئىچىم پۇشۇپ نېمە قىلارىمنى بىلمەي تۇرغىنىمدا مەن بۇ خۇش خۇي ناخشىچى

يىگىتكە يولۇقۇپ قېلىپ كۆڭلۈم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. شۇڭا مەن ئۇنىڭغا ئىجىل بولۇپ، كەچكىچە ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يۈردۈم. ئۇنى ئاشپۇزۇلغا ئەكىرىپ مېھمان قىلدىم. ۋاقىت تاپسام ئۇنىسى ئىزدەپ كوللۇتۇنەڭگە بېرىشقا ۋەدە قىلىپ، ئادرېسىنى يېزىۋالدىم. كۈن پاتقاندا ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ دەڭگە قايتتىم. دەڭنىڭ ئالدىغا كەلسەم خوجايىن ھارۇنكەش دەرۋازا يېنىدىكى تاشتا بېشىنى چاتىرىقىغا سالىگىلىتىپ ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ مېنىڭ كەلكىنىمنى سېزىپ بېشىنى كۆتۈردى ۋە مەيۈس ھالدا تەلمۈرۈپ ماڭا قارىدى. ئۇنىڭ چېقىر كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، گىرده ساقلىنىڭ تۈكلىرى تەتۈر ئۆرۈلۈپ، خام سېمىز يۈزى توپا چىراي ئاپتۇ. ئومۇمەن، ئەپتى - بەشىرىسىدىن قايغۇ - ھەسرەت، ئاچچىق ئەلەم تارتىۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسى مەلۇم بولۇپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ: «ھە، بۇ ئۇتتۇرۇۋەتكەن ئوخشايدۇ» دېگەن ئويغا كەلدىم.

دەڭگە كىرىپ ئۇقۇشۇپ باقتىم. ھارۇنكەش خوجايىنىم راست ئۇتتۇرۇۋەتكەنىكەن، ئۇتتۇرۇۋەتكەندىمۇ ئاندا - مۇندا ئەمەس، يېنىدىكى پۇتۇن نەق پۇلنى، خۇرجۇنىدىكى ھەممە كىيىم - كېچىكنى ھەتتا تۆت ئات - ھارۋىسىنى بىراقلا ئۇتتۇرۇۋېتىپ گاڭگا- جىسا بولۇپ قاپتۇ. بۇ ئەبلەغ تېخى مېنىڭ ھارۋىسىنى ھەيدەپ بەرگىنىمنى،بۇ يەرگە كېلىپ بىر نەچچە كۈندىن بېرى ئاتلىرىنى بېقىپ، نەرسىلىرىنى كۆزىتىپ بەرگىنىمنى ھېسابقا ئالماستىن، مېنىڭ ئەمدى نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇم بىلەنمۇ كارى بولماستىن مەندىن پۇل سورىدى.

— بەش - ئۈن سوم پۇل بېرىپ تۇر، تاماق يېۋالاي،— دېدى ئۇ. مەن ئۆز ئەھۋالىمنى ئېيتىپ پۇل بەرمىدىم.

— ھېچ بولمىسا، خاپىلىقنى پەسەيتىش ئۈچۈن ھاراققا بىر سوم بولسىمۇ بەرگىن، — دەپ يالۇرۇپ تۇرۇۋالدى ئۇ.

مەن سىرتتىن خۇشال - خۇرام كەيپىياتتا قايتىپ كەلگەن-

لىكسم ئۇچۇن كۆلۈپ تۇرۇپ:

— سەن مېنى نەچچە كۈندىن بېرى ئاۋارە قىلىپ، زېرىكتۈرۈپ بۇرۇختۇما قىلدىڭ، مەن بۇنىڭغا چىدىمايۋاتىمەن، دەپ ئۆمرۈمدە بىرىنچى قېتىم ھاراق ئىچتىم. ئەمدى سېنىڭ خاپىلىقىڭغا پۇل تۆلىگىچىلىكىم يوق، — دەپ ياتاقتا كىرىپ كەتتىم.

ئەتىسى ئەمدى مەن چۈشۈپ ھەيدەيدىغان ئات ـ ھارۋىلارمۇ يوقالغانلىقتىن، خوجايىنىڭ ماڭا تۆلىگۈدەك دەڭگالىق پۇلىمۇ بولمىغانلىقتىن، مېنىڭ ئۈچ ـ تۆت كۈن قونغنىم ئۈچۈن دەڭگالىقنى ئۆزۈم تۆلىدىم. بۇ يەردىن ئۇرۇمچى تەرەپكە ماڭىدىغان بىرەر ماشىنا ياكى ھارۋا ئۇچرىتالمايۋاتقان كۈن ئاۋارە بولدۇم، ئاخىر بازاردىن تۆت گىرۋە نان ئېلىپ ئۈنى كېيىم ـ كېچىكىم سېلىنغان خۇرجۇنغا سېلىپ، مۇرەمگە ئارتتىم ـ دە، پىيادە ئۇرۇمچى تەرەپكە قاراپ يولغا چۈشتۈم. ئاتمىش كىلومېتر يولنى ئىككى كۈندە بېسىپ جىڭ ناھىيىسىگە يېتىپ كەلدىم.

ھېرىپ تاپانلىرىم قاپىرىپ كەتكەنلىكتىن ئەتىسى ماڭالمايۋاتقان يول بويىغا چىقىپ ھارۋا توسۇپ ئولتۇردۇم. ئۇچرىغان ھارۋىكەشلەرنىڭ بەزىسى، يۈكۈم ئېغىر، ئادەم سالالمايمەن، دەپ ئۇنىمىدى. يەنە بەزىسى بولسا، يۇقىرى كىرا ھەققى بېرىشمىنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى، كۈن چۈش بولغۇچە يول بويىدا ئولتۇرۇپ قورسىقىم ئېچىشقا باشلىدى. بازارغا بېرىپ تاماق ئېلىپ يېيىشكە، بىرىنچىدىن، پۇلۇمنى ئايدىم؛ ئىككىنچىدىن، يول ئۈستىدىكى كېتىپ قالسام بىرەر ئەپ كەلگەن ھارۋا ئۆتۈپ كېتىپ قالارمىكىن، دەپ ئەنسىرەپ، ھېچياقتا بارمايۋاتقان خۇرجۇنۇمدىكى بىر گىرە نانىنى قۇرۇق يەپ ئولتۇردۇم. گېلىم قۇرۇپ، ئەسنەپ تۇتۇشقا باشلىدى. دەل شۇ چاغدا جىڭ بازىرى تەرەپتىن بىر قارا ماشىنا چىقىپ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم. قولۇمدىكى

نانىنى دەررۇ خۇرجۇنغا سېلىۋېتىپ، يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ «يا خۇدا، شوپۇرغا ئۆزۈڭ ئىنساپ بەرگەيسەن!» دەپ ئىككى قولۇمنى كۆتۈرۈپ تۇرغانىدىم، بەختىمگە ياردىشا، شوپۇر ئالدىمغا كېلىپ ماشىنىسىنى توختاتتى. گەزمال بېسىلغان ماشىنا ئۇستىدە ئىككى كىشى ئولتۇراتتى، مەن ئۇلارنى تونۇدۇم. بىرى دوگۇارچى سودىگەر ئەكرەمنىڭ ئىنىسى ئابلىز، يەنە بىرى ئۇنىڭ ھېسابچىسى ئىدى. ئابلىز قويۇق قېشى ئاستىدىكى يوغان كۆزلىرىنى ئالايىتىپ مېنىڭ توپا باسقان چىرايىمغا تىكىلدى:

— ھەي زۇنۇنمۇ سەن، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن، ماشىنىنىڭ ئالدىدىن نېرى تۇر، — دەپ ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ يولنىڭ چېتىنى كۆرسەتتى. مەن ماشىنىنىڭ يېنىغا ئۆتۈپ:

— ئابلىزكا، مەن ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كېتىپ باراتتىم، ھارۇندىن ئايرىلىپ پىيادە قالدىم، ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالسىڭىز-چۇ؟ — دېدىم. ئۇمېنىڭ قۇرۇپ كەتكەن كانىيىمدىن خىقىراپ چىققان پەس ئاۋازىمنى ئاران ئاڭلاپ ۋە بىجارە قىياپىتىمنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىمىدىمۇ نېمە، باشقا ھېچقانداق گەپ قىلماستىنلا:

— چىقە، — دېدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە نېمە بارلىقىنى ئۇقمايمەن، ئەمما مەن رەھىم — شەپقەت قىلدى دېگەن ئوي بىلەن ناھايىتى خوش بولدۇم - دە، يېنىك خۇرجۇنۇمنى ماشىنىغا تاشلاپ چىقىپ، ئارقىدىكى بوش جايدا ئولىتۇردۇم. ماشىنا ئالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. شۇ كۈنى كەچتە تاللىقا بېرىپ قوندى. ئەتىسى تاڭ سۈزۈلۈش بىلەنلا يولغا چىقىپ، شۇخۇدىمۇ توختىماي ئاش ۋاقتى بىلەن كۈيتۈڭ دەرياسىغا يېتىپ باردى. دەريانىڭ كەلكۈن كېلىپ لاي سۇ ئۆركەشلەپ ئاقماقتا ئىدى. ئەللىك ياشلاردىكى چاڭگا ساقال رۇس شوپۇر قارامليق بىلەنلا ئولۇغ سۇغا ماشىنىسىنى سالغانىدى، غالجىرلاشقان سۇ

ماشىنىنىڭ ئالدى قىسمى — كاپوتتىن ئۆركەشلەپ ئۆتتى. ماشىنىنىڭ ماتور قىسمى سۇغا چىلىشىپ ئۆچۈپ، ھەركەتتىن توختاپ قالدى. شوپۇر بىلىنمىچە سۇغا چىلىشىپ يۈرۈپ ھەر خىل ئامالالارنى قىلىپ باقتى، بىراق ماشىنىسىنى ئوت ئالدۇرالمىدى. ئۇ ماشىنا بىلەن ھەپىلەشكەنسېرى سۇ ئۇلغىيىپ، گەزمالنىڭ سۇغا چىلىشىش خەۋپى تۇغۇلدى، شۇنىڭ ئۈچۈن خوجايىن ۋە خىزمەتچىلەر سۇغا چۈشۈپ، گەزمالالارنى نېرىقى قىرغاقتا توشۇشقا توغرا كەلدى. ئۇلار يارىدەم قىلىپ مېنى ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالغانلىقتىن، مەنمۇ ئۇلار ئۈچۈرغان پالاكەتچىلىككە قاراپ تۇرالمايتتىم. ھېچ ئىككىلەنمەستىنلا سىرتقى كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، ئىشتانچاق بولۇپ سۇغا چۈشتۈم. خوجايىن باشلىق تۆت كىشى كۈن پاتقۇچە توختىماي نېرىقى قىرغاقتا يۈك توشۇدۇق، بولۇپمۇ مەن ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ جان پىدالىق بىلەن ئىشلىدىم. سۇنىڭ قاتتىق ئۇرۇشى ۋە دەريا ئاستىدىكى تاشلارغا پۇتلىشىش سەۋەبى بىلەن ئىككى - ئۈچ قېتىم سۇغا يىقىلىپ چۈشتۈم. يەنە بىر قېتىمدا دومىلاپ كەلگەن تاش ئوشۇقىمغا تېگىپ جاراھەتلەندىم. قان ئېقىپ تۇرسىمۇ ئوشۇقىمنى لاتا بىلەن تېڭىپ ئاقسىقلاپ يۈرۈپ يۈك توشۇدۇم.

شۇ كۈنى كېچىسى خوجايىن بىلەن بۇغالتىر يۈك ئۇستىدە قۇرۇقىراق ئورۇن تۇتۇپ ئۇخلاپ قالدى. شوپۇر بىلەن مەن زەي شېغىل ئۇستىدە قاتتىق بېرزىنىستنى يېپىنچا قىلىپ تاك ئاتقۇچە تىترەپ، ئوخلىيالماي چىقتۇق. ساينىڭ تاشلىرى تېڭىمگە پېتىپ بىئارام بولغىنىمدا، ئۇيغۇر خەلق داستانى «تاھىر - زۆھرە» دىكى مۇنۇ قوشاق ئېسىمگە چۈشتى.

بەزىلەر قېرىنچە ھېچنېمە بىلمەس،
بەزىلەر چېنىقىدۇ يېشىدا.

یىگىت ياتسا بىر كۈن ئەتلەس كۆرپىدە،
بىر كۈن ياتىدۇ ساينىڭ تېشىدا.

ئەتىسى كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە، خوجايىن بىلەن بوغالتىر ئورنىدىن تۇرۇپ، بىرەر نەرسە تېپىپ ناشتا قىلىشنىڭ كويىغا چۈشتى. شوپۇر بولسا دەريانىڭ قىرغىقىغا بېرىپ، كېچىدىن بېرى قۇم قاپلاپ يېرىم قىسمى سۇ ئاستىغا چۆكۈپ كەتكەن ماشىنىغا قاراپ زوڭزۇيۇپ ئولتۇرۇپ ھەۋرەت چېكەتتى. مەن كېچىچە توڭلاپ چىققانلىقىم ئۈچۈن، تاڭ سۈزۈلۈپ ئەتراپنى كۆرگۈدەك بولغاندىلا قوپۇپ، سۇ لەيلىتىپ چىقىرىۋەتكەن ۋە تاش ئارىلىرىدا بېسىلىپ قۇرۇپ قاخشال بولۇپ قالغان ئۈششاق - چۈشەك ئوتۇنلارنى تېرىپ يۇڭ يېنىغا توپلاۋاتقانىدىم. مانا ئۇچىنچى قېتىم خېلى يىراق يەرلەردىن بىر قولتۇق تەەچ تېرىپ كەلگىنىمدە ئابلىزلار ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. مەن شوپۇردىن سەرەڭگە سوراپ ئېلىپ گۈلخان ياقتىم. قالغان ئوچى ئوتنىڭ چۆرىسىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ تۇنۇگۈن چۈشتىن بېرى ھېچنېمە يېمىگەنلىكىنى، بارغان يەردىلا تەييار تاماق يەيمىز دەپ، يولغا نان - پان ۋە يەيدىغان باشقا نەرسە ئېلىۋالمىغانلىقلىرىنى بىر - بىرىگە تاپا تەنە قىلىشقا باشلىدى.

— مانا ئەمدى ناشتا قىلىش ئۈچۈن قانداق قىلىمىز، — دېدى بوغالتىر ئابلىزغا قاراپ.

— شىخوغا بېرىش كېرەك، — دېدى ئابلىز باشقا گەپ قىلماي.

— شىخوغا، — بوغالتىر ئورنىدىن تۇرۇپ، كەلگەن تەرەپكە قاردىدى، — ئۇ يەرگە بېرىش ئۈچۈن ئون بەش كىلومېتر يول يۈرۈش كېرەك. بېرىپ - كېلىش ئۈچۈن ئوتتۇز كىلومېتىرچە پىيادە يول يۈرۈش دېگەن ئاچ قورساققا ئاسان گەپمۇ؟

— مەندە ئۇچ، — تۆت گىردە نان بار. شۇنىڭ بىلەن ناشتا قىلغاچ تۇرايلى، كېيىن بىر گەپ بولۇپ قالار، — دېدىم ئابلىزغا قاراپ. ئۇچىلىسى خۇش بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇشۇپ كەتتى:

— ھەببەللى، — دېدى خۇجايىن.

— يارايسەن ئۇكام، قېنى چىقار نېنىڭنى، — دېدى بوغالتىر. ئۇيغۇرچە سۆزنى چۈشىنىدىغان رۇسمۇ ئۆز تىلىدا:

— ۋوت خاراشو①، — دەپ مۇرەككە ئورۇپ قويدى.

مەن جىڭدا ئالغان تۆت گىردىدىن بىرىنىڭ يېرىمنى يېگەنىدىم، قالغان يېرىمنى ئۆزۈم ئېلىپ، ئۇچ گىردىنى ئۇچىگە بەردىم. ئۇلار نانىنى قورۇق يېگىلى باشلىدى.

— توختاڭلار، ماشىنىغا سۇ قۇيىدىغان چېلەكنىڭ چۆرىسىگە تاش قويۇپ سۇ قاينىتايلى، — دېدىممەن. بوغالتىر بىلەن شوپۇر قوشۇلدى. بىراق ئابلىز:

— لاي سۇنى قانداق ئىچىمىز، — دېدى.

— بۇ قۇملۇق لاي سۇ بولغانلىقى ئۈچۈن چاپسانلا ئاستىغا ئولتۇرۇپ سۈزۈلۈپ كېتىدۇ، — دېدىم - دە، يېرىم چېلەك سۇ ئەكىلىپ چوڭ - چوڭ ئۇچ تاشقا چېلەكنىڭ تۈۋىنى سۇلاپ، ئاستىدىن ئوت يېقىپ بىرەمدە قاينىتتىم. دېگىنىمدەك، بىر ئازلا كۈتكەنىدۇق، قاينىتقان سۇيۇم خېلى سۈزۈلۈپ قالدى. يولغا ئېلىۋالغان كۇرۇشكامغا قاينىقسۇ ئېلىپ سەپەرداشلىرىمنى مېھمان قىلدىم.

ئۇلار گاللىرىغا تۇرۇپ قالغان قورۇق نانىنى قاينىق سۇ بىلەن يۇتۇپ ناشتا قىلىۋالغاندىن كېيىن مېنى تۇرمۇشتا ئۆزلىرىدىن تەجرىبىلىك ئىكەنلىكىمنى ماختىشىپ، ئەمدى ماشىنىنى قانداق چىقىرىش ۋە ئۇنى قانداق جۆندەپ مېڭىش، شۇنىڭغىچە تاماقنى قانداق قىلىش توغرۇلۇق مەسلىھەتكە چۈشتى، شوپۇر

① ماما ياخشى

ئەتراپتىكى تاشيول ئىشچىلىرىنىڭ بىكەتلىرىدىن تراكتور ئۈقۇ-شۇپ، ماشىنىنى چىقىرىپ بېرىشكە سۆزلىشىدىغان بولدى. مەن شىخوغا بېرىپ، نان - پان، باشقا يېمەكلىكلەرنى توشۇپ تۇرىدىغان بولدۇم. ئۇنىڭ ئۈچۈن خوجايىن مېنىڭمۇ قورسىقىمنى تويغۇزۇپ تۇرىدىغان بولدى.

مەسلىھەت بويىچە مەن خوجايىندىن پۇل ئېلىپ، بىر تاغاربىلەن ئىككى خالتىنى كۆتۈرۈپ، پىيادە ئاقساپ يۇرۇپ شىخۇ بازىرىغا كەتتىم.

بازاردىن ئون دانە نان، قوينىڭ پىشقان ئىككى كاللىسى بىلەن پاچىقى، ئىككى قېرىن، بىر كىلو قەنت، چاي، تۇز، بىر بوتۇلكا ھاراق سالغان تاغارنى دولامغا ئارتىپ، ئاخىر پىشىن بىلەن دەريا بويىغا يېنىپ كەلدىم.

بۇ يەردىكىلەر يولۇققان ماشىنىلارغا يالۋۇرۇپ، سۆزىكى ماشىنىنى چېتىپ ھېچ بىر چىقىرالماي، ئاۋارە بولۇپ تۇرۇپتۇ. بولۇپمۇ بىچارە ياشانغان شوپۇر ئۇستىبېشى لاي، چۆپ - چۆپ سۇ بولۇپ، كۆرمىگەننى كۆرۈپتۇ. ئۇلار كوزۇپقىچە قۇم قاپلاپ كەتكەن ماشىنا بىلەن ھەپىلىشىپ، قورساقلىرى ئېچىپ، چارچاپ كېتىپتۇ. ئابلىز خوجايىن جىلى بولۇپ، ئۇسۇدىغان يەر تاپالماي تۇرغانىكەن، مېنى كۆرۈپ:

— نېمانچە كېچىكتىڭ، قورساق ئېچىپ ئۆلەي دەپ قالدۇق، — دېدى غەزەپ بىلەن. مەنمۇ بوش كەلمەي:

— بوغالتىر بېرىپ - كېلىش ئۇچۇن ئوتتۇز كىلومېتر يول مېڭىش كېرەك دېدىمغۇ، تاغار كۆتۈرۈپ ئوتتۇز كىلومېتر يولنى پىيادە مېڭىش ئاسان ئىشمۇ، ھالىمدىن كېتىپ ئۇرۇلۇپ چۈشكىلى تاس قالدىم. بولدى ئەمدى مەن بارمايمەن، سىلەرگە نەرسە لازىم بولسا ئۆزۈڭلار بېرىپ ئەكىلىڭلار، — دەپ تاغارنى يۈكنىڭ تۆپىسىگە ئىرغىتىپ تاشلىدىم. شوپۇر بىچارە تولا ئىشلەپ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەن بولسا كېرەك:

— نەچۈۋ رەببىياتا، دايتى خېلىپ ①، — دېدى - دە، قولىدىكى لاينى كاللا - پاقالچاقنى كۆرۈپ خۇشال بولدى، — ئاھاي، كاك خاروشو، تىمىر ئىستوپكا دېڭون نت ژالكا ئىتو②، — دېگەنىدى. مەن تاغارغا مەھكەم ئوراپ سېلىنغان بىر بوتۇلكا ھاراقنى ئېلىپ كۆرسەتتىم. دىققەتچىلىكتە قالغان بىچارە شوپۇر بوتۇلكىنى قولىغا ئېلىپ ئېگىز كۆتۈرگەن بويى:

— كاك خاروشو؟ ئوچىن خاروشو، تى ئومى③، — دەپ سەكرەپ كەتتى. بوتۇلكا ئاغزىدىكى مەدەكنى چىشلەپ تاشلۇۋېتىپ، بوتۇلكىنىڭ ئاغزىنى ئاغزىغا تىقىپ، تۆت سەرچە ھاراقنى غۇرتلىدىتىپ يۇتۇۋەتتى.

باشقىلار تاماق يېيىشكە باشلىغاندا مەن ھارغىنسىغا قارماي چېلەكتە چاي قاينىتىشقا قويۇتۇم. كېيىن شوپۇرنىڭ زورلىشى بىلەن تاتار يىگىتىدىن ئۆگىنىۋالغان ھاراقنىڭ كەيپىنى بۇ يەردە ئىككىنچى قېتىم سۈرۈپ، كاللا - پاچاق يېيىشكە باشلىدىم.

ماشىنىنى ھەر خىل ئامال قىلىپمۇ سۇدىن چىقىرالماي، ئاخىر سۇرۇشتۇرۇپ يۇرۇپ، چوڭ بىر تراكتورغا ئەللىك سوم ھەق تۆلەپ، ماشىنىنى قۇم بېسىپ كەتكەن جايدىن چىقارغۇزۇدۇق. بىچارە شوپۇر كونا ماشىنىنى بىرمۇ بىر چۈۋۈپ ئەكۈششاق زاپچاسلىرىغچە قۇمدىن تازىلاشقا چۈشتى. ئۇ زاپچاسلارنى لاتىدا ئېرىتاتتى. بەزى كىچىك تۆشۈك زاپچاسلىرىنى پۈدەپ، بەزى تۆشۈك (نەيچە) لەرنى شۇمەيتتى، ئاپتاپ ۋە يامغۇر - يېشىنغىمۇ پەرۋا قىلماي ئىشلەيتتى.

مەن تېرىپ كەلگەن قاخشال تەمەچىلىرىم بىلەن كېچىلىرى ئۇنىڭ يېنىغا ئوت قالاپ بېرەتتىم. شوپۇر ئەنە شۇ كۈلخانىنىڭ

---

① كېرەك يوق، بالا، ئەكەل نانىنى.

② ھەي، قانداق ياخشى، ئەمدى100 گرام جۇن يوقتە، بۇ زايە كېتىدىغان بولدى.

③ قانداق ياخشى؟ ناھايىتى ياخشى، سەن ئەقىللىك ئىكەنسەن.

يورۇقىدا ماشىنا ئاستىدا ئوڭدا يېتىۋېلىپ، ئۇخلىماي تىمىستە لايتتى. مەن كۈلكان يېنىدا كىرپىدەك تۆكۈلۈپ ئۇخلاپ، ئارە لاپ قوپۇپ يەنە ئوتۇن سالاتتىم. خوجايىنلار بولسا، گەزمال تايلىرىنى ئەتراپىغا تىزىپ، ئۇستىگە بېرزېنتنى يېپىپ چېدىر ياساپ، ئىچىدە خورەك تارتىپ ئۇخلايتتى. مەن تاك يورۇشى بىلەنلا شەھەرگە بېرىپ، نەرسە - كېرەك ئېلىپ كېلەتتىم. بەزى كۈنلەردە گۆش ئالغاچ كېلىپ، چېلەكتە شورپا قاينىتاتتىم. مۇشۇ يوسۇندا تۆت كېچە - كۈندۈزنى ئۆتكەزدۇق. ماشىنىمۇ جۆنە دەلدى. شۇنداق قىلىپ، ئۇرۇمچىگە قاراپ يولغا چىقتۇق.

ماشىنىمىز كەچقۇرۇن سانجىغا يېقىن بارغاندا، بازارغا كىرمەي بەش - ئالتە كىلومېتر بېرى بىر جايدىكى جاڭزىغا بېرىپ توختىدى. شۇ كۈنى بۇ يەردە قونۇپ قالدۇق. تاك ئاتقاندا خوجايىن:

— زۇنۇن ئاخۇن ئوكا، ماشىنا ئۇرۇمچىگە كىرمەيدىغان بولدى. چۈنكى شىكەۋبەن ھەر ياقتىن كەلگەن ماشىنىلارنى سەيسىگە تۇتۇپ جەنۇبقا ماڭدۇرۇۋاتقۇدەك. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز يۇكىمىزنى مەشىگە چۈشۈرۈپ قويۇپ، ماشىنىنى غۇلجىغا ياندۇرۇۋېتىمىز. سەن بىر ئامال قىلىپ ئۇرۇمچىگە ئۆزۈك كىرىپ كەت، — دېدى.

سانجىغا يېقىن كېلىۋاتقىنىغا شۇكرى قىلىپ:

— مۇشۇ يەرگىچە بولسىمۇ ئەكىلىپ قويغىنىڭلارغا رەھمەت، ئەمىسە مەن ئۇرۇمچىگە بارىدىغان بىرەر ھارۋا ئۇقۇشاي، — دەپ خۇرجۇنىنى دولامغا سېلىپ مېڭىشقا تەمشەلدىم.

— قورۇق رەھمىتىگنى قويۇپ ئوكا، ئاز - تولا ماشىنا كىراسى تۆلەپ كەت، — دېدى ئابلىز.

— كىرا تۆلەيمەنمۇ تېخى، — دېدىم تۆكۈرۈكىنى يۇتۇپ. خوجايىننىڭ كىرا ھەققى توغرىسىدىكى گەپنى ئاڭلاپ ھودۇقۇپ قالغانىدىم. سەۋەبى، بۇلار مېنىڭ بىر يۈرتلۇق

يېتىم بالا ئىكەنلىكىمنى بىلىپ ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدى، دەپ ئۇلاردىن مىننەتدار بولۇپ يۇرگەنىدىم. ئىككىنچىدىن، مەنمۇ بۇلارنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە يەنى دەريا بويىدىكى پالاكەتتە پۈتۈمنىڭ جاراھەت بولغىنىغا قارىماي، خېلى كۆپ ئىشلارنى قارىشىپ بەرگەنىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار مەندىن ھەرگىز كىرا ھەققى ئالماس دېگەن ئويدا ئىدىم. مېنىڭ بۇ ئويلىرىم بىردىنلا قۇرۇق خىيال بولۇپ چىقتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يېنىمدىكى ئاياپ يۇرگەن پۈلۈمنى ئۇلارغا بېرىش مېنىڭ بېشىمغا تۈيۇقسىز كالتەك تەگكەندەك تەسىر قىلدى.

— قانچە تۆلىسەم بولىدۇ؟ — دېدىم ئاغرىنغان ھالدا.

— غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە باردىغانلار يەتمىش سوم تۆلەيتتى، ئەمدى سەن جىڭدىن سانجىغىچە ئولتۇرۇپ كەلدىڭ. ئاتمىش سوم بەرسەڭ بولار، — دېدى ئابلىز.

— ئاتمىش سوم؟! ... — مەن ئابلىزغا قارىماي، مەيۈس ھالدا كۆزۈمنى چىملىدىتىپ بوغالتىرغا قارىدىم. مېنىڭ بوغالتىرغا بوينۇمنى قىسىپ قارىشىمدا خوجايىن ماڭا رەھىم قىلماي ئۇۋال قىلغىلىۋاتىدۇ، سەن بولساڭ بىچارىلەرگە خېلى رەھىمدىل ئادەم ئىدىڭ، ماڭا ياردەم قىلىپ كىرا ھەققىنى ئالغۇزمىغىن، ھېچ بولمىسا ئازراق تۆلەتكۈزۈشكە ياردەم قىل، دېگەن مەنىدىكى شەپقەت تىلەش بار ئىدى. لېكىن بۇ ئۈمىدىمۇ بىكار بولۇپ چىقتى. چۈنكى بوغالتىر:

— ئۇكا، سەندىن كىرا ئالمىساقمۇ بولاتتى. ئۆزۈڭ كۆرۈپ تۇرىسەن، يولدا پالاكەت بېسىپ، ئابلىز نۇرغۇن چىقىم تارتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاز-تولا كىرا بەرمىسەڭمۇ بولماس، — دېدى.

شۇنداق قىلىپ، مەن ياردەم كۈتكەن شەپقەتلىك بوغالتىرنىڭ سالا - سۈلۈسى بىلەن قىرىق سوم تۆلەپ، شۇ كۈنى بەش - ئالتە كىلومېتر پىيادە يول يۈرۈپ سانجىغا باردىم. ئۇ

يەردىن ياغاچ باسقان بىر داچەي ھارۋىغا بەش سوم كىرا تۆلەپ نامازدىگەر بىلەن ئۇرۇمچىگە يۈرۈپ كەتتۇق.

ھارۋىغا ياغاچ جىق بېسىلغاچقا ھارۋىسىنى ئېگىز - پەس، پاتقاقلىق جايلاردىن تارتىپ چىقىرالماي، كېچىچە ئاۋارە بولۇپ كۆپرەك پىيادە يۈردۇق. تاڭغا يېقىن ئۇرۇمچى شەھىرىگە كىردۇق ۋە چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى بىر دەڭگە كېلىپ چۈشتۇق.

ئەمدى بۇ چوڭ شەھەردە نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەي قالدىم. يېنىمدا پەقەت ئوتتۇز سومىلا پۇل قاپتۇ. بۇ ئازغىنە پۇلۇم تۈگىسە بىرەر مەكتەپكە كىرىۋالغۇچە قانداق تىرىكچىلىك قىلىشىمنى ئويلاپ يۈرگىنىمدە، غۇلجا شەھەر ئىچىدىكى تونۇشۇم ئېلى ھەمرايۇپ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ قالدىم. ئۇلار تاشكەنتكە چىقىپ ئوقۇش ئۈچۈن ئىمتىھان بېرىپ ئۇرۇمچىگە كەلگەنىكەن. ئۇلار چوڭ كۆۋرۈك يېنىدىكى غەربىي باغچىدا تۇرۇشىدىكەن. ئۇلارنىڭ مەسلىھىتى بويىچە مەنمۇ «تاشكەنتكە چىقىدىغان ئوقۇغۇچى» دەپ شۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالدىم ۋە ئۇرۇمچىدە ھەممە ۋىلايەتتىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلاردىن كەم قالغان ۋە بۇ يەردە دوختۇرنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتەلمەي قالغان ئوقۇغۇچىلارنى تولدۇرۇش ئۈچۈن، بوش ئورۇنغا ئىمتىھان بېرىپ، تاشكەنتكە چىقىدىغان ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا تاماققا ۋە ياتاققا ئېرىشىۋالدىم.

ھەر قايسى ۋىلايەتتىن كەلگەن يۈزگە يېقىن ئوقۇغۇچى 1937 - يىلى پىلان بويىچە بەلگىلەنگەن ئوقۇشقا چىقالماي باغچىدا تۇرۇپ قالدى. سەۋەبى، شېڭ شىسەي تەرىپىدىن مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىرىدىن بىر نەچچىسى كەينىدىن «خائىن» دەپ قولغا ئېلىنىپ، بىزنى ئىگىدارچىلىق قىلىپ يولغا سالىدىغانلار بولماي قالغانىدى. ياز بويى قىلىدىغان ئىش يوق، خەجلەيدىغان پۇلمۇ يوق ... مەن غۇلجىدا ئوقۇشقا تەشنا بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىمدا ئىلىم - بىلىم «كىشىلەرنى

يامان تۇرمۇشتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ بىردىن بىر يولى» دېگەن چۈشەنچە بىلەن، مەرىپەتنى تەرغىپ قىلىدىغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق بىر دراممىنىڭ دەسلەپكى لايىھىسىنى قۇرۇپ، قەغەزگە چۈشۈرۈپ قويغانىدىم. شۇ ۋاقىتتا يەنە ئېغىر ئالۋاڭ - ياساقتا ۋەيران بولغان دېھقان بىۋاينىڭ قىزى چىمەننىڭ سەرگۈزەشتىسىنى تەسۋىرلەيدىغان بەش بوغۇملۇق ۋەزىندىكى «چىمەن» دېگەن پوئېمىنو يازغانىدىم. ئۇرۇمچىگە كېلىش ۋاقتىدا مەن بۇ ئىككى ئەسىرنىڭ قولىيازمىلىرىنى بىللە ئالماج كەلگەنىدىم.

دەسلەپ يازغان ھېلىقى دراممىنى قايتا ئۆزگەرتىپ توغۇلاپ ئېلى ھەمرايوپ، جىلانوپ، ئابدۇقادىر زۇنۇنلارنىڭ مەسلىھىتى بىلەن ئۇرۇمچى سەھنىسىدە ئويىنىماقچى بولدۇق. ئويۇننى ھازىرلاش، قويۇش، تېگىشلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلىشىپ تەستىقلىتىش قاتارلىق تەشكىلىي ئىشلارغا ھەمرايوپنى بەلگىلىدۇق. مەن بولسام رېژىسسورلۇق قىلىشنى ۋە بالىلىرىنى پەننى ئوقۇشقا بېرىشكە ئۇنىمايدىغان مۇتەئەسسىپ بەگگى بۇۋاينىڭ رولىنى ئۇستۇمگە ئالدىم. جىلانوپ بۇۋاينىڭ ئوغلى مەخسۇتنىڭ رولىنى ئويىناقچى بولدى. مەخسۇت دادىسىدىن بىزاق قېچىپ بېرىپ ئوقۇپ، دوختۇر بولۇپ كېلىپ، بۇۋايىنى ئېغىر كېسەلدىن، سىگلىسىنى تىلەپچىلىكتىن قۇتقۇزۇپ ياخشى كۆڭگە يېتىشتۇرىدىغان يېگىت رولىنى مەجىت دېگەن يېتىمچىلىكتە ئۆسكەن تاتار يېگىت ئالماقچى بولدى. ئۇ بۇ رولنى ناھايىتى تەسىرلىك ئويىنىدى. نادانلىقتىن زەھەرلىنىپ ئۆلگەن ئىنسىنىڭ رولىغا ئەمىن دېگەن ئۆزبېك يېگىتى چىقتى. ھەمىشە داپ چېلىپ ئويناىدىغان ئەخمەت يارنى باخشىنىڭ رولىغا چىقاردۇق، بىز. دراممىنى ئون بەش كۈن رېپېتىتسىس قىلغاندىن كېيىن، ئۇنى شۇ ۋاقتىدىكى نەنگۈەندە كىنوخانا قىلغان بىر دەگدە ئويناپ چىقتۇق. چىراغ يېقىش ئۇچۇن بىر سودىگەر-

دىن بىر پۈت بېغىشلىن قەرز ئالدۇق. كېيىم، دېكوراتسىيىلەرنى ئۆلكىلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى بېرىپ تۇردى. ھەر كۈنكى ئويۇن بىلەتلىرى ناھايىتى چاپ - چاپ سېتىلىپ تۇردى. ئۇچ كۈن ئويۇن قويۇش داۋامىدا يەتتە - سەككىز يۈز سوم پۇل توپلىنىدۇق.

ئويۇندىن چۈشكەن پۇلنى تەقسىم قىلىش ئۈچۈن بىر ھەيئەت سايلاپ چىقىشقا، شۇلار كىمگە قانچە بەرسە رازى بولۇشقا بىردەك كېلىشتۇق. ھەيئەت: ئاپتورلۇق ھەققىم، رېژىسسورلۇق قىلغىنىم ۋە باش رول ئالغىنىمنى ھېسابقا ئېلىپ، ماڭا ئوخشىمىغان كىرىمنىڭ ئەللىك پىرسەنتىنى يەنى ئۈچ يۈز ئەللىك سوم بەردى. ئېلى ئەكىبەر دېگەنگە كىيىمنىڭ يېلىك ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كەچكۈز بولۇپ قالغانلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، يۈز سوم ئاجرىتىپ بەردى. داپچى ئەخمەت يارىغىمۇ كىيىم - كېچىكى جۇل - جۇل بولغاچقا، يۈز سوم ئاجرىتىپ بەردى. قالغان پۇلنى ئارتىسلارغا، ئوينىغان رولىغا قاراپ، يىگىرمە - ئوتتۇز سوم تەقسىم قىلىپ بەردى. كۆپرەك ھەق ئالغانلار قىش لىق كىيىم - كېچىكىمىزنى تەييارلىۋالدۇق ۋە بىر كېچە زىيارەت ئۆتكۈزۈپ، ئويۇننى ھازىرلاشقا قاتناشقان بارلىق يولداشلارنى كۈتۈۋالدۇق.

«جاھالەتنىڭ جاپاسى» — مېنىڭ بەدىئىي ئەدەبىياتقا قىزىقىشىم باشلانغاندىن كېيىن يەنى 1936 - يىلى يېزىپ چىقىقان تۇنجى دراما ئىدى. بۇنى ئۆزىمىز سەھنىگە ئېلىپ چىققاندىن كېيىن، شۇ يىلى يازدا يېزىدىكى كاۋا بارىكىدا ئولتۇرۇپ يېزىپ چىققان «چىمەن» ناملىق پوئېمامنى ئېلان قىلىش ئۈچۈن گېزىتخانىغا ئېلىپ باردىم. تەھرىرلەر، باش تەھرىر① گە قول قويدۇرۇپ كەلسەك، بېسىپ بېرىمىز، دېيىشتى، بىراق باش تەھرىرنىڭ ئىشنى كۆپ بولۇپ، بىر جايدا مۇ-

① شۇ چاغدا گېزىتخانا ۋە ماتاربېسىش ئىشلىرىغا مەسئۇر مەسئۇل ئىدى.

قىم تۇرمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ئىككى ھەپتە ئىزلەپ تاپالمىدىم. كېزىتخانا ۋە ماتارىپ نازارىتى ئەتراپىدا ئۆز ھەلەكچىلىكىمدە بولۇپ يۈرۈپ، شېك شىسەي، ئايۇپ قارى («بارات جەللىگۈر» دېگەن ھېكايىنىك ئاپتورى)، تۇراخۇن قارى، مەرۇپ ئەپەندى، خېلىل ساتتارى، قاسىمجان قەمبىرى قاتارلىق يازغۇچى، شائىر-لارنى باشقا ئاتاقلىق كىشىلەر قاتارىدا تۇتۇپ كېتىپتۇ، دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىدىم. كېيىن مەن پوئېمامنى تەستىقلاپ بېرىدى-غان مەسئۇل كىشىنىمۇ تاپالمىدىم. چۈنكى ئۇ كىشىمۇ غايىپ بولغانىدى. ئەسەر باسمىغان ئىزۇنىمۇ بولمىدى. «ھەي، بۇ نەرسەمنى نەشر قىلدۇرىمەن دەپ قاتراپ يۈرۈپ، مەنمۇ بالاغا يولۇقۇپ قالمىغانغا ئوخشايمەن» دېگەن قورقۇنچ بىلەن ئوت-قا تۇتۇرۇق قىلىپ، «چىمەن» دىن ئادا - جۈدا بولدۇم (ل. مۇتەللىپ ئۇنى كۆرگەندە «بۇ چىرايلىق ئىسىم ئىكەن» دېگەن. ئۇ كېيىن مۇشۇ ئىسىملىك بىر دراما يازغان)، ئەدەبىيات - سەنئەتنىك يېڭى باھارى ئەمدىلا چېچەك ئاتقاندا، ئۆلكىمىزدە ئۇنىك چېچەكلىرىنى خازان قىلمىغان جۈدۇن - چاپقۇن كۆ-تۇرۈلگەنىدى. مېنىڭمۇ ئەدەبىياتقا قەدەم قويغان باھارىمنىك دەسلەپكى يېشىل «چىمىنى» بۇ جۈدۇنلۇق كۇنلەرنىك شەپسىدە كۆيۈپ كۈلگە ئايلاندى.

مانا قار ئۈچقۇنداپ قىشمۇ يېتىپ كەلدى. بىز ئىلىم ئىز-لەش يولىدىكى بىرەر يۇز ياش، يول ئۇستىدىكى كارۋانلارەك باغدىكى بىر نەچچە يەرگە گۈلخان يېقىپ، ئۇنىك ئەتراپىدا كۇن ئۆتكۈزۈپ يۈرمەكتە ئىدۇق.

بىر كۇنى چۈشتىن كېيىن گۈلخان يېنىدا ئېلى ھەمرا-يوپ دۇتار، ئابدۇرېشىت تەمبۇر، ئەخمەتىيار داپ چېلىپ ناخ-شىغا چۈشكەنىدى. باغقا تۇيۇقسىزلا بىرقانچە ماشىنا كىرىپ كەلدى. ئالدى - كەينىدىكى تۆت چوك ماشىنىدا پىلىموت ۋە بەش ئاتار مىلتىق تۇتقان، يانلىرىغا بومبىلار ئاسقان يۈزچە

ئەسكەر بار ئىدى. بۇ ماشىنىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پىكاپتا بولسا شېكىل شىسەي ئولتۇرغانىدى. بىزدىن ئەللىك قەدەمگە يەتمەيدىغان ئورۇندىكى چوڭ سۇ بويىغا كەلگەندە شېكىل شىسەي ماشىنىدىن چۈشتى ۋە تاللار سايە تاشلاپ تۇرغان سۇ بويىغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى. قويۇق قاشلىق، ياپىلاق يۈزلۈك بۇ ئادەم ئاق پەلىمىنى چىقىرىپ، سېمىز قولىنى سۇغا تىقىپ، تاشلارنى شاراقلىتىپ ئويناشقا باشلىدى. بۇ قول، تەبىئىي مەنزىرىنى كۆرۈپ ھېسسىياتقا بېرىلگەن شائىرنىڭ قولى بولماستىن، ئەزىز خەلقىمىزنىڭ قېنىغا بويالغان جاللاتنىڭ قولى ئىدى.

ساز ناخشىلار توختاپ، ھەممىمىز قىسىرلىماي جىم بولۇپ قالدۇق، ھەتتا مەن بىر تال ئوتۇننى تىزىمغا قويۇپ ئۇشتىغان پېتى تۇرۇپ قالدىم.

ئېلى ئەكبەر:

— باللار، باللار، قاراڭلار، داھىمىز شېكىل دۇبەن بىزگە قاراۋاتىدۇ، — دەپ پىچىرلىدى.

— ئاغزىڭنى يۇم، سارالىك، — دېدى ئېلى ھەمرايوپ ھودۇقۇپ، (ئېلى ئەكبەرنىڭ لەقىمى سارالىك ئىدى) بۇ سارالىمۇ ئىككىنچى گەپ قىلماي جىم بولدى. ئەگەر مەجلىسلەردە جاللات شېڭىنىڭ نامى سۆزلىنىۋچىلەرنىڭ ئاغزىدىن چىققىدا، خۇشامەتچىلەرنىڭ كىشىلەرگە تاڭغىنى بويىچە زالدىكى پۈتۈن ئادەم دەررۇ ئورنىدىن گۈرىدە قوپۇشى كېرەك ئىدى. بۇ يەردە ئەكسىچە سارالىنىڭ ئاغزىدىن بۇ «ئۇلۇغ» ئىسىم چىققان بولسىمۇ، بىز قىمىر قىلماي ئولتۇرۇپ قالغانىدۇق. سەۋەبى، ھەممىمىز بىردىنلا گۈرىدە تۇرۇشتىن ئىھتىيات قىلغانىدۇق. چۈنكى ماشىنىنىڭ كابىنكىسى ئالدىدىكى پىلىموتلارنىڭ كانىيى بىز تەرەپكە قاراپ تۇراتتى.

دەھشەتلىك شېكىل دۇبەن باغنى سەيلى قىلىپ قايتقاندىن كېيىن، بىزنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىمىزنى سۈرۈشتە قىلغان بولسا

كۆپرەك. ئىككى كۈن ئۆتۈپلا مائارىپ نازارىتىدىن بىر كىشى چىقىپ، بۇ يىل تاشكەنتكە ئوقۇغۇچى چىقىرىلمايدىغانلىقىنى، بىزنىڭ ئۇرۇمچىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە سىفەنلەرگە كىرىپ ئوقۇشىمىزنى ئۇقتۇردى.

شۇنىڭ بىلەن مەن ئوتتۇرا مەكتەپكە تەقسىم قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار قاتاردا تۆتىنچى قاتارلىق سىنىپقا ئوقۇشقا كىردىم. باشقا بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار سىفەنگە كىردى. بىز گەرچە تاشكەنتكە چىقىپ ئوقۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىساقمۇ، ئۇيەردىكى ساگودا ئوقۇپ كەلگەن ئوقۇتقۇچىلاردا ئوقۇش پۈرستىگە ئىگە بولدۇق. بۇ چاغدا سىفەندە ھۆزۇللايۇپ، سەيپۇللايۇپ، ھاجىيۇپ، ئوتتۇرا مەكتەپتە بولسا ئابدۇراخمان مۇھىدى، قادىر ھەسەن، ئارىپوپلار ئاساسلىق ئوقۇتقۇچىلار ئىدى.

ئورنى كەلگەندە شۇنىمۇ ئېيتىپ قويۇش كېرەككى، مېنىڭ دەسلەپكى «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق ھېكايەم دراماسىدا، ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ، غۇربەتچىلىكتە قەلەندەر بولۇپ سەرسانلىقتا يۈرگەن قىزنىڭ رولىنى ئاجايىپ تەسىرلىك ئويناپ، تاماشىچىلارنىڭ كۆزىدىن ياش ئاققۇزغان تاتار يىگىت، كىيىم-كېچەك ۋە باشقا تەمىناتى ياخشىكەن دېگەن ئوي بىلەن، ساقچىلارنى تەييارلايدىغان كۈرسقا ئوقۇشقا كىردى. ئۇنىڭ ئاقىۋىتى بىزگە قارىغاندا تېخىمۇ يامان بولۇپ چىقتى.

شۇ ۋاقىتتىكى مۇناپىق جاللات لى يىنچىنىڭ قول ئاستىدىكى مەخسۇس ساقچىلار شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى يېرىدىن «خائىن» دەپ تۇتۇپ كېلىنگەن نەچچە يۈزلىگەن زىيالىي ۋە نامدار كىشىلەرنى تۇرمىلەرگە سولاپ، مەخپىي ئۆلتۈرۈشكە باشلىغاندى. ياخشى تەمىناتقا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلىپ، ساقچىلار مەكتەپكە ئوقۇشقا كىرگەن ھېلىقى تاتار يىگىت قانخور جاللاتلارنىڭ قولىدا تۆكۈلگەن بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ قانلىرىنى كېچىشكە مەجبۇر بوپتۇ. دراماسىدا يېتىم قىزنىڭ رولىنى ئېلىشتا

ماهارەت كۆرسەتكەن بىچارە ئارتىسىمز جاللاتلارنىڭ يىرگىنىش-لىك قولىدا دەھشەتلىك قۇربان بولغان كىشىلەرنىڭ جەسەت-لىرىنى توشۇپ كۆزدىن يوقىتىدىغان ھارۋىكەشنىڭ رولىنى ئاپتۇ. ئۇ مەلۇم ۋاقىت ئۆلۈك توشۇغاندىن كېيىن، مۇناپىق قاز-خور شېئك دۇبەننىڭ ئۆز جىنايى قىلمىشلىرىنىڭ ئىزىنى يوقـ-تىش ئۈچۈن ئېلىپ بارغان ھەرىكىتىدە قىرغىنغا يېقىندىن قاتـ-ناشقانلار قاتاردا، بىر كېچىدە قەتلى قىلىپ ئۆجۈقتۇرۇلۈپتۇ.

بىز ئۇقۇشقا كىرگەن ئوتتۇرا مەكتەپ بېيىمگەدىكى دۆڭدە-يالڭ جاڭجۇن ھۆكۈمرانلىق قىلغان زامانىدىكى «گودۇڭ شۇيتاڭ» دەپ ئاتىلىدىغان كونا مەكتەپنىڭ ئورنىدا ئىدى. بىر غۇلاچچە يۇرۇش ئارىلىقى بولغان ھويلىلارنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ھەر بىر ھۈجرىدا بەش ئوقۇغۇچى ياتاتتۇق. ھۈجرىلارنىڭ كونا پەنجىرىلىرىدىن چىقىرىلغان مەشنىڭ كانىيىدىن قىش كۈنلىرى كۆتۈرۈلگەن ئىس بىلەن يۇرۇش يولىمىز ' قاپلىنىپ كېتەتتى، بىز ئېكىشىپ يۇرۇپ سىنىپلارغا يۈگۈرۈيتتۇق. ھەر بىر ياتاقتا بىر ھەپتىدە يۇز جىڭ (ئەللىك كىلو) كۆمۈر بېرىلەتتى. بۇ كۆمۈر تۆت كۈنگە ئاران يېتەتتى. قالغان كۈنلىرى سوغۇقتا ياتالماستىن، ئامبارلارنىڭ قۇلۇپلىرىنى چېقىپ، كۆمۈر ئوغۇر-لاشقا مەجبۇر بولاتتۇق ياكى باشقا سىنىپلارنىڭ پەنجىرلىرىنى قومۇرۇپ، ئۇ يەردىكى مەشكە قالاشقا ئىشلىتىدىغان كۆمۈرلەرنى ئېلىپ چىقاتتۇق. شۇنىڭ بىلەن ئامبارنىڭ قۇلۇپىنى چاققان ئوقۇغۇچىلار تەرتىپ مۇدىرى تەرىپىدىن سوراقتا تارتىلىپ جازالىناتتى. سىنىپلار ئارا ئوقۇغۇچىلار كۆمۈر تالىشىپ مۇشت-لىشىپ قالاتتۇق. سوغۇق قاتتىق بولۇپ ياتالماي قالغان چاغ-لىرىمىزدا ياتاقتىكى جوزا، ئورۇندۇقلىرىمىزنىمۇ يېرىپ قالاپ كېتىش ئەھۋاللىرى يۈز بېرىپ تۇراتتى. 1937 - يىلى ئاشلىق كەمچىل بولۇپ، كۈندە بىر - ئىككى ۋاخ شىفەن ئىچىپ، ئاچ-لىق دەردىنى تارتىپ ئوقۇيالماي قالغان كۈنلىرىمىزمۇ بولدى.

هەپتىدە بىر ياكى ئىككى قېتىم مومۇ بەرگەنىدە، نان تالىشىپ داس ۋە جوزىلارنى سۈندۈرۈپ تاشلاپ، ئاشخانا ئىچىدە توپلاڭ چىقىراتتۇق. مەكتەپتە ئەھۋال ئېغىر بولغاچقا ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا «يا ئاچتىمەن ياكى ئىستىمەن» ئۆلىدىغان بولدۇق دەيدىغان گەپلەر ئىختىيارسىز چىقىپ تۇراتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرەرى ئاغرىسا «ئاچتىمەنمۇ ياكى ئىستىمەنمۇ» دەپ قويياتتۇق.

دېگەندەك ياتاقلاردىكى قىستاڭچىلىق، سوغۇق تېگىش، چۇسا، پىت، مەينەتچىلىك دەستىدىن ھەم تويغۇدەك تاماق يېمىگەنلىكتىن، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار كېسەل بولۇپ كېتىشتى، ئەتىياغا چىققاندا ئۈيغۇر سىنىپلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلاردىنلا يىگىرمە نەچچىسى ئۆلدى. سىياسىي ھاۋانىڭ دەستىدىن بولسا بىر نەچچە ئوقۇغۇچى خائىن ۋە بۇزۇق ئۇنسۇر دەپ تۇتۇلۇپ كەتتى.

شۇنداق ئېغىر شارائىتتا مەن بۇ يەردىكى ئوتتۇرا مەكتەپتە بىر يىل ئوقۇپ، 1938 - يىلى غۇلجىغا قايتىپ كەتتىم. غۇلجىدىكى يېتىم بالىلار مەكتىپى «خەيرىيە» دە بىر يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ، ئاجىزلاپ كەتكەن تېنىمنى ۋە كىيىم - كېچىكمىنى رۇسلىۋالدىم.

1939 - يىلى يەنە ئۇرۇمچىگە كېلىپ، سايباغدا ئېچىلغان يېزا ئىگىلىكى تېخنىكۇمىغا ئىمتىھان بېرىپ، چاڭچىلىق بۆلۈمىگە ئوقۇشقا كىردىم. بۇ يەردە بىر يىل ئوقۇغاندىن كېيىن، يازلىق تەتىل بولۇش ئالدىدا، بىزنىڭ سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى مەسلىھەت قىلىپ كېلەركى ئوقۇش يىلىدا ئېچىلىدىغان ئاگرونوملۇق سىنىپىغا ئۈيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىمۇ قوبۇل قىلىش توغرىسىدا شېكى دۇبەنگە ئەرز تۇتتۇق. چۈنكى ئاگرونوم سىنىپىدا ھەر خىل دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى، تراكتورلارنى قۇراشتۇرۇش، ھەيدەش ئىشلىرىنى ئۆگىتەتتى. شۇنىڭدەك بۇ يەردە ئىلمىي ئاساستا تېرىقچىلىق قىلىش ئىشلىرىنىمۇ ئۆگىنىپ چىققىلى بولاتتى. ئىككىنچىدىن، بۇ سىنىپنى ئوقۇپ چىققۇچىلار

ھۆ ۋاقتلاردا يېزا ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئىدارە لەرگە باشلىق بولاتتى. چارۋىچىلىق، سۈچىلىق ۋە مال دوختۇر- لۇقنى ئوقۇپ چىققۇچىلار ئاشۇنداق ئىدارىلەرنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سىنىپتا ئوقۇش ئارزۇيىمىز ئېشىپ، ئىككىنچى قېتىم ئۆتۈنۈش يازدۇق. بۇنىڭمۇ جاۋابى چىق- قۇچە يازلىق تەتىل بولۇپ، يۇرتىمىزغا ــ ئائىلە كۆرۈپ كە- لىشكە كېتىپ قالدۇق.

1940 ــ يىلى كۈزدە مەن مەكتەپكە ۋاقتىدا قايتىالماي، غۇلجىدا يەنە بىر ئايچە تۇرۇپ قالدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇرۇم- چى دورىخانىسىنىڭ ماشىنىسىغا ئەللىك سوم كىرا بېرىپ يولغا چىقتىم. ماشىنا سۈيدۈڭگە كەلگەندە توختاپ تاماققا ماڭدۇق. بىز ئاشخانىدا تاماق يەۋاتقىنىمىزدا، ئۇرۇمچى دورىخانىسىدا ئىشلەيدىغان جوجى دېگەن تاتار يىگىتى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. بىردەم پاراڭلاشقاندىن كېيىن ئۇ مېنى سىرتقا ئىشارەت قىلدى. مەن دەررۇ سىرتقا چىقتىم.

جوجى يېنىمغا كېلىپ پەس ئاۋاز بىلەن:

ــ مەن ئۇرۇمچىدىن تۇنۇگۈن يولغا چىققانىدىم، بۇ يەر- گە ئەمدى كېلىپ تۇرۇشۇم. سىلەرنىڭ مەكتەپتە بولغان ئەھ- ۋالنى ئاۋۇلارنىڭ ئالدىدا ئېيتىپ بېرىش ئەپسىز بولدى، شۇڭا سېنى بۇ يەرگە چىقىشقا ئىشارەت قىلدىم، ئەھۋال ئېغىر ... دېدى.

ــ ئېيتقىنا، قانداق ئەھۋال، ــ دېدىممەن جىددىيلىشىپ.

ــ سىلەرنىڭ سىنىپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ تولىسىنى، بۈ- گۈن ئۈن كۈنچە بولدى، قولغا ئالدى.

ــ نېمە ئۈچۈن؟

ــ سىلەر شېڭ دۇبەنگە ئەرز بەرگەن ئىكەنسىلەر غۇ؟! شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك.

ــ ئەرز بەرگىنىمىزنى سەن كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟

— نسله‌رنىڭ تەرتىپ مۇدىرىگىلار ئابلىمەيدىن.
شۇ ۋاقىتتا جىگىساجۇينىڭ ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەر-
نىڭ تەرتىپ بۆلۈملىرىدىكە ئوقۇغۇچىلارغا كۆز - قۇلاق بولۇشنى
مەخپىي تاپشۇرغانلىق مەقسەتكى گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلاپ تۇراتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن مەكتەپنىڭ تەرتىپ بۆلۈمى بىزنىڭ شېڭ
دۇبەنگە ئەرز تۇتقانلىقىمىزنى بىلىشى جەزمەن ئىدى. چۈنكى
ئەرز بېرىش ئاشكارا ئىش، ئۇنىڭغا ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپ
قىسمى قول قويغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا
گەپ توشۇپ تۇرىدىغان خەۋەرچىلەرمۇ خېلى بار ئىدى.
جوجىنىڭ ماڭا يەتكۈزگەن شۇم خەۋىرى ئارىلاپ بەرەر
ئوقۇغۇچىنىڭ يېرىم كېچىدە يوقاپ كېتىشىدەك ھادىسە بولماي،
بەلكى سىنىپ بويىچە تۇتقۇن قىلىشتەك قورقۇنچلۇق ھادىسە
بولغىنى ئۈچۈن مەن ئۇرۇمچىگە بېرىپ ئوقۇشنى داۋام قىلدۇرۇشتىن ۋاز كەچتىم. ئەمدى ماشىنا كىراسى ئۈچۈن بەرگەن
پۇلۇمنى ۋە شۆلىلىرىمنى ياندۇرۇپ ئېلىشىم كېرەك. مەن شوپۇر
بىلەن خوجايىننى ئەيۈەشكە كەلتۈرمەكچى بولۇپ، دەررۇ ماگىزىندىن ئىككى بوتۇلكا ھاراق ئەكىلىپ، بۇنى ئۇلار تاماق يەۋاتقان ئۈستەلگە قويدۇم ۋە بىر تەخسە سەي بۇيرۇتتۇم. دورىخانا كادىرى نۇرزات بىلەن شوپۇر مېنىڭ سېخىلىقىمدىن مەمنۇن بولۇپ ھاراقنى ئىشتىھا بىلەن ئىچىشتى. ئۇلار كەيپ بولۇغاندىن كېيىن، مەن ئۇلارغا ئۇرۇمچىگە بېرىشتىن يالتىيىپ قالغانلىقىمنى، كىراغا بەرگەن پۇل ۋە نەرسە - كېرەكلىرىمنى ياندۇرۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلدىم. ئۇلار ھەيران بولدى ۋە
مېنىڭ ئەخمەقلىق قىلماسلىقىمنى ئېيتتى. مەن ئۇلارنىڭ گەپلىرىگە قۇلاق سالماي، دەرھال ماشىنىغا چىقىپ شۆلىلىرىمنى
يەرگە تاشلىدىم. ئاندىن ئۇلاردىن كىراغا بەرگەن پۇلۇمنى
قايتۇرۇپ بېرىشنى سوراپ چىڭ تۇرۇۋالدىم. شوپۇرنىڭ كانىيىنى ھازاق بىلەن ياغلىغىنىم ئوبدان ئىش بوپتىكەن. ئۇ

خۇش كەيپلىكتە مەن تەرەپ بولۇپ، نۇرزاتنى قىستىشپ بەر-
دى. خوجايىن ئائىلاج يېنىدا قالغان ئوتتۇز بەش سومنى قايـ
تۇرۇپ بەردى. مەن قالغان ئون بەش سوم پۇلۇمدىن ھەم ئۇ-
لار سوپۇن سېلىپ تۇرغان بىر خۇرجۇنىمدىن كېچىپ، ئەتىسى
غۇلجىغا قايتتىم.

شۇنىڭدىن كېيىن مەكتەپنىڭ بوسۇغىسىغا بارالماي، ئىلى
ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ سانايىنەفىسە ئۆمىكىگە
كىرىپ ئارتىس ۋە ئەدەبىي خادىم بولۇپ قالدىم. كېيىنچىرەك
مەدەنىي مائارىپ بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىدىم.

خەيرىيە مەكتەپتە

ئاپرىل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن يەنى 1933 - يىلىدىن باش-
لاپ شىنجاڭدا مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرى يولغا قويۇلدى. بۇ
چاغلاردا غۇلجا شەھىرىدە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن سوۋېت
ئىتتىپاقىدا ئەۋج ئالغان مەدەنىي - مائارىپنىڭ تەسىرى كۈچـ
لۈك بولغىنى ئۈچۈن، مائارىپ خىزمىتى تېز جانلىنىپ كەتكەنىدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن ھۇسەينبەك، دامۇللارازى،
مەرۇى سەئىدىگە ئوخشاش مائارىپچىلار ۋە يەرلىكلەردىن مەھـ
مەت يۇسۇف ھاجى، نامان ئاخۇنغا ئوخشاش مائارىپپەرۋەر
كىشىلەر يېڭى ئېچىلىۋاتقان مەكتەپلەرگە جان دىلى بىلەن
ياردەم كۆرسىتىشكە باشلىدى. مەكتەپلەرنىڭ سانى كۆپەيمىش
بىلەن بىلىم ئېلىشقا تەشنا بولۇپ يۈرگەن بالىلارنىڭمۇ سانى
يىلدىن يىلغا ئاشتى. ئىگە - چاقىسى يوق يېتىم يېسىر
بالىلارنىڭ ئوقۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بىز يۇقـ
رىدا نامىنى ئاتىغان زاتلار، يۇرت ئارىسىدىن ئىئانە توپلاش
بىلەن يېتىم بالىلارنى ئوقۇتىدىغان ئىككى سىنىپلىق بىر مەكـ
تەپ ئېچىپ ئۇنىڭغا «خەيرىيە مەكتەپ» دەپ نام بەردى. شۇ-

نىڭ بىلەن دەسلەپتە بۇ مەكتەپنىڭ پۈتۈن تەمىناتى شەپقەتـ لىك كىشىلەرنىڭ خەير ـ ئېھسانلىرىغا تايىنىپ ھەل قىلىندى.

ئەمما بۇ «خەيرىيە» مەكتەپتىكى بالىلارنىڭ ئوقۇش شارا‌ـ ئىتى ناچار بولۇپ، سىنىپلار يېتىشمەي، يېتىم بالىلارنىڭ بـ‌ـ لىم ئېلىشى قىيىنلاشقانلىقىنى كۆرگەن مېھر ـ شەپقەتلىك ئاي‌ـ خان دېگەن ئايال، قازانچىدىكى ئاستى ـ ئۈستى تاختايلىق ئون ئالتە ئېغىز ئۆيىنى چوڭ بىر ھويلىسى بىلەن «خەيرىيە» مەكتەپكە ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئەينى يىللاردا بىر ئايالنىڭ بۇ ماڭا‌ـ رىپپەرۋەرلىك روھىي جەمئىيەتتە چوڭ تەسىر قوزغىدى. «خەيرىيە» مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى قوللىرىغا بايراق تۇتۇپ، يۇقىرىدا بىز نامىنى ئاتىغان زاتلار بىلەن ئايخاننىڭ قورۇسىغا بېرىپ، ئۇنى مەدھىيىلىگەن ناخشىلارنى ئېيتىشتى. بۇ ھەيۋەتلىك قوشۇننى كۆرگەن مېھرىبان ئايخان ئانا كۆزىگە ياش ئېلىپ: سىلەردەك يېتىم بالىلارغا قىلغان خەير ـ ساخاۋىتىم تېخى يېتەرلىك ئەمەس، مەن بۇنىڭدىن كېيىن قولۇمدىن كېلىدىغان بارلىق ياردەمىمنى سىلەردىن ئايمايمەن، ـــ دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن يېتىم بالىلار ئايخاننىڭ قورۇسىغا كۆچۈپ كېلىپ، بۇ مەكتەپ‌ـ نىڭ نامى بىر مەزگىل «ئايخان ئانا مەكتىپى» دەپ ئاتالدى. ئايخان ئانا ۋەدىسىگە بىنائەن كىيىمى يوق ئوقۇغۇچىلارغا كـ‌ـ يىم ـ كېچەك، ئوقۇش راسخوتلىرىنى بېرىپ تۇردى، تۇرمۇشى ناچار ئوقۇغۇچىلارتى تاماقلاندۇرغاندىن تاشقىرى ھېيت ـ ئايەـ‌ـ لەردە بارلىق ئوقۇغۇچىلارغا ھېيتلىق مەزلەر تىزىلغان داستىخان ھازىرلاپ بەردى.

كېيىنچە «خەيرىيە» مەكتەپ 1937 ـ يىلى سۆسەر ھاجىم تەقدىم قىلغان ئىچكىرىكى ـ تاشقىرىقى يىگىرمە نەچچە ئېغىزلىق ئۆيى، ئامبار ۋە چوڭ بىغى بار قورۇغا كۆچۈپ كېلىپ دۆلەت ئىگىدا‌ـ كىدىكى 10 ـ مەكتەپكە ئايلاندى. ئەمما بۇ مەكتەپكە شەھەردە‌ـ كى قەلەندەرلىك قىلىپ يۈرگەن بالىلارنى، يېزا ـ قىشلاقلاردە‌ـ

كى يېتىم بالىلارنىمۇ قوبۇل قىلغانىدى. سۆسەر ھاجىم بۇ مەكتەپكە ئۆز جايىنى تەقدىم قىلىشتىن سىرت ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىغىمۇ ياردەم قىلىپ تۇراتتى. مەكتەپتە ئۆي - داكانى يوق بالىلار ئوچۇن ياتاق ۋە تاماق تەشكىل قىلىندى. بۇ مەكتەپتە 300 نەچچە ئوقۇغۇچى ۋە ئون نەچچە ئوقۇتقۇچى بولۇپ يەتتە يىللىق كۆزگە كۆرۈنگەن روشتىيە مەكتەپ بولۇپ قالغانىدى. مەن بۇ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمى ئاغىنەم مۇتەللىپ قاسىمنىڭ تەكلىپى بىلەن 38 - يىلدىن 40 - يىلغىچە مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولغانىدىم. 38 - يىلى دەسلەپتە تەرتىپ مۇدىرلىقىغا كۆتۈرۈلۈپ، 1939 - يىلى ئىلمىي مۇدىرلىققا ئۆستۈم. ئەمما تەرتىپ مۇدىرلىققا بەلگىلەنگەن يىلدا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى تارتتىم. چۈنكى «خەيرىيە مەكتەپ» ئوقۇغۇچىلىرى ئاساسدا كوچىلاردىن يىغىپ كېلىنگەن بىر قانچە گۆدەكلەر بار ئىدى.

ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قەلەندەرلىك قىلىپ جان باققان بولسا، بەزىلىرى ئوششاق - چۈششەك ئوغرىلىق ۋە جەللىگۈرلۈك قىلىپ كۈن كەچۈرەتتى. ئۇلارنىڭ تولىسى كۈندۈزلىرى ئاشخانا، قاۋاقخانا ئەتراپلىرىدا يۈرۈپ خەقتىن ئاشقان تاماقلارنى تالىشىپ يەپ - ئىچىپ بىر - بىرى بىلەن مۇشتلىشىپ يۈرۈپ ھارغاندا كېچىلىرى باققاللارنىڭ كارىۋاتلىرى ئاستىغا كىرىپ ياتاتتى، ياكى كۆزەتچىلەر قوغلىسا بۇلۇڭ - پۇشقاق ئەخلەتخانىلاردا ئۇخلاپ قالاتتى. قىش كۈنلىرى بولسا ئاشخانىلارنىڭ ئوچاقلىرى ئەتراپىنى تالىشىپ كىرىپىدەك تۆگىلۈپ يېتىشاتتى. ۋە يەنە ئىگە - چاقسىز قالغان بالىلار پىشتلاپ كەتكەن بولۇپ، تولىسىنىڭ باشلىرى تاز، بەدەنلىرى تىماق يارىسى ئىدى. ئوموەمەن مۇنداق گۆدەكلەر ئاتا - ئانا تەربىيىسىدىن مەھرۇم بولۇپ قالغانلىقى ئوچۇن ھەر خىل يامان خۇيلارغا گىرىپتار بولۇپ قالغانىدى. «خەيرىيە مەكتەپ» ئوقۇغۇچى-

لىرىنىڭ كۆپچىلىكى يوقسۇللارنىڭ بالىلىرى بولۇپ ئاتا - ئانىسى، تەربىيىچىلىرى بارلىرىنىڭ كۆپچىلىكى ئەدەپ قائىدىلىك مۇلايىم بولاتتى. مەن تەرتىپ مۇدىرى بولغىنىم ئۈچۈن يۈقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن تەربىيىسىز قىلىپ جىسمانىي ۋە روھىي تەرەپتە يامان ئىللەتلەرگە گىرىپتار بولۇپ قالغان كۆدەكلەرنى جىسمانىي ۋە روھىي تەرەپلەردىن ساغلاملاشتۇرۇشقا بارلىق ۋۇجۇدۇم بىلەن تىرىشاتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇھەممەت مەخسۇم مەھەممەت ئىمىن خەلپەت ھاجى، ئابلا مەخسۇم، سايىم ئاخۇنلارغا ئوخشاش مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەرگە ئېيتىپ ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك، ئورۇن - كۆرپىلىرىنى تۈزەشتۈرەتتىم. تاز ۋە ياردار-لارغا دورا ئالدۇرۇپ، سېستىرالار بىلەن بىرلىشىپ تاز بالىلار-نىڭ بېشىنى چاتىرىقىمغا قىسىپ يوت سۈرەتتىم. كېيىن بىر خىل ماي دورىنى سۈركەيتتىم. مەكتەپتىن قاچقانلىرىنى ئىزلەيتتىم. يامانلىق قىلغانلىرىنى سوراق قىلاتتىم.

سەرگەردانلىق تۇرمۇشقا بەك ئادەتلىنىپ قالغان بىر نەچچە گۆدەك مەكتەپنىڭ تەرتىپ - تۈزۈمىگە كۆنمەي پات - پات قېچىپ كېتەتتى. بىر نەچچە سەرخىل ئوقۇغۇچىلارنى سايلاپ ئۇلارنى تۈتۈپ كېلىشكە چىقىراتتىم.

بۇ ئوقۇغۇچىلار قاچقۇنلارنى بەزىدە ئىزلەپ تاپالمايتتى، بەزىدە ئىزلەپ يۈرۈپ بەزىلىرىنى تۈتۈپ ئالىمۇ 3 — 4 تى بىر بولۇپ، تۈتۈپ ئالغۇچىلارغا مۇشت ئېتىپ ياكى يىراقتىن تاش، چالما ئېتىپ ئۇلارنى قاچۇرۇپ يولداشلىرىنى قۇتقۇزۇپ يەنە قېچىشىپ كېتەتتى.

قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەكتەپتىن قېچىپ كەتكەن ئۈچ تازچاقنى خېلى قاۋۇل ئۈچ ئوقۇغۇچىمىز بىر كۈن ئىزلەپ تۈتالمىغاندىن كېيىن مەن ئۇلار بىلەن كېلىشىپ ئەتىسى تاڭ ئاتار ۋاقتىدا يېمىش بازارغا يېقىن جايدىكى دەڭ ئالدىدا ئۈچراشماقچى بولۇشتۇق. شۇ كۈنى ئاخشىمى ئۇلارنى قاناداق

تۇتۇپ ئېلىشنى خىيال قىلىپ تۇزۇك ئۇخلىيالمىغانىدىم. تاڭ ئۇچ قېتىم قارىغاندىلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ دېگەن جايغا بالدۇر يېتىپ باردىم. بىر قولۇمدا تۇرۇلگەن چېگە شوينا، بىر قولۇمدا ئۇزۇن تال تاياق بار ئىدى. ئوقۇغۇچىلار كېلىپ قولۇمدىكى نەرسە-لەرنى كۆرگەندىن كېيىن:

— ئەپەندىم، قولىڭىزدىكى نەرسىلەرنى نېمە قىلىمىز؟ — دەپ سوراشتى.

— چېگە بىلەن ئوغرى مۇشۇكلەرنى باغلايمىز، تاياق بە-لەن ھەيدايمىز — دەپ چۈشەنتىم.

مۇنداق قاچقۇنلار تولاراق يېمىش بازىرىغا يېقىن جايدىكى تۇردى شۇمپەننىڭ ئاشخانىسى ئوچاقلىرى ئالدىدا ياكى تاش لە-پىكىگە يېقىن جايدىكى ئىسمايىل زاكىنىڭ ئاشخانىسى ئوچاقلىرى ئالدىدا ياتاتتى. بىز ئاۋۋال پەم بىلەن تۇردى شۇمپەن ئاشخانىسىغا يېقىنلىشىپ ئوچاق ئىچىدىكى كۆلگە پۈتىنى تىقىپ بېشىنى بېلىكىگە قويۇپ كۆ-چۈكتەك تۇگۈلۈپ ياتقان بىرىنى كۆرۈپ ئۇنى قىمىرلاتماي تۇتۇپ ئالدۇق. ئۇ ئاباق ئىكەن. مەن ئۇنىڭدىن قالغان ئىككىسىنى سو-رىغانىدىم ئۇ بىزنى ئىسمايىل زاكىنىڭ ئالدىغا باشلاپ باردى. قارىساق ئۇيۇق بىلەن ئىمىق (ئۇلار ئۇز ئارا بىر - بىرىنى شۇنداق قىسقارتىپ ئاتىشاتتى) پۈتلىرىنى بىر - بىرىنىڭ قورسىقىغا تەگكۈزۈپ پەشلىرى بىلەن يېپىپ ئاپتۇ. باش-لىرىنى بولسا قولتۇقلىرىغا تىقىشىپ ئوچاق ئەتراپىدا چەمبىرەك بولۇپ ئۇخلاپ يېتىشىپتۇ. بىز ئۇلارنىمۇ تۇيدۇرماي تۇتۇپ ئال-دۇق. بىراق بىز ئۇلارنى قولىدىن تۇتۇپ مەكتەپ تەرەپكە ئېلىپ كېتىۋاتساق ئىككى يۇز مېتر ماڭا - ماڭمايلا ئۇيۇق بىزدىن يۇلقۇنۇپ چىقىپ يېمىش بازىرى تەرەپكە قېچىپ كەتتى. مەن بىر ئوقو-غۇچى بىلەن ئىككى تازنى تۇتۇپ تۇردوق. يەنە ئىككى ئوقۇ-غۇچى بولسا ئويۇقنى قوغلاپ كېتىشتى. ئۇلار يېرىم سائەتتىن كېيىن: «ئۇنى يېمىش بازىرىغىچە قوغلاپ بارغاندا غايىپ بولۇپ

كەتتى، ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىدۇق» — دەپ قايتىپ كېلىشتى.

— ئوبۇق بەك ھېيلىگەر تۇلكە، سىلەر ئۇنى تاپالمايسىلەر! جۇرۇڭلار، مەن ئۇنى ئاسمانغا چىقىپ كەتسە پۇتىدىن، يەرگە كىرىپ كەتسە كۆكۈلسىدىن تارتىپ چىقىرىمەن — دېدىم.

قىزىقچىراق بىر ئوقۇغۇچۇم:

— ئەپەندىم، ئۇنىڭ ياغاق بېشىدا كۆكۈلسى بولمسا قانداق تۇتىسىز، — دەپ چاقچاق قىلغانىدى، مەن:

— سىلەر بايا ماۋۇ شويىنىنى نېمە قىلسىز دېگەن ئېدىڭلارغۇ، ھە مانا ئۇنىڭ تۇتىدىغان كۆكۈلسى بولمسا بۇ شويىنا بىلەن بوينىدىن باغلاپ تارتسەمەن، — دېدىم. شۇنداق كۈلۈشىمەك بىلەن ئوبۇل ھەييارنى ئاختۇرۇشقا تۇتۇندۇق. بىر سائەتكىچە ئەتراپ، بۇلۇڭ - پۇچقاق ھەتتا تەنزە ۋە كارىۋات تېگىلىرىنى ئاختۇرۇپ تاپالمىدۇق. ئاخىر مەن پەم بىلەن سىنچىلاپ يۈرۈپ تەنزىچىنىڭ قۇلۇپلاغلىق يوغان بىر ئەسكى سانىدۇقى ئاستىدىكى ئىت كۆچۈكلەيدىغان بىر ئۆرەكتىن ئۇنى بايقىدىم. «ھەقىچان بۇ ھەييار تاز ئوبۇق بولۇشى كېرەك» دېگەن پەرەز بىلەن سانىدۇقنىڭ ئاستىدىكى بىر غېرىچتەك بوش جايىدىن قولۇمنى تىقىپ تاياق بىلەن ھېلىقى قارا نەرسىنى تۇرۇتكەنىدىم. ئۇ سىدىرلىدى. ئوقۇغۇچىلارنى قىچقىرىپ «ئەنە كۆردۈڭلارمۇ، ئوبۇل دېگەن ھەييار تاز شۇ بولماي نېمە» دېگەنىدىم، ئۇلارمۇ بۇنى بايقاپ «شۇ، راست شۇ ئىكەن. ئەپەندىم، سىز بۇنىڭ ھەممە ئەھۋالىنى بىلگىنىڭىز ئۈچۈن تاياق نېمۇ بىكار ئالماپتىكەنسىز»، دەپ چۈرقىرىشىپ ھەركەت قىلىشىپ، تاياق بىلەن ئۇنى تۈرتۈپ ۋارقىراپ، ئاخىر سىرتقا چىقاردۇق. شۇنىڭ بىلەن ئوبۇلنى ھەر تەرەپتىن مەھكەم تۇتۇپ مەكتەپكە ئېلىپ كەتتۇق. كوچىلاردىن يىغىپ كەلگەن سەرگەردان بالىلار ئارىسىدا يامانلىق قىلىدىغان بالىلاردىن بىر قانچە

سى بولسمۇ لېكىن ئوبۇل ھەممىدىن تولاراق ئەسكى ئىشلارنى قىلىدىغان تۇلكە ئىدى. ئۇ مەكتەپ ئىچى ۋە سىرتىدا قىلىپ يۈرگەن يامان خۇيلىرىنى ئۆز ئالدىغىلا قىلماستىن بەزى ياۋاش بالىلارغىمۇ يۇقتۇراتتى. مەسىلەن: كوچىلاردىن مەكتەپكە يىغىپ كېلىنگەن سەرگەردان بالىلار ئىچىدە ئون - ئون بىر ياشلار ئەتراپىداكەيمە تاز بىر ئەرجەنزە بالا بار ئىدى. (ئۇنىڭ ئاتىسى خەنزۇ، ئانىسى رۇس بولۇپ يېتىم بولۇپ قالغاندىن كېيىن كوچا بالىلىرى قاتارىغا كىرىپ قالغانىكەن) ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئىسمى كوله بولسىمۇ كوچا بالىلىرى ئىسلام دەپ ئاتىشىۋاپتۇ. ئىسلام سېرىق تۆكلۈك باچكىدەك ۋىجىك بولۇپ بەش - ئالتە ياشتەك كۆرۈنەتتى. ئۇ توشقاندەك چەبدەس، زېرەك بالا ئىدى. مەن ئۇنىڭ تاز يارىلىرىغا يوت ۋە مايلىق دورىلارنى سۈركەپ يۇرۇپ پاك - پاكىز ساقايتىپ، ئۆزىگە لايىق ئىخچام كىيىندۈرۈپ قويغانىدىم. ئۇ دەرستىمۇ يۇز نومۇر ئالاتتى. ئۇيغۇرچە راۋان سۆزلەيتتى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدىن رازى بولۇپ ماختىشاتتى. ئۇمۇ ئوقۇتقۇچى ۋە مەكتەپ خىزمەتچىلىرىنىڭ بۇيرۇغان ئىشلىرىنى دېگەندەك ئورۇنداپ تۇراتتى. مەكتەپ تازلىق خىزمەتچىسى مەستۇرىخاننىڭ ئىشلىرىغا پات - پات قارىشىپ بېرەتتى.

مانا مۇشۇ ئىسلامنىڭ ۋىجىك ھەم چاققانلىقىدىن پايدىلىنىپ ئۇبۇق ئۇنى ئالداپ ئۆزىنىڭ ئوغرىلىق قىلمىشىغا شېرىك قىپتۇ. يەنى مەستۇرىخان ئايلىق مائاشنى ئالغان بىر كۈنى ئۇنىڭ بالىلار ياتىقىنى تازىلاشقا چىقىپ كەتكەن ۋاقتىنى پايلاپ تۇرۇپ، مەستۇرىخاننىڭ ئەينىكى سۇنغان دېرىزە كۆزىنەكىدىن ۋىجىك ئىسلامنى ئۆينىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ ئۇنىڭ تېخى سانداۋقىغا سېلىپ ئۇلگۈرمىگەن قىرىق سوم پۇلىنى يانچۇقىدىن ئوغرىلاپ ئالدۇرۇپتۇ. مەستۇرىخان ئەتىسى پۇلى يوقالغانلىقىنى بىلىپ مەكتەپ مۇدىرى زۆھرە ئاپپاي ۋە مائا ئەرز قىلغانىدى

بىز بۇ پۇلنى كىمنىڭ ئالغانلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ تېپىپ ئىگىسىگە تاپشۇرۇش ئۈچۈن جىددىي ھەرىكەت باشلىدۇق.

مەن گۇمان قىلغان بالىلارنى ئايرىم يىغىپ ئۇلارغا پۇل يوقالغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ، «ئۇنى بىرەرىڭلار بالىلىق قىلىپ ئويىنىپ ئالغان بولساڭلار قايتۇرۇپ بەرسەڭلارلا بولدى. ئەگەر ئالغان كىشى ئاشكارا قايتۇرۇپ بېرىشتىن ئەندىشە قىلسا مەن بۇگۈن تەرتىپ بۇلۇم ئىشىكىنى ئەتمەي قويىمەن، پۇلنى شۇ بۇلۇم ئىچىگە قويۇپ قويسىلا بولدى. ئەگەر ئەتىدىن قالسا سۈرۈشتە قىلىپ تېپىپ جازالايمىز» دەپ بىر سوتكا ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋەتتىم. ئەمما ئىككى كۈنگىچە گۇمان قىلغان بالىلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىگە دىققەت قىلىپ يۈرگەنىدىم، قىش تام يېنىدا توپلىشىپ ئويناۋاتقان بالىلارغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى بالا تومپۇر تىيىنىنى تامغا ئېتىپ قايسىسىنىڭ ئاتقان تىيىنى ئالدىنقىدىن يىراقراق چۈشسە بىر كەپۈت ئۇتىدىغان مۇسابىقە تەرىزىدىكى ئويۇننى ئويناۋاتقانىكەن. بۇ ئويۇننى ئويناۋاتقانلارنىڭ بىرى ئىسلام بولۇپ، ئۇ يېڭىلىپ بىر كەپۈت يەرسە ئىسىق ئۇنىماي ئۇچ كەپۈتنى تارتىۋاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ماڭا يولۇقۇپ قالدى. مەن ئەھۋالنى سۈرۈشتۈرۈپ ئۇنىڭ يانچۇقىدا بىر چاڭگالچە كەپۈت بارلىقىنى بىلىپ قالدىم. مۇنچە كەپۈتنى نەدىن ئالغانلىقىنى سورىسام ئۇ دۇدۇقلاپ جاۋاب بېرەلمىدى. مەن ئىسلامنى بۆلۈمگە ئەكىرىپ، سىلاپ - سىيپاپ چىرايلىق سۈرۈشتە قىلغانىدىم. ئۇنىڭ ئېيتقىنىكى، ئۇنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن مەستۇرىخانىنىڭ سۇنغان رام تۆشۈكىدىن ئۆيىگە چۈشۈپ قوزۇقتا ئېسىقلىق تۇرغان چاپانىنىڭ يانچۇقىدىن پۇلنى ئېلىپ ئۇنىڭ بىلەن بەرگىنىنى، ئۇنىڭ پۇلنى ساناپ قىرىق سومدىن بەش سومنى ئايرىپ ئىسلامنى ئاشپۇزۇلغا ئەكىرىپ راسا مېھمان قىلىپ:

— سەن ئەپچىل چاشقان يەنە ماڭا ئەسقاتسەن، مانىمۇ

یه، — دەپ بىر چاغگال كەپۇت ئېلىپ بەرگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. مەن ئۇيغۇلنى تەرتىپ بۆلۈمىگە يالغۇز ئەكىرىپ، كەچ كىچە تۇرلۇك ئۇسۇللار بىلەن سوراپ تەربىيە بېرىپ ھېچ ئىقرار كەلتۈرەلمىدىم. قىيناپ قورقۇتۇپ پۇلنى تاپشۇرتاي دېسەم ئوقۇغۇچىلارغا تەن جازاسى بەرمەسلىك توغرىسىدا ماۋارىپ ئىدارىسىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بولغاچقا، ئۇنى ئۇرالمىدىم. ئەمدى بۇنى ساقچى ئىدارىسى ئارقىلىق ھەل قىلىش ئۈچۈن بۇتخانا يېنىدىكى پەيچۇسوغا ئاپىرىپ، ساقچى كادىرغا ئەھۋالنى ئېيتىپ، ئۇيغۇلنى جازالاپ بىر تەرەپ قىلىپ بېرىشنى ئۆتۈندۇم. ساقچى كادىرى «بىز مۇنداق كىچىك ئوقۇغۇچىلارنى جازالاپ سوراق قىلمايمىز. بۇ ئىشنى مەكتەپ ئۆزى بىر تەرەپ قىلسا بولىدۇ» دېگەندىن كېيىن ئۇيغۇلنى مەكتەپكە ياندۇرۇپ كەلدىم.

ئەمدى نېمە قىلماق كېرەك؟

مەن بۇ سوئالنى مۇنداق يەشتىم:

كوچىدىن يىغىپ كەلگەن بالىلاردىن تۆت ئوقۇغۇچى قاتنىشىدىغان بىر گورۇپپا تەشكىل قىلىپ، ئۇلار بىلەن مۇزاكىرە ئۆتكۈزۈپ ئىسلامنى ئۇيغۇلنىڭ ئالدىدا تۇرغۇزۇپ، ئۆزىگە ئۇيغۇلنىڭ ئوغرىلىق قىلىش توغرىسىدا قانداق كۆرسەتمىلەرنى بەرگەنلىكىنى ۋە پولنى ئالغاندىن كېيىن ئۇنى نېمە قىلغانلىقىنى بايان قىلدۇرۇش. باشقا تۆت ئوقۇغۇچى ئۇيغۇلنىڭ مەكتەپ ئىنتىزامىغا نالايىق قىلغان ئىشلىرىنى بىرمۇ-بىر ئالدىغا قويۇش. يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلگە كۆرسىتىش ئارقىلىق قايىل قىلىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىش. بۇنىڭدا بىز تەرتىپ ئىنتىزامغا بويسۇنۇپ، تىرىشىپ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قەدىرلىشىگە، پۈتۈن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھۆرمىتىگە ئىگە بولغان تۇرسۇنىڭ ئىشى ئىكەنلىرىنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىشنى لازىم تاپتۇق.

بىز كېلىشكىنىمىز بويىچە ئوقۇغۇچىلار دەرستىن چۈشۈپ كەتكەندىن كېيىن كەچقۇرۇن ئۇيغۇلنى تەرتىپ بۆلۈمىگە ئەكى-

لىپ ئوتتۇرىغا ئالدۇق ۋە پىلانسىز بويىچە يۇقىرىقى ئىشلارنى ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ قىلمىشلىرىغا ئىقرار بولۇشنى ھەم مەستۇرىخانىنىڭ پۇلىنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى سورىدۇق. ئەمما ئۇبۇل يا ھاء يا شا دېمەي يەركە قاراپ جىم تۇرۇۋالغانىدى، مېنىڭ سەپسىرايىم ئۆرلەپ كۆزۈمگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى. غەزىپىمگە چىدىماي ماڭارىپنىڭ كۆرسەتمىسىنى قايرىپ قويدۇم- دە تارتمامدەكى ئۇچ قىرلىق بامبۇك پالاقنى چىقىرىپ:

— ماۋۇ جاھىل بەدبەختنىڭ قولىنى تۆتۈپ ئۇستەل ئۈستىگە چىقىرىڭلار! — دەپ بۇيرۇق قىلدىم.

تۆت ئوقۇغۇچى ئۇنى تارتىپ كېلىپ ئۇستەل ئۈستىگە قولىنى قارتىپ باستى.

— ئالقىنىڭنى ئاچ!! — دەپ ۋارقىرىدىم.

ئەجەپلىنىدىغان يېرى شۇكى، شۇنچە ياخشى گەپلەرگە ئۇ- نىمايى كاجلىق قىلغان ئۇبۇل مەردلەرچە ئالقىنىنى ئېچىپ كۆ- زۈمگە تىكىلىپ قاراپ تۇردى. مەن ئۇنى ئاياپ تۇرمايى پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئالقىنىغا پالاق ئۇردۇم. ئۇ بولسا چىشىنى چىش- لەپ بىر تولغۇنۇپ ئالقىنىنى يۇمۇۋالدى.

— ئاچە ئالقىنىڭنى نامەردا — دەپ ۋارقىرىم مەن. مې- نىڭ ئىككى كۈندىن بېرى قىلغان شۇنچە سۆزلىرىم تەسىر قىل- مىغان ئۇنىڭ قەلبىگە نامەرد دەپ ۋارقىرىغان سۆزۈم تەسىر قىلغان بولسا كېرەك ئۇ ئالقىنى كەڭ ئاچىقان پېتى ئۇچ پالاق ئۇرغىچە يىغىپ ئالماي تۆتۈپ بەردى. ئالقىنى قىزىرىپ كۆپۈپ چىقتى. ئۇچ پالاقتىن كېيىن ئۇ قولىنى سىلكىپ كۆتۈرۈپ:

— جۇرۇڭلار، مەن پۇلنى ھازىر تاپشۇرىمەن. ئىسلام چاش- قانىنىڭ دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى راست ... — دەپ ئالدىمىزغا ئۆتۈپ مەردلەرچە چامداپ بۆلۈمدىن چىقتى. بىز ئۇنىڭ كەينى- دىن ماڭدۇق. ئۇبۇل بىزنى ئات ئېغىلىغا باشلاپ كىرىپ تو- رۇستىكى بوزىنىڭ قىرىدىن قولىنى تىقىپ ئىككى غېرىچە توم

قومۇشنى تارتىپ ئالدى ۋە ئۇنىڭ ئىچىدىن پىلتە قىلىپ ئوراپ تە-
ڭىلغان ئوتتۇز بەش سوم پۇلنى چىقىرىپ مېنىڭ قولۇمغا تاپشۇردى.

بۇ ۋەقەدە «ئۇبۇلنى تەن جازاسى بىلەن قايىل قىلدىم» دەپ ئۆزۈمنى ئاقلىيالمايمەن. چۈنكى پىداگوگىكا قائىدىسىدە ئو-قۇغۇچىلارغا تەن جازاسى بېرىش مەنئى قىلىنىدۇ. بۇ مېنىڭ شۇ چاغدىكى شارائىتتا ئامالسىز قىلىپ ئېگىمغا سىگىپ قالغان كونا چارىنى جاھىللىق بىلەن تەكرارلىغانلىقىمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇبۇلنىڭ قايىل بولۇپ ئىقرار بولۇشىنى تاياق زەربىسىدىن بولدى دەپ چۈشىنىشتىن كۆرە روھى تەربىيىدىن بولۇپمۇ قايىل قىلىش، ئۇلگە كۆرسىتىش تەربىيىسىنىڭ تۈرتكىسىدىن بولدى دېيىش كېرەك. چۈنكى بىز ئۇبۇلغا تەن جازاسى بېرىشتىن بۇ-رۇن ئۇنىڭ ئېگىغا بۇ توغرۇلۇق خېلى كۆپ چۈشەنچىلەرنى سىڭدۈرگەنىدۇق. بۇ ئىبرەتلىك چۈشەنچىلەر ئۇنىڭ روھىدا كېلەچەكتە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئالاھىدە كۈچ بولۇپ قالغانى-دى. يەنە بىر تەرەپتىن كونا جەمئىيەتتىكى يامان ئىجتىمائىي تەسىرلەر ئۇنىڭ خاراكتېرىنى ئىپلاسلاندۇرۇپ قويغان بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭ مەردانە ئىرادىسىنى چىرىتىپ بولالمىغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ «نامەردلىك قىلما» دېگەن سۆزۈم ئۇ-نىڭغا تاياق زەربىسىدىن كۆچلۈكرەك تەسىر قىلىپ، ئۇنىڭ رو-ھىدا «نامەردلىك قىلىپ خارلانغۇچە، مەردلىك بىلەن ئۆلگەن ياخشى» دېگەن چۈشەنچىنى پەيدا قىلغانىدى. شۇڭا ئۇ ھېچنې-مىدىن قورقماي، ھەر قانداق جازانى مەردلەرچە قوبۇل قىلىپ، ھادىل ئالغا ئىلگىرىلىگەنىدى.

ماقالہ

ماكسىم گوركى

ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى ماكسىم گوركىنىڭ ۋاپاتىغا ئون ئۈچ يىل بولدى. بۇ يازغۇچىنىڭ ئاتمىش سەككىز يىللىق ھاياتى كىشىنى ئۆگىنىشكە ناھايىتى قىزىقتۇرىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ پۈتۈن تۇرمۇشى ئىنقىلابىي كۈرەش ۋە تۇرلۇك قىزىق ۋەقەلەر بىلەن تولغان. ئۇ پۈتۈن دۇنياغا تونۇلغان يازغۇچىلىق نامىنى مەكتەپتە ئوقۇش بىلەن ئەمەس بەلكى كىچىكىدىن باشلاپلا تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچمىكىنى تېتىپ، مېھنەتكەشلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئۆز - ئۆزىدىن ئۆگىنىش بىلەن چىقاردى.

م. گوركى (م. پىشكوۋ) غا سەككىز يېشىدىن باشلاپلا كىشىلەر ئىشكىدەچاكار بولۇپ ئىشلەشكە توغرا كەلدى. سىزغۇچى، ناۋاي، پىۋا توشۇغۇچى، قاچا يۇغۇچى ۋە باشقا تۇرلۇك ئىشلارنى قىلدى. ئۇ باغرى قاتتىق كىشىلەردىن كۆپ تاياق يېدى ۋە كۆپ يەرلەردىن قوغلاندى. شۇنداق بولسىمۇ ماكسىم گوركى ئۆسۈپ چوڭ بولغاندىن كېيىن تۇمانلىق كۈنلەر ئىچىدىن باشقا بىر يول تاپتى. ئۇ ئىنقىلابچى ستودېنتلار بىلەن تونۇشۇپ ئالدى. ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن كۈرەشىغا قاتناشتى. بۇ كۈرەشلەردا سىياسىي ۋە ئەدەبىي ماۋزۇلاردا سۆھبەتلەر بولۇپ تۇراتتى. گوركى بۇ چاغلاردا ناھايىتى نۇرغۇن ئىلمىي ۋە ئەدەبىي كىتابلارنى ئوقۇدى. بۇ بولسا گوركىغا بىلىملا ئەمەس بەلكى ئىنقىلابىي تەربىيىمۇ بەردى.

بىراق م. گوركى كىتابىي بىلىملەر بىلەن قانائەتلىنىپ قالمىدى. ئۇنى تولاراق تۇرمۇش قىزىقتۇراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن

ئۇ 1890 - يىلى يىگىرمە ئىككى يېشىدا پۇتۇن روسىيىنى پى-ياده ئايلىنىپ چىقىشقا كىرىشتى. ۋولگا بويى بىلەن بېرىپ، دۇناي، ئوكرائىنىدا، بىسارابىيە ۋە قىرىم قىرغاقلىرىنى بويلاپ كوبان، قارا دېڭىز ۋە گىورجىستانغا ئۆتتى. بۇ توغرۇلۇق م. گورکى ئۆزىنىڭ بىر خېتىدە «مېنىڭ روسىيىنى ئايلىنىشىم بىكارغا لاغايلاپ يۈ-رۈش بولماستىن، بەلكى ئۆزۈمنىڭ قەيەردە ياشاۋاتقانلىقىمنى، مېنى ئوراپ تۇرغان خەلقلەرنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىدى» دەپ يازغانىدى.

م. گورکى ئۆچرىغان يەردە ئىشلىدى، ئاچ - توق قالدى، چۆل - باياۋانلاردا قوندى. تۇرلۇك خوجايىنلارنى، تۇرلۇك ئەھ-گەكچىلەرنى كۆردى. شۇڭا ئۇ بو تۇرمۇش مەكتىپىنى بىكارغا «مېنىڭ دارىلپونۇنلىرىم» دەپ ئاتىمىغانىدى. ھەقىقەتەنمۇ ئۇ پۇتۇن دارىلپونۇننى، پۇتۇن كىتابلارنى تۇرمۇش قويىنىدا ئوقۇپ پۈتتۈرگەنىدى. ئۇنىڭ سايياھەتلىرى، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكلىرى م. گورکىنىڭ ھايات تەجرىبىسىنى بې-يىتتى. ئۇنىڭ يازغان چوڭقۇر مەزمۇنلۇق چىرايلىق ئەسەرلىرى ئۇچۇن پۈتمەس - تۈگىمەس ماتېرىياللار خەزىنىسىنى ئېچىپ بەردى. ئىشچىلار بىلەن ھېسابسىز كۆپ ئۇچرىشىش، ناھايىتى ئېغىر كۇن كەچۈرگۈچىلەرنى كۆرۈپ تەسىرلىنىش م. گورکىدا چار پادىشاھ ئەمەلدارلىرىغا ۋە ئېكسپلاتاتۇرلارغا قارشى غەزەپ - نەپرەت پەيدا قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن دۇنيانى تىترەتكۈدەك كۈچلۈك قەلبىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئەزگۈچىلەرنىڭ يۈرىكىگە دەھشەت سالدى. ئەمگەكچىلەر، ئېزىلگۈچىلەر، كوچىدا قالغان يالىڭاياغلار تەرىپىدە تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئاھ زارىنى كۈيلىدى.

م. گورکى ئېچىنارلىق ئىغىر تۇرمۇش، جەبرى - جاپا كۆ-رۈۋاتقان خەلقنى ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان تۈزۈمگە، تەڭسىزلىك تەرىپىتىگە قارشى چىقىشقا ئۈندىدى.

م. گورکى روسىيە سايياھىتىدىن نۇرغۇن تەسىرلەرنى ئې-

لىپ قايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بىرىنچى ھېكايىلىرى دۇنياغا كېلىشكە باشلىدى. 1892 - يىلى «كاپكاز» تاملىق گېزىتتە ئۇنىڭ بىرىنچى ئەسىرى «ماكارچودرا» بېسىلىپ چىقتى. ئۇنىڭدىن كېيىن قازان گېزىتىدە كىچىك - كىچىك ئەسەرلىرىنى باستۇرۇشقا باشلىدى. ئىككى - ئۈچ يىلدىن كېيىن مەركىزىي ژۇرناللاردا «چىلكاش»، «كونوۋالوۋ» ۋە باشقا ئەسەرلىرى پەيدا بولدى.

م. گوركى 1905 - يىلى «قانلىق يەكشەنبە» ۋەقەسىدە ئىشچىلارنىڭ ئېتىلىشى توغرىسىدا ھېسابات خىتابتامىسىنى يازدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئىستىبدات چار ھۆكۈمىتى ئۇنى قاماقتا ئالىدۇ. بىراق ھەر تەرەپتىن كۆتۈرۈلگەن نارازىلىق بادالىرى ئىچىدە ئۇنى ئازاد قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ 1906 - يىلدىن باشلاپ 1913 - يىلغىچە چەت ئەللەردە ياشايدۇ. گوركى بۇ يەرلەردىمۇ ئەدەبىي ئىجادىي ئىشنى تاشلىمايدۇ. چەت ئەلدە تۇرۇپ 1905 - يىلدىن بۇرۇنقى ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ ئوچۇق كارتىنىلىرىنى ئىپادىلەيدىغان «ئانا» ناملىق مەشھۇر رومانىنى ھەم غەرب ئىشچىلار تۇرمۇشىدىن ئېلىنغان ھېكايىلەرنى يازىدۇ.

1900 - يىلىدىن باشلاپ م. گوركىنىڭ ئىجادىي تەرەققىياتىدا يېڭى بۇرۇلۇش باشلانغانىدى. ئۇ ئەدەبىيات ساھەسىدە سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئۇسۇلىنى يارىتىپ ئىنسانىيەت تەرەققىياتىغا، ئۇنىڭ ھاياتىغا ئەڭ ئۈستۈن ئىدېئال بىلەن قارىدى. جاھان كۆزەل ئەدەبىياتىدا تېخى ھېچبىر يازغۇچى توغرا ئوق كەڭدىلەندۇرۇپ بېرىشكە جۇرئەت قىلالمىغان تۆۋەن قاتلام ئادەملىرىنىڭ ئاجايىپ پەزىلەتلىرىنى، ئۇلارنىڭ دۇنيانى ئۆزگەرتىشكە قادىرلىقىنى كۆرسەتكۈچى كۆرەشچان ئوبرازلارنى ياراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن پرولېتارىيات داھىسى لېنىن 1910 - يىلدا «گوركى ھېچ شۇبھىسىز پرولېتارىيات سەنئىتىنىڭ ئەڭ

يىرىك ۋەكىلىدۇر. ئۇ بۇ سەئەت ئۇچۇن نۇرغۇن ئىش قىلدى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كۆپ ئىش قىلالايدۇ.» دېدى. م. گوركى جاھانگىرلىككە كەتسپ بارغان كاپىتالىزم جەمئىيىتىنى، ئۇنىڭ خەلققە زىت بولغان يولىنى، ئۇنىڭ دەھشەتلىك ماھىيىتىنى ئېچىپ بەردى. زامانىنىڭ ئەڭ مۇھىم مەسىلىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى.

ماكسىم گوركىنىڭ بۇ ماھىيىتىنى پەقەت رۇس خەلقلا ئەمەس بەلكى ئۆز بېشىدىن مۇشكۇلاۋكەلرنى كەچۈرۈپ، ئازادلىققا ئىنتىلگەن پۈتۈن دۇنيا مەھنەتكەشلىرىمۇ كۆردى. بۇ توغرۇلۇق مەشھۇر يازغۇچى ئىستېپان زىۋىك ياۋروپا زىيالىلىرى نامىدىن گوركىغا يازغان خېتىدە شۇنداق دېگەنىدى: «بىز بۈگۈن رۇس خەلقىنى ياخشى تونۇيدىكەنمىز، ئۇنى سۆيىدىكەنمىز ۋە ئۇنىڭ روھىي كۈچىگە ئىشىنىدىكەنمىز بۇنىڭغا ئەڭ ئاۋۋال سىز سەۋەبچىسىز. ماكسىم گوركى، بىز قولىڭىزنى قاتتىق قىسىپ مىنەتدارلىق بىلەن سىزنى تەبرىكلەيمىز. بىز قىسقان بۇ قولىڭىزنىڭ پۈتۈن رۇس خەلقىنىڭ جېنى ۋە قېنى ئىكەنلىكىنى سېزىمىز.»

م. گوركى چەت ئەللەردە روسىيە پرولېتارىيات ئىنقىلابىچىلىرى بىلەن تونۇشۇپ پۈختا ئالاقىدا بولىدۇ. كېيىن روسىيىگە قايتىپ كېلىپ يەنە ئەدەبىي ئىجادىي ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلبىسىدىن كېيىن گوركىنىڭ كۆتكەن ئۇلۇغ ئارزۇلىرى ئەمەلگە ئاشىدۇ. خەلق ئېركىنلىك ۋە بەخت - سائادەتكە ئىگە بولىدۇ. گوركى ئۆز خەلقى ۋە ئۆز تىلەكداشلىرى بىلەن يېڭىدىن يېڭى ئۇتۇقلار كانىنى ئاچىدۇ.

دۇنيا پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ داھىسى بولغان م. گوركىنىڭ بۈيۈك ئەسەرلىرى، يېڭى ئۇتۇقلىرىدىن چۆچىگەن خەلق دۈشمەنلىرى ئاخىر گوركىغا ئىپلاس قولىنى سۇنىدۇ. دۈشمەنلەرگە

مەتىلغان دوختۇر ۋە پروفېسسورلار ئارقىلىق ئۇنىڭ ھاياتىغا قەست قىلىپ، تېنىگە زىيانلىق مىكروبلار ئەۋەتىش يولى بىلەن ئۇنى زەھەرلەيدۇ. نەتىجىدە گوركى 1936 - يىلى 18 - ئىيون-دا ئالەمدىن ئۆتىدۇ. لېكىن خەلق دۈشمەنلىرى م. گوركىنى زە-ھەرلەپ ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ ئۇنىڭ كىشىلىك مەدەنىيىتىگە قال-دۇرۇپ كەتكەن ئۇلۇغ ئەسەرلىرى مەڭگۈ ياشايدۇ. ئۇنىڭ شا-گىرتلىرى ئۇنىڭ ئىجادىي يولىنى، ئادالەت ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك ئىدىيىسىنى شان - شەرەپ بىلەن داۋام قىلدۇرىدۇ.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئىككى ياشقا قەدەم قويدى

شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى قۇرۇلۇش بىلەنلا ئۆز نەشىر ئەپكارى قىلىپ «ئالغا» گېزىتىنى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا قولئىمزىدىكى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنى خەلقىمىزگە تەقدىم قىلغانىدى. بۇ ژۇرنال ئۆلكىمىزنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى مۇرەككەپلەشكەن بىر مەزگىلدە شۇ ئۆكتەبىر سانى بىلەن بىر يىللىق جەريانىنى بېسىپ ئۆتتى. يەنى ئۆزىنىڭ بىر ياشلىق ئۆمرىنى ئۆتكۈزدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى خەلقىمىزنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئۆسۈشى ئۈچۈن، كۆمۈلۈپ ياتقان ئەدەبىي مىراسلىرىمىزنى ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا تەقدىم قىلىش ئۈچۈن، خەلق ئەدەبىياتىنى ئاساس قىلغان يېڭى زامان بەدىئىي ئەدەبىياتىمىزنى بەرپا قىلىپ، ياش يازغۇچىلىرىمىزنى كامالەتكە يەتكۈزۈش يولىدا كۆچ چىقاردى.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ يېرىمىنى ئەدەبىيات قىسمى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەدەبىيات سەھىپىسى ئارقىلىق كۆمۈلۈپ قالغان مىللىي پولكلورىمىز ۋە باشقىلار رەتلىك رەۋىشتە خەلق ئاممىسىغا تەقدىم قىلىنىدى. خەلقىمىز ئۆز پولكلورىنىڭ ھېلىمۇ ھېچبىر كىتاب - ژۇرنالدا مۇنداق زور نەمۇنىلىرىنى كۆرمىگەنىدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى خەلقىمىزنى ئۆز مىللىي بايلىقلىرى بىلەن پەخىرلەنىشكە، مىللىي باراۋەرلىك ۋە ئازادلىق چاغلىرىدىلا ئۆز مىللىي خىسلەتلىرىنى مەيدانغا چىقىرالايدىغانلىقىنى ھېس قىلىشقا ئىگە قىلدى. ياش ئەدەبىياتىمىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى، ياش يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ خېلى ئوبدان ئەسەرلىرى، دۇنيادىكى بۈيۈك يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىي نەمۇنىلىرى

خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشتى. ياش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى ئۆسۈشىنى تەمىن قىلىش ئۈچۈن ئەدەبىيات ئۇستىدە ماقالىلەر بېسىلىپ تۇرۇلدى. خەلق روھى بىلەن سۇغىرىلغان بەدىئىي ئەسەرلەر خەلقىمىزنىڭ كىتاب - ژۇرنال ئوقۇشقا بولغان زوقىمەنلىكىنى كۈچەيتتى. ئۇ خەلقىمىزنىڭ سۆيۈپ ئوقۇيدىغان، چىن دىلىدىن ھىمايە قىلىشقا ئىگە بولغان ئەھمىيىتى زور دەستۇر بولدى، ئۇنىڭ خەلق تۇرمۇشىدىكى يېڭى تەلەپۈنۈشلەرنى، تەلەپلەرنى تەمىن قىلىپ بېرىشىدىكى يەنە بىر ئەھمىيىتى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇ تارىخىمىزدا ھېلىغىچە كۆرۈلمىگەن يېرىك ھەجىمدە بولۇپ ئىككى تىلدا (ئۇيغۇر، قازاق تىلىدا) نەشر قىلىنىشىدۇر. بۇ يالغۇز ئۇيغۇر، قازاق خەلقىنىڭ مىللىي دوستلۇقىنى ئىپادىلەپلا قالماي، بەلكى بۇ ئىككى مىللەتنىڭ ھەر بىردە بولغان خۇسۇسىيەت نەمۇنىلىرىنى ئالماشتۇرۇشتىمۇ خېلى ئوبدان مەھسۇلات بەردى. ئۇيغۇر پولكلىرىنىڭ قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىنىشىدا ھېلىغىچە كۆرۈلمىگەن يېڭىلىق بۇ ژۇرنالدا ۋۇجۇدقا كەلدى. شۇ قاتاردا قازاق شائىرى مەشھۇر ئاباي قونانبايىۇنىڭ بەزى ئەسەرلىرى، ئۇلۇغ مۇتەپپەككۇر شائىر ناۋائىنىڭ بەزى ئەسەرلىرى، ئۇلۇغ پرولېتارىيات يازغۇچىسى گورکىنىڭ بەزى ئەسەرلىرى، غەربنىڭ ۋە شەرقنىڭ مەشھۇر سەنئەتكارلىرىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيەتلىرى توغرىسىدىكى بەزى ماتېرىياللارنىڭ ژۇرنىلىمىزغا بېسىلىپ تۇرۇشى كىتاب - ژۇرناللارغا تەشنا خەلقىمىز ئۈچۈن ۋە مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئۈچۈن ئوقۇشلۇق بولۇپ تۇردى. شۇنداقلا ياش شائىر ۋە يازغۇچىلىرىمىز ئۈچۈن ئۆگىنىش ماتېرىياللىرى بولۇپ قالدى.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە ئىلمىي سەھىپىلىرىدە خەلق ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۇرگۈچى ژۇرنال بولغىنى ئۈچۈن خەلق ئۇنى ناھايىتى قەدىرلەپ، سۆيۈپ ئوقۇدى. ئالۋ جەھەتتىن ئەلۋ تۆۋەن بولغان خەلقىمىزمۇ بۇ ژۇرنى

نالنى «قوشاق كىتابى»، «غېرىب ـ سەنەم كىتابى»، «غۇنچەم كىتابى» دەپ زوق بىلەن ئىزدىشىپ ئوقۇدى. ھەتتا ساۋاتسىز بولغانلار ئۇنى قولدىن ـ قولغا ئېلىشىپ، ساۋاتلىقلارغا ئوقۇتۇپ تىڭشىدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى بۇ بىر يىللىق جەريانىنى پەقەت ئۇتۇق بىلەنلا ئۆتكۈزگىنى يوق. ئۇ ئۇتۇقلار بىلەن بىرگە بەزى كەمچىلىك ۋە يېتەرسىزلىكلەرنىمۇ ئۆز بېشىدىن كەچۈردى. بىزدە تېخى كۆزگە كۆرۈنگەن پوبلىست، ژۇرنالىست ۋە يېرىك يازغۇچى، شائىرلىرىمىزنىڭ يېتىشىپ چىقمىغانلىقى سەۋەبلىك ژۇرنال ئۆز ئالدىدا تۇرغان مۇھىم مەسىلىلەرگە تولۇق جاۋاب بېرەلمىدى. «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆز كۆلىمىنىڭ يېرىمىنى ئەمەلىياتقا بەرگەن بولسىمۇ، ئۇ ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى قاندۇرغۇدەك گۈزەل ئەدەبىياتىنىڭ ھەر خىل ژانىرلىرىنى تولۇق يورۇتۇپ بېرەلمىدى. ژۇرنالنىڭ يېتىشسىزلىكلىرىدىن كېلىپ چىققان كەمچىلىكلەرنىڭ بىرى ئاغدۇرۇش ۋە ئۈيغۇرچىنى قازاقچىغا، قازاقچىنى ئۈيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يولغا قويۇلمىغانلىقىدۇر. شۇنىڭ نەتىجىسىدە بەزى ئۈيغۇرچە شېئىرلار قازاقچىغا ئۆز ئەينى بىلەن ياكى قازاقچە شېئىرلار ئۈيغۇرچىغا ئۆز ئەينى بىلەن بېسىلىش ئىشلىرى بولدى. تەرجىمىلەردىمۇ خېلى نۇقسانلار ساقلاندى.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئىككىنچى يېشىغا قەدەم قويدى. ئۇ ئەمدىكى پائالىيىتىنى ئۆتكەنكى تەجرىبە ـ ساۋاقلىرى بىلەن بېيىتىپ، خەلق مەنپەئىتى يولىدا، تىنچلىق ۋە مىللەتلەرنىڭ دوستلۇقى، قېرىنداشلىق يولىدا خىزمەت قىلىشىغا يەنىمۇ غەيرەت بىلەن مەيدانغا چۈشىدۇ. خەلقنىڭ ئېڭىنى كۆتۈرۈش، ئۇنىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى قاندۇرۇش مەقسىتىدە سىياسىي، ئىجتىمائىي مەزمۇندىكى ئىلمىي ماقالىلەرنى، ھېكايە، داستان، دراما، بالىلادا ۋە باشقا لېرىك ئەسەرلەرنى، شۇنداقلا كىشىلىك تۇرمۇشىغا توغرا ئىلمىي كۆز بىلەن قاراش ئاساسىدا ئىجاد قىلىنغان ھەر-

خىل ئەدەبىي ئەسەرلەرنى بېسىپ باردۇ. ھەم ئەدەبىيات مەسـ
لىلىرىگە دائىر ماقالىلەرنى، شەرق ۋە غەربنىڭ ئەدەبىيات نەمۇ-
نىلىرىنى كۆچىنىڭ يېتىشچە تەرجىمە قىلىپ ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا
تەقدىم قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ياش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ئۆ-
سۈشىگە ياردەم بېرىدۇ.

«ئىتتىپاق» ژۇرنىلى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويغان بۇ ئۇلۇغ
مەقسەتلىرىنى بارلىق قەلەم ئىگىلىرى ۋە سەنئەتكارلارنىڭ يې-
قىنىدىن ياردىمىگە تايىنىپ ئىشقا ئاشۇرىدۇ. شۇنىڭ
بىلەن ھەرساھەدە ئىشلىگۈچى كادىرلىرىمىزنىڭ ئۆز ئىشلىرى
توغرىسىدا ژۇرنىلىمىزغا لايىق ماتېرىياللار بېرىپ تۇرۇشىغا
تايىنىدۇ. ئۇ ئۆز دوستلىرىنىڭ يېقىندىن ياردىمىگە سۆيۈنۈپە
ئۆزىنىڭ ئىككىنچى يېشىنى، يەنمۇ چوڭ غەلىبىلەر بىلەن بېسىپ
ئۆتىدۇ.

دوستلۇق ۋە تىنچلىق تەنتەنىسى

شۇ يىل ئۆكتەبر ئىيىدا ئۆزبېكىستان س س ر پايتەختى تاشكەنت شەھىرىگە، يەر شارىدىكى چوڭ قىتئەلەردىن بولغان ئاسىيا ۋە ئافرىقىنىڭ يازغۇچى، شائىر ۋە ئەدەبىياتشۇناسلىرىنىڭ ۋەكىللىرى توپلاندى. ئۇلار قەدىمدىن مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىگە باي بولغان بىر يېرىم مىليارد تەلقىنىڭ سۆز سەنئىتى ۋارىسلىرىدۇر. مەن جۇڭگو يازغۇچىلار ئۇيۇشكىنىڭ بىر ئەزاسى سۈپىتىدە ئاسىيا ۋە ئافرىقا يازغۇچىلىرىنىڭ تاشكەنت يىغىنىغا قاتناشقانلىقىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى ئىنتايىن بەختىيار ھېسابلايمەن.

دوستلۇق ۋە تىنچلىق ۋە ھەمكارلىقنى خالايدىغان مىليارد-لىغان خەلقلەرنىڭ ۋەكىللىرى شەرىپىگە بېزەلگەن گۈزەل تاش-كەنت شەھىرى، توزدەك جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. دوستلۇق ۋە تىنچ-لىق تەنتەنىسى بولۇۋاتقان بۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسى تولۇپ تاش-قان قىزغىنلىق بىلەن مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشتى.

دوستلۇق ۋە تىنچلىق سۆز يەر قەدىردان سۈيۈت خەلقلىرى بارغانلا جايىمىزدا ئۆزلىرىنىڭ جۇڭگو خەلقلىرىگە بولغان مېھ-رى - مۇھەببىتىنى كۆرسەتتى. مېھرىبان دوستىمىز سۈيۈت خەلق-لىرىنىڭ ۋە ئاتاقلىق رەھبەرلىرىنىڭ بىزگە قىلغان ئالىي ھۆر-مىتى ئۈچۈن چەكسىز مىننەتدارلىقىمىزنى ئىزھار قىلىمىز.

ئاسىيا ۋە ئافرىقا چوڭ ئىككى قىتئەنىڭ ئەدەبىياتچىلىرى دۇنيا تارىخىدا بىرىنچى قېتىم مۇشۇنداق كەڭ كۆلەمدە سۈيۈت-لەر ئىتتىپاقى توپرىقىدا ئۈچرىشىپ ھەمجەھەتلىكتە بىر - بىرى بىلەن پىكىر ئېلىشتى. ئۇلار ئۆز خەلقلىرىنىڭ ئارزۇ - تىلەك-لىرىنى، ئازادلىق ئۈچۈن بولغان كۈرەشلىرىنى، سەنئەت ۋە

ئەدەبىيات ئىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىشتى ھەم دوستلۇق، تىنچلىق ۋە ھەمجەھەت بولۇپ ياشاش ئىدىيەتلىرىنى ئىزھار قىلىشتى. نۇرغۇن ئەدەبىياتچىلار دۇنيا خەلقلىرىنىڭ دوستانە ياخشى مۇناسىۋەتتە بولۇپ ياشاشلىرىغا توسقۇن بولۇۋاتقان ئۇرۇشخورلار جاھانگىرلارنىڭ دۇنيا تىنچلىقىغا تەھدىت سېلىۋاتقانلىقىنى قاتتىق ئەيىبلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن يىغىن ئەدەبىي ئىجاد ئىشلىرىنىڭ خەلقلەر كۆرىشى بىلەن ماھكەم باغلىنىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. يىغىن جەريانىدا سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ سەنئەت ۋە ئەدەبىيات ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا كەڭ يول ئاچقانلىقى كۆرسىتىلدى. كاپىتالىستىك تۈزۈمنىڭ ۋە جاھانگىرلىكنىڭ مىللەتلەرنى ئېزىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتىنى قالاق ئەھۋالدا قالدۇرىدىغانلىقىنى ئاشكارىلىدى.

بىز تاشكەنت يىغىنى جەريانىدا سوۋېت يازغۇچى - شائىرلىرىنىڭ ۋە سەنئەت ئۇستىلىرىنىڭ ئاجايىپ جۇشقۇن قەلبىنى كۆردۇق. ئۇلار ئۆز ۋەتىنىدە كوممۇنىزم قۇرۇلۇشلىرىدا غەيرەت ۋە جاسارەت بىلەن ئەمگەك قىلىۋاتقان سوۋېت كىشىلىرىنىڭ ئوبرازلىرىنى يارىتىش، خەلق ھاياتىنىڭ گۈللەپ - ياشنىشى ئۈچۈن ئەمگەك قىلىپلا قالماستىن، پۈتۈن دۇنيادىكى مىللەتلەرنىڭ سەنئەت ۋە ئەدەبىيات خەزىنىسىنى بېيىتىش ئۈچۈنمۇ، مېھنەتكەش خەلقلەرنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈنمۇ يۇقىرى ماھارەت بىلەن خىزمەت قىلىۋاتقانلىقلىرىنى كۆردۇق. سوۋېت خەلقلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك رېئالىزم ئاساسىدا تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەدەبىيات ۋە سەنئىتى بىزگىمۇ چوڭ ئىلھام بەخش قىلىدۇ.

ھازىرقى كۈنلەردە بىز جۇڭگو خەلقىمۇ سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا ناھايىتى چوڭ ئۇتۇقلارغا ئىگە بولماقتىمىز. مۇشۇ يىل بىزنىڭ خەلقىمىز ئالغا قاراپ ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەشتە تىلىلاردا داستان بولۇپ مەدھىيىلىنىدىغان ئاجايىپ مۆجىزىلىك ئىشلارنى قىلماقتا. بۇ ئۇتۇقلىرىمىز سوۋېت خەلقلىرىنىمۇ بىزگە

ئوخشاش خۇشال قىلغانلىقلىرىنى كۆردۈق.

قىرىق نەچچە دۆلەتتىن كېلىپ تاشكەنت يىغىنىغا قاتناشقان ئەدەبىياتچىلار رەڭلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقى، تۇرلۈك مىللەت بولۇشلىرىدىن قەتئىينەزەر، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىنسانىي ۋە چوڭ ھۆرمەتكە ئىگە بولۇشتى. ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر قانچە جايلىرىدا زىيارەتتە بولۇپ، نۇرغۇن تەسىراتلار ئېلىپ قايتتى. تاشكەنت يىغىنىغا قاتناشقۇچى ياخشى نىيەتلىك بارلىق سۆز سەنئەتكارلىرى تىنچلىق، دوستلۇق ۋە ھەمجەھەتلىك غايىلىرىنى تەنتەنە قىلىپ، پۈتۈن جاھانغا ياڭراتتى. ئىرىقچىلىق، مۇستەملىكىچىلىك زۇلۇمغا قارشى تۇرۇپ، ئادالەتسىزلىكلەرنى تۇگىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغانلىقلىرىنى ۋە مەدەنىي ئالاقىلارنى كۈچەيتىشنى خالايدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ئاسىيا ۋە ئافرىقا يازغۇچىلىرىنىڭ تاشكەنت يىغىنى غەلىبە بىلەن تاماملاندى. تارىخ سەھىپىسىگە كىرگەن بۇ يېڭى غەلىبە لەر، تاشكەنت يىغىنى جەريانىدا دوستلۇق ۋە تىنچلىق ئۈچۈن بولغان تەنتەنىلەر يازغۇچىلارنىڭ ئىناق مۇناسىۋەتلىرى ھېچقاچان ئەستىن چىقمايدۇ.

يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سېپىگە بارايلى!

يېزا ئىگىلىكى خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسى، ئاشلىق ئاساسىنىڭ ئاساسىدۇر. پەقەت شۇ ئاساسنى مۇستەھكەملەپ، يۇقىرى كۆتۈرگەندىلا ئاندىن ئېلىمىزنىڭ بىرىنچىدىن ئاق، ئىككىنچىدىن كەمبەغەل قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ ئۇنىڭ زامانىۋى سانائەتكە، زامانىۋى پەن ـ مەدەنىيەتكە ئىگە قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك مەملىكەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىلى بولىدۇ. بۇ بىزنىڭ ئالدىمىزغا قويۇلغان ئۇزۇن مۇددەتلىك ھەم ئېغىر، ھەم شەرەپلىك ۋەزىپىدۇر.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۇستۇرۇلمىدۇر. ئۇستۇرۇلما ئەلۋەتتە بازىس ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى شەرت. ئۇنداق بولمىغاندا ئۇستۇرۇلما ئىقتىسادىي بازىسنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرەلمەيدۇ. ئۇزىمۇ، جۈملىدىن ئەدەبىيات ـ سەنئەتمۇ زامانىمىزغا لايىق گۈللەپ ياشنىيالمايدۇ. مۇشۇ بىر نەچچە يىلدىن بۇيان بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرىمىز يېزىلارغا، زاۋۇت ـ كانلارغا بېرىپ يېڭى ۋەقە ۋە يېڭى كىشىلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئوبدان ئەسەرلەر يارىتتى، قوشۇنىمىزمۇ زور دەرىجىدە كېڭەيدى. گەرچە مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز زور بولسىمۇ، ئەمما تېخىمۇ زور تىرىشچانلىقلار كۆرسىتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا دەۋرىنىڭ تەلىپىدىن كېيىن قالىمىز. بولۇپمۇ بۈگۈنكى كۈندە بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى پارتىيىنىڭ سىياسىي ـ ئىدىيىۋى سەپلەردىكى كۈچلۈك قورالى قىلىپ مىليونلىغان خەلق ئاممىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشتا ئۇزلۇكسىز ئالغا بېسىشىغا ئىلھام بېرىدىغان غايەت زور كۈچ

لۇك تەربىيىۋى قورالغا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم. ئۆتكەنكى ھەر قانداق ۋاقىتتىكىگە قارىغاندىمۇ ئامما ئارىسىغا، ئىشلەپچىقىرىش كۇرىشى ئىچىگە چوڭقۇر چۆكۈپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سەپىدە داۋاملىق يىلتىز تارتىش، بىر ياقتىن ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى بىلەن بىۋاستە شۇغۇللىنىپ، بىر ياقتىن تۇرمۇشنى ئوبدان كۆزىتىپ، ۋەقەلەرنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، يەنمۇ كۆپ، يەنمۇ ياخشى ئەسەرلەر يارىتىش بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ ئالدىغا قويۇلغان جىددىي ۋەزىپىدۇر، تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكمىگەندە تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۇرۇشتىن سۆز ئېچىش قىيىن. ھازىر يېزا ئىگىلىكىنىڭ بىرىنچى سەپىدە مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئامما يېزا ئېگىلىكىتىن ،ول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا توسقۇن بولۇۋاتقان تۇرلۇك ئىدىيىۋى ئىستىللارغا ۋە تەبىئەتكە قارشى كۇرەش قىلماقتا، بۇ جەريانىدا ئاجايىپ قەھرىمانلار پېتىشىپ چىقماقتا، ئۇلار كىشىنى قاتتىق ھاياجانغا سالىدىغان مۆجىزىلىك ئىشلارنى بارلىققا كەلتۈرمەكتە. ھەر بىر ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا بۇ ئۇلارنى قانداقلارچە خۇشاللىققا چۆمدۈرمەي، ئىلھام دېگىزلىرىنى دولقۇنلاتماي تۇرالمسۇن؟ بۇنداق يېڭى رېئاللىقنى يېڭى كىشىلەر ۋە يېڭى ۋەقەلەرنى ئەكس ئەتتۇرۇشتىن، مەدھىيىلەشتىن ۋە شۇ ئارقىلىق كىشىلىك ئاممىسىنىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇش قىزغىنلىقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتىن ئارتۇق شەرەپ بارمىدۇ؟

بەزى يولداشلار: ھەممىمىزلا يېزا ئىگىلىكى تۇغرىسىدا ئەسەر يازساق، ئۇ چاغدا ئەسەرلەر بىر ـ بىرىگە ئوخشاپ كەتمەمدۇ، دېگەن سۆزلەرنى قىلىدۇ، مېنىڭچە بۇ تۇغرا ئەمەس. ماۋجۇشى دېگەندەك: «يېزا كىشىلىك زېمىن، ئۇ يەردە ھەممە ئىشنى قىلغىلى بولىدۇ». بىز ھەقىقەتەن بىر دىل، بىر نىيەتتە دېھقانلار بىلەن ھەمنەپەس بولالمىساق ئۇزلۇكسىز سىياسىي سەۋىيە

مىزلى ئۆستۈرۈپ، تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش ئىستىلىنى جارى قىلالىساق ئۇنىڭغا قوشۇپ يېزىقچىلىق ماھارىتىمىزنى يۇقىرى كۆتۈرەلىسەكلا خىلمۇ خىل شەكىلدىكى ياخشى ئەسەرلەرنى كۆپلەپ يارىتالايمىز. بىز ئەمگەكچى خەلق بىلەن ئەمگەكتە، يېتىپ - قوپۇشتا، تاماقتا بىللە بولۇپ، با مەسلىھەت ئىش قىلغىنىمىزدا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى، ئوي - پىكرى، ھېسسىياتى بىلەن يېقىندىن تونۇشالايمىز. قەنتنى تېتىمىغان ئادەم ئۇنىڭ تاتلىقلىقىنى بىلەلمەيدۇ. لازىنى تېتىمىغان ئادەم ئۇنىڭ ئاچچىقلىقىنى بىلەلمەيدۇ. بىز ئۆزىمىز يازماقچى بولغان دېھقانىنىڭ زادى قانداق ئادەملىكىنى بىلمىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ھاياتى بىلەن بىۋاستە تونۇشۇشىمىز كېرەك. تۇرمۇش ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋە خىلمۇ خىل نەرسىدۇر. شۇنداقلا ئاشۇ تۇرمۇش ئىچىدىكى ئادەملەرنىڭمۇ — بىز ئېيتىۋاتقان دېھقانلارنىڭمۇ بىر - بىرىدىن پەرق قىلىدىغان ئىنىدىۋىدۇئالنى خۇسۇسىيەتلىرى، ئالاھىدىلىكلىرى بولىدۇ. بۇنى ئات ئۈستىدە گۈل كۆرگۈچىلەردىن بولۇپ كۆزەتكىلى بولمايدۇ. بىز زىيالىيلارغا ۋە ياش يازغۇچىلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئەڭ ئالدى بىلەن ئاشۇ قاينامغا چۈشكۈر كىرىپ ئەمگەك ئەھلىگە ئايلىنىشىمىز ئىنتايىن زۆرۈردۇر.

ئەلۋەتتە يېزىغا بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتناشقان بىلەنلا ھەممە ئىش ھەل بولۇپ كەتمەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇشنى كۆزىتىشنىمۇ بىلىش كېرەك. تۇرمۇشتىكى بارلىق ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى پىششىق ئۆگىنىش، داۋاملىق تەتقىق قىلىش كېرەك.

ماۋجۇشى: «تەكشۈرمىگەن كىشىنىڭ پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى يوق» دېگەنىدى. تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىپ تەكشۈرۈش تەتقىق قىلىشنى يۈرگۈزمىگەندە ئەمگەكچىلەر ياخشى كۆرىدىغان ئەسەرلەرنى قانداقمۇ يارىتالايمىز؟!

تۇرمۇشنى توغرا ۋە جانلىق ئەكس ئەتتۈرۈشتە ئەڭ مۇھىم

هالقا پرولېتارىياتچە دۇنيا قاراشنى ۋە كىشىلىك تۇرمۇشقا كۆز قاراشنى تىكلەشتۇر.

بەزىلەر يېزىلارغا بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەكىمىزگە قاتناشسىمۇ، لېكىن ياخشى ئەسەرلەر يارىتالمايدۇ، ئەكسىچە ئۆز ئىجادىيىتىدە بىر تەرەپلىمىلىكتىن، ھەتتا جىددىي خاتالىقلاردىن خالىي بولالمايدۇ، بۇ يەردىكى ھەل قىلغۇچى ئامىل ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرغان - داۋاملاشتۇرماغانلىقىغا باغلىقتۇر. بىز ھەرگىز تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىش ئۇچۇنلا قويۇق ئارىلاشمايمىز. بىزنىڭ تۇرمۇشقا قويۇق ئارىلىشىشتىكى مەقسىتىمىز تۇرمۇشنى چوڭقۇر چۈشىنىش، تۇرمۇشنى ئۆزگەرتىش كۇرىشىگە بىۋاسىتە قاتنىشىپ، تۇرمۇشنى توغرا ئەكس ئەتتۇرۇش ئۈچۈندۇر. شۇڭلاشقا بىز دېئالېكتىك، ماتېرىيالىستىك دۇنيا قاراشقا، مۇستەھكەم پرولېتارىيات مەيدانىغا ئىگە بولۇشىمىز ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ھەرىكىتىمىزنىڭ قىبلىنامىسى قىلىشىمىز لازىم.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا تىرىشىپ ئۆگىنىپ كەسپىي سەۋىيىمىزنى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈشىمىز لازىم. ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى، ئۇ ئوبرازلار ئارقىلىق ئۇلۇغ رېئاللىقنى ھەم ۋەقە روھىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەگەر بىز ئوبرازنى ئوبدان يارىتالمايدىكەنمىز ئۇ چاغدا ئىجادىيىتىمىزنىڭ ئىدىيىۋىلىكىگە، بەدىئىيلىكىگە تەسىر يېتىدۇ. يازغۇچىنىڭ تۇرمۇشتىكى ۋەقە ۋە ھادىسىلەرنى ئەينەن كۆچۈرگۈچى ئەمەس، بەلكى ئۇ تۇرمۇشتا بولغان ۋەقە ھادىسىلەرنى تىپىكلەشتۇرۇپ، ئۇنى يەنىمۇ يۇقىرى بالداقتا كۆتۈرۈپ، بەدىئىي ئوبرازلار ۋاستىسى بىلەن ئەكس ئەتتۇرگۈچىدۇر. ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ باشقا پەنلەردىن پەرق قىلىدىغان جايىمۇ مانا مەشھەد. شۇڭلاشقا بىز تۇرمۇشنى ئۇزۇن كۆزىتىپلا تۇرمۇشتىكى ئادەتتىكى ۋەقەلەرنى ئەينەن كۆچۈرۈپ قويۇشقىمۇ، شۇنداقلا ئوبرازسىز، يالىڭاچ،

قېلىپبازلىققىمۇ ئوخشاشلا قارشى تۇرىمىز. بۇنداق كىشىلىكلەر-
دىن ساقلىنىش ئۈچۈن يەنە خەلق تۇرمۇشىنى چوڭقۇر ئۆگىنىشكە،
تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا، داۋاملىق ئىجادىي ئەمگەك بىلەن
شۇغۇللىنىشقا ماھىر بولۇشىمىز كېرەك. خەلق بىلەن مەدەنىي
مىراسلارغا ئىگە. بىز ئەنە شۇ مىراسلارنى ياخشى ئۆگىنىشىمىز
كېرەك. خەلقنىڭ ئوبرازلىق، يېنىك ۋە چوڭقۇر مەنىلىك تىل
لىرىنى ئۆزلەشتۈرۈشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ خەلق چۆچەكلىرىنىڭ،
داستان - قوشاقلىرىنىڭ تىلىدىكى ئوخشىتىشلارنى، ئوبرازلىق
سۆزلەرنى كۆپلەپ ئۆگەنسەك، ئۇنىڭ بىزگە نىسبەتەن پايدىسى
تولىمۇ زور بولىدۇ.

بىز پارتىيىمىز كۆرسەتكەن بەرگەن ئەدەبىيات - سەنئەت
نىشانىسىنى بويلاپ داۋاملىق ئالغا باسىدىغان بولساق، بولۇپمۇ
بۇ قېتىمقى قاينام تاشقىنلىق بىلەن قانات يېيىۋاتقان يېڭا
ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىشتىن ئىبارەت ئۇ-
لۇغ ھەربىكەتكە ئاكتىپلىق بىلەن قاتنىشىپ، ئۆزىمىزنىڭ كۈچ
قۇدرىتىمىز ۋە ئەقىل - پاراسىتىمىزنى تولۇق جارى قىلدۇرغان
بولساق، ئەدەبىيات - سەنئەت بوستانىمىزدا ھەممە گۈللەر تەك-
شى ئېچىلغان گۈزەل مەنزىرىنى بارلىققا كەلتۈرەلەيمىز.

ھازىر ئىلىمىزنىڭ جۇملىدىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەممە
جايلىرىدا پۈتۈن پارتىيە ئومۇمىي خەلق يېڭا ئىگىلىكى ۋە ئاشلىق
بىلەن كەڭ شۇغۇللىنىش، يېڭا ئىگىلىكىگە يارەم بېرىش، يېڭا
ئىگىلىكنىڭ بىرىنچى سېپىنى كۈچەيتىش ھەربىرىمىز يۇقىرى
دولقۇنغا كۆتۈرۈلمەكتە. بۇ دولقۇندا جان پىدالىق بىلەن كۈرەش
قىلىۋاتقان مىليونلىغان ئەمگەكچى خەلق ئۆزلىرىنىڭ ئىنقىلابىي
يازغۇچى شائىرلىرىدىن مۇشۇ قاينام - تاشقىن ھاياتنى روشەن
ئوبرازلار ئارقىلىق رېئال، جانلىق ۋە يۇقىرى تەربىيۋى
ئەھمىيەتكە ئىگە قىلىپ ئەكس ئەتتۈرۈشنى تەلەپ قىلماقتا. بۇ

بىزنىڭ ئالدىمىزدىكى كېچىكتۇرگىلى بولمايدىغان شەرەپلىك ۋەزىپىدۇر.

— يولداشلار! دەۋرىمىزنىڭ بۇ ئۇلۇغ تەلىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن بارلىق تىرىشچانلىقىمىزنى جارى قىلدۇرۇپ يېڭىغا ئەمگەك ۋە كۈرەش قاينىمىغا باراييلى. ئۆزىمىزنى ھەقىقىي ئەمگەكچىلەرگە ئايلاندۇرۇپ، خەلقىمىزگە ئەڭ كۆپ، ئەڭ ياخشى ئەسەرلەرنى تەقدىم قىلايلى!

يازغۇچىلار ۋە سەنئەتچىلەر چوقۇم ئۇزۇن مۇددەت ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئاممىسىنىڭ ئىچىگە بېرىشى كېرەك

ماۋجۇشى بۇنىڭدىن ئون سەككىز يىل بۇرۇنلا يەنەن سۆھبەتىيىغىندا سۆزلىگەن نۇتقىدا، بىزگە ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئىشچى، دېھقان ۋە ئەسكەرلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت نىشانىنى كۆرسىتىپ بەرگەنىدى. شۇنىڭدىن بۇيان، ئىلىمىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرى توغرا نىشان ئاستىدا تېز راۋاج لانماقتا. بۈگۈن سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش لۇشيەنىنىڭ پارلاق نۇرى ئاستىدا، ئىلىمىزنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى قۇرۇلۇشىنىڭ ئۈچقاندەك تەرەققي قىلىشىغا ئەگىشىپ، بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىمىز ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ۋە سوتسىيالىزم ئۈچۈن خىزمەت قىلىش دېگەن نىشانىنى بويلاپ، «ھەممە گۈللەر تەكشى ئېچىلسۇن، ھەممە بەس ـ بەستە سايرىسۇن»، «كونىلارنىڭ ئورنىدا يېڭىلار ئىجاد قىلىنسۇن» دېگەن يېڭى يۆنىلىش بىلەن مىسلىسز زور غەلىبىلەرگە ئېرىشتى. دۆلىتىمىزنىڭ كۆپ مىللەتلىك سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى بولغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشلىرىمۇ پارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكى ۋە خەنزۇ قېرىنداشلارنىڭ قىزغىن ياردىمى بىلەن شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئىگە بولدى.

ئازادلىقتىن بۇرۇن، شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ كۆپچىلىكى دېگۈدەك ساۋاتسىز ئىدى، ئەدەبىي ژۇرناللارمۇ يوق ئىدى. پاپونغا قارشى ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە مۇنەۋۋەر

ۋەر كومموئنستلار چىك تيەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىك جىلۇ قاتارلىق يولداشلارنىڭ رەھبەرلىكى ۋە تەسىرى ئاستىدا شىنجاڭنىڭ يېڭى ئەدەبىياتى ھەرىكىتى تەرەققىياتقا ئېرىشىپ، ل. مۇتەللىپكە ئوخشىغان مىللىي ۋەتەنپەرۋەر شائىرلار چىققانىدى، بىراق بۇ يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتى ئۇزۇن ئۆتمەي ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ بوغۇشىغا ۋە بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىغانىدى. ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭ ھەر مىللەت ئەدەبىيات - سەنئەت ئىشلىرى مىسلىسز تەرەققىي قىلدى. ھازىر بىزنىڭ ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، خۇيزۇ، قىرغىز، ئۆزبېك، تاجىك، شىبە، تاتار، داغۇر قاتارلىق ئون نەچچە مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇچ مىڭدىن ئارتۇق كىشىگە ئەدەبىيات - سەنئەت قوشۇنىمىز بار. (بۇلارنىڭ ئىچىدە تۆت يۈزدىن ئارتۇق ھەر بىر شۆبە جەمئىيەت ئەزالىرى بار). يازغۇچىلار ۋە سەنئەتچىلەر يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ئىشچى - دېھقان ۋە ئەسكەرلەرنىڭ ئوتلۇق كۆرەشچان تۇرمۇشىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، يېقىندىن تونۇشۇپ، پىشىق ئۆگىنىپ قاتتىق چېنىقىش بىلەن خېلى كۆپ ساندىكى ئوبدان ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلدى. ئۇلاردا ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىچىدىكى قەھرىمان دەۋرىمىزنىڭ روھىي ئەكس ئېتىلىپ كوممۇنىستىك ئەخلاق، پەزىلەتكە ئىگە بولغان، كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان قەھرىمانلارنىڭ ئوبرازلىرى يارىتىلدى. ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى تۇرمۇشنىڭ باي مەزمۇنىنى ئەكس ئەتتۈرمەكتە. ھەر مىللەت خەلقىنى بولۇپمۇ خەنزۇ خەلقى بىلەن قېرىنداش مىللەت خەلقلىرىنىڭ دوستلۇق - ئىتتىپاقىنى، قولمۇقول تۇتۇپ ئىلىپ بېرىۋاتقان سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىنى سۈرەتلەيدىغان ئەسەرلەر كۆنسېرى كۆپەيمەكتە. ياخشى مىللىي كلاسسىك ئەنئەنىلەرگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئاساسىدا ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى

نىڭ شەكلىمۇ داۋاملىق ئۆسمەكتە، ئىجاد قىلىنىپ يېڭىلانماقتا. ئاممىۋى ئىستىل ۋە مىللىي ئىستىل جارى قىلىنىپ، ئەدەبىي ئەسەرلەر خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن سۆيۈشىگە ئىگە بولماقتا. بۈرۈن شىنجاڭ ھەر مىللەت ئەدەبىياتىدا ناھايىتى ئاز كۆرۈنىدىغان پروزا ۋە ئوچېرىك ژانىرلىرى داۋاملىق تەرەققىي قىلماقتا، كىنو سىنارىيىلىرى بارلىققا كەلمەكتە. بۈرۈن يېزىقى يوق مىللەتلەر بۈگۈنكى كۈندە ئۆزلىرىنىڭ يازغۇچىلىرىغا ۋە سەنئەتچىلىرىگە ئىگە بولماقتا. ئاممىۋى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىجادىيىتى قانات يېيىپ، «شېئىر يېزىلىرى»، «شېئىر دۇيلىرى»، «شېئىر سېخلىرى» بارلىققا كەلدى، شۇنداقلا ئىشچى ـ دېھقانلار ئىچىدىن شائىرلار ۋە يازغۇچىلار يېتىشىپ چىقتى، بۇنىڭدىن باشقا ھەر مىللەت ئىغىز ئەدەبىياتلىرىنى ـ كلاسسىك داستانلار، يېڭى ۋە كونا قوشاقلار، چۆچەكلەر، ماقالىلەر ۋە باشقىلارنى يىغدۇق، تەرجىمە قىلدۇق، رەتلىدۇق، بىزنىڭ قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىز ناھايىتى زور. شۇنداقتىمۇ بىزگە شۇ نەرسە روشەنكى، بۇ مۇۋەپپەقىيەتلىرىمىزنى ۋەتىنىمىزنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەلىپى بىلەن ھەر بىر قېرىنداش ئۆلكىلەر ۋە ئاپتونوم رايونلارنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بىزنىڭ خىزمەتلىرىمىز ناھايىتى ئاز.

ئۇلۇغ دەۋرىمىزنىڭ ئۇلۇغ ئىشلىرى بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ ئالدىغا يېڭىدىن ـ يېڭى شەرەپلىك ۋەزىپىلەرنى قويماقتا. بىز ئەلۋەتتە بۇنى ئورۇندىش ئۈچۈن داۋاملىق تىرىشىمىز ۋە كۈرەش قىلىمىز. بىز ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ۋە خەلقىمىزنىڭ كوممۇنىستىك ئەخلاق ـ پەزىلەتلىرىنى، كۈرەشچان روھىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن ئەلۋەتتە زور ئىنقىلابىي غەيرەت بىلەن ئىشلىشىمىز كېرەك. بىز بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئورۇندىشتا پارتىيە ۋە ماۋ-

جۇشى كۆرسەتكەن ئىشچى ـ دېھقان، ئەسكەرلەر ئۇچۇن ۋە سوتسيالىستىك قورۇلۇش ئۇچۇن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت توغرا ئەدەبىيات ـ سەنئەت لۇشيەنىنى بويلاپ، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى ۋە ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى چوڭقۇر ئۆگىنىپ، پرولېتارىيات سىنىپىنىڭ دۇنيا قارىشىنى قەتئىي تىكلىشىمىز كېرەك. ئەگەر بىز ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ئۇقماي ساق، ھەرگىز دەۋرىمىزنىڭ تەلەپ قىلغىنىدەك ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلالمايمىز. شۇڭلاشقا ھەممىمىز پارتىيەمىزنىڭ ئەمگەككە قاتنىشىپ تاۋلىنىش، ئاممىنىڭ ئىچىگە چوڭكۇش دېگەن توغرا چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇشىمىز كېرەك. نۇرغۇنلىغان يازغۇچىلار ۋە سەنئەتچىلەر ئاما بىلەن بىللە ئىشلەپ تۇرمۇش كەچۈرگەچكە ئاجايىپ ئۇتۇقلارغا ئېرىشتى. شۇڭا بىز ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئەلۋەتتە ئۇزۇن مۇددەت يېزىلارغا، زاۋۇت ـ كانلارغا بېرىپ، ئىشچى ـ دېھقانلار بىلەن بىللە ئىشلەپ، بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا بىز ھەقىقەتەنمۇ ئۆز ئىدىيىمىزنى ۋە ھېسسىياتىمىزنى ئىشچى ـ دېھقانلاشتۇرالايمىز. ئۇلار بىلەن ئۇزۇن مۇددەت بىللە ئىشلەپ، بىللە تۇرمۇش كەچۈرگەندىلا ئاندىن ئۇلارنىڭ نېمىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ۋە نېمىگە قىزىقىدىغانلىقىنى بىلەلەيمىز ۋە ئۇلارنىڭ ياخشى كۆرىدىغان ئەسەرلىرىنى يارىتالايمىز، شۇنداقلا بىز يېڭى دەۋرىمىزنىڭ بىزگە بەرگەن يېڭى ۋەزىپىلىرىنىڭ ئەھمىيىتىدىن چىقالايمىز، ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنى ئىشچى ـ دېھقانلاشتۇرۇشنى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر ئىشچى ـ دېھقان، ئەسكەرلەر ئۇچۇن ئىشلەش دېگەن نىشاننى ئىشقا ئاشۇرالايمىز.

بىز دائىم ئاغزىمىزدا ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۇچۇن ئىشلەيمىز دەپلا، ئۆزىمىز ھەقىقەتەن ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە كۈرەشلىرىگە بېرىپ، ئۇلار بىلەن بىر ئۇمىدتە بولالمىساق ئۇ چاغدا بىزنىڭ ئىشچى، دېھقان،

ئەسكەرلەر ئۇچۇن ئىشلەيمىز دېگىنىمىز قۇرۇق سۆز بولۇپ قالىدۇ. مەن بۇ يەردە ئۆزۈمنىڭ بىر تەسراتىمنى كۆپچىلىك بولداشلارغا. ئەيتىپ بەرمەكچىمەن.

مەن 1937 - يىلى بىرىنچى قېتىم «جاھالەتنىڭ جاپاسى» دېگەن دراما‌نى يازدىم. بۇ دراما‌دا ئەسلىدە مەن، ئەكسىيەتچىل تۇزۇم ئاستىدىكى شەھەر كەمبەغەللىرىنىڭ ئېغىر تۇرمۇشىنى كۆرسەتمەكچى ئىدىم. مېنىڭ بۇ يازغان قەھرىمانىم — ئەشە چېكمىدىغان بەڭگە، شەھەر كەمبەغىلى بولۇپ، ئادەتتىن تاشقىرى خۇراپاتچى، ھەتتا ئۆز ئوغلىنى پەننى مەكتەپكىمۇ بەرمەيدىغان ۋە پۈتۈن بالا - چاقىسىنى ئەگەشتۈرۈپ سەرگەردانلارچە تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ئادەم. كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا قېچىپ كېلىپ ئاخىر پۈتۈن ئائىلىسىنى كەمبەغەل تۇرمۇشتىن قۇتقۇزۇۋالىدۇ. ئۇ چاغلاردا مېنىڭ ماركسىزم - لېنىنىزمدىن ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىدىن تامامەن خەۋرىم بولمىغانلىقتىن، كەڭ شەھەر كەمبەغەللىرىنىڭ كۆرەشچان تۇرمۇشى ۋە ئۇلارنىڭ ئازادلىققا بولغان ئۇمىد - ئارزۇلىرىنى ئۇقمىغانلىقىمدىن نەتىجىدە بۇ ئەسەردە ھەقىقىي ئەمگەكچىلەرنىڭ تۇرمۇشى ۋە غايىسى ئىپادىلەنمىدى، كېيىن - 1946 - يىلى مەن «غۇنچەم» نى يازدىم. بۇنىڭدا دېھقانلار بىلەن پومېشچىكلار ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشنى كۆرسەتمەكچى بولدۇم، لېكىن دېھقانلار ھەققىدە ھېچ نەرسە بىلمىگەنلىكىم ئۈچۈن ھەم مەسىلىلەرنىمۇ دېھقانلارنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ كۆزىتەلمىگەنلىكىم ئۈچۈن نەتىجىدە «غۇنچەم» دىكى كۆرىستىلگەن سىنىپىي كۆرەش ناھايىتى غۇۋا بولدى. دېھقانلارنىڭ خاراكتېرىمۇ كۆچسىز چىقتى. ئەڭ ياماڭ خاتالىقى مېنىڭ پومېشچىكلارنى ئۈنچىدانلىق كىشى قىلىپ كۆرسىتىپ قويغىنىم بولدى. ئازادلىقتىن كېيىن ماۋجۇشىنىڭ «يەنئەندىكى ئەدەبىيات - سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلىگەن نۇتقى» نى ۋە باشقا مۇھىم ئەسەرلىرىنى ئۇگەنگىنىمدىن

كېيىن، مەن ئۆز ئەسەرلىرىمدىكى بۇ خاتالىقلارنى يەنىمۇ چوڭ قۇر هېس قىلدىم. ئۆزۈمنىڭ ئۆتمۈش تارىخىنى ۋە ئەمگەكچى خەلقنى بۇرمىلاپ قويغانلىقىمنى، ئەزگۈچى پۈمبۈچمكلار سىنىپىنى كۆزلىگەنلىكىنى قويغان خاتالىقىمنى تونۇدۇم. (كېيىن بۇ پېيىسىگە ناھايىتى چوڭ ئۆزگەرتىش كىرگۈزدۇم).

مەن شەخسەن ئۆز تەجرىبىلىرىمنى ئىلىپ ئىنتىقىنىمدا: ئەگەر بىر يازغۇچى ياكى سەنئەتچى ھەقىقەتەن ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ئىشلەيمەن دېسە، چوقۇم ئۇزۇن مۇددەت ئىشچى، دېھقان ئەسكەرلەر ئاممىسىنىڭ ئىچىگە بېرىشى كېرەك. بۇنداق قىلماي بولمايدۇ. يۇقىرىقى مىسالمۇ، ھەر بىر خەلقنىڭ يازغۇچى ۋە سەنئەتچىنىڭ ئەلۋەتتە ماركسىزم - لېنىنىزمنى ۋە ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىنىشى كېرەكلىكىنى، مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەر ئۈچۈن ۋە سوتسىيالىزم ئۈچۈن ئىشلىگىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

بىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتىمىز چوقۇم سوتسىيالىزم ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشى لازىم. بىز ماۋجۇشى كۆرسەتكەن يولنى بويلاپ ئىشچى - دېھقان ئاممىسىغا چوڭقۇر چۆكۈپ شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ تۇرمۇش ۋە كۆرىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان تېخىمۇ ياخشى ئەسەرلەرنى يارىتىپ چىقىشىمىز ئۈچۈن تىرىشىمىز.

روهمي ئوزۇق توغرىسىدا

ئېچىنىشلىق ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي پالاكەت بورىنى چىقارغان « تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، تۇنجۇقۇپ قالغان پەن ۋە مەدەنىيەت ئەركىن نەپەس ئېلىشقا باشلىدى. جۇملىدىن تارىخ سەھىپىسىدىن ئۆچۈرۈلۈشكە يۈز تۇتقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىيەت تارىخىمۇ راۋاجلىنىشقا باشلىدى. بۇ تارىخنى ئاچسىڭىز. ئۇنىڭدا ناخشا ـ مۇزىكا، شېئىرىيەت ۋە ئۇسسۇل سەنئىتى ئالاھىدە گەۋدىلىك ئورۇن ئالغانلىقىنى كۆرىسىز. يېقىندىن بېرى بەزى ئاپتورلارنىڭ بۇ توغرىدا يازغان ئايرىم ئەسەرلىرى مەيدانغا چىقتى. بۇ ئەلۋەتتە كىشىنى خۇشال قىلىدىغان ئىش.

ئادەم ماددىي ئوزۇقتىن باشقا روهىي ئوزۇققىمۇ موهتاج، ئۇلار بۇ ئوزۇقنى پەن ۋە مەدەنىيەت ماتېرىياللىرىدىن، ماۋزۇ تەرىپىسىدىن، ياخشى تەسىر بېرىدىغان تۈرلۈك ئامىللاردىن ئالىدۇ. يېشىپراق ئېيتساق، ئادەم روهىي ئوزۇقنى كۆپرەك تۈرلۈك ئىلىم ـ بىلىمدىن ۋە شۇنىڭغا ئائىت كىتاب، گېزىت ـ ژۇرناللاردىن، رادىئو ھەم كىنو ـ تىياتىردىن، لېكسىيە، پايدىلىق سۆھبەت، مەنىلىك ياخشى سۆزلەردىن ۋە بەدىئىي ئەدەبىيات ئەسەرلىرىدىن ھەم ئۇنىڭ تارىخىي مەنبەيى بولغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ تۈرلۈك شەكىللىرىدىن ئالىدۇ. ئېكسكۇرسىيە، ساياھەتلەردىن ئالىدۇ. بۇلار كىشىدە مەنسۇي بايلىقنى ئاشۇرىدۇ. بۇ جەھەتتە بولۇپمۇ كىشىدە زوق قوزغاتقۇچى سەنئەت ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. چۈنكى ئۇ روهىي ئوزۇق بەرمەش بىلەن بىرگە كەيپىياتنى جانلاندۇرىدۇ. مەسىلەن، ياخشى

ئويۇن، تاماشىلار، ساز - ناخشىلار، ئوسسۇل، خۇش چاقچاق - كۈلكە ۋە باغۇ بوستان، گۈل - چىمەنلەر، ئاجايىپ گۈزەل خۇش مەنزىرىلەر، سايراپ تۇرغان قۇشلارنىڭ ئاۋازلىرى كىشىنى روھلاندۇرىدۇ. زوق ۋە كىشىدە قىزغىنلىق ۋە ئۇمىد تۇغدۇرىدۇ. ئەگەر سىز مۇھەببەتنىڭ قانداق ھالەتتىن كېلىپ چىقىشىنى بايقاپ كۆرسىڭىز، ئۇ زوق - قىزىقىشتىن تۇغۇلغانلىقىنى بىلىسىز. ئاتا - بوۋىلارنىڭ «مۇھەببەتسىز كىشىنىڭ كۆڭلى قىشتۇر، ئەسلا ياز بولماس» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى قىزغىنلىقنىڭ كىشى ئوچۇن يالقۇنلۇق كەيپىيات ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەگەر سىز بىرەر ئىشقا قىزىقمىسىڭىز ئۇنىڭدىن ياخشى نەتىجە چىقىشى ناتايىن. مۇھەببەت يالغۇز ئەر-ئايالنىڭ بىر - بىرىنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشىدىن ئىبارەت تار مەنىدىكى نەرسىلا ئەمەس، بەلكى ئۇ، ۋەتىنىگە، خەلقىگە بولغان يۈكسەك مۇھەببەتنى، قېرىنداشلىق ۋەدوستلۇق مېھرىنى، ئۆزى تاللىۋالغان ئىشنىغا بولغان چوڭقۇر ھەۋىسىنى ھەم شۇنىڭغا ئوخشاش تۇرلۇك قىزىقىشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەمدى ئۇمىد توغرىسىدا ئېيتساق، ئۇمىدۋارلىق روھىي كۆتۈرەڭگۈلۈككە باغلىق، روھىنى كۆتۈرۈش ئوچۇن بولسا، زوقىي ھالەت بولۇش كېرەك. دېمەك ئۇمىدمۇ روھىي ئوزۇققا موھتاج. ئۇمىدۋار ئادەم ھەر قانداق قىيىنچىلىقنى يېڭىشتا غەيرەتلىك بولىدۇ. ھەر قانداق شارائىتتا خۇشاللىق كەيپىياتنى ساقلاپ قالالايدۇ، ئۇ ھاياتنى سۆيىدۇ، يامان شارائىتتىمۇ چىدام بېرەلەيدۇ ۋە ئوزنى ئۆزگەرتىشكە تىرىشىدۇ. ل. تولستوينىڭ «ئادەم كۆنمەيدىغان شارائىت يوق» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزى ئۇمىدۋار كىشىلەرگىلا خاس ئېيتىلغان بولۇشى كېرەك. ئۇمىدسىز كىشىلەردە روھىي چۈشكۈنلۈك بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ چىدام ۋە ئىرادىسىنى يوقىتىپ، ھاياتتىن قول ئوزىدۇ. ئۇمىدلىك ئادەمدە ھاياتنىڭ لەززىتى بولىدۇ. شۇنىڭ ئوچۇن ئۇ

روهلۇق بولىدۇ، كېلەچەككە ئىشەنچ باغلايدۇ. روھىي كۆتۈرەڭ-
گۈلۈك ــ جىسمانىي ساغلاملىقنىڭ كاپالىتى. ئالايلۇق: دېھقان
ئەمگەك قىلىپ يەرگە ئۇرۇقنى سالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تەك-
شى ئۇنۇپ چىقىپ مول ھوسۇل بېرىشىنى ئۈمىد قىلىدۇ. ئەم-
ما تەر تۆكۈپ ئىشلىگىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ جىسمىنى ھارغىنلىق
چىرمايدۇ. دېھقان كېلەچەكتىن ئۈمىدۋار بولۇپ ئۆيىگە قايتقان-
دىن كېيىن، بۇ ھارغىنلىقنى ئۈمىد لەززىتىگە ئايلاندۇرىدۇ. دې-
مەك بۇ لەززەت ئۇنىڭغا روھ بېغىشلايدۇ ــ دە، ھاردۇقى چې-
قىپ كېتىدۇ.

نېمە ئۈچۈن ئورما ئورۇۋاتقان دېھقانلار ناخشا ئېيتىدۇ؟
چۈنكى، ئۇلار تېخى ئورۇپ بولمىغان بۇغدايلىق بىپايان دې-
ڭىزدەك لەپشىپ تۇرىدۇ. ئورمىچىلار بولسا، بۇغدايىنى بىر تۇتام-
بىر تۇتامدىن ئورىدۇ، بۇ ھالدا ئۇ قاچان تۈگەيدۇ؟ دېگەن
ئوي بىلەن جىسمانىي بوشىشىش كەيپىياتى پەيدا بولىدۇ ــ دە،
ھارغىنلىق كېلىپ چىقىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىچى پۇشىدۇ. ئورمە-
چى بۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ناخشىنى باشلايدۇ. ئېيتۇاتقان
بۇ يېقىملىق ناخشا بولسا، ئۇنىڭ روھىنى كۆتۈرىدۇ. روھىي
ئۇستۇنلۇك بىلەن جىسمانىي ھارغىنلىق دەفئى بولۇپ، ئۇمىدلىك
ھالدا، كۆز يەتمەس ئېتىزلار ئېگىزغا ئايلىنىدۇ. ناخشا روھىي
ئوزۇقنىڭ بىر قىسمى بولغىنى ئۈچۈن، كىشىلەر ئۇنىڭدىن
كېچەلمەيدۇ. دېمەك، كىشىلەرگە روھىي ئازادىلىك، گۈزەل ھا-
يات ۋە مەنىۋى بايلىق كېرەك. روھىنى بوغقۇچى ئىچ پۇشۇرە-
دىغان بۇرۇقتۇملۇق، روھىي گادايلىق كېرەك ئەمەس.

مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن تۆۋەندىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ
قالدىم: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» بولۇۋاتقان ۋاقىتتا ئورما ئورۇ-
ۋاتقان بىر دېھقان ئايال زېرىكىپ:

«ياريمەن، نىگارىمەن،
بويۇنۇمدا تۇمارىمەن،

ئاخشىمى قارائغۇدا،
ياندۇرار چىراغىم سەن.»

دېگەن قوشاق بىلەن ناخشا ئېيتىدۇ. بۇنى ئائىلىغان ئۆپكىسى يوق بىر ئەخمەق، قالتىس بىر پاكىتقا ئىگە بولدۇم، دەپ خىزمەت دۇيىگە بېرىپ، «پالانچىخان كېچە ئايدىڭدا ئورما ئورۇۋېتىپ، باشقىلارغا زەھەر چاچىدىغان سېرىق ناخشا ئېيتتى!» دەپ ئىنكاس قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن دېھقان ئايالىنىڭ بېشىغا قەغەز كۆلا كىيدۈرۈلۈپ، نۇرغۇن كىشىلەر ئارىسىدا كۆرەشكە تارتىلىدۇ، ئۇنىڭ ناخشا ئېيتقان ئاغزى قان بولىدۇ؛ كىشىلىك ھوقۇقى ۋە ئادەملەرنىڭ روھىي ئازادلىقىغا قىلىنغان بۇنداق ئەخمەقانە ھۇجۇم كىشىنىڭ ئوغسىنى قاينىتىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ناخشا، قانداق قىلىپ روھسىي ئوزۇق بولالىسۇن؟ ھازىر دەۋر ئۆزگەردى. بىز كىشىلەر ئۈچۈن ھەقىقىي روھىي ئوزۇق بولالايدىغان ھەر قانداق پائالىيەتلەردىن ئەركىن بەھرىمەن بولالايدىغان بولدۇق. ئەمدىكى گەپ، شۇنىڭغا شارائىت يارىتىپ بېرىشتىلا قالدى.

سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن كۆچەيتىش — يېڭى تارىخىي شارائىتتا ئىنقىلابىي ئەنئەنىنى ۋە جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، تەڭشەشنى ۋە جەمئىيەت تەنچلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ مۇھىم كاپالىتى.

مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك، پاكىز، تەرتىپلىك، ئەخلاقلىق بولۇش ۋە قەلبىگۈزەل، سۆزىگۈزەل، ھەرىكىتى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەل بولۇش مەزمۇن قىلىنغان مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇش پائالىيىتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇپ، رايونىمىزنىڭ شەھەر - يېزىلىرىنىڭ كەيپىياتىنى ۋە ئەخلاقىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش ئۈچۈن تىرىشىشىمىز كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن روھىي ئوزۇق بېرە-

ھەققان مەنبەلەرنىڭ بولۇشى تولىمۇ زۆرۈر. مەسىلەن، قىرائەت ھالىنا، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش تۈگۈرەكلىرى (شاھمات، بىلىيارت، داخشا مۇزىكا، ئۇسسۇل بىلەن مەشغۇل بولىدىغان ياش ھەۋەسكارلار كۇلۇبى) ۋە يېنىك تەنتەربىيە مەيدانلىرىغا ئوخشاش ئورۇنلارنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا كېلىشىنى ئۈمىد قىلىمىز. ئۇنداق بولمىغاندا، ياشلار قىمار ئويناش، ھاراق ئىچىپ جېدەل چىقىرىشقا ئوخشاش يامان قىلمىقلار ياكى بۇرژۇئا مىشچانلىرىنىڭ چۈشكۈنلەشكەن، شەھۋانى تۇيغۇ قوزغايدىغان سەنئەتلىرىگە بېرىلىپ قالىدىغان ھادىسىلەر پەيدا بولىدۇ. ئەگەر مۇنداق زەھەرلىك كەيپىيات تەرەققىي قىلىدىغان بولسا، كېلىچەكنىڭ ئىگىلىرى بولغان ياشلار چۈشكۈنلىشىپ، ئىستىقبالى قارانغۇلىشىدۇ. قىسقىسى، مانا شۇلارنى كۆزدە تۇتۇپ، ياشلار غايىۋى ئەخلاقىي تەربىيە ئالىدىغان مەدەنىي - مەنىۋى روھىي ئوزۇق مەنبەلىرىنى كۆچەيتىشكە ۋە كۆپەيتىشكە كۆڭۈل بۆلۈش لازىم.

لېكىن، روھىي ئوزۇق بېرىدىغان سەنئەت تۈرلىرىدىن توغرا پايدىلىنىش كېرەك، ئەلۋەتتە، گۈزەللىك كىشىنىڭ زوقىنى قەلتۈرىدۇ. ئەمما، كىشىنى روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلەشتۈرىدىغان بىمەنە گۈزەللىكنىڭ ھاجىتى يوق. مەسىلەن ئالايلۇق، بەزى ياشلار گۈزەل كۆرۈنمىگەن دەپ ئاجايىپ، غارايىپ ياسىنىپ - كىيىنىپ يۈرۈشىدۇ، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن شىكىسپىرنىڭ بىر پېرسوناژ تىلىدىن بالىسغا نەسىھەت قىلغان تۆۋەندىكى سۆزلىرىنى ئەسلەپ ئۆتەيلى: «بالام، بىرىنچى، ئېھتىياتچان، پوختا بول لېكىن ساددىلىقنى يوقاتما؛ ئىككىنچى، پۇل تاپساڭ ئورۇنسىز بوزۇپ چاچما، ئۇنداق ئادەملەرگە پۇل بەرمە. ئۇلاردىن پۇلمۇ ئالما؛ ئۈچىنچى، پۇل تاپقاندا ئېسىل جاھاز ئالساڭ ئال، ئېسىل رەختتىن كىيىسەڭ كىي، لېكىن ئەل ئىچىگە سىغمايدىغان ئاجايىپ غارايىپ كىيىم كىيىۋالما» دېمەك گۈزەللىك پاك - ساغلام، ساددىلىق بىلەن يېقىملىق بولىدۇ، يەنە بىر ئەھۋال،

بەزى ياشلار خۇددى مايمۇنلارنىڭ ھەرىكىتىگە ئوخشايدىغان غەلىتە بىرخىل ئۇسسۇل ئويناپدىكەن، بۇمۇ كىشىدە غەلىتە تۇيغۇ قوزغىتىدۇ. بىزدە ئۇسسۇل سەنئىتى بولماي قېلىپ ئاشۇنداق قاملاشمىغان ئۇسسۇلغا موھتاج بولۇپ قالدۇقمۇ؟ بىزدە يارىشىملىق كىيىم فورمىسىرى بولماي، ئاشۇنداق غەلىتە فورمىلارغا موھتاج بولۇپ قالدۇقمۇ؟ ياق، ئۇنداق ئەمەس. بۇ ياشلارنىڭ گۈزەللىككە بولغان ناتوغرا چۈشەنچىسىدىن بولۇۋاتىدۇ. ئەگەر ياشلار ئەنئەنىۋى سەنئىتىمىزنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى، توغرا چۈشەنگەن بولسا ئىدى، ئۇنداق نالايىق سەنئەتكە بېرىلمىگەن بولاتتى.

پاكىتلار شۇنداق ئىكەن، ئەدەبىيات ۋە سەنئىتىمىز ياشلىرىمىزغا بۇلغانمىغان مەنبەدىن بەدىئىي ئوزۇق ئېلىشنى چۈشەندۈرۈشى كېرەك. شۇنىڭدەك يەنە يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ناچار كەيپىياتلارنى ھەجۋىي شەكىل بىلەن ئوچۇغداپ تۇرۇشىمىز كېرەك. لېكىن شۇنى ئەستىن چىقارمايلۇقكى، ھەجۋىيدىنمۇ توغرا پايدىلىنىشنى بىلىش لازىم. بۇنىڭغا بىر مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەيلى:

«بىر كۈنى كەچتە ئاجايىپ ـ غارايىپ كىيىم كىيىپ، يۈزىگە ئوپا ـ ئەڭلىك سۈركەپ، چاچلىرىنى پاخپايتىپ ياسىنىۋالغان بىر ئايال ھېسامغا:

ـ مېنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويىسىڭىزچۇ؟ قورقۇۋاتىمەن، ـ دەپ يالۇرۇپتۇ.

ـ نېمىدىن قورقىسىز؟ ـ دەپ سوراپتۇ ھېسام.

ـ جىندىن، ـ دەپتۇ ئايال. ھېسام ئۇنىڭغا كۈلۈپ قاراپ:

ـ مۇشۇ تۇرقىڭىزدا جىن ـ ئالۋاستىمۇ سىزدىن قورقىدۇ، دەپتۇ.» (ھېسام چاقچاقلىرىدىن).

بۇ چاقچاقتا ھېسام بەتقىلىق ئايالالارنى تەنقىد قىلىش

قىلىدۇ. ئەمدى ئالمىخان ناملىق لەپەر تېكستىدە بونسا، بىر ئايالنىڭ بېشى پاخپاق، كۆزى چاپاق، ئوتتۇر چىشى تاشقىرى، بەدىنى رەندە سالغان تاختىدەك، دېگەندەك سۈپەتلەر بىلەن ئۇنىڭ جىسمانىي تۈزۈلۈشى زادىلىق قىلىندۇ. مېنىڭچە، بۇنداق ھەجۈينى توغرا دەپ ئېيتىشقا بولمىسا كېرەك. چۈنكى ئۇ ئالمىخانىنىڭ يارىماس قىلىقلىرىدىن ئەمەس، ئۇنىڭ جىسمانىي سەتلىكىدىن كۈلىدۇ. بۇ ئالمىخاننىڭ ئىززەت - نەپسىگە تېگىشتىن باشقا نېمە نەتىجە بېرىدۇ؟!

ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ توغرا تەرەققىياتىنى خەلقىمىزنى بولۇپمۇ ياش ئەۋلادلىرىمىزنى زوقلاندۇرۇپ، روھىي ئۇستۇن، ئۈمىدۋار قىلىپ تەربىيىلەيدۇ.

كىشىلەرنىڭ گۈزەل ۋە كۆڭۈللۈك ھاياتىنى زەھەرلىگۈچى شەخسىلەرنىڭ يامان خاراكتېرلىرىنى، جۈملىدىن ئۆز شەخسىي مەنپەئىتىنىلا كۆزلەپ، خەلققە زىيانكەشلىك قىلغۇچى ۋە ئىتتىپاقسىزلىق زەھەرىنى تارقاتقۇچى شەخسىلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى ھەجۋىي ئوت بىلەن كۆيدۈرۈش كېرەك.

چۈنكى دائىم ئېشەكنىڭ يېغىرىنىلا كۆرگەنىدەك، يامان نىيەتلىك ئادەم باشقىلارنىڭ كەمچىلىكىنىلا كۆرىدۇ. مانا شۇنداق يارىماس- شەخسىلەرنىڭ خاراكتېرىنى يومۇر غەلۋىرىدە تاسقاپ، ئۇنىڭدىن چىققان ئېپلاس نەتىجىنى كۆرسىتىش كېرەك. قاراڭلار، تۆۋەندىكى بۇلبۇل بىلەن سېغىزخاننىڭ ھەرىكىتىنى سېلىشتۇرغان ساتىرىك شېئىردا ئۆزىنىڭ يامان نەپسىنى قانداۋۇش يولىدا قان تۆكۈشتىنمۇ يانمايدىغان شەخسىلەرنىڭ دەھشەتلىك خاراكتېرىگە نەپرەت ئوتى چېچىلغان:

قىزىلگۈل زوقىدا سازاندە بۇلبۇل،
كېلىپ باغ - بوستانغا قونسا بولدى.
نېمە كارى يەرگە تۆكۈلسە خۇننىڭ،
ئۇ مەخلۇقنىڭ قورسىقى تويسا بولدى.

يۇقىرىقىدەك يامان ئىللەتلەرنى ئېچىپ تاشلاش ئۈچۈن ھەجۈسى ئەسەرلەر تالاھسىدە ئەھمىيەتسكە ئىگە. چۈنكى مۇنداق ئەسەرلەر قىسقا ۋە قىزىقارلىق بولغىنى ئۈچۈن چاپسان ۋە كۆچلۈك تەسىر قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇنداق روھىي زۇۋانسىزمۇ ياشلارنىڭ غايىۋى ياخشى پەزىلەت ئىگىلىشىگە خەلى يارىدەمى تېگىدۇ.

غۇلجا تىياتىرچىلىق ھەرىكىتى توغرىسىدا قىسقىچە خاتىرە

1933 - يىلى ئاپرېل ئىنقىلابىدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھەممە ۋىلايەتلىرىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىلىرى قۇرۇلۇپ ئۇنىڭ قارمىقىدا سانائىتىنەفىسە ئۆمەكلىرى تەشكىل قىلىندى.

ئىلى ۋىلايىتى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن چېگرىداش بولغىنى ئۈچۈن ئۆكتەبر ئىنقىلابىدىن كېيىنكى سوۋېت تىياتىر-چىلىقىنىڭ تەسىرىدە ئىلى ۋىلايىتىنىڭ تىياتىر ئىشلىرى باشقا جايلارغا نىسبەتەن بالدۇرراق باشلانغانىدى. ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن مەدەنىي ماتارىپنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەن ھۆسەيىن يۈنۈسۇف، ئۆزبېكنىڭ نامىغا قۇرغان ھۆسەينىيە مەكتىپىنى ئاساس قىلغان ھالدا ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلىنى تەشكىل قىلىپ، تىياتىر سەنئىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئالاھىدە ھەسسە قوشتى. دېمەك، غۇلجا تىياتىرى رەسمىي شەكىللىنىشتىن بۇرۇنمۇ ئەنە شۇ خىل سەنئەت پائالىيەتلىرى بولۇپ تۇراتتى.

1934 - يىلىغا كەلگەندە غۇلجا شەھىرىدە تىياتىر ئىشلىرى رەسمىي باشلاندى. ئۇ چاغدا بۇ سانائىتىنەفىسە ئۆمىكى ئەر ھەۋەسكارلاردىنلا تەشكىللەنگەن بولۇپ بۇنىڭغا ھۆسەيىن ھاجى ۋە تىيىپ ھاجى دېگەن كىشىلەر رەھبەرلىك قىلاتتى. بۇ تىياتىرنىڭ گەۋدىلىك ئەزالىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن بولۇپ تىيىپ ھاجى، قاسىمجان قەمبىرى، زىيا سەمىدى، مەرۇپ سەيدى، جالالىدىن يەھيارى قاتارلىقلار بولۇپ، ئۇلار ئويۇن تەييارلاشقا قاتنىشاتتى. سەھنىدە ئەڭ ئاۋۋال رول ئېلىپ ئۇلگە كۆرسەتكەن ئارتىس

تىسلار ئەينىدىن، ئەخمەت پاك، جالالىدىن، قاسىمجان قەبىر ىلەر ئىدى. ئۇ مەزگىلدە فېئودالىلىق كۆز قاراش كۈچلۈك بولغانلىق تۈپەيلىدىن ئايالار رولغا چىقالمايتتى. ئايالارنىڭ رولىنى ئەرلەر ئويناپ چىقاتتى. كېيىنچە شارائىت سەل ياخشىلانغاندىن كېيىن ئەينىدىن ئۆز ئايالى بىلەن رول ئېلىپ چىقىپ باشقىلارغا ئۈلگە كۆرسەتتى. بۇ بىر جۈپ ئەر - خوتۇن ئۆز زامانىسىنىڭ تالانتلىق ئارتىسلىرى ئىدى. قاسىمجان قەمبىرىمۇ ئايالى رازىيە خانىم بىلەن سەھنىگە چىقىشقا باشلىدى. «غېرىب - سەنەم» ئوپېراسىدا قاسىمجان غېرىب رولىنى، رازىيە خانىم سەنەم رولىنى ئېلىپ چىقتى. كېيىن «ئىچكىلىك نەتىجىسى» دېگەن ئۆزبېك چىدىن تەرجىمە قىلىنغان دراما‌دا رەخمەجان سابىرى ئايالى بىلەن رولغا چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن تۇران خانىم، گۈلسۇم، پەرىزە، مەدىنە قاتارلىق ئايالارمۇ ئويۇن قويۇش پائالىيىتىگە قاتنىشىپ ئۇيغۇر تىياتىرىنى گۈللەندۈرۈشكە هەسسە قوشقاندى. غۇلجا تىياتىرى هەققىدە سۆز ئاچقىنىمىزدا ئەلۋەتتە ئۇلارنى ئەستىن چىقارمانىلىقىمىز كېرەك.

روزى تەيۋۇر، ئابدۇنەبى، سەيدۇللام، هۈسەيىن تەيۋۇر، تىيىپغېجەك، مەهەممەت تايىر، هەسەن ئاكا، نۇرمەهەممەت ناسىر، ئەبەي، غۇپۇر دېلك خۇلۇ، زوردۇن ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنرەك بالا سازەندىلەردىن تۇرسۇن تىيىپ، هۈسەنجان جامى ۋە ئەخمەتجان باراتلارنىڭ قاتنىشىشى بىلەن سازچىلار ئەترىتى تەشكىللىنىپ ئاۋۋال ناخشا - ئۇسسۇل قويۇلدى. كېيىنچە سەهنە ئەسەرلىرىمۇ قويۇلۇشقا باشلاپ بۇ ئانسامبل ئاخىر دراما تىياتىرى بولۇپ شەكىللەندى.

سانايىنەفىسەگە قاتناشقان بۇ ئارتىس ۋە مۇزىكانتلار ماتاش ئالىدىغان شتاتلىق كەسپىي سەنئەتكارلار بولىماستىن ئۆزلىرىنىڭ تاپقان كىرىسى بىلەن ئۆزلىرىنى تەمىنلەيتتى. شۇڭا ئۇلار كۈندۈزلىرى باشقا تىرىكچىلىك بىلەن شۇغۇللانسا، كەچ

قورۇن ۋە دەم ئېلىش كۇنلىرى ئۇيۇشۇپ ئويۇن تەيـ
يارلايتتى. ئويۇن قويۇش جەريانىدا توپلانغان پۇلدىن ھەرقايـ
سىسى ئۆزلىرىنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتىگە يارىشا پىرسەنت بوـ
يىچە ھەق ئالاتتى.

سانائىنەفىسنىڭ مەخسۇس ئويۇن تەييارلايدىغان جايى
بولمىغىنى ئۈچۈن، دەسلەپتە دامولا باي دېگەن سودىگەرنىڭ
بىر ئېغىزلىق چوڭ ئۆيىنى ئارىيەت ئېلىپ شۇ يەردە پائالىيەت
ئېلىپ باردى. مەن شۇ چاغلاردا ھەر كۈنى شۇ يەرگە بېرىپ
بىر بۈلۈڭدا ئولتۇرۇپ ئويۇن كۆرەتتىم. ئەمما ماڭا ئوخشاش ئو-
يۇن كۆرۈشكە قىزىقىدىغان باللار كۆپ بولۇپ، رېپېتتسىيىنكە تە-
سىر يەتكۈزگەنلىكتىن ھەممىمىزنى قوغلاپ چىقىرىۋېتەتتى. شۇنـ
داقتىمۇ بىز يەنىلا ئىشىك يوچۇقلىرىدىن مارىشپ ياكى دېرىـ
زىلەرگە يامىشىپ ئوغرىلىقچە ئويۇن كۆرەتتۇق.

30 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش
ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىشخانا بىناسى سېلىنىپ سانائىنەفىسە ئۈچۈن
چوڭ بىر زال ئاجرىتىپ بېرىلدى. زالدا ھەر كۈنى كەچقۇرۇن
ئويۇن تەييارلىناتتى. مەنمۇ ھەركۈنى بۇ زالغا كىرىپ بەزى
يۈگۈر - يىتىم ئىشلارنى قىلىشىپ بېرىدىغان، كوچىلارغا ئىلانـ
لارنى چاپلاپ بېرىدىغان بولدۇم. ئاشۇنداق خالىس ئىشلەپ بەر-
گەنلىكىم ئۈچۈن مېنى قوغلىمايدىغان بولۇشتى. كېيىنچە ئابدۇـ
ۋەلى جارۇللا يوق ۋە زىكرى ئەلپەتتا قاتارلىق ناخشىچىلار ۋە
قاسىم ئاخۇن (لەقمى شەيتان)، خالىق ئاخۇن، ئابلاخان، زور-
دۇنلارغا ئوخشاش قىزىقچى ئارتىسلار كۆپەيگەنسېرى تىياتىر
ئىشلىرى بارغانسېرى جانلىنىپ كەتتى.

1937 - يىلى مەن، ئۇرۇمچىگە بېرىپ 1-ئوتتۇرا مەكتەپـ
تە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا شىنجاڭغا كەلگەن كومپارتىيە كادىرلىـ
رىدىن لىن جىلۇ قاتارلىق ئۇستازلار مەدەنىيەت ھەرىكىتى يۈر-
گۈزۈپ يېڭى زامان تىياتىر ئىشلىرىنى يولغا قويىدى. ئۇ چاغدىـ

كى تىياتىرلاردا جۇڭگو - ياپون ئۇرۇشى تېما قىلىنغانىدى. سانايىنەفسە ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى پارتىزانلىق ئۇرۇشىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان «ئۆز ھۆھىت» ناملىق سەھنە ئەسىرىنى قويغاندا، مەن سەھنە ئىشلىرىغا ئارىلىشىپ (دېكوراتسىيە لەرنى يۆتكىشىپ، پەردە تارتىشىپ) ئۇلارغا ياردەملەشتىم. مەن تىياتىر مەستانىسى بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇلاردىن سەھنە تېخنىكىسىنى ئۆگىنىپ ئېلىشقا تىرىشاتتىم. شۇنداق قىلىپ يېرۇپ ئاخىر سۈپەت ۋە دېكوراتسىيىدىكى بەزى تېخنىكىلىق ئۇسۇللارنى ئىگىلەۋالدىم.

1941 - يىلى غۇلجا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا خىزمەتكە كىرگىنىمدە دېكوراتسىيە ئىشلىرىدا يېڭىلىق يارىتىشقا باشلىدىم. سۈنئىي دەرەخ ياساش، شارقىراتما چىقىرىپ سۇ ئاەبىرىغا ئاققۇزۇش، قار يېغدۇرۇش، ئالدى سەھنە، ئارقا سەھنە سۈپىتىنى تەڭشەپ ئاي، يۇلتۇزلارنى چىقىرىپ، ئاستا - ئاستا تاڭ سۈزۈلۈپ، توخۇنىڭ چىللىشىنى، ئىتنىڭ قاۋىشىنى ۋە ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازىنى چىقىرىشقا ئوخشاش ئىشلارنى قىلالايدىغان بولدۇم. شۇنىڭدەك يەنە سۈپەت تەڭشەش ئۈچۈن تورۇسلارغا يامىشىپ توك چىراغلارنى ئورنىتاتتىم. ساندۇقلۇق ماتور تېپىلمىغاندا تۆڭدا تۇزلۇق سۇدىن توك ئۆتكۈزۈپ، توكنى سۇشلاشتۇرۇپ يورۇقلۇقنى تەڭشەپ، سەھنىگە لايىقلاشتۇراتتىم. سەھنە ئەتراپىدا يۇگۇرۇپ ھېرىپ - چارچاپ كېتەتتىم. ۋەزىپە تاپشۇرۇلغان بەزى كىشىلەر ئۆز ئىشىنى مەسئۇلىيەتلىك بىلەن ئورۇندىمىغان چاغدا قاتتىق ئاچچىقلىنىپ ئۇرۇشاتتىم. مەسىلەن، بىر قېتىملىق ئويۇندا ئاينىڭ ئاستا - ئاستا پېتىشىنى توغرا قىلماي، ئاينى تېزلا چۈشۈرۈۋەتكەن مۇمىن ئاخۇن دېگەن كىشىنى ئاچچىقىمغا پايلىماي بىر ھۇشت قويغانلىقىمنى ھېلىمۇ خىجالەتچىلىك بىلەن ئەسلەيمەن. يەنە بىر قېتىم سەھنە ئارقىسىدا ئارتىسلارنىڭ گىرىم ۋە كىيىملىرىنى تەكشۈرۈپ يۈرگەن رېژىسسور جالالدىن توك تەڭشەش توڭنىڭ

ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرگەندە مەن ئۇنىڭغا ــ ھەي جالالىدىن، ماۋۇ تۆڭ يېنىدىن نېرىراق تۇرۇڭ، چۈنكى بۇ سۈدا توك بار، ئەگەر بۇنىڭغا تېگىپ كەتسىڭىز چاتاق بولىدۇ ــ دېدىم. نەدىكى بىر ئەنسىز ئىشلارنى تېپىپ كەپسەن. يىغىۋەت بۇ نەرسەڭنى! ــ دەپ خاپا بولدى ئۇ. مەن بۇ رېژىسسور تۇرۇپ سەھنە ئىشلىرىنى بىلمىسە، قانداق بولغىنى دەپ تېرىكسىپ:

ــ ھوي سەن قانداق رېژىسسور! ئالدىنقى كۈنى تاڭ ئېتىشنى كۆرسىتىش ئۈچۈن توكنى ئاز ــ ئازدىن بېرىپ ئەتراپنى ئاستا ــ ئاستا يورۇتۇۋاتساق سەن «نېمە قاراڭغۇلۇق بۇ!؟ ئارتىس كۆرۈنمەي قالدىغۇ، چاپسانراق يورۇت!» دېدىڭ. ئەمدى كېلىپ، يوقات بۇ نەرسەڭنى دەيسە، سەھنە تېخنىكىسىنى ئۇقماي دەپ قانداق رېژىسسور سەن؟ ــ دېدىم. ئىككىمىز بىر مۇنچە تاكالالاشتۇق. بەزى چاغلاردا دېكوراتسىيە تەييارلىنىپ پەردە ئېچىلاي دېگەندە ئاران تىكىلگەن دەرەخنى بىرەرى دىققەتسىزلىك بىلەن ئۆرۈۋېتىدىغان ئىشلارمۇ بولۇپ تۇراتتى. قىلدا تام قوپارغاندەك مىك تەسلىكتە تەييارلىغان نەرسىلەرنى بىپەرۋالىق قىلىپ بۇزۇپ قويغانلار بىلەن بەزىدە راسا تۆتۈشۈپ قالاتتىم. مەن ئۆزۈمنى ئۇنتۇغان ھالدا سەھنە ئىشلىرىغا بېرىلىپ قاتتىق چارچاپ كەتكىنىمنى بىلمەي قالاتتىم. لېكىن دېكوراتسىيە كۆڭۈلدىكىدەك ئىشلەنگەن كۈنلىرى، كەچتە ئۆيگە قايتقاندا، ئۆزۈمنى ئىنتايىن يېنىك ھېس قىلاتتىم ۋە چىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار، گۈزەل ئايدىڭ كېچە، ئاشىق ــ مەشۇقلارنىڭ شېرىن سۆھبەتلىرى ... كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى. «ئويۇنىنىڭ شۇنچە مۇڭۈپىيەتلىك ئويىنالغانلىقىدىن كىشىلەر تازا رازى بولۇشقاندۇر، ھەي ــ دېگەن خىياللار ئىچىدە كېچىچە ئۇخلىيالمىاي تاڭ ئاتقۇزۇۋەتكەن كۈنلىرىمۇ بولغانىدى.

مەن تىياتىرغا شۇنچە ھېرىسمەن بولغانلىقىم ئۈچۈن 1941-يىلدىن باشلاپ ئىلى تىياتىرىدا ئاۋۋال ئارتىس، كېيىن رېژىسسور

سور، دېكوراتۇر هەم سۆزىتچىك بولۇپ ئىشلەپ، ئىلى تىياتىرىنىڭ راۋاجلىنىشى ئۈچۈن، مۇناسىپ تۆھپە قوشقانىدىم.

مەن، شۇ چاغدا ئۇيغۇرلار مۇزىكىلىق دراما «غېرىب - سەنەم» دە ئۇستاز، قۇرئەندازلىق ئابدۇللا شاتىر روللىرىنى ئېلىپ چىققانىدىم. يەنە «جاھالەتنىڭ جاپاسى» ناملىق دراما جاھىل بوۋاينىڭ رولىنى ئالغانىدىم. كېيىنكى ۋاقىتلاردا «پەرھاد - شېرىن» ئوپېراسىدا شاتۇر رولىنى، ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان ياۋروپانىڭ مەشھۇر كومېدىيىسى — «خىيالى - تېۋىپ» كومېدىيىسىدە ۋە گوگۇلنىڭ ئۇيغۇرچىلاشتۇرۇلغان «ئۆيلىنىش» ناملىق كومېدىيىلىرىدە باش رولنى ئۇيناپ چىقتىم. خىيالى تېۋىپ رولىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۇيناپ تاماشىبىنلارنىڭ ئالاھىدە ئالقىشىغا ئىگە بولغانىدىم. «گۈلنسا» دراما سىدا قادىرنىڭ رولىنى ئوبدان ئوينىغانلىقىم ئۈچۈن ئويۇندىن كېيىن رېژىسسورىمىز جالالدىن يەھيارى سەھنىگە چىقىپ مېنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ، «ئاپېرىن! رولنى قالتىس ئوبدان ئوينىدىڭ!» دېگەنىدى. ئەسلىدە بۇ سەھنە ئەسىرنىڭ رېژىسسور جالالدىنىنىڭ تەكلىپى بىلەن، شۇكۇر يالقۇننىڭ شۇ ناملىق قىسقا بىر ھېكايىسىگە ئاساسەن، ئۆزگەرتىپ يازغانىدىم. مەن «غېرىب - سەنەم» داستانى ئاساسىدا ئىشلەنگەن «شىكارئۇستىدە» ناملىق بىر پەردىلىك دراما — مۇنەججىم رولىنى، «مەكتەپ» تە بولسا خەلپەت رولىنى، «شاڭخەي كېچىسى» دە گېنېرال رولىنى ئالغانىدىم. مەن ئوق تەككەن ئادەمنىڭ يىقىلىشىنى ئوخشىتىش ئۈچۈن ئاخشىمى ئۆيۈمدە ھەر خىل قىياپەتتە يىقىلىپ مەشىق قىلاتتىم ۋە ئائىلەمدىكىلەردىن پىكىر ئالاتتىم. تام ئەينەككە قاراپ يۈز مىمىكىلىرىمنى تەكشۈرەتتىم. تۆۋرۈككە ياستۇق تېڭىپ قويۇپ ئۇنىڭغا مۇشت ئاتاتتىم. جېدەل چىقارغانىنى دوراپ ۋارقىرايتتىم. بۇ ھەرىكەت قىلمىشلىرىمنى كۆرگەن ئائىلەمدىكىلەر، «بۇ ساراڭ بولۇپ قالغانمۇ نېمە» دەپ ئەنسىرەيتتى. كېيىن مېنىڭ

رەپبتتسىيە قىلىۋاتقانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ماڭا «زۇنۇن ئاشىق» دەپ لەقەم قويغانىدى. تىياتىر مەستانىسى بولۇپ يۈرگەن ئاشۇ چاغلىرىمدا مەشرەپلەردىمۇ ئويۇن كۆرسىتىشتىن قالمىدىم. قادىر پوماش بىلەن ئىككىمىز توگە ئېيىق سۈرىتىدە ياسىنىپ ئويۇن كۆرسىتەتتۇق. «لاتا بوت»، «خاڭدا ئۆلگەن قېرىندىشىمنىڭ ھازىسى»، «مۆڭگەك ئات» دېگەن ئويۇنلارنى تەييارلاپ ئويناپ بېرەتتۇق. مايمۇنلارنى دوراپ بېرەتتۇق. شۇنداق قىلىپ مەن تىياتىر ئىشلىرىغا قىزىقىپ يۈرۈپ، ئاخىر دراما يېزىشقا ئىشتىياق باغلاپ قالدىم.

1935 - يىلى ئالتە ئايلىق ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەش كۇرسىدا ئوقۇپ، باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىدىم. شۇ چاغلاردا ماكسىم گوركىنىڭ تاتارچىغا تەرجىمە قىلىنغان «ئانا» خىمۇ بوۋاي ۋە لیونكا» دېگەن ھېكايىسىنى ئوقۇپ شۇنىڭ تەسىرى بىلەن كەمبەغەل بىر بوۋاينىڭ كىچىك قىزى قەلەندەرچىلىك قىلىپ يۈرۈپ كېسەل بوۋىسىنى باقىدىغان ئېچىنىشلىق تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، «جاھالەتنىڭ جاپاسى» نامىلىق ئۇچ پەردىلىك بىر درامىنى يېزىپ چىقتىم، بۇنى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى سەھنىدە ئويناپ چىقتى.

1940 - يىلى يېزا ئىگىلىك تېخنىكۇمىدا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا لۇتپۇللا مۇتەللىپ ماڭا داربلمۇئەللىمنىدە ئۆتكەن سەياسىي دەرسىتە سۆزلەنگەن بىر ۋەقەنى ئېيتىپ بەردى ۋە «مەن بۇنى شېئىر قىلىپ يازاي دىسەم قاملاشمىدى، سەن درامىا قىلىپ يازساڭ ئوبدان بولاتتى» — دېدى. مەن ئۇنىڭ پىكرى بويىچە يېپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش تېما قىلىنغان «ئۇچراشقاندا» ناملىق ئۇچ پەردىتۆت كۆرۈنۈشلۈك درامىا يېزىپ چىقتىم. 1941 - يىلى «گۈلنىسا»، «غۇنچەم» درامىلىرىنى يېزىپ چىقىپ ئۇنىڭغا ئۆزۈم رېژىسسورلۇق قىلدىم ۋە سەھنىلەشتۈردۈم. بۇ كىتابلار ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى سەنئەت ئۆمەكلىرى

تەرىپىدىن ئويىنلىپ تۇردى، 1945 - يىلى مەن يەنە «غېرىب سەنەم» داستانىنى ئاساس قىلىپ «شىكار ئۈستىدە» دېگەن بىر پەردىلىك دراما ۋە «مەكتەپ» دېگەن بىر پەردىلىك دراما-نى يېزىپ چىقتىم.

شۇ مەزگىللەردە «غېرىب - سەنەم»، «پەرھاد - شېرىن»، «لەيلى - مەجنۇن»، «رابىيە - سەئىدى»، «بوز يېگىت»، «ئاۋ-شىن مال - ئالال» غا ئوخشاش داڭلىق كلاسسىك ئەسەرلەرنى ئويناش بىلەن دراما تىياتىرىنىڭ ئورنى خېلى يۇقىرى كۆ-تۈرۈلگەن. بۇ چاغلاردا ئىلى ۋىلايىتىدە بىر قانچە جەمئىيەت ۋە مەكتەپلەردە ئىشتىن سىرتقى تىياتىر ئۆمەكلىرى قۇرۇلۇپ تىياتىر ئىشلىرى بەس - بەستە تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى.

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن كېيىن (1947 - يىللىرى) ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مەزگىلىدە تىياتىر ئۆمكىنى قايتىدىن تىك-لەپ ئۆمەك ئەزالىرىنى قىرىققا يەتكۈزۈپ رەسمىي شتاتلىق سەنئەت ئۆمىكى قۇردى. قايتا قۇرۇلغان «دۆلەت تىياتىرى» نامى بىلەن ھەربىر كىشىنىڭ قابىلىيىتىگە لايىق ماۋاش بەلگىلىدى. ئۇچاغدا مەن بايانداىدا ھەربىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچى ئىدىم. بىر كۈنى ئەخمەتجان ئەپەندىنىڭ ئىمزاسى قويۇلغان بىر پار-چە چاقىرىق قەغەزنى تاپشۇرۇپ ئالدىم - دە، ئۆمەك مۇدىرى-مەھەممەت ئىمىن خەلپەت ھاجى بىلەن كۆرۈشتۇم. ئۇ ماڭا، «ئەخمەت ئەپەندىم سىلەر بۇرۇن تىياتىر ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان ئىكەنسىلەر، ئەمدى زۇنۇن قادىرى ئىككىڭلار يېڭى قۇرۇلغان تىياتىرىمىزغا رەھبەرلىك قىلىڭلار، دەيدۇ. سەن مۇدىر بولغىن. مەن مۇئاۋىن مۇدىر بولاي ئۆمەكتە ئىككىمىز بىللە ئىشلەيلى» دېدى. مەن ئۇنىڭغا ئىككىنچىلەپ تىياتىر ئىشلىرى بىلەن شۇ-غۇللانمايدىغانلىقىمنى، ھەربىي مەكتەپتە ئەدەبىيات بىلەن جۇغ-راپىيىدىن دەرس ئۆتۈۋاتقانلىقىمنى ئېيتىپ ئونىڭ تەكلىپىنى رەت قىلدىم. ئاخىر ئۇ مېنى ئەخمەت ئەپەندىنىڭ يېنىغا باشلاپ

باردى، مەن ئۇ كىشىگىمۇ ئۆزىرە ئېيتىپ تىياتىر ئىشلىرىغا يېقىن يولۇقمايدىغانلىقىمنى ئېيتتىم ۋە تىياتىردا بۇرۇن تارتقان مۇشەققەتلىرىمنى بايان قىلدىم. ئەخمەت ئەپەندى بويىنى سەل - سىكايان قىلغان ھالدا سۆزۈمنى ئاڭلىدى ۋە سۆزلەۋاتقاندىكى قىياپىتىمگە قاراپ پىخىلداپ كۈلۈۋەتتى.

— ھەي، ماڭا قاراڭ — دېدى ئۇ مۇرەمگە يېنىك ئۇرۇپ قويۇپ،— سىزنى قىزىقچى دېيىشۋاتاتتى. راستىنلا قىزىق گەپ قىلىدىكەنسىز. سىزنى ھەربىي مەكتەپكىمۇ بىز چىقاردۇق. ئەمدى بىز راۋۇرۇس بىر سەنئەت ئۆمىكى تەشكىل قىلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا لايىق كىشىلەرنى تاللاۋاتىمىز. سىزنىڭ تىياتىر ئىشلىرىدىن خەۋىرىڭىز بار ئىكەن. سەنئەتچىلەر سىزنىڭ تىياتىر ئۆمىكىگە كىلىشىڭىزنى كۈتۈۋاتىدۇ. شۇڭا سىزنى تىياتىر ئۆمىكىگە رەھبەرلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلدۇق. قەيەرگە ئېھتىياجلىق بولساق شۇ يەرگە بارمايمىزمۇ؟ بۇنىنقىلابنىڭ چاقىرىقى، ئويلىنىپ كۆرۈڭ!

— ئۇغۇ شۇنداق ئەپەندىم، بىراق تىياتىرخانىنىڭ باش ئاغرىتىدىغان ئىشلىرىغا ئارىلىشىشنى كۆڭلۈم خالىمايدۇ، —دەپ يەنىلا ئۆزۈمنىڭ كۆز قارىشىنى تەكىتلەپ تۇرۇۋالدىم.

— بىلەمسىز، ئەمدى بۇرۇنقىدەك خالىسا قاتنىشىپ، خالىمىسا كېتىپ قالىدىغان ئىشلار بولمايدۇ. بىز دۆلەت ئىگىلىكىدىكى رەسمىي تىياتىر ئۆمىكىنى قۇرىمىز. ئۇنىڭغا قاتناشقان سەنئەتكارلارنىڭ ھەممىسى شتاتلىق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەرقايسىسى ئۆزلىرىگە تېگىشلىك ۋەزىپىنى مەسئۇللۇق بىلەن ئورۇنلىدايدۇ. كېلىپ - كېتىش، يۇرۇش - تۇرۇش، ئىنتىزام بويىچە بولىدۇ. سىز تىياتىر ئۆمىكىنى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان ئەھمىيەتسىز ئورۇن دەپ چاغلامسىز؟— دېدى ئەخمەتجان ئەپەندى.

— ئۇنداق ئويلىمايمەن — دېدىم مەن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ، — بۇ ئەلۋەتتە ئەھمىيەتلىك ئىش. سەنئەت ئۆمىكى

مۇھىم ئورۇن مەن شۇنىڭ ئۈچۈن بۇرۇنلا بۇ ئىشقا ئىشتىياق باغلىغانىدىم.

ـ ئاندىق بولغانسىكەن بوشاشماي داۋاملىق ئالغا قاراپ ھەڭشىمىز كېرەك. شۇنى بىلىشىڭىز لازىمكى، تىياتىر دېگەن ئۇنۇمۇبرسال سەنئەت. مەملىكەتنىڭ ياكى بىرەر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنىڭ قانچىلىك تەرەققىياتقا ئىگە ئىكەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ ماتارىپى بىلەن تىياتىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈش كېرەك. بىزنىڭ سىرتتىن كەلگەن مېھمانلارغا ئويۇن كۆرسىتىشىمىز ۋە مەكتەپلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇرۇشىمىزنىڭ سەۋەبىمۇ مەدەنىيىتىمىزنى نامايان قىلىش ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟

يولداش ئەخمەتجان قاسىمى ئۆتكۈر مەنتىقىلىق سۆزلىرى بىلەن، ئاخىر مېنى قايىل قىلدى. مەن تىياتىر ئۆمىكىنىڭ مۇدىرى بولماي، ئىجادىيەت بۆلۈم تەشكىل قىلىپ، شۇنىڭغا مەسئۇل بولدۇم. مۇھەممەت ئىمىن خەلپەت ھاجى بولسا، مۇدىر-لىقىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. مەن بىر ئىككى كاتتىپ بىلەن كونسېرت تېكىستلىرىنى رەتلەيتتىم. ئەسەرلەرنى تەھرىرلەپ تەيياردلايتتىم. ئۇ ۋاقىتقا كەلگەندە غۇلجا تىياتىرى ئارتىس ۋە سازەندىلەر بىلەن تولۇقلىنىپ بىر قەدەر مۇكەممەللەشكەن تىياتىر ئۆمىكىگە ئايلاندى ۋە شىنجاڭنىڭ باشقا ۋىلايەتلىرىگە ئۇلگە كۆرسەتتى. مېنىڭ ھازىر ئېسىمدە قېلىشچە 1934 ـ يىلىدىن، شىنجاڭ ئازاد بولغۇچە غۇلجا سەھنىسىدە «پېرىخۇن»، «كىمنىڭ ئىشى تەس»، «يامان يولداش»، «قانلىق داغ» «غېرىب ـ سەنەم»، «نازىگۈم»، «ئىچكۈلۈك نەتىجىسى»، «شانلىق غەلبە»، «چاقىرىلمىغان مېھمانغا سوۋغا»، «كۆرەش قىزى»، «بو-راندىن كېيىنكى ئاپتاپ»، «چىنمەن»، «پەرھاد ـ شېرىن»، «ئۆز مۇھىت» (دراما خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلىنغان) «زەينەپكە تۆھ-مەت»، «ئۆيلىنىش»، «خىيالى تېۋىپ»، «ئارشىن مال- ئالان»، «باي بىلەن مالاي»، «شاھى ئەلقەم»، «كۆزى ئېچىلدى»، «چۇشەنگەن

ئاتا»، «ئۆگەي ئانا»، «بوز يىگىت»، «خى - خى»، «لەيلى - مەجنۇن»، «رابىيە - سەئىدىن»، «تۆت - تەنتەك»، «تىكەنلىك كۆللەر»، «شاڭخەي كېچىسى»، «كۆلنسا»، «غۇنچەم»، «شىكار ئۇستىدە»، «مەكتەپ»، «جاھالەتنىڭ جاپاسى»، «پارتىزان ئوغلى»قاتارلىق دراما، كومېدىيە ۋە ئوپېرا قاتارلىق يەتمىش—سەكسەن پارچىغا يېقىن ئەسەر ئويىنالغانىدى. يۇقىرىدا ئاتالغان سەھنە ئەسەرلىرى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي مەزگىلدە سانايىنەفىسە-لىك ئارخىپ ماتېرىياللىرى قاتاردا ساقلانغانىدى. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي مەزگىلىدىكى قالايمىقانچىلىقتا ئۇلارنىڭ ھەممىسى يوقىلىپ كەتتى. بۇ ئەلۋەتتە مەدەنىيەت تارىخىمىزدىكى ئور-نىنى تولدۇرۇپ بولمايدىغان بىر قېتىملىق چوڭ يوقىتىش بو-لۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بىزنىڭ مۇنبىرىمىز

«تارىم» ژۇرنىلى 1951 - يىلى «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» دېگەن نام بىلەن چىقىرىلغاندىن بۇيان 36 يىل ئۆتتۇپ، ھازىر ئۇچيۇز سانغاتوشتى.مۇشۇ جەريانىدا ژۇرنالنىڭ مۇندەرىجىسىدىكى تۇرلۇك ئەسەرلەر ئۆز ئوقۇغۇچىلىرىدا قانچىلىك تەسىراتلار قالدۇرغانلىقىنى ئېنىقلاپ چىقىش تەس، ئەمما ژۇرنالىنىڭ كۆرسەتكەن تەسىرى نەتىجىسىدە ئەدەبىيات سېپىمىزنىڭ قانچىلىك كېڭەيگەنلىكى ۋە بۇ سەپكە كىرگەن كونا، يېڭى ئاپتورلارنىڭ ھەر خىل ژانىردىكى ئەسەرلىرىنى «تارىم» ژۇرنىلى ئۆز قوينىغا ئېلىپ، ئۇنى كەڭ كىتابخانلىرىغا يەتكۈزۈپ بەرگەنلىكىنى، بۇ ئەسەرلەر ئاممىنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر تەسىرات قوزغاپ، ئەدەبىياتسىزنىڭ گۈللەنگەن مەنزىرىسىنى ئېچىپ بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ چىقىش مۇمكىن. مەن «تارىم» نىڭ پىشقەدەم ئاپتورلىرىدىن بىرى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئۇنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغانلىقىم ئۈچۈن ناھايىتى خۇشالمەن. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۆز ئەسىرىمىزنى نەشىر قىلدۇرۇش يولىدا مەتبۇئاتقا تەشنا بولغان يىللاردىكى بەزى ئەسلىمىلەرنى ئىزھار قىلىپ ئۆتمەكچىمەن.

ئەدەبىياتنىڭ ھاياتىي كۈچى ۋە ئۇنىڭ جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشۈشى — مەتبۇئاتقا باغلىق. شۇڭا مېنىڭ ئەسلەپ ئۆتمەكچى بولغىنىم دەل مۇشۇ مۇنبەر — مەتبۇئات توغرىسىدا باردۇ.

1933 - يىلقى ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن بۇرۇن شىنجاڭدا بىرەر مەتبۇئات بولمىغانلىقى ئۈچۈن خەلقىمىز گېزىت - ژۇرنال ئوقۇشتىن مەھرۇم بولۇپ، روھىي ئوزۇقسىز قالغانىدى. جۇملىدىن،

تارىختا ئۆتكەن ئەدىپلىرىمىز نۇرغۇن نادىر ئەسەرلەرنى ياراتقان بولسىمۇ، ئۇنى ئېلان قىلىدىغان بىرەر مۇنبەر بولمىغاچقا، ئۇ كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. خەلقىمىز ئاپرېل ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، يەنى 1934 - يىللاردىن باشلاپ مەتبۇئاتقا ئىگە بولۇپ، گېزىت-ژۇرناللارنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدى. مەن غۇلجا شەھىرىدە چىقىشقا باشلىغان «ئىلى دەرياسى» گېزىتىنىڭ بىرىنچى سانىنى كۆرگەن كۈنۈم ھاياجانلىنىپ ئۇخلىيالماي قالغانىدىم. سوۋېت ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ تەسىرىدە بىزدىن بۇرۇنراق ئويغانغان مەرۇپ سەيىدى، خەمىت سەيدى، خېلىل سەتتارى، ئايۇپ مەنسۇرى، قاسىمجان قەمبىرى، قاسىمجان قىسمىتى، دامولا رازى، تىبىيەزات، تۇراخۇن قارى، رەبىق ئابىدى قاتارلىق كونا - يېڭى زىيالىيلارنىڭ ئەسەرلىرى بۇ گېزىتتە ئېلان قىلىنغان. چاغلاردا كىشىلەر ئۇنى قولدىن - قولغا ئۆتكۈزۈپ، ئەتىۋارلاپ ئوقۇشاتتى، كىشىلەر گېزىتنىڭ تارقىلىشىنى كۈتمەيلا گېزىتخانا دەرۋازىسى ئالدىدا ئۆچرەت تۇرۇپ گېزىت سېتىپ ئېلىشاتتى. مەنمۇ كىشىلەر ئارىسىدا ئۆچرەت تۇراتتىم. دېمەك، بۇ گېزىت مەندىمۇ دەسلەپكى ئويغىنىش سىگنالىنى چېلىپ، ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋىسىمنى قوزغىغانىدى، غۇلجا شەھرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا يېقىن چېگرا شەھەر بولغىنى ئۈچۈن ئۆكتەبر ئىنقىلابىنىڭ ئەدەبىيات تەسىرىنى ئۆتكۈزگۈچى گېزىت - ژۇرنال ۋە كىتابلار بۇ يەردە خېلى بۇرۇنلا تارقالغانىدى. مانا شۇ ئاممىلارنىڭ تۇرتكىسى بىلەن بۇ شەھەردە يېڭى زامان ئەدەبىياتىمىز قەد كۆتۈرۈشكە باشلىدى. مەندىمۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە بولغان قىزىقىش پەيدا بولۇپ، تۇنجى شېئىرىم «تىڭشا دۇنيا» («ئىلى دەرياسى») گېزىتىدە بېسىلدى. بۇنى كۆرۈپ خۇشاللىقىمدىن شۇ كۈنى كىملەر بۇ گېزىتنى ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈش ئۈچۈن كەچكىچە بازار - رەستىلەرنى ئايلىنىپ يۈرگەنىدىم. مەن

ئەتىسى بۇ گېزىتنىڭ باش مۇھەررىرى يۈسۈپ جان غوپۇرىنى زىيارەت قىلىپ گېزىت ئىدارىسىگە باردىم. ئېگىز بوي، خوش پېئىل بۇ ئادەمگە سالام بېرىپ رەھمەت ئېيتتىم. ئۇمۇ ماڭا مېھرىبانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، بۇنىڭدىن كېيىن يېزىپ تۇرۇڭ شۇمغا ئېلهام بېرىدىغان شېئىرنى سۆزلەرنى قىلدى.

يۈسۈپجان غوپۇرى بۇ گېزىتتىن يۆتكىلىپ كەتكەندىن كېيىن، يەنە ئىككى - ئۈچ پارچە شېئىر بەرسەم گېزىتتە بېسىلمىدى. مەن كۆز كۆنلىرى شەھەردىن خۇدىيار يۇزى قۇمۇل لۇق مەھەللىسىگە چىقىپ كەتتىم. يېزىدا ئۈچ ئاي تۇرۇپ، «چىمەنگۈل» ناملىق بىر داستان يېزىپ چىقتىم. داستاننىڭ ئاساسىي ۋەقەلىكى ئالۋان - ياساق دەستىدىن ۋەيران بولغان بىر دېھقان بوۋاينىڭ قىزى چىمەننىڭ سەرگۈزەشتىدىن ئىبارەت بولۇپ، بەش بوغۇملۇق بارماق ۋەزنىدە يېزىلغان بۇ داستان ئۈچ بابلىق ئىدى. مەن دەسلەپكى شېئىرىي ئەسىرىم «تىڭشا دۇنيا»، «دەۋرلەر»، «ئىشلە، دېھقان ئاكا» دېگەنگە ئوخشاش ئون نەچچە شېئىرىم بىلەن قوشۇپ «چىمەنگۈل» ناملىق بىر توپلام تۈزدۇم. لېكىن بۇنى غۇلجىدا نەشر قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھېچقانداق ئۇرۇن تاپالمايمىز بىرنەچچە يىل كۆتۈرۈپ يۈردۇم.

شۇ چاغدا بۇ توپلىمىمنى كۆرگەن لۇتپۇللا مۇتەللىپ: «داستاننىڭ مەزمۇنى يامان ئەمەس ئىكەن، ئەمما بەدئىيلىكى تۆۋەن ئىكەن. سەن شېئىر يازمەن دەپ ئاۋارە بولماي، نەسرىي شەكىلدە ئەسەر يېزىش بىلەن شۇغۇللانساڭ بولغۇدەك. شۇنداق دېسەم كۆكلۈڭگە كەلمىسۇن ئاكا، ماۋۇ «چىمەنگۈل» دېگەن سۆزلۈڭ بىلەن «تىڭشا دۇنيا» دېگەن سەرلەۋھەڭ ماڭا يەكمۇ يېقىپ قالدى» دېگەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، بۇ كېيىنكى چاغدا «چىمەنگۈل» ناملىق بىر درامانى يازدى.

يېقىر 1937 - يىلى مېنى چاپادا تۇرۇمچىگە يوقۇشقا كەلدىم. بۇ چاغدا «چىمەنگۈل» ناملىق توپلىمىمنىمۇ بىللە ئالغاچ

كەلگەنىدىم. مەن بۇ توپلامنى نەشىر قىلدۇرىدىغان ئورۇن ئىزدەپ، شىنجاڭ گېزىتخانىسىغا كەلدىم. گېزىتخانىدا مەن تونۇيدىغان مەرۇپ سەئىدى، خېلىل سەتتارىلار بار ئىكەن. ئۇلار ماڭا «توپلىمىڭىزنى مەنسۇر ئەپەندىگە تەستىقلاتسىڭىز، بىز جۇنەپ بېسىپ بېرەيلى» دېيىشتى. بۇ ۋاقىتتا مەنسۇر ئەپەندى مەتبۇئات ۋە ماتارىپ ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىكەن. ئۇنى ئىزدەپ ماتارىپ نازارىتى، گېزىتخانا، «يېڭى شىنجاڭ» ژۇرنىلى ۋە ئۇنىڭ قورۇسى ئەتراپىدا ئىككى ئاي قاتراپ يۈرۈپمۇ ئۇچرىشالمىدىم. ئاخىر بىر كۈنى شىنجاڭ گېزىت ئىدارىسىگە كېلىپ باش مۇھەررىر مەرۇپ سەئىدىگە قورساق كۆپۈكمىنى ئېيتتىم:

— مۇھتەرەم مەرۇپ ئەپەندىم، مۇشۇ سىلەر چىقىرىۋاتقان شىنجاڭ گېزىتىنىڭ دەسلەپكى سانلىرىنى كىملەر چىقارغىنىنى بىلەمسىز؟ — دېدىم ئۇنىڭغا.

— خوش، خوش ئىنىم، بۇ سوئالىڭىز بىلەن ماڭا نېمە دېمەكچى بولۇسىز؟ — دېدى مەرۇپ سەئىدى ماڭا قىزىقىپ جىددىي قارىۋاپ.

— مەن 1934 - يىلى ئۈرۈمچىگە كەلگىنىمدە ئاكام تۇردى قادىر نەنگەندەكى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قورۇسىدا شىنجاڭ گېزىتىنىڭ دەسلەپكى نۇسخىلىرىنى لازىغا يېزىپ شاپىگىرافتا بېسىپ چىقىرىۋاتقانىكەن. ئەمدى گېزىتخانا ماشىنىلىشىپ تەرەققىي قىلغان چاغدا، سىلەر ئىگدارچىلىق قىلىپ ۋېتىپسىلەر. ئاكامنىڭ يۈز خاتىرىسى ئۇچۇن بولسىمۇ، بۇ ئەسىرنى نەشىر قىلىپ بەرسەڭلار قانداق؟

— ئېيتقىنىڭىز تۇرۇك. سىزنىڭ ئاكىڭىز تۇردى قادىر ئاجايىپ ھۆسىن خەت ماھىرى ئىدى. مەنمۇ ئۇنىڭ تەڭداشسىز پوچۇركىسى بىلەن گېزىت ماقالىلىرىنى لازىغا يېزىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن. بىراق شۇ چاغدىمۇ گېزىتكە بېسىلىدىغان ماقالىلەرنى قادىر ھاجى دېگەن كىشى تەستىق سالمىسا بېسىلمايتتى. ئەمدى

بولسا، بۇ ئىشقا مەنسۇر ئەپەندى مەسئۇل، بۇ كىشىنىڭ تەسىشقىسىز بىز ھېچ ئىش قىلالمايمىز، ــ دېدى. مەن بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ، بىرەر ئەسەرنى باستۇرۇشنىڭ قانچىلىك قېيىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ئاخىر ئۇمىدسىزلىك تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتى. چۈنكى جاللات شېك شىسەي مەن سۆھبەتلەشكەن ھېلىقى مەرۇپ سەئىدى، خېلىل سەتتارى، ئايۇپ مەنسۇرى، تۇراخۇن قارى، قاسىمجان قەمبىرى، خەمىت سەئىدىگە ئوخشاش زىيالىيلار ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يازغۇچى، شائىرلارنى كەينى-كەينىدىن قولغا ئېلىپ تۇرمىگە تاشلىغانىدى، مەن بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالدىن ھۇركىگەن ۋە غەزەپلەنگەن ھالدا «چىمەنگۈل» نامىلىق دەسلەپكى توپلىمىمنى ئوچاقتا تاشلاپ كۆيدۈرۈۋەتتىم.

شۇ چاغدىكى مەتبۇئاتقا تايىنىپ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ كۆپى خاراب بولۇش بىلەن يېگىدىن شەكىللىنىۋاتقان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىمۇ ئىجتىمائىي پالاكەتلىكلەر نەتىجىسىدە تۇنجۇقۇپ قالغانىدى.

ئازادلىق تېڭى ئاتتى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەدەنىي ـ مائارىپ ئىشلىرى قايتىدىن جانلىنىپ، بۇ قاتاردا مەتبۇئات ـ نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىمۇ قۇدرەت تېپىشقا يۈزلەندى. مانا شۇنىڭ بىلەن ئاردا يوقىلىشقا يۈز تۇتقان ئەدەبىياتىمىزنى قايتا تىكلەشكە يول ئېچىلدى. جۈملىدىن، 1951 ـ يىلى 8 ـ ئايدا «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سانى خەلق بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، يازغۇچى، شائىرلىرىمىز ئۇچۇن يېڭى بىر مۇنبەر مەيدانغا كەلدى.

بۇ مۇنبەر يۈزلىگەن يازغۇچى، شائىرلارنى ئۆز ئەتراپىغا ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى گۈللىنىش دەۋرىنى ئاچتى، سان ـ ساناقسىز ئاپتورلار قاتاردا مېنىڭ ئەسەرلىرىمۇ

جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە باشلىدى. 1954 - يىلى «توي» ناملىق دراممنى بۇ ژۇرنالغا چىقىرىش جەريانىدا ئۇنتۇلماس تەسىراتقا ئىگە بولغانىدىم. چۈنكى بۇ دراممنى نەشرىگە تەييارلاش ئۈچۈن ژۇرنال تەھرىرلىرى ماڭا ئالاھىدە مەدەت بېرىپ، دراممنىڭ قاملاشمىغان جايلىرىنى ئون نەچچە كۈن مەن بىلەن بىرلىكتە تۈرۈپ ئۆزگەرتىپ تولۇقلىغاندىن كېيىن، بېسىپ چىقارغانىدى. ژۇرنال تەھرىرلىرىنىڭ مەسئۇلىيەتچانلىقى بىلەن بۇ ئەسىرىمگە قىزغىن مۇئامىلە قىلىنغانلىقى مەندە ئۆز ئەسىرلىرىم ئۈستىدە تېخىمۇ پۈختىراق ئىشلەش تۇيغۇسىدا ياخشى تەسىرات قالدۇردى. شۇنىڭ بىلەن مەن 1941 - يىلى ئاددىيراق يېزىپ قويغان «غۇنچەم» ناملىق دراممنى قايتا - قايتا تۈزەتتۈرۈپ، ھازىرقى ھالىتىگە كەلتۈرۈپ، «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلدىم. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ دراممنى جامائەتچىلىك تەرىپىدىن ئوبدان قارشى ئېلىنىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ژۇرنال «چىنىقىش» نامىلىق ھېكايەمنى نەشر قىلدى ۋە 1- دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتۈردى.

مەن ھەر قېتىم يېڭى يولداشلارنىڭ مېنى ھۆرمەتلەپ «يازغۇچى»، «دراماتۇرگ» دەپ ئاتاشلىرىنى ئاڭلىسام، ئالدى بىلەن بۇ شەرەپلىك نامغا ئىگە بولۇشۇمنىڭ مۇھىم ئامىللىرىدىن بىرى بولغان، يېڭى دەۋر يازىتىپ بەرگەن مەتبۇئات ئەركىنلىكى ۋە كەڭ ئىمكانىيەتلەرنىڭ مېنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىمگە زېمىن ھازىرلاپ بەرگەنلىكىنى، بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئەدەبىيات مۇنبىرىمىز بولغان «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ ماڭا بولغان سەمىمىي ياردىمىنى ئەسكە ئالماي قالمايمەن. مەن ئەدەبىياتقا قەدەم قويغان دەسلەپكى چاغلىرىمدا يازغان بىرنېچى ئەسىرىمنى نەشر قىلدۇرۇشقا ئورۇن تاپالمايۋاتقان ئۇنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغان ئەھۋالنى ئېچىنىش تۇيغۇسى بىلەن ئەسلەسەم، ئازادلىقتىن كېيىن مېنىڭ ئەسەرلىرىمگە قىزغىن مۇئامىلە قىلىپ، ئۇنى جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشتۇرگەن «تارىم» ژۇرنىلىنى چوڭقۇر سۆيۈنۈش ۋە ھۆرمەت ھېسسىياتى بىلەن ئەسلەيمەن.

سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگە ئالىمىز

خەلق كومپوزىتورى زىكرى ئەلپەتنى بەختتىكە قارشى ۋاپات بولدى. بۇ قايغۇلۇق ماتەم بىلەن سەنئەت گۈلزارىمىزنىڭ خۇش پۇراق بىر گۈلى خازان بولۇپ، سەنئەت بېغىمىزنى يورۇتۇپ تۇرغان چىراغلاردىن بىرى ئۆچتى.

«شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ بۇ تالانتلىق خەلق سەنئەتكارىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن مەخسۇس بەت ئېچىپ ئۇنىڭ سەنئەت ھاياتىنى تونۇشتۇرماقچى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ زىكرى ئەلپەتنىڭ قەدىناس دوستى بولۇش سۈپىتىم بىلەن تىياتىر سېپىدە بىللە ئېلىپ بارغان پائالىيەتلىرىمىزنى ئەسلەپ ئۆتمەكچىمەن.

پېشقەدەم خەلق سەنئەتكارى زىكرى ئەلپەتنى بىرىنچىدىن كامالەتكە يەتكەن چالغۇچى ئىدى. ئۇ خەلقنىڭ مول ۋە بېقىملىق كۈيلىرىنى چوڭقۇر ھېسسىيات ۋە ئۆزىگە خاس يۇقىرى ماھارەت بىلەن ئورۇندايتتى. ئۇنىڭ بارماقلىرى تار ئۇستىدە ئوينىغاندا گويا دۇتار تىلغا كىرىپ نازۇك ھېسسىيات ۋە يېقىملىق شېئىرىيەت تىلى بىلەن سۆزلەۋاتقاندەك ئاڭلىناتتى.

ئىككىنچىدىن، ئۇ خەلق ئاھاڭلىرىغا ۋارىسلىق قىلغۇچى ھەم ئۇنى ئىجادىي بېيىتقۇچى، خەلق كومپوزىتورى ئىدى. ئۇ ئۇيغۇر ئاھاڭلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن ئون ئىككى مۇقامنىڭ يوقالغان قىسىملىرىنى قېزىپ رەتلەشتە جاپالىق ئىزدىنىش ئېلىپ بارغانىدى. مەسىلەن، ئۇ داستانچى سازەندىلەر ئارىسىغا، ھاپىزلار سېپىگە قوشۇلۇۋېلىپ، ئۇلارنىڭ ھۆكمەتلىرىنى تەكشايتتى، ئۆگەنگەن ئاھاڭلىرىنى مۇقام قىسىملىرى بىلەن سېلىشتۇ-

رۇپ كۆرەتتى. ئۇلاردىن پايدىلىنىپ ئىجادىي يوسۇندا مۇقام نەغمىلىرىنىڭ كەم قىسمىنى تولۇقلاشقا تىرىشاتتى. زىكرى خانىقاغا كىرىپ سوپىلارنىڭ ئارىسىدا ئولتۇرغاندا ھاپىزلار ئۇنىڭغا غەيرىي كۆز بىلەن قاراپ «زىكرى بو يەرگە ئىبادەت ئۇچۇن ئەمەس، ھۆكمەت ئاھانىنى ئوغرىلاش ئۇچۇن كېلىدۇ» دەيتتى.

زىكرى بىر كۈنى ماڭا مۇقام توغرىسىدا سۆزلەپ «پىشقەدەم سازەندىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ئون ئىككى مۇقامنىڭ كىرىش قىسمى ئوقۇلغاندىن كېيىن يەتمىش ئىككى نەغمە ئوقۇلىدۇ. ئەسلىدە مۇقام ئون ئىككى بۆلەكتۇا قىت يەنى يىگىرمە تۆت سائەتكە تەقسىملەنگەن. دېمەك، ھەر بىر مۇقام ئىككى سائەت داۋام قىلىپ بىر سوتكىدا تامام بولىدۇ. ئەگەر شۇنداق بولسا بىر مۇقامنىڭ داستان نەغمىسى ئالتىدىن بولۇشى كېرەك ئىدى. لېكىن ھازىر بەزى مۇقاملارنىڭ بىر نەچچىدىن نەغمىسى يوق. مەن مۇشۇ ئۆلچەم بويىچە ئىزدىنىپ يۈرىمەن. ھازىرچە ئۆزھال (نالەش) نىڭ تۆت نەغمىسى بار ئىدى. ئىككى نەغمىنى ئىجادىي تەييارلاپ ئالتە قىلىپ رەتلەپ باقتىم» دېگەنىدى. مەن ئۇنىڭغا: «ئۇنداق بولسا، سەن ئاڭلىغىنىڭ بويىچە ئون ئىككى مۇقامنىڭ كىرىش قىسمى ۋە ئۇلارنىڭ داستان، نەغمە، مەشرەپلىرىنىڭ ھازىر غۇلجىدا ئېيتىلىپ يۈرگەن قىسمىلىرىنىڭ تەقسىم قىلىنىش سانلىرىنىڭ بار - يوقىنى كۆرسىتىدىغان بىر جەدۋەل تەييارلىغىن. مەن كۆپچىلىكنىڭ مۇزاكىرە قىلىپ پىكىر يۈرگۈزۈشى ئۈچۈن بىر پارچە ماقالە يېزىپ گېزىتكە بېرەي» دېدىم - دە، ۋەدەم بويىچە «ئۇيغۇر خەلق مۇزىكىسى توغرىسىدا بىر نەچچە ئېغىز سۆز» سەرلەۋھىلىك بىر پارچە ماقالە يېزىپ ئۇنىڭدا مەشھۇر ناخشىچى، سازچىلارنىڭ ماھارىتىنى ۋە مۇقام توغرىسىدىكى چۈشەنچىلىرىنى ئىزاھلاپ زىكرى ئەلپەتتا تۇزۇپ چىقىقان جەدۋەل بىلەن قوشۇپ گېزىتتە ئېلان قىلدىم. (تەخمىنەن 1945 - يىلى 1946 - يىللاردا) بۇ ماقالە جامائەت

چىلىك ئارىسىدا بولۇپمۇ بىلىملىك زىيالىي ۋە ناخشىچى - مۇزىكانتلار ئىچىدە خېلى تەسىر قوزغىغانىدى. ئۇلار «ئون ئىككى مۇقام توغرىسىدا يېپىقلىق قاپقاق ئېچىلىپتۇ. بۇتوغرۇلۇق پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك ئىكەن» دېيىشكەنىدى. لېكىن ئون ئىككى مۇقامنى تولۇق-لاپ رەتلەش خىزمىتى ئۇ چاغدا تېخى تەشكىلىي جەھەتتىن ئىش باشلىمىغانىدى. ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە - ھۆكۈمەت رەھبەرلىكىدە ئۇيغۇر خەلق ئاھاڭلىرىنىڭ ئانىسى، يەنى ئۇزاق تارىختىن بېرى نەسىلدىن - نەسىلگە كۆچۈپ خەلق ئاغزىدا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان، ناخشا - مۇزىكا قامۇسى بولغان ئون ئىككى مۇ-قامنى قۇتقۇزۇپ قېلىش ۋە تولۇقلاش، رەتلەش ئىشى باشلىنىپ كەتتى.

جۇملىدىن جەنۇبىي شىنجاڭدا بۇ قامۇسقا ۋارىسلىق قىلىپ كېلىۋاتقان داڭلىق مۇقامچى تۇردى ئاخۇن بوۋاي ۋە مۇقامنىڭ ئىلى نۇسخىسىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان روزى تەمبۇرلەر ئۇرۇمچىگە تەكلىپ بىلەن ئەكەلتۇرۇلۇپ، ئون ئىككى مۇقام ئۇنىڭالغۇ ۋە پلاستىنكىغا ئېلىندى. كېيىن كومپوزىتور ۋەنتۇڭشۇ ئۇنىڭ نوتىسىنى يېزىپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن زىكرى ئەلپەتتانىڭ ئارزۇسى ئەمەلگە ئېشىپ ئۇيغۇر مۇزىكىسىدا قولغا كەلتۇرۇلگەن بۇ چوڭ نەتىجىدىن كۆڭلى بەكمۇ سۆيۈندى.

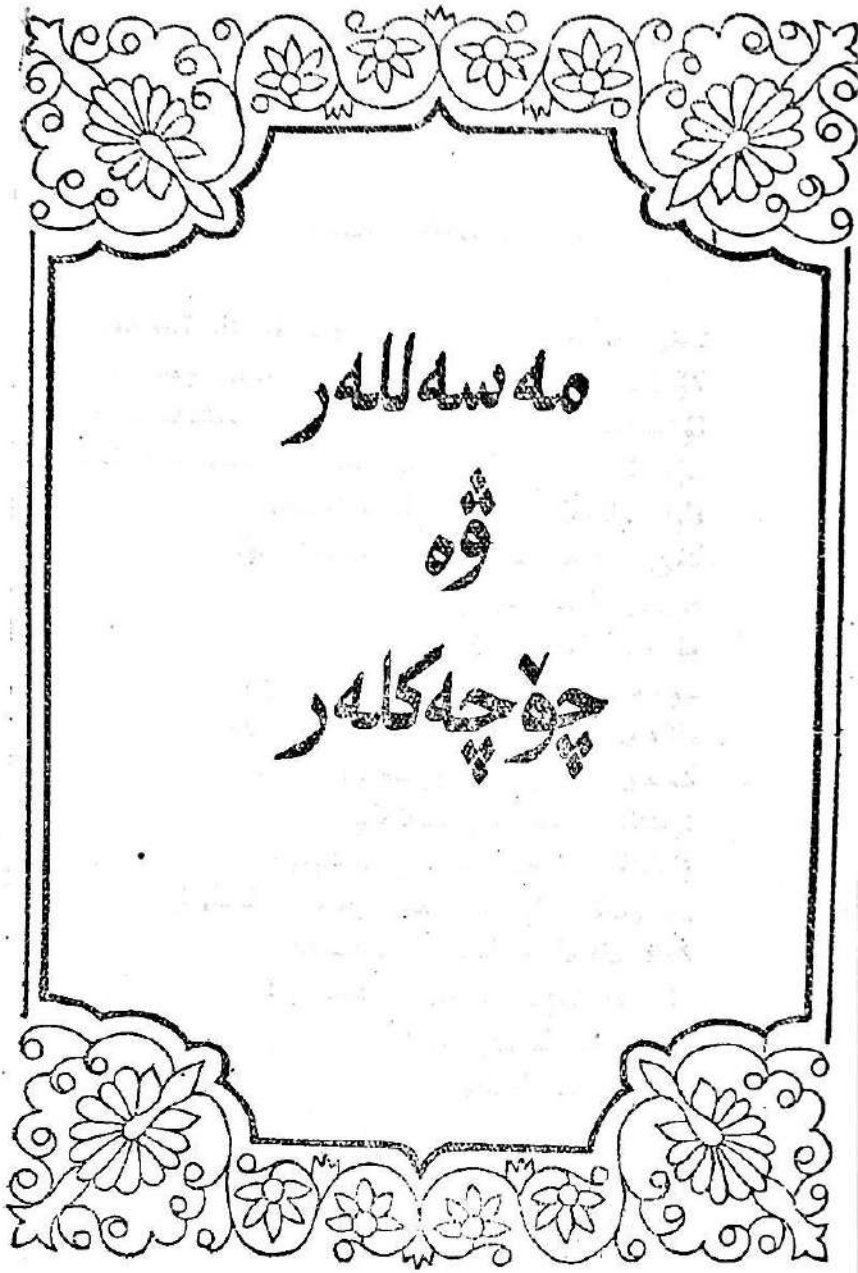
زىكرى 1931 - يىلى ھەم 1940 - يىللارنىڭ ئالدى - كەينىدە غۇلجا سەھنىلىرىدە ئويناللىغان «غېرىب - سەنەم»، «پەرھاد - شېرىن»، «رابىيە - سەئىدىن»، «لەيلى - مەجنۇن» «غۇنچەم»، «ئارشىن - مال ئالان» قاتارلىق چوڭ تېپتىكى مۇزىكىلىق دراملارنىڭ ناخشا - مۇزىكىلىرىنى ئەسەردىكى ۋەقەلىك تەلەپ قىلغان جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشتا سەپداشلىرىغا مەسلىھەت بېرىپ تۇردى، نۆۋەتتىكى ئويۇننىڭ ناخشا - مۇزىكىسى يېتىشمەي قالسا ئۇنىڭغا ئۆزى يېڭى ناخشا ئىجاد قىلىپ بەردى. مەسىلەن، 1942 - يىلى مەن «غۇنچەم» ناملىق مۇزىكىلى-

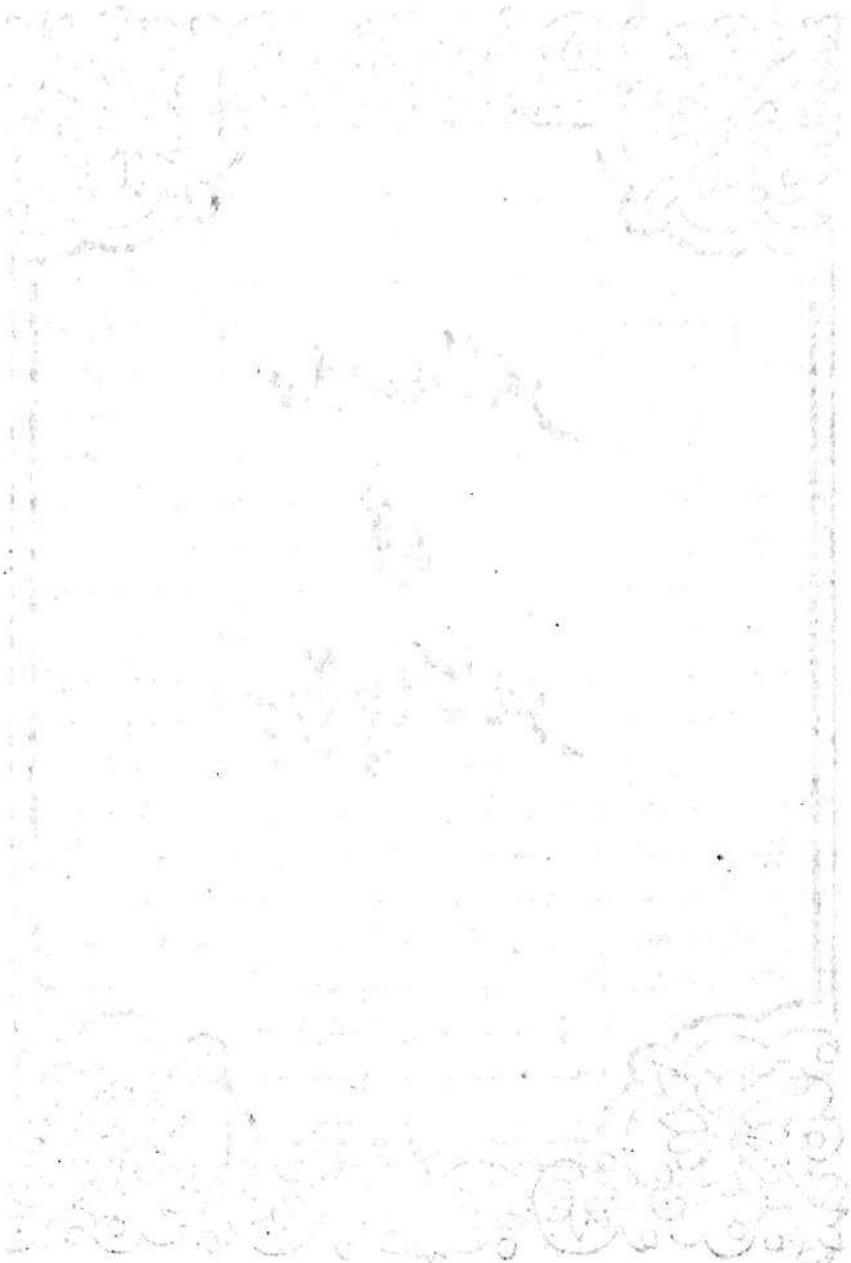
لىق دارمنى يازغىنىمدا ئۇ ناھايىتى خۇشال بولۇپ، بۇ دارامۇ ئۇچۇن پېشقەدەم سازچى ھەسىنكامغا بىر ناخشا ئىجاد قىلىپ بېرىشنى ھاۋالە قىلغانىدى، بۇ دراما ئۇچۇن ئۆزىمۇ بىر ناخشا ئىجاد قىلىپ بەردى ۋە بىر نەچچە جايلىرىغا خەلق ناخشىلىرىنى رەتلەپ ئورۇنلاشتۇردى. بۇ دراما سەھنىدە بىر نەچچە يىل ئويناپ قايتا - قايتا تۇزۇتۇلدى. كېيىن ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ ئېھتىياجى بىلەن دراما يەنە ناخشا قوشۇشقا توغرا كەلدى. بۇ چاغدا يولداش زىكرى ئەلپەتنا ياش كومپوزىتور مۇسەنجان جامىغا ئىككى ناخشا ئىجاد قىلىپ بېرىشنى ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ئوتتۇز نەچچىنچى يىللىرى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى سانائىنەفىسە ئۆمىكى تەرىپىدىن «غېرىب - سەنەم» داستانى ئاساسىدا سەھنىلەشتۇرۇلگەن مۇزىكىلىق درامۇ «غېرىب - سەنەم» بىر قانچە يىل سەھنىدە ئويىنلىش جەريانىدا زىكرى بۇ دراما ئىنىڭ ئون ئىككى مۇقام ئاساسىدىكى داستان نەغمىلىرىدىن ئېلىنغان ناخشىلىرىنى رەتلىگەن ۋە تەلەپ قىلىنغان جايلىرىغا يېڭى ناخشا ئىجاد قىلىپ ئۇنى بېيىتقانىدى. مەسىلەن، 1945 - يىلى مەن بۇ مۇزىكىلىق دراما غا قوشۇمچە قىلىپ: «شىكار ئۇستىدە» ۋە «مەكتەپ» كۆرۈنۈشلىرىنى يېزىپ چىقىقانىدىم، زىكرى بۇ ئىككى پەردە ئۇچۇن ئىككى ناخشا ئىجاد قىلىپ بەرگەنىدى. كېيىن ئۇنىڭ ئون ئىككى مۇقام نەغمىلىرىگە تەقلىد قىلىپ يېڭىدىن ئىشلەپ چىققان ئىجادىي يەتتە ناخشىنى ئاساس قىلىپ ئورۇپ «غېرىب - سەنەم» مۇزىكىلىق دراما سى (ياكى ئوپېراسى) غا مەن يەنە بىر قانچە يېڭى كۆرۈنۈشلەرنى قوشتۇم. يەتتە ناخشا كىرگۈزۈلگەن بۇ دراما توققۇز پەردىگە تەرەققىي قىلدى. دېكوراتسىيە تۇزىلىشىنىڭ قالاقلىقى بىلەن دراما ئىككى كېچە ئويناتتى. كېيىن بۇ ئېغىر چىلىقنى تۇگىتىش ئۇچۇن دراما نى يەتتە پەردىگە قىسقارتىپ بىر كېچىدە ئويناپ تۇگىتىدىغان قىلدۇق. كېيىنچە «غېرىب - سەنەم» مۇزىكىلىق دراما سىغا قوشۇلغان بۇ ناخشىلار

زىكرىنىڭ ئون ئىككى مۇقامغا تەقاسىم قىلىنىپ ئىشلەپ چىقىقان «رۇخسارى» ناملىق چوڭ مۇزىكىلىق ئەسىرنىڭ داستان قىسىملىرى بولۇپ قالدى.

زىكرى مۇزىكا بىلەنلا شۇغۇللىنىپ قالماي ئارتىستلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ، بىر نەچچە سەھنە ئەسەرلىرىدە رول ئالغانىدى. ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم رولغا چىقىشى هېلىمۇ ئېسىمدە. قاسىمجان قەمبىرىنىڭ «زەينەپكە تۆھمەت» ناملىق درامىسى سەھنىلەشتۈرۈلمەكچى بولۇپ ئارتىس تاللىدۇق. درامىدا ئىككى تەرەپ بولۇپ مۇشتلىشىدىغان كۆرۈنۈش بولۇپ، مۇشتلاشچىلارنىڭ باشلىقىغا كىمنى تەيىنلەش مۇزاكىرە بولغاندا، مەن بۇ رولغا زىكرىنى كۆرسەتكەنىدىم، چۈنكى بىز ئۆسمۇر ۋاقىتلىرىمىزدا مەھەللەر ئارا تەرەپ بولۇپ مۇشتلىشاتتۇق. بىزنىڭ شەھەر ئىچىلىك ياشلارنىڭ ئىچىدە نوچىسى زىكرى بولۇپ، كۈچلۈك هەم چەبدەس ئىدى. تەكلىپىم قوبۇل قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن زىكرى رېپېتىتسىيىگە قاتنىشىپ نوچىنىڭ رولىنى چەبدەسلىك بىلەن ئورۇندىاپ ئارتىستلار قاتارىغا ئۆتتى. كېيىن ئۇ «غېرىب - سەنەم» درامىسىدا شاھنىڭ رولىنى ئورۇنلىدى. ئۇنىڭدىن باشقا چوڭ تېمىلىق سەھنە ئەسىرى «پەرهاد - شېرىن» دە ئىككىمىز مەسىلىھەتلىشىپ زىكرى پەرهادنىڭ رولىغا مەن دوستى شاپۇر رولىغا چىقىدىغان بولدۇم. ئۇ پەرهادنىڭ رولىنى هەقىقىدىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنداپ، يېقىملىق ئاۋازدا ئېيتقان ناخشىلىرى بىلەن تاماشىبىنلارنى شېرىن هېسسىيات دېڭىزىغا چۆمدۈرگەنىدى.

زىكرى كەمتەر ئىدى، ئۇ ناخشا ئېيتىشقا باشقىلار بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرمايتتى، رولغا چىقىقۇچىلارغا زېرىكمەي ناخشا ئۆگىتىپ، ئۇلارنىڭ ئۆز ماهارىتىنى ئاشۇرۇشىغا ياردەم قىلاتتى. بىز ئۆز كەسپىنى قەدىرلەيدىغان بۇ پېشقەدەم سەنئەتكار دوستىمىزنى ئەسلىگەندە، ئۇنىڭ خوشامەتتىن، مەنمەنلىكتىن، ئۆز نەپسىگە چوغ تارتىشتىن خالىي، كەڭ قورساق ئالىيجانناب پەزىلىتىنى ئۆگىنىشىمىز لازىم.

مەسەللەر
ۋە
چۆچەكلەر

چۈجه بىلەن سېغىزخان

(ئى. كرىلوۋقا تەقلىد)

تېخى چۈجه چىقمىغان چاغ (تۇخۇمنىڭ ئىچىده)
كۆرۈپ سېغىزخان يەپ ئالماقچى ئۇنى چۈشىده.
ئۆتمۈشتىن تارتىپ مەلۇم ئۇ، شور تۇمشۇقلۇق دەستى،
سۆز ئاچقىنىم ئۆتمۈشتىن چۆچەك ئېيتىشنىڭ قەستى.
قارا بۇلۇتلار تارىلىپ ئۇچۇۋاتىدۇ،
كۈن يۈزىغۇ كۈلۈمسىرەپ چىقىۋاتىدۇ.
قويۇق لايقى سۈلار ئاقتى،
بۇ تازا ئەتىياز ۋاقتى.
چۈجه ئاپىتاپقا قارىدى زوقى بىلەن،
ماڭدى ئۇ تەمتىلەپ ئاستا قىر بىلەن.
كەلدى سېغىزخان يورغىلاپ،
توختاتتى چۈجىنى چوقۇلاپ.
ۋالاخلاپ ئېچىلدى شور تۇمشۇقى:
— «نەگە بارىسەن هاي پەسنىڭ ئوغلى؟
كەڭ دالاغا هاياسىز دەسسەپسەن!
يا ماڭا تەزىم قىلىپ ئۆتمەپسەن!
تۇمشۇقۇم ئۇزۇن سەندىن
قۇيرۇقۇمۇ ئاندىن.
هېچ سۆز چىقمايدىغۇ سەن ياماندىن!»
ئويلىدى قاپقارا كۆزى، شۇمشەيدى چۈجه،
يۇمشاق ئاۋازدا كەلدى تىلى سۆزگه.

— «هېچ ... هېچ يامانلىق قىلمىدىم جاناب سىزگە،
چوقۇپ ئازار بەرمىسىلە بىزگە».
ئاچچىق قىلىپ سېغىزخان يەرگە بىرنى تەپتى،
قۇيرۇقى ئۇنىڭ لەپكىلەپ كەتتى.
— «هېچ ... يامانلىق يوق سەندە؟!»
— «شۇنداق تەخمىر ئەلۋەتتە».
— «قانائەت يوق ... كاتەكتىن چىقتىڭ،
مۇشتەك تۇرۇپ مېنى ھاقارەت قىلدىڭ!
كەڭ دالاغا چىقىپ دان ئىزدېگىنىڭ،
يامانلىق ئەمەسمۇ شۇ سېنىڭ.
چۈنكى بۇ دالالاردا مەن ياشايمەن،
قاقاقلاپ كۈلۈپ مەن سەكرەيمەن».
— «خاپا بولمىسىلا ھۇرمەتلىك، دانمۇ تاپمىدىم،
تېخى كەڭ دالادا بىر كاپامۇ ئالمىدىم».
— «بولمىسا كەيپىمنى بۇزماڭچىمىدىڭ».
ياكى داۋانغا چىقىپ قەچقارماڭچىمىدىڭ».
— «يېڭىدىن كۆز ئاچتىمغۇ دۇنياغا،
ھازىرلا چىقاتتىممۇ داۋانغا،
ياكى چۈشەتتىممۇ ياغا ...»
— «بولدى ئەخمەق، ئاسمانغا قارىدىڭ،
جاھان ئىسسۇن دەپ تىلىدىڭ.
شۇنىلىقىدىن ئىسسىماقچى جاھان،
چۈگۈلۈپ كەتمەكچى بىزنىڭ ئەسكى ماكان،
كۈل بولۇپ كېتىمەن ئاپتاپتا،
كۆزۈڭنى چوقۇيمەن شۇ تاپتا» —
دېدى سېغىزخان چوقۇلاپ چۈجىنى
قانغا بويىاپ ئەتتى باش ـ كۆزىنى.

قوشچى بىلەن چاشقان

كەڭ ئېتىزنى قاراڭغۇ قىش باسقان،
ئويمىندى شۇم ئاۋازدا شۇرغان.
پاسكىنا قولىدا تىلغاپ چاشقان،
يەرنى ئۇگا قىلىپ كىرىپ ئالغان.
كېلىپ باھار خۇش سازىنى چالدى،
ئېتىزمۇ گۈزەل ياسىنىپ ئالدى.
باھارنىڭ زوقىدا قوشچى ـ دېھقان،
گۈلزار يېرىگە قوشنى سالدى.
بۇزۇلدى چاشقانلارنىڭ ئۇگىسى،
يىرتىلدى سېسىپ كەتكەن جۇگىسى.
چاشقانلار ئارا غۇلغۇيلۇق چىقتى،
ئۇگىدىن بېرى سۆزلىگىلى چىقتى:
ـــ «قوشچى سېنىڭ قىلغان ئىشىڭ قوپاللىق!
بىراۋنىڭ ئۇگىسىنى بۇزۇشۇڭ ئوساللىق!
نەچچە يىللاپ ياياليمىز ئۇ ئېتىزدا،
ھېچكىم تەگمىگەن بۇ چاغلىق».
ـــ «ئۇزۇن يىللار ئاش تېرىدىم ھارماي،
ئىشلەپ دوك بولۇپ كەتتىم تىنماي.
ئالغان ھوسۇلۇمدا بەرىكە يوق،
سەن ئىپلاسلار ئوغرىلاپ قويماي! ...»
ـــ «مېنىڭ ھەققىمگە زورلۇق قىلىسەن!
يەنە ئوساللىقنى دۆڭگەپ قويىسەن!
بۇ ئېتىز سېنىڭ ئۇگاڭ ئەمەس،
ۋالاقلىماي تېز يوقال، كۆزۈمدىن سەن! ...»
ئاقتۇرالمىدى چاشقان سۆزىنى،

تونۇپ قالدى پولات چىشنىڭ كۈچىنى.
چاشقان قاچتى ئېتىزنىڭ قىرىغا،
چۈشتى پولات چىش ئاچقان يولىغا.
ۋارقىرىدى قوشچى ئارقىسىدىن،
— «ئۇر، قوغلا چاشقانلارنى ئېتىزدىن!...
ئەگمىكسىزنى غاجاپ پەست قىلغان —
يۇتسۇن ئۇ، ھاياتسىزغا قەست قىلغان!»...

بۇلبۇل بىلەن سۇئگۈلۈگۈچ

ھاۋا گۈلدۈرلىسە سۇئگۈلۈگۈچ،
يورغىلاپ كېتىدۇ ئۇ، غىلدىرغۇچ.
پۈتى ھاۋادا ئوڭدا ياتىدۇ،
ئاسمانىنى ئۇ، كۆتۈرۈۋاتىدۇ(؟!)
خىيالىدا ئاسمان يىقىلدى،
پەخىرلەندى ئۇ مەغرۇر بىر كۈنى:
«دۇنيادا مەندەك دانىشمەن قېنى؟
نازۇك سۇمباتىم بۇلبۇلدىن ئارتۇق،
مۇشكۈل ئىشنى ئورۇندايمەن شاق - شۇق.
ناھايىتى ناخشا ئېيتالمىغانغا،
نۇقسان قويماق شۇنچە چوڭ ئىشمغا؛
بىر سائەتتە ئۆگىنىمەن ئۇنى،
قېنى بۇلبۇل دېمىسۇنچۇ مېنى؟!»

يورغىلاپ كەلدى بۇلبۇل قېشىغا،
ماختاندى سۇئگۈلۈگۈچ ئۆز قىلمىشىغا:
«ياخشىلىقنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ،
تاشلىسام ئاسمانىنى كىم ياشايدۇ؟

مەنسىز ھالاكەتكە قېنى چارە،
يۇرت ئۈچۈن ئاۋارە — مەن ئاۋارە.
ھەممە ناخشىغا ئامراق، نادان،
شۇنىڭ ئۈچۈن دەيدۇ سېنى ئوبدان.
سەن بىلەن بولۇپ باقاي سۆھبەتتە،
ناخشا ئېيتىپ كۆرەي بۇ پۇرسەتتە.
لېكىن ئارتۇق ۋارقىرىما يۇرتداش،
يۈگۈرۈشۈپ كېلىدۇ ھەممە بەگباش.
خالىمايمەن نادانلار تىلىنى،
ئېيتساق ئەمدى سوپېتورغاي كۈيىنى».
— «بۇ بولمىغۇر تەكەللىپقۇ «ھۇرمەتلىك»،
ھەر قۇش ئۆز تىلىدا سايراش ئەپلىك».
— «ناخشىنى شۇنداق ياماق كۆرىمەن،
ئەمدى بىر ئېيتىپ كۆرەي دېگەنمەن».
بۇلبۇل ئىستەھزا بىلەن كۈلدى،
ئاڭا جاۋابەن مۇنداق سۆزلىدى:
— «بورىچى ھالۋىچى بولغانسىكەن،
چاپاق بېسىپتۇ ئۇنىڭ كۆزىنى،
تۇرالمىسا بىر ھۇنەردە كىشى،
ۋۇجۇدقا چىقارمۇ ئۇنىڭ ئىشى».
ئەلەم ياندى سۇڭگۇلوگۇچ كۆزىدە،
دېدى ئۇمۇ تەكەببۇر سۆزىدە:
— «سەنمۇ نادان، قەدىرىمنى بىلمىدىڭ!
سۆزگە ئاستىراق چۈشىنەلمىدىڭ ...
ئابروي ئۈچۈن ھەر نەرسىنى ئۆگەن،
ئۇقمۇدۇڭمۇ «جان باقماق پەرىز» دېگەن.
خوش ئېيتە ناخشاڭنى مەن تۇتۇپ ئالاي»
— «رەنجىمە مەيلى ئۆگىتىپ قويايى».

ئۇ سايراپ كەتتى بۇلبۇل خۇش ئاۋاز!
تەرەننۇم① ئەيلىدى ياپيېشىل ياز.
سۇڭگۇلۇگۈچ لەپەڭلەپ چالدى ساز.
قېنى چىققىنى ئۇنىڭدىن ئاۋاز؟
بوستان ئارا ئۇنىڭغا مەھابەت②
ئۇشقىتىپ قىينالدى نەچچە سائەت
ئەسلىدە سۇڭگۇلۇگۈچ ئاۋازى قانداق؟
ناخشا ئېيتىپ كۆرگەنمىدى شۇنداق.
چىقتى شامال گۈرۈلدەپ ھاۋا،
ھودۇقۇپ سۇڭگۇلۇگۈچ قىلدى توۋا،
نە ئۇڭدا ياتالمىدى بىر شاقتا،
سەكرەپ كەتتى پۇتاقتىن ـ پۇتاققا.
سايراۋاتىدۇ بۇلبۇل دىلاۋەر ③
ئاۋالقىدەك جارانلىق، باراۋەر.
ھاۋادا دولقۇنلىنار سايرىشى،
دىلدە با④ زوق مۇھەببەت قاينىمى.
بۇلبۇلنىڭ تايماس شۇنداق يولى بار،
گۈلشەندە ئېچىلغان قىزىلگۈلى بار.

قاغا بىلەن كەپتەر

كۆز كېلىپ جاھان توقچىلىققا تولدى،
قاغا كېلىپ قوغۇنلۇققا قوندى.
تەشنالىقتا ئۇ تاۋۇزنى چوقۇدى،

---

① تەرەننۇم — ناخانىمىڭ تەتۈرىشى.
② مەھابەت — سۆز.
③ دىلاۋەر — باتۇر.
④ دىلدە با — كۆڭۈلگە لايىق. كۆڭۈلنى تارتقۇچى.

بىر چالما كېلىپ بېشىغا تەگدى.
قېچىپ كەلدى خامانغا بىچارە،
بۇ يەردىمۇ قوغلاندى، نە چارە.
سارسانلىقتا ئۇچراتتى كەپتەرنى،
ئىزھار قىلدى ئاڭا مۇنداق گەپلەرنى:
«مەن قەيەرگە بارسام يەيمەن تاياق،
دان ئورنىدا چوقۇيمەن ئاخىر مايماق.
سېنى چاقىرىپ بېرىشىدىكەن دان،
بۇ ساڭا، بۇرادەر، قانداق شەرەپ - شان!
سەن شۇنداق چىرايلىق، شۇنداق دۇڭىيىم،
بۇلبۇلدەك سايراپ تۇرسەن دائىم.
پەرۋاز قىلىپ كۆكتە، شۇڭقاردەك ئۇچسەن،
بارغانلا يېرىڭدە بەخت قۇچسەن!»
«ئاي ھاي، بەك ئاشۇرۇۋەتتىڭ سەن!»
دېسىمۇ كەپتەر، بولدى كۆپ خۇرسەن.
قاغا بىر كۈنى ئورمانغا بېرىپ،
قۇشلار ئارىسىدا يۈردى كېرىلىپ.
ئۇلار بىردەك باشلىشىپ غەيرەت،
كەپتەر ئۇستىدە قىلدى شىكايەت:
دېدى سېغىزخان: «كەپتەر بەك ھۇرۇن،
بىلەمسىلەر، ئوغرى ئىدى ئۇ بۇرۇن»
«ھە، راست مەنمۇ كۆرگەن، — دېدى قاغا، —
بىر نەرسىنى تەقىپ قويغان ياغا ...»
ئاشۇنداق بىر يارىماس تەييارتاپ،
بۇ ھىيلىگەر، يالغان سۆزلەر ساپ.
قارا قاغىدەكلەر بار جاھاندا،
ئالدىدا ماختاپ، كېيىن قىلار غەيۋەت...
ئۇلارنىڭ كۆڭلى شۇنچىلىك قارا،

كۆزنى يۇمۇۋېلىپ قىلىشار تۆھمەت.
سەندە بولمىغان قابىلىيەتنى،
«سەندە بار» دەپ ماختىسا كىشكى،
سەندە يوق ئەيىب بىلەن بىر كۈنى،
سېنى باپلاشقىمۇ تەييار ئۇ بەلكى.

يىلان بىلەن پاقا

يامغۇر ئۆتۈپ چۈشتى ئەجەب سالقىن،
چىمەنلەردە ئۈچتى ئەجەب سەلكىن.
ناخشا باشلىدى پاقا سازلىقتا،
سويلاپ كەلدى بىر يىلان يارلىققا.
پاقىنىڭ يېنىدا ئۇ تۇرغۇلۇپ،
سۆز ئاچتى شۇنداق مۇلايىم كۈلۈپ:
— ئەجەب ماھىر ئىكەنسەن ناخشىغا،
ئۆگەتمەمسەن بۇنى باشقىغا؛
ئاھ ھەيران قالدىم، دوستۇم مەن سىڭا!
ئۆگەتسەڭچۇ بۇ ناخشاڭنى ماڭا؟
كەل ئىككىمىز دوست بولايلى ئەمدى!
ۋاپادار بولۇش پۇرسىتى كەلدى.

* * *

پاقا سۆيۈنۈپ يىلان بىلەن دوست بولدى.
ئۇنىڭ بىلەن خۇش چاغ - ئويناپ كۈلدى...
— مېنىڭ كارنىيىم ئېسىل قاراپ باق؟
كۆپكەندە تىترەيدۇ مانا شۇنداق، —
دېدى مەيدىسىنى كېرىپ پاقا،

يىلانغا ئۇنماك ناخشىسى باكا.
ئەسلىدە ئۇنماك مەقسىتى باشقا:
ئۇنى ئىشلىتىپ يەتمەكچى ئاشقا...
پاقىنى غەپلەتتە قويۇپ شۇنداق،
ئۇنماك ئەدىبىنى بەردى مۇنداق:
يىلان پاقىغا سانجىدى نەشتىرىنى،
قېنىنى شوراپ ئالدى جېنىنى.
ئۇنى نابۇت قىلدى شۇ پەيتتە،
ھېكمەتلىك بىر گەپ بار ئەل ئىچىدە:
يىلاننىڭ تېشى سىلىق، ئىچى زەھەر،
شۇنىڭ ئۈچۈن قىل ئۇنىڭدىن ھەزەر!

كاككۇكنىڭ غەيۋىتى

گۈل - چېچەكلەر ئېچىلغان باھاردا،
قۇشلار توپلاندى گۈزەل بوستانغا.
باشقىلار جىم ئولتۇراتتى خەپ شۇك،
قاقاقلاپ كۈلۈپ سۆز ئاچتى كاككۇك:
«كۆردۈڭلارمۇ ھېلىقى كەپتەرنى؟
ئاڭلىدىڭلارمۇ مۇنداق گەپلەرنى:
ئۇ كۈندۈزى بوستانلارنى ئارىلاپ،
كەچتە ياتار ئەسكى تامدا ماريلاپ...

كىمنى كۆرسە ھېجىيدۇ ۋالاقلاپ،
ئارقىسىدىن يۇگۈرەيدۇ پالاقلاپ.
ئۇۋۇسىدا تۇخۇم بېسىپ ياتمايدۇ،
باشقىنىڭ جۈپىتىنى ئەگىپ كەتمەيدۇ.

هه مانا ئۇجمه كۆڭۈل دېگەن شۇ!
ئۆز جۇپتىگە ۋاپاسىز ئىكەن ئۇ!

بۇ غەيۋەت شۇنى بىلدۇرىدۇ:
كاككۇك ئۆز ئىسمىنى قىچقىرىدۇ.

ھەسەل ھەرە بىلەن كۆك چۈجەن

يازنىڭ ئىسسىق كۈنى يايلاقتا،
گۈللەر ئېچىلىپ، خۇش پۇراق چاچقاندا،
ھەسەل ھەرە گۈل كاساسىغا قوندى،
تۇمشۇقىنى شەربەت سېرى سۈندى.
كۆك چۈجىنىمۇ كېلىپ قوندى ياپراقتا،
ھېچنېمە تېتالماي يۇرۇپ ھەر ياقتا.
ئاخىرى كەلدى ھەسەل ھەرە قېشىغا،
نەزەر سالدى ئۇنىڭ ئىشىغا.
«نېمە باركەن، بۇرادەر، ئۇ يەردە؟
ئەجەبمۇ لېيىكنى تامشىپ كەتتىڭ ـ ھە!»
سورىدى ھەيران بولۇپ كۆك چۈجىدىن.
«خالساڭ سەنمۇ كېلىپ تېتىغىن» —
دېدى كۆك چۈجىگە ھەسەل ھەرە.
لېكىن تېتالمىدى چۈجەن بىچارە،
تاتلاپ گۈل چىنىسىنى تىتتى،
پۇتىدىن چۈشكەن قەقەشنى يۇتتى.
ھەرىنىڭ ئىشىغا يەتتى نۇقسان،
باشقا گۈلگە قاراپ ئۇچتى چاپسان.
چۈجىنىمۇ قوغلاپ بېرىپ قېتىلدى،
ۋالاقلاپ ئاغزى ئېچىلدى:

«مانا قارا، بۇرادەر ھەربجان!
تىنماي ئىشلىسەڭ قالامدۇ دەرمان؟
يۇزلەپ كۇلگە قونساڭ نېمە پايدا،
مېنىڭ كەسپىمدەك ئاسان ئىش قايدا؟»
ھەرە دېدى: «ئاساندىن نېمە لەززەت؟
بىلەمسەن ئەمگەكنىڭ تۇڭى راھەت!
سەندەك تەييار راھەت ئىزلىمەيمەن،
قېزىپ جۆھەردىن ھەسەل ياسايمەن.»
چۈبن دېدى: «مەن سەندەك كەزمەيمەن،
ئەتراپقا بىرلا نەزەر تاشلايمەن،
كۆرىمەن ـ دە، ئېشەكنىڭ يېغىرىنى،
تېتىپ چىقىرىمەن پۇرىقىنى.
قانداق لەززەتلىك، ئۇنى بىلەمسەن؟
يۇر، سەنمۇ بېرىپ تېتىپ كۆرمەمسەن!»
«ياق» دېدى ھەرە، قۇسقىسى كەلدى،
ئۇ مەينەتچىلىكنى تېتىشتىن يىرگەندى.
چۈنكى ئۇ گۈلدىن تېتىيدۇ شەربەت،
خۇش پۇراقلاردىن ئالىدۇ لەززەت.
ئىشلەيدۇ ھەرە گۈل ـ گۈلستاندا،
ھەسەل ياسايدۇ باغۇ بوستاندا.
چۈبن ئۇچۇن «نېمە كارىدۇر گۈلنىڭ؟
يېغىرنىڭ ئۈستىگە قونسلا بولدى.
نېمە كارى يەرگە تۆكۈلسە خۇننىڭ،
ئۇنىڭ قورسقى تويسلا بولدى.»
چۈبنگە ئوخشاشلار بار جاھاندا،
ھەمىشە يېغىرنىلا كۆرىدۇ:
باشقىلارنىڭ ياخشى يېرىنى كۆرمەي،
يامان يېرىنىلا ئىزلەپ يۇرىدۇ.

كېپىنەك بىلەن ھەرىلەر

گۈللەر ئېچىلغان باھار تېگىدا،
شۇنچە رەڭمۇ رەڭ، شۇنچە چىرايلىق.
گۈل چىنىسى يوپۇرماقلاردا ،
يالتىراپ شەبنەم خۇددى مەرۋايىت.
چەكتى كېپىنەكخان سايا‌ھەتكە،
شايى، ئەتلەس، كىمخابلار كىيىپ.
ھەرىلەرمۇ كەلدى گۈلزارلىققا،
دۇتار، تەمبۇر، غىجەكلەر چېلىپ،
گۈل ـ گۈلستاندا قىزىپ كەتتى توي،
كېپىنەك ئۇسسۇل ئويناپ كەتتى، قوي!
ئۇچرىشىپ قالدى بۇ بىر بەزمىدە،
كېپىنەك بىلەن بىر سىمىز ھەرە.
ھەر ئىككىسى تۇمشۇقىنى ئەپلەپ،
گۈل چىنىسىگە تەققاندى كەپلەپ.
يەتمىدى تۇمشۇقى شۇندا شەربەتكە،
ئۇچرىدى ئۇلار شۇ چاغ غۇربەتكە.
«نېمە قىلىپ يۈرۈسەن، بوغۇرساق؟» ــ
دەپ سورىدى كېپىنەك چالۋاقاپ.
«ۋاي تاۋى نازۇك، ئۇقمىغانمىدىك؟
مەن بولۇمەن گۈل ھەرە دېگىنىك.
گۈللەر ئارىلاپ ھەسەل يىغىمەن،
ھەمىشە شۇنداق خىزمەت قىلىمەن.»
«ۋاي چىرايلىق ئاشىق، يۈكلۈق ئەخمەق،
ھەسەل ماڭىلا ئۇچرايدىغۇ نەق ـ نەق.
شەربەت ئىچىپ، ھەسەل يالايمەن،

گۈللەر ئارا شۇنداق ئويناپمەن.
كېيىمەن ئەتلەس، كىمخابتىن چاپان،
سەيلە قىلىمەنغۇ مەن ھەر قاچان.
بىلىپ قوپ ئەخمەق!» — دېدى كېپىنەكخان،
سەكرەپ كەتتى تېرىكسىپ ھەرىجان.
بۈزۈلدى باشقىلارنىڭ ئەيشى،
شۇنداقلا قالدى يەۋاتقان ئېشى.
سېمىز ھەرە چىقتى ئوتتۇرىغا،
ھەسەل ھەرىمۇ كەلدى بۇ قۇرغا.
«ئاڭلىدىڭمۇ كېپىنەكنىڭ دېگىنىنى؟
ھە، ياماق ئېيتمىدۇ يېگىنىنى» —
دەپ سۆز باشلىدى سېمىز ھەرە،
جىم بولۇپ قالدى كېپىنەك بىچارە.
ھەسەل ھەرىگە سېمىز قىلدى چاقچاق:
«كۆردۈڭمۇ ئۇ شۇنداق ماختانچاق.
ھەسەل، ھەسەل بىلەمسەن ئۇنى؟
نېكتار① بىلەن ياسايدۇ بۇنى.
گۈل چىنىسى ئىچىدە بارشىلىم،
ئەنە شۇنى ھەسەل قىلار بىلىم.
ئۇ قانداق تاتلىق، قانداق مەززىلىك،
كىم بىلىدۇ ھە، بۇنى مەنچىلىك؟» —
ھىجايدى ھەسەل ھەرە بۇنىڭغا!
سېمىز ئاچچىقلاپ دېدى ئۇنىڭغا،
«زاڭلىقنى كىم قويدى ساڭا ئاۋاق؟!
ئۆمرۈڭدە ھەسەل كۆرگەنمىدىڭ، ئەخمەق!»
چاۋاك چالدى كېپىنەك ناياقلاپ،
«ئاۋاق، ئاۋاق!» دېدى ئۇ قاقاقلاپ.

① نېكتار — گۈل چىنىسى ئىچىدىكى شېرىنە.

«ھەسەل ئىلمىنى سېمىز ھەربجاندىن،
ئاۋاق، ئوبدان ئاڭلاپ ئۆگەن ئاندىن!»
ھەسەل ھەرە ئىشقا ماڭدى ئالدىراپ،
مۇنداق دېدى كېپىنەكخانغا قاراپ:
«ھەي چىرايلىق، ناياق كېپىنەكخان،
كۆرۈنگەننى دېمەڭ ھەسەل ھەربجان!»

لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈل

(چۆچەك)

بۇرۇنقى زاماندا ئەل ـ يۇرتى ئاۋات، مال ـ مۈلكى كۆپ، بىرنەچچە كىچىك شاھلىقلار ئۇستىدىن ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان چوڭ بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ دۆلىتى شۇنچە زىيادە بولسىمۇ، بىرەر پەرزەنتى بولمىغىنى ئۈچۈن كۆڭلى يېرىم بولۇپ كېچە ـ كۈندۈز ھەسرەت چېكىدىكەن ۋە پات ـ پاتلا خانىشىغا «بىز ئالەمدىن ئۆتسەك تاجۇ ـ تەختىمىزگە ۋارىسلىق قىلغۇدەك بىرەر پەرزەنتىمىز بولمىغىنى ئۈچۈن چىرىغىمىز ئۆچۈپ، تۇتقان جاھانىمىز قاپقاراڭغۇچىلىق ئىچىدە غايىپ بولىدىغان بولدى» دەپ قايغۇسىنى ئىزھار قىلىدىكەن.

ئۇنىڭ ئۈچۈن خىزمىتىنى قىلىدىغان ئىدراكلىق بىر دەدىكى بار بولۇپ، ئۇ خوجايىنىنىڭ بۇ ئەھۋالىدىن بەئارام بولىدىكەن، بىر كۈنى ئۇ خوجايىنىدىن:

ـ قەدىرلىك خانىش، شۇنچە ئالىي دۆلەتمەن، بەختلىك ياشاپ تۇرۇپ، يەنە نېمە ئۈچۈن شۇنچە كۆپ ئاھ ئۇرىسىز؟ بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىشىمگە بولارمۇ؟ ـ دەپ سوراپتۇ.

تۇرمۇشىمدىن خاتىرجەم ئەمەس، شۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئېيتقاندەك بەختلىك ئەمەسمەن، ـ دەپتۇ خانىش.

ـ نېمەئۈچۈن؟ ـ دەپ سوراپتۇ دېدەك.

ـ پەرزەنت كۆرمىگەنلىكىم ئۈچۈن، ـ دەپتۇ خانىش ھەسرەتلىك ئۇھ تارتىپ، ـ ئاخىر غەم بىلەن ئۆلىدىغان بولدۇم.

ـ ئەگەر مۇرادىڭىزغا يەتسىڭىز ماڭا نېمە ئىنئام قىلى-

سىز؟ — دەپ سوراپتۇ دېدەك.

— سىزنى قوللۇقتىن ئازاد قىلاتتىم، ئۆزۈڭمۇ غەمدىن خالاس بولاتتىم، — دەپ كەسكىن جاۋاب بېرىپتۇ خانىش. شۇنىڭدىن بېرى خانىش پەرزەنت ئۈچۈن، دېدەك بولسا ئازادلىق ئۈچۈن تىلەك تىلەپ كۆز يېشى قىلمىشىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە دېدەك باغدىكى كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ يىغلىغانىكەن، ئۇنىڭ كۆزىدىن تامغان بىر تامچە ياش سۈغا تېمىپ چۈشۈپتۇ ۋە بىردەمدىن كېيىن بۇ ياش تامچىسىنىڭ غەلىتە بىر قۇرتقا ئايلانغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ - دە، ئۇ چېلەكنى سۈغا چۆكۈرۈپ قۇرتنى سۈزۈۋېلىپ ئۇنى خانىش ئالدىغا ئېلىپ كىرىپتۇ ۋە بولغان ۋەقەنى ئۇنىڭغا سۆزلەپ بېرىپتۇ. خانىش چېلەكتىكى سۈغا قارايدىغان بولسا، بۇ قۇرت ئاپئاق تاۋلىنىپ نۇر چېچىپ تۇراتتى. ئۇنىڭغا قارىغانسېرى خانىشنىڭ مېھرى چۈشۈپ كۆكلى كۆتۈرۈلەتتى. غەم- قايغۇسى يېشىلىپكېتەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئەتىۋارلاپ يوغان بىر ئالتۇن جام ئىچىدە باقاتتى. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بىر پەيشەنبە كۈنى كېچىسى خانىش ئاجايىپ بىر چۈش كۆردى. چۈشىدە ئۇنىڭ ھەرەم خانىسىنىڭ تۆرىدە ئاپئاق ساقال بىر بوۋاي ئۆرە تۇرغۇدەك، ئۇ قولىدىكى تەسۋىسىنىڭ بىر تال ئۈزۈمنى ئايرىپ خانىشقا شىلتىپ تۇرۇپ «بالام، ئەمدى كۆپ قايغۇرماي، ساندۇققا سېلىپ قويغان لەئەل قۇرتنى ھەرھەپتىدە بىر قېتىم كۆرۈپ، ئۇنىڭ سۈيىنى يېگىلاپ تۇر، يەتتە قېتىق كۈن ئۆتكەندىن كېيىن مانا شۇ خىسلەتلىك لەئەل قۇرت پېشانىسىدىن نۇر چېچىپ تۇرىدىغان بىر ئوغۇل بوۋاققا ئايلىنىدۇ...» دەپ غايىپ بوپتۇ.

خانىش سەھەر ئويغىنىپ، سانداقنى ئاچسا ھېلىقى قۇرت سۇ ئۈستىگە چىقىپ پىلتىكىلاپ ئۈيناقشىپ يۈرگۈدەك، خانىش ئۇنىڭغا تېخىمۇمېھرى چۈشۈپ تويماي قاراپتۇ ۋە ھەر ھەپتىدە بىر

قېتىم جامىنىڭ سۈيىنى يەڭگۈشلەپ قويۇپتۇ.

مانا شۇ تەرىقىدە يەتتە قىرىق كۈن ئۆتكەندىن كېيىن بىر جۈمە كۈنى تاڭ سەھەردە خانىش شەھرىن ئۈيقۇدا ياتقانىكەن، ساندۇق ئىچىدىن بوۋاقنىڭ ئىڭىرغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بوپتۇ. ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا يۇرىكى ئويناپ، ئورنىدىن تۇردى - دە، يۈگۈرۈپ بېرىپ ساندۇقنى ئاچقانىدى، ئالتۇن جامدىكى سۈ ئىچىدە پۈت، قولى تېپىرلاپ تۇرغان بىر بوۋاقنى كۆردى. ئۇتىز لىنىپ ئولتۇرۇپ بوۋاقنى قولىغا ئالدى. شۇكۈنلا «خانىشنىڭ ئىلكىدە پىشانىسىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان بۈدرۈق بىر بوۋاق پەيدا بوپتۇ» دېگەن خەۋەر پۈتۈن ئەتراپقا تارقالدى. بۇ سىرلىق ھادىسىنى ئاڭلىغان جامائەت ئوردىغا كېلىپ، پادىشاھ ۋە خانىشنى تەبرىكلىشىپ، نۇرغۇن سوۋغاتلار كەلتۈرۈشۈپتۇ. پادىشاھ يېڭى تۇغۇلغان ئوغلىنىڭ خۇشاللىقى ئۈچۈن 40 كېچە - كۈندۈز توي - مەرىكە ئۆتكۈزۈپتۇ.

پادىشاھلارنىڭ كۆپى زالىم، ئىنساپسىز بولۇپ، ئەيشى ئىشرەت ۋە كەيپ - ساپاغا بېرىلىدىغان بولسىمۇ بۇ شاھ ئادىل، ئىلىق بىلەن يۈرت سورىغۇچى ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەت مۇلكىنى باشقا ئىنسابسىز شاھلاردەك يوزلەپ خوتۇن ئېلىپ كەيپ - ساپا ئۈچۈن بۇزۇپ - چاچماي ھۇشۇ بىر خانىش بىلەنلا ئۆمۈر ئۆتكۈزمەكتە ئىدى، ئەمما خانىش بىرەر پە رزەنت تۇغمىغىنى ئۈچۈن ئۇ يەنە بىر ئايال ئېلىپ بىر پەرزەنت كۆرۈشنى نىيەت قىلغانىدى، ئەمدى بولسا پەرزەنتكە يېتىشكەنلىكى ئۈچۈن ئۇ نىيىتىدىنمۇ كېچىپ، ناھايىتى خۇشاللىنىپ خاتىرجەم بولدى. خانىشمۇ كۈندەشلىك ئازابىدا ئاھ ئۇرۇشتىن ئازاد بولدى.

بوۋاق لەئەل ناملىق قورتتىن پەيدا بولغىنى ئۈچۈن ئادىل شاھ ئوغلىنىڭ ئىسمىنى «لەئەل شاھ» دەپ قويۇپ يەنە قىرىق كۈن تەنتەنىلىك تويى ئۆتكۈزۈپ غەرىب - غۇرۋالارغا

نۇرغۇن خەيرىخاھلىقلارنى قىلدى.

لەئەل شاھيەتتە ياشقا كىرگەندە پادىشاھ ئۇنى مەكتەپكەبېرىپ ئوقۇتتى، ئۇ ئون يەتتە ياشقىچە تۇرلۇك بىلىملەرنى ئۆگىنىپ قامىتى كېلىشكەن تەڭداشسىزچىرايلىق بىر يىگىت بولۇپ يېتىشتى. ئۇنىڭ داڭقى نۇرغۇن شەھەرلەرگە پۇر كەتتى. ئاتىسى ئۆنى ئۆيلەش ئۈچۈن ئوغلىنىڭ تاقابىلىدىكى بىلىملىك ھەم گۈزەل بىر قىزلايىق ئىزلەشكە تۇتۇندى ۋە ئۆزىنىڭ شەھىرىدىن لايىق تاپالمايۋاتقان نۇرغۇن شەھەرلەردىن قىز ئىزلەشكە ئەلچىلەر ئەۋەتتى. ئاخىر مۇشۇ شاھلىققا بېقىندىغان بۇ يەردىن قىرىق كۈنلۈك يىراقلىقتىكى بىر شاھلىققا لەئەل شاھقا لايىق بولغۇدەك گۈزەل ئىسىملىك بىر مەلىكىنىڭ بارلىقى مەلۇم بولدى.

ئىسپارگۇل گۈلىستان دەپ نام چىقارغان شەھەردە دۇنياغا كەلدى. بۇ شەھەرنىڭ شاھىمۇ تۇرمۇش قۇرۇپ يىگىرمە يىل پەرزەنت كۆرۈش غېمىدە ھەسرەت چېكىپ يۈردى. ئاخىر گۈلىستان ئەڭ سۆيۈملۈك رەپىقىسى گۈلبانۇ ئۇستىگە خوتۇن ئېلىپ بالا كۆرۈش ئارزۇسىنى بىلدۈرگەندە گۈلبانۇ كۈندەشلىك قايغۇسىدا ھەسرەت چېكىپ گۈلدەك چىرايلىق خازاندەك سارغىيىپ دەرمانسىزيېتىپ قالدى.

گۈلبانۇ گۈلنى ياخشى كۆرەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇمۇ شەھەرده گۈل ئۆستۈرۈشته داڭقى چىقىپ گۈلىستان دېگەن شەھەر نامىنى بەرپا قىلغان بىر گۈلچى مومايىنى ئۆزىنىڭ ھەشىمەتلىك بېغىغا كەلتۈرۈپ، گۈلچى قىلىۋالغانىدى، گۈلچى مومايى بۇ باغدا دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل گۈللەرنى تاللاپ يېتىشتۈردى، شۇنىڭ ئۈچۈن گۈلبانۇ گۈلچى مومايىنى ئۆزىنىڭ ئانىسىدىنمۇ ياخشى كۆرۈپ ئۇنىڭغا سۆيۈنەتتى. مومايىمۇ خانىشنى جېنىدىن ئەزىز كۆرەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ پەرزەنت داغدا سارغىيىپ خازان بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قاتتىق

ئېچىندى. ھەركۈنى گۈلچى ،موماي گۈلبانۇغا ھەرخىل گۈللەردىن گۈلدەستە تىزىپ بېرىپ يوقلاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ روھىنى جانلاندۇرۇشقا تىرىشىپ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرەتتى. لېكىن گۈلبانۇنىڭ گۈلدەك چىرايى سولۇپ باراتتى. بۇنى كۆرگەنسېرى بىچارە ،دوماينىڭ مىسكىن كۆڭلى تېخىمۇ بىئارام بولۇپ تاقىتى قالمايتتى.

گۈلچى موماي گۈلبانۇنىڭ گۈلدەك يۈزىنىڭ خازان بولۇشىغا چىدىمايتتى، ئۇ بۇ كۈنلەردە سەھەر تۇرۇپ گۈلزارلىق ئىچىدە خۇش پۇراقلارنى كۆكسى توشقۇچە سۈمۈرۈپ بۇلبۇللارنىڭ خەندان ئۇرۇپ سايراۋاتقان ئاۋازىنى خۇش كەيپ بولغۇچە ئاڭلاپ «گۈل دېگەن گۈزەللىكنىڭ جەۋھىرى، ھاياتلىقنىڭ گۆھىرى، نۇرچېچەك كۆكۈللەرنى يورۇتقۇچى، بۇلبۇللارنى سايراتقۇچى، سەن ئېچىلساڭ ئۇرۇقلار چېچىلىپ، يەنە يېڭى - يېڭى مايسىلار ئۈنۈپ يەنە گۈل ئېچىلىدۇ. ھەي، قېنى ئەمدى بىر گۈل بولسا ئىدى. گۈلبانۇنىڭ غەمكىن كۆڭلىگە، دەردلىك يۈرىگە داۋا بولۇپ ياشناتسا ئىدى» دېگەن شېرىن خىياللار بىلەن گۈل دەستە تىزىپ يۈرگىنىدە گۈللەر ئارىسىدا بىر غېرىچ ئۆسكەن بىر ھالرەڭ گۈلگە كۆزى چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئەتراپىغا نۇر چېچىپ تۇراتتى ھەم ئاجايىپ مەززىلىك پۇراپ تۇراتتى. موماي ئۇنى دەررۇ ئۈزدى - دە، گۈلدەستە ئوتتۇرىسىغا رۇنلاشتى.

گۈلچى موماي بۇگۈن ئەتىگەندە تىزغان گۈلدەستىنى ھالسىز ياتقان گۈلبانۇنىڭ كۆشۈگىسى يېنىغا ئېلىپ كەلگىنىدە ئۇنىڭ دىمىغىغاھېچقاچان پۇرىمىغان بىرخۇش پۇراق گۈل ھىدى كىرىپ، يۈرىكى ئۇيناپ كېتىپ ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ گۈلدەستىنى قولغا ئالدى. ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىردانە ھالرەڭ گۈل كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. گۈلبانۇ گۈلنى كۆرىستىپ سورىدى:

— بۇ قانداق گۈل جېنىم ئانا؟
— ئىپارگۈل بالام!
— مەن مۇنداق پۇراقلىق گۈلنى ئۆمرۈمدە كۆرمىگەنىدىم. ئەجەب كۆڭلۈمنى جانلاندۇرۇپ ئۆتتى. بۇنى نېمە قىلسام بولار ئانا!

— باغرىڭىزغا تېڭىڭ بالام! دەردىڭىزگە شىپا بولسۇن، — دېدى مومای. گۈلبانۇ ئىپارگۈلنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ مەيدىسىگە تاقاپ ئالدى ۋە گۈل ھىدىنى پۈرىگىنىچە ئۇيقۇغا كەتتى.

گۈلبانۇ چۈشىدە لەئەل شاھنىڭ ئانىسى كۆرگەن ئاق ساقال بوۋاينى كۆردى. بوۋاي قولىنى ئىپارگۈلگە سوزۇپ:

— قىزىم، ئەمدى كۆپ قايغۇرما. گۈل — يېڭى ھاياتنىڭ بەلگىسى. مانا قولۇڭغا چۈشكەن بۇ ئىپارگۈلنى بىر جامغا سېلىپ سۇ قۇيۇپ قوي. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم سۇيىنى يېڭىۋىلەپ تۇرساڭ يەتتە قېرىق كۈندىن كېيىن ئۇ گۈلدەك گۈزەل قىزغا ئايلىنىپ مۇرادىڭ ھاسىل بولغۇسى، — دېدى - دە، غايىب بولۇپ كەتتى.

گۈلبانۇ ئويغانغاندىن كېيىن، چۈشىدىكى بىشارەت بويىچە گۈلنى بىر جامغا سېلىپ سۇغا چىلاپ قويدى. ھەر يەتتە كۈندە بىر قېتىم سۇزۇڭ سۇ قۇيۇپ تۇرغانىدى، قېرىق قېتىم يەتتە كۈن شۇ تەرىقى ئۆتكەندىن كېيىن ئىپارگۈل گۈزەل بىر قىز بوۋاقىقا ئايلاندى.

ئىپارگۈلمۇ لەئەل شاھ دۇنياغا كەلگەن كۈندە دۇنياغا كەلدى. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇنى ئېچىلغان جەننەتتەك ئازادە بىر باغقا مەكتەپ سېلىپ يەتتە يېشىدىن باشلاپ مەخسۇس ئالىي بىلىملىك ياخشى پەزىلەتلىك بىر مۇللامدا ئوقۇتۇپ تۇرلۇك بىلىم ئالغۇزدى. ئۇ پەرى سۈپەت گۈزەل ۋە ئىدراكلىق دانىشمەن بىر مەلىكە بولۇپ يېتىشكەنىدى. ئىپار مەلىكىنىڭ بۇنداق جاھانغا داڭ چىقارغاندىن كېيىن لەئەل شاھنىڭ ئاتىسى ئوڭ

قول ۋەزىرىنى ئورغۇن سوۋغا - سالاملار بىلەن ئۇنىڭ يۇرتىغا ئەلچىلىككە ئەۋەتىپ ئىپارگۈلنى لەئەل شاھقا قوشۇپ كاتتا توي ئۆتكۈزۈش ئۇچۇن ئاتىسىنى ماقۇل قىلىشقا كۆندۈرۈشكە نامە يوللىدى.

ئىپارمەلىكىنىڭ ئاتىسى لەئەل شاھىنىڭ ئاجايىپ ياخشى تەرىپىنى ئاڭلىغىنى ئۇچۇن ھەم ئۇنىڭ ئاتىسىغا بېقىندى شاھلىق بولغىنى ئۇچۇن لەئەل شاھقا قىزىنى بېرىشكە خۇشاللىق بىلەن رازى بولدى. ئوڭ قول ۋەزىرمۇ ئىپار مەلىكىنى كۆرۈپ ھەيرەتتە قالدى. شۇ كۈندىن باشلاپ بىر نائەھلى ۋەزىرنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇشقا باشلىدى. چۇنكى ئۇنىڭ لەئەل شاھتىن بەش ياش چامىسىداچوڭ بولغان ئۆزىگە ئوخشاش قارا نىيەت كەيپ - ساپاغا بېرىلگەن بەدبەشىر چىرايى سوغۇق، مۇتەھەم بىر ئوغلى بارئىدى. مانا شۇ مۇتەھەمنى بۇيەرگە لەئەل شاھدەپ كەل تۇرۇپ ئىپار مەلىكىدەك گۈزەل بىر قىزنى كېلىن قىلىۋېلىش خىيالى بىلەن ۋەزىر ئۇچ ئايدىن كېيىن مەخپىي ھالدا بىر كېچىسى ئۆز ئۆيىگە كېلىپ چۇشتى.

ۋەزىر ئۆيىگە كىرىشى بىلەنلا ھېچ ئىشقا قارىماي خوتۇنغا ئىپار مەلىكىنىڭ تەرىپىنى بايان قىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ خۇش پۇراق چېچىپ تۇرىدىغان گۈلدەك يۈزىنى، نۇر يېغىپ تۇرىدىغان گۈزەل قىز ئىكەنلىكىنى ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى. ئۇنى قانداقلا بولمىسۇن ئۆز ئوغلىغا ئېلىپ بېرىپ تەڭداشسىز ئاجايىپ ئولجىغا ئىگە بولۇشنى ئېيتتى. ئۇنىڭ شەيتانغىمۇ دەرس بېرەلەيدىغان ئازازۇل خوتۇنىغا بۇ ئىش بەك ياراپ كەتتى.

ئەر - خوتۇن ئىككىسى مەسلىھەت قىلىشىپ بۇگۈن كېچىدىلا شاھنى ئۆلتۈرۈپ، پادىشاھلىق تامغىسىنى قولغا چۇشۇرۇپ، ۋەزىر شاھلىق ئېلان قىلىش، شۇنىڭدىن كېيىن لەئەل شاھنى كۆزدىن يوقىتىپ بولغاندىن كېيىن ئوغلىنى لەئەل شاھدەك

ياساندۇرۇپ، ئىپار مەلىكنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىش قارارىغا كېلىشتى.

ۋەزىرنىڭ خوتۇنى ناھايىتى تەزلىك بىلەن بەتتە پولو تەييار قىلغۇزدى، ۋەزىر شاھقا «ئۇلۇغ شاھىم، جانابي ئالىيلىرىنىڭ تاپشۇرغان ۋەزىپىلىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ ماقۇللۇق خۇش خەۋىرىنى ئېلىپ قايتىپ كەلدىم. ئەھۋالنى جانابلىرىغا دەررۇ بايان قىلمىشقا ھۇزۇرى ئالىيلىرىغا بارالمىدىم. چۈنكى يول ئازابىدا كېسەل بولغىنىم ئۈچۈن بىر - ئىككى كۈن ئارام ئېلىش توغرا كەلگەن بولسا كېرەك» دېگەن نامىنى خىزمەتچىسىدىن ئوردىغا ئەۋەتتى. شاھ نامىنى ئېلىپ ئوقۇغاندىن كېيىن چەكسىز خۇشال بولۇپ ۋەزىرنىڭ ئاغزىدىن خۇش خەۋەر ئاڭلاشقا ئالدىراپ ئۆزى يالغۇز ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كەلدى. شاھ ناھايىتى خۇشال بولغان ھالدا ۋەزىردىن ھال سورىدى. ۋەزىر شاھقا ئىپار مەلىكنى لەئەل شاھقا مەمنۇنىيەت بىلەن قوشۇپ بېرىدىغانلىقلىرى توغرىسىدا خەۋەر يەتكۈزۈپ، قۇدىلار-نىڭ نۇرغۇن سوۋغا - سالاملىرىنى ۋە يازغان ماقۇللۇق نامىلىرىنى ئوردىغا ئاپىرىپ تاپشۇرۇپ بەرگانلىقىنى ئېيتتى. شاھ خۇشال ۋە سەمىمىيەت بىلەن ۋەزىرنى يۆلەپ قۇچاقلىدى. ۋەزىرنىڭ خوتۇنى شاھنىڭ قولىغا ئالتۇن چىلاپچىدا سۇبېرىپ تاماققا تەكلىپ قىلدى. شاھ ساھىبخانىنىڭ كۆڭلىنى ئەزدەپ پولودىن خېلى يېدى، ھەم چاي ئىچتى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا پولوبىلەن چايغا سېلىنغان زەھەر ئۆزىنىڭ كۈچىنى كۆرسەتتى، شاھ قان قۇسۇپ جان ئۈزدى. ۋەزىر بىلەن خوتۇنى ئالدىن تەييارلاپ قويغان ئوردىغا شاھنىڭ جەسىتىنى كۆمدى. ۋەزىر شاھنى جەسەتلەپ، ئەمدى لەئەل شاھنى قولىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئوردىغا كەلگەندە ئۇ ئىككى ئانىسى بىلەن ئالالمىقاچان ئۆز يولىغا راۋان بولغانىدى. ۋەزىر ئەتىسى ناغرا- كاناي چالدۇرۇپ، چوڭ تەنتەنە بىلەن ئۆزىنى شاھ دەپ ئېلان قىلدى ۋە لەئەل شاھنى

قولغا چۈشۈرمەكچى بولدى.

ئەمدى بىز مۇناپىق ۋەزىر بولۇپ نېمە ئىشلارنى قىلغانلىقىنى شۇ يەردە قويۇپ تۇرۇپ، ئەككى ئېغىز سۆزنى لەئەل شاھنىڭ سەرگۈزەشتىسىدىن ئاڭلىغايسىلەر.

لەئەل شاھنىڭ ئەككى ئانىسى — بىر ئانىسى خانىش بولسا، يەنە بىر ئانىسى خانىشنىڭ بۇرۇنقى ئەڭ يېقىن دېدىكى ئىدى. ئۇ لەئەل شاھ دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن خانىشنىڭ ۋەسىسى بويىچە دېدەكلىكتىن ئازاد بولۇپ لەئەل شاھنى تەربىيىلىگۈچى ئىنىكئانا بولۇپ، لەئەل شاھنى ساغلام ئۆستۈرگەنىدى. ئۇ پاراسەتلىك ئانا بولۇپ، شاھ ۋەزىرنىڭ ئۆيىگە كەتكەن كېچىسى ۋەزىرنىڭ مۇشۇ كېچىلا شاھنى ئۆيىگە كەلتۈرۈشىدە گۇمانلىق ئىشنىڭ بارلىقىنى پەملەپ كېچىدە بېرىپ ۋەزىرنىڭ مېھمانخانا دېرىزىسى ستىرتىدا شاھقا كۆز - قۇلاق بولۇپ، يوشۇرۇن ماريلاپ يۈرگەنىدى. ئۇ شاھنىڭ زەھەرلىنىپ يېقىلغانلىقىنى سەزگەن ھامان ئوردىغا كېلىپ خانىشلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئەمدى دەررۇ بۇ يەردىن قېچىشقا كېلىشىپ، ئۈچ ئات تەييارلاپ، يەتكۈدەك ئالتۇن - كۈمۈش ئېلىپ، شەھەردىن يېرىم كېچىدىلا چىقىپ كەتكەنىدى، ئۇلار شۇ ماڭغانلىرىچە ھېچ جايدا ماكانلاشماي قىرىق كۈن يول يۈرۈپ، باغۇ بوستانلىق بىر شەھەرنىڭ چېتىدىكى بىر مەھەللىگە چۈشكەنىدى. ئۇلار بۇيەردە بىر نەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن، بۇ شەھەرنىڭ ئەھۋالىدىن خېلى مەلۇماتلىق بولۇپ قالدى، شەھەرنىڭ نامى گۈلىستان بولۇپ، خەلقى بايلىقى تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن. شەھەر ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئىمارەتلىرى، ياپيېشىل دەرەخلەرگە چۆمۈلگەن بولۇپ ھەممە جايلىرى گۈلزارلىق ۋە بوستانلىق ئىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ شەھەر «گۈلىستان» دەپ ئاتالغانىكەن.

لەئەل شاھ بىركۈنى شەھەر ئەترابىنى سايالىتى قىلىپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ شەرق تەرىپىدىكى ستىرتىدا ناھايىتى كېلىشكەن

چوڭ بىر باغنى ئوچراتتى. ئۇنىڭ ئەترابى بەش ئادەم بويى كەلگۈدەك ئېگىز قېلىن سوقما تام بىلەن ئورالغان بولۇپ، چوڭ تۆمۈر دەرۋازا ئالدىغا قاراۋۇل قويۇلغانىكەن. باغنىڭ ئىچىدىن ئەترايقا چېچىلىۋاتقان خۇش پۇراق ژە بۇلبۇللارنىڭ چاكىلداپ سايراۋاتقان ئادەمنىڭ زوقىنى قوزغاتقۇچى يېقىملىق ئاۋازلىرى ھەممىلا شاھنىڭ خەستە كۆڭلىنى كۆتۈرۈپ، بۇ باغدا نېمىلەر بارلىقىنى بىر كۆرۈپ بېقىش ھەۋىسىنى قوزغىدى. ئۇ تامنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاراپ بېقىش ئۈچۈن ئەپلىك خاس جاي ئىزدەپ تام ياقىلاپ خېلى يۈردى. ئاخىر باغ ئىچى تەرەپتە تامغا يېقىن ئۆسكەن يوغان بىر تۈپ چىنارنىڭ شاخلىرى تامدىن ئارتىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ توختىدى. «خوش، مۇشۇ چىنار شېخىغا سالما تاشلاپ شۇ ئارقىلىق باغقا چۈشۈشكە بولىدىكەن» دېگەن خىيالغا كەلدى. ئۇ ھەربىي مەشقتە سېپىلغا چىقىشنىڭ تۈرلۈك يوللىرىنى ئۆگەنگەنىدى، مانا بۇگۈن شۇنىڭ ئاددىي بىر تۈرىنى ئىشلەتمەك بولۇپ بازارغا قاراپ كەتتى.

لەئەل شاھ بىرتال ئارغامچا سېتىۋېلىپ ئەپچىللىك بىلەن تام تۆپىسىگە چىقىپ، چىنارنىڭ شاخ ئارىسىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇپ باغ ئىچىنى تاماشا قىلدى، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدا چوڭ كۆل بولۇپ ئەترايىدا مەجنۇن تاللار سايە تاشلاپ تۇراتتى. كۆلنىڭ شىمالى تەرىپى شېپاك بولۇپ، ئۇنىڭ ئەترايى رەڭمۇرەڭ گۈلزارلىق ئىدى. دۇنيادىكى ھەممە گۈللەرنىڭ سەرخىللىرى بۇجايدا ئېچىلىپ، تاۋلىنىپ پۇراق چېچىپ تۇراتتى. بۇلبۇللار بولسا بوستانلاردا بەس - بەستە سايراپ باغنى جانلاندۇراتتى.

لەئەل شاھ باغنىڭ بۇ گۈزەل مەنزىرىسىنى قانغۇچە تاماشا قىلىپ تۇرغان چاغدا كۆلنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى يەتتە قەۋەتلىك يېشىل بىنا ئىچىدىن نۇرغۇن قىزلار چۈرقىرىشىپ چىقىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يۈزى گۈلزارىدىكى ئەڭ چىرايلىق گۈلدىنمۇ رەڭلىك نۇرلىنىپ تۇرغان پەرى سۈپەت

بىر قىز بولۇپ، ئۇنىڭ كۆزىدىن چىققان ئۇچقۇن لەئەل شاھ-
نىڭ ئويناپ كەتكەن يۈرىكىگە كىلىپ تەككەنىدى. ئۇنىڭ
پۈتۈن ۋۇجۇدى سىمابتەك تىترەپ كەتتى.

— ئەزىز ئوغلۇم، سەن ناھايىتى خەۋپلىك ئىشقا قەدەم
بېسىپسەن، — دېدى خانىش ئالاقزادە بولۇپ، — بىز بۇ يەرگە
مۇساپىر تۇرساق، ئۆز ئەھۋالىمىزغا لايىق ئىش قىلماي بۇ
جايىنىڭ قائىدە - يوسۇنىغا خىلاپ ئىشلارنى قىلىپ يۈرسەك
چوڭ بىر بالايىئاپەتكە قالمامسەن، سېنىڭ كۆرگىنىڭ
ئالاھىدە مۇھاپىزەت ئورنىدىكى شاھنىڭ قەسرى بولسا كې-
رەك، سەن كۆرگەن شاھنىڭ قىزى بولۇپ ئەتراپىدىكى كېنىزەك-
لەر بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن سەۋر - تاقەت قىلىپ جىم
يۈرسەڭ بولارمىكىن!

— قەدىرلىك ئانا! مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ئۇنىڭ ئىشقى ئوتىدا
كۆيۈپ كۈل بولۇپ كېتىۋاتسا، مەن بۇنىڭغا قانداق تاقەت
قىلىپ تۇرالايمەن! قانداق كۈچ بىلەن سەۋر قىلىمەن! مېنى
شۇ جانان بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرۇشنىڭ ئىلاجىنى قىلمىساڭلار،
ئەمدى ماڭا ھاياتلىقنىڭ لازىمى قالمايدۇ، پەقەت مېنى بۇ
ئىغىر ئەھۋالدىن ئۆلۈملا قۇتقۇزىدۇ.

— ياھەبىم ئوغلۇم! ئۆلۈمدىن سۆز ئاچما! قېنى بولمىسا
سېنى ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتۇرۇشنىڭ بىرەر ئىلاجىسىنى قىلىش
ئۈچۈن ھەربىكەت قىلىپ كۆرەيلى.

ئۇلار لەئەل شاھ كۆرگەن باغنى ھەرتەرەپتىن سۈرۈشتۈرۈپ،
ئۇنى شۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئۆزقىزى ئۈچۈن سالدۇرۇپ بەر-
گەن باغ ئىكەنلىكىنى، بۇنىڭ ئىچىدە ھەشىمەتلىك قەسىر
بولۇپ شاھ قىزى قىرىق كېنىزىكى بىلەن تۇرىدىغانلىقىنى ۋە
ئۇنىڭ ئىچىدە بىر ئالىي مەكتەپ بولۇپ، قىزلار ئۈچۈن مەخ-
سۇس بىر پەزىلەتلىك. شاھقا سادىق مۇدەررىس تەينىلىنىپ
ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق ئەرجىنىي ئۇ جايغا كىرىپ چىقالماي-

دىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. لەئەل شاھ كۆپ ئويلاپ باغقا كىـ رىشنىڭ چارىسىنى تاپالمايۋ ئاخىر ئۆزى باغنى تاماشا قىلغان چىنار شېخى ئاستىدىن كېچىسى ئانىسىنى باغقا چۈشۈرمەكچى بولدى. مەسلىھەت بويىچە لەئەل شاھ بىر ھەمىيانغا يۈز تىللانى سېلىپ بىر ئايدىڭ كېچىدە ئانىسى بىلەن چىنار ئارقىلىق باغ قاچۇشتى، لەئەل شاھ ھېلىقى قىزلار كىرىپ. چىقىپ يۇرگەن بىنانىڭ ئالدىغا كېلىپ «ئانا، مۇشۇ مۇدەررىس ئېيتقىدىغان خانا بولسا كېرەك، سىز موللام تۇرىدىغان ھۇجرىغا كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن خاس بىر سۆزلەشسىڭىز، مەن ھېلىقى چىنار ئۈستىگە چىقىپ مۆكۈپ تۇرسام، ئەگەر موللام قوبۇل قىلسا مېنى چاـ قىرىپ كىرسىڭىز» دەپ ئۇنى كىرگۈزدى. خانىش دەرسخانا ئىچىگە كىرىپ ئۇڭ تەرەپتىكى ھۇجرىنىڭ زىننەتلىك پەنجىرـ سىدىن چىراغ نۇرى چۈشۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ نەقىشدار ئىشىكىنى چەككەنىدى، ئىچىدىن «خوش، ئۆزلىرى كىم» دېگەن مۇلايىم ئاۋاز ئاڭلاندى. «پېقىر بىر مۇساپىر، دادـ موللام ھەزرەتنىڭ ھۇجرىسى شۇمىكىن» دېدى خانىش.

— خوش شۇنداق، تارتىنماي كىرىۋېرىڭ!

خانىش كىرىپ داموللام بىلەن كۆرۈشتى، داموللا ئۇنىڭغا ھەيران بولغان قىياپەتتە قاراپ:

— ئۆزلىرى كىم بولىدىلا، بۇ جايغا نېمە ئۈچۈن ۋە قانداق كىردىلە؟ — دەپ سورىدى.

— ھۇرمەتلىك ئۇستاز جانابلىرىنىڭ سوئاللىرىغا مۇشۇ سائەتتىكى ئىشتىن جاۋاب بېرىشتىن بۇرۇن بىزنىڭ سەرگۈزەشـ تىمىزنىڭ ئەھۋالىدىن باشلاپ جاۋاب بەرسەم شۇنىڭدىن كېيىن ھەيرانلىقتا قالماي بىزگە شاپائەت قىلىشلىرىنى ئىلتىجا قىلىمىز.

— خوش، قېنى بايان قىلغايسىز!

خانىش گەپنى لەئەل شاھنىڭ تارىخىدىن باشلاپ، ۋەـ زىرنىڭ قىلغان جىنايەتلىرى ۋە ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەرگە قېچىپ

كېلىپ هاياتلىق ئەزالىگەنلىكلىرى توغرىسىدا بىرمۇ بىر سۆزلەپ بېرىپ، لەئەل شاھنىڭ مۇشۇ مەدىرىسىدە ئوقۇپ تۇرۇشى ئۈچۈن ئۇستازىنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە بولۇشىنى مەقسەت قىلىپ بۇ يەرگە يوشۇرۇن ھالدا كىرگەنلىكىنى، لەئەل شاھنىڭ بۇ ئىشتىكى ماھارىتى، ئۇنىڭ چىنار ئۇستىدە ئىجازەت كۈتۈپ تۇرغانلىقلىرىنى ئېيتتى، قويندىكى ھەيانىنى چىقىرىپ ئۇستازغا سوۋغا تەرىقىسىدە سۇنۇپ تەزىم قىلدى. ئۇستاز ئالغاندىن كېيىن:

— خوش، ئوغلىمىز ھەقىقەتەن ئەقىل ۋە پاراسەتلىك بولۇپ يېتىشىپتۇ. بىزنىڭ شاگىرتىمىز ئىچىدە كۆلىمۇ خۇددى شۇنداق بولۇپ يېتىشتى، بۇلارنىڭ بىر - بىرىگە قوشۇلۇشى ئەڭ ئادىل ھەققانىيەتنىڭ تەلىپى ئىكەن. ئەمما مۇناپىق ۋەزىرنىڭ ۋەھشىيلىكى بۇلبۇلنىڭ بوستانغا كېلىپ سايراپ مۇرادىغا يېتىشىگە توسقۇنلۇق قىلغانىكەن، خوش بۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئەبلەخ ۋەزىر ئۆزىنىڭ قارا نىيىتىگە يېتىش ئۈچۈن يەنە قانداق يامانلىقلارنى قىلىدىغانلىقلىرىدىن ھوشيار بولۇش ئۈچۈن شاھىمىزنى بىئارام قىلماي ئۆزىمىز يوشۇرۇن ھالدا لەئەل شاھ بىلەن ئىچكى گۈلنى قوشۇپ مەخپىي ھۇجرىدا بىرگە دەرس بېرىپ تۇرايلى، ئۆزلىرى لەئەل شاھنى بۇكچە بۇيەردە قالدۇرۇپ كېتىپ تاكى بىز خەۋەر يەتكۈزگۈچە بۇ جايغا كەلمەي تۇرسىلا، — دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپ يولغا سالدى.

مانا شۇنىڭدىن بېرى ئىككى ئاشىق - مەشۇق مەخپىي بىرھۇجرىدا تۇرۇپ دەرس ئوقۇشقا باشلىدى.

ئەمدى بىز نەچچە ئېغىز سۆزنى لەئەل شاھلارنى ۋەيران قىلغان ئىنساپسىز مۇناپىق ۋەزىرنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئاگاھلىغايسىز.

ئۇ زامانلاردا شاھلىق تامغا كىمنىڭ قولىدا بولسا ھوقۇق شۇنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، ھۆكۈمران بولىدىغانلىقى ئۈچۈن ۋەزىر لەئەل شاھلار قاچقان كۈنىنىڭ ئەتىسى ئۆزىنىڭ پادىشاھ تەختىدە

ئولتۇرغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ئوردىدىكى شاھنىڭ يېقىنلىرىنى يوقىتىپ، ئۆزىگە تەرەپدار توپلىدى. ئادالەت ئاياغ ئاستى قىلىنىپ، يۇرت ئىچىدىكى ئادالەت تەلەپ قىلغۇچىلارنى ئۆلتۈردى، شۇنىڭ بىلەن جاھالەت ۋە زۇلۇم ئەۋج ئېلىپ، خەلق خانىۋەيران بولۇپ، يېڭى شاھلىق، بۇزۇقچىلىق، ئىسراپخورلۇق، جىنايەتكە يول ئېچىپ بەردى، خۇشامەتچىلەر، مەككارلار ياخشى ئورۇنداش ياخشى كىشىلەر يامان كۆندە قالدى.

زالىم شاھ ئۆزىنىڭ زورلۇقىنى ئۆزىگە كەسىپ قىلغان، پېشانىسىدە مەڭگۈلىك داغ قالغان ئەل شاھ سۈپتىدە ياساپ ئىككى مىڭ ئەسكەر بىلەن ئىپار گۈلنى توي قىلىپ ئوغلى ئۇچارغا ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن دەبدە بەيدەن گۈلىستان شەھرىگە قاراپ يولغا چىقتى، ئۇلار شۇ تەرىقىدە قىرىق كۈن يول يۈرۈپ، گۈلىستان شەھەر سىرتىغا چۈشۈپ بارىگاھ ياساپ تۇرۇشتى، ۋەزىر لەئەل شاھنى ئېلىپ كەلگەنلىكى، ئۇنىڭ ئانىسى ئۆز ئورنىدا ۋەكىل قىلىپ توي ئۆتكۈزۈشكە بۇ يەرگە ئەۋەتكەنلىكى، تويىنى قاچان باشلاشقا ئىجازەت بېرىش توغرىسىدا نامە يېزىپ، گۈلىستان شاھقا ئەلچىلەر كىرگۈزدى.

گۈلىستان شاھى ئەلچىلەرنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن قارشى ئېلىپ ماقۇللۇق جاۋابنامە تاپشۇردى. تەنتەنە باشلاشتىن ئاۋۋال ئۇلۇغ جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىدىن يانغاندا يېگىت بىلەن قىزنى دىدار كۆرۈشۈشكە ئۇچراشتۇرۇش ئۇراسىمى ئۆتكۈزۈشنى بېكىتتى. ھەرئىككى تەرەپ شۇ كۈنگە داغدۇغىلىق ھازىرلىق قىلىشىپ، شاھ قەسرى ئىچىدىكى چوڭ ساراي زىننەتلىنىپ، قىزبىلەن يېگىت ئۇچۇن ئالاھىدە ئىككى تەخت تەييار قىلىندى. تەخت ئالدىغا ئەك ئېسىل پەردىلەر تارتىلدى.

بۇ خەۋەر ئۆز ۋاقتىدا لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈلگە يېتىپ تۇردى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇلارمۇ قانداق ھەرىكەت قىلىشنى تەدبىرىنى مەسلىھەت قىلىشىپ مۇنداق قارارغا كېلىشتى:

ئىپارگۈل ئۇجارنى كۆرگەندە لەئەل شاھنىڭ تەرىپى - تەسۈرىنى ئېيتىپ بۇ كۆرۈشكەن يىگىت لەئەل شاھ ئەمەسلىكىنى، شۇنىڭ ئۈچۈن مەلۇم بىر ۋاقىتقىچە بۇ لەئەل شاھ بولۇپ كەلگەن يىگىت بىلەن ھەربىي ماھارەت ۋە قائىدە - يوسۇن، پەلسەپە ۋەمەنتىقە بىلىملىرىدىن سىناش، بەسلىشىش بولغاندىن كېيىن ماقۇللۇق جاۋاب بېرىپ ئاندىن توي قىلىشنى ئېيتماقچى بولۇشتى. ئەگەر قارا نىيەت ۋەزىر ئۆزىنىڭ ھەرىكىتى پاش بولۇشتىن ھۇركۈپ گۈلىستان شاھقا ھەربىي تەھدىت سېلىپ تويىنى باشلىسا بۇ ئىككى ئاشىق - مەشۇق بۇ جايدىن مەخپىي ھالدا يىراق بىر جايغا بېرىپ ماكانلىشىش ئۈچۈن ۋەدە بېرىشتى.

جۈمە كۈنىمۇ يېتىپ كەلدى. ئىپارگۈل بىلەن لەئەل شاھ بىر - بىرىنىڭ دىدارىغا تويماي خېلى ۋاقىت قاراپ قېتىپ قېلىشتى. ئالدىن تەييارلانغان مەپە مۇدەررىس ئالدىغا كەلگەندە، ھەرئىككىلىسىنىڭ يۈرەكلىرى تىترەپ ئەندىشىلىك ھالدا ئىپار-گۈل مەپىگە قاراپ كەتتى.

مېھمانخانىنىڭ تۆرتەرىپىدە بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى ياسالغان كۆشۈگىنىڭ تاۋار پەردىلىرى ئېچىلىپ قىز بىلەن - يىگىت بىر - بىرىگە قاراپ تۇرۇشتى. بارلىق ساراي ئەھلى ئۇلارغا قاراپ تۇرۇشاتتى. ئىپارگۈلنىڭ ئىنىسكىتانىسى ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىغا ئالتۇن تاجلىق قالپاق كىيدۈرۈلگەن، ئۇچىسىغا تەتىللا كىمخابامق چاپانلار كىيدۈرۈپ، ئالتۇن كەمەر باغلىنىپ، لەئەل شاھ دەپ تونۇشتۇرۇلغان يىگىتكە قاراپ:

خاسىيەتلىك ئۇزۇن سەپەردىن گۈلىستانىمىزغا قەدەم تەشرىپ قىلغان لەئەل شاھ بىزگىمۇ شاھزادە بولۇش ئۈچۈن مەلىكە ئىپار گۈلنى مەنزور كۆردىمىكىن؟

گۈلىستانىنىڭ گۈلى ئىكەنلىكى راست ئىكەن، قىزىڭىز كۆڭلۈمگە ياقتى، بىزگە مەلىكە بولۇشقا لايىق كۆردۇق، — دېدى ئۇجار ھەجىپىپ.

— قىزىمىز نېمە دەيدىكىن، — دېدى ئىنىكىنا.

— لەئەل شاھنىڭ پېشانىسىدە بەرخالىسى بار، — دېدى ئىپارگۈل، — ئۇنىڭدىن نۇرچىقىپ تۇرىدۇ دەپ پۈتۈن جاھانغا پۇر بولغان، ئەجەبا بۇ لەئەل شاھ دەپ ئاتالغان يىگىتنىڭ پېشانىسىدە ئۇنداق خىسلەت كۆرۈنمەيدۇ. ئەكس ھالدا كۆڭلىگە قاراڭغۇلۇق بېغىشلايدىغان خۇنۇكلۇك زاھىر بولۇپ تۇرۇپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىرچە مېنىڭ كۆڭلۈم پەرىشان، بۇنداق ھالدا بىزنىڭ قووغىمىز - قېرىنداشلىرىمىز توي باشلاشنى ئويلىنىپ كۆرۈشى لازىم.

شۇنىڭ بىلەن ئۈچرىشىش مۇراسىمى نەتىجىسىز ئايغا لاشتى. ئوردا ئەھلى ئىچىدە كەلتۈرۈلگەن يىگىت ھەقىقىي لەئەل شاھ ئىكەنلىكىگە گۇمان تۇغۇلدى. ئەمما ھېيلىگەر ۋەزىر ئەمدى ئالدامچىلىقنى قايرىپ قويۇپ، توي باشلاشقا زورلۇق قىلىش يولىنى تۇتتى. ئەگەر توينى قىلىپ، ئىپارگۈلنى كەلتۈرگەن ئوغلىغابەرمىسە ئۇستى - ئۈستىلەپ ئەسكەر كەلتۈرۈپ، شەھەرنى ۋەيران قىلىپ، بۇ شاھلىقنى گۈمران قىلىشنى جاكارلىدى.

گۈلىستان شاھى تەختىدىن ئايرىلىشتىن قورقۇپ قىزىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمايلا توينى باشلىدى. بۇ خەۋەر لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈلگە يەتكەندىن كېيىن ئۇستازىغا مۇراجىئەت قىلىپ بۇ يەردىن قېچىپ كېتىشنى ئېيتتى. ئۇستازىمۇ بۇ ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ نابۇت بولۇپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ لەئەل شاھ بىلەن ئىپارگۈلنى ھازىرچە يىراق جايلارغا كېتىپ ھايات كەچۈرۈپ تۇرۇشقا يارىدەم قىلماقچى بولدى.

لەئەل شاھ چىنار ئارقىلىق باغدىن چىقىپ ئانىسىنىڭ يېنىغا يارىدى. ئۇنىڭغا بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى تولۇق سۆزلەپ بەردى ھەم ئەمدى نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى، ئانىسىمۇ ماقۇل بولدى. لەئەل شاھ ئىپارگۈل بىلەن ئۇستازىدىن

دۇنا ئېلىپ يولغا چىقتى.

ئۇلار شۇ ماڭغانچە قىرىق نەچچەكۈن يول يۈرۈپ ناھايىتى كاتتا بىر شەھەرنىڭ سىرتىدىكى ئېتىز قىرىدا ئۆسكەن باراقسان بىر قارىياغاچ سايىسىغاكېلىپ چۈشتى. ئىككىسى خۇرجۇندىن بىر-توقاچنى چىقىرىپ تەڭ بۆلدى - دە، ئېرىقىتىكى سۇغاچىلاپ يېيىشتى، بىر ئاز دەم ئېلىپ قەددىنى رۇسلىغاندىن كېيىن:

— جېنىمنىڭ جانانى، يۈرىكىمنىڭ سەكپارىسى ئىسپارگۈ-لۇم! سىزمەن ئۈچۈن كۆپ چاپا چەكتىڭىز، — دېدى لەئەل شاھ يارىنىڭ بېشىنى سىلاپ، — بەس ئەمدى، بۇنىڭدىن ئارتۇق يول ئازابىنى مۇشۇ يەردە قويۇپ تۇرۇپ، ئۇشبۇ شەھەردە تۇرۇپ قېلىشنىڭ بىر ئىلاجىنى قىلايلى. ئەنە قاراڭ، بۇ شەھەرنىڭ ھايىتى كاتتا كۆرۈنىدۇ. بىزگىمۇ بىرەر ئىش قىلىپ كۈن كەچۈرۈشنىڭ ئىلاجى بولۇپ قالار. مېنىڭ مەسلىھەتىمچە مەن پىيادە شەھەر ئىچىگە كىرىپ بۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى ئۇقۇپ چىقاي، سىز يول بويىدىن نېرىراق ئورمانلىققا بېرىپ ئاتلارنى باققاچ ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ.

— ئىككىمىز توغرا مېھمانخانىغا چۈشۈپ بىرگە ئەھۋال ئۇقساق بولماسمۇ؟ — دېدى قىز.

— بۇنداق كاتتا شەھەردە مۇسۇلمانلارنى بوزەك قىلىدى-غان ئىنسابسىز كىشىلەرگۈپ بولۇشى مۇمكىن، دەن ئاۋۋال كىرىپ ئۆزۈمنىڭ ئۆگەنگەن سىنچىلىق بىلىمىم بىلەن كىشىلەرنى بىر قۇرسىناپ چىقاي، سىزگە خەتەر يېتمىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن بۇ شەھەر كىشىلىرىنىڭ پەزىلىتىنى بىر قېتىم دەڭسەپ باقىقۇم بار، — دېدى لەئەل شاھ ئىسپارگۈلگە تويماي قاراپ. ئىسپار-گۈلمۇ ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراپ:

— بۇ قارىشىڭىزدا سىز مېنىڭ ھۆسنۈمدىن ئەنسىرەيسىز، ئەكس ھالدا مېنىڭ پەمىمچە سىزنىڭ ھۆسنىڭىز، بولۇپمۇ پېشا-نىڭىزدىن بەلگە بېرىپ تۇرغان نۇر بىر قارا نىيەتلىك ئادەمنىڭ

قەست نىشانى بولۇپ قېلىشىدىن كۆپ ئەنسىرەيمەن، ئەگەر سىز شەھەرگە كىرسىڭىز سىزگە غەلىتىرەك نەزەر سالغان كىشىلەردىن ئېھتىيات قىلغايسىز، مېنى كۆپ كۈتكۈزمەي قايتىپ كېلەرسىز، ــ دېدى قىز يالۋۇرۇپ.

ئۇلار مەسلىھەتتىن كېيىن ئاخىر پىشىم ۋاقتى بىلەن لەئەل شاھ شەھەرگە كىرىپ، مېھمانخانا ۋە رەستىلەرنى ئارىلاپ چىققاندىن كېيىن ئىپارگۈلگە يەل ـ يېمىشلەرنى ئالدى، ئۇنىڭغا كاۋاپ قىلىپ بېرىش ئۈچۈن بىر پارچە گۆش ئېلىپ كېتىش نېيىتىدە خالىي جايدىكى بىر ساقاللىق قاسساپنىڭ گۆش دۇكىنى ئالدىغاكېلىپ گۆش نەرقىنى سورىغانىدى، قاسساپ ئۇزۇن قويۇق قېشى ئاستىدىكى يوغان كۆزى بىلەن لەئەل شاھقالاپ قىلىپ بىر قارىغانىدى، ئۇنىڭ يۈرىكى جىغ قىلىپ تېنى شۇرـ كەندى. ئۇ گۆشمۇ ئالماي ئارقىسىغا ئۆرۈلگەنىدى قاسساپ:

ــ ئوغلۇم، ئاجايىپ بىر يىگىت ئىكەنسىز، ــ دەپ بىر پارچە گۆشنى «كېسىپلا كۆللەھۇن، چۈھۇن» دېگەندەك بىر نەرسىلەرنى ئوقۇپ، «ماڭا بىر قاراڭ» دېدى ـ دە، گۆش بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا يېنىك ئۇرۇپ قويۇپ «قوشقار بولۇڭ» دېگەنىدى. لەئەل شاھ مۇڭگۈزلۈك قوشقارغا ئايلىنىپ قالدى.

بۇ قاسساپ قىياپىتىگە كىرىۋالغان جادۇگەر بولۇپ بۇ شەھەرگە يېقىنىدا كەلگەن، ئۇ ئەبلەخ گۈزەل ياش ئوغۇل ـ قىزلارنى قويغا ئايلاندۇرۇپ شەھەرگە ئېلىپ بېرىپ قىممەت باھادا ساتىدىغان قۇل سودىگىرى ئىدى. «پالاكەت باسسا ئەسكى تامدا ئۆلۈك ئۈچقىشىدۇ» دېگەندەك بىچارە مۇساپىر لەئەل شاھ بىرىنچى بولۇپ بۇ جادۇگەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالدى، قاسساپ قوشقارنى باغلاپ ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى.

قەدىرلىك تىڭلىغۇچىلار، ئەمدى ئىككى ئېغىز سۆزنى ئىپار گۈلدىن ئاڭلىغايسىزلەر:

ئىپارگۈل لەئەل شاھنى كۈن پاتقۇچە ساقلىدى. ئۇ شەھەردىن

يەنىپ چىقىپغاندىن كېيىن ئەندىشە ئىچىدە ناھايىتى بىئارام بولدى. ئۇ بىر كېچىنى دەرەخلىق ئارىسىدا دەككە - دۈككىدە ئۇخلىماي شەھەر تەرەپكە تىكىلگىنىچە تولىمۇ پەرىشانلىق ئىچىدە ئۆتكۈزدى.

تاڭ يورۇپ ئاش ۋاقتى بولغان چاغدا ئىسپارگۇل لەئەل شاھنىڭ خۇرجۇنىدىكى كىيىملىرىنى كىيىپ ئەركىشى قىياپىتىدە ياساندى - دە، بىر ئاتنى مىنىپ بىر ئاتنى يېتىلەپ شەھەرگە كىردى. ئۇ كۈن چۈش مەزگىلگىچە ئات يېتىلىگەن ھالدا پۈتۈن ئەتراپقا، پۈتۈن مەھەللىلەرگە سەپسېلىپ قاراپ يۈرۈپ لەئەل شاھتىن ھېچبىرىدىرەك ئالالمايى، قورسىقىنىڭ ئاچقانلىقىدىن بىر خالىي ئاشخانىدىن تاماقلىنىش كويىغا چۈشتى، ئۇ بىر ئاشخانا ئالدىدىكى موما ياغاچقا ئاتلارنى باغلاپ قويۇپ تاماق يېيىش ئۈچۈن كىرىپ كەتتى.

ئوغرى - قاراقچى ھەم ئىناپسىزلارکۆپ بولغان بۇ شەھەردە كوچىلاردا ئەگىپ يۈرگەن بىر قاراقچى خېلىدىن بېرى بۇ «يېگىت» نى پايلاپ يۈرگەنىدى. مانا ئۇنىڭ ئاشخانىغا كىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ قاراقچى ئاتلارنى ئېلىپ قاچتى.

مەلىكە ئىپارنى پالاكەت ئۈستىگە پالاكەت باسقانىدىن كېيىن ئۈستازىنىڭ «ئىنسانىنى ئۈمىد نىشانغا يەتكۈزىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئېسىگە ئالدى - دە، پىيادە يۈرۈپ لەئەل شاھنى تېپىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇشقاقلىرىنى ئاقتۇرۇپ چىقتى، لېكىن ئۇنى ئۈچرىتالمىدى ياكى بىرەر ئۇچۇرىنى ئالالمىدى. ئاخىر ئەل ياتقۇ مەزگىلىدە ھېرىپ بىر دوقمۇشقا كېلىپ ئولتۇرۇپ قالدى. «ئەمدى نېمە قىلىش كېرەك؟ قەيەرگە يېتىش كېرەك» دېگەن ئوي بىلەن ئەتراپقا سىنچىلاپ قارىغانىدى، يېقىن بىرىيەردىكى پاكار دۇكانىدىن چىراغ يورۇقى كۆرۈندى.

ئىپارگۇل ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ بىر دۇكانىڭ يېنىغ

تۇرغان ئىشكىنى قاقتى، دۇكان ئىچىدىن بىر موماي چىقتى.
— بالام كىمنى ئىزدەيسەن؟ قەيەردىن كەلدىڭ؟
— مەن بىر مۇساپىر، مەن تېنەپ قېلىپ كەچكە قالدىم. ئەگەر رەھىم قىلسىڭىز ئانا مۇشۇ يەردە قونۇپ ئالسام.
— ئىسمىڭ نېمە؟
— لەئەل شاھ.
— ياھ ئىسمىڭ ئۇلۇغ ئىكەن، مەيلى كىملا بولساڭ بول، مۇساپىر ئىكەنسەن، دۇكانغا كىر، — دېدى موماي.
«لەئەل شاھ» دۇكانغا كىردى. مومـاي ئۇنىڭغا نـان ۋە ھالۋا بىلەن چاي بېرىپ مېھمان قىلدى. ئۇلار يېرىم كېچىگىچە ئەھۋاللاشتى. «لەئەل شاھ بۇ شەھەرگە نەچچە ئايلىق يولدىن كېلىپ بىر ئاكىسىنى يوقتىپ قويغانلىقىنى ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ نېمىسىنىڭ يوقلۇقىنى، يېتىم ۋە مۇساپىر بولۇپ قېلىپ بۇنىڭدىن كېيىن بۇ شەھەردە نېمە قىلىدىغانلىقىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالـغانلىقىنى سۆزلىدى، موماي بولـا بۇ شەھەردە ئۆزىنىڭ بوۋىسى ۋە بالىلىرىدىن ئايرىلىپ يالغۇز ياشاۋاتقانلىقىنى، تىرىكچىلىك ئۈچۈن ھەر كۈنى يېرىم قازان ھالۋا ياساپ سېتىپ، شۇنىڭدىن ئالغان بىر نەچچە تەڭگە پايدىنى راسخوت قىلىپ، دۇكاننىڭ ئىچىدىكى بىر ئېغىزلىق قازناق ئۆيدە تۇرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى، ھەرئىككىسى ئوبدان ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن «ماماينىڭ رەھمى كېلىپ:
— سېنىڭمۇ ھېچنېمەڭ يوق ئىكەن بالام، — دېدى موماي.
— سەن ماڭا ئوغۇل بول، سەن ئاكاڭنى تاپقۇچە ئىككىمىز بىرلىكتە تىرىكچىلىك قىلايلى، بۇنىڭغا نېمە دەيسەن؟
— ئەگەر سىز شۇنداق قىلىشنى خالىسىڭىز، مەنمۇ ماقـۇل بولىمەن.
شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئانا ـ بالا دۇكان قازىنىقبدا ماكانـ

لاشتى. «لەئەل شاھ» دۇكانىنى رەتكە سېلىپ كېچىسى مومايىنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن پەشمەت ۋە ھالۇيلارنى سېلىپ ئەتىسى كەچكىچە ھالۋا ساتىدىغان بولدى. مومايى بولسا قازناقتا ئارام ئالىدىغان بولدى.

ئۆتكەن - كەچكەن شەھەر خەلقى «لەئەل شاھ» نىڭ جامالىنى كۆرۈپ ھەيران قالىدىغان بولدى ۋە ھالۋا يېگەن بولۇپ ئۇنىڭ ھۆسنىگە تويماي تاماشا قىلىدىغان بولدى، بۇرۇن يېرىم قازان ھالۋا سېتىلىپ بولمايدىغان بۇ دۇكاندا مانا ئەمدى تولۇق بىر قازان ھالۋا يەتمەيدىغان بولۇپ، خېرىدار كۆپەيگەنسېرى ھالۋىنىڭ باھاسى ئېشىپ ئىككى ئۇچ ئاي ئىچىدە ھالۋا پۇرۇش مومايى خېلى بېيىپ قالدى. دۇكان ئاۋاتلاشقانسېرى لەئەل شاھنىڭ تەرىپى پۈتۈن شەھەردە پۇركېتىپ «ئاجايىپ گۈزەل ۋە يېقىملىق بىر يىگىت مومايغا بالا بوپتۇ» دېگەن سۆز بىلەن ئۇنى كۆرگىلى كەلگۈچىلەرنىڭ كېلىدىغان بوپتۇ» مۇنداق گەپلەر ھەممە ئۆيلەردە بولۇپ ئاخىر شەھەرنىڭ شاھ ئوردىسىغىمۇ يېتىپتۇ، پادىشاھنىڭ رەزىگۈل ئىسىملىك بىر گۈزەل ۋە لاتايەتلىك قىزى بولۇپ ئۇمۇ لەئەل شاھنىڭ تەرىپىنى تولا ئاڭلاپ ئاخىر بىر كۈنى ئۇنىڭغا يىبانە ئاشىق بولۇپ ئۇنى بىركۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىكەن، بۇنى قانداق ئەملگە ئاشۇرۇشنى ئەڭ يېقىن سىرداشى بولغان ئىنىسكىلىنسىغا ئېيتىپتۇ. ئىنىكىسىنا ناھايىتى پەملىك بولغىنى ئۈچۈن «قىزىم سېنىڭ ئۇ يىگىت بىلەن ئاشكارا ئۇچراشمىقىڭ ناھايىتى مۇشكۈل. شۇنىڭ ئۈچۈن سېنىڭ ياتاق ھۆجرىڭدىن ھالۋىچى مومايىنىڭ دۇككىنى ئاستىغچە يەر ئاستى يولى قېزىپ، يىگىتنى ھۆجرىڭغا كەلتۈرىمىز، شۇ چاغدا سەن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ ئەركىن سۆزلىشەلەيسەن» دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپتۇ. رەزىگۈل شۇنىڭدىن كېيىن ئالتۇن جابدۇق ۋە گۆھەر كۆزلۈك زىننەت بۇيۇملىرى، ئالتۇن جىغىلرىنى گۆھەر پۇرۇشقا سېتىپ

مەخپىي ھالدا ھەر كېچىسى ھۇجرىسىنىڭ ئاستىدىن ھالۋا پۇرۇش مومايىنىڭ دۇكىنى ئاستىغىچە يەر ئاستى يولى قېزىشقا ئىشچى يالاپ ئىش باشلاپتۇ.

شۇنداق قىلىپ ئۇچ ئاي ۋاقىت قېزىلغاندىن كېيىن يول پۈتۈپ بىر كۈنى يېرىم كېچىدە «لەئەل شاھ» ھالۋاتەييارلاش ۋاقتاندا دۇكان ئوتتۇرىسىدىكى بىر پارچە يەر گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى. «لەئەل شاھ قورقۇپ ھەيران بولۇپ بىر دانە كونا تۆۋاق بىلەن ھېلىقى يەرنى يېپىپ قويدى، بۇ يەر كونا ئورا بولۇپ، زەيلىشپ گۈمۈرۈلگەن بولسا كېرەك» دەپ ئويلاپ ئۆز ئىشىنى داۋام قىلدى.

ئەتىسى كېچىدە شۇ ۋاقىت بىلەن ھېلىقى تۆۋاق كۆتۈرۈلۈپ ئۇنىڭ ئاستىدىن بىرئايال بىلەن پانۇس كۆتۈرگەن بىر قىزچىقىپ كەلدى. «لەئەل شاھ» سۆيىنىپاناللا» دەپ ئىككى قولىنى كۆتۈرگىنىچە قېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

— ھاي - ھاي ... قورقماڭ ئەۋلىز يىگىت! بىز شاھ ئوردىسىدىن بولىمىز. شاھىمىزنىڭ ئەڭ قەدىرلىك بىرلا نازىنىن قىزى رەنزىگۈلنىڭ خىزمەتچىلىرىمىز. مەن ئۇنىڭ ئىنىكئانىسى، رەنزىگۈل سىزنى بىركۆرۈشكە تەشنا بولۇپ، بىر نەچچە ئاي يەرئاستىغا يول قېزىپ سىزنى ئېلىپ كېتىشكە دالالەت قىلىش ئۈچۈن، بىزنى ھۇزۇرلىرىغا ئەۋەتتى، بىز بىلەن بىللە بېرىپ بىر دىدار كۆرۈشۈپ كەلگەيسىز!

— مەن بولسام بىر مۇساپىرمەن، بۇنداق قورقۇنچلۇق ئىشقا قەدەم قويۇشۇم مۇمكىن ئەمەس!

بۇلار ئوتتۇرىسىدا نۇرغۇن تالاش - تارتىش بولدى. مومايمۇ بۇ ئىشقا ئارىلاشتى. ئىنىكئانىنىڭ بىرەر سائەتتە ساق - سالامەت مۇشۇ جايغا يەتكۈزۈپ قويۇشقا بەرگەن قەسىمى بىلەن مومايىنىڭ «ئوغلۇم، رەنزىگۈل رەھىمدىل، راستچىل، خۇش پېئىل قىز دېگەن نامى بار» دەپ گۈۋاھلىقتىن ئۆتۈشى بىلەن ئاخىر

«لەئەل شاھ» ئىسكەنانا ئىارقىسىدىن رەھىمگۈلنىڭ خانىسىغا يۈرۈپ كەتتى.

رەھىمگۈل «لەئەل شاھ» نى كۆرۈپلا ھاياجان ئىچىدە يۈرىكى ئويناپ كەتتى - دە، تىلى سۆزگە كەلمەي تىترەشكە باشلىدى.

— ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال قىزىم، مانا ئارزۇ قىلغان يىگىتىڭنى كۆردۈڭ، يۈنىگىغا بىر - ئىككى ئىغىز گەپ قىل، — دېدى ئىنىسى مانا رەھىمگۈلنىڭ تەرباسقان پىشانىسىنى سىلاپ.

— مەرھەمەت، — دەپ قولىنى سوزۇپ «لەئەل شاھ» قا ئورۇن كۆرسەتتى. رەھىمگۈل، — سىز مەن ئاغىلىغاندىن يۇز ھەسسە ئېسىل بىر مېھرىگىياھ ئىكەنسىز يىگىت! ئەگەر سىز مانا ئۇرىگىزنى چاچسىگىز بېشىگىزدىن پەرۋانە بولۇپ ئايلىنىپ يۈرۈشكە تەييارمەن!

— مەن بىر مۇساپىر قۇل، سىز بولسىگىز شاھانە باغدىكى بىر گۈل، ئارىمىزدا قانداق تەڭداشلىق بولىدۇ؟

مەلىكە رەھىمزى ناز - نېمەتلەر كەلتۈرۈپ، شېرىن سۆھبەتلەر ياغدۇرۇپ، ئەتە يەنە ھۇشۇ ۋاقىتتا كېلىپ دىدار كۆرسىتىشنى ماقۇل كەلتۈرۈپ «لەئەل شاھ» نى ئۇزىتىپ قويدى.

بۇ شەھەردە شاھنىڭ ئادىللىقىنى ئالغا سۈرگۈچى، ئىنسانپەسىزلارنى تۇتۇپ جازاسىنى بەرمەكچى بولغان بىر ۋەزىرى ئەزەم بارئىدى. ئۇ كىشى ئاددىي پۇقراچە ياسىنىپ، كېچىلىرى شەھەر ئايلىنىپ يۈرۈشنى ئادەت قىلاتتى، كىشىلەرنى بوزەك قىلغان مۇتەھەملەرنى تۇتۇۋېلىپ ئەتىسى جاجىسىنى بېرەتتى.

مانا بۇگۈن ئادەل ۋەزىر يېرىم كېچىگىچە شەھەر ئايلىنىپ كېلىپ ھالۋىچى دوماينىڭ دۇكىنىدىن چىراغ يورۇقى چۈشۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ دۇكانغا كىردى ۋە «لەئەل شاھ» بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشىپ ئولتۇرۇشتى، «لەئەل شاھ» ئۇنىڭ ئالدىغا ھالۋا قويۇپ مېھمان قىلدى، ۋەزىرئەدى

كېتەي دەپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ تۇرغىنىدا دۇكان ئوتتۇرىسىدىكى تۇۋاق تاراق - تۇرۇق قىلىپ كۆتۈرۈلدى - دە، ئىككى قىز قوللىرىغا پانۇس تۇتقان ھالدا يەر ئاستىدىن چىقتى، ۋەزىر قورقۇپ كېتىپ قولىنى كۆتۈرگىنىچە تۇرۇپ قالدى، قىزلار:

— ئەي ئەزىز يىگىت، سىز ئۆتكەن كېچە مۇشۇ ۋاقىتتا مەلىكە رەمزە بىلەن كۆرۈشمەككە ۋەدە بەرگەنىدىڭىز، لېكىن بارمىدىڭىز، مەلىكە بىتاقەت بولۇپ يولىڭىزغا قاراپ تۇرماقتا، — دېيىشتى.

— ھازىر مېنىڭ قېشىمدا مانا بۇ مېھمان بار، مەن بۇ كىشىنى تاشلاپ كېتىشىم مۇمكىن ئەمەس.

— ئەگەر سىز ۋەدە بەرگە چاغدا مەلىكىمىزگە كۆرۈنمىسىڭىز رەمزىگۈلىمىز سارغىيىپ توزۇپ كېتىدۇ.

ۋەزىر بۇلارنىڭ شاھ قىزىنىڭ كېنىزەكلىرى ئىكەنلىكىنى تونۇپ ھەيران قالدى ۋە مەلىكە رەمزى ھالۋىچى مومايىنىڭ ئوغلىغا ئاشىقى بىقارار بولۇپ يەرئاستى يول بىلەن كۆرۈشۈپ تۇرغانلىقىنى پەملەپ:

— ئەي بەختىيار ئوغلۇم، شاھ قىزىنى مۇنچە ئىنتىزار قىلىپ ئۇنى بىمار قىلىش ياخشى ئەمەس، ۋەدە قىلغان ئىكەنسىز ئۇنىڭ ئۈچۈن سىزمۇ قەرزدار، بۇنى تۆلىمەك كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن چىقىپ كېتەي. سىز ۋەدىگە ۋاپا قىلىپ مەلىكە رەمزىنىڭ ھۇزۇرىغا بارغايسىز، — دەپ ۋەزىر دۇكاندىن چىقىپ كەتتى، «لەئەل شاھ» بولسا قىزلار بىلەن رەمزىگۈل ھۇزۇرىغا يۈرۈپ كەتتى.

رەمزىگۈل «لەئەل شاھ» نى كۆرۈپ گۈلدەك ئېچىلىپ، يۈلبۈلدەك سايراپ كەتتى. ئۇنى تۇرلۇك ناز - نېمەتلەر ۋە ئىسىل شارابلار بىلەن مېھمان قىلدى، سازەندە قىزلىرىغا نەغمە قىلدۇرۇپ، ئۇسسۇل ئوينىتىپ كۆڭلىنى كۆتۈردى. كېيىن

ئۇلارنى ئۆز هوجرىلىرىغا چىقىشقا رۇخسەت قىلىپ «لەيلى شاھ» نىڭ قوللىرىنى كۆزىگە سۈركەپ لەۋلىرىگە سۆيىدى. بۇگۈن مۇشۇ جايدا قونۇپ قېلىشنى ئۆتۈندى. «لەيلى شاھ» بۇ يەردە يالغۇز قېلىش نالايىق ئىكەنلىكىنى، تاڭ ئېتىش ۋاقتى بولۇپ قالغانلىقىنى، ئۆز ماكانىغا شۇ سائەتتە كەتمەسە زادى مۇمكىن بولماسلىقىنى ۋە تۇرلۇك سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ئىلتىجا قىلىپ كەتتى.

ئەتىسى شاھ تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن ۋەزىر ئۇنىڭ خانىسىغا كىرىپ:

— جانابى شاھىم، مەن ئۆتكەن كېچە ئاجايىپ بىر ۋەقەنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم، — دېدى.

— قېنى قانداق ئىشكەن بايان قىلغايسەن، — دېدى شاھ.

— بۇ كارامەت بىرئىش! بۇ ۋەقەنى تاكى ئۆز كۆزىڭىز بىلەن كۆرمىگۈچە ئىشەنمەيسىز، — دېدى ۋەزىر.

— قېنى مەيلى ئۇنى كۆرۈشنىڭ يولىنى قىلسەن!

— جانابىڭىزغا بۇ ۋەقەنى كۆرستىشتىن ئاۋۋال مېنىڭ بىر شەرتىم بار، ئەگەر شۇنىڭغا كۆنسىڭىز، ئۇنىڭدىن كېيىن كۆرسەتكەيمەن.

— قېنى شەرتىڭنى ئېيت! — دېدى شاھ.

— شەرتىم شۇكى، سىز بۇ ۋەقەنى كۆرۈپ ھەم ئۇنىڭدىن پېقىر خۇلاسە چىقارغۇچە شاھلىق ئورۇنىنى ماڭا بېرىپ، تامغىنى تاپشۇرىسىز. شۇندىن كېيىن بۇ ئاجايىپ كارامەتنى كۆرۈشكە موشەررەپ بولىسىز.

— قېنى سۆزلە، شەرتىڭنى ئورۇندايمەن.

— يوقسۇ تەقسىر، ئاۋۋال تامغىنى تاپشۇرۇپ ئاندىن بىلگەيسىز، — دېدى ۋەزىر، شاھ بۇ كارامەت ۋەقەنى بىلىشكە

ئاھايىتى قىزىققانلىقى ئۈچۈن ۋەزىردىن ۋەقەدىن كېيىن تامـ
غىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە قەسەمياد قىلغۇزۇپ تاماغىنى تاپشۇردى.
— خوش ئەمسە، بۇگۈن كەچە ئۇن يېرىم مەزگىلدە
ئۆزلىرى پۇقراچە كىيىنىپ يولۇچى سۈپىتىدە رەستىنىڭ نېرىقى
چېتىدىكى ھالۋىچى موماينىڭ دۇكىنىغا كىرىپ ئولتۇرسىلا مەن
ئېيتماقچى بولغان ۋەقەنى ئۆز كۆزلىرى بىلەن كۆرۈپ بىلسىلا،
شۇنىڭدىن كېيىن تىنچ ئوردىغا قايتىپ كېلىپ كۆرگەنلىرىنى
ماڭا بايان قىلسىلا، ئاندىن كېيىن مەن ۋەقەنىڭ خۇلاسىسىنى
چىقىرىمەن. سىلە بۇنىڭغا قايىل بولغاندىن كېيىن تاماغىنى تاپ
شۇرۇپ تەختتىن چۈشىمەن، — دەپ ۋەزىر تاماغىنى ئېلىپ
ئۆيىگە قايتتى.

شاھ بولسا يېرىم كەچە بىلەن ۋەزىرنىڭ دېگەنلىرى بويىچە
ھالۋىچى موماينىڭ دۇكىنىغا كىرىپ كەلدى، «لە ئەل شاھ» بۇ
يولۇچى مۇساپىرنىڭ ئالدىغا ھالۋا قويۇپ بەردى. پادىشاھ لەئەل
شاھ بىلەن ئەھۋاللىشىپ ھالۋا يەپ ئولتۇرغاندا
دۇكاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تاختاي يەنە كۆتۈرۈلۈپ پانۇس كۆ
تۈرگەن ئىككى قىز چىقتى، شاھ قورقۇپ كېتىپ، «سۇبھانالا»
دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. قىزلار يەنە:

— ھاي - ھاي ئەزىز يىگىت، سىز يەنە نېمە ئۈچۈن ۋەدىگەز-
گە ۋاپا قىلمايسىز، مەلىكە رەزىگۈل يولىگىزغا ئېنتىزار بولۇپ
زارىزار يىغلىماقتا، دەررۇ بارمىسىگىز ھالىدىن كېتىپ يېقىلىدۇ.
قېنى مەرھەمەت قىلىپ يۈرۈڭ، بىز بىلەن شاھ سارىيىغا، — دەپ
يەر ئاستى يولىغا چۈشتى.

شاھ قىزىنىڭ كېنىزەكلىرىنى تونىدى. بۇ ئاجايىپ ۋەقەنى
كۆرۈپ قىزنىڭ كارامىتىنى چۈشەندى. ئەمما غەزىپى كېلىپ
يېرىملىغۇدەك ئەھۋالغا كەلسىمۇ، ۋەزىرنىڭ ئېيتقانلىرى بويىچە
ۋەقەنىڭ خۇلاسىسىنى ئەتىسى چىقارماقچى بولغىنىنى ئېسىگە ئېلىپ،
دۇكاندىن چىقىپ ئوردىغا قايتتى. «لەئەل شاھ» بولسا كېنىزەك-
لەر بىلەن بىللە يەرئاستى يول بىلەن ئوردا ئىچىدىكى شاھ

قىزنىڭ ھۇجرىسىغا كەتتى.

ئەتىسى پادىشاھ تەختكە چىقىۋېلىپ، جاللات باشلىقىنى چاقىرىپ:

— ئەي سەردار جاللات، ئۇقۇپ ئاگاھ بولغىنكى، نەۋكەر-لىرىڭنى تەييارلاپ بېرىپ رەستە دوقمۇشىدىكى ھالۋىچى مومايـنىڭ ئوغلىنى جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىپ كاللىسىنى تېنىـدىن جۇدا قىلغايسەن، — دەپ ئەمر قىلدى. جاللات باشلىقى قىلىچىنى سۇغۇرۇپ، مۇرىسىگە سالدى - دە، لەئەل شاھنى چاپـقىلى ماڭدى.

ھەي جاللات، توختا، — دېدى ۋەزىر ۋارقىراپ شاھنـىڭ تامغىسىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ، — بۇگۈنكى يېڭى ئەھۋالنى بىلـدىڭمۇ، تەختتىكى شاھ ئەمەس، ماۋۇ شاھلىق تامغىسىنى كۆردۈڭـمۇ؟ شاھلىق قىلىش ئەمدى كىمنىڭ قولىدا ئىكەن! مانا مـەن شاھ بولدۇم، مېنىڭ ئەمرىم قىلىشىمنى ئاڭلاپ تۇرغايسەن.

جاللات قىلىچىنى قىنىغا سېلىپ چىقىپ كەتتى. ۋەزىر شاھ ئالدىغا كېلىپ:

— ئاھ قەدىرلىك شاھىم، مەن سىزنىڭ مۇشۇنداق غەزەپـكە كېلىشىڭىزنى پەملەپ شاھلىق ھوقۇقىنى ۋاقتىلىق قولىغا ئېلىپ تۇرغانىدىم. سىز بۇ ئىشتا ھەرقانچە خاپا بولسىڭىزمۇ مەن شۇنى ئېيتىپ قويايكى، نۇرغۇن پادىشاھلار رەھىم - شەپقەتنى دوست تۇتمايدۇ. ئۆزىنىڭ جاھىللىقى بىلەن شەخسىي خاھىشىغا بېرىلىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ ئەھۋالدا ئالىي جانابلىق قىلالمايـدۇ. مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىزكى، قىزىڭىز رەمىزىگۈل بۇ غېرىـب مومايىنىـڭ مۇساپىر ئوغلىغا كۆيۈپ قاپتۇ، بۇ ئوغۇلنىڭ ئايدەك جامالى يۈرـتىمىزنىڭ قارىغۇ كەچىسىنى يورۇتۇۋەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن خەلقىمىز ئۇنى كۆرسە، كۆرگۈسى كېلىدۇ. شۇنداق خۇش پۇراق گۈلدەك بىر يىگىتكە قىزىڭىز رەمزىگۈلنى قوشۇپ ئۇنى مۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈزسىڭىز ئالىي جانابلىـق بولمايـدۇ؟! ئەكسى

هالدا شۇنداق يىگىتنى ئۆلتۈرۈپ ئۆۋال قىلسىڭىز، قىزىڭىزنىمۇ زار - زار قاقشىتىپ نابۇت قىلسىڭىز قارا كۆڭۈللۈك بىلەن جاھالەت يولىنى تۇتقان بولۇپ قالمامسىز، ئەمدى مېنىڭ شاھ لىق ئورنىدا تۇرۇپ ئېيتقىدىغان سۆزۈم تۈگىدى. ئەھۋالنى جانابىڭىزغا ئېيتىپ قويدۇم، ماقۇل كېلىڭىزنى ئەمەلگە ئاشۇرغايسىزا ! — دېدى ۋەزىر.

شاھ ئاقىل ۋەزىرنىڭ سۆزلىرىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ:

— قەدىردان دوستۇم، ئاقىلدار ۋەزىرىم، قىزىم رەمزىنى ھالۋىچى مومانىڭ ئوغلىغا قوشۇپ ئۇنى كۆيئوغۇل قىلغايمەن. سەن ئۇنى پۈتۈن خالايىقتا جاكارلىغايسەن، — دەپ خۇشاللىق بىلەن ۋەزىرنى قۇچاقلىدى.

شۇنىدىن كېيىن ئاقىل ۋەزىر يۇرتقا بىرقانچە كۈن توي-تاماشا قىلىپ بېرىپ ھالۋىچى مومانىڭ «ئوغلى» غا شاھنىڭ قىزىنى نىكاھلاندۇرۇپ قويدى. شۇ خۇشاللىق بىلەن تەڭ ۋەزىر تامغىنى ئېگىسىگە تاپشۇرۇپ شاھقا ئورنىنى بەردى.

بىراق رەمزى مۇرادىغا يېتىپمۇ كۆلمىدى. «لەئەل شاھ» كىيىملىرىنىمۇ سالماستىن ئۈيقۇغا چۆمدى. رەمزىگۈل بولسا تاڭ ئاتقۇچە ئۇنىڭ دىدارىغا قاراپ ئۇخلىماي چىقتى.

ئەھۋال بىر نەچچە ئاي شۇ تەرىقىدە ئۆتۈۋەرگەندىن كېيىن رەمزىگۈل «لەئەل شاھ» ماڭا كۆڭۈلسىز بولسا كېرەك — دەپ قاتتىق قايغۇغا چۆمۈپ، چىرايلىرى سارغىيىپ غەم - غۇسسە ئىچىدە پەرىشان بولۇپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگەن ئانىسى:

— ئەي قىزىم! ئۆزۈڭ كۆيگەن ئاشىقىڭغا سېنى قوشۇپ مۇراد - مەقسىتىڭگە يەتكۈزگەندۇق. يەنە نېمە ئۈچۈن بۇنچە غەمكىن بولۇپ گۈلدەك چىرايىڭ سولۇشۇپ كەتتى. ئەمدى يەنە نېمە دەردىڭ بار، — دەپ سورىغانىدى، رەمزىگۈل ئانىسىغا يىغلاپ تۇرۇپ لەئەل شاھنىڭ ئۆزىگە قارىماي يۈرگەنلىكىنى بىرمۇ بىر بايان قىلدى. ئانىسى قىزىغا ئىچ ئاغرىتىپ «سەن

ئۇنىڭدىن ماڭا يېقىنچىلىق قىلمايسىز، ھېچ كۆڭۈل بەرمەيسىز، بۇنىڭدا نېمە سەۋەب بارەدىپ سوراپ دېگەن مەسىلىھەتنى بەردى.

رەمزىگۈل بۇ مەسىلىھەتكە ماقۇل بولۇپ، لەئەل شاھقا شۇنداق سوئال قويغانىدى:

— ئەي مېنىڭ ئۇچۇن جان پىدا بولغان ئەزىز مەلىكەم سىز بۇ سوئالنى ناھايىتى ياخشى قويدىڭىز، — دېدى «لەئەل شاھ». — ئەگەر بۇ سىرنى ئېچىپ بېرىشىمنى جەزمەن خالىسىڭىز ئاتىڭىزغا بېرىپ ماڭا يەتتە كۈنلۈك مۆھلەت بىلەن شاھلىق ھوقۇقىنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى سوراپ ئېلىپ بەرسىڭىز، شۇھەپتە ئىچىدە مەن بۇ سىرنى سىزگە ئاشكارىلاپ قېلىشىم مۇمكىن، ئۇنىڭ دىن باشقا مېنىڭ ھېچ بىر ئىلاجىم يوق. رەمزىگۈل خۇشال ھالدا:

— خوپ ئەزىزىم، ئاتام مېنى ئۆز جېنىمدىن ئەزىز كۆرىدۇ. مەن ئۇنى سىزنىڭ يەتتە كۈنلۈك شاھلىق ئەمىرى يۈرگۈزۈشىڭىزگە جەزمەن كۆندۈرىمەن. سىز خاتىرجەم بولۇپ تۇرۇڭ، — دەپ ئاتىسىنىڭ ئارامگاھىغا يۈرۈپ كەتتى.

رەمزىگۈل ئانىسى بىلەن شاھ ئالدىغا كىرىپ كۈيئوغلىنىڭ ئەڭ مۇھىم بىر سىرى بارلىقىنى، بۇنى شاھلىق ھوقۇقى ئورنىدا بولمىغۇچە ئېچىپ تاشلاشقا بولمايدىغانلىقىنى، شۇنىڭ ئۇچۇن شاھ كۈيئوغلىغا يەتتەكۈنلۈك شاھلىق يۈرگۈزۈش ھوقۇقىنى بېرىشىنى سورىدى، بولمىسا قىز بەختسىز بولۇپ قالىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. شاھ ماقۇل بولۇپ «لەئەل شاھ» قا يەتتە كۈنلۈك شاھلىق تامغىنى تاپشۇرۇپ بەردى.

«لەئەل شاھ» تەختكە چىققاندىن كېيىن شەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئۆتۈدىغان كوچىغا سەھنە تۈزەتكۈزۈپ بارلىق شەھەر خەلقى شۇ سەھنە ئالدىدىن بىرمۇبىر ئۆتۈش ئۇچۇن بۇيرۇق چۈشۈردى. «لەئەل شاھ» ئوردا ئەھلى بىلەن يۇرت قازىسى ۋە مۇتىۋەرلىرىنى سەھنىگە چىقىرىپ تۇرغۇزدى ۋە ئۆتكەن ھەر بىر ئادەمگە قاراپ تۇرۇشنى بۇيرۇدى. ئۇزى بولسا ناھايىتى

دىققەت بىلەن ھەربىر ئادەمگە سىنچىلاپ قاراپ تۇردى. خەلق بولسا بىر - بىردىن سەھنە ئالدىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى. يەتـ ته كۈن ئىچىدە بارلىق شەھەر خەلقى ئۆتۈپ بولـدى. ۋاقتىلـىق شاھ ھەقىقىي لەئەل شاھتىن ھېچقانداق دېرەك ئالالـماي ناھا- يىتى غەمكىن ھالدا ئوردىغا قايتتى. ئەمـدى ئۇ مەلىكـە رەزىـگە «سىز بېرىپ ئاتىڭىزغا مۇراجىئەت قىلسىڭىز، مېنىڭ سىزگە كۆر- سـتىدىغـان سـىرىم تېخى ئېچـىلمـدى. ئەگـەر مۇمكـىن بولسا يەنە يەتتەكۈن شاھلىق ھوقوقىنى بەرسە» دەپ ئىلتىماس قىلدى. مەلىكە رەمزى يەنە ئاتىسىغا بېرىپ «ئېرى» نىڭ ئىلـ تىماسىنى يەتكۈزگەنىدى، شاھ «ئەگەر ئۇ سېنى خوش قىلسـقا ۋەدە بەرسە دېگىنىنى بەردۇق» دەپ يەنەيەتتە كۈنلۈك شاھلىق ھۆكۈم يۈرگۈزۈشنى تاپشۇردى. بۇ قېتىم «لەئەل شاھ» يەنە يۇرت ئەھلىگە پەرمان چىقىرىپ:

ـــ بارلىق شەھەر خەلقى يەنە يەتتە كۈنگىچە بارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنى مېنىڭ ئالدىمدىن بىرمۇ بىرئىلىپ ئۆتسۇن، — دەپ ئەمر قىلدى. شەھەر خەلقى ئىچىدە «پادىشاھنىڭ يېڭى كۆيئوغلى ئاينىپ قالغانمىكەن، ئەگەر ساق يىگىت بولسا ئۆزى يۇرت ئارىلاپ ئادەم ۋە ھايۋانلارنى كۆرۈپ سەيلە قىلسا بـولـ مامدۇ، ئۇلارنى بىزدىن ئالدىمدىن ئۆتكۈزۈپ كۆرۈش بۇ قانداق ئەخمەقـلىق!» دېگەندەك سۆز - چۆچەكلەر بولۇپ تۇردى.

كۆيئوغۇل يەنە يەتتە كۈن ئاخىر پېشىنغىچە شەھەر خەلقى يېتىلەپ ئۆتكەن ئات - ئېشەك، قوي - كالا، مۈشۈك - توخۇ- لارغىچە سەپسىلىپ شۇنچە سىنچىلاپ دىققەت قىلسىمۇ لەئەل شاھتىن قىلچە دېرەك ئالالمىدى.

«ئەمدى ئۆتكۈزىدىغان ھايۋانلارمۇ تۈگىدى» دېگـەن خەۋەر يەتكەندىن كېيىن «لەئەل شاھ» ئۇمىدسىزلىك بىلـەن ئۆز تەقدىرى ئۈستىدە خىيالغا پېتىۋاتقاندا لەئەل شاھنى قوش قارىغا ئايلاندۇرۇۋالغان جادۇگەر قاسساپنىڭ بىر قوشقارنى يەر-

ئاستىدىكى گەمنگە سولاپ بېقىپ يۇرگەنلىك خەۋىرى يېتىپ كەلدى. بۇ شەھەرنىڭ باللىرى تولىمۇ شوخ بولۇپ، ئۇلار شۇ-كۈنى تۇتاش كەتكەن كوچا تاملىرىنىڭ يۇگۇرۇشۇپ ئويناۋېتىپ قاسساپنىڭ گەمسى ئىچىدە بىر قوشقارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. بۇ سىرنىڭ ئاشكارىلىنىشىدىن ئەندىشە قىلىپ يۇرگەن باللاردىن بىرىنى تۇتۇۋېلىپ ئىككى تەستەك ئۇردى. قالغان باللار قېچىپ بېرىپ بۇ ئەھۋالنى ۋاقتىلىق شاھقا ئەرز قىلىغاندى. شاھنىڭ ئەمرى بىلەن قاسساپ «قوشقار» بىلەن ئېلىپ كېلىندى. قوشقار سەھنە ئالدىغا كەلگەندە ۋاقتىلىق شاھقا (ئىپارگۇلگە) تەلمۇرۇپ قاراپ كۆزىدىن ئۇنچاقتەك ياش تامچىپ كەتتى. شاھنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ پۇتۇن تېنى تىترەپ كەتتى.

شاھ قاسساپنىڭ ئوت چاقناپ تۇرغان كۆزىگە قاراپ بىلدىكى، ئەلۋەتتە بۇ جادۇگەر بولسا كېرەك. لەئەل شاھنى بۇ مەككار قوشقارغا ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ، مېنىڭ ئويناپ كەتكەن يۇرىكىم، قاسساپ بىلەن قوشقارنىڭمۇ كۆزلىرى بۇنىڭدىن گۇۋاھلىق بېرىپ تۇرىدۇ دېدى - دە:

— ئەي قاسساپ بۇ يىگىتنى دەرھال ئەكسىگە كەلتۇر! — دېدى شاھ.

— بۇ ئەسلىدە ئۆزۈمنىڭ قوشقىرى تەقسىر شاھىم!

— يالغان، بۇ ئەسلىدە بىر يىگىت، سەن ئۇنى سېھىرلىگەن!

— يوقسۇ تەقسىر، بۇ ئۆزۈمنىڭ ساغلىقى تۇغقان قوشقار.

— ياخشىلىقچە ئەسلىگە كەلتۈرسەڭ گۇناھىڭدىن ئۆتسەن، بولمىسا ئەڭ دەھشەتلىك يول بىلەن ئۆلتۈرۈلىسەن!

— ئەزبىرايىنى خۇدا ئۆزۈمنىڭ قولىدا چوڭ بولغان قوشقار.

شاھ دەرغەزەپ بىلەن:

— بۇ قاسساپنىڭ سۈرىتىگە كىرىۋالغان جادۇگەر، بۇنى جادۇغا بېسىپ كاللىسىنى ئېلىش كېرەك! — دەپ جاكارلىدى.

پۇتۇن خالايىق بۇ ۋەقەگە ھەيرانلىق بىلەن قىزىقىپ قاراپ تۇرىشاتتى.

شاھ قاساپنى جادۇغا بېسىشقا ئەمر قىلدى. جاللاتلار قاساپنى جادۇ تىغى ئاستىغا ياسىغاندا، قاساپ «ۋاي شاھىم مەن راستىنى ئېيتاي» دەپ يالۋۇردى، چاپارمەنلەر «قاساپ» نى يۆلەپ تۇرغۇزدى، ھېيلىگەر «قاساپ» پۈتۈن خەلققە قاراپ:

— خالايىق ماڭا ئۇۋال بولدى، بۇنداق ناھەق ئىش بىلەن پېقىر ئۆلۈمگە كەتسە ئادالەتلىك ئىش بولامدۇ؟ مېنى بۇ ئازابتىن قۇتقازغايسىلەر! — دەپ مۇراجىئەت قىلدى، قاساپنىڭ ھالىغا ئېچىنغان خالايىق بۇ قانداق ئەھۋال؟! — دەپ تەرەپ - تەرەپتىن ۋارقىراشتى.

ۋاقىتلىق شاھ:

— ئەي خالايىق! بۇجادۇ گەر سىلەرنى ئالداۋاتىدۇ، ئەگەر ئۇ بۇگۈن مېنىڭ دېگىنىمگە كۆنمىسە چاناپ ئۆلتۈرگەيمەن. شۇ چاغدا ئۇنىڭ سىرىنى ئېچىشقا چارە تاپىمەن، ئاندىن ھەممە ۋەقەنىڭ نېمە ئىكەنلىكىدىن ھەربىرىڭلار خەۋەردار بولىسىلەر، — دېدى - دە: «جاللات جادۇ بىلەن كاللىسىنى كەس» — دەپ ئەمر قىلدى.

جاللات قاساپنى جادۇغا بېسىشقا تەييارلانغاندا قاساپ يەنە «ۋاي ئىقرار قىلاي» دەپ ۋارقىرىدى.

— ھە قېنى، كاللاڭ جادۇ ئاستىدا ئەپسۇنىڭنى قايتۇرساڭ قۇتۇلسەن، — دەپ ۋارقىرىدى شاھ. جادۇگەر قاساپ قايتۇرۇش ئەپسۇنى ئوقۇپ قوشقارغا «سۇپ» دېگەندى، لەھەل شاھ بىر سىلكىنىپ ئەكسىگە كېلىپ «ئەجەب ئۇيقۇغا كېتىپتىمەن» دەپ ئىپارگۈل ئالدىغا يۇگۇرۇپ باردى.

خالايىق ۋە پۈتۈن ئوردا ئەھلى «سۇبھانالا بۇ ئاجايىپ خىسلەتتۇ» دەپ ھەيرانلىققا قاراپ قېلىشتى. جادۇگەر ئۆز قىلمىشىنى خالايىق ئالدىدا بىرمۇبىر بايان قىلىپ بەردى.

ئاشىق - مەشۇق قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن ۋاقىتلىق

شاهئه‌ره‌نجه كيمنى سېلىپ، ئۆزىنىڭ ئىپارگۈل‌مەلىكە‌ئىكەنلىكىنى ئاشكارا قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى، بۇ يەرگەقانداق كېلىپ قالغانلىقىنى بايان قىلدى، خالايىق ئىپارگۈلگە ئاپىرىن ئوقۇپ دانىشمەنلىكىنى ماختاپ ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ ئۇچراشقانلىقىنى تەبرىكلەشتى ۋە جادۇگەر قاسىاپنى شۇ هامان دارغا ئېسىشنى تەلەپ قىلىشتى. خەلقنىڭ تەلىپى ئورۇنلانغاندىن كېيىن ئىپارگۈل:

ـــ ئەي خالايىق، ئەمدى مېنىڭ بىر تەلىپىم بار، شۇنى كۆپچىلىك ۋە ئاتىمىز شاهى ئەزەم قوبۇل قىلسا بايان قىلسام ئىدى، ـــ دەپ كۆپچىلىككە مۇراجىئەت قىلدى.

ـــ سۆزلەڭ، سۆزلەڭ دانىشمەن مەلىكەم، ـــ چۇرقىرىشىپ كەتتى خالايىق.

ـــ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، ـــ دېدى مەلىكە ئىپارگۈل قولىنى كۆكسىگە قويۇپ شاهقا تەزىم قىلغاندىن كېيىن، ـــ رەھىمدىل شاه ئاتىمىزنىڭ شەپقىتى بىلەن بىز هەقىقي ئاشىق مەشۇقلار مۇراد ـ مەقسىتىمىزگە يەتتۇق، پېقىر مەلىكە رەمزىگۈل ئاشىق بولۇپ قالغان لەئەل شاه بولماي ئۇنىڭ مەشۇقى ئىپارگۈلدۇرمەن، هەقىقي لەئەل شاه بولسا مانا بۇ سېھىرلىنىپ قايتا ئەكسىگە كەلگەن يىگىت شاهزاده لەئەل شاهتۇر. مانا بۇ يىگىت بولسا مەندىن نەچچە هەسسە گۈزەل ۋە بىلىم مەرتىپەتتە تەڭداشسىز يىگىت، ئەگەر بۇنى مەلىكە رەمزە خالىسا هەقىقي لەئەل شاه بىلەن قوشۇلسا، مەن بۇلارنىڭ خىزمىتىدە جان پىدالىق بىلەن ئىشلەيمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ بۇ ئىلتىماسىمغا شەپقەتلىك ئەزىز ئاتىمىز، شاهىمىز ۋە مېهرىبان مەلىكىمىز رەمزىگۈلنىڭ ماقۇل بولۇشىنى تىلەيمەن، ـــ دېگەندى، يۇتۇن خالايىق:

ـــ ئالىي جانابلىق، مەردلىك، ـــ دەپ ۋارقىراشتى.

پادىشاه ناهايىتى خۇشال بولۇپ، قىزىنىڭمۇ شاد ـ خۇرام

قوبۇل قىلىشىنى بۇيرىغانىدى. رەمزىگۈل ھەقىقىي لەئەل شاھ-نى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا، ئىپارگۈلگە ئاشىق بولغان ئوت-پىراقىغا يەنە بىر ئوت قوشۇلغاچقا يۈگۈرۈپ بېرىپ ئىپارگۈلنى قۇچاغلاپ پېشانىسىگە سۆيىدى. پۈتۈن خالايىق تەنتەنە قىلىپ چۇقان كۆتۈردى. پادىشاھ ھاياجانلىنىپ پۈتۈن خەلقىگە قاراپ تۆۋەندىكىچە پەرمانىنى چۈشۈردى:

— ھەي خالايىق، ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، بۈگۈن ئاجايىپ بىر سىرلىق ۋەقە يېشىلىپ ئاشكارا بولدى. شۇنىڭ بىلەن چەك-سىز خۇشاللىق ۋەبەختلىك ئۇچرىشىشلار بولۇپ ئۆتتى، مەن مۇشۇنداق خاسىيەتلىك بىر كۈندە شۇنى جاكارلايمەنكى: مەن شاھلىق ئورنۇمنى ھەقىقىي لەئەل شاھ ئوغلۇمغا ئۆتۈنۈپ بېرە-مەن. قىزىم رەمزىگۈلنى ئۇنىڭ خانىشلىقىغا لايىق كۆرىمەن. لەئەل شاھ پادىشاھ بولۇپ تەختكە چىقىدۇ، پېقىر ئىستىقامەت قىلىمەن. مەلىكە ئىپارگۈل ئوڭ قول ۋەزىر ۋە چوڭ خانىش بولىدۇ. بۇ ئۇلۇغ تەنتەنە ئۇچۇن قىرىق كېچە - كۈندۈز توي قىلغايسىلەر!

مانا شۇنىڭ بىلەن لەئەل شاھ توي ئۇستىگە توي بو-لۇپ شاھلىق تەختىگە ئولتۇردى. ئىككى گۈل مەلىكە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ مۇراد - مەقسەتلىرىگە يەتتى.

ھەقىقىي لەئەل شاھ شاھلىق تەختىگە ئولتۇرغاندىن كې-يىن ئىككى گۈل مەلىكىنى ئوڭ ۋە سول قول ۋەزىرى قىلىپ، ئەقىلدار ۋەزىرنى پىر ئۇستاز تۇتۇپ يۈرت ئىچىنى ئامان، خەلقنى پاراۋان تۇرمۇشقا يەتكۈزدى. قۇدرەتلىك ئەسكەر تەي-يارلاپ ھېيلىگەر ۋەزىر تەرىپىدىن بېسىۋېلىنىغان ئەزىزماكانى-دىكى ۋەيرانە ئانا ۋە ئۇستازلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش كويىغا چۈشتى ۋە بۇ مەقسىتىنى قېيىن ئانىسىغا بايان قىلىپ ئۇنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئەسكەر باشلاپ يولغا راۋان بولدى.

ئىككى گۈل مەلىكە ۋە ئاقىلدار ۋەزىر بىلەن بامەسلىھەت

ئىككى ئاي يول يۈرگەندىن كېيىن كۆزلىگەن شەھەرنىڭ بىر دەريا بويىدىكى ئورمانزارلىق ئىچىگە باردىگاھ قۇرۇپ ئورۇنلاشتى، لەشكەل شاھ بۇ يەردە ئۇچ كۈن ئارام ئالغاندىن كېيىن ئىككى پاسىبانى بىلەن ئىككى نەۋكەرنى شەھەرنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلاپ يۈرۈپ تۇرلۇك ھۇنەرۋەنلەر بىلەن سۆھبەتلىشىپ كۆردى.

كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ شەھەر نۇرغۇن ھالاكەتلىك ھادىسىلەرگە دۇچ كېلىپ، لەشكەل شاھ دەپ كەلتۈرگەن پېشانىسىدە مەڭگۈ بار بىر شاھزادىنىڭ تۇپەيلىدىن شەھەرنىڭ ئەڭ گۈزەل مەلىكىسى ئىپارگۈل قېچىپ كېتىپ ئۇنىڭ ئاتىسى ۋە مەلىكىنىڭ ئاشىقىنىڭ ئىككى ئانىسى ۋە ئۇستازى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈلگەن، دېگەندەك خەۋەرلەرنى ئېلىپ چىقتى.

لەشكەل شاھ بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ دەرغەزەپ بولۇپ، تاقىتى تاق بولدى. غەزىپى قىرىق گەز ئۆرلەپ ئانىسى ۋە ئۇستازى ئۈچۈن، ئوموماەن بوزەك قىلىنغان خەلق ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىشقا ئاتلاندى، ئاقسۇل ۋەزىرلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ تۇن نىسپىي بىلەن شەھەرگە باستۇرۇپ كىرىپ ئوردىدىن ئوجار شاھ دەپ ئاتالغان مەلئۇننى تۇتۇپ كېلىپ تاك سەھەردە ئۇنى دارغا ئاستى ۋە پۈتۈن يۇرت ئەھلىنى «شاھ» نىڭ زۇلمىدىن ئازاد قىلدى. لەشكەل شاھ ئاقسۇل ۋەزىرنىڭ كۆپ ئېلتىجا قىلىپ ئۇنى مۇشۇ شەھەرگە پادىشاھ قىلىپ تەختكە چىقاردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ دانىشمەن، رەھىمدىل يېڭى شاھ خەلقنى شاد - خۇرام تۇرمۇشقا يېتىشتۇردى. بۇ ئۇلۇغ غەلىبىدىن كېيىن لەشكەل شاھ ئۆز ئوردىسىغا قايتىپ بېرىپ ئىككى مەلىكىنىڭ ھەمراھلىقىدا، ھالۋېچى مومانىنى شاھ ئوردىسىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنى ئانا ئورنىدا قەسرىگە ئولتۇرغۇزۇپ يۇرتنى ئادالەت بىلەن باشقۇرۇپ، پۈتۈن يۇرت ئەھلى بىلەن بەختسائادەتلىك كۈن كەچۈرۈپتۇ.

ئالتۇننىڭ تەسىرىدە

بېشىغا قىممەتلىك زەرلەر بىلەن زىننەتلەنگەن تاج كىيگەن، ئۇششىگە زەرلىك كىمخاب تون يېپىنغان ھالدا پادىشاھ ئالدىراشلىق بىلەن ساتىراشخانىغا كىرىپ كەلدى.

ساتىراش دەسلەپتە تۇيۇقسىز كىرىپ كەلگەن پادىشاھنىڭ ھېچ نەرسىنى مەكىستىمەسلىكى بىلەن مەغرۇر سۆزلىتىدىن ئەيمەندى.

پادىشاھ يېشىنىپ كۇسىدا ئولتۇرغاندىن كېيىن ساتىراش ئەدەپ بىلەن كېلىپ ئۇنىڭ چېچىنى ئالدى، ساقال، بۇرۇتىنى ياساۋاتىپ بىردىنلا غەلىتە بىر تەسىرات بىلەن باشقا ۋەزىيەتكە ئۆتتى. (پادىشاھنىڭ ساقلىنى خۇددى ئۆچكىنىڭ ساقلىنى تۇتقاندەك كاپ قىلىپ تۇتتى ـ دە، كارتىنىغا ئۇستۇرىنى تىكلەۋاتىپ:

ـ ھەم، مانا مۇشۇنداقلا سۇرسەم، جانابلىرىنىڭ ئىشى تامام بولىدىغۇ، ـ دېدى.

ساتىراش پادىشاھنىڭ ساقلىنى تېخىمۇ يۇقىرىغا تارتىپ كارتىسىنى بىر غېرىش سوزۇپ، ئۇستۇرىنى بوغزىنىڭ ئوسۇقىگە تاقىدى:

ـ مانا مۇشۇنداق قىلىپ بىرلا تارتىمەن، ئىش تامام ـ ۋەسسالام.

پادىشاھنىڭ پۈت ـ قوللىرى تۇتقاقلىق كېسەلدەك لاغلىداپ تىترەپ، كۆزلىرى چاندەمىدىن چىقىپ كەتتى:

ـ بۇ پەيلىگىدىن يانى نېمە خالىساڭ شۇنى قىلاي، ساڭا خەزىنەمنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ قويايى، دۇنيادەپنەمنى تىلىگەنچە ئال،

ـ خوش تەقسىر، «جاھاننى لەرزىگە كەلتۈرىمەن» دەپ ماختىنىپ، ئەلنى قورقاتقانلىرى شۇمىدى؛ جاھاننى سەلتەنەتلىرى ئالدىدا تىترەتكەن جانابلىرى، ئەجەب مېنىڭ ئۇستۇرامنىڭ ئالدىدا تىترەپ كەتتىلىغۇ، ئەھۋال شۇمىدى؟

ـ جېنىم بۇرادەر، ئالتۇن بەرەمي، ئالتۇن زەر ئال!

ـ زەر ئالمايمەن، قان ئالىمەن قان! ... زەر مانا مېنىڭ قولۇمدىكى ئۇستۇرا. بۇ سېنى مۇشۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىدۇ.

ـ سادىغاڭ كېتەي قەھرىنداش، زەر بەرەمي - زەر! بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچ!

ـ مەن زەر ئۈچۈن سېنىڭ قېنىڭدىن كەچمەيمەن. ئەگەر ھەر قاچان ماڭا بويسۇنىدىغان پادىشاھ بولساڭ كېچىمەن.

ـ بويۇنسۇناي، ئەزىرايىل خۇدا، بويۇنسۇناي! ساتىراش، پادىشاھنى قويۇپ بەردى. پادىشاھنىڭ قارا تەرگە چۆمگەن بەدىنى بەزگەكتەك تىترەپ، سەرقىرار ئىدى. ئۇ ئۆزىنى بىر يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك سېزەتتى. پادىشاھ ئوردىسىغا بېرىپ تەختىگە چىققاندىن كېيىن، دەر غەزەپ بولۇپ «جاللات!» دەپ ۋارقىرىدى. جاللات قويۇندەك ئۇچۇپ تەخت ئالدىغا كېلىپ:

ـ كىمگە ئەجەل يار بوپتۇ. كىمنىڭ ئۆمرى ئاخىرىغا يېتىپتۇ، ئەي ئۇلۇغ شاھنشاھ، بۇيرىغايسىز، شۇ سائەتتە بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلغايمىز، ـ دېدى پادىشاھ ئەركان دۆلەتكە قاراپ:

ـ ھەممىگە روشەن ۋە مەلۇم بولغايكى، ئۆي بازارىدىكى ساتىراش ئەلەيھولەيمن شۇ سائەتتە كەلتۈرۈلۈپ دارغا ئېسىلسۇن ۋە پۈتۈن تېنى پارچە - پارچە قىلىپ چېپىلسۇن! ـ دەپ ئەمر قىلدى.

نۆكەرلەر ساتىراشنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ، دار

تەرەپكە ئېلىپ مېڭىشتى. ئوردىدا پەم ـ پاراسەتتە ئاقىل، دانالىقى بىلەن شۆھرەت چىقارغان ھاكىم بار ئىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەزىم قىلدى ـ دەدى:

ـ شاھنىشاھ ساتىراشنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنىڭ باشقا نېمىدۇر؟ ـ دەپ سورىدى.

پادىشاھ ساتىراشنىڭ قورقاتقانلىقىنى سۆزلەپ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاساس ئالماقچى بولغانلىقىنى ئۇقتۇرغاندىن، ھاكىم بۇنى سوراق قىلىپ ئوبدان تەكشۈرۈپ، ئۆز گۇناھىغا ئىقرار بولغاندىن كېيىن جازا بېرىشنىڭ لازىملىقىنى ئېيتتى.

ـ بۇ ۋەقەنى مەن ئۆزىكۆزۈم بىلەن كۆرسەم ۋە ئۆز بېشىمدىن كەچۈرسەم، ئۇنى نېمە دەپ تەكشۈرۈش لازىم! ـ دېدى پادىشاھ.

ـ شۇنداق بولسىمۇ ئەدىلى تازا زىسى ئۇنىڭ گۇناھىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى تارتىپ كۆرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ، ـ دېدى ھاكىم.

ـ مېنىڭ ئەدىلى تارازام ـ ساتىراشنىڭ گۇناھىنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىز ئېغىرلىقىنى ئۆز زىممىسىدە كۆتۈرۈپ كۆرۈپ ئۇنى ئۆلۈم بىلەن ئۆلچىدى. شۇ سەۋەبتىن بۇنى ئادالەت دەپ بىلىش كېرەك.

ـ جانابلىرىنىڭ ئەدىلى تارازىسىدا ئۆلچەنگەن ئادالەتنى پېقىرنىڭ ھېكمەت ئىلگىكىدە تاسقاپ كۆرۈشكە ئىجازەت قىلىسىڭىز.

ـ رۇخسەت، لېكىن پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىپ بولۇش شەرتى بىلەن بولىدۇ، ـ دېدى شاھ. ھاكىم ساتىراشنى سوراق قىلدى.

ـ سەن ساتىراش بولغىلى نەچچە يىل بولدى؟

ـ ئوتتۇز يىل، ـ دېدى ساتىراش.

ـ پادىشاھىمىزنىڭ چېچىنى قاچاندىن بېرى ئالىسەن؟

— ئون بەش يىلدىن بېرى.
پادىشاھ بىلەن ھەزىل (چاقچاق) قىلىشقانمىدىك؟
— يوق، ھەر دائىم ئەدەب بىلەن ئىش قىلدىم.
— بۇ قېتىم نېمە ئۈچۈن ئەدەب ساقلىمىدىك؟
— يۈغسۇ ئەدەبتىن قىلچىلىك چىقمىدىم.
— شاھنى ئۇستۇرا بىلەن بوغۇزلايمەن دەپ قورقۇتۇشۇڭ ئەدەبلىك ئىكەنلىكىڭگە گۇۋاھلىق بېرەلەمدۇ؟
— يوغسۇ، پېقىر پۇقرالىرى ئۈندىڭ باتۇرلۇقتىن مەھرۇم. شۇنداق ئىشنى ئۈگۈمدا تۇرماق، چۈشۈمدىمۇ قىلىپ كۆرگىنىم يوق.
سوراق بۇ جايغا كەلگەندە پادىشاھ تاقەت قىلالماي سۆزگە ئارىلاشتى:
— كاززاپ ... نامەرد ئىكەنسەن، لەنتى قورقاق، ئۆلۈم ئالدىدا تىترەپ يالغان سۆزلەۋاتسەنغۇ!؟
— ئۆمرۈمدە يالغان سۆزلىمىگەنمىدىم تەقسىر، بۇنى جانابلىرىدىن ئۈقۇپ ھەيران بوپ تۇرىمەن.
پادىشاھ بۇ سۆزنى تەنە دەپ چۈشىنىپ، ئۆزىنىڭ ساتىراشخانىدا قورقۇپ كەتكەنلىرىنى ۋە بەرگەن ۋەدىلىرىنى خىيالىغا كەلتۈردى ـ دە، دەر غەزەپ بولۇپ:
— جاللات! پەرمانىنى جايىغا كەلتۈر! — دەپ ۋارقىرىدى.
— ئازغىنە توختاق، مەن بۇ ھادىسىنىڭ ھېكمىتىنى سەزگەندەك بولۇۋاتىمەن،— دېدى ھاكىم خىيالغا چۆمگەن بېشىنى كۆتۈرۈپ.
خوش نېمە گەپ؟ — دېدى پادىشاھ.
— ھازىر، تەقسىر، — دېدى ھاكىم ۋە ساتىراشتىن:
— سەن پادىشاھنىڭ چېچىنى قەيەردە ئالغان ئىدىڭ؟— دەپ سورىدى.
— ئۆز دۈكىنىمدا.

— بۇنىڭدىن بۇرۇن پادىشاھىم شۇ دۆكانغا بارغانمىدى؟

— يوغسۇ، ئۆمرۈمدە پادىشاھنىڭ چېچىنى ئۆز دۆكىنىمدا ئالغىنىم مۇشۇ ئىدى.

— سەن بۇ دۆكىنىڭدا قاچاندىن بېرى تۇرىسەن؟

— تېخى كېچە كۆچۈپ كەلگەنىدىم.

— مەسىلە روشەنلەشمەكتە، — دېدى ھاكىم، پادىشاھقا تەزىم قىلىپ، — جانابلىرى بىرەر سائەت سەۋر قىلىپ. پېقىرغا بىر نەچچە نۆكەر قوشۇپ بەرسىلە ئىدى. ئەجەپ بىر ھېكمەتنىڭ سىرى ئاشكارا بولۇر ئىدى.

— قېنى ھېكمىتىڭنى كۆرسەتكەيسىز، لېكىن سورالغان ۋاقتىنى ئۆتۈپ كەتسە، سىزنىڭمۇ بېشىڭىز ئۆلۈمدە.

— خوپ.

ھاكىم، گۇناھكارنى زەنجىر، كىشەنلەردىن بوشىتىۋېلىپ، نۆكەرلەر بىلەن ساتىراشخانىغا كېلىشتى ۋە ساتىراشتىن سورىدى:

— سەن پادىشاھنىڭ چېچىنى قەيەردە تۇرۇپ ئالغان ئىدىڭ؟

— ماڭا تەقسىر، پادىشاھ بۇ يەردە كۈسىدا ئولتۇردى، پېقىر بولسام ماڭا بۇ يەردە تۇرۇپ ئالدىم.

ھاكىم، ساتىراش دەسسەپ تۇرغان يەرنى كولاشقا بويرىدى. نۆكەرلەر يەرنى بىر گەز كولىغانىدى، ئادەمنىڭ قۇچقى يەتمەيدىغان ئاغزى بېكىتىلگەن بىر كۇپ چىقتى. بۇ كۇپنى ناھايىتى مۇشەققەتتە ئوردىغا ئېلىپ پادىشاھنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ ئاغزىنى ئاچقانىدى، كۇپنىڭ ئىچى ئاغزى بىلەن توشقۇزۇلغان ئالتۇن ئىكەن، پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بولۇپ ھاكىمدىن بۇنىڭ سىرىنى سورىدى.

ھاكىم ئېيتتى:

— ماڭا بۇ كۇپتىكى ئالتۇن، جانابىڭىزنىڭ چېچىنى ئال

غان ۋاقتىدا ساتىراش دەسسەپ تۇرغان يەردىن چىقتى. بۇنىڭ ھېكمىتى شۇدۇركى: بۇنداق ئادەتتىكى ساتىراش سىزدەك بىرشاھ-نىشاھنىڭ سەلتەنىتىنى كۆزىگە ئىلماي، غەزەپىدىن قورقماي ئۇستۇرا بىلەن بۇغۇزلىماقچى بولۇشى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىكى قورقۇمسز خىسلەت بولۇپ قالماستىن، دەسسەپ تۇرغان جايىنىڭ ئاستىدىكى خەزىنىنىڭ يەنى ئالتۇننىڭ خىسلىتىدۇر. جانابلىرى ئالتۇن تاج ۋە ئالتۇن كەمەرلەردىن ئاجرىلىپ ئولتۇرغان ئەھۋالدا، يەرگە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان مانا شۇ كۆپتىكى ئالتۇن، ئۇستىدىكى تۇپراقنى دەسسەپ تۇرغان ساتىراشقا تەسىر قىلغان. ساتىراشنىڭ شۇ چاغدىكى تەسەۋۋۇرىدا ئۆزىنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى شاھ ئەمەس، ئاددىغىنە بىر ئۆچكە ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ساتىراش، كۆپتىن نېرى كەتكەندە ئۆزىنىڭ شاھ بىلەن ئوينىشاقانلىقىنى بىلمەسلىكى ئەجەب ئەمەس. بۇ ھېكمەت بائىسىدىن قارىغاندا ساتىراشنىڭ گۇناھىدىن كېچىپ، كىشىلەرنى ئەدەپ-ئەخلاق ۋە ئىنساپتىن چىقىرىدىغان مانا شۇ ئالتۇننى دۆلەت خەزىنىسىگە ئېلىپ پۇقرالار ئۈچۈن سەرپ قىلىش لازىم.

ھاكىمگە بېرىلگەن بىر سائەت ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ، ئۇمۇ ئۆلۈمگە لايىق بولغانىدى. لېكىن پادىشاھ نۇرغۇن ئالتۇنغا ئىگە بولغان خۇشاللىقىدىن ھەر ئىككىسىنىڭ گۇناھىنى كەچۈردى.

1947 - يىل.

责任编辑：阿布都肉苏里·吾买尔
封面设计：张录酒

祖农·哈迪尔作品集（维吾尔文）
穆罕默德·普拉特编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号　邮政编码830001）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷三厂印刷
850×1168毫米32开本　23.750印张 4 插页
1992年5月第1版　1992年5月第1次印刷
印数：1——3,950

ISBN 7—228—02014—6/I.685　　定价：7.80元